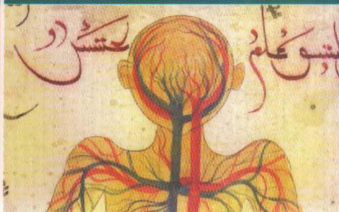
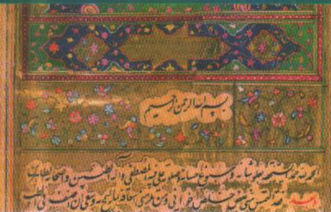


İBN-İ SÎNÂ



El-Kânûn Fi't-Tıbb

ÜÇÜNCÜ KİTAP-2



ATATÜRK
KÜLTÜR
MERKEZİ
YAYINLARI





T.C. BAŞBAKANLIK
ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 472
Araştırma-İnceleme Dizisi: 125

ISBN: 978-975-16-2975-3 (TK)
978-975-16-3296-8 (2.C.)

İBN-İ SİNÂ

Çeviren: Prof. Dr. Esin KÂHYA

EL-KÂNÜN Fİ'T-TİBB
Üçüncü Kitap-2
©Atatürk Kültür Merkezi-2017

İkinci Baskı: 2000 Adet

Atatürk Kültür Merkezi
Ziyabey Cad. No.: 19 Balgat-Çankaya/ANKARA
Tel: 0312 284 3418
Belgegeçer: 0312 284 3465
www.akmb.gov.tr

Grafik Tasarım
ALEF Tanıtım Organizasyon Yapım ve Danışmanlık Hiz.
İbrahim ALTUNCU
www.aleftanitim.com
Arka Kapak Resmi: Şevki DEMİRCAN
İç Düzen Uygulama: A. Turgut YOZGATLI
Baskı: Semih Ofset (Sertifika No: 12613)
Basım Tarihi: Ocak, 2017

İbn-i Sînâ (980-1037)

El-Kânûn fi't-tıbb / İbn-i Sînâ ; çeviren: Esin Kâhya . — 2. baskı Ankara :
Atatürk Kültür Merkezi, 2017.
3. c. 2. k (xxvi, 685 s.) ; 24 cm .— (AKDYYK Atatürk Kültür Merkezi yayını ; 472
. Araştırma-İnceleme ; 125)

bibliyografik bilgi içerir.

ISBN: 9789751629753 (tk.)
9789751632968 (2.c.)

1. İBN-İ SİNÂ, 980-1037. EL-KÂNÜN Fİ'T-TİBB
2. TIP, TÜRK
3. TÜRK TİBBİ
4. BİLİM -- TARİH -- İSLAM İMPARATORLUĞU
5. TIBBİ BİTKİLER
- I. Kâhya, Esin, 1941- II.E.a. III. Dizi

İBN-İ SÎNÂ



EL-KÂNÛN Fİ'T-TİBB

ÜÇÜNCÜ KİTAP
İKİNCİ KISIM

Çeviren

Prof. Dr. Esin KÂHYA



ATATÜRK
KÜLTÜR
MERKEZİ
YAYINLARI

Prof. Dr. Esin KÂHYA

1941 yılında Ankara'da doğdu. 1964 yılında DTCF'den mezun oldu, 1971'de aynı fakültede doktorasını verdi. 1973-1974 yıllarında İngiltere'de burslu olarak görev yaptı ve bu süre içinde Wellcome Institute ve British Library'de de araştırmalarını sürdürdü. 1974 yılında Cambridge Üniversitesi'nde Felsefe Bölümü'nde konuyla ilgili derslere devam etti. 1974 yılı ikinci yarısında Fransa'da Paris'te Bibliotheque Nationale'da araştırmalar yaptı. Türkiye'ye döndükten sonra, 1977 yılında doçent, 1982 yılında da profesör oldu. 1986 yılında DTCF'de dekan yardımcısı olarak, 1994-1997 yılları arasında aynı fakültede Bölüm Başkanı olarak görev yaptı.

Prof. Dr. Esin Kâhya, uzun yıllar Atatürk Kültür Merkezi'nde üye olarak görev yaptı. Ayrıca Uluslararası Tıp Tarih Kurumu, Türk Tıp Tarih Kurumu, Uluslararası Bilim Tarihi Kurumu, Türk Bilim Tarihi Kurumu, Türk Felsefe Derneği üyesidir.

Esin Kâhya konusu ile ilgili muhtelif ulusal ve uluslararası toplantılara katılmıştır. Esin Kâhya'nın 18 kitabı ve 70'den fazla yayınlanmış makalesi bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

TAKDİMXXIII
ÖN SÖZXXIV

ON ÜÇÜNCÜ FEN

Yemek Borusu ve Mide Hastalıkları ve Tedavisi

Bu kısım 5 makale üzerine tertip edilmiştir

BİRİNCİ MAKALE1
Yemek Borusunun ve Midenin halleri ve Midenin İşlevleri1
Birinci Kısım	Yemek Borusu ve Midenin Anatomisi 1
İkinci Kısım	Yemek Borusu Hastalıkları 7
Üçüncü Kısım	Yemek Borusunun Başlangıcında Şişler 7
Dördüncü Kısım	Şişler Oluşan Yemek Borusunun Darlığından Kaynaklanan Sıkıntılar 8
Beşinci Kısım	Yemek Borusunun Şişleri 10
Altıncı Kısım	Soğuk Yemek Borusu Şişlerinin Tedavisi 11
Yedinci Kısım	Yemek Borusunun Açılması (Yırtılması) 11
Sekizinci Kısım	Birkaç Yolla Arız olan Yaralar 12
	Yemek Borusundaki Yaraların Belirtileri 12
Dokuzuncu Kısım	Midenin Doğal Mizaçları 13
	Soğuk Tabiatlı Mizacın Belirtileri 13
	Kuru Mizaç Belirtileri 13
	Rutubetli Mizaç Belirtileri 13
Onuncu Kısım	Mide Hastalıkları 13
On Birinci Kısım	Midenin Durumları Hakkında Çıkarımlar 19
On İkinci Kısım	Midenin Sıcak Mizacının Belirtileri 27
On Üçüncü Kısım	Kötü Soğuk Mizacın Belirtileri 28
On Dördüncü Kısım	Kuru Kötü Mizaçlı Mide 29
On Beşinci Kısım	Kötü Rutubetli Mizaca Sahip Mide 29
On Altıncı Kısım	Mizaçların Maddeleri ve Sahip Oldukları Maddelerin İşlevleri 29

On Altıncı Kısım	Midenin Mizacının Bozukluklarının Belirtileri 31 Karaciğer ve Mide Arasında Olan Yolların Tıkanıklığının Delilleri 31
On Yedinci Kısım	Mide Hastalıklarının Hepsinin Tedavisi 32 Mideyi Güçlendiren Hap 33
On Sekizinci Kısım	Midedeki Soğuk Rutubetli Kötü Mizacın Tedavisi 33 İçilecek İlaçlar 34 Mideyi Güçlendiren Yakılar 34
On Dokuzuncu Kısım	Sıcak Mizaçlı Midenin Tedavisi 35
Yirminci Kısım	Soğuk Mizaçlı Midenin Tedavisi 36 Midedeki Rutubetli Kötü Mizacın Tedavisi 37
Yirmi Birinci Kısım	Kuru Mide Mizacı 37
Yirmi İkinci Kısım	Midenin Soğuk Kuru Kötü Bileşik Mizacı 39
Yirmi Üçüncü Kısım	Kötü Sıcak Kuru Mizaçlı Midenin Tedavisi 40
Yirmi Dördüncü Kısım	Midenin Sıcak Kuru Olan Kötü Mizacın Tedavisi 40
Yirmi Beşinci Kısım	Maddesi Kötü Mizaçlı Mide ve Mide Tıkanıklarının Tedavisi 40
Yirmi Altıncı Kısım	Midenin His Gücü Dolayısıyla Oluşan Sıkıntının Tedavileri 47 Midesi Yaradılıştan Küçük Olanlarda Alınacak Tedbirler 47
Yirmi Yedinci Kısım	Mideye Uygun Fonksiyonlar 47
Yirmi Sekizinci Kısım	Mideye ve Bağırsaklara Zararlı Olan İşler 48

ON ÜÇÜNCÜ FEN

Beş makaleden meydana gelmiştir.

İKİNCİ MAKALE 51
Midenin Hastalıklara Karşı Genel Tedbirleri ve İştihanın Tedbirleri 51
Birinci Kısım	Mide Ağrısı 51
İkinci Kısım	Mide Zaafı 54
Üçüncü Kısım	Sindirim Bozukluğu Hazımsızlık) ve Kaybının Belirtileri 57
Dördüncü Kısım	İştihanın Yok Olması ve Zaafı 58
Beşinci Kısım	Kötü İштиha 65
Altıncı Kısım	Kötü İştihanın Tedavisi 67

Sekizinci Kısım	Açlık ve Yoğuk Köpek İştihası	69
	Bulimia (Bolumus) Denen İştihâ Hakkındaki Kısım	72
Dokuzuncu Kısım	Açlıktan Bayılma	74
Onuncu Kısım	Susuzluk (Hararet).....	74
	Mide Üzerine Düşme, Vurma ve Çarpma	78

ON ÜÇÜNCÜ FEN

ÜÇÜNCÜ MAKALE	79
(Sindirim ve Sindirimle İlgili İşler (Fonksiyonlar))	79
Birinci Kısım	Sindirimin Bozulması 79
İkinci Kısım	Bozuk Sindirim..... 80
Üçüncü Kısım	Sindirimin Zaafının Sebepleri 83
Dördüncü Kısım	Sindirim Zayıflığının Delilleri 84
Beşinci Kısım	Kötü Sindirimin Belirtileri..... 86
Altıncı Kısım	Kötü Sindirimin Tedavisi..... 87
	Yemek Sonrası Midede Görülen İyi (Olumlu)
	İşaretler ve İyi Sindirim ve Zıddı Durumlar..... 89
Yedinci Kısım	Yiyeceğin Mideden ve Karından Hızlı İnmesi..... 89
	Yiyeceğin Aşağı İnişinin Yavaşlaması veya
	Yukarı Doğru Çıkmasının Tedavisi..... 90
Sekizinci Kısım	Midedeki Şişe Benzer Sertlik ve Geçirme
	Görülmesi 91
Dokuzuncu Kısım	Geçirme, Geçirmenin Oluşturduğu Hareketlilik.. 91
	Çok Fazla Geçirme..... 92

ON ÜÇÜNCÜ FEN

DÖRDÜNCÜ MAKALE	93
Mideye Arız olan ve Yüksek Hastalıklarla Ortak Hastalıklar	93
Birinci Kısım	
Midede Olan Şişler.....	93
Başlangıçta Verilecek İyi Yakılar ve Doğru	
Uygulanacak İyi Yakılar ve İyileşmeye Doğru	
Giderken Uygulanacak İlaçlar	95
İkinci Kısım	
Midedeki Soğuk Balgami Şişler.....	97
Üçüncü Kısım	
Katı ve Ağır Mide Şişleri	98
Dördüncü Kısım	
Midedeki Soğuk İltihaplar	99
Beşinci Kısım	
Mide Yaraları	101

Altıncı Kısım	Midedeki Püstüller	103
	Mide Yanması	103

ÜÇÜNCÜ KİTAP ON ÜÇÜNCÜ FEN

BEŞİNCE MAKALE	105	
Yapısal Özelliklerine Bağlı Olarak Midenin Durumları ve Bundan Çıkan Sonuçlar ve Safra Kesesi ve Onun Halleri	105	
Birinci Kısım	Dokuların Arasında Sıvı Kalması (Emphysema).....	105
İkinci Kısım	Gurultu	108
Üçüncü Kısım	Midenin Düz ve Pürüzsüz Olması ve Besinlerin Sindirilmeden Bağırsağa Geçmesi	108
Dördüncü Kısım	Kusma ve Kusmaya Meyletme (Bulantı) ve Mide Ajitasyonu	110
Beşinci Kısım	Uyarıcı İşaretler.....	114
Altıncı Kısım	Kan Kusma	115
Yedinci Kısım	Kusmanın Tedavisi.....	116
Sekizinci Kısım	Kanlı Kusma	125
Dokuzuncu Kısım	Midevi Sıkıntılar ve Mide Kaslarının Düzensizliği.....	126
Onuncu Kısım	Mide ve Bağırsaklarda Kanın Mahiyeti ve Midede Kanın Donması	127
On Birinci Kısım	Hıçkırık	127
On İkinci Kısım	Safra Kesesi ve Epigastriuma Arız Olan Durumlar	134

ÜÇÜNCÜ KİTAP ON DÖRDÜNCÜ FEN

Karaciğer Hastalıkları ve Tedavisi hakkındadır.
On fen ve 4 makeden meydana gelmiştir.

BİRİNCİ MAKALE	137
Karaciğerin Açıklanması	137
Birinci Kısım	Karaciğerin Anatomisi 137
İkinci Kısım	Karaciğerin Halleri İle İlgili Sonuçlar..... 141
Üçüncü Kısım	Kalp ve Karaciğerin Durumundaki Zıtlıklar..... 143

Dördüncü Kısım	Karaciğerin Doğal Mizaçlarının Hallerinin Belirtileri	144
Beşinci Kısım	Karaciğerin Doğal Mizaçlarının Belirtileri	145
Altıncı Kısım	Karaciğer Hastalıkları	146
	Karaciğerin Tepe Kısımının Hastalıkları	147
Yedinci Kısım	Karaciğer Kötü Mizacının Delilleri	147
	Karaciğer Tedavisi Hakkında Açıklama	149
Sekizinci Kısım	Karaciğere Zarar Veren Şeyler	150
Dokuzuncu Kısım	Karaciğere Uygun Şeyler	151
Onuncu Kısım	Karaciğerde Olan Kötü Sıcak Mizaç	153
On Birinci Kısım	Karaciğerin Soğuk Mizacının Tedavisi	155
On İkinci Kısım	Kuru Mizaca Karşı Uygulanacak Tedavi	157
On Üçüncü Kısım	Rutubetli Mizacın Tedavisi	157
On Dördüncü Kısım	Sıcak Kuru Mizacın Tedavisi	158
On Beşinci Kısım	Rutubetli Sıcak Mizacın Tedavisi	158
On Altıncı Kısım	Kuru Soğuk Mizacın Tedavisi	158
On Yedinci Kısım	Soğuk Rutubetli Mizacın Tedavisi	159
On Sekizinci Kısım	Küçük Karaciğer	159
İKİNCİ MAKALE	161
Karaciğer Zaafı, Tıkanıklıklar, Ağrıları ve Şişleri	161
Karaciğer Zaafının Tedavisi	163
Birinci Kısım	Karaciğerde Olan Tıkanıklık	167
	Tıkanıklık Tedavisi	169
İkinci Kısım	Karaciğerin Başka Organlarla Olan Ortaklığından Oluşan Şişlerin Belirtileri	171
Üçüncü Kısım	Karaciğerdeki Emphisema ve Yeller	173
Dördüncü Kısım	Karaciğer Ağrısı	174
ÜÇÜNCÜ MAKALE	177
Karaciğer Şişleri ve Bağlantılarındaki Farklar	177
Birinci Kısım	Karaciğer Şişleri ve Etrafındaki Organların Şişleri	179
İkinci Kısım	Karaciğerin Kendisindeki Şişler ve Safra Kesesi Üzerindeki Kaslarda Olan Şişlerle Aralarındaki Farklar	179
Üçüncü Kısım	Sıcak Şişler	182
Dördüncü Kısım	Karaciğerdeki Kansı (Demevi) Şişler	183

Beşinci Kısım	Karaciğerdeki Balgamsı Şiş.....	183
Altıncı Kısım	Karaciğerdeki Soğuk Şişler	183
Yedinci Kısım	Karaciğerdeki Balgamsı Şişler	183
Sekizinci Kısım	Karaciğerdeki Katı Şişler ve Kanseri	
	Nevinden Olanlar	184
Dokuzuncu Kısım	Karaciğerdeki İltihaplı Şişler.....	185
Onuncu Kısım	Mesenter Şişi	185
On Birinci Kısım	Karaciğerin Kansal Sıcak Şiş.....	186
On İkinci Kısım	İltihaplı Şiş Tedavisi.....	191
On Üçüncü Kısım	Karaciğerin Soğuk Şişlerinin Tedavisi.....	194
On Dördüncü Kısım	Karaciğerdeki Katı Şişlerin Tedavisi.....	195
On Beşinci Kısım	Safra Kesesi ve Kasların Şişleri.....	197
On Altıncı Kısım	Karaciğer Üzerine Düşme, Çarpma ve	
	Darbe Alma	197
	Karaciğerde Parçalanma ve Yırtılma	199

ON DÖRDÜNCÜ FEN

DÖRDÜNCÜ MAKALE	201	
Karaciğer Sebebiyle Vücutta Soğuktan veya Latent Rutubetler	201	
Birinci Kısım	Karaciğerden Atılanların Grupları	201
İkinci Kısım	Kötü Şişler	207
Üçüncü Kısım	Su Toplanması (Dysuria)	207
Dördüncü Kısım	Su Toplanmasının Ortak Sebeplerinden Sonra	
	Su Toplanmasının Özel Sebepleri.....	211
Beşinci Kısım	Ortak Sebepler Dışında Hummanın	
	(Ateşli Hastalıkların) Sebepleri.....	213
Altıncı Kısım	Davul Gibi Şiş Oluşturan Sıvı	
	Toplanmasının Sebepleri	215
Yedinci Kısım	Karında Sıvı Toplanması.....	217
Sekizinci Kısım	Kaslardaki Sıvı Toplanmasının Belirtileri.....	217
Dokuzuncu Kısım	Karnın Davul Gibi Olan Şiş	218
Onun Kısım	Beden ve Zihin Zafiyetinin Tedavisi	218
On Birinci Kısım	Karında Sıvı Birikmesinin Tedavisi.....	220
On İkinci Kısım	Yırtık (Fıtık) Hakkında.....	228
On Üçüncü Kısım	Kas (Et) İçinde Su Toplanması.....	235
On Dördüncü Kısım	Karnı Davul Gibi Yapan Su Toplanmasının	
	Tedavisi.....	237
On Beşinci Kısım	Epigastrium Bölgesindeki Ağrılar.....	237

ON BEŞİNCİ FEN

Dalağın Hastalıklarının Tedavisi

İki makeden meydana gelmiştir

BİRİNCİ MAKALE	239
Safra Kesesi ve Dalağın Anatomisi ve Sarılık	239
Birinci Kısım	Safra Kesesi Anatomisi..... 239
İkinci Kısım	Dalağın Anatomisi..... 240
İkinci Kısım	Sarı ve Kara Sarılık 241
İkinci Kısım	Safravi Sarılığın Delilleri 245
Üçüncü Kısım	Kara Safranın Sebeplerinin İşaretleri..... 248
Dördüncü Kısım	Safravi Sarılığın Tedavisi 249
Beşinci Kısım	Basit Kara Sarılığın ve Sarı ve Kara Sarılıktan Mürekkep Olan Sarılığın Tedavileri 257
Altıncı Kısım	Dalağın Diğer Durumları 259
Yedinci Kısım	Dalağın Sıcak, Soğuk ve Katı ve Şiş Olmayan Dalak Katılığı..... 261
Sekizinci Kısım	Dalağın Sıcak Şişlerinin Tedavisi..... 264
Dokuzuncu Kısım	Dalağın Katılaşmasının Tedavisi..... 264
Onuncu Kısım	Dalağın Tıkanıklığı..... 273
On İkinci Kısım	Dalaktaki Yel ve İltihaplanma 273
On İkinci Kısım	Dalak Ağrısı..... 274

ON ALTINCI FEN

BAĞIRSAKLAR VE MAKATIN HALLERİ

Beş makeden meydana gelmiştir

BİRİNCİ MAKALE	277
Birinci Kısım	Bağırsakların Anatomisi..... 277
	Kör Bağırsağın (Caecum) Yaraları 282
	Bütün Yönleri ve Sebepleriyle Bağırsağın Hareketi; Bağırsağın Kayganlığının Sebepleri, Kolera, Diyare, Kan Zıtlığı ve Bütün Vücudun Durumundan Kaynaklanan Bağırsak Hastalıkları..... 283
İkinci Kısım	Bağırsaklardaki İltihaplı Yara Sınıfları 288
Üçüncü Kısım	Mutlak İshal Tedavisi..... 301

ON ALTINCI FEN

İKİNCİ MAKALE	311
Bütün Tedavilerin Dışındaki Diyare Gruplarının Tedavisi	311
Birinci Kısım	Karaciğer İshalinin Tedavisi
İkinci Kısım	Mide İshali ve Yırtık Olmaksızın
	Bağırsaklarda Oluşan İshal
Üçüncü Kısım	Dalağın Sevdavi ve Yırtmayan İshali
Dördüncü Kısım	Bağırsaklarda Kazınma Sonucu Olan İshal
	Dışındaki Kanlı İshal Tedavisi
Beşinci Kısım	Kanlı İshal ve Bağırsak Yaralarının Tedavisi
Altıncı Kısım	Yiyecekler Dolayısıyla Arız Olan İshal
Yedinci Kısım	Beyin İshalinin Tedavisi
Sekizinci Kısım	Tıkayan İshalin Tedavisi
Dokuzuncu Kitap	Yavaş Yavaş Çözülen İshalin Tedavisi
Onuncu Kısım	Yoğun Maddelerle İshal Tedavisi
On Birinci Kısım	İshal Tedavisinin İlaçları
On İkinci Kısım	Buhran Şeklindeki İshalin Tedavisi
On Üçüncü Kısım	Dizanteri Hakkında Açıklama
On Dördüncü Kısım	Dizanteri İçin Kullanılan İlaçlar
On Beşinci Kısım	Kulunçta (Spazm?) Bağırsaktaki Ağrılar
	Hakkında Başlangıç Sözleri
On Altıncı Kısım	İstem Dışı Olarak Yellerin (Gazlar)
	Oluşturduğu Gurultular
On Yedinci Kısım	Kulunç ve Atılacak Maddelerin Tutulması
On Sekizinci Kısım	Mutlak Kuluncun Alametleri
On Dokuzuncu Kısım	İyi Huylu Kuluncun Belirtileri
Yirminci Kısım	Kötü Huylu Kuluncun Belirtileri
Yirmi Birinci Kısım	Kulunç ve Böbrek Taşları Ağrıları
	Arasındaki Fark
Yirmi İkinci Kısım	Kuluncun Ayrıntılı Belirtileri
Yirmi Üçüncü Kısım	Kulunç Yelinin Belirtileri
Yirmi Dördüncü Kısım	Dışarı Atılan Maddenin (Dışkı) Belirtieri
Yirmi Beşinci Kısım	Şişin Kuluncunun Belirtileri
Yirmi Altıncı Kısım	Omurgadaki Çarpılması (Omurga Scoliosis)
	ve Fıtık

Yirmi Yedinci Kısım	Hafif Kulunçların Diğer Gruplarının Belirtileri, Örneğin Soğuktan veya His Zaafından veya Kurtçuklardan Oluşan Kulunçlar.....	353
Yirmi Sekizinci Kısım	Bağırsakların Tıkanıklığı ve Kulunç Tedavisi	354
Yirmi Dokuzuncu Kısım	Soğuk Kuluncun Tedavisi	357
Otuzuncu Kısım	Soğuk Kuluncun Yeline Mahsus Kanunlar.....	359
Otuz Birinci Kısım	Soğuk Kulunçta Görülen Yelerde Uygulanan Müşhiller veya Balgami Maddelerden Oluşan Yelerde Uygulanan Lavmanlar	360
Otuz İkinci Kısım	Kusma Olmaksızın Sindirim Yoluyla Soğuk Kuluncun Olanların Tedavisi	363
Otuz Üçüncü Kısım	Hamamlar, Hamam Suları ve Vücudun Su veya Yağla Ovulması	365
Otuz Dördüncü Kısım	Lavmanın Nitelikleri ve Aletleri	366
Otuz Beşinci Kısım	Safravi Kulunç Tedavisi	370
Otuz Altıncı Kısım	Safranın Tutulmasından Oluşan Kulunç Tedavisi.....	371
Otuz Yedinci Kısım	Sıcak ve Soğuk Şişlerin Kuluncunun Tedavisi.....	371
Otuz Sekizinci Kısım	Sevdavi Kulunç Tedavisi	372
Otuz Dokuzuncu Kısım	Süfli (Kötü) Kulunç Tedavisi.....	372
Kırkıncı Kısım	Dışarı Atma Zaafından Oluşan Kulunç Tedavisi.....	374
Kırk Birinci Kısım	Kulunç Olanların Yiyecekleri.....	375
Kırk İkinci Kısım	Kulunç İçin Zararlı Şeyler	376
Kırk Üçüncü Kısım	Bağırsaklardaki İstiraplı Spazmlar (ilaus passion).....	377
Kırk Dördüncü Kısım	Hislerin Zaafi ve İlerlemesinin Tedavisi	377
Kırk Beşinci Kısım	Kuluncun Tedavisini Geciktiren İlaçlar.....	378
Kırk Altıncı Kısım	Kurtların Tedavisi	378
Kırk Yedinci Kısım	Fıtık Tedavisi.....	378
Kırk Sekizinci Kısım	Uyuşturucularla Kulunç Tedavisi.....	378
Kırk Dokuzuncu Kısım	Gereksiz Maddeleri Dışarı Atmada Yavaşlık ve Hızlılık	383
Ellinci Kısım	Dışkının Azlığı ve Çokluğu	383
Elli Birinci Kısım	Kurtçuklar	383
Elli İkinci Kısım	Soğuk İlaçlar ve Az Sıcak İlaçlar	389

Elli Üçüncü Kısım	Küçük Kurtlar İçin Alınacak Tedbir.....	390
Elli Dördüncü Kısım	Kurtçukları Olanlara Yapılan Lavman	390
Elli Beşinci Kısım	Kurtçuk Olan Kişilere Uygulanacak Lavman ve Yakılar.....	390
Elli Altıncı Kısım	Kurtçuklara Uygun Yiyecekler	391
Elli Yedinci Kısım	Karın Üzerine Darbe Alma ve Düşmenin Tedavisi	392
	Makat Hastalıkları (1 makaleden meydana gelmiştir).....	392
Birinci Kısım	Makat Hastalıkları Hakkındaki Bütün Açıklamalar	392
İkinci Kısım	Basurlar Hakkındaki Kısım	392
Üçüncü Kısım	Basurların Kesilmesi ve Bağlanması (Dikilmesi).....	394
Dördüncü Kısım	Basurların Açılması ve Atılması Tedavisi.....	397
Beşinci Kısım	Basur İlaçları ve Basuru Açanlar ve İnce Tozlar	397
Altıncı Kısım	Fitiller ve Benzeri İlaçlar.....	398
Yedinci Kısım	İçecekler.....	398
Sekizinci Kısım	Basur Ağrısını Sakinleştiren İlaçlar.....	399
Dokuzuncu Kısım	Makata Uygulanan Sıvı Sıcak Kompresler.....	401
Onuncu Kısım	Basur Memelerinin Besinleri	402
	Makattaki Sıcak Şişler,Başlangıçtaki Sıcak Yapılar, Kesikler ve Basur Ağrıları Sonrasında Olanlar	402
On Üçüncü Kısım	Makat Çatlakları.....	403
On Dördüncü Kısım	Makatında Çatlak Olan Kişilerin Yiyecekleri.....	405
On Beşinci Kısım	Makat Gevşekliği	405
On Altıncı Kısım	Felç (Paraliz)	405
On Yedinci Kısım	Makatın Çıkması	406
On Sekizinci Kısım	Makattaki Fistül ve Etindeki Derin Yaralar	407
On Dokuzuncu Kısım	Fistül Tedavisi	408
Yirminci Kısım	Makattaki Kasılmalar.....	409
Yirmi Birinci Kısım	Makat Yaraları	409

ON SEKİZİNCİ FEN

BÖBREKLER HASTALIKLARI VE TEDAVİLERİ

Bu fen iki makaleden meydana gelmiştir. Birinci makale böbreklerin tamamı hakkındadır

BİRİNCİ MAKALE	411
Birinci Kısım	Böbreklerin Anatomisi..... 411
İkinci Kısım	Böbrek Hastalıkları..... 413
	Böbreklerin Durumlarından Çıkarılan
	Deliller..... 413
Üçüncü Kısım	Böbrek Gevşekliği..... 415
Dördüncü Kısım	Böbrek Zaafı..... 416
Beşinci Kısım	Böbrek Yelleri..... 416
Altıncı Kısım	Böbrek Ağrısı ve Tedavisi..... 418
İKİNCİ MAKALE	419
Böbrek Şişleri ve Onların Farklı Çeşitleri	419
Birinci Kısım	Böbreklerdeki Sıcak Şişler ve Apseleri..... 419
İkinci Kısım	Böbreklerdeki Balgami Şişler..... 425
Üçüncü Kısım	Böbreklerdeki Katı Şişler..... 425
Dördüncü Kısım	Böbrek Yaraları..... 427
Beşinci Kısım	Böbrek Uyuzları..... 433
	Böbrek Taşları..... 433

ON DOKUZUNCU FEN

Mesane Ve İdrarın Halleri İki Makaleden
Meydana Gelmiştir.

BİRİNCİ MAKALE	449
Mesanenin Halleri	449
Birinci Kısım	Mesanenin Anatomisi..... 449
İkinci Kısım	Mesane Hastalıkları..... 450
Üçüncü Kısım	Mesane Taşları ve Belirtileri..... 451
Dördüncü Kısım	Mesanenin Sıcak ve Apseli Şişleri..... 456
	Mesanedeki Katı Şişler..... 459
Altıncı Kısım	Mesane Yaraları..... 459
Yedinci Kısım	Mesane Uyuzu..... 461
Sekizinci Kısım	Kanın Mesanede Donması..... 462
Dokuzuncu Kısım	Mesanenin Boşalması ve Sarkması..... 463

Onuncu Kısım	Mesane Ağrıları.....	464
On Birinci Kısım	Mesane Zaafı.....	464
On İkinci Kısım	Mesane Yelleri.....	465
İKİNCİ MAKALE		467
İdrara Arız Olan Bozukluk ve Doğal İdrar Atımı		467
Birinci Kısım	İdrar Bozukluğu.....	467
İkinci Kısım	İdrar Yanması.....	467
Üçüncü Kısım	İdrar Azlığı.....	469
Dördüncü Kısım	İdrar Zoru ve İdrar Tutulması.....	469
Beşinci Kısım	Kaslar Dolayısıyla Mesanede Oluşan Bozukluklar.....	471
Altıncı Kısım	Birçok Bakımdan İdrar Atımında Yararlı Olan Şeyler.....	476
Yedinci Kısım	Katater ve İdrar Atımında Kullanımı ve Zerki....	476
Sekizinci Kısım	İdrarın Damla Damla Atılması.....	478
Dokuzuncu Kısım	İrade Dışı İdrar Atma (İşeme).....	481
Onuncu Kısım	Altına Sidik Kaçırma.....	483
	Diyabet.....	484
	Çok İdrar Atımı.....	487
On Birinci Kısım	İdrardaki Kan, Maddenin Temizlenmesi ve Batılı Kişilerin İdrarındaki Benzer Kullı İdrar.....	488

YİRMİNCİ FEN

Erkeklerde olan Üreme Organlarının Hastalıkları ve Tedavileri İki Makaleden Meydana Gelmiştir. Bunlardan Birisi Cinsel Münasebet Hakkındadır

BİRİNCİ MAKALE		493
Cinsel Münasebet		493
Birinci Kısım	İki Testikülün ve Meni Kanallarının Anatomisi.....	493
İkinci Kısım	Penisin Genişlemesinin Sebebi.....	494
Üçüncü Kısım	Meninin Sebebi.....	495
Dördüncü Kısım	Meninin Doğal Organının Mizaçlarının Delilleri.....	497
Beşinci Kısım	Cinsel Münasebetin Yararları.....	498
Altıncı Kısım	Cinsel Münasebetin Zararları ve Kötü Şekilleri.....	499

Yedinci Kısım	Cinsi Münasebet Zamanları	501
Sekizinci Kısım	Kendinden Meni Oluşması ve Oluşmaması	502
Dokuzuncu Kısım	Cinsel Münasebet Belirtileri	502
Onuncu Kısım	Cinsel Münasebet Eksikliği	502
On Birinci Kısım	Cinsel Münasebetin Basit İlaçları	507
	Yararlı Yiyecekler	512
	Güçlendiren İçecekler	515
On İkinci Kısım	Çok Fazla Şehvet	515
On Üçüncü Kısım	Meni Akışı, Harabiyeti (Spermatorrhoe) ve Kesilmesi	518
On Dördüncü Kısım	Çok Rüyalanma	520
On Beşinci Kısım	Meni Azlığı ve İplik Şeklinde Meni	520
On Altıncı Kısım	Cinsel Münasebete Zarar Veren Tedbir ve Cinsel Münasebetin Terki	520
On Yedinci Kısım	Cinsel Münasebetin Kısa Olmamasının Önlemleri ve Zaafı veya Görmeye, Hislere, Başa ve Sinirlere Zararı ve Oluşturduğu Titreme	521
On Sekizinci Kısım	Cinsel Arzu ve Şehvet Düşkünlüğü (Priapsim) ..	521
On Dokuzuncu Kısım	Azibut (Cinsel Münasebet Sırasında Dışkı Atımı)	523
Yirminci Kısım	Ebne (Meni Akışında Zaaf Oluşması)	524
Yirmi Birinci Kısım	Hermafrodit	525
Yirmi İkinci Kısım	Cinsel Birleşmenin Keyfi ve Oluşturduğu Baskı ve Sıcaklık Konusunda Hekimin Verdiği Hatalı Bilgi	525
Yirmi Üçüncü Kısım	Erkek ve Kadının Zevk Alması	526
Yirmi Dördüncü Kısım	Penisi Büyüten Şeyler	526
İKİNCİ MAKALE	529
CİNSEL MÜNASEBETLE DOĞRUDAN BAĞLANTISI		
OLMAYAN ORGANLARIN HALLERİ	529
Birinci Kısım	Testislerin Sıcak Şişleri ve Onların Yakınında Olan Şişler	529
İkinci Kısım	Akuna (Penisi ya da Uterusun Titremesi, Vesiculae Seminalisin Gerilimi) ve Arsatun	532
Üçüncü Kısım	Testisler ve Penis Ağrısı	532

Dördüncü Kısım	Testislerin Büyümesi.....	533
Beşinci Kısım	Testislerin Yukarıda Oluşu ve Küçüklüğü.....	533
Altıncı Kısım	Testislerdeki Varisler ve Testislerin Sertliği.....	534
Yedinci Kısım	Testisin Gevşemesi.....	534
Sekizinci Kısım	Testis Fıtığı ve Fıtıklar.....	534
Dokuzuncu Kısım	Penis ve Testislerin Kasılması.....	534
Onuncu Kısım	Testis ve Penis Yaraları ve Onun Makattaki Başlangıcı.....	534
On Birinci Kısım	Penisin İçindeki Yaralar.....	536
On İkinci Kısım	Penis İçindeki Kaşıntı.....	536
On Üçüncü Kısım	Penisin Sıcak Şişlerinin Tedavisi.....	536
On Dördüncü Kısım	Penisin Soğuk Şişleri.....	537
On Beşinci Kısım	Penisin Etrafındaki Çatlaklar.....	537
On Altıncı Kısım	Penis Ağrısı.....	537
On Yedinci Kısım	Penis Üzerinde Çıkan Sigil.....	537
On Sekizinci Kısım	Penis Üzerinde Oluşan Döküntü, Dut Şeklindeki Çıkıntılar ve Et Fazlalıkları.....	538
On Dokuzuncu Kısım	Penis Ağrıları.....	538

YİRMİ BİRİNCİ FEN

Kadın Üreme Organları

BİRİNCİ MAKALE		539
Hamile ve Hamile Kalmanın Yöntemi		539
Birinci Kısım	Uterusun Anatomisi.....	539
İkinci Kısım	Bebegın Doğumu.....	542
Üçüncü Kısım	Uterus Hastalıkları.....	551
Dördüncü Kısım	Uterus Mizacının Delilleri.....	552
Beşinci Kısım	Kısırlık ve Hamile Kalmanın Güçlüğü.....	553
Altıncı Kısım	Hamileliğin Belirtileri.....	561
Yedinci Kısım	Bebegın Erkek ve Kız Olma Sebebi.....	563
Sekizinci Kısım	Erkek ve Kız Çocuğın Belirtileri.....	563
Dokuzuncu Kısım	Bebegın Erkek Olması İçin Alınacak Tedbirler.....	564
Onuncu Kısım	Hızlı ve Etkin Döllenme.....	565
On Birinci Kısım	Penisin Paralizinin Belirtileri.....	566
On İkinci Kısım	İkiz Çocuk Olmasının Sebepleri ve Belirtileri ve Üst üste Hamile Kalma.....	566
On Üçüncü Kısım	Doğumun Yaklaştığını Gösteren Deliller.....	567

On Dördüncü Kısım	Fetüsün Zayıflığının Belirtileri	567
On Beşinci Kısım	Doğum Zaafının Belirtileri.....	567
İKİNCİ MAKALE		569
Hamilelik ve Hamilelik Durumu		569
Birinci Kısım	Hamilenin Durumu	569
İkinci Kısım	Hamilelik İçin Alınan Önlemler.....	570
Üçüncü Kısım	Lohusanın Bakımı	572
Dördüncü Kısım	Arzu ile İlgili Hamilelik Halleri	572
Beşinci Kısım	Hamilelikte Çarpıntı.....	573
Altıncı Kısım	Hamilelerde Menstrual Kanın Akışına Uygulanan Tedbirler	574
Yedinci Kısım	Hamilelikte Ayak Şişleri ve Şişmanlık.....	574
Sekizinci Kısım	Düşük Yapma.....	574
Sekizinci Kısım	Fetüsün Korunması ve Düşmenin Tahriki	577
Dokuzuncu Kısım	Düşüğe Engel Olan İlaçlar	579
Onuncu Kısım	Düşük İçin Alınan Tedbir ve Ölü Fetüsün Dışarı Alınması.....	579
On Birinci Kısım	Uterusa Zerk Edilerek Verilen İlaçlar	582
On İkinci Kısım	Ölü Fetüsün Dışarı Çıkarılması Konusunda Eski Hekimlerin Aldığı Bazı Tedbirler.....	582
On İkinci Kısım	Düşükten Sonra Hamilenin Alması Gereken İlaçlar	584
On Üçüncü Kısım	Plasentanın Atılması	584
On Dördüncü Kısım	Başından Önce Ayakları Çıkan Fetüs Tedbiri.....	585
On Beşinci Kısım	Fetüsün Kollarından Tutup Çıkarmak	585
On Altıncı Kısım	Büyüklüğü Dolayısıyla Oluşan Zor Doğumun Tedbirleri	586
On Yedinci Kısım	Hamileliğin Engellenmesi	588
On Sekizinci Kısım	Yalancı Hamilelik.....	589
On Dokuzuncu Kısım	Doğumun Doğal ve Doğal Olmayan Şekli	590
Yirminci Kısım	Zor Doğum.....	591
Yirmi Birinci Kısım	Doğumun Zorluk ve Kolay Olacağının Belirtileri.....	593
Yirmi İkinci Kısım	Doğum Sancılarına Karşı Tedbir	593
Yirmi Üçüncü Kısım	Tedavi Yolunun Dışında Doğumun Zorlukları Konusunda Alınan Tedbirler	594
Yirmi Dördüncü Kısım	Fetüsün Ölüm Sebebi veya Hayata Dönmeyen Fetüsün Kötü Şekli Dolayısıyla	

	Doğumun Zor Olması.....	595
	Baygınlık Tedbiri	596
Yirmi Beşinci Kısım	Doğumu Kolaylaştıran İlaçlar	596
Yirmi Altıncı Kısım	Kadından Ayırılması Gerekli Maddelerin Atılması	597
ÜÇÜNCÜ MAKALE	599
Uterusun Kötü Şişleri ve Kanallarındaki Hastalıklar	599
Birinci Kısım	Menstrasyon Hükümleri	599
İkinci Kısım	Menstrual Kanın Fazla Olması	600
Üçüncü Kısım	Uterus Yaraları ve Kokuşmalar	605
Dördüncü Kısım	Uterusun Kokuşması	606
Beşinci Kısım	Uterus Yenmesi	606
Altıncı Kısım	Kadının Bekâretini Bozmada Alınacak Tedbirler	607
Yedinci Kısım	Uterus Yırtığı	607
Sekizinci Kısım	Vulvanın Kaşıntısı ve Kadında Ereksiyon	608
Dokuzuncu Kısım	Uterus Basuru	609
Onuncu Kısım	Uterus Zaafi	610
On Birinci Kısım	Uterus Ağrıları	610
On İkinci Kısım	Uterus Akıntısı	611
On Üçüncü Kısım	Menstrasyonun Tutulması ve Azalması	611
DÖRDÜNCÜ MAKALE	617
Uterustaki Bozukluklar, Şişler ve Benzerleri	617
Birinci Kısım	Rutka	617
İkinci Kısım	İkiye Ayırma ve Kesmenin Araştırılması Keyfiyeti	619
Üçüncü Kısım	Uterus Kanallarının Kapalı Olması (Atresia Uteri)	620
Dördüncü Kısım	Uterus Şişleri, Dışarı Çıkması, Dönmesi ve Kasıklara İnmesi	620
Beşinci Kısım	Utersun Meyilleri ve Birbirinden Farkları	622
Altıncı Kısım	Uterusun Sıcak Şişleri	622
Yedinci Kısım	Uterustaki Balgami Şişler	625
Sekizinci Kısım	Uterustaki Katı Şişler	625
Dokuzuncu Kısım	Uterusun Kanla Boğulması (asphyxia)	627
Onuncu Kısım	Uterus ve Boynuzlarındaki (Tuba Uterinalar) Basurlar, Dutçuklar ve Döküntüler	634

On Birinci Kısım	Uterus Ağzındaki Penis gibi Et Fazlalıkları	635
On İkinci Kısım	Uterusta Sıvı Toplanması	636
On Üçüncü Kısım	Uterusta Gaz Birikmesi ve Nitelikleri	637
On Üçüncü Kısım	Uterus Yelleri	637

YİRMI İKİNCİ FEN

Bağlayan Organlarda Görülen Hastalıklar ve Organların Açıklaması Bu Fen 2 Makaleden Meydana Gelmiştir

BİRİNCİ MAKALE	639
Kaslardaki Bozukluklar ve Yerleri 9 Kısımdan Meydana Gelmiştir	639
Birinci Kısım	Omentum ve Periton Hakkında Genel Bilgi	639
İkinci Kısım	Fıtık v Fıtığa Benzer Bozukluklar	640
Üçüncü Kısım	Bağırsak ve Omentum Fıtığı	643
Dördüncü Kısım	Fıtık Sıvısı	645
Beşinci Kısım	Yelin Oluşturduğu Fıtığın Tedavisi	646
Altıncı Kısım	Testis Varisleri ve İltihapsiz Şişler	647
Yedinci Kısım	Göbek Fıtığı	647
Sekizinci Kısım	Kamburlaşma (Kyphosis) ve Omur Büyümesi (Spina Ventosa)	649
	Rutubetli Omurga Eğikliği için Yararlı Yakılar ..	651
Dokuzuncu Kısım	Varis	651
İKİNCİ MAKALE	655
Yan Kısımların Ağrılarının Açıklaması	655
Birinci Kısım	Sırt Ağrısı	655
İkinci Kısım	Yan Boşluk (Hypocondria) Ağrıları	657
Üçüncü Kısım	Eklem Ağrıları ve Nikris, Siyatik ve Benzeri Ağrılar	657
Dördüncü Kısım	Eklem Ağrıları, Nikris ve Siyatik Ağrılarının Tedavisi	663
Beşinci Kısım	Dağlama Tedavisi	673
	Alt Ekstremitte Paralizi ve Hareket Kabiliyetini Kaybetmesi	676
Altıncı Kısım	Eklem Bağlarının Ağrısı	682
Yedinci Kısım	Ayak Zaafı	682
Sekizinci Kısım	Dolama	683
Dokuzuncu Kısım	Tırnakların Ağrıları ve Bereleri	684
Onuncu Kısım	Tırnak Şişleri ve Onlardaki Kaşıntılar	684
	Üçüncü Kitabın Sonu	684

TAKDİM

Büyük Türk bilginini, filozof ve hekim İbn-i Sina'nın bundan bin yıl önce, milâdî 1014 yılında yazmayı tamamladığı ve adına haklı olarak "El Kânûn Fî't-Tıbb" dediği bu anıt eser, Türk kültür tarihinin mühim bir cüzü olmakla beraber tıp tarihimizin de en kıymetli başyapıtıdır. Milletimizin gurur duya-cağı abidevi bir eserdir.

Kurumumuzun kurucu başkanı ve ilk bilim tarihçisi merhum Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın öğrencilerinden olan çok değerli bilim tarihçimiz Prof. Dr. Esin Kâhya, büyük emek ve özveri ile eseri günümüz Türkçesi ile ve ilk kez tam metin olarak hazırladı. Kendisine Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı olarak milletimiz ve kültürümüz adına teşekkür ediyoruz.

Buhara'nın Afşin kasabasında doğup Buhara'da okumuş olan İbn-i Sina, devrin hemen bütün bilginleri gibi eserini Arapça kaleme almıştır. Eser, Latince başta olmak üzere çok sayıda dünya diline çevrilmiş, Selçuklu ve Osmanlı darüşşifalarında asırlarca özgün diliyle ders kitabı olarak okutulmuştur. 18'inci asırda Tokatlı Mustafa tarafından o günkü Osmanlı Türkçesi'ne de çevirisi yapılmıştır, ancak bazı kısımları atlanmış olduğu için eksik bir tercümedir. Prof. Dr. Esin Kâhya bu nüshadan ziyade Süleymaniye Kütüphanesi'nde Turhan Sultan 265'teki yazma nüshaları esas almış ve tam bir metin ortaya koyma amacında olmuştur.

Tamamı 5 kitap halinde yazılmış olan eseri biz de 5 kitap olarak bilim dünyasına sunuyoruz. Ancak elinizdeki üçüncü kitap, hacmi sebebiyle iki cilde bölünmüş halde basıldı. Böylece külliyyatın 1, 2, 3-1, 3-2 ve 5. kitaplarının çevirisi ve baskısı tamamlanmış oluyor. Dördüncü kitabın çevirisi ise halen devam etmektedir.

Bu baskının bizi sevindiren bir yönü de eserin yazılışının 1000'inci yılına denk gelmesidir. Böyle anlamlı bir tarihte, bu muhteşem eserin daha önce basılan 3 kitabının yeniden, üçüncü kitabın da iki cilt halinde ilk kez bilim dünyasına sunulması güzel bir tevafuktur.

Bizi biz yapan kurucu ve inşa edici temel eserlerimizi yayımlamaya özen gösteren "Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları"nın, El Kânûn Fî't-Tıbb ile daha bir zenginleşmiş, kültürümüzün, medeniyetimizin kaynaklarının tespit ve gelişimine katkı yaparak milletimize hizmet görevini yerine getirmiş olduğunu düşünüyoruz.

ÖN SÖZ

İbn Sina'nın el-Kânûn fi't-Tıbb adlı eserinin üçüncü kitabının Arapçadan Türkçeye çevirisi, diğer 4 kitaba nispetle çok daha uzun ve ayrıntılı açıklamalar içermektedir. Bunun sebebi muhtemelen, eserde sistematik olarak sadece hastalıklarla ilgili bilgi verilmeyip, günümüz patoloji kitaplarını anımsatar bir şekilde, hastalığın bulunduğu organın anatomisi, işleyişi ile ilgili kısa açıklamalar verildikten sonra, hastalıkların ele alınıp anlatılması ve daha sonra da o hastalığın tedavisi, ilaçları ve ilaçların hazırlanışı ve uygulanışı ile ilgili ayrıntılı bilgi verilmesidir.

Bu kitabın önemli özelliklerinden biri eserdeki sistematik sınıflamadır. İlk baş hastalıklarından başlanıp, göğüs hastalıklarının sonuna kadar olan hastalıklar ele alınıp, her biri tek tek açıklanmıştır. Burada dikkati çeken husus hastalıkların tek tek açıklamalarının yanı sıra, birbirini etkileyen ve tetikleyen hastalıkların da söz konusu edilmesidir. Örneğin baş ağrısı sadece baş hastalıklarıyla bağlantılı olarak oluşmaz denmekte ve onun bağlantılı olduğu ya da araz olarak kendini gösterdiği hastalıklardan da tek tek söz edilmektedir.

Bu eserde dikkati çeken önemli noktalardan biri de yazarın klasik tıp bilgisini aktarmakla yetinmemesi ve kendi deneyimlerini de aktarmasıdır ki eserin ilginç kulan noktalardan biri de bu açıklamalardır.

Bu eseri okurken şu noktayı da unutmamak gerekir. İbn Sina iyi bir hekim, iyi bir gözlemcidir ve sadece tıp alanında değil, fizik ve kimya ile de ilgilemiştir. Ancak o aynı zamanda İslam Dünyasında yetişmiş en önemli filozoflardan biridir. Dolayısıyla zaman zaman yorumlarında ve sistematik tutumunda bunu belirleyebiliyoruz.

Eserin bu üçüncü kitabının çevirisini tamamlamam konusunda beni cesaretlendiren ve yazılışının 1000'inci yılında basılmasını sağlayan Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı'nın kıymetli başkanı Prof. Dr. Turan Karataş ve yardımcısı Şaban Abak başta olmak üzere emeği geçenlere teşekkür ediyor, başarılarının devamını diliyorum.

El-Kânûn fi't-Tıbb'ın Üçüncü Kitabının düzeltmelerinde bana yardımcı olan Sevgili Ablam Nevin Kâhya'ya burada teşekkür etmek isterim. Bu uzun soluklu çalışmayı Rahmetli Annem Sadriye Kâhya ve Babam Hamdi Kâhya'ya hediye ediyorum.

*Sevgili annem Sadriye ve babam Hamdi Kâhya'nın
aziz hatıralarına ithaf ediyorum.*

Prof. Dr. Esin KÂHYA

ON ÜÇÜNCÜ FEN

Yemek Borusu ve Mide Hastalıkları ve Tedavisi
Bu kısım 5 makale üzerine tertip edilmiştir.

BİRİNCİ MAKALE

Yemek Borusunun ve Midenin halleri ve Midenin İşlevleri

Birinci Kısım

Yemek Borusu ve Midenin Anatomisi

Yemek borusu bir organdır; etten ve uzunluğuna liflerden oluşan zarlardan meydana gelmiştir. Lifler uzunluğuna olduğundan, besinler mide içinde kolayca hareket eder ve lokma liflerin şişkinlik oluşturup itmesiyle çekilip kolayca iner; bunun için onun lifleri boyuna olmuştur. Çünkü senin de bildiğin gibi uzunluğuna lifler kasılıp kılsalsa bu hareketle çekme oluşur. Yemek borusu dış yüzeyinde tersine, yani yemek borusunun dışında genişleyebilen bir zar (örtü) olmuştur. Onda görülen et genel olarak toplam bu iki tabakadan meydana gelir; Uzun lifler şişip çekerken, aynı zamanda yemek borusunu genişletir. Şüphesiz liflerin şişmesi uzun liflerle kolayca olur. Enine liflerden olan tabakada, liflerde çekme gücü yoktur. Kusma ise yemek borusunun dış tabakasıyla yapılır. O daha kolay olur.¹

Yemek borusunun yeri ve başlangıcı boyun omurlarıdır. Onun yönü aşağı doğru olup, beyinden inen sinir (omurilik) yemek borusu ve boyun ve sırt omurları boyunca aşağı doğru iner ve bu seyir göğsün dördüncü omuruna kadar devam eder. Oraya geldiğinde yemek borusu, kalp tarafından gelen damarın yeri geniş olsun diye, hafifçe sağ tarafa meyleder. Daha sonra geri kalan 8 omur üzerinden sinirlerle birlikte iner ve inmeye devam eder. Hatta o mesafeyi kat edip diyafragmaya ulaştıkta yemek borusu bir nevi bağla ona bağlanır ve o bağ onu oradaki büyük damara doğru kalkıp bastırır. Çünkü onunla

¹ TM: Kusmanın muayyeni-i vahide olmakla kusma ezdiraddan aser olur.

birlikte inen sinir onunla birlikte kıvrılır ve inişte bir sıkıntı (afet) gelmesinden emin olarak düz bir şekilde doğru mideye gelir. Diyafragmaya geldiğinde önce sağa meyleder; sola meyletmez. Bu şekilde onun sağa meyli onuncu omura gelip, on ikinci omura ulaştıkta olur. Yemek borusu diyafragmaya nüfuz edip, eni büyür; genişler. Midenin ağzına bağlanır. Yemek borusundan sonraki geniş organ midenin kendisidir.

Yemek borusunun orta kısmı ve iç tabakası on iki parmak bağırsağından yaratılmıştır; onun giriş kısmı (yemek borusunun mideye giriş kısmı) serttir. Midenin orta kısmının genişliği vasattır. Yemek borusu midenin ağzının yanındadır.² Ondan sonra, orada gevşek bağırsak yapısında mide vardır. Yemek borusunun üstünde mideye kadar uzanan bir örtüsü vardır ve bu zar midenin ağzına kadar iner. Yiyecekler bu ağız tarafından yukarıdan aşağıya çekilir. Yiyecekler mideye ulaşana kadar işlem sürer. Yenen yiyecekler aşağı inerken, yemek borusu şişer ve yukarı doğru hareket eder; yukarı kalkar.

Yemek borusunun bir kısmı mideye bir dereceye kadar birleşir. Onun iç tabakası midenin tabakası gibidir. İçeri giren tabaka boyuna olan zarlardan ve diğeri ağır etten oluşan liflerden meydana gelmiştir. Yemek borusunun liflerinin eti mide liflerinin etinden daha fazladır. Ancak yemek borusu midenin bir kısmı gibidir. Bundan dolayı, daralma ve genişlemede mide gibi hareket eder.³ Ancak onun tabakaları midenin tabakaları değildir; yemek borusunun yapısı kasa benzer; mideninki sinire benzer. Yemek borusu diyafragmayı geçip mideye bağlanır. Yemek borusunun alt kısmı genişler. Çünkü yiyecekler midenin içine gelir; yiyeceğin bulunduğu yerin geniş olması gerekir. Midenin şekli yumurta gibidir. Bu şekilde bir yapının yararı boşluğunun diğer şekillerden daha fazla olmasıdır ve bu şeklin mide-

² TM: Bata-ı mideden midenin ağzına birleşen midenin diğer taraflarından elin olur.

³ TM: Ancak bağırsakların sitlin ilkin yani midenin alt kısmından olup on iki parmak bağırsağı denen bağırsak adına uygun olarak midenin bir kısmı değildir. Muhtemelen o bağırsak öyle bir şeydir ki yakın kısmında mideye bitişir. Ancak mide yavaşça daralarak zikredilen bağırsağı tasvir etmez. Bağırsağın tabakaları midenin tabakaları gibi değildir. Bağırsak zikrolunan sebepten mideye benzer iken yemek borusunun cevherinin kaslarına benzer.

nin sindirim faaliyeti için de yararı vardır. Çünkü o bel kemiklerine daha iyi intibak etmiştir.

Mide 2 tabakadan meydana gelmiştir. Bunlardan biri iç tabakadır; diğeri dış tabakadır. İç tabakada olan lifler çekmek içindir; boyuna liflerdir. Bu lifler kasıldığında midenin içine alması gereken besini mideye çeker. Bundan dolayı mide şişer ve bu sırada hançere (gırtlak) yukarı kalkar. Gırtlakın yükselmesi ile soluk borusunun yolu kapanır ve yiyecek ve içecek yolu açılır. Yemek borusunun dışındaki tabakanın dıştaki lifleri eninedir; kalın bağırsağın sonundaki lifler gibi. Onlar da içindekini atabilmek için dış tabakasında enine lifler vardır. Bundan dolayı mide fonksiyonlarının başlangıcında yakınlarındaki (yiyecek vb.) içine çekme işlevi vardır. Bu işlevi dışarı atma işlevi izler. Midenin enine lifleri, onun boyuna lifleriyle içine çektiklerini dışarı atar.⁴ Mideye çekilen besinin sindirilene kadar orada kalması için uzunluğuna lifleri olan tabaka içe konmuştur; iç tabaka kılınmış; dış tabaka olmamıştır. Aynı şekilde yemek borusunun lifleri enine kılınmamıştır, çünkü onun besinleri içinde tutmasına gerek yoktur. İç tabakanın kısımlarının tamamının sinirsel olması uygundur.⁵

Midenin ağzında sinir çok olur. Beyinden çıkan sinirlerden bir kol buraya gelip oranın hissini çok olması için midenin ağzına his verir. Bu kısım mideye bağlanır. Bundan dolayıdır ki, midede besin eksikliğini veya varlığını kişi idrak edebilir. Midenin ağzında boyuna olan lifler vardır ve bu liflerde his vardır. Midenin geri kalan kısmında his ve idrak olmasına gerek yoktur. Bedenin besinlerden yoksun olduğunda midenin ağzı bunu hisseder. Çünkü bu his sayesinde kişi uyarılır, yani bu his sayesinde mide kendisine ve diğer organların ihtiyacı olan besin ihtiyacını hisseder ve ağızdan besin içeri çekilir. Dolayısıyla ayrıca midede bu hissin olmasına gerek kalmaz.⁶ Beyinden midenin ağzına doğru inen sinirsi et ön taraftan yemek borusunu eğik olarak geçip mideye yaklaştığında hafif bir dönüş yaparak yemek borusuna bağlanır ve mideye yakın yere geldiğinde büyük bir damar üzerinden mideye

⁴ TM: tabaka-i burye-i bediye lif müverrib muhalit olur.

⁵ TM: Ancak dış tabakanın filinde etsi yapı çoğunluktadır. Çünkü ette çoğunun sıcaklığı fazla olmakla sindirim çok olur.

⁶ TM: Zira diğer yerlerin zikredilen temehhul tedarike midenin ağzı yeterli olur.

doğru uzanır. O toplardamar boyuna olarak mideye doğru gelip mideye birçok dallar verir.⁷ Zikredilen damarlar gibi bir atar damar da mideye gelip onunla birleşir ve toplardamarlar gibi atar damardan da birçok ince dal çıkar. Bu damarların hepsi diyafragmaya kadar gelip ona dayanıp, daha sonra zikredeceğimiz gibi bir doku oluşturur.

Mide gelen besini kendi yoğun sıcaklığı ile sindirir; o yiyeceği çevreler adeta korur. Karaciğer midenin sağ tarafının biraz üstündedir. Çünkü midenin o kısmı adeta kesilmiş gibidir. Karaciğerin orada terkibi iyidir. Dalak midenin sol tarafında; midenin alt kısmına yerleşmiştir. Dalak kiri ve pisliği dolayısıyla diyafragmanın sol tarafına doğru konmuştur. Çünkü eğer karaciğer o tarafa konmuş olsaydı, bütün ağırlığı midenin üzerine binerdi. Ancak yine de karaciğer mideye doğru meyletmiştir. Karaciğer tek parça değildir, parmak gibi çıkıntıları vardır.⁸ Midenin altında dalak oluşmuştur. Karaciğer dalağa nispetle daha büyük yaratılmıştır. Karaciğer büyük olması gerektiği için büyük yaratılmıştır. Dalak kanallarla fazlalıkların toplandığı yerdir. Midenin baş kısmı sol tarafa meyillidir. Bu meyil dolayısıyla karaciğerin yeri genişler. Dalağın yeri dardır. Karaciğer alt kısmının bu boşluğa doğru meyli daha fazladır. Sağ tarafta, karaciğerin alt kısmında dalak için yer yoktur.⁹ Midenin şerefli kısmı onun sağ tarafıdır. Sağ kısmında şerefli üst kısmıdır. Bu şerefli yer karaciğer için belirlenmiştir. Bunların zıddı olan 2 güzel taraf dalak için belirlenmiştir.

Bunlara ilave olarak, mide ve bütün bağırsakların üzerinde iç yağından bir örtü vardır (omentum); her ne kadar diğer canlılara kıyasla zayıf olmakla birlikte bağırsakların sindirim gücünü artırır. Omentum çok zayıf yapıdadır. Öncelikle o yoğun sıcaklığı korumak için vardır. Bununla birlikte yoğun ve ince bir yapıya sahiptir. O ağır olmaması ve hafif olması için yağlı bir yapıdadır. Çünkü yağlılık sıcaklığı kabul eder; kanlı ve gevşek yapısıyla sıcaklık için iyi bir koruyucudur.

7 TM: İnce (dakik) dallar munzame bir saf (vahide-i saf) mutasık ve mürettip olur.

8 TM: Bununla birlikte avuçla bir nesne kavrandığında karaciğer ile mideyi söz konusu yerden müstemil oldu.

9 TM: Bozukluk olan kısmı mideyi karaciğere müstemil olmaz ve karaciğer kusmen boş olur. O boşlukta ve altında sol atarafta dalağın yeri geniş olur.

Omentumun üzerine periton denen bir örtü vardır. O *baritaton* (*periton*) diye adlandırılır. O örtünün üzerinde karın örtüsü dedikleri örtü ve karın kasları bulunur. Bu iki örtünün yukarısında diyafragma vardır. Bu iki örtü (periton ve karın duvarı zarı) aşağıya doğru inerler. Bunlarda 2 delik oluşur. Birisi inguinal kanal yanındadır. Orada damarlar ve ilgili oluşumlar vardır. Eğer bu delik genişlerse bağırsaklar oradan iner. Bu örtülerin iç organlara yararı vardır. Onların yararı iç organlarıyla karın kasları ve bağırsaklar arasında engel oluşturmaktır.¹⁰ O zarların yararı karın organlarına destek olmak ve bağırsaklarla karın arasına girmek ve orada olabilecek karışıklığı çözmek ve de karında bilinen fonksiyonların yapılmasını sağlamak ve onlara ortaklık etmektir.

O dıştaki örtünün karın duvarına yararı vardır. O kaslarıyla midmeyi hareket etmesi için sıkıştırır. Midenin hareket etmesi gerektiğinde, onu tahrik eder, harekete getirir. Bütün damarları uzatır ve içindikilerin (toplardamarlar) atılması için (kan) onları zorlar. Örneğin gereksiz maddelerin atılmasını ayarlar. Karın duvarı aynı zamanda mesaneyi zorlar ve idrar atımını ayarlar; gaz atılmasında yararlıdır. Karın duvarı bağırsakları rahatsız etmez. Doğumu düzenler ve ayarlanmasını sağlar.¹¹

Periton içerdiği iç organlarını birbirine bağlar. Onlardan bazıları omurgaya bağlanır. Periton diyafragmadan başlayıp midenin ağzına kadar iner ve midenin ağzında onun başlangıç ve sonu birleşir. Periton yapı olarak basit bir zardır; onun kendisine özgü lifleri yoktur. Onun cismi his olarak da basittir. Midenin üstünde ve arasında peritonun 2 tabakası vardır; öyle ki onlar adeta midenin yapısı içine girmiştir (omentum?) Eğer peritonda humma olursa, midede hissedilir. Çünkü onun mideyle bağlantısı vardır. Ancak bu bağ gizlidir. Bu bağ midayı yukarı kaldırır; onun hissi yoktur. Onun alt kısmı daha ağırdır ve daha iyi gizlenmiştir. Peritonun karnın derisinden kaldırılabilen

¹⁰ TM: Sulbun (arka kemiklerinin) üzerine tılahi uruk-u darib-i azim mümted olur ve içinde çok ruh ve arteryel kan olmakla damar sıcak olur. Onlardan damarlar ve bağırsaklar nüfuz eder. Ne zaman o delikler müntesia olsalar onlardan bağırsak iner, yani bağırsak safına ve husye iner.

¹¹ T M Genel olarak merak ve zikredilen hareket kaslarında bağırsaklar üzre mütemmedid olup bağırsakları asr eder. O sebepledir ki içerdiği işlevlerin indifaında muin olur.

(ayrılabilen) bir tabakası vardır; o tabaka üst kısımdadır. Onun altında daha ince bir tabaka vardır. O aslında periton denen ince tabakadır. O göğüs altında olan yoğun zardan doğar.

Zikrolunan periton denen zarın (örtünün) 2 taraftan birer kısmı ayrılır ve ondan doğan fazlalık olan omentum ve mide üzerinde olan atar damar ve toplardamarların dalları omentum üzerine yayılır. Dolayısıyla o yer, yani omentum aslında bazı yerlerde 2, bazı yerlerde de 3 tabakadan meydana gelmiştir. O tabakalar yağlı zarlar şeklindedir; her biri diğeriyle adeta terkip oluşturmuştur. Bu karışık birlik haline gelmiş olan omentum mideyi, bağırsakları, dalağı ve mesenterik damarları örter ve onları besler.¹² Omentum her ne kadar bu yapılanmaya uygun olarak, mideye bağlı ise de, dalak ve atar damarların bulunduğu yerlerde oradaki bezlerin derinlerine iner. Bu bezler mesenterik venlerin arasında bulunur. Omentum on iki parmak bağırsağına doğru pek az meyil gösterir; onunla bağı pek zayıftır.¹³ Burada yapı asılı gibidir ve bu durum omentumdan doğar. Onun önünde mide vardır. Omentum burada adeta bir torba gibidir; akan şeyleri tutar. Bilinmelidir ki omentum karnın altındadır onun üstünde periton, kas ve deri vardır. Karın kaslarının altında ince bir zar şeklindeki periton sınırlı bir organ olup, omentum ona göre karın ve mideye daha uygun bir şekilde oluşturmuştur. Zikrolunan bu cisimlerin hepsi, omentum, periton, kaslar ve deri, mide ve onun sıcaklığının korunmasında yardımcı olmak içindir.

Midenin altında bir delik (ağız) vardır ve o delik on iki parmak bağırsağı (duodenum) ile birleşir; o deliğe *bevvab (pilorus)* denir. Midenin üst tarafındaki deliğe (*cardia*) nispetle alt tarafındaki delik daha dardır. Çünkü aşağıdaki delik sindirilmiş olan besinin mideden daha aşağıdaki organlara inmesi için vardır. Ancak üstteki delik sindirimden önce yiyeceklerin mideye girmesini sağlar. Alt delik bu sırada kapalıdır; sindirimin sonrası açılır.¹⁴ Bilindiği gibi midenin sindirimi 3

¹² TM: Midenin müstahine tarafına meyilli inkıza-ı olur.

¹³ TM: Ancak onun dışında munavet-i mevcude az ve zayıftır.

¹⁴ TM: Mideye varid olan besin sindirilinceye kadar ve sindirim münfatih olur. Dafianın (dışarı atılmasının) fiili esfalinin (alt kısmının) bağırsaklara içindeki atması tamamlandığı kadardır.

noktayla ilgilidir. Birincisi sindirim mide ve onun içindekilerle ilgilidir. İkincisi mide sindirimi, toplardamarlar anatomisinde de anlatılmış olduğu gibi, onun içine gönderilen besinlerle ilgilidir. Üçüncüsü çok şiddetli açlık halinde, kırmızı kanın karaciğerden mideye gelip, onu beslemesiyle ilgilidir.

Bilinmelidir ki, eski hekimler bazen midenin ağzını bir nevi besinlerin giriş kapısı olarak nitelendirmişlerdir. Midenin girişi olan yer dardır; geniş değildir; o kısım yemek borusundan sonra olup mideyle yemek borusu arasında ortak kısımdır. İnsanda o kısım *duyarlı kısım* olarak adlandırılır. Bazı insanlar midenin ağzıyla (cardia) kalbe verilen bazı sıfatların ortak kullanımına işaret ederler. Ancak onlar bu konuda zaaf gösterdikleri için, böyle bir davranış içindedirler. Onlar cidden çok eski hekimlerdir. Ancak Hippokrates uzlaştırmak üzere, mide ağzı terimini kalbin ağzı için de kullanmıştır.

İkinci Kısım

Yemek Borusu Hastalıkları

Yemek borusun işlevinde zaaf, onun kötü mizaçlarından dolayı görülür.¹⁵ Yemek borusunda yüksek hastalıkların hepsi meydana gelebilir. Onda sıcak şiş ve soğuk şiş ve katı şiş hâsıl olur. Çoğunlukla yemek borusunda görülen yüksek hastalıklar tıkanıklık hastalıklarıdır. Çünkü onun tıkanıklığının dışındaki hastalığı, omurlardaki harabiyettir; yemek borusunun etrafında şiş olmasıdır veya onu oluşturan kasta şiş olmasından tıkanıklık oluşmuş olabilir veya kanın durmayıp akmaya devam etmesi ve sürekli akmasından tıkanıklık olmuş olabilir.

Üçüncü Kısım

Yemek Borusunun Başlangıcında Şişler

Bilmelisin ki, yemek borusundaki şiş uzun liflerle kuvvetle yemeği ağızdan düz bir şekilde aşağıya çeker ve enine lifler onun genişlemesini sağlar ve içindekini aşağıya gönderir. Kusmada yemek boru-

¹⁵ TM: Bazen kötü mizaçlar görülüp yemek borusunun ezdiraht fiilini etmekten zayıf eder (yemek borusunun işlevini zayıflatır). Yemek borusunda yüksek hastalıkların hepsi meydana gelebilir ve ortak hastalıklar da oluşur

sundaki şiş yukarı doğru hareket eder. Ancak şiş oluşması kolaydır. Çünkü şişte hareket yolu yaradılışı üzere olur. Bundan başka şiş daha önce zikredildiği gibi uzun lifler ve enine lifler işlevini yapar. Üç kuvvetin işleviyle şiş kolayca oluşur. Ancak kusma doğal yolun aksi istikamette olur. Uzun lifler kusmada rol oynamaz. Çünkü bu liflerin işlevi çekmektir ve kusmada çekmeye gerek olmaz. Belki kusma yalnız mide ve yemek borusunu oluşturan enine liflerle ve onun kasılmasıyla kolayca tamamlanır.

Dördüncü Kısım

Şişler Oluşan Yemek Borusunun Darlığından Kaynaklanan Sıkıntılar

Yemek borusunun daralmasının sebebi soluk borusu veya komşu organlardır.¹⁶ Yemek borusunda olan had derecedeki kuruluk sıkıntıya sebep olabilir. Onun rutubetinin sebebi humma (yüksek ateş) veya benzer başka bir sebeptir. Ancak had derecede kötü mizaçlı olması da sebep olabilir veya kuvvetten düşmedir; onun zaafıdır ve özellikle başka kötü şiddetli hastalıklar da sebep olmuş olabilir.

Bazen şiş oluşmasının sebebi komşu organların sıkıştırmasıdır. O sıkıştırma bazen gırtlak kaslarının şişlerinin veya boğaz organlarındaki şişlerden kaynaklanır. Bazen nefes darlığı ve boyun organlarından dolayı olur veya omurların içe meyliyle veya yemek borusu çevresinde olan yellerden kaynaklanır veya ilerleyen süreç içinde veya başlangıçta kasılma (spazm) ve soğuktan oluşan titremelerden kaynaklanmış olabilir. Bunlar ya önceden oluşmuştur veya sabit hale gelmiştir. Bazen boğaz şişlerine benzer olan meçhul kasılmış bir şeyin yemek borusunu zorladığını belirleriz. Bayılma, kusma canlı, çok sayıda kurdu dışarı atma yemek borusunu zorlar. Dışarı atmayla birlikte açıkça kişi rahatlar ve kişi boğulur gibi olmaktan kurtulur. Boğazdaki tıkanıklığın neden olduğu anlaşılır.

Belirtileri: Eğer onların şişliğinden yemek borusunda darlık olursa, hasta sırt üstü yattığında hastalık belirlenir ve iyi korunan geçitlere bu şişler sıkıntı yaratır. Kötü mizaç dolayısıyla yemek borusu zaafa

¹⁶ TM: Bazen de yemek borusunun mücaverette olur.

uğrar; bundan dolayıdır ki, onların yiyeceği yutma süresi uzar. Allah bilir ki, yutma işi yemek borusunda yapılır ve bu sırada kasılma hareketi hissedilir. Şiştten dolayı onun yanlarında darlık vardır. Boğazda ağrı hissedilir. Ateş düşürülmediği sürece bu durum çözümlenemez. Çoğunlukla onun yoğun ağrısı vardır. Eğer şiş sıcak şiş cinsindense, aynı şekilde ateş ve susuzluk vardır. Eğer yemek borusunda sıcak şiş yoksa ateşli hastalık da yoktur. Bazen vücutta ateş olmasına rağmen dışarıdan hissedilmeyebilir. Boğazda ağrı vardır; diğer kısımlarda pek bir şey hissedilmez; sağlıklı görünür. Bazen şikâyetler bir araya toplanır ve iltihaplı kusmuk görülür ve ondan sonra hasta ferahlar. Bundan yemek borusunda yara olduğu anlaşılır. Bundan önce kasılma ve katılma olması söz konusu olup, bunlar da diğer deliller arasında kabul edilir.

Tedavi: Eğer şiş sebebiyle veya omurganın bozukluğundan hastalık oluşmuşsa tedavisi şöyledir: Kötü iltihap ve ağızda yara varsa 2 avuç soğuk özsularından ve soğuk ilaçlardan alınmalıdır; onların soğukluğu hissedilmelidir ve ekşi şeyler yiyip içmelidir. Şüphesiz onlar çoğunlukla olduğu gibi, soğuk ilaçlar ve yağlarla tedavi edilmelidir. Onlara mide ilaçları verilmelidir; onlara lapalar uygulanmalıdır; önceden zikredilmiş olan ısıtıcı merhemler uygulanmalıdır. Pelesenk yağı, turp yağı, misk yağı ve benzeri yağlar uygulanmalıdır. Kunduz hayası ve amonyak zamkı, sarı sakız, kereviz ve benzerleri karıştırılıp tedavide kullanılır. Isıtılan ağzın yüzeyi dille ortakdır ve yemek borusu da onlara ortaklık eder. Bundan dolayı, onlardan birine etkin olan diğerini de etkileyecektir. Burada hastalık büzen, kasan ilaçlarla tedavi edilir. Bu ilaçlar güzel kokulu ilaçlardır. Daha sonra mide temizlenir ve ihtiyaca uygun olarak mide düzenlenir. Burada kullanılacak ilaçlar şunlardır: kavrulmuş anason ve kökü, sümbül, Hint sümbülü, Hint tarçını, kendir parçacıkları ve sarı sakız. Şüphesiz onlarla güçlü ısıtıcı ilaçlar yapılır ve bunlar soğuk, büzen ve kasan ilaçlarla karıştırılır ve şiddetle kasan ilaçlarla birlikte verilir; örneğin gül ve gül suyu ve de benzerleri gibi. Onları sınıflandıranlar şöyle derler: bana göre, yoğun şeytantesi bu hastalıkta yararlı olur. Eğer hastalığın sebebi kuruluksa yapılacak iş tersi olur. Burada mutedil rutubetli yalanarak ağızdan uygulanan ilaçlar verilir. Aynı şekilde haşlanmış yumurta,

kaymak ve ilik verilir. Vücut ve midede gerekli tedbir alınır. Çünkü çoğunlukla yemek borusunun mizacı midenin mizacına uyar.

Beşinci Kısım Yemek Borusunun Şişleri

Yemek borusunun şişleri bazen sıcak balgami, kanlı şişler ve bazen de soğuk balgami katı yapılar oluşturur; çoğunlukla olgunlaşmaları zor ve yavaştır.

Belirtiler: Yemek borusu üzerindeki ağrı şişe işaret eder. Şişin dışında, şiş dolayısıyla boynun arka kısmındaki daralma ile birlikte harabiyet olur. Ancak bazen sıcak şişte şiddetli olmayan ateş de görülür. Bazen de, hasta, o ateşle her gün görülen humma nöbetlerinde olduğu gibi sarsılır. Ancak o sarsan hummada yoğun ateş ve hararet olur. Eğer hasta irin kusarsa ve yoğun ateş olmazsa, sıcak şişlerde görüldüğü şekilde, yemek borusunda daralma olur. Sıcak olmayan (ateş yapmayan) şişte kırmızılık ve susuzluk yoktur.

Belirtileri: [.]¹⁷ Onun tedavisinden biri şuruplar ve diğeri dışarıdan şişin üzerine uygulanan ilaçlarla olur. Ona uygulanması gerekli ilaçlar 2 omuz arasına konur. O kişiye büzen, kasan ilaçlar verilmelidir. Mide şişlerinin tedavisinde kullanılan ilaçlarla karıştırılarak kokulu maddeler ve meyveler verilir. Sonra onlara amonyak zımkı, balsam ve sarıyonca verilir; bitkisel zımkılar uygulanır. Kabız edenlerden seçilenlerin dışında incir ve yağlardan da verilir. Şüphesiz onlar yararlı olmazsa ve daha çok çözülmeye ihtiyaç duyulursa veya şişler aslında katı ise onlara kuvvetli çözücüler karıştırılır; defne tohumu, nezle otu tohumu, yabani kimyon, loğusa otu, iris (bir çeşit süsen), pelesenk gibi. Bazen de açan, parçalayan, yakılara gerek vardır. Örneğin hardal, *safsiya* (*thapsia asclepium zımkı*) gibi. Burada akciğer ve göğüs iltihaplanmalarında zikredilen ilaçlara da ihtiyaç duyulur. Hatta güvercin pisliği ve benzeri bazı ilaçlar hastaya uygulanır.

Ancak, eğer şikâyet sıcak şişten kaynaklanıyorsa, yemek borusunun şişlerinde seçilerek alınacak ilaçlar yalanarak alınacak ilaçlardır. Bu şişlerin başlangıcında mercimek, tebaşir ile keten tohumu

¹⁷ TM:Onun tedavisi 2 çeşittir.

öz suyu, bakla tohumu ve kabak suyu ve benzerleri hastaya verilir. Daha sonra onlara katı, hastalığı engelleyen ilaçlar uygulanır. Onların içine incir, rezene, papatya katılır. Sonra ona hurma, boyotu konur ve yudum yudum içilir. Ancak öncelikli olarak engelleyen ilaçlar hastaya verilmelidir; arpa unu, mercimek ve bildiğin şeylerle diğer ekşi şeyler verilir.

Eğer pişmiş madde alınıp badem yağı, şeker, süt ve unla kavrularak hastaya yudum yudum içmesi için verilir. Bu terkinin içine keten tohumu gibi bazılarını da ilave edebilirsin. Ondan sonra bezelye, nohut unu koyarsın. Eğer hasta kusmuşsa, gök mavisi süsen, acı badem, marribium otu, hardal, incir ve hurmadan biraz alınıp, onlarla hasta güçlendirilir.

Altıncı Kısım

Soğuk Yemek Borusu Şişlerinin Tedavisi

Yemek borusunun soğuk şişlerinin tedavisi midenin soğuk şişlerinde zikrolunan ilaçlarla yapılır. Onların üzerine yakan ve pişiren ilaçlar uygulanır. Ancak içeriden alınan (ağız yoluyla alınan) ilaçlar, yalanaarak ve yudumlanarak alınır. Bu ilaçlar pişiren ilaçlar olarak, daha önce zikretmiştik. Örneğin bezelye unu ve arpa unu bal içine konur. Bu ilaç süsen kökü ve benzeri ilaçlarla güçlendirilir. Ancak haricen uygulanan yakıp pişiren ilaçları biz daha önce zikrettik. Onlardan kakule, papatya, sarıyonca, balsam, yabani fıstık zımkı, amonyak zımkı, iris ve ıtır bu terkip güçlendirilebilir. Hasta ateşlenmeye meylederse, daha önceki kısımda zikrolunan işlemle ve mide şişleri kısmında açıklaması yapılan işlemler yapılır.

Yedinci Kısım

Yemek Borusunun Açılması (Yırtılması)

Bu konuda sen kanın açılıp akması konusundaki belirtileri ve sebeplerini ve de bu konuda yapılması gerekenleri öğrendin. Burada tedavi için midedeki yarık veya açıklık tedavisinde kullanılan yakıcı ilaçlara ihtiyaç vardır. Bir defada mideden bu hastalığı bertaraf edecek ilaçlara ve mideden az miktarda atacak zamka (sakız) ihtiyaç vardır. Muhtemelen açıklık (midedeki yırtık veya açıklık) yere gecikmeyle akar. Çünkü bir süre gecikmeyle oradaki faaliyetini güçlü bir şekilde

yapmak için çaba gösterir ve şüphesiz oradaki zaaf yüzünden damarlar açılıp burundan kan gelir.

Sekizinci Kısım

Birkaç Yolla Arız olan Yaralar

Yemek borusunda oluşmuş döküntüden yara oluşur veya ilkin şiş olup sonra açılma oluşur; sıcaktan kusma gibi şeyler oluşur. Bu hastalığın yukarıdan inenlerden oluşması gerekmez.

Yemek Borusundaki Yaraların Belirtileri

Biz mide yaraları ve yemek borusu yaraları arasındaki farkları anlatırken onları nelerin yaptığını, onların yaptığını ve nelerden oluştuğunu anlattık. Yemek borusundaki yaralarının delili şişin delili değildir. Şişte şişme büyük lokmadan dolayı sıkıntı veriyorsa, bu sıkıntı çoğunlukla onun başlangıç kısmında bulunun olağan dışı bir durumdan veya hıltların yakıcılından ya da kendi yapısındaki kasılmaların ortaya çıkar. Ancak yaralar ve onların durumu dolayısıyla sıkıntılarının görülmesi de ters bir durum değildir; sıkıntı görülmemesi olağan dışıdır; hatta bu gibi durumlarda sıkıntı görülmesi daha baskın bir durumdur. Hatta hastanın sıkıntısı baş kısmından başlar. Orada güçlü ve şiddetli bir ağrı oluşmuştur. Aslında ondan önce yara oluşur. Bunun tedavisi güçtür. Çoğunlukla ölüm o kişi için hayırlıdır.¹⁸

Tedavi: Yemek borusunda yara varsa, o yarayı iyileştirmek için bir defa içilen ilaç yeterli olmaz. Bu durumlarda bizim uyguladığımız gibi, mide yaralarının tedavisinde kullanılan ilaçları da tekrar tekrar almasını isteriz. Hastanın bu ilaçları azar azar alması gerekir. Eğer biz onun gevşekliğini ağırlaştırsak veya onun şiddetliyle gevşekliğini karıştırsak bu durumda yemek borusu üzerine tedavi uygulan-

¹⁸ TM: Gerek o keyfiyet hırafet veyahut humuzet veyahut kabz olsun hamlesinin eleminden kubr-u hacemin elemi çok olur sıkıntısı daha çok olur. Ancak yara olduğunun işareti (belirtisi) lokmanın özelliğinin (keyfiyetinin) ihtilafı ile farklı belirtilerinden anlaşılır. Miktarı mutedil olup desumeti olan lokma yakın olur ki yarayı ilam eylemeye ve az miktarda olup hakim keyfiyeti olan k-lokma yarayı ilam eder (yara olduğunu gösterir) Hatta yemek borusuna mukuz eden lokmaya fi cihet el-hacim mezahim olmasa bu hal ortaya çıkar. Ancak o küçük lokma güçlü keyfiyeti mevcut olsa o lokma keyfiyeti dolayısıyla icağ ve ilam eder.

maz. Muhtemelen yiyecek hızla yemek borusundan mideye geçer ve orada farklı bir yapı kazanır. Eğer ilaçlar yavaş yavaş verilirse ve birden içilmezse, etkileri daha fazla ve hızlı olur. Bu hastalıkta alınacak ilaçları biz mide yaraları kısmında ele alıp anlattık.

Dokuzuncu Kısım **Midenin Doğal Mizaçları**

Doğal olan sindirimde inek eti, üvez ve benzeri güçlü besin maddeleri hastaya yedirilir. Kötü yiyecekler balıketi ve süt gibi hafif yiyeceklerdir. Mizacı sıcak olan yiyecekleri kabulü iyi olup, onları yeme arzusu yoğundur.¹⁹

Soğuk Tabiatlı Mizacın Belirtileri

Mide, eğer doğal mizacı soğuksa, yemek yeme arzusu yoktur; iştahsızdır; sindirimi tam değildir, noksandır. Eğer hafif yiyecekler yemezse sindirim yapamaz.

Kuru Mizaç Belirtileri

Doğal olarak kuru mizacı olan midenin belirtisi susuzluktur ve az miktarda şarapla yetinir. Sık sık su içmek ister ancak az miktarda suyla tatmin olur; çok miktarda besini yiyebilir; kuru besin maddelerini kolayca kabul eder.

Rutubetli Mizaç Belirtileri

Rutubetli midede susuzluk az hissedilir. Muhtemelen o çok sıvı alır ve doluluktan emin olur; midesi rutubetli yiyecekleri daha kolay kabul eder.²⁰

Onuncu Kısım **Mide Hastalıkları**

Kötü mizacın *Külliyat*'ta zikrolunan on altı çeşit hastalığın hepsi de midede görülür. Dördü kötü basit mizaçtır; demevisi (kansız) ve onun

¹⁹ TM: yani hazmi teskin iştihanın yakınında olmaktadır.

²⁰ TM: Midenin doğal olarak kuru mizacı o yüzden alameti o midenin ateşi az olur. Ancak çok içmeye tahammülü olur.

grupları veya camısı (balgamsı) veya ince değişken yapıda balgamsı olan veya kabarmış, galeyana gelmiş veya ekşi balgami veya tuzlu balgam yapısında veya sevdavi ekşi olanla veya yakıcı olan gruplar olarak belirlenebilir. Onların her birinden midede şişler oluşmuş olabilir. Onlar midede yaralara sebep olur. Onlar içte oluşan bu sebeplerden (mizaçtaki olumsuzluklardan) meydana gelebileceği gibi dıştan vurma, çarpma gibi sebeplerden de meydana gelmiş olabilir. Bozukluk midenin tamamını etkiler. Bazen midede olan yanmalar yara oluşturur, ancak helak edici değildir. Ancak bozukluk bireysel bazı sebeplerden kaynaklanmış olabilir. Bu durumda söz konusu bozukluk mideye de geçer, midede yaralar oluşmasına sebep olur ve bu mide yaraları öldürücüdür. Hippokrates der ki: midesinde yanma olan herkes helak olur.

Bazen de midenin dokusundaki lifler çözülür ve şiddetli yoğunluk oluşur; bu yoğunluk midenin doğal yoğunluğundan daha fazladır. Bazen de mide yaradılışından, kat kat olmasından dolayı, çeşitli hastalıklar oluşur. Mide gerçekten yaradılıştan büyük veya küçük olabilir. Midedeki şekil bozukluğu hastalığa sebep olup, yüzeyi olması gerekenden daha fazla kaygan ve şekli olması gerekenden daha yuvarlak olabilir. Yemek yendiğinde hastalık dolayısıyla, yani şekli ve kayganlığı dolayısıyla mide dışarı doğru çıkıntı yapar. Mide liflerindeki yoğunluk ve mide kanallarında tıkanıklık arız olup, karaciğere ve dalağa giden kanallarda yoğunluk oluşturur. Dalağa giden kanalların tıkanıklığı yoğun arzu ve iştihâ gerektirir. Bazen midede yeller ve rüzgârlar hâsıl olur. Bu zaafıların sebebi yiyecekler veya midenin kendisindeki zaaftır. Bunun için biz müstakil bir kısım ayırdık.

Kötü mizaçlı mide, mide dışındaki soğuk, sıcak ve bunların dışındaki sebeplerden oluşur Bazen de iç sebeplerden hastalık ortaya çıkar.²¹ Midenin bazı hastalıkları sıcak ve çok kötü maddelerin mideye çekilmesinde yardımcı olur. Doğal olmayan maddelerin sıcakla, doğal olmayan kötü özellikler kazanmasıyla mide hastalıkları ortaya çıkar. Eğer mide onda olan maddeyi boşaltamıyorsa, ancak o zaman içilen madde, mide içine dalar ve onun içinde yayılır veya boşluklarında donup kalır.

²¹ TM: Mesane hastalıkları

Bazen de midenin hıltı midede oluşur veya başka bir organın hıltı mideye gelir. Bu inen madde, soğukta beyinden inen madde gibi, eğer çok sıcaksa midenin içini ısıtır.²² Aynı şekilde safra kesesinden de mideye safra hıltı iner. Çünkü safra cidden ilkin çoğunlukla da insanda, her ne kadar bağırsaklara ait olsa da, mideye doğru yayılması doğrudur. Safra kesesinden bağırsaklara gidecek safra mideye gelip, midede mevcut olan onun içindeki maddelerle, uzun zaman orada kaldığında, mideyi harekete geçirir ve midede yara oluşturur. Soğuk yumuşatıcı fazlalıklar mideyi sakinleştirir ve kayganlaştırır. Bazen midede olan söz konusu maddeler birinci derecede bağırsakları etkiler ve o bağırsakları gevşetir.

O maddeler dolayısıyla midede arız olan iştiha ve lezzetli şeyler yemek, sindirimi bozar. Şüphesiz orada oluşmuş olan insanda alışıl-gelmişin tersine sebep mevcuttur. Anatomisinde açıkladığımız üzere, safra kesesinden mideye birçok damar gelir. Şüphesiz karaciğer ve safra kesesinden ve bazılarında safra kesesinden de büyük bir kanal iner. O mideden bağırsaklara gelir. Kara safra bilindiği gibi, bu şekilde dalaktan gelir.

Safra çoğunlukla oraya (mide) karaciğerden gelir. Onun bu şekilde olmasının sebebi midedir. Mesela yoğun mide ağrısı gibi, yoğun balgam gibi ve yemeğin sindiriminin gecikmesi gibi ve de sindirim gücünün zaafı gibi sorunlar, mideden kaynaklanır. Bazen midede bütün bunların oluşmasının sebebi üzüntüden, yoğun sıkıntıdan veya maddeyi harekete geçiren nefsanî kötü etkilerdir. Mide içeriğini aşağıya boşatır ve bir kısmı da midedeki yanma dolayısıyla kusma ile dışarı atılır. Şüphesiz bu hareket için mide meyilli olarak yukarı doğru hareket eder. Özellikle kişinin karnı açsa bu hareket ona o kadar acı verir ki onu bağırtır. Eğer yara midenin etrafındaki kısımlarında ise böyle bir arazla karşılaşılmaz. Bununla birlikte mide içeriği sevdaviye (kara safra) meyilli olabilir. Sevdaviye meyilli ise bu kara safranın çok olduğunu gösterir veya mide zaafıdır. Sevdavi özellikte mide içeriği olmasının birçok sebebi olduğu bilinir.

²² TM: Eğer soğukta ise mideyi soğutur ve midenin doğal mizacını değiştirip inen madde kendi mizacına mide mizacını ihale eder (benzetir, döndürür).

Kanın yukarıya doğru çıkmasının sebebi onun çokluğudur. En şerefli organda o heyecan yaratır. Onun yolu karaciğer gibi mide civarında veya beyin gibi üst taraftaki organlarda heyecan yaratır. Eğer kan oradan gırtlığa ve yemek borusuna doğru akarsa, onu def etme gücü zayıflar. Bu yolla mide kanı kabul eder. Kanın oraya ve diğer organlara akışı menopozla tutulur (engellenir) veya basur memelerinde kan tutulur veya keskin perhizin bırakılması veya organın kesilmesi sonucunda midenin tabiatı değişir. Onun sarsılmağa ihtiyacı olur. Bazen mide yoluyla, kan kusmayla sarsılıp mide temizlenir.

Bilindiği gibi, midenin zaafı kanın ona gelme gücünden kaynaklanır. Çoğunlukla midedeki hıtlardan oluşan balgamdır. Bundan dolaydır ki, balgamın pişmesinden keylus oluşur. Eğer tamamen sindirim tamamlanmamışsa kan, safra ve sevda olmaz. Aynı şekilde, eğer midede safra oluşması mümkün olmazsa, bağırsakların yıkanması mümkün olmaz. Eğer safra midede oluşmamışsa, çoğunlukla o karaciğerde oluşur. Eğer yiyecek hızla buhara dönüşmezse, sıcak mide ortaya çıkar.

Bazen midenin yaradılıştan hissi eksikse ve acıya karşı duyarsızsa ve kötü tedbirler alınmışsa (alınan tedbirler yetersizse) kendiliğinden mide dokusunda çözülme olur; yoğunluğu hafifler; derisi incelir. Bütün filleri zayıflar ve tedaviye ihtiyacı olur.

Mide hastalıkları, zikredilen dış sebepler ve iç sebeplerden ortaya çıkar. Özellikle kötü sindirimle son bulan yiyecekler alınmasından, midenin sağlıklı olmamasından ve daha önce zikredilen sebeplerden mide hastalıkları meydana gelir. Ancak bunlardan pek azı ciddidir. Hatta gerçekten mideyi inceltip zayıflatıp harap eder veya çoğunlukla mideyi tedavi edecek ilaçlar alınıp, mideye sağlığı iade edilir. Çoğunlukla kusma ve ishale ve özellikle kusmayla mide yorulur. Şüphesiz onun doğal olanının dışında yoğun harekete ihtiyacı vardır.

Mide bütün kötü sebeplerle acı ve elemi, şansı ve kaderi oranında hisseder. Bu durumda (kötü sebeplerin etkisiyle) bütün mizaçlar ifrat derecede zayıflar. Onda bütün eksiklikler oluşur. Hatta basit sıcaklık görülür; bütün bunlar midenin hastalanmasına sebep olur. Bu durumda organın içindekini tutma, atamama durumu ortaya çıkar. Sıcaklıkla safravi madde birliktedir. O çoğunlukla sıcak dolayısıyla görülür; onun sebebi bu sıcaklıktır.

Mide fonksiyonlarında ortaya çıkan bozukluklardan bir kısmı iştihanın güçlü olmasından dolayı ortaya çıkar. İştihası azalmış olup, hiçbir yiyecek şeye karşı istek duymama iştihatsızlıktır. Bu durumda iştihaya ya çok azdır ya da yoktur veya kişi çok iştahlıdır. Kısacası kişinin yemek yeme arzusu çok değişken olabilir; çok bozuk olabilir. Bu durumda hasta mücadele eder. Ancak su (sıvı) arız olur veya safravi maddeden mideye arız olan sıcaklık midenin sıvı gücüne alet olur. O bozukluk midede yiyeceği yoğun olarak tutar veya güç zayıflar veya midenin içindeki yiyeceği tutamaz; gücü yoktur; yiyeceği atar. Ancak sindirim gücünde düşme olur. Şüphesiz sindirim yok olur veya bozulur ya da zayıflar veya tamamen bozulur. Bu durumda nar gibi ekşi şeyler hastaya verilir. Ancak dışarı atma gücü fazlaysa alınan besin doğal yollarla atılır. Yukarıdan ve aşağıdan atma zaafa uğrayabilir veya tamamen yok olabilir.

Hangi besin maddesi bu midede uzun zaman kalsa, yumuşak hareketli hıltlar oluşur. Bu durumda hıçkırık kaybolmaz. Bazen onunla birlikte midede ağrı da görülür; yanma oluşur veya oluşan başka maddelerden ağrılar meydana gelir.

Bazen zaafi güçler izler; bazıları yiyeceğin oluşturduğu sıkıntılı ateşi söndürür veya hızla kişi inceler; sindirim zayıflar veya tamamen yok olur veya sindirim bozulur veya köpek iştihası olur ya da istekleri bozuktur; sindirimini bozacak, zarar verecek şeyler yemek ister. Ondandır gargara yapıyormuş gibi sesler gelir, geçirme, pufalama, yanma ve diğer belirtiler görülür. Bazen mide hastalıkları diğer hastalıklarla ortaktır. Diğer bir organda hastalık görülmesinde dolayı, midede bazı şikâyetler oluşur. Özellikle beyindeki bazı şikâyetlere mide bozukluklarının da iştirak ettiği görülür. Çünkü mide ile beyin arasında büyük sinir vasıtasıyla çok önemli bir ortaklık vardır. Beyinle midenin ortaklığından dolayı sara, titreme, melankoli hastalıklarından biri veya hepsi de göze zarar verir (gözde sorun yaratırlar). Bazen gözde oluşan görüntü ve değişimi veya arachnoid materde veya gözde oluşan bulanık görüntü veya göz önünde sinek varmış gibi görüntülerin oluşması bu ortaklık sonucudur.

Çoğu kez kalp ve mide arasında ortaklık olur. Mide ve ağrısının şiddetine ortaklık ederken kalbe bayılma arız olur. Özellikle mide-

de olan büyük şişlerde kalple ortaklık sık görülür veyahut mideyle kalbin ortaklığı midede ifrat derecede olan kan veya soğukluk veyahut zehirle değişime uğrayan bir nesne dolayısıyla olur. Eğer madde bayılma oluşmasından dolayı zayıfsa endişe, çırpıntı, esneme ve korku oluşumu gibi bulgular belirlenir. Örneğin Hippokrates der ki: şikâyetçi kişilere sakinleştirici ile şarap karıştırılıp verilir. Bu terkip temizleyip, güçlendirilip tenkiye eder.²³

Midedeki şiddetli his bazen oradaki karışıklıktan ortaya çıkar. Onun karışıklığı sara ve titretme oluşturur. O insanda çok kötü gazap, sıkıntı yemek yeme isteksizliği oluşturur; hıltları harekete geçirir. Eğer bu sebepten hıltlar midenin ağzına gelse midenin ağzı bu şiddetli hareketten rahatsız olur. Beyin de midenin ağzının bu hareketine ortaklık eder; bu eziyeti paylaşır. Beyin hastalıklarından sara, baygınlık geçirme ve titreme gibi hastalıklar mide ağzındaki bu rahatsızlıktan kaynaklanmış olabilir. Örneğin midesinde zaaf olan kişide hazımsızlık arız olsa veya ifrat derecede şarap içse ya da çok fazla cinsi münasebette bulunsa, o zayıf mide de sıkıntı olup, titreme oluşup, daha da ilerlerse sara ve titremeler artar. Çoğunlukla bu gibiler pırasa renginde veya göz taşı renginde kusmuk çıkarırlar ve helak olurlar. Midesinde doluluk olanlarda, o doluluk uzun süre devam eder adeta devamlılık oluşturur. Onların orada sürekli kalması, kusuncaya kadar sürer ve kusmadan sonra da o doluluk hissi devam eder. Bazen de midedeki doluluğunun ve öyle kalmaya devam etmesi kişilerin düşüncelerinde de bozukluk oluşturur; adım adım melankoliye doğru sürüklenir; kötü fikirler ve kötü düşüncelere sebep olur.

Bilinmelidir ki, mide hastalıklarında midenin liflerinde uzama oluşsa bunun tamiri ve tedavisi güçtür. Midede doğuştan olan hastalıklardan birisi de budur: bu hastalıkta baş soğuk olup bu da nezle oluşmasına sebep olur. Burada mide nezleye incirse ona kimyonlu macun şeklinde ilaçlar vermenin ve onlarla mideye tenkiye yapmanın bir yararı olmaz.²⁴

²³ TM: Hippokrates onun gibi kişilerin tedavisinde dirhu şarabı yarım ölçü kadar su konup karıştırılıp içirilse o bozuklukların geçeceğini söylemiştir.

²⁴ TM: Sıcak mide olmakla mideye inme ondan nezle mideden felafeli ve futenci ve kimoni muacileri (macunları) ile midenin tenkiyesi İnşallah Taala sen bilirsin

On Birinci Kısım

Midenin Durumları Hakkında Çıkarımlar

Midenin durumu, onun fonksiyonlarından çıkarılabilir. O fonksiyonlardan birisi yemek yemektir. Midenin yemeği kabul etme olasılığı ve bu olasılığın olmaması ile aynı şekilde yemeğin sindirimi ve onun oradan çıkması, içeceğe duyulan arzu ve midenin herhangi bir şekilde sıkıştırılması gibi hareketleri ve sıkıntıları, hıçkırık, mide gevşekliliği ve sertliği, ağzın ve dilin nemliliği ile yiyeceğin ne kadar ıslatıldığı, mide boşluğu ve midenin kokusunun özellikleriyle midenin durumu belirlenir. Aynı şekilde mideden çıkan sesle ve sessiz inen yellerle mideden ağza gelen geçirme sesi ile midede hapsolmuş olan yellerle, aynı zamanda yüzün rengi, ağız içi rengiyle mide ağrıları ve elemelerinden ve diğer ona ortak olan organlardan ve etrafındaki yapılardan, aynı şekilde, midenin ortak olduğu diğer organlardan, mideye verilen yiyecek ve içecekler ve onların şikâyetinde kullanılan ilaçların uygun olup olmamasından ve de mide ve mide ile ilgili organların durumundan belirlenir.

Ancak midenin kabul ettiklerinden ve etmediklerinden şu sonuç ortaya çıkar: Eğer mide yenen yiyeceklerden alışılageldiğinden az miktarını kabul ediyorsa o midede zaaf olduğu anlaşılır.

Ancak karından elde edilen basit şeylerden şu sonuç ortaya çıkar: Çıkan maddenin renginin mutedil ve pis kokulu olması sindirimin iyi olduğuna ve midenin gücüne işaret eder. Burada dengeli bir mizaç vardır. Ancak eğer sindirim yoksa o midenin zaafını gösterir ve kötü mizaca işaret eder. Buna ilave olarak, onun rengi maddenin rengidir; içeriği yumuşaktır ve onun pis kokusu, mideden çıkan maddenin vaktinden önce aşağıya indiğini gösterir; midenin içeriğinin kötü ve sindirim gücünün zaafına işaret eder.

Eğer mideden gelen seslerden onu belirleyebiliyorsan, midenin gücünü de belirleyebilirsin. Mideden gelen güçlü sesler sindirimin de güçlü olduğunu gösterir ve kuvvetinin de delilidir. İyi olan şudur ki yellerin inmesi sindirimin gücünü değil, zaafına işaret eder. Eğer sindirimde zaaf varsa geçirme olmaz.²⁵ Yellerin inmesi kuvvete işaret et-

²⁵ TM: Hekimlerin zikrettiği bu sonuç (bu çıkarım) cüzafın çıkarımıdır. Onların bu ilaçlarına bir sündler yoktur.

mez, ancak bir nevi zaafa işaret eder. O zaaf geçirmeye sebep olabilir. Geçirme o yellerin çokluğuna göre yüksek seste olur; geçirme ne kadar yüksek sesle ve güçlü olursa o yellerin de orada o kadar yoğun olduğunu gösterir. Eğer o yelleri atacak güç sebebiyle olursa, bu durum onun gücünü gösterir. Eğer geçirme ince seslerle oluşmuşsa, o yelin durumuna işaret eder O yelin dışarı gönderilmesi istem dışı olur. Ancak yelin dışarı atılması zihin karışıklığından da kaynaklanıyor olabilir.

İnen yelin kokusunun azlığı sindirimin iyiliğine işaret eder. Eğer koku yoğun ve pis, bu hal sindirimin kötü olduğunu gösterir. Kötü koku olmaması aslında besin maddesini hızlı geçişine işaret eder. Bu da onun yollarında gevşeklik olduğu, ekşi yakıcı hıtlar bulunduğu veya acı hıtların olduğu sonucuna varılır. Eğer geçirme ve kusmalar susuzluğun arkasından görülürse, bundan şöyle bir sonuç çıkarılır: susuzluk sıcak mizaca işaret eder. Eğer geçirmede kusma da olursa, safravi maddelerin ve balgami unsurların varlığına işaret eder.²⁶ Eğer kişi sıcak su içtikten sonra susuzluğu sakinleşirse, çoğunlukla o maddenin safra cinsi veya boraksa benzer bir madde olduğunu gösterir. Eğer zıddı bir durum söz konusu ise, orada safravi maddeler vardır.²⁷ Ancak sonuç olarak, midenin durumlarını ağız ve dilin durumu da gösterir. Eğer dilde ağrı varsa (acı hissediliyorsa), midede şiddetli sertlik ve sıcaklık vardır. Bu durumda dilde kızarıklık da varsa, kanın hâkimiyetini gösterir veya [midede] sıcak demevi (kansı) şiş olduğunu gösterir. Eğer dilin rengi sarıya meyilli ise hastalık safravidir ve eğer dil siyaha meyilli ise ya da karaysa şikâyet sebebi sevdavi (kara safra) kökenlidir. Eğer dil beyaz renkte, süte benzer bir renkteyse, bunun sebebi midedeki fazla rutubettir. Eğer dilde beyazlıkla birlikte kuruma da görülüyorsa, midede de kuruluk olduğunu gösterir.

Ancak sindirimden elde edilen sonuç şudur ki, ne zaman iyi sindirim olsa, şüphesiz bu durum midenin güçlü olduğunu gösterir. Midedeki sindirimin iyi olduğunu gösterenler işaretler şunlardır: Eğer yiyecek midenin ağzında ağır bir yoğunluk oluşturmazsa ve kişiye

²⁶ TM: Bunların arasında bununla fark olunur ki o kişiye sıcak su içirilir.

²⁷ TM: Sıcak su içtikten sonra fevak içmeden önce olan fevaktan ziyade ve çoğunlukla maddelerin safrası olduğunu gösterir.

sindirim sırasında puflamalar yaptırıyorsa, geçirme olmazsa; mide-deki terkip buharlı değilse (buhar oluşmamışsa), ekşi değilse; hıçkırık, kasılma, spazmlar ve kusma yoksa ve de sindirim gereğinden fazla uzamıyorsa, o sindirim iyi sindirimdir. O yiyeceğin midede kalma süresi normaldir; mideden aşağıya inmesi de uygun zamanda olur; daha önce veya daha sonra olmaz. Onun uykusu dengeli ve uyanması hızlıdır; gözlerinde şiş olmaz; başında ağırlık yoktur. Tabiat olarak kolayca hareket eder. Karnın alt kısmı açık olduğu için, kolayca içindekileri dışarı atabilir. Kolay soluk alıp verir. Bu durum yiyeceğin mideden güzelce atıldığını ve yiyeceği uygun bir şekilde içine aldığını, kapladığını gösterir. Bu durum midenin gücünü ve yiyeceğin nitelik ve niceliklerinin tamamını içine alır. Eğer midede sıkıntı varsa onu güzelce bertaraf edebiliyorsa, sindirim iyidir. Kötü, bozuk sindirimde aralıklı olarak mideden sesler gelir. Bu geçirme şeklinde nitelendirilir. Midede uzun süre yiyecek kalırsa veya mideden uygun zamandan önce inerse, bu midede bir sorun olduğunu gösterir.

Midede safra olursa o safra midedeki sindirime engellemez. O safra sindirimi bütünüyle iptal etmez; sindirimin eksik olmasına da sebep olmaz; yiyeceğin midede tutulmasına da sebep olmaz. Muhtemelen o sadece sindirimi bozar. Eğer sevdavi hıltlar midede hâkimse onlar da midedeki sindirimi bozar; yiyeceğin sindirilmesini engeller. Midedeki balgami hıltlar da sindirimi bozar ya da bozmaya meylederler. Sindirim iyi değilse, bozuksa bunun sebebi kötü, bozuk mizaçtır. Çoğunlukla eğer ısı uygun değilse, bunun sebebi kötü mizaçtır. Genellikle, balgami hıltlar rutubetten olur ve genellikle soğuktan kaynaklanır. Genellikle sıcak mizaç kuru mizaçtır. Bu durumda midede uzun süren ağrılar olur. Midede uzun süren ağrılar olduğunda, midede yel olduğu ve bunun sonucunda midede ağrı olduğu sonucuna varılır. Eğer midede doluluk ve gevşeklikten dolayı ağrı varsa bu durum hıltın ekşi olduğunu veya korkutucu veya ufunetli veya acı sonu olduğu sonucu ortaya çıkar.

Midede iştiha olduğu şöyle belirlenir: Arzu, istek, hazen çok ve bazen eksik veya hiç yoktur; bazen de belli bir kararlılık göstermez; susuzluk hissedildiğinde kişi soğuk şeyler arzu eder. Bazen de öyle olur ki, kişi ekşi şeyler yemek ister; arzular; zaman zaman da tuzlu,

kurutan yakıcı, keskin lezzetlere ilgi duyar; onlara kaşı arzusu artar. Bazen kişinin arzusu yakıcı, keskin şeylere karşıdır; bazen de onların yanı sıra, ekşi ve tuzlu şeylere yemeyi arzu eder ki, bu durumlar midenin zaafına işaret eder. Çünkü kuvvetli olan midenin meyli zengin yiyeceklerdir. Bazen de midenin meyli kötü ve bozuk şeylere yönelmiştir, ancak zaman zaman bunlar mideye yararlı nesneler olabilir. Nitekim bazı insanlarda ekşi şeylere bazılarında ise başka lezzette olan şeylere meyil vardır; bütün bunların sebebi hıtlardır ve onların kişiye uygun ve iyi olmamasıdır.

Ancak eğer ağzın tadı iyi ise, yiyecek hoş bir şekilde arzulanır. Eğer arzu başka şeylere (bozuk olana) yönelmişse onun sonu iyi değildir. Eğer kişi yağlı yiyeceklerle istek duyuyorsa, onda kasılmalar oluşur; yoğunluk olursa, yiyecek daha da ağır olursa, kasılmalar da artar. Şüphesiz bu yiyecekler ısıtıcıdır. Onun için de bu gibi kişilere soğutucu ilaçlar verilir. O eğer soğutucu nesnelere yönelirse bu midenin sıcak hıtların etkisinde olduğunu gösterir. Eğer kişi ısıtıcı şeylere meylederse, onları arzu ederse onun midesinin soğuk olduğu anlaşılar. Eğer kişi keskin, ekşi ve sıcak olanı arzu ediyorsa orada yoğun hıtlar olduğu sonucuna varılır.

Midede sıcak suya arzu duyulması, ondaki yiyeceklerden dolayı olabilir. Bazen çözülüp erimeden dolayı şiddetli sıcaklık oluşur; doğa bedelini ister. Açlığın tahrikiyle, yanma hissi oluşur. Bu açlıktan dolayı mide tarafında adeta oraya birisi vuruyor gibi bir his oluşur. Bu yoğun hislere dayanmak mümkün değildir. Kişinin, eğer yemek yemesi geciktirilirse, baygınlık geçirir. Sevdavi olan ve ekşi balgami hıtlar içeren midede, eğer onların gücü varsa, iştihası çok olur. Onların iştihası artar ve köpek iştihası kısmında açıkladığımız gibi, onlarda köpek iştihası olur.

Bilinmelidir ki, yemek yeme isteği organların isteği ile olur. Ancak kişinin, genel olarak, yemek yeme isteği doğaldır. Beslenme gücünün yiyeceği çekme gücüne sahip olması ile ilgi olarak ortaya çıkar. Ayrıca, genel olarak, bütün organların genel iştihadan başka kendilerine ait iştihaları vardır ki, ona *nefsani iştihâ* diyoruz. Burada söz konusu olan iştihâ mideye ait olup, insanda bu arzuya açlık hissi denir. Bunun aşırısı çok yemek yemek şeklinde ortaya çıkar. Çok yemek yemeden

dolayı kişide sıkıntı oluşur. Bunun dışında onda çok dışkı olmaz; çok yağlanma da olmaz (kişi kilo almaz?). Bunun gibi kişilerde sindirimin hızlı ve sağlıklı olması ve iştihanın dengeli olması gerekir.

Ancak ağızdan alınan yiyeceklerden çıkarılan sonuç şöyledir: ağızda acılık olursa bu midenin sıcak ve safravi olduğuna işaret eder. Ekşilik olursa çoğunlukla midenin soğukluğunu gösterir. Ancak o soğukluk sindirimi engelleyecek seviyeye erişmez. Bazen sıcaklık az olur ve az rutubetle birlikte görülür. Biraz rutubet rutubeti besler. Daha sonra olgunlaşmadan onun çözülümü azalır ve biraz ekşilik gösterir; sıkıştırılmış madde gibi olur. Şüphesiz eğer soğuk varsa ekşilik oluşacaktır. Eğer sıcaklık zayıfsa, ekşilik oluşur. Şüphesiz ekşilik dalaktan mideye gelen ekşi maddeyle ilgilidir. Dalak sebebiyle olan ekşilik iştihayı artırır ve karından gelen ses ve gurultuyu da artırır; sindirim kötüdür; ekşi geçirmeler olur. Ağızdaki tükürük yiyeceğin az olduğunu gösterir. Ağızda tuzlu tükürük ve tuzlu balgam olduğunu gösterir. Aynı şekilde garip bir lezzet ve kötü kokular midede bir gariplik olduğunu, ağır, yoğun ve bozuk hıltların bulunduğunu gösterir. Ancak kusmadan kötü beslenme olduğu ve yenen ve içilen maddenin bunun delili olduğu belirlenir. Eğer hasta kolayca kusarsa, şuna işaret eder: midenin içeriği kolayca dışarı çıkmıştır. Eğer hem kusma hem de kötü beslenme olursa, o kötü besinler kusmayla sökülüp atılır ve de vücuttan boşaltılır. Bu bize şunu göstermektedir: burada 2 iş vardır ve birlikte mevcuttur. Kusma yoksa şüphesiz içilen maddeden dolayı muhtemelen hiçbir şey içilmemiştir. Eğer midenin ağzında yanma varsa veya yiyeceklerle hıltlar biraz karışmışsa ve midenin dibinden midenin ağzına yiyecekler çıkmışsa, hıltlar dışarı atılır ve sonra yiyecekler de dışarı atılır. Onların miktarı çok olmadan kusma kolay değildir. Ancak kötü beslenme ve kusma maddenin dışarıya hareket etmesinden ortaya çıkar.²⁸ Eğer kusma devamlıysa, bu durum sindirilen madde ve mideyle bağlantılıdır.

Çünkü çoğu madde midenin ağzını gevşetir ve o gevşemeden kusma oluşur veya kendindeki maddelerden biraz onlara karışır ve

²⁸ TM: Belki içilen maddelerden gasyan arız olduğu gibi çok miktarda olmasından ve içilmesi uygun olmayan maddelerin içilmesinden de kaynaklanabilir.

daha sonra mide ağzına gelerek, küsmuk şeklinde dışarı atılır. Kusmada çıkan maddenin renginden onun safravi veya sevdavi ve ekşi balgami mizaçta ya da tuzlu olup olmadığı anlaşılır. Aynı zamanda besinin camısı balgam şeklinden de bunu anlamak mümkündür. Balgam baştan inmişse rengi sümük rengindedir; başındaki organlarından hıltın inmesinden dolayı bu renkte kusmuk oluşmuştur. Bu insanlar yiyeceklerini değiştirdiklerinde o şöyle hissedilir: o kişi fazla hareket ettiğinde kusar. Onun bu hali şuna işaret eder: o kişinin midesinin ağzında rutubet vardır veya midesi zayıftır ve rutubetin sebebi de onun söz konusu durumunun etrafındakilerden arız olmasıdır.²⁹

Ancak bunların görülmediği durumda yalnız doluluk arız olur. Vücudun rengi, midenin ve karaciğerin durumunu gösterir.³⁰ Eğer midede çoğunlukla soğuk rutubetler varsa, onun gibi organlar kurşuni renktedir. O hastalıkların sahibinin rengi sarıdan beyaza doğru değişen renklerde olur. Midenin durumu gurultularıyla belirlenir; gurultular midenin zaafına ve kötü yiyeceğin alınmış olduğuna ve rutubetli gaitaya işaret eder.

Ancak midenin durumunun tükürükten çıkarılan sonucu şöyle belirlenebilir: tükürüğün çok ve köpüklü olması, tükürükten gelen rutubetle ağzın kuruluşuna işaret eder ve tükürüğün azlığı midenin kuruluşuna ağız ve midenin her ikisinin de sıcaklığına işaret eder. Eğer orada başka işaretler de varsa bu hararetle ilgilidir.

Bilinmelidir ki ağız kuruluşu 2 bakımdan ortaya çıkar. Birincisi hakiki kuruluk olandır. Onda tükürük yoktur. İkinci kuruluk yalancı kuruluktur. O yalancı kuru ağızda tükürük olur. Ancak tükürüğün gevşek bağları olur. Ancak ona buharın sıcaklığı isabet etmekle, onda kuruluk arız olur. Ancak hakiki kuru ile ağızdaki gevşek tükürüğün yoğunluğu fark edilmelidir. Ağızda olan hakiki kuruluk hakiki kuru mideye işaret eder. Rutubetli gevşek tükürük mideden kaynaklanır ve baştan inen rutubetle oluşur.

²⁹ TM: Bütün bu arazların görüldüğü kişi fazla hareket ederse tahrik edildiği için kusması devam eder.

³⁰ TM: Çoğunlukla daha şiddetli ve daha güçlü olur.

Midenin geçirmeden anlaşılan durumu şöyledir: geçirme bazen ekşi olur. Bazen de pis kokulu olur; duman nevinden veya bakır pası ve et kokulu ve susuz ve bozuk, kokuşmuş gruptan birisi olur veya geçirmede sahibin yediklerine uygun olan buhar olur veya gaz çıkarıp, onda diğer durumlar ve çıkan yel hakiki geçirme çeşidi olur. Eğer geçirme duman cinsinden olup kavrulmuş yumurta safrası gibi olursa ve yoğunsa veya yiyeceğin maddesi buhar cinsinden olursa ateş oluşmuş tatlı gibi ve diğerleri gibi, bunun sebebi madde dolayısıyla midenin çok sıcak olmasındandır veya basit kötü mizaçtan kaynaklanır. Eğer madde söylendiği gibi olursa, durum böyledir.

Çoğu kez o geçirme safravi maddeden olur. O safra, safra kesesinden mideye gelir veya o maddenin mizacı safravi olmayanlarda baştan inen yoğun maddeden nezle olur. Aynı şekilde geçirme sebebi maddenin sıcaklığı veya kötü sıcak basit mizaçtan kaynaklanıyorsa, maddesiz olan kötü mizaçlı midesi olan hastaya buharlı olmaktan uzak olan besinler verilmesi olduğu sonucu çıkarılır; örneğin arpa ekmeği gibi. Bunun gibileriyle beslenen kişinin geçirmesi buharlı geçirme olur ve sebebi sıcak midedir.

Aynı şekilde midenin biraz safravi olup olmadığına bakılır.³¹ Eğer safravi ise bu midenin sıcaklığından dolayıdır ve eğer biraz safravi değilse, mide sıcaklığının sebebi safra değildir; şüphesiz bazen basit kötü mizaçtır. Kusma ile çıkan fazlalıklar da kötü mizaca işaret eder. Buharlı geçirmede uykusuzluk olur. Onunla birlikte midede sindirim için yeterli derecede boşluk kalmaz; midede yanma ve sıcaklık vardır. Eğer ekşi geçirme olursa, onun ekşiliği, ekşi besin maddesinin yenmesinden veya geçirmenin çok fazlası ve fazlalığı dolayısıyla da ekşiliği değişen besin maddelerinin yenmesinden olmamışsa, o ekşi geçirme mide soğukluğuna işaret eder. Özellikle onun gibi mide sahibi bal gibi ekşilikten uzak olan besinle midesini, denerse yediği bal onun midesinde ekşilik oluştursa, o zaman geçirmenin sebebinin mide olduğuna karar verilir.³² Eğer sebep maddeden olan soğukluk

³¹ TM: Aynı şekilde biraz da teemmül olunur. Onun birazı muradı olup veyahut istenmediği bilinir. Eğer istenen (muradı olan) olduğu görülürse, şunu gösterir ki bunun sebebi midedir.

³² TM: Yenilen besinlerin değişmesinden kaynaklanmamaktadır.

midenin ağzında daima ağırlık gözlenir. Çoğunlukla ekşi geçirmelerin sebebi sevdavi dalağın sahiplerinde olup, aynı şekilde kişinin midesine soğüğün inmesinden arız olur. Şüphesiz geçirme sıcakta ekşi olur.

Eğer o sıcaklık tatlı maddeyle karşılaşınca, hemen onunla karışıp, ekşi bir geçirme oluşturunca, o sıcaklığın yemek borusunun ağzında iltihap oluşturduğuna işaret eder ve ısının düşmesi, soğuma iyiliğe işarettir. Hastanın ateşinin yüksek olması yiyeceği ve geçirmeyi ekşi hale getirir. Hastaya verilen soğuk süt de hızla ekşir. Bu durum kusarak çıkarılan maddeyle de belirlenir. Eğer geçirme pis kokulu ise, o midede bozukluk ve buhar olduğuna ve yine midede yara, şiş ve kokuşmuş rutubet olduğuna işaret eder. Bakır pası kokusundaki geçirme midenin şiddetini, sıcaklığını ve bozukluğunu gösterir. Onun buharından yemek borusu da etkilenir. Ancak buhar gibi olmayan geçirme ekşi değildir. Bunun sebebi hazımsızlıktır; midenin besinleri sindirememesidir. Bir müddet sonra yiyeceğin değişmesiyle, onun durumuna (yiyeceğin) bağlı olarak midenin zayıflığı belirlenir.

Ancak midenin durumuna göre, ona uygun veya yararlı olan ya da oradaki sıkıntıyı giderecek olan şeyler hastaya verilir. Ona uygun olan yiyecekler soğuk olanlar mıdır veya sıcak şeyler midir ya da kuru yiyecekler midir veya rutubetli şeyler midir? İncelenerek karar verilir. Daha sonra sen bunlardan uygun olanını görürsün. Ancak uygun olan doğru belirlenemezse hata yapılır. Onun içindir ki, çoğunlukla soğuk şeylerin soğukluğu artar. O zaman galip soğuklukta oluşan ince, nazik sıvı rutubet oluşturur. Bu orada oluşmuş balgamı hıltla ilgilidir. Ancak hastaya bakan kişi onun soğuktan olduğunu zanneder. Dolayısıyla zannedilir ki, midenin ısıtılmış olması ve sıcak olması yararlıdır. Eğer mide soğuksa diğer delillere de bakmak gerekir.

Ancak midenin hissi ile ilgili çıkarılan sonuç, şüphesiz midedeki yanmayla hissedilemeyen olmalıdır. Muhtemelen, burada sonuç midenin yoğunluğuyla belirlenebilir. Oradan çıkan madde camsı balgami ise ve yanma ile birlikte iltihapta varsa, dışarı atılan madde acı ve tuzludur veya iltihap yoksa sadece yakıcıdır. Şüphesiz o madde hafif, ince ve azdır.

Buradan şu sonuç çıkar: örneğin mideye inenlerin inmesine sebep olanın beyin olup olmadığına bakılır veya karaciğerin safrayı oraya

yollaması mı bu şikâyeteye sebep oluyor veya dalağın kara safrayı sarsıp ağrıya sebep olup olmadığına; kara safra şişlerinin sebep olup olmadığına; bunların tarif edilen sebepler olup olmadığına bakılır. Bu bilgilerden mide bozukluğunun sebebi belirlenir.

Aynı şekilde göze bakılıp, gözde alışlagelenin dışında sabit olmayan (değişken) ve normalin dışında bir durum var mı ya da hayal görme veya bir şey görüyor gibi olup olmadığı tespit edilir. Ayrıca baş ağrısı ve başla ilgili bir bozukluk olup olmadığı ve varsa onların sebeplerine bakılır. Aynı şekilde özellikle baş dönmesi olup olmadığı, baygınlık, titreme, kasılma gibi hallerin olup olmadığı belirlenir.

Burada başta ağırlık, hayal görme veya baş ağrısı, düşüncede sapmalar ve bütün bunların artıp azalması veya hafakan ve durgunluk görülebilir. Eğer midede doluluk, zaaf veya onlarla birlikte kötü mizaç oluşursa, baş ağrısı, hafakan, düşünce bozukluğu ve bayılma görülebilir. Bütün bu haller mide boş olduğunda görülür. Bu durum midede bir nevi safra ve gevşek hıltlar olduğunu gösterir. Mide boş olduğunda midenin ağzında sevdavi bir madde veya sevdavi soğuk bir hılt vardır. Bizim verdiğimiz diğer işaretlerle birlikte bu kısımda sen midenin dışında olan sebepleri, diğer kısımlarda zikredilenlerle birlikte öğrendin. Şüphesiz baş ağrısı, sara, bayılma, titreme ve kasılma oluşturanlar midenin alt kısmındaki organlardan kaynaklanan hastalıklar değildir.

Ancak bu arazlar mideyle ortaklık gösterir. Onların bazıları beyinle ortaktır; Örneğin zihin karışıklığı, delilik, baş dönmesi, vesvese gibi. Bazı hastalıklar da kalple ortaktır; bayılma, hafakan, kötü, düzensiz nabız gibi ve bazıları da beyin ve kalple ortaktır; nefes kaybı, nefes darlığı ve solunum bozukluğu gibi.

On İkinci Kısım

Midenin Sıcak Mizacının Belirtileri

Midenin sıcak kötü mizacının belirtisi susuzluktur ve kötü mizaç eğer çok fazla baskınsa kişi kuvvetten düşer ve buharlı geçirme ve kötü kokulu tükürükle bu durum belirlenir. Sonuçta duruma uygun şartlara göre, mide soğutmayla doygunluk kazanmıştır. Doğal halde besinler yanmamış, ancak besinler çok fazla ise ve sindirim gücü zayıfsa, kişinin susuzluğu artar ve yemek arzusu azalır. Özellikle, eğer

safravi maddeyle mizaç bozulmuşsa, kişi elbette güçten düşer. Ancak kötü mizaç çok baskın olana kadar sindirim güçlüdür.

Bazen kişi hafif ateşli bir mizaca sahip olur. Bazen de mizaç ifrat derecede yoğun olup, kişi eğer çok güçten düşerse, bunun sebebi çözümlenin getirdiği şey, yani şiddetli açlıktır ve yanmayla içe çekilen şeydir (sindirim sıvısı?). Onu kütle halinde olan madde harekete getirir. Bu durumda açlık şiddetli olur. Eğer yemek yenmesi ertelenirse hasta bayılır. Eğer süre uzarsa, bu uzun sürede iştihâ (yemek yeme arzusu) kaybolmaz. Bu mizaçta tükürük akışı açlık dolayısıyla çok artar. Mide ve civarının ıslığı çoktur. Eğer rutubet varsa, o da çok olur. Bu durum şüphesiz ağır yiyeceklerle sakinleştirilir.³³

Bu sıcak mizaç kısa zamanda tuzlu ise asla iştihâ kaybolmaz. Bu mizaçta tükürük akışı korkutucudur. Bilinmelidir ki, midesi sıcak olanların kanı az ve kötü mizaçlıdır; pis kokuludur. Bu durum organın asıl mizacının zıddıdır. O bu kanla beslenemez. O kanla organ pek az etlenir. Kan onun damarlarında durur, çünkü ondaki kan doğal kan değildir; kan alındığında onun bozuk olduğu görülür.

On Üçüncü Kısım Kötü Soğuk Mizacın Belirtileri

Midenin soğukluğundan kastedilen midenin yiyeceği sindirmesinin yavaşlığıdır. Hatta soğukluğu dolayısıyla, mide değişik yapıda olan besinleri sindirip aşağıya gönderemez. Eğer midenin soğukluğu çok fazla olursa, yiyecekler asla değişmez ve sindirim olmaz. Bazen de iştihâ çok fazladır ve susuzluk azdır. Aynı şekilde bizim zikrettiğimiz üzere, geçirme olur, fakat bu yiyecekten dolayı değildir. Bu midenin soğuk mizacına işaret eder. Buradaki soğuk mizacın işareti daha önce yenip hazmedilmiş olan ağır yiyeceklerden, daha sonra yediğinde lezzet alamamasıdır. Bazen midenin kötü soğuk mizacından dolayı sindirim uzun süre midede kalır. Bu kişiye büyük acı ve sıkıntı verir. Ancak her gün rutubetli kusmayla sakinleşebilir. Bazen mide mizacı karında su toplanmasına ve midenin yoğun asidik yapı kazanmasına sebep olur. Soğuk mide sahibinin rengi sarı veya beyazdır. Bu du-

³³ TM: Bazen tehir etmeksizin de geçiyede oluşur.

rumlar deneyimli kişiler için sır değildir.³⁴ Onun tedavisi vardır. Bu hastalıkta beyin mideyle ortaklık yapar. Bu ortaklıktan dolayı mide-deki yele bağlı olarak, baş ağrısı ve zil sesi duyuyormuş gibi bazı beyin hastalıkları arız olur. Eğer arızı olan kötü soğuk mizacla asıl sıcak mizaç birlikte olsa bağırsaklarda gurultu, midede gaz birikmesi, kuruluk ve sıcaklık oluşur. O hastalıkta her ne zaman kan almaya ihtiyaç olsa zikredilen araz yoğun olarak belirlenir; sistemde zaaf oluşur. Onun tedavisi için az miktarda Arap zamlı küçük dil üzerine dökülür. Hastaya kurutan yiyecekler ve ekmek ufalanmış kırmızı et verilir.³⁵

On Dördüncü Kısım Kuru Kötü Mizaçlı Mide

Bu mizaçtaki midede çok şiddetli susuzluk hissi vardır. Belirlenen şartlara göre dil had derecede kuru olur ve beden adeta iki büklüm olur. Burada hastaya rutubetli besinlerin hastaya verilmesi gerekir.

On Beşinci Kısım Kötü Rutubetli Mizaca Sahip Mide

Bu mide mizacı, biraz susuzluk olduğuna işaret eder. Rutubetli yiyeceklerden kişi uzak durmalıdır ve onları alırsa, incinir; rahatsız olur. Tükürük fazlalığı, çoğunlukla ondaki açlık, rutubet ve sıcaklık fazlalığına işaret eder. Çoğunlukla rutubetli olan midenin ağzı çok sıcaktır. Onun sahibi, her ne zaman yemek yese, kusmanın tahrik edildiğini vehmeder. Şüphesiz bu durum mide zaafında ortaya çıkar ve zikredilen zaafın delillerine sahiptir. Bu zaaf açlıktan dolayı olabilir. O zaman, yemek yemek gerekir. Ancak bu durum yemekten sonra da görülebilir.

On Altıncı Kısım

Mizaçların Maddeleri ve Sahip Oldukları Maddelerin İşlevleri
Kusma ve geğirme madde ile oluşan kötü mizaca işaret eder. Ayrıca rengiyle ve halleriyle de bu durumu destekler. Ancak durumu daha

³⁴ TM: O soğuk mizaç bir iletir.

³⁵ TM: Serayid istimal olunmaz.

kesin belirleyebilmek için mevcut delillerin üstünden atlamak gerekir. Bu durumdaki mide sıcak, narin, karışık bulanık olur; midede katılma, baygınlık, yanma, susuzluk görülür; bunlar orada iltihap olduğunu gösterir. Eğer ağır yiyecekler yenirse, bu hastanın baygınlık geçirmesine sebep olabilir.

Genel olarak madde fazla olursa, baygınlık uzun sürebilir; eğer azsa yemekten hemen sonra baygınlık olur. Aynı şekilde, o madde içilen bir madde olmayıp, midenin dibine toplanırsa, o bayılmaya sebep olmaz. Eğer midedeki madde yenen besin maddeleriyle karışırsa, midede gaz olup, birikir ve orada şişkinlik yapar. Oradaki yiyecekler mide ağzına ulaşır ve hasta kusar. Bütün bunlar midede bazı maddelerin olduğunu ve onların yenip içilen maddeler olmadığını gösterir. Eğer kişi bal ve şeker gibi tatlı şeylere meylederse, onu zamanı geldiğinde dışarı çıkarır. İçilenlerin birazının kusmayla dışarı atılması anlaşılmaz. Durumun daha açık ve seçik olarak belirlenebilmesi için başka delillere ihtiyaç vardır. Onun asıl belirleyici özelliği kusmadır ve şüphesiz ki, söz konusu maddenin yerinin mide olmadığını gösterir. Eğer kusma olursa o zaman sen ona yel için yararlı olanı verirsin ve gerekli maddeyi içirirsin. Verilecek olan maddenin ne olacağı hastanın hararetine göre belirlenir. Yine susuzluk da sıcaklığa işaret eder. Ancak tuzlu ve borakslı madde ihtiyacı giderir. O sıcak suyla sakinleşirse, mide tuzlu balgam tabiatındadır. Eğer sakinleşmezse, mide safravidir. Yine ağzın maddesi (yapısı) yiyeceklerle ve kusunca çıkan maddeden anlaşılır. Kusma ve susuzluk şüphesiz ona işaret eder. Eğer susuzluk yoksa maddenin soğuk olduğunu gösterir.

Bütün delillerden balgami maddenin çok gevşek olduğu ve arzunun düştüğü ve göğsün çok yemek için açılmadığını gösterir. Muhtemelen hıltın hiddeti ve keskinliği içre meyillidir. Eğer böyle yiyecek yerse, yanma, sindirimde bayılma ve duygu kaybı olur ve bunlar hızla olmamakla birlikte, kişi kusar gibi olur. Bu kötü maddenin midede toplandığını gösterir ve sonra da safranın sebep olduğu titreme ve kasılma oluşur. Bazen bu titremeler saraya ve de melankoliye dönüşür. Sevdavi maddenin arzuyu artırıp, sindirimin zayıflamasına sebep olduğu delillerden anlaşılır. Burada şiş, kuruntu (ses işitme gibi) ve vahşet ve korku sıkıntısı oluşturur.

Delillerden anlaşılır ki, madde idrarla kolayca atılır ve baştan çok miktarda madde mideye ve mideden başka yere inerse kusmayla bu madde dışarı akar. Onun birazı sümüksü hıltla karışıktır. Rutubetli balgami madde oluşur; safra veya tuzlu yapısıyla ağızda şiddetli susuzluk oluşturur ve ağza midenin başlangıcına çok fazla rutubet ve iltihap iner veya kişi, sanki bir şey yükseliyor gibi hisseder.³⁶

On Altıncı Kısım

Midenin Mizacının Bozukluklarının Belirtileri

Midenin büyük olduğunun belirtileri şöyledir: o büyük olan midenin çok besin alması ihtimali vardır. Muhtemelen çok yiyecek alır. O mide dolduğunda, komşu organlar büzülme ve kasilma zorunda kalıp, sıkıntıya girer; ısırap çekerler. Ancak küçük mide belirtisi ise, onun yeterince yiyecek alamamasıdır; fazla yiyeceğe tahammül edemez. O dolduğu zaman vücut için yeterli olmaz.³⁷

Karaciğer ve Mide Arasında Olan Yolların

Tıkanıklığının Delilleri

Rutubet çokluğu, susuzluk, kan azlığı, karında su toplanması halinde kişinin rengi değişir. Başlangıçta bu durum kötü mizaç veya vücudun kötü durumu diye bilinir. Ancak, bu durumda, mide ve dalak arasında tıkanıklığın delili olan kötü karakterli kolik ve kulunç oluşur.

Ancak mide ve beyin arasında görülen tıkanıklıkta mizaç rahattır; iştaha azlığı görülür. Sindirimin geri kalanı bu halle olur; başka engel olmaz. Onunla birlikte yanma oluşmaz, çünkü eğer orada şiş varsa, onların pek az hissi vardır. Ancak hıçkırık da görülmez. Bu hastalıkta şarap aç karna içilir. Yellerin varlığının delillerini mide ve yanındaki organlar ve epigastriumda görürüz. Yemek yendiğinde midede gaz

³⁶ TM: Devirlerle (Dönüşümlü olarak) ishal olup diğer organlardan ve baştan inen maddenin çokluğu ve kusma ve biraz dışarıda muhati hıltın olması ve maddenin rutubetli olup iza ve ilamı galeyanla olduğunun belirtisi (işareti) budur ki o madde sahibinin ateşi olur. Lakin ağızda safra ve tuzluluk olmaz. O yaşı ihlas eder ki rutubetli bir şeyin boyuna sudu ve inişini ve ağızda fazla rutubet olur ve midenin başında fazla rutubet ve iltihap olur; bunlar gibi anlaşılır.

³⁷ TM: mide ile karaciğer arasında olan suddelerin alameti budur ki o sahibinin birazı rutubetli olur ve birazından çok olur.

varsa, yiyecek üste çıkar ve geçirme olur. Bilmelisin ki, eğer o mide ve etrafındaki kısımlar ve karaciğerin sertlik durumu ve yoğunluğu muayene edilirse, doğal durumda olup olmadığı belirlenir.

On Yedinci Kısım

Mide Hastalıklarının Hepsinin Tedavisi

Şüphesiz [hastalıkların tedavisi] pişmiş meyvelerden yapılan içecekler, lapalar, merhemler, yakılarla ve buğularla yapılır. Aynı şekilde suda pişmiş ilaçlarla, mumla muamele edilmiş terkiplerle de tedavi edilir. Ancak pişmiş olan ilaçların etkisi zayıftır.

Bilinmelidir ki, kötü mizaçlı mide için verilen ilaçların 2 fail sebebi vardır: Mide tedavisinde kolayca oraya ulaşan ilaçlar ve yeteri derecede güçlü olan ilaçlar. Kötü mizaçlı olanların ilaçlarının 2 keyfiyette yararı vardır. Ancak midede görülen kötü kuru mizacın tedavisi çok zordur. Çünkü o keyfiyetin zıddı özellikte olan ilaçların etkileri zayıf olur ve soğuk midenin ısınma süresiyle eşittir. Ancak sıcak midenin soğumuş olmasının önemli rolü vardır. Özellikle soğuk kötü mizaçta soğuk midenin etrafında olan organda kötü soğuk mizaç veya başka bir sebepten zaaf olur. Ancak kuru mide düzeni veya hafif rutubetli midesi olanlarda durum onlara benzer. Ancak kuru tertibi olanın tedavi uzun sürer.

Bilinmelidir ki, mide hastalıkları eğer maddeden dolayı ortaya çıkmışsa onun hangi maddeden olduğunu belirlemek, ona iyi gelecek yakıların uygulanmasında yarar sağlar. Çünkü mideye iyi gelecek olan yakılar sindirime de çok yararlı olur. Özellikle de mide işlevlerinin tamamlanmasında yararlıdır. Midenin kötü, bozuk mizacı, eğer madde olmaksızın ortaya çıkarsa, sıcak ve kuru mizaç için olan ilaçlar kullanılmamalıdır. Çünkü bu ilaçlar onu daha güçlü kılacak soğuk olan kötü mizaçlarda kullanılmalıdır. Soğuk mizaçlı midenin tedavisinde ondan daha güçlü ilaçlar gerekir. Eğer mide kendine ait hılttan diğerlerini temizlerse ve kendini güçlü hale getirirse, bundan sonra mide üzerinden dağlama yapıldığında, mide ve etrafındaki organlara zarar veren hıltı belirlemek mümkün olur. Sıcak maddelerin midede hapsolması engellenir. Şarap ve haşhaş midedeki sıcak maddelerin tutulmasında çok yararlıdır.

Eğer midede soğuk hılt olsa, şarap ve haşhaş verildikten sonra o mideyi desteklemeye gerek duyulur. Bunlar mastika zamkı ve gül-

den yapılan küçük haplarla, kuru nane, kartal ağacı odunu, karanfil ve bunlara benzer şeylerdir. Eğer hılt sıcak olsa mide meyve suları, gül, tebaşır ve benzerleriyle yapılan ilaçlarla güçlendirilir. Ne zaman mide ile karaciğer arasında, sözü geçtiği üzere, katılaşma, sertleşme ve incelme olsa, ona besin ve ilaç olarak arpa suyu verilir.³⁸ Her gün azar azar ondan vermeye başlayıp gündüzleri bir veya iki defa hastaya içirilir; başka kusturucu ilaç verilmezse; kan alınmaz.

Mideyi Güçlendiren Hap

³⁹Betimlenen hap şudur: mastika zamkı hapı ve gül; her birinden üçer dirhem, kehribar, kuru nane, *mermahur* (*origanum maru*) ve ham kartal odunu; her birinden ikişer dirhem alınıp eski şarap veya ayva suyu ile içilir. Mideyi temizlemek ve boşluğundakileri veya kıyısında köşesindekileri atmak için onu temizleyen ilaçlar kullanılmalıdır. Bu ilaçlar midenin iç dokusunu açmamalı ve mideye nüfuz etmemelidir; midenin altında seyreden duvarlara zarar vermemelidir. Eğer o ilaçlar bir defa içilince yarar sağlamamışsa, mideye daha önce alınanın dışarı atılması gerekir. Burada mide hastalıklarının tedavisinde idrar ve fekal maddeyi görmek gerekir. Eğer onları görürsen hastayı kurtarman mümkün olur.

Mide hastalıklarının tedavisinde eğer mide çok şiddetli soğuksa, su aynı miktarda verilmemelidir. Her ne kadar bu durum bozuk midedeki sıcaklıktan kaynaklanıyor olsa da, özellikle midesinde fazla doluluk olan kişilere çözücü ilaçlar verildikten sonra o çözülme ve erime gücünü korumak için kasan, büzen özellikte ilaçlardan karıştırılmayacağı bilinmelidir. Çünkü bu gibilerin çok zarar verdiği bilinir.

On Sekizinci Kısım

Midedeki Soğuk Rutubetli Kötü Mizacın Tedavisi

Eğer midenin mizacı soğuk rutubetli kötü mizaç olursa, aslında *Kanun*'da zikredildiği üzere, o zararlı maddenin dışarı atılması gerekir.

³⁸ TM: Onu da sakice tedrice riayet olunur.

³⁹ TM: Ne zaman mideye kuvvet ve sindirim güç getirse o zaman arpa suyu bir defada veya 2 defada istimal olunur. Ona istifrag için ilaç veya hut fasd-ı takrib olunmaz. Bu kısımda hekimler yararlı bir hap verirler.

Eğer onun maddesi fazla değilse, onun dışarı atılması için, bu konuda deneyimi olan kişiler bilinen yollara başvururlar. Beslenmede, eğer hastalığın oluşmasında madde sebep değilse, o hasta safravi ve yakan besin maddeleriyle beslenir. O yiyecekler midneyi daraltıp, büzer ve mide boşluğuna gelen safravi maddeyle bu hareket sakinleşir. Mazi şarabı bu çeşit bir içecektir.⁴⁰

İçilecek İlaçlar

Pelin otunun kendisi, pelin otu şarabı ve ayva alınan ilaçlardır. Ancak mideye yağlardan yapılan yakılardan, merhemlerden ve kabız yapıp büzen ilaçlar da uygulanır. Burada uygulanan ilaçlar örneğin kan dindiren, sümbül, tarçın, ladin, mercimek süsen kökü, pelesenk ve pelesenk yağı ve onun tohumu ile günlük olmalıdır. Ancak burada alınacak yağlar, mastika yağı, zeytinyağı, sümbül yağı ve ayva yağı gibi yağlardır. Bunlar sonuç vermezse (başarılı olmazsa), midneyi kızdıran ilaçlar verilmelidir. Onlar midneyi güçlendirir.

Mideyi Güçlendiren Yakılar

Bu yakının terkiibi şöyledir: safran, Suriye sümbülü, mastika, pelesenk, yabani fıstık zımkı; her birinden 1, ölçü; sütleğen otu zımkı 1 kısım. Bu zikredilenler alınır. Ondandır yakı yapılır. Bu terkiibin az bir kısmı içilir.

Diğer bir terkip şöyledir: günlük 4 kısım, yabani keçi iliği 3 kısım, mum 2 kısım, zımkı 1 kısım, pelesenk yağı 1,5 kısım, Hint sümbülü yağı 2 kısım.

Diğer bir reçete şöyledir: günlük 3 kısım, yabani keçi iliği 3 kısım, Hint sümbülü yağı 8 kısım. Bir başka reçete de pelesenk yağı 3 kısım, mum 5 kısım. Bu zikredilen terkiplerle alınıp ilaç yapılır. Bu reçetelerin hepsi de denenmiştir. Ancak karşılaştırarak hastaya uygulanmalıdır. İlkın mutedil bir perhiz uygulanmalıdır ve keymusu güzel ve kolay sindirilen ve azlığa yakın ortalama miktarda, söz konusu mideye uygun yiyecekler verilmelidir. Daha sonra azar azar beslenmede yararlı olan ilaçlarla, ilaçların geçeceği yollardaki şeylere yararlı olacaklar verilir. Dengeli olarak midede kolay sindirilebilir,

⁴⁰ TM: O hastaya hafif olan ve içilerek alınan ilaçlar verilir.

dengeli sıcaklıkta güzel kokulu yiyecekler verilmelidir.⁴¹ Mizaç mutedil olana kadar zikrolunan tatlandırıcı soslarla et yemekleri cinsinden yiyecekler verilir. Ancak beslenme dengeli olmalıdır. Birbirine zıt şikâyetler olduğunda bile, mutedil ilaç ve yiyeceklerle tedaviye devam edilmelidir. Bunlar kolay sindirilebilen biber ve kimyon gibi yiyeceklerdir.

Yeni İlaç: Karaardıç hapı (tohumu), yabani fıstık zımkı ve biber. Her birinden bir kısım alınır ve bunlarla birlikte, Utrigulyun şehrinde getirtilen ve benim tahminime göre günlük denen bitkiyi de ilave etmek gerekir. O ve aynı şekilde sümbül; her birinden 2 kısım, debbag boyası, maydanoz, dağ kerevizi ve selam otu; her birinden yarım kısım. Bu zikredilenler alınıp yeterli miktarda balla macun yapılır. Eğer mide şiddetli soğuksa ona *amerusua* ve *sencerina* içirilir. Bunların hepsi de rutubetli mide hastalıklarında yararlıdır. Çok yoğun rutubet olduğunda soğan ve şarap yararlı olur.

Kısım (Hazırlanışı): Soğan alınıp üçe ayrılır; cam bir kaba konup üstü kapatılır ve 6 ay bu kap içinde saklanır.

On Dokuzuncu Kısım

Sıcak Mizaçlı Midenin Tedavisi

Mide iltihabı ekşi süt ve aynı şekilde sirkeyle kişniş, inek sütünden çökelek, hıyar içi, balıketi özellikle, mide iltihabı için müsekkkin niteliğindedir. Soğuk su hıçkırığı soğutur. Hindiba, hıyar, şeftalinin suyu şiddetli olmayan safraya dönüşür. Aynı şekilde marul, pirinç ve mercimek ve taze kişniş ile sirke ve su kabağı ve de bunlara benzer şeyler kâfur ve sandalla ve gülle karıştırılıp ihtiyaç olduğunda alınır. Tebeşir hapları aynı şekilde içilir. Özellikle eğer safrada sorun varsa, taze yumurta, mercimek, nar, sumak ve yeşil üzümle yenmesi önerilir. Onun yediği etler çil keklik eti, piliç eti, yeşil keklik eti iyi olur. Onların sıcaklığı çok fazla güçlü değilse, soğuk ve ağır olan balıketi, ekmekle yapılan yemek, koyun etiyle ekmek ve kasıp, büzen her türlü yiyecekten yiyebilir. Haşhaş ve şarap burada cidden yararlıdır.

⁴¹ TM: Mutedil mizaca kadar zikrolunan civar-i şinat utre hastalığa mukabilleri hasebiyle verilir.

Onlar için yararlı tedbirlerden biri de, soğuk ilaçlarla hazırlanan yakı uygulamasıdır. Bazen yakı mide üzerine konur; bazen de mense üzerine de uygulanırsa yararlı olur. Bir kaba soğuk su konup o bölgeye konur. Midenin üzerine soğutucu yakı konduğunda o yakı diyaframa ile karaciğeri soğuttuğu için onların işlevleri zarar görür. Karaciğer ve diyaframı soğutan bir nesne oluşturduğumuzda, göğse ısıtıcı yağlar uygulamak gerekir; bunların uygulanmasıyla birlikte hastanın rengi değişir. Soğutucu yakılar yerine hastaya senin bildiğin uygun içeceklerden içirmek gerekir.

Yirminci Kısım

Soğuk Mizaçlı Midenin Tedavisi

Eğer midenin kötü mizacı hafif soğuksa, onun tedavisinde pelin otu, tarçın, kimyonla pişmiş nane temiz bir cam kaba konup, gül tabletiyle karıştırılarak hastaya verilir. Onun midenin bu bozukluğuna büyük yararı olur. Söylenen hastalık güçlüyse sıcak macunlar ve sıcak tohumlar ve biberlerle tiryak ve de büyük *mitridatus* şarabıyla hastaya içirilir. Üzüm şarabı ve benzerleriyle ve *amrosiya* ve *findadikun*, sarısakız ilacı, *istemikun macunu* ve kendir tabiatındakiler dokuyu yumuşatmakta yararlı olur.

Burada oluşan bazı çıkıntılar için sümbül, mastika ve benzeri bitkilerin çiçekleri içilmelidir. İşlenmiş zencefil de yararlıdır; aynı şekilde, gül tabletleri gibileri de yararlı olur. Yine *felaflil* şarabı da midenin yoğun sıcaklığı için yararlı olacaktır. Onlara şeytantesi ve biber verilebilir; yoğun sıcaklık için yararlı olur. Onların yoğun hıçkırıkta da yararı olur. Ayrıca uyku için de yarar sağlar. Burada mideye yararlı olan yağlar merhem olarak uygulanır. Bunlar papatya yağı ve kına yağı, süsen yağı, mastika yağı, tavuk yağı içine konur. Eğer güçlendirmeye gerek duyulursa, amonyak zambak ve Yahudi balsamı içinde ilaç yapıp güçlendirmek gerektiğinde uygulanır. Terkibi güçlendirmek gerektiğinde, kustus yağı, kan otu yağı, zambak yağı ve benzerleri katılır. Diğer ateş düşürücüler, örneğin süsen yağı, sarısabır ve miskle amberle, boyotu tohumları ve kereviz tohumları katılır. Bazen de soğuk mide ağrısı için hacamat uygulanır; yararı çoktur. Bilinmelidir ki, çevresini ısıtmakla midenin de kısa zamanda ısıtılması mümkün olur.

Midedeki Rutubetli Kötü Mizacın Tedavisi

Midedeki rutubetli kötü mizaç keskin lezzette ilaçlar ve safrayla tedavi edilir. Onlara ortadan kaldıran ve dışarı atan şeyler karıştırılır. Burada hastaya biraz güçlü içecekler verilmelidir. Emen, pişmiş ve kavrulmuş yiyeceklerden verilmeli ve nadiren su içirilmelidir. Burada gül hapları verilir. Taze gülden yapılan bu haplar midenin rutubetli mizacına karşı yararlıdır; onlar midedeki rutubeti giderir. 1 dirhem anason, 1 dirhem rezene tohumu suyla karıştırılır; onun üzerine 5 dirhem saklanmış gül reçeli konup hastaya verilir.

Yirmi Birinci Kısım Kuru Mide Mizacı

Bu özellikteki kişilerin midesi ilacı ufalayan, maddeyi toz haline getiren ilaçlara yakındır. Bu özellikler orada sabitlenmişse tedavi kabul etmezler. Onun tedavisinde, yalnız mideyi düzeltmekle uğraşıp diğer organların tedavisinin bırakılması doğru olmaz. Muhtemelen mideyi düzelteren, ancak genel olarak bedeni düzenleyen ilaçlarla tedavi yapılmalıdır. Bu tip midesi olanlar belli tohumların kaynatılmış suyuna oturtularak ya da hamam yaptırılıp kuruluşun gerektiği ölçüde atılmasıyla düzenleme olur. Onların kuruluşu bazen o ölçüde olur ki, hamamda oturmasına izin verilmez. Muhtemelen söz konusu kurutucuların nakli ile tedavi yapılır. Hareketle vücutta zaten mevcut olan rutubet çözülür ve banyoda emilen rutubet terleme şeklinde olur. Çünkü hamam vücudu rahatlatır ve vücut için rahatlama gereklidir. Onun durumu çözülebilen şeylere yakın değildir. Çünkü çözülebilen şeylere yakın olursa gevşeme çok olur. Onların hamam yapmaları; her gün belli bir süre suda kalmaları gerekir. Hamamın sıcaklığına onların ihtiyacı yoktur. Onların mutedil hamam sularına ihtiyacı vardır, öyle ki onlar suyun içinde ne dimdik olmalı ne de sıcaktan çok gevşememelidir; onlara suyun ısısı olumsuz bir etki yapmamalıdır. Hasta ondan zarar görmemelidir; sadece rutubetli hale gelmeli ve deri gözenekleri genişlemelidir.

Beden nazik hale gelmeden önce, vücut suda gevşeyip açılarak yukarı kalkarken, uzun süreli olarak çok sıcak hamamda kalır ve hamamdan biraz rahatlayarak çıkar. Daha sonra ona eşek sütü, keçi

sütü veya kadın sütü içirilir ve süt memeden emzirilir veya yoğurt haline getirilip yoğurt haline yakinken hastaya verilir, ancak asla havayla temas ettirilmez. Bu süttten hasta sindirebileceği kadarını içer. Daha önce dengeli bir perhiz uygulanmış olması gerekir. Başka durum hastaya uygun değildir. Hayvanlardan alınan sütün iyi olup olmadığı kötü kokusundan veya kokusunun olmamasından anlaşılır. Yine onun rutubetinden ve kuruluğundan veya özelliklerinin ifrat olmasından onun içerdiği yeline kadar dengeli olduğu anlaşılır. Bütün bu durumlar onun halinden hissedilir.

Duruma göre kişinin perhizi düzenlenir. Sonra hastaya süt içirilerek veya arpa suyu içirilerek dikkatle durumu gözlenir. Buğday unundan hazırlanan lapa da verilir. Bu terkip bağırsakların çalışmasının hızlandırır. Dört beş saat sonra yiyecekler sindirilmişştir. Sonra hastaya hamam yaptırılır. Daha sonra organlara yağla hazırlanmış merhem uygulanır. Böylece o arpa suyu ve süttten almış olduğu suyu tutar. Alışlageldiği üzere, hastaya 3 banyo yaptırılır. Eğer banyoyu kısıtlamak gerekirse 2 defa banyo yaptırılır. Hasta böylece tamamen rahatlar. Eğer süt içmeye meyli varsa hastaya süt içirilir. Eğer süt içmek istemiyorsa emin olunan sulardan içirilir.

O hastaya tuz ve hamurdan oluşmuş ekmek yedirilir; balıketi, rezene ve hafif kuşların kanatları hastaya yedirilebilir. Özellikle hafif yağlı tavuk eti, süt ve kuşların gevşek ve sert bacak etleri hastaya verilir. Hastaya çok besleyici yiyecekler verilmelidir. Ancak besinin hızlı ve kolay sindirilen olmalıdır; yiyecekler latif, rutubetli olup, sindirimi uzun süre almamalıdır. Hastaya yiyecekler az miktarda verilir. Burada ifade edildiği gibi, hastanın bir defada yiyeceği az olmalıdır.

Hastaya kasan veya kasmaya meyilli sıvı mizaçlı hafif şarap içmesi önerilir ve bu gereklidir. Çünkü o içecek besine nüfuz eder; gücün artmasını sağlar; kişiyi canlandırır; soğukluğu bertaraf eden sudan da çok miktarda içilmelidir. Ancak onun miktarı midede artmaz; midede gurultu olmaz. Hasta tekrar beslenir. Besin ilkin tamamen sindirilir; sonra besinler mümkün olduğunca inceler; hafifler. İkinci bir defa yemek yemeden önce sindirimin tamamen tamamlanması gerekir. Çünkü tedavi olmak için bu tedbirleri uzun süre sürdürmek gerekir. İyileşmenin kolay olabilmesi için perhiz yapmalı ve mide ci-

varını ovalamalıdır. Eğer hasta sağlığına kavuşmaya yaklaşırsa, ona arpa çorbası verilmelidir ve daha sonra arpa yerine bir veya iki gün ekmekle hazırlanmış çorba (papara) ile meyve suları verilmelidir. Bunun zıddı durumda, [hasta kuvvetini kazanmaya başlayınca] kuvvetli meyve ve sebzelerden hazırlanan yiyecekler verilir. İlkın şarapla onlar karıştırılır ve ortalama güçte yumuşak kuş etleriyle hasta beslenmeye başlanır.

Yirmi İkinci Kısım

Midenin Soğuk Kuru Kötü Bileşik Mizacı

Eğer mizaç soğuk olduğu kadar kuruyorsa da, onun tedavisi ancak ısıtarak yapılabilir. Tedavide çözücü, kuru veya güçlü kabız yapan maddelerden kaçınmak gerekir. Onların hiç biri hastalığın tedavisinde yararlı olmaz veya yardımcı değildir. Hızla ısıtanlardan da kaçınmak gerekir. Şüphesiz onlar maddeyi hafifletir ve kuruluğu artırır. Muhtemelen azar azar ısıtmalıdır. Tedavide kullanılanlar arasında rutubetlendirenler de olmalıdır. Onlar maddenin ağır sıcaklığını artırır, ancak ateşli olmamalıdır. Onlar için tedavi biraz şarapla süt, arpa suyu, az miktarda bal ve kırmızı başlı serçeyle beslenmelidir. Hastayı bol yiyeceklerle beslemek iyi olur. Isıtan, rutubetlendiren yağlarla organı dıştan ovalamak, mideyi teskin eder. Burada kullanılacak yağlar, örneğin sümbül yağı, Hint sümbülü yağı gibileriyle mastika yağıdır. Bazen o yağlara pelesenk yağı da karıştırılır ve pelesenk yağı ile yetinilir. Çünkü bu yağ bu hastalıkta yararlıdır. Bu yağın az bir miktarı mumla karıştırılmasını yararlı olur.

Mastika gibi güçlendirici ısıtıcı ilaçlar vermek yararlı olur. Mastika fazla verilirse görevinden sapar ve soğukluğu artırır. Onu midenin üzerine zift gibi her gün uygulanmamalıdır. Çünkü zift soğutmadan önce çeker. Bazen bu ilaç günde 2 kere uygulanır. Şüphesiz o sindirilen kanı çeker. Zikredilen ziftin verilış şeklini tarif etmek gerekir. Bunların büyük yararı vardır. Akan uygun maddeler doğru mizacı bağlar. Şüphesiz sıcaklığın mideye yararı vardır. Yiyecekler yoğun sindirimle sindirilir. Eğer akıcı olan akmazsa sert, şiddetli yoğun yağ akar veya zikredilen yağın kendi mecrasında akması gerekir. Bağlanmış olan akıcı madde akmazsa soğuktan dolayı damar içeriği mide-

de tutulur ve mideyi soğutur. Şüphesiz damarların içeriğinin akması engellenir ve adeta karnın üstünü kaplar. Bu durumda hastaya soğuk su vermemelidir. Aksi takdirde bu uygulama ona büyük zarar verir.⁴²

Yirmi Üçüncü Kısım

Kötü Sıcak Kuru Mizaçlı Midenin Tedavisi

Burada uygulanan tedavi basit ilaçlarla yapılan tedavi arasından seçilip bir araya getirilerek belirlenir. Biraz sıcak olana kuru mizaçlı olanın tedbiri uygulanmalıdır ve içeceklerle zaman içinde nemlendirmelidir. Yazın soğutacak içecekler verilmelidir Kışın bundan kaçınılmalıdır. Aynı zamanda diğer yiyeceklerden verilmelidir. Onların mideleri ayva yağı, zeytinyağı verilerek nemlendirilir. Bazen çok miktarda soğuk su içirilerek tedavi tamamlanır. Özellikle kuru yiyeceklerde ifrata kaçılmamalıdır.

Yirmi Dördüncü Kısım

Midenin Sıcak Kuru Olan Kötü Mizacın Tedavisi

Midenin rutubetli kötü mizacının tedavisi soğuk ilaçlarla yapılır ve sıcak kuru kötü mizaç ve rutubetli mizacın ilaçları bir araya getirilerek, taze gül yaprakları ilave edilerek gül tabletleri hazırlanır. Eğer o mizaç sahibin ishal olursa ayva yağı kefen bezi üstüne sürülerek uygulanır.

Yirmi Beşinci Kısım

Maddesi Kötü Mizaçlı Mide ve Mide Tıkanıklarının Tedavisi

Maddenin halinin harap olup olmadığını, su içindeki sünger gibi olup olmadığından veya kötü bir sıvıya daldırılmış bir kuşun boğazının tıkanıklığı gibi olmasından veya mideye yapışan maddelerden veya madde boşluğundan dökülen maddelerden mi olduğunu bilmen gerekir. Bi-

42 TM: Eğer o gibi sabi (çocuk) mevcut olmazsa semin olan köpek borusunu yahud erkek ve semin olan herreyi ve o yolu geçerli olanları itinak eder. Gerekir ki o mutenak olan çocuk tarik olunmamalıdır. Zira onun uruku (damarı) teberrüd (soğutan) edip hastanın midesini soğutur. Mümkün olur ki terlemesi için mani uruk (damarlar) atliye ile çocuğun karnı nutlie olunur. Gerekir ki bu tedbirler olunduktan sonra üzerine soğuk su ifrat üzre istimal olunmamalıdır. Çünkü o verilen ezra şeylerdendir.

linmelidir ki, bazıları ona *dolaşan* der. Onların kökeni ve doğdukları yer ve nereye gidecekleri bilinir. Eğer kötü madde midede oluşmuşsa tedavi de midede olmalıdır. Midede oluşan maddeyi oluşturan sebep ortadan kaldırılmalıdır. Eğer madde midede diğer organlardan daha fazla ise mesela beyinden ve safra kesesinden, karaciğerden ve dalaktan madde gelirse bu madde dışarı atılır. Maddeyi mideye gönderen organ düzeltilir. Midenin maddeyi kabul etmemesi için desteklenir. Bazen de kişi aç olduğunda mide çok madde çeker ve dışarı atma gücü yavaştır. Çekim hareketi ile mideye çok fazla madde gelir. Bu maddenin mideye gelmesi hareketi izler. Mide boş kalmaya tahammül edemez.

O kimselerde bazen açlıktan bayılma görülür. O hal onların söz konusu organlarından mideye madde gelmeden önce yiyeceğin değişiminden olur. Yiyeceklerin midenin işlevini engellemek için mideye gelmesi gerekir. Bazen onların midelerinde yiyecek nefsanî karmaşa gösterir; örneğin şiddetli gazap, şiddetli sıkıntı veya benzeri durumlar oluşur. Ancak kusmayla bu durum sakinleşir; beyinden inen maddeye toz haline getirilmiş beyaz biber, pelin otu suyu, sarısabır otu karıştırılıp verilmesi yararlı olur. Ancak purgatif cinsi ilaçların etkisi bu şikâyetin giderilmesinde, güçlenmesinde yararlıdır; onların çözülüp parlamasında yararlı olur. Bundan sonra sıcak mide ve soğuk beynin zor olan tedavisindeki terkiplerden söz ederiz. Bunlardan biri baştan maddeyi indiren biber ve yarpuzdur; onlar mideye zararlıdır. Onlar karaciğerden mideye gelen maddenin tabiatının yumuşatılmasını ve safravi hıltların atılmasını sağlar; ince safravi hıltlar atılır. Burada doğal gevşeticiler verilir. İnce safravi hıltın atılması için helile, mahmude otu, peynir suyu ile karıştırılır. Bazen ancak o ikisi birlikte verilir. Onlar mideyi güçlendirir; yemek üzerine gevşetici verilmelidir ve oraya mahsus olan maddelerle tedaviye devam edilmelidir. Ancak böbreklerin iştihasıyla ilgili kısımda söylediğimiz gibi, dalaktan mideye gelenlerle de tedavi edilir.

Bilmelisin ki, bazen midenin ağzına sıcak, gevşeten hıltlar gelir ve bayılma ve titreme oluşturur. Bazen nabzın kaybolmasına sebep olur. Bazen sevdavi hıltlar mide ağzına gelir. Bu durumda ona kokulu, büzen yakılar uygulanmalıdır. Eğer o soğuksa ısıtan ilaçlar verilmelidir. Hummalarda kuru hurma, ayva, helile suyu, koruk, böğürtlen dalları ve yağlardan gül yağı verilir. Eğer ilgili maddeler sıcaksa, soğuk mad-

delerin tedavilerinin zıtları hastaya verilir. Sarısakız, safran, sabır ve mastika ile pelin otu, kendir, sümbül gibileri verilir. Dumanları için Hint sümbülü yağı ve mastika yağı gibi, yağlar kullanılır. Çok kere midede toplanan maddelerin tutulmasının sebebi onun kendisini temizleyenleri dışarı atması ve kanallardan boşalma yapılamamasıdır. Toplanan madde dışarı atıldığında, onun kanalları açılır. Mide içindeki yiyeceğe yönelir. Mideden sağlıklı durumda hılt çıkmaz; ancak kusma veya aşıya doğru atılması söz konusudur. Sindirim sırasında yiyecekler kendi yolunu izleyerek çıkar; kusmayla ağızdan atılır. İshalde ise tersi olur. Eğer beslenmede hılt müdahale edilirse onun kıvamı inceler; yoğunluğu azalır. Bu durumda sabırla tedavi etmek gerekir. Mide yıkanarak düzeltilir; temizlenir. Eğer mide yıkama sırasında zaafa uğratılırsa, kusturmalı veya tenkiye yapılmalıdır.

Bu durumda mideyi temizleyen ilaçların hepsi de kullanılır. Onun tedavisinde kokulu köklerden yararlanılır. Onlar yarar sağlanmazsa ve tedavide yardımcı olmazlarsa, özellikle zararlı olanlara engel olmak için, bu durumda tarçın balla karıştırılmadan kullanılır. Eğer muhtelif organlardan dışarıya atma söz konusu ise, bu çoğunlukla mideden yapılır. Şüphesiz mideye biraz destek olmak gerekir. Çünkü bal bu atışın gücünü keser. Bütün olarak tenkiye tekrarlanır. Eğer bal içilmeye devam edilirse, daha sonra gayeye uygun olan tedaviye devam etmek gerekir. Bazen bu ilaçlardan biri ile tedavi yapılır. Eğer onlar iştihayı azaltırsa veya kusma olursa, ilaçlarda saran yerine kırmızı gül kullanılır. Ancak onda yakıcı sıcaklık oluşursa ona uygun ilaçlar verilir. Bazen kötü mizaçta madde artışı olur ve özellikle bu kötü mizacın alınan maddelerden kaynaklandığı düşünülürse, söz konusu madde hastaya verilmemelidir. Genelde midedeki safravi hıllara ilaç olarak örneğin pişmiş pelin otu gibi yararlı ilaçlar verilir.

Balla Yapılan Hafif İlaçlar: Bataklık sazı meyvesi, dağ pelesengi, yabani sümbül ve tarçından, her birinden bir ölçü alınır. Eğer yeterli dışarı atma gücü yoksa mutedil ilaçlarla tenkiye yapılır. Bu ilaçlardan yarım ölçü alınarak ilaç hazırlanır.

Yararı Denenmiş İlaçlardan Bazıları: Sabır 1 dirhem, helile ve gül ½ dirhem, hindiba, ayva hapı müşhili, şeker ve mahmude otu alınır. Bazen de 3 ukiye mahmude otu ile ekşimiş süt ve 1 saat bekletilmiş

kaymakla karıştırıldıktan sonra hastaya verilir. Gül suyu müşhili burada çok yararlı olur. Kınnap tohumu da yararlıdır. Özellikle safravi mizaçta olanlara pişmiş pelin otu, kaysı, Hint hurması, gül şarabı müşhili de verilir. Bu terkinin özellikle çok yararı olur. Aynı şekilde helile ile peynir suyu ve mahmude otu verilir. Eğer hasta safra kusuyorsa, sarısabır vermelidir.

Yeni Galen İlacı Reçetesi: Rumi (Anadolu) pelin otu 5 dirhem, hakiki kırmızı gül 20 dirhem. Bu ilaçlar 2 ratl su içinde yarım ratl kalana kadar pişirilir; sonra terkip tek başına veya az miktarda şekerle birlikte alınır. Mideden atılması gerekli olanları atmakta en iyi ilaçlardan birisi sarısabırdır. Kısa mahmutotu da mide için iyi bir ilaçtır. Onun zıddı olan ilaçlar mide üzerinde zedeleyici, parçalama ve kesme etkisi yaratır. Ancak bu tip ilaçlar zorunlu olduğunda kullanılır. Kan almayla birlikte hastaya verilen maddeler bunlardandır. Eğer mide dolu olursa hıtlar damarlar ve etrafındaki organları tahrik eder. Midede olan hıtlar midedeki deliklerden dışarı atılır. İçine pelin otu konmuş ilaçlıları içilmesi çok yararlıdır.

Bu Özellikte olan Ayva İlacı Denemesi: Acin (ekmek, su, pasta hamuru) ile hazırlanmış terkinin içine muameleden geçirilmiş ayvanın etli kısmı ilave edilir. Onun miktarı 3 ukiyedir. Safran ve pelin otu 1,5 dirhem, mastika yağı, ayva yağı sekizer dirhem alınıp, reyhan şarabıyla macun yapılır. Bu terkip mideyi güçlendirir ve midenin sıcak hıtları kabul etmesine engel olur.

Denenmiş Bir Başka İlaç: 10 dirhem pelin otu, tarçın 5 kısım, bayram pelesengi 3 dirhem, sümbül 3 dirhem, taze gül yaprakları 2 dirhem, sarısabır 1 dirhem, mastika 1 dirhem. Bunlarının hepsi bol su içinde 1 ratl kalana kadar veya su azalana kadar pişirilir; sonra sarısabırla merhem haline getirilir veya şerbet olarak her gün 2 ukiye, hastaya iyileşene kadar, her gün içirilir.

Eğer hıtlar mideye yapışmıyorsa ve dışarı atılamıyorsa, ancak ağır ve yoğun değilse, midenin temizlenmesinde turp suyu, ballı sirke veya ballı su arpa suyuyla ve sıcak ballı sirkeyle karıştırılıp hastaya verilerek, onu kusturmak ve hafif kusturucu maddelerle kusarak atılacak maddeyi çekip dışarı atmak yararlıdır. Bazen sıcak su tek başına yeterli olur veya sıcak zeytinyağı tek başına uygulanır ya da ballı

sirke ve sıcak suyla veya tek başına ballı sirke ile hasta kusturulur. Sıcak su az miktarda balla karıştırılıp verilir ve midede atılması gereken maddenin dışarı atılması sağlanır. Bazen bu terkipler kusarak dışarı atmak yerine o maddenin aşağı inmesini sağlarlar. Daha önce zikredildiği gibi, kolayca maddeyi aşağıya indiren ilaçlarla da tedavi yapılır. İlaçlarla kolayca kusma sağlanır, ancak kusma sağlanamazsa veya midenin maddeyi aşağıya gönderme meyli varsa, madde ishal şeklinde kolayca aşağıya gönderilir. Bu durumda hastaya hamam yaptırmadan bir gün önce arpa suyu verilip daha sonra, oradaki maddeyi dışarı atacak ilaçlar verilir.

Bazen mideye gevşetici hıltlar arız olur. Soğuk arpa suyu narla verilse, bu terkip midenin içindekileri dışarı atar. Bu durumda midenin ağzı nar suyu ile güçlendirilir. Eğer midede ağır hıltlar varsa onu kesecek, yok edecek ilaçlar vermek yararlı olur. Bu ilaçlar onu inceltip (hıltı) hafifletirip etkisini azaltır. Örneğin ballı sirke, sirke sosu, gebere, hardal, zeytin ve incelten, hafifleten haricen uygulanan ilaçlar bunlardır. Daha sonra verilen dışarı çıkarıp atan ilaçlar tedaviyi kolaylaştırır. Hastaya bu safhada kusturucu ilaçlar verilir. Sonra iyileşmesi kolaylaşır. Eğer zararlı madde atılamıyorsa, daha güçlü kusturucular kullanılmalıdır; örneğin pişmiş cevizle kusturmak ve hardal ve biberle kusturmak gibi.

Balgamı Dışarı Atan (Kusturan) İlaçlar: Temiz yalancı safran ve süzölmüş dereotu suyuyla karıştırılıp onun üzerine defne yağı döküp hastaya içirilir ve o terkinin içine palmye lifleri bastırılır ve bu terkiple hasta kusturulur.

Bu işlemle mide temizlenirse dengeli bir mizaç kazanılır ve hasta sağlığına kavuşur. Hastaya ısıtıcı ilaçlar verilir. Daha sonra hastalık tekrar etmesin diye hastaya ishal yapan maddeler verilir. Bu maddeler hamamdan bir gün önce hastaya içirilir; örneğin nohut suyu gibi. Burada çok tedbirli davranmak gerekir. Sıcak sularla hamam yapmak, yolculuk yapmak ve hareket hasta için yararlı olur.

Çoğu kez insan midesinde çok fazla balgam birikir. Pırasa, pancar ve hardal alınıp hastaya verilir. Onun bedenini bu hılt kitlesinden uzaklaştırmalı; uzak tutmalıdır. Bu hıltı sahip olanı anlamak kolaydır. Eğer balgamı ekşiyse ballı, sirkeli ilaçlar hastaya içirilmelidir ve yarpuz ilacı

verilmelidir. Müshil ilaçları ağır hıltlar için iyidir. Bu ilacın terkibi şöyledir. Kokulu bitkilerin tohumları (ıtır gibi), sarısabır tohumu, *istem-bikun*'un güçlü tohumları, ballı sirke içindeki sarısabır tohumları ve güçlü tohumları olanlar alınır, hepsi balla karıştırılarak hastaya verilir.⁴³

Ağır İlaçlar: 6 kereviz tohumu ve kerevizin uç kısımları, pelin otu, anason, rezene tohumu bu ilaç için kullanılır. Her birinden üçer tane ve beyaz biber, sarı sakız, yabani sümbül; her birinden 1,5 kısım, Rumi (Anadolu) kustus, sümbül, safran. Her birinden 2 kısım, mastika ve safran; her birinden birer kısım, sarısabır 8 kısım. Bu ilaçlardan hap yapılır. Her hapın miktarı bir miskaldır. Hastaya her gün bir hap içirilir. Mide ve komşu organlardaki balgami unsurları bu hap temizler. Bazen eski ilaçların alınması gerekebilir. Tenkiye yapıldıktan sonra bunun gibi ilaçların alınmasında yarar vardır: tatlandırılmış helile ve pelin otu şarabı, zencefil ve onlara çok yararlı olacak olan besinlerden genç tarla kuşu ve serçe etinden yapılan çorbalar da yararlıdır. Ancak taze şeylerin midede kalış süreleri uzun olup sindirimleri yavaştır.

Bilmelisin ki, tuzlu kuru balık bütün fazla rutubeti emer. Keskin maden suyu veya az miktarda keskin lezzette uzun süre saklanmış safra mide rutubeti için yararlıdır.⁴⁴ Soğan ve ballı sirke çok yararlıdır. Ayva ve tarçın, sıcak maddeler için yararlıdır; biber ve zencefil soğuk maddeler için gereklidir.

Bir Başka Terkip: Ayva suyu, bir kısım, mazı suyu bir kısım, soğutulmuş bal ve keskin şekerden bir kısım, keskin ekşi sirke yarım kısım alınır. Bu terkip hafif ateşe dayanıklılık sağlar; koruyucu özelliktedir. Eğer soğuğa karşı daha güçlü olmak istenirse, henüz buluş çağına girmemiş çocukların midesinde bağlanmış ağır maddelerin çözülmesinde zencefil, biber yararlı olur.

Bazen midede zıt 2 hılt toplanır. Mesela içerek alınmış hafif, ince safravi maddelerin yanı sıra, midenin boşluğunda ağır kuru hıltlar oluşabilir. Bu suretle hangisinin oluşturduğu bozukluk baskın ise, onun tedavisi söz konusu olur. Ne zaman belli bir yerde olan hılt sıcak ve ya-

⁴³ TM: Ağır madde için bu ilaç verilir.

⁴⁴ TM: Zira efrahın kılını, yani kuş yavrularının etlerinin inhizamı buti ve midede mükessi uzun olur.

kıcı olsa o titreme, kasılma ve baygınlık meydana getirir. Bayılma kısmında biz onun ilaçlarını zikrettik. Öncelikle onun tedavisi ılık suyla yapılır. Eğer hıtlarda bozukluk varsa, ılık sularla sakinleştirilmelidir. Eğer hılt sevdaviye doğru meyleden bir bozukluk gösterirse, ona balla pişmiş yarpuz, pişmiş küsküt ve yabani yarpuz verilir.

Aynı şekilde, onlara bu da yararlıdır: Mum, menekşe, yanmış bakır balla macun yapıp, mide üzerine konur. Hastalığın zor zamanında cidden sıcak olan sirke içine batırılmış ve iyice sirkeyle dolmuş sünger mide üzerine konur. Eğer hılt soğuk ve rutubetliyse, onun ısıtılması, bu uygulama ile daha kısa zaman alır; onda kabızlık ve kuruluk olmaz. Gerek kurutan ilaçlar, gerekse yiyecekler olsun, iki durumda da farklı değildir; aynıdır; onda kuruluk oluşturmazlar. Bazen güçlü besin maddeleri çok miktarda alınır, miktarları dolayısıyla sıkıntı verirler. Bu durum bertaraf edilmezse, bu maddelerin zararını ortadan kaldırmak için bizim zikrettiğimiz kabız yapan ve büzen ilaçlar verilir.

Ancak mide şişlerinin tedavisi ile ilgili açıklamayı bundan sonra, onlar için ayrılmış olan kısımda vereceğiz. Aynı şekilde yeller ve iltihaplar da ayrı bir kısımda ele alınacaktır. Ancak mide *phtbisi'sinin* (mide şişi) tedavisi mide üzerine uygulanan ısıtıcı yakılarla yapılır. Özellikle kalp ve ruha uygun olan ilaçlar hastaya verilir. Aynı zamanda güzel kokulu ve bazen de kabız yapan ilaçlarla sindirime yardımcı olan ilaçlar hastaya verilir. Biriktiren ve kolayca sindirimi sağlayan kakule ve benzeri ilaçlar da verilir. Biz onları soğuk ve rutubetli mide kısmında zikrettik. Ayrıca onlara kurutan yiyecekler verilir. Bu yiyecekler sindirim sırasında mide içeriğini inceltip onların kanallardan kolayca geçmesini sağlar; midede ağırlık oluşturmaz. Midneyi bir defada şarapla doldurmamak gerekir. Yiyecekler midneyi tahrik etmemelidir; ayrıca içecekler de mideye harekete geçirmemelidir. Bunun için yemek üzerine sıvı alınmamalıdır. Kısacası güçlü içecekler içmek, ancak az miktarda yiyip içmek gerekir.⁴⁵

Mideye yakın yerlerde olan tıkanıklığın tedavisi dalak ve karaciğere giden yollardaki tıkanıklıkların tedavisi gibidir. Onlar açıcı ilaçlarla tedavi edilir; örneğin pelin otu ve haricen uygulanan lapa ve yakılar

⁴⁵ TM: Mide üzerine uygulanan yakılar ve diğer ilaçlar onu uyarır ve hareketlendirir.

gibi.⁴⁶ O yakılardan birisi şöyledir: Şam elması, iyice pelteleşene kadar pişirilir. O pişmiş ilaç, güzelce ezilip inceltildikten sonra, ondan 50 dirhem kadar alınıp 10 dirhem ladin, 8 dirhem gül, 6 dirhem sarısabırlla karıştırıldıktan sonra hodan ve servi yaprağı sularıyla macun yapılır. Ona süsen yağı karıştırılır.

Yirmi Altıncı Kısım

Midenin His Gücü Dolayısıyla Oluşan Sıkıntının Tedavileri

Eğer mide bölgesinde elem çok fazla olursa mideden maddesinin rahatlıkla çıkıp aşağıya inmesini sağlayacak maddeler verilmesi gerekir. Burada onu kanı yoğunlaştıran kedi kanı, inek eti gibi besinlerle beslemelidir. Eğer sıkıntı, ağrı, acı yaratan madde sıcaksa midenin çevresini safravi ilaçlarla temizlemek gerekir. Hastanın yemek yemesi ertelenmez. Muhtemelen hastaya öncelikli olarak, besinleri aşağıya çeken meyve suları, şuruplar, ekmecek veya soğuk suda veya gül suyunun içinde bırakılmış ekmecek verilir. Bazen de soğuk şarap içine daldırılmış ekmecek verilir. Bu terkip midenin ağzını güçlendirir. Eğer hastanın bulunduğu yer soğuksa, çoğunlukla hastada kasılma ve titreme görülür. Mide ağzının gerek büzen ve kasan içeceklerle, gerekse teskin eden güzel kokulu yiyeceklerle desteklenmesi gerekir. Ayrıca oradaki hıltın kusturularak dışarı çıkarılması gerekir.

Midesi Yaradılıştan Küçük Olanlarda Alınacak Tedbirler

Midesi küçük olanların beslenmesinde az miktarda, fakat güçlü yiyecekler verilir. Kişi gece ve gündüz ihtiyaç hissettikçe veya ihtiyacı olması muhtemel olduğunda beslenir.

Yirmi Yedinci Kısım

Mideye Uygun Fonksiyonlar

Ancak beslenmede yararlı olan yiyecekler mideye uygun ve yararlı olan yiyecekler, büzme, kusma özelliği olanlar, çok fazla olmamak üzere safravi ve yakan yiyeceklerdir. Mideleri sağlıklı olanların büzen, kasan yiyeceklerle midelerini desteklemek yararlı olur. Ancak

⁴⁶ TM: Yararlı Yakılar

sıcak olanlar fazla kabız yapan yiyeceklerden kaçınmalıdır. Şüphesiz fazla kabız olan kurutucu olduğu için, midenin ağzını kurutur. Şüphesiz ki, kabız nesnelere gerek duyulduğunda o kabız maddelerle midenin özelliklerinin ortak olması gerekir. Mide için uygun yiyecekler zaafa mukavemet için verilmelidir. Galen'in görüşlerine göre, kabız yapan tavuğun iç derilerdir. Cinsi münasebeti terk midneyi desteklemek açısından yararlı olur.

Çoğunlukla midelere uygun tedbirlerden biri de, bir ayda 2 defa kusmaktır. Hatta bu midedeki balgami hıltın midede toplanmasını engeller; tuz ve balıkla buradaki dışarı atma işlemi kolaylaştırılır. Hatta eğer cidden susuzluk olursa, onun üzerine ballı sirke veya sıcak şekerli su içilmesine ve onun maddeyi fırlatıp atacağına güvenilir. Doğal olarak bu tedaviye başka bir şey ilave etmek gerekmez. Bu tedavi fazlalıkları atmak için yeterlidir. Fazla kusmak zararlıdır. Bilinmelidir ki, hafif, kolay ve sıkıntısız kusmanın ihtiyaç vaktinde çabucak kesilmesi büyük yarar sağlar. Uygun olan kişinin midesini, bir defa olmak üzere, iyice doldurarak yemek yemesidir.

Müşhiller: Bu hastalık için sarısabır, suyu, pelin otu ve haşhaş suyu iyi gelir. Şüphesiz haşhaş besinleri midede tutan, kabız yapan özellikleriyle, farklı bir öz suyuna sahiptir. Mide için mutedil bir temizleme oluşturan tatlı üzümünden vermek mideye uygundur. Midede olan keskinlik ve yakıcılığı sakinleştirir. Ancak çok fazla keskin olan, daha güçlü olan bir ilaca ihtiyaç duyar. Bitotu mide için yararlıdır. Geber de iyidir. Mide için iyi olan sıcaktır. Aynı zamanda şahtere otu ve kerevizin yararı olduğu bilinir. Aynı şekilde nane besleyicidir; andız otu sirkeyle verilir. O mide için daha iyidir ve yemek borusu içinde yararlıdır. Yeşim diye bilinen taş mide civarına asılır veya boyna gerdanlık yapılır veya macunların içine dâhil edilir veya yarım dirhem miktarında içilir; cidden yararı olur.

Yirmi Sekizinci Kısım

Mideye ve Bağırsaklara Zararlı Olan İşler

Bilinmelidir ki, hastalarının çoğunda hazımsızlık oluşur. Sana layık olan besinin nitelik ve niceliklerinden ve alışlagelmışin dışında olan besinlerden ortaya çıkan hazımsızlık ve hazımsızlık sebeplerinden ve

benzerlerinden ve de ciddi sindirime engel sulardan ve mideyi dolduran yiyeceklerden kaçınmalıdır. Onlarda hazımsızlık oluşturur. Bundan dolayı çok fazla yememek gerekir, çünkü yemeğini hazmedemez; beden buna izin vermez. Ancak o mide yiyeceği sıkıca kavrar. Onunla yeme arzusu geri gelir ve iştihası artar. Çünkü mevcut bulunan yiyeceği sindirir.

Bilinmelidir ki, yiyeceğin mideye uygun olmaması, onun kendisi dolayısıyla, başka şeylerle bir araya gelmesinden kaynaklanır; onun kemiyet ve keyfiyet olarak uygun olmamasıdır ve her ikisinden birinin sakinleşmeye yüzeysel meyli vardır. Mide içinde kalanı atmak ister. Eğer yoğun birikim varsa, zıtlarıyla def etmek ister. Şüphesiz onların bazılarını yukarı göndermek ister. Tortuların bazıısı ağır, bazıısı hafiftir. Hareketleri birbirine zıttır. Orada yeller oluşur. Midede bütün olarak ishale ve kusmaya istek vardır. Zarar veren ağırlığa ve yoğun yele (gaz) mani olmak zorundadır. Şüphesiz bazen dışarı atılmak istenen yiyecek midenin aşağıdaki tabakasından yukarıdakine doğru çekilir. Hatta yiyecek mideye geri döner; bu mideye büyük eziyet verir. Bazen oradan ince bağırsağa gelir ve basınç oluşur ve iştihaz azalır ve gaz azalır. Bazen mideye doğru çekilir ve ondan buharı beyne doğru yükselir ve midede şiddetli sıkıntı yaratır.

Bilmelisin ki, genel olarak çekmeyen, kasmayan özel özuları genel olarak, mide için kötüdür. Genel olarak dumanları (buharlar) mideyi rahatlatır. Ancak hepsi mide için yararlı olmaz. Mide için iyi olan zeytinyağı, ceviz yağı, fıstık yağıdır. Çoğunlukla yiyecekler mideye zarar verir. Çam tohumu, pancar, reyhan, şalgam pişirilerek, kurutmadan verilmelidir. Nohut, kazayağı, Yemen baklası, bilhassa sirkeyle *muri* (bir nevi balık sosu, *garum*) mideye zararlı olabilir. Zararlı olanlar arasında süt ve susam da vardır. Yoğurt mide için zararlıdır. Aynı şekilde kemik iliği ve beyin de mideye zarar verir. İçeceklerden ağır olanlar da zarar verir. Bu ilaçlarda ardıç tohumu ve bal ve bira ile yapılan terkipten de mide zarar görür. Bütün müshil ilaçların hepsi ve mide için kötü olan şeylerin hepsini de bilmelisin. Mideye zarar veren şeyler yararlı olan şeyler için, terk edilmelidir. Şiddetli kusma zararlıdır. Tenkiye mideye yararlıdır, ancak çok zarar verenler zaaf yaratabilir. Had derecede açlık ve bütün ağır yiyecekler mideye zararlıdır.

ON ÜÇÜNCÜ FEN

Beş makaleden meydana gelmiştir.

İKİNCİ MAKALE

Midenin Hastalıklara Karşı Genel Tedbirleri ve İştihanın Tedbirleri⁴⁷

Birinci Kısım

Mide Ağrısı

Midede ağrı oluşmasının sebepleri maddi olmaksızın kötü mizaç dolayısıyla olabilir ve çoğunlukla da yakıcı sıcak olan kötü mizaç tek başına olur veya maddi sebeplerden kötü mizaç oluşur. Özellikle kötü madde ve yakıcılık söz konusu olursa, o sebeple çoğunlukta mide ağrısı olur veya yoğun yellere dolayısıyla oluşan farklı bağlantılarla veya yakıcı sıcak şişlerden oluşan bütün oluşumlar da mide ağrısı oluşturur. Yiyen yaralarda da ağrı meydana gelir. İnsanda yedikleri yiyecekler dolayısıyla mide ağrısı olur. Çoğunlukla onlar sevdavi hıtlardan meydana gelir ve melankoli görülür. Belde safravi unsurlardan kaynaklanan ağrı oluşur.

Bazı insanlarda yemek yedikten on saat veya onuncu saate doğru midede ağrı olur. Bu ağrı asla sakinleşmez. Ancak o kişi ekşi şeyleri kusarak çıkarırsa, sirke gibi ekşitici şeylerden kurtulur; ağrı sakinleşir. Bazı mide ağrıları yiyeceğin inip midede kalmadığında sakinleşir. O halde mide ağrıları 2 şekilde sakinleştirilebilir. Yiyecek midede kaldığı sürece midede ağrı vardır. Birinci sebepten oluşan ağrı, dalaktan gelen sevdanın mideye gelmesinden olur ve ikinci sebep karaciğerden gelen safradır. Şüphesiz onlar öncelikli olarak ağrının sebebi değildir. Onlardan dolayı yara oluşmasıdır. Eğer o ikisi yiyeceğe karışırsa yiyeceği bozar ve o yiyecek mide ağzına çıkar.

⁴⁷ TM: Midenin işlevlerinin ve İştihanın Tedbirleri hakkındadır. O da fazlalıkları içerir.

Midesinde ağrı veya şiddetli yanma oluşan kişi, eğer yemek yerse midesinde yakıcı maddeler oluşur. Eğer yiyecek ekşi sevdavi yiyeceklerle karışırsa, ısınır ve sıcak sevdavi hılt oluşur. O az ya da had derecede safravi özellik kazanır; had derecede safravi olur. Bu durum çok sık görülür. Uzun süren mide ağrısı hamile kadınlarda uterus boğulmasına sebep olur. Bunun üzerine hamilelikle birlikte mide ağrısı artar.

Hızlı Ölüm Kitabı'nda hekimler şöyle derler: Midesinde ağrı olan kişilerin sağ ayağı üzerinde elma büyüklüğünde sert bir şey ortaya çıksa, o kişi onun görülmesinden sonraki yirmi yedinci gün helak olur. Bu duruma göre, kişinin helva gibi şeyleri yeme arzusu olur. Eğer kişinin karnında bakla kadar püstüller görülüp ve o püstüller yaraya dönüşüp, yara oluşturmuşsa, iki veya onu izleyen üçüncü günde hasta helak olur ve kesinlikle ölür. Bu kişide çoğunlukla gevşeme ve uyku hali hissedilirse, hastalık güçlenmiştir.

Belirtiler: Onun belirtileri basit mizaçlardan anlaşılır. Onlar basit mizaçlarla ilgili açıklamalarda verildi. Onunla birlikte midenin mizaçlarının maddelerinden olan ağrının belirtileri midenin mizaçlarından maddi olanların işaretleridir. O belirtiler daha önce zikredilmiştir.⁴⁸ İltihaplı olan maddenin durumundan midenin durumunun ne olduğu anlaşılır; sıcak ve tuzlu madde gibi. Muhtemelen safranın karaciğerden mideye gönderildiği belirlenir. Bazen midedeki yanma, bir gün ateş oluşturur; midede yakıcı rutubet ve gūnaşırı humma görülür. Bununla birlikte sağ tarafta ağrı devam eder. Bayılma karaciğerin büyümesiyle ortaktır; birlikte görülür. Eğer ateş sakinse, midedeki yanma hissi devam ediyor, olabilir. Karaciğerin fazlalıklarından oluşan madde mideye dökülür veya kötü, bozuk sıcak mizaç veya hılt mideyi etkiler. Başka bir iltihap orada ekşi bir madde olduğuna işaret eder.

Burada mevcut belirtiler şöyledir: yemek yedikten bir saat sonra midede ağrı görülür. Buradan bu şikâyetin sevdavi hılt sebebiyle ortaya çıkmış demektir. O sirke gibi ekşi kusmukla belirlenir. Kusma-

⁴⁸ TM: Ne zaman midede gevşeme ve ittihad olsa işaret eder ki maddenin keyfiyet sınırı vardır ve o sıcak madde merre [veyahut] ve eğer luzuğ rutubetli ve sabit olmayıp müteceddid ise, yani kahice maddenin luzuğ olur.

dan sonra ağrı sakinleşir. Dalağın kokuşması durumunda sindirim kötüdür. Safra sebebiyle oluşan mide ağrısının belirtisi şöyledir: Burada sirke gibi kusmuk yoktur. Muhtemelen kusma arızidir ve sindirim eksiktir; tamamlanamamıştır. Kusmukta safra belirtisi görülür. Bunun sebebi iltihaplı sıcak karaciğer olabilir. Eğer midede gaz varsa belirtisi şöyledir: kişide baygınlık, geğirme, epigastrik bölgeden öne doğru şişkinlik (uzama) görülür.

Tedavi: Eğer kötü sıcak mizaç varsa inek sütü çökeleği ve ekşimiş çökelek soğuk su ile hastaya verilir. Piliç, keklik (turna kuşu?), siyah Hint fasulyesi, beyaz kabak, maydanoz, küçük tatlı su balıkları sirkeyle muamele edilerek hastaya verilir; ballı sirke ve koruk suyu içirilir. Ona verilecek ilaçlar: tebeşir hâpı olup soğutan yakılar ve lapalardır. Eğer zayıflama ve kilo kaybı görülürse hastaya banyo yaptırılır ve ona hafif, şarap katılmış içecekler verilir; yağlı lezzetli yiyecekler yedirilir. Eğer sıcak safra hıltından dolayı ağrı oluşmuşsa kusturulur; ballı sirke, pelin otu ve sirkeyle karıştırılıp hastaya verilir.

Eğer midede hapsolmuş yelden ağrı meydana gelmişse veya melankoli görülse ona defne tohumu, kavrulmuş kimyon yararlı olur. Eğer ağrının sebebi solunumsa, ısıtılmış mum sıvısı ekşi sirkeyle toz haline getirilmiş zaç, haricen hastaya uygulanır; yine ısıtılmış mum sıvısı da tek başına haricen uygulamak gerekir. Eğer ağrı midedeki şişten dolayı ortaya çıkmışsa, onun tedavisi, mide şişi kısmında zikrettiğimiz ilaçlarla yapılmalıdır. Şüphesiz mide ağrısı ihmal edilemez; yağlar, dereotu ve benzerleriyle yapılan haricen uygulanan ilaçlarla hasta rahatlatılır.

Mideyi desteklemek için sıcak yakılarla ve mideyi teskin eden şarap içirilerek ve eski macunlar verilerek, kavrulmuş yiyecekler yedirilerek ve aynı şekilde sıcak mideyi yağlamak için pişirilmiş yumurta ve bal gibi yiyecekler verilerek ağrı giderilir. Yemek yeninceye kadar ağrının sürekli olduğu kişilerin tedavisi midedeki safrayı kusup atmak veya safradan oluşanları dışarı çıkarmakla olur. Eğer mide ağrısı sevdavi unsurlardan kaynaklanıyorsa, bu durumda onları atmakla tedavi mümkündür. Midede bulunan bu iki hılt midede bulundukları yerin zıddı tarafa meylettirilerek, ilaçlar verilir. Bu tedaviyi Kanun'da biz zikrettik. Bu ilaçlar midenin ağzının güçlenmesini sağlar. Bu

tedbirlerden sonra onun beslenmesi farklı yiyeceklerle yapılmalıdır. Az besleyici yiyecekler az miktarda ya da çok besleyici olanlar çok miktarda verilmelidir.⁴⁹ Ancak dışarı atmak için acı ve akıtan şeyler hastaya verilmelidir. Eğer içmeye geçici olarak ertelemişse, ancak o acıkınca içmelidir. Yemek yedikten sonra görülen kişiyi boğar gibi olan ağrılar ancak kusmayla giderilebilir. Kötü ağrının iyi olması için, her gün yemekten önce hastaya bal içirilmelidir. Kusma kısmında bunun sebebini bulabiliriz. Hastaya sarısabır ve benzeri ilaçlar da içirilebilir. Bunlarla hasta kusturularak dışarı atılması gerekenler atılır. Sonra talk hapları verilir. Hastaya şu da yararlıdır: kendir, mastika, siyah kimyon, nane, debbah boyası ve fıstık kabuğundan eşit miktarlarda alınır; balla ve helile ile macun yapıp ondan yemeklerden önce 2 dirhemden 1 miskale kadar ayarlanan dozlarda verilir. Onun kişniş ve reyhan şarabı ve nane ile birlikte verilmesi gerekir. Diğer kusma ile ilgili kısımda söylenenler de hastaya verilebilir. Galen'in de şahitlik ettiği gibi, özellikle mide ağrısına yararlı olanlar şunlardır: tavuk kursağının içindeki deri mide yanmasını teskin etmek için yoğurt ve benzeri şeylerle verilir.

İkinci Kısım Mide Zaafi

Mide zaafı midedeki bir durumun adıdır. Eğer midenin sindirimi iyi değilse, sindirimin bozukluğu kısmında zikredildiği gibi, ne zaman yemek yense, yenen şey midede şiddetli baskı oluşturur. Kişinin çoğunlukla iştihasında azalma oluşur. Ancak bu daima olmaz. Muhtemelen bazen iştihâ çok olur ve sindirim kolay olur. Bu durum mide gücünü işaret etmez. Eğer güç fazlalığı söz konusu olursa gargara ve geçirme ve de kusma görülür. Özellikle yiyecek üzerine olur. Hatta o bozukluk yiyeceğin dönüşmesinden sonra hareket etmemeyi, hareketsiz kalmayı ister veya fırlatıp atmak ister. Midede yanma ve 2 omuz arasında ağrı vardır. Eğer zaaf sebebi çok fazla yiyecekse, onda geçirme yoktur ve fazlalığın çıkışı kolay değildir veya onu tutmaz; dışkı olarak dışarı atar. Bağırsaklar hızlı çalışır. Bu kişinin nabızı düşer; hızla bayılmaya doğru gider. Yemek yemek ister. Eğer yemek

⁴⁹ TM: O 2 çeşit ağrı sahibinin beslendikten sonra şarap içmeleri müdafaa olunur.

yakınına gelse veya kolayca ona ulaşabileceği durumda olsa, sebebin müsaade ettiği derece ona yönelir. Onda safravi melankoli görülür.

Bilinir ki, midenin zaafı bütün vücut hastalıklarının sebebi olan ifrazattır. Bu zaaf bazen midenin kaldırabileceğinin üstündedir ve bazen onun altındadır. Bazen de tam ona göredir. Eğer o gaz midenin üst kısmındaysa, öncelikli olarak bir şeylerin yenmesinden kaynaklanır ve o zaman arazın midenin üstünde olduğu anlaşılır. Eğer sıkıntı midenin altındaysa, yiyecekler dengelendikten sonra yemek de dengeli olur. Onun sonucu dışkıda görülür. Midenin zaafının sebepleri zikredilen hastalıklardan ortaya çıkan peş peşe kusmadan anlaşılır. Şüphesiz kusma mide zaafında çok görülür.

Midesinde iltihap olanlar kurutan ve boşaltan ilaçları keserler. Bizim rutubetli midedeki mizacımızda zikrettiğimiz tedbirleri alırlar. Ancak bu tedavi kötü mizaçlı midelerde doğru yoldur. Önce kötü mizaç belirlenmeli; sonra ilaçlar belirlenmelidir. Hastalığın oluşturduğu tarif edilen mizacın zıddı ilaçlarla tedavi edilmelidir. Bazen zaaf mideyi kurutur. Eğer deneyim sahibi kişilerin dediği gibi, zikredilen ilaçlarla tedavi edilirse, hasta helak olur. Bazen de soğuk su ve kar üzerinde soğutulmuş ve yayıkta dövülmüş süt içirilerek hasta tedavi edilir. Soğuk şeylerin mide ağzına gelmesi yararlı olur. Bazen mide zaafı ısıtıcı nesnelerle tedavi edilir. Aynı şekilde sindirimi zayıf olan midede zaaf oluşur. Ondaki bütün güçler, eğer zaafa uğrarsa, bütün kötü mizaçlar da zaafa uğrar.⁵⁰ Ancak işlevde çekim gücün zaafına sebep soğukluk ve rutubet olur. Buna dayalı olarak çekim gücünün sıcak ilaçlarla korunması gerekir.⁵¹ Ancak nadiren soğukluk ve rutubette başka sebepten çekim gücü zaafa uğrarsa, o zaman kuru sıcak ilaçlar verilerek, güç korunmaz. Burada soğuğa meyilli kurutucu ilaçlarla güç korunur. Dışarı atma gücü, rutubet ve soğukluk sağlayan ilaçlarla korunmalıdır. Bilinmelidir ki, midenin zaafı hastalığı midenin dokusundaki liflerdeki çözülmelerden (erime) oluşan çok kötü bir mide zaafıdır. Bu durum midede şiş ve kötü mizaç olduğuna işaret etmez. Bu durumun yiyeceklerin

⁵⁰ TM: Midenin 4 kuvvetinden her biri kötü mizaç sınıfının her biri de bazen zayıf olur.

⁵¹ TM: Ancak nadiren soğukluk ve rutubetten başka sebeple çekim gücünde zaaf olur.

boşaltımına bir yararı olmaz. Bilmelisin ki, o yapının gevşek olduğunu gösterir.

Yiyecekleri tutan güçte bozulma oluşur. Ancak mide yiyeceği asla parçalamaz veya pek az parçalar veya kötü titreme ve parçalar veya çarpıntı olur veya kasılıp büzülür. Bu tip midesi olanlar titreme ve çarpıntıdan hastalığı hisseder. Ancak titreme bazen kasılma ve büzülme ile çarpıntı arasında hissedilmesi hastalıkla ikisi arasında gerçekleşir.⁵² Ancak bununla midenin sıkıntısı yiyeceğe olan arzusunun azalmasından belirlerler. Eğer yiyecekler mide gurultusunu tahrik ederse ve onu uzatırsa (bu tahriki uzatırsa) ve şişkinlik yaratırsa, şüphesiz o had derecede titreşim oluşturur; titreyip katılma olur. Diğer organlarda çok titreme olduğunda hissedilen gibi hissedilir. Orada çeken güç, asla çekmeme şeklinde oluşmaz. Bir kavim bunu mide gevşekliği olarak adlandırmıştır. O hastalığın başlangıcında olduğunda, sıkıntısı besin çekişindedir. Değiştiren, bozan güç etin (mide kasının) su toplanmasına sebep olur.

Bilinmelidir ki, midenin zaafi değiştirilmesi mümkün olmayan bir seviyeye ulaşmışsa, mide bu durumda yiyeceği değiştirmeye muktedir olamaz. Bu durumda bağırsaklar işlevin yapılabilmesi için devreye girer. Ancak çoğunlukla midenin zaafının sebebi bilinmez; deneyecek onun sıkıntısı belirlenmeye çalışılır.⁵³ Bazı ilaçlar ona verilir. Verilen ilaçlar o zaafın sebeplerini ortadan kaldırır. Ancak onlara verilen ilaçların neden yararlı olduğu ve midenin zaafının sebepleri ve nasıl olup da midedeki sıkıntıyı giderdiği bilinmez. Bundan dolayı mide zaafının tedavisinde, o hastalıkta denenmiş ilaçlar kullanılır. Bunlar zikredilen yakılar ve merhemlerdir; istenildiğinde midenin ağzını iyice ısıtmak için kullanılır. Eğer mide zayıfsa zayıfsa ılık su, midenin ağzını gevşetir. Midenin zaafi için Galen burada şu özelliklere sahip kefen bezi uygulanmasını önerir: 8 miskal mum, Hint sümbülü yağının 1 ukiye üstünde miktarıyla karıştırılıp kefen bezi üstüne konarak,

⁵² TM: Yiyeceği midenin kötü işimali raşei müfritesiyle olursa, ifrat üzre olan raşede ruade olur. Ona binaenaleyh midesinde raşa olduğunu ihss eder. Aza-i reisede (Baş organlarında) oluşan raşeyi ihss eylediği gibi ve bazen zaafi midenin cazibesine arız olup asla az miktarda çekmeye kadir olmaz.

⁵³ TM: O tedavi hakkında destur el-amel bir zabıta olmaz.

mide üstüne uygulanır. Yine Galen aynı zamanda bütün mide hastalarının hararetinin yüksek olduğunu veya kuruluğunun çok fazla olduğunu vurgulamıştır. Şüphesiz mide üzerine şu terkip konur: 2 ratl ayva suyu, keskin sirke 1 ratl ve yeterince balla karıştırılıp, terkip kıvam kazanana kadar pişirilir. Onun üzerine zencefil 1/3 ukiyeden 2 ukiyeye kadar olan miktarda saçılır ve hastaya verilir.

Diğer Bir Reçete: Yıkanmamış ayva 3 ratl ve 3 ratl bal alınıp onların üzerine 3 ukiye biber veya dağ kerevizi tohumundan 1 ukiye konur. Zayıf mideye ve bütün periton içindeki organlara bu terkip yararlıdır. Zayıf mide için yararlı ilaçlar onu ve etrafındaki organları rahatlatan ilaçlardır. At ilacı yararlıdır ve terkibi şöyledir: kavrulmuş kara helile ve inek yağı onar dirhem ve pişmiş bahçe teresi 5 dirhem ve nane ve İran mercan köşkü; hepsinden üçer dirhem, demir pasından 10 dirhem alınıp karıştırılır. Bir defalık dozu 2 dirhem olup, güçlü bir şarapla hastaya içirilir.

Mide Zaafı İçin İyi Gelen Güçlü Yakılar⁵⁴: Seylan tarçını yarım ukiye, süsen 8 kezme, bataklık sazı çiçeği 6 kezme, ardıç 18 kezme, Mekke pelesengi 32 kezme, mum 6 ukiye, terebentin 4 ukiye, yıkanmış çam sakızı 1,5 ratl, kakule 18 dirhem, amonyak zamkı 32 azimet, Hint sümbülü 6 ukiye, bitotu şarabı ile karıştırılıp hastaya verilirse cidden yararlıdır. Nane de yararlıdır. Bataklık sazı, karanfil, küçük Hindistan cevizi sıcak mide için yararlı yakı olur. Soğuk zayıf mide için zift iyi bir yakıdır.

Bilinmelidir ki, eğer mide içindekileri dışarı atmada mide zaaf gösterirse, yiyeceğin mideden aşağı inmesini yavaşlatır. O zaman yenen ekmeğin hamurunun cıvık olması gerekir. Bazen yiyeceğin inişi hızlı olursa o zaman midenin zayıflığı dolayısıyla ekmeğin daha katı olması gerekir.

Üçüncü Kısım

Sindirim Bozukluğu Hazımsızlık ve Kaybının Belirtileri

Söz konusu bozukluğun belirtileri şudur: O hastanın yüzünde şiş, nefes darlığı, başında ağırlık, midesinde ağrı, hıçkırık yırtılma, hareket

⁵⁴ TM: Saleple birlikte mide zaafı için içilmesi yararlıdır.

yavaşlığı, rengine sarılık, karnında ve bağırsaklarında hypocondria ve ekşi geçirme veya cidden çok fazla kasılma olduğu belirlenir.

Sindirim Bozukluğu (Hazımsızlık) Tedavisi: Onların kusturucu nesneler verilerek tedavi olunmalıdır. Yumuşak tabiat kusmayla sağlanır; hasta yatırılmaz; yemek yeme terk edilir; ancak gücü koruyacak kadar yiyecek verilir; yiyecek çok azaltılır. Eğer güç yoksa perhiz yaptırılıp hamam yaptırılır. Eğer doluluk yoksa hareketi tahrik etmekten korkulur. Sükûnet sağlanır ve uzun süre hasta uyutulur. Sonra az miktarda yemek yavaş yavaş verilir ve hamam yaptırılır. Sonra sindirilen miktar gözlenir. Konusunda zikredilen iyi sindirim alametlerinin olup olmadığına bakılır.

⁵⁵Şüphesiz fazlalıkların atılmasının yararı vardır. Gereksiz fazlalıkların atılması gerektiği için, uykunun zararı vardır ve maddenin sindirilmesine ihtiyaç olduğu için, uykusuzluk sindirimi etkiler. Bazen midede hazımsızlık olursa, hakikaten kişide güç kalmaz ve açlıkla birlikte mide yarası oluşur. Hazımsızlığın tedavisini ihtiyaç duyulur. Mide bölgesi macunla ovulur. Bazen onlar yemek yemeden dolayı sıkıntı çeker.

Dördüncü Kısım

İştihanın Yok Olması ve Zaafı

Bu hastalığın sebebi bazen basit sıcaklık veya maddeyle birlikte oluşan sıcaklıktır. Bundan dolayıdır ki midenin soğuk rutubeti şevk verir, istek verir. O da şaraptır, sıcak ve kuru olmayan yiyecektir. O yiyecek daha yoğundur ve midenin iştihasında sıcaklık yoktur; birden iştihası yoğunlaşır, artar. Kuzey rüzgârları olduğunda aynı şekilde kış döneminde kişinin iştihası artar ve tahrik olur. Yolculuk sırasında karlı havada kişinin iştihası cidden artar. Bu durumda onu gevşeten, rahatlatan bir sıcaklık gerekir. Kişiye ısıtıcı ve çabuk nüfuz edecek sıcak şeyler vermek gerekir. Sıcak maddenin zıddı soğuk olandır. Soğuk maddeler iştihaya zarar verir. Soğuk basit kötü mizaç dolayısıyla his gücü çekim gücü olacaktır, ancak bu güç azdır, zayıftır. O gücün yok olması iştihanın güçlenmesine sebep olacaktır. Ancak bu

gücün tamamen yok olması nadirdir veya az rastlanan bir durumdur. Muhtemelen her abartılı durum aslında kötü mizacın da sebebidir. Burada kötü zayıf güçte mizaç olduğu sonucuna varılır. Kötü mizaçtan dolayı hummalarda (ateşli hastalıklar) iştihâ azalır.⁵⁶ Doluluk, keskin hıltlardan oluşur. Ateşli vebalarda iştihâ azalır. Eğer çok şiddetli ishal olursa ifrat derecede iştihâ artabilir. Mide şişlerinde şehvet düşer ve karaciğerde de istek azalır. Eğer iştihâ uzun süre normale dönmezse ve iştihâ devamlı düşerse, hastalığın sakinleştiğine işaret eder. Allah'ın izniyle kanın az olması ve vücut zaafî sonucunda iştihâ azalması görülür.

Bazen midedeki yanmanın sebebi balgamin çok olmasıdır. Çünkü o midenin yiyecekleri, sıcaklığı ve hiddetiyle iştihâyı kaçırma özelliği vardır. Sonra yiyeceklere havayı (gazı) adeta üfler ve sindirim süresini uzatır; kusma oluşturur; kişi geçirmeden rahat edemez. Bazen de nezle baştan mideye iner.

Bazen de iştihanın azalmasının sebebi, vücudun dolması olup, yiyeceklerin az çözülmesidir (sindirim az olmasıdır) veya mevcut kötü hıltların düzeltilmesiyle, tabiat meşgul olduğundan, başka şeyler oluşup iştihâ düşer. Bu sebepten iştihanın düşmesi ateşin yükseldiği durumlarda görülür. Çünkü ateş olmasından dolayı uzun süre yiyecek midede kalır. Çünkü mide yiyecekleri içine çekemez. Mide damarlarından alması gereken besini alamaz; alması mümkün olmaz. Onun dışarı attığı maddeler olur. Yiyeceğin bir kısmının geçmesi mümkün olmaz; çekmede arıza gösterir; tıpkı tepeye tırmanırken kişinin zorlanması gibi olur. Bunun benzeri bir durum hayvanlarda da görülür. Ayı gibi hayvanlar kışın uzun süre beslenmek istemezler, çünkü vücutlarındaki hıltta tabiaten besine ihtiyaç duyulduğunda mevcut besin çözülüp, erir; dışarıdan gelen besinin çözülüp vücuda gerekli besini sağlaması gibi, o da vücudu besler; dışarıdan besin alması gerekmez.

Kaslarda ve diğer organlardaki damarlarda zaaf olup, mide besini içine çekemezse besinler mide ağzına ulaşmayı başaramaz. Mide

⁵⁶ TM: Zira mutlaka kötü mizacın istihkamı bütün olarak güce izaf eder ve hummalarda (ateşli hastalıklarda) şehvet düşer. Çünkü ateşli hastalıklarda mevcut olan kötü mizaç ve ateşin hakim olması ve reddiye-i hayice olan ihlattan doluluk bütün olarak bu zikredilenlerin sukulü şevkete sebep olur.

içindeki besinleri parçalayamadığında, orada çözülmesine de gerek yoktur. Midenin ağzına kadar emme (iş) oluşmaz.

Midenin bu durumunun sebebi şudur: Sevdavi hıltın dalaktan midenin ağzına gelişi kesilir; midenin ağzı harekete geçirilemez (tahrik olmaz) ; midenin ağzına tenkiye yapılmaz. Midenin içinde bir şey varsa da tenkiye yapılmaz. Onun içindeki şeyleri dışarı atmak için maddeyi harekete getirecek şeylerden yoksun olduğu söylenir onlar mideden çekilip harekete getirilemez.

İştihasının düşmesinin sebebi şudur: midenin ağzında hassas güç oluşmamış olmasıdır. O damarın (kanalların) doluluğunu hissetmez. Bazen buradaki özel sebep mideyle ilgilidir. Bazen de buradaki şikâyet beyinle ortaktır. Bazen de altıncı ve yedinci kafa çifti sinirle ortak olabilir. Onun sebebi karaciğer zaafi da olabilir ya da iştihanın zaafi da olabilir. Muhtemelen midenin zaafının sebebi iştihâ gücünün yok olması, ölmesidir. Vücutta her şeyin, çekilme gücünün azalması ve kanın çoğalmasıyla zıttır. Bu sıkıntının tedavisi zordur. Bu hastalık sahibine öyle bir hal arız olur ki, kişinin yiyeceklere arzusu olur. Bu durumda iştihanın gücü orada belirlenir.⁵⁷ İştihanın olmaması sıkıntı yaratır. İştihanın gücü kusmanın arkasından zayıflamaz. Muhtemelen bu sebeplerin yanı sıra had derecede kötü mizaç oluşmuştur. Kurtlar da bu hastalığın sebebi olabilir. Bağırsaklarda kurtlar sıkıntı yaratırsa mide de ona eşik eder. Eğer hastalığın sebebi sevdavi hıltlarsa kurutucu olmaz; ancak midede sıkıntı yaratır. Hastalığın sebebi mideden kaynaklandığında orada kusma ihtiyacı vardır ve içeri çekme ve yemek yeme olmaksızın dışarı atma olur.

Hamilelik döneminde kanamanın tutulduğu ve hamilelik sebebiyle iştihanın yok olduğu görülür. Ancak çoğunlukla bu durumda sindirim bozukluğu belirlenir. Aynı zamanda, havanın sıcaklığı veya soğukluğu da midede zafiyet sebebidir. Hatta sıcaklıktan kuvvetin zarar gördüğü belirlenir veya soğukluk, hissizlik oluşur veya çözülme engellenir (sindirim engellenir). Midenin harareti artar. Aynı zamanda alışılageldiği üzere şarap içerse, sıcaklık had derecede artar; iştihası değişir; zayıflar. Uykusu kötüleşir.

⁵⁷ TM: Hastanın rengi değişir.

Bazen iştihanın azalmasının sebebi kanın azlığı olup gücün de az olması doğaldır ve iştihâ da zayıftır. Bu nevide tedavi, oranını sorun yaratan maddelerinden temizlemekle olur. Bu şekilde güç zaafı kaybolur ve güç geri döner. Aynı şekilde azar azar kanın önceki halini kazanmasıyla güç iade olur. Aynı şekilde perhiz ve çok su içme de yemek yeme isteğini (iştihâyı) düşürür. Bazen de üzüntü ve sıkıntı ve bunların benzeri nefsanî durumlar iştihanın düşmesine sebep olur. İnsan yemek yemeğe ihtiyaç duyarsa bunu istekle (iştihâ) belirtir. Ancak bunun sebebi yenen yiyeceği çekme gücünün uyarılmasıdır veya orada olup kaybolması mizacın değişmesiyle olur. Sıvının azalmasıyla iştihâ azalması geri döner. Örneğin eğer zikrolunan mizaç sıcaksa, yenen yiyecek soğuk olursa, onun soğukluğu mizacı değiştirebilir. Aynı şekilde bazen yel (gaz) olduğunda soğuk su içmek iştihâyı tahrik eder ve soğuk su ile ekmek yendiğinde süratle düşen iştihâ geri gelir. Eğer kırmızı şarap içilirse, bu içecek iştihâ heyecandan adeta çılgına döner. Soğuktan yok olan iştihâ sahibi fiilen sıcak yiyeceğe dönüş yaptığında, ondaki hıltlar heyecanlanır. Bilinmelidir ki, kronik hastalıklarda iştihâ daha zayıf ve az olup, adeta kaybolur.⁵⁸

Belirtiler: Mizacı dolayısıyla ortaya çıkan istek ve zaaf, bundan önce senin bildiğin belirtiler verir. Az miktarda çözülmeden elde edilen belirtiler şunlardır: derinin kalınlaşması, daha sonra zikredilecek olan düzen, çok dışkı ve arkasından yapılan perhizler, çok fazla iştihâ ve kusma. Midenin ağzındaki zaafın belirtileri şunlardır: onun sebebi havadır. O hastanın hali onun zıtlarından çok soğuk havada mı yoksa çok sıcak havada mı kustuğundan anlaşılır.

Ağrının yaradan olup olmadığının belirtisi yaralar kısmında açıklandı. Bu durumda dışkıda bir şeyler çıkar ve doğal olarak oradaki belirtiler dışkıyla boşaltılır. Midede pek az yiyecek kalır. Ekşilikten veya keskin lezzetten veya acılıktan dolayı midede yanma veya doluluk hissi olur. Bozuk hıltın belirtisi şöyledir: kusma, soluğun değişmesi, zaman zaman oluşan buhar (gaz?) ve kötü dışkıdır. Sindirim-

⁵⁸ TM: Bilinmelidir ki şehvet-i butlanın ve aynı şekilde zaafı olanlar müttahidleridir. Ancak o güç ve zaafına dayalı olarak çeşitli olur. Eğer güçlü bir sebebi varsa istek yokluğu gösterir ve eğer sebebi güçlü olmazsa istekliliği zaaf gösterir.

de kesinti olmasının belirtisi, dalaktan mideye gelen sevdavi hıtlara atfedilir. Eğer insan ekşi yiyecekler yerse, onun midesi rahatsız olur (tahrik olur) ve renk değiştirir, iştihayı artırır. O dönüşümün sebebi, azalma gibidir. Eğer bu durum son bulmazsa, hastalığın devam edip, arttığı ve midede çıkıntı (fazlalık?) oluştuğu sonucuna varılır.⁵⁹

Mideye gelen çok fazla sevdavi hıtlın belirtileri şöyledir: Kusma, ekşi yiyecek, kuruntular, dilin siyaha doğru renk değiştirmesi. Denenmiş olanların belirtileri ise şöyledir: tecrübeden elde edilen belirtiler ve ortaya çıkan sonuca göre, eğer hastaya sarısabır, elma şarabı içine konup verilirse iştihası artar, yakı olarak uygulandığında da iştihayı artırır. Bu terkip karın üzerine uygulandığında midenin fonksiyonunu normale döner. Kanın az olduğunun belirtileri şunlardır: Henüz tam anlamıyla iyileşme olmadan, normal hale dönmeğe başlama, çok fazla kusmadır. Uyku sebebiyle görülen belirtisi ise şöyledir: başka belirtiler olmaksızın kötü uyku hali.

İştihanın kaybolması sebebiyle ortaya çıkan belirtiler: Hâkim olan kötü mizacın belirtileri veya bütün vücudu zayıf düşüren daha önceden görülen kusmalar gibi sebeplerdir. Eğer bir ölçüde iştihaya varsa, ona gelen iştihaya ondan kaçır; ondan uzaklaşır. Onda iştihaya azlığı baskındır. Midenin ağzında his yoktur veya çok zayıftır. Ancak diğer fonksiyonları düzgündür. Eğer yenen maddeler yakıcı değilse, acı vermez ve hasta baygınlık geçirmez. Eğer hasta ağzındaki tükürüğü yuttuktan sonra şarap içerse, hıçkırık oluşmaz. Hasta için uygun olan iştihasıdır. Eğer şikâyet sıcaklığın baskın olmasından kaynaklanıyorsa, iştihası iyidir. Hasta bir müddet yemek yemez. Bunun üzerine güç adeta tırmanır; artar. Onun kokuşması, bozukluğu sindirilir; giderilir. Mide kusmaya ihtiyaç duyar ve yemek yeme arzusu artar;

⁵⁹ TM: Mülakat-ı tehalluk ederse sebab-i ehvaye olunduğuna alamet olur. Yaralardan olan butlan ve zaafın alameti kuruc (huruc, çıkış) kısmında zikrolunan ağrı ve bir izzettir (berazettir?). Yaralarda bir nesnenin çıkışı olur ve tabiatının istitlakı ve midede yiyeceğin azlığı mükessi ve keyfiyeti ekşi ve harife ve merre olan mütenavilerin mideyi luzu-u da alamete yara olur. Habbaiye yani gebe kadınların iştihanın düşmesine sebep hamilenin vukuu olur (hamilelikte görülür). Ufunetten olan iştihanın belirtisi kusma ve nefesin tekallubu (dönüşme) ve necrin çoğunun vakitlerinde oluşan (ortaya çıkan) kesinti ile olan düşüşün alameti budur ki ne zaman o insanın midesinin havasının döndürürsesenin yediğin dağdağa ve dabağın edip iştihayı guret eder.

uykusuzluk olan kişilerde görüldüğü gibi. Eğer bir müddet uyku engellenirse uykuda iken o kişi adeta uykuya gömülür. Onunla birlikte nekahet dönemindeki gibi, zaaf tan dolayı iştihâ azalır veya rutubetli maddelerle gevşeme sağlanır. Hastaya burada zeytin suyu ve tuzlu balık verilir ve azar azar soğan sirkesi ağzına akıtılır; yiyeceklerine safran kökü ilave edilir. Ancak adi tuz verilmesi de yararlıdır. Şüphesiz ilik yemek daha da yararlıdır. İştihâyı açması için hastaya şunlar verilir: kaliteli gebere, nane, soğan, zeytin, biber, karanfil, tarçın havlıcan ve sirke alınıp karıştırılır; onlar ezilip suyu çıkarılıp, hastaya verilir. Yine soğan, sarımsak, şeytan pisliği hiltit suyu ve onların parçaları iştihâyı artırır. Bununla birlikte midenin ağzı temizlenir.

İştihâyı artıran ilaçlar: ayva suyu, bal, beyaz biber ve zencefilden yapılan ilaçlar ve sıcakta ve ateşli hastalıklarda iştihâyı açan ve sindirimi kolaylaştıran ve de Akrahadin'de zikredilen meyveler verilir. Onlar iştihâyı açığa çıkarırlar ve yemek kabul etmeyen mideyi düzeltirler. Burada kullanılan nane suyu şu şekilde hazırlanır: ekşi nar kabuğu alınıp onun 1 kısım öz suyu, yarım ölçü nane suyu alınıp kaliteli balla veya yarım kısım şekerle ateş üstünde belli bir kıvama gelene kadar pişirilir. Ondandır yapılan şerbet hastaya verilir.

Ancak sıcaklık sebebiyle olan iştihanın düzeltilmesi için yoğunluğu yok etmeyen soğuk su içirilir; ekşi meyve suları da yararlı olur. Bunlardan nar suyu, gül yağı ile içilirse iştihâyı çeker. Özellikle iştihâ azalması ateş dolayısıyla ortaya çıkmışsa, bu terkip yararlı olur. Eğer hastalıkta susuzluk görülüyorsa ve baskın olarak hissediliyorsa, soğuk olarak taneli maddeler ve soğutulmuş meyve suları verilir ve soğuk yakalar yapılır. Orada öncelikli olarak madde temizlenir. Genel olarak, onlarda, hummaların nekahet döneminde hastalığın hiddetinin bakiyesi kalır. Onları ilaçla tedavi etmek gerekir. Ancak ilaçlarla çok soğuk su yüklememelidir. Böyle yapılırsa hastaların midelerinin gücü düşer. Bu durumda şu ilaçlar verilmelidir. Gül 10 dirhem, sumak 2 dirhem, kakule 1 dirhem. Bunlar karıştırılarak hap yapılır ve bu haplar 2 dirhem ağırlığında olmalıdır. Bu ilaç ateş düşürür. Aynı şekilde iştihâ artıran tahıl çorbaları su ve sirkeyle karıştırılarak verilir. Bundandır bir parmak içilir. Bu ilaç tahrik edici bir güce sahiptir.

Ancak soğuk dolayısıyla pişirilen kokulu baharatlar da ona yararlı olur. Aynı şekilde eski şarap, biberler özel tiryaklar da yararlıdır. Yine uykuda yararlıdır. Şüphesiz yine bu hastalık için onun yararı çoktur. Sıcak et üstüne konan soslar da yararlıdır. Aynı şekilde portakal, helile, yabani havuç, zencefil ve de şüphesiz tuzlu maddeler yararlı olur.

Ancak midede toplanan yakıcı ve çok miktardaki balgamı, turp ve ballı sirkeyle birlikte hastaya verilirse, bütün ilaçlarla ilgili kısımlarda da zikredildiği gibi, kusturmakta yararlı olur. Aynı şekilde dövülmüş ballı sirkeye konan 1 ölçü balla yapılan terkibe 3 ukiye sarısabır konur ve hepsi birlikte karıştırılıp, her gün 3 kaşık hastaya verilir. Yine zeytin suyu, anason ve balla muamele edilmiş gebere ısıtılmış güvercin eti suyu ve mersin suyu ile hastaya verilirse, onu harekete geçirmekte yararlıdır. Soğuk sebebiyle iştihanın azalması kısmında zikredilen ilaçları vermek de yararlı olur.

Safravi hıltlar veya ince hıltlar sebebiyle olduğu gibi, helile, ballı sirke ve sarısabırla yapılan terkip ballı sirke ve kısa mahmude otu ile yapılan ilaçtan daha yararlıdır. Onunla birlikte midede bulunan ince ve nazik hıltlar, kusturularak çıkartılır. Pişmiş pelin otu da yine bu hastalık için iyi bir ilaçtır.

Mideye gelen histen veya beyinle ortak olan sinirlerden kendisinden kaynaklanan iştihâ zaafı olabilir. Bu durumda tedavinin beynin tedavisiyle desteklenmesi gerekir. Ancak yoğunluk sebebiyle karaciğerden gelen damarların yoğunluğunun azlığından kaynaklı vücuttaki zaafın hamam ve mutedil perhizle çözümlenmesi ve damarların açılması gerekir. Sonra sevdavi hıltlar yüzünden iştihâ zaafı ortaya çıkmışsa sevdavi hıltın kusturulması gerekir. Sonra yoğun ve tuzlu şeyler verilir; geride kalanları da yok edecek şeyler verilmelidir.

Ancak sevdavi hıltın parçalanıp yok edilmesi dalak hastalıklarının ilaçlarıyla yapılır ve mide ilaçları dalak tarafına doğru yönelir; hareket eder. Böylece dalak ve mide arasındaki yollar açılır. Örneğin pelin otu, gebere kökü kabukları, ballı sirke içinde muamele edilir. Aynı şekilde çözülmüş, parçalanmış gebere de kullanılır. Ancak hamilelerde eğer iştihâ düşerse, iştihâyı uyarmak üzere, onlara hafif yürüyüş ve perhiz önerilir; yenen ve içilen şeylerde kısıtlama yapılır. Güçlü bir

ateş için ve bozuk ve kötü maddeleri çözmek için eski reyhan şarabı ve lezzetli, sıcak ve iştihayı kesen yiyecekler verilir.

Güç düştüğünde ancak zayıflayan mizacı düzeltmek gerekir. Burada mevcut olanın zıddı durum oluşturulmağa çalışılmalıdır. Aynı şekilde eğer onu ishaller izlerse ve bağırsaklarda iltihap oluşursa aynı şekilde kuvvet kaybı olur. Ancak gücün zayıflamasıyla oluşmasında parmakla kusmanın harekete geçirilmesi gerekir. Parmakla kusarak kusma olmasa da, iştihâ gücünü harekete geçirir. Bazen tiryak içmek, bazen de mideyi güçlendirici şerbet içmek gerekir. Pelin otu ve şarabı veya bitotu şarabı içilmesi yararlıdır.

Eğer midede his zaafı varsa, beynin tedavisi gerekir ve onun fonksiyonunda bozukluk olduğu için, bu bozukluk (midede his zaafı) söz konusudur. Bilmelisin ki, kusan kişinin kusması iştihanın düşüşüyle tedavide arkadaşlık eder. Onun yağlı ve tatlı yiyeceklerden uzak durması gerekir. Ekşi ve keskin ve de kendisine yararlı olacak şeyleri sınırlı tüketmelidir. Çoğunlukla iştihâ gideren kendir, mastika, öd, sarısabır, sirke, kan dindiren otu, gül suyu, ayva suyu, reyhan şarabıyla tedavi yapılır. Eğer kuruluk oluşmamışsa bu ilaçlar uygulanır. Aynı zamanda pelin otu, şarabı da yararlı olur. Her gün 1 dirhem sakal otu kökü yarım dirhem sümbül boş mideye içilir. *Akrabadin*'de zikredilen ve İbn Abade ait olan macun da bu kısımda yararlı olur. Hekimler dediler ki pişmiş olan burçaktan 2 miskal alınır ve 2 miskal nar suyuyla karıştırılıp içilse iştihâ tahrik eder.

Ne zaman iştihâ azalsa ve bayılmaya yatkın hale gelse hastaya lezzetli güzel kokulu yiyecekler verilir. Örneğin kuzu ve oğlak eti, tavuk eti ve benzeri etler verilir. Onlara uyku men edilir. Onlara şaraba batırılmış ekmek iyi gelir ve hızla yiyeceği tüketir. Bilinmelidir ki, çoğunlukla yağlar özellikle iç yağı, mide ve damarların ağızlarını tıkmakla iştihâyı azaltır ve zayıflatır. Orada az miktarda verilen yağlar daraltıcı olarak hareket eder; gevşetici zeytinyağı ve ceviz yağı ve fıstık yağı gibi.

Beşinci Kısım

Kötü İştihâ

Eğer midede kötü hıltlar durumun gereği bir araya gelirse tabiatı zıddı şeylere doğru parçalanır. Alışlagelmiş zıt olanlar birbirine kar-

şıdır. Şüphesiz onların yararlı tarafları da vardır. Bundan dolayı eski kavimler tarafından şöyle söylenir:⁶⁰ Midede toplanan kötü keyfiyetteki maddelerin çoğunlukla toplanması olağan olursa tabiat o şeylere istek duyar. Ancak onda keyfiyetin tersi olursa o şeyin değişimi olağandır.⁶¹ O halde bu sebepten bazı kavimler toprak, kömür, tuz, mika ve benzeri cinsten şeylere arzu duyarlar. O kişilerin midelerindeki bu maddeler, insan midesinde bulunması alışıl-gelmiş olana zıttır. Hamile kadınların menstrual kanın kesilmesine dayalı olarak arzu ve istekleri de bozuktur. Onlara arız olan arzunun bozuk oluşu iştihanın kaybolmasından daha sık görülür. Onlarda bozuk arzuların görülmesi bizim zikrettiğimiz sebepten olur. Bozuk iştihâ hamileliğin başlangıcından bebeğin doğumunun 2 ay veya 3 ayına kadar olur. Çünkü hamileliğin başlangıcında uterusun ağzı bağlanıp menstrual kanı hapseder. Bu kan fetüsü beslesin diye kesilmiştir. Fetüs 4 aylık olunca bu kan fazla gelir ve garip şeylere karşı duyulan istek azalır. Fetüsün bulunduğu yer uterus diye adlandırılan yerdir. Hamilelikte aşerme (alışıl-gelmiş şeyler dışındakilere ilgi duyma) vardır. Hamilelerin iştihâsı farklılaşır; genellikle ekşi ve keskin lezzette şeyler arzu ederler.⁶² Onlardan kötü şeyler yeme

⁶⁰ TM: O kötü keyfiyet (bozuk durum) mudinin muarız olan maddelerin midede içtimai muted olmadığı gibi Kanun'da mezkur olup zikrolunan tercümeyi ifade eden ibaret budur. Ona eza içtimai midede kötü hılta muhalif alışıl-gelmiş keyfiyette iştakat doğal olarak ila şeye mudadele ve alışıl-gelmiş muhalif içindir. Muhalif alışıl-gelmiş durum şüphesiz ki menafiyat etrafında ve tersine alışıl-gelmiş olduğu gibi mütebeddil muhalif el-muzadiyeye ait olabilir. Söylenildiği üzere alışıl-gelmişin aksine tarif edilen başlangıç söz konusu olan mahzufu tefdir-i kalam mezadı karşı, alışıl-gelmişin ve zıddı izafet lafiye ile mutadına muzaaftır. Şüphesiz ki onun yararı onunla ilgili istenen açıklamalardadır. Kalam-ı müsned ve dadalye ile tam ve müntezeim olur. Ohalde redi hılın toplanması demekle açıklama tamamlanır. Alışıl-gelmişin aksi açıklama tam üzere bir vasıftır. İştakat el-tabia ile şeyi mezadla sözünde zikredilen mezade ve menfaat tarafı kalam kötü duruma sarf olur. Alışıl-gelmiş olan ve safi durumu ihba olur ve buradaki oluşumun anlamı şudur sürekli bulunan maddenin keyfiyeti raet olup onun gibi redaeti olan maddelerin midede toplanması alışıl-gelmişin dışındaysa tabiat bir nesne tenavülüne ortaklık eder. Onun keyfiyeti ile toplanmış maddelerin arasında mezade olur. Onun dönüşümüne tabiatın iştihak eylediği nesneyi döntişümü aksi olur. Kanun'da denenden kasıt budur.

⁶¹ TM: Bu feleceği ila tercüme

⁶² TM: Ne zaman fütüs büyüüp çok besine ihtiyaç duysa muhtebir olan menstrual kanın miktarı azı geriye alıp onlardan kötü şehvet zaile olur ve hamilelerin şehvetin kötüsüs ham ve ham denir.

isteği duyanlarda örneğin toprak, kömür ve biber gibi kurutan şeyle yeme isteği duyanlar vardır.

Altıncı Kısım Kötü İştihanın Tedavisi

Kötü iştihanın tedavisinde ona sebep olan zikredilen hıltın kusturucu ilaçlarla dışarı atılması ve gerekli tedbirlerin alınması zorunludur. Tuzlu balık, ballı sirke içine karıştırılıp turp gibi şeyler hastaya verilir. Sonra onun yemesi için kırmızı fasulye, tuz, dereotu, bahçe teresi ve tere tohumu içirilir. Bazen de bu karışım pişirilerek safran kabuğundan 3 dirhem kadar konur. Şüphesiz bu tedbirlerle bu ilaç alındığında hasta kusar. Ayda bir veya iki kere bu tedbir ile mide temizlenmelidir. Sonra ardıçla yapılan helile macunu verilir.

Yine bu kısımda Kirman kimyonu, nane boş mideye⁶³ yenmesi yararlı olur. Aynı şekilde toz olarak kullanılan basit ilaçlar vardır. Bir dirhem küçük kakule, aynı miktarda gebere, Hint biberi alınıp bunların hepsinin toplam miktarı kadar yani 3 dirhem şeker kamışı şekeriyle karıştırılıp her gün hastaya vermek yararlıdır. Mürekkep ilaçlar (terkip şeklindeki ilaçlar) ve kurutucular ve kestaneden almak da çok yararlı olur.

Mürekkep ilaçlara örneklerden biri şudur: şeker kamışı 8 dirhem, sarısabır 10 dirhem, haşhaş, kasık otu 6 dirhem, bataklık sazı kökü 4 dirhem, sarısakız 2 dirhem. Bunların hepsi alınıp, dövülüp, suya konup yumuşayana kadar pişirilir; terkibin yarısı kalana kadar da pişirmeye devam edilir. Bu terkipten her gün 3 ratl içilir. Yine şeker kamışı 2 dirhem, anason 3 dirhem, kuru üzüm (hünnap) 7 dirhem, kara helile ve helile meyvesinden her birinden 5 dirhem alınıp, karışım hastaya verilir. Keskin sirke içindeki demir kiri safravidir. Damarları uyaran ilaçların her biri kavru olarak 8 ukiye mazı şarabı ve 8 ukiye su içinde yarısı kalana kadar pişirilir ve bu terkipten 7 güne kadar hastaya verilir.

Ancak toprak yeme isteğinin tedavisi, o iştihaya sebep olan maddeleri kusturan sıvılardır. Örneğin tuzlu balık yenilip fasulye suyu ve dereo-

⁶³ TM: yemekten sonra

tu, turp sayılabilir ve yine bundan daha güçlü olan ilaçlarla tedavi edilir. Onun işlevini kolaylaştırmak gerekir. Bu kusturma ve zararlı maddeleri dışarı atma işlevi için turbit (bir nevi müshil), pirinç, nef tuzundan terkip yapılır. Bu terkip kusma için çok yararlıdır. Bundan sonra geçirmeyi sağlayan ilaçlar ve *Akrabadin*'de zikredilen ilaçlar verilir. Burada mastika, kimyon ve nane çiğnenerek, alınır. İki çeşit kakule, her birinden birer dirhem olmak üzere şeker kamışıyla birlikte içine safravi, yapışkan (fate suyu) azar azar ilave edilir ve aç karna hastaya verilir.

Bu Macun Denenmiştir: helile, emlec (bir nevi helile), belilec (bir nevi helile), ardıç, mastika, büyük kakule, nane, zencefil, balla macun yapılır ve uygulanır. Yemekten önce ceviz suyu ile hastaya verilmesi iyi bir önlemdir; bunu içen kişiyi sakinleştirip iyileştirir. Sonra sıcak toprak, suda eritilir ve onun içine az miktarda kurutucu ilaçlar konur. Bu ilaçlar yenen yiyeceklerden oluşmaz. Sonra onun içine hastaya iyi gelecek tuz konur; bu kurutulup, güneşletilir. Bu iştihayı açan bir topraktır. Bu ilaçlar fazla değildir. Bu terkiplerden bazısı içeni kusturur; örneğin lahana gibi. Onu toprak toparlar ve bir araya getirir.

Bazıları Allah'ın yarattığına yardım etmek ve yararlı olmak için pişmiş tavuk etinden aç karna yemenin yararlı olduğunu tahmin ederler. Ondan azar azar yedirdikten sonra, nane verilir. Aynı şekilde acı badem de yararlıdır. Şüphesiz bazıları şöyle söylediler: Ortadan kaldırma, kesme özelliği olan susam yağından bir kaşık hastaya içirilir. Burada ilaçları birbiriyle karıştırmadan denemek gerekir. Ardıç ve toprak gibileriyle tuzlu şeyleri yemek yararlı olabilir.⁶⁴

Buğday nişastası da bu durumdaki hastalarda denenir ve özellikle tuzla denenir. Mazı şarabından 8 ukiye alınıp yarısı kalana kadar pişirilip, saflaştırılarak 1 hafta boş mideye alınarak, denenir. Fıstık ve kuru üzüm, ardıç, atkestanesi kökü, dolamandan oluşan terkinin

⁶⁴ TM: Cür'ündem içilip memluhatı mass eylemek her ne kadar o memlikat çorklu taş olursa da onu mass ile niyabetin mezkuretin yararlı olur. Yine mücerribat-ı nafiadan olur. Hemtadan müttakız nişa özellikle o nişa memluh olur çok yararlı olur. Aynı şekilde yararlı ilaçlardan olur. Bu ilaç nebiz-i afsadan 8 ratl alınıp yarım ratl kalıncaya kadar pişirilir. Sonra tasfiye olunup bir parmak kadar ondan içilir. Yine bu ilaç istimali gereken nesnelerdendir. Fıstık ve zebib ve neşah bulut ve keşmiş ile tenakkül eylemek ve çerezlenmek ve bazılarının mücerrebatındandır.

de verilmesi gerekir. Bazıları *zirbace* (*koyun eti, safran ve sarımsakla yapılan bir yemek*) yenmesini ve onun içine küçük sumak, soğan, yabani kimyon, yıkanmış zeytin konmasını, buna bazı kokulu baharatlar ilave edilmesini, örneğin biber, zencefil, sedef otu gibi bitkilerin de katılmasını önermiş ve bu reçeteyi denemişlerdir. Sedef otunun çok yararı olduğu söylenir. Biz ekşi ve keskin şeylerin ve de yağlı şeylerin dışındakilerin iştihayı artırdığı ve kusmada etkin olduğunu söyledik.⁶⁵

Açlık ve Yoğuk Köpek İştihası

Çoğu kere kusmadan beden çözüp, eriten, uzun süren ateşli hastalıklardan sonra köpek iştihası harekete geçer. Bedende yiyecekleri tutan ve bağlayan güç zayıflar ve had derecedeki çözülme yoğun bir şekilde devam eder.

Çözülen ve gevşeyen mide ağzında oluşan köpek iştihası durumunda had derecede susuzluk hissedilir ve mide atılan sıvının yerine bedelini ister. Yiyecek mide ağzına geldiğinde genellikle susuzluk hissedilir. Bazı durumlarda açlık oluşur. Eğer ifrat derecede erime ve çözülme olursa çoğunlukla beden ve çevresinde (kol ve bacaklar) had derecede sıcaklık oluşur. Eğer midenin ağzında çok fazla sıcaklık hissedilirse karşı istek oluşur ve rutubetli akış olur. Eğer sıcaklık bütün bedene yayılırsa damarlara doğru gider; daha sonra damarlar onu emer; hatta durumun gereği bu durum mide ağzında son bulur. Mide yiyecek arzulama noktasına gelir.

Bazen de bu sıcaklık dışarıdaki sıcak havadan kaynaklanır; dışarıdaki sıcaklık bedende hararete sebep olur. Eğer onun parçalanmasından kaynaklanıyorsa çözülme gerekir. Daima yerine kullanılacaklara ihtiyaç vardır. Bu sebepten vücudun fazlalıklarını eriyip çözülmesi gerekir. Bedendeki fazla eriyip çözülmelerin de bir sebebi vardır. Eğer midede yararlı bir iç sıcaklık varsa, rutubet iner. Bu du-

⁶⁵ TM: O zirbace tenavülü ki onun içinde küçük balık ve soğan ve kerevita ve zeytin magsul olur. Dizildiği biber vezencebil ve sezabdan müttahiz afaviye zikrolunan zirbaceden enfadır. Hamız ve harife iştihaki olup huluv ve desimden ağraz edenlerin tedbirlerini ve onların sebepleri olan mudi kusturucu olan ilaçları bu konunun gayri mevzuuda açıkladık. O yerden istenmelidir.

rum nadiren görülür. Kurtlar ve yeni hayat şartları sebebiyle de bu hastalık oluşur. Eğer yeni hayat şartları sebebiyle yenen şeyler taze ise ve hızla mideyi terk eder; mide boşalır.

Ekşi ancak sevdavi olan hılt ve ekşi balgam mide ağzının hareketini sağlar (tahrik eder). Sindirilen besinleri damarlar emer; özellikle onun kanla yoğunlaşması ve kasılıp büzülmesi gerekir, boşluğun dolması gibi. Onun kesilmesiyle (durması) ekşilik olur; deri rengi değişir. Ancak midenin ağzında olan yanmayla karışır; öyle ki bu durum iştihanın zıddını oluşturan iştihaya zıt bir durum oluşturur. Çünkü hareket bu gibi sadece karışık yapışkan maddenin oluşmasıyla olur. Bu madde mideden süratle çekilip atılır. Aynı şekilde midenin lifleri onun hareketini yoğunlaştırır ve damarların yoğun hareketi şeklinde görülür. Bu şiddetli soğukta geçici köpek iştihası oluşur. Bu ve benzeri sebeplerle bu durum ortaya çıkar. Uykusuzluk da çözülmeye sebep olduğu için köpek iştihasını tahrik eden sebeplerdendir. Sıcaklık rutubetin dışlaşması sebep olur; vücut rutubeti çeker. Bilmelisin ki, köpek iştihası çoğunlukla *bilumia*, *baş dönmesi* oluşturur ve sonuçta ölüme kadar gider.

Belirtiler: Hastalığı izleyen belirti kusmalardır. Daha önce çözülmeye ve erimeler olur. Çoğunlukla doğal yapıda gevşeme olmaz. Vücut bu iştihaya açan yiyecekleri içine çeker ve aşağı kısım boşalır. Soğukta olan belirtileri az susuzluktur ve çoğunlukla uyku ve rahatlama ve diğer bu mizaçta görülen belirtilerdir. Bunların hepsi soğuk havayla ilgilidir. Sıcakta olan belirtiler güçlü susuzluk, ekşi kusma yokluğu, tabiatın çoğunlukla sınırlandırılmış (bağlanmış gibi) olması ve bu mizacın diğer belirtileridir. Bedendeki tutan gücün zaafından olanların hepsi çoğunlukla mideden fazlalıkların çıkmasından kaynaklanır ve midenin keskin, yakıcı halde olmasından ortaya çıkar.

Köpek İştihasının Diğer Belirtileri: Uygun kısımlarda konu açıklandı. Çoğunlukla erime ve çözülmeden olan köpek iştihasının sebepleri *Birinci Kitap*'ta ve sindirim bozukluklarıyla ilgili açıklamalarda verildi. Bütün bu hastalığın belirtileri sıcak havayla, uykusuzluk ve benzeri şeylerdir. Ekşi hıltan veya sevdavi hıltan olanların belirtisi iştihaya azlığı ve geçirme, hissedilen ekşilik ve diğer bilinen ilgili işaretlerdir. Baştan inenleri biz yerinde açıkladık. Kurtlardan olanlar da kendi kısımlarında açıklandı.

Tedavi: Soğuk ve fazla balgamlardan olan köpek iştihası zikredilen ısıtıcı tenkiyelerle yapılır; elbette bu yakıcı derecede keskin olmayan ve ekşi olmayan şarap ilaç olarak kullanılır. O aç karna içilirse, iyi bir ilaçtır. Onlarda ishal varsa, şarap vermekten kaçınmalıdır. Köpek iştihasında kabızlık artar. Sarısakız şarabı verilse, onların ishalleri artar. Onların yiyecekleri sıcak ve yağlı olmalıdır; sağlıklı durumda verilen yiyecekler gibi. Zeytinyağı onlara yararlıdır. Eğer zeytinyağı bozuk ve asidik değilse yararlıdır. Aynı şekilde onlar için bol ceviz suları yararlıdır. Onlar yemekten sonra yumurtanın sarısını yerse çok yararlı olur. Sonra sıcak olan şeylerden kaçınmalıdır. Yemek üstüne konan sos niteliğinde kokulu şeyler, örneğin adeta örtü gibi yiyeceklerin üstüne yayılarak dökülen şeyler hastaya verilir. Hint narından hazırlanan sos verilir. Özellikle eğer onlar ishalse bu terkip kullanılır. Onlara misk gibi, ladin gibi ısıtıcı şeyler yararlıdır. Onlardan boş mideye *hırmın harda* (*boerhavia diandra*, *bir nevi yeşillik*) verilir. Ancak, bağlama gücü zaafından köpek iştihası ortaya çıkmışsa şüphesiz o soğuktan oluşan zaaftır. Bütün güç eksikliğinde, kötü mizaç dolayısıyla zaaf görülür. Bazen hekimlere göre, her güç zaafının sebebi kötü mizaçtır. Her mizaç kendi zıddıyla bilinir ve zıddıyla tedavi edilir. Daha baskın olan rutubetli olandır. İlaçlardan *electuarium susianum* (*Susian bölgesinden gelen kusturucu ilaçlar*) cidden yararlıdır. Eğer onlara tabi olanlar hızla gevşerse (kendini bırakırsa) mide bozulur, kötüleşir. Bu kötü ishallerin ilacının da güçlü olması gerekir.

Ancak bundan sonra humma oluşması ve kusmalar görülür. Bu durumda hastayı mide ağzında kalan yiyeceklerle beslemelidir. Onlar soğuk olmamalıdır. Şekerle alınan badem yağı gibi yiyecekler verilmelidir. Onların bedenlerinin görünüşü ağırdır. Aynı şekilde, çoğunlukla tedavisi çözülme sebebiyle olanıki gibidir. Bu çeşit köpek iştihası olanlarda ısıtan çeşitten ilaçlar verilmez ve yine özellikle, içecek neviden ilaçlar da verilmez. Ona soğuk yiyecekler verilir. Zehirli ve tıkayan cinsten ilaçlar haricen uygulanır. Örneğin bitotu yağı özellikle mumlu bez üzerine konup bölgeye uygulanır. Sirkeyle karıştırılmış mum da uygulanır. Eğer başkaca bir engel yoksa soğuk su verilir. Verilen besinlerin soğuk, ağır ve yapışkan olması gerekir; karın ilaçları gibi eriyikler, ekşi ve bağlayıcı maddeler, taze ekmek gibi maddeler

verilir. Bu tedbirlerden de belirlendiği gibi, bu tedbirler yarar sağlar ve onun fiilleriyle yavaş yavaş hastalık terk eder; ağırlık kaybolur. Aynı şekilde köpek iştihasının sebebi bedenın çözülmesidir.

Kurtlar ve yılanlar ölüme sebep olabilir. Kurtlar kısmında zikredilen şeylerle onlar dışarı atılır. Eğer soğuk ağır yiyeceklerle beslenilirse, soğuk su ve gül suyu içine bırakılıp içine su çekmiş ekmek verilir. Sıcak olmayan pişmiş ördek eti, tavuk eti ve balıketi hastaya yedirilir; kabız yapan meyveler verilir. Ancak balgamdan olan hılt ekşidir. Ona mercanköşk içine hardal ve biber konup verilir ve bal, sarımsak, soğan, ceviz badem ve bitkinin yaprakları ile tavuk yağı ve benzerleri yedirilir. Bu ilaçların ısıtıcı özellik taşıır. Bu ilaçlar daha önce zikredildi. Bu verilen ilaçlardan bazıları midedeki ekşiliği değiştirir, tadil eder. Bunlar daha önce zikredilmiş olan yağlı yiyeceklerdir. Bu hastalıktan şikâyetçi olanlara, ishale karşı güçlendiren hafif yakırlar uygulanmalıdır; sonra yağlı yiyecekler verilir. Ancak çocuklarda hafif yiyecekler verilir; örneğin soğan, sarımsak gibi hafif yiyecekler. Daha sonra sıcak su içirilir; ancak hafif besinler sindirildikten sonra verilir. Çünkü sıcak su onların içindeki hıltları yıkar. Ancak sevdavi hıltlar sebebiyle görülen köpek iştihasında bazen basilik damardan kan almak gerekebilir. Eğer kanda sevda tortusu varsa ve dalakta da şiş varsa onların kusmalarından *Kanun*'da açıklanan sonuç ortaya çıkar. Ekşilik ve kabızlıktan taş oluşabilir. Bazen onlara dalak üzerinden hacamat yapmak yararlı olur. Ancak köpek iştihasının sıcaktan oluşanlar grubunda latif, hafif yiyecekler ve pırasa, kavun, kabak ve benzeri yiyecekler verilir. Onlar sıcak havadan kaçınmalıdır.

Sekizinci Kısım

Bulumia (Bolimus) Denen İştihâ Hakkındaki Kısım

O *inek iştihâsı* olarak bilinir. Çoğunlukla, o arız olmadan önce köpek iştihâsı arız olur. Sonra iştihâ kaybolur. Bazen köpek iştihâsı önceden görülmeden iştihâ kaybolur. *Bolimus* öyle bir iştihadır ki, onda mide doygunluğu yeterince mevcuttur. Organlarda açlık olur. Ancak cidden açlık ve yiyeceğe yönelmek üzereyken, mide organa yiyecek gelmesine engeller. Bazen bu çeşit açlık bayılmaya sebep olur. Onun damarları boş olur. Ancak mide hoş olmayan besine engel olur. Çoğu

kez bu kişilerin midelerinde soğukluk olur ve soğuk havada seyahat eden ve soğuk yerlerde olanlarda bu rahatsızlık yoğun olarak görülür. Onların midesindeki yiyecekler şiddetli soğuktan yoğunlaşır. Bazen bu nevi bozukluğun sebebi kötü, bozuk mizaçtır. Onların midelerindeki besinleri içine çekme ve his gücü harap olmuştur. Kötü mizaç midenin boşalmasını sağlayacak olan midenin ağzındaki lifleri çalışmaz hale getirmiştir ve mideye yiyeceklerin girmesini engeller. Bu konudaki ayrıntılı açıklama *Kanun*'da verilir.

Tedavi: Bu hastalığın tedavisi iştihanın azalması hastalığında yazılan ilaçlarla yapılır. Genellikle onlara gerekli olan güçlü kokulu yiyeceklerdir. Eğer hastalık sıcaktan ortaya çıkmışsa baygınlığa sebep olur. Bu durumda bayılma için önerilen ilaçlar uygulanır. Hastanın yüzü soğuk su ile yıkanır. Hastanın el ve ayakları bağlanır; ayaklarına dürtülür ve saçları çekilir. Hasta kendini toparlayınca ona reyhan şarabına batırılmış ekmek verilir. Eğer hastanın midesinde safra veya ince hilt karışmışsa 2 kaşık ballı sirke ve yakılardan 1 miskal verilir veya zayıfsa bunlardan daha az alınıp, hastaya içirilir. Eğer hastalığın sebebi fazla soğuksa ona tiryak, *şecerina* (*şecerniya?*), *dahmersa* ve *istembikun macunu* uygulanır ve *cevarişen* tohumları içirilir.

Böylece onda güçlkle toplanmış olan kuvvet tutulur; eriyip çözülmmez. Hastaya iyi hamurdan yapılmış ekmekten verilir veya reyhan şarabı içirilir. Özellikle o kâfuru ile karıştırılarak verilir veya sarısabır ve sirkeyle ve başkasıyla karıştırılır. Bu hastalığa süsen şarabı da yararlı olur. Ancak onun sebebi sıcaklık olmamalıdır. Onların el ve ayakları sıkıca bağlanıp onların uyumaları engellenir. Ayrıca onları, dürtüklemek, hafif ısırmak, hafifçe vurmak, canlarını biraz acıtmak ve aç karna uyumalarını engellemek gerekir. Ancak bu uygulama için hastalığın sebebinin sıcaklık olmaması gerekir.

Onlara yararlı olan şeyi, süsen suyu içinde bırakıp veya kokulu ıtır içine koyup hastaya bu kokulu terkipten verilmesi yararlı olur. O midede emilir. Özellikle bayılma halinde bu uygulanır. Yine güzel kokulu kalp ilaçlarından mide için kullanılması yararlı olur. Amber buhurlarıyla, buhar uygulanır ve gül suyu, mazı suyu, süsen suyu ve kâfuru ile balık, safran, sarısabır, sirke ve gül alınıp merhem yapılır ve eklemelerin üzerine uygulanır. Bu terkip vücudu teskin için kullanılır.

Eğer o hastalık soğuk sebebiyle görüldüyse onların tedbirleriyle tedavi edilir.

Dokuzuncu Kısım Açlıktan Bayılma

Açlığın çeşitlerinden bir çeşit açlık vardır ki, ona *bayılta açlık* denir. Aç olan kişi, her ne zaman yiyeceğini alışageldiği zamandan sonra yerse, yemek yemeyi ertelerse, şiddetli baygınlık oluşur; kişinin gücü düşer. Bunun sebebi sıcaklık gücüdür ve midenin ağzındaki zaafıdır.

Tedavi: Bu hastalığın ilacı *bolimus* (*sığır veya inek açlığı*) denen hastalığın ilaçlarına yakındır. Buradaki midenin ağrısı, *bolimus* denen açlığın tedbirlerinin zikir edildiği yerde verilmiştir. Genel olarak onun tedavisinde 2 türlü ilaç vardır. Birincisi, bayılma durumunda olanın tedavisi bayılma kısmında zikredildi. İkincisi, onun bozukluğu söz konusu olduğunda kullanılacak ilaçlardır. O ilaç soğuk şarap içinde verilen diğer soğuk şeylerdir. Tedavinin üçüncüsü *bolimusta* zikredilen soğuk şeylerdir. Hasta baygınlık durumundayken uyuması engellenir. Ona gevşeten ilaçlar verildikten sonra yiyecek verilmez. Onlara soğuk ve soğutan yiyecekler verilir ve daha önce mide hastalıklarında zikrolunan diğer ilaçlarla tedavi yapılır.

Onuncu Kısım Susuzluk (Hararet)

Susuzluğun çok şiddetli olmasının sebebi susuzluktur. Özellikle de mide ağzından kaynaklanır.⁶⁶ Bazen yüksek ısıya sebep olan iltihaplı ateşli hastalıktan oluşur. İltihaplı olanlardan bazıları ilaç içilmesiyle geçmez ve hatta kısa zamanda helak eder. Ancak bazen de susuzluk kuvvetli, eski şaraptan çok miktarda içmekten ve fiilen cidden sıcak olan yiyeceklerin dönüşmesinden ve de güçlü şeytanterisi ve sarmaşık gibi sıcak şeylerin yenmesinden ortaya çıkar. Eski şaraptan oluşan iltihap, sıkıntı ve susuzluk çoğu kez insan için öldürücü olabilir. Tuzlu ve sıcak meyve suları içmek susuzluk oluşturur ve telafi edilemeyecek

⁶⁶ TM: Zira bazen midede veyahut midenin ağzında kötü mizaç sıcak olmakla ateş arız olur.

kadar susuzluğu artırır.⁶⁷ O susuzluk susatan ilaçlar ve yiyeceklerden olabilir. Çünkü o yiyecekler ve ilaçlar tuzlu olanları yıkamaya ve akıtmaya meyleder; tuzlu şeylerden yıkayarak bağlantısını keserek, oranın yıkanmasını sağlayıp, doğanın tuzlu hale gelmesine sebep olur; midenin tabiatının (mide) incelik, hareketlenip yapışkan olması gibi. Hatta mide yapışkan olmasa da, etkin hale gelir; ağır nemli sıcak şeyler tuzlu hale gelir; örneğin tuzlu balığın bunların hepsini bir araya toplaması gibi. Ancak burada midenin mizacı kurudur. Bazen onun içinde tuzlu balgam oluşur veya tatlı balgam olur veya safravi olur. Bazen de rutubetle abartılı hale gelir; sınırlara dayanır. Midenin bu durumu diğer organlarla ortaktır; mide bu özelliğini diğer organlarla paylaşır; örneğin böbrek hastalığından oluşan diyabet gibi. Biz bu konuyu böbrekler bahsinde ele alacağız.

Bu kısımdaki susuzluk mide ve karaciğer arasında suyun hareketinin ve bedene onun nüfuzunun engellenmesiyle oluşur. Susuzluk sakinleşmez. Şüphesiz kulunçta ve karında su toplanmasında görüldüğü gibi, çok su içilir. Bu durum karaciğerlerle ortak olur; susuzluğu paylaşırlar.

Eğer karaciğerde ateş veya şiş varsa veya şiddetli soğuk varsa bu durumda karaciğer sıvı çekemez. Bu durum akciğerlerle ortaktır. Eğer sıcak (ateş) varsa, kalpte de aynı şekilde sıcaklık görülür. Bağır-saklarda ve on iki parmak bağırsağında, yemek borusunda ve solungaçlardaki ortaklıktan dolayı ateş olur. Onların rutubeti eğer kurursa kısılma olur veya ateş şiddetlenir.

Bu durumda beyinde sıcak *sersam* (*delirium*, *manya*) melankoli ve bazı hayvanlarda (kurt gibi) sara hastalığı olur. Bu durumda çok şiddetli susuzluk görülür ve bu durum bu organlarda olup bitenlerden kaynaklanır. Bu organlarla midenin ağzının ortaklığından bu durum görülür. Bunun yanı sıra, midenin akciğerlerle de ortaklığı vardır. Yine mide ağzının karaciğerlerle de ortaklığı olur. Bunların yanı sıra iliumla (ince bağırsak) da ortaktır. Bütün ateşli hastalıklarda vücut

⁶⁷ TM: Çok kişi atik şarabı içip iltihabın ve kerben ve ateşin helak oldukları bazen zikrolunan sıcaklık muattişe mübah malice ve miyah bahr-ı şarabından olur. Miyah-ı bahrın tağtişi o kadar baliğ olur ki onun telafisi ve tedariki mümkün olmaz.

organları ortaktır. Bu hastalıklarda buhran oluşur; hararet vardır. Şişler ve iltihaplı hastalıklarda da hararet (susuzluk) vardır. Engerek yılanı sokması gibi durumlarda da susuzluk görülür. Ancak eğer kişiyi engerek yılanı sokmuşsa, kişinin içtiği şeyler midesine inemez ve bu durum hasta ölene kadar da devam eder. Aynı şekilde şarap içtikten sonra kişiyi engerek yılanı sokmuşsa, yemek yemesi onu öldürür; kusmadan sonra ve adeta kesici nitelikte olan (bıçak gibi) keskin maddeler alındığında görüldüğü gibi.

Çoğunlukla müshil ilaçları da içenlerde susuzluk görülür. Onun için müshil içenlerin de çoğunlukla susuzlukları olur. Eğer mide işlevini yapamıyorsa, bunun sebebinin susuzluk olduğu sonucuna varılabilir. Zikredilen müshillerin fonksiyonu aslında çoğunlukla onların gösterdiği etki kadardır. Bazen o müshil susuzlukta etkin olmayı adeta erteler. Bazen de hızla etkin olur. Bazen susuzluktan önce müshil etkisini gösterir. Ancak ilacın yarattığı ısı veya midenin sıcaklığı ve kuruluşu sebebiyle de susuzluk ortaya çıkar. Susuzluğun sebeplerinin ertelenmesi önceki sebeplerin aksi bir duruma işaret eder.⁶⁸

Susuzluğu harekete getiren sebepler heyecan, çoğunlukla konuşma, perhiz, başka şeylere bağlı olarak, sıcak yiyeceklerin değişimi ve uykudur. Ancak susuzluk sıcak yiyeceklerden kaynaklanıyorsa, uyku ile yatıştırılabilir. Eğer şiddetli ateşli hastalıklardan kaynaklanıyorsa, o zaman şiddetli susuzluk olup cidden hastanın durumu kötüdür.

Belirtiler. Ancak mizaç dolayısıyla olup, madde olmaksızın ortaya çıkan ve madde dolayısıyla ortaya çıkan kötü mizaç belirtilerini biz bütün olarak bu kısımlarda zikrettik. Gerek maddenin tekrarı ve gerekse boraks tuzları veya tatlı ya da o yerdeki galeyan dolayısıyla görülüp, orada olup bitenlerin hepsinin belirtilerini zikrettik. Yıkanma sebebiyle ortaya çıkan susuzluk belirtisi o kişinin tabiatının gevşek olduğuna işaret eder. Diyabette olan susuzluk su içerek yatıştırılmaz. Çünkü içilen su idrar yollarından dışarı atılır ve susuzluk geri döner. Bundan dolayıdır ki susuzluk ve idrar atımı birbirini izler.

68 TM: Bundan dolayıdır ki midesi sıcak kuru olanların sıcak ilaçlar içtiklerinde görülen susuzluk ilacın uygun olan fiiline ve işlevine işaret etmez. Ancak midesi sıcak kuru olmayanlarda görülen susuzluğun ortaya çıkmasında içilen ilacın tesir ve işlevine işaret eder.

Buradaki susuzluğun sebebi daha önce söz konusu edilen susuzluk sebebi gibidir.⁶⁹

Akciğer ve kalple midenin ortaklığından da susuzluk oluşabilir. O susuzluğun bastırılabilmesi hafif soğuk rüzgârlarla olur ve kişiye onların yararı olur. Uyku halinde susuzluk artar.⁷⁰ Şüphesiz kişi suyu içine yavaş yavaş çeker ve bazen de yavaş yavaş yudumlar. Vücuttaki fazlalıklar arttığında ve yoğunlaştığında, mide ısınır; ısısı artar. Susuzluk ve zaaf da artar. Başlangıçta suyu yudumlamak yararlı olabilir. Yemek borusu boş olduğunda zaaf oluşması kolay olur ve rahat olan içteki durum ona çok yararlı olur, karaciğerle midenin ortak olması ve birbirini desteklemesi gibi. Kuru sıcak mizacı karaciğerin durumundan anlarsın. Karaciğerdeki sıcak şiş ve diğer sıcak şişlerden de durum anlaşılır.

Tedavi: Mizacın sebep olduğu hastalıkların hepsi zıtlarıyla tedavi edilir. Akciğerden kaynaklanan susuzluk nefesle tedavi edilir ve çoğunlukla bu duruma dil üzerine soğuk su uygulanmasıyla susuzluk giderilir; sakinleştirilir. Bağırsaklardan ilium bağırsağında olan susuzluktan korkmalıdır. Bakla ve nohut suyu, sirke ve zeytinyağı ile yapılan karışım hastaya verilir. Bakla suyu ve nohut suyu ayrıca susuzluk halinde de verilir. Kusan kişinin susuzluğa sabır göstermesi, kusmadan sonra sindirimin güçlenmesine bağlıdır. Bunu için bir defada çok şarap içmemelidir. Çünkü zayıf sıcaklık zayıf susuzluk oluşturur. Yanlış beslenme de susuzluk oluşturabilir. Ona gül suyu ve latif şarap verilmeli ve susuzluk yatıştırılmalıdır. Sıcak kuru midenin susuzluğu soğuk suyla artar. Aynı şekilde o su tuzlu hıltlar içeren midenin sıcaklığını da artırır. Sıcak su susuzluğu yatıştırır. Eğer susuzluk çok şiddetliyse ve humma (ateş) de yoksa hastaya az miktarda gül suyu verilir. O su vücudun bütün organlarına gönderilip, dağılır.

69 TM: Sıvının içilmesi ale'l-fur idrarı müstelzim olur. İdrarda ale'l-fur sıvı içilmesi müstelzim olur. Aynı şekilde böyle olduğunda veya beri hasıl oluncaya kadar ateş ile idrar devri sürekli olmayabilir; tenavvib ve biri birini takip ederler ve şeyleri muatteşeden oluşan ateşin belirtisi o şeylerin takdi olur.

70 TM: Belki bazen su midede olan maddeleri döktürür ve sonra teskin edip ateşin kat kat çok olur ve ateş arız olukta müdafaa v sabr etmekle faydası olmaz. Belki müdafaa ile ilkin ateşi teskin eden su miktarı el-müdafaa teskin etmez. Yemek borusunun boşluğu dolayısıyla olan yesir ateş ve zaaf olursa ona nunafig olur.

Mide Üzerine Düşme, Vurma ve Çarpma

Kokulu maddeler içinde Şam elması iyice pişirilir; sonra ince parçalara ayrılır; sonra da ondan 50 dirhem alınıp ladinden 10, gülden 8, sarısabırdan 6 ölçü alınır ve hepsi birlikte sinir otu ve selvi yaprağıyla bir araya getirilir ve sonra süsen yağıyla karıştırılır. Her gün mide hizasında karın üzerine uygulanır.

ON ÜÇÜNCÜ FEN

ÜÇÜNCÜ MAKALE

(Sindirim ve Sindirimle İlgili İşler (Fonksiyonlar))

Birinci Kısım

Sindirimin Bozulması

Sindirim bozukluğu midenin aşağı kısmına aittir veya besinde mevcut olan bir sebebe ya da vücudun hareket ve sükûnetine bağlı sebeplerden kaynaklanır. Midedeki sindirim bozukluğu faaliyeti dolayısıyla görülen kötü mizaç gruplarından biridir ve onların daha güçlüsü kötü soğuk mizaç olur. Çünkü kötü mizacın zararı soğuk mizacın zararından daha az olur. Soğuşun zararı sindirim açısından daha şiddetli olur. Ancak yalnız rutubet ve yalnız kuruluşunun sindirime zararı olmaz. Ancak midenin sıcak ve soğuk mizacı mutedil olur.⁷¹ Çünkü mide mizacının kuruluşundan sıkıntı oluşur; rutubetten karında su toplanır. Ancak durumu sükûn ve uyku etkisindedir. Onların zıddı olanlardan burada besinlerin engellenmesi durumu ortaya çıkar ve sükûn ve uyku oluşur. Şüphesiz ona sükûnet ve uyku veren yiyecekler gerekir. Hatta sindirim oluşur. Eğer onun bedeli hareketse veya uykuya sindirimle tamamlanmaz. Ağır yiyecekler midede uzun süre kalmaz; sindirilir veya sindirilemeden kalır veya biraz sindirilir. Ancak hafif yiyecekler, eğer sindirim olmazsa, midede sindirilmeden kalır. Midede kalan yiyecek süratle bozulur. Yiyeceğin değişimi ve dönüşümü tam bir sindirimle mümkün olur. Ancak yiyecek midede azsa, değişim mümkün olmaz ve sindirim asla olmaz. Bunlardan iki şekil vardır; bunlardan biri, besinlerin kendi haliyle kalmasıdır, ancak midenin içindeki besin garip bir şekilde bozuk bir cevhere dönüşür.

⁷¹ TM: Mademki midenin sıcak ve soğuk mizacı mutedil olur. Rutubetin kuruluşu itidalinden kurur ile sindirimde zahirin değişimi olmaz ve onun sindirimin tesiri başka nesnelerde olur.

Bu sadece midede olmaz; sindirimin diğer kısımlarında da olur. Hatta sindirimin üçüncü ve dördüncü kısımlarında da olur. Bundan dolayıdır ki, karında su toplanması, kanser, püstül oluşması, apse, ateşli hastalıklar, cüzam, kaşıntı, deri döküntüsü, uyuz arız olabilir. Çünkü besinler uygun ve mülayim bir şekilde ve iyi bir şekilde pişmemiş olgunlaşmamıştır. Bundan dolayı da organlara kanın gidip onları beslemesi mümkün olmaz. Kan, ağır, bozuk, kokuşmuş veya onu çeken organlar için iyi bir besin değildir. Çünkü onların yapılarına benzermez. Onda ağırlık hâkimdir veya siyah ve sıcaktır. Bazen o zift gibi simsiyahtır.

Eğer mideye ulaşan besin orada sindirilmezse ve sindirilmeden bağırsaklara inerse, bağırsaklarda ishal veya karında gurultularla su toplanması oluşur. Ancak eğer sindirim olmaksızın yiyecektek bir miktar buharın tesiri ile gurultulu bir su toplanması olur. Bilinmelidir ki, kötü sindirim zaaf dolayısıyla meydana gelip, midedeki sindirilmemiş maddeden kaynaklanmaktadır. Onun tedavisi bu zaaf görüldüğünde, midayı güçlendiren ve kötü mizacı kontrol altına alacak olan ilaçlarla yapılır.

İkinci Kısım Bozuk Sindirim

Midede olan besinlerin sindirimlerinin iyi olmamasından ve midedeki yiyeceklerin bozuk olmasından kötü, bozuk sindirim oluşur. Burada şüphesiz sebep, yiyeceğin kötü, bozuk olmasıdır. Ancak bozukluk yemek öncesinde oluşur veya mide yiyeceklerle değişikliğe uğrar ve zaaf gösterir. Yiyecekler midede bozulmuş olabilir. Ancak yiyeceğin miktarı çoğunlukla, gereği olmaksızın sindirimde etkili olur veya gerek olmaksızın etkilenmesi zorunlu değildir veya yanması gerekliliğinin ötesinde ısının sindirimde etkin olması zorunluluğu daha azdır ve sonuçta sindirim bozulur ve midedeki ateş gibi sıcakta latif besinler bozulmaya çok yaklaşır. Ancak onun niteliği nefsinde kötülüğü (bozukluğu) hızla kabul etmesidir; tıpkı çiğ süt gibi, karpuz, şeftali gibi yenen şeyler bazen iyileşmeyi yavaşça kabul eder; mantar ve sığır eti gibi veya bazen bal gibi nesnelerden sıcaklık çok fazla olur veya özel yiyeceklerden dolayı arzu, iştihâ çok fazladır; ye-

nen şeydeki kimyon gibi bazı yenen nesnelerin doğal özelliklerinden sakınmak gerekir. O nesnelerin şüphesiz yararları da vardır. İştihayı artıran diğer nesnelerden de kaçınmalıdır. Ancak yemek yendiğinde, eğer vaktinde yenirse sorun yaratmaz; iyidir. Eğer mide doluyken yemek yenirse ve midede kalmışsa kalan yiyecek bozulur. Önce yenen besinin dışarı atılması gerekir. Eğer tertipte hata olursa, önceki sindirim yavaş olup hızla yeni bir seri sindirim olursa, daha önceki sindirimden kalanlar değişip, bozulur ve midede daha sonra yenen yiyecekler de bozulur. Bu durumda midedeki bütün besinler bozulur. Sonuçta, gevşek yapıda olanları katılaştıran, büzen ve ağır olanlara da hafif şeyler verilir. Burada hapseden mizaç hastalığı davet eder; kabız mizaçta olan kötü mizaçlıdır. Ancak onun birçok çeşidi vardır ve bazıları hıltlardan oluşur; hızla sindirimle uyuşup, sindirimi yavaşlatırlar.

Midedeki sindirim bozukluğu öncelikle midenin cevherinden kaynaklanır, ancak başka maddeden de kaynaklanabilir ve onun sebepleri vardır. Bazen de yenen besinlerin hoş olmamasından kaynaklanır. Midenin kendisinden kaynaklanan bozukluk, örneğin midedeki kötü maddi mizaç veya başka maddeler olabilir. Bunlar sindirimi zaafa uğratar veya sindirim zaafa uğrar veya bilindiği gibi, sıcak ve soğuk da onların cevherlerine müdahale eder. Onların cevherleri zayıftır. Sindirim zaafa uğrar veya bilindiği gibi, sıcak ve soğukta sindirime müdahale eder veya onların cevherlerine müdahale eder. Onların cevherleri zayıftır, ince ve narindir; ince iç yağı vardır veya birbirine benzemeyen şeyler içerir ya da gerçekten iyi yapıdadır. Onun yer yer yoğunluğu vardır. Onda (mide) adeta bir çizgiyle o kısımlar ayrılmıştır. Eğer yiyeceğin kötü veya bozukluğu söz konusu değilse, mide için ağır gelen şeyler yenmiştir; midede geğirme ve kötü koku oluşturur. Bu durumlar sindirim zaafı ve yokluğunda ortaya çıkar.

Midedeki kötü koku başka bir sebepten ortaya çıkmış olabilir. Belki de kötü koku yiyeceği etkilemiş olabilir; yiyeceğe ulaşip onu da kokutmuş olabilir. Eğer, denildiği gibi, sindirim bozukluğundan koku oluşmuşsa geğirme olur. Geğirme kokudan dolayı da meydana gelmiş olabilir; yoksa geğirme olduğu için geğirme olmaz. Muhtemelen midede koku olması ve o kokunun uzun zamandır orada bulunmasından midede bozukluk meydana gelmiş olabilir. Onun da

sebebi yine besinler olabilir. Mide dibindeki yiyeceğin üstünü iyice örtmez. Yiyecekler mide içinde yüzer. Bu da sindirimde engel oluşturur. Sindirimin kötü olma sebeplerinden biri de midneyi baştan veya karaciğerden ya da dalaktan veya diğer organlardan bozuk maddenin akmasıdır. Bu da yiyeceğin içine karışıp onun bozulmasına sebep olur. Onun önlenmesi mide için mümkün değildir. Çoğunlukla bu akış sindirim öncesinde veya sonrasında olur; örneğin soğuk dalak ve karaciğerle ilgili olarak mizacın hoş olmaması gibi. Komşu organları, dalak ve karaciğerin soğuk mizaçlı olmalarından dolayı midenin mizacı da bozuk olabilir.

Ancak bozuk besine sebep yiyeceğin ihtiyacı olan sindirim ve uykunun olmamasıdır. Eğer kişi ihtiyacı olan sükûneti ve uykuyu terk ederse ve sürekli hareket ederse sindirim bozuk olur. Eğer kişi gereğinden çok yiyip içerse, yemek üstüne cinsel ilişkide bulunursa, çok farklı yiyecekler yerse, çok hamam yaparsa, çok sıcak ve çok soğuk havalarda, kötü av etleri yerse, kuvvetli rüzgâra maruz kalırsa, sindirimi karında engelleniyor ve bazı maddeler orada tutuluyorsa (happsoluyorsa) onların harekete geçmesinden dolayı sindirimi bozuk olur.

Midede bozulmuş madde koku oluşturur o koku onu tahrik eder. O ekşidir. Ancak besinlerle oraya ulaşmış olan keyfiyetten çok farklı bir keyfiyet kazanır; yiyecek onu değiştirir. Eğer besin bozuksa onun (mide) sıfatını değiştirir. Bazen bu durum midede açıkça görülür hale gelir. Bazen yiyecek azsa midenin aşağı kısmına iner ve mide ağzında bir belirti görülmez. Bu adeta tortu şeklindeki madde midenin alt kısmına gider. Ancak besinlerin miktarı çoksa midenin ağzına doğru gelir; midedeki bütün maddeyi bozar. Bazen bu garip özellikteki hılt (karışım) damarlara nüfuz eder ve sonra damarların ağzında tıkanıklık yapar. Bu madde dönüp bağırsaklara girmeye çalışır, ancak başaramaz. Eğer midede madde olmaksızın, sıcaklık olsa veya mide sıcaklığı safravi maddeden kaynaklansa o garip hılt karaciğerden mideye çekilmiş, demektir. Bu madde zikredilen safra yoluyla karaciğere ulaşır. Burada hastanın hafif yiyecekler yemesi uygun değildir; ağır güçlü yiyecekler, örneğin inek eti gibi yiyecekler sindirilip, sindirim desteklenir. Dalak da sindirim bozukluğuna sebep olabilir. Bilinmelidir ki, besinin bozukluğu birçok kötü hastalığa sebep olur; sara ve

melankoli ve benzeri hastalıklar gibi. Bunlar gibi kötü hastalıkların anası ve kaynağı olur. Yararlı olanın sindirimi, eğer bulunduğu yer bozuksa, hastalığın oluşmasına sebep olur. O yüzden ki, onun sonucunda korku ve sertlik olur. Çoğu kez kötü sindirim bulunduğu organda hıçkırık oluşturur.

Üçüncü Kısım

Sindirimin Zaafının Sebepleri

Sindirim bozukluğu kısmında zikrettiğimiz bütün sebepler ve onların belirtileri de sindirim zaafı sebepleridir. Zaaf bulunmasına sebep şüphesiz sindirim bozukluğudur. Ancak bunun sebebi sevdavi hıtlar olabilir. Sevdavi midede iki fonksiyon arasında kötü hıtlar bir araya toplanmış olabilir. Aynı şekilde, kuru kötü mizaç ve rutubetli kötü mizaç tek başına sindirimin bozulmasına sebep olamaz, ancak sindirimi zayıflatırlar. Sindirimin tamamen yok olmasından önce, midede ilkin zaaf ortaya çıkar. Rutubetli mizaç karında su toplanmasına ve kuru mizaç tükenmişliğe yol açar.

Safradan kaynaklanan zaaf ve etin azlığı sindirimin zaafına sebep olur. Bazen sindirim zaafının sebebi yiyeceğin inişindeki zaaftır. Ancak mideden yiyeceğin hızla kaymasından da kaynaklanıyor olabilir. Bu konu mideden yiyeceğin kayması kısmında açıklandı. Bu durum bozuk sindirime sebep olmaz; bu konu sindirim bozukluğu içinde yer almaz. Muhtemelen sindirim zaafı içinde yer almalıdır. Bu hal yiyeceğin vaktinden önce mideden çıkıp aşağıya inmesiyle ilgilidir. Eğer yiyecek mideden hızla atılıyorsa o mide güçlüdür. Bazen bu durum mide güçlü olduğundan ortaya çıkmamıştır. Belki de yiyeceği mide gereği kadar tutamaz ve içindekileri vaktinden önce aşağıya gönderir; hatta belki de mide yiyeceği tam olarak sindirene kadar bile tutamamış olabilir. Bu durum midede sıcak ve balgami şişler olduğunda görülebilir veya sevdavi yaralar ve benzerleri oluştuğunda görülür. Yiyecek dolayısıyla midenin içinde bir şey olmaz. Eğer yiyekte ağırlık ve yanma varsa ve mizacı çok fazla sıcaksa, bu durum ortaya çıkabilir. Eğer midenin mizacı sıcaksa ve kişi sıcak bir şey içerse, sıcak mizaç midedeki yiyeceklerin sindirilmesini engeller. Çoğunlukla oradaki sindirim bozuktur ve içilen yiyeceklerin sindirimi engellenir. İnsanın

neyle iyileşeceğini bilmesi gerekir. Burada soğuk su içilmelidir; soğuk su içilirse sindirim dengelenir.

Eğer midede kötü hıltlar varsa, özellikle yapıyı yakan hıltlar bulunuyorsa, onlar yiyecekler ve mide arasında tutulup kalır ve mide, içindekileri boşaltmayı başaramaz; şiddetle içeriğini boşaltma isteği duyar.

Midenin içeriği iyi olduğunda midede yemek sonrası oluşan içerik de iyi olur. Eğer sindirim tamamlanamıyorsa ve eğer yiyecek mideye uygun değilse, sindirim korkutucu olur. Eğer sindirim tamamlanmışsa ancak ağırsa, mide yiyeceklerle dolu olduğu için ve oradaki ağırlıktan titreme oluşur. Bu durumda yemek yeme isteği olmaz. Burada sindirim eksiktir; geğirme ve gurultu yoktur. Bazen sindirim zaafı olmaz, ancak midede geğirme ve gurultu vardır. Bazen de sindirimde zaaf olur ve yiyecek balgama adeta bulanır; kayganlaşır; etrafını soğutur ve humma nöbeti gibi nöbet oluşturur. Ancak nabız daha önceki ateşli hastalık nöbetlerine benzemez. Bazen sindirim zaafı daha önce olan hazımsızlık ve yine daha önce görülen doluluktan ortaya çıkmış olabilir. *Hızlı Ölüm Kitabı*'nda şöyle yazar: Sindirim bozukluğu (hazımsızlık) ve hazımsızlık olan kişilerin gözünde nohut büyüklüğünde bir siyah leke oluşur. Bu leke bazılarında sarı bazılarında kırmızıdır. Bu duruma akıl karışıklığı da görülür. Bu durumda 17 gün sonra hasta ölür. Sindirim zaaflarından birinin sebebi de sıkıntı ve üzüntüdür; kişi rahatladığında, sıkıntısından kurtulduğunda sindirim şikâyeti de ortadan kalkar; hasta iyileşir.

Dördüncü Kısım

Sindirim Zayıflığının Delilleri

Sindirim zaafının olduğu hafif olanların midesinde ağırlık, yiyeceğin midede kalış süresi uzun ve bu süre alışlagelenden fazla olmasından anlaşılır. Ancak midenin gücünde zaaf olursa yiyeceğini yiyen kişi, yedikten sonra, geğirme ve gurultu ve kusma ve de sindirimin uzun sürmesi söz konusu olur. Gayet uzun süren sindirim zaafının anlamı şudur: bu şekilde zaafı olan midede uygun bir değişim olmaz. Midede zaaf olması ondaki fazla soğukluktan olabilir. Bu durumda midedeki besinlerin inmesi ağır olur. Ancak gevşek ve ağır mideyle

ilgili olan bu zıt keyfiyet def etme gücünü tahrik ederse, o durumda yoğunlaşır ve sindirilmiş besin gereğinden daha hızlı bir şekilde aşağı iner. Mizaç sebebiyle olan sindirim zaafının belirtisi senin bundan önce öğrendiğin belirtilerdir. Midenin içeriği ve yedikleri titreme, sallantı oluşturmuşsa, bu sindirimin zayıf olduğunu gösterir. Yiyeceğin mideden aşağıya inmesinde herhangi bir istek yoktur. Ayrıca gurultu ve geğirme olmasının yanı sıra, o geğirme ile birlikte hıçkırık, nefes vermede görülen puflama vardır veya bunlar bazen sindirim şikâyetinden önce görülür.⁷² Bazen besin vaktinden önce mideden inerse gevşeklik ve puflama görülür. Sıcak hıltlarla ısınmış olan sindirim zaafının belirtisi az susuzluk, az iştihâ ve pis koku, buharlı geğirme keyfiyetidir. Aynı şekilde ekşilik, iştihâ azlığı ve soğukluğu işaret eden diğerleri de delil olur. Aynı zamanda birinci makalede zikredilen maddeler de delil olur ve benzerlerinden oluşan zaaf belirtileri şişlerinde de mevcudiyetinin delilleridir.

Tedavi: Sindirim zaafının sebebi hafifse veyahut öncelikli olarak doluluğun yoğun olmaması durumunda onda uzatılmış uyku perhizinin bırakılması ve seyahat etmek, hamam, ılık su ile kusmak onların tedavisi için yeterlidir. Eğer sindirim zaafında sebep olan zikredilen sebepten dolayı çok fazla yiyecek yenirse, yiyeceğin dönüşmesinden sonra gevşeme ve kusma ve geğirme olursa, o kişinin kusturulması gerekir. Kusuncaya kadar ona sık sık ılık su içirilir. Kötü maddelerin hepsi kusmayla dışarı çıktıktan sonra ılık su içirilme işi bırakılarak başın üstüne yağ sürülür. Onun kanının rengi değişir ve yanları ısıtıcı yakan maddeler uygulanır; aynı zamanda onun etrafına (kol ve bacaklar) zeytinyağı ve gül yağı uygulanır. Mide üzerine ılık su dökülür. Daha sonra bu uygulamaya uzun zaman devam edilir. Hasta daha sonra uzun süre uyur. O gün onun yemek yemesi engellenir. Eğer ertesi gün yeterince güçlü ise hasta hamama sokulur. Eğer hasta güçle uyanmazsa, o hasta uyumaya bırakılır. 3 gün süresince midenin durumu kendi haline dönene kadar devam edilir ve bazen durum is-

⁷² TM: Besinin vaktinden önce inmesiyle ilgili olan sindirim zaafının belirtisi biraz gevşeklik ve niteni ve karacığer ve karacığerin o besinlerden ruzeve intifainın azlığı olur.

hale ihtiyaç gösterir. Biber sindirime yardımcı olmak üzere kullanılır. Genel olarak, uyku sindirime yardımcı olur. Eğer uyku kısa olursa uykunun sindirime yardımı da yoğun olur. Çünkü uykuda karaciğerin mideyle etkisi yoğundur. Ancak sağ taraf üzerinde uyunursa, o uyku yiyeceğin hızla aşağı inmesine sebep olur. Zira o durumda olan mideden yiyeceklerin hızla aşağı inmesi gerekir.

Bilinmelidir ki, ergenlik yaşına yakın olan çocuk bütün gece hazmedeceği şeyleri sindirmek için üzüntüyle adeta kucaklaşır. Burada o su içmemelidir. Eğer su içerse veya yiyeceğine su ilave edilirse, yenen yiyecek soğuyup midayı soğutur ve mideden yiyeceğin atılmasının yararı engellenir. O midedeki besinleri midenin aşağısına gönderemez. Yoğun atma isteği engellenmiş olur. Sıcak mizaçlı kişinin (çocuğun) çok iştihası olmamalıdır ve hareketle iştihası artırılmamalıdır. Bazen insanlar köpek iştihasını çekerler veya kara kedi diye bilinen iştihayı kendilerine çekerler (bazen insanların iştihası kara kedi iştihasına dönüşür). Bununla birlikte sıcaklık sebebiyle olan sindirim zaafında ballı sirke, ayva ve ekşi besinler ve kasıp büzen tatlılarla balıkla ekmek (balıklı ekmek) ve benzeri soğutan şeyler yemek yararlıdır. Onlardan 10 dirhem gül, 3 dirhem tebaşır, 5 dirhem kuru kişniş alınıp, nar suyu veya ballı sirke ve ayva ile hastaya verilir.

Beşinci Kısım

Kötü Sindirimin Belirtileri

Bozuk sindirimin arazları şunlardır: Biraz kötü koku olur. Genelde onun delili konuşmadır. Bazen kişi sohbet edemez. Bazen de kişide bilinen sindirim durumlarından gurultu,geğirme ve bunların çok olmasından sindirimin bozuk olduğu anlaşılır veya muhtemelen yoğun kokuşma mevcuttur. Bu kokudan sindirimin fonksiyonunda bozukluk olup olmadığı anlaşılır. Çünkü bütün onlar sindirim bozukluğu olarak kendisini gösterir. Çok korkma ve kaçınma, sağlıklı sindirim anlamına gelebilir. Ancak mide mizacı sebebiyle, bunlar sindirim bozukluğunun belirtisi ortaya çıkar. Bütün bu bahiste zikredilen alametlerden de bu anlaşılır. Eğer midedeki maddenin kendisi kötü ise kusma olur. O bozuk sindirimin arazları (belirtileri) farklı farklı olabilir. Onda içerdiği maddenin 'doğasına bağlı olarak, geleceğe ait

maddeler' olur. Ancak midenin zayıf olması sebebiyle olduğu gibi, mide dokusunun liflerinin gevşemesi ve çözülmesi, açıkça görülen durumdan, uzun süren mide ağrılarından ve hastalığın sindirimi zayıflatmasının yanı sıra, iştihayı da zaafa uğrattığı belirlenir ve bütün bunlar bedenlen kişinin zayıflamasına sebep olur. Bu durum sindirimin zaafa uğramasından veya onda bozukluk olmaksızın sindirimin yokluğundan ortaya çıkar. Ancak o yellerden de ortaya çıkabilir. Zikredilen yeller sindirimin bozukluğunun da delilleri olabilir.

Ayrıca sindirim bozukluğu bizim yerlerinde zikrettiğimiz ortak organlardaki olup bitenlerin delillerinden de belirlenebilir. O organ kendi fonksiyonunu yapar. Onun fonksiyonunu yaptığı bilinir. Her ne kadar hastada yiyeceğin mideye indiği bilinse de boğaza ve akciğerlere ve diğer organlara maddenin nasıl ulaştığı bilinmelidir. Kötü sindirimin oluştuğunun belirtisi orada safravi mizaç olmayıp safranın mideye gelip onda gevşeklik oluşturmamasından kaynaklanır.

Altıncı Kısım

Kötü Sindirimin Tedavisi

Kötü sindirimin tedavisi ilkin midedeki bozuk olan yiyeceklerin tamının atılmasıyla olur. Onun atılması kusarak veya ishal ile olur. Aynı şekilde yeme ve içmede önlemlerle düzeltilir. Onların bütün durumları uygun bir şekilde belirlenir. Hasta yiyecek yedikçe, açlık ortaya çıkıncaya kadar yemek ve içmek ertelenir. İlkin mide gül suyu içilerek temizlenir. Midenin sıcaklığından veya safra içilmesinden dolayı oluşan bozuk sindirimin besinleri ağırlaştırır. Bu durumda soğukluğa meyli olan yiyecekler yenir. Hasta gevşek inek eti ile beslenir. Onlara hafif soğuk besinler verilmez. Çünkü nazik olan besin o gibi sıcak ve safravi mideyi hızla bozar. Safrası olan kişinin bazılarının yemek öncesi kusmaları gerekir. Eğer yiyecek kötü ve soğuksa, soğuk kısmında zikrettiğimiz tedavi ile tedavi edilir. Eğer mide bozukluğunun sebebi çözülme hali ise, mide kokulu kabız yapan ilaçla ve iyi keymus oluşturan sindirilen besinlerle tedavi edilir. Ayrıca bizim mide kısmında zikrettiğimiz diğer yöntemlerle, o zararlı madde çekilir ve kasıp bozmaya meyilli besinlerle sanatkârane bir şekilde tedavi edilir.

Nadiren bazı kişiler safra kesesinden mideye ulaşan safradan oluşan kötü sindirimi olan kişinin yemek yemeden önce, safrayı kusmaları gerektiğini söylemişlerdir. Bundan sonra hastalığı atlama gücü olur. Midenin zaafı ortadan kalktığı ve yiyecek normal bir şekilde aşağı indiği için kusmayı kesmek gerekir. Bununla birlikte yemek yemek gerekir. Kusmadan sonra mideyi güçlendiren meyve suları içmeli ve yiyecekler yemelidir. Mideyi güçlendiren yakılar uygulanmalıdır. Zikredildiği gibi, kusmak gerektiğinde yemekten önce, kusmalıdır.

Kötü sindirimin sebebi nadiren söz konusu edilen yoldan safranın mideye dökülmesidir. Yemekten önce midede safra varsa, onun dışarı atılması gerekir. Eğer kişi bununla hastalığını atlatabilirse, yiyeceğin mideyi zayıflatması da söz konusu olmaz; bu ihtimal de ortadan kalkar. Bununla birlikte yemek yemeli ve mideyi güçlendiren meyve suları içmelidir; mideyi güçlendiren yakı ve lapaların uygulanmasına devam etmelidir. Böylece mide içinde olup da atılması gereken maddelerin atılması ile mide güçlendirilmiş olur. Sonra zikredilen karşılaştırmaya uygun olarak, yemekten önce midenin içindekilerin oradan nakledilmesi sağlanır. Ancak midedeki yiyecek şüphesiz biraz ekşimıştır ve tatlı elmanın o ekşiliği emmesi yararlı olur. Burada kişinin de yararlıdır. Eğer bunların suları yemekten önce içilirse, yarar sağlar. Aynı şekilde eğer mastika hastaya verilirse o da yarar sağlar. Eğer mide yeterince güçlüyse ona karaman kimyonu ile bataklik sazi meyvesi verilmesi yararlı olur. Aynı şekilde bütün sindirimi güçlendiren sıcak şeylerin hepsi ve kötü sindirimi kolaylaştıran maddeler de yararlı olur. Bazen sıcak suda haşlanmış gül çiçeği yararlı olur.

Aynı zamanda onların gün içinde bu ilaçları alıp uyumaları da yarar sağlar: biber, kimyon, dereotu tohumu alınıp, her birinden bir kısım, ufalanmış kırmızı gül parçalarından 2 kısım alınıp, birlikte pişirilir ve süzgeçten geçirilip suyu (şerbeti) şarapla karıştırılıp hastaya verilir. Eğer kişi daha güçlü bir içeceğe (ilaç) ihtiyaç duyarsa, ona kusturucu tuzlar ve ekşi maddeler vermek gerekir; clma gibi ve sarısabır gibi. 1 saat sonra pişmiş ballı sirke ve turp suyu verilerek, hasta kusturulur; sonra büyük gül hapları ile kokulu ıtır cinsinden bitkilerden yapılan haplar verilir. Eğer ekşi şeyler sindirimin bozulmasına sebep olmuş-

sa, hasta kusturulur; soğğun sebep olduğu sindirim bozulmalarında kusmaya gerek yoktur.

Eğer ekşi yiyecekler yazın alınır sa, onlar sindirimi bozar. O kişinin et sulu ekmek ve et suyu çorbası içmemesi gerekir ve kurutan, kavrulmuş, kızartılmış yiyecekler ve kırmızı etle beslenmelidir. Bunlarla mizacı değişir; mideyi bozan yiyeceklerin hepsi dışarı atılır. Eğer doğası için bu yeterli ise, onun ihtiyacı kadar kimyon gibi ilaçlar alınması yeterli olacaktır. Eğer sindirme yardımcı olan müshiller yeterli olmaz sa onlara mideden midedeki yoğun, ağır maddeleri atmak için ayva ile birlikte sindirimi kolaylaştıran maddeler verilir.⁷³

Yemek Sonrası Midede Görülen İyi (Olumlu) İşaretler ve İyi Sindirim ve Zıddı Durumlar⁷⁴

Biz ilgili kısımlardaki açıklamalarda bu konuyu ele aldık ve gerekenleri söyledik. [Ancak zikredilenler olmasa da] yoğunluk, ağırlık ve ağırlık boyunca batma ile nefes darlığı varsa bilinmelidir ki, mide yoğunlaşmakta, şiddetlenmektedir. Bu durum yiyeceğin çokluğundan olabilir. Bilinmelidir ki, sindirim midenin dibinde yapılır ve iştiha midenin ağzındadır.

Yedinci Kısım

Yiyeceğin Mideden ve Karından Hızlı İnmesi

Bazen yiyeceklerin bir kısmı sağlıklı bir şekilde 15 saat veya 12 saat midede kalır. Çünkü yiyecek midede adeta uyur; orada adeta gömülüp kalır, ağırlaşır. Bu durumda görülen geğirme ağzda (mide ağzında) yiyeceğin bir kısmı olduğuna işaret eder. Eğer yiyecekten midede tutulursa hazmetmenin (sindirim sırasında) sindirim işlerinin yavaş olmasından kaynaklanır. Sindirimden sonra dışarı atma işlemi vukuu bulur ve harekete geçiren def etme işleminin gücü safradan ve kara safradan ve bizim sonra zikredeceğimiz sebeplerden birinin gevşek olmasından kaynaklanır. Bazı hekimler yemeklerin midede tutulmasının aşağıdaki deliklerdeki darlıktan kaynaklandığını düşündüler.

73 TM: ve bir defalık dozu yarım ölçüdür.

74 TM: Yiyeceğin Mideden ve Karından İniş Hızı

Ancak eğer böyle bir şey söz konusu olsaydı bir dirhem ve bir dinarın da deliklerden çıkması söz konusu olamazdı ve şarap ve su gibi sıvıların midede tutulması mümkün olmazdı. Mide zaafında gurultu, gaz, yel ve puflama oluşması gibi sıkıntılar oluşmazdı. Bu sebeplerdendir ki, doğal iniş sindirimle ve midenin dışarı atma gücü ile ilgilidir ve genellikle yiyeceğin durumundan başka bir şeyle de itilir. Sindirim tamamlandığında enine liflerin hareketiyle içindekileri atar ve süratle sindirilen yiyecek aşağı iner. Sindirim başladığında aşağı gönderme işlemi de başlar. Bildiğin gibi, doğal olmayan sebeplerden mideden iniş olsa, bu iniş gecikir, yavaşlar. Normal olarak yiyeceğin karna inışı gecikebilir. Bu gecikme yaklaşık 12 saatten 22 saate kadar olabilir. Genellikle bu durumda besin sindirilmemiştir ve sindirimde kötü bir durum söz konusudur. Genelde güçlü bir def etme gücü sağlam bir midede olur ve muhtemelen de hızla sindirilen besin aşağıya gönderilir. Bazen onu aksi yönde takip eder ve sindirim olmaz, hazımsızlık görülür. Eğer mide zayıfsa yiyecek ona ağır gelir veya midede yara veya püstüller varsa ya da onun içinde kaygan ve pis hıltlar varsa, bu durumda midede hıltlar pek az kalır; hazmedilene kadar beklemez. Midenin sindirimi ve emilimi zayıftır. Bunun tarifini yapmak mümkün değildir. Mide düzensizlikleriyle ilgili sebepler anlatılırken, bu konuda sana bilgi verildi; dolayısıyla senin onları bilmen gerekir.

Yiyeceğin Aşağı İnışinin Yavaşlaması veya Yukarı Doğru Çıkmasının Tedavisi

Bunun tedavisi için sağa dönerek uyumak gerekir. Yiyecek mideye belli bir hızla iner ve eğer sindirim normalden zayıfsa, yiyeceğin aşağıya inmesi zorlaşır. Senin de bildiğin gibi, 2 ayağın ovalanması ve gazlara engel olunması gerekir. Eski kavimlerden biri bu hastalığa *memudi*, bir başkası da *memud* demiştir. Bu mide düzensizliği demektir. Burada midenin sindirim hızını düzenlemek için tatlı, hafif yapılar ve lapalar mide üzerine uygulanır. Bunlardan biri keten tohumu ve balla yapılan yakıdır. Yine bir başkası kısa mahmude otu ile yapılır. Bunlardan bir başkası kaynamış yumurtanın sarısı balla karıştırılarak yapılır. 2 danek ısıtılmış mastika ile bir araya getirilip, yenir. Bu terkip yemek öncesinde midenin kasılıp büzülmesini sağlar. Başka bir

yiyecekleri tutan terkip de şöyledir: yumurta sıcak küldde pişirilir; katılaştır. O hastaya yedirilir. Bu terkipler 3 gün uygulanır. Bunların hepsi kabız yapabilmeleri için hastaya yemekten önce verilmelidir. Ancak onlar soğuk mizaçlıysa sıcak ve soğuk karışır. Bilmelisin ki, bütün bu ilaçlar yemekten önce alınmalıdır ve hareketi teşvik etmemelidir. Elbette perhiz yapılmamalıdır. Bu açıklama saygın kişiler tarafından yapılmıştır.

Sekizinci Kısım

Midedeki Şişe Benzer Sertlik ve Geçirme Görülmesi

Aslında midedeki sertlik şişe benzese de şiş değildir; sebebi yoğun iltihabi yapı (püstül) veya yoğun sevdavi maddelerin midedeki varlığıdır. Ona müdahale şişlerdeki gibi değildir.

Belirtiler: Şüphesiz sen onun sebebini bilirsin ve onda şiş belirtisini bulamazsın.

Tedavi: Sarıyonca, safran, mastika pelesenk, kendir, sümbül, balsam yabani kimyon, yabani nar kökü, mum, gül yağı ve aynı zamanda katı şişlerde zikredilmiş bütün ilaçlar ve özellikle sertleşmiş, katılaşmış mide zaafında zikredilen ilaçlar burada yararlı olur.

Yeni bir İlaç da şöyle verilir: mum 7 ukiye, bitki sakızı 3 ukiye, zencefil ve çavşır; her birinden bir veya 2 ukiye, sabır ve kına; her birinden 1/3 ukiye, süsen yağı ile yakı yapıp mide üzerine merhem şeklinde uygulanır.

Dokuzuncu Kısım

Geçirme, Geçirmenin Oluşturduğu Hareketlilik

Eğer midede yel olup aşağı inemezse, muhtemelen midenin ağzında hapis olmuş olması gerekir ve bu da geçirme yeli şeklinde dışarı atılır. Nitekim midede görülen fazla kusma ile bu yel dışarı atılır. Eğer o hapsolmuş yeller dışarı atılmazsa sindirimi bozar ve yiyeceği orada saklar. Ancak yel kabule uygun olan o yerde rutubet oluşturur; ancak sıkıntı oluşmaksızın o yele dönüşür. Geçirmenin ifrat derecede sarsıntı oluşturup oluşturmadığından emin olunamaz. O geçirmenin oluşturduğu hareket sıkıntı yaratan bir iştir; o yeni geçirmeleri oluşturur. Geçirmeyi tahrik eden ilaçlar: unlar, yabani kekik, sedef otu

yaprağı, anason, karaman kimyonu, yarpuz, nane, *ajowan* (*ptyochlis ajowan*, *fakir ekmeği*), karanfil, mastika, kendir çiğnenerek veya içile-
rek hastaya verilir.⁷⁵

Çok Fazla Geğirme

Biz geğirme sebeplerine ve belirtilerini mide ekşimesi konusunda ele aldık. Midesinde fazla ekşilik olan geğirmenin ilacı şudur: şarapla *felafile* (*biber cinsinden bitkiler?*) verilir. Bazen yemekten önce kuru kişniştan akşam ve sabah 1 miskal içilmesi yararlıdır. Sonra sadece şarap içilir. Bu zikredilenler de geğirmeyi teskin eder: mideye kireç serpmek ve tavuk yağı serpmek iyi gelir. Onlar dumansı (buhar) olarak uygulanır. Eğer o zararlı olursa pelin otu ve yakılar uygulanır. Herhangi bir madde uygulamadan soğutmak yararlıdır; örneğin soğuk meyve suları ve soğutulmuş yiyeceklerle soğutmak gibi.

75 TM: İşbu ilaçlar çiğneme ve şuruplar geğirmeyi tahrik eder. İfrat üzere olan geğirme ilacı (geğirme ilacı) şöyledir: Geğirmenin sebepleri [ahval-i nadiye] ve delilleri istidlalat kısmında anlatıldı. Ancak ekşi geğirmenin tedavisi budur ki o ekşi geğirmesi olana şarap ile felafile içilir ve onlar akşam ve sabah yemeklerinden önce bir mskal kuru küzbere istimal intifağ ederler ve bazıları gağmi üzere ekşi geğirme teskin eden nesnelerdendir. Nure ve zebil-i decac ile mideyi taltih eylemek ama geğirmenin yağ tedavisi eğer yağı geğirmede madde olursa onun sahibi afsantin ve eyaric istimalinden intifa eder. Onda tebrid-i tatfie ve şiddetli halleri olmalıdır, soğuk fevake rebui ve soğutulmuş agde gibi.

ON ÜÇÜNCÜ FEN

DÖRDÜNCÜ MAKALE

Mideye Arız olan ve Yüksek Hastalıklarla Ortak Hastalıklar

Birinci Kısım

Midede Olan Şişler

Midede sıcak şişlerin oluşmasıyla olur. Bu sebepten dolayı uzun süren ağrılara sebep olur. Sıcak şişler bazen demevi ve bazen de safravidir.

Belirtiler: Eğer onlarda ağrı uzun zamanlar sürüyorsa, tedbir almak daha iyi olur. Ancak sıcak şişler orada şiddetli iltihapların ve kuvvetli yaraların da olduğunu gösterir orada hararet, ateş ve acı olmayan bir ağrı vardır. Kötü koku da hissedilir. Bazen zihin karışıklığı, delilik ve melankoli görülür. Eğer beden zayıfsa göze nüfuz eder; doğal halinden ayrılır ve birçok zıtlıklar oluşur ve kusma görülür ve az susuzluk olur; idrar azdır. Midede sertlik görülür. Eğer bu durum dışarıya doğruysa, parmağın altında hissedilebilir. Eğer midede ağrı ile kol ve bacaklarda soğukluk görülürse, bu kötüye işarettir.

Tedavi: Eğer sen sıcak şiş olduğundan şüphe edersen veya midede şiddetli bir yaranın görüldüğünden korkarsan ve iltihap da olduğunu zannedersen, bu durumda başlangıçta bu kötü yapılara karşı bazı meyve öz suları kullanırsın. Örneğin ayva yağı ve ondan yapılan yakılar, örneğin ayvayla kabak kabuğu, bakla şarabı, arpa unu ve bozuk yapıyı yerinden çekebilen şeylerle, yakı uygularsın. Burada hastaya iyi ve hoş besin maddeleri verilir. Onlar için yavaşıca önlem alınır. Midedeki sıcak şişleri tedavi ederken, güçlü müşhil maddeler veya güçlendiren ilaçlar kullanılır. Şüphesiz kusturucu ilaçların da önemi vardır.

Onların tedavilerinde genellikle oruç zamanı uygundur. Güçlü ishal ve kusmadan kaçınmalı ve hasta yumuşak besinlerle beslenmelidir. Arpa suyu gibi ve şeftali, yonca, kara pazı gibi ilaçlarla ve sınırlı olarak Çin tarçını ile tedavi edilir. Şüphesiz Çin tarçını ile kusturma-

nın bir mahzuru yoktur, çünkü o şiş için yararlıdır; maddeyi kurutur. Bazen onunla bazı yakılar karıştırılır (terkip yapılır). Sabır 1 danekten yarım dirheme kadar alınır. Bunun Çin tarçını ve hindiba suyuyla içilmesi yararlıdır. Bazen pelin otu az miktarda verilir; kabız yapmak için yararlı olur.⁷⁶ Bazılarına göre, bazen helile de verilebilir. Ancak ben şişlerde helile verilmesini istemem. Onun yararlı olduğundan şüpheliyim. Onun verilmesi gerekmez. Bazen kısa mahmude otu, ballı suyla verilir. Ben bundan hoşlanmam. Sabırdan ballı sirkeyle birlikte 1 miskal içildikten sonra, onun bırakılması çok yararlıdır.

Müşhillerin yararlı olanlarından şu terkinin başlangıçta yararı vardır; it üzümü, hindiba suyu 2 ukiye, Çin tarçını, 3 dirhem, kabak yağı, badem yağı; her birinden 2 dirhem alınıp içilir. Bunlar tabiatın yumuşatmasını engellemez. 7 günde orada kuruluk oluşturur. Onların daha önce çok soğuk su içmeleri icap eder. Aynı şekilde, saf su içmemelidir. Gül suyu içine biraz killi su koymalıdır. Onu yemek sırasında içmelidir; iyi olur. Ağrıyı kesmek için 3 dirhem pırasa tohumu soğuk su ile içilmelidir ve yine bu hastalık için şeker kamışı suyu içilir; çok yararlıdır. Burada yabancı hindiba suyu da yarar sağlar. Yine yararlı olan bir yakı da şöyledir: ham hurma ve kuru hurma, gül suyu, *hiyu-defras* (taş altında uzun süre beklemiş su) pelin otu alınır. Bunlardan yakı yapılırsa şişin bütün mideyi sarmasını engeller.

Eğer midede sıcak kalmışsa hindiba suyu, it üzümü suyu, fener çiçeği suyu ve yabancı hindiba suyu 7 gün hastaya içirilir. Ancak daha sonra yarım dirhem gül tableti pelin otu suyu ile ve mastika ile karıştırılıp verilir. Yine rezene ve kereviz suyu verilir. Yedinci güne kadar onların besini kuru fasulye ile kara pazı, kazayağı, kabak, badem yağı ile zeytin olur. Onlara gül suyu, erik suyu ve hindiba suyu ile mastika ve pelin otu suyu karıştırılıp verilir.

Yedi günden sonra ona kolayca pişirilen ve adeta organı pırıl pırıl yapan maddeler, terkinin içine karıştırılır; örneğin pancar, boru çiçeği ve benzerleri gibi. Yedinci günden sonra ballı sirke içilir. Bazen ballı sirke yedinci günden önce de hastaya verilebilir. Bazen

⁷⁶ TM: Bazen onda az miktarda afsantin kılınır. Zira afsantin kaydı ile ona yararlı olur. Bir kavm onda helilec istimal eylediler. Şeyh el-Reis der ki

sekizinci günde menekşe suyu ile birlikte içirilir. Eğer bu midede kusma şiddeti değilse, bu tedbirler on dördüncü güne kadar uygulanmaya devam edilir. Eğer hastanın ateşi sakin ve şiş yumuşaksa onun çözülme vakti gelmiştir. Eğer şiş inmeye doğru meyletmişse ona pelin otu ve mastika ile yakı yapılıp uygulanır; ballı sirke içirilir. Onların yerine başka bir şey uygulanmaz. Bazen Çin tarçını, rezene suyu konur; kereviz, tatlı badem yağı ve diğerleriyle karıştırılıp hastaya verilir. Şiş gevşediğinde bu ilaçlar verilse iyi olur; onları (şişleri) çözer. Bu ilaçlar daha önce verilmemelidir. Bazen bu ilaçlara kabız yapan veya rahatlatan ilaçlar da katmak yararlı olabilir. Ancak rahatlatan gevşeten ilaçları çok uzun süre verilmemelidir. Çünkü onların etkisi yoğundur. Bazen hastayı çok kötü bir şekilde harap edebilir. Bunlar içerek alınan ya da ona dışarıdan uygulanan ilaçlar olabilir. Kabız yapan iyi ilaçlar üzerinde uygulanacak olanlar, hastalığın durumuna göre, etkileri göz önünde bulundurularak uygulanır. Karaciğer üzerine uygulanan ilaçlar mide üzerine uygulananlara göre önceliklidir.

Kabız yapan iyi ilaçlar arasında güzel kokulu olanlar, örneğin mastika ve gül de vardır. Yine mazi, sirke, gül suyu, ağaç kabuğu da bulunur. Bazı yağlardan ayva yağı ve mastika yağı, sümbül yağı, elma yağı, zeytinyağı yiyecek olarak verilir. Yazın başlangıçta gül yağı ile yapılan merhemler verilir ve zeytinyağı yedilir. Ayva yağı, elma yağı ve kışın sümbül yağı, dereotu yağı, papatya yağı, süsen yağı, mastika yağı hastaya verilecek yağlar arasındadır.

Başlangıçta Verilecek İyi Yakılar ve Doğru Uygulanacak

İyi Yakılar ve İyileşmeye Doğru Giderken Uygulanacak İlaçlar

Burada kullanılacak yararlı yakıların içeriği şöyledir: her birinden birer ölçek veya yarım ukiye olmak üzere arpa unu, biber ve nilüfer alınır; gül 1,5 ukiye, safran yarım ukiye, menekşe beş ukiye, hatmi, papatya; her birinden on tane, sandal on beş, mastika, akasya, gül suyu beş birim. Bunların hepsi gül yağı ile karıştırılıp hastaya verilir. Şişin başlangıcında uygulanacak yakı şöyledir: süsen kökü, sarıyonca, mum, menekşe yağı. Eğer karında şiddetli ağrı varsa yakı uygulanması istenmez. Yakı daha sonra uygulanmalıdır.

Geçiş vaktine kadar alınması iyi olacak tertipler şöyle verilir: bataklık sazı meyvesi, sarıyonca, Anadolu pelin otu, sümbül, hatmi kökü, sandal, biber, safran ve defne tohumu gibi. Bu zikredilenler alınıp yakı yapılır. Önceleri onlara kabız yapan ilaçlar ve daha sonra çoğunlukla sıcağı şışleri çözen ilaçlar verilir. Bu ilaçlar o bozuk ve çözülmesi istenen şışleri pişiren ilaçlardır. Bunların terkibi şöyledir: gülün yan yaprakları, pelin otu yaprakları, bostan pırasası, limon kabuğu, mastika ve kendir; her birinden birer kısım alınır. Ayva hurma, sarısabır, sarısakız; her birinden bir kısım alınır; mum, papatya yağı ve sümbül yağı; her birinden onar kısım alınır. Bunların hepsinden yakı yapılır.

Eğer oluşan şış daha önce ağrıya sebep olursa, bu onun tedavisinde çok dikkatli olmak gerektiğinin bir işaretidir. Eğer ses oluşursa hafif, nazik tedavi bırakılabilir. Ağrı için verilen müsekkinler bırakılmalıdır. Ördek, tavuk yağları hastaya verilmelidir. Eğer şış çok önce oluşmuşsa, hastaya sümbül tabletleri verilmeli ve arkasından ban otuyla yakı yapılmalıdır. Buradaki ban otu *Akrabadin*'de de zikredilmiştir. Bu reçete bu hastalıkta yararlıdır: kefen bezi, pelesenk yağı, sabır, beyaz mumla yakı yapılır. Galen kefen bezinin mide zaafında kullanılmasını önermiştir. Bir başka yakı sarıyonca ile yapılır; cidden yararlıdır. Bundan başka bir yakı da şöyledir: papatya, gül suyu, keten tohumu, sarıyonca, hatmi. Bunlardan yakı yapılır. Onlar pişirilerek kullanılır.

Bu içilerek verilen bir ilaçtır: gül 10 dirhem, öd 2 dirhem, mastika 3 dirhem, hindiba tohumu ve Çin saç ı üçer dirhem. Bunlar iltihaplı şışlerde kâfurı ile hastaya içirilir veya şu ilaç verilir: 3 asatir (4.5 miskal veya 6.5 dirhem) ölçüsünde Çin tarçını, 1 ratl su içinde yarısı kalana kadar pişirilir. Sonra süzölüp üzerine it üzümü suyu ve bir ölçü şeker konup fener çiçeği suyu ilave edilir. Bu terkipten daha mükemmeli yarım dirhem *fıykara yakısı* uygulamaktır. Güçlü olana onun tamamı, zayıf olana yarısı içirilir. Bu hastanın güçlenmeye ihtiyacı vardır. Bunun için dereotu içine keten tohumu, boyotu konup hastaya verilir. Şüphesiz daha da kuvvetli bir ilaç için lahana tohumu, amonyak zamkı, erkek geyik iliği tavuk yağı ile güçlendirilir. Bazen *fikigriyus yakısı*'na ihtiyaç vardır ve safra yakısına ihtiyaç duyulabilir. Bu durumda boy otu hapları içmek de yararlı olabilir.

Bu gibi durumda uygulanan yararlı merhemler de vardır: mum alınır ve sümbül yağından 1 ukiye, mastika, sabır, Hint selvisi, bataklık sazından, her birinden 1 miskal, boyotundan 3 dirhem şarap içinde hallolur ve bu hastalıkta kullanılan merhemlerdendir. Eğer hasta ishale koruk suyu ve pelin otu suyu verilmelidir ve onlar diğer bazı ilaçlarla bir arada verilir. Eğer uzun zaman devam eden şiş mevcutsa onun soğutan ilaçlarla tedavisi büyük hata olur. Şişlerin tedavisinde onları bulundukları yerlerden çıkarılması gerekir.

Denir ki, eğer boyuna silis denen taş asılsa ve eğer bu mideye temas etse, onun mide ağrı ve şişlerine büyük yararı vardır. Eğer vücudun herhangi bir yerinde şiş olup dışarı doğru büyümüşse, onları müstakil bir kısımda ele alıp açıklamak gerekir. Eğer şiş saf ravi, ise onu başlangıçta soğutan ilaçlarla tedavi etmek gerekir. Onların terkibi şöyledir: sandal, kâfur, gül ve benzerleri vardır. Nar suyu ve arpa suyu sarı sakızla pişirilir ve hastaya içirilir. Birkaç günden sonra it üzümü suyu ve hindiba suyu az miktarda rezene suyu ile hastaya verilir.

İkinci Kısım

Midedeki Soğuk Balgami Şişler

Bunun gibi şişler midede rutubetten ve kötü sindirimden ve az miktarda perhiz ve orada uzun süredir mevcut maddelerin rutubet içinde tutulmasından, belki de o rutubetlerin zarlar ve damarlarda tutulmasından görülür.

Belirtiler: Balgami şişlerin belirtisi onda daima yoğun ağrı ve pis koku olmasıdır. Bunun dışında onda ateş, iltihap ve sıkıntı ve kuruntu yoktur. Muhtemelen onda rutubetli ağız sıvısı, kurşuni renkte tükürük ve hafif susuzluk vardır. Sindirim kötüdür ve iştihası azdır. Diğer deliller midenin rutubetli mizacı konusunda zikredilen diğer delillerden belirlenir.

Tedavi: Yine buradaki *Kanun*'da belirlenen onu kabız yapan maddeler verilmelidir. Maddesiz olduğunda onun güçlü çözücü maddelere ihtiyacı olur. Başlangıçta ona ağızdan alınan ilaçlar verilir. Kereviz suyu, rezene suyundan 3 dirhem, yeter miktarda katı tatlı badem yağına, daha sonra kunduz yağından 2 dirhem, tatlı badem yağından 3 dirhem konup, sarıyonca ile bir terkip yapılır. Burada başka bir ter-

kipte şöyledir: 10 ölçü sarıyonca, 10 ölçü rezene kökü alınıp, 4 ratl su içinde 1 ratl kalana kadar pişirilir ve ondan hastaya 4 ukiye içirilir. Bu hastaya pişmiş çördük çöp otu da yararlı olur. Yine bir şerbet içine 3 dirhem kunduz yağı ve 2 dirhem tatlı badem yağı konarak hazırlanıp hastaya verilir.

Denenmiş İlaçlardan Yakular ve Merhemler: Sarıyonca, kakule, papatya, dereotundan birer dirhem alınır; pelin otu ve sümbülden yedişer dirhem alınıp, sabır 3 dirhem, mastika 10 dirhem, kendir 6 dirhem, hatmi kökü 15 dirhem, amonyak zamkı ve günlükten 10 dirhem, kaz yağı, tavuk yağından birer ukiye, kırmızı mum yarım ratl karıştırılıp yakı hazırlanır.

Çok Yararlı Bir Merhem: süsen yağı, sümbül yağı içine sarısakız, yabani kimyon konur; kuşkonmaz, boru çiçeği, tatlı badem yağı, pancar, lahana ve zeytinyağı ilave edilir; bu yararlı bir merhemdir. Yiyecekten dolayı oluşan kan boşaltan ve sindirimi kolaylaştıran yiyecekler de yararlıdır. Kusmadan kaçınmak gerekir. Onun benzeri fiiller bu mide için kötüdür.

Üçüncü Kısım Katı ve Ağır Mide Şişleri

Bazen midede katı, yoğun, ağır şiş daha önce oluşmuş olup, daha sonra katılık ve yoğunluk kazanır. Bundan önce senin bildiğin gibi, her ne kadar nadirse de, midenin katı ve yoğun şişi balgami katı, ağır, yoğun şiş oluşmasıyla kendisini gösterir. Katı şiş belirtisi ile olan yapının katılaşması, sertleşmesi çok sıkıntı yaratır ve yapının küçülmesiyle kendini belli eder.

Tedavi: Bu şişin tedavisinde prensip budur: çözen ilaçlar hastaya verilip, kabızlık oluşturan ilaçlar karıştırılmamalıdır. Sıcak şişlere verilen yoğunluğu çözen ilaçların hepsi katı ve yoğun olan mide şişlerinde de verilir. Onlara daima deve sütü içirilmelidir. Yine onlara bu ilaç yararlı olur: 3 miskal kunduz yağı pişirilip suya daldırmaş tarçın köklerinin suyu ile verilir. Eğcr ondan daha güçlü bir ilaca gereksinim olursa bu kök suyu içine bataklık sazı, mastika, kız saç bu ilaçların içine ilave edilir. Kunduz yağı içine süsen yağı 1 dirhem ve badem yağı 2 dirhem katılsa yararlı olur. Aynı şekilde zikredi-

len yağlar bal suyu ile içilse daha yararlı olur. Bu hastalıkta yapılan yakıların erkek geyik iliği ve inek iliği içine konarak uygulanması gerekir.

Hastalığı zirvede olanların dışındakilere bu ilaç uygulanabilir: mide şişlerine ve iltihaplı tümörlerine yararlı olan ilaçlar şunlardır: sarıyonca, boy otu, papatya, defne tohumu, hatmi, pelin otu; her birinden 1/3 kısım alınıp, bunlar zamk içinde 20 adet incirle pişirilir ve balla karıştırılır. Sonra hepsi birlikte ilaç olarak kullanılır. Ondan yakı yapılır ve fevkalade yararlı olur.

Bir Başka Reçete: Bir toprak kaba 6 kısım bu ilaçtan konulur. Bir kısım günlük, bir kısım mastika, Nebatian zamk, yarım kısım Hint süsen yağı. Hepsi bir araya getirilip ilaç olarak kullanılır.

Bir Başka Yakı: Amonyak zamk 100 birim, mum 100 birim, sarıyonca 12 safran, sarısakız, Yahudi balsamı; her birinden 8 birim pelesenk yağı 1 ratl alınıp yakı yapılır. Bu hastalıkta gerçekten yararlı olur. Sıkılmış üzüm asması, yağı da çok yararlı olur. Çin tarçını ile pişirilmiş süsen de çok yararlı bir yakı olur. Mide zaafında zikrettiğimiz yakılar da katı mide şişlerinde yararlıdır.

Bir Başka İyi Yakı: Mastika, kendir, pelin otundan birer ölçü alınır; amonyak zamk ve safrandan 2 ölçü, Hint servisi 3 ölçü alınır ve kefen bezi, sümbül yağı yeteri miktarda alınıp yakı yapılır. Nadiren olan balgami şiş, katı şişe dönüşürse, bu yakı uygulanır.

Bir Başka Yakı: Amonyak zamk, sarısakız, lahana tohumu, badem, akıcı günlük zamk, mastika, sümbül, bataklık sazı ve Hint selvisi alınır. Onlardaki zamklar çözülür; zamkların dışındakiler pişirilerek, yakı haline getirilir.

Dördüncü Kısım Midedeki Soğuk İltihaplar

Çok kere mide şişlerinin tedavisinde hekimlerin tedbirleri tahmini olur. Mide şişi bazen dışarı doğru olur.⁷⁷ Bazen başlangıçta böyledir.

Belirtiler: Midenin sıcak şişlerinin açıklamasında biz sıcak midenin şişlerini açıkladık.

⁷⁷ TM: Bazı kere de ihrac-ı midede olan hadis olur.

Tedavi:⁷⁸Burada kan alınmasının gerekli olduğu tahmin edilen şiş sıcaktır; dışarı doğrudur ve o midenin iç kısmında iltihaplı şiş olmasını engeller. Eğer iltihaplı şişin maddesi pişmeye uygunsa, onun tedavisi daha hafiftir; onun pişmeye uygun olduğu farz edilir ve ona birkaç kez pişmiş süt verilir. Sonra sıcak suyla tekrar süt verilir. Onun katılığı elle dokunulduğunda hissedilir. Onun içeri doğru gidip gitmediğine bakılır. Burada heyecan ve titreme olup olmadığı gözlenir ve şiş elle sıkıştırılır. Eğer söz konusu süt ona yararlı olmazsa, demir dikenini, acı badem yağı ile hafifletilir. Şüphesiz onun daha güçlendirici ilaçlara ihtiyacı olacaktır. Bu durumda eğer ilaçlar pişirilerek alındıysa, sıkıntısı atmışsa, onlara kunduz yağı konarak verilir. Bu konuda denenmiş ilaçlardan biri şöyledir: midesinde iltihaplı şiş olanlara kuru yabani hindiba 1,5 dirhem, *murū* (*kokulu bir bitki*), boyotu 1 dirhem; bunlar karıştırılıp yoğurtla birlikte çeşitli sıcak sütlerle içilir; eşek sütü ve keçi sütü gibi. Sütün miktarı 3 ukiye olmalıdır ve 3 dirhem şekerle karıştırılmalıdır. Bir başka denenmiş reçete şöyledir: kuru hindibadan 1 ukiye, boyotu 1 ukiye, *murū* tohumu 4 ukiye dövülür ve keçi sütüyle ve susam yağıyla macun haline getirilir ve yakı olarak uygulanır. Hastanın ılık su ile banyo yapması gerekir ve iltihaplı midenin üstüne incir, papatya ve pişmiş boyotu koymak zararlıdır. Pelin otu onu güçlendirir. Bu şişler için verilen ilaçların hepsi pişirilerek verilmelidir. Zaten zikredilen ilaçların ve yakıların da verilmesinin sebebi, oradaki şişi pişirmektir ve oradaki sıvıyı akıtmaktır. Eğer pişme ve yumuşama olursa bu ısıtma zikredilen ısıtıcı yakılarla yapılır. Onları zikredilen incirli yakılar izler ve sen 2 kat örtü serip bir yatak hazırlarsın ve hastanın midesi üzerine gelecek şekilde yatıp uyumasını istersin. Onun şişinin içeriği serbestçe dışarı akar. Sen bilirsin ki, kuruyana ve sakinleşene kadar şişin içeriği akmaya devam eder. Böylece kan ve irinden onların cinsi ve çıkarılan kusmuklardan hastalığın mahiyeti anlaşılır. Burada sabır, hindiba suyu ile içilmelidir. Akıntı olursa (dışarı fışkıрма halinde) midesindeki irini kusma ha-

⁷⁸ TM: Haracın ilacında gerekir ki fasda mübaderet olunur ve müteverrim mide ise dışarıdan ve içeriden o mide soğuktur. İmkan-ı miktar-ı tebrid olunmakla onun haracı delile olmaktan meni olunur.

linde hasta rahatlar. Ancak midесinden kusmayla irin çıkmayan kuru mizaçlı midelere hastalık geri döner. Eğer midedeki zararlı madde ishalle atılıyorsa, ona kusma için ilaç verilmemelidir; kusmayı tahrik etmemelidir. Bu durum şişlerinden rutubet çıkmayanlar için söz konusudur. Eğer katı şişler kısmında zikredilen ilaçların benzerlerinin verilmesinden yarar sağlanıyorsa öncelikli olarak onlara uygun besin maddeleri vermek gerekir. Nişasta, öğütölmüş arpa, yumurta sarısı, sonra dereotu ve bir miktar boyotu hasta için yararlı olur.

Beşinci Kısım

Mide Yaraları

Bazen midede yaralar ve hiddetli döküntüler hasta için yararlı olur. Bunlar keskin hıtlar içeren içkiler ve maddelerden meydana gelir. Çoğunlukla da sebebi mide olmayıp mideye dışarıdan gelenlerin oluşturduğu sorundur. Çünkü çoğunlukla baştan inen hiddetli yakıcı maddeler veya sıkıntı yaratmaya kabiliyeti olanlar eğer uzun süre mideye inerlerse mideyi yerler.

Belirtiler ve Aralarındaki Farklar: Çoğunlukla mide yaraları özellikle midenin altında oluşur. Midede yara olduğunda, solunum hafifler; küçük damarlarda sızıntı, baygınlık ve el ve ayaklarda soğukluk oluşturur. Midede yara olduğunun işareti geçirmede pis bir koku gelmesidir ve ağızdan buhar çıkması, kuru dil veya dilin kuruması ve çok kusmadır. Eğer midede döküntü varsa cidden kişi çok geçirir. Midedeki yara ile yemek borusundaki yara farklıdır; boyun ve göğüste ağrı vardır. Ancak o (yara) içerde gizlidir. Oradaki sıkıntı, elem hastalığın yerini gösterir. Eğer kolayca ağrı hissediliyorsa, bu hastalık söz konusudur; böylece hastalığı belirlemek mümkündür.

Ancak yara midenin ağzında ise, ağrı göğsün alt tarafının üstündedir veya karnın üst tarafındadır ve çok şiddetlidir. Gizlenmiş olan yaranın mide ağzında olduğu göğüs ve ekseriya saf ra kesesine meyilli ağrıdan anlaşılır. Bununla birlikte soluk alıp verme yüzeyseldir ve sıkıtır; el ve ayaklar soğuktur. Çoğunlukla hasta baygınlık geçirir. Eğer yara midede ise bu yara kabuğunun çıkışı ile belirlenir. Aynı şekilde yemekten sonra midenin ağzında bir ağrı olmasından anlaşılır.

Bağırsak yaraları ve mide yaraları arasında yemek yendikten sonraki ağrının yeri bakımından fark vardır. Bağırsak yaralarında çıkan

kabuk incedir.⁷⁹ Mide yaralarında ağrı bağırsaklar civarında olmaz; onların üst tarafında olur; yoğundur ve bağırsaktaki ağrı bağırsakta kırkayak var gibi kıvrım kıvrım hareket eder ve ağrı bağırsakların yukarisındadır. Ona cidden dikkatlice bakmak gerekir. Eğer mide veya yemek borusunda yara varsa kabuğu çıkıp çıkmadığına dikkat edilmelidir. Onda kusma vardır. Hastalıktan emin olmak için hastaya hardal yedirilir ve sirke içirilir. Bu durumda ağrı oluşur.

Mide Yaralarının Tedavisi: Midede cerahat taze ise (yeni olmuşsa) kabız yapan ilaçlarla tedavi edilir. Bunlar sindirimin hızla yapılmasını sağlar. Ona daha sonra yara ilaçları verilir. Bunlar yaraya iyi gelen ilaçlardır. Göztaşı veya üstübeç, gümüş kiri ve çinko oksit (tutya) ve benzerleri yeni mide yaraları için kullanılmaz. Bilmelisin ki mide yaralarında ilkin mide ballı su ve gül suyu ile yıkanmalıdır (tenkiye edilmelidir). Ona güçlü temizleyiciler verilmemelidir. Çünkü güçlü temizleyiciler midede yara açabilir. Genellikle oluşan yaralar midenin aşağı kısmındadır. Yara için alınan ilaçlar onun yapısını parlatmalı ve aşağıya doğru onu temizlemelidir.

Eğer midedeki yara iyici cinstense veya mide dokusunda ölüm söz konusu ise ölen dokuyu temizlemek ve sağlıklı et bitmesini sağlayan ilaçlar vermek gerekir; örneğin süt çökeleği, ayva, nar gibi. Aynı şekilde arpa suyuyla ve kabız yapan meyve sularıyla birlikte içilir. Bazen sığır ve keçi yavrusu bağırsakları terbiye olunup hastaya yiyecek olarak verilir. Bilinmelidir ki organın içi bütünüyle temizlenmeden başka ilaç verilirse yarar sağlamaz. Eğer hastaya ağrı kesici ilaçlar verilirse ve hastalık yemek borusu ve nikris ağrısı ise ona (mide) hareketlendirecek ilaçlar verilmelidir; örneğin zambak ve kitre gibi. Mide yaraları için philonium vermek yararlı olur. Aynı zamanda kehribar hapları da yararlı olur. Onlar verilirse veya benzerleriyle hasta midedeki kanı kusup çıkarır. Bütün meyve suları onun için yararlı olur. Meyve suları onu kabız yapa, büzer ve kasar. Bunlardan kasık otu ve pelin otu da yararlıdır. Eğer midede yara varsa, müshil yapan ilaçlardan vermek gerekir; Çin tarçını gibi. Eğer yaralar ishal oluşturmuşsa, onlar tebaşir, gümüş kiri ve kabız yapan kavrulmuş buğday unuyla pişirilip hastaya verilir.

⁷⁹ TMO halde gerekir ki onların farkında teferrüs iyi şekilde teferrüs olur.

Altıncı Kısım Midedeki Püstüller

Tenkiye yapıldıktan sonra yara olan midede ishal meydana gelir. Bu durumda hastaya nar taneleri, koruk suyu, sıcak demirde pişirilmiş süt verilir.⁸⁰

Mide Yanması

Kişilerin midesinde yanma oluşmuşsa onların kurtuluşu çok azdır.

⁸⁰ TM: O kişiler ki onların midesinde yanma arız olmuşsa onlar için hilas (kurtuluş) düşünülemez. Midelerinde az yanma olanlarda az kurtuluş vardır.

ÜÇÜNCÜ KİTAP ON ÜÇÜNCÜ FEN

BEŞİNCİ MAKALE

Yapısal Özelliklerine Bağlı Olarak Midenin Durumları ve Bundan Çıkan Sonuçlar ve Safra Kesesi ve Onun Halleri

Birinci Kısım

Dokuların Arasında Sıvı Kalması (Empphysema)

Bazen midede hava yiyecek birikimleri sebebi ile oluşur. Eğer onda garip bir rutubet oluşmuşsa gaz oluşur; sıcaklık olmaz. Eğer mutedil-se normal hallerde yele dönüşmekle kalır ve sıcaklık sindirici olabilir. Eğer sindirim zayıfsa ve yiyecekler de azsa şüphesiz bu sindirime yararlı olmaz. Eğer sıcaklıkta zaaf söz konusu olursa gaz oluşur. Eğer maddenin cevherinde çok gaz yoksa boşluklarda hava birikmez. Ancak azalan sıcaklık sindirimi engellemeye çalışır. Sıcaklığın ortadan kalktığında onun sahibinde içerde asla gaz birikimi olmaz. Eğer gaz ilerler ve aşağı doğru inerse, besinlerin dönüşmesi sırasında gaz birikimi olmaz. Ancak başka sebeplerden bu durum ortaya çıkabilir. Bunlardan biri onlara sıcaklığın yayılıp, onları sarmasıdır. Diğer bir sebep de yiyeceklerin hareketine engel olan soğuktur.⁸¹ Bazen o sıcaklık makul bir sindirimle birlikte olur ve sindirim için gerekli olan madde mevcut olur; mideye gelmiş olur. Eğer kişi o yiyecekleri yedikten sonra, onların üzerine çok miktarda su içerse sindirimde besin maddelerinden çok sıvı sindirime maruz kalır. Bazen de iyi mizaçlı bir sindirimde besinin dönüşümünde midede yiyecek özel bir muameleye tabi tutulur. Bazen de sindirim sırasında besinin mizacı dolayısıyla yel oluşur; fasulye, mercimek gibi yiyeceklerin sindiriminde görüldüğü gibi. Onlar sindirim gücünü desteklemez, fakat sindirime engel de olmazlar. Ancak şiddetli güçlü sıcaklık oluşur ve elbette yo-

⁸¹ TM: Hareket besin ve bu zayıf hareketle ne zaman soğuk istila edip hareket kalmazsa o besinden nefeha oluşması düşünülemez.

ğun bir madde oluşur. Şiddetli gaz yapan içeceklerden biri keskin şarap ve tatlı şaraptır. Ancak tatlı şarap eğer hafif olursa, yoğun değilse, latif yeller oluşur; ağır olmaz. Bazen de gaz yapan yiyeceklerin pişmesi sıcaklık oluşturur. Çünkü o yiyecekler midede ısınıp bu sıcaklığın gücüyle soğuk ve nemli maddeleri çözer ve onu buharlaştırıp yel oluşmasına sebep olur. Bazen bu oluşan yel gurultu şeklinde kendini gösterir. O zaman karında hava (gaz) olduğu söylenir. Mide ve bağırsaklarda rutubet camısı bir boşluk oluşturur. Bu gibi bağırsaklarında yel oluşan kişilerin doğal sıcaklığı o rutubetli yiyeceklerle ilgili ise yiyecekler doğru yolu bulur. Eğer sıcaklık yoksa orada yeller oluşur ve bundan dolayı boşluk oluşup yiyeceği kuvvetle hareketlendirir ve boşlukta bulunan hava da (yel, gaz) da hareketlidir. Onların hareketlenmesiyle rutubetli buharlar oluşur. Bunlar yel gibidir. Bazen gaz oluşmasının sebebi çok fazla sevdavi hıltın orada olmasıdır. Bu durum dalak hastalıklarında görülür. Genellikle, bu durumda bedende soğukluk oluşur ve soğukla oluşan yeller bütün vücudu etkiler. Onun içindir ki bu yeller yenen yiyecekler üzerinde de etkin olup, sindirimi zayıflatır.⁸² Burada oluşan yelin yarısı buhardır. Eğer boşluklarda hastalık iyileşmeye doğru giderken olursa, bu iyileşmeyi tersine döndürme tehlikesi oluşturur. Safra kesesi hastalığı çoğunlukla midede şiddetli hararet oluşturur ve yiyeceklerle geri dönüp mide civarında vücutta hapsolür; ekşi geçirme ve aynı zamanda, adeta harap eden bir kusma oluşturur. Eğer dalakla ortaklık varsa, paylaşım söz konusu ise bu durum ortaya çıkar. Orada biraz rutubet, ağrı ve kan vardır. Bazen onda şişte oluşup sevdavi buharların oluşmasından melankoli oluşur.

Belirtiler. Yellerin ve gazın midede oluşmasının sebebi yiyeceğin maddesidir. Bu durumda, maddenin cevherinde tarif edildiği gibi yel varsa, o madde geri dönüp gaz oluşturabilir. Yenen maddede bulunan yel aslında çok değildir veya çoğu kez o besinler yel oluşturmaz. Besinler iyi olduğunda çok fazla yel meydana gelmez. Eğer geçirme 2 kez tekrarlıyorsa kişinin zayıflamaya meyli azalır.⁸³ Tedbirdeki de-

⁸² TM: Bu yarım sindirim yel oluşturur.

⁸³ TM: Aynı şekilde onun gibi nefehadan [besinler cidden ve yararlı olmayan dönüşüm] oluşmanın yokluğuna işaret eder. O nefeha veyahut 3 defa tekrar çeşâ ile de yararlı olur; gailisi sakin olur.

ğişimle gaz oluşumu iner. Midevi sevdavi gaz oluşumu ile rutubetli hıltlar nedeniyle oluşan gaz arasındaki fark sevdavi gazın oluşumunun kuru olmasıdır; diğeri rutubetlidir. Başka gaz oluşunun sebeplerinden bu sebepler ortaya çıkar.

Tedavi: Eğer gaz birikimi yiyeceklerin değişiminden oluyorsa o yiyeceklerin terk edilmesi gerekir. Kişi kendi sistemine uygun yiyecekler almalıdır. Kişi yediği yiyecekleri boşaltana kadar karnı üzerine yatarak uyumalıdır. Mide soğukluğundan ve zaafından dolayı onu mide zaafi kısmında zikredilen ilaçlarla tedavi edilmelidir. Nane, *alexanders (Symirnum olusatrum)* ve kimyon gibi kokulu hafif bitkilerin yağları içinde pişirilerek merhem şeklinde uygulanır. Eğer hala güçlü ilaçlara ihtiyaç duyulursa sedef otu, defne tohumu, şeytantesi, selamet otu, defne yağı ve boy otu yağı ve benzerleriyle merhem yapılarak kullanılır. Bazen organa dereotu gibi sindirim kanalını açan maddeleri merhem şekline getirip uygulamak gerekir. Sonra daha güçlü merhemler kullanılır; örneğin çördük otu, dereotu, nar suyu ve benzerleriyle hazırlanan merhem gibi. Bazen ona bu yağlarla lavman uygulanması gerekebilir. Bazen onların içine zift de konur. Eğer gaz oluşumu soğuk ve ağır maddeden oluşmuşsa kişiye bu ilaçlar içirilmez.

Çünkü bazen onlar yellerin artmasını sağlarlar. Muhtemelen önce tenkiye yapılmalıdır. Sonra zikredilen ilaçlar içilebilir. Eğer rahatlamaya sebep sadece soğuksa ve eğer gaz az birikiyorsa burada konuyu abartmamak gerekir. Muhtemelen onun tenkiyeye ihtiyacı olmaz. Muhtemelen tenkiye öncesi verilen ilaçlar hastaya içirilir. Nehir yarpuzu balla karıştırılıp pişirilir ve ondan hastaya içirilir. Havlican da cidden yararlıdır. Havlicandan yapılan macundan belli bir miktar sirkeyle birlikte ve nohutla hap yapıp, sıcak su ile 1 miskal miktarında içilir.

Bu çoğunlukla gazı çözer ve rutubeti de çözer. Gaz toplanmasına çok yararlı bir başka madde kunduzhayasıdır. Kunduzhayası sirke ile karıştırılıp gül suyu ve eski zeytinyağı ile içilse yararlıdır. Özellikle şeytantesi ve adasoğanı yararlıdır. Denir ki, burada kötü huylu maddeler de yararlı olabilir. Bazen sen onlara yemek üzerine hafif şarap verebilirsin. Hasta bunun üzerine uyur ve sıkıntısından kurtulmuş olarak kalkar.

Bu hastalık için yararlı merhemlerden biri: Siyah kimyon, defne tohumu, sedef otu şarap içinde iyice pişirilir ve süzülür; sonra yağda yarısı kalana kadar şarapla pişirilir öyle ki sadece yağ kalır. Sonra o merhem olarak kullanılır. Aynı şekilde siyah kimyon yağı da merhem olarak kullanılır. Bazıları diyor ki Süleyman fesleğeni cidden çocuk karnındaki tenkiye uygulamasında yararlıdır. Sevdavi olan gaz birikmesinde şecerina ve *fundadikun* (5 unsurdan oluşan bir tenkiye ilacı) ve nane verilir. Hastaya güçlü bir kusturucu vermek gerekirse kokuşmuş hapı (yakıcı bir preparat) verilir ve onun üzerine sünger konur ve o sünger keskin sirkeye batırılmıştır. Sirke şeytanterisi sirkesi olursa daha etkin olur.

İkinci Kısım Gurultu

Bütün olarak midedeki gazın sebepleri gurultunun da sebebi olabilir. O sebeplerden midede gaz birikmesi oluştuğu tabiat biriken gazı atmaya yönelir. Ancak atamazsa o gaz birikimi isyan edip, yukarı aşağı hareket eder ve bağırsağın içinde harekete geçer ve o hareket gurultu oluşturur. Özellikle o hareket ince bağırsakların dar geçiş yerlerinde birikir; oralardan daha geniş yerlere geçince hareketinin şiddeti azalır ancak sesi ağırlaşır, yoğunlaşır. Ancak ince bağırsaktaki sesi çok şiddetlidir ve gelen sesler daha çok ince bağırsağa aittir. Eğer o rutubetli yellerle karışırsa onun sesi saf değildir. Bağırsaktaki gaz rutubetli yellerle karıştığında ne zaman boşluk bulsa oralara giderek rahatsızlık yaratır; gevezelik gibi, gereksiz yeller oluşturur. Yellerin oluşturduğu sesler bağırsağın içeriğini, saflığını veya boşluklarının yoğunluğunu da gösterir. Gurultu tedavisi mide ağzının tedavisinde kullanılanlardan daha güçlülerine ihtiyaç gösterir karındaki yaralarda ve hummalarda kullanılan kimyon ve kudret helvası suyu içilmelidir. Onun yerine şeker kamışı da kullanılabilir.

Üçüncü Kısım Midenin Düz ve Pürüzsüz Olması ve Besinlerin Sindirilmeden Bağırsağa Geçmesi

Bu bozukluğun bazen sebebi mizaçtaki sıcaklık ve yenen maddelerdeki gevşeklik olup midenin maddenin gevşekliği dolayısıyla yiyece-

ği sindirmeden bağırsağa göndermesidir. Nadiren madde olmaksızın kötü mizaç basit sıcaklıkla da yiyeceği sindirmeden mideden gönderilir. Eğer o kötü mizaç sebebiyle kendi içindeki besinleri tutma süresi kaybolursa midede kötü soğuk mizaç oluşup mide yiyecekleri tutamaz ve bu bozuk madde ile hastalık madde olmaksızın da ortaya çıkabilir. Midede yara olduğunda bu durum ortaya çıkabilir. Çünkü yara midede sıkıntı yarattığı için mideden dışarı atma gücü harekete geçer ve bu hareketle yiyeceklerin midede tutulma sorunu ortaya çıkar. Eğer midenin ve bağırsağın yiyeceği tutma sorunu oluşursa ondan sonra ekşi geçirme olur. Hippokrates'e göre geçirme görülmesi iyiye alamettir. Çünkü ekşilik oluşturan sıcaklığın ortadan kalktığını gösterir. Şüphesiz onda sıcaklık olmazsa gaz olmaz ve de geçirme olmaz.

Belirtiler: Bunun bilinen belirtileri zikredildi. Tekrarına ihtiyaç yoktur.

Tedavi: Mide sindirilmeden besini göndermesinin ve mide gevşekliğinin sebebi, eğer kötü sıcak mizaçsa hafif karışımlarla onları dışarı atmak ve daha sonra kabız yapan meyve suları almak gerekir. Çavşırta pişirilmiş arpa suyu içmek yararlı olabilir. Eğer hastalık uzarsa, hastaya pişmiş inek sütü içine demir katılıp hastalığı azaltan zıt ilaçlar verilir. Bunlar tebaşir, gül, kehribar, gülsuyu, Arap zamkı, Malta mantarının alınıp yarım ratl miktarı üzerine inek sütünden hazırlanmış çökelekten 5 dirhem konur. Kanun'da zikredilen ilaçlarla birlikte mide üzerine yakı olarak uygulanır. Hastanın yiyeceği kabuklu mercimek ve pirinç, akdarı alınıp kabız yapan meyvelerle, örneğin koruk suyu ve nar suyu ve ayva suyu ile ekşi içecek haline getirilip hastaya verilir. Şüphesiz bu yiyeceklerde ete benzer bir şey yoktur. Et için piliç, kırmızı keklik, kestane rengi orman tavuğu pişirilerek verilir ve yemeden önce onların üzerine zikredilen ekşi yiyeceklerden dökülür. Bunların dışında çok az miktarda ve nadiren madde olmaksızın basit ve kötü mizaç sebebiyle bu hastalık meydana gelmiş olabilir. Sen onları donmuş nesne kısmında öğrendiğin şekilde tedavi edersin. Eğer midede besinlerin durmayıp atılmasının sebebi soğuksa ısıtan içeceklerle ve kendi konusunda açıklanan yiyeceklerle tedavi edersin. *Kanaber (asclepias, Cynachum vincetoxi)*, pişmiş kuş etleri ve piliç hastaya verilir. Çünkü etlerin midede kalma süresi uzundur ve sıcak ve kabız yapa ilaçlarla kabız yapan kokulu baharatlar verilir

veya sıcak, kabız yapan şeylerle onlar karıştırılarak verilir. Eğer hastalığın sebebi zikredilen zıt yiyeceklerse kusturucu maddeler verilerek, parmakla kusturulur. Hastanın yemeklerinin üzerine ceviz ve bitotu konur ve demir kiri dökülür (yemek üstüne) ve eski şarap içirilir. Eğer yara varsa ilkin hızla ilaç verilir; sonra şiddetle mide harekete geçirilir. Ancak mide yiyecekleri tutmakta zaaf gösterirsek kabız yapan ve tortulaştıran (onları yoğunlaştıran) yiyecekler ve mideyi büzen ilaçlar verilir. Mideyi ısıtan kokulu şuruplar içirilir ve yakılar uygulanır. Keçiboynuzu, taze deve diken suyu ile veya tek başına veya ceviz bit otuyla verilir. Onun hapları da çok yararlıdır. *Hiyufaktidas* (taş altında uzun zaman kalmış su) hapları da gül suyu hapları yararlıdır. Pelin otu ile yapılan yakı kabız yapar. Ancak sıcak rutubetli mizaç kısmında biz bütün benzeri yiyecekleri zikrettik. Bizim sıcak rutubetli mizaç kısmında zikrettiğimiz yiyecekler ve benzerleri, pişirilmiş kaynatılmış, kavrulmuş kızartılmış ve suyu çıkarılmış yiyecek yararlı olur. Bilmelisin ki arpa suyu ve demirhindi suyu baygınlık oluşturan bütün bu hastalıklar için yararlıdır.

Dördüncü Kısım

Kusma ve Kusmaya Meyletme (Bulantı) ve Mide Ajitasyonu

Kusma ve kusmaya meyletmeyle, bulantı ve mide ağrısıyla midedeki içerik ağız yoluyla dışarı atılır. Kusmaya meyletme öyle bir harekettir ki henüz kusma olmamıştır. Kusma ise midedekini dışarı atmadır. *Gasyan* (mide bulantısı) da midenin bir halidir. Onunla midenin hareketi tahrik edilmek istenir; ancak sabittir; kısa bir süre madde talep ettikten sonra sakinleşir. Bu durumların hepsi iştihaya zıttır ve soluk gerekli olan gasyana dönüşür. Ona iştihaya kaybı da denir.

Kusma iki zaafa bağlı olarak meydana gelir. Bunlardan biri mestrasyona dayalıdır ve kusturucu ilaçlar içilmesi durumunda görülür. Diğer kusma sükûnet halidir. Bir hastalık sebebiyle ortaya çıkar. Ne zaman kusmaya meyil olursa midenin meyli ağzına doğru bir şeyler yaklaştırmak isterse oraya kadar gelir. Bu durum bazen mideye sıkıntı yaratan maddelerin (yenen ve içilen şeylerin) özelliklerinden kaynaklanır. Bazen de bu durum beyinle ortak olarak, örneğin beyin bir durumundan ortaya çıkmış olabilir. Eğer baş darbe almamışsa içilen

bir şeylerin karışıklığından ve yenen yiyeceklerin bozuk olmasından kaynaklanmış olabilir. Bunların yanı sıra yiyeceklerin safravi veya rutubet içermesi hamilelikte olduğu gibi, kadınların rutubetlerinin hamilelikte bozuk kötü hıta dönüşmesi veya kötü olmayan rutubetin midenin ağzına inmesi gibi veya o rutubetin mideyi yavaşlatması gibi ya da başka sebepler olursa bunlar mideye sıkıntı vermiş olabilir. Midenin ağzında olan kan ve tatlı balgam geri döner; onu besler. Ancak bu balgamın mideye ulaşması yavaş yavaş olur. Kan da mideyi besler. Balgamın beslemesi ise kana dönüşmesiyle mümkün olur. Onun mizacı kan mizacı kazanıp mideye yararlı olur. Ancak bu yavaş olur. Onlar mide mizacına benzer hale getirilir. Zikredilen damarlar Allah'ın izniyle Anatomi Kısımında verildi.

Ancak zikredilen sebeplerden dolayı onlar mideyi beslemezse onlarda yeterince hazımsızlık sağlayacak olan damarlar kan temin edemez. Çoğunlukla bu durumda karaciğer kanın damarlardan bu yolla zerkinin sağlar. Muhtemelen ona nüfuz eden cidden iyi kan çok ağırlaşmadan keylusa dönüşür ve mide onu besler. Midenin kendi cevherine benzer hale getirir. İnsanlar kanın mideyi beslemediğini zanneder ve bu hüküm mutlak bir hükümdür. Bazılarına göre, sevdavi kusmalar nöbet oluşturur ve o hasta kurtulur. Bazen kusma sırasında yemek borusunda ve midede yara meydana gelir. Bazı kusmalar buhran işaretidir. Bazen kötü işaretler veba hummalarının da olduğu gibi, mevcuttur. Eğer kusma nekahet döneminde görülürse hastalığın tekrarladığına işaret eder. Ateşli hummaların arkasından gelen karaciğer şişlerindeki buhranlarda kusma yararlıdır. Bazı kusmalarda hummaların artması söz konusudur. Eğer mide veya karın iç organlarında şiş varsa bu durum görülür. Özellikle sıcak şişlerde bu durum ortaya çıkar. Onun içindir ki, o organ, içinde şiş oluşturan maddeyi atmaya meyleder. Aynı şekilde ona (mide) gelen yiyeceklerin temasında yine ilaçların dokunmasından ve civarında olan organların doluluğundan sıkıntı hisseder. Bazen kusma devam eder ve bazen de midedeki bulantı kusma safhasına geçmez.⁸⁴ Güçlü emme kuvveti veya mide

⁸⁴ TM: Sebebi ma sakasi şiddetli güçlü olmasıdır veya gasın sebebinde niteliklerin zayıflığı veyahut miktarca azlık olur. Hatta o sebep olursa kusma kolay olur ve belleği(?) (bilki) tahrik eder,

bulantısının zayıf olmasından böyle olur veya onun (bulantı) azlığından dolayı kusma olur. Eğer kişi onun üzerine kolay kusturucular yerse muhtemelen kusma harekete geçer ve midesinde zaaf oluşur ve kendisinde baygınlık hisseder, ancak mide boşluğundakini kusmak mümkün olmaz. Orada içilerek veya içilmeksizin oluşmuş pek az hılt vardır.

Eğer mide ve mide ağzı güçlüyse onda mide bulantısı oluşmaz. Bu hal onda harekete geçmez. Ancak o zayıf olduğunda onda (mide) bu durum ortaya çıkar. Mide zayıf olduğunda madde az olsa da bu durum görülebilir. Kusmanın (yenen besini dışarı atma) 2 sebebi vardır. Bunlardan biri hıltlardır. Bazen onlar hareket etmeksizin pek az sıkıntı yaratır. Bazen şiddetli, yıpratıcı değildir. Çünkü o midedeki yaralardan kaynaklanmış olabilir. Eğer yemek yenirse o, oradaki maddeyle karışıp artar. İkinci olarak yenen besin maddesinin çokluğu, fazlalığı kusmaya ve yiyeceğin mideden yukarıya çıkmasına sebep olur.⁸⁵ Bazen kendine döner ve sıcak ve kuru mide, mide bulantısını tahrik eder. Hızlı yemek yemek midede sıcaklık oluşturur. Bu durumda sıcaklık dolayısıyla çevredeki hıltları harekete geçirir. Dengeli kusmanın büyük yararı vardır. Ancak kanlı ve güçlü kusma mideye sıkıntı verir veya fazlalıklar dışarı çıkar. Buhranlı kusma iyidir ve çoğunlukla ısıtıcıdır. O kasılma ve sara halinde olur veya onların benzeri sara halinde tekrar tekrar görülür. Ona bakır pası ve *onilenciya* uygulanması yararlı olur. Büyük bir azimle midede bulunan hummalı ve diğer maddeleri dışarı atmak yararlı olur; çoğunlukla yoğun hıçkırıktan kurtuluş kusmadır.

Kusmanın dengeli olması gerekir. Çünkü şiddetli olursa böbrekleri rahatsız eder. Böbrekleri korumak için kusmanın dengeli olması gerekir. Gerektiğinde onlardaki bozukluklara ve ayaklardaki bozukluklara tedavi uygulanır. Atar ve toplardamarların ve diğer damarların patlayıp içeriklerinin dışarı akmasına karşı kusma yararlı olur. Ayda 2 defa kusmak yararlıdır ve hamamdan sonra kusmak daha da yararlı olur. Sonra yemek yenip doluluktan sonra kusmak daha yararlıdır.

⁸⁵ TM: Çokluğuna dayalı olarak midenin ağzı suud edip kusmayı tahrik eder. İkinci sebep budur ki yiyeceğin miktarı kusmaya muin olup onunla sebebi zayıf kusma oluşturur.

Birinci Kitap'ta bu konuda yeterli bilgi verdik. Zayıf mide ne kadar beslense de onda mide bulantısı olur; bu da kendiliğinden oluşur. Eğer midede zaaf varsa o besinle dolduğunda sindiremez ve içindeki besini yukarı gönderir; bazen de aşağı gönderir. Mide zaafı kötü mizaç grubundandır ve sen bilirsin ki kötü mizacın bazıları ruhun çözülmesi üzerine yoğunlaşması (ruhun çözülmesinden kaynaklanan kötü mizaç) sebebiyle bu durum ortaya çıkmış olabilir; örneğin ishal gibi. Sen şiddetli ağrıların zayıflaması (azalması) ve sıkıntıların artması, oruç gibi, yoğun açlıktan mide bulantısı olduğunu bilirsin. Midede zaaf olması kusmaya sebep olabilir ve midede ağrılar oluşur. Bu durumda kişi süratle kusar ve midesindeki yiyeceği dışarı atar. Tahmin edildiğine göre, hakikaten aç değilken yemek yenmesiyle ilgili şöyle denir: Eğer çok yakıcı şeyler yenirse bu durum ortaya çıkar ve sonra kişi bütün yediklerini çıkarır. Genellikle kötü kusma kanlı kusmadır. Söylediğimiz gibi bunun tedavisi yoktur. Muhtemelen bu durum doğanın gücünün delilidir. Kanlı ve sevdavi kusmanın sebebi midede olmayan hıtlardır. Muhtemelen onlar başka organlardan oraya gelir. Bu durum midenin diğer organlarla ortak olduğunu ve o organlarda zaaf olduğunu gösterir. Kan kusmak özellikle onun dışarı atılması zorunluluğundan olursa bu hastayı helak eder; kötü mizaçlı kusma oluşur.

Ancak safravi hılt kusulursa bu fazla sıcaklık olduğunu gösterir; ama kusmuk balgami ise basit mizacın hâkimiyetine işarettir. Kötü kusmuğun renkleri farklıdır. O siyah olabilir; bakır pası rengindedir; pırasa renginde olabilir. Bu durumda o kötü ye işarettir. Kötü hıtların bir araya gelip midenin ağzında toplandığında mide bulantısı olur; tabiat karışıktır. Kusma karışık olan tabiatı teskin eder, sakinleştirir; tabiatın çözülüp rahatlamasını sağlar. Bu amaçla tabiat yumuşatılsa bu durumda kusma artar.⁸⁶ Eğer ince hıtlar veya safra çözülürse o ilaçla tedavi edilebilir. Buhara eriği, demirhindi ve bu ikisine benzer olan bitkilerle tedavi yararlı olur. Bazı insanlarda yemek yeme arzusu azalmaz. Midelerinde doluluk oluşunca onu midesinden aşağıya indirir veya kusar; sonra tekrar yemek yer. O kişi bu alışkanlığından

⁸⁶ TM: Buna bağlı olarak mürekkep mizaç bozulur.

vazgeçmez ve sağlıklı olarak yaşar. Bu onun doğal halidir. Kişi bir taraftan yemek yemekten ve bir taraftan da onu dışarı atmaktan geri kalmaz. Bu onun alışkanlığıdır. Ona benzer bazı hayvanlarda vardır.

Bazı insanlar da vardır ki yemeklerini hızlı yerler. Zannediyorum ki bu durum kusmayı tahrik edebilir veya sıkıntı yaratabilir; konuşmayı veya soluk alıp vermeyi etkileyebilir; nefsanî hareketleri tahrik eder.

Sağlıklı, salim kusma hıltların yoğunluğunda ve inceliğinde vasat olan balgam ve safranın alışlagelmiş bir kusurudur. Pırasa renginde kusmuk kötülüğün delilidir ve lacivert rengindeki kusmuk sevdavi hıltlardan kaynaklanan kusmuktur. Mor rengindeki kusmuk genellikle ateşli hastalıklara işaret eder ve kuvvetle muhtemeldir ki o hastalık öldürücüdür. Pırasa rengi ve lacivert rengi kusmukların sebebi başkadır. Ancak genellikle onlar ateşli hastalıklarda görülür. Siyah rengi kusmuk çıkaranlar eğer sevdavi mizaç hâkimse ve mide soğuksa çok sıkıntı yaratır ve bu tip kusmuk rengi olan kusma öldürücüdür. Pırasa renginde olanla onun sıfatları ortaktır. Safra rengi, pırasa rengi ve bakır pası renginde (yeşil) kusmuk çıkarma sıcak mizaçlı karaciğerden ve sahibinin karaciğerinde şiş olmasından kaynaklanır; orada şiş olduğunu gösterir. Kusmuk ilkin sarı, sora pırasa sonrada bakır pası rengindedir. Burada hıçkırık ve mide bulantısı da vardır. Ancak siyah renkteki kusmuk dalak şişinde ve başka organlardaki bozulmalardan da olabilir. Özellikle ateşli veba hastalığında bu durum görülür. Hastalıkların dördüncü gününde kusma olursa o kişiye yararlı olur.

Beşinci Kısım **Uyarıcı İşaretler**

Mide bulantısı ve kusma vasıtasıyla sağlam yoldan dışarı atma şöyle olur: Ne zaman dudaklarda titreme olursa, yukarıda belirtildiği gibi, bu durum midenin üst kısmı ve çevresiyle ilgilidir. Ancak kötü hıltların belirtileri pis kokulur, mide bulantısı ve kusmadır. Burada ateş ve susuzluk olur; ağızdaki yiyecekler de bozulma görülür. Buradaki hıltın puslu olduğunun işareti bu sebeple oluşan kusmadır. Madde-nin şiddeti (keskin olması?) sıkıntı yaratır; onla birlikte boğulur gibi bir öksürük oluşur. Bundan dolayıdır ki, burada nitelik olarak biri-

kintinin oluşması söz konusudur; nicelik olarak değil. Kötü olmayan hıltın belirtisi onun miktarı ile etkin olmasıdır; burada buharın bozukluğu ve yiyeceğin bozukluğu ile hastalık belirlenir; yoksa onların kötü kusmayla olan ilgisiyle belirlenmez. O (mide bulantısı) hafif ilaçlarla sakinleştirilir.

Eğer mide bulantısı ağır ve yoğunsa hafifleten, sulandıran ilaçlarla tedavi edilir. Bu durum yoğun rutubetle, kötü olmayan çok kusmayla, çok fazla dışkıyla ve çok tükürükle de belirlenir. Özellikle eğer sindirim zayıfsa, bulantı bu zaafa işaret eder. Midenin ağzındaki kötü mizacın sebebinin işareti olsa mide hemen harekete geçer. Beyinle, karaciğerle ve rahimle ortaklığından dolayı oluşanlar beyin, karaciğer ve diğer ortak organların hastalıklarının işaretleridir.

Altıncı Kısım

Kan Kusma⁸⁷

Eğer kusmayla mideden veya yemek borusundan kan geliyorsa, onun sebebi damarlarındaki açıklık veya kaçak sızıntı ya da kesik var, demektir. Çoğunlukla kusmayla kanın çıkmasının sebebi kusma ve ishal durumunda sıcak mizaçlı müshillerin kullanımınıdır. Bunların kullanımından sonra kanamanın arttığı görülür. Kusmada kan görülmesi, ayrıca pişmemiş açılmış şişler, burnun kanamasında akan kanın mideye inmesi ve kusmukla bu kanın dışarı çıkmasından da kaynaklanmış olabilir. Ancak burun kanının mideye inip, bunun kusmayla çıkıp çıkmadığı bilinemez. Bu kan mideye ait zannedilir. Mideden geldiği zannedilen kan karaciğerden veya başka bir organdan da gelmiş olabilir. Özellikle de eğer kan nevinden atılması gereken şey tutulmuşsa, hapis olmuşsa veya organın kesilmesiyle kanama olmuşsa, bizim usul kısmında açıkladığımızın tersine midede yiyecek fazlalığı vardır. Alışlageldiği üzere perhiz terk edilir veya muhtemelen şarap içilir. Mide veya yemek borusu veya mide içinde oluşan yaralardan kan gelir. Bunun sebebi damarda, yara sebebiyle meydana gelen açılmalarıdır. *Külliyat Kitabı*’nda Bu makalede zikrettiğimiz gibi, mide-deki şişlerden kan çıkar. Damarların inceliği, gevşekliği, ağırlığı ve

⁸⁷ TM: Kusmayla Dışarı Atılan Kan

çoğunlukla sağlığının güçlü olmasından dolayı kişi kan kusabilir. Kişi kanı atması gereken yerlere doğru akıtır.

Aynı şekilde, çoğunlukla atılan kan 2 ratl kadar olabilir. Bu kanama o kişiyi rahatlatır ve yarar sağlar. Eğer karaciğer ve dalaktaki fazlalık mideye gelirse oradan kanamayla atılır. Eğer kan dalaktan gelmişse rengi kötü ve siyahtır. Bazen ekşi lezzettedir. Bu kanamada ağrı yoktur. Çoğunlukla insan kesik eti atar. Onun sebebi midedeki siğil gibi fazlalıklar veya döküntülerdir. Onlar bulundukları yerden kopup doğal olarak yukarı doğru atılırlar. Bütün kan kusmalar kötüdür. Ancak eğer ateşli hastalık yoksa bazen iyi olabilir.

Belirtiler. Kan kusma mideden kaynaklandığında hissedilen ağrı, yemek borusundan kaynaklanan ağrıdan farklıdır. Bazen de bir tek damarın açılmasından kaynaklanabilir. İki damarın yenmiş olmasıyla da ortaya çıkmış olabilir. Burada ağrı olmayabilir. Ancak bu tip kanamalar yara olduğuna, dokunun yendiğine işaret eder; orada eski bir yara da olabilir. O yaradan kusmuğa azar azar kan sızıp, akar. Bazen kan çok miktarda çıkıp sıkıntı yaratır. Güçlü kuvvetli, sağlıklı kişilerde bu kanama pek etki yaratmaz; muhtemelen kanamadan önce hissedilen ağırlığı giderir. Kan iyi niteliktedir. Eğer dışarı atılan kan, kan pıhtısı şeklinde olmayıp, ince ise, yoğun değilse, kanın yoğunlaşmadan önceki hüviyetindedir (şeklinde). Kan kandamlası şeklindedir. Kanama basurdansa burada hasta helak olur ve dokuda harabiyet oluşur. Onunla birlikte hastada bir koku oluşur; hastanın rengi sararır. Karaciğer kaynaklı olan kanla mideye ait olan kan farklıdır. Aynı şekilde dalakla ilgili kan da farklıdır. Çünkü organ olarak mide ve dalak birbirinden farklıdır. Bundan dolayı karaciğer ve dalak kaynaklı kanamalarda ağrı olmaz. Mide kaynaklı kan kusmada ağrı vardır. Dalak kaynaklı kan siyah renktedir ve bazen de ekşi lezzeti vardır. Çoğunlukla insan kopmuş et gibi bir madde kusup çıkarır. Bunun sebebini biz daha önce zikrettik.

Yedinci Kısım Kusmanın Tedavisi

Burada bütün söylenecekler şunlardır: Eğer kusma yenen besin maddelerinden oluşmuşsa yenecek uygun besin maddeleriyle düzeltmek

gerekir. Mideyi güçlendirmek için bizim zikrettiğimiz güzel kokulu, sıcak veya soğuk yiyeceklerden hastaya vermelidir. Eğer kan kusma midedeki kötü maddelerden kaynaklanıyorsa, bizim Kanun'da zikrettiğimiz gibi, o maddeler içeceklerle alınır veya lavmanla dışarı atılır; hastaya az ve latif yiyecekler verilir. Hasta oruç tutar; hafif perhiz yapar. Uygun olduğunda lavman yapılır. Böylece midedeki maddeler aşağıya yönlendirilir. Kusmayı durdurucu maddelerle kusmaya son verilir. Eğer kusma, hastalığı yapan madde yüzünden oluyorsa ilaç olarak verilen kusmayı sağlayan maddelerle hastalıktan kurtulmak mümkün olur. Bunun için uygun sıcak su tek başına veya ballı sirkeyle birlikte veya dereotu suyu ile ya da turp suyu ve balla verilir veya benzerlerinin suyu verilir. Bunlar ilgili yerlerde anlatıldı. Eğer kusmayla veya bir başka şekilde mevcut ağır maddeler atılmak istenirse ilkin o ağır maddeler hafif, nazik maddelere dönüştürülür; onların ağırlıkları ortadan kaldırılır. Sonra onlar dışarı atılır.

Eğer mide bulantısı olursa muhtemelen kusturulur. Kötü mizaç dolayısıyla kusma olursa onun yerine geçen ilaçlar verilir, yani nesenin eksikliğini tamamlayan ilaçlar verilir. Eğer kişinin uyuşturucu maddeye ihtiyacı olursa, bizim ona önereceğimiz maddeler verilir. Burada amaç mide bulantısını hıltları atarak ortadan kaldırmaktır. Aynı zamanda baygınlığı veya zayıflığa karşı tedbir almaktır ve gevşek ve ağır ve de yoğun maddeleri bertaraf etmektir. Yine kokuşmuş kan birikintisinden kokulu maddeler içeren bitkilerle kurtulmaktır. Çünkü şiddetli kokulu maddeler mideyi uygun hale getirir. Özellikle eğer sorun yiyeceklerden kaynaklanıyorsa veya onlar ihmal edilmişse, onlarda hissedilen kötü kusma, keskin şiddetli maddenin etrafa doğru çekilmesine sebep olur ve bu yararlı olur. Özellikle çevredeki organlardan mideye atılan hıltların kusmayla atılmasında yararlıdır.

Burada bu maddenin etrafa çekilmesi daha şiddetlidir. Özellikle aşağıya doğru çekilir. Özellikle ellere ve yukarıdan ayaklara şiddetle iner. Eğer el ve ayaklar sıcak suya sokulursa bu çekme mutedilleşir. Bazen ellere ısıtıcı ve yaralar için kullanılan ilaçlardan koymak gerekir. Çekici ilaçlarla kişiyi kusturmak ve böylece teskin etmek yararlı olur. Had derecede hızlı kusmada mideyi soğutmak yararlı olur. Aynı zamanda etraf organların da soğutulması gerekir. Bazılarına göre, acı

badem eğer dövölüp suyla karıştırılıp hastaya içirilirse kusma için çok yarar sağlar. Bakla pişirilip, onun kabuğu sirkeyle karıştırılırsa, o da bu tip kusmalarda çok yararlı olur. Mercimek pişirilip, onunla merhem yapılsa veya eğer sirkeyle pişirilse yararlı olur. Bu manada şüphesiz yararı çoktur. Onlar çeken ilaçlardır: helile ve ham sarısabır, karanfil alınır ve elma suyu içine konup içilir. Karanfil ile onların birlikte alınmasından, tek başına karanfilin çiğnenmesi daha iyidir. Burada alınan maddelerin hepsi eşit miktarlarda alınır. Karanfilin çiğnenerek alınması daha yararlıdır. Tecrübeyle burada yararlı olduğu belirlenen ilaçlar ya iyi karşılanır veya mide bulandırır. Et suyu ile bazı bitkiler pişirilir. Bunların içine kuru kişniş konur. Sonra onun içine reyhan şarabı konarak içilir. Bununla birlikte mazı konursa iyi olur.

Bazen bu terkibe bir nevi kek veya yağlı ekmek konur. Bu ilaç içildiğinde hastayı uyutur. Eğer damarları uyuşturursa ve tabiatı kuruyrsa kurutucu ilaç içildiğinde kötü kusma olmaz. Ancak kurutmaya sebep olmayacak miktarda kabız yapan ilaçlardan verilse onda sıkıntı olmaz. Tabiatı kuru olanlara tenkiye yapılarak o kişinin mizacı yumuşatılır. Daha sonra hastaya meyve suları verilir Bunların çoğu mide bulantısı ve kanlı kusmayı ortadan kaldırır. Hastaya pis, bozuk ve rengi değişmiş, bozulmuş şeyler verildiğinde şiddetli tepki gösterir. Bilmelisin ki eğer mide bulantısında sıkıntı varsa (ağrı gibi) onun kusması sağlıklı değildir. Ona hafif, latif kusturucular yardımcı olabilir. Hatta kişi yediğini kusar veya hıltı kusup çıkarır. Midenin şikâyetlerinin ortak olduğu hastalıkla birlikte rahatlatılmaya ihtiyacı vardır. Daha sonra mide zikredilen yağlarla güçlendirilir. Ve özellikle sümbül yağı kullanılır veya gül yağı ile o karıştırılarak kullanılırsa, mideyi sakinleştirir. Bazen yemekten sonra bulantı olur; muhtemelen midenin boş olmasından bu durum kaynaklanır, ancak yenen şeyleri kusmak mümkün değildir. O kişiye yemek yedirmek gerekir. Böyle yapılırken eğer dolu mide olduğunda kolayca kusarsa, bu kusmukla beraber hıltıları da dışarı atar.

Çoğunlukla mide bulantısı sıcaktan olur ve kuruluk oluşur; rutubetlendiren ve karla soğutulmuş yakularla muamele edilir; hastaya karla soğutulmuş soğuk su içirilir. Onun içine koruk ve kuzukulağı meyvesi konur. Ancak mide bulantısı maddi sebeplerdense yumuşatıcı madde-

lerle tenkiye yapmak gerekir. Sonra geri kalan güzel kokulu yakılarla sıcak veya soğuk meyve sularıyla tedavi edilir. Durumuna göre, sıcak veya soğuk meyve suları verilir. Eğer kişi kusarsa onu tedavi ettikten sonra yiyecek vermek istersen azar azar vermelisin. Hatta kusmayı yeniden harekete geçirmemelisin. Eğer hasta kusmaya uygun olursa yemekten sonra kusmaması için onun midesine kabızlık oluşturan ve *Kanun*'da zikredilen yakılardan uygulamalısın. Eğer o hastada sıcak hılt yoksa ona nezle otu, sümbül, kendire sarısakız karıştırarak hazırladığın ilacı uygulamalısın. Bu hastaya kadıntuzluğu⁸⁸ hapı verilse cidden yararlı olur. Galen bu hapları methetmiştir. Eğer o hastanın harareti varsa ve susuzluk hissediyorsa ona şarap karıştırılarak, nar suyu verilir. Eğer ateşi yoksa zikredilen haplar su ile verilir. Onlara ilaç olarak *inklaus*⁸⁹ hapları verilir ve onlar cidden çok yararlı olur.

Eğer ona soğutucu haplar verilirse yararlı olur. Bunun içeriği şöyledir: Yabani zencefil, karanfil, çöğen otu, tarçın, mastika, kendir; her birinden 1 danek, afyon 1 kırat, kunduzhayası 1 kırat, sabır otu 4 dirhem alınıp, hepsi karıştırılır. Bu terkip yemek yendikten sonra kusanlar için çok iyi bir ilaçtır. Onun içine küzbere koyup hastaya yedirmelidir. Ona bal da katılmalıdır. Yine o hasta taze fıstık kabuğu yemelidir. Kendir, mastika, sarısabır, ağaç kavunu yararlıdır. Kusma tedavi edici olur. Sonra yemek yenir. Eski hekimler kusan hastalarını şapla tedavi etmişlerdir.

Eğer dolu mideye güçlü şap uygulaması yapılırsa, mide ince rutubetleri hapseder ve bunlar çoğunlukla tükürüktür. Bu kişilerden dengeli bir şekilde kan alınır; hasta baygınlık sınırlarına taşınmaz; doğal halini korumalıdır. Sonra birkaç gün rahatlar; daha sonra uygun miktarda olmak üzere dilaltındaki damardan kan alınır. Daha sonra da hastaya idrar söktürücü ilaçlar verilir ve kusmayı kesen maddelerle hastaya gargara yaptırılır. Bundan sonra hasta rahatlar. Ebucehlikarpuzu yakısı daha önce mide için kullanılmış yakılarla karıştırılarak uygulanır. Bundan sonra mide 7 gün rahatlar.⁹⁰ Sonra hasta kusar.

⁸⁸ TM: amberparis

⁸⁹ TM: nuklaus

⁹⁰ TM:u uygulanan yakı 7 gün mide üzerinde kalır.

Herhangi bir sebep olmaksızın bu yakı karına (mide üstüne) uygulanır. Daha sonra oraya zeytinyağı merhemi uygulanması gerekir. Bu da 3 gün devam eder.

Eğer bu yeterli olmazsa ebucehilkarpuzu yağı ile karın ovulur ve yakı olarak hazırlanmış terkip hastaya içirilir. Mide üzerine dağ sedefotu zımkı uygulanır. Bu ilaç hamur haline getirilip, orada kabarcıklar oluşana kadar oraya uygulanmaya devam edilir. Daha sonra *fiykara lapası* hastaya içirilir. Daha sonra pelin otu pişirilir; kunduzhayası ve suyu alınıp *mabvabif* ile hamur haline getirilip, iyice sulandırılır ve onunla gargara yapılır. Ayrıca ondan burna da çekilir. Aslında bu eski bir tedavi yoludur ve Bundan pek sonuç alınmaz. Biz Kanun'da ne yollardan kusmanın tedavi edilebileceğini anlattık ve bu konuda yeterince ayrıntılı bilgi verdik.

Sıcak sebebiyle ortaya çıkan kusma şöyledir: Burada kusmayı sakinleştirmek için özellikle kuru hurma, nar, sumak ve *gabire* (*sorbus domestica*,) ayva ve onlardan yapılan içecekler kullanılır. Burada kullanılacak haplardan birinin terkibi şöyledir: ban otu, gül tohumu 1 kısım, sumak, hurma; her birinden 4 dirhem alınır ve ayva şurubundan onun bir misli kadar alınıp hepsi birlikte macun haline getirilir. Kuvvetlendirmek amacıyla yarım miskal kadar hastaya verilir. Bu terkip uyku yapar ve mide bulantısını sakinleştirir. Eğer bu terkip hastanın mide bulantısını gideremezse, tarçın şurubu, koruk, kuzukulağı, ekşi ağaçkavunu alınır. Mide bulantısını ve kusmayı engellemek için bu içecekten hastaya içirilir ve koklatılır. Bu terkip mide üzerine de sürülür. Bu terkip yemek yeme arzusunu tahrik edip kusturmaya çalışabilir. Hasta için yararlı ilaçlar safravi olanlar için kusturan ve sevdavi olanlarda ise o hıtları kurutan ilaçlardır. Kereviz tohumu, anason, pelin otu, bir ölçek alınıp hap yapılır. Soğuk suyla ondan 1 miskal içilir. Yine kimyon, biraz sedef otu, sirke ile karıştırılıp, ekşi ve biraz da acı olan bir nevi sos yapılır.

Mide ağrısı için verilmesi adet olmuş olan bir ilaçtır. Kuru hurma üzerine bitotu şarabı damlatılıp ondan macun yapılır ve sonra ona ekşi sirke ve bal karıştırılır ve bu terkip hastaya içirilir. Yine bir başka terkipte yumurta sarısı balla karıştırılır ve 15 mastika ilave edip, hastaya yedirilir. Bu ilaç kişiye 3 gün verilir. Aynı zamanda mide

ağrılarında verilen pelin otu ve sarıyonca da yararlı olur. Onlara bu terkinin verilmesi gereklidir. Bu maddeler onun kanallarından akıp gider. Sonra kabız yapan yiyecekler verilmelidir. Ancak ondan önce yapışkan otu gibi kaygan şeyler verilmelidir.

Yemek üstüne hastaya şöyle basit ilaçlar yararlı olacaktır: Kendir, kestane, sumak. Mide bulantısı için çok yararlı bir ilaç terkihi de şöyledir: Kuru kişniş, kuru sedef otu aynı miktarda alınıp içilir. Ancak ona ekşilik kazandıracak bir şeyler katılırsa daha iyi olur veya sadece soğuk su katılır. Onun lezzeti güzeldir. Soğuk ve hıltlar dolayısıyla oluşan kusmaya engel olan ilaçlar şunlardır: kâfur kokulu uzun zencefil, turunç, kunduzhayası ve şeker; hepsi eşit miktarlarda alınıp bir araya getirilir. Şurup yapılıp günde 2 dirhem hastaya verilir. Bu ilaç yaralı olmazsa kunduz yağı, tohumunun suyuyla verilir. Ancak hazımsızlık ve kötü sindirimde kullanılan ilaçlar da kullanılır. Ancak hastalığın sebebi çok artan hıltlarsa onun tedavisi kusarak bu fazlalıkları dışarı atmaktır. Mide kusmayla temizlenir; düzenlenir ve güzel kokulu hale gelir. Burada şunlar yararlıdır: anason, kereviz tohumu, selamotu, kimyon, yabani havuç.

Aynı şekilde zikredilen gevşetici, yumuşatıcı tedbirler besinler alınmadan önce önerilir. Sonra güzel kokulu kabız yapan besinler verilir. Örneğin ayva ve benzeri yiyecekler gibi. Onlar yiyecekleri midenin ağzından dibine sevk ederler. Yenen besin maddeleri yukarıdan aşağıya doğru meyleder. Bazen bazı kişilerde kimyon ve sumağa ihtiyaç hissedilir. Bazılarında yemekten sonra hafif bir yürüyüş iyi gelir. Misk hastaya cidden yararlı bir ilaçtır. Şarapla birlikte verilecek mika (bir çeşit toprak?) hapları fevkalade yararlı olur.

Ancak sevdavi olan kusmalar kötü değildir. Eğer o kişide kan doluluğu söz konusu olursa basilik damardan kan almak gerekir. Sevdavi kandan doluluk hafifse, bu durumda hacamat kanı aşağıya çekmekte yararlıdır. Eğer sevdavi hılt ifrat derecede ise o zaman lavmanla o maddeleri aşağı çekmek gerekir. Buradaki lavmanda kullanılacak maddeler şunlardır: çıyan otu, demirdikeni, küsküt, yabani kekik, papatya, susam ve balla tenkiye yapılır. sarıyonca, bit otu, ladin, çördük otu, mazı şarabıyla yakı yapılır ve dalak üzerine uygulanır. Yine nane şarabı, nar suyu ve *boya kökü* (*Rubai tinetorium*) ile içilir. Doluluk

olarak bir şeyler kaldıysa, ayak damarlarından kan alınır ve kollar-dan hacamat yapılır. Kusma sakinleşirse sevdavi hıltlar, siyah helile, küsküt, ağaç mantarı, Hint tuzu ile kusturulur. Eğer ihtiyaç olursa kunduz yağı ve fıkara yakıları, küsküt içilmesi yararlı olur. Eğer dalak hastalığı dolayısıyla kusma oluyorsa dalak tedavi edilir. Mideye ko-kulu, nazik yiyecekler uygulanır ve eğer yiyeceklerin karışıklığından dolayı baygınlık ortaya çıkarsa onlara toprak ilaçlar, yani mika ile ya-pılan ilaç nöbet vaktinde verilse yararlı olur. Uygulanan yakılar nöbet vakti dışında uygulanırsa nöbet oluşturur.

Bu hastalık için sabır ballı sirke ile verilir. İshal için mahmude otu Buhara eriği suyu ve demirhindi suyu ile verilir. Onlar madde-nin midenin aşağı kısmına inmesini sağlar ve kusmayı sakinleştirir. Maddeyi yumuşatıp aşağıya çeken tenkiye de menekşe, innap, arpa kabuğu, demirhindi, papatya, yeşilliklerden ağaç kavunu vardır. Buna menekşe yağı, kırmızı şeker ve boraks da ilave edilir. Haşhaş şarabı hastaya verilir; sonra hasta sarsılır. Sonra İskender şarabını şu terkip-le vermek yararlıdır: ayva, sumak, İsa diken, Mısır fulü, nar tanesi, demirhindi alınır; hepsi pişirilir; sonra içine kendir az miktarda ilave edilir. Bilmelisin ki, eğer tabiat kusma sebebiyle kuru olursa onun te-davisi zordur. Kusmayla rutubeti atmış olan kişiler arpa ve buğdayla yapılan sevik denen yemekle ve fırınlanmış ekmekle ve suda 10 ay kalmış tebeşirle beslenir. Eğer onlar öz sularıyla birlikte alınırsa ru-tubeti bağlarlar; onlara yapışır. Yayıldıklarında onların yararı görü-lür. Bu kusma sırasında karın üzerine ve 2 omuz arasına sırta ağırlık konması gerekir. Hastanın uyuması gerekir ya da tercihen dönmeye ihtiyacı vardır. Eğer rutubetli sıvı (iltihaplanmadan önceki serin sıvı) varsa ve bundan pis koku kötü iltihap oluşmuşsa bu sıvı güzel kokulu maddelerle perdelenmiş olabilir. Özellikle büzen, kurutan cinsten bir yapı oluşması yararlıdır. Eğer güzel koku oluşursa muhtemelen yiye-cekten oluşmuş olabilir. O içilen sıvının içine sinmiş gibidir; zaman içinde ince bir yapıya sahip olması gerekir. Bunun için ona kesip son veren özellikte ballı su verilir ve işlevi bilinen boya kökleri (*faviye*) kullanılır. Aynı zamanda midede ağır bir gevşeklik varsa onun güç-lendirilmesi zordur; ballı sirkeyle yapılan yakılardan kullanmak çoğu kez yararlıdır. Bu tedbirlerden sonra kusmayı sakinleştirecek ilaçlar

vermek gerekir. Narla verilen şarap yararlıdır. Ona çiğ sarısabır veya ekşi şarap vermek de yararlı olur.

Bu iyi bir terkiptir: Ekşi nar, nane, yabani kekik alınıp, her birinin bir ölçüsü 2 ratl su içinde yarısı kalana kadar pişirilir. Ona 1 danek misk ve sarıyonca dan 4 danek koyup hepsini birlikte pişirdikten sonra, şerbet şeklinde saat başı verilir. Bu ilaç kusmayı sakinleştirir: kendir, *suk (emblica officinalis, bir nevi sirke)*, fıstık kabuğu, misk, sarısabır, *mibel (ayva ile yapılan bir terkip)*; balgami mizaçtaki kusmayı cidden sakinleştirir. Yoğun humma ve yoğun ateş dolayısıyla olanlar dışında peş peşe ve yoğun kusma korkutuyorsa, hastaya piliç eti ve onun but etlerinin verilmesi cidden yararlı olur. Kuzu eti, kuzu paçası, çörekle *kuhl (bir nevi göz ilacı)*, elma suyu, biraz şarapla karıştırılarak verilir. O hastaya pişen piliçten bir parça kopartılıp koklatılır. Aynı şekilde sıcak ekmek de koklatılır. Bu ilaçlardan tavuk su içine bırakıldıktan sonra pişirilir; derisi etinden ayrılır; sonra ilkin bölünüp, sonra küçük parçalara ayrılır. Onun suyu ayrılıp soğutulur. Onun içine az miktarda yağlı ekmek katılır ve biraz şapla terkip merhem haline getirilir. Onun içine elma suyu konarak, daha etkili hale getirilir. O tavuk etinin ilkin pişirilip daha sonra didiklendikten sonra küçük parçalara ayrılması daha iyi olur. Şüphesiz o ağır rutubeti çözer; buharlaştırır. Bu terkip mideyi temizler. Bazen bu terkip mide bulantısı için de iyi gelebilir ve solunum düzensizliğinde ve kusmaya karşı yararlı olur. Tuzlu keklik ve piliç etine koruk suyu ilave edip ekşi ağaç kavunu, sumak, elma suyu ve pişmiş zeytinyağı ile karıştırıp hastaya verilir. Onları yemenin hasta için bir mahzuru yoktur. Soğuk suyla ekşi arpa suyu, pişmiş zeytin birlikte alınır. Onları yemek hastaya rahatsızlık vermez. Soğuk suyla ekşi arpa çorbasının yenmesi ve eğer özellikle kusma için yeniyorsa, onun tekrarlanması gerekir. Eğer kişide kusma görülüyorsa, aynı ilaçları tekrar alması gerekir.

Basit ve mürekkep ilaçlardan kusma ve mide bulantısı için yararlı olanlar şunlardır, ancak bilinsin ki mastika çiğnemek, kendir ve servi çiğnemek bu hastalıklara yararlıdır. Aynı şekilde palmiye tohumu ve kuru sedef otundan bir kaşık içilir. O çok yararlıdır: karanfil eğer göz ilacı gibi sürülerek uygulanırsa veya ondan yemek üzerine dökülürse

ve pasta gibi yiyeceklerin üstüne dökülse yiyen kişi rahatlar. Aynı şekilde soğuk su ile içilse ve suda pişirilip içilse yararlı olur. Özellikle, çocuklarda büyük yarar sağlar. Pişmiş karanfil üzerine mastika koyup hastaya vermek çok yararlı olur. Kusma ve mide bulantısını bertaraf etmek için ağaç kavunu suyu içmek iyi gelir. Ancak o tek başına yararlı olursa da diğerleriyle birlikte de alınabilir. Tek başına meyve şarabı verilirse hastayı güçlendirir veya Karaman kimyonu ve *mibel* (*ayva ile yapılan bir terkip*) süsenle birlikte kullanılır. Bu ilaca hastanın ihtiyacı vardır. Eğer hasta çocuksa ve karanfilden yeterince yerse yararlı olur. Aynı şekilde 2 arpa büyüklüğünde karanfil süt içine ufalanarak, çocuğa içirilse onun kusmasını sakileştirir; gün içindeki kusmayı keser.⁹¹

Denenmiş Bir Terkip: O da aynı şekilde alınır. Keten tohumu, süsen kökü, mastika ve kimyon; hepsinden 1 ölçü alınıp pişirilir. Ona ballı su ilave edilip hastaya verilir. Eğer hasta ilaca cevap vermiyorsa pişmiş ban otu ve ceviz gibileriyle kusma uyarıldığı gibi, kokulu sakınleştirici ilaçlar da katıp hastaya verilerek onun hastalıktan zarar görmesi engellenir ve rahat kusması sağlanır. Bu ilaçlar aynı zamanda onun bünyesini de güçlendirir. Onlara zayıflatılmış haşhaş ve marul tohumu verilir. Onların kabukları yararlıdır. Daha güçlü olanı afyondur. Ondan az miktarda vermek yararlıdır. Özellikle onunla birlikte ıtırdan yapılan bir yakı da uygulansa kokuyla da ilacın etkisi artar; kişiyi güçlendirir.

Yine güçlü terkiplerden biri de şöyledir: fıstık kabuğundan, sirke-den, gülden ve gül tohumundan bir kısım alınır; yarım kısım bezoar (panzehir: geviş getirenlerin midesinde oluşan taş) onun içine konur. Ona kâfuru kokulu zencefil 1 kısım, afyon 3 kısım, ham sarıyonca yarım kısım konup hap yapılır. Şerbet için iyi olanlar şunlardır: ayva, kuru hurma; her birinden bir kısım alınır; haşhaş tohumu 3 kısım, haşhaş kabuğu 8 kısım, güzelavrat otu kökü 3 kısım, sarıyonca yağı 14 kısım, nar suyu alınıp hepsi birlikte gül suyu 1 parmak kadar alınıp önce zikredilen 2 suyun 3 katı kadar onun üzerine ilave edilir. Bu karışım güzelce pişirilir, öyle ki ayva ve kuru hurma parçalanır. Sonra bu şerbetin yarısı hastaya içirilir. Hastaya ne zaman bu uyuşturucu su

⁹¹ TM: Bu ilaç bizim tarafımızdan denenmiştir.

içirilse ona güzel kokular koklatılır. Hasta bunları alınca uyur. İlaç hastayı rahatsız edecek kadar verilmez. Lezzeti kötü değildir. *Amarus hapları*'nın iyiliğine Galen de tanıklık etmiştir. Bu hastalıkta onlar da yararlıdır.⁹²

Şüphesiz kusmanın tedavisinde bütün yararlı tedaviler kullanılır. Akkrabadin'de yazıldığı gibi, özellikle kursakta oluşan taşla yapılan ilaç ve tiryak hapları kusma tedavisinde kullanılır. Galen diyor ki şüphesiz anason ve kereviz tohumu koku vermek için kullanılır. Pelin otu onun cılası gibidir. Midenin ağzını güçlendiren ve şiddetli (güçlü) çiğnenen tarçınla kuvvetlendirici kokulu maddeler de bu terkiplere katılır. Bunlar bütün sinir sistemi organlarını yumuşatıp hissizleştirirler. Kunduzhayası, kötü afyon içine konur. O zararlı ve zehirlidir. Kevakip hapları çok yararlıdır. Sirke içinde karıştırılıp verilirse bu haplar yararlı olur. Mide bulantısı, eğer mideden kaynaklanıyorsa kusma sakinleşmez; sıkıntı giderilemez. Muhtemelen bu durumda arpadan yapılan çorba ile mide sakinleştirip parlatılabilir. Cidden herkes için dördüncü kusmada gerekli olanı bulur. Kusma kişide alışkanlık haline gelmişse, özellikle, bu kusmada biraz ekmek 4 dirhem kadar soğan, nergis ve sıcak suyla muamele edilir ve bu terkipte tedavi yapılır. Soğan nergisten, fazla olmamalıdır. Muhtemelen bu terkip kişide titreme oluşturur.

Sekizinci Kısım

Kanlı Kusma

Kusmuğu kanlı olan kişilerde yara olduğu hissedilirse bildiğin yara tedavisi ile onu tedavi edersin. Eğer onda yıpratıcı bir burun kanaması belirlersen, onun sebebini engellersin. Bazen kandan kaynak-

92 TM: Bazı nüshada fukah-ı kerem bedeline kurah kerem vakidir. Terkiib-i mücerrebler terkiib kay ve gasyana yararlı olduğu gibi istimra-i taameste yararlıdır: Ketan tohumu, irsa, mustaki, kimyon. Her birinden birer kısım alınıp ballı su içinde pişirilip verilir. Ne zaman o hastaya ilaç etki etmese onda o muhadderat verilir; kusma uyarılıp onun tabiatında olmamalıdır. Berc ve ceviz malik tabiatında kusmayı tahrik olduğu gibi onlara da utre ilacı karıştırılırsa o utrlar onların tehzirini korur ve kusmalarını salah ve seniyyetine mukavemet eder. Onları bu sebepten vermek uygun olur. O muhadderatın azafi haşhaş ve hass tohumu olur. Onlardan daha güçlüsü haşhaş kabuğu ve özellikle siyah haşhaş kabuğu olur.

lanan doluluk için 2 ratl kan alındığında kan almanın arkasından solunumda daralma olur. Eğer kan kusma etraf organlarla (kollar ve bacaklar) ilgiliyse, o kısmı sıkıca bağlarsın. Kan kusmanın sebebi eğer içilen sıcak ilaçlara örneğin süt baskın olmak şartıyla şarapla karıştırılıp içilirse, örneğin 4 hutul miktarında içilirse daha sonra karla soğutulmuş ballı sirke verilir. Ancak bu denenmiş ilaç kan kusmayı engeller ve çok şiddetli kan kusmayı dahi engellediği denenerek belirlenmiştir. Arap zamkı, gül tohumu, mühür çamuru, gül suyu, afyon, boy otu tohumu, macun haline getirilir; sinir otuyla birlikte içilir. Bu terkip midenin iştihasını artırır. Şerbet olarak yarım dirhemden 1 miskale kadar verilebilir. Burada hastaya meyve suları içirilirse yine yararlı olur. Ceviz suyu da yararlı meyve sularındandır. Mürekkep ilaçlar *Akrabadin*'de zikredilmiştir. Kolay ilaçlardan mazı, gül suyu; hepsinden 1 ölçü alınıp bu karışımdan 2 miskali 1 kırat afyonla ve sinir otu suyuyla içilir.

Dokuzuncu Kısım

Midevi Sıkıntılar ve Mide Kaslarının Düzensizliği

Mide kaslarında tembellik oluşur ve bu da sıkıntı yaratır. Bu hastada üzüntü, sıkıntı verir ve ağrı oluşur; hasta şekilden şekle girer; bir yerden diğerine gider. Bazen *hafakan* (*taşikardi*) oluşur veya diğer arazlarla birlikte görülür. Kişi hastalığının ne olduğunu bilemez. Bazen baş dönmesi (*syncope*) ve vertigo oluşur. Bazen rengi değişir. Aslında o mide bulantısı hissinin başlangıcındadır. Bazen mide bulantısı oluşur. Özellikle bir şey içildiğinde bu durum ortaya çıkar. Bir şey içildiğinde madde mide ağzında toplanırsa mide bulantısı oluşturur. Doğanın haberdar olmasından sonra hıltla onu atmak ister. Böylece kokulu hıltları kusturan ilaçlarla ve müshillerle sıkıntı oluşur. Burada ayva, koruk suyu ve benzerleri hastaya verilir. Elma ve tatlı meyveler mide için sıkıntı yaratır. İçilen soğuk sular, sıkıntı yokken içildiğinde, çoğunlukla hummalara onlarda midede sıkıntıyla rahatsızlığa sebep olur. Burada sadece su içilmelidir.

Tedavi: Biraz hamur yarısı kadar suyla karıştırılıp içine güçlendiriciler ve soğutucular konup, hastaya verilir veya suyla yıkanır veya mide bulantısının iyi gelen ilaçlardan çok miktarda kötü hıltı bertaraf

edecek şekilde karıştırılıp verilir. Eğer hıltlar çoksa ve sıcaksa onları teskin etmek için soğuk ve rutubetli maddeler verilir; yine hastaya güzel kokulu şeyler verilir; örneğin sandal, kâfuru ve gül gibi. Kabak kabuğu, semizotu, kavrulmuş buğday veya sirke ile karıştırılmış arpa veya kavrulmuş buğdayla yakı hazırlanıp mide ve karaciğer üzerine uygulanır. Eğer bu yakı sandal ve kırmızı gülle ve benzerleriyle karıştırılıp, mide hareketlerinde düzensizlikten kaynaklanan mide ağrı ve sıkıntıları için kullanılsa şifa verir. Bu ilaç denenmiştir: Mide sıkıntısında kavrulmuş toz halindeki arpa, özellikle nar taneleriyle çok yararlı olur. Hastaya tenkiye yapan ilaçlar verilmemelidir. Nane, nar suyu, ayva suyu yararlıdır. Eğer baygınlık görülmezse hastaya asla şarap vermemelidir. Hastaya demirhindi suyu ve ekşi elma şarabı verilir. Bu terkip midedeki fazlalıkları çözer. Ona saf hıyar suyu şeker kamışı ve gül suyu, 1 dirhem tebaşirle karıştırılarak verilir.

Onuncu Kısım

Mide ve Bağırsaklarda Kanın Mahiyeti ve Midede Kanın Donması

Mide ve bağırsaklardan kan geldiğinde şöyle bir terkip verilir. 2 dirhem veya 3 dirhem bahçe teresi alınır. O sıcak su içine konarak içilir. Eğer o yerde kan donmuşsa o kişiye yabancı kimyon suyu verilir; yine bu hastaya tavşan bağırsağı içirilmesi yararlı olur. Tavşan bağırsağından yapılan peynir (rehnet) veya nane suyundan 2 ukiye alınıp içine 2 dirhem tuz konarak hastaya verilir.

On Birinci Kısım

Hıçkık

Hıçkırık çok farklı hareketlerden bir araya gelmiş mürekkep bir harekettir; titreme, kasılma ve gevşeme gibi. O midenin ağzı ve midenin tamamının hareketidir veya yemek borusunun hareketidir. Oradan toplanıp, kendi sahip olduğu dışarı atma gücüyle bulunduğu yerden dışarı fırlar. Ancak hareket uzar, onu erteler, sonra sabitleşir; durur. Bu hareket öksürükteki hareketlere benzer; akciğer ve diyaframadan hıltın dışarı fırlaması gibi bir harekettir. Eğer mide ağzında, mide ve yemek borusunda herhangi bir araz yoksa bu durum buradaki aşırı kuruluştan da kaynaklanıyor olabilir. Çünkü o hareket titreşim ve

kasılmanın birlikte oluşturduğu harekete benzer; doğal olarak gevşeme hareketini de tahrik eder. Ancak bu harekete pek de uymaz; sakinleşmez; tekrarlar. Çoğunlukla bu hareket mide ağzında ortaya çıkar. Çünkü etli (kas olan) kısım midenin ağzıdır. Dolayısıyla midenin ağzı bu etkiyle adeta çırpınır. Özellikle onun ağzının gevşemesi ihtimali yoksa bu durum görülür. Çünkü organlar birbiriyle bağlantılıdır ve bu sebepten dolayı kusmanın hemen arkasından midenin ağzı harap olur. Kusma midenin ağzını kurutur.⁹³ Dışarı atılacak bir şey kalmaz. Mide ağzı kötü mizaçlı kusma sebebiyle uzun zaman sıkıntı çeker ve istemli hareketi yöneltir. Çoğunlukla midenin bu hareketi, özellikle de onun şiddetli ve dışarı dökülen maddenin oluşturduğu güçlü sıkıntısından dolayı midenin kısımlarının özellikle de mide ağzında hareket belirlenir. Hıçkırık kuru şeyleri dışarı atar. Ancak bütün kusmalar ve dışarı atışlar böyle değildir. Dışarı atışların hepsinin sebebi kusma ve mide içeriğinin dışarı atılması değildir. Ayrıca bazı şeylerin dışarı atılmasının sebebinin zayıflıktan kaynaklanması da gerekmebilir.⁹⁴

93 TM: veya azar azar çıkan hılt organın rutubetini kaybeder.

94 TM: Çünkü kurulukla organlar kısımları birbirine mülâsik olur fercelerde olan rutubetin azalmasıyla onlarda olan mülâset yok olur. Tabiat kasteder ki o organları hareket temeddüdü ile bast edip hale ilkin böbrekler ve o organların kuruluğu ile mutavaat olmayıp tabiatın kasr edip bast ettiği kadarını teşennüce döndürüp bir şekilde kuruluk hareketine teşennüciye ve temeddüdiye ihdas etmekle fevak ise görülür. Çünkü kurulukla organlar kısımları birbirine mülâsik olur fercelerde olan rutubetin azalmasıyla onlarda olan mülâset yok olur. Tabiat kasteder ki o organları hareket temeddüdü ile bast edip hale ilkin böbrekler ve o organların kuruluğu ile mutavaat olmayıp tabiatın kasr edip bast ettiği kadarını teşennüce döndürüp bir şekilde kuruluk hareketine teşennüciye ve temeddüdiye ihdas etmekle fevak ise oluşur. Kay eden kişinin midenin ağzı kusmadan geri kalıp [arta klan mide ağzına nekaye eylese] veyahut midede hılt kalsa onun gibi usmanın arkasından ortaya çıkar. Kusmanın mütekazisinde habis ve kusmaya müsabere edenlerde de fevak ortaya çıkar. O müsabere bu veche üzere olur ki kusma hareketi müstaid olup kusmanın adını tahrikine müteharrik olur. Kay-ı anı tahrik eylemez; kendi haaketinde kayı tahrik etmeyeyim diye suhnet üzere olur. Hatta nadiye ve onun ihtiyarı hareketinde midenin de çoğunlukla hareketi-i hadiye ve sakine olup kusma mündefiğ ve kaybolur. Ancak midenin ağzında şiddetli his olmakla sakin olan oradaki maddenin izasını hissedip ihtilaçtan birini oluşturur. Bazen de zahib oldular ki fevak hareketi kaydan daha güçlü olur. Zira kay boş midede olan şeyi atar. Ancak fevak şey-i naşibi ve içilen şeyi atar ve lamahalle boş olan şeyi boşaltmak suhuletli olup, şeyinaşebi defîğ suubetli olmakla oşeyi def etme hareketi nin daha güçlü olması gerekir. Ancak olan durum bazen zahib olduğu gibi değildir. Zira her kay-ı ve tehu' madde-i masbube zikredilenden oluşmaz.

Hatta organ, zaafî dolayısıyla, dışarı atamayabilir. Muhtemelen hıçkırık hareketi kusma hareketinden daha zayıftır. O zayıf hareket kusmaya götürür. Bundan dolayı çoğunlukla bu hareket hıçkırıkla başlar; sonra kusmaya dönüşebilir. Temasla hıçkırık oluşabilir. Bu hafif bir harekettir; onun sebebi de az harap edicidir. Eğer o hareket kurutucu bir hareketse etkisi daha yoğun olarak görülür. Onun sebebi güçlü olduğunda kusma oluşturur. Hareket de şiddetlidir; yögündür. Ancak mide ağzında sıkıntı yaratan hıçkırığın da sebebidir. Biz diyoruz ki, şüphesiz bu hıçkırık, midenin ağzında soğuktan olan bir şeydir. Hıçkırık sebebiyle sarsılma olur. Bu durum soğuk havada ortaya çıkar ve soğuk hıltlardan ortaya çıkar. Soğukta midenin ağzının mizacında kasılma ile beraber titreme oluşur. Çoğunlukla bu durum çocuklarda görülür. Soğuk dolayısıyla oluşan hıçkırık 3 şekilde görülür: O soğuk madde dolayısıyla ortaya çıkar. İkincisi soğuğun oluşturduğu eziyet, sıkıntı ve de oraya zıt mizaç verir; oranın mizacını değiştirir; dengesini kaybetmesine sebep olur. Üçüncüsü mide liflerinin yoğunlaşması ve kasılması ve bundan dolayı mideye gelen maddeleri sürekli olarak hapsetmesidir. Bazen hıçkırığa sebep sıcaklığın mide ağzında oluşturduğu buhardır. Bu devamlı hareket ederek, mide ağzının titreşimine sebep olur.

Ancak bazen hıçkırık belli duruma bağlı olarak, ortaya çıkar; örneğin felafil ve hardal şarabının etkisiyle ortaya çıkması gibi. Burada hıçkırığın meydana gelmesi kötü hıltların mevcudiyetindendir; gevşetici ilaçlar hastaya verilir. Felafiyi şarapla almak gibi. Özellikle eğer midenin ağzının maddesi sağlıklıysa ve kişi kötü besinler almışsa, hıçkırığın sebebi midenin bunu hissetmesinden mide cevherinin zayıflığından kaynaklanır. Bu cinsten bozuk besin maddeleri sıkıntı yaratır. Bu durum çocuklarda çok sık görülür. Aynı şekilde safranın midenin ağzında birikmesi de hıçkırığa sebep olur. Safranın hareketinin buhar oluşturması ve bu buharın doğal yollardan çıkmak üzere başa doğru hareketinden oluşur. Ancak bu buhar mide ağzında ve tabakalarında hapis olur veya yemek borusunda onun çözemeyeceği güçlü sıcak buhar oluşur. Ancak bazen oradaki (mide) doluluktan ağırlık ve eziyet oluşur. Bütün bu sebepler kişide sıkıntı yaratır.

Ancak kuruluktan oluşanın açıklaması şöyledir: Eğer şiddetli kuruluk oluşmuşsa, şiddetli titreme de vardır. Orada, mide ağzında veya sonunda yüksek ısı oluşur; kişi kuru nesneler çıkarır ve uzun süre aç kalır. Bazen hıçkırık kuruluktan oluşur, ancak bu onun tertibinden (midedeki maddenin) kaynaklanır. Eğer mide yeterince sağlıklı değilse ve midedeki maddenin tertibi de ona ortaklık ediyorsa, yiyecek bozulup harap olur. Ancak bu tip ortaklıklarda, örneğin karaciğerde büyük bir şiş olabilir. Bu özellikle de, onun çukur kısmında veya tepe kısmında veya beyin zarında oluşmuş olabilir.⁹⁵

Bazıları derler ki: Bunun sebebi (hıçkırık) safranın on iki parmak bağırsağına geçmesidir; sonra o mideye geçer. Denir ki onun sebebi şişin organda oluşturduğu sıkıştırmadır. Yine derler ki, karaciğer ve midenin ağzının ince sinirlerinin ortak olmasından, hastalıkları arasında da ortaklık oluşmasından kaynaklanır. Eğer insan maddeden dolayı hıçkırıyorsa solunum sırasında da aksırma oluşmuşsa hıçkırık azalır. Aynı zamanda hıçkıran kişi kusup ona sebep olan hıltı dışarı atarsa, hıçkırığı kesilir. Eğer kusmayla hıçkırık giderilemiyorsa midede veya sinir kökünde veya beyinde şiş olduğuna işarettir. Bu son 2 durumda da gözde kızılık oluşur. Aslında midedeki şişin belirtileri ve beyindeki şişin arazları arasında fark vardır. Hıçkırık buhran olduğunu gösterir. Ancak bazen de hıçkırık iyi bir işarettir. O ilgili kısımda ve *Fusul Kitabı*'nda açıklanacaktır. O eğer kusmayla sakinleştirilemezse ve gözde onunla birlikte kırmızılık varsa o kötü bir işarettir. Bu hal mide veya beyinde şiş olduğuna işaret eder. *Hızlı Ölüm Alametleri Kitabı*'nda şöyle yazar: Eğer kişinin şişi sağ taraftaysa, bilinen bir sebep olmaksızın dış tarafta şiş oluşmuşsa ve hıçkırık şiddetliyse, Güneş doğmadan önce onun hıçkırıkla birlikte son nefesi de çıkar. Bu kitapta yazıldığına göre, hıçkırıkla birlikte, katılma, çok fazla sıkıntı, kusma, kasılma görülür. Ölümün belirtileri hızlı harabiyete ve helaka işaret eder.

Belirtiler. Bütün hıçkırıklar kusmayla sakinleşir ve bütün hıçkırıklarda sebep midede ağır bir şeylerin olmasıdır veya zikredildiği üzere, yakıcı maddelerin olmasından dolayı hıçkırık olur. Bütün hıç-

⁹⁵ TM: Midenin ağzı onlara ortaklık eder

kırıkların arkasından görülen kusma yakıcı bir ateş oluşturur. Bu ateş kusmayla sakinleşmez; ancak kusmayla kuruluk artar. Onların mizacı dolayısıyla hıçkırık maddi veya gayri maddi olabilir. Bütün bu kısımda zikredilen delillerden sen onları bilirsin. Mideyle ilgili kendi kısımlarında zikredildi.

Tedavi: Eğer hıçkırığın sebebi çok fazla doluluksa, kusma onun için yararlı bir ilaçtır. Aynı şekilde, şiddetli tahrik, sarsma (sallama), yüksek sesle bağırma, kızma, yaralanma, korku dolayısıyla aniden hıçkırık oluşur. Büyük üzüntü, sıkıntı ve dayak, soğuk suyu yüze çarpma, hatta aniden sarsma ve hareket, perhiz, ata binme (binek hayvanına binme), şiddetli kötü öksürüğe dayanma (tutmağa çalışma), susuzluğa karşı sabretme (tutma), aksırma ve hıçkırık yapacak maddenin hıçkırığın oluşmasında büyük etkisi olur. Uzun süre nefesi tutmak da hıçkırığa sebep olur. Çünkü bu sıcaklığın artmasına sebep olur ve sıcaklık derideki deliklere (mesamat) doğru gider ve koklama duyusunu harekete geçirir. Uzun süre uyumanın hıçkırığa yararı olur. Kol ve bacaklara ve bir şart olmaksızın 2 omuz arasına uygulanan kan alma (hacamat) da hıçkırık için iyi gelir. Aynı şekilde oralara uygulanan sıcak ilaçlar da yararlı olur. Kötü doluluk oluşturan hıçkırık için yararlı olan tedaviden biri kusturmaktır. Daha sonra fiykara yakısı uygulanır; ayrıca pelin otu suyu içirilir. Onlardan 1 miskal alınır ve Hint tuzundan 2 danek ilave edilir ve sonra helile ile hastaya verilir.

Eğer onun sebebi kötü hıltlarsa onun tedavisinde 3 şey esas alınmalıdır. Birincisi maddenin çözülmesi ve kesilip atılmasıdır. Bunun için ballı sirke ve soğan verilir. İkinci olarak mizacın değiştirilmesidir; hatta eziyet veren durumun değiştirilmesidir. Üçüncüsü mide ağzının duyarlılığının biraz azaltılmasıdır. Böylece eziyetin azaltılması mümkün olur.

Bu ilaca şükürler olsun: ⁹⁶kustus, safran, taze gül, mastika, sümbül; her birinden ¼ miskal, yabani sümbül 2 miskal, sabır 1 miskal, afyon 1 miskal; keten tohumu suyu ile macun haline getirilir ve ondan 1 miskal hastaya verilir. Şüphesiz keten tohumu ve afyon konup, ilaç sümbülle güçlendirilmiş ve eriyik haline getirilmiştir. Yabani sümbül

rutubete meyillidir. O rutubeti idrar yollarına sevk eder ve oradan atılmasını sağlar. Sabır otu ise maddeyi aşağı çekip, tükürükle değil, aşağıdan atılmasını sağlar. Kustus ve safran maddeyi pişirir; destekler; güçlendirir. Bundan dolayıdır ki bu hap cidden şiddetli hıçkırık için yararlıdır ve nefesi ıslah eder; düzenler. Eğer hıçkırık eski ve müzminleşmişse, kelanic yağı ona iyi gelir; denenmiştir. Onun şerbeti sıcak su ile içilirse ve zencefil ılık suya konup pişirilirse yararlı bir ilaç olur. Eğer hıçkırık çok şiddetliyse daha güçlü ilaçlara ihtiyaç duyabilir. O zaman eski macunlara başvurulur ve eski merhemler kullanılır. Örneğin kimyon, ılık su ile muamele edilir. Bazen eski macunlar ve eski tiryaklara başvurulur. *Filonya (Philonium)* bu konuda fevkalade yararlıdır. O hızla etki eder; yapıyı güçlendirir; sorunu çözer ve zararlı maddeleri dışarı atar. Onlar yararlı ilaçlardır: ballı sirke ve *istem-bikun* hapi gibi ve *kevakiib* hapları gibi. Onlar hıçkırığa çok yararlıdır. Soğuk maddeler veya onlara yakın olan sedef otu Hint sümbülü şarapla içilir. Aynı şekilde kereviz suyu, soğan sirkesiyle ve yarpuz suyu ve Hint sümbülü, mercan köşk, şeytantsi alınıp ilaç yapılır. Hatta mum da hıçkırığı teskin eder. Loğusa otu, yabani havuç, anason, zencefil, kuru andız otu, kasık otu, tarçın, tatlı su zambacı, pelin otu (tek başına veya birlikte) alınıp ilaç olarak kullanılır. Şüphesiz o mide için yararlıdır ve bu ilaç içerek alınmalıdır; tek başına gerçekten derin etki yaratır. Kunduz hayası özellikle çok yararlıdır. O 3 ölçü ballı sirkeyle 1/3 dirhem ve ballı sirkeli sudan 3 ölçü karıştırılıp içilir. Bunun fevkalade yararı da olur. Eğer bu terkiplerle gargara yapılırsa yararlıdır. Pelin otu, dağ yarpuzu, mastika eşit miktarlarda alınır. Su içinde muamele edilip şarapla içilir. Yine mastika, tarçın, soğan 3 ölçü alınıp kustus sirkesi içinde pişirildikten sonra, birkaç gün azar azar içilir.

Soğuk ve rutubetli maddelerin oluşturduğu hıçkırığa Hint sümbülü ballı su ile verilir. Yine havlican balla macun haline getirilip akşam sabah bu karışımdan bir kısım içilir. Yine yararlı bir terkip de şöyledir: kustus, sabır, bataklık sazı, kuru reyhan, nehir yarpuzu, nane, sedef otu, kereviz tohumu, kendir, yabani Hint sümbülü; her birinden ebyun, kuru gül; her birinden 1,5 dirhem alınır. Bunlar problemi çözer. Burada gebere otu çözücü olur. Burada aşikârdır ki bu ilaçları burundan çekmek de yararlıdır. Eğer hıçkırık soğuk basit

ilaçlarla tedavi edilecekse, ona yararlı olan zikredilmiş basit ilaçların su ve sirkeyle içmesi önerilir. Su ve sirkeyle karıştırılmış ilaçlar boynana, dudağa ve midenin üst kısmına(epigastrium) sürülür veya boynaya ve dudağa eski zeytinyağı ile karıştırılıp uygulanır. Aynı şekilde sıcak yağların hepsi tek başına yararlıdır. Özellikle papatya yağı veya kunduzhayası içinde pişirilmiş yağ, kimyon ve şeytantesi yararlıdır veya kunduz hayası ve kustus hayası ve kustus, yarpuz, anason, mastika alınır veya fıstığın kırmızı dış kabuğu bataklık sazı ile alınır ve suda pişirilir ve bu terkip içilir.⁹⁷ Bazıları der ki kabuk kurutulduktan sonra eğer pişirilir ve ondan 1miskali rezene suyu ve sedef otu suyu ile içilirse cidden faydalıdır. Onun suyu soğuk içilirse yararlıdır. Ben onlara katılmıyorum. Eğer hıçkırık şiddetliyse ve müzminleşmişse şartsız olarak mide üzerine uygulanır. Onlar kabuğu soyulmuş bitkisel ilaçlardır. Eğer mide ağzında veya mide içinde kötü koku varsa veya yemek borusunda kötü koku varsa hamam yapmak yararlıdır. Suda ufalanmış öğütülmüş kendirden hastaya yedirilir. Sonra üzerine biraz sıcak su, kuru üzüm yedirilir. Eğer mide ağzında yakıcı özellikte balgam varsa veya benzeri yakıcı bir şey varsa mümkün olduğu kadar kusturucu sularla hasta kusturulur veya ishal yapan ilaçlar verilir; örneğin ballı sirkeyle pelin otu şarabı gibi. Bazen sirke ve su içmek de yeterli olur. Tereyağı ve bademyağını sıcak suyla içmek hastaya yarar sağlar. Mümkünse, hasta uzun süreli uyumalıdır. Aynı zamanda arpa suyu fevkalade yararlıdır. Özellikle tatlı nar suyu veya tatlıya dönen acı nar suyu ile yararlı olur. Her iki nar suyu da yararlıdır. Her ikisi de birlikte temizleyicidir.

Eğer hastalığın sebebi kuruluksa bu durumda ona yoğurt suyu ve açıcı meyveler yedirmek yararlı olur. Örneğin bademyağı ve kabağ yağı iyi gelir. Sonra arpa suyu ve kabağ suyu, hıyar suyu ve bal gibi soğuk tatlı bitki özleri verilir. Aynı zamanda onlardan yapılan merhem haricen eklemlere uygulanır; hastaya hamam yaptırılır ve benzeri uygulamalarla hasta tedavi edilir. Şüphesiz hasta için yakıcı hıltları kusması yararlı olacaktır. Arkasından hasta biraz mide bu-

⁹⁷ TM: Onlarla o yerlere [tıbb-ı Nebevi kitaplarının bazılarında sad ile sanavber-i hams tefsir olunmuştur.

lantısı hisseder ve peş peşe aksırır. Daha sonra bu hıltan kalan varsa atmak için onu bulunduğu yerden kaydırarak maddeler hastaya verilir; erik, demirhindi gibi. Özellikle eğer verilen maddenin işi çok zor değilse, sadece demirhindi vermek yeterli olacaktır. Eğer buna gerek hissetmiyorsa muhtemelen mide ağzında uzama vardır. Mide ağzına mutedil merhemler uygulanmalıdır. Hastaya mide bulantısı yaratmayacak mutedil gevşetici ilaçlar verilmelidir. Muhtemelen onun içine ebucehil karpuzu içi konur; o badem yağı gibi teskin edicidir. Yine yarpuz vermek ve tedaviyi ferahlatıcı sularla desteklemek iyidir. Eğer hastanın karaciğerinde ve diğer organlarında şiş varsa şiş ilaçları verilir. Eğer kan almak gerekirse mide düzene sokulur ve nar suyu ve hindiba suyu verilerek sistem düzeltilir.

On İkinci Kısım

Safra Kesesi ve Epigastriuma Arız Olan Durumlar

Bazen mide çevresindeki organlarda içlerindeki maddelerden dolayı çarpıntı görülebilir. Bazen bunlar kötüdür ve beyinde bozukluk oluşturur. Bu oluşan bozukluk beyne kadar uzayabilir. Ve bizim dediğimiz gibi, onda melankoli, sara ve boğazında şiş oluşturabilir. Burada olan ihtilaç (çarpıntı) midenin ağzına yakındır veya içindedir. Bu hastalık hafakana (taşikardi, kalp spazmı) benzer. Orada şiş ve ağırlık oluşur. Bu da çarpıntının yakın olduğunu gösterir ve o da içeride şişlerin olduğuna işaret eder. Boğazda ve epigastriumda olan şişlerle birlikte hıçkırık görülebilir. Bazen bu durum kusmaya ve ateşli hastalıklara işaret olabilir; baş ağrısı oluşacağına veya burun kanamasına veya kusmaya ve oradaki bütünlüğün bozulmasına, ayrılmalarına veya maddenin aşağıdan yukarı doğru hareketine işaret de olabilir. Eğer mideden madde aşağıya doğru çekilirse ve göbek bölgesine doğru inerse, zararlı maddenin aşağıya indiğini gösterir ve ishale işaret eder. Kolik olması onu onaylar. Epigastriumdaki organlar çoğunlukla hummada yukarı doğru ve aşağıya doğru uzarlar. Ancak yukarı doğru uzama kurulukla birlikte görülür; onunla birlikte sıkıntı hissedilir. Hastalıklardaki bu şişler fevkalade kötüdür ve sahibinin karaciğerinde sarılık olduğunu gösterir. Onunla birlikte organlarda sıkıntı oluşur. Midenin etrafındaki organlar (epigastriumda) ve safra

kesesinde yakıcı, keskin bir ağrı oluşur veya midede de karaciğerden dolayı ağrı hissedilir. Yine dalak hastalıkları ve kas şişleri de midede ağrı hissedilmesine sebep olur. Hummalarda, buhranlarda midede ağrı hissedilir. Nişaburlu Buhtyişu karaciğer ağrıları kısmında şöyle demiştir: karaciğer iştiha gücünün ve parçalama gücünün merkezidir ve yırtma, parçalarına ayırma işlevinin de merkezidir. Eğer onda zaaf varsa o zaman kendi yolunda hareket eder. Kişi kalkmaya, oturmaya ve yürümeye muktedir olamaz; sürekli kusar. Kuş avlama oyunu oynar; özellikle de tavus kuşu avlamaya çalışır. Bu kuşların karaciğerlerini yiyerek iştihalarını ve güçlerini yeniden kazanmak ister.

ÜÇÜNCÜ KİTAP
ON DÖRDÜNCÜ FEN
Karaciğer Hastalıkları ve Tedavisi hakkındadır.
On fen ve 4 makeden meydana gelmiştir.

BİRİNCİ MAKALE
Karaciğerin Açıklanması

Birinci Kısım
Karaciğerin Anatomisi

Karaciğer kanın oluşumunun tamamlandığı yerdir. Çünkü mide keylusu mesentere nüfuz ettikte o keylus kana dönüşür. Mesenterde karaciğerin gücü vardır.⁹⁸ Hakikatte kan bir besindir ve karaciğere benzetilir. Çünkü karaciğer kan gibi bir nevi kırmızı ettir. Ancak donmuş kana benzer.⁹⁹ O sinirsi lifler içerir ve organdaki damarların kökleri orada oluşmuş olup farklılaşmış lifler gibi bir yapı kazanmıştır. Onların hakkında ven damarlarının anatomisiyle ilgili kısımda bilgi verildi. Onlar mide ve bağırsaklardan mesenterdeki kolları vasıtasıyla keylusu emip, karaciğere gönderirler. Orada pişen keylus vena cavaya gönderilir. Bu damar karaciğerden doğar. Karaciğer o damarı çukur kısmından 2 böbreğe gönderir. Safravi kısmını çukur kısmından safra kesesine ve sevdavi kalıntıları, yine çukur kısmından dalağa gönderir. Karaciğer midenin dip kısmına meyletmıştır. Çünkü o kısım midenin tümsek kısmının üzerindedir ve karaciğerin tepesi diyafragmaya doğru meyillidir ve bu hal diyafragmaya uyumludur ve diyafragma hareketiyle onun üzerinde örtü gibidir. Muhtemelen bu yakınlık yararlıdır. Karaciğer ve ondan bit-

⁹⁸ TM: ve kanın oluşmasının tamamı karaciğerde olur.

⁹⁹ TM: Kan gibi sıvı ve akıcı değildir.

miş büyük damarla (vena cava) da bu durum ilişkilidir. Diyafragma bu yapıyı güçlendirir. Bundan dolayıdır ki karaciğerin diyafragmaya doğru meylenmesi iyi olacaktır. Karaciğerin üzerinde sinirli bir yapı vardır. Bu sinirli zarda beyinden inmiş olan bir sinir vardır. Akciğerlerde zikrettiğimiz gibi bu sinir lif şeklindedir. Diyafragmanın üst kısmında his vardır. Bundan dolayı diğer organlarla bağlantıyı sağlayan karaciğerdir. Bu kısma (karaciğer) küçük bir atar damar gelir. Karaciğer yoğun sıcaklığını korur ve nabızı ayarlar. Bu damar karaciğerin tepe kısmından girer; böylece diyafragmanın hareketiyle ruhun kendine nüfuz etmesi mümkün olur.

Kan karaciğerin büyük boşluğunda oluşmaz. Muhtemelen oraya gelen yoğun keylus karaciğerde toplanır ve orada farklılık kazanır; değişime uğrar. Bu işlem hızla oluşur. Karaciğere yakın yerden peritona gelen damarlar vardır; onlar hızlı hareket ederler ve keylusa sıcaklığı (ısıyı) götürmek için (keylusu ısıtmak için) acele ederler (hızlı davranırlar). Karaciğerin üstündeki zar karaciğeri mideye ve zikrettiğimiz buradaki hacimli yapıyı birbirine bağlar. Yine diyafragmayla bu yapılar güçlü bağlarla bağlanır ve de arkaya da ince bağlarla bağlanır. Karaciğerle kalp arasında büyük bir damar vardır. Bu damar karaciğerden kalbe gider. Bu damar aynı zamanda bu iki organ arasında bağ gibidir. Bu damar karaciğerle kalın örtüyü, [yani diyafragmayı] birbirine bağlar ve onun içine nüfuz eder. Bu damar iç tarafta inceldir. Çünkü iç tarafta kendini koruması gerekmez. Bu organlar nazik organlardır. İnsan karaciğeri diğer birçok hayvana nispetle daha büyüktür. Denir ki: Bütün hayvanlar çoğunlukla besin olarak yenir ve onların kalpleri zayıftır. Hayvanların arasında nispeten kalbi daha küçük olanları vardır. Onların mide ve karaciğerleri arasında sinirsel bağ vardır. Ancak mide ve karaciğer arasında hastalık dolayısıyla bir ortaklık olmaz. Ancak karaciğerde büyük şişlerden oluşan hastalıklarda ortaklık vardır. Karaciğerin büyük damarlarından birisi onun çukur kısmından doğar ve onun yararı karaciğere ve ismi geçen kısma besini çekmektir. Diğer kanal karaciğerin tepesinden çıkar; görevi besini karaciğerden organlara götürmektir. Bu damara vena cava denir. Bu damar ve diğer damarların anatomisi hakkında *Birinci Kitap'ta* bilgi verildi. Karaciğerin mide üzerine doğru uzanan çıkıntıları vardır. Onlar el parmakları

gibidir. Onlardan birisi daha büyüktür ve ona özellikle çıkıntı adı verilir. O safra kesesi üzerindedir ve aşağıya doğru uzanmıştır. Bütün çıkıntılarının toplam sayısı 4 ila beştir. Bilmelisin ki bütün insanlarda karaciğerin kenarları yoğun bir şekilde arkaya yaslanmıştır. Şüphesiz çoğu insanlarda böyledir. Bundan dolayı karaciğerin kenarlarının arka taraf ve yanlarla ortaklığı vardır ve yukarıdan diyafragmaya komşudur. Bundan dolayı, karaciğerde humma olduğunda komşu organlarında da hissedilir. Ancak karaciğerin kendisinde his yoktur; zarındaki sinirsel yapıdan dolayı karaciğer sıkıntıyı az hisseder. Bu bakımdan insanlarla hayvanlarınkinden zıtlık vardır. Bilirsin ki kan karaciğerde oluşur; orada keymus içindeki safra ve sevda unsurlarından ayrılır; sıvı kısmı süzülür. Bazen bu işlevlerin hepsi bozulur; harap olur ve karaciğer kanı süzemez ve iyi kan oluşturamaz. Muhtemelen ondan çekip ayrılması gerekenleri ayıramaz uygun bir kan oluşturamaz.

Karaciğerin 4 doğal gücü vardır. Ancak onun sindirimi çoğunlukla ısıyla olur. Çoğunlukla onun arka lifleri güçlüdür. [Böylece besinleri kolayca çekilebilir.] Hâlbuki mesenterin böyle bir gücü yoktur. Bazıları mesenterin çekme gücü olduğunu iddia ettiler, ancak mesenterin çekme gücü olduğunu söyleyenler hata ettiler. Çünkü eğer mesenterde çekme gücü olsaydı onda sindirim gücü de olması gerekirdi. Ancak onda sindirim gücü yoktur. Eğer orada sindirim gücü olsaydı besin içermesi gerekirdi. Hâlbuki orada besin tutulmaz ve oraya gelen [kan da] orada fazla tutulmaz. Derler ki eğer mesenterde böyle bir güç varsa karaciğerde de böyle bir güç olmalıdır. Bu konuda her iki organ uyuşmaz. Ancak bu iki organ uyuşma içinde olmalıdır. Bu bakış açısından bakıldığında, mesenterdeki çekme gücünün zayıf olduğu, ancak onun kanalından dışarı atma gücü olduğu belirlenir. Eğer bağırsaklarda olduğu gibi, def etme gücü kendinde varsa bu gücün serbest kaldığı veya ona (karaciğer) bağlı olmadığı belirlenir.¹⁰⁰ Aynı şekilde yemek borusunun

¹⁰⁰ TM: Kanda da ihtilal olsa (değişim, kötü bir değişim olsa) bu söz konusudur. Zira ıslah üzere oluşan kanda elbette imtiyazdan dolayı olur. Bazen imtiyazda da olan karaciğerin ihtilali sebebi ile olmayıp o nesneleri cazibe olan azanın muaf olması ile imtiyazda ihtilal olur, yani karaciğer kandan safrayı ve sevdayı ve sıvı oluşuna uygun olarak temiz eder.

durumunu dikkate almayı ihmal ettiler. Çünkü yemek borusunda da bağırsaklar ve mesenterdeki gibi çekim gücü vardır ve bu güç ona uygundur.¹⁰¹

Bazıları deliklerin çekim gücü olmasının çok fazla da önemi olmadığını bilmezler. Onlara göre çekim gücü olanlarda sindirim olmaz. Aynı zamanda onlar keylusun mesenterden sıvı aldığını ve bunun da mesenterin içine çekme gücünün olduğunu unuttular. Burada yapıldığı bilinen farklı işlemleri ve ona sıvının ne kadar hızlı nüfuz ettiğini unuttular. Bu söylediklerimiz onun (mesenter) işlemlerinden farklı bir şey değildir. Hekimler şöyle dediler: eğer ağızda sindirim varsa jejunumda da dışarı atma gücü olması ve de sindirim gücü olması gerekir. O organ içindekini hızla boşaltır. Ancak onlar bu organların farklı cevherlerden oluştuğunu ve onların maddeyi çekmeye adanıklarını ve bütün organların birlikte hareket ettiklerini de unuttular. Karaciğerin çoğunlukla damarlarının lifleriyle içine çektiğini de unuttular. Karaciğerin cevher olarak mesenterden çok da farklı olmadığını da unuttular. Halbuki karaciğer nitelik ve nicelik olarak mesenterle benzer. Bu konuda düşünceleri yeterli olmayanların bunu bilmeleri gerekir.¹⁰²

¹⁰¹ TM: Aynı şekilde mesenterden de çekiş olsa karaciğerle mesenter çekiş keyiyeti müteffik olurlardı. Keyfiyetinde ittihadan cevherlerinde ittihad ve ittifak (birleşme ve uyuşma) gerekir. Ancak onlara [cevherlerinin] ittihadının olmaması gerekir. Karaciğerde çekiş gücü vardır derken mesenterde çekiş olması batıldır. O fikri nazarları zayıf olan bazıları bilmelidir ki tarihte cezp etmelidir. cezp edenin vücudu cezbe ağun (ağız) olur. Cezbe olan nesnenin çekme (cezp etme) gücü o nesnenin çekiş (cezp etme) yolunun olmasına engel olmaz; çözülmez mihi bağırsaklarda def etme gücü ile def etmeye yol olup toplanır. Bağırsakların def etme gücü kötü olanı atar. Kötü olanın indifaina ve hurucunun (çıkışının) yine bağırsak yoluyla ve sebil olur. Def etme yolu defa ağun olur. Aynı şekilde bazı merinin (yemek borusunun) halini unuttular. Zira yemek borusund cazibe olmak onların da benzeri olur. Aynı zamanda yemek borusunun cezbe (çekim gücü) hem yol olmak caiz olduğu gibi mesenterde cezbe (çekim) yolu ve çekim gücüne yer olmak caiz olur. Aynı şekilde bazıları bilmelidir ki çekme gücü olan bazı delikte sindirim olmakta çoğunlukla beis yoktur. Zira çekim gücü olması gereken delik çekme gücüne ihtiyaç duyar. Onda sindirime ihtiyaç olmaz. Aynı şekilde o bazen mesenterde sindirim yoktur dediler. Mesenterde keylusun kana dönüşmesinin unutulmasından ortaya çıkar. Zira bundan önce zikrettiğimiz üzere keylus mesenterde kana dönüşür. Sindirimin tamamı karaciğerle olur. Bu dönüşüm ve sindirim yoktur dedikleri Müslime mukadimelerini unutmaktan naşı olur.

¹⁰² TM: Aynı şekilde liflerin bilinen fiillerini işlemekle halleri çeşitli olur. Kimi seri halde

Galen de mesenterin yoğun bir çekim gücü olmadığını söyledi. Onlar, yani karaciğer ve mesenter hareketin (kan oluşması için) başladığı yerlerdir. Bundan dolayı bu konudaki tedavi karaciğer değil, mesenter tedavisi olarak yapılır. Bunun içindir ki bazıları bu gibi şikâyetlerde karaciğerin tedavisini bırakırlar. Onlara göre bu tip şikâyeti olan kişilerin göğüs omurlarında bozukluk vardır; başlangıçtan itibaren karaciğer tedavisini bırakmak gerekir. Onlara omurga tedavisi yapılmalıdır. Bunlar Galen'in sözleridir: sen bilmelisin ki doğal olarak ayakta his ve hareket gücü vardır ve bu güç omurilikten gelir. Şüphesiz mesenterin gücü ile omuriliğin gücü arasında fark vardır. Aynı şekilde mesenterin tedavisi ile ilgili açıklamaları inkâr etmek, görmemezlikten gelmek onun çekim gücünü inkâr etmek demek değildir. Onun başlangıcı karaciğerdir.

Mesenter bir alettir ve doğal bir alettir. O kendine uzak olan bir yerden besinleri çeker, ancak kaslardan farklı olarak bulunduğu yeri hareket ettirmeden bu işlevini yapar. Mesenterin hareketi mıknaatısın hareketi gibidir. Nasıl ki mıknaatıs ve demir arasında hava varsa ve demirin havasını mıknaatıs çekerse, mesenter de yiyecekleri, aynı şekilde çeker.

İkinci Kısım

Karaciğerin Halleri İle İlgili Sonuçlar

Karaciğerin durumu bazen dokunulduğundaki halinden, şişlerinden olduğu kadar, hastanın ıstırabından da anlaşılır. Aynı zamanda onun

ve kimi batıyen işlerler ve o bazı yiyeceğin hızla nüfuzu olan yolda sindirim olduğu inkar ve istibadları elyafın (liflerin) hallerini unutmaktan olur. Yiyeceğin hızla nüfuz edip delikte (menfezde) sindirilmesi istibad olmaz. Hatta hekimler zahib oldu ki ağzın kendinde de sindirim vardır ve besin ağızda meks etmeyip ağız seri olarak el-nufuz menfez olduğu (delikten nüfuz ettiği) hepsinin müsellimi olur. Aynı şekilde saim demekle bilinen bağırsakda besinin (yiyeceğin) nüfuzu hızlı olur ve onun bir kısmı saimde def etme (atma) gücü ile ve sindirim gücü olduğunu inkar etmez. Aynı şekilde benzer organlar birbirine cevherde zıt olurlar. Mesela izamn cevheri sinire ve damarlara ve diğer temel organlara ve et ve yağa mübayin ve muhalif (zıt) olur. Her ne kadar onların çıktıkları yiyeceğin bir yolu varsa da hepsi yiyeceği çekmede mütehammide olurlar. Onların güçleri değişik olan iki organın cevherleri de değişik olmak gerekir dedikleri organların yiyecekleri çekmede ortaklıklarını unutmalarından olur. Mütercim der ki: Bu makalede bir soru ortaya çıkar ki onu ehli olan temsil eylerse (yaparsa) bir defa muktedir olur.

işlevinin tamamından ve aynı zamanda ortaklık ettiği organların durumundan da anlaşılabilir; örneğin mide, diyafragma, bağırsaklar, böbrekler, safra kesesi gibi. Yine onun durumu ondan uzak olup da onunla ortak olan organların durumundan da anlaşılabilir; örneğin başın halleri ve dalağın durumu gibi. Onun durumu aslında bütün olarak vücudun bütün hallerinden belirlenebilir. Örneğin vücudun rengi, ısısı, dokunulunca hissedilenlerle de anlaşılabilir. Yine kollar civarında görülen bulgulardan ve damarların durumundan da tespit edilebilir. Başka organların genel durumundan da karaciğerin sağlıklı olup olmadığı belirlenebilir. Çünkü organların işlevlerinin uyumundan ve zıtlıklarından diğer organlarla ilgili alışkanlıklardan da anlaşılabilir.¹⁰³

Örneğin sarılık buradan anlaşılır ve yine dokununca hissedilen soğukluk ve rutubetten, damarlarındaki incelikten ve kuruluştan ve genel olarak vücut ısısından anlaşılır. Yine şiddetli sıcaklığa rağmen kalpte hararet olmamasından da anlaşılabilir. Onunla birlikte zikredilen hararet de karaciğerin durumunu gösterir. Ancak genel olarak başka organların durumundan da anlaşılır. Örneğin büyük damarların durumundan ve onların yollarının genişliğinden, boylarının uzun ya da kısa olmasından da anlaşılabilir. Ondan biten kıl gibi damarlardan ve başka organların damarları hakkında zikrettiklerimizden anlaşılır. Ancak ondan biten damarların yoğunluğu onun asıl mizacının sıcak olup olmadığını ve ince damarların hafif olup, asıl mizaçlarının soğuk olduğu ve onların soğukluğu ve yumuşaklığı (gevşekliği) ve sertliği belirlenip bu verilerden onların gerçek mizacı belirlenir. Burada tespit ettiğimiz mizacın arızı olup olmadığı da tespit edilir. Aynı zamanda onların (damarlar) ondan

¹⁰³ TM: *Üçüncü Kısım Zikrolunan Çıkarımlarından Her Birinin Vücuhu*: Lemesten mahuz olan istidlalın gibi budur ki karaciğerin etrafındaki mülemmesinde sıcaklık olsa, karaciğerin sıcaklığına soğukluğu olsa karaciğerin soğukluğuna işaret eder. O organ etrafının salabeti (katılığı) karaciğerin kötülüğü ve katılığına veyahut karaciğerde katı şiş olduğuna ve etrafının (karaciğerin) intifahını karaciğerde veyahut intifah olduğuna ve o şişden ihsas olunan şekil helali (uygun olanı) şişin karaciğerin nefeinde olduğuna ve şiş [müstatil] el- şekil olduğu ve diğer şekillerden bir şekil ve heyet üzere olduğu şiş ve intifah diğer organda olduğuna işaret eder. Ancak ağrılardan mehud olan [organın içinde] istidlal in örneği budur ki eğer o ağrı ile uzayıp sehlle (kolayca mevcuz) ise karaciğerde katılık veyahut şiş olduğuna işaret eder.

(karaciğer) nasıl doğduğu; örneğin safranın nasıl oluştuğu belirlenir. O karaciğerin hararetini gösterir. Ondaki sevdavi maddeler karaciğerin şiddetli harareti olduğuna işaret eder veya oradaki durumdan öğrendiğimize göre, karaciğerin kuruluk ve soğukluğuna da işaret eder. Kanın oluşması sağlıklı mizacın da delilidir. O cidden vücuda iyi kan dağıtır ve bu da onun sağlıklı olduğunu gösterir. Onun kanı safravi veya sevdavi veya yağlıdır ve de bu kan bütün vücuda dağılır ve etin derinliklerine nüfuz eder.¹⁰⁴

Karaciğerin hastalığı kanın dağılımından anlaşılabilir. Bu durum uygun olan ve olmayan kan dağılımını da gösterir. Doğal mizaçtaki zıtlıkları ve zorlukları da verir. Ancak onlardan çıkarılan hastanın alışkanlıkları ve yaşından onlara uygun olan *Külliyat*’ta verilmiştir.

Üçüncü Kısım

Kalp ve Karaciğerin Durumundaki Zıtlıklar

Kalbin sıcaklığının karaciğerin sıcaklığı için muazzam bir harap edici olduğu bilinmelidir. Onun rutubeti diğerinin kuruluşunu mahvetmez. Bazen rutubetine zarar verir. Karaciğerin harareti kalbin soğukluğunu mahveder ve kalbi zayıf düşürür ve onun kuruluşunu

¹⁰⁴ TM: Ancak karaciğer durumu ortaklıktan alınan sonuç olarak ortaya çıkan ateş olur. Çünkü ateş her ne kadar mideden oluşur [midenin haline işaret ise] çoğunun vakitleri onlar karaciğerin durumunu da gösterir. Aynı şekilde fevak ve iştiha ve sindirim ve solunumun sunu da ortak olarak karaciğerin durumunu gösterir. Bozuk (Kötü) solunum her ne kadar akciğer ve hicab (diyafragma) dolayısıyla ortaya çıkarsa bazen karaciğer sebebi ile de arız olur. Aynı şekilde biraz idrar izafinin bazıları karaciğerin durumunu da gösterir. Bazı feribasin tarafından bilinir. Aynı şekilde sudağ durumu (baş ağrısında) karaciğere istidlal olunur. Dilin mülaseti huşuneti (sertliği) ve rengi ve şefelrin de rengi ile karaciğerin durumu ortaya konur (belirlenir). Bazen kalp ve karaciğerin arkası (zıddı) ve mukavimesi (güçlülüğü, daynıklılığı) ve mukahhire vaki olur. Karaciğerin mizaçları kısmında İnşallah-ı Taala biz onları zikrederiz. Ancak vücutun tamamının durumundan alınan sonuç karaciğerin durumlarını gösteren insan rengidir. Eğer kırmızı-beyaz olursa karaciğerin sıhhatine siyah olursa sıcaklığına ve resasiyeti olursa mizaç karaciğerin soğukluğuna ve kemudeti olursa soğukluk ve kuruluşuna işaret eder. Sarılığın da karaciğerin halini gösterir. Bu gibi belirtiler de bunun gibidir. Semen lahminin (Etin yağı, iç yağı) karaciğerin rutubetli sıcaklığına ve yağlı semeni karaciğerin rutubetli soğukluğuna işaret eder. Aynı şekilde eğer kalbin sıcaklığından dolayı olmazsa, kazafanın (kadafanın) yani erikliği (ezikliği) bütün olarak vücutun sıcaklığını gösterir. Karaciğerin sıcaklığına işareti bütün olarak bu zikredilen vücut hallerinin hepsinden belirlenebilir.

mahvederek karaciğeri zayıf düşürür. Kalbin (kanının) soğukluğu karaciğerin sıcaklığına daha az zarar verir.

Dördüncü Kısım

Karaciğerin Doğal Mizaçlarının Hallerinin Belirtileri

Dokunularak elde edilen delillere göre, o dokunulduğunda sıcaktır. Onun çevresinin de sıcak mizaçlı olduğunu gösterir. Onun soğukluğu mizacının da soğukluğunu gösterir. Onun katı olması onda şiş olduğunu ve dokunulduğunda puflama şeklinde ses geliyorsa orada şiş olduğunu gösterir. Karaciğerdeki boşluklar ve şişlikler dokunularak hissedilebilir. Onun gücü ve kabiliyeti de diğer organlara ve bütün vücuda bağlıdır. Onlar karaciğerin dışında olan organlardır. Onlardan biri karın kaslarıdır. Karın kasları uzayıp yoğunlaşabilir. Alınan bu örnek dâhil, karaciğerin fonksiyonlarında etkin olan organlarda şiş ve tıkanıklık oluşabilir veya onlarda yoğunluk, ağırlık oluşabilir ya da ağırlaşma ve yoğunluk olmaksızın gaz olabilir veya gaz olmaksızın yoğunluk oluşur. Karaciğerin kendindeki maddede tıkanıklık oluşmuş veya onda şiş olabilir ve onunla birlikte gaz oluşur. Bu durumda hastada baygınlık oluşur. Ancak karaciğerin faaliyetleri, sindirimi, maddeyi çekme kabiliyeti, kanı vücuda gönderme işlevi ve böbreklere sıvı göndermesi, safrayı safra kesesine göndermesi, sevdavi maddeleri dalağa gönderme işlevi gibi faaliyetleri gözlenip belirlenir. Eğer onda bu işlevlerden biri hızlıysa, orada susuzluk olduğu belirlenir. Karaciğerle ortak organ yüzünden bu durum ortaya çıkmaz, ancak susuzluk ortak bir sorun olabilir. Çoğunlukla karaciğer ve mide sorunları ortaktır. Mide karaciğerin ne durumda olduğunu gösterir; hıçkırık ve iştihâ durumunda, sindirimde ve solunum bozukluklarında olduğu gibi. Şüphesiz hastalık akciğer ve diyafragmadan da kaynaklanmış olabilir. Karaciğer onlardaki bozukluklardan etkilenir. Ancak karaciğerdeki bozukluk da onları etkilemiş olabilir. Karaciğerin durumu, fokal maddenin çeşitlerinden ve idrar çeşitlerinden de anlaşılır. Baş ağrısından, başka baş hastalıklarından, dalak hastalıklarından, dilin durumlarından ve onun sertliğinden, dudakların renginden de karaciğerin işlevlerinin durumu anlaşılabilir. Ayrıca kalp ve karaciğerde birbirine zıt ve karşıt keyfiyet olduğunda, özellikle karaciğeri kahre-

den bir durum oluşabilir. Biz bunları kalbin mizaçlarını zikrederken ele aldık. Ancak genel durumlar sebebiyle, örneğin karaciğer üzerindeki rengin kırmızı veya beyaz olması onun soğukluğuna, sarı olması hararete (sıcaklığı) veya bakır renginde olması soğuğa veya renk değişikliği soğuğa işaret eder. Onun kuruluşunu daima yine onun rutubeti bastırır. Kalbin soğukluğu karaciğerin sıcaklığını bastırır. Karaciğerin kuruluşunu kalbin rutubeti baskılar ve kalbin sıcaklığını çoğunlukla karaciğerin rutubeti bastırır ve onun soğukluğunu da baskılar

Beşinci Kısım

Karaciğerin Doğal Mizaçlarının Belirtileri

Doğal mizacın sıcak oluşunun belirtisi damarların kapasitesi ve görünüşü ve de kanın ve bedenin sıcaklığıdır. Eğer kalp ona (ısı) dayanamazsa, kalbin sıcaklığı karaciğerin soğukluğuyla kahreder ve bu durumda çoğunlukla genellikle başlangıçta safra oluşur; sonra sevdâ oluşur ve hypocondriada tüy olur; iştihâ artar.

Doğal Soğuk Mizacın Tabiatı: Onun belirtileri kalbin mizacına zıttır. Kalbin soğukluğu kendi sıcaklığını harap etmez; ancak karaciğerinkini kahreder. Çünkü kan bu mizaç sahibinin nazik sıvısıdır; onun gücü zayıftır ve çoğunlukla bu durum ateşli hastalıklarda görülür. Bu hal kişinin ateşlendiğini gösterir.

Doğal Kuru Mizacın Tabiatı: Bunun belirtisi kanın azlığı ve yoğun oluşudur; damarların kalınlığı, bütün bedenin kuruluşu, kıllanma ve vücudun kalınlığıyla belirlenir. Kalp rutubetiyle karaciğere onun kuruluşunu sağlamaya hazır değildir; temin edemez. Muhtemelen asla onu kahretmez, harap etmez, ancak karaciğerin kuruluşu kalbin kuruluşunu cidden kahreder. Kalbin sıcaklığı karaciğerin rutubetini bütünyle harap eder.

Doğal Rutubetli Mizaç: Onun belirtisi kalbin belirtilerinin zıddıdır. Kalp kuruluşu ile bazen biraz da olsa karaciğerin rutubetinin azalmasını sağlar. Ancak karaciğerin rutubeti kalbin kuruluşunu mahveder; kuvvetini harap eder.

Doğal Sıcak Kuru Mizaç: Karaciğerin sıcak kuru mizaçta oluşunun belirtisi ağır, yoğun kandır. Kişinin hypocondriasında çok kıl olur ve

dolu ve kalın damarları olur. Onda çoğunlukla safra oluşur ve gençlik döneminden sonra onda sevdavi hıltlar oluşur. Kişinin vücudu sıcaktır ve Karaciğerin sertliği ve katılığı kalbe ters düşmez (zıt olmaz).

Doğal Sıcak Rutubetli Mizaç: Bu mizaç gerçekten kanın ağır olduğuna işaret eder; kıvamı iyidir; damarları gerçekten cidden geniştir. Rengi kırmızıdan sarıya meyleder. Hypochondria bölgesinde gençlikte kıl çok olur. O sıcak ve kuru değildir. İleri yaşlarda fazla kıl olmaz; azdır. Vücut sıcaklık ve rutubetten payını almıştır; zengindir. Eğer rutubet hâkimse onda hızla hastalıkların ve sıkıntıların arazları kendini gösterir.

Doğal Soğuk Kuru Mizaç: Bu tabiat kanın ve bedenın sıcaklığının azlığına işaret eder. Burada damarlar dardır ve kuruluk gösterir; kalındır; serttir. Hypochondria bölgesinde kıl azdır. Bütün beden kuru dur.

Doğal Soğuk Rutubetli Mizaç: Bu mizaçta vücudun gösterdiği tepkiler kuru sıcak mizaçlı olanlarınkinin zıddıdır.

Altıncı Kısım

Karaciğer Hastalıkları

Karaciğerin hastalıkları, kendi cevherinde olan onun mizacından kaynaklanan hastalıklar, terkinin hastalıkları, şişler, nefes sorunları, özellikle zarları yanında yel birikmesi sorunları ve onların sebep olduğu iltihap oluşmasıyla görülen açılmalar (yarılmalar) ve başka kısımlarda zaman zaman zikrettiklerimizden ibarettir. Şüphesiz karaciğerinin sıcaklığı çoğunlukla başka organlardan kaynaklanır. Ondan dolayı meydana gelecek ani ölümlerden korkulmamalıdır. Ancak böyle bir hastalığa tutulan kişinin büyük damarlarından kan akar (kanama olur). Çünkü karaciğer hastalıkları ortaktır; özellikle mide, dalak, safra kesesi, böbrekler, akciğer, mesenter, bağırsaklarla ve de özellikle de yüksek organlarla ortaktır. Ancak mide ve dalakla ortaklık karaciğerin dibinden çıkan damarlar arasında söz konusudur. Sonra onlar vasıtasıyla karaciğere zarar ulaşır. Bu durum bazen söz konusu olabilir. Ancak diyafagma, akciğer ve böbreklerle de ortaklık eder veya yukarıda tepesindeki damarlarla da ortaklık eder. Bazen bu damarlarla hastalık karaciğere gelip, yayılır. Çoğunlukla onlardan

sorun yaratanlar midenin ön tarafında olan ince damarlardır. Bu hastalıklardan bir kısmı yiyecek iyice sindirilmeden atıldığında ortaya çıkar. Daha sonra bu durum karaciğerde hastalığa sebep olur.

Karaciğerin Tepe Kısımının Hastalıkları

Genellikle vücut için gerekli olmayan maddeler idrarla ve nezleyle atılır. Eğer hastalık oluşmuşsa maddeleri dışarı atış ishaller ve safravi kusmayla ve kan kusmayla, terle ve yine çoğunlukla damarlarla da olur.

Yedinci Kısım

Karaciğer Kötü Mizacının Delilleri

Kötü Sıcak Mizaç: Onun belirtileri şiddetli susuzluktur. Bunu su içmek kesmez; yemek yeme arzusu azdır; idrarda iltihap ve safra vardır ve idrar rengi değişir. Nabızı hızlanır ve soluk alıp vermekte zorlanır. Karaciğerdeki bu hastalıkta yüksek ateş vardır. Burada iç organlarında yırtık şeklinde açılmalar olmuş olabilir. Kenarların, etrafının yoğunluğu ve ağrısı dışında tabiatı da kurudur. Onunla birlikte sarı, kırmızı, yeşil ve pırasa rengine kusma olur; dışkısı sarıdır ve normalden çoktur. Eğer onun mizacı maddenin mizacındaki değişimle birlikte görülüyorsa, yani maddenin de mizacı bozursa, durum böyledir. Ancak eğer çok az kan dışkıda varsa, dil sertse ve bedende değişim gözleniyorsa, bütün bu arazlar ortaya çıkar.

Bu durum yaştan, alışkanlıktan, değişimden, tedbirlerden, ortamın safra içermesinden, fazla sevdavi hıltan, melankoliden oluşan hastalıklardan, organdaki (karaciğer) geçişlerden ve benzeri durumlardan ortaya çıkmış olabilir. Eğer yıkayıcı cinsten ishal, güç düşmesi, iştihaya azalması, sıcak mizaç gibi karaciğer zaafı, çoğunlukla yakıcı kuru dışkının görülmesi gibi bir durum ortaya çıkarsa kan, hıltlar ve karaciğerin etinde yanma oluşur ve onların oluşması karaciğeri rahatlatır. Eğer kanın yanması yakıcılığındaki durumuna bakılırsa, dışkısı çöplük gibidir. Eğer karaciğerde yanma ve şiş veya apseli şiş varsa, o zaman dışkı ile birlikte siyah ağır bir şeyler çıkar. Karaciğer hummasında bu durum görülür; burada kokuşma da belirlenir. Çıkan bütün şeyler siyah değildir. Bazen o yılanma durur (organ kendini yıkar)

ve yoğun bir sıvı çıkar. Bu sıvı ağır, siyah ve pis kokulu bir sıvıdır. Bu kişi vebalıdır. Bazen bu ağır sıvı da siyah kan olur. Sonra ince sevda da içerir.

Kötü Soğuk Mizaç: Bunun belirtisi beyaz dudaklardır; kan azdır; sıvının akış zorluğu vardır; balgam çoktur; az susuzluk vardır; renk bozuktur; sıvı inişi olur. Bazen bu sıvı siyah renkte olup yeşile doğru dönebilir. Bazen sarı renkte kusmuk olur. İdrar beyaz renktedir; balgamidir ve donma sebebiyle ağırdır ve nabız zayıftır; şiddetli açlık hissi vardır, ancak bu mideden kaynaklanmaz; bazen karaciğerden dolayı ortaya çıkar; çok az sindirim olur. Eğer karaciğerin soğukluğu aşırı ise iştihası yok olur. Dışkı bazen kokusuz ve kurudur. Bazen çekme gücü açısından dolayı zaafi olup, bu rutubetinden kaynaklanmış olabilir. Ancak rutubeti sürekli değildir. Aynı zamanda o karaciğerden bağımsızdır; ona bağlı değildir. Ancak onunla ters düşmez. Eğer ona geri döner ve o arazları gösterirse, damarları uzarsa daha sonra pis kokan bir şey çıkar; akan kan gibi bir şey değildir. Şüphesiz soğuk mizaçlı karaciğer için bu durum doğaldır. Ondan pis kokulu ince kan çıkarsa ve bu durum uzun zaman devam ederse, bu durum karaciğerde humma (ateşli hastalık) olduğunu gösterir. Biz bu hummayı, hummalar kısmında zikrettik. Onun tedavisi zordur ve zahmetlidir. Bazen öncelikli olarak ondan serum gibi kötü bir sıvı gelir. Sonra o sıvı yoğunlaşır ve rengi kararır. Eğer oluşan değişimde bu serum gibi sıvı et yıkantısına benziyorsa bununla birlikte, başlangıçta iştihâ varsa, bu soğuk mizaca işarettir. Şüphesiz iştihâ azalınca, hıtlarda bozulma oluşmaya başlar veya başka bir sebeple görülen humma ve benzeri durumlarda ortaya çıkmış olabilir. Çoğunlukla onun soğukta dolayı oluşan zaaftan kaynaklandığının delili vardır. Ondan sonra iştihâ geri döner ve çoğunlukla da ifrat hale gelir (çok fazla artar). Safrayla birlikte titreme ve kasılmalar başlar. Bu durum yaşla, alışkanlıklarla, beslenmeyle ilgilidir ve hafif, nazik şeyler yedikten sonra üstüne soğuk su içmek veya daha öncesinden gelen sebeplerle veya cinsi münasebet üstüne soğuk su içmek gibi, daha öncesinde oluşmuş sebeplerden ortaya çıkmış olabilir. Çünkü karaciğer hamam suyu gibi sular dolayısıyla hızlı ve yoğun bir şekilde iltihaplanır ve onun maddesi (karaciğer) bu durumu hisseder. Bu durumda ağızda

ekşilik oluşur; dışkı rutubetlidir. Bazen o kırmızıdan siyaha dönüşür. Ancak kırmızı ve sarı olmaz.

Kuru Kötü Mizaç: Onun alameti ağız ve dil kuruluğudur; susuzluk vardır; nabız serttir ve idrarda incelik vardır. Bazen idrarın rengi siyahtır. Eğer onlar sevdavi veya safravi ise Usul'deki temel delillerden kolayca onun alametlerini anlarsın.

Rutubetli Kötü Mizaç: Yüz ve gözlerde iltihaplı şiş ve hypocondria kaslarındaki şiş ve yoğun olmayan ölçüde susuzluk vardır. Ancak karaciğer rutubetli ve sıcaklığı yoğundur; dil rutubetli ve beyaz renktedir. Bazen onunla birlikte orada safra da oluşur. Ancak karaciğerde şiddetli soğukluk olursa bu orada rutubet hâkimdir demektir. Bazen bedeni gevşeten rutubet onu daha zayıf kılar.

Karaciğer Tedavisi Hakkında Açıklama

Karaciğerin sağlığını benzerleriyle korumak gerekir. Hastalığı zıddıyla korumalıdır; şişleri, yaraları, birçok afeti tedavide ve tıkanıklıkları açmada ve diğer organlarda da uygulandığı gibi, zıddıyla tedavi etmelidir. Burada karaciğer hastalıklarının ilaçları içildiğinde belirledim. Özellikle karaciğerin kara sevdasının daha çok baskın etkisi olursa ve benzeri durumlarda bu ilaçlar etkili olur ve aynı zamanda karaciğerden mideye doğru nüfuz eden hastalık, karaciğerde hissedildiğinde bu ilaçlar etkili olur. Hastada bu şikâyetler görüldüğünde ondaki bu belirtilerin gerekli ayırımı yapmalıdır. Ne zaman yemek yerse yararlı olacağını ve ne zaman uykudan kalkacağını belirlemesi gereklidir. Yine karaciğerin maddesindeki tıkanıklık, şişlik ve maddeyi organ içinde tutan yoğun kasılmaları açan ilaçlar kullanılır. Çok kuruluk olduğunda bunun abartılmaması gerekir.

Eğer soğuk karaciğerde bu konuda mübalağaya kaçılırsa karında su toplanmasına sebep olur. Eğer karaciğerin sakinleştirilmesinde mübalağaya yapılırsa doku kaybına sebep olur. Bundan dolayı bilinmesi gereken karaciğerin doğal mizacının neye ihtiyacı olduğu ve buna göre tedavide ne kadar ilaç kullanılacağıdır; organın ne zaman tedaviyi reddedeceği bilinmelidir. Eğer sen bu konuda hata yaparsan yanlış damarları beslemiş olursun ve beden için zararlı olanı yapmış olursun. Bu durum fark edilip terk edilmelidir. Bilmelisin ki, eğer

sen karaciğerle ilgili hata yaparsan damarlara da zararın olur ve dolayısıyla bedene de zarar vermiş olursun. Bu hatadan ishal oluşur. Araştırma yapıldığında orada istenmeyen madde olduğu anlaşılır ve bu maddenin karaciğerin tepesinde olduğu belirlenir. Karaciğerin tedavisi nazik ve uygun olmalıdır; madde latif olmalıdır. Gerek sıcakta gerek soğukta olsun maddeyi tutan nazik ilaçlar ince kanı bozar. Tedavide bütün tıkanıklıklar tedaviyle açılması gerekir; hepsi adeta anahtar gibi hareket etmelidir. Bütün nazik ilaçlar sıvı şeklinde verilir. Bunlar karaciğere uygun olmayan birçok fazlalığı temizler. Bunlar 2 ila 3 günde bir verilirse, tabiatı yumuşatır; uygun olmayan hıltları çekip atar. Bütün hindiba çeşitleri ve özellikle sarısaksız karaciğer hastalıklarındaki hararete karşı kullanılır. Ancak ateş için ballı sirke kullanılır. Soğutmak için ise ballı su kullanılır. Karaciğeri kurt (eti) özellikle yararlıdır. Aynı zamanda salyangoz eti de yararlıdır.

Sekizinci Kısım

Karaciğere Zarar Veren Şeyler

Bilinmelidir ki eğer yemek üzerine tekrar yemek yenirse ve bunlar karaciğere içerikleriyle zarar veriyorsa¹⁰⁵ bunu def etmek için onun üzerine soğuk su içmelidir, hamam yapmalı, cinsi münasebet yapmamalı ve perhiz yapmalıdır. Bazen çok fazla iltihaptan dolayı oluşan peş peşe gurultu için çok fazla soğuk su verilir. Bazen içilen soğuk su karında su toplanmasına sebep olur. Bu durumda sirkeyi şarapla karıştırıp hastaya vermek gerekir. Bu terkip çok soğuk olmamalıdır. Muhtemelen bu terkip hastaya yavaş yavaş verilmelidir. Yapışkan şeylerin hepsi de karaciğere zarar verir, çünkü onlar tıkanıklığa sebep olurlar ve karaciğere kıyasla yapışkan olan her şey istiflenir; biriktirilir. Karaciğere kıyasla biriken maddede yapışkanlık özelliği vardır.

¹⁰⁵ TM: Bu makamda Kanun'un terkihi budur: Bilinmelidir ki içeri giren (yenen) yiyecek ve terkipleri karaciğerde idrar edilir. İçtimali vardır ki yenen yiyeceklerin hepsi ile fiiller kısmında (fonksiyonlar kısmında) yazılmış olup onan kastedilen yiyeceğin yenmesinin yiyecek üzerine olmalıdır veyahut hamzenin açılması ile içeriğinin hepsi olup muayyib olan yiyecek istenir veyahut hamzenin açılması ile içeriği cemi olup muayyub olan yiyecek yemek istense feth hamze ve hai mehmele ile içeriği bir araya gelip köü ve hazır demek olmalıdır.

Ancak organlardan karaciğerden başkasıyla bu karşılaştırma yapılmaz. Eğer karaciğerde sindirim varsa her şey orada birikmez. Muhtemelen mastika ve tatlı şarap karaciğerde tıkanıklık yaratır. Onun kendisi göğüste olanlarla parlar, cılalanır. Onun sebebi şudur: tatlı şarap harap etmeksizin karaciğer tarafından çekilir. O tatlı olduğu için organ onu kolayca, rahatlıkla çeker ve o karaciğere nüfuz eder. Onun yoğun kısımları ondan ayrılana kadar da orada kalır. Ondaki başka yine ağır şeyler de orada kalır. Muhtemelen onun (tutulmuş madde) ağırlığı karaciğerde belirlenebilir.

Orada mide ve karaciğer arasında şekillenmiş bir geçit bulursun. Bu yol mide ve karaciğer arasında olup, karaciğer içinde yayılmış olan damarların ihtiyacı olandan daha kalındır. Karaciğerde oluşursa, oradan ayrılır ve bir araya toplanıp karaciğerde kalmaz. Muhtemelen dar damarlarda ince olanı atar; onlar süratle karaciğere nüfuz eder. Bu yolun dar olmasından tortusu geriye kalır. Ancak akciğerde durum bunun aksi olur. Çünkü o tatlı şaraptan dolayı oradaki birikim ortaya çıkar. Saf, pürüzsüz hale gelir. Ancak yemek borusu delikleri (ağızları) dardan geniş doğru olan deliklerdir; içindekiler bir nevi terleme ile temizlenir. Ancak bu işlem boşluklar yoluyla yapılır. Daha sonra ağırlaşan ve yoğunlaşan madde orada birikir ve de sonra orada temizlenir. Bu durum akciğerlerle karşılaştırılmaz.¹⁰⁶

Dokuzuncu Kısım Karaciğere Uygun Şeyler

Karaciğere uygun ilaçlar safravi ve açıcıdır. Aynı şekilde açanlardan başka güçlü kasıp daraltan ilaçlar da yararlı olur. Güzel kokulu ilaçlar, ruh cevherine uygundur. Onlar kötü kokuları bertaraf ederler. Örneğin tarçın, bataklık sazı meyvesi, sarı sakız ve benzerleri kullanı-

¹⁰⁶ TM: Ancak karaciğerde sindirilmekle daha sonrasına kıyas [mesamından oluşursa mesamından bedenler la mahalle latif olup ona nispet ile vasiğ olan yollar akciğere o latif seda eylemez. Eğer akciğere içki ecvef yoluyla verilirse ecvefe varid olan şarap karaciğerde onun alt kısmını teltif edenlerden sonra kara diğeri diğer damarlarda tasattıf ettikte varid olur. Safrası diyk damarlara olunan içecek akciğerin geniş yollarını sud eylemez. Karaciğerin akciğere kıyasla olan diğer hallerde bu şekildedir. Bu yazı Kanun'da zikredildi.

lır. Bunlar karaciğeri yıkar ve cilalar ve kötü iltihapları temizler. Eğer ruhları abartılı bir şekilde yıkamıyorsa ve pişirip yumuşatmıyorsa ve özellikle kasıp, büzüp tutuyorsa safranla onların temizlenmesi gerekir ve yine lezzetli maddelerle, örneğin kuru hurma gibileriyle desteklemek gerekir. Bunlar hızla karaciğere nüfuz etmelidir; örneğin reyhan şarabı gibi. Aynı zamanda karaciğer için çok sıcak olmamalıdır. Eğer sıcaklığı uygun ve zikredilen özellikteki ilaçlar bir araya getirilirse bunlar gerçekten karaciğere uygun olur. Bunlardan sevilenler kuru hurma, incir ve fındıktır. Eğer bunlar karaciğere yararlı olursa şüphesiz başka sıkıntı olmaz ve başka bozukluk olmaz. Bu ilaçlardan yabancı hindiba, bahçe hindiba cidden yararlı olur. Karaciğere bilhas-sa soğuk, sıcak ve onların yanı sıra keyfiyetleri abartılı durumlarda yararlıdır. Bir grup hekim demiştir ki sıcaklığından dolayı şiddetli yakıcı olan safra için safrayı yıkayan ve temizleyen ilaçlar yararlı olur. Bunları büzen ve kasan ilaçlarla desteklemek gerekir. Bu durum özellikle soğuktan oluşan hastalıklarda söz konusudur. Onlarla birlikte açıcı ve güçlendirici ilaçlar hastaya verilmelidir. Eğer karaciğerde ifrat derecede soğukluk varsa ona bal ya da ballı su veril-melidir. Çünkü bal soğuğa karşı direnci artırır. Ancak verilen ilaçların başka etkilerinden korkulur ve içilen ilaçların ters etkisinden hastayı korumak için ilaçlar balla verilir veya su ve balla pişirilerek verilir. Bunun hastaya cidden yararı olur. Soğuk hıltlar idrarla dışarı atılır. Yiyeceklerden keymusu iyi olanlar karaciğere de uygun olur. Onlarla karaciğer yağlanır, büyür ve güçlenir. Ancak burundan çekilen ilaçlar kolayca hıltları oluşturup tıkanıklığa sebep olabilir. Bundan dolayı karaciğerde şişlerin oluşmaması için tatlı şeylerden sakınmak gerekir. Çünkü tatlı şeyler hızla safraya dönüşüp, yoğun tıkanıklık oluşturan nesnelere dönüşür. Bundan dolayı tatlıların safraya dönüşmesinden kaçınmak gerekir. Fındık ilaç olarak bu konuda yararlı olabilir. O şey-leri tutan kanalları açar; yiyecek kanallarını temizler. Ancak çok fazla ısıtma kabiliyeti vardır. Fındık bütün kabızlıklara iyi gelir; uygun bir besindir; ancak sıcaklık oluşturmaya dikkat etmelidir. O açıcı özelliktedir ve iyi keymus oluşturur; kurt karaciğeri ve salyangoz eti karaciğer için uygun besinlerdir.

Onuncu Kısım

Karaciğerde Olan Kötü Sıcak Mizaç

Karaciğer tedavisinde, soğuk karaciğer olduğunda abartmamalıdır. Onda rutubetlendiren sıvılarla şiddetli ruhları güçlendiren ve ağır (yoğun) soğuklarla tıkanıklık oluşturan ve güçlendirmek için hazırlanan ilaçlardan kaçınmak gerekir. Muhtemelen karaciğerin soğukluğu soğuk olanı topluyor; bir araya getiriyor olabilir. Bu soğutma karaciğeri cilalıyor, açıyor olabilir ve besini tutuyor olabilir. Bunların yanı sıra, çoğunlukla olmasa da güçlü kasıp büzme kabiliyetleri olan ilaçlar faydalı olabilir. Arpa suyu tamamen bunu gerçekleştirebilir; yabani hindiba ve bahçe hindiba böyledir. Onlar mutedil kabız yapan maddelerdir. Muhtemelen her ikisi de karaciğer için yararlıdır. Fakat karaciğere zarar vermezler. Burada karaciğer ilaçları listesinde zikrettiğimiz basit ilaçlar gibi, tedavi edilmelidir. Onlar kaynatılarak verilmelidir. Özellikle taze ve kuru kişniş sirkeyle yenmelidir. Bu terkip özellikle kadıntuzluğu onlara karıştırıldığında yararlı olur. Bunlarla birlikte demirhindi verilirse de yararlı olur. Eğer karaciğerde tıkanıklık hissedilirse, kereviz onun için yararlı olur. O karaciğerdeki tıkanıklığı açar; hızla nüfuz ederek onu açar. Aynı zamanda sirkeli bal, hindiba öz suyu ve fener çiçeği suyu, it üzümü suyu; her birinden ikişer ukiye alınıp taze kişniş suyu ve rezene suyundan; her birinden birer buçuk ukiye alınıp yarım dirhem safranla karıştırılıp iyi gül yağı ile içilir. Elma yağı soğuk suyla karaciğerde ateş olduğunda içilir. Kötü sıcak mizaçlı karaciğer için 2 miskal pire otu ile şeker kamışı şekeri soğuk suyla karıştırılır. Yine pişmiş kabak suyu ve pırasa suyu inek sütünden yapılmış çökekle elma suyu, armut suyu, maydanoz suyu, gül suyu da bu şikâyetle yararlıdır. Eğer karaciğerde ateşli hastalık yoksa peynir suyu, ballı sirkeyle her gün 3 dirhem yıkanmış sarı helile 1 dirhem, yarım dirhem kereviz tohumu ile hastaya verilir. İki hafta sonuna kadar adamotunun sütünden içilir ve bundan 1 ratlden 2 ratle kadar haşlanıp içilir. Onun içine idrar söktüren ve açan ilaçlar konur. Örneğin kasık otu suyu ve hindiba tohumu ve kusur tohumu, konur. Bazen ona bataklık sazı meyvesi de koymak gerekebilir. Bazen de uyuşturuculardan, örneğin afyondan yapılan macunlar ve onlara destek olan ilaçlar verilir. Ben bunu böyle belirledim. Güçlü şap da

yararlı olur. Bazen onun alınmasına gerek görürüm. Bazen o boş mideye soğuk su içmekle yetinilir. Tebaşir hapları da yararlıdır. Ayrıca kadıntuzluğu hapları da yararlıdır.

Yararlı Haplardan Biri Şöyledir: Gül, nilüfer çiçeğinden; her birinden 11 dirhem, kırmızı gülden 12 dirhem, kâfur 2,5 dirhem, kırmızı sandal 1 ölçü alınıp yıkanır; sarısabır 7 dirhem 8 dirhem biber, safran 3 dirhem ve ılgın 5 dirhem, Kabrusi toprağı, mastika, kız saçı; her birinden 3 dirhem alınıp it üzümü suyuyla ve hindiba suyuyla macun yapılır. Ondan hap da yapılır. Her bir hap 1 miskaldir. Ondan bir tane her gün it üzümü suyuyla içilir.

Yararlı Bir Yakı: Maydanoz ince ince doğranır; gül yağı ile karıştırılır ve onunla soğuk yakı yapılır. Sandal otundan 2 ukiye ve biber, kuru menekşenin; her birinden yarım ukiye, gülden 1,5 ukiye, safran yarım ukiye, pelin otu 4 ukiye, kâfur 2 dirhem alınıp bir araya getirilir; hepsi söğüt yağı ile karıştırılır. Geniş bir yüzeye dökülüp yakı olarak uygulanır. Burada özellikle kabak yaprağı kullanılır. Kuzukulağı yaprağı ve pancar yaprağı da kullanılır. Onunla yakı yapılır; soğuk bakla suyu ile de yakı yapılır; kabak suyu, palmye suyu ve şuruplar kısmında zikrettiğimiz şuruplarla kullanılır. Arpa çorbası veya mercimek çorbası içine onlar konarak yapılır ve üzerine gül yağı konur ve hepsi ile yakı oluşturulur. Bazen bu cins bir terkip sandal, biber, kâfur ile yapılır. Şüphesiz onlara güzel kokulu otlardan ve güzel kokulu meyvelerden de karıştırmak gerekir. *Meysüsen (Bir çeşit süsen şarabı)* biraz onun üzerine dökülür. Ancak arpa suyu söylendiği şekliyle ve pişirilerek bakla yakısı yaraların üzerine uygulanır. Onunla birlikte pişmiş hindiba, taze kişniş, marul ve pişmiş pancar, ekşi şeyler karıştırılır; ekşi yoğurt suyu, salyangoz eti, muşmula meyvesi, ayva, armuttan hastaya verilir. Ancak çok kasılma ve büzülme olursa, yine tıkanıklık oluşturur. O zaman elma, nar, sarı sakız, ekşi koruk ve içinde gevşetici olan kabız yapan şeylerden verilerek veya Şam dutu ve şekerle *ribyas* ve dövülmüş sirke, nar suyu ile nar tanesi yemekten önce ve sonra verilir. Bu terkipten verilirken çok tatlı olmamasına dikkat etmelidir. Bu terkinin İraki, Filistin ve Hindi diye adlandırıldığı bilinir. Bu ilaçlar birlikte verilir; organın biraz katılaşmasında sakınca yoktur. Özellikle de çok tatlı üzüm verilmesinde sakınca yoktur.

Yürümenin, meyve toplamanın, okumanın, ısıpnağın, tuzlu, tatlı, ekşi, mercimeğin veya bu lezzetlerde olmayanların kişiye bu hastalıklarda yararı vardır. Ekşi üzümün karaciğere bir zararı yoktur; ancak onun lezzetinin ekşimsi olması gerekir. Fındık ısıtııcıdır, ancak tıkanıklıkları açar. Bu bakımdan iyi bir besindir; onun soğutulmuş suyla verilmesi gerekir. Etlerden onlara yararlı olanlar pişmiş küçük balık veya sirkeyle pişmiş balık, balık ekmek yemeği ve kolay sindirilebilen hafif etlerin hepsi de bu hastalık için iyidir. Hafif kuşetleri, örneğin keklik, üveyik ve diğer çok yağlı olmayan boynu halkalı güvercin eti yararlı olur. Kuş karın organlarının suyu yararlı olur ve özellikle kaz ve tavuk eti yararlı olur. Aynı zamanda serçe eti ekşi ve tuzlu olarak yararlıdır. Bunlara ilave olarak şunlar da bu hastalıkta zararlıdır: karaciğer, dalak, ağır etler, erkek keçi eti, koyun eti, tavus eti de zararlıdır. Ancak inek eti yararlıdır; mideyi güçlendirir. Hastaya yumurta pişmiş olarak katı veya rafadan yumurta şeklinde olsun fazla verilmesi uygun değildir; kaçınılmalıdır. Şarap karaciğer hastalıklarında gerçekten zararlıdır. Ancak hastanın şarap içme alışkanlığı varsa veya sindirim zorluğu varsa azıcık beyaz şarap içebilir.¹⁰⁷

On Birinci Kısım

Karaciğerin Soğuk Mizacının Tedavisi¹⁰⁸

Pelin otu şurubu ballı sirkeyle ve balla içmek yararlıdır. Soğuk karaciğer için pelin otu tabletleri ve bal yararlıdır. Soğuk karaciğer için gece ve gündüz pelin hapları üzerine fevkalade yararlı olduğu bilinen

¹⁰⁷ TM: Ancak onlarda olan kabız şeyi müleyyin ile de tefki onlara zararlı değildir. Ancak onlarda olan kabız şeyi müleyyin ile kesredenler ve tus şami ve ribazı da kabız çok olmasıyla ve bazı nüshada şekerle verilir ve hall ile zeytinle değiştirilir ve nar suyu ile hubb ve nardan alınan besine yemekten önce ve yemekten sonra verilir. Yine onlara muvafık fakihadan olur. Hilavet müfritesi olmayan batih ve özellikle sazci ve filistini ve Hindi demekle bilinen batihler çok uygun olur. Edviye-i mezkure rubbema tebrid ve kabız olanları tenavülde gerekir ve muvasıl olmamalıdır. Zira o ilaçlarda ala el-tetabiğ verilse sudde ehadis eder ve sulb olup azıcık el-hilavet olan batih verilmesinde beis yoktur. Aynı şekilde katı et ve hilaveti az olan üzüm tenavülündenmuz yani mayhoş üzüm tenavülünden de beis yoktur. Yiyeceklerden onlara maşiye ve katfiye ve kariye vasıfen nahiye ve muhammede ve diğer muhammede (muhammeze?) mercimeğe genel olarak bu yiyecekler onlara yararlı olur.

¹⁰⁸ TM: Karaciğerin Kötü Soğuk Mizaç

tohumları verilir. Aynı zamanda dişi Arap devesi sütü 5 ila 10 dirhem 10 dirhem şekerle verilir. Bunlar hıltların idrarla ve ishal şeklinde dışarı çıkmasını sağlar ve tıkanıklıklar açılır. Bundan daha güçlü ilaç kustus ilacıdır ve zambak veya *asanaysa* alınıp üzerine uyumak ve akşam yemeğinde kustus, saklanmış zencefil meyvesi kereviz suyuyla ve kustus hapları hazırlanır ve *Akrabadin*'de zikredilen zambakla akşam yemeğinde hastaya verilir. Onun üzerine kasık otu ve yabancı sümbül 2 dirhem alınıp hastaya içirilir. Onun üzerine kırmızı şarap ve pişmiş kustustan ve *Akrabadin*'de zikredilen pelin otundan verilir. *Akrabadin* yağından 2 dirhemle fıstık yağından 2 dirhem karıştırılıp içilir. Hastayı güçlendirmek için sümbül yağı, acı badem yağı, kunduzhayası yağı verilir.

Başka bir Pişirilerek Hazırlanmış İlaç Şöyledir: rezene tohumu, kereviz tohumu, anason ve mastikadan her birinden 2 dirhem ve kereviz kökü kabuğundan, rezene kabuğundan onar ölçü ve kasık kasık otu tohumundan, Anadolu pelin otundan beşer ölçü, zambaktan, kan dindiren tatlı kustustan, sarı sakızdan, ılgından üçer ölçü ve dereotu 4 ölçü alınıp, 4 ratl su içinde yarısı kalana kadar pişirilir ve her gün ondan 4 ukiye 25 dirhem fıstık yağı ve 2 dirhem tatlı badem yağı ile içilir. Onlardan sıcak merhemler yapmak yararlıdır. Örneğin istenihikun merhemi gibi filgariyus yakısı gibi veya sarıyonca yakısı ve kustus, sarısakız, sümbül, yabancı Anadolu sümbülü su zambak, boy otu ve benzerleriyle yapılan yakılar gibi. *İyi Bir Yakı*: Çöven otu, kadıntuzluğu, mastika, sarıyonca, sümbül, mavi süsen kökü, gül eşit miktarda alınıp mastika yağı içinde pişirilir ve sabah akşam yakı olarak uygulanır. Bu terkip yapışkandır ve iyice donar: bataklık sazı meyvesi, ban otu tohumu, mastika, karaman kimyonu, kakule; her birinden 1/3 dirhem alınır; sabır, haşhaş, pelin otu ve elmadan; her birinden 6 dirhem alınır. Pişmiş sümbül ve Seylan tarçını 2 dirhem, pırasa, mercanköşk yaprakları; her birinden 8 dirhem, amonyak zambak 4 dirhem, terebentin zambak, kendir; her birinden on ikişer dirhem, mum 1,5 ratl, kına yağı ile yakı yapılır. Yine kakule 1 ukiye, pelesenk tohumu, mercimek, karaman kimyonu, kına, kendir, safran; her birinden 1,5 dirhem; Şam sümbülü 2 ukiye, terebentin zambak 6 ukiye alınır; kendir, mercimek, şarap ve safran sirkisi içinde iyice eritilerek,

halledilir ve terebentin zamkıyla sümbüllerin içinde muamele edilir. Kuru ilaçlar ufalanır ve sümbül yağı ve şarapla karıştırılır; onun üzerine az miktarda mum dökülür ve yakı olarak kullanılır. Yine ayva, arpa unu, mum ve palmiye ve gül yağı, pelin otu, kına, sümbül, safran, yabani sümbül, pırasa, karanfil, amonyak zamkı, mastika, nebati zamk ve sıcak ve soğukluğu ihtiyaca göre ayarlanır; onlarla merhem yapılır. Yiyeceklerden sıcak ekmek parçaları şarap içine konur; mavi yonca onun içine ufalanır; serçe etinden hafif etler, *kanabir* (*asclepias*), keklik (turanc kuşu), kırmızı bacaklı keklik, boğa bağırsağı, özellikle bütün bunlar pişirilip, ısıtıcı tohumlar, tarçın, biber, kimyon ve benzerleriyle karıştırılıp üzerine sedef otu ekilir; sıcak tatlandırıcılarla süt hastaya yudum yudum verilir. Onun beslenmesinde şüphesiz hindiba verilir ve özellikle bu çok keskin safravi özelliktedir. Bazı hekimlere göre, darı iyice pişirilip verilse yararlı olur. Ancak meyveler ve benzerleri, örneğin kestane, kuru üzüm ve özellikle fıstık yararlıdır.¹⁰⁹ Bazı hekimlerden bazıları fıstıktan kaçınmak gerektiğini, çünkü onların mide için ağır olacağını söylemişlerdir. Onların fıstıkla ilgili söylediklerine itibar etmemek gerekir. Ayrıca balıktan taze meyvelerden, ağır etlerden kaçınmak gerekir.

On İkinci Kısım

Kuru Mizaca Karşı Uygulanacak Tedavi

Bu mizacın tedavisinde bilinen rutubetli yiyecekler, baklagiller, kök kulu bitkiler, yakılar, şuruplar kullanılır. Onlar dengeler veya sıcak veya soğuk, ihtiyaca göre kullanılmalıdır. Onların tertibinde aşırıya kaçınılmamış olmalıdır. Hatta eğer aşırıya kaçılırsa karaciğerde kendi etinde su toplanmasına, karaciğerde sarsılma ve bozuk dağılıma sebep olur.

On Üçüncü Kısım

Rutubetli Mizacın Tedavisi

Burada tedbir, perhiz, az yemek yemek, hafif yiyecekler tüketmek ve özellikle kurutucu ilaçlardan yararlanmak gerekir. Az su içmeli ve

¹⁰⁹ TM: Şeyhülreis der ki o bazısının bu sözü (açıklaması) ben tasvib eylemem.

sütten sakınmalıdır. Karaciğeri kuruturken boşluklarda da gevşeme olmasından kaçınmalıdır.

On Dördüncü Kısım

Sıcak Kuru Mizacın Tedavisi

Kişi rutubetli soğuk yiyecekler yemelidir ve özellikle hindiba yararlı olur. Onlar kasıp büzen soğuk yiyeceklerden gerçekten yararlanılır. Eğer zaaf varsa 7 gün taberzed şekeri verilir; çok olmamak şartıyla 4,5 veya 6,5 miskal verilir. Rutubetli soğuk merhem ve yakalar uygulanır. Bununla birlikte bunların hepsinin de hastaya verilirken fazla gevşeme ve sebep olmamasına dikkat edilmelidir. Pirinçten, kimyondan, baharattan çok fısıktan kaçınmalıdır. Ancak az fıstık yararlıdır. Bazen uygun miktarı zarar vermez; ağır etlerden ve ağır hayvan etlerinden kaçınmalıdır. Ağır hayvanların et ve karaciğer ve dalak gibi organları hastaya verilmemelidir.

On Beşinci Kısım

Rutubetli Sıcak Mizacın Tedavisi

Onlara büzen, kasan ve soğutan ilaçlar verilir. Suya batırılmış ve bir süre suda bırakılmış ilaçlar ve besin maddeleri verilmelidir. Şüphesiz onlar hafif şeyler yemelidir. Yenen yiyecekler, peynir suyu ve taberzed şekeri suyuna batırılmış olmamalıdır veya it üzümü suyu ve fener çiçeği suyu 50 miskalden 40 miskale kadar, güçlendirmek için sabırla birlikte hastaya verilir. Zayıf olanların ondan daha az miktarda alması önerilir veya 2 istarin (4,5 veya 6,5 dirhem), Çin tarçını, it üzümü suyundan içki içinde verilir veya hindiba suyu içinde verilir veya bir birim hindiba suyu veya rezene suyu veya it üzümü suyu içinde onlardan biri ile verilebilir.

On Altıncı Kısım

Kuru Soğuk Mizacın Tedavisi

Bu hastalık ısı tan, yumuşatıp gevşeten yağlarla yapılan merhemlerle ve diğer ilaçlarla tedavi edilir; sıcak macunlar hastaya verilir. Örneğin yapışkan yağlardan merhem veya başka ilaçlar yapılır. Macunlar sıcak olarak verilmelidir. Zamlık ilacı, saf ran ilacı *kabad (bir nevi dikenli bitki)* zamlık macunu, amrusya macunu, ananas macunu, *koki (marhwal,*

monadon monoceros) macunu ve yine macunlardan kandarikun 5 veya bakla miktarında içinde rutubet olan yağlarla kök sularıyla verilir ve ince ancak güçlü şarapla verilir. Eğer maddenin tutulması ve gereksiz yere maddenin organa bağlanması söz konusu ise öyle özelliği olan haplar alınır: ballı sirke, eshes ve çavşır eşit miktarda ve kereviz tohumu, anasondan her birinden $\frac{3}{4}$ kısım alınır ve bunlar karıştırılıp hap yapılır veya ballı sirke veya ballı sirkeyle diğer ilaçlardan birer kısım alınarak ilaç yapılır; bünyesi yeterince güçlü değilse, hastaya ilaçtan 1 miskal ve güçlü ise 2 miskal içirilir. Onların rahatlamalarında abartı olmaması için dağlama uygulanır.

On Yedinci Kısım

Soğuk Rutubetli Mizacın Tedavisi

Bu hastalığın tedavisinde ısıtan ve kasıp, büzen ilaçlar verilir; onlar nazik ilaçlardır ve suda bırakılarak hazırlanmıştır. Eğer orada (karaciğer) madde varsa kusulur. Örneğin *kalkelanic* gibi ve *ergikaniz yakısı* gibi nazikçe kusturanların yanı sıra, nazikçe tedbirlerle ısıtanlar da kullanılır. Hastaya hafif etler ve onlara lezzet veren maddeler ve güçlü ve hafif şaraplardan az miktarda verilir. Eski macunlar ve sirke gerekli yerde kullanılır. Haricen çözücü yakılar kullanılır.

On Sekizinci Kısım

Küçük Karaciğer

Bazı insanlarda karaciğer küçüktür. Bazen karaciğer böbrek büyüklüğündedir. Eğer yeterince beslenmezse, karaciğer büyüyemez. Mideden gönderilen yiyecekler için dar gelir ve tıkanıklık ve midede ağırlık oluşur. Karaciğerin gücünün altında olan güçlerin karaciğer üzerindeki bastırma gücü pek de önem taşımaz. Sindirim hallerini (çözümlemelerini), iç çekmeyi, iç kısma dolmayı ve boşaltmayı ve de dışarı atmayı bozar; karıştırır. Bazen işlevin kesintiye uğraması karışıklık oluşturur. Çünkü bu durumda çoğunlukla safra karaciğere çekilemez.

Belirtileri: Bu durum karaciğerde tıkanıklık olduğunu gösterir. Orada keskin bir koku vardır.¹¹⁰ Mutedil miktarda yiyecek bile ağır-

¹¹⁰ TM: yeller oluşur

lık oluşturur. Vücudun daha çok besine ihtiyacı olmasından dolayı bu durum vücutta zaaf oluşturur; çoğunlukla tıkanıklık ve şiş olur; parmakların yaradılıştan kısalığı ile bağlantılıdır. Şüphesiz insan vücudunu yedikleri şeylerle ölçmez ve yedikleri şeylerin miktarına göre değerlendirmez. Galen zamanında birisi karaciğer küçük olursa kanallarının da küçük olacağını ve buna göre tedavi yapmak gerektiğini söylemiştir.

Tedavi: Onun tedavisi az yer tutan besinlerle yapılır ve o besinler hızla etki eder nitelikte olmalıdır. Hasta geçişleri farklı besinler yemelidir. Burada karaciğerden sıvı ve katı maddeleri atan ve kolaylıkla kanalları açan ilaçlar verilir.

İKİNCİ MAKALE

Karaciğer Zaafı, Tıkanıklıklar, Ağrıları ve Şişleri

Galen şöyle dedi: karaciğerin fonksiyonlarında olan hastalık onun fonksiyonlarındaki zaaf ve şişteki yaralardan meydana gelmiştir. Ancak karaciğerin zaafı aslında karaciğer hastalıklarından kaynaklanır. Eğer karaciğerdeki madde kötü değilse, hastalık sebebi bozuk ve kötü mizaçtır veya onunla diğerleri arasında kalan bir organdan kaynaklanmış olabilir veya kanalları arasındaki hastalıklardan kaynaklanmış olabilir. Örneğin safra kesesinde kaynaklanmış olabilir. Eğer safra çekilemezse veya dalaktan sevda çekilemezse karaciğerde hastalık görülür veya şiddetli kanama ile karaciğer soğur veya menstrasyonda şiddetle kanamanın tutulması ile karaciğer hastalanır ve karaciğerin kanı veya midenin kanı bozulur. Eğer onlara cidden iyi sindirilmiş keylus nüfuz etmezse muhtemelen zayıf sindirimin oluşturduğu keylus söz konusudur. Muhtemelen de zayıf sindirim konusudur veya sindirim bozuktur veya sorun bağırsaklardan kaynaklanmaktadır. Bu durum belirtilere dayanarak belirlenir. Eğer onda genellikle yakıcı hıltların varlığı belirleniyorsa onunla ve safra kesesi arasındaki damarlar tıkanır. Karaciğerden safra gitmez ve dolup orada kalır. O kan da temizlenemez. Onun çokluğu kulunç oluşturur; kasılmalar yapar. Organların ortak olması dolayısıyla göğüs organları veya bütün bedende ateşli hastalıklar bütün vücudun ortak olduğu hastalıklar oluşur. Karaciğer zaafı sadece kötü mizaç dolayısıyla olmaz kandan dolayı oluşan şiş, ateş veya yoğunluk kanser veya şişmanlık, fazla yağ birikimi, yara, açılmalar, yarılmalar veya karaciğerdeki sıkıntı dolayısıyla bütün bu hastalıklar meydana gelebilir. Karaciğer zaafının hepsi karaciğer güçlerinin zaafından kaynaklanabilir. Bazen hepsinde zaaf yoktur; karaciğerin 4 gücünden birinde zaaf olabilir. Çoğunlukla zaaf soğuk ve rutubetten dolayı onun (karaciğerin) çekme ve sindirme gücünde görülür. Rutubetten dolayı mesenterde zaaf ve kuruluştan dolayı da kendisinde def etme gücünde zaaf görülür.

Belirtiler: Genellikle karaciğerin etrafındaki şeylerin rengi karaciğerin durumunu gösterir. Eğer renk sarımsı beyazsa (el ve ayaklar) karaciğerde hastalık vardır. Bazen renk yeşile veya daha koyu renge dönüşür; bizim mizaçlarda zikrettiğimiz gibi. Kişinin renginden biz onun karaciğerinin sağlıklı olup olmadığını anlarız. Onun renginden kişinin sağlıklı mı hasta mı olduğu kesinlikle anlaşılır. Onun rengi neye ihtiyacı olduğunun da delilidir. Bundan başka özel bir delile de gerek yoktur. Eğer idrar ve fekal madde eğer yıkanmış etin suyuna benziyorsa karaciğerin işlevleriyle ilgili olarak bu renktedir. Kanın oluşmasında güçlü bir tasarruf olmadığını, maddenin keylutan ayrılmadığını ve sıvıdan ayrıştırılmadığını gösterir ki bütün bunların sebebi karaciğer zaafıdır. Burada dışarı atılan madde kan yıkantisı gibidir. Bu yıkanti gibi sıvı değişip başka bir çeşide dönüşür. Bu durum sıcak mizaçta tersine döner. Sonra kurtçuk gibi kan hareketlenir ve bu durumdan önce safra atımı olur. Soğuk mizaçta kokuşmuş kan gibi farklı miktarlarda ve farklı özelliklerde muhtelif şeyler ortaya çıkar. Özellikle bu durum soğukta görülür. Bununla birlikte midede sindirim zaafı olur ve çoğunlukla karaciğerde de zaaf vardır. Özellikle besinlerin nüfuzunda hafiften yoğunluğa doğru uzanan bir ağırı vardır. Ancak karaciğerin kötü ve bozuk mizacı sıcak hıltları kasan, tutan hıltları harekete geçirir. Soğuklar, hareketi ağırlaştıran hıltları etkin kılar. Kuru olanlar biraz yoğundur; rutubetli olanlar sulandırır. Safra dolayısıyla oluşan zaafı hastanın rengi sararır; sarılıktaki gibi. Bazen dışkı beyazdır. Eğer safra kesesi ve bağırsaklar arasındaki kanalda tıkanıklık varsa bu beyazlık oluşur. Eğer dalakla ortaklığı varsa rengi baskın olarak siyaha yakındır. Eğer mideden dolayı karaciğerde zaaf görülüyorsa bu durum sindirimin kötü olduğunu gösterir ve bağırsaklarla ilgiliyse ve mesaneyle ilgiliyse idrarın doğal hali değişir; kötü şiş ve karında su toplanması oluşur. Göğüs organları sebebiyle hastalık oluşmuşsa, solunum bozukluğu ve kuru öksürük olur ve kişide ağırlık oluşur ve bu uzun süre devam eder. Ancak şişlerin, yoğunlaşmış sertleşmiş katılaşması, oluşan yaraların yarılıp açılması ve diğer omurlarla ilgili hastalıklar ilgili yerlerde ele alınıp açıklanmıştır. Ancak sindirim gücündeki zaafın delilleri organa inen yiyecektir. Yine bu sindirimin azlığı veya kötü niteliklerinden dolayı oluşan sindirim hastalığı da bu-

rada görülen delillerden anlaşılır. Genellikle gözlerde şiş olur. Bozularak akan kan sıvıya dönüşür ve balgamidir. Bazı hekimler derler ki tutma gücünün zaafından dolayı sindirim zaafı oluşur. Kötü nitelikli sindirim grupları sağlıklı sindirim yapamaz. Sonra biraz sindirim olur; sonra sindirim kötüleşir. Bazıları derler ki muhtelif kısımlar birbiriyle ters düşer, zıtlaşır ve iki sindirim birbirine zıt olunca üçüncüsünde de terslik oluşur. Bu açıklama doğru değildir. Zıtlık oluşturan sindirim gruplarında sindirim zayıftır ve beyaza dönüşme cidden had derecede zaafa işaret eder. Elbette onun sindirimi eğer iyi bir sindirim değilse ona girmek kadar ondan çıkmak da zordur; sorunludur. Sindirimde besinlerin organdan çıkışı farklıysa bu sindirimin kötü olduğuna işaret eder. Bu durumda idrar, sindirilen şeyler, dışkı ve içecekler ele alındığında, onlardaki altı özellikle nasıl olduğu belirlenir. Ancak zayıf çekiş gücü olduğunda dışkı çoktur ve o gevşek ve beyazdır. Onunla birlikte idrar da sıvının çekilişindeki bozuklukla ilgili hastalıklar hakkında bilgi verir. Özellikle midedeki bozukluk olursa bunu belirlemek nispeten kolaydır. Çekiş gücü zayıf olduğunda vücudun gücü de az demektir. Bu durumda beslenecek organlara iyi pişmiş besin gider (gönderilir). Ancak sindirim çok olduğunda besini tutma da az olur. Bu durum besinin tutulması durumunda hissedilir. Eğer karaciğer hızlı hareket ederse ona ait doluluk ve ağırlığın azalmasıyla bir düşüş görülür; sonra besin ona nüfuz eder. Zaaf belirtisi dışarı atma işlevi ile belirlenir. O 3 fazlalığı atar. Bunlardan biri idrardır. Eğer bozukluk söz konusu ise dışarı atılan idrarın rengi dışkı renginde olduğu söylenir. Kişi sevdâyı dalağa atamaz ve bundan dolayı yemek yeme arzusu azar; safra ve sevdâ ile veya bunların karışmasıyla karaciğerden çıkan maddenin rengi koyulaşır. Çoğunlukla karında su toplanmasına doğru giş belirlenir ve balgami kulunç (kasılmalar) olur.

Karaciğer Zaafının Tedavisi

Karaciğer zaafında sebebi bilmek gerekir. Zaafın mizaçtan veya hastalık veya başka bir sebeple mi meydana geldiği zikrettiğimiz işaretlerden anlaşılır. Hepside zikrettiğimiz ilaçlarla tedavi edilir. Çoğunlukla karaciğerin zaafı soğuktan, rutubetten kuruluktan veya kötü ve bozuk maddelerden kaynaklanır. Bundan dolayı tedavisi ısıtıcı,

hafif, açan, pişiren, yumuşatan kasıp büzen güçlendiren ve sıkıntıyı, bozukluğu engelleyen maddelerle yapılır. Çoğunlukla bunlar güzel kokulu maddelerdir ve açan maddelerdir; onlar pişirir ve büzer; örneğin safran gibi bir parça kasan özellikte olan maddeler yararlıdır. Özellikle nar taneleri gibileriyle karaciğer açılır ve cilalanır. Sonra mizacın gereği dolayısıyla ilacın sıcak ve soğuk yönü ile ilgilenilir ve soğuk ve sıcak oluşuna göre, soğutan ve ısıtan ilaçlar verilir; kuru acem üzümü gibi. O iyice çiğnenir; onun iyice çözülmesi gerekir. Şişlerde büzülme ve kasılma olması için bir önlem alınması gerekmez. Bu durum veya oradaki tıkanıklık veya diğer benzeri durumlarda bir tedbir alınmaz, ancak eğer mizaç cidden kuru ise bunun için tedbir almak gerekir. Burada kabız yapan ilaçlar kullanılmaz. Bazen karaciğerde maddenin tutulması dolayısıyla kan almak gerekir. Eğer madde soğuksa biraz ishal edecek ilaçlar verilmesi uygundur. Eğer soğukluk gevşeklik de oluşturuyorsa, ağaç mantarı gibi maddelerle tedavi yapılır. Ancak yapı olarak ince ve nazıkse ve sıcaksa ve tıkanıklık görülürse kasık otu, pelin otu ve benzer ilaçlar karıştırılır ve hastaya verilir. Hasta ishal yapılmaya çalışılır. Bazen ishal fazla olur. Bu durumda hekim kabız yapan ilaçlar verir. Ancak bunlar kişiye çok zarar verebilir. Muhtemelen hastaya açıcı, güçlendiren, mutedil ölçüde kabız yapan ilaçlarla uygun iyi mizaçlı, açıcı özellikte olanlar ve özellikle güzel kokulu olanlar verilir. Özellikle güzel kokulu reyhan şarabı içinde bunlar pişirilip öyle verilir. Bunlar mutedil kasıp büzme özelliği taşır. Karaciğer zaafının birçok müşterek ilacı vardır. Özellikle şöyle uygulanır: karaciğerin eritip, kurutup yok edeceği ilaçlardan şarapla bir kaşık alınması yararlı olur. Eğer verilmesi gerekli olan ilaçların verilmesi zorunlu olanlarsa öncesinde Arap devesi sütü hastaya verilir. Karaciğer zaafi için verilen iyi gelen ilaçlardan birisi şöyledir: Yıkanmış ılgın, kazayağı tohumu; her birinden beşer dirhem, hindiba tohumu 10 dirhem, Çinsaçı 10 dirhem, kereviz tohumu 4 dirhem alınıp hap yapılır veya kaşıkla bir kaşık verilir. Daha önce verilen başka bir iyi ilaç da şöyledir: Acem kuru üzümü 15 miskal ve safrandan 1 miskal alınıp, bazı bileşik ilaçlardan yarım miskal katılıp, 2 miskal kan dindirenle, 2 miskal Yahudi balsamı ile 1 miskal tarçın, Seylan tarçını yarım miskal, 3 miskal sümbül, 2 miskal bataklik sazi,

4 miskal sarısakız, 4 miskal yabani fıstık çamı zımkı, 2 miskal deri boyamasında kullanılan darsışan, 6 miskal balla ve yeterince şarapla karıştırılır. Bazen ona afyon, ban otu tohumu da konur.

Galen ilacın karaciğerin özellikleriyle uygun olması gerektiğini söylemiştir. Burada mutedil kabız yapan ilaç uygundur; pişirici özelliği olmalıdır. Onunla kurutulması gerekenler kurtulur ve bozuk ve kötü olanlar atılır. Onların çoğu güzel kokulu maddelerden meydana gelmiştir; tarçın, Çin tarçını gibi. Onlar sıkıntıları atar ve mizacı iyileştirir. Fesatlık ve bozulmaya sebep olanları da uzaklaştırır; atar. Kötü arazları iyi eder; şifa verir. O kesip atan, zehirleyen maddelere karşı direnci artırır. Tarçın Çin tarçınından daha güçlüdür. Bu ilaç sümbül ve burada zikredilen benzeri kokulu ilaçlardan daha güçlüdür. Ancak *derici mersini* (*Myrica nagi*) ve safran pişirilerek yumuşatılır; kabız (büzme ve kasma) için kullanılır; sıkıntıyı giderir. Ancak kuru üzüm karaciğer için uygundur ve yararlı ilaçların en iyisidir. Yine ondaki yaraları pişirip hıtları düzeltir. Bozulmanın hızını keser. Şarap da uygun bir ilaçtır. Burada zikredilen ilaçlar sıkıntının artmasına engel değildir. Balın kullanımında görülen belirtileri biliyorsun. Yahudi balsamı ise pişirici, yumuşatıcı ve çözücü özelliğe sahiptir. Aynı şekilde şarap da aynı etkiyi yaratır ve parlaticıdır. Onun içine afyon ve üstübü konur; bunun yararı çoktur. Karaciğerdeki zaaf muhtemelen onun sıcaklığıyla bağlantılıdır. Isıtıcı olarak karaciğer zaafının bütün çeşitleri için *filonya* (*philonium*) bütün bu şikâyetlere yararlıdır. Karaciğere yararlı olacak ilaçlardan onun sıcaklığı (karaciğer) için Hint sümbülü 3 kısım ve pelin otu (Anadolu) 1 kısım alınır; balla karıştırılıp hastaya içirilir. Tahrik edip, organı harekete geçiren maddelerden hazırlanan güzel kokulu ilaçlar pişirilip, kabız yapan şarapla ve bir nevi çörekle karıştırılır. Onun içine sümbül yağı veya benzeri yağlar ilave edilir. Yün topağı ile ona kompres yapılır. *Akrabadin*'de zikredilen yakılar kullanılır. Yine koruk, asma filizi, gül alınır ve hepsi birlikte mide zaafı kısmındaki yakı ve lapalar hazırlanır. Kırkboğum otu, mastika, sümbül, kendir, suk (bir nevi sirke) misk, ceviz, bataklık sazı meyvesi, meysusen (kadınların kullandığı bir nevi losyon) ve benzerleri alınıp ilaç yapılır. Bir başka yakı da sabır, mastika zımkı ile yapılır. Karaciğerde sıcak dolayısıyla oluşan zaaf nadiren tedavi edi-

lebilir. Bunu bertaraf etmek için ayva, Şam elması, Çin armudu, ekşi narla hazırlanan terkip kullanılır. Eğer çok tıkanıklık yoksa hindiba suyu, it üzümü suyu alınır.¹¹¹

Bununla sirkeli yağlı ve kişnişle çorba yapılarak tedavi edilebilen hastaya verilir. Onun ateşi çok yüksek değilse hastaya tarçın, mastika zamkı ve sümbül verilir. Özellikle taze kişnişi biraz nane ile vermek uygun olur. Eğer şiddetli ateş varsa ona zikredilen sulara sokulmalıdır. Ben karaciğer zaafında sindirimin bir ölçüde kasılma ve kabızlıkla güçlendiğini gördüm. Burada kokulu bitkiler pişirilerek verilmemelidir. Örneğin onun içine sümbül, küçük Hindistan cevizi, Hindistan cevizi, kendir, mastika, kan dindiren, Hint selvisi ve benzerleri konur. Eğer karaciğerdeki sorun (yara) mesentere doğru yönelirse o zaman olayı tersine döndürecek, onu oluşturan güçleri tersine işlerlik kazandıracak, büzülüp kasılmayı destekleyen ve güçlendiren ilaçlar verilmelidir. Örneğin nar suyu, gül suyu ve bazı yosunlar (fungus) verilir. Eğer çekim gücünde zaaf varsa onun kasılma ve büzülme gücünde de azalma olur. Burada, muhtemelen kabızlık yapan ilaçlar vererek karaciğerin gücü korunabilir. Ancak onlarla kokulu bitkiler ve ısıtıcı ilaçlar da verilir. Burada verilen ilaçlar karaciğerin korunmasını sağlayacak kadar kabız güce ve tıkanıklıkları açmak için de yeterli olacaktır. Eğer zaaf karaciğerin atma gücündeyse ve böbrekler ve karın organlarında ateş varsa onlarla ilgili kısımda açıklanacaktır. Bilmelisin ki ondaki bütün zaaf kötü mizaçtan kaynaklanır. Bazen onun sebebi soğuktur; hatta sindirim ve çekme gücü olabilir. Kötü ve bozuk mizaç hâkim olduğunda (karaciğerde) zaaf da ortaya çıkar. Ancak çoğunlukla bu durum sindirimin kısılgısından kaynaklanmış olabilir. Bu da soğuktan dolayı ortaya çıkabilir. Aynı şekilde bu durumun sebebi çekim gücüyle de ilgili olabilir veya ağır yiyeceklerden ve onların çok yoğun olmasından da ortaya çıkmış olabilir. Onlarda (ağır ve yoğun yiyeceklerde) yakıcılık özelliği vardır. Hafif etler, buğday ve yapışkan olmayan

¹¹¹ TM: Burada konu Başlığı yok, ancak Tokatlı Mustafa Efendi'nin bu kitabın Tabhiz-i Mathun olduğuna dair bir notu vardır; Muhtemelen Burada Yeni bir Bab başlıyor ve Birinci Kısım diye başlık olmalıdır.

buğday lapası gibi yiyecekler bu hastaya verilir; ısıtmak için arpa suyu üzerine sirke konarak verilir. Soğuk için balla yumurta sarısı karıştırılarak benzeri sıvılarla verilir. Onların yerine narla kuru üzüm de verilebilir; yararlı olur. Tarçın, biber ve kuru üzüm cidden bu hastalık için yararlıdır. Hatta et suyuna benzer bir madde verilirse ishale de engel olunur.

Birinci Kısım **Karaciğerde Olan Tıkanıklık**

Karaciğerdeki tıkanıklık onu besleyen ağır kısmın etinde çözülmeden dolayı oluşan zaafıtan ve onu atmaktaki zaafından veya şiddetli kendine çekme gücünden ortaya çıkar. Onun damarları yaradılıştan zayıftır veya dardır veya benzeri bir durum gösterir. Öncelikli olarak böyle yaratıldığı için ve onların içindeki yolları böyle olduğu için onların içi dardır. Bu durum çoğunlukla ana damarın şubelerinde böyledir. Çünkü öncelikle onların içine gönderilen madde orada veya damarların dallarında tutulur; hapsolür; ağır madde orada kalır. Aynı zamanda çoğunlukla tıkanıklık oluşur. Bu durum damarların çukur kısmında tutulur. Bazen tıkanıklık oluşturan madde konveks kısmında da oluşabilir. Eğer karaciğerde neme dayalı bozukluklar olursa, şişler oluşmuşsa ve bu durum uzun zamandır devam ediyorsa karında su toplanması olur. Kötü yellere bağlı sıkıntılı ağrılar oluşur. Tıkanıklık karaciğerdeki hastalıkların esas sebebidir. Madde orada tıkanıklık yapar ve bu ağır hıllılardan oluşur veya çoğunlukla yanmasından ortaya çıkar veya karaciğerdeki doluluktan meydana gelir. Ancak o şişler yel ve kabızlık nedeniyle de oluşabilir. Biz onu etlerin oluşmasıyla ilgili olarak açıkladık. Durum açıkladığımız gibidir veya üst üste oluşan yığılmalardan kaynaklanır veya ağır hıllıların orada birikmesinde ve yoğunlaşmasından ve nadiren de bu bıkrimin azlığından oluşur. Buradaki damarların (karaciğerde) ağızları sinirsidir. Bundan dolayı onların ağızlarında bir şey bitmez. Birbiriyle karşılaştırıldığında bunun genel olduğu belirlenir. Ancak tıkanıklığın sebebi sindirimindeki veya dışarı atmadaki zaaf oluşabilir. Def etme zaafı sıcak veya soğuk veya başka bir kötü mizaçtan kaynaklanır. Bu durum onda oluşmuş olabilir veya alışlageldiği üzere, dışarıdan gelen

hava veya başka bir etkenle oluşmuş olabilir. Ancak hastalığa sebep olan bozuk madde, etlerin ve özellikle kuş etlerinin ağır bir yapıya dönüşmesindendir; örneğin kötü arzuların (kötü şeyleri yeme arzusu) oluşması gibi ve kömür, dikenli çöven, mantar, armut çeşitleri gibi maddelerle ve aptallaştıran benzeri nesnelerin alınması gibi. Bunun aslı karaciğerin maddesinin ağırlaşması ve yoğunlaşmasıdır. Şüphesiz eğer o hafif soğuksa, yoğunluk ve tıkanıklık oluşturmaz. Bazen o yoğun sıcaktır ve onun sıcaklığı ve ağırlığı sebebiyle tıkanıklık oluşur. Bazen karaciğere göre ağırdır. Sonra oluşuma göre, onun ağır olması doğaldır. Karaciğerde olan diğer organlarla mukayese edilemez. Karaciğerdeki sindirim çiğnenmemiş buğday gibidir. Onların (o bir araya gelen maddenin) ağırlığı giderilir. Çoğunlukla onun kanalları ağırlık oluşturan maddeler doğanın destek güçleri, maddenin atılmasını sağlar veya ilaçlarla atılır. Ancak karaciğerin tıkanıklığını oluşturan madde onun konveks kısmında fazlalık maddeyle atılır; tıkanıklık konkav kısmındaysa idrarla atılır. Burada çeşitli ağırlıktaki hıllılar görülür.

Midede oluşan madde ince ve çoktur, ancak sıvı ve katı kısmı karaciğere doğru yol bulamaz; dışkısı bundan dolayı sulu olur. Onun oluşmasında karaciğerin herhangi bir rolü yoktur; keylusun kan yapısına dönüşmesi mümkün olmaz; çoğu dışkıyla dışarı atılır. Karaciğere nüfuz eden kısım çoğunlukla kana dönüşür. Bu kısımda sıvı kısım ayrılmıştır. Bunların hepsine bozularak şekilsizleşmeler ilave olmuştur ve çoğunlukla bunlar zorunlu olur. Ancak karaciğerin etrafında özel, ağır, yoğun tutulması gerekli maddelerde vardır. Bunlar karaciğere gönderilir. Şüphesiz ikinci olarak bu yoğun maddeler sindirilip atılır veya onlar oradan atılmaz; onun deliklerine zaman zaman kötü bir tıkanıklık yaratmak üzere karaciğere nüfuz eder ve o madde orada yoğunlaşır; atılmaması tıkanık yaratması için yeterlidir. Bu ağırlık ve yoğunluk şiş de oluşturur. Ancak eğer onlar şiş oluştursa o ağırlık tepe tarafında oluşur, ancak çok büyük değildir; şiddetli ağrı yoktur. Hakiki tıkanıklık şiddetli ağrı oluşturur. Onunla birlikte başka bir sebep yoktur. Şiş çok fazla ağrıya sebep olmaz. onda ateş yoktur. Şiş oluşmasının delillerinden biri de pek az idrar atılmasıdır. Ayrıca şişler kısmında anlatılanlar da şişe işaret eder. Bu damarlarında tıkanıklık

olan kişinin kanı az ve rengi bozuktur. Eğer onda yel varsa ağırlığı ve yoğunluğu onun uzamasına işaret eder. Ancak eğer tıkanıklık kanallarının büzülüp kasılmasıyla ortaya çıkmışsa, bu kasılmanın sebebi meyve suyu içmek gibi sebeplerdir. Bu aynı zamanda bedende de kuruluk görüldüğüne işaret eder. Karaciğerle onun organlarınıninkinin ortaklığı dolayısıyla oluşan tıkanıklık solunumda zorluk olarak da ortaya çıkabilir.

Tıkanıklık Tedavisi

Hıltlar dolayısıyla karaciğerde tıkanıklık meydana gelmişse, temizleyen ilaçlarla tedaviye ihtiyacı vardır. Onlar ihtiyaç olduğunda mutedil bir şekilde oradaki maddeyi atan ilaçlardır. Eğer tıkanıklık konkav kısmında ise açan ilaçlar verilir. Eğer tıkanıklık organın konveks kısmındaysa çeken ilaçlar vermek gerekir. Ben daha önce kesen ve açan ve de temizleyen ilaçlar verilmesini uygun bulduğumu söyledim. Eğer tıkanıklık kan almayı gerektiriyorsa basilik damardan kan alınır ve hastaya müsekkkin verilir. İçilecek ilaçlarla ilgili olarak daha önce *Kanun*'da zikredilen benzer ilaçlar ve kök suları verilir. Bu ilaçlar zararlı maddeleri dışarı atan ilaçlardır. Bazen hindiba kökü suyu ve hindiba veya Arap devesi sütü içilir; rezene, hindiba, pelin otu, papatya; bir çeşit papatya olan antemia nobilis, bataklık sazı, Çin tarçını, şahtere otu veya dışarı atan maddeler şarap içinde veya tohumları şarap içinde pişirilerek veya pelin otu içinde pişirilerek verilir. Hastanın idrarında tortu görülse hastaya güçlü ilaçlar içirilmez. Ancak şişin sebebi yellerse, konusunda zikredilen ilaçlarla tedavi edilmelidir. Deve sütü yararlı olur. Arkasından baklagillerden verilerek hastanın ishal olması sağlanır. Çin tarçını ve benzerleriyle tedavi edilir ve konusunda bizim zikredeceğimiz ateşi düşüren ve idrar söktürücülerle tedavi edilmelidir. Şüphesiz yaradılıştan damar ve kanallarda darlık ve bozukluk olursa küçük karaciğerde alınacak tedbirler uygulanır.¹¹² Kabızlıktan dolayı kuruluk olduğunda karaciğerin temizlenmesi kısmında zikrettiğimiz ilaçlarla birlikte pişmiş süt gibi yumuşatıcı, gevşetici ilaçlar uygulanmalıdır.

¹¹² TM: Safra tedbiri uygulanır.

Şişlerin bir kısmı karaciğerin kendisinde bir kısmı etrafındaki organlarda, bazıları da kaslarda ve mesenterde olabilir. Bazen de şişler karaciğerin kendisinde ve üst kısımlarında veya alttaki çukur kısımlarında ve de diyafragmada olabilir. Ondaki şiş tek başına, müstakil bir oluşum değildir. Eğer balgamsı apseli tümör şeklindeyse veya iltihapsız tümörse veya safravi ise, ya da balgam veya katı ve yoğunsa bu kanser cinsindendir. Ancak bir de karnı şişiren yel vardır. Onun sebebi sıcak mizaç ile birlikte görülen ateşli hastalıklardır. Onlar karında şişkinlik oluşturmuştur veya başka ateşli hastalıklardan dolayı karında değişiklik oluşmuştur veya soğuk mizaç sindirimi engellemiştir veya midede zaaf vardır veya hıtlar toplanıp tıkanıklık oluşmuştur; sonra da doğal olmayan bir şekilde karaciğerin kısımlarına nüfuz etmiştir veya karaciğerde küçük şeyler (maddeler) ve benzeri sebeplerden tıkanıklık oluşturur. Er tıkanıklık safra kesesi tarafında ise kan o tarafta çok fazla toplanır ve doğal olmayan bir şekilde kan karaciğerin safra çekmesine sebep olur. Genellikle çok fazla miktardaki safra karaciğerde şişe sebep olur. Bazen bu durum mideyle ortaktır; midedeki sağlıklı besinlerin sindirimini bozar; onu ağırlaştırır. Bu öyle oluşur ki karaciğerde şiş olduğunda belli seviyede sağlıklı sindirim olmaz. Aynı şekilde, eğer karaciğer bu maddeden çok fazla içine çekerse ve bu çekim gereğinden fazla olursa veya yapıda çürüme olursa organda şişe sebep olabilir. Bütün karaciğer şişlerinde buhran vardır. Çünkü şişi tepe kısmında oluşur. Bundan dolayı (şişten dolayı) karaciğerde buhran olur. Bu durum damarlar vasıtasıyla belirlenir veya idrar veya burun akıntısıyla belirlenir. Karaciğerin çukur kısmında şiş varsa, o damarlardan veya kusmayla veya ishalle belirlenir. Kıvrık kısımda o şiş oluşur. Karaciğerin iç çukur kısmında da olan şişlerin hepsi karaciğerdeki ateşten (yüksek ateşten) ve yoğun soğukluktan şiş oluşur. Orada tıkanıklık vardır. Bu durumda karaciğerin maddesinde büzülme olup vücuda kan gönderemez. Orada kan sıvısı vardır, fakat kanı vücuda göndermekte karaciğer zaaf gösterir. Bundan dolayı çok miktarda sıvı mesenterde birikir; çözülüp vücuda gönderilmez. Karaciğer kendindeki sıvıyı atmaya muktedir olamaz; zaafından dolayı sıvıyı gönderemez. Ancak çok miktarda sıvı mesenterde birikir. Bu karında su birikmesine sebep olur ve büyür. Eğer

sıcak şiş karaciğerden dalağa geçerse o ciddidir. Eğer dalaktan karaciğere geçerse onun durumu kötü olur.

İkinci Kısım

Karaciğerin Başka Organlarla Olan Ortaklığından Oluşan Şişlerin Belirtileri

Bu kısım (karaciğer) soğuktur ve durumu dengeye yakındır. Eğer hastalık kronikleşmişse, onun ısıtılmaya ihtiyacı vardır. Ancak açan ilaçlar soğuktur ve denge bakımından onlara yakındır. Sıcaktan (ateşten) dolayı hastalık meydana gelmişse, hastalık kronikleştiğinde kullanılan ilaçlara ihtiyaç vardır. Ancak bu durumda soğuk olan bostan hindibağı ve yabani hindibağı, sinir otu ve onun yaprak ve kökü kullanılır. onların hepsi idrar söktürücüdür ve soğutucudur. Çin tarçını iyi bir açıcıdır, ancak ateşin tedavisi açısından etkin değildir. Aynı zamanda ılgın ve pelin otu sıcak için iyi gelir; sıcak ve soğuk tıkanıklıklarda alınmasında herhangi bir sakınca yoktur; ilaç pişirilerek onun üzerine uygulanır. Özellikle Çin tarçını suyu ve hindiba suyu ve onun kökü ve kasıkotu, acı bademin suyu alınır; hepsi alınır; onların miktarları birbiriyle hemen hemen aynıdır. Taze rezene suyu, pelin otu suyu, güçlü tohumlarla ve ballı sirkeyle karıştırılır. Bu yararlı bir terkiptir. Şüphesiz balla, meyve suları ve ballı sirke ve hatta tek başına bal da yararlıdır. Hastalık dengelenmeye başladıkça, iyileşmeye doğru gidiş görüldüğünde acı bakla ile tedavi edilir. Şüphesiz sıcak ısınmış olanların dışında kalan karaciğer tıkanıklıklarını bu ilaç açar ve onu soğutur. *Kemafitus (tecrium)* onun yapısına daha yakındır ancak daha az ısıtıcıdır. Hasta dengeli bir şekilde, kemafitus'u suyla içer. Soğan sirkesi, ballı soğan sirkesi, salyangoz, süsen kökü de alınan ilaçlar arasındadır: *lac (zammk coccus lacca)* da bunlardandır; bu hastalığı gerektiği gibi şifa verir. Ancak hindiba suyu ve Çin tarçını suyu mizacı ısıtır. Şarapla hastaya şifa verirler. Pişmiş pelin otu ve benzerleri içilince sıcaklık giderilir (ortadan kalkar). Sarımsak, sirkesi, şeytanterisi sirkesi, bazı sos olarak kullanılan bitkilerin sirkesi, geber sirkesi, gibi terkipler güçlü ateşi rahatlatır. Örneğin yabani sümbül, Seylan tarçını, kereviz, yuvarlak loğusa otu, boy otu ve benzerleri, badem yağına bırakılmış incir ve *Akrabadin*'de zikredilen güçlü mü-

rekkep ilaçlardan verilir. Örneğin .lac (zamk) ve pelin otu tabletleri askulukondriyon hapları ve zamk ilacı, *kerkum ilacı*, *amrusiya* ve *asanaysa* ilacı ve 4 tiryak, secerini aratun, eşek turbu macunu, loğusa otu macunu *fenarusyan macunu*, siyah şeytantesi macunu, şehriyaran, felaflı macunu, özellikle yarpuz macunu, *filonya macunu*, acı misk macunu ve *Akrabadin*'de zikrettiğimiz diğer macunlar kullanılır. Yine orada zikrettiğimiz hububat ve karışım halindeki bazı ilaçlar karaciğer sertleşmesinde zikredilen ilaçlar ve dalağın sertleşmesinde kullanılan ilaçlar karaciğer ve dalağın tıkanıklığının açılmasında kullanılır; ayrıca güçlü bir macun olan amonyak zamkı, kendirle yapılan terkip de yararlıdır. Her birinden beşer birim kustus, kasık otu; her birinden 4 birim, biber ve sivri biber; her birinden 6 birim ateş için ise tarçın, sümbül, tavşan göğsü; her birinden 9 birim alınıp karıştırılır ve süngerle uygulanır. Şarap içine konulup içilirse tıkanıklıkları açan bazı tutan ilaçlar ve kök suları da bu hastalık için kullanılır. Onlardan kurutucu özellikte olanları şöyledir: Anadolu sümbülü 3 kısım veya pelin otu 4 kısım alınır ve dövülür; balla macun yapılır ve hastaya uygulanır. Yine ağaç mantarı ve kasık otu da yararlıdır; kedi otu bitkisinin kökü sirkeyle karıştırılıp verilirse yararlı olur.

Karaciğer ve dalak tıkanıklığında yararlı haplar: Soğan, kızsalı, acı badem, boy otu, pelin otu dalları pişirilip balla karıştırılıp hastaya verilir. Tıkanıklık için önerilen bir başka macun şöyledir: biber 1 ukiye, sümbül 3 kirman alınır; ancak bu ölçülerde anlaşmazlık vardır. Terkipte boy otu ve kustus, amonyak zamkı, yabani sümbül; her birinden 1/6 kirman alınır; 1,5 ratl balla macun yapılır. Bazen bu hastalığa uygun şerbetler verilir. Bunlardan birisi ballı sirke ve şeker kamışı tohumlarıyla yapılır. Bu terkipten daha kuvvetlisi bu tohumlarla, soğan tohumları ballı su içinde kokulu bitkilerle pişirilir. Bu terkip güçlü kabız yapma özelliğine sahiptir. Pişmiş acı bakla kasık otu usaresiyle verilir. O ilkin gebere kökü, rezene kökü, kereviz kökü, bataklık sazı, sakız, kedi otu, boy otu, pişmiş kasık otu ve pelin otu şarabıyla muamele edilir ve sabır, anason, acı bademden yapılan içkiyle alınır. Bu kısımda alınması uygun olan güçlü müshiller yeterli güce ihtiyaç olduğunda verilmelidir. Muhtemelen hafif müshiller yeterlidir. Çünkü gücü uygun olan ilaçlar verilmelidir, yani verilen ilacın

dışarı atma gücü yeterli olmalıdır ve iyi ilaç olmalıdır. Bu baldır. *Fiykara yakuları*, çıyan otu, ağaç mantarı, pelin otu, güçlü fıkara yakılarında 1,5 miskal kadar alınır; daha zayıf bir terkip için 1 miskal alınır; kunduz yağı ile terkip güçlendirilir Turbid (lupinus termis) 1 miskal yavşanla veya tek başına *Akrabadin*'de zikredildiği şekilde kullanılır. Onunla karaciğer damarlarının tıkanıklığı açılır ve kişiye ishal yapan maddeler verilerek maddenin atılması sağlanır. Eğer daha güçlü ishal edici maddelere gerek varsa, istemnikun hapı ve cavşır otu hapı verilir. Bazen misriditus gibi ve lugaziye gibilerine ihtiyaç vardır. Ancak yavşan ve Mısır fasulyesi unu, bir parça çamurla yakı haline getirilir. Yine şeytantesi, boy otu, amonyak zambkı, pelin otu, *maderyus* ve mastika, safran, sümbül yağı ve mumla yapılan yakılar da yararlıdır. Aynı zamanda yiyeceklerde de tedbir alınması gerekir. Bütün ağır etlerden, soslarla muamele edilen yağlı ekmekten, gevşek sakızlardan yoğun ve tatlı şaraptan, pirinçten darıdan, koyun paçası, başı, kavrulmuş içi boş şeylerden kaçınmalıdır. Muhtemelen hastaya uygun olanı vermelidir. Hurma ve bütün tatlıları iyi gelir. Özellikle gevşek ve ağır, örneğin tutan ve hapseden sütlü, yağlı, pirinç tatlılarından, tatlı etlerden, kadayıf gibi yiyeceklerden kaçınmalıdır. Bütün zikrettiğimiz tıkanıklık yapan şeylerden kaçınmalıdır. Yemek yedikten sonra hamam yapmamalıdır. Çünkü bu durumda doğal olanın yerine hazmedilmemiş besinler çekilir. Aynı zamanda yemek üstüne hareket ve perhiz de yaptırılmamalıdır ve çok şey içmemelidir. Eğer yenir ve içilirse ve özellikle şarap içilirse o yiyecek sindirilmeden karaciğere dâhil olur.

Yenen ekmeğin hamurunun mayası çok ve tuzu fark edilir miktarda olmalıdır. Eski şarap, nohut, buğday, az miktarda olmak üzere bakla; hepsi onun için iyidir. İnce ve eski şaraptan biraz içmenin zararı yoktur. Onun yiyeceklerine pırasa gibileri karıştırılır. Salyangoz ve gebere de yararlıdır.

Üçüncü Kısım

Karaciğerdeki Emphisema ve Yeller

Karaciğerin kısımlarında ve zarının altında buhar toplanıp orada yoğunlaşırsa koku oluşur. Yoğunluğu dolayısıyla çıkış yolu bulamaz. Bu

durum karaciğerde tıkanıklık oluşturur. Bu karaciğerde *emphisemaya* sebep olur. Onunla birlikte ağır bir uzama olur; şiş ve tıkanıklık olduğu gibi. Onda çok fazla ağırlaşma olmaz; ateş yoktur. Şişte olduğu gibi sindirimde yenen besinler ve yeller harekete geçer ve gurultu oluşur. Ekseriya uzayan yeller bu hastalığın başladığını gösterir; sonra artar ve karaciğere geçer. Karaciğerde organ olarak herhangi bir değişim olmaz; dış rengi de alışlagelen renktedir. Bazen yelin sakin olduğu belirlenir, ancak onun maddesinin yayılmasına sebep olur.

Karaciğerdeki emphisema ve yelin tedavisi: Onun tedavisinde tıkanıklığın çözülmesinin tedavisinde zikredilen ilaçlar kullanılır; orada macunlar da yararlı olur ve kan almadan sonra, hamam yaptırmak da yararlıdır. Sadece kan alındıktan sonra şarap ve çok az soğuk su içilmesi ve sıcak, nazik bandajlarla, kokulu çözücü maddeler, mastika, bataklik sazi, sümbül, ban otu tohumu ile yapılan yakılar ve yabani sümbül yağı, mastika ve ilgili tohumlarla hazırlanan merhemler uygulanır. Bunlar gazları harekete getirirse, ortak taraflara bakılır. Eğer ağrı bağırsaklara kadar uzarsa, ilkin hasta ishal edilir; sonra yelleri çözülür. Eğer yeller diyafragma tarafına dolarsa ve midenin alt tarafında yayılırsa, ilkin hastaya idrar söktürücü verilir. Daha sonra gazı atacak maddeler verilir.

Dördüncü Kısım Karaciğer Ağrısı

Karaciğerde ağrı olmasına sebep gısa tarafında çeşitli bozuk mizaçlar olmasıdır. Ancak bu da yellerden oluşmuş olabilir. Ancak ondaki tıkanıklık, sıcak şişler veya katı şişler ağrıya sebep olur. Balgami olan şeylerin ağrısı hafiftir. Bazen buhranlarda yellerin hareketinden ağrı oluşur. O ağrının korkutucu delilleri bilinmelidir ve zaaflarından onlar belirlenebilir. Bazen karaciğerin zaafından ağrı oluşur; onların yiyeceklerden olması söz konusu değildir. Buradaki ağrılar karaciğerin zaafından oluşmuş olabilir. Burada karaciğerin üst tarafından çekilen bandaj şeklindeki uygulamayla tedavisi mümkün olabilir. Karaciğerin içinde buhran oluşturan madde hareket ettiğinde ağırlık ve değişik ağrılar oluşturur. Ağrı gerçekten şiddetlidir. Bu ağrılar sıcak şişlerden veya yelden meydana gelmiş olabilir. Eğer ateşli hastalıktan kaynak-

lanmışsa, yeller dolayısıyla gelen ağrı çok şiddetlidir. Bundan dolayı ateşli hastalık onu çözüp erittiği için hastanın durumu çok kötüdür; Hippokrates'in zikrettiği gibi daha sonraki hummalar onu çözer. Bir kavmin tahminine göre, kabrinde bulunan kitabında bunu zikretmiştir. Eğer başın arkasında şiddetli kasılmalar ve karaciğerinde ağrı varsa ve de ayakların başparmağında yoğun kasılma ve kafatasında yoğun kasılma varsa hasta güneş doğmadan helak olamaz. Bu kişide kasın gücünün azalması veya yok olması dolayısıyla idrar zoru olur ve idrar damla damla atılır. Sanki sıvı oraya hapsolmuştur. İdrar az atılır ve atılmayan idrar organa zarar verir; şiddetli kaşıntıya sebep olur.

Belirtiler: Onunla ilgili olarak, kısmında zikrettiğimiz belirtileri gösterir.

Tedavi: Kendi kısmında zikrettiğimiz ilaçlarla tedavi edilir. Ancak insanlar karaciğer ağrıları için zikredilen ilaçların yararlı olduğu söylenmiştir. Çoğunlukla onlar zayıf olan karaciğer için yararlıdır. Biz onların zikrettiği ilaçların bazısını burada zikrettik. Onlar şöyle dediler: ılgın hapları (bazı nüshalarda ılgın macunu) ve safran, sedef otu macunu müşhili ve yabani kimyon macunu, *kurdiyanuz macunu*, Kayser macunu, küçük ve büyük *asanaysa macunu*, *hurma*, *kuka* (*marwhal*), *askilipyanus* (*iskilipyanus*), macunu, *işret* (*calotrop ağacı?*) hapları (Galen'e atfedilen macun) kullanılır. Yine onlar demişlerdir ki bu ilaçların yanı sıra, taze çam yaprağı suyu, ballı sirkeyle veya yarım dirhemle ılgınla gargara yapmak ve 3 dirhem safranla kereviz tohumlarını rezene ile karıştırıp 4 dirhem gül, sümbül, mastika; her birinden beşer dirhem, kasık otu, pelin otu suyu, sakız, ılgın, safran, bataklık sazı meyvesi, kediotu kabuğu, yabani sümbül tohumlarından 3 ölçü, ham sarısabırdan 1 dirhem, pelesenk yarım dirhem alınır. Hepsi birlikte yapılan terkip ishal yapar. Ancak konuyla ilgilenenler şöyle bir ilaç önerdiler: kırmızı *kurd* alınıp pişirilir ve rezene, ılgın, sümbülden her birinden 1 miskal alınır ve demirden 7 dirhem alınıp pelin otu üzerine gebere suyu konulup içilir. Bu ilaçların hangisi içilirse içilsin ağır yiyeceklerden ve etlerden kaçınmalıdır. Hafif yiyecekler yenmelidir. Özellikle eğer hastada ateş varsa böyle yapılmalıdır: sütleğen otu zamkı yakısı, sarıyonca zamkı ve Yuhanna b. Masevyh'in verdiği yakılar kullanılır.

ÜÇÜNCÜ MAKALE

Karaciğer Şişleri ve Bağlantılarındaki Farklar

Birinci Kısım

Karaciğer Şişleri ve Etrafındaki Organların Şişleri

Şişlerin genel belirtisi midenin üst tarafında (epigastrium) ağırlık olmasıdır. Orada ağrı vardır ve zaman zaman ağrı artar ve ağrının artması tıkanıklığı ile eşzamanlıdır. Ancak bu ortaklık devamlı değildir. Şüphesiz güçlü ağrı değişime uğrar. Burada durum bağırsaklardaki yellerdeki gibi değildir. O değişmez. Onunla birlikte çoğunlukla gurultu aşağıya doğru çekilir, ancak bu sürekli değildir. Boşluklar uzadığından yeller aşağıya doğru çekilir ve orada asılı kalır. Karaciğerin sıcak şişlerinde bu durum görülmez; diğer çarpma veya vurmalarda da durum böyledir. Çünkü atar damarların örtüleri diğer damarlardan farklıdır. Onların duvarları yoğun değildir. Ancak onların zarları kendilerine özgüdür. Onların zarları (çeperleri) yoğun değildir. Damarların arka kısımları, şişler karaciğerin üst kısmında olsa bile onlara ortaklık ederler. Ancak bu ortaklık her zaman olmaz. Karaciğerinde sıcak şiş olanlar veya büyük şiş olanlar sağ taraflarına yattıklarında uyuyamazlar ve sol taraflarına yattıklarında uykuları ağır olur. Muhtemelen çoğunlukla sırt üstü yatmaya meyillidirler. Çünkü şiş tarafına yattıklarında burada ağırlık oluşur; kişi ağırlığı hisseder.

Şiş karaciğerin tepesinde oluşmuşsa, kişi yattığında o tarafta karaciğeri sanki asılmış gibi hisseder. Sanki bir şey adeta boşlukta sallanıyor gibidir. Bu durumda çoğunlukla karaciğerde şiş olduğu belirlenir. Özellikle zaaf söz konusu olduğunda bu görülür. Kuru öksürük oluşur; nefes darlığı vardır ve özellikle hasta kuvvetle nefes alıp verdiğinde diyafragma ve akciğer de bu sıkıntıya ortaklık eder. Burada idrar azdır ve bazen idrar tutulması görülür. Eğer karaciğer şişi büyük ve tepe kısmındaysa tıkanıklık oluşur ve dışarı atmada zaaf görülür. Çoğunlukla idrar damla damla atılır. Karaciğerin içbükey kısmı mi-

denin üstüne doğru gelir; çoğunlukla onda ağırlık oluşturur ve kürek kemiğini sağ taraftan biraz aşağı çeker. Bundan dolayı karaciğerin sorunlarında hissedilen ağrılar kürek kemiği ile paylaşılır. Onun genellikle kenarından kürek kemiğine bağlandığı görülür. Burada rahatsızlık halinde hıçkırık oluşur.

Eğer hastalık karaciğerin tepesiyle ilgili ise, ilkin karaciğerin içbükey kısmında daha sonra da dışbükey kısmından mideye bağlantısından dolayı şikâyetlerde de ortak olurlar. Eğer şiş karaciğerin içbükey kısmında, alt tarafındaysa ağırlığı az olur. Mideye dayanması dolayısıyla, şişe bağlı olarak görülen ağrı olmaz ve nefes darlığı da olmaz. Bu temas dolayısıyla şiş de hissedilmez. Fakat midedeki sıkıntıdan dolayı, ağrı çok şiddetli olur. Özellikle eğer safra kesesi de çekilirse ve karaciğer şişleri büyükse, doğal durumdan farklı olarak, hastanın sırt üstü yatarak uyuması gerekir. Sırt üstü yatması da ona zor gelir. Karaciğerin içbükey tarafındaki şişlere genellikle mesenter şişleri ortaklık ederler ve mide de genellikle onlara eşlik eder. Çoğunlukla bu durum hastada hıçkırık, mide bulantısı ve susuzluk görülür. Bu da şişin sıcak şiş olduğunu gösterir. Bazı hekimler bu şişlerin aralarında ortaklık olduğunu düşünmüşlerdir. Bazıları da karaciğerle mide ağzı arasında bağlar olduğunu varsaymışlardır. Aynı zamanda bu bağ dolayısıyla hıçkırık oluştuğunu düşünmüşlerdir. Bazıları da şöyle demiştir: Karaciğerde büyük bir şiş olduğunda midenin ağzına baskı yapar; onu sıkar. Galen şöyle demiştir: sıcaktan ve hıltların çokluğu dolayısıyla şiş midenin ağzına yapışır. Genel olarak şiş büyük değilse, onların bir arada olmasından hıçkırık oluşmaz. Çünkü mide ağzı ve karaciğer arasındaki mesafe uzundur. Ancak her ikisi arasındaki sinirler bağlanır ve ortak olur. Bu sinirler cidden incedir. Eğer karaciğer şişleri damarlara ve zarlara yakınsa ağrı şiddetlidir. Eğer ateşli hastalıklar varsa ateşi zayıftır. Şişler bir tarafta olsa da belirtiler her ki tarafta da görülür. Bazen şiş bir tarafta olup, diğer taraf ona ortaklık eder. Gencl olarak karaciğer şişlerinin soğuk ve sıcak olanları karında şiş oluşmasına sebep olur. Bilinmelidir ki karaciğerin şişinde ishal çok olursa hasta helak olur.

İkinci Kısım

Karaciğerin Kendisindeki Şişler ve Safra Kesesi Üzerindeki Kaslarda Olan Şişlerle Aralarındaki Farklar¹¹³

Bilinmelidir ki, onların arasındaki fark konumlarında üzerinde bulunan kasların¹¹⁴ şekillerinden ve arazları bakımındandır. Ancak daima belli bir kas şişi belli bir yerde bulunur ve karaciğer üzerindeki kasların şişi için de bu daima geçerlidir. Karaciğerin şişi özellikle çukur kısmında bulunmaz; onun yağında bulunur. Bu şaşırtıcı bir iştir ve [karında] kaslara konmuştur. Ancak bunlar dışarıda değil, onların içindedir. Ancak uzunluğuna veya meyilli olarak konmuştur. Onların yerlerini anatomi kısmındaki açıklamalarda gösterdik. Burada karaciğerin şekline göre falan şekildeki karaciğer şişi falan yerde görülür, dedik. Bu da karaciğerin şekliyle bağlantılıdır ve onun ortak bölümlerinde hissedilir. Uzun ve yoğun olan kaslar vardır Bunlar fare kuyruğu gibidir. Bundan dolayı onların ortak kısımları fark edilmez. Muhtemelen sen onun yavaş yavaş uzadığının belirlersin (hissedersin). Bazen boşluk içinde (karın boşluğu) onun ulaştığı yer hissedilmez. Eğer kas derine batmışsa, o karaciğerdeki şişlere benzer. Ancak bu benzerlik arazlar bakımındandır. Özel arazlar ve müşterek arazlar vardır ve onlar karaciğerde olan şişlerde belirlenir. Kaslardaki arazlar karaciğerde yoktur. Eğer safra kesesinin büzülüp kuruduğunu görürsen bu durumda karaciğerde şiş oluşmuş demektir.¹¹⁵

¹¹³ TM:belirtileri beyanındadır.

¹¹⁴ TM: araz bakımından arazlar binehmade müşahle ve benzerlikle olmakla bize gerekir ki onların arasında olan farkı açıklar. Yüz ve kaslar dört çift ve sekiz birey olduğu ve kimi istikamet üzere (bir kısmı belli bir yönde) ve kimi arızalar ve kimi verab üzere mevzuu olduğu kitab-ı evvelde karın kaslarının anatomisinde bima lamizid aleyhi (gerektiği üzere) açıklandı. Burada zikredeceğimiz farkı istiksa murad eden kişilere gerekir ki o yerde zikrolunan kaslar karın anatomisini ve bu üçüncü kitabın bu katının birinci makalesinin başında zikrettiğimiz karaciğerin anatomisinde bütün olarak istihzad eyleyeler ve bize de bu talim (öğreti) yeri gerekir ki Kanun'un burasında olan ibaretni irad edip muradını şerh ve beyan ederiz. Yüz Fehmi (anlaşılması) asan ve min gayri itnab ve ihar (?) şu uygun (geçerli) açıklamanın yapılması için ve Kanun'un ibareti budur. Burada karaciğerin yeri ve şekli ile karaciğerin arazları ve de şişleri ile onlar arasındaki farkları bilmek gerekir.

¹¹⁵ TM:Kıyam ve kuud gibi kaim olan kişinin hal-i kıyamda kısımları birbirine kıyas ile baid ve sukuf dare kıyasla yakın olur ve kuudi zamanında emr-i aks üzere olur. Ama şekli o heyete derler ki hadde vahid veyaut hudud müteaddide miktarı ihatadan o heyet-i

miktare arız olur. Kerede ve dairede onlara zikrolunan heyet hadd vahid ihatasında oluşur ve mürebbi ve müselleste hudud-u müteaddide ihatasından heyet-i mahsusa (özel olan genel görünüş) miktarlarına arıza olur. O şekil adlandırılır. Ama bu bakımdan ifade edildiği ve hekimlerin bildiği üzere olan heyete arzıdır. Hekimlerin intibahına göre, o hastalığı tarif ederler yani bilinen bozukluk şudur: organların arazları kendisinde olmaz; belki, asıl hastalığa tabi olur. Bunun da fazlalıklar külliyyatta geçti. Ancak konumu bakımından filan şiş bulunduğu yer karaciğerin kendinde olan şişle kaslarda olan şişlerin farkı budur ki kaslarda olan verem daima hissi zahir olur. Zira kaslar hamiiyen karın organlarının üstünde olmakla onların şişlerini örter; muteber ile örter. Nesne olmayıp hasse-i görme ve dokunmadan her biri onu idrak eder ve karaciğer şişine şüphesiz ki görülmez. Karaciğerin şişi bazen hisse zahir olmaz; şiş hafif olmakla üzerinde olan serb ve sıfak ve merak ve karın kasları o şişi örter. Özellikle iltikairi ve fi semin özellikle karaciğerin şişi mukaarında olursa veyahut şiş sahibi semin ve semiz olursa şişin üstünde zikrolunan diğer şeylerden mada hudbe-i kebede (karaciğer hudbesi) ve etilik fazlalıkda haciz olup hisse his yok ve müttehid olur. Ancak karaciğerin tekirinden veyahut seminde olan olan büyük şiş olursa o şiş de büyüklüğü dolayısıyla histe de görülür. [Karında] kaslar konmuştur. Ancak karnın [şişi] çift kaslarından birinde görülür; karaciğerin muhazatında bedenin arazi üzerine vaz olunmuştur veya tul-ü batn (karnın eni) ve vec tohumu da vücudun tulüne istikamet üzere vaz olunmuştur. Boğaz kıvrımdan azm-i aneye varıncaya kadar süreklidir. O enli ve uzun olan iki çift kas zevaye-i kaime üzerindeki kasları keserler ve [boğaz kıvrımları nihayet (sonunda) kasta olan kıvrımdır. Hai-i mecmua ile ve hai mühmele ile olan hancere kastedilmemektedir.] Ofi ve rab alınır ve kasları buluyorum ve karın kaslarından üç çift iki hasireden ortaya çıkıp hancere kıvrımlarına müntehi ve onda birbirini ile birleşmiş olur. Dördüncü çift iki tarafın şersufundan zuhur edip ane kemiğinde son bulur ve üçüncü çiftin her biri dördüncü çiftin her bir ferdini tekatüf eder (keser) ve onlardan hadde ve münferce çıkıntıları (zaviyeleri) oluşur. Biz bu zikrolunan kasların zikredilen yerlerini benzer organların anatomisinde sake delalet edip gerektiği şekilde açıkladık. Şüphesiz ki kasların şişi ile karaciğerin şişinin şekli bakımından farkı budur ki bir düz hat üzere iki kısım yani daireden cihetleri müttaide ve küçük ve büyükte mütefavete olan iki kavis vaz olursa iki kavsin tefavese şekil helali tesmiye olunur. Aynı zamanda sonuçlanır. Bazen şuruhate şekil helali kema mail ile el-tedvir kaine kavş min daire deyu tefsir olunmuştur. Bu vecihle tefsirden arzı karaciğer şişi hilal şekline benzerlik gösterir. Hakikati üzere hilali olmadığına işaretir. Lakin dairenin kavşından mütebadır olan dairenin muhiti kavsi olmakla müstah vemüccessem olan hilal şekline şumulü olmaz ve zikratı olan müsterek inkıta kısmı da ağrı muharrer üzere onda mevcut olmaz ilkin olan hendeseden naklolunan tağrifdir. Makam-ı talimide teshil fasd edip mevcut şerhi nefesi kavli sani irad eylemiştir. nesnenin kısımları birbirlerine münkarib veyahut mütebaid olur. O vecihle dışarıda olan nesnede yakın veyahut mütebaid olur. Kavsi [her tam olan daire 360 cüzü taksim olunur ve rabî 90 cüzü eder. Ne zaman kavş 80 kısım olsa 10 kısmı onu ¼ daireye isal eder ve o 10 cüzü tamam kavş diye adlandırılır.] am dairenin kıtasınaderler. Gerekse o kuta çeyrek daire miktarına balığa olsun ve gerekse çoğunlukla veyahut daha az olsun. Ancak daha az olursa o miktar daha az temil edip miktara tamam kavş diye adlandırılır. Görülen hilal şekli olan yarım kavis daire olur ve buyurula ki Kanun'un filan şekle

karaciğerin hilalinde şiş görülür. Kavlindeki kelime tabiziyeden olur. Zira karaciğerin takirinde olan şiş his olunmaz. Nevahi haviyede olan şekli helali üzere zahir olur ve hadebenin ortamında olan ve hadebe muhit olandır küre şekli veyahut kürenin kıtası şeklinde zahir olur. Bihasebi vaz-ı kebed yanıkarcaciğerin nevhahi tedvire maildir. Binaebaleyh o nahiyyede olan şiş şekli helali üzere zahir olur. Bi kelimesinde olan bai care yazhuru kelimesine taalluk eder. Yehassune bifaslı-ı inkıtaa el-müştereki ki bu makale tahkik ve tafsili üzere beyanda tıp kitabı haliye olan bir mukaddime-i nadireyi istihzara ihtiyacı vardır. Blinmelidir ki hilal şekli bir dairevi kavis şeklinde olur ve veterle kavis mültekarından tecavüz eylediğinde aralarında nokta gibi tekad hadis olur. Bütün kısımları daha sonra daha çok olmaklan geri kalmaz. Kavsin ortasına varınca o ortamda olan kısım kavisle veterden o kısmın mehası olan kısmı arasında olan sonrada tezayid münkatığı olup sonra tenakısa bedi eder. Tezayid minval üzere buğd cüzün noksan üzere olarak tarafı taraf veterle mülaki olur ve sonra çıkıntılarının nihayeti olan ortamından kavis katı olursa oluşan satha fasıl 8kısım) müşterek inkıta (kesinti) derler. İnkıta kısmı denenin vechi görülür. Ancak müşterek denenin vechi budur ki o sath-ı mefruz kavsin iki kıtasından her birinin sathı olduğu itibarı olunmak caiz olur. O halde zikrolunan kısım inftağ müşterek hilal şeklinde görme hissi mebni lilmefuldür; Diken manasıdır; bağla sallandır; hasiset be bi'l-kesr ve haseyet iykiyrt. Keza fi'l- kamus ve bilinmelidir ki faslı-ı inkıtân (kesilme kısmının) tahkiki veterle kaviste olur. Kavsin üstünde ve altında olan iki sathın arasında olan baidin tezayid ve tenakısı itibar olunmakla olur. Ancak el-adli fe huve müstatil. Ancak şiş kasta olursa onun şekli hilal şeklinde olmaz. Belki istikamet üzere olur ve şiş adale ile şiş karaciğer şişi şekilleriyle fark olunur. Karaciğerde olan şiş hilal şeklinde olur. ve kassal şiş uzunlmasına olur ve musannif ve mustatil ile müstakim manasını murad etti. Ona kelim-i tul kamet üzere ve arzen ve veraban yeri olan kasların şişlerine bütün olarak şamil olur. Diğer tarafıye ağır ve diğeri ince o şişkasların bir tarafının kalınlığı ve enliliği çok ve diğer yanı amik ve altında ve enine dakik olur ve zenb gibi elfar ve adele olan söz konusu şişlerin her biri heyet ve şeklinde fark zenbine ve kuyruğuna benzer olur. Bundan dolayı hissiz bifas inftai el-müşterek. Zikrolunan kas şişleri zenb reva gibi olmakla onda faslı-ı inkıta-ı müşterek tahakkuk eylemez. Çünkü onun tahakkuku o şekle mahsus olur. Onun zikr olanla baidir. İlkin inftasından bedi edip ziyadesi şeyen ifşaya alınır ve ikinci olarak ziyadededen varıp şeyen şişaya noksanı alınır ve bu sonra zenb elfarde mevcud olmaz. Bel terah yelatiffi, tavilihi kalilen kalilen belki onun badi ziyadededen bedi edip noksanı alınıp münthehi olur. Onda faslı inkıta müşterek mütehakkuk olmaz ve rubbema lem yrkun inne yenalu minha illa eyi fi'l-gur müstatil ve bazen o şişler adeli gözün hissini kası asla görülmeyip, dokunma hissi onu hisseder. Hapsolundukta bir şeyi müstatil idrak olunur. Eğer kasta gair olsa eğer şiş gurra olan adelede (kasta) olursa o verab üzere olan kastır ki derikte ve ezvacı-ı sairenin altında olur. ve mütefaki olmadıkça hasse-i basar onu hissetmez. Ve hiye şişlere benzer. Karaciğer işbu gair kasın şişleri rab üzere olmakla karaciğer şişlerine benzer. Ancak onda fazı inkıta ortak diken ikisi arasında fark olunur. Açıklamaya ihtiyacı olan konu münthehi oldu. Bunu çevirelim karaciğer şişi ile kas şişi arasında olan araz bakımından fark budur: mutlaka karaciğerde olan arazlar gerekse karaciğere has ve gerekse ortak arazlardan olsun o arazlardan bir şeyi muteber ve mutedibe kas şişi olmaz. Me zaman kühle ve kuruluğa tebadirini yani hissetsek onda karaciğer şişinin olup kasla ilgisi olmadığını anlarız.

Üçüncü Kısım

Sıcak Şişler

Bütün sıcak şişlerin sebebi ateştir; ancak onun belirtileri bütün şişlerde zikredilen alametlerdir. Bazı şişler belli bir kısımdadır; bütün organda değildir. Had derecede ateşli olan hastalıklarda eğer kanama dolayısıyla şiş oluşmuşsa ateş şiddetli olur; iştihâ azalır; hıçkırık, mide bulantısı görülür ve özellikle hastanın safra kustuğu belirlenir. Sonra o (hasta) yeşilimsi, pırasa renginde safra çıkarır; sonra kusmuğu siyaha dönüşür; dili kararır; sırtta ve kürek kemiklerinde ağrı hissedilir; yanma olur. Özellikle de eğer şiş karaciğerin tepesinde ise bu belirtiler görülür. Eğer şiş karaciğerin çukur kısmında ise solunumu etkiler. Eğer hava cidden çok derin içe çekilirse diyafragmanın şişi uzar ve etrafındaki organları sıkıştırır; nefes alma zorlaşır. Bazen öksürük olur ve dil sararır veya yoğun olarak kızarır; sonra siyaha döner. Sonra bütün cildin rengi değişir. Özellikle şiş karaciğerin üst tarafında, tepesinde ise bu belirtiler görülür. Eğer gücü yerindeyse ve özellikle midenin gücü yerindeyse ve şiş karaciğerin alt tarafındaysa tabiata sıkıca tutunur. Vücudun gücü ve midenin gücü zayıfsa kişi helak olur. Hippokrates diyor ki eğer o hastalıkta hastalığın başlangıcında siyah dışkı varsa bu hastanın karaciğerinde sıcak büyük bir şiş olduğunun delilidir. Burada nabız dalgalı ve hızlıdır ve değişkendir. Sıcak şiş eriyip kaybolursa arazları da kaybolur. Ancak ağrı azmışsa oradaki şiş apseli şiş haline dönüşmüştür. Zikrettiğimiz gibi, onları biz katı şişlerin alametlerinde ve sıcak şişlerin alametlerini anlatırken anlatacağız. Eğer karaciğer şişleri katılaşırsa ilkin sıcak şiş alametleri kaybolur. Sıcak şişin soğuk şişe dönüşmesinin sebebi sıcak şişin fazlaca soğumasıdır. Karaciğerin sıcak şişi ve zatülcenp arasındaki fark karaciğerin sıcak şişinde öksürüğün arkasından soluğun pufar gibi çıkması görülmez ve ağrı sağ tarafta olup yoğundur; dilin ve vücudun rengi birlikte değişir. O kişini nabızı cidden testere sesi gibidir. Karaciğerin tepesinde bulunan şiş elle yoklandığında hissedilir. Kişide yoğun bir soluk alıp verme görülür ve havayı yoğun bir şekilde içine çeker. Karaciğerin dip kısmında bastırılmadan dolayı sıkışma oluşur ve karaciğerin tepesindeki şiş diyafragmaya doğru uzar ve bu durumda öksürük oluşturur. Sıcak Karaciğer şişleri buhranlı olur. Karaciğerin tepesindeki şişlerde ve kas

şişlerinde burun kanaması vardır. Özellikle de burnun sağ tarafında olan kanamalarda böyledir. İdrar normaldir; şiş eğer çukur kısmındaysa safra atımında sorun oluşturur veya kusma görülür.

Dördüncü Kısım

Karaciğerdeki Kansı (Demevi) Şişler¹¹⁶

Kanlı şişlerin ağırlığı az olur ve çok fazla ateşlidir; adeta yanıyor gibidir; hastanın dili siyahtır; idrarın rengi değişir; koyulaşır; rengi sarıya meyleder; ateş yoğunlaşır; yoğun rutubetli maddeler yararlı olur. Hastanın nabızı serttir ve dalgalıdır; solunum testere sesi gibidir; birbirini seri halde izler.

Beşinci Kısım

Karaciğerdeki Balgamsı Şiş¹¹⁷

Sıcak şişlerin belirtileri iltihaplı şişlerde zikrettiklerimize zıttır. Burada yüz kırmızıdır ve damarlarında akıcılık vardır; normalden daha yoğun akar.

Altıncı Kısım

Karaciğerdeki Soğuk Şişler

Bu şişte ağırlık olur, ancak hararet ve yoğun ateş vardır; dilde siyahlık yoktur. O şiş sahibinin mide kaslarında spazma benzer bir his vardır. Yaş, tedbir, mizaç ve renk (cilt, saç, idrar), bundan önce bildiğin üzere, hastalığa işaret eder.

Yedinci Kısım

Karaciğerdeki Balgami Şişler

Balgami şişte deri titremesi olur; rengi kurşunidir; nabzında sertlik hissedilmeyip, çok yumuşak olması soğuk şişin belirtileridir.

¹¹⁶ TM: Dördüncü Kısım: Karaciğerde olan Maşera ve Hükümleri: Burada Kanun'un sahibi hilaf-ı araf cereyan edip (onun bildiğinin aksine) maşeri zikretmekle safrayı sarf olan karaciğer şişi istedi ki (ifade etmek istedi ki) ancak bilinene göre maşeri kanla safradan mürekkep olan maddeler hasebiyle yüzde olan itlak olunur. Kemal-i tahkiki maşeri kısmında nefisi mucez şerhinde açıklanmıştır.

¹¹⁷ TM: Yani Kanın Sarfından Oluşan Karaciğer Şişleri

Sekizinci Kısım

Karaciğerdeki Katı Şişler ve Kanser Nevinden Olanlar

Katı şişleri çoğu katı şiş olmadan önce oluşan ve sonra katı şiş haline dönüşen şişlerdir. Bazen bu dönüşme olmaz; başlangıçta katı şiş oluşur ve bazen de darbeden şiş olup ve bu şiş deri üzerinde hissedilir. Sağda, karaciğer hizasında bu şişin baskısı hissedilir. Ancak karında su toplanması olmayan kişide de bu his belirlenir. Şüphesiz onunla birlikte safra kesesi de eğilip, [sıkışır] ve zayıflar. Ağrısız hilal şeklinde şiş oluşur. Bazen yemek yemeden önce o şiş sıkıntı yaratır. O kısımda su toplanmasına doğru eğilim oluşur. Bu durum da ateş olmaksızın cidden yoğun ağır şiş olduğuna işaret eder ve vücut zayıf düşer; iştihâ azalır ve renk değişimi olur. Şüphesiz idrar az olur ve bazen de bütün bunları sıcak şiş izler. O eğer bu şekilde kaybolursa ağırlığı kalmaz, ancak bundan dolayı nefes darlığı oluşur. Bu şişin sıcakları katı olur; nefes darlığı ve yoğunluğu belirlenir. Burada şişin katılığı ile ateşli hastalıklar (karaciğerdeki) arkadaşlık etmez; tıkanıklık da yoktur. Ancak tıkanıklık şişin yoğunluk kazanması ile birlikte olur. Bu durum diğer söylenenlerden farklıdır. Özellikle [karaciğer] et cinsinden olması bakımından zayıf olup ondan ter gibi ince bir sıvı ayrılır. Bu sıvı organdaki kanla akar. Bu sıvı eti oluşturur; hareketlidir. Bu sıvı sızıp karın boşluğuna dolarsa karında su toplanması gibi bir durum oluşturur, karında su toplanması hastalığında zikrettiğimiz gibi. Bu hastalıkta sıvı tutulur.

Çoğunlukla da doğal gevşemeyle karaciğere giden geçitler tıkanır. Onun güçleri (karaciğer) çözülür. Bu gibi hastalıklar ancak başlangıçlarında tedavi edilebilir. Bazen ilaçlarla onların tedavisi mümkün olur. Eğer hastalık uzarsa ona tedavi yarar sağlamaz. Eğer katı kanserse ve kişiler çok şiddetli ağrı hissederse hastanın rengi bozulur ve iştihâsı da düzensizleşir. Bunun dışında başka şeylerde vardır. Bazen hıçkırık, mide bulantısı olur; ateş yoktur. Eğer ağrı hissedilmiyorsa, organın bu şekilde ölümü vukuu bulur. Bilinmelidir ki karaciğer hızla tıkanır ve taş oluşmuş olabilir ve özellikle eğer ağır ncsneler ve kabız yapanlar sıcak şişlerde verilen bütün maddeler verilirse bu durum ortaya çıkar.

Dokuzuncu Kısım Karaciğerdeki İltihaplı Şişler

İltihaplı şişer genellikle sıcak şişten sonra meydana gelir. Eğer iltihaplı şişler bir araya gelirse yüksek ateş ve şiddetli ağrı vardır ve onun alametleri şiddetlidir. Sonra değişik şekillerde titreme oluşur ve fazlalıklar kişiyi sırtüstü yatmaya zorlar; iltihaplı diyare olur; idrar atımı uzar ve dışarı atımda kurt var gibi his oluşur. Bununla hafifleme olur; özellikle ağırlıkta çözülme olur. O adeta patlayıp akar, ancak bu bağırsaklar kısmında olan bir şeydir; dışkıyla bunlar dışarı çıkar. Ancak idrar böbreklerden atılır. Ancak o kısımda kuruluk vardır e adeta bir boşluk oluşur; burada incelme (doku kaybı?) oluşur. Dışkı ve idrarda atılan bir şey görülmez. İltihaplı şiş tümör karaciğerin kendisinden aşağıya doğru akıntı oluşturur. Orada aşağıya doğru akış dışında uzun sürede farklılaşıp sevdavi akıntılar oluşturur; beyaza doğru dönen başka akıntılar da oluşur.

Onuncu Kısım Mesenter Şişi

Karaciğer şişinin alametleri mesenter şişleriyle ortaktır. Mesenterde olan sıcak şişin ateşi karaciğerin sıcak şişine benzer. Ancak mesenterdeki ateşli hastalıkta ateş daha düşüktür. Karaciğerin şişinde ateş yüksektir ve etkisi daha derine iner. Karın ve mideye kadar yayılıp zarar verir. Bu durum genellikle ateşin yoğunluğundan kaynaklanır. Eğer karaciğerde tıkanıklık belirtisi varsa, fakat karaciğerde şiş olduğunu gösteren bir işaret yoksa attığı madde önce keylus kıvamındadır. Bu durum midedeki sindirim zafiyeti sebebiyle görülmez. Ancak eğer onda uzama ve hafif ateş varsa bundan mesenterde sıcak şiş olduğuna hükmedilir. Ancak katı şişle onun, yani sıcak şiş arasındaki farkı ayırt etmek zordur. Ancak onlar arasında fark vardır. Şüphesiz daha sonraki günlerde tıkayıcı bir şey ortaya çıkarsa bilinmelidir ki, o şişten kaynaklanır ve o tıkanıklık karaciğerdeki tıkanıklıktan farklıdır. Ancak şüphesiz bu mesenterdeki şişten meydana gelir; bu şiş kansaldır ve buradaki kanama iltihaplanmaya doğru gider. Burada karaciğerde iltihaplanma olup olmadığına ve safraya bakılır.

On Birinci Kısım Karaciğerin Kansal Sıcak Şiş

Bu hastalığın (karaciğer) tedavisinde ilkin gerekli olan doluluk haline, güç durumuna, yaşa ve oluşum zamanına ve senin bildiğin diğer durumlara bakılmalıdır. Eğer onların durumu kan almaya izin veriyorsa, mümkünse basilik damardan kan alınır. Eğer ondan kan almak mümkün olmazsa median supcutaneous venden kan alınır. Eğer hasta güçlüyse ondan bir defa ihtiyaç olduğu kadar kan alınır. Çok kan alınıp safra kesesindeki yol açılmalıdır. Bilinmelidir ki eğer kan alınmaz ve madde karaciğerde bırakılırsa ve hastalıkta kabızlık yapan (besinleri katıltan) ilaçlar verilirse ve şişin katı şiş olduğundan şüphe ediliyorsa ya da düşünüüyorsa öncelikle kan alınmalıdır ve bu işlemi kısa tutulmalıdır. Ancak bu işlemin güce engel olmaması gerekir ve kanın yeterinde çıkması engellenmemelidir. Bilmelisin ki başlangıçta senin *Kanun*'da belirtildiği gibi, safran ve soğutuculara ihtiyaç vardır. Ancak bu uygulama ile şişlerin hızla katılaşmasına engel olursun; şişleri katılaşmadan korumalısın. Bunun için hafif ilaçlarla açıcı olan ilaçları karıştırarak kullanman gerekir. Soğuk güzel kokulu maddelerin verilmesi bazen yeterlidir. Bazen serbestçe bu sıvı böbreklere doğru yönlendirir. Bilmelisin ki şişleri soğutan ve katılaşmalarını kesen ilaçlar verilmelidir. Aynı şekilde hastaya elma, nar ve armut gibi özelliklerdeki yiyeceklerden hastaya verilir.

Şüphesiz onlar (şişler) başka bakımlardan da zarar verebilir. Bu safra kesesine doğru olan deliği daralır; safra kesesi safrayı atamaz ve burada çok şiddetli şiş olur ve ondan safra atılamaz. O ilkin safrayı atamaz ve hastalık oluşturur. Orada hıltan korkudur. Karaciğerdeki taşlaşma ve kötü huylu safra orada kalır. Şüphesiz orada birikmiş olan safrayı çözmek için eritici tedbirler alınır. Bunun için soğutmaya ihtiyaç vardır.¹¹⁸ Aniden kötü pustan bu katılık ve taşlaşma olabilir. Oluşan sıcak şişler çözülmez, ancak bazen açılabilir. Bazen

¹¹⁸ TM: Binaenaleyh tedbir tahliye karaciğer şişte diğer şişlerden çoğunlukla mübadere ve mesariye eylemek önemli ve çoğunlukla olur. Tehaccür ve katılıkta korku olduğu için vetr-i şeyh sudesinde olan reddi (kötü) sıcak şişleriyle geldiği ter-i şeyhten atmak için [kullanılır]. Ancak açılma ve çözülmede bazen kuvveti erha edip o crha hasebiyle hasta olan kişiyi helaki yakın olur.

o birikimin gücü gevşer ve ölüm yaklaşır. Hekim Galen'in dediğine göre, hekimler karaciğer şişlerini diğer şiş ilaçlarıyla tedavi ederler. Örneğin zeytin, buğday ve su ile yapılan yakı ve Anadolu buğdayı yiyerek tedavi edilir. Yapıyı gevşetmeden, yapışkan hale getirmeden, parlatılır. Bu yapılırken onu ağırlaştırıp yoğunlaştırmaması gerekir. Onu kasıp büzen, güçlendiren ve güzel kokulu ilaçlar verilmelidir. Örneğin Hint selvisi, kan dindiren pelin otu gibi ilaçlar kullanılır. Bunlardan makul miktarda hastaya verilmelidir; ifrata kaçmamalıdır. Özellikle mide öncelikle kuvvetle korunmalıdır. Bunun için mutedil terkipte ilaçlar verilmelidir. Sonra kasanlar, eritip çözenler, mümkün olduğunca güçlendirme ve çözmeye ihtiyaç olduğu göz önünde bulundurularak ilaçlar verilmelidir. Eğer oradaki tümörse (kanser) acele etmek gerekir. Bunu daha önce Galen kabul etmemiştir. Galen bu hastada başka etkilerin de olabileceği konusunda hekimleri uyarmıştır. Bu hasta eğer gücü helak olursa, sonuçta ölür, demiştir. Bu hastada damarların üzerinde yapışkanlık oluşur ve sonunda hasta ölür. Galen'in zannına göre, bu hastalıkta çözülme olur ve bu durumda hastanın vücudunun soğutulması gerekir. Kasılmanın çözülmeye ihtiyacı vardır; gerekli şekilde ilaçları kullanıp hastanın durumunu güçlendirmek gerekir. Bu ince işlevlerin hepsinin dikkatle gözlenmesi gerekir. Bilmelisin ki, bu organ hızla taşlaşmayı kabul ettiği gibi çözülmeyi de hızla kabul eder. Bazen açılma ve çözülme sebebi ile hızla sıvı akıtır. Eğer yapıdaki serleşip katılaşmayı çözecek maddeler verilirse onlar yakıcı olmamalıdır ve oluşan şişi tahrik edip büyümesine sebep olmamalıdır. Verilecek ballı su onu yakmadan karaciğeri cilalar. O tatlıdır ve tatlılığı sebebiyle tıkaçıcı özelliği vardır. Bundan dolayı yeterinde arpa suyu içinde verilmelidir. Çünkü bu terkip karaciğeri yakmadan cilalar ve tıkanıklık oluşmaz. Onun açılmayı güçlendirmesi mümkündür. Çünkü bu karışım şeklindeki su karaciğerin yapısını cilalar ve güçlendirmek için de ona ihtiyaç

vardır. Hastanın çok güçlü olması gerekir; yapışkan, kasılmış bir yapıda olması organın tepesinden alt kısmına kadar zarar verir. Tortu birikip onun kanallarında tıkanıklık oluşturur ve tepe kısmında güç kesilir ve damarların ağızları karşı karşıya gelir. Sonra zayıf tarafı bilmelisin. Sen hastalığın karaciğerin tepesinde mi yoksa alt, çukur tarafında mı olduğunu bilmelisin. Genel olarak madde kör bağırsakta 2 halde toplanır. Şüphesiz nispeten yakın bir yerden, yani onun tepe kısmındaki dışarı atma kısmından atılmalıdır. Sen yapının doğal bir şekilde işleyip işlemediğini, bu işlevdeki doğal ve doğal olmayan hallerini karşılaştırarak anlayabilirsin. Orada hapsolanın dengeli bir şekilde dışarı atılması gerekir.

Eğer sıcaklık çok fazlaysa, başlangıçta karaciğer şişlerine hindiba suyu, it üzümü suyu ile ballı sirke, arpa suyu, çobandeğneği suyu, sinir otu suyu, fener çiçeği suyu, taze gebere suyu, kabak suyu, kasa (bir çeşit hıyar) alınır. Bunlar pelin otu ile karıştırılır. Bu özellikle haplar da alınabilir. Kadıntuzluğunun etli kısmından 10 dirhem, tebeşirden (cevheri) 1 dirhemden 5 dirheme kadar hıyar tohumu içi, kabak çekirdeği içi, semizotu tohumu, hindiba tohumu; her birinden 3 dirhem, rezene tohumu 1 dirhem alınıp hap yapılır ve ondan 2 miskal içilir. Eğer ilacın etkisini artırılmak gerekirse biraz kâfuru ilave edilir. Eğer karaciğer güçlendirilmek istenirse onu desteklemek için bu terkinin içine ılgın ilave edilir. Eğer öksürük de varsa onun içine meyan kökü, kitre zımkı ve mana gibi maddeler ilave edilir. Ancak karaciğerin ateşi yüksek değilse rezene suyu, hodan, bataklık sazı, dağ kerevizi, boru çiçeği ballı sirkeyle birlikte alınır. Bunlar ve benzerleri birinci adımda iyi gelir. Eğer bu terkip hızla pişirilerek alınırsa ve gül haplarıyla alınırsa daha yararlı olur. Özellikle karaciğer yaralarında bu terkip verilir.

Çoğunlukla karaciğer yaralarının başlangıcında, karaciğer üzerine vurma ve darbe de yararlı olur. Daha sonra hastaya kedi otu ve Çin ılgını verilir. Bunların her birinden 1 dirhem karıştırılıp 3 gün hastaya verilir. Eğer karaciğerdeki şiş belirtisi onun dip tarafında olduğunu gösteriyorsa, ilkin boru çiçeği suyu zikri geçen soğutucu ilaçlarla ve pancar suyu ile pişirilerek şişi engelleyici, yumuşak mizaçlı ilaçlarla verilirse yararlı olur. O şişte şişme ve olgunlaşma belirlenirse, Çin tarçını ile rezene suyu, it üzümü suyu, boru çiçeği suyu verilirse yararlı olur.

Aynı şekilde onların yiyeceklerine yalancı safran ve benzerlerinden ve de ısırgan otu, şeytan otundan ilave edilir; yararlı olur. Eğer o şiş iyileşmeye başlamışsa sabır, ağaç mantarı ve turbid (bir nevi müshil) verilir. Bir grup hekim onun tedavisi için sarı helileyi verir. Ben onu onaylamıyorum. Çünkü onda müzmin kabız yapma özelliği vardır.

Bazen hastalıktaki zararlı maddeleri atarken, yalancı safran gibi, ısırgan otu gibi, çıyan otu gibi otları yiyeceklerin içine katarak hastaya verilir. Ayrıca başka bitki olmaksızın küsküt (kızsaçı) tek başına da verilebilir. Bazen ihtiyaca bağlı olarak çöpleme de verilir. Ancak öncesinde lavman yapılmalıdır. Pancar yapraklarının sıkılıp çıkarılmış olan suyu balla, tuzla ve boraksla veya kırmızı şekerle tabiata (karaciğere) destek olmak üzere hastaya verilir. Bunun yanı sıra, organı güçlendirmek üzere, içine çıyan otu, kantaron, çördük ve yabani kekik ilave edilir. Bazen onun içine ebucehil karpuzu da konur. Ancak eğer şiş karaciğerin tepe kısmındaysa, onun tedavisi soğuk, idrar söktürücülerle yapılmalıdır. Daha sonra mutedil idrar söktürücüler verilmelidir. Sonra eğer şişte pişme görülürse cidden güçlü ilaçlar verilmelidir. Şüphesiz taşlaşmadan korkmak gerekir. Ancak bu ilaçlar örneğin, kedi otu, dağ maydanozu, yabani sümbül, bataklık sazı, kadıntuzluğu tabletleri, kasık otu tabletleri yapıyı güçlendirir. Diğer idrar söktürücüler kısmında ve nöbet kısmında (titreme) kısmında zikredilen güçlü idrar söktürücüler verilmelidir. Ancak başka şişlerde kullanılan soğuk yakıları uygulamak gerekmez. Muhtemelen şiş henüz başlangıcındaysa kabız yapan soğuk öz suları verilir; semizotu, kabak, bostan pırasası, gül suyu, sandal, kâfurı alını. Kuru gül ve asmanın sürgünlerinden ve buğday unundan yakı yapılır. Bu örneği (reçeteyi) tekrar vermek gerekmez. Muhtemelen eğer şiş olduğu kesinse başka ilaçlarla birlikte ayva ile yapılan yakıları vermek sağlıklı olacaktır. Burada verilen ilaçlardan biri de ayva, arpa unu ve gül suyu ile yapılan yakıdır veya sirkeyle pişirilen ayvayla yapılan yakıdır. Hatta ona sandal da katılır. Onun üstüne gül yağı konarak kullanılır. Bir başka terkip ayva, reyhan şarabı ile pişirilir. Bu ilaç kabız yapar. Bu ilacın üzerine çobandegneği ilave edilerek karaciğerin üzerine uygulanır; biraz sümbül, pelin otu, Hint selvisi, kavrulmuş buğday unu veya arpa unu, hazeran suyu, elma yaprağı suyu, ayva

suyu ve benzerleri karıştırılır. Pişmiş ayva ve tatlı su kabağı alınır. Eğer onların etkisi artırılmak istenirse mastika, papatya, sarıyonca ve arpa unu ve buğday unuyla içine bazı ekşi şeyler katarak, keten tohumu, yağlardan fıstık yağı, papatya yağı, boy otu ve buğday unu katarak yapılan yakılar da uygulanır. Yine burada filagrius yakısı, sarıyonca yakısı, kuritun yakısı ve Akrabadin'de zikrettiğimiz yakılar kullanılır.

İltihabı Teskin Eden Yakı: Ham hurma ve İsa diken (Lycium arabicum), suyundan 1 kısım, safran ve mastika ½ kısım, gül yağı 4 kısım, mumdan ihtiyaç kadar alınır ve bu terkip açıcı ve kabız yapan maddelerle karıştırılıp, hastayı güçlendirmek için verilir. Örneğin süsen, yabani sümbül, kaya yosunu, yabani kekik, pelin otu, lahana tohumu, balsam ve benzeri bitkilerden alınıp yakı yapılır. Bazen bu yakı bozuk hıtlara karşı da kullanılır; mizacı güçlendirir. Ancak hazeran, kedi otu, defne, safran, sarısakız, mastika, mum, zambak yağı, süsen yağı ve nergis yağıyla bazen karıştırılır.

Denenmiş Yararlı Karaciğer Şişi Yakılarından Biri: Günlük ve mum; her birinden onar dirhem, mastika, safran, kakule ¼ dirhem ve mastika yağı, gül yağı; her birinden 2 dirhem, kutulan şarabı ve onun mumu ve yağı alınıp, hepsi karıştırılır.

Başka Bir Yararlı Reçete: Kakule ve tarçının; her birinden 2 dirhem, amonyak zamkı, günlük, mum 10 dirhem, kendir, yabani sümbül, safran, birer dirhem, mastika ağacı yağı ihtiyaç kadar konur.

Başka Bir Yakı: Sabır 3 ukiye, mastika 1 ukiye, papatya, sarıyonca; her birinden 4 ukiye, safran, kedi otu, kandindiren, yabani sümbül; her birinden 2 ukiye, mum, amonyak zamkı; her birinden 1 ukiye, süsen yağı ihtiyaç miktarında terkibe ilave edilir.

Güçlü Çözücü Bir Başla Reçete: Safran 2 ukiye, balsam 7 ukiye, arı kovani kiri (mumu) 4 ukiye, mastika 3 ukiye, günlük, zift, mum, amonyak zamkı; her birinden 5 ukiye, kokulu Anadolu sümbülü, pelesenk tohumu; her birinden 6 ukiye, süsen yağı yeterli miktarda karıştırılır ve uygulanır.

Başka Bir Yakı: Ancak şiş ishalle birlikte görülürse, onun kötü huylu olduğu düşünülerek dikkatli olmak gerekir. Bu durumda kadıntuzluğu hapları hastaya verilir. Ancak onlara besin olarak arpa ile

yapılan çorba yedirilir. Şüphesiz o soğutucudur ve organları cilalar ve tıkanıklığı engeller ve hızla etkili olur. Ancak Anadolu buğdayı, buğdaydan daha güçlüdür. Şüphesiz ondaki yoğunluk şişteki sıkıntı için gereklidir. Bu buğdayla ekmek yapıp hastaya yedirilir. Ancak ona yağ konmamalıdır ve hastaya verilen buğday hamuru değildir; ekmek fırınlanmış olmalıdır. Bu ekmek tedavide yardımcı olur. Kazayağı bitkisi marul ve tatlı nar meyvesi hastaya verilir. Böylece o tatlı nesneler midede sindirilir. Mümkün olduğunca tatlıların midede saf-
raya dönüşmesini sağlamalıdır; aksinden kaçınmalıdır.

Isıtan İlaç: Isıtan tedavi flegmanın tedavisine yakındır. Ancak onda ishal yapan, idrar söktüren ilaçların kullanılması gerekir. Bunlarla birlikte ona soğuğa meyilli ilaçlar verilmelidir. Karla birlikte onun üzerine soğutan ilaçlar konmalıdır ve bu uygulama tekrarlanır; hatta hasta organ sıcaklığının tamamını kaybedene kadar devam edilir. Nilüfer, fener çiçeği, ayva suyu, sandal, kâfuru ve benzerleri alınır ve mümkün olduğunca ısıtıcı maddeler hastaya verilmez.

On İkinci Kısım İltihaplı Şiş Tedavisi

Karaciğerde iltihaplı şiş görüldüğünde öncelikli olarak ve daha sonra, tedavi devam ederken de sıcak şişlerde kullanılan bütün engelleyici ilaçlar ve yakılar, güzel kokulu ilaçlarla dengeli bir şekilde kullanılmalıdır. Arpa suyu ve ballı sirke içilmelidir. Eğer hastadan kan almak gerekirse, basilik damarından kan alınır veya karaciğerin arka tarafına rastlayan kısımdan kan alınır. Bazen ishal yapan maddelere ihtiyacı olabilir. Eğer madde toplanıp bir araya gelirse, onların pişirilmeye ve kanallarının açılmaya ihtiyacı vardır. Onların kasılması hafifletilip ebediyen hıtlardan kurtarılmasına ihtiyaç vardır.

Bu gibi şişlerde hastaya öyle maddeler içirmelidir ki hıtları yumuşatmaya uygun olsun. Eğer pişme olursa ve madde dışarı atılamazsa içecekler ve yakılarla bu tıkanıklık açılmaya çalışılmalıdır. Sonra doğa da maddenin atılmasını sağlar. Burada organın meyilli kısmı muayene edilir. Maddenin dışarı atılması veya idrarla zararlı maddelerin dışarı atılması gerekir. Vücudu güçlendiren bir şey dışarı atılmamalı veya çok fazla atılmamalıdır. Aksi halde mesaneyeye zarar verilebilir.

Bu hastalıkta mesane kendiliğinden irini atmak suretiyle veya idrar söktürücü ilaçlarla kendini korur. Mevcut irin vücuttan atılmalıdır; atılması gereken irin ilaçlarla atılamazsa, idrarla atılması sağlanır; vücudun o irinden yıkanması gerekir; örneğin ballı su ve benzeri gibi. İshalin kuvvetli olma ihtimali olursa onun bu fonksiyonun durdurulmasının yararı vardır. Ancak ifrat derecede ishal yoksa tedaviye devam edilir. İshalin 2 bakımdan yararı vardır. Bunlardan birisi organın sorununun hafiflemesidir; biriken ve sorun yaratan maddenin atılması organı rahatlatır. İkinci olarak dışarı atılmadan sonra veya atılmasına yakın olan halde organdaki atılacak maddenin durumudur. Maddenin pişmesi dışarı atma işleminden önce tamamlanır. Maddenin bağırsaklar yönüne meyletmesinden iltihaplı şişin karaciğerin içbükey kısmında olduğu anlaşılır. Dışarı atma işleminden önce hastaya müşhil verilir. Buradaki müşhiller hafiftir; örneğin kudret helvası, bir nevi manna (şirhuşk), Çin tarçını, kırmızı şeker gibi. Bunlara benzer olan boru çiçeği suyu ve hindiba suyu içilir. Daha güçlü olan biraz pişmiş tohumlar ve otlar hastaya verilir. Kasık otu, bir nevi manna (şirhuşk), Çin tarçını ve benzerleri alınır. Bazen onun içine sabır, pelin otu konur; Onunla lavman yapılır. Onun hafif etkisi bilinir. Ancak pişmeden sonra müşhiller verilir. Bunlar pişmeyi de dışarı atmaya da sınırlar.

Pişmiş kökler, kasık otu ve demirdikeni 4 dirhem, zambak 2 dirhem; onlarla birlikte yarım ukiye şeker ve yarım ukiye Çin tarçını ile terkip hazırlanır. Eğer madde karaciğerin tepe kısmındaysa, müşhil almak gerekmez. Allah'ın yardınıyla bu hastalık tedavi edilir. Öncelikle hastalık pişmeden önce hafifletilmelidir. Ancak bunun için yukarıda tertibi zikredilen idrar söktürücüler de hastaya verilmelidir. Pişirme gücü çok olan idrar söktürücülerin daha güçlüsü hastaya verilir. Burada içerek alınacak ilaçlar belirlidir ve bunlar pişirilerek verilir. Örneğin 10 ölçü eşek sütü, kırmızı şekerle veya şekerle alınır. Yine, bazı kökler, kuru üzüm, incir, kız saçı, boyotu, tatlı badem yağı veya sarısakız, boyotu yağı veya demirdikeni alınır ve bunun daha güçlü olması istenirse onun içine hurma konur. Hastaya boş mideye pişmiş yavşan ve güçlü çördük otu şarabı içirilir. İncir ve arpa suyu pişirilerek elde edilen balköpüğünden hastaya verilir veya kuru yaba-

ni hindiba 1 dirhem, sarısakız 1 dirhem, buğday unu 1 dirhem ve 3 ukiye eşek sütü ve şekerle içilir. Şöyle bir terkipile de ilaç yapılır; Bu ilaç verilirse kanalları açar ve maddeyi inceltir ve yine yapıyı destekler. Pelin otu, safran sümbül, şakayık kökü, yabani kekik, kedi otu, mastika, sümbül, faked (Çin saçı cinsinden bir bitki) tohumu, kasık otu öz suyu, kantaron kökü, yağlardan yabani sümbül yağı, mastika ağacı yağı, süsen yağı ile hazırlanır. Örneğin unlarla ve sarıyonca, papatya, süsen kökü, yarpuz, hatmi kökü, incir, kuru üzüm, ceviz, pişmiş soğan tohumu yağı ile yakılar yapılır.

Ayrıca ince arpa, boraks, güvercin tersi, yarpuz, yabani fıstık zıkkı, kendir unu ve benzerleri alınıp yakı yapılır. Karaciğerin şişinin olgunlaştığı karaciğerin üzerine yatıp uyduğunda şişin mevcudiyeti hissedildiğinde sıcak suyla hamam yapmaya devam edilirse, mümkün olduğunca fiziki ekzersiz yapıp yürümek gerekir. Eğer kanama varsa, serbest bir şekilde kan, patlama gibi oluyorsa, yemek yedikten sonra yıkanmalı ve sıcak ballı su gibi maddelerle sistemi temizlemelidir. Sonra şiş ne tarafa meyilli olarak ortaya çıkarsa çıksın, ballı su verilerek atılması sağlanır. Cidden güçlü idrar söktürücüler verilmesi gerekmez.

İdrar yolu temizlenirken, oradaki yaralara da uygun tedavi yapılmalıdır. İdrar yollarına ve mesaneye zarar verilmemelidir. Yakan yiyeceklerin dışında sistemi (karaciğer)temizleyip parlatan yiyecekler verilmelidir. Muhtemelen bunlarla birlikte, uygun şekilde pişmiş ballı su gibi maddelerle muamele edilir. O, 20 dirhem yumurta ve gül yağı ile karıştırılır. Ekmek ve bulgur sütlacı ilave edilip, hastaya verilir. Genelde onun için alınan bu önlem ve tedaviler aslında bütün içorganlarına uygulanır. Mükemmel bir temizlik yapılırsa arpa suyu, ballı sirkenin beslenmede hastaya içirilmelidir ve 2 saat geçtikten sonra her birinden birer miskal olmak üzere kendir ve kardeşkanı 1 miskal, hindiba, kereviz tohumu ve mastikadan birer miskal hastaya verilir. Ballı sirke, gül suyu veya ballı su içirilir. Sonra yiyeceklerle desteklenir. Yaraların tedavisi, böbrek yaralarında zikredildiği gibi yapılır. Eğer irinli madde karın boşluğuna ulaşmışsa kasıktan cilt kesilip açılır. Bu işlem oradaki kasta son bulur. Hatta periton denen örtü görünür. Sonra bir delik açılır ve o delikten bir boru sokulup orada biriken

iltihap dışarı boşaltılır. Daha sonra oraya merhem uygulanır. Ancak başlangıçta hastaya hafif yiyecekler verilir. Örneğin keşkek ve ballı sirke ile sınırlandırılır. Sonra zikrettiğimiz açıcı ilaçlar ve yiyecekler verilir. Yumurta sarısı, rafadan yumurta olarak, yumuşatıcı yiyeceklerle birlikte verilir. Eğer madde dışarı atılır ve irin temizlenirse yapının desteklenip güçlendirilmesi gerekir. Örneğin et suyu, kuzu eti, keçi eti, iyi kuşların eti ve onların ekşi safraları, yumurta sarısı ve rafadan yumurta ve benzerleri az şarapla verilir; güçlendirmeye yararlı olur.

On Üçüncü Kısım

Karaciğerin Soğuk Şişlerinin Tedavisi

Bu şişlerin hafif, ince, parlatan maddelerle tedavilerine ihtiyacı vardır. Onların tedavisi tıkanıklık ilaçlarına benzer ve irinli şişleri pişirmek için kullanılan ilaçlara da benzerlik gösterir. Sen pişiren, idrar söktüren, açan (kanlı açan), maddeleri incelten ilaçları bilirsin. Burada güzel kokuları güçlendiren, kasıp büzen güçlü ilaçlara ihtiyaç vardır. Yağlardan kunduz yağı, yasemin yağı, zambak yağı, alınır ve onlar hazırlanan yakılara karıştırılır. Bence yakılardan *filadikun yakısını*, *filagriyus merhemini*, *istembikun merhemini* ve yararlı tohumlarla hazırlanan merhemini uygulanması uygun olur. Safran, reçine ve benzeri bu yakılarda kullanılır. Fıstığın bu yakılarda kullanılması fevkalade yararlıdır. Burada sümbül tabletleri de yararlı olur. Onlara yararlı tohumların şerbetleri ve yavşan tohumu pişirilerek içirilir. Bu uygulama çok yararlı olur. Özellikle darbe nedeniyle oluşan o şiş katı şişe dönüşmüşse bu terkip iyi gelir. O aynı zamanda böbrek ve dalak ağrılarına da iyi gelir. Başka bir ilaç soğanla hazırlanır. Terkibi şöyledir: Kavrulmuş soğan alınır ve mavi süsen, yabani süsen, mu (kızıl cinsi bir bitki), boya kökü, kereviz tohumu, anason, sümbül, melisa (bir nevi topalak), kunduzhayası, dağ nanesi, kimyon, su nanesi, zambak, zamk, yapışkan otu, sivribiber, yabani havuç, kakule, sütlegan otu, hatmi tohumu, lavanta, yavşan, selam otu, sedef otu, rezene, gebere kökü kabuğu, yuvarlak loğusa otu, su kabağı, zencefil, defne tohumu, afyon, üstübü, kustus, nane, beyaz karaman kimyonu; hepsinden birer kısım alınıp kayalardan alınmış balla macun yapılır.

Yabani sarımsak, beyaz eşek turbu, kasık otu, kustus, loğusa otu, yabani kereviz sivri biber; her birinden 30 dirhem, kereviz tohumu, yabani sümbül, kedi otu kızılıcık, yabani havuç, nane, kara şeytanter-si; her birinden beşer dirhem, kuru sedef otu yaprağı, dağ yarpuzu, kimyon nehir yarpuzu, yabani kekik; her birinden onar dirhem, kunduz hayası, beyaz diken (kenger otu); her birisinden onikişer dirhem; hepsi şarap içinde kaçıtırılır; dövülüp tekrar karıştırılıp tek bir terkip oluşturulur. Sonra sütle karıştırılmış balla karıştırılarak hastaya verilir.

On Dördüncü Kısım

Karaciğerdeki Katı Şişlerin Tedavisi

Şüphesiz güçlü ve dingin kişi de bu katı şişten mahrum olmayabilir. Kendilerinde bu tip şişler görülmeyen kişiler, başlangıçta kendilerini tedavi eden kişilerdir. Onlar *Kanun*'da görülen ağır hıltları temizleyen maddelerle vücutlarını temizlemişlerdir. Burada ağır hıltları temizleyen ilaçlardan mürekkep kokulu köklerden oluşan mutedil, yumuşatıcı, çözücü, inceltici, mutedil ısıtıcı, yumuşamadan oluşan tıkanıklığı açan, güçlendiren, kasıp büzen ilaçlara ihtiyaç olduğu kadar koku veren maddelerle birlikte başka sıkıntılara, arazlara sebep olmayan ilaçlara ihtiyaç vardır ve bu ilaçlar kullanılır. Çoğunlukla bu ilaçlar safra üzerinde hâkimdir ve kolayca kabız yaparlar. Bu ilaçlar içerek alınır ve yakı şeklinde veya başa sıcak olarak uygulanır.

Bu ilaçların şişlerin tabiatını yumuşatması gerekir. Onlar hafif şeylerle hızla çekilir ve burada özellikle lavman uygulanır. Eski çam tohumu, keten tohumu, sakız (reçine) ve terebentin (fıstık usaresi) şişe yararlıdır. Şiddetli sıcak şeylerle ve terebentinle hastanın ishal yapılması doğru değildir. Bu tip tedavi sıkıntı yaratır. Hasta sağ tarafına yatırarak uyutulmalıdır. Böylece hastalığı oluşturan katı şişin çözülmesi kolaylaşır. Ancak yararlı basit ilaçlar çam kozalağı, kemik iliği ve mutedil hayvansal yağlardır. Sıcaklıkları mutedil olmalıdır. Yine toz haline getirilmiş, yumuşatılmış boyotu ve kustusun da çok yararı vardır. Ondan yarım dirhemden bir miskale kadar ziftle veya şarap karıştırılarak terkip yapıp hastaya verilir. Onun yararı açıktır.

Eğer yabani sümbül yağı veya pelesenk yağı veya kustus yağı ile ve sedef otu, dereotu, yabani pırasa ile pişirilip, 4 dirhem kadarı yabani

sümbül yağı ile karıştırılıp bundan bir parmak kadar hastaya verilirse yararlı olur. Bu terkinin yararı çoktur. Eğer pelin otu suyu her gün tüketilirse yararlı olur.

Bu terkip yararlıdır: Beşparmak otu 1 dirhem alınıp hastaya verilir. [Onunla birlikte] kasık otu 1 dirhem, kereviz suyu veya rezene veya hindiba, sinir otu kurusu, 1 miskal alınır. Pişmiş acı baklanın içine iyi cins sümbülden yarım dirheme kadar ilave edilir veya biraz biberle verilir. Acı badem şarap içinde verilir; kardeşkanı ağacının kökü de yararlıdır. Yine defne ağacının üst yüzeyi (kabuğu) ve defen tohumu, kedi otu, yılanıyastığı kökü, kara nohut, yavşan, kısamahmut otu, pırasa ve terkip halindeki ilaçlardan balsam tabiatlı olanlar yararlı olur.

Burada başka bir terkip şöyledir: Öğütülmüş gül (tohumu?) 10 dirhem, güzel kokulu sümbül 2 dirhem, safran 1 dirhem, sarısakız, kustus 1,5 dirhem, mastika 1 dirhem, acı badem yarım dirhem, balsam 3 dirhem, öğütülüp un haline getirilip hastaya verilir. Balsam şarapla çözülüp, hastaya içirilir. Bu ilaçlarla macun da yapılır. Şerbet şeklinde 3 dirhemi ballı su veya pişmiş tohumlarla karıştırılıp verilir. Eğer sıcaksa boru çiçeği suyu ve hindiba ile alınır. Bu ilaçtan iskalidis ilacı, ayı safrası ile macun haline getirilir. Bu ilacın yararı denenmiştir. Çünkü bu ilaçta bizim de zikrettiğimiz yararlı maddeler vardır. Bu şöyledir: kemafitus (yer palamutu?), fırasıyun (marrubium denen bitkiden elde edilen şeker), dağ kerevizi tohumu, eşek turbu, beşparmak otu, ayı safrası, hardal, kısa (bir çeşit hıyar), iskulukanderiyun (erkek karaca boynuzu?), çavşır kökü, kedi otu sapı, lahana tohumu, ılgın, biber, Hint sümbülü, kustus, bostan kerevizi tohumu, tere tohumu, Yahudi baklası, yavşan, afyon, asuk otu, ardıç tohumu eşit miktarlarda alınır; her defasında fındık kadar olmak üzere balla karıştırılarak şerbet yapılıp hastaya verilir.

Bu hastalık için yararlı olan terkiplerden biri de şöyledir: safran, *anasasya* (veya *asanaysa*?) tiryak, *sencerine* ve bu kısımlardan iltihaplı soğuk şişler kısmında verilen ilaçlar da yararlı olur. Eğer kadıntuzluğu hapları her gün 2,5 dirheme kadar su ile içilirse yararlı olur. Tefsire göre, su ile bu ilaç alındığında başka ilaca ihtiyaç yoktur. Bu gebere-dir. Sütleğen otundan yavaş yavaş 1,5 dirhemden 3 dirheme kadar

hastaya verilir. Daha sonra yarım dirheme kadar düşürülür. Hastalığın tekrarlanmaması ve tıkanıklığı gidermek için kostus çıkıntıları, kasık yağı veya dalları, boyotu, kuru üzüm 4 ukiye, badem yağı 1 ukiye alınır veya taze ceviz yağı veya dalları ile eşekhiyari, pelin otu, sarıyonca, kuru üzüm ve incir, ılgın otu sürgünleri, pelin otu, sedef otu, bataklık sazı meyvesi, kuru uzun boyotu, havuç sürgünü, kustus, pelin otu, kunduz yağı ile yapılan terkipler kullanılır.

Yakılardan şunlar iyi olanlarından taze ve kuru kakule mazı şarabı ile veya sümbül yağı ve marribium ile ve marribium dereotuyla pişirilerek yakı şeklinde uygulanır veya boyotu, incir, sedef otu, sarıyonca, yabani sümbül alınıp yapılır veya amonyak zımkı 100 dirhem, balsam 25 dirhem, safran 12 dirhem alınıp hepsi alınan mumla kına yağıyla karıştırılıp kefen bezine sürülüp şişin bulunduğu yere uygulanır. Bir yakı da boy otu, keçi pisliği, yabani kimyon, yarpuz, lahana, meşe yosunu, sedef otu ile hazırlanan yakıdır. Eğer o şiş darbe dolayısıyla oluşmuşsa ve katılığa meyilliyse ona yabani mersin merhemiyile yakı yapılır. İyi tedbirlerden biri de içecek ve yakılar uygulandığında şartsız olarak organın üstüne ısıtıcı koymalıdır. Muhtemelen bu uygulama alakalı yere uygulanır. Sonra incelik çözülmesi durumunda organ güçlendirilir. Oraya yabani sümbül, sarı kükürt uygulanmalıdır. Oraya 5 veya 7 gün (1 hafta) uygulanmalıdır. Sonraki 10 gün hardal uygulanır. Sonra hasta turpla kusturulur. Eğer şiş geri dönerse (tekrar oluşursa) beyaz çöpleme verilir. Eğer şiş kanserojense hastanın sağlığına kavuşması çok az görülür. Şüphesiz ona yararlı olacak olan şeylerden *Akrabadin*'de zikredildiği üzere, ayı safrası dışında Eusclipiades ilacı da yararlı olur. Ancak yiyeceklerden hızla sindirilenler, örneğin yumurta sarısı, rafadan yumurta gibi ve arpa çorbası (keşk) ve karaciğerdeki tıkanıklık sırasında alınan yiyecekler ona da verilmelidir. İnce hafif şaraptan az miktarda verilmesi yararlıdır; etten sakınmalıdır.

On Beşinci Kısım

Safra Kesesi ve Kasların Şişleri

Tedavisi için onun ilaçları karaciğer şişlerinde ilaçlara yakındır, ancak onda öncelikli olarak maddeyi atan, kabul etmeyen ilaçlar ve daha sonra çözen ve organı güçlendiren ilaçlar verilir. Onda kabız yapan ve

karaciğer şişlerinin tedavisinde önerilmekten korkulan çözüp eriten ilaçlar vermekten kaçınmamalıdır.

Mesenler Şişleri İlaçları: Bunlar karaciğer şişlerinin ilaçları gibidir.

On Altıncı Kısım

Karaciğer Üzerine Düşme, Çarpma ve Darbe Alma

Bazen karaciğer üzerine darbe alınır veya düşülür; karaciğer sakatlanır. Bu durumda ondan çok miktarda kan fışkırır ve şiş oluşur. Onun tedavisi şişlerin tedavisinde zikrettiğimiz ilaçlarla hemen darbeyi takiben yapılır.¹¹⁹ Bazen vurulan yerde büyük bir çıkıntı oluşur. Özellikle eğer şiş büyükse midenin üst tarafında (epigastrium), arkasında, sağ tarafında vurmanın veya şişmenin veya düşmeden sonra ağrı oluşur. Bu durum sarsılma göğse nüfuz eder ve göğsün etkilenmesi ve göğsün yukarı kalkmasıyla ve arkasından çıkıntıların yerlerine dönmesiyle ağrı sakinleşir. Ancak bunun dışında burada kan almaya ihtiyaç vardır. Eğer şiddetli ateş varsa soğutan örtün ilaçlar hastaya içirilir. Şüphesiz onunla birlikte kabız yapan ilaçlar da verilir. Şüphesiz şiddetli sıcaklık ve kanama olmamalıdır veya o sakinleşince bu şikâyet de son bulur.

Şüphesiz kanın çözülmesi söz konusu olursa; kan sulanıp akmaya devam ederse, ölüm olur. Bu durumda onun mumya maddeleriyle ve keten tohumu ile örtülmesi doğru olmaz; vurmadan oluşan şişler kısmında zikredilen ilaçların hepsi burada yararlı olur. Bunların yanı sıra ateş, iltihap, korkutan kanama için bu ilaç iyi gelir: ılgın, gül suyu, kardeşkanı, Yemen şapı, eşit miktarlarda alınır ve 1 miskal ayva suyuyla içilir. Şüphesiz eğer o hastada ateş yüksek değilse ondaki değişimi sağlayacak ilaçların terkiibini ve ne kadar alınması gerektiğini duruma göre ayarlarsın. Bu terkip de yararlıdır: kehribar 10 dirhem, sarıyonca 10 dirhem, gül 5 dirhem, akakya (zamk) 4 dirhem, Hint sümbülü, safran; her birinden 6 dirhem, mastika, kendir kabuğu; her birinden 4 dirhem, Ermeni çamuru 7 dirhem, selvi meyvesi (cevizi) 8 dirhem; hepsi birlikte sinir otuyla macun yapılır ve mastika hapları yapılır.

¹¹⁹ TM: Bazen darbe gibilerin ve gücü hasebiyle onda karaciğerin fazlası büyüklüğü mevkiinde yok olur.

Yeni Bir İlaç: Bafilyun 10 ölçü, yıkanmış sakız (reçine) 7 ölçü, Çin ılgını 4 ölçü, safran 3,5 dirhem, yabani kekik 4 birim, kara nohut 7 ölçü, sarı sakız 5 ölçü, Ermeni çamuru 10 dirhem, süsen yağı ile karıştırılır. O mumla birlikte hap yapıp hastaya içirilir. Onun dozu 3 dirhemdir ve şerbetle içilir. Çin ılgını ve kırmızı mühür toprağı karıştırılıp verilirse yararlı olur.

Bu ilaç denenmiştir. Eğer bir başka durdurulması gereken iltihaplanma ve şişlerde bu haptan hastaya içirilir: Çin ılgını ve zencefille hap yapılır. Bazen ona sarı zırnık da ilave edilir. Şüphesiz bu terkip çok çarpıcıdır ve kanı çözer. Bundan içildiğinde yara veya şişin üzerine örtü gibi kaplar. Bu şekilde örtü oluşturan diğer bir terkip de şudur: sarısabır, safran, defne, toprak, kandindiren otu, mastika, mum, keten tohumu yağı, iris kökü şarabı ile yakı yapılır.

Karaciğerde Parçalanma ve Yırtılma

Hippokrates şöyle tahmin etmiştir: Karaciğerde yırtılma olursa karaciğer ölür, çünkü bu durumda onun cismiyle vücut arasındaki bağlar ve damarlarla olan bağları değişir ve farklılaşır. Eğer farklılaşma bu şekilde olmazsa, eksik olsa, belki geri dönüş olabilir. Bazen bu durumda kanlı idrar olur ve bu karaciğerden kaynaklanır.

Tedavi: Bunun tedavisi senin bildiğin büzüp, kasıp yapıştıran ilaçlarla olur ve kan tükürme kısmında venlerle yapılır. Bazen 2 dirhem soğuk gül suyu içilir veya nar suyu içilir veya o terkiplerle yakı yapılır.

ON DÖRDÜNCÜ FEN

DÖRDÜNCÜ MAKALE

Karaciğer Sebebiyle Vücutta Soğuktan veya Latent Rutubetler

Birinci Kısım

Karaciğerden Atılanların Grupları

Bazen def edilmede atılan cevher çeşitlidir. Bazen de atılma sebepleri çeşitli olur. Ancak atılan nesnelerin cevheri bazen keylusi ve bazen de sıvı veyahut yıkayıcı veyahut tıkayıcı veya ince veyahut siyah ya da siyah sevdavidir. Bazen de kokuşmamıştır ve bazen de halis kan olur. Halis kan genelde hareket edip mide yolundan çıkar. Kanamada çıkan kanın karaciğere ait olduğu ağrı olmamasından anlaşılır. Bazen ağır bir sevdâ çıkar. Bu karaciğerin et cevheridir. Ancak kanı atmanın sebebi bazen serbestçe hissi akıtmaktır veya tıkanıklığı açmaktır veya atmaktır ve cismin bölünmesi veya damarların parçalanmasıdır. Onun sebebi kesilme veya ona vurma veya ezilme, çürüme veya yara veya yenmesidir veya mesenterdeki zaafıdır. Karaciğer sindirileni, oluşanı tutamaz veya çekim zaafından dolayı, bu durum ortaya çıkar (içine madde çekemez) veya sindirim zaafından dolayı bu durum ortaya çıkar. Karaciğer içinde olanı sindiremez. Eğer o içindekini sindirse de, beden bunu kabul etmeyip atar. Bunun sebebi dışarı atma gücü olabilir veya kötü kurutucu sıcak mizaç veya soğuktan kaynaklanan soğuk mizaçtır. Bu soğuk mizaçta çok kusma olur veya doluluk vardır ve doğanın bunu atmaya ihtiyacı vardır. Bazen doluluk bütün vücutta olabilir. Bazen sadece karaciğerin kendisindedir. Eğer bu durum (karaciğerdeki doluluk) kanın oluşmasında güzel sonuç verir. Ancak eğer kan çekiş gücünün zayıflığı dolayısıyla damarlar tarafından çekilemezse zikrettiğimiz gibi, doluluk yaratır. Doluluğun sebebi perhizin terk edilmesi veya çok fazla beslenme olabilir veya böbrek kısmında zikrettiğimiz gibi organdaki kesikten kaynaklanabilir veya basurda alışlageldiği üzere, akışın durmasından kaynaklanabilir veya

menstrasyon veya başka sebeplerden kaynaklanabilir. Onun sebebi atılması gereken maddenin yakıcı ve yoğun olmasıdır. Eğer bu madde güçlü olursa görevini yapamaz. Daha sonra görevini yapmakta sıkıntı yoksa işlevini yerine getirir. Karaciğerde olan sebeplerin hepsi de mesenterde olmasa da ondaki şişler ve tıkanıklıklarda kanamaya sebep olur. Her ne kadar uzak olsa da karaciğerin çekim gücünün kuvvetli olmasından besini kendine çeker, ancak mesenter çekmediğinde bu fonksiyon uygun şekilde olmaz. Öncelikle çekme gücünün başlangıcı ve kaynağı karaciğerdir; mesenterin çekişi ona tabi olur ve onun çekiminin yokluğu ile maddenin atılması uygun şekilde olmaz; çoğu kez karaciğerin değişmesinden kaynaklanır. Çünkü tıkanıklık dolayısıyla veya başka sebepten vücut karaciğerden yiyeceği alamaz.¹²⁰ Ayrıntılı olarak açıklanan dışarı atma işlevinde hastalığın seyri vücudun zaafı ve gücüne bağlıdır.

Fıtıklaşma, yara, kötü mizaç ve güçlü zaaf dolayısıyla olan dışarı atma zaafı, tıkanıklığın açılması ve iltihaplı maddelerin dışarı atılması bir cins kuvvetle olur. Eğer kuvvet olmazsa, oluşan iltihaplı madde dışarı atılamaz; sayıca bozuk fazla kan da atılamaz. Çünkü o toplanır; bir araya gelir; ondan hiçbir yarar sağlanamaz; yararı yoktur. Çok kan ve diğer fazlalıklar vardır. Eğer kötü kokulu kan çıkarsa, atılırsa bundan zaaf olduğu (karaciğerde) zannedilmemelidir. Çünkü uzun süre bekletilen madde kokuşmuştur. Sonra kara sevdâ gibilerini vücut bir defada atar; yaralardaki kokuşmuş olan maddenin atılması gibi. Ancak korkulan maddelerin kuvvetle atılması durumun sağlıklı hale geldiğini göstermez. Eğer bütün kötü hallerde kötü bir bozukluk yoksa öncelikle atılan madde siyah değilse bütün haller kötü değildir. Bundan dolayıdır ki atılan maddenin rengi farklı olup ona göre hastalık iyi olabilir veya korkulur durum gösterir. Her durumda renklere bakarak hastalığın kötü olup olmadığı konusunda hata yapılabilir; özellikle de dışarı atılan maddenin siyah olduğunda habisi olduğuna karar verilmesinde olduğu gibi. Bilinmelidir ki onun renginin siyah olması doluluğu atamamasından değil, fazlalıkları atmakta gücünün zaafından kaynaklanır. Daha sonra orada güç ve kuvvet görülür veya

¹²⁰ TM: o yiyecek kahrî dönüp biraz yolundan çıkmaya takaza edip kıyama sebep olur

maddeleri atma kabiliyeti oluşur. Fazlalıkları atmak suretiyle tıkanıklık açılır; fazlalıklar dışarı atılır.

İshalde sebep keylusla ilgili olabilir; onun karaciğere geri dönmesi dolayısıyla olur. Ancak karaciğerde çekme gücünün zayıf olması veya tıkanıklık ve alt tarafındaki (karaciğerin çukur kısmında) şişler ve mesenterdeki şişlerin tıkanıklığı dolayısıyla meydana gelmiştir. Hatta keylus karaciğer çekemez. Eğer bu ishal ihmal edilirse gücün düşmesine sebep olur. Eğer ishal kötü huyluysa ve o yukarı doğru yayılırsa ona (karaciğer) sıkıntı verir ve nefes darlığı oluşur. Eğer, keylusun maddesi çoksa çekim gücünde ve karaciğerde sıkıntı olur. Çekilenin dışındakiler karaciğerde kalır. Bazen hastalığın sebebi şiddetli ve ifrat arzudur. Yıkayan ishalin sebebi de başka bir zaaf gücüdür veya karaciğerde olan seçkin ve farklı güç de zaaf oluşturur ya da hareketinde onun çok etkin olmasıdır veya mesenter zaafı yıkayıcı ishal oluşturur. Karaciğer zaafında kusma oluşur; menstrasyondakine benzer kanama olur. Bundan önce mesenterin fiili tamamen zaafa uğramıştır. Burada mide zaafının yanı sıra, diğer organların fonksiyonlarında da zaaf oluşur; vücudun fonksiyonu bozulur. Çoğunlukla mesenter zaafı sıcaklık ve rutubetten olur. Diğerlerinininki soğuktan oluşur. Ancak sıcaklık ve soğukluk olduğu için orada yıkama olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Çünkü çoğunlukla kanama çok olduğunda vücuttaki kanama onu izler. Sonra o şiş katılabilir ve bir sıcaklığın belirtisi olduğu gibi, bizim zikrettiğimiz gibi soğuğun da belirtisi olabilir. Çoğunlukla ishalin sebebi safranın çokluğu ve def etme gücüdür. Kan sıvısının (pıhtılaşmadan önceki sıvı) sebebi kanın yanmasıdır ve bu durum onun çıkmasına sebep olur.

Ayrıca hıtlar çeşitlidir ve sulanma (kanın içindeki sıvının sızması) şişten veya iltihaplı şişten kaynaklanır; hastalık döneminde bu durum görülür. Buradaki pıhtı kurtçuğa benzer. Ancak oluşan tıkanıklık açılır. Ancak yenen ve yara haline dönüşen yapı kokuşur; bozulur. Ancak kandan oluşan yanma ve karaciğerdeki yanma ve bozulmasında karaciğerin sıcaklığına etkisi az olur. Damarlarda kıvrılma ve değişme olur. Şiddetli sıcaklık olur ve onu bozarsa ondan beden temizlenemez ve ağırlaşır ve çok şiddetli pis kokulu kurtlar oluşur. Onda kaynamadan ve erimeden dolayı krema gibi bir yapı oluşur.

Safra sıcaklığa hâkim olur. Eğer-doğasında bu bozukluk kuvvetli bir şekilde mevcutsa, bu bozulma yoğun olarak görülüyorsa bu bozukluk organda (karaciğer) da görülür ve biz o kişinin zayıf düşürmesinden korkarız. Atılan kanın rengi siyahtır; yoğundur ve pis kokuludur. Şüphesiz onun siyahlığı azdır ve sevda açısından yoğunluk gösterir; normalden yoğundur. Onun şiddetli kokusu vardır. O aslında sevdavi hiltan dolayı böyle değildir veya kana ait olduğundan dolayı soğuk değildir. O donmuştur veya karaciğerde zaaf vardır. Onun yıkantisı kanlıdır ve tortu vardır. Ancak karaciğerin kendi etinde yakıcı ağırlık oluşur. Buradaki pis kokunun sebebi güçlü bir kuvvetin olması ve ondaki değişimi uzatacak kana ait fazlalığın atılmasına ihtiyaç duymamasıdır. Böylece kişinin organlarındaki bağların çözülmesine gerek yoktur. Hippokrates şöyle der: karaciğer su ile doldurulsa bu sudan dolayı bayılma olur. Eğer kişinin karnı suyla dolarsa ölür. Bilinmelidir ki çoğunlukla taze ve doğru hareket yapılamazsa rahatlatır; *ne-biz (hurma ve üzümle yapılan içki)* içildiğinde karaciğer yukarı doğru hareket eder. Eğer yukarı doğru hareket yapılamazsa rahatlatma olur; sakinleşir. Bilinmelidir ki, yaşlı olup, hastalığı uzun süren kişide eğer karaciğerin yukarı doğru hareketi söz konusu olursa ve eğer bu hareketin tutulması ve engellenmesi durumunda o kişinin hareketi sıkıntılı hale gelir ve onun kanalları yiyeceği kabul etmez.

Belirtir. Karaciğerin ishali ile bağırsakların ishali arasında fark vardır. Bozuk, kötü hıltlar dışında, kan elem verici yırtıklar ve kolik oluşturduğunda bağırsaklardan çıkıp yavaş yavaş birleşmesinden bu hastalık oluşur. Karaciğer, ishaliinde sıkıntı vermez, ancak miktar olarak çoktur. Her zaman harabiyetle (ölüm?) birlikte olmaz. Her ikisi arasındaki fark tortu ile ve tek başına olması ve geç ortaya çıkması bakımındandır. Şüphesiz çoğunlukla karaciğer ishaliinde acı vardır; sonra biraz da hıltların oluşturduğu tortu vardır. Ancak karaciğer ve mide ishali arasındaki fark şöyledir: karaciğer ishaliinde keylus eşit miktardadır, çünkü mide görevini yerine getirmiştir ve bunun karaciğer üstünde etkisi olur. Eğer karaciğer midenin gönderdiğini gerektirdiği gibi işlememişse o ishal oluşur; midede ağırlık olur ve onunla birlikte midede harabiyet oluşur. Bazen midenin tek başına sebep olmadığı, ancak ishal dolayısıyla sindirilmemiş olan şeyler ortaya çıkar.

Bu mide ve karaciğer arasındaki ortaklığı gösterir. Ancak bu durum genellikle mideden kaynaklanıyor şeklinde kabul edilir.

Şüphesiz onların fonksiyonlarında bozukluk vardır ve karaciğerin ve midenin ve de mesenterin keylusu atmalarında (ishalinde) şöyle bir fark ortaya çıkar: Mesenterde olanlarda karaciğer zafiyetinin renk (deri?) ve idrarda görülen belirtileri yoktur. Bunların aralarındaki fark orada oluşan maddenin yoğunluğunun farklı oluşudur; yara ve şişte maddenin yoğunluğunun farklı olması gibi; hastalıktan önceki ve sonraki ateş gibi. Daha sonra hastalık başladıktan sonra, karaciğer ishalinde ateş olmaz.

Eğer daha sonra ateş oluşuyorsa o hastalığın sebebi başkadır. Onun sebebi bizim zikrettiğimiz orada bulunan maddenin yoğunluğu değildir. O hastalık mesenterden ve onun içindeki şişlerden kaynaklanıyor olabilir. Onunla birlikte keylus da farklıdır. Onun normal olan başka belirtileri de hastalıkla değişmiştir. Şiştten dolayı karaciğerde zaaf vardır veya ağrısı vardır; rengi değişir; zaaf için zorunlu olan ateş oluşur. Genel olarak, karaciğerdeki renk değişimi ilkin beyaza ve kırmızıya meyillidir. Şişin irinlerinden dolayı orada rutubet oluşur; mesenterin suyu ise beyaza ve sarıya meyilli olur. O daha sonra yaraya dönüşür. Ancak iltihaplı şiş oluşmuşsa bu yaranın yendiğini gösterir. Şişlerin yoğunluğu arasında fark vardır; şiş yoğunlaştıkça gücünde de farklılık oluşur; hafifler. Garip bir şekilde çeşitli renkler ortaya çıkar. Bununla birlikte, bazen şiş belirtileri olmaz. Bazen de kanlı ishalden önce, tıkanıklık oluşur. Eğer ateş onu göstermiyorsa onda ateşten dolayı çürüyüp sararma yoktur; yıkayıcı ishal onda görülmez veya ishal ince ve kanlıdır veya yoğundur ve şiş dolayısıyla kan bozuktur ve çok kötüdür.

İltihaplı şişler oluşmazsa da fiil olarak öldürücüdür. O şiştir ve bütün belirtileri olmayabilir. Öncelikli olarak o incedir veya yoğundur ve titreme oluşturur. Buna ilave olarak, yıkanır veya tortuya, biriktirmeye doğru bir başlangıç yapan karaciğer için diğer fonksiyonlar geri gelir. Bu adım adım oluşum beklenmedik bir şekilde olmaz. Eğer aniden, beklenmedik bir şekilde olsaydı, onunla birlikte renk değişimi olurdu ve iştihâ azalardı ve o zaafa uğrardı. Mizacın sebebi onun alametini işaret eder. Ondaki tortunun sebebi sıcaklıktır; kanın

yanmasına sebep olur. Bu durum, hıtlarda ve onların oluştuğu organlardaki çözülmelere işaret eder. Kanın yoğunluğu artar; hıçkırık oluşur; iştihâ azalır; sıvıların ısısı artar. Bazen onunla birlikte ateşli hastalıklar da görülür. Dışkı ateşli hastalıklardaki gibi olur. Vebadaki gibi dışkı pis kokuludur; ağırdır ve açık renktedir. Sonra rengi kan rengi olur. Onun sebebi soğuktur. Kanın kendisi de pis kokuludur. Eriyen ve çözülen et gibi değildir. Cidden yoğun bir pis koku yoktur. Muhtemelen onun pis kokusu diğer sıcak pis kokular kadar yoğun değildir.

Bu safhayı biraz ateşin görüldüğü safha izleyecektir ve rengi açılacaktır. Bazen bu safhada ince siyah kan görülür. Kan donmaksızın tortulu hale gelmiştir; çamur gibi bir görünüm kazanmıştır. Devamında çokça yıkanır. Bu safhada hastada susuzluk görülür; yemek yeme arzusu artar. Sonra ishal dolayısıyla oluşan bozulma ateş oluşmasına sebep olur; iştihâ azalır karında su toplanmaya başlar.

Genel olarak bu durum uzun sürer. Bundan şu sonuç ortaya çıkar: hastalık sahibinin rutubet ve kuruluştan oluşan 2 mizacı vardır ve bu durum onun kıvamından ve ishalin durumundan ve hastanın susuzluğundan belirlenebilir. Orada iltihaplı şiş olduğu da anlaşılır. Ancak buradaki iltihap ağırdır, yoğundur veya orada çok kan birikmiştir; tıkanıklıkta olduğu gibi. Ancak irinli şiş ve onun belirtileri, onun piştiği ve serbestçe akıp akmadığının işaretleri daha öncekinin aynıdır. Bazen şişler ve iltihaplı şişler ilkin yoğundur; ağırdır, sonra inceler; hafifler ve sonra serbestçe akar. Onunla birlikte kan da akar. Yenmiş doku ve yaralar karaciğerde ve çevresinde ağrı oluşturur. Onunla birlikte pis kokulu bir şeyler çıkar. Bu orada doku yenmesi ve yaralar olduğunu gösterir. Bu durumda karaciğerde yenmiş doku ve yaralar olmalıdır. Bunun dışında karaciğerin eti yoğun siyahtır ve sahibi ölümeye yakın bir zaaf gösterir; afet burada öncülük eder. Onda doluluk vardır; sıvı akışı tutuktur. Organın bağlantısı kesilmiş gibidir. Perhiz kesilir ve benzeri durumlar oluşur; aniden yüksek ateş olur; nöbet vardır. Bütün işlevleri olağan dışı olarak uzar; tortu birikip *zurh* denen karaciğer hastalığı oluşur. Bazen burada kuvvetli kabız yapan ilaçlar vermek yararlı olabilir. Ancak bunu abartmamak gerekir. Ancak bu hastalığın tedavisi ishallerin tedavisi kısmında ele alındı.

İkinci Kısım Kötü Şişler

Eğer karaciğerin durumu kötü ise ve onun sahibinde zaaf oluşmuşsa karında su birikmesi görülür. Bu *kötü şiş* diye adlandırılır. Bu durum karında su toplanmasından önce görülür ve kötü mizaç olarak da belirlenir. Bu durumda öncelikli olarak o kişinin vücudunun rengi ve yüzünün rengi beyaza döner ve sararır; göz kapaklarında titreme, çırpıntı vardır; yüzünde seyrime olur ve de el ve ayakları titrer. Bazen bu titremeler bütün vücuda dağılır; hatta yoğrulmuş hamur gibi olur.

Bazen onun sindiriminin kötü olur. Bazen de iştihası artar. Onun doğasının tutma gücü ve çözmesi düzenli olmaz; aynı zamanda onlarda uyku hali kaim olur; mide bulantısı vardır. Bazen de uzun süren uykusuzluk vardır; teri ve idrarı az olur; gazı çoktur. Onda safıralı şiş oluşur. Bazen testisleri şişer. Eğer onlarda yara olursa tedavisi zordur. Onun oluşumu kötü mizaçtan kaynaklanır ve yırtık oluşur. Küçük dilde sıcaklık ve artan buhar nedeniyle kaşıntı olur; tembelleşir, gevşer. Karaciğerde su toplanması sebebiyle, organın yeterliliği bozulur. Bu kişide, genel olarak karaciğerdekine benzer kötü su toplanması (dysuria) görülür.

Üçüncü Kısım Su Toplanması (Dysuria)

Su toplanması hastalığı soğuk, çözülüp erimiş garip maddelerden meydana gelir. Bu maddeler görülen bütün organlara girip dağılır. Sindirim organları ve hıltların bulunduğu boşluklara gelir. Onun 3 kısmı vardır: etsi olan kısmı. Bu kısım organlardaki kanda balgami bir özellik kazanarak oluşur ve deriye nüfuz eder. Diğeri maddenin içinde sıvı olmasıdır; o aşağıdaki boşluklara gider; oralara yönelir genel hükümleri bunlardır. Daha sonra üçüncü olarak, su toplanmasının sebebi genel ve özel olabilir.¹²¹ Eğer özellikle karaciğer hastalığından kaynaklanmıyorsa veya onunla ortak değilse karaciğer dengelidir ve karında su toplanmaz. Genel olarak karında su toplanmasının sebebi ancak karaciğere aittir ve onunla ortaktır. Öncelikli olarak ona aittir.

¹²¹ TM: Musannif der ki

Genel olarak karaciğerin sindirim-zaafı bu hastalığa sebep olur. Bu onun asıl sebebidir. Öncelikli olarak karaciğer mizacının oluşturduğu hastalıkların hepsi de hastalığın sebebi olabilir.¹²² Tıkanıklık ve sıcaklıkların hepsi de hastalığın sebebi olabilir; tıkanıklık, sıcak ve soğuk şişler, tıkayıcı kütleler; onları saran örtünün kalınlığı gibi. O sıvı kırmızıdır. Çoğunlukla karında su toplanması kuru ortamda veya soğuk ortamda oluşur. Bol miktarda vücut sıvısı çözülmesiyle, yavaş yavaş veya hayatini kaybedip sönmesiyle aniden ortaya çıkar. Çözülmeyle olanı hekimler şöyle tarif ederler: kanamayla çıkan madde yavaş yavaş çözülür veya çözülüp söner; harap olur. Onların bu durumu çok fazla rutubetli veya kuru ortamda orucun, hamamın ve cinsel münasebetin arkasından sıcak veya soğuk su içilmesinden kaynaklanmış olabilir. Bundan sonra gevşemeler, kusmalar ve damarlarda artık birikmesi söz konusu olur; idrar, ishal, bağırsakların aşınması, menstrasyon, basur, zararlı kusmalar ve kanamalar oluşur.

Ancak kış (kalça) hastalıklarının her biri de konularında her birinin açıklandığı gibi, karında su toplanmasının sebebi olabilir. Onlar karında su toplanmasına iştirak etmiş de olabilirler; birlikte görülebilirler. Hepsine de vücudun sıcaklığı da ortaklık eder veya hastalığın sebebi cidden soğuk veya midenin soğukluğu ve özellikle onun mizacının bozukluğudur.

Eğer mizacı kötüyse ve özellikle asidikse bu durum söz konusudur veya mesenterdeki bozukluklar sebebiyle de görülebilir veya dalağın sıcak veya soğuk şişleri de buna sebep olabilir veya kişinin çok miktarda güçlü sevdavi hıltının hareketinden dolayı karında su birikebilir. Bütün bu hareketler karaciğeri aşındırır ve onu soğutur ve onda sıkıntı yaratır. Bu durum beyne ulaşır beyni karıştırır; beyni rahatsız eder. Dalak büyümesi de karında su birikmesine sebep olur; yaşlıların karaciğerini zaafa uğratar. Öncelikli olarak çoğunlukla¹²³ karaciğere çok miktarda kan çekilip dalağa akar ve ikinci olarak karaciğerin bütün gücü kanın akışıyla birlikte zıddı tarafına gider, kayar ve iyi

¹²² TM: onun sebebi madde-i rayiha olup o havalide faş olur ve istiska için amme olan sebepler ve hükümler vardır ki üçüncü sınıfların aralarında ortak olur.

¹²³ TM: Büyük dalak olduğunda

kandan oluşacaklara engel olunmuş olur. Bazen karında su toplanmasının sebebi böbreklerdir ve böbrekler soğuk olduklarından veya özel bir sıcaklığa sebep olmalarından ve de kanallarında tıkanıklık olmasından dolayı karında su toplanmasına ortaklık ederler ve suyu çekemezler. Şüphesiz karaciğer onları geri döndüremez.

Karında su toplanmasının sebeplerinden biri de karaciğer ve diğer organların yakınındaki ince bağırsaklardır (jejunum ve ileum), mesanedir, rahimdir veya akciğer ve diyafragmadır. Böbreklerle ortak olarak görülen karında su toplanmasının sebebinin böbreğin mizacından kaynaklanması gerekmez. Muhtemelen o tıkanıklıklar, şişler ve maddenin yeterince, uygun bir şekilde çekilmemesinden kaynaklanır. Aynı şekilde bağırsaklarla ortaklığından dolayı da böbreklerle ortak olarak karında su birikmesi görülebilir. Bağırsakların durumu dolayısıyla böbrekler sıvıyı çekemeyebilir.

Bazen de bu hastalık bağırsaklardan kaynaklanmamıştır, ancak bağırsaklardaki ağrılar, kulunç, bağırsaklardaki aşınmalar, şiddetli kasılmalar ve şiddetli ağrı ve benzeri durumlarda karında su birikmesi görülür. Bu durum karaciğeri zaafa uğratar. Aynı zamanda bu durum uterusu ortak seyredir. Muhtemelen bundan dolayı rahimde ağrılar oluşur; menstrual kanamalarda tutulmalar olur. Bazen bağırsaklardaki su toplanması makatta tutulma ve kanamalara sebep olabilir. Aynı şekilde zikredilen başka organların da işlevini yapmama durumu söz konusudur. Genellikle aşağı taraftaki organlar karaciğerin çukur tarafında olup bitenlere ortaklık eder. Onlar idrarla ilgili organlardır ve üst kısımdaki organlardaki sorunlara da akciğerler ortaklık eder.

Ancak genellikle karında su toplanmasında karaciğer ve mide birbirine ortaklık eder. Onun (karaciğer) böbrekler, jejunum, dalak, mesenter ve mide ile ortaklığı vardır. Bazı hekimler dediler ki su toplama şişlerle oluşur; özellikle sıvı boşluk yerlerde birikir ve özellikle inişi dolayısıyla oluşan kötü mizaçla birlikte ortaya çıkıp karaciğere yayılır ve ona zarar verir veya sevdavi kan çok kere onda kokuşup ctrafında tıkanıklık oluşturur. Ona (karaciğer) sevdavi keskin kanın ulaşması ve bu zikredilen organlarla ortaklığı dolayısıyla karında su toplanması olur. Sonra kasıklar civarında ilaçla iyi olmayan bir ağrı oluşur ve hasta kusar. Bu açıklama tahmin değildir. Bu sıkıntılı has-

talığın arkasından karında su toplanması görülür. Bazı insanlar şöyle demişlerdir: ateşli hastalıklardan karında su toplanması daha kötüdür. Bu hastalık karaciğer için çok kötüdür; bütün vücut damarları ve kasları için de kötüdür. İnsanın üçüncü sindirimini iptal eder. O, karın davul gibi olduğunda, diğer hastalıklardan daha korkutucudur. Daha sonra et içinde su birikmesi hastalığı gelir. Hepsinden daha korkutucudur ve cidden kötü bir hastalıktır. Bunun sebebi bulunduğu yerden kaynaklanmaktadır. Çoğunlukla deneyimlerimden çıkan sonuca göre ette görülen su toplanması genellikle en korkucu hastalıklardandır. Ette (karaciğer) sıvı biriktiğinde karaciğerin zaafının daha baskın olması gerekmez. Karaciğerin et kısmında, eğer doğal mizaç sıcak ve kuru ise orada su toplanması çok tehlikelidir. Bundan dolayıdır ki kişi kendi mizacının zıddı mizaçtan dolayı hastalanmaz, ancak onun (organın) fonksiyonunun vücut için ne kadar önemli olduğu esastır. Dalağın katılaşması sebebiyle görülen su toplanması hastalığı karaciğerin katılaşma yoğunlaşmasıyla görülen su toplanması hastalığına göre daha kolay tedavi edilebilir bir hastalıktır ve kolayca istenildiği şekilde yapılır.

Bazen su birikmesine sebep olan madde baskındır, hatta ağırlığı artar; nefes darlığı, öksürük görülür. Bunlar 3 günde ölüm olacağına işaret ederler Bazen solunum zorluğu olur. Bu işaret nispeten daha iyidir. Bazen bütün bu belirtiler ölümün yaklaştığını gösterir. Ağızda yara ve döküntü, kötü buharlar ve onun sonunda bedendeki kanın kötü mizacından dolayı vücutta yaralar olur. Denir ki, eğer su birikimi et gibi bir yapıda olursa o kişiyi helak eder ve o kişide su birikmesiyle beraber, tertibi dolayısıyla, melankoli olmasına yol açar.

Bilinmelidir ki, su toplanmasında ishal hızla ve şiddetle ölümü getirir veya su toplanan kişide, bilinmelidir ki, ilkin onun şişindeki hava kasıklardan ayakların başlangıcına kadar veya sırtta veya böbreklere ve bele kadar, bağırsaklardan başlayarak iner. Bilindiği gibi, onun tabiatının yumuşak ve kuru olması gerekir. Eğer tabiatı kuru ise gevşek yapıda olması daha iyi olur. Özellikle belden ve böbreklerden başlayan su toplanmasında kuru mizaç iyidir. Bel hizasından başlayan su toplanmasında genellikle yumuşak tabiat hâkim olur. Çünkü bağırsaklara besinlerden giden rutubet onlara ters düşer. Çoğunlukla daha öncesinden başlayan kuru tabiat çoğunluktadır. Hastalığın tes-

tis torbasında mı yoksa kasıkta mı olduğunu bilip zaaftan mı yoksa ishal dolayısıyla görülen güç farklılaşmasından mı meydana geldiğini bilmek gerekir. Aynı zamanda şişmeye safenin de ortak olup olmadığını da bilmek gerekir. Eğer safen de ortaklık ediyorsa o zaman kan sızıntısından korkulur. Muayyen derecede sızıntı, kanın damla damla akması orada kötü yaralara sebep olur ve bunlar çok sıkıntı yaratır.

Dördüncü Kısım **Su Toplanması Ortak Sebeplerinden Sonra Su** **Toplanmasının Özel Sebepleri**

Karında su toplanmasının sebebi orada bulunan fazla suyunun bulunduğu yerden çıkmaması ve çıktığında gitmemesi gereken yerlere yönelmesidir. Ancak kanın sızması veya buharlarının uygun olmayan yerlere nüfuzuyla ortaya çıkar. Ancak doğal olarak def edilecek madde çoktur. Bu fazlalıklar karnın içindeki kanallar ve bağırsakların içinde olup, çoğu orada kalır ve oralara çok fazla zarar verir. Onlar karında omentumla periton arasındadır. Onlar o omentumu çözüp eritmez; ancak oradaki dokuyu yerler. Sen doğal olarak dışarı atamayabilirsin. Bazen irin onların (omentum ve periton) dışındaki büyük organlardaki fazlalıklara nüfuz eder. Ancak yol üzerinde karaciğere besin götüren yolların bazısından madde sızar, kaçır ve karaciğere giden damarlardan sıvı kaçışı olur. Daha önce meşhur eski hekimlerin dediğine dayanarak bazı hekimler şöyle söyler: Bu mevcut damların ağızlarında eğer dönme olursa, onlar başa doğru yönelir; ceninde olduğu gibi. Cenin bu damarlardan besinini alır ve gelen damarların ağızlarından idrar çıkar. Nitekim bebekler karınlarından başa giden kanaldan yapar. Henüz göbek kesilmeden önce doğan bebekte göbekten idrar yapar. Hatta eğer bu yol engellenirse idrar mesaneye gider. Eğer tıkanıklıklarla engellenirse ve bir başka yönden def etme gücüne karşı koyması söz konusu olursa sıvı oradaki damarlara nüfuz eder ve onların ağızlarına kadar gelir. Eğer göbeğe doğru bir delik bulamazsa karında toplanır; oraya yönelir ve onun ilk yapısına doğru açılıp genişlemesine sebep olur, öyle ki karaciğerin tepe kısmında olan delikler kapanır. O daralır ve bu sıvı karaciğerin aşağı kısmında sıkışmadan dolayı o kısım daha da daralır.

Ancak karında olan suyun bu yöne ve bu yola doğru atılması gerekmez. Mevcut sıvı tedavi için verilen ilaçlarla, karaciğere doğru çekilir. Ancak o ayırıcı bir güç halindedir; madde ise ayrılır; dışarı atılır. Ancak bu da kanallarla olur. Ayırıcı gücün olmasının sebebi karaciğerdeki dışarı atma gücü ve böbreklerdeki çekim gücü arasındaki ortak olan bu belirlemedir. Eğer onlardan birinde veya her ikisinde de zaaf varsa özellikle onlara giden kanallarda tıkanıklık varsa, eğer böbreklerde katı şiş varsa, oradaki sıvı temizlenmez ve vücudun o sıvıyı alması mümkün olmaz ve kanalın sıvıyı atmasına izin verilmez. Karında sıvının toplanması zorunlu hale gelir.

Bundan dolayıdır ki karaciğerde zaaf oluşup, orada hastalık oluşur. Ancak sıvının çok miktarda olması gerçekten ayırıcı bir güç oluşturur veya iyi olmayan bir sindirim ortaya çıkar. Sıvının çokluğu, çok su içilmesinden kaynaklanmış olabilir. Bu durum şiddetli susuzluk oluşturur ve susuzluk çeken karaciğerde susuzluk hâkim olur veya başka bir sebeple de susuzluk oluşmuş olabilir veya tıkanıklıklardaki tortu vb. dolayısıyla susuzluk oluşmuş olabilir. Onunla birlikte karaciğere çekiş (sıvı ve madde birlikte) olmaz ve karaciğerde bu durum devam ettiği sürece çok sıvı alınsa bile susuzluk giderilemez. Öncelikle içilen suyun susuzluğa yararı olmaz. Çünkü sıcak ya da soğuk değildir; ondaki susuzluk keyfiyeti çok fazla tuzluluk veya boraks veya benzerlerinin mevcudiyetinden ortaya çıkmış olabilir.¹²⁴ Ancak ikinci bir sebep olarak vücuda girmeden veya karaciğere girmeden veya karaciğere gönderilmeden önce sindirimlerinin aynı derecede iyi olmamasından bazı rutubetli besinler bu duruma sebep olmuş olabilir. Bazısı kanallara dâhil olmayı istemez. Bazen zikredilen karındaki su toplanması dolayısıyla suyun hâkimiyeti söz konusu olur veya gazın (yelin) hâkimiyetiyle karın davul gibi olur. Bu sebepler ikinci sindirimde görülür. Eğer bu hastalıktan (karında su toplanmasından)

¹²⁴ TM: Çünkü hadebede olan yollar dardır. Hatta tefirde olanlardan da daha dardır ve baid değildir ki karında olan sıvı madde ilaçlarla istifrağ olursa verilen ilaçlar o sıvı nesneleri zikrolunan yoldan karaciğere çeker ve karaciğerden de takir yoluyla bağırsaklara ve ondan da biraz yoluyla çıkar ve zeki istisakanın sebepleri arasından sebep vasil kuvve-i mümeyyize veyahut madde-i mütemeyyize ile kimsede olur veyahut yollarda olur.

dolayı şişler ve tıkanıklık oluşmuşsa onlar kanallardaki sıvının karaciğer tarafına doğru ilerlemesini engeller ve muhtemelen başka yollara doğru gitmelerini de engeller.

Eğer doğa birikmiş olan maddeyi atarsa ve kişi biriken sudan kurtulursa bu kurtuluşun da delilidir. Çoğunlukla eğer birikmiş sıvı kokusuzsa ve zaman içinde bozuk bir yapı kazanırsa 3 gün içinde şiş meydana gelir ve çoğunlukla bu orada oluşan pis kokulu yelden olur. Hippokrates demiştir ki: Bu hastalıkta çok miktarda balgam damarlarla mesaneye çekilse mesanede ağrı oluşur. Şüphesiz eğer bu balgam damarlarla mesaneye çekilirse, mesane bu hastalığı çözer. Galen şöyle demiştir: Öncelikle balgam, kasıklara iner, ancak oraya geçemez. Çünkü balgam ince sıvı değildir. Ben diyorum ki: balgam çözülüp inceltilmeli ve zorunlu olduğundan dolayı doğal durum üzere mesaneye gönderilmelidir veya başka bir tarafa yol bulduğunda oradan da atacak bir yol bulmalıdır; örneğin göğüs boşluğundaki zararlı maddeyi mesaneye yollamak gibi. Ancak maddenin bu nüfuzu göğüs kemikleri içindeki irinin nüfuzundan (etkilemesinden) daha şaşırtıcı değildir. Bazıları bunun için şöyle der: o bazen sıvı balgamdır ve oranın bu maddeye ihtiyacı yoktur. Şüphesiz görülür ki, karın sanki su toplanmış gibi şişer ve bağırsaklarda irinli yaralar oluşur; sonra delikler oluşur, ancak bağırsaklarda oluşan deliller başta olmaz. Ancak bu hastalığa tutulan kişinin kafasında ağırlık oluşur; karın büyür. Ancak bir grup hekim kafanın hasta kısma uzak olduğunu söylemişlerdir. Şüphesiz bu hastalık ölümle sonuçlanır. Özellikle yukarıdaki organlarda (göğüs organlarında) değişiklik oluşmuşsa bu sonuç kaçınılmazdır.¹²⁵

Beşinci Kısım

Ortak Sebepler Dışında Hummanın (Ateşli Hastalıkların)

Sebepleri

Bu çeşit madde toplanmasının sebebi üçüncü sindirimdeki hamlık; fonksiyonun gerektiği gibi yapılmamış olması ve sululuktur ve orada-

¹²⁵ TM: Şeyh ül-Reis derki bir kavim ona zahib oldular ve lakin benim katımda onların zahib oldukları baid gibidir. Zira bağırsakları delik olan kişi karını muntefiğ oluncaya kadar sağ kalmaz ve helak intifahdan önce erişir. Özellikle inhiraki ema inhirak olursa durum böyledir.

ki maddenin balgami özelliğidir. Bundan dolayı kanın vücutla doğal bağlantısı bozuk olur ve sonuç olarak bu hastalık ortaya çıkmıştır. Yine bu hastalık birinci sindirimin veya yenen besinlerin bozukluğu veya balgami olmasından kaynaklanır. Eğer sindirim zayıf ve mesenter ve karaciğerde temiz olan maddeyi işlemede zaaf olursa ve de organlarda çekim gücü zayıf ve sindirimde zaaf varsa, bağırsaklarda su toplanması söz konusu olur ve çoğunlukla karaciğerin kendisinin soğukluğundan veya ortaklığından kaynaklanır. Her ne kadar şiş ve tıkanıklık olmasa da yiyeceğin nüfuzuna engel olur ve çoğunlukla karaciğerde su toplanmasının sebebi vücuttaki toplardamarların soğukluğudur. Bundan dolayı hastalık meydana gelir. Damarlardaki tıkanıklık, gevşemeler ve toprak ve benzeri şeyleri yemekten kaynaklanmış olabilir. Soğumanın sebebi soğuk hava olabilir. Soğuk havanın etkisi güçlüdür.

Bazen vücuda sıkıntı veren sıcaklık ve hıltlar da bu hastalığa sebep olabilir. Eğer tıkanıklık olursa onunla birlikte, böbreklerin duvarında erimiş yoğun hıltlarda hareketlenir, sarsılırsa bedende değişim olur ve çoğunlukla da bu durum birdenbire ortaya çıkar. Bu durumun aksine bazen ateş de cidden yararlı olur. Doğal yapı, doğal veya doğal olmayan yollarla fazla sıvıyı atmaya çalışır. Ancak bazen bu dışarı atma işi artar; bazen zikredildiği gibi, doğal olmayan şekle dönüşür; defetme ve dışarı atma işi artar. Bazen zikredilen şekillerde, doğal olmayan bir şekilde vücuda nüfuz eder; yayılır. Defetme, dışarı atma işi doğal defetme şeklinde yapılmalıdır.

Bazen de o kanallar fazlalığı kabul etmez bazen dışarı atma işlemi karaciğer tarafına doğru olur. Çünkü o sıvıdır; karaciğere gönderilen maddeler cinsindendir. Karaciğer onları gevşekliğinden dolayı oluşan zaafından veya maddenin çok olmasından dolayı tutmayabilir veya vücut damarlarındaki tıkanıklık veya benzeri bir sebeple kendi içine kabul etmeyebilir. Bu durumda doğa bu 2 yol arasında kararsız kalır. Hippokrates şöyle demiştir: karaciğer sıvı ile doldurulunca, sıvı daha sonra karnın ortalarına doğru sızar ve karnı doldurur. Bu durumda olan hasta ölür. Galen şöyle demiştir: Hippokrates'in de dediği gibi, karaciğer tarafından gelen sıvı sızıp karın boşluğunu doldurur. Ancak bu sıvı omentumu doldurmakla kalmaz; onun içindekileri ye-

meye meyillidir. Yine Galen şöyle demektedir: Bu sıvı karında toplanan sıvı gibidir. Bu sıvının dışarı çıkması öldürücü değildir; kişiyi mahvetmez ve kişi yaşamını sürdürür. Ancak bu hastalıktan tedavi sayesinde kurtulabilir. Hastanın burada dikkatli davranması gerekir. Böylece yaşayabilir. Ben onun öleceğini zannediyorum. Çünkü bu sıvı cevher olarak bozuktur; kötüdür ve karın boşluğunda bozulmuştur ve oradaki buharlarla helak olur. Bundan dolayı bu sıvı karaciğeri etkiler ve o periton ve çevresini de bozar; helak eder.

Altıncı Kısım

Davul Gibi Şiş Oluşturan Sıvı Toplanması Sebepleri

Çoğunlukla davul şeklinde oluşan sıvı toplanmasının sebepleri öncelikli olarak sindirimin çok güçlü olması veya maddenin çok güçlü olmasından ileri gelir. Bu durumda ciddi bir sindirim olamaz. Bunun belirgin alameti sıcaklıktaki zaafıdır ve güçlü olmayan fonksiyonlardır. Hastalık, o kişinin vücudunun kirli oluşu ve dışarı attıklarından anlaşılır. Öncelikli olarak, onun aldığı yiyecekler buhara ve gaza dönüşür. Bazen bu maddeler mide ve bağırsakların etrafını sarar. Bazen de sürekli olarak kolik oluşturur. Çünkü doğal olmayan yüksek seviyede bir sıcaklık vardır. Bu sıcaklık oradakileri çözüp zayıflatıp buharlaştırır. Özellikle mide soğuksa ve rutubetliyse karaciğerde sindirim olmaz. Sonra karaciğerde hararet olur ve bu sıcaklıkla sindirilen maddeler oraya uygun olmadığından karaciğerin uygun olmayan bu maddeleri orada sindirmesi söz konusu olur. Bu da gazların oluşmasına sebep olur.

Bazen midede ve karaciğerde garip bir sıcaklık oluşur. Bu rutubetli ve soğuk yiyeceklerle vücutta sindirimin yoğun bir sıcaklık oluşturmasındandır. Bu doğal mizaçta olmayan haller yaratacak gazların ortaya çıkması engellenmelidir. Bundan dolayıdır ki, davul gibi yapı oluşturan sıvı birikiminin sebebi öncelikli olarak sıcaklık zaafı veya sindirimi ve beslenmeyi geciktirmeyen güçlü şiddetli sıcaklık olabilir. Bu durum ateşli veba hummasında ve çoğunlukla karında had derecede şiş oluşturan başka hastalıklarda ortaya çıkar. Bu sıvı toplanmasının davul gibi diye adlandırılmasının sebebi karına elle vurulduğunda davul gibi ses vermesidir. O cidden kötü bir belirtidir.

Ortak Belirtiler: Her çeşit sıvı birikmesi hastalığında renk bozukluğu görülür. Eğer dalakta su toplanmışsa yeşil ve siyah renk hâkim olur ve yoğun sıcaklık dolayısıyla 2 ayakta titreme vardır. Kanın rutubeti ve buharlarından dolayı 2 gözde titreklilik (kırpıştırma) ve diğer organlarda da titreme görülür. Genel olarak hepsinde de susuzluk hissi vardır ve nefes darlığı hissedilir. Çoğunlukla kişinin pek az iştihası vardır; suya karşı şiddetli arzu duyar. Ancak bazısında karaciğer soğuktur ve özellikle de bu karaciğer sahibinde soğuk suya karşı pek istek yoktur. Hepsinde bu hal görülür; özellikle de karında su toplanması halinde bu durum belirlenir. Karnın etinde su toplanırsa, idrar az olur ve çoğunlukla biraz kırmızıdır.¹²⁶ Yayıldığı için biraz rengi açılır ve yine biraz kan ondan ayrılır; idrarda kızılık oluşur (kırmızı renk idrara da geçer). Su toplanmasıyla ilgili olarak sıvının renginin değişimi ve kızılığının sebebi hakkında bir hüküm vermek gerekmez. Onların çoğunlukla ateşleri yüksek değildir. Onlarda söz konusu sıvı çoğunlukla sarı su içeren püstüller açar. Çoğunlukla kas içinde yara oluşur ve karın adeta davul şeklindedir. Karaciğerdeki şişten oluşan su toplanmasının başlangıcında tabiat ve oluşan şiş çok şiddetlidir; kanlı öksürük olur ve sağ tarafta şiş vardır; solda yoktur. Sonra orada da görülür. Çoğunlukla bu durumda karında su toplanması vardır. Ayaklardan başlayarak şiş bel ve karın bölgesine doğru ulaşır. Uzun süren iltihaplı şişler oluşur. Kişi zayıflamaz ve suyu da dışarı atamaz. Eğer sıvı birikmesi sıcak dolayısıyla meydana gelmişse, o sıcaklık iltihabın ve susuzluğun da sebebidir. Kişi safra rengindedir; ağzında safra lezzeti vardır. Vücudunda şiddetli kuruluk hisseder; yemek yeme isteği azalır; kişi sarı ve sarı-yeşil kusmuk çıkarır. Eğer iltihaplı şiş onun içinde ise ve doğal yollardan atılamazsa orada safra olduğuna işaret eder. İltihaplı şişlerin belirtisi ve anlamı bu hastalığın mevcudiyetidir; orada adeta yıkayıcı puslu bir idrar vardır. Bu belir-

¹²⁶ TM: Çoğunlukla hallerinde karnında su toplanmış kişide idrarı kazarır. Çünkü çoğunluk olan idrarı sabig olan maddeler idrar az şiddetli sabig olup sıcaklık (ateş) çoğunlukla ve müşebbiğ olur ve aynı şekilde müstesküde (karnında su toplanan) kanlılık ve tekrar sıcak O halde onda sabig kadar mutadan çok olur. Bunlardan görülür ki karnında su toplanan kişinin idrarında olan sabig ile sıcaklığa istidlal olunmaz. Ve çok kere karnında su toplanana humeyyat-ı fatıra arız olur ki tefâşşuk eyledikte içinden sarı su çıkar.

tiler mide üstünden (hypocondria) ve bel bölgesinden başlar. Aynı zamanda bütün sıvı toplanmaları had derecede olan hastalıklar gibidir. Sebebi sıvı toplanması olan bu hastalıkta, birçok ciddi hastalığın aksine yemek yemeye karşı büyük istek vardır; soğuk midedeki gibi. Daha sonra mizaçtaki abartıda azalma görülür. Eğer su toplanmasının sebebi katı şişse, o bu belirtisi ile bilinir; ona tabi olur ve burada yiyeceğe pek az istek vardır. Sebebi sıcak şişse, hastalık karaciğer tarafından başlar ve tabiatıyla bu anlaşılır ve diğer işaretleri de sıcak şişlerdir. Dalak yüzünden karında sıvı birikmesi olursa, kişinin rengi yeşile meyleder. Bu renk kişinin dalağında hastalık olduğunu gösterir. Burada iştihada azalma olmaz. Aynı zamanda hastalığın sebebi böbreklerse o zaman iştihada azalır ve böbreklerdeki şiş ve yaralarda görülen su toplanması bu bakından önceliklidir.

Yedinci Kısım

Karında Sıvı Toplanması

Karında sıvı toplanması özel bir yoğunluktan kaynaklanır. Eğer karına vurulursa ondan ses gelmez: Eğer karın özel bir şekilde uyarılırsa kendine mahsus su sesi işitilir. Aynı zamanda o kişi bir tarafından diğerine dönse o zaman o ses duyulur. Besinle dolmuş yapı hissedilir. Eğer karın besinlerden dolayı şişkin değilse şişlik oradaki organlara ait değildir. Muhtemelen burada karın gevşektir; karnın derisi parlak, rutubetli ve sarkmıştır. Bu durumda bazen peniste de şiş olur. safende de şiş olduğu söylenir. Bu kişinin nabızı küçüktür, ancak diyafragmanın uzamasını takiben katılığı, sertliği artar. Bazen diyafragmada rutubet çoğalıp gevşek bir yapı kazanır. Eğer karında su birikmesi aniden ortaya çıkarsa karaciğerde de şiş görülür ve bir sebep olmaksızın taş gibi bir oluşum ortaya çıkar. Bilinmelidir ki, eğer bu karaciğerin tahrikinden kaynaklanıyorsa, karında su toplanması üreterlerin birinden kaynaklanıyor, demektir.

Sekizinci Kısım

Kaslardaki Sıvı Toplanmasının Belirtileri

Kaslarında su toplanan kişinin genellikle vücudunda şiş vardır; öldüğünde cesedinde görüldüğü gibi. Onun organları, özellikle de yüzü

taş gibidir; karnında sıvı yoktur. Eğer bedenin her yanı parmaklarla sıkıştırılırsa oralardan sıvı çıkar, ancak onun karnında şiş yoktur; hareket yoktur; yel veya gaz birikimi yoktur. Karında sıvı birikmesinde karın davul gibi şiştir; karnın şekli de davula benzer. Çoğunlukla hastalığın daha başlangıcında irinli şiş vardır. Hastanın doğal rengi beyaza meyletmıştır. Nabızı gevşek ve dalgalıdır. Denir ki insanın vücudunda veya yüzünde veya ellerinde hafif şiş varsa ve onda başlangıçta hıçkırık görülüyorsa hasta ikinci ya da üçüncü günü ölür.

Dokuzuncu Kısım

Karnın Davul Gibi Olan Şiş

Karında davul gibi olan sıvı toplanmasında göbek çok fazla dışarı çıkar; orada karında su toplanmasından farklı olarak, orada görülen ağırlık yoktur. Muhtemelen onda karında sıvı toplanmasında olmayan iç hacimde sarkma, uzama olması söz konusudur. Muhtemelen karın bağları uzamıştır; organların taş gibi olması da söz konusu değildir. Muhtemelen organlar karındaki iltihaplı şişlere kadar uzarlar. Eğer karına elle vurulursa ondan şişmiş deri sesi gelir ancak deri su ile dolu değildir. Hastada sürekli geçirme isteği vardır; dinlenmek ister ve gaz çıkarmak ister. Onun nabızı diğer karında su toplananlarınkinden daha uzundur, ancak zayıf değildir. Durumunun gücünden veya karında su toplanmasındaki kadar ağır olmadığından hastalık şiddetli değildir, ancak hızlı seyreder ve sertliği ve uzunluğu değişmeye meyillidir. Hastanın ayaklarında karında su toplanmasında olduğu gibi, titreme yoktur.

Onun Kısım

Beden ve Zihin Zafiyetinin Tedavisi

Beden ve zihin zafiyeti olan kişilerin bedenlerinde çeşitli hıltlar varsa fikara yakıları gibi yakılar uygulanmalıdır. Şüphesiz böylece ağır rutubetler bunun dışındadır. Bilinmelidir ki onların ağır, gevşek hıltlarına ebucehil karpuzu yakısı veya sabır otunun içine konduğu suyla ve ebucehil karpuzu, çıyan otu, ağaç mantarıyla, kısa mahmude otu ile yapılan yakı yararlı olur. Bu ilaçların faydası hastalığı oluşturan hıltların ağırlığına, yoğunluğuna ve inceliğine ve de bedenın güçlü

ve zayıf oluşuna bağlıdır. Bazen çöpleme gibileri de gerekli olabilir. Temizlemede başkaları başarılı değildir. Fazlalıkların temizlenmesi ve her türlü maddenin atılmasında her türlü tedavinin uygulanması gerekir. Bu da onların üzerine çözen maddelerin içilmesiyle olur. Çözülme olduğunda maddenin toplanıp ve sabitlenmesi mümkün olmaz. Muhtemelen müşhil verilip dışarı atılması gerekir. Ancak o müşhil maddelerin de mideye zarar vermemesi gerekir. Bunun için güzel kokulu maddeler ve sarısakız otu ve benzerleriyle müşhil yapılır.

Eğer o hastanın kuvveti yeterliyse, bu görüş doğru olmaz. Muhtemelen ona yeterli derecede müşhil verilir. Genel olarak fazlalıkların oluşmasına engel olacak tedbirler almak gerekir. Değişen ince maddeleri atmak için ve mümkün olduğunca kan aldirmaktan kaçınmak gerekir. Eğer doluluktan dolayı kanama gerekli hale gelirse öncelikli olarak kan alınır ancak bu uygulama üç veya dört günde bir uygulanır. Çoğunlukla kan aldirmaya ihtiyaç duyulanlar basur memesi olanlar ve menstrasyon kanı habis olanlardır. Öncelikle ilkin kanı temizleyen, örneğin yakular ve benzerleri kullanılır; sonra gerekli olursa biraz kan alınır. Çoğunlukla bununla birlikte ishalle hıltları dışarı çıkarmaya ve onları atamaya ihtiyaç vardır. Bu işlem kusmayla olmamalıdır. Tıkanıklık idrarla açılabilir. Hafif yumuşatıcı lavman yapılır o kısma rutubetli müşhiller uygulanır; bunlar cidden yararlı olur. Eğer kusma olursa öncelikle mutedil perhiz uygulanır ve su içirilir. Borakslı, kükürtlü ve benzerlerini içeren sularla hastaya hamam yaptırılır.

Şüphesiz hasta hamamda buhara yakın oturmalıdır. Ancak hamamlardan mümkün olduğunca kaçınmalıdır; onlara zarar verir. Onlar hastada korkutucu etki yaratır. Ancak hastaların terlemelerinde sakınca yoktur. Hastalar yemekten önce kusturulur. Bu onlar için iyi bir tedbirdir. Onlar öncelikle ballı sirke içinde pişirilmiş turpla ve sonrada çöpleme ile kusturulur. Böylece mümkün olduğunca içeride boşluk oluşması ve açılma sağlanmaya çalışılır. Onlarda boşluk oluşturan ve sistemi açan yakı ve içecekler uygulanır. Bunlar kurutucu, açıcı maddeyi inceltir hafif kokulu ilaçlardır; örneğin sümbül, Seylan tarçını, tarçın gibi. Yine verilen ilaçlarda maddeyi incelten, hafifleten, örneğin pelin otu, selam otu, kasık otu, ısırgan otu, yer palamudu, yuvarlak loğusa otu, eşek hıyarı öz suyu, kantaron, defneyaprağı, çavşır, fener çiçeği gibi

bitkiler kullanılır. Özellikle lahana, çeşekhıyarı, defne, kökü ve yaprağı, boraks, süsen külü, denizköpüğü ve bunların benzerleriyle yapılan terkiplerle hamamda hastanın vücudu ovulur. Bu hastaya çok iyi gelir. Aşağıdakiler de iyi gelir. *Mavi yonca (hundikuk)*, hafif reyhan şarabından ve süsen şarabından biraz içilir. Pelin otu şarabının boş mideye içilmesi ve Mitridatus macunu uygulaması ve özellikle tiryaklarla tenkiye yapıldıktan sonra uygulanması yararlı olur. Mitridatus ve safran ve cila (lac) ilacı tohumlardan yapılan *kalkalanic (kolik için kullanılan bir çeşit macun)*, bazen İran leylağı kozalağı (ardıcı) ve idrar söktürücüler, özellikle vücuda güçlü bir şekilde elle uygulanır.¹²⁷ Eğer bedende veya zihinde güçlü bir zaaf durumu söz konusu ise özellikle dışarı atma işlemi uygulanır. Bazen pelin otu ile deve idrar ballı sirkeyle yarım mis-kal olarak karıştırılır. Aynı şekilde keçi idrarı ile karıştırmak gerekir. Bunlar sarı, ince maddelerdir. Mide ve karaciğer üzerine sümbül, Çin tarçını ve benzerleriyle yapılan terkiye batırılmış sıcak bez uygulanır. Süsen şarabı ve benzerleri de oraya uygulanır. Karına bazı merhem uygulamalarına devam edilir; örneğin boraks ve kükürtle yapılan sıcak yararlı yakılar ve ayvayla keke benzer hamurla yakı yapılıp uygulanır.

Eğer tedaviye karşı direnç varsa inek iç organları ve keçi pisliği uygulanır. Eğer kişide bedeni ve zihni bozukluk varsa, doğal tatlarla güçlendirmek gerekir. Örneğin keklik paçaları (ayakları) ve pişmiş ekmek gerçekten yararlı olur. Karanfil, tarçın, safran, mastika gibileri de yararlıdır. Aynı zamanda emilerek verilen ilaçlar da yararlı olur. Tatlı nar ve ayvadan biraz verilmesi zarar vermez. Onlara hardal, pırasa, sarımsak ve onun kanallarına cidden açıp, akış sağlayan başka maddeler de verilir.

On Birinci Kısım

Karında Sıvı Birikmesinin Tedavisi

Bu hastalığın tedavisinde genel olarak fazlalıkları kurutucu ilaçlar kullanılır. Güneşte oturmaktan olmuşsa yanmakta olan parlayan

¹²⁷ TM: Özellikle tenkiyeden sonra verilse tiryak ve müsriditus ve deva-i kurkum ve deva-i lik ve kelkelanec zaruri olarak ve bazen onlara Arap deve sütü ve idrarını içilmesi yararlı olur. Özellikle casiy-i sulbe ve güçlü olan ebzane çok yararlı olur.

odun yığının yanına gitmemelidir; az ve ölçülü yemelidir ve suyu terk etmemelidir. Bu durumda mesamat açılır ve değişik bir idrar olur. Sulu ishal bunlara eşlik eder; değişken bir şekilde susuzlukta ısrar eder. Onun tedbiri mümkün olduğunca fazla su içmekten kaçınmaktır. Yemekten sonra şerbet içmemelidir. Yemekten bir süre sonra şarapla veya benzeriyle karıştırılıp içilir ve hafif ve cidden latif şeyler yenir. Onlar en iyi ilaçtır: kaslar ve ilgili kısımda zikrettiğimiz perhiz ve güce dikkat etmek ve bunları iyi kokulu bitkiler ve güzel kokulu lezzetlerle ve de güçlü kokulu besinlerle ve kokulu şaraplarla desteklemek gerekir. Bu tedavide ballı sirke içmemelidir. Özellikle yemekten önce ve sonra kusmak ve besini çıkarmak yararlıdır. Kusturucu ilaçlar 4-5 kere alınır yararlı olur. Buruna çekilerek alınan ilaçlar da yararlıdır. Ancak karnında su toplanan bütün kişilerden kan almaktan kaçınmalıdır. Eğer onlarda kan tutulması söz konusu ise bu karında su birikmesinde kan alınabilir. Besin organları buna engel olur. Çünkü kan alınan organ beslenemez. Ona pek az besin gider. Bununla birlikte onların karaciğerleri soğur. Sonuçta kan alma çoğunlukla zarar verir. Eğer karında su toplandığında şiş de varsa öncelikle onu tedavi etmek gerekir. Eğer kasında su toplanması arterlerin çok olduğu sol tarafta olduğunda onda uzun süre şikâyet olmaz. Çünkü solda uzama olduğunda aslında 2 tarafta uzama olur. Muhtemelen şikâyet öncelikle sol tarafta olursa burada kan olduğu tahmin edilir ve su toplanması ilaçlarıyla tedavi edilir. Eğer şiş katı ise o kişinin karnında su toplanması olmaz. Hasta kendindeki suyu kusarak atarsa vücut tekrar, bir defa daha sıvı doldurur. Bilinmelidir ki ilaçlarla kusup, suyun çıkarılması, orayı delip, parçalayıp, temizlemekten zor olduğundan yapıyı korumak adına daha iyidir. Kusmak için hummada ilaca ihtiyaç duyar ve önlem alınmak gerekir. Bazen biriken su kurutulur; şiş kaybolur.¹²⁸ Ona biraz kabız yapan, kasan ve büzen ilaçlar verilir ve yapı güçlendirilir. Örneğin kadıntuzluğu hapları gibi ve özellikle tabiatı kontrol altında tutmak gerekir. Soğuktan olan su birikmesinin hepsi sıcak ve nazik yerlerin soğuğa açılmasından meydana gelir. Sıcaktan oluşan su birikmesi fiili ise başka

¹²⁸ TM: Ancak kusmada ona ihtiyaç olmaz.

bir sebepten oluşur; biz onu daha sonra anlatacağız. Bilinmelidir ki fıstık yağı ve badem yağı her türlü karında su birikmesi için yararlıdır. Ancak burada basit ilaçlar yararlıdır. Çünkü su birikiminden dolayı vuruş olur.

Eğer soğuk su toplanması olursa kokulu mavi yonca yumruları iyice pişirilir ve her gün 2 ukiye hastaya verilir veya 1 ratlı soğan, 4 kust (farakın 1/6'sı) şarapla temiz bir kapta pişirilir; hatta öyle ki onun 1/3'ü kaybolur. Her gün ondan içilir veya önceleri 1 büyük kaşık içilir; daha sonra artırılır ve 5 kaşığa kadar çıkarılır, sonra 1 kaşığa kadar indirilir. Sonra her gün yarpuz öz suyundan 1 ukiye içilir. Bazı hekimler şöyle demiştir: Şüphesiz hastaya *İspanyol sineğinin (kontarit)* alınıp onun baş ve kanatları koparılıp geri kalanı ballı su içinde ve hasta hamama sokulduktan sonra, bu ilaç verilmelidir veya onunla birlikte ekmek yedirmelidir. Bu terkip çok etkilidir.

Benim de uygulamaya cesaret edeceğimiz bir şerbet de şudur: Bilinen meyve sularından hazırlanan şerbetten 1 kırat içilir. Şöyle söylenmiştir: kişi o tiryaklardan bir tiryakla 5 ölçü yarpuzu karıştırıp, pişirilir, 21 günde bir defa 1 ölçü içilir; hafif, yiyeceklerle hasta beslenir. Bazıları şöyle zannederler: keçi pisliğinin balla içilmesinin yararlı olduğunu ve koyun ve keçinin idrarının sümbül, bal veya loğusa otuyla karışımının yararlı olduğunu söylerler. Bu ilaç 3 dirhem şarapla içilir. Onlara şükürler olsun.

Bazıları derler ki: her gün bazıları 2 günde bir su içinde bırakılmış taze dereotu, bakla ile karıştırılıp verilmelidir. Yararlı ilaçlardan *kalkalanic* (idrar zoru ve kolik ilacı) ve reçine ilacı, özellikle karında su toplanmasına ve bütün vücutta su toplanmalarına yararlıdır. Safran ve *ağabeyritus* macunu özellikle yararlıdır. *Süsen sosu (yemek üstüne konan baharatlar cinsinden terkip)*, ada soğanı, soğan şarabı ve tiryak de yararlıdır. Bilinmelidir ki tiryak, safran ilacı, *kalkalanic (idrar zoru ilacı)* gerçekten soğuk su birikmesi hastalığında yararlı olur.

Çok yararlı ilaçlardan biri de deniz marulu 1 danek, helile, siyahıyla beraber şerbet şeklinde 1,5 danekten 1 dirheme kadar 4 günde bir içilir. İçilen ilaçlar arasında kadıntuzluğu hapları da vardır. Diğer bir ilaç da ılgın, kustus, defne, boy otu, acı bakla andız otu, eşek turpu, badem zımmı ve kına ile hazırlanan ilaç da yararlıdır. Ancak bu sözü

geçen kusturucular, müşhiller, yakılar ve özellikle lavman maddeleri yararlıdır. Şüphesiz bunlar sıvıya yakındır ve doğası korkutucudur; baştan uzak tutulmalıdır. Çeşitli sıcak sulardan hamam vasıtasıyla yararlanılır. Bu terkipler, fırında muamele edilmiş, pişirilip hafifletilmiş papatya ve bataklik sazı gibi ilaçlar ve çeşitli merhemler, yakılar, lapalarla kullanılır. Sonra 2 dirhem *kalkalanic*'le (*idrâr zoru ilacı*) ve suyla kusturulur. Sonra 7 gün sabır hapına dönülür. Aynı zaman da yapılan işleme de devam edilir. Bazen daha rahat hareket edilir. Zayıf olanlara sabır haplarından başlangıçta 1 danek içirilmez. Sabır hapının terkihi de *Akrabadin*'de verilmiştir.¹²⁹ Ancak müşhillerin karaciğere zara verenlerini hastaya vermemek gerekir. Eğer zarar verenleri vermek gerekirse zarar vermeyeceği bir zamanda vermek gerekir. Burada verilecek olan ilaçları bir defada vermemek gerekir. Eğer bir defada verilirse öldürücü olabilir.

Sabır hapının tek başına verilmesi karaciğere zarar verir. Karaciğere sabır hapi ancak zorunlu kalındığında verilmelidir ve de onun zararlı etkisini düzelterek maddelerle birlikte verilmelidir. Müshil verildikten sonra bir gece ve bir gündüz yemek vermemelidir. Daha sonra kadıntuzluğu gibi kabız yapan maddelerden az miktarda verilmelidir. Burada lezzetli ve karaciğeri güçlendiren yiyecekler verilir. Daha sonra lezzetli meyve suları verilir. Daha sonra sütleğen otu, defne ve amonyak zımkı ve benzeri yiyecekler verilir. Sonra tiryak ve safran ilacı soğuk su toplanmasında verilir. Bunların yanı sıra, sıcak su toplanmasında hindiba verilir. Eğer su toplanma hastalığında şiddetli sıcaklık (ateş) varsa sıcaklıktan dolayı safra atıcı maddeler verilmemelidir. Çünkü safra sıvı oluşumuna direnç gösterir. Eğer safra atan maddeler verilirse dışarı atış işlevi zayıflar; kişinin gücünde bozulma, kötüleşme olur. Belki safrayı açığa çıkarmak gerekebilir. O zaman sıvı olarak dışarı atılır. Bu gibi durumda helile gibi uygun müşhiller verilerek ondan kurtulmak gerekir. Soğuk su birikmesi (karında) olduğunda hastaya ballı sirke verilir. Vücuttaki bütün

¹²⁹ TM: Kanun nüshalarının bazısında ilaçlar sabır karşılığında safra hapları vaki olmuştur ve ancak sıcaklığı şiddetli olanlara lukah sütü içilmesi bedi istendikte ilkin 40 dirhem kadar olunur ve bütün gün onar dirhemden çok kılınır (alınır).

fazlalıklar atılmalıdır; kalırsa o maddeler zaman içinde vücuda zarar verir. Karında sıcak su (sıvı) birikmesinde kusmak gerekir. İyi yumuşatanlar, tarla kuşu safrası, hindi safrası, özellikle çıyan otu, dereotu ve benzerleri hastaya verilir.

Eğer kusma hafif olarak yaklaşık 10 güne yakın sürerse güzelavrat otu zamkı (sıvısı) ve peynir suyu ve bunlara benzer iyi mizaçlı kusturucular verilir. Sıvı noksanlığı oluşur; hafif şiş vardır. Bu durumda müshillerin bırakılmasından 3 gün sonra karın üzerine 6 dağlama yapılır Bunların ucu göğsün başlangıcından başlayarak pubise kadar gelir ve bunlardan üçü de karına uygulanır. Hasta bu uygulama bite-ne kadar açlık ve susuzluğa sabretmelidir. Ancak her iki müshil uygulaması arasında tikanıklığı açan maddelerden hastaya içirmek gerekir. Örneğin acı badem tabletleri gibi. Ancak güzelavrat otu usaresi (sütü) ve keçi sütü ve özellikle onlardan Arap güzelavrat otu zamkı hastaya verilir. Özellikle semirmiş kedinin sütü müshil sıvılarla verilir. Onlar hafiftir ve hepsi de idrar söktürücüdür; örneğin pelin otu, bakla ve benzerleri gibi.

Isıtanlarda (sıcak karında su toplanmasında) karaciğere uygun olanlar, örneğin küsküt, hindiba ve benzerleri gibi maddelerdir. Sütün çok kusturucu tabiatıta olduğu öngörüler üzerine kurulan söylentilere iltifat etmemek gerekir. Bilinmelidir ki¹³⁰ süt bağırsaklar için cila niteliğindedir. Bilhassa onun için yararlıdır. Bazen keyfiyete uygun ilaç mutlak olarak uygulandığında tamamen zıt bir durum oluşabilir. Ancak özellikleri nedeniyle veya başka bir işi, örneğin kusma gibi fonksiyonu yaptırması açısından uygun olabilir. Bunlara örnek karaciğer için hindibanın kullanılması verilebilir. O karaciğerin soğuk hastalıkları için kullanılır; safravi hastalıklarda korkularak kısa mahmude otunun kullanılması gibi. Muhtemelen bilinmelidir

¹³⁰ TM: bazı insanların zikrolunan elbanları (sütler) hakkında bazı insanların zikrolunan elbanları (sütler) müsteskinin istimalini tecviz cylemediğine binaen onları istimal su ile muğtelif olanların elbanları (sütler) hakkında bazı insanların zikr olunan elbanları (sütler) müsteskanın (karında su toplanan kişinin) tüketmesini tecviz etmediğine dayanarak onları alması sufistailerin desisi ve mekru hileleridir dediklerine ve aynı şekilde insanın tabiatı karında su toplamasına müzadededir (terstir) dediklerine iltifat olunmaz

ki¹³¹ kişinin iyileşmesi için su ve yiyecek yerine süt vermek fevkalade yararlı olur. Bir kavim hastalanarak zorunlu olarak Arap ülkesine geldi. Onlara yiyecek ve içecek yerine deve sütü verildi. Başka bir şey verilmedi. Onlar iyi olup ülkelerine döndüler.¹³²

Bazıları burada hafif ısıtıcı tedbir olarak şunları kastettiler: Örneğin ballı sirke ve onun habbelerini bazıları da burada ifrat derecede olan ishali kastedip lotus major ve benzerlerinin kullanılmamasını ifade ettiler. Bunlara deve idrarı karıştırılır. Onun üzerine yiyecekte ve içecekte kısıtlama yapılır.¹³³ Başka yiyeceklerle ilgili zaaf vardır. Her durumda onun işlevini yerine getirmesi gerekir. Onun işi beden atılmayanın veya azaltılması veya muhtemel ağırlığından çoğu atılanı veya ayrılanı veya ihtimalin üstünde yumuşayanı (kolay sindirileni) veya midede ve midenin kanallarında perhize dönüşmesi işlemini veya soğutulmasını veya balgam hıltını veya hareketlendiren hıltı, ondaki daha önce olan bozukluktan dolayı zıt hale gelmesini gerçekleştirmek zorundadır.

Bilinmelidir ki, yaz başına kadar dördüncü günde içilen süt fazla gelir. Sütün içilmesinde alınacak iyi bir önlem kişiden safranın çekilip atılmasıdır. Bunun yararı vardır. Kişiyi deve sütünü boş karına verilmelidir. Birkaç gün ve gece önce yemek yemeyi kesmelidir ve bunu cidden pek az değiştirmelidir. Eğer mümkünde ilkin onu terk etmelidir; öncelikle gece yemek yemeyi kesmelidir. Sonra deve sütünü içme vaktinde ve yerinde olmak üzere 2 ila 3 ukiye içmelidir.

¹³¹ TM: Savravi hastalıklarda sakamonya ifzağ ve ilticam olunur, yani hindiba soğuktur ve soğuk karaciğer tedavisinde keyfiyeti dolayısıyla uygun değilse de ancak bilhassa yararlıdır. Aynı şekilde sakamonya üçüncü derecede sıcak olan safra hastalıklarında onun verilmesi durum dolayısıyla uygun değildir. Ancak onlar o hastanın safra atımını tedavi etmesi için verirler. Saffra vücuttayken [tedavi sadece] safranın suretini teskin etmekle olmaz ve onun yumuşak tabiatı karında su toplanmasına müzadedir diye o hastalıkta verilmesine cevaz yoktur; doğru olmaz.

¹³² TM: Onlara Allahın Peygamberi buyurdu ki eğer siz bu sütlerden içerseniz sağlığınıza kavuşursunuz ve onlar içtiler ve sağlıklarına kavuştular yani Arap ülkelerinden başka ülke insanında olup o ülkelerde görülen karında su toplanması hastalığına tutulanlara Hz. Peygamber buyurdular ki eğer siz lukahın sütlerinden içerseniz iyi olursunuz. Onuçta onlar içtiler ve sağlıklarına kavuştular veyahut Resullullah bu hitabı yine Arap ülkelerinden olmayanlara yaptı.

¹³³ TM: Yiyecek ve içeceği hastanın o mahluti (karışımı?) kasr olur.

Ondan 2 ukiyeyi deve idrarıyla içmelidir. Hasta birkaç gün su içmemelidir. Üçüncü gün bu şarta uyulursa hastanın çıkardığı idrarın eşit olduğu görülür. Sonra bazen ondan içildiğinde karında gevşeme olur. Bazen fazlalıklar az olduğunda ishal olmaz. Vücutta ondan dolayı gevşeme olmaz, çünkü onun alınmasından vazgeçilir. Onun içilmesiyle, bedende gevşeme olup, dışarı atım olmuyorsa ve ishal yoksa bundan korkulur ve süt içme bırakılır. Aynı zamanda süt içilmeksizin ishal varsa mideyi güçlendirecek şeyler içilmelidir. Bunlara ballı sirke ve benzerlerini karıştırmalıdır.

Muhtemelen ve ihtiyaten, hasta her 3 günde bir ballı sirke ve hapından ve benzerinden az bir miktar almalıdır. Eğer süttten dışarı atılmayıp geride kalanlar varsa özellikle de ekşi geçirme varsa ve ağırlık varsa o zaman bunları boşaltmak üzere lavman yapılır. Yine bu durumda süt içme 1 gün veya 2 gün bırakılır; karnı boşaltıp rahatlamasını sağlayacak merhemler ve yakılar uygulanır. Bu gibi şeyler olmadığında da ancak süt içilir. Mevsime uygun olarak, fazla miktarda olmamak şartıyla, süt miktarı küçük miktarda, örneğin küçük ceviz büyüklüğüne kadar azaltılır veya o zaman ballı sirke ve ballı sirkeden yapılan ishal hapları ve diğerleri uygulanır. Eğer çok fazla ishal varsa süt bir veya 2 gün kesilir; sonra tekrar hastaya verilir. O süttten hastanın içmesi yararlı olur.¹³⁴ Hasta kabız yapan maddelerle beslenir. Süt kısa bir süre ekşi, yakıcı sirkeyle yıkanmış, ufalanmış Basra demiri ile karıştırılır ve 20 dirhem kadarı hap yapılır ve ondan *ve bil ve Abel*¹³⁵ (*Marmelos tarasis*) denen meyveden beşer dirhem, ke-reviz tohumu 3 dirhem, yabani kekikten birkaç deste sedef otuyla ile birlikte alınıp onlar süt içinde biraz bekletilir. Sonra süzülüp hastaya içirilir. Bu şekilde süt içildikten sonra, hastaya müşhillerle karıştırılmış bu süt içirilir. Bu hastanın ihtiyacını karşılar.

Burada idrar söktürücüler de yararlı olur, ancak bunlar tek başına kullanılmaz. Muhtemelen bazıları bazılarıyla karıştırılır ve örneğin şöyle bir ilaç yapılır: örneğin maydanoz başı (filizleri), nane, yarpuz,

¹³⁴ TM: Gerek o meşrub yalnız süt olsun ve gerek onunla birlikte sekincebin ve onunla birlikte el-hubub el-müşhil el-sekincebine olsun ve eğer ishal ifrat üzere olursa ondan süt bir gün veyahut 2 kısım olunup sonra tedric olunarak içilir

¹³⁵ TM sater(*origanum*)

yabani sümbül, rezene, kereviz tohumu, selamotu, süsen kökü, şeytanterisi, yer palamudu, su zambağı, sümbül, yabani havuç, kedi otu, kızılıçık, salyangoz (helyon) tohumu, yabani havuç kökü, fener çiçeği alınır ve ovulup öğütülür. Hatta karaciğerin tepe kısımlarına hızla bu terkip uygulanır. Eğer güçlü idrar söktürücüler verilirse ondan sonra yağlı safravi bir şeyler almalıdır; örneğin tavuk yağı, tavuk safrası gibi.

Ancak prensip olarak, onu kurutarak ve teneffüste etkin olan delikleri tıkayacak güçte kabızlık ve çözülme sağlayacak kadar çok olmaması gerekir. Oradaki maddeler yavaşça çözülmelidir, öyle ki sahip olunan güç korunabilsin. Bu maddeler örneğin sümbül, kendir, Hint servisinden az miktarda verilir. Şüphesiz bu safranın gücünü ve ondan sonra gelecek rutubetlere karşı onu korur ve onları kabul etmesini imkânsız hale getirir. Basit ilaçlardan yapılan yakılar ve mürekkep ilaçlarla hazırlanan yakılar bu hastalıkta yararlıdır. Biz onların çoğunun *Akrabadin*'de onlardan denenmiş olanlarını zikrettik. İnek pisliği, keçi pisliği ve kuru at pisliği, birlikte alınıp saklanır. Bunlar yakı için kullanılır. Yakıların bir başkasının terkibi şöyledir: hayvan pisliği (inek veya keçi) alınıp suyla özenir ve tuzla karıştırılır. Sonra onun üzerine kükürt ufalanır ve karına uygulanır. Yine keçi pisliği, çocuk idrarı ile karıştırılır. Yine bir başkası: güvercin pisliği, defne ve süsen kökü ile hazırlanır. Burada güçlü yakılardan biri inek pisliği, keçi pisliğidir. Onların içine çöpleme ve deniz marulu konur ve deve idrarıyla yakı oluşturulur. Yakılardan biri de şöyledir: sedef kırıkları yapıştırılıp sıvı toplayan karın üzerine sirkeyle uygulanır ve sabırla onun kuruması beklenir. İyi bir yakıda şöyledir: çam sakızı, boraks, andız otu, kendir unu, inek yağı ile karıştırılır. Bağırsaklarda sıvı birikmesine karşı kullanılan uygun bir yakı da şöyledir: incirin etli kısmı ile su, bir kısım defneyle borakstan bir kısım ve yer palamudundan bir buçuk kısım alınır. Diğer iyi bir terkip: çam sakızı, mum, taze koyun pisliği, zift, yabani fıstık zambundan, her birinden 3 dirhem olmak üzere alınır. Günlük, mastika, sabır, safran ve pelin otu dalları, amonyak zamkı, kunduz hayası, kükürt, kakule, balık sedefi levha halinde olmak üzere her birinden yarım dirhem, güvercin pisliği ve çok miktarda şarap ve denizdeki sarmaşık cinsi bitkilerin zehri; her birinden üçer dirhem, Nahcivan mavi süseninden 4 dirhem, kırmızı boraks 1 dirhem alınıp, papatya yağı ile karıştırılır.

Eğer karaciğerde şiş varsa bu terkipten hazırlanan yakı yararlı olur: haşhaş, sümbül, safran, ban otu tohumu, mastika, sarıyonca, üzüm makasları, papatya ve yağları ve yine bu sıfatta merhemlerden bir merhem, demir kiri, sarı kükürt, boraks, amonyak zamkı; her birinden 1 ölçü, kimyon 2 veya 3 ölçü konarak hazırlanır. Kunduzhaya-sı merhemi pelin otu merhemi, defne merhemi, sütleğen merhemi, ebucehil karpuzu yağı ve söğüt özü merhemi alınır ve defne tohumu merhemi ve söz konusu bitkilerin tohumlarından yapılan merhemi, *bolorhidas merhemi*, loğusa otundan, boraks ve kavrulmuş tuzla yapı-lan merhem karın üzerine uygulanır. Özellikle sıcak yağlardan sonra, örneğin eşekhiyarı yağı, sümbül yağı gibi maddeler alınır ve hamur şeklinde uygulanır. Bazen nazik kısımlarla birlikte, bu organlara uy-gulanır. Bana göre, bu iyi bir uygulama değildir. Bazen hastalığın uzun zaman devam etmesi mesane şişleri ve onların içindekilerle il-gilidir. Bunun çok yararlı olduğunu zannetmiyorum.

On İkinci Kısım Yırtık (Fıtık) Hakkında

Ancak safradan yırtık oluşabilir. Bilmelisin ki o birleştirilirse cidden bedenin gücünün sıkıntısına yararlı olur. Eğer beden güçlüyse mute-dil bir perhiz yapar; susuzluk hisseder; az beslenir. Ondan önce (yırtık oluşmadan önce) başka ilaç verilmez. Yararlı olan kusma bir defada yapılmamalıdır. Çünkü atılması gerekeni bir defada çıkarırsa güç dü-şer. Muhtemelen azar azar kusmalıdır. Bu durumda onunla zayıflama görülmez. Ancak yırtık olduğunda o kısım (karnın şiş kısmı) örtülür; onun düz olarak kalması istenirse de bu mümkün olmaz; kişi düzgün bir şekilde oturduğunda o yırtığı hisseder ve eliyle göbeğin altına ka-dar inildiğinde hastalık hissedilir. Sonra yırtıkla ilgilenilir. Buna ilave olarak, karın güçsüz olursa, karında yeterince kuvvetli gerginlik yoksa o yırtık kaybolur (hissedilmez?). O kendi haline bırakılır. Eğer sen onu açmak (karnı) istersen göbeğin altına kadar yırtıp sol tarafına kadar yararsın. Eğer karında su toplanmasının sebebi dalaksa bundan dolayı o söz konusu taraftan açma yapılır. Eğer hastalığı (su toplan-ması) periton teşvik ediyorsa safra kesesi tarafından periton biraz aşağıya doğru açılır. Sonra safra kesesine doğru bir delik açılır. Bu

delik peritonda açılan delikten daha aşağıda olmalıdır. Safra kesesine doğru açılan delik peritonda açılan delikten daha küçük olmalıdır. Hatta suyun tutulduğu yerin karşı tarafına 2 delik açıldığında ince bir boru buraya konur. Buraya sokmak için ince bakır bir boru alınır. Karında toplanan suyun bir kısmı alınmak istenirse sırtüstü yatırılır. Ancak onun nabzına bakmak gerekir.

Eğer nabzında zaaf varsa su yavaş yavaş alındıktan sonra az bir miktarı içeride kalmış olabilir. Bunun için müşhil ilaçları yeterli olacaktır. Su dışarı alındıktan sonra zikrettiğimiz gibi, yırtık içine dağlama uygulanır. Bazen de mide karaciğer, dalak ve göbek altına ince dağlama aletiyle dağlama uygulanır. Bazen karında biriken sıvı safene çekilir ve peritondan azar azar açma yapılır ve sıvı dışarı alınır. Bu yararlı bir tedbirdir. Aksırmayla sıvıyı aşağıya çekip defeden bütün tedbirler alınır. Ancak her durumda ondan fıtık oluşabilir. Onun başka zarar vermesinden kaçınmak gerekir. Bazen scrotal herniayı tetikler. Bu sıvıdan dolayı çok terleme oluşur. Bazen onu kolik ve ağrı izler. Burada onun üzerine dereotu yağı, papatya yağı ve o kolik ve yırtık yeri yumuşatan, gerginliği gideren yağlar uygulanır. Onun üzerine boyotu, keten tohumu, hatmi tohumu ve benzerleriyle yapılan yakılar uygulanır. Bazen yeterli miktarda sıcak su ve yağ dışarıdan yırtılmış olan yere uygulanır. Eğer kolik sakinleşirse ağrı da kaybolur. Ancak başka bahislerde verilen kusturucu ilaçlardan az miktarda verilir. Bu ilaçlar yiyeceği sulandıran maddelerdir. Bunları biz cetvel şeklinde verdik. Onlardan güçlü olanı örneğin banotu çeşitleri ve dallarıdır. Bu terkiplerden en faydalısı sirke, elma, ayva, nar taneleri ve özellikle ayva ve benzerinin içinde terbiye edilmiş ve onun içinde pişirilmiş veya birkaç gün bekletilmiş olan sirkedir veya o sıvının üzerine onların ufalanmasıyla oluşan sirkedir. Ondan zehirli bitkilerle de karıştırılarak macun yapılır; deniz marulu sütü ve benzerleri ve neşelendiren maddelerle yapılan macunlar gibi macunlar yapılır. Ballı sirke bunlardan daha çok yararlıdır. Eğer 1 ukiye sirke içine 1 danek, örneğin deniz mantarı konur. Özellikle eğer odunun dan konursa o güçlü bir ilaç olur. Ondan *fırrari* ve *buşenci* denen tiryaklar yapılır. Zannediyorum ki bu pek de akıllıca bir terkip değildir. Sütlegen otu da bu hastalığın ilacıdır. Ondan 1 dirhem rafadan yu-

murtanın sarısı içinde hastaya içirilir. Şüphesiz etkisi büyük olmakla birlikte safra kesesini güçlendirmekte de yararlı olur. Antimon, bakır ve özellikle çıtır çıtır ekmek kenarıyla ve haşhaşla birlikte karıştırılıp macun yapılır. Buna *munderba* denir. Eşekhiyarı suyu ve şarap içine bırakılmış ebucehil karpuzu ve defne alınır. Hepsi bu kısımda güçlü zehirli bitki özleriyle birlikte kullanılır. Sirke içinde zehirli bitki kökleri ıslah edilir. *Yine bir başka terkip*: ballı sirkenin sirkesi ve amonyak zamkı alınır; 2 dirhem ballı suyla içilir. Bu terkip ballı sirke ve süsen kabuğu, ısırgan tohumu, bal ve turp yapraklarının suyu ile dengeli bir macun haline getirilir. Ancak yarım ratl kakule ve 10 ölçü şeker ve fener çiçeği suyu, it üzümü suyu ile terkip yapılır. Ballı sirke, defne, temizlenmemiş (kirli) adamotu sütü, kirli peynir suyu, süsen, süsenle, bakır, defne ve benzerleriyle karıştırılır.

Bir başka terkip: peynir suyu 1 dirhem, enderani tuzu 1 dirhem ve türbit 5 dirhem alınıp iyice ufalanıp diğerleriyle birlikte hastaya emilmek suretiyle hastaya verilir. Hiçbir sıkıntı yaramaz ve bu aşikârdır ki ondan 3 ratl içilir. Sonra azar azar 1 ratl düşürülür. O suyu ısıtmaksızın azaltır. Ben peynir suyunu deve sütünden elde ettim. Onu soğuttum ve sıcak olarak verilen keçi sütü ve eşek sütünden ilave ettim. Onu soğuttum. Sıcak olarak verilen keçi sütü eşek sütünden hastalık için daha yararlıdır. Sıcak karın suyu toplanması hastalığına yararlı ilaçlar 3 gün sirkede bırakılmış ayvadır; sonra 1 ölçü defneyle un haline getirilir. Bu terkip iyice un haline getirildikten sonra onun yarısına gelecek kadar şekerli sirke ilave edilir ve belli bir kıvama kadar pişirilir. Hepsi aynı kıvamda karıştırılır. Bu ilacın kıvamı da birken sıvının kıvamına yakındır. Defne tohumu ile 10 ölçü şekerden meydana gelmiş bir terkip hazırlanır. Karında su toplama hastalığında bu ilacın pek önemi yoktur.

Macunlardan Biri: Bu macun çok kötü kolikler içindir. Bu macun defne tohumlarından oluşup *Akrabadin*'de içeriği de verilmiştir. Bazılarının önerdiği bir macun da şöyledir: Çin saçı onar onar, kuru *tarhaşkuk* suyu 20 dirhem, kadıntuzluğu 15 dirhem, yıkanmış reçine, Çin ılgını; hepsinden beşer dirhem pelin otu 7 dirhem, eşekhiyarı ve ebucehil karpuzu, ağaç mantarı 7 dirhem. Bunların hepsi gülsuyu ile macun yapılır ve süylendiği üzere suyla içilir.

Bu ilacı bazı daha önce yaşayanlar, daha sonra gelenler ve daha öncekilerden yararlanarak şöyle önerdiler: diuretik ve kolik için kullanılan bu macun etraftaki organları, hastalıktan korumak için verilir. Onlar organı güçlendirir ve fazlalıkları kuvvetle dışarı atar. İçeceklerden süsen şarabı verilir. Bu şarabın içeriği şöyledir: Yanmış bakırdan 1 miskal alınır. O cidden çok ince olup, dövülüp un haline getirilmiştir. 1 miskal güvercin pisliği, sedef otundan 3 ölçü alınıp, adi tuzla karıştırılıp şarapla içilir. Haplardan filagrius hapının içeriği şöyledir: bakır pisliği, defne, anason tohumu; her birinden birer kısım alınıp onlardan hap yapılır. Eğer hastalık güçlüyse 1 miskal ve zayıfsa 1 dirhem içilir.

Bir başka hap hubb el-şâsa şöyledir: Behram hapı, sirke hapı, defne hapı verilir. O gayet besleyicidir; ılgın hapının, Yahudi balsamı hapının ve deniz marulu haplarının ve de Akkrabadin'de zikrettiğimiz hapların ateşe iyi gelmesi gibi. Bu hapın reçetesi şöyledir: deniz marulu sütü, pelin otu öz suyu, türbit; her birinden 1 danek alınır; it üzümü suyu ile karıştırılıp içilir.

İyi Bir İlaç: bakır parçaları döküntüsü, yer palamutu, anason az miktarda alınır. Başlangıçta ondan (bu terkipten) 1 dirhem alınıp, daha sonra miktar artırılır. Yine haplardan biri de müşhil özellikli büyük ılgın hapıdır ve defne hapları ve tohumunun bir başka bilinen terkididir.

Onlara rutubet veren hamamlar önerilse de ben kuru banyoların daha yararlı olduğunu buldum. Hastanın (karnında su biriken hasta) kuru fırına girmesi uygundur. Özellikle ateşli olanlar için iyi olur. Eğer hasta başını dışarıda bırakarak kalp civarına kadar gelecek şekilde fırına girerse yararlı olur. Bu tedavi onda susuzluk oluşturmaz. Vücuttaki ağır iltihalleri çözerek, yararlı olur. Ancak sıcak (rutubetli) hamamlarda sıcak boraks, kükürt ve benzerlerini hastanın hamamına katıp, onlar sayesinde kuruluk sağlanır. Bu banyo hastalıkta cidden yararlıdır.

Ateşi olan hastalar için bir terkip: Banyo her gün tekrar edilir.¹³⁶ Gücü düşürmemek için gün içinde banyo süresi uzatılarak uygulanır.

¹³⁶ TM: Özellikle lahmi karında su toplanması sahibi bahri yevm mütekerriren ve tekrar tekrarlar o solla istihmam eder.

Bu tedavi özellikle kaslı hastalarda etkindir. Eğer mümkünse hastaya deniz suyu ile banyo alınması önerilir. Ancak o soğuktur ve bundan dolayı yüzmek ona fevkalade uygundur. Hamamın sularının içeriği, hamamdaki gibi, adeta akan soğuk bir nefes oluşturur; sıcak sularla hasta hissizleşmez ve ona karıştırılanlarla susuzluk yaratan meyve sularını fark eder. Boraks, kükürt, alkali bitkiler veya onların külleri, hardal, depilatör (kireç ve arsenikle yapılan bir ilaç, nuret) ve zararlı olmadıkları bilinen başka kokulu köklerle hazırlanan bu terkinin suları karnında davul gibi şiş olan kişiye gereklidir. Bütün vücudunda ateş olan için de bu terkip yararlı olur. Ancak karında sıcak su toplanması, sıcak şişlere tabidir veya sıcak mizaçlı şişten kaynaklanmıştır ve değişebilir güce bağlıdır.¹³⁷ Sıvının sıcaklığı onun yerini göstermez. Bazen onun rengi (hastanın) biraz açılır, beyazlaşır. Muhtemelen burada başka delillere de gerek duyulur; sonra tedavi edilir. Elbette burada ilaçların hepsinin sıcak ilaçlara meyletmesi gerekir. Hastalık sebebi, artınca hastalık artar. Muhtemelen onda büyük bir tehlike vardır.¹³⁸ Sonra tedavi edilir.¹³⁹ Söylendiği üzere, karında su birikmesinin tedavisi serbestçe uygulanamaz. Ancak hastanın sıcak ilaçlar kullanması gerekir. Çoğunlukla daha önce biz onları tedavide kullandık. Onları şişlerin ilaçları ve soğutan sıcak mizaç ilaçları olarak kabul ettik. Ben karında su toplanması hastalığı olan kadın gördüm. Onun karnı çok büyümüştü ve bütününü bizi çok korkuttu. Onun hastalığından tamamen kurtulduğu ve alınan tedbirle iştihasının geri döndüğü söylendi. Onunla birlikte yine sen, karnında sıvı toplanmış kişinin gerekli ilaç tedavisini ihmal edersen tehlikeli olabilir. Sen ortak olan kısımların hepsini tedavide denemelisin. etmelisin. Onlardan daha mutedil olanı, daha hâkim olana karşı mukavemet eder. Bilmelisin ki pis ve yerleşmiş ateş varsa karında su toplanmasından

¹³⁷ TM: Bu karında su toplanmasında bazen öldürücü sıcaklık (ateş) olur ve ancak o sıcaklık (ateş) hasebiyle bu çeşit karında su toplanmasına istidlal olunmaz. O karında su toplanmasına sebep mümeyyizin sebebinin zaafı olduğuna olunmaz.

¹³⁸ TM: O halde o çoğunlukla ruman tenvülünden Allah'ın emriyle sıhhat bulup onun muktezai şehvetini icra eylediği kendine tedbir his oldu.

¹³⁹ TM: Belki tedavide ikisine de murat eyleye. Eğer yalnız hummayı tedavi edip sıvı maddenin ilacını terk ederse hatırlı olur. Eğer yalnız sıvınlığı tedavi edip humma tedavisini terk ederse hata etmiş olur

kurtulmak mümkün değildir. Bu durumda tedavi için it üzümü suyu, fener çiçeği suyu, kereviz suyu, kakule suyu, yabani hindiba suyu verilir ve sarı sakızla güçlendirilir. Ona sakız, ılgın, safranla birlikte sarı helile katılır. Bunlarla birlikte bizim zayıf müşhil olarak verdiğimiz defne ve benzerlerinden de vermek gerekir.¹⁴⁰ Galen’in zikrettiği gibi, karında su toplanmasının tedavisinde hastaya suyu atacak ilaçlar verilmelidir ve ben onun dediklerini aktardım. Galen dedi ki: yaşlı bir arkadaşım da ateş vardı ve karında su toplanmıştı. Onda güç zafı vardı. Onu iyice pişmiş, kansız etle, kekik ve benzeri kuşların etleriyle ekmek, balıkla ekmek, haşlanmış etle besledim. Onlarla birlikte sarımercimek ve sirke verdim.

O kişiye kendisini güçlendirecek şeyler yemesini önerdim. Onun bu ilaçların üzerine safravi şeyler yemesine müsaade etmedim. Ancak ilaç içmeden önce ve sonrasında kimyon ve safran ve sarımsak ile muamele edilmiş et yemesine izin verdim. Onun ateşi fazla yükselmedi. Onun yediği yiyecekler hastalığını artırdığı için dengeyi sirke vererek akılcıca dengeledim. Hastaya pişmiş maddeleri vererek, ishal olmasını sağladım. Sarı helile 7 dirhem, şahtere 4 dirhem, pelin otu başı 2 dirhem, kasıkotu 2 dirhem, taze hindiba sapları, iyi sümbül 2 dirhem, hindiba tohumu 2 dirhem 3 ratl su ile sadece 1 ratl kalana kadar pişirip, içine 10 dirhem şeker koyup hastaya verilir.

Yine bu hap da yararlıdır: deniz marulu sütü, aynı miktarda şekerle karıştırılır. Bu ilaç yemekten önce hastaya içirilir. Bazen bu ilaç incirle karıştırılıp 2 ila 3 nohut miktarında hastaya içirilir. Sonra koruk ve kuzukulağı alınır; onlarla soğuk karaciğere yakı yapılır. Küçük bir kaşık defne ve sirkeyle karıştırılıp hastaya yakı olarak uygulanır. Karın üzerine uygulanan merhemlerden biri de şöyledir: Ermeni kili, sirke ve suyla ve arpa ve dar unuyla, inek pisliği, keçi pisliği, meşe külü, boraks ve kükürt içinde hepsi sirkeyle karıştırılıp yakı yapılır. Hatta karaciğere sandalla da yakı yapılır. Bazen sandal yakısı karaciğer bölgesine, göbek civarına ve karına uygulanır. Galen şöyle bir açıklama vermiştir: ‘Hastanın gül şarabı içmesi onu rahatlatır. Ben daha sonra o gül şarabının içine defne koydum. Yenebilir lezzetli meyvelerin içine kuru üzüm,

¹⁴⁰ T’M: Galen’in zikrettiği üzere karında su toplanmasının tedavisinde temil gereklidir.

badem ve şeker koydum; susuzluktan şikâyeti olan hastaya verdim. Susuzluk çok fazla olduğunda onun üzerine suyla sirkeyi karıştırıp hastaya içirdim. Defne yapraklarını un haline getirdim ve elekten geçirdim ve de incir balı ile karıştırdım ve yaşlı erkek hastaya onu verdim, ancak bu uygulama hastayı olumsuz etkilediğinden bıraktım.'

Ancak bilinmelidir ki karnında su toplanan kişi az yemek yemelidir ve yedikleri de uygun şeyler olmalıdır. Bel bölgesinde (mide civarında) gevşeklik olduğundan o kişi arpa ekmeği yememelidir.¹⁴¹ Eğer arpa ekmeği yemesi gerekirse o dövülmüş arpadan yapılmış ekmekten çok az miktarda yiyebilir ve bu ekmeği elenmemiş undan yapıp, kurutana kadar pişirip gece verilmelidir. Çünkü darıdan yapılan ekmek kanama yapmamalıdır. Bazıları onun (ekmek) içine nohut unu ilave ederler. Onların içine (darı ekmeği) saf zeytinyağı konmalıdır. Bu hastanın yiyeceği olur. Onun yiyeceği zeytinyağı ile dövülmüş sirkedir. Şüphesiz bu hasta için uygun bir yiyecektir. Tavuk kursağı (safrası) ve taşlığı da bu hastalıkta yararlıdır. O idrar söktürür ve karaciğeri düzene sokar.

Bu hastalıkta yardımcı olarak alınacak yiyecekler şunlardır: zeytin, havuç, sarımsaktır. Nohut suyu ile taşlık da hastaya verilir; *kanabir* (*asclepias*) taşlığı, horoz taşlığı ve tavuk taşlığı, özellikle haşhaş ve suyu ile alınır. Bu terkip onu rahatlatır. Ona etlerden hafif, sindirimi kolay etler verilir. Örneğin keklik, güvercin, paçalı güvercin, *asclepias*, orman tavuğu gibi kuşların eti ve geyik ve onun yavrusunun eti kurutulup verilir. Ayrıca dövülüp inceltilmiş ve tuzlanmış balık da onlar için cidden yararlıdır. Ancak bazen susuzluk çok fazladır. O zaman onların söylemiş olduğu gibi, pancar, kereviz, Yahudi baklası, hindiba, şahterec ve az miktarda kazayağı, pırasa, sedef otu, Kirman kimyonu yaprağı, yarpuz, sarımsak, gebere, acı badem ve hardal verilir. Hububatların hepsi zarar verir. Özellikle davul gibi şişmiş olan karında su birikmesi olanlarda zararlıdır. Ancak bazı bitki kabukları da yararlı olur. Fındık, fıstık, acı badem gibi. Bazen de bitkilerin külleri vücutta birikmiş suyun atılmasında yararlı olur; hurma, kuru üzüm gibi. Şüphesiz onlar vücuttaki fazla rutubet için de iyi gelirler. Ancak onların

¹⁴¹ TM: Huntada gevşeklik olması dolayısıyla o kişiye arpa tohumu ekmeği 8 kasr verilir.

rutubete dönüşmesine izin verilmez. Bu hastalıkta özellikle tatlı nar çok yararlıdır. Ancak şarap, sıcak karında su toplanmasında uygun değildir. Eğer soğuk karında su toplanması söz konusu ise hafif, eski şaraptan biraz hastaya içirilmelidir. Ancak o yemek üstüne içilmelidir. Bilmelisin ki yiyeceğin şişmesi ve sindirimi midede başlar. Lavmanlar ve ilaçlar daha sonra uygulanır ve dışarı atan meyve suları hastaya verilir. Örneğin ballı sirke, süsen ve benzeri maddeler gibi.

*Dışarı Atılmayı Sağlayan Yaki:*¹⁴² 7 kırat bakır kırıntıları, 30 dirhem ekmek kabuklarıyla karıştırılıp ilaç yapılır. Ondandır 6 veya 9 kırat hastaya yedirilir. O idrar atılmasında yardımcı olur. İdrar atılmasında yararlı olan bir başka ilaçta şudur: ısırgan otu tohumlarından 7 kırat, siyah çöpleme aynı miktarda alınır; 1 dirhem fener çiçeği, sümbül, hindiba 2şer dirhem alınıp karıştırılır. Bir defalık dozu 1 miskaldir.

Bir Başka İdrar Söktüğü İlaç: pelesenk, sümbül, Seylan tarçını, kimyon, süsen kökü, *ufarikun* (*hypericon*, *Hyperium cum peroratum*), bataklik sazı meyvesi, badem, kustus, yabani ceviz, kakule. Bunların yağlı kısımlarıyla veya yabani kereviz ve dağ kerevizi tohumları, kandin-diren otu, biber ve fener çiçeğinden ikişer dirhem alınıp ilaç yapılır.

On Üçüncü Kısım

Kas (Et) İçinde Su Toplanması

Bütün bitki kökleri et içinde su birikmesi tedavisinde yararlıdır. Bununla birlikte karında su toplanması bahsinde etsi olan (kasta) kısımda sıvı birikmesine de işaret ettik. Orada menstrual kanın veya basur memelerindeki kanın tutulmasından dolayı kan almaya ihtiyaç duyulur. Bunlar doluluğun (dokuda sıvı birikmesi) delilidir. Oradaki katılaşmış kalma kan almak suretiyle giderilir. Kan alma karında su birikmesindeki tedavisindeki uygulamaya nispetle, hastalık kaslarla ilgili olduğu için, daha yoğundur. Yumuşak tabiatlı olana yumuşak olan iyi gelir. Eğer kaslarda ateş varsa (ateşli hastalık söz konusu ise) ishal yapan ilaçlarla tedavi uygun değildir. Bu durumda kan alma da uygun değildir. Deniz marulu haplarının ve onun şurubunun su üzerine içilmesi uygun olur.

¹⁴² TM: Sıvı oluşumu cidden istifrag eder.

Biz karında su toplanması kısmında diğer sıvı toplanmaları çeşitlerinden kaslarda su toplanmasının daha şiddetli olduğunu söyledik; onun çok kötü olması gerekmez. Muhtemelen, eğer mutedil ilaçlarla tedavi edilirse daima oradaki sıvı serbest kalacaktır; kas yumuşayacaktır. Kusma ona iyi gelir. Beyni temizleyen gargaralar yararlı olur. Dışarı atacak ilaçlar da yararlı olur. Onun için ılgın bazen karında sıvı toplanması şikâyetlerinde de yararlı olur. Özellikle kaslarda su toplandığında ya perhiz yapılmalı ya da sırt üstü yapılmalıdır. Sonra hasta vahşi bir hayvan göğsünde yatırılır. Daha sonra yumuşak kumlu bir yerde yatırılır. Damarlarına yürüyüşle masaj yapılan kişi öncelikli olarak kumdan temizlenir; ikinci olarak içinde biriken tortulardan temizlenmiş olur. Daha sonra hastaya ısınması için perhiz yaptırılır ve özellikle güneşletilir. Şüphesiz ki o güneş ışınları vücudu etkiler. Eğer güneş ışınları çok şiddetliyse hastanın başı etkilenip hastalanmasın diye kumda geceleyin yatırılmalıdır. Bu uygulamadan bütün organlar açılır, rahatlar. Zikredilen zorunluluktan dolayı ovulan damarlara ilaç uygulanır; örneğin eşekhiyarı yağı ve benzeri gibi. Orada üfören soğuk yeller oluşur. [Hasta] cılalayan ilaçlar, safran, kalkalanec ilacı içmelidir; zikredilen idrar söktürücüleri ve onu rahatlatan müshiller de almalıdır. Kasık otu, ardış otu kök suyu içinde ve tohumlarıyla ballı sirke içine konup bir süre bırakılır; tablet yapıp hastaya verilir; ısıtıcı özelliktedir.

Basit ilaçlar bütün bu durumlarda karında su toplanması hastalığında yararlı olur. Hatta ballı sirke, kustus, ılgın, sütleşen otu, pişmiş ardıç cidden yararlıdır. Sadece ardıç tek başına alınıp kullanılırsa cidden yararlı olur. 3 dirhem ardıç alınıp pişirilir; sonra onun piştiği su da onun üzerine içilir. Yine ajowan, kimyon, taberzed tuzu da içilir. Sıcak dolayısıyla olan hastalıktan dolayı oluşmuş tortu ve kötü bitmiş maddeyi atmak için hastadan kan almak ve idrar söktürücü ilaçlar vermek gerekir.¹⁴³ Damarların düzeltilmesiyle iltihaplı karaciğerin mizacı da doğal haline döner. Kaslarında sıvı birikmiş kişinin karındaki su toplanmasında olduğu gibi hastada susuzluk şikâyetleri görülür.

¹⁴³ TM: Isı sebebiyle olan etlilikle birlikte (etlilikte) kan almak zorunludur.

On Dördüncü Kısım

Karnı Davul Gibi Yapan Su Toplanması'nın Tedavisi

Kanun onun tedavisinin vücut tarafından tutulan gazlar sebebiyle meydana geldiğini, dolayısıyla tedavisinin de o gazların dışarı atılmasıyla olacağını kaydeder. Bazen sıvıların bağırsaklarda su toplanmasında olduğu gibi, dışarı atılmasına ihtiyaç vardır ve vücudun onu idrar olarak dışarı atması gerekir. Eğer yeller ve gazlar sebebiyle, mide ve karaciğerde zaaf olmuşsa midenin güçlendirilmesi gerekir veya yağlar ve diğerleriyle karaciğer tedavi edilir. Hatta bu gibi durumlarda ifrat derecede buharlaşma olmamalıdır. Burada kan alma nadiren uygulanır ve fazla müshil madde de verilmemelidir. Burada idrar söktürücülerin verilmesi önerilir. Ancak bunda da ifrata kaçmamalıdır. Şüphesiz onda ifrata kaçmak fazla buharın atılmasına sebep olur. Sonra hastaya öğütülmüş çözen ve gazları atan maddeler verilir. O hastaların her gün karınları ovulur ve hastaya darı ve buğday kaynatılarak verilir. Bunlar hastaya çok yararlı olur. Aynı zamanda içilen hububatlar ve hamurlar verilir. Bazen hastanın karın boşluğunun üzerine bir şeyler koymak gerekir. Taneli bakliyattan, ban otundan ve rutubetli meyvelerden kaçınmak gerekir. Eğer karnı davul gibi yapan su toplanması sıcak mizaçtan dolayı ortaya çıkarsa hastaya rezene, kereviz, sarıyonca, papatya, demir diken suyu vermekten kaçınmalıdır. Şüphesiz davul gibi karın oluşturan sıvı birikmesi hastalığı soğuk mizaçtan meydana gelmiştir. Hastaya kimyon, anason, kunduzhayası, ajowan veilmelidir; kimyon ve kendir çiğnetmelidir ve ağrıya iyi gelen macun ve siyah kimyon yararlıdır. Bu ilaçlar *Akrabadin*'de zikredilir. Yine ajowan, ardıç, kimyon ve taberzed tuzu yararlıdır.

Fitiller. Kimyon, boraks, sedef otu yaprağı alınır; ondan merhem ve lapa yapılır. Sedef otu yağından veya gaz çözücü tohumlarla yapılan filler uygulanır.

On Beşinci Kısım

Epigastrium Bölgesindeki Ağrılar

Epigastrium bölgesinde uğraştıran ve uzun soluklu yeller varsa ve bunun dışında bu sebeplerden dolayı orada ağrı hissediliyorsa, şüphesiz karaciğerden kaynaklanıyordur ve çoğunlukla diyafragma sebebiyle

olabilir. Bu hastalık dalak sebebiyle de olabilir. Kaburgaların içindeki organlarda olup tehlikeli olmayan ateşli hastalıklardan kaynaklanıyor olabilir. Çünkü onlar hareketli yellerdir. Bulundukları yerde ağrı yapmazlar ve bulundukları yerin biraz üstünde ağrı olur. Bunlar baş bölgelerine doğru gitmeye meyilli hıtlar olabilir ve oralarda da buharlar olabilir. Eğer kolik ve ağrı varsa ve kasıklara meyilli ise veya sırt ve bele meyilliye, sesi varsa, kuruluk sebebiyle karın sarkar ve uzar. Bu karnın şişinin mizacının kötüye gittiğini gösterir. Genellikle epigastriumda uzama olursa veba denen ateşli hastalık oluşur.

ON BEŞİNCİ FEN
Dalağın Hastalıklarının Tedavisi
İki makeden meydana gelmiştir.

BİRİNCİ MAKALE
Safra Kesesi ve Dalağın Anatomisi ve Sarılık

Birinci Kısım
Safra Kesesi Anatomisi

Safrakesesi karaciğerle bağlantılı olup, mide civarındadır ve bir sinirden kol buraya gelmiştir; onun karaciğere açılan bir ağzı vardır ve bu kanalla ondaki ince safravi hıltı çeker. Bu kanalla safra oradan karaciğere ulaşır. Onun içinde damarlar ve kan taşıyan damarları vardır. Bunlar safra kesesi içinde birçok kollara ayrılır. Bu damarlar dikey olarak onun çukur kısımlarından içine girer. Onun kanalının ağız kısmı mide ve bağırsaklar tarafındadır ve ondaki kanalla kendindeki fazla safrayı, *Birinci Kitap*'ta zikrettiğimiz gibi, kendi çevresindeki organlara gönderir. Bu kanalın bir dalıyla onikiparmak bağırsağına bağlanır. Bazen küçük bir dalı midenin altına girer. Bazen bu durumun zıddı olur. Ancak çoğunlukla o kanal midenin altına girer. Birçok insanda bu kanal bir tane olup onikiparmak bağırsağına bağlanır. Safra kesesi ve mesanede birer kanal vardır. Yaşlı hekimler bu konuda şöyle bir açıklama yapmışlardır: Safra kesesi küçük kese ve mesane büyük kesedir.

Safra kesesinin yaratılmasının sebebi şudur: Safra kesesi köpük fazlalığını karaciğerden temizler. Yine midenin altına kadar olan kısımda ısıtıcıdır. Safra kesesi kanı inceltir ve içindeki fazlalıkları çözer; kanal ağızlarını harekete getirir; bağırsakları temizler. Kasların değişmesiyle gevşer. Şüphesiz çoğunlukla safra kesesinin yolu midenin rutubetini ara ara yıkamak için yaratılmamıştır; midenin rutubetini de yıkamaz. Çünkü safra mideyi sıkıntıya düşürür ve sindirimi zayıflatır; kötü hıltılarla karışarak midenin bozulmasına sebep olur.

Atar damarlar ve sinirler safra kesesine gelir. Bunlar küçük dallar halinde ona birleşik karaciğerden küçük dallar halinde çıkıp safra kesesine gider. Safra kesesi de mesane gibi 3 çeşit liften oluşmuş bir tabakadan meydana gelmiştir. Eğer o ara ara safrayı çıkarmasaydı veya onu saflaştırmadan çıkarsaydı afet olurdu. Safra kesesi safra oluşturur. Eğer safra karaciğer içinde kalırsa karaciğer şişi olur veya sarılık meydana gelir. Bazen kokuşma ve kötü ateşli hastalıklar oluşur. Eğer bu madde idrar yollarına fazla miktarda giderse yara meydana getirir.¹⁴⁴ Eğer safra gittiği organlara sıcaklık götürürse kaşıntı olur. Bütün vücutta ve sakince diğer yerlere de yayılırsa sarılık oluşur. Safra bağırsaklarda gereğinden fazla olursa safravi ishal ve kazıntı yapar (bağırsakları adeta kazır).

İkinci Kısım Dalağın Anatomisi

Genel olarak dalak ağır, yoğun karnı harap eden şeyleri ve doğal ve arızı sevdanın içinde toplandığı organdır. Onun içindir ki onun bir görevi ve gücü vardır. O kalbin altında ve karaciğer ve safra kesesi tarafındadır. Eğer dalak kanı çekerse onu sindirir. Eğer ekşilik ve bozukluk olursa, damarların ağzında irritasyon ve renk açılması görülür. Eğer içeriği iyi olursa onun büyük damarının içine gönderilir. Eğer dalakta zaaf varsa karaciğer temizlenir; sevdavi hastalık oluşur; örneğin kanser, varis, *elephantiasis* (*fil hastalığı*), bağırsak kurdu, lepra, kara lepra (*lepra nigri*) oluşur. Muhtemelen melankoli, cüzam ve diğer bazı hastalıkları olur.

Nefisten çıkarılması gerekli olanı dışarı atmakta zaaf oluşmuşsa dalakta büyüme ve şiş olur ve sevdadan oluşan yenilenme için yer kalmaz; mide ağzında rahatsız hareketler tıkanıklık oluşturur. Eğer çok fazla sevda mide ağzına gönderilirse yoğun açlık hissi oluşturur.

¹⁴⁴ ITM: Eğer insanda safra kesesinden mideye sebil ve yol olmaz ve bununla birlikte merrenin (tekrarın) insibati ile midenin rutubeti yıkansın diye o yol gerekir. O maslahat için (iş için) bağırsaklara tarik halk olunduğu gibi o zaman bu yarara iltifat olunmayıp safra kesesinden mideye [çoğunluk insanda] yol olunmadığının sebebi budur ki safradan mide müteziye olur ve mideye mansıbbe olan safra gasyan ihdas eder ve sindirimi kötü olur. karaciğer ve mideye asılı gibi durmasını sağlayan bağlar.

O eğer ekşi olup az miktarda mide ağzına gönderilse mide bulantısı olur ve kusar. Bazen bağırsaklarda öldürücü sevdavi ülserleşme olur. Eğer dalakta yağlanma olursa, vücut zayıflar ve karaciğerde zayıflık oluşur. Çünkü dalak karaciğere zıttır. Bazen sevda karaciğerde yanıp mutedil bir ekşilik oluşturur. Bazen midede çok fazla sevda oluşur ve kusma yapar. Bazen de ondan dolayı baş dönmesi oluşur ve orada mide dönmesi denen hastalık meydana gelir. Eğer hasta çok fazla sevdavi hılt kusarsa onda ateşli hastalık oluşmuş demektir. O mesenterde zaaf oluşturur. Dışarı atma güçlüdür. Eğer tutulma, birikme olursa bunların tersi olur. Dalak düz, dil gibi bir organdır; midenin sol tarafında arkasına doğru uzanmıştır; sağlam bağlarla sert yerlere bağlıdır. Dalak boynuyla sevdavi hıltı çeker. Onun boynu karaciğerin içbükey kısmına bağlıdır ve bu boyun kısmıyla karaciğerden safrayı çeker ve altındaki boynuyla onu oradan atar Dalağın içbükey kısmı (çukur kısmı) mide tarafındadır ve onun tepe gibi yüksek kısmı yanlara doğru yayılmıştır. Bu kısımlarında güçlü ve büyük bağları vardır. Bu bağlar onun karaciğer ve mideye asılı gibi durmasını sağlayan bağlardır. O midenin ve karaciğerin alt kısmındadır. Onunla karaciğer ve mide arasında damarlar vardır. Onlardan biri mide ile ilgilidir. Onun birçok dalları vardır. O damarlardan az bir kısmı omentuma bir kısmı dalağa gider ve içlerine girer. Dalakta damarlar (ven ve arter) çoktur. Onlar dalağın cevherinde benzer şekiller oluşturur. Sonra fazlası dışarı çıkar. Dalak ağır sevdavi hıltı fazlalıkları kolayca atabilmek için böyle yaratılmıştır. Dalak omentumdan daha ince zarlarla örtülmüştür ve bu örtü ortaktır. Çünkü diyafragma da kökünü omentumdan alır.

İkinci Kısım

Sarı ve Kara Sarılık

Burada vücudun rengine değişme olur; sarı veya siyaha dönüşür. Sarı veya siyah rengi oluşturacak hıltlar deriye doğru hareket eder ve bu durum herhangi bir sıkıntı olmadan meydana gelir. Eğer safrada sıkıntı olursa veya sevdada dördüncü günde inerse deride sarılık olması çoğunlukla karaciğerden ve safradan kaynaklanır ve kara safra olursa dalaktan kaynaklanır. Sarılığın sebebi safra ve

sevdadır. O bedenın genel mızacından da kaynaklanmış olabilir. Biz diyoruz ki sarılık safravidir. Ancak o çoğunlukla safradan kaynaklanır veya onun atılamamasından kaynaklanır. Safra yapan organın çok çalışmasından kaynaklanmış olabilir veya garip bir sebeple oluşmuş safranın fazla oluşmasından olmuş olabilir veya karaciğerde o organın fazla sıcaktan pişmesinden fazlası sıcaktan dolayı o organın çok ısınmasından veya karaciğerdeki şişlerden ve safra yollarındaki şişlerden veya tıkanıklıklar dolayısıyla safranın safra kesesinde uzun süre tutulmasından veya safra kesesinin sıcak mızacından karaciğerinde cidden ısınmasından hastalığın sembolü olan sarılık oluşur. Ancak sadece organdan değil bütün bedende ısının ifrat derecede artmasından hastalık oluşması kanın safraya dönüşmesine sebep olur ve yenen ve içilen yiyecekler safraya dönüşür. Eğer sıcak mizaç varsa, yine yenen besinler safraya dönüşebilir. Midenin sıcaklığıyla midedeki süt çok fazla safra oluşturmaz.

Eğer garip sebepler varsa, örneğin küçük bir yırtık oluşmuşsa veya kötü bir çarpımadan kişi darbe almışsa veya çok sert bir çarpma veya akbaba biti ısırması ve haşere ısırmasından da bu hastalık oluşabilir. İlacı leopar safrası ve engerek yılanı safrası içmektir. Eğer hastalık öldürücü değilse, genellikle hastalık iyileşebilir. Ancak çoğunlukla bir defa görülür; hastalık tekrar etmez. Sarılık genellikle safradan olur ve safranın kana doğru yayılması; kanda baskın olmasından ortaya çıkar ve bulunduğu yerden bütün vücuda yayılır.¹⁴⁵ Bu safra doğal yoldan def edilir. Bir başka şekilde sarılık daha vardır ki bu buhran yaratır. Bu sarılık çoğunlukla yavaş yavaş oluşur; bu oluşum günlerce devam edebilir; ciltte yoğun bir şekilde yayılır ve yoğun bir madde olarak orada bulunur.

Bu 2 sebepten oluşan hastalık daha çok kuzey ülkelerinin hareketli rüzgârlarıyla oluşabilir veya yılın soğuk günlerinde ortaya çıkabilir ve alışlageldiği üzere, terleme alışkanlığı olanlarda da sarılık meydana gelir ve karaciğerdeki tıkanıklık sarılığa sebep olur. Biliyorsun ki sıcak şişlerin oluşması mızacı sığağa doğru meylettirir ve genellikle safra oluşturur. Sıcak şişlerle ortak olarak, mızacın değişmesiyle sa-

¹⁴⁵ TM: Ancak çok safra ile oluşan sarılık çoğunlukla bir defa görülür.

rılık ortaya çıkar. Bazen şiddetli sıcak şişler [dışarı atılmaya engel olduğu için] sarılığa sebep olur. Soğuk şişlerde kara safra oluşur.

Çoğunlukla sebep şudur: kusmanın olmaması sebebiyle sarılık oluşabilir. Karaciğerden veya safra kesesinden veya bağırsaklardan ve diğer organlardan boşaltım olmazsa, safra atılmazsa sarılık olabilir. Eğer karaciğerden safra atımı yoksa bu hastalık için fail sebep olabilir veya onda bir hastalık varsa sarılığa sebep olabilir. Onun sebebi etkin gücün zaafi olabilir veya def etme gücündeki zaaf olabilir. Yine bu hastalığın sebebi onun atılmasını sağlayan kanalda tıkanıklık olmasıdır veya karaciğer ve safra kesesi arasındaki kanalda tıkanıklık olabilir. O karaciğerdeki sıcak ve katı şişlerden kaynaklanmış olabilir. Bir diğer sarılık da soğuktan dolayı karaciğerin kanallarındaki zaafıktan kaynaklanmış olabilir. Bu durumda kanallarda kasılıp büzülme söz konusudur. Aynı zamanda burada baskı oluşur. Diğer tıkanıklıklar da sarılık olmasına sebep olur.

Bilmelisin ki, sarılık safranın karaciğer ve safra kesesinde toplanıp tutulmasından oluşur. Karaciğer safrayla ısınır. Safra, safra kesesinde oluşur ve normalde, sağlıklı durumda çoğunlukla böyledir.

Safra Kesesi Sebebiyle Oluşan Sarılık: Sarılığın sebebi karaciğerden safra kesesinin zaafi sebebiyle safrayı çekememesidir. Karaciğerin temizleme kabiliyeti vardır veya güçlü bir çekim gücü vardır ve o doluluk oluşturan maddeyi çeker. Bu durum safra kesesinin birden boşalıp onun uzamasına ve gücün kaybetmesinde sebep olur. Bazen bağırsaklara giden yollarda, kanallarda tıkanıklık oluşur. Aniden çok fazla safradan oluşan doluluk dolayısıyla tıkanıklık olur veya şiddetle, yoğun bir şekilde karaciğerden safranın boşaltılmasından veya safra kesesinden şiddetle çekilmesinden sarılık oluşabilir. Habis safra kanal ağzının üzerini kapatır. Bununla birlikte buradaki eziyet eden güç zayıflar. Ancak başka sebeplerden de tıkanıklık oluşabilir ve o da kulunca ve sarılık oluşmasına sebep olur. Çünkü kulunç yüzünden gevşek hılılar kanalın ağrısını tahrik eder. Safra bağırsaklara geçemez. Bunun sebebi kulunçtur ve ondanda sarılık oluşur. Aslında kulunçtan sarılık olmaz; sarılıktan dolayı kulunç oluşur. Aslında, belki de onların hepsinin sebebi tektir. O tıkanıklık kulunç olmadan önce safra yolunu tıkar. O tıkanıklık bağırsağa geçer ve bağırsağın yıkanmasını engeller.

Aslında bağırsağın yıkanması gerekir. Çoğunlukla onda rutubet vardır ve birden kulunç oluşur ve safranin adeta geri dönüş yaptığı belirlenir. Bunun sonucunda sarılık ortaya çıkar. Safra vücuda dağılıp sarılık olmasına sebep olur. Karaciğer kanalındaki tıkanıklık safra kesesine veya safra kesesi kanalına ve bu kanaldan da bağırsaklara gider; bağırsaklar etkilenir veya perişan olur. Bunun geri dönüşü olmaz.

Ancak bağırsaklardaki arazlar dolayısıyla oluşan sarılık bir grup hekimin dediğine göre, şöyle de oluşmuş olabilir: Bazen bağırsaklarda ve özellikle kolon diye bilinen bağırsakta çok safra toplanır. Burada onun tutulması ve oradan çıkamaması daha sonra oraya gelecek olan maddeyi engeller; ona yol açamaz. Eğer oraya madde gelse bile bu çok azdır. Eğer orada açıklık çok olsaydı onun ve diğerlerinin bağırsaklardan atılması mümkün olabilirdi. Ancak bunun ne zaman bağırsaklarda söz konusu keyfiyet hissedilirse sarılık olacağı düşünülmüştür. Ancak dalakta kara safra 2 bakımdan oluşur; bunlardan biri dalağa aittir; diğeri karaciğere ait olandır. Safra kesesi yüzünden oluşan sarılık safra kesesi kanalının tıkanmasından meydana gelir. Bazen güçlü olmasından yüzünden bazen de güçsüz ve zayıf olmasından kaynaklanır.

Ancak karaciğerdeki kara sarılık sıcaklığın şiddetinden olur; sevdâ oluşana kadar kan ısıtılır; o adeta yanar. Bazen de bedende sevdâvi hiltın çok olmasından kaynaklanır. Buna dalaktan da destek gelir ve bağırsak kanalları da yardım eder. Sonra iş tamamlanır. Bazen de çok şiddetli soğuktan olabilir. Burada kuruluk ve soğukluk birliktedir. Bazen de rutubetle birlikte olur. Burada sebep soğuk ve katı şişlerdir. Bütün vücutta kara sarılık olmasının sebebi şudur: Bütün bedende şiddetli sıcaklık vardır ve kanı yakıp karartır veya soğüğün şiddetinden don olur ve kararma oluşur. Bütün sarılıklardan, bedenin tamamı sorumludur. Onun sebebi vücuttaki bütün damarlardır. O damarlardaki bozulmadan meydana gelmiştir. Bu bozulma kanın bağırsaklardaki su toplanmasında oluşan etsi maddeye dönüşmesine benzetilir. Bu durumda şüphesiz karaciğerde görülen bir bozukluk yoktur. Muhtemelen damarlardaki bozulmalar hastalığın oluşması için yeterlidir. Sen kara sarılığı sınıflandırabilirsin ve bilirsin ki o sık görülen bir hastalıktır. Safra konusunda söylendiğine göre, onun sebebi maddenin (safra) tutulmasıdır.

Bazen sarı sarılık (safravi sarılık) diğerleriyle birleşir. Bu durum sarı safraya yanmış kanın karışmasından meydana gelir. Kanın terki-bi karışır ve her iki bakımdan (safra ve sevdavi hılt) bozukluk oluşur, yani safra kesesi, karaciğer ve dalak tarafında bozukluk oluşur. Bir grup hekim şöyle der: Sarılık beklenmedik bir şekilde ortaya çıkar ve sevdavi olanı da beklenmedik bir şekilde ortaya çıkar. Başka bir grup safravi hıltın sebebinin sevdavi hıltın sebebinden daha güçlü olmasından sarılık çıktığını ve sevdavi hıltın yavaş yavaş oluştuğunu kabul ettiler. Ancak her ne kadar çoğunluk böyle söylese de, durum onların dediği gibi değildir. Yine şöyle bir görüş vardır: Kara sarılık dalak hastalıklarının delilidir. Damarlar sebebiyle doğasının sarsılmaya doğru sürüklenmemiş ve harap olmamış olduğu görülür. Çoğunlukla sarılık olan kişinin rengi sarıdır. Bu onların dalaklarının tabiatına bağlı olarak oluşur. Çünkü maddenin tutulması yanmayı uyandır ki bu da onun delilidir.¹⁴⁶

Sarılık olmasıyla birlikte şöyle olur: Hasta kendi haline terk edilir ve tedavi edilmezse madde çözülmez. Hastanın kendi haline bırakılması halinde korkunç şeyler olur ve çoğunlukla hastalık ölümle sonuçlanır. Sarılık gruplarından en tehlikelisi Hippokrates'in de zikrettiği karaciğer şişi dolayısıyla oluşan sarılıktır. O şöyle demiştir: Eğer karaciğer sert ekmek gibiyse bu kötü bir delildir. O yine şöyle demiştir: Bazıları bu konuda şöyle derler: sarılıkta bazı vuruşlar vardır ki hızla kötüye gitmez. O kişinin idrarı bezelyeye benzer. Onunla birlikte karına batırılan iğneyle bu belirlenir. Hastanın ateşi vardır ve zayıf bir titreme olur. Zayıf bir baş dönmesi görülür. Bu durumdaki hasta 14 gün sonra ölür.

İkinci Kısım

Safravi Sarılığın Delilleri

Bilinmelidir ki, çoğunlukla sarılık safravi ve sevdavi olur. İdrarı köpüklüdür. İdrarın içinde çoğunlukla kırmızı köpükler olur. Bu du-

¹⁴⁶ TM: Bazen sevdavi sarılık hastalığı dalağa ve benzerine delil olur. Tabiat muavvik sebebiyle cihet-i nefde (nefze?) tehdidi eylemeyip sevdavi tamamen vücuda yayar ve sevdavi sarılığı tahrik eder. Safravi sarılık halilerinin çoğunlukla tabiatları muhtekale olur.

rum karaciğerin iyileştiğini ve kuvvetli olduğunu gösterir. Ancak karaciğerin kötü sıcak mizacının belirtileri şunlardır: Bilinen belirtiler şişin belirtileridir. Onunla (şişle) birlikte beyazlanma olmasa bile, onda tıkanıklık olur. Bazen muhtemelen köpük fazladır ve tıkanıklık vardır, ancak karaciğer hastalıklarında hissedilen ağırlık sarılıkta hissedilmez ve beden zayıflar ve idrar kırmızılaşır ve nadiren tekrar eder. Onun sebebi safra kesesindeki şiddetli yanma ve ondaki iltihaptır. Ancak onun işareti beden renginin sararmasıdır. Yalnız yüzü siyah ve dili beyaz olur; gevşeklik vardır ve safra kesesinin altında yoğun boşluk oluşmasından dolayı tabiat bağlanır. Hasta yoğun bir şekilde sararır; sonra kararır, ağırlaşır ve daha sonra yoğun bir pis koku oluşur.

Ancak bütün bedende sıcak kötü mizaç şöyle olur: Bütün bedene dokunulunca sıcaktır; onda kaşıntı olur ve ağrı vardır; iştihâ azalır, alışlagelmişten farklı olarak biraz gevşeklik vardır. Aynı zamanda idrar da normale yakındır; ellenince damarlarda sıcaklık hissedilir ve rengi değişiktir. Onların rengi beyaza dönmez. Karaciğer yakınında ve tıkanıklık oluşan safra kesesinin ağırlığı hafifler.¹⁴⁷ Karaciğerde sarılık olduğuna dair hiçbir belirti yoktur. Tıkanıklık aniden oluşmaz. Eğer sıcak şiş dolayısıyla katılık, sertlik belirtisi varsa, sana daha önce verdiğimiz alametlerle hastalığın varlığı belirlenir.

Ancak sarılıktaki tıkanıklık belirtisi şöyledir: çoğunlukla beyazlık geri döner veya pek az safrası vardır ve idrarında yoğun sarılık olur. Sağ tarafında, safra kesesi tarafında ağırlık ve ağrı vardır. Beslenmede gaz oluşur; bütün bedende kaşıntı vardır. Hastanın sol tarafına dönerek uyuması korkutucudur. Ondaki safra rengi biraz, bir defaya mahsus olmak üzere biraz beyazlanır ve yoğun beyaza dönüşür. Önce biraz beyazlaşır; sonra sarılık oluşur. Karaciğer tedricen biraz beyazlaşır. Şüphesiz onun içindeki safra, safra kesesinden azar azar bağırsaklara gönderilir. Bundan dolayı azar azar ağarır ve beyazlaşınca tamamlanır ve sarılık ortaya çıkar.

Eğer safra kesesinden bağırsağa giden yolda tıkanıklık olursa, yani tıkanıklık bağırsaklarla safra kesesi arasındaki kanalda ise, karaciğer-

¹⁴⁷ TM:Karaciğere ait sarılığın belirtilerinden hiç biri onda olmaz; tıkanıklık bir defada aniden oluşmaz.

de önce fonksiyon bozukluğu yoksa, karaciğerin bozukluğu ancak onda maddenin tutulması sonucunda ortaya çıkar ve safra oluşmadığı belirlenir. Safra kesesinin ağzı yoğundur ve güçlü bir susuzluk hissedilir. Safra kulunç oluşturacak kadar çoktur veya hastalık sahibi bu yüzden veya daha önce verilen sebeplerden ortaya çıkar. Buradaki tıkanıklığın sebebi soğuktur veya daha önce söylendiği gibi kabız (daralma) onun sebebi olabilir. Genel olarak söylenenlerden anlaşılacağına göre, bütün vücudun durumu böyledir. Ancak böyle bir şeyin geri gelmesinin sebebi veya etli yapı oluşması sarılığın hala devam ettiğinin delilidir. Bundan sonra tıkanıklık olur. Lavman veya başka şekilde açıcıların uygulanmasının yararı azdır. Genel olarak karaciğerin filleri zayıftır ve bazen onun belirtileri (hastalık) şiddetli olur.¹⁴⁸

Eğer sarılığın sebebi safra kesesindeki güçlerin zaafıysa hastada şiddetli kusma görülür. Safra kesesi ağzında ilkin ağırlık olmaz; orada yavaş yavaş oluşur. Rengi beyaz ve sarı arasında bir renge dönüşür. Ancak eğer karaciğerin dışarı atma gücünde zaaf görülmezse sarılık da idrarda güçlü olarak belirlenir. Bazıları zannederler ki eğer safra karaciğerden atılırsa, idrar da kendi rengindedir. Onun doğal halinde de bir değişiklik olmaz. Burada karaciğerin kurtulması ve rahatlaması, safranın safra kesesinden atılmasıyla olur. Şüphesiz idrar kendi renginde olur. Onu durumu doğaldır. Burada karaciğer doğal olarak safrayı atarak kurtulur. Karaciğer safranın kana geçmesini engeller. Ancak eğer safra atılamazsa, bu durum sarılıktaki idrarın beyazlaşmasıyla anlaşılır veya biraz renginin değişmesiyle ortaya çıkar. Bu durum kötüdür ve karnında su toplanan kişi için korkutucudur. Çünkü o soğuk tıkanıklık olduğunu (soğuğun tıkanıklık oluşturduğunu) gösterir.

Ancak benzeri bir durum kişiyi hayvan ısırığında da görülür; hastanın durumu onun zehirlendiğini gösterir. Aynı zamanda bu durum önceden tahmin edilemeyen bir sağlık durumunu da işaret eder ve hıltların iyiliğini de gösterir. Buna ilave olarak, beyazlaşmaya doğru başka değişimler de görülür. Ancak sarılık olmasına yakın başka işaretler de gösterir. Eğer hastalıkta had derecede buhranlar görü-

¹⁴⁸ TM: Karaciğerin başka işaretleri de olur.

lürse bu başka durumların da habereisidir. Örneğin mide bulantısı ve kusmaya olan meyil, safra kusma, yoğun uykusuzluk, susuzluk hissi, yemeğe karşı isteksizlik, iştihaszlık, ağzın sarı rengi, nefesin küçük-lüğü, tabiatın kuru olması ve buhran başka buhranların da olacağını gösterir. Ancak bölümünde açıklandığı gibi, yakın delilleri kötü olan durumun iyileştiğini gösterir. Safravi sarılıkta nabız çoğunlukla kü-çüktür ve güç zaafı vardır. Fakat hastalık şiddetli değildir. Çünkü sı-caklık hafiftir. Ancak yoğun bir kuruluk vardır. Bundan dolayı nabız hızlıdır. Mizacın kötü olmasından dolayı yeterli güç yoktur. Safravi sarılık çoğunlukla sarı damarlarla ortaya çıkar.

Üçüncü Kısım

Kara Safranın Sebeplerinin İşaretleri

Bu hastalık sadece dalakta görünüyor gibidir. Ancak onun sarı olup, daha sonra siyaha dönüştüğü belirlenir. Şüphesiz elbette, sarılık dalak-tan olmaz. Eğer o siyahsa karaciğerden kaynaklanmış olabilir. Ancak kara sarılık çok şiddetli sevdavi hıltan oluşur. Bunun belirtisi dalaktaki katılık, sertlik ve büyümedir ve sol tarafta hissedilen ağrıdır. Biraz sev-danın dalaktan atılmasıyla idrarda siyahlık görülür. Bazen biraz kara kurt da çıkar. Bu hastalığın gücünün delilidir. Bazen eğer karaciğerde afet yoksa idrar da iyidir veya onlarda ifrat derecede bir bozulma görül-mez. Bu durum dalağa ilişkin olarak ortaya çıkan sarılığın iyi olduğun-un; dalağın kurtulabileceğinin işaretidir. Bu sarılıkta safra kesesi uzar, ağrı ve ağırlık vardır. Çoğunlukla bu durumlar tabiatla ilgilidir.

Bazen tabiat gevşek olur ve onunla birlikte nefes alıp verme bo-zuktur; sıkıntı vardır ve sebepsiz bir vesvese vardır. Bazen onunla bir-likte siyah damarlar oluşur.

Sanki yolda tıkanıklık varmış gibiyse bu durum yoğun ağırlığa işa-ret eder ve sağ tarafa yatarak uyumak zordur. Orada sıcak ve katı şiş varmış gibidir. Onlarla birlikte hastalık belirtileri ortaya çıkar; [dalakta] zaaf var gibiyse onunla birlikte ağırlık ve yoğunluk olmaz. Eğer zaaf karaciğerde de mevcutsa onda belirtileri görülür. Dalakta hastalık yoktur veya ondan muaftır. Ancak sevda karaciğerde bozuk-luk oluşturmuştur. Ancak orada dalak tabii gibidir; gerçekten yoğun değildir. Ancak dalak doğal gibidir; gerçekten yoğun değildir. İdrar-

da onun delilleri görülür. Eğer bozulma sıcaklık bakımından ortaya çıkmışsa ve kuruluk varsa bu sevda safraya dönüşür. Eğer sıcaklık ve rutubetten kaynaklanıyorsa renk safradan fıstıki yeşile döner. Eğer soğuktan kaynaklanıyorsa soğuk galip olup idrarın rengi yeşile döner veya kuruluk galip olursa siyaha döner. Eğer soğuk ve rutubet olursa idrar sarıya dönüşür ve fıstıki renkte olur ve soğukla birlikte bu renk yoğunlaşır; dalağın rengi tektir.¹⁴⁹

Dördüncü Kısım Safravi Sarılığın Tedavisi

Bilinmelidir ki sarılık tedavisi iki işe yönelmiştir. Bunlardan birisi ciltteki sarılığın, diğeri gözdeki sarılığın tedavisi için bilinen yıkayan, keskin kokulu ilaçlar ve gözler için gözde oluşan sarılığı gideren ilaçlar verilir. İkincisi mizacı düzeltmek ve hastalığın sebebini ortadan kaldırmaya yöneliktir. Ancak güçlü destek ve şişe karşı önlem almak gerekir. Ancak tıkanıklık açılmalıdır. Bunun için basilikten veya bazılarının vasıflandırmalarına göre, dilaltında *islîm* denen damardan kan alınır. Gerekirse sağ koltuk altından, karaciğer üstündeki damarlardan veya kaburgaların altındaki boşluğun altından kan almak gerekir veya oradaki maddenin dışarı atılması yoluna gidilir. Eğer çoğunlukla madde bu yolla atılmazsa kusmayla atılması sağlanır. Bütün sarılıklarda o yararlıdır. Ancak zararlı zehirli maddenin ortadan kaldırılması gerekir. Bunun için de öncelikli olarak hastalığa sebep olan ne ise onun bertaraf edilmesi gerekir. Karaciğerin sıcak mizaçlı olması bu kötülüğün sebebi olabilir veya vücutta sıcak mizaç olması hastalığa sebeptir.¹⁵⁰ Eğer hastalığın sebebi yenilen içilenden başka bir şey veya yiyecek ve içilecek şeylerse veya safravi doluluksa, öncelikli olarak onları kusmak gerekir. Kan almak için örneğin basılık damar kullanılabilir. Safravi olan için helile ve şahterec gibi ilaçlar ve kısa mahmude otu ve benzerleri kullanılabilir.

¹⁴⁹ TM: Eğer sarılığın oluşması soğuk ve rutubet cihetinden lup ve rutubet galipse renk sarı nemmeye ve fıstıkiye meyilli olur. Eğer soğuk hakim olursa hazrete meyilli olur ve had(z)rete meyilli olur ve bu zikredilen renkler sevda karaciğer sarılığının renkleri olur. Ancak dalağa ait renklerden birinde olur.

¹⁵⁰ TM: sonra sarılığa karşı alınacak tedbirler verilmelidir.

Peynir Suyundan Yapılan İlaç: 3.ratl keçi sütüyle alınır ve 1 avuç yalancı safran alınıp, un haline getirilir. Bir saat kadar bu terkip karıştırıldıktan sonra, süzülür ve bir gece bekletilir ve peynir yapılır. Onunla birlikte sarılığı temizlemek için bal ve şeker karıştırılıp Hint tuzundan 2 dirhem ilave edilir. Bu güçlü bir terkiptir. Bu terkiye kısa mahmut otundan 1 danek alınıp karıştırılır ve hastaya içirilir. Hasta ona 3 gün dayanabilir. Bu peynir suyu ishal eder; dışarı atan maddelerle sarılığı temizler; turp yaprakları suyundan 1 ukiye ve Çin tarçınından 7 dirhem ve meyve tohumundan 1 dirhem, sabırdan 1 danek alınır ve bu zikredilenler karıştırılarak bir arada hastaya verilir.

Bu ilaç karaciğerdeki sıcaklığı ıslah eder veya onun kanallarındaki şişleri tedavi eder ve humma iyileştirir. Söz konusu sarılık hastasının yiyeceği arpa suyu ve bakladır. Özet olarak, ifade edilirse bu konuda fazla konuşmak gerekmez. Sen karaciğer şişleri kısmında bu hastaların nasıl beslenmesi gerektiğini öğrendin. Ne zaman olgunlaşıp pişmiş olursa, ona kısa mahmut otu sabır ve benzeri ilaçlar verilmeye cesaret edilir. Fakat duvar sarmaşığı, hindiba ve benzeri diğer ilaçlar kuvvetini keser.

Genel olarak şiş olmadıkça ve iyileşmedikçe sarılık ilaçları uygulanmaz. Ancak eğer ateş yoksa ve hastanın gücü yerindeyse hastada şiş olmadığını gösterir. Eğer sonradan iltihap olursa o zaman tedavisinde özellikle balıketi, inek eti, kuzu eti, meyve suları ve özellikle nar suyu verilir. Çoğunlukla hasta bunlarla beslenir. Her ne kadar bunlar yiyecek olarak görülürse de bu hastalık için çok güçlü ilaçlar niteliğindedir ve yararlı olup mizacı düzeltirler. Bunun gibi ilaçlardan biri de turp yaprağı öz suyu, dut öz suyu aynı miktarda alınıp ondan 30 dirhem kadar içilir; şüphesiz burada sarılığın kendisi kastedilir. Aynı zamanda safra kesesindeki iltihap için de yararlı olur. Bunun gibi sarılık olan kişilere dişi eşek sütü, turp az miktarda sirke ile pişirilip hastaya içirilirse veya pelin otu usaresi, soğuk suyla içirilirse yararlı olur. Bu hastaya taze ekmek tuz ekilip hindiba ile 7 gün verilirse bu terkip de safra kesesini yıkar ve ufuneti bertaraf eder. Ancak daha sonra yoğun karışık şarap içmesinde bir sakınca yoktur. Ancak etlerden korkmak gerekir; kuş etinin derilerinin zararı olmaz.

Sıcak dolayısıyla görülen bütün sarılıklarda uykusuzluk ve sıkıntıdan ve çok hareketten kaçınmalıdır. Hasta hamam yapmamalıdır.¹⁵¹ Bedeninde çok sıcaklık varsa (vücudu çok sıcaksa) hamamdan ısınmışsa ve karaciğeri soğuksa ve mesanesi de soğuksa damarları da soğuktur. Özellikle de soğuk sularla hamam yapılırsa rutubetli ilaçlar ılık su içinde pişirilip verilmelidir. Ancak soğuk sular ve kabız yapan ilaçlar sarılığın çözülmesini engeller. Karaciğer ve safrakesesini ısıtan yakılar onların üzerine uygulanmalıdır. Bu haplar içilmelidir: hıyar, hindiba, marul, kabak çekirdeği, tebeşir kırmızı gül eşit miktarlarda alınır ve her dirheme karşılık 1kırat kâfur konur ve o terkipten hap yapılır ve hastaya içirilir. Sandal suyunun kâfur suyunun karla muamele edilip, soğuk öz sularıyla verilmesi yararlı olur. Hatta soğuma işlemi karında hissedilene kadar uygulansa yararı olur. Şüphesiz sarılığı bertaraf eder ve bu işlem idrardaki sarılık geçene kadar ve beyazlanana kadar devam ettirilir.

Eğer hastalığın sebebi karaciğerin ve safra kesesinin zaafı ise karaciğer zaafı için alınan tedbirlerle tedavi yapılır. Şüphesiz safra kesesinin tedavisi de yine onun ilaçlarıyla yapılacaktır. Ancak şişin tedavisini biz burada işaret ettik ve karaciğer kısmında tekrar zikrettik. Ancak tıkanıklıktan ortaya çıkan rahatsızlığın tedavisi karaciğer kısmında zikredilen tıkanıklık ilaçları ve kan almayla ve tıkanıklığa sebep olan maddenin çekilip atılmasıyla olur. Eğer tıkanıklık tepe kısmında ise dışarı atan maddelerle tedavi edilir. Eğer alt kısmında (çukur kısmında) ihtiyaca dayalı olarak bütün kabız yapan maddelerden kaçınmak gerekir ve kurutan ilaçlardan da sakınmalıdır.

Eğer sıcak olursa onun yolu darlaşır ve tıkanıklık güçlenir ve burada iyi olan şudur: yumuşatıcı ve rutubetlendiren maddeler vermek gerekir. Sonra onu açmak gerekir. Onun durumundan dolayı soğuk

¹⁵¹ TM: Tabiğ ile olan nüshalarda ve şöyle bir açıklama vardır: Sarılığın sebebi sıcaksa uykusuzluktan, gazaptan ve çok hareketten kaçınmalıdır. Bu nüshanın da sağlıklı olma ihtimali vardır (Bu açıklanın doğru olma ihtimali vardır). Çünkü zikrolunan hallerin encamı (durumu) tedbir gerektirir. La mahalle soğüğün fazlalığından olan sarılığın kesilmesinde (ortadan kaldırılmasıyla) yararı olur, ancak hamam istimalinden bütün vücut her ne kadar ısınrsa da ancak karaciğer ve mesane soğur ve karaciğerin soğukluğundan damarlar da soğuk olur.

ve rutubetli maddeler verilmemelidir. Eğer böylece açıldığında veya başlangıçta muhtemelen ona dışarı atan maddeler de verilmesi gerekir. Bilmelisin ki sen onun tedavisinde başlangıçta dışarı atan maddelerle başlamalısın ve eğer müşhilin kuvvetli açıcı etkisi olmazsa kuvvetli müşhiller verilir. Onların bir defada içirilmesi zorunludur. Eğer tıkanıklık kanalda oluşmuşsa örneğin kanalda çok fazla etlenme oluşması gibi. Ben şöyle diyorum: bazıları şöyle bir ilaç önermiştir: taze semizotu öz suyu, taze turp yaprağı suyu, kuzukulağı yaprağı suyundan hepsinden birer ölçü alınır ve hepsi karıştırılıp süzülür, kuzukulağı suyu ile bezelye alınıp katılır. Bu onun gücünü artırır.¹⁵² Bazıları der ki: turp tohumu ve kavun çekirdeği ezilip birbirine karıştırılıp, onun ¼ kadarıyla sarı sakız ve kustuk karıştırılır. Eğer tıkanıklık kuruluk ve yaşlılıktan dolayı görülüyorsa bu durum beden durumundan kaynaklanır. Mutlaka safradan oluşan bu hastalık için onu yumuşatan şeyler vermek gerekir veya onu incelten nesneler verilir; örneğin yeşillik ve badem yağı gibi. Ancak eğer tıkanıklık sıcak şişten meydana gelmişse onun tedavisi sıcak şişin ilacı ile yapılmalıdır. Eğer pişiren madde uygulanmışsa, bunu içtiğinde zarar görür. Anason, rezene gibi idrar söktüren maddeleri korkmadan içebilir. Aynı şekilde safrayı atan maddeler de yararlıdır. Eğer şiş katı ise tedavi zordur. Şüphesiz onu katı şiş ilaçlarıyla tedavi etmek gerekir. Öncelikle sarılığın kendi ilaçlarıyla tedavi etmek gerekir. Karaciğerin tıkanıklığı kısmında zikredilen basit ilaçlar burada kullanılabilir.

Bu kısımda özellikle iyi olan açıcı ilaçlar şunlardır: ada soğanı ve sümbül, acı badem, pelin otu, yabani sümbül, anason ve bazı seçkin maddeler alınır. Ayrıca açıcı maddelerle birlikte hastaya verilir. Bunlar eski çam kozalağı 3 dirhem, kuru üzüm 5 dirhem, sarı kükürt 1/2 miskal, küsküt, kereviz tohumu (dağ kereviz tohumu), kara nohut, beyaz kendir ikişer dirhem alınıp dövülür; hepsi ezilir ve 1,5 dirhem rezene suyuyla hastaya her gün verilir. Aynı zamanda bu terkip iyi bir macundur. Ayrıca eşek turbu sarılık için iyi gelen ilaçlardandır. Safra

¹⁵² TM: Ne zaman pişiren madde bulsa sakın zarar verme özelliğini gösterir. Eğer katı şişe onun tedavisi saubdur. Çünkü zikrolunduğu üzere ilkin şiş tedavi edilip sonra sarılık tedavi edilmelidir.

kesesi kanalında bu tıkanıklık zorlayıcıdır, ancak lavman ve müşhiller yararlı olur. Burada alınan müşhillerden küsküt, çıyan otu, ağaç mantarı, yalancı safran, neft tuzu ve benzerleri ile hazırlanmış müşhiller verilir. Aynı zamanda bu terkiplerle lavman da yapılır ve bunlardan ilaç da yapılır

Bu ilaçlar yararlıdır: Çam kozalağı 4 dirhem, ağaç mantarı 3 dirhem kasık otu 3 dirhem alınıp hindiba suyuyla ondan 1 dirhem içilir ve bu içim tekrarlanır.

Hafif Yararlı İlaçlardan Biri: Ballı sirke ve süsen şurubu verilir. Eğer sarılıkta tıkanıklıktan şikâyetçiyse zerdeçal, tiryak ve benzerleriyle kuvvetle açmak için kullanılır. Aynı şekilde zamk (gumlac) verilir. Eğer ateşten dolayı tıkanıklık olursa üzüm cidden iyi gelir. O tıkanıklığı açar ve seçkin bir ilaçtır. Aynı şekilde, duvar sarmaşığı, hindiba, marul kökü suyu iyi gelir; ondan 2 dirhem balla verilir. Aynı şekilde duvar sarmaşığı, hindiba sarı sakız, Çin tarçını parçaları, acı badem yağı veya tatlı badem yağı ile muamele edilir.

Ancak hastalığın tedavisi ve onun çözülüp iyileştirilmesinin yanı sıra, şüphesiz onlar sayesinde tıkanıklık açılır ve onların başka yararları da vardır. Bu ilaçlardan içilerek alınanlarla organ ve kanallar yıkanır ve koklanarak kullanılan ilaçlar da yararlanır. Çoğunlukla onların göz ve yüze yararı vardır. Burada tedavide uygulanan tedbirlerden genel olanlar da vardır; zaman zaman hastaya hamam yaptırılması bunlardan biridir. Hastaya hamam uygulanması ona suların belli yollarla etki edip hastalığın (sarılık) geçmesini sağlar. Kişi banyo aldığında banyonun içine de atılması gereken ilaçları atar. Hamamdan çıktığında soğuktan etkilenmesin diye gerekli tedbiri alınmalıdır. Hasta banyodan sonra derin uykuya dalar. Ancak o hasta hamam yapmazsa alması gereken ilaçları almalıdır. Bu ilaçlar sarılığı deriden atacak ilaçlardır.

Bu atma bazen güçlü ishal ve idrarla veya damarlarla olur. Vücut damarları perhizden, yorgunluktan, bitkinlikten, susuzluktan, özellikle sulu şaraptan etkilenir. Aynı zamanda arkasından banyo alınırsa ve sarılık ilaçları uygulanmak istenirse sarılığın çözülmesine çok yoğun zarar verir. Çünkü gaz oluşur. Ancak hasta kendini ısıtan ilaçlar-

la direnebilir.¹⁵³ Bunlar biber gibi ilaçlardır. Sonra hasta soğuk suyla yıkanır. Denir ki sarılık olan kişi eğer sarı olan şeylere bakarsa yararlı olur. Bu bakış sarı maddenin vücuttan atılmasını tahrik edip ciltten dışarı atar. O kişiye hafif ilaçlar verilir. Ancak ben bazı bu tip tedaviye inanmam ancak onların önerdiği tedaviyi de inkâr etmem.

Bilinen içilerek alınan ilaçlardan bir şöyledir: hasta banyoya sokulup ona 2 ukiye turp suyu yarım dirhem boraks ve bir ukiye saf altın alınarak terkip hazırlanır. Bu terkip içildiğinde sarılık kalmaz. Yine bir başkası şöyledir: helyondan bir hurma kadar ve bir avuç nohut alınır; toprak kap içinde 5 ölçü su ile pişirilir. Ekşi olmayan şarapla karıştırılıp içirilir. Eğer hastanın ateşi yoksa banyoda su içine oturtulur. Banyo suyu içine pişirilen kız saçları pişirilip konur. Ondan acıkmış insan çıkar. Bir başka ilaç terkibi şöyledir: boraks çiçeği 2 dirhem eski şarapla birlikte açık havada 1 gece bırakılır ve hastaya içirilir. Söylenildiği gibi ısıtıcıdır veya kavrulmuş ada soğanı ile 6 kısım kavrulmuş tuz karıştırılıp hastaya içirilir. Fesleğen şerbeti aç karna hastaya içirilir veya zikredildiği gibi, deniz marulundan 2 dirhem beyaz *nimberes* ile içirilir ve hastaya nar kabuğu 4 dirhem, arsenik 2 dirhem; onlarla birlikte onların hepsi kadar *ebdam* tohumu alınır veya eşek sütünden yaklaşık 1 veya biraz daha az miktarda karıştırılıp, içirilir.¹⁵⁴ Onun üstüne 6 dirhem boy otu ile eşek sütü içilir veya ondan 1 dirhem içilir veya boyotu ve bal suyla içilir. Soğuk su olan banyo içine oturtulur veya toz haline getirilen kız saçından 4 dirhem alınır ve anason suyuyla pişirilir veya biraz şarapla kuzukulağı suyu veya siyah olmayan kemikle beslenmiş köpek pisliği 4 dirhem balla verilir veya kuru pancar yaprağı 6 dirhem ballı suyla verilir veya pişmiş koyun pisliği veya kuru yarpuz yaprağı 4 dirhem şarapla karıştırılır; 3 gün içilir veya kara nohut 1 ratl, kızsacı 1 avuç alınıp pişirilir. Hatta 1/3'ü kaybolana kadar pişirilir ve ondan 2 ukiye içilir veya turp suyu 2 ukiye, şaraptan 1 ukiye alınır veya kara nohuttan 1 ratl, pelesenk tohumu, kendir, rezeneden; her birinden 1 avuç alınır; 6 ölçü miktarda su da pişirilir. Hatta 3 kı-

¹⁵³ TM: Sarılığı çözen ilaçlar (tedavi) uygulansa onun sahibine soğuk ve yel isabet etse zarar verir. Ancak o soğuk ve şimal ile olursa (içeriği uygun olursa?) verilen direnç sağlayan ilaçlar ağrı kesmeye yönelik olmalıdır.

¹⁵⁴ TM. 2 dirhem veyahut 2 dirhemden çok hulbe suyu ile ve balla içilir.

sım kalana kadar pişirmeye devam edilir. Ondan 1 ukiye içilir. Eğer ateş yoksa bu terkipte bir şarap içmelidir veya tarçından dayanabildiğince 3 ölçü baharatla¹⁵⁵ 3 parmağa kadar alınıp, yarısına kadar şarap ve balla karıştırılıp 1,5 ukiye içilir veya su ve şarapla verilir veya iyi cins 2 dirhem mahlep kabuğu veya baharat tat veren bazı maddelerin kabuklarından 1 dirhem alınır; rafadan yumurta içine konup içilir veya keçiboynuzu tozu 18 kırat *koristikun*¹⁵⁶ (*frusatikun*) şarabı ile içilir veya çam kozalağı, nane, dağ üzümünden biraz içilir veya biber ve kemikle beslenmiş beyaz köpek pisliğinden bir kaşık şarapla verilir veya yabani su kabağına doldurulur ve hastaya suyu içirilir veya ayı safrası şarap içinde verilir veya geyik boynuzundan 1/3 dirhem alınır; kükürtten 2 damla alınır ve bu içilir. Bu terkipten sonra şarap içilir Bunların hepsi sarılık içindir ve özellikle tikanıklık içindir.¹⁵⁷ *Hyufarikun*, kızsacı, sıbagın kabuğundan eşit miktarlarda alınır ve 1 dirhem içilir.

Bu kısımda basit ilaçlarda kullanılmıştır. Bunlardan açma özelliği olanlar şunlardır: Pelin otu, anason, yabani sümbül, su zambağı, sıbagın kabuğu, eşek turbu, yine pelesenk, ağaç mantarı, kundus, servi cevizi, kustus, loğusa otu. Burada şunlar da zikredilir: keklik beyni şarap içine konup, tüketilir veya 2 yumurta sarısı alınır ve yarım ölçü iskerce şarabı ile karıştırılır ve içilir.

Bu ilaç çok yararlıdır: kurutulmuş solucan içmek yararlıdır. Şüphesiz o sirke içinde muamele edilir ve aynı zamanda ayı safrası iyi gelir. Şu da denenmiş ilaçlardandır: kuzukulağı kökü hastaya içirilir ve daha sonra, hasta Güneşte oturtulur ve sonra 1 saat yürütülür, öyle ki hastanın ateşi yükselir ve susar. Sonra pişmiş kızsacı içilir. Şüphesiz hasta bu durumda çok terler. Özellikle ilaç kızsacıyla uygulanırsa

¹⁵⁵ TM:tarçın

¹⁵⁶ TM:frusatikun

¹⁵⁷ TM: su ve şarapla içilir veyahut iyi cins mahlep kabuğu 2 dirhem veyahut fuh el-sabig 1 dirhem, niberşed (simberşed?) yumurtası ile içilir veyahut karn-ı eyyel beradesinden 8 kırat alınıp frusatikun şarabı ile içilir veyahut sanavber tohumu (tanesi) ve nanhah meyvizec alınıp hastaya içirilir veyahut biber ve azıcık köpek kemiği hurui yumurtası parmakla alınıp şarapla içilir veyahut boşluğu çıkarılmış bir hanzele şarap ile doldurulup içilir veyahut ayı otu şarapla içilir veyahut karanfil 1/3 dirhem ve kibrit 2 danek olmak üzere alınıp hepsi içildikten sonra üzerine şarap içilir veyahut hepsi sarılık içindir. Özellikle de sevdavi sarılık içindir.

bu durum ortaya çıkar. Baharat kabukları, nane ve aynı zamanda hamamdan sonra içirilmelidir.

Özellikle idrar atanlar şunlardır: servi cevizinden 2 dirhem alınır ve Seylan tarçını yağı, eski merhem (yağlarla yapılan) içilir.¹⁵⁸ Bu hasta için yararlı olur; hastalığını (sarılık) atar. Bütün hastalık idrarla atılır. Çok idrar atılmasında büyük kirpi (dişi porcupine) eti tenkiyede yararlıdır; maddenin atılmasında karaciğer bakımından da yararlı olur. O *iscerce* ve kereviz tohumu, şeker kamışı şekeriyle yararlıdır. Müshillerden özellikle şu yararlıdır: ebucehil karpuzunun alınıp içi boşaltılıp içi yağla doldurulduktan sonra ateş üzerine konur ve kaynatılır ve sonra saflaştırılmış şarapla içilir. Bizim denediğimiz ilaçlardan biri de şöyledir: yarım dirhem sabır, mahmude otu 1 danek, yeşil tuz 4 dirhem, baharat kabuğu ve ağaç mantarı ile yapılır. Bizim daha önce zikrettiğimiz bir ilaç: Bizim daha önce *Akrabadin*'de zikrettiğimiz ilaçlardandır.

Burnundan Çekilerek Alınan İlaçlar: Eşekhuşarı, bahçe teresi yaprağı ve koklanmasıyla etkili bazı bitkilerin suları buruna çekilir. Arteni-sa (sow bread) tek başına veya Anadolu siklameni öz suyu veya kadın sütü içinde bir gece bekletilerek hastaya günlük beslenmesinde verilir ve onun kökünün suyu çıkarılıp zambak suyuyla beraber hafifçe az bir miktar sirke içinde kaynatılır ve diğeri ile birlikte burna çekilir; burna damlatılır veya turp kökü suyu yaprağı ile dövülür. Onun suyundan burna damlatılır. Onun buharı cidden incitici bir sıvıdır. Soğuk öz suları, örneğin marul suyu veya nehir *asflus'u* (*pogelseed*) ve sirkeyle uygulanır. Eğer hasta hamam havuzundayken bunlar burna çekilirse 1 saat için uygulanır. Bu hasta için iyi bir ilaçtır. Aynı zamanda onun içine siyah kimyon konup bir gece ve bir gündüz 1 saat uygulansa yararlı olur.

Yine dağ üzümünden 4 dirhem pişirilir; kişniş suyu ve 10 dirhem badem yağı ile karıştırıp burundan içe çekilir. O banyoya veya hamama girilen yere (banyo) konur. Bazen onunla kuru yabani kekik ve ekşi sirke karıştırılır. Göz onunla ve gül suyu, kişniş suyu ve kar suyu ile yıkılır.

¹⁵⁸ TM: Onu içen mutlu olup neşat üzere iken beslenir. Bu tedbirle o kişi sarılığın hepsini idrarla atar.

Sarılık olanları yıkamak şöyle olur: meyve suları, kızsacı, pelin otu, mercan kökü, yavşan, papatya, özellikle peygamber çiçeği, dereotu kökü onun içine katılır. Eğer sarılıkta ateş varsa onun içine ekşi ağaç kavunu ilave edilir. Şüphesiz o çok temizleyici, parlatici olduğundan bütün renkleri ortadan kaldırır. Bu söz konusu maddelerden yakı yapıp, hastaya verilir ve papatya yağı, dereotu yağı ve yine üzüm kökü yağı, süsen yağı gibi yağlarla merhem yapılır.

Ancak buhrani sarılık şöyle olur: eğer hastalık sarılık olarak belirlenmişse, bundan hastalığın kendisini kastederiz. Bazen ishal yapacak maddelere ihtiyaç yoktur. Bazen bir tek hamam yapması hasta için yeterli olur. Şüphesiz onların idrarlarında ve fazlalıklarında biraz renk açılması olur. Bilinmelidir ki madde onun içindeki madde yoğundur. Bunlar yoğun olduğunda, onların yoğunluğuna göre, diğer maddeler verilmelidir. Onlara tedavide zehirli olması dolayısıyla tedavide tiryak ve *mitriditus* ilaç olarak verilir. Sonra ekşi elma suyu ve nar suyu, hindiba suyu, semizotu, pamuk tohumu öz suyu, misk gibileri içilir ve tiryaklar soğutulmuş olarak onların içine konur. Başlangıçtaki arazları (sarılık) bunlar bertaraf edilir. Özellikle zehir içilirse [bertaraf edilmek üzere] süt ve badem yağı içilir.

Ancak onların tedbiri (tedavisi) yiyeceklerle olabilir. Ancak zaaf görüldüğünde ve tıkanıklık yokken sıcak mizaçla ortaya çıkan sarılık kısmında içilen ilaçlarla alınan tedbirleri anlattık. Ancak tıkanıklığı ve zaafı olan sarılık tedavisini de bizim zikrettiğimiz karaciğerle ilgili makaleden öğrendin. Sarılık olanın beslenmesi şöyledir: özellikle latif ve açıcı yiyecekler alınmalıdır. Balıklı ekmek yararlıdır. Özellikle idrar söktürücü ve bizim daha sonraki kısımlarda zikredeceğimiz latif yiyeceklerle tedavi edilir.

Beşinci Kısım

Basit Kara Sarılığın ve Sarı ve Kara Sarılıktan Mürekkep Olan Sarılığın Tedavileri

¹⁵⁹Dalakla ilgili olan kara sarılığın tedavisinde doluluğa dikkat edilir. Eğer doluluk varsa çok demevi ise sağ basilikten ilkin kan alınır ve

¹⁵⁹ TM: Bundan önce anlaşıldı kikara sarılık 2 sınıftır. Bir sınıfı dalağı ve ikinci sınıfı karaciğere ait sarılıktır.

sonra dilaltı damarından kan alınır. Sonrakiler dalakla ilgili tedbirlerdir. Dalağın tıkanıklığı, şişleri ve zaafi tedavi edilir. Eğer dalağın sevdavi sarılığının sebebi sevdavi hılt olup, sevdanın çok olmasının sebebi bundan önce zikrettiğimiz güçlü yiyecekler ise, dışarı atmayı sağlayan sevdavi maddelerle atılması gerekir. *Asklokondriyun* ve çöpleme *Akrabadin*'de zikrolunduğu üzere, pişirilip birkaç defa dışarı atamada uygulanmalıdır veya bu özelliklere uygun olan küskütün pişmiş verilmelidir. O pişmiş terkip şöyledir: kara helile ve Kabil helilesi; her birinden onar birim alınır; şahterece, asklokondriyun, çıyan otu, gebere meyvesi; her birinden beşer birim, kereviz kökü, rezene; her birinden birere avuç, siyah çöpleme 2 dirhem. Bu maddeler 3 ratl su içinde dörtte biri kalana kadar pişirilip üzerine 5 dirhem, küsküt ilave olduktan sonra hafifçe tekrar kaynatılır ve süzöldükten sonra hafifçe kaynatılır ve tekrar süzöldükten sonra 3 dirhem fıkara ilacı yapıp kullanılır.

Aynı şekilde kara helile, küsküt, Hint tuzu, ağaç mantarı, gebere kökünün kabuğu alınır. Bunlar karıştırılıp hap yapılır. Zikrolunan dışarı atan terkiplerden sonra deve sütü içilir. Eğer deve sütü bulunması mümkün olmazsa, peynir suyu alınır ve ballı sirkeyle, tohumlar ve bataklık sazı ve yavşan ve *asklokondriyun* ve kabuğu ve gebere kökü ve benzeri maddelerle ve onların pişmiş meyveleriyle ılgın yaprağı ve kökü gebere yaprağı suyu, turp yaprağı suyu, ballı sirke ve aynı zamanda it üzümü suyu, kereviz suyu da ateşi olan hastaya içirilir. Pişmiş ballı sirke *asklokondriyun*, gebere yaprağı, ılgın meyvesi ve yavşan meyvesi de onların içine ilave edilir. Eğer dalakta sıcak şiş varsa ısıtıcı maddelerin çok fazla verilmemesi gerekir. Eğer onda tıkanıklık varsa, karaciğerin tıkanıklıklarında zikredilen güçlü açıcılar ve dalağın tıkanıklığında kullanılan ilaçların alınması önerilir.¹⁶⁰ Eğer hastalığın (sarılık) sebebi dalağın maddeyi çekim zaafından kaynaklanıyorsa, herhangi bir şart olmadan onun üzerine ağırlık konmalıdır ve perhiz uygulanmalıdır; dalağı güçlendiren yakılar uygulanmalıdır. Örneğin pelin otu, yabani kimyon, bataklık sazı meyvesi, yabani kekik, kantaron, gebere kökünden; her birinden bir kısım alınır ve bir kısım gül,

¹⁶⁰ TM: Eğer karaciğerde tıkanıklık varsa onu açıcı olanları zikrederiz.

bir buçuk kısım Yahudi balsamı, amonyak zamkından 7 kısım alınıp yakı yapılır. Eğer yıkamak gerekirse keskin sirkeyle yıkanır. Bunun içinde dereotu, boraks, tuz, sedef otu, yarpuz vardır. Eğer kara sarılığın sebebi karaciğerin sıcaklığıysa, karaciğerle ilgili ilaçlar verilmelidir. Eğer karaciğer soğuksa özellikle büyük tiryakla tedavi edilir. Eğer hastalığın sebebi bütün vücudu ilgilendiriyorsa ilkin karaciğer tedavi edilmelidir. Ancak sarılığın kendisinin tedavisi vücuttaki sarı sarılığın tedavisinde kullanılan ancak güçlü olan ilaçlarla mümkündür.

Ancak iki sarılık birlikte olursa, yani hastanın hem kara sarılığı hem de sarı sarılığı olursa onda doluluk olup kan almak gerekirse 2 elinden kan alınır ve ancak 2 kan almanın arasında birkaç gün ara verilmelidir. Onun tedavisinde sarı sarılık ve kara sarılık tedbirleri bir araya getirilir ve bunlarla birlikte pelin otu pişirilip pişmiş küskütle birlikte içilir; turp yaprağı, ılgın, söğüt suları da her birinden 1,5 ukiye, it üzümü suyu 3 ukiye, gebere yaprağı suyu 2 ukiye alınıp hepsi bir araya toplanıp 10 dirhem Çin tarçını ile kaynatılır ve üzerine 13 dirhem fıkara ve 2 danek safran ve 3 kırat ayva içine mahmude otu konup, hastaya içirilir; 2 gün beklendikten sonra peynir suyu ve ballı sirke içirilir.

Ancak sarılığın hepsinde uygun olan madde bilinen yiyecekler olup onların hafif olması gerekir. Balık yağı, piliç iç yağı ve bunun gibi yetiştirilen hindiba ve bostan kerevizi sirkeyle muamele edilmiş gebere hasta için yararlıdır.

Altıncı Kısım

Dalağın Diğer Durumları¹⁶¹

Zikri daha önce geçen hastalık gruplarından mizacı ve tertibi tıkanıklık ve bağların değişmesi ile ilgili olanlar gibi, bütün şiş gruplarında dalak hastalıklarının bütün arızaları görülür. Bilinmelidir ki, ne zaman dalak uzayıp yağlansa vücudunda sarılığa eğilim olur. Çünkü öncelikle dalağın yağı ilkin karaciğere gelir ve onunla arasında zıtlık olur. Bundan dolayı karaciğerde yağ dolayısıyla kan az olur. Karaciğer, büyüklüğü dolayısıyla, az miktarda oluşturduğu kanın çoğunu

¹⁶¹ TM: dalak Hastalıkları Hakkında Söylenen Bütün Sözler

besin olmak üzere kendine çeker. Bundan dolayı vücudun besini çok az alır. Sonuç olarak, dalağın meyli hıltların azalmasına ve dalağın yağlanmasına ve hıltların kötülüğüne işaret eder. Bazı dalak hastalıkları karışık hıltlara işaret eder ve bu karışık hıltlar orada hastalık oluşturur. Şüphesiz onlar, dalağa ait olmayan nöbetler oluşturur. Dalak hastalıkları çoğunlukla korkutucu olur. Hastanın rengi sarı veya siyahtır. Bazen dalak hastalıkları mideye geçer. Bazen iştihâ artar; bazen de iştihâ azalır. Bazen de sindirime yakın ekşi bir şeyler kusar. Bu kusmadan sonra hastada sıkıntı görülür. Sonra ağrı ve onun arkasından kanlı idrar görülür. Bunun başka dalak hastalıklarında görülmesi iyidir. Aynı şekilde organda ağırlık ve yoğunluk hissedilir; sanki onda kan pıhtısı varmış gibidir. Bazen dalak hastalıklarından oluşan humma, başka biro hummayla çözülür.

Dalağın Mizaçlarının Belirtileri: Dalağın sıcak mizacı onun sağ tarafında iltihap olduğunu gösterir. Kötü kusma ve sevdâ hıltından güç aldığını gösterir. Soğuk çekim gücünün zayıflığı, iştihâ düşüklüğüne, şiş sıkıntısına, çok fazla karın gurultusuna, baygınlığa işaret eder. Kuru mizaç, katılığa, bedenî hafifliğine ve kanın ağırlığına ve rengin yoğun siyah olmasına işaret eder. Rutubetli mizaç onun sağ tarafının gevşekliğini ve bedenî gevşekliğini gösterir. Siyah rengi beyaz kurşuni renge meyleder. Önerilen ilaçlar onun kendi haline dönene kadar verilir ve böylece organın gücünü koruması ve fonksiyonunu yapması sağlanır.

Bilinmelidir ki, dalak ilaçlarıyla karaciğer ilaçları arasındaki fark dalak ilaçlarının kuvvetli olması daha yoğun olması ve ortak olmasıdır. Karaciğer özellikle onunla ortaktır ve tedavisinde kullanılan ilaçların ifrat güçte olmaması gerekir. Cidden onun tedavisinde çok ağır ilaçlar kullanılmaz. Örneğin keskin sirke zorunlu olmadıkça kullanılmaz. Ancak dalakta bunun aksi uygulanır. Dalak güçlü ilaçlara ve ona nüfuz edecek ilaçlara ihtiyaç duyar. Dalağa has ilaçlar şunlardır. Örneğin gebere kökü kabuğu ve kökü, *kondrivan*, amonyak zamkı, yabani sarımsak bunlar arasındadır. Dalak hastalıklarında büyük basilik damardan kan alınır. Yine safenden ve 2 jugular venden kan alınır.

Yedinci Kısım

Dalağın Sıcak, Soğuk ve Katı ve Şiş Olmayan Dalak Katılığı

Bilinmelidir ki dalakta sıcak ve katı şişler birlikte görülebilir, denir. Muhtemelen dalakta oluşan şişler hızla sertleşir, katılaştır. Çünkü onu besleyen kandır ve o kan ağırdır, yoğundur ve şişlerin içinde katılaştır. Çoğunlukla dalak şişleri katıdır, ancak bazen gevşek olabilir. Çoğunlukla ondaki şişler sıcak şişlerdir ve demevidir; saf ravi olana da bazen rastlanabilir. Çoğunlukla soğuk şişler görüldüğünde bunlar katı, soğuk şişlerdir ve dalağın aşağı kısmında bulunur; onun 4 şekli vardır: yuvarlak, geniş, uzun, yoğun ve uzun ve ince gibi. Onda balgami şişler nadir görülür. Dalağın etinde katılık oluşur. Onun cevherinin ağırlaşması, yoğunlaşması demektir. Ancak bu yoğunlukta mübalağa olması şiş olduğunu göstermez. Ancak onda olan katı şişler öncelikli olarak korkutucudur.

Hippokrates humma için şöyle diyor: Eğer dalakta bozukluk varken karında ağrı varsa bu hastalığın iyi olabileceğini gösterir. Bu demektir ki o daha sonra rahatlayacaktır. Eğer kanda ihtilaf, karışıklık varsa o da iyidir; bu durum çözülme olduğunu, dalağın eski haline döneceğini gösterir. Eğer bağırsaklarında kayganlık varsa karında su toplandığında, hasta helak olur. Bundan dolayı mizaca soğuk istila eder. Denir ki (tabipler der ki) bu tip madde birikimleri olan kişinin dalağında hastalık görülmez. Bu bakış açısına göre, bu tip maddelelerin dalağa gelişi rutubetli mizaçtan kaynaklanır. Bu çıkarım sebeplere dayanılarak yapılmıştır; ağrı hissedilir.¹⁶² Bazen dokunulunca sakinleşir ağrı yoktur veya büyük ölçüde kaybolur. Karında gurultu vardır; hasta baygınlık hisseder. Sıcak şişler ve iltihaplarda, ateşli hastalıklarda, yoğun susuzluk hissedildiğinde bu arazlar paylaşılır. Ancak saf ravi şişte şiddetli, yoğun iltihap vardır. Onun susuzluğu güçlüdür ve yoğunluğu azdır. Ağrının uzun sürmesi hastalığın iltihaba meylini gösterir. Rengi kırmızıya döner. Ancak katı şişleri olan kişilerin soluk alıp vermeleri bozuktur. O şişlerle birlikte titreme de oluşur.

Hippokrates *Büyük Kitap*'ında bir kişinin dalağında ağrı olduğunda onda kırmızı kan ve vücutta beyaz yaralar görülür. O yaraların

¹⁶² TM:ağrı hissedilmez.

ağrısı olmasa bile, ilkin iştihası azalıp ikinci günde o kişi helak olur. Dalağın şişleri bazen burun kanaması ile buhran oluşturur. Özellikle burun kanaması oluşur ve kulak arkasında şişlerin oluşmasıyla da buhran meydana gelir. Onun irinleşmesi ve o maddenin yoğunlaşması dolayısıyla açıldığı görülür. Onların idrarları kırmızı, ağır ve kan gibidir. Onların idrarı içinde dağılmış pis maddeler vardır. Bunlar hastalığın dalaktan kaynaklandığını ve onun yıprandığını gösterir.

Derler ki, ne zaman idrarda kan pıhtısı olsa ve dalak sıcak olsa dalak bundan zarar görür ve kötü etkilenme olur. O kişilere dalak büyümesi arız olsa uzun süre öyle kalır ve yaşadığı sürece görünen hali sağlıklıdır. Eğer dalak büyümesi dolayısıyla bazı bozukluklar oluşursa da bu durum madde dolayısıyla olur. Bilinmelidir ki karaciğer şişi daha sonra dalağa geçer. Ancak dalak şişinin karaciğere geçmesi daha önemlidir.

Belirtiler: Dalak şişlerinin hepsinde büyüklük ve ağırlık ortaktır; hastanın sağ tarafında diyafragma kadar uzanan bir ağrı vardır. Bazen bu ağrı köprücük kemiğine kadar uzanır. Bazen de köprücük kemiği ile sağ taraftaki ağrı ortaktır. Bazen kişinin soluğu artar; sanki çocuk nefesi gibi olur. Çünkü diyafragmanın şişleri solunum hareketini artırır. Solunumun durması eziyetle sıkıntı yaratır. Dolayısıyla şiş büyük olmadığında, eziyet oluşmaz ve diyafragmanın da eziyet oluşturmadığı belirlenir. Eğer dalakla diyafragma arasında ortaklık varsa, bu karaciğer ve dalak ortaklığından daha az görülür. Şüphesiz dalağın mide ile olan ortaklığı da azdır. Yine dalağın şişi oluşmaya başladığında bedende zayıflama olur. Bu durum dalaktaki şişten meydana gelir. Özellikle eğer onun aşağı kısmında olursa kanda incelme olur. Çünkü dalak kanın ağır, yoğun kısmını kendine çeker ve onu temizler ve onun tıbbi bakıma ihtiyacı olur.¹⁶³ Çünkü midenin ağzı dalağın altıyla ortaktır. Bundan dolayı, ondan sevdavi hılt için yararlı bir ven midenin ağzına girer. Eğer vende yoğun sıcaklık oluşursa o sevdavi hılt etrafa dağılır; kol ve bacaklara yayılır.

¹⁶³ TM: Bazen kişinin elleri ve ayakları şişer.

Böylece hastanın burnuna ağzına dağılır. Kan ince olduğundan soğuk olup organları ısıtamaz; oralarda hızla şiş oluşturur. O miktar olarak azdır. Bu durumda organlar şiddetle soğuğa karşı tepki gösterir. Ancak burada oluşan şişler ağırlığı olmadığından dolayı farklıdır. Ancak dokunulduğunda zaman zaman sıkıntı oluşturur.

Ancak zihnin güçlü hıltlarının hakim olduğu, maddesinin de çok olduğu belirlenir. Çünkü sevdavi madde çok hakim olmadıkça başa doğru çıkmaz. Eğer o başın yönünden başka yöne doğru hareket ederse, genellikle diyafragmaya doğru hareket eder. Çünkü dalak diyafragmayla ortaktır ve diyafragma da beyinle ortaktır. Dolayısıyla dalağın sevdavi bozukluğuyla beyinde de bozukluk ortaya çıkabilir. Dalağın katılığından ve sertliğinden dolayı bazen dilin rengi de siyahlaşır. Bu hastalıkta bağırsaklarda gurultu oluşur. Aynı zamanda solunum bozukluğu görülür, ancak her ikisinin birlikte olması gerekmez. Muhtemelen bazen düzensiz bir şekilde yüksek ateş olur. Bazen dalaktaki sertleşme ile birlikte dalakta yaralar oluşabilir. Kanın ağırlığı ve yoğunluğu sebebiyle dişlerde, diş etlerinde yenme görülür ve bu yiyen yaralar el ve ayaklara kadar inebilir. Bozuk buharlar yukarı çıkıp diş ve diş eterinde yenmeye sebep olur.

Buradaki bu oluşumlara sebep hastalık dolayısıyla uygulanan perhizdir. Çok sıkı bir perhiz yapıldığında orada bulunan madde iki kolla bacaklara çekilip orada yara oluşturur; oradaki yaralar döküntü şeklindedir; yeşilimsi tanecikler halindedir. Bu yaralar iyi huyludur. Ancak dalağın bu hastalığına sebep kendisindeki çözülme ise oluşan yaralar sürekliedir. Dinlenme ve rahatlamada yara olmaz. Eğer hastalığın sebebi böbreklerse bu yaralar sürekliedir, hatta istirahat anında bile bu yaralar geçmez. Çok fazla kan alma genellikle dalakta şişe sebep olur ve onu sonbaharda terk eder. Eğer dalakta katılık varsa kendisi güçlüdür; kendi maddelerini kendi doğal güçleriyle oluşturup o maddelerden bozuk ve zararlı olanlarını atar; gereksiz zeytinyağı gibi. Bu da dalak hastalıklarının sebebinin kendisi olmayıp karaciğer olduğunu gösterir. Karaciğerin hastalıklarının iyi olması dalağın hastalıktan kurtulması şikayetlerin ortadan kalkmasıyla mümkündür.

Soğuk balgami şişlerin belirtileri şöyledir. Her ne kadar bunlar şiş belirtisi gösteriyorlarsa da gevşek ve yumuşaktır; renkleri beyazdır ve biraz siyaha meyillidir. Hastanın yiyeceğe meyli daha fazladır. Ancak kusturmak istenirse hasta zor kusar. Genellikle şikâyetleri yiyeceklerle ilgilidir ve kusma ve dışarı atmak için güçlü ilaçlara ihtiyacı vardır.

Sekizinci Kısım Dalağın Sıcak Şişlerinin Tedavisi

Bütün bunların dışında dalağın sıcak şişlerinin tedavisi karaciğerinkine benzer. Tedavi kabız yönünden (kasıp büzme bakımından) de yapılır. Bu bakımdan da karaciğerle ortaktır. Tedavi sıcak şişten katılaşmaya geçiş yapan hastalara uygulandığı şekilde düzenlenmiştir. Ancak onlarda sıcaklığı kesen ve vücut ısınısını dengeleyen ilaçlar verilmelidir. Büzen ve soğutan ilaçlar da hastaya verilir; örneğin şap gibi. Bilmelisin ki bütün dalak ilaçlarına sirke ilave edilmelidir. Tedaviye öncelikle basilik venden kan alınarak başlamalıdır. Sonra karaciğer hastalıklarında zikredilen meyve suları ve öz suları hastaya içirilir. Onlardan özellikle dalağa mahsus olan söğüt yaprağı suyu, ilgin suyu, karaardıç yaprağı suyu, semizotu suyu, taze kız saç suyu verilir. Hastaya 2 dirhem semizotu tohumuyla sirke karıştırılarak hazırlanan ilaçlardandır; yararlı olur. Onlar özellikle dalaktaki şişleri ve katılığı çözmeye yönelik ilaçlardır. Hastaya bir kaşık kuzukulağı verilse yararlı olur. Karaciğer kısmında önerilen ilaçlar da yararlı olur. Özellikle diken üzümü yararlıdır. Bilhassa, organın kuruluşu ortadan kaldırılmak istenirse kudret helvası vermek iyi gelir.

Dokuzuncu Kısım

Dalağın Katılaşmasının Tedavisi

Eğer sen dalağın katılaşmasının sebebinin ve uzun süre devam etmesinin sevdavi kanın orda olmasından kaynaklandığını bilersen basilik ve dilaltı damarlarından kan almalısın ve dilaltındaki damarlardan kan almayı kanamanın gücü düşürmesine kadar değil, kanama kendiliğinden durana kadar devam etmelisin. Bazen de sağdaki juguar venden kan almalısın.

Bazen sevdayı atan maddelerin verilmesi ve onlarla sevdanın dışarı atılması gerekir. Bu konuda kara sarılıkla ilgili bilgi verilirken gerekli açıklama yapıldı. Taşlaşmış hıltları tamamen çözüp tamamen eritip yumuşatan *Kanun*'da zikredilen ilaçları da unutulmamalıdır. Çünkü bunlardan (bu bileşik ilaçlar) vazgeçmelisin. Bu hastalığın tedavisi için organın sorunlarını çözüp cilalanması için kullanılan bu ilaçların alınmasına gerek yoktur. Bazen de tedavi edici gücü sen basit ilaçlarda bulursun. Bazen de bileşik ilaçlara ihtiyaç duyarsın. Sık sık birleştirilerek terkip yapılan basit ilaçlar kabız (tutan) veya mutedil sıcaklık için kullanılır. Basit ilaçlarda bu özellikleri sen belirlersin. Eğer ilaç safravi (yakıcı) ise onda safravi özellik belirlersen onu sirkeyle veya şap gibi bir şeyle muamele etmelisin; şap onda güç oluşturur ve ona latiflik, incelik verir. Dalak hastalıklarında hekimlerin zikrettiği damar üzerine dağlama sol kolun iç tarafındaki damara uygulanır. Ancak bu şekildeki dağlamanın pek yararı olmaz.¹⁶⁴ Bazen dalağın tedavisinin hafif olması yeterlidir. Beden için uygun olan tedavinin ona da yararı olduğu konusunda fikir uyuşması vardır. Eğer onda çok tıkanıklık yoksa ve kanda yoğunluk yoksa bu yeterlidir. Aynı şekilde mevcut kanın yoğunluğu karaciğer tarafından düzenlenirse bu durumda kanın tertibi düzeliş sevdası hıltı azalır. Bazen dalağın yoğunluğu artarsa ona sadece şuruplarla yapılan tedavi yeterli olmaz; yakı uygulaması yapılması gerekir. Deve sütü haricinde bütün sütler yararlıdır. Deve sütü dalak için zararlıdır.

Bu sebepten dolayı basit ilaçların daha yararlı olanı gebere kabuğudur. Özellikle dövülmüş nohut kabuklarıyla karıştırılmış ballı sirkeyle içilmelidir. Muhtemelen o tek başına alınabileceği gibi kantaron ve onun öz suya ve özellikle kantaron unuyla hazırlanmışsa karışım yararlı olur. Süsen kökü, tuz cevheri çiçeği, su zambağı ile macun yapıp balla o her gün hastaya verilir. Beşparmak tohumu amonyak zamkı, yer palamudu, kısa mahmut otu, yeşil bitkilerin tohumu, *fırasıyun* (*marribium vulgare*) özellikle bizim zikrettiğimiz son veren maddeler hastaya verilir. Soğan da iyi bir ilaçtır; yararı

¹⁶⁴ TM: Ancak o şekilde olan dağlamanın yararı tartışmalıdır, yani bu kısımda yararı görülen dağlamanın zikri başka kısımdadır. (kısımda verilecektir).

çektir. Ballı sirke, geyikdili bitkisi, ılgın suyu ile verilir. Bahçe teresi, kara kimyon, ağaç mantarından, her birinden bir ölçü alınıp, ballı sirke ve kantaronla yapılan şerbet yararlıdır. Her birinden 1 miskal veya 2 miskal veya 2 dirhem içilebilir. 5 dirhem küsküt, 1 ukiye ballı sirke içine konur. Bu şekilde verildiğinde dalaktaki maddeleri dışarı atar; onunla yakı da yapılır. Amonyak zamkı ve acı bakla ballı sirkeyle pişirilir ve pişmiş ayva ve saf suyla içilir. Ballı sirke içilir veya iyice kaynamış su içilir. Yabani nohut sirkeyle ve ballı sirkeyle ve taze diken suyu kuru dereotu alınıp deva idrarıyla veya 2 dirhem kasık otuyla pişirilip, pişmiş pelin otu suyuyla her gün 2 dirhem içilir. Onun cidden çok yararı vardır. Onların alınması onların zayıf veya güçlü olmasına göre ayarlanır. Onların zayıf olduğunu ancak iyileşme yolunda olduğunu belirledim. Onlara beyaz ardıç, pelin otu, kereviz ve rezene verilmesi uygun olur. Şiş şikâyetinde bu terkipten içildiğinde sindirimden olan ve atılması gereken pisliğin, sevdavi maddenin açılmasıyla mümkün olur. Sonra onu güçlendirmek gerekirse yabani fıstık zamkı keskin sirkeye konup iyice ıslatılır; 7 gün onda bırakılır. Sonra her gün üçer kaşık miktarında hastaya verilir. Burada sirkenin ne gibi yapıcı etkisi olduğu belirlenerek turp tohumlarında 1,5 dirhem keskin sirkeyle veya yabani sembolle ve soğan sirkeyle karıştırıp verilir. Bu konuda yararlı ilaçlardan biri de 2 dirhem semizotu tohumu ile sirke veya iyice dövülmüş mercan 1 miskal dalakla hazırlanan terkiptir. Bu yumuşak soyulmuş karides veya kurutulduktan sonra dövülüp toz haline getirilmiş karides 2 dirhem sirkeyle içilir. Yine kamış tohumu, söğüt yaprağı, Çin tarçını, safra için ve süzme ve sıkma için kullanılır. Nohut taneleri, kazayağı tohumu, ılgın meyvesi ve yaprağı, tilki ciğeri veya onun karaciğeri 2 dirhem ballı sirkeyle muamele edilir veya yaban eşiği dalağı, at dalağı ve onların kurusundan hazırlanan terkipten 2 dirhem içilir veya meyve suları alınır; iyice karıştırılıp öldürülür; kurutulup öğütülür ve her sabah 3 ölçek verilir. 7 parça kuşkanadı yağı alınıp, parçalanır ve temizlenip toprak kap içinde keskin sirkeyle muamele edilir ve kapağına kadar kap doldurulur ve yanan fırına konur ve piştikten sonra soğuyana kadar fırın içine bırakılır; sonra çıkarılır ve sirke içine bırakılır. Bu terkipten her gün 2 dirhem içilir. Bu ilaç denenmiş-

tir. Zikredilmiş basit ilaçlar, öncelikli olarak ve genelde yararlıdır. Bunların ballı sirke veya sirke ile içilmesi yararlıdır. Onlardan sirkeyle desteklenerek çok güçlü yakılar da yapılabilir.

İçilerek kullanılacak mürekkep ilaçlar şöyledir: *iskolokondriyun* (*geyikdili bitkisi*), tebaşir 2 dirhem alınır ve ballı sirkeyle içilir; gebere hapı, beşparmak otu hapı, ballı sirkeyle loğusa otu hapı, gebere kökü kabuğu da bu haplara karıştırılır. O da şiddetle (yoğun olarak) ekşi, keskin sirkeyle konup gerektiğinde kullanılır. Eğer kuvvetli nefes üfler gibi soluk yoksa dalağın katı olmasına rağmen üfler gibi nefes hissedilmiyorsa *fut hapları* (*madden, kırmızı boya hapları*) ve 4 tiryak hapı cidden hastaya iyi gelir; yüksek ateş yoksa bu ilaçlar yararlı olur veya bahçe teresinden biraz ve kara kimyon yarım kısım alınıp, toz haline getirilmiş taş ve balla macun haline getirilir. Bir defalık dozu için 3 dirhemi sirkeyle karıştırılarak hastaya içirilir veya loğusa otundan ve Kabil helilesi kabuğundan ve deve idrarından keçi idrarından alınır veya gebere kabuğundan 4 dirhem, uzun loğusa otundan 2 dirhem, beşparmak tohumundan, biberden, her birinden 6 dirhem alınıp, onlardan hap yapılır. Kızsaçı, gebere kökü kabuğu, bezelye tohumu, sedef otu tohumu, beşparmak otu tohumu ve çördük çöp otu, aynı miktarda alınır. Sirkeyle muamele edilir. Günlük içim dozu 3 dirhemdir veya gebere otunun kökünün kabuğu, kuru üzüm, şalgam, çördük otu alınıp karıştırılır. Bu terkip yararlıdır; sabah ve akşam hastaya verilir. Bu terkip bol su içinde pişirilir; su azalınca o sirkeyle ve güçlü tohumlarla karıştırılıp şurup olarak verilir veya sirkeyle birlikte verilir. Bu terkip içinde ardıc, servi cevizi iyice pişirilir; öyle ki için de pek az kalır. Ondan uygun bir miktar içilip bir miktarıyla da macun yapılır. Deve sütü, karaardıc yaprağı ile söz konusu şartlara uygun olarak, içilir

Yine kokulu bitkilerden 10 dirhem gebere kökü kabuğundan, uzun loğusa otundan, süsenden; her birinden 2 dirhem alınıp, iyice dövülür ve ballı sirkeyle macun yapılır ve hap da yapılır. Bir defalık içim dozu 1 miskaldir. Pelin otu suyuyla gebere otunun kökünün kabuğu birlikte pişirilir veya taze arpa yaprağı veya gebere kökü kabuğu ve ılgın meyvesi ve geyikdili bitkisi, bezelye soğanı, beyaz biber, aynı miktarlarda alınır ve hap yapılır; ballı sirkeyle 2 miskal içilir veya

yaban eşeği dalağı ve at dalağı kurutulup, dövülür ve ondan 1 miskal-den 2 dirheme kadar şaraba karıştırılıp içilir. Denilir ki bu ilaç gibiler birkaç gün içilirse orada (dalak) kötü şişten eser kalmaz. Bunun için küsküt, gebere kökü kabuğu alınıp, onun yarısı kadar olmak üzere alınıp, balla macun yapılır. Bu macundan 5 miskal içilir veya gebere kökü kabuğu, geyikdili bitkisi, ılgın meyvesi, söğüdün iç kabuğu, kokulu bitkilerden yabani sümbül, su zambağı iyi kalitede sirkeyle pişirilir; sonra saflaştırılır; ballı sirkeyle hastaya verilir. Ondan 1 dirhem amonyak zamkıyla karıştırılıp içirilir. Fevkalade etkilidir. Dalağında sorun olan kişide, eğer hastalığının şikâyetleri ortaya çıkarsa da bu şikâyetler arasında kolik yoktur. Bunun için nar suyu 3 ila 4 gün 3 dirhem verilir. Yiyeceği, o kişinin alışageldiğinin yarısı kadar verilir. Çünkü hastalığın arazları onun dalakla ilgili olduğunu göstermektedir; onun dalakla ilgili olduğu kanama olmamasından anlaşılır. Şüphesiz sıcak şeyler genellikle dalağa uygun olmaz. Çünkü katılaşma ve kuruma çözülmeyi ve erimeyi engeller. Eğer dışkıda sıcaklık varsa hastaya kadıntuzluğu hapları ve benzerini içirmeyi uygun bulurum.

Dalakta görülen müzmin katılık için kullanılan ilaçlar: çavşır kökü, amonyak zamkı, gebere kökü kabuğu, *bantorniyun* diye bilinen boru çiçeği, yıkanmış soğan suyu, ban otu tohumu, yabani sarımsaktan; her birinden bir kısım alınıp karıştırılır ve 1 dirhem ballı sirke veya sirkeyle karıştırılarak yemek verilir.

Bir Başka Terkip: Banotu tanesi sütü 3 dirhem, yabani sarımsak 6 dirhem, gebere kökü kabuğu 1 dirhem, kustus 1 dirhem, boru çiçeği 6 dirhem, yavşan 3 dirhem veya *sekerc* (*sekercan*) denen bitkinin *kotulyun* diye bilinen bitki kökünden 2 dirhem alınır. *Sekerc*'in bitotu denen bitkinin yaprakları olduğu tahmin edilir.¹⁶⁵ *Lubab-ı ekber* denen bitkidenden 25 adet amonyak zamkı 4 dirhem barzed 2 dirhem, Meryem ağacı tohumu 2 dirhem veya kökünden 3 dirhem, kimyon yarım ölçü, ada soğanı tohumunun kavrulmuş olanından 2 dirhem. Hep birlikte karıştırılır ve onlara ballı sirke ilave edilir. Ondan 2.5 dirhem ve çoğunlukla 2 dirhem içilir.

¹⁶⁵ TM:Farsça sözlükte sonra kasa-i sagire demektir. Zikrolunan bitkinin kökü kısa-i demektir. Zikrolunan nebatın aslı kasaya müşabih olmakla kasa gibi istimal olunur ve lakin camısı değildir.

Bu İşlevi Gören Başka Haplar: ¹⁶⁶ Süsen tohumu 4 dirhem, beyaz biber, Suriye sümbülü, amonyak zımkı; her birinden 2 dirhem alınıp hap yapılır ve daha önceki terkipteki gibi hastaya verilir. Bu ilaç dalak hastalıkları için cidden yararlıdır. Amonyak zımkı, böğürtlen meyvesi; her birinden 8 dirhem, gebere kökü kabuğu, ılıgın meyvesi, beyaz biber, yabani sarımsak, kavrulmuş ada soğanı; her birinden 2 dirhem alınır ve suyla macun haline getirilir ve bir dirhemlik haplar yapıp balla hastaya verilir.

Bir Başka İlaç: Pişmiş ada soğanı öz suyu ile 2 ratl şeytanşalgamı kökü alınır. Aslında şeytanşalgamı kökü, *karm'*dır (su kenarında yetişen bir bitki). Burada bu bitkinin meyvesinden 8 ratl, beyaz biber, kereviz, yabani ceviz, bezelye unu, çam tohumu; her birinden 3 ukiye, mavi süsen, çavşır kökü; her birinden 3 ukiye alınıp macun yapılır.

*Başka Haplar*¹⁶⁷: Biraz süsen 4 dirhem, biber, beyaz Suriye sümbülü ve amonyak zımkı; her birinden 2 dirhem alınıp onlardan hap yapılır ve önceki ilaç gibi alınır. Eğer bu ilaç alınıyorsa, en iyisi sıvı almayı bırakmak veya gücü koruyan ilaçlar almaktır. Karaciğerden çok sıvı çekecek maddelerden kaçınmak gerekir.

Hastaya Verilmesi Yararlı Olan Yakılardan: Bu ilaç uygulanmadan önce hasta aç karna uzun süreli banyo yaptırılmalıdır. Hasta ban-

¹⁶⁶ TM: Aslı nebatı (bitki) bilinen bekutulidun ve hava elnevi el-mağruf bi'l-sekercedir. Hemine zağmu en hazihi nevi fi'l- sekerat ve huve nebat şîye varaka varak el-as ve fi vasata keha teme ma şibih bi'l-ayn şibih bihay el-veli el-ekber] [Bu terkinin istimali vardır ki nebatın biraz icnai ve eğer ki ona sekerat derler. Zikrolunan devalardan biridir. Lakin zaumu akabileri mania veli işar eder.] [hatime yani mühr gibi bir nesne vardır ve o nebat hay el-am el-ekbere] ve lubab-ı ekberin hubbi (tohumları) 25 adet, eşk 4 dirhem, barized bir dirhem, şecere-i meryem tohumu bir dirhem ve şecere-i merim kökü 3 dirhem, kurdumana bir dirhem ve yarım dirhemhub el-iskil ki unsul maktudur. Ondan 16 dirhem bu toplam karıştırılıp sekincebin ile istimal olunur. Bir defalık dozu (içimi) 1.5 dirhem olur. Çoğunluk halde bir defalık dozu 2 dirhem olur. Aslı nebatı (bitki) bilinen bekutulidun ve hava elnevi el-mağruf bi'l-sekercedir. Hemine zağmu en hazihi nevi fi'l- sekerat ve huve nebat şîye varaka varak el-as ve fi vasata keha teme ma şibih bi'l-ayn şibih bihay el-veli el-ekber] [Bu terkinin istimali vardır ki nebatın biraz icnai ve eğer ki ona sekerat derler. Zikrolunan devalardan biridir. Lakin zaumu akabileri mania veli işar eder.] [hatime yani mühr gibi bir nesne vardır ve o nebat hay el-am el-ekbere] ve lubab-ı ekberin hubbi (tohumları) 25 adet, eşk 4 dirhem, barized bir dirhem, şecere-i meryem tohumu bir dirhem ve şecere-i merim kökü 3 dirhem, kurdumana bir dirhem ve yarım dirhemhub el-iskil ki unsul maktudur. Ondan 16 dirhem bu toplam karıştırılıp sekincebin ile istimal olunur. Bir defalık dozu (içimi) 1.5 dirhem olur. Çoğunluk halde bir defalık dozu 2 dirhem olur.

¹⁶⁷ TM: Bu haplarda ilkin zikrolunan devanın biayne fiilini işler.

yodan çıktığında ona et ve süt gibi susuzluğunu kesen yiyeceklerle beraber tuzlu balık, hardal ve iyi etki yaratacak yiyecekler verilmelidir ve içirilmeli; hamam buharında oturtulmalı ve benzeri tedbirler uygulanmalıdır. Tedbirler nazik olmalıdır ve 3 gün bu tedavi sürdürülmelidir. Dördüncü gün hastaya perhiz yaptırılmalıdır; hatta terletilir. Hasta nefes almakta zorlanıyorsa ona solunumu güçlendiren yakı uygulanmalıdır. Eğer hasta zayıfsa ona daha hafif bir yakı uygulanır. Bazen bu yakılar bizim zikrettiğimiz basit yakılardan oluşur. Amonyak zamkı, koyun pisliği ve sirkeyle yakı yapılır. Bu güçlü bir yakıdır. Koyun pisliği ile yapılan yakı sirkeyle de karıştırılırsa yakıcıdır. Eğer sirkeyle karıştırılırsa, fırın külü iyi bir yakı maddesidir; yakı olarak uygulanır. Anı şekilde beyaz üzüm şarabı ve sirkeyle bir yakı yapılır. Eğer besili inek dışkısı alınıp ve ilkin kurutulup sonra sirkeyle karıştırılırsa ondan gerçekten iyi bir yakı olur. Bazen onun üzerine sarı kükürt de konur veya sirkeyle kükürt karıştırılarak konur veya sütleğen ve sirkeyle veya sedef otu ve sirkeyle karıştırılıp uygulanır. Aynı zamanda tuz çiçeği de fevkalade yararlıdır. Ban otu tohumu da sirkeyle karıştırılıp kullanılır. Yine yararlı reçetelerden biri de şöyledir: üzerlik tohumu ile sirke karıştırılıp pişirilir ve onunla yakı yapılır. O itidal bakımından sirkeyle pişmiş pancar ve yine sirkeyle pişmiş hatmi köküyle yapılan macuna benzer.

Bileşik İlaçlar: Basilikun merhemi, Galen merhemi, Asclephidus merhemi, altınla yapılan yakı, Galen'in sabır merhemi, gebere kökü kabuğu ile yapılan merhem gibi merhemler. Bunlardan gebere kökü kabuğu ile yapılan merhemde gebere kökü kabuğu sirkede birkaç saat, yumuşayana kadar bekletilir; sonra kurutulur; iyice dövülür; mumla ve kına yağı ile merhem yapılır veya siyah bakır pası alınır ve sonra arpa unuyla, sirkeyle ve ballı sirkeyle karıştırılır. Bu yakı fevkalade yararlıdır veya bu yakı hardalla birlikte kullanılır. O her iki şekliyle de yararlıdır.

Katılığı Çözen Diğer Bir Terkip: Amonyak zamkı, mum, çam sakızı; her birinden 2 dirhem alınır. Yabani fıstık zamkı, boğa dikenini; her birinden altışar dirhem, kendir, sarı sakız, eşekhiyarı; her birinden 4 dirhem alınır; sirke ile muamele edip onun içinde iyice ıslanması sağlanır. Bu terkip hastaya uygulanır.

Diğer Bir Terkip: Boy otu, bezelye; her birinden 2 ukiye, amonyak zamkı, fıstık çamı zamkı; her birinden 5 ukiye, gebere kökü kabuğu, fukd tohumu, yabani sarımsak kökü, *mader*(*boya kökü*); her birinden 1 dirhem, 2 ratl mum alınıp hepsi sirke içine batırılır ve eski zeytinyağı ile karıştırılır ve o karışım hastaya verilir veya boy otu unu, hardal, boraks veya sirke içinde pişmiş incir alınır. Onun üzerine 8 ölçü amonyak zamkı konur veya saf bal alınır ve 1 kısım kadar kâğıt üzerine bu terkip konur; dalağın üzerine yakı olarak uygulanır. Muhtemelen de bu uygulamadan sonra hasta kendi haline bırakılır veya incir alınır. O sirkeyle birlikte pişirip kullanılır. Bazen onunla birlikte amonyak zamkıyla defne de ihtiyaç kadar verilir. Bu terkip haricen uygulanan yağlar gibi veya yakı olarak kullanılır. Boy otu, yabani kimyon, *naure* (*arsenik ve kireç karışımı*), boraks sirkeyle birlikte terkip oluşturup veya amonyak zamkı, badem, sarısakız, kendir, sirke, aynı miktarda keskin sirkeyle karıştırılıp bel ve karın üzerine uygulanır. Bu terkip doku tarafından içilene kadar orada bırakılır.

Karaciğere ait Bozukluğu Düzeltten Terkip: Sedef otu, gebere kökü kabuğu, pelin otu, yarpuz, yabani kekik keskin sirkeyle pişirilir ve 1 kısım nemlendirici alınır; onunla birlikte sıcak yakı olarak uygulanır. Soğudukça tekrar 21 kere, bağırsaklar üzerine uygulanır. Bu yakı gerçekten yararlıdır. Dereotu ve palamut 2 ratl alınıp, kömür parçaları üzerinde konur, üzerine 1 ratl kireç konur ve hepsi karıştırılır; onlardan yakı yapılır. Boraks, kireç, nezle otu ve hardal alınır ve hepsi katranla bir araya getirilip yakı olarak uygulanır. Bu terkip yüksek ateşi olanlara iyi gelmez. Nezle otu 5 ukiye, hardal 15 dirhem, defne 4 ukiye, yabani kimyon 3 ukiye, 2 adet nitelikli ceviz 1 ukiye, biber 4 ukiye alınıp hepsi soğan sirkesiyle bir araya getirilip dalak üzerine konu; orada 3 saat bırakılır. Sonra orası hardal ve boraksı yıkanır. Ancak bu hastalık müzminleşmişse, amonyak zamkı, acı bademden onar, sedef otu yaprağı 5 ölçü alınıp hepsi sirkeyle muamele edilir veya keçi pisliği, taze hardaldan macun yapılır. Bazıları için öz suları ve az miktarda sirke yararlı olur. Mısır bezelyesi (turmus), sedef otu, biberden yapılan lapalar yararlıdır.

Güçlü Keskin Yakılardan Biri: Kara çöpleme 3 ukiye veya beyaz çöpleme 4 ukiye, amonyak zamkı 3 ukiye, boraks 3 ukiye, kısa Mah-

mut otu 2 ukiye, biber 30 tane. Bunlar alınıp, yabani fıstık zamlıyla birlikte içilir. Onları desteklemek için merhem yapılarak da oraya uygulanır; sonra ısıtıcı maddelerle ovulur ve sonra müshil maddeler verilir. Eğer bu ilaçlar yarar sağlamazsa orası ısıtıcı maddelerle ovulur ve Sonra müshil maddeler verilir. Eğer bu ilaçlar yarar sağlamazsa oraya ağırlık konur ve üzerinden kesik yapılır.

Bazen sevdavi hıltlar ve kan hakim olur. Bu durumda oradaki damarlardan dağlama yapılması gerekir. Dalakta bunun uygulanacağı 5 veya 6 yer vardır. Sonra hasta eğer iyileşmeye yüz tutmazsa onu kendi haline bırakmazsın. Eğer hasta ateşe dayanamıyorsa ona güçlendirici ilaçlar verilir. Örneğin incir ve hardaldan yapılan yakı gibi ve dağ sedef otu zamlı gibi benzeri güçlendiricilerle güçlendirilir. Eğer ateş hakim olursa, hasta güçlü yakılara dayanamıyorsa dalağın üzerine *Ham taşı* (karanlık taşı) konur veya hasta sırt üstü yatırılıp, dalağın üzerine sirke içinde bir süre bekletilmiş sıcak yün parçası konur; özellikle o sıvının içinde pişirilmiş sedef otu olmalıdır veya kükürtlü ısıtılmış sirke uygulanır. Ben, eğer hasta tahammül edebiliyorsa, sıcak hamama girmesi ve orada sırtüstü yatıp üzerine sirkeyle ıslatılmış yünün konması ve bunun günlerce, hasta tahammül edene kadar uygulanmasının iyi geldiğini belirledim. Şüphesiz ki bu güçlü bir uygulama idi. Bu ilaç da ona yakın güçtedir veya sıcak mizaçlı olanlar için iyidir. Hindiba tohumu, bezelye, kurutulmuş kabak, beşparmak otu tohumu 2 miskal, keskin ekşi ballı sirkeyle içilir. Sonra zikri geçen koyunyünü sirkeyle birlikte tedavi için kullanılır. Bu ilaç, eğer dalak üzerine uygulanırsa, hindiba suyu ve ballı sirkeyle birlikte sıcak dalak hastalıklarını tedavi eder. Ancak hasta hafif yiyecekler yemeli ve hafif ve latif ekmek ve yağla beslenmelidir. Sıcaklığı dengeli olmalıdır. Çözülebilir gebere ve çözülebilir yeşil yiyecekler ve de diğer konularda senin öğrendiğin, başka yiyeceklerle beslenmelidir. Hardal ve benzeri çözüp incelten maddeler almalıdır. Ona demir suyu veya humma oluşturan safrayı yüzeye çıkaran sular verilir.

Dalağın Balgamı Şişlerinin Tedavisi: Dalaktaki şişlerin tedavisi şöyledir: Balgamı şişlerin tedavisi katı şişlerinkinden daha mutedildir. Balgamın ve sevdavi hıltların dışarı atılması şeklinde olur. Dalağın balgamı şişleri, sarıyonca, dereotu, kandindiren, kuru sedef otu ve benzerleri alınıp yakılar yapılarak tedavi edilir.

Onuncu Kısım Dalağın Tıkanıklığı

Bu durum yelden, şişten, senin bildiğin hıtlardan kaynaklanır. Eğer yelden kaynaklanıyorsa yelle beraber şiddetli öksürük görülür. Tıkanıklığın işareti, şişkinliğiyle aynıdır. Başka bir tıkanıklık ağırlıkla birlikte görülür, ancak ağırlık onun sahibinde değildir; organ ağırlaşır; şişlerde görüldüğü gibi.

Tedavi: Karaciğer tıkanıklığı tedavisinden daha güçlü olmalıdır. Biz onlara o konuda bilgi verirken işaret ettik.

On İkinci Kısım Dalaktaki Yel ve İltihaplanma

Dalaktaki iltihaplanmada organda uzama hissedilir; katılaşma vardır; organdaki büyüme örtüye (omentum?) doğru devam eder. Diğer yoğun şişlerde olduğu gibi baygınlık oluşturur.

Tedavi: Dalağın yel ve iltihaplanmasının tedavisinde uygulanan ilaçlar, dalağın katılaşmasının tedavisinde kullanılan ilaçlar kadar güçlüdür ve ondaki iltihabı iyileştirecek güce yakındır. Bu ilaçların açıcı olmasının yanı sıra çoğunlukla çözen ve kabız yapan ilaçlar (büzen ve sıkın) olduğu belirlenir. Çünkü yelin maddesi hafiftir ve bu şişler içindeki maddeyle terstir. Bundan dolayı onun ilaçları daha çok işlevseldir ve onu düzeltmeye yöneliktir; örneğin beşparmak bitkisi, kimyon, sedef otu ve onun tohumu, nane ve benzerlerinin suları gibi. Aynı zamanda onun üzerine sıcak ağırlık konmasının da büyük yararı vardır. Hasta yemeklerini birden yememelidir; azar azar yemelidir. Cidden mide biraz boş bırakılmalıdır. Çok fazla su içmemelidir. Muhtemelen eski şaraptan ara ara az miktarda içmek yararlıdır; hasta çok uyumamalıdır. Hatta onun karnı hafiflemedikçe uyumamalıdır. Eğer karnı doluyken yatacak olursa gece veya gündüz olsun ağrı hisseder. Burada karnını biraz ovalamalıdır. Bu onu biraz rahatlatır ve hasta uyur. Onun (uyku) sıkıntıya hiçbir yararı olmaz. Eğer sen onda çok fazla sevdavi madde olduğunu bilersen, onda iltihap ve fazla hava(yel) birimi olduğunu anlarsın. Bu atılmalıdır.

Burada kullanılacak hapların terkihi: Beyaz bahçe teresi 30 dirhem alınıp un haline getirilir ve keskin sirkeyle hamur yapılır. Ondan kü-

çük haplar hazırlanarak fırın içinde veya tavada kuruyana kadar pişirilir. Ancak onlar yanmamalıdır. Onların her biri yarım dirhem olup, ekmek yemeden önce ovulup, beşparmak bitkisinin tohumlarıyla karıştırılıp, ılgın bitkisinin meyvesinden beşer tane olmak üzere alınıp, *asklukondriyun*'dan 7 ölçü alınarak hepsinden hap yapılır. Aç karına, alınacak bir defalık dozu 3 dirhemdir; ballı sirkeyle hastaya verilir.

Yine şu haplar da bu hastaya yararlıdır: Beşparmak otu hapları hastaya verilir veya şunlar verilir: ılgın 10 dirhem, *mum* (*Merv civarında yetişen kokulu bir bitki*) 10 dirhem, hindiba, bezelye tohumu; her birinden beşer dirhem alınıp hap yapılır ve tatlı ballı sirkeyle içim dozu 3 dirhemdir. Şu terkip de yararlıdır: Beşparmak otu, nane, gebere bitkisini kökünün kabuğu, kuru sedef otu, su zambağı eski şarapla veya yararlı ilaçlarla birlikte pişirilip hastaya verilir.

Merhemler ve Yakılar: Bunlar yağlarla yapılır. Pelin otu yağı, yabani sümbül yağı, kustus yağı gibi yağlar kullanılır. Merhemler kükürt ve dereotu, boraks, zift, çavşır alınıp hazırlanır.

Yakılar: Onların yakıları daha önceki bölümlerde zikredilen yakılardır. Yakılarda sirkeyle sedef otu, boraks, beşparmak otu, sarıyonca, papatya gibi bitkiler kullanılır.

Burundan Çekilerek Kullanılan İlaçlar: Bunlar sirkeyle pişirilerek hazırlanır. Özellikle de sirke içinde pişmiş taze gebere, lahana, dalak otu, beşparmak hamuru, servi cevizi, sedef otu kullanılır. Eğer ateşi olmayan kişiye kuvvetle burundan çekilen ilaçlardan verilmek istense onun şunlardan oluşması gerekir: amonyak zamkı, balsam ve benzerleri gibi. Yine burada verilecek ilaç: Yarpuz, sedef otu, yosun ve sirkede pişmiş boraks ile şapla birlikte terkip yapılır. Bu besin olarak kullanılır. Onun başka yiyecekleri zikrolunandır.

On İkinci Kısım

Dalak Ağrısı

Dalak ağrısı yel ve gazdan veya büyük şişten veya bağlantılardaki farklılaşmadan veya kötü mizaçtan ortaya çıkar. Onun belirtilerinin ne olduğunu ve her türlü tedavisi hakkında bilgi edindin. Eğer his dalagın alt kısmında, yan tarafa doğruysa bu durum dalak zarı ve periton arasında gaz varmış gibi bir his oluşturur. Eğer kişinin doğası

kuru ise hastaya dışarı atan maddeler uygulanır ve hamam yaptırılır. Ondan kan alınmaz. Bu duruma ancak hekim karar verir. Eğer çok zorunluysa kan alınır.¹⁶⁸

¹⁶⁸ TM: Bu konuda Üçüncü Kitabın On Beşinci Fenn'inde gerekli açıklama verildi. Aynı şekilde Ehli meshuka hak ve hamd ile olan Yüce Allah'a şükür olsun.

ON ALTINCI FEN
BAĞIRSAKLAR VE MAKATIN HALLERİ
Beş makaleden meydana gelmiştir.

BİRİNCİ MAKALE
Bağırsakların Anatomisi ve Boşaltımı

Birinci Kısım
Bağırsakların Anatomisi

Yaratıcı Yüce Allah'ın insana sözü geçen ciddi yardımıyla ve daha önce bilinen bilgisiyle, bağırsaklar dışarı atılması gereken fazlalıkları atmak için yaratılmıştır. Eğer bağırsaklar çok sayıda olmayıp tek ve kısa olsaydı bağırsakların boşluklarındaki besin maddeleri kolayca ve çok hızla boşaltılırdı; insan sürekli olarak bir şeyler yemek ihtiyacı hissederdi ve insan adeta eziyet çekiyor gibi olurdu. Bundan dolayıdır ki Yaratan Yüce Allah bağırsakları birden fazla ve boylarını uzun yaratarak, yararlı şeylerin atılmamasını ve böylece vücuda yararlı hale gelmesini sağlamıştır. Aynı zamanda onların işlevlerini yapabilmeleri için onlar düz yaratılmıştır. Onların başkaca yararı damarlarla karaciğer arasında sindirim aleti olarak besin ve bağırsaklar arasında da bağ olmasıdır. Mide ve bağırsaklardaki yiyeceklerden yararlı olanlar mide ve bağırsak çeperi tarafından emilir.

Şüphesiz bağırsak besinlerden nazik ve ince olanı kendine çeker. Ancak onlarda (besinler) şüpheli olanlar da vardır. Damarların ağızlarının temas ettiği yerdeki nazik yiyecekleri bağırsaklar içine çeker. Ancak onların ağır yiyecekleri çekmesi mümkün değildir; zorlanır. Ancak ince nazik ve hafif olanları çekerler. Bundan dolayıdır ki, bağırsakların hangi kısmının ince olacağı ve hangi kısmının yararlı olacağı, diğer kısımlarla ilişkilidir. Öncelikle kaçması, kaybolması muhtemel olan yararlı maddeleri mümkün olduğunca çekebilmesi

bu şekilde yaratılmıştır.¹⁶⁹ Bağırsaklar altı adettir. Birincisi on iki parmak bağırsağı diye bilinir. Sonra jejunum, sonra ileum denen ince bağırsağın bilinen uzun kısmı gelir. Ondan sonra kör bağırsaktır ve sonraki, kolon diye bilinen bağırsaktır. Daha sonra düz bağırsak diye bilinen bağırsak gelir. O rektumdur. Bu bağırsakların hepsi birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Her birinin bağlantısı uygun şekilde sağlam bir yapıya sahiptir. Bağırsakların yukarıda olan 3 tanesi ince bir yapıdadır. Çünkü onların içinde olan besinlerin pişmesi ve karaciğerin de bu bakımdan onlara nüfuz etmesi gerekir. Çoğunlukla aşağıdaki bağırsaklara ihtiyaç vardır.

Ancak aşağıdaki bağırsaklarda da besinlerin pişmesine ihtiyaç olmakla cevherleri yoğundur; ağırdır ve karaciğerin gücü onlara nüfuz eder. Aynı şekilde yukarıdakilerde olan keylus aşağıdakilerde olanlardan incedir. Ancak ince olan bu bağırsak aşağıya inen maddelere dayanabilecek şekilde yoğun ve sağlamdır. Maddenin geçişi onu rahatsız etmez. Bundan dolayıdır ki, yukarıdaki bağırsakların nazik olmasından onlara zarar gelmez.¹⁷⁰ Aşağıdaki bağırsakların ilki kör bağırsaktır (caecum). İçerdiği katı maddelerin yoğunluğuna onunla karşı koyup dayanarak bir yapıya sahiptir. Aynı zamanda, ne zaman pis kokulu olsa aşağı inen maddenin kendi kokuşması olup, bağırsağın kokuşması söz konusu değildir. Yukarıda olan bağırsakların yağlılığı yoktur. Ancak yaradılışı itibariyle iç kısmı gevşek rutubetli bir yapıya sahiptir.

Yukarıda olan bağırsakların beslenmesi aşağıdakilerin yağlılığına karşılıktır. Zikrolunan on iki parmak bağırsağı midenin kavisi kısmıyla birleşmiştir. O bağırsakların ağzı vardır ve onlara kapı denir. On iki parmak bağırsağı midenin yukarıdaki ağzına bitişen yemek borusuna karşılıktır. Nasıl ki yemek borusuna gelen yiyecekleri mide çekiyorsa

¹⁶⁹ TM: o damarların fevvahatı karaciğerden besinin incisini çekmektir. O fevvahat sıfakın mide ve bağırsaklarda nafize olur ve o fevvahat ancak memas olduğu ince besini çeker ve o fevvahat kendinden gaib ve melası olan yiyecekten baid olan yiyeceğin incisini besin yapar veya müteassir olur. Buna bağlı olarak Yüce Allah bol lutfuyla insanı müzahher edip (koruyup) bağırsakların hangisinin çok ince olup fevahatten [ve müteamin] baid olan latif lüffet diğerinde melames olup, ona çekme edip etkilensin.

¹⁷⁰ TM: Aşağıdaki bağırsaklar yukarıdakilerin aksine olur.

mideye gelen yiyecekleri de onun altında bulunan on iki parmak bağırsağı çeker. Ancak midenin alt ağzı üsttekine nispetle dardır. Çünkü yemek borusu on iki parmak bağırsağına göre, daha dardır.

Bunun 2 sebebi vardır: bunlardan biri yemek borusuna gelen yiyeceklerin daha sert, daha katı, daha büyük ve daha fazla olmasıdır.

İkinci sebep şudur; yiyeceklerin yemek borusundan geçmesi güçlü bir doğal güç gerektirir. O yemek borusunun kendi iradesiyle oluşan bir güçtür. O bu güçle yiyecekleri kendine çeker. Bu onun kendi gücüdür. Gücü ve genişliği ile yiyecekleri alıp mideye gönderir. On iki parmak bağırsağı ise 2 güce sahiptir. Bunlardan biri midenin kendi içindekileri def etme gücü ve diğeri bağırsağın yiyeceği çekme gücüdür. Bu iki güçle bağırsağın yiyeceği kendine çekmesi mümkün olur. Yemek borusunun tabakaları mideninki gibidir. Ancak onun yapısıyla on iki parmak bağırsağınıninkini uzlaştırmak mümkün değildir.

On iki parmak bağırsağının tabakalarının yapısı onlara zıttır (mideninkilere zıttır). Çünkü midenin güçlü bir çekim gücüne ihtiyacı vardır. Böyle bir güce bağırsağın ihtiyacı yoktur.¹⁷¹ Bundan dolayı bağırsakların lifleri çoğunlukla eninedir. Ancak düz bağırsak (rektum) bunların dışındadır. Onda uzunlamasına birçok lif görülür. Çünkü bağırsaklardakini çekmeye ve onları temizlemeye ihtiyacı vardır. Bunun içinde büyük bir çekme ve dışarı atma gücüne ihtiyaç duyar. Bundan dolayıdır ki işlevini zorlanmadan yapması için o geniş ve büyük boşluğa sahip olarak yaratılmıştır.

İhtiyaten bağırsaklar iki tabakaya sahiptir. Böylece onlarda oluşabilecek bozukluk ve kötülüğe karşı korunmuş olur. Bağırsaklar iki tabakadan meydana gelmiş olup bu tabakaların fiilleri de başka başkadır.¹⁷² Bu tabakalar mideden başlayıp ayağa doğru uzanırlar ve öncelikli olarak içeriklerini kolayca defetmekle görevlidirler. Onlar aşağıya, düz bağırsağa (rektum) kadar uzanırlar. Böylece kolayca içindekileri aşağıya doğru gönderebilirler.

¹⁷¹ TM: O çekimde girişi olan yemek borusunun mideye yapışık olması tam ve güçlü olması gerekir. Ancak on iki parmak bağırsağında onun gibi güçlü çekim gücü yoktur. Ona muayyen olan mideye o bağırsağın yapışmasının güçlü olması gerekmez. Muhtemelen garip bir şeyin yapışması gibi bağırsağın mideye yapışması yeterlidir.

¹⁷² TM: Onlardan birisi tertib eden fiilin butlanı ile diğeri zarar görmez.

Bu şekildeki yapının bir başka yararı da şudur: Düz bağırsak (rektum) çözülmeye mani olup içeriğini hızla uzaklaştırır. Aynı zamanda midenin iki yanındaki karaciğer ve dalağa ve diğer bağırsaklara da yer oluşturur.

Yukarıdaki bağırsak on iki parmak uzunluğunda olup, bundan dolayı ona on iki parmak bağırsağı denir. Onun bağlantılı olduğu bağırsak jejunumdur. Ona [Arapça] *saim* (oruçlu) adı verilmiştir. Çünkü çoğunlukla onun içi boştur ve iki görevi vardır. Bunlardan birisi ona gönderilen keylusu hızla parçalamak ve sulandırmaktır. Bu kısım karaciğer tarafından çekilir. Çünkü çoğunlukla mesenterle bu bağırsak mesenter damarları vasıtasıyla bağlanmıştır. Başka bağırsakla mesenter arasında böyle yoğun bağlantı yoktur. Sadece on iki parmak bağırsağı ile mesenter arasında böyle yoğun bağlantı vardır. Jejunumla mesenter arasındaki bağlantı bu kadar yoğun değildir. Bu bağırsak dardır ve incedir; hastalıklara daha az maruz kalır. Jejunum içindekileri aşağıya gönderir; adeta bağırsağın içi yıkanmış gibidir. Ancak pek az şey onun içinde kalır. Bundan dolayı ona *saim*(*oruçlu*) denmiştir.

Jejunum daha sonra ince, uzun bir başka bağırsakla birleşir ve o bağırsak diğerlerini örter. Onun yararı çoktur. Daha önceki bağırsaktaki fazlalıklar bu bağırsağa gelir; bu bağırsak düz seyrederek (ileum). Yiyecekler burada tutulur ve biraz bekletilir ve oraya bağlanmış olan damarlar tarafından içeriği emilir. Bu üstteki damarların sonuncusudur. Onda sindirim daha aşağıda bulunan bağırsaktakinden daha yoğundur. Ondan sonra gelen bağırsak kolon diye adlandırılır. Çünkü bu bağırsak ağır maddelerin sindirimi ile ilgilidir. Onlar karaciğer damarlarıyla bağlantılıdır ve karaciğerden gelen damarlar ondan maddeyi çekebilir.

Bu bağırsak aşağıdaki ince bağırsak, *aver*'le (*caecum*) birleşir. Onun bir tek ağzı vardır O kısım kese gibidir; yukarıdan gelenlerin girişi ile içinden çıkanların yolu aynıdır. Bu kısım hafif arkaya doğrudur ve hafif sağa meyillidir. O kısım ağır besinleri atmak içindir. Ancak yiyeceklerin sürekli olarak atılması söz konusu değildir. Bu kısmın yaratılmasındaki sebep gerektiğinde oraya gelenlerin gereksiz olanlarını atmaktır. Bundan dolayı besinler bir süre burada tutulur. Bu-

rada yukarıdan gelen yiyecekler toplanır; atılana kadar burada kalır. Buranın bir başka yararı oraya gelen süfli maddelerin içinde vücudada yararlı olacak bir şeyler varsa onların tutulmasıdır. Bu ayrılan ve emilen kısım damarlarla mesenterie gönderilir. Şüphesiz onlarda his yoktur, ancak hareket vardır ve içindekileri ayrıştırır. Muhtemelen işlevinde karaciğerden destek alır. Çünkü onun yeri karaciğerin kanallarına yakındır. Bu da onun sindirim hareketini kolaylaştırır; ağır maddeleri kolaca atmasını ve nazik maddeleri ayırabilmesini sağlar. Bu durum midenin bağırsaklara nispeti gibidir. Nitekim mide ve karaciğer arasındaki durum da böyledir. Yiyecekler midede birikir; uzun süre orada toplanıp kalır ve bu uzun sürede yiyecekler sindirilip, parçalanıp daha küçük kısımlara ayrılır. Midenin bu işlevinde karaciğerin desteğine ihtiyacı vardır. Onun sayesinde mide içindeki besinlerin hepsini sindirmez; sindirilmemiş besinlerin karaciğerden gelen damarlar tarafından emilmesi uygun değildir. Midede sindirilmeyen besinler körbağırsaklara geçer.¹⁷³ Bu bağırsakların en önemlisidir. Çünkü onunla diğer bağırsaklarda oluşan yırtık örtülür; onun bulunduğu yer serbesttir. Çünkü ona mesenter kanalları gelmez. Denildiği gibi mesenterle onun bağlantısı yoktur.

Kör bağırsak (caecum) ondan sonra gelen kolon bağırsağına açılır. Bu bağırsak da kör bağırsak gibi ağır maddeler içerir; o iyice sağa doğru meyleder ve bundan dolayı karaciğere yaklaşır. Sonra sol taraftaki, aşağı doğru inen bağırsağa (rektum) bağlanır. Midedeki maddenin çokluğundan dolayı yenen yiyeceklerin hepsi orada sindirilemez; önceden orada bulunan madde ile oluşan karışım daha da hızlanıp hareketlenir ve mide içindeki besinlerin bir kısmını oradan atarak yükünden kurtulur. Oradan atıldığında besinler onları aşağıya doğru sevk eden bir düzenle karşılaşırlar. Oradaki yapı aşağıya

¹⁷³ TM: Midenin sindirimi kuvvetliyiken yiyeceklerin bazıları midenin altında sindirim olmayıp mideye kıyasla sindirim kuvvetinde zaaf olan kör bağırsakta (caecum) sindirim kabul etmesinden dolayı budur ki midenin maddesi çoktur; toplam olarak o maddelerin tamamı üzere sindirime midenin kuvveti kalmaz. Belki o maddelerin sindirime mutaveat edenleri tamamen sindirimle sindirir. Mutaveati olmayanları her ne kadar sindirilmesini engellerse de ve ancak sindirim tamdan acizse,[onun içinde kalmaları] kısa olup def eder.

doğru inen fazlalıkları kabul eder. Qrada toplam olarak 2 boşluk vardır; onların biri midede diğer bağırsaklardadır. Öncelikli olarak kör bağırsağın yapısı işlevseldir. Midedeki gibi karışma yoktur; sindirim vardır. Onun karışıklığı işlevini tamamlamaya olan meylidir. Ne zaman boşluklar (bağırsaklar) sindirimde etkin olursa, kör bağırsak da sindirimde etkin olur; mideden atılan maddenin sindirimi etkin olursa kör bağırsak da sindirimde etkin olur. Mideden atılan maddenin sindirimini tamamlar.¹⁷⁴ Zikredildiği üzere, yiyecek oraya bol miktarda gelir. Rutubetli keymustan oluşan etkin güç sayesinde onlarda değişim olur. Onu düzeltip düzenleyecek güç azdır. Eğer onlar arasında denge bulunuyorsa orada sindirim tamamlanmış demektir. Daha sonra oradaki madde bağırsağa ve daha sonra da makata gider.

Ancak bir grup hekim şöyle demiştir: Şüphesiz kör bağırsak içinde keylus oluşsun diye yaratılmıştır. Şüphesiz karaciğer sindirimi tamamlanmış yiyecten yararlanır. Şöyle denmiştir: mesenterin şubeleri kör bağırsağa gelir. Ancak şüphesiz böyle bir şeyin olması mümkün değildir. Şüphesiz onların aralarında dayanışma vardır. Onların ortak çıkarları vardır. Bu bağırsağın (caecum) tek ağzı olması yeterlidir. O bağırsak kolona bağlanır ve o da mideye göre vücudun uzunlamasına bir pozisyonda bulunur.

Kör Bağırsağın (Caecum) Yaraları

Kör bağırsak, diğer bağırsaklardaki bütün fazlalıkları toplar. Onda tek çıkış vardır. Eğer onda başka bir açıklık veya kanal olsaydı kulunc oluşmasından korkulurdu. Bütün atılacak şeyler doğal olarak orada toplanamazdı. Bütün atılacak maddenin orada toplanması orası için olağandır ve alışıl gelmiş bir durum ve gelecekte de böyle olacaktır. Şüphesiz onun yoluyla bedendeki fazlalıklar boşalır. Onun hacmi

¹⁷⁴ TM: eğer o bağırsaklarda diğer bağırsaklar gibi 2 ağız olsa kulunc olmasından korkulur. Ancak onun bir ağzı olmakla fazlalıkları toplar ve boşaltır ve başka işlerden o tenehhi ve meyl eder ve indifaa o yolda [toplanma] ile salah geldikte (kurtulduğunda) tabiat onu def-i mütemekkinde olur. Bu vianın yararlarından biri de budur: bağırsaklarda olması yararlı olan didane önemli ve daha faydalıdır. Ne ve hubbate o via mai ve mekan olur. Çünkü adedi az ve hacmi küçük olan didan ve hayyat oluşması yararlı olur. Aver bağırsağı başka bağırsaklardan da daha önemli ve daha yararlıdır.

küçük olmasına rağmen yararı diğer bağırsaklardan daha fazladır. Sol taraftayken sağ tarafa meyledip rektuma bağlanır. O dalak tarafında daralır. Çünkü dalağın şiş olduğu da oradaki yelin çıkması engellenir. Bundan dolayı onun üzerine dokunulmadıkça yelin oradan çıkmasını dalak engeller. Bu bağırsağın yaratılmasının sebebi süfli maddeyi toplamaktır. Onda fazlalık varsa onları ayırıp defeder. Sonra besinlerdeki fazlalıkları ayırt edip atar. Çoğunlukla onlarda kulunç (kasılmalar) olur. Kolon bağırsağında olduğu için ona kulunç denmiştir. Rektum son bağırsaktır. O kolonun son kısmıyla birleşir. Ondan sonra düz şekilde aşağı iner ve anüsle birleşir. Bu yapı sırt ve belle desteklenir. O kısım mide gibi genişler; özellikle de onun alt kısmı böyledir. Bu durum aşağı inen atılacak maddelerin dışarı atılmasında yararlı olur; Allah'ın bildiği gibi. Bu iş için 4 kas yaratılmıştır. Böylece o atılması gereken şeyleri kolayca dışarı atar. Muhtemelen bel bölgesinde 8 kas vardır. Onlar bağırsakların açılmasını ve içeriklerinin atılmasını sağlar. Onun yararları daha önce zikredildi. Bağırsakların içindeki besinler etrafındaki kaslar olmazsa hareket etmez; insanın beslenme organının başı, yemek borusu, gırtlak ve aşağısındaki kasların yardımıyla ve de makat yardımıyla sindirim mümkün olur. Bağırsaklara arter ve venler ve sinirler gelir. Genellikle bağırsaklara karaciğer sinirinden dallar gelir. Çünkü çoğunlukla bağırsakların da hisse ihtiyacı vardır.¹⁷⁵

Bütün Yönleri ve Sebepleriyle Bağırsağın Hareketi; Bağırsağın Kayganlığının Sebepleri, Kolera, Diyare, Kan Zıtlığı ve Bütün Vücudun Durumundan Kaynaklanan Bağırsak Hastalıkları

Bilmelisin ki bütün çıkarımlar şöyledir: bütün sıkıntılar, hastalıklar çevreden, havadan yiyeceklerden ve içeceklerden kaynaklanır, ancak bunların etkisi organlarda ortaya çıkar. Biz diyoruz ki öncelikli olarak onlar organlardan ya da mesenterden, karaciğerden, dalaktan, baştan kaynaklanır veya bütün vücuttan kaynaklanır. Onlar aslında oluşan hastalığa ortaklık etmiş olurlar. Eğer onlarda kötü, bozuk mizaç hâ-

¹⁷⁵ TM: Bağırsakların anatomisinde ve yararının açıklanmasında verilen açıklama yeterlidir.

kim olursa, mesenter ve sindirim veya dışarı atma gücü zayıflar veya def etme gücü güçlenir. Hepsinde de tek tek kötü mizaç oluşmuş olabilir ve mürekkep (hepsi birlikte) kötü mizaç oluşmuş olabilir. Bu durum organdaki madde ile bağlantılıdır veya onlar sebebiyle oluşmuş olabilir veya çarpma, vurma veya yara ya da fıtık dolayısıyla ortaya çıkar; karaciğerde olduğu gibi. Biz burada da mizaçlarından dolayı meydana gelen bozuklukları veya ona uyarak oluşan veya tıkanıklıklarından ve benzerlerini, sebepleriyle birlikte zikrettik. Aynı zamanda mesenterden ve onun gibi beyinden kaynaklanan sebeplerden de söz ettik. Beyinden mideye ve bağırsaklara inenlerin sebep olduğu bozuklukları ve yiyeceklerin bozulmasından ve onun içinde aşağıya doğru hareket etmesinden ve de bu inenlerin dışarı atılmasından kaynaklanan hastalıkları anlattık.

Ancak midedeki hareketten kaynaklanan bozukluklar aslında midedeki sindirimden kaynaklanan bozukluklar değildir. Muhtemelen midedeki mesenter gücünün zaafından ve sindirim tamamlanana kadar mide ve mesenterin dayanma gücünün azlığındandır; zaafındandır, öyle ki onda sindirim olmaz veya bazen sindirim olur, ancak yine de zayıftır.¹⁷⁶ Bazen mide içindekini zaafından dolayı bağırsaklara göndermekten aciz kalır çünkü mizacı kötü soğuk mizaçtır. Bazen de onun mizacı kötü sıcak mizaç ve bazen de rutubetli ve ya kuru mizaçtır. O kötü balgami mizaca sahip olabilir ya da soğuk rutubetli balgami mizacı vardır.¹⁷⁷ Şüphesiz o hâkim olursa¹⁷⁸ o dışarı atılıp yok olmaya mahkûm olur. Genel olarak onun tedavisi zorsa onun tedavisinde verilecek ilaçlarda da zorlanma söz konusudur.

Çoğunlukla o kuvvetle çok artık bırakırsa müşhillerle tedavi edilir ve tedavi mide ve bağırsak sathı için gereklidir. Mide ve bağırsak damarlarının ağızları ve özellikle de bağırsak damarları için gereklidir. Onlar uzun süre korunur. Çoğunlukla püstül şeklinde olan döküntü

¹⁷⁶ TM: Bazen sindirim olur, ancak yemek yenmemiş olur. İki zaafı da mesenterin zaafı olduğundan mide tedrici ile irsalden aciz olmakla istitelak arz olur

¹⁷⁷ TM: Diğer kötü mizaçtan ve balgamdan başka başka maddelerden mesenterine zaaf arız olmaz. O halde bazen zannı kötüdür. Naim balgam ve sevdavi soğuk rutubetli mizacın sebebi zikrolunan sebepleri başkasından çok olur.

¹⁷⁸ TM: ve uzun süre devam ederse

ve yaralar oluşturun. Sindirim zaafından mide ağzında bu tip yaralar meydana gelebilir ve midenin yapmak istediği içindekileri bağırsaklara atma işlevi bozulur ve rutubetten dolayı midede bozukluk oluşur. Bu durumda sabit bir sindirim olmaz. Aslında bizim zikrettiğimiz gibi, bir durum belirlenenin zıddı değildir. Hastalığa bağlı olarak oluşması doğaldır. Biz bu durumu ayrıntılı olarak *Kanun*'da daha önce zikrettik ve bu konuda uyarı yaptık. Çünkü bu durum genellikle karında su birikmesine (dropsy) yol açar. Hippokrates bu durumun oradaki ekşiliğe ve yakıcılığa bağlı olarak ortaya çıktığını düşündü. Çünkü o durumda bu yanma ve ekşilik dolayısıyla baygınlık oluşur. Çünkü orada oluşan sıcaklık buharlaşmaya sebep olur.¹⁷⁹ Burada oluşan yanma hissinden sonra ölüm gerçekleşebilir. Çünkü bazen ekşilik, yakar; bağırsaklarda açılmalara, kesmeler sebep olur ve mideyi açar veya orada yiyecekleri tutar. Onun bu durumu mevcut delillerden anlaşılır.

Onda yaralardan veya yaraların bağırsaklarda yayılmasından ve midede yaralar oluşturmamasından diyare oluşur ve ona mide gevşekliği de eşlik eder.¹⁸⁰ Öncelikle hemen hızla yaralar oluşur. Bu midede pek az görülür. Midede ishal ve diyare vardır. Bunun sebebi bedende oluşan zararlı kötü hıltların değişiminden olur. Bunlar yemeği bozar ve iyi cevherleri de bozar ve aşağı iner ve bozuk yiyecek aşağıya iner. Eğer üst kısımlar güçlüyse onlar kusarak atılmaz; ishalle dışarı atılır.

Bazen ishal bozuk yiyecekler dolayısıyla meydana gelir ve mide onunla mücadele eder veya kaygan hale gelir ya da kesip atma gücüyle onu adeta tıraş eder (onu ovalayıp atar). Midenin ağzında çok miktarda sevdavi hılt toplandığında böyle olur. Bu mide ishalinin de sebebidir. Buna sebep yeller, güzel kokular olabilir. O oluştuğunda sindirimi bozar; bizim zikrettiğimiz belirtiler ortaya çıkar. Bazen

¹⁷⁹ TM: haşanın bir yararı da budur ki onda olan humuzet maddeleri katıg ve mideyi debagat ve mesenter gücü tahrik eder. O halde çeşa-i hamize 2 veche ile hamdolunur. Biri delil salah ve diğer sebep fail olmak hasebiyle olur ve bazen de zelm mide gibileri mideye [arız olan] yara hasebiyle arız olur

¹⁸⁰ TM: O halde çeşa-ihamze 2 veche ile hamdolunur. Biri delil salah ve diğer sebep fail olmak hasebiyle olur ve bazen de zelm mide gibileri mideye arız olan yara hasebiyle arız olur.

diyarenin sebebi mezenterin zaafı veya bozuk karışımlardır. Muhtemelen bunlar çoğunlukla yiyeceklerin miktarı ve niteliklerinden kaynaklanır. Dolayısıyla onlar mideden girdikleri gibi çıkarlar. Bazen de diyarenin sebebi yiyeceklerin tertibindeki bozukluktur. Bundan dolayı diyare olabileceği de öngörülür. Bazen midedeki ağrılar sebebiyle ishal (dışarı atım) görülür veya etrafındakilerde olan ağrıdan dolayı ortaya çıkmış olabilir. Bunun sonunda mesenterde zaaf oluşur. Bu ağrılar bazen yellerden ve şişlerden, kötü mizaçtan meydana gelmiş olabilir. Bazen de bütün bunların hepsi veya çevreden gelen etkilerden olmuş olabilir. Bazen de dalağın dışarı atma gücü dolayısıyla çok fazla sevdavi hılt atmasından kaynaklanmış olabilir veya dalağın katılığının bozulması ve maddesinin gevşemesinden ve çözülmesinden kaynaklanmış olabilir veya şişlerin akmasından kaynaklanmış olabilir.

Ancak biz öncelikli olarak beş bağırsaktan, yani rektum dışındaki bağırsaklarda olan ishalden söz edelim. Biz diyoruz ki onlarda olan ishal bağırsaklardaki yaraların oluşturduğu aşınmayla birlikte görülür. Ancak bazen de bu aşınmalara rastlanmaz. Buradaki yara aşınması (abration) bağırsak cidarındaki aşınmadan, yenmeden olan ağrıdır. Buna sebep ise oranın safravi veya had derecede demevi (kansal) veya irin ve irinli maddeyle ya da kurtçuklarla dolu olmasıdır. Bunlar bağırsakların kendisi içinde veya onarın üstündeki organlarda olabilir. Bağırsak ve karaciğerdeki ishaller bu şekilde oluşur. Karaciğerle ilgili olan ishal daha önce açıklandı.

Şişlerden dolayı oluşan karaciğer ishali karaciğer zaafından daha iyidir; daha kolay tedavi edilebilir. Onun tedavisi bağırsaktaki iltihaplı yenme ve dalak ishalinden daha kolay tedavi edilir. Yine safra kesesi tıkanıklığı ve midede, yemek borusunda oluşan yaralardan ve bağırsaklara gönderilmeden önceki maddeden oluşan ishalleri ilaçla tedavi etmek mümkündür. Ancak bizim buradaki açıklamamız onlarla ilgili değildir. Buradaki açıklama bağırsaklarla ilgilidir ve bağırsakların kendisindeki şişle veya safra kesesi gevşekliği veya karaciğerin çok fazla sıcak olmasından kaynaklanan kan damarları veya yukarısındaki damarların yarılmasından (fitikleşmesinden?) veya aşağıya inmesi sonucunda oluşan fitikleşme veya ebucehil karpuzu ve kalye taşı gibi müshil ilaçlarının bağırsaklarda oluşturduğu cerahatlenme ve onlarla

birlikte oluşan yiye, sıkıntılı, ağrılı bozukluk veya sıkıntı ve yenme olmaksızın oluşmuş yaralar, pis kokulu yaralar veya katı oluşumlardır. Özellikle ileum denen bağırsakta bu durumlar görülür veya jejunumda olur. Özellikle ileum bağırsağında olduğunda ondaki fazlalıkların damarlarda açtığı birçok yara vardır. Bu damarlar büyüktür. İnce bağırsağın (ileum) kendisi incedir ve safra kesesinden safra ona akar; başka hılt akmaz. Çünkü karaciğere yakın olduğu için onun sorumluluğu büyüktür. Çünkü ileuma kadar karaciğere yakın başka bağırsak yoktur. Ancak ilaçlar onda kalmaz. Muhtemelen ondan akıp gider. Yaralarda muhtemelen diyare ondan akıp gide. Kötü, yiye yaralar şiddetli safra veya tuzlar ya da benzeri yoğun maddeler kalın bağırsakta etkin olur; gevşeklik oluşturur; cerahat oluşturur. Öncelikli olarak kötü patlayan şişler ve diğer adı geçen muhtelif atılması gereken oluşumlar oluşur.

Sevdavi iltihaplı yiye maddeler bu yollarda (bağırsaklarda) olduğunda öldürücü olur. Çünkü o kokuşmuş kanserin varlığına işaret eder ve ateşli hastalıktan sonra orada oluşan şey cidden öldürücü olur. Yiye iltihaplı yaralar olmasa da, daha sonra sevdavi ishaller görülür ve özellikle de oradakilerler ekşi bir koku oluşturur.¹⁸¹ Burada oluşan fazlalığı doğa atarsa, bununla da kişi sağlığına kavuşur.

Bazen bağırsak yaraları şiş oluşmasını izler; onların arkasından oluşur ve bağırsağın içinde soyulmalar, pul pul dökülmeler olur veya başlangıçta adeta soyulmuştur. Sanki müshil ilacı verilmiş veya onlara gerekli gevşetici ilaçlar verilmiş gibidir. Sonra bağırsak soyulup parçalanır veya katı besinler verildiğinde geçtiği yerleri adeta kazır; orada yara oluşturur. Şüphesiz ki bu durum ishal yapan hıltlardan kaynaklanır. Sonra oralar yaralara dönüşür. İshalin geçtiği yerlerde yara oluşur. / günde safravi ishalden yara oluşur.

40 gün içinde bundan sevdavi hıltlar oluşur. Ancak genel olarak bağırsaklarında yara oluşanlar genellikle ölürlür. Bazen bazıları güçlüdür bir süre yaşamaya devam eder ve karınlarında ağırlıkları biriktirirler. Daha sonra onlarda dışarı atma olur ve ölürlür. Ancak

¹⁸¹ TM: bunun gibi sevdavi ishalden sonra ortaya çıkan yara geriye kalan (bakiye) olan hastalığa ve belki sahil olan kişiye (sağlıklı olan kişiye) de arız olsa onlarda da cidden öldürücüdür.

çoğunlukla olay şöyle seyrederek: eğer yara olgunlaşır ve bağırsakların cevherinden çok miktarda şey atılırsa ve kokuşup bozulmaya sebep olursa, bununla birlikte midede güç kaybı olursa, hasta ölüme sürüklenir. Burada bağırsakta delikler oluşur; özellikle de üst taraftaki bağırsaklarda bunlar görülür. Bir kavim şöyle hikâye etmiştir: Bazılarında aşağıdaki bağırsaklarda delik meydana gelmiştir. Sonra karında safra kesesinde delik oluşur. Deliğe giden yolda şiş olmuş olmasından bu durum ortaya çıkmıştır. Bu hal (delik oluşması) bozulmayla birlikte ortaya çıkmıştır. Sonra karında delik oluşmuştur. Oraya (bağırsaklar) dönenler dışarı atılmış ve o kişi yaşamaya devam etmiştir. Bu hikâyenin tam anlamıyla doğru olması mümkün değildir; onlar hakkında söylenenlerin hepsi doğru olamaz. Ancak o hastanın yaşamaması da mümkün değildir. Ağır maddenin bağırsaklara inip orada toplanması halinde bağırsaklarda delik oluşturduğu söylenir; onlara göre karında da delik oluşur. İleum bağırsağında sıkıntı oluşur ve onun ağrısı sakinleşmez. Midedeki şeyler yumuşamaz; sahibine sıkıntı yaratır; hastanın karnı açılır ve hasta ölür.

İkinci Kısım

Bağırsaklardaki İltihaplı Yara Sınıfları

Bu gruplar demeye (kansal), tıkayıcı, uzatan, ısıtan, saran, örten, sindirilebilen, köpük şeklinde olan, yağ gibi olan, kabuklu, iyi huylu sindirilebilen, aniden oluşan, ateşli hastalıklardan kaynaklanan ve çoğunlukla onların buharlarından oluşanlar olarak gruplandırılabilir.

Kaygan ve uzun olanda, eğer başlangıçta uzama söz konusu ise onun sebebi fişkırarak apse veya küçük tümörse ve iç organlarında aniden oluşan şişlerden, onlar daha iyidir (selimdir). Aslında bu kısım hakikatte bağırsaklarda olmaz; çoğunlukla bağırsaklara dışarıdan gelir; onlarda (bağırsaklar) başka işlev bozuklukları meydana getirir. Çoğunlukla doğa onu oraya atmıştır. Onun orada hapsedilip tutulduğu konusunda anlaşmazlıklar vardır.¹⁸² Bunlar bağırsaklarda ko-

¹⁸² TM: Bazen de ona kan karışır veyahut meddiya başlatan (başlayan) sahecini sebebi olunan debilat ve şişin nefcare olmaz ve karın organlarında inficare iyi huylu ve şiş nadir olmaz. Belki sebep bağırsakta olan kokuşmuş seretan olur.

kuşmuş kanser özelliğinde tümörleri oluşturur ve bundan kurtuluş olması mümkün değildir. Çünkü çoğunlukla başka bir yere atlar; çok azı sakindir; o katı kütle halindedir.

İltihaplı Şişler: Bunlar, akıcı, eriyen özelliktedir. Ancak şişte sızıntı vardır; adeta terleme gibi bir sıkıntı verir. Bu şişler olgunlaşma sonucu ortaya çıkar. Çoğunlukla bu tip şişler bağırsaklarda pek olmaz.

Demevi Şişler: Birden oluşur ve damarlardaki açılma sebebiyle meydana gelir ve oradaki yapısal bozulmadan ortaya çıkar. Sahibinde ağrı yoksa onun yeri bağırsaklar değildir; muhtemelen başka iç organıdır ve özellikle sızıntı varsa onun sebebi başkadır. Ancak bağırsaklardaki ağrıda oluşmuş olabilir. Damarların ağzının açılmasından başka bir sebeple de olabilir. O daha iyi huyludur. Eğer kışın kuzeyde kuru geçmişse buna karşılık güneyde yazın yağmur varsa genellikle kanlı ishal görülür. Aynı şekilde eğer güneydeki kış mevsiminde az yağmur yağarsa özellikle rutubetli bedenlerde ve kadın bedenlerinde kanlı ishal oluşmasına sebep olabilir. Ne zaman kuzeyin kışı güneyin yazından uzun olursa kanlı ishaller zemine hazırlar; kanlı ishal çok olur ve iltihaplı yaralar oluşur; çoğunlukla nezle görülür. Güney ülkelerinde kanlı ishal çok sayıda ortaya çıkar ve güney illerinde yağmur ve rüzgârın çok olması durumunda hava maddeyi harekete getirip deriyi etkiler; özellikle tuzların inmesine sebep olur.

Safravi ishalden sonra kanlı ishal oluşur ve safravi iltihap oluşur.¹⁸³ Onunla birlikte kötü bir ağrı görülür. Özellikle eğer değişim (dönüşüm) devam ederse sonra kanama oluşur. Bu değişim şöyle olur: Bağırsaklardaki yüzey tabaka tabaka soyulur. Ancak sümüksü yapıdaysa o rutubet açısından yoğunluk gösterir. Bazen terkip halindeki hummalarda, yani birden fazla sebepten kaynaklanan ateşli hastalıklarda sümüksü maddelerde de zıtlıklar olabilir. Onların ince bağırsakta olup olmamasına göre, bizim ateşli hastalıklar kısmında zikrettiğimiz hastalıklar görülebilir. Genellikle kanın köpük şeklinde görüldüğü hummalar (ateşli hastalıklar) ortaya çıkar.

¹⁸³ TM: Kesret nevazil sebebiyle ve cenup yellerinin (rüzgarlarının) hububi ve yağmurun çokluğu sebebiyle cenup illerinde kanlı ishal çok olur. Çünkü cenup illerinin yağmuru çok olup o illerde bu hava maddeyi tahrik edip mesamati edha eder.

Kabuk Oluşturanlar. Mide yaralarında görülür. İshalle ortaya çıkar. Ancak buradaki ülserleşmede yara yoktur. Ülserleşmiş yaralar bağırsak tabakalarında olur. Daima ağırlıklarıyla ve yoğunluklarıyla belirlenir ve çoğunlukla da büyüktür. İnce bağırsaktakiler bunun tersidir. Burada hastalık oluştuğunda dışarıya atılan kabuklarla belirlenir. Genellikle lavman yapıldığında bu kabuklar çıkar. Hippokrates der ki: sevdavi olan eski vakalarda kurtuluş yoktur.

Yine Hippokrates der ki eğer dışarı atılan su gibi ise sonra merhem gibi olur. O kötüdür. Eğer onu karında sıvı birikmesi izlerse, özellikle karaciğerdeki şişten dolayı sıvı birikimi olmuşsa bu durumun kötüye gittiğine işaret eder. Durum çok şiddetlidir. Keskin olan maddeler sıvının atılmasını sağlamaz ve hastalığa son vermez. Yine o diyor ki söylenenlerin hepsi terstir ve bütün bunlar ölümün yakın olduğuna işarettir. Yine o diyor ki kanda sıvı birikmesi ile ishal (sıvının dışarı atılması) birlikte olmaz. Sıvı birikmesinin kesilmesinin bir yararı yoktur. Çünkü sıvı dışarı atılmaz. Muhtemelen vücuttan sıvı atımı zaafi vardır. Bağırsaklardaki iltihaplar ve yaralar karında sıvı birikmesine yol açar. Bundan dolayı kolik, spazm, kusma, akıl durgunluğu olur ve bunların hepsi ölüme işarettir.

Hippokrates'in kitabına göre, *zusnetarya* ile birlikte görülür. Bu hastalıkta sol kulağın arkasında burçak gibi siyah bir çıkıntı görülür. Onunla birlikte şiddetli bir susuzluk vardır ve hasta 20 gün sonra ölür. Hasta bu hastalıktan kurtulamaz. Bilinmelidir ki, orada şişin büyüklüğü konusunda sertliği bilgi verebilir. Aynı şekilde iştihanın düşmesi mide ağzındaki gücün yok olduğunu gösterir. Yine bağırsak yaralarından atılan siyah atıklar vb. hepsi kötü delillerdir.¹⁸⁴ Hastalığın sebebi ancak bağırsaklardaki iltihaplı yara, kan damarı ağızlarındaki yaralar dışında midedeki zaaf da olabilir. Ancak mide zaafi ile birlikte (midedeki katılmayla birlikte) genellikle yaraların oluşması da söz konusudur. Muhtemelen o yaralar ağızdaki yaralar gibidir. Eğer onlar ağızdaki püstüller gibi yer. Onun etkin maddesi aşağıya doğru iniyorsa orada demevi iltihaba yer yoktur ve bu durum güçlü

¹⁸⁴ TM: Ancak o ishal ki bağırsaklarda olup onda sahec ve kandan bir nesne olmamalıdır ve üst kısmında olan organlarda bozukluk olmakla da olmamalıdır.

kan boşaltımına sebep olur. Burada bundan dolayı güçlü müshil ilaçlar verilir. Damar ağız ve yüzeylerini güçlendirecek ve onların yüzeylerini kolayca temizleyecek ilaçlar verilir. Burada mide ve bağırsaklarda zaaf vardır ve madde karnın maddesi diye adlandırılır. Hastalık sebebi bağırsakların zaafi yaralar ve döküntülerdir. Bazen de karna ait olan bu kanla bağlantılı olarak ortaya çıkar. Bu durum aniden beklenmedik şekilde etrafın soğumasına da işaret eder. Karın şişer ve nabız düşer ve hasta baygınlığa doğru sürüklenir.

Ancak altıncı bağırsak, yani rektumda da bu durum ağrıya sebep olur. Ona *zahiren (zor nefes alma)* denir. O uzun soluklu bir ağrı oluşturur. Rektum bu sebepten dışarı çıkabilir veya hastalık dolayısıyla makat uzar, makat bölgesinde işlevsel olan kasların işlevi engellenir. Orada spazm veya organda soğuma oluşturur. Uzun süre hareketsiz oturma dışarı atılacak maddenin çok katı olması, atılacak maddenin çok fazla karışık olması veya miktar olarak çok olması ya da basur memeleri olması veya makatta yarıklar olması, yaralar, yenmeler bulunması ya da atılan maddenin bozukluğu ve sümüksü bir yapıya sahip olması ve onu değişime uğramadan dışarı atılması sonucunda makatta çıkma ve sonra kaynama olur. Bazen o ishalle taş gibi bir şey makattan çıkar; sanki taş düşüyor gibidir. Bazıları ve Galen bunu uzak bir ihtimal olduğunu düşündüler.

Çoğunlukla diyare olanlarda dışkı pis kokuludur ve sümüksüdür. Çünkü dışkı rektumdan geçerken onun izi kalır. Bu onun (dışkı) gevşekliğinden ve yapışkanlığından ve sıkıntı yaratmasından belirlenir. Bazen hasta makatındaki zararlı tuzlardan ve borakstan olduğu vehmeder. O kişi *zahir* denen ishalden olur. Bu durum *sentariyanın* arkasından görülür veya *sentariyadan* doğmamıştır. Onun oluşmasına sebep makattaki spastik katılmalardır ve rektumdaki spazmdır veya makatın uzamasıdır. Makat kaslarında bu durum oluşur ve bundan dolayı makat kendine geleni tutamaz; orada kasilma olur. Yukarıda olanın inmesine ancak azar azar olmak üzere müsaade edilir.

Ancak bu durumda makatta ağrı olmayıp, kandan başka bir şey yoktur. Genel olarak bedenden fazlalıkların dışarı atılması doğal yollarla olur; yiyeceklerin fazlası bedenden atılır veya onun fazlası akışın

tutulması, organın kesilmesi, perhizin kesilmesi ve diğer yerlerinde zikredilen sebeplerle oluşan akış dolayısıyla tutulur. Bu durumda nabızın düşmesinden korkulur. Burada söz konusu güç, bağırsaklarda akışa yardımcı olan güçtür.

Ancak bütün bedende şöyle olur: buhran halinde def etme gücü sebebiyle bu durum ortaya çıkar. Mesenterin gücünün de düşmesiyle bu durum ortaya çıkmış olabilir. Bundan dolayı bu ishal korku yaratır. Onda, ömrün sonunda şiş oluşmasından ve ucunun incelmelerinden korkulur. Ancak erimelerle, başlangıçtan itibaren incelir. Sonra kalınlaşma olur; ağrı artar, iştihâ azalır. Yoğun akış görülür. Bazen hasta kusar ve idrar zoru vardır; gazı vardır. Bağırsaklarında gurultu olur; rengi solar; el ve ayakları soğur; dilinde kuruluk olur. Hıtlarda zehirli kötü yoğun akış olur. Vücutta yoğun bir doluluk oluşur. Bu durum senin de bildiğin gibi, kusma veya alışlageldiği üzere, akışın durdurulmasının bırakılması veya organın kesilmesi ya da perhizin terk edilmesi veya bedendeki çözülmenin azalmasından ondan ve diğer bilinen sebeplerden bu hastalık ortaya çıkmıştır ya da bir defada atılacak çok fazla madde toplanır ve hastalık daha şiddetli bir şekilde geri döner. O dönüş menstrual kanama şeklindedir. Ancak damarlarda ve benzeri yerlerde yiyeceğin tıkanıklık oluşturmamasından kaçınmak gerekir.

Ancak kanama şöyle olur: o sindirilmiş olanın dışında kötü maddelerin, bağırsaklar yoluyla bedene yoğun bir şekilde dönme hareketinden oluşur. Eğer ciddi bir şekilde indirilse besleyici olur. O vücuda uygun olmayan hıtlara dönüşerek, tabiatı onu (dışkı) atması için tahrik eder. Ağır ve yoğun olduğunda farklı gruplarda safravi sıvı (sulu) ve bazen de yeşil renkte kusmuk ve ishal oluşur. Kanamanın sebebi bozuk yiyecekler olabilir. Peş peşe gelen kötülöklere göre o daha tercih edilebilir bir durumdur.

Kötü kanama başlangıçta hafiftir. Sonra ağrı ve karında ve bağırsaklarda kolik oluşur. Orada kasılmalar vardır ve had derecede oradaki hıtların çokluğundan mideye kadar bu sıkıntı yükselir, çıkar. Çoğunlukla ishal oluşur ve onunla birlikte kusma görülür. Senin bildiğin sebepten bedenın hıtları ona tabi kılınıp, geri püskürtölür ve ilkin safravi ishal olur; sonra gerçekten sıvı olur; pis kokulu bir madde oluşur. Sonra bazen kokusu yıkanmış ete benzeyen bir gaz çıkar;

sonra nabzın gevşediği, titreme olduğu ve damarların soğuduğu ve takiben ölümle son bulduğu belirlenir.

Kanama olan kişide genellikle susuzluk vardır ve ona su içirildiğinde o su midede ısınır ve hasta onu kusar. Bundan dolayı susuzluğa tahammül etmek ve su içmemek gerekir. Çoğunlukla onun yolundaki damarların sıkıştması ve eziyeti dolayısıyla nabız belirlenemez. Ne zaman arazlar sakinleşse nabız geri döner. Kanama olanlarda alışıldık geldiği üzere, onda titreme görülmez.¹⁸⁵

Çoğunlukla kanamaya sebep şudur: kanama yazın ve sonbaharda olmak üzere, sindirimin zayıf olduğu dönemlerde görülür. Kışın ve ilkbaharda da görüldüğü söylenir. Kanama ekseriya boş mideye soğuk su içip üzerine ağır yiyecekler yendiğinde görülür. Özellikle de oruç olup onu bozarken görülür. Kayısı pişirilip verilirse onun gibileri kanamayı tahrik eden şeylerdir. Çoğunlukla kanamayı engelleyenler onları idrar organlarını yönlendirir. Bu durumda idrarda yanma olur.

Ishal yiyeceğin nüfuzunun engellenmesi sebebiyle olur. O tıkanıklıktan oluşur. O ishal diye adlandırılır; devreder gibidir. Çünkü tıkanan damarlar bu duruma belli bir süre dayanır. Sonra oradaki yiyeceği¹⁸⁶ dışarı atar. Bu durum sağlıklı halde olmayabilir. Genellikle nöbet 20 günde bir görülür. Bazen önce olur veya bilinen sebeplerden daha sonra da olabilir.¹⁸⁷

185 TM: Özellikle çocuklarda çok görülür.

186 TM: ve zaman ayırt etmeden

187 TM: Damarların doluluğu altıncıdan olan sınıfların zehirişhal idi. Ancak bütün vücut sebebiyle olan ishal zehiri buhran sebebiyle ve kuvvetin güçlü olmasından kaynaklanmaktaydı vya mesenter kuvvetinin azalması sebebiyle olur. Nitekim bu ishal zehiri korkutucu ölçüye arız olur. Geri kalan ömründe meslulu (ishal halinde) ve medkuka dahi arız olur. Ancak o ishal ki sevdâ ile ve gıdanın damarlara nüfuzunun imtinâ ile olur. Onun ismi el-ishal el-kain veba devadır. Onun açıklaması budur ki suddi olan uruk (tıkanık damarlar) tıkanıklığa tahammül derecesi bilinen sürede mümtelie olur. Sonra oluşan yiyeceği mahal ve mekan olmamakla müracaat istifrag eder ve damarların doluluğunun başlangıcı ile istifraga başlaması (başlangıcı) arasında zaman sıhhat gibi bir müddet olur ki o müddetin 2 istifrag arasında tehallülü ve tavassutu ile, halde edvar hasıl olur. Çoğunlukla hayzenin hudusu (oluşması) yaz ve harif zamanlarında olur. Çünkü o zamanlarda zayıf hazım olur ve kışın ve debig zamanlarında az vakîğ olur. Çoğunlukla hayziye sebep ala rıyk soğuk su içip üzerine ağır yiyecek dönüşümü olur. Özellikle saim olan kimse ale'r-ryk minval fahr üzere iftar eylese onda hayze zuhur daha yakın olur. Batih ve mişmiş hayziye tahrik eden nesnelerdendir ve çok kere vakîğ olur ki hayze muhteb olup onun maddeleri idar organlarına nefis olunmağa meyl eder ve ondan hirkat -i bevl hadis olur.

Beslenme dolayısıyla görüldüğünde olup bitenleri daha önce 2 defa zikrettik. Bir defa daha zikretmekte sakınca yoktur. Biz durumu şöyle anlamlandırıyoruz. Şüphesiz bu durum besinlerden kaynaklanmaktadır. Söylediğim ve senin de bildiğin gibi, midede ateşin yükselmesiyle bozukluk oluşur. Doğal olarak bağırsaklardan dışarı atım yoktur; mümkün değildir. Ancak atılacak madde miktar olarak çoktur. Onun sindirim süresi uzar; bozulur; yoğunluğundan dolayı geri gönderilir. Ancak bu soğan gibi yakıcı bir etki yaratır. Mide onun zararlı gücünden dolayı dışarı atar veya hızla onun kötü etkisini değiştirip süt gibi bir şeye dönüştürür veya onu parçalayıp açıp şiddetini hafifletir veya onu giriş kısmında bekletir; içine almaz veya onun rutubeti ve yakıcılığı dolayısıyla midneyi zor durumda bırakır veya çok olduğundan yukarı doğru hareket eder. Onların üzerine çok su içilse çok fazla yüklenilmiş olur ve sıkıntı yaratır veya sıkıntı yaratan hıtların çok fazla olmasından balgam gibi veya cılalayan safra gibi veya onu yaratan yiyecekler gibi. Bunların miktarı çok ancak besin miktarı azdır; örneğin bazı otlar gibi. Sindirimi hafifçe kesen, sonlandıran yumuşak besin maddeleri verilir. Yiyeceği değiştirenler verilmez. Onların verilmesinden vazgeçilir veya ertelenir. Çünkü bozulma hastayı ölüme götürür. Onlar varsa atmak gerekir. Tabiat onları atmalıdır.

Çevredeki hava gibi dış sebeplerden oluşan ishal: O hava sıcak ve kurutucudur ve de soğuktur. Sistemi bozan havaların hepsi de kurutucudur. Güneyden gelen rüzgâr ve yağmur ve güney illerinin havası doğayı serbest bırakır. Bazen rüzgârlar sebebiyle ishal meydana getirir. Çünkü onlar sindirimi güçleştirir; besinleri tahrik edip hareketlendirir. Hippokrates diyor ki: gevşeklikte genellikle çok fazla keskinlik olduğu da görülür, yani gerçeklik demek rüzgârın çok yoğun olmasıdır. Bundan dolayısıdır ki rutubet aynı zamanda sinir organlarını da etkiler; mideyle ortak olarak beyni de bu rutubet etkiler ve de organlar üzerinde de etkili olur. Onlarla ortak olarak ishal oluşur; içindeki maddeyi dışarı atar.

Yine Hippokrates diyor ki: geceleyin kişi karnı yumuşak tabiatlı veya saf tabiatlıdır; yaşlılığında bu mizacı devam etmez. Bütün şiddetli hastalıklarda mizaç değişikliği görülür ve bu ölümüm işareti olur. Çünkü bu durum hıtlardaki ani değişime işaret eder. Onun

kayganlığı şöyledir: Onunla arasındaki farka ve midenin kayganlığı arasındaki farka işaret eder. Muhtemelen mide buharı ve nemi çeker. Şüphesiz nem ortaya çıkar. Yaranın sebebi üst taraftan organın tırmalanması, tahrip edilmesidir. Bunun delili oluşan yaralardır. Eğer orada gevşek balgam varsa bu bağırsak yoluyla dışarı çıkar; orada gürültü oluşur. Ağırlıkla beraber kayganlık hissedilir. Midenin alt tarafındaki yaralarda bütün bunlarla birlikte ağrı da vardır. Eğer bağırsaklarda kayganlık varsa ancak yara yoksa balgam da yoktur. Muhtemelen mizacın kötü olmasından anlaşılır. Bunun delili yaraların dışarı çıkıp çıkmamasıdır ve balgamın mevcudiyetidir.

Bu karın sahibinde kaşıntı varsa özellikle de dizanteri olan kişi gibiyse bu kötü mizacın daha çok kuruya doğru gittiğini gösterir.¹⁸⁸ Eğer karın zaafı beslerse nabız yavaş yavaş düşer ve adeta kurtçuk hareketi gibi olur; karıncalanma vardır. Bunlarla birlikte adeta canlanma gibi, ayaklanma gibi olur. Sonra nabızı adeta hafifler; hasta canlanır ve ölür. Bilinir ki, onların safravi köpük şeklinde birçok grup ve gizli kısımları vardır. Onlar zayıf değildir; kötü mizaçlı da değildir; kötü hastalıklar kötü ve kötü huylu şişlere doğru gidebilir.

Belirtiler: bazıları dediler ki eğer idrar ateşli hastalıklarda sarımsı beyazsa ve hastalıktan kurtulunabileceğinin işaretidir, yani akıl sabittir, fakat baş ağrısı vardır, bununla birlikte bağırsaklarda tahrip, tırmalama hissi şeklinde bir his oluşur. Mide ve bağırsaklardaki bu hastalık açısından fark vardır. Mideye ait olan tahrip düzen ve terkip yoktur. Ondaki ishalin ve ortaya çıkan çıkıntılarının süresi ve vakti

¹⁸⁸ TM: Belirtiler: Bazıları dediler kisafravi olan hummalarda ne zaman beyaz idrar olup aklın sebatı ve sudağın fıkdanı gibi sulake edalle olsa sahec bağırsaklara tevakkıf olunur ve beynin ishali ile midenin sihali farkı budur ki midenin ishalinde tertip ve düzen yoktur ve onda ishalin suranı ve vakti belli olmaz. Muhtemelen tedbir dolayısıyla suran eder ve eğer sindirim gücü zayıfsa maddeler sindirilmeden çıkar. Eğer mesenter zayıfsa çıkış hızlı olur. Eğer mesenter ve def etem zayıfsa hızla çıkar. Ancak çıkan maddeler çok olmaz ve bir defada çıkmaz. Belki azar azar tevatir-i kıyam ile çıkar ve bu ishalin çoğu soğuktan olur. [İshal,] eğer sindirim zaafından başka sebepten olursa çıkan maddelerin hepsi mefkude sindirim olma; belki onda midede lebise dolayısıyla bir nevi sindirim vardır ve zelek rutubet ile oluşan ishalde rutubet de çıkar. Zelik yaralar ve busuri ile yaralar mide belirtisi olur. Kusma kabuklu gibi ve ağza arız olan busur ve ağrı gibi [olur]. Hipokrat dedi ki bağırsak zelki olanlarda kusma kötüdür. Bu açıklamanın gerçek olduğu görülmemiştir.

belirlenemez. Muhtemelen tedbir dolayısıyla böyle olur. Sindirim zayıftır ve içindeki maddeyi böyle bir durumda içindekileri sindirmeden dışarı atar. İnce bağırsaklar ve mesenterde de zaaf olabilir. Dolayısıyla yiyecekler hızla dışarı atılır. Bir defada çok miktarda atım olmaz. Muhtemelen oradan azar azar atılır. Muhtemelen de böyle olmasına sebep bağırsaklardaki döküntülerdir. Eğer sindirimin dışında zaaf varsa, o zaman midedeki sindirim gecikir.

Midede kaygan rutubet veya rutubetler dışarı çıkar. Yaraların veya döküntülerin kayganlığı, kayıp atılması midedeki yaraların işareti olup, kusma ile midedeki yara kabuk ve döküntüleri ağızdan çıkar ve bu durum ağrılıdır. Hippokrates diyor ki bağırsaklarında kayganlık olanlarda kusma da kötüdür. Bu hüküm hastalığın özelliklerinde saklıdır. Ancak beyin ishali (beyinden bir şeyin atılması) çoğunlukla uzun uykudan sonra olur. Onunla birlikte bazı maddelerin baştan indiği belirlenir. Beynin mizacında bozukluk oluşur. *Garip Kitabı*'nda şöyle denmektedir: Bağırsakların kayganlığı, bağırsaklardaki nohuda benzer çıkıntılarının olmasındandır; idrarı artırır ve o saat kişiyi öldürür. Ancak karaciğerde olan ishalin belirtilerini ise karaciğer hastalıklarında anlattık ve aynı zamanda onları mesenterlerde de verdik.

Dalağa ait olan ishal çoğunlukla sevdavidir. Biz onu kendi konularında ele aldık; örneğin kurt gibi olan belirtilerini, iyi özelliklerini ve karaciğer ishaliyle olan farklarını anlattık ve onun yanı sıra dalak hastalıkları kısmında onların ağrılarını dışarıdan belirlenen durumlarını ve içlerindeki halleri anlattık. Bunların yanı sıra karaciğerin dışarı atma işlevi kısmında da bunlara değindik.

Ancak bağırsakların kansal (demevi) ve kansal olmayan ishallerindeki ağrı bazen bağırsaklarda kolik ve çoğunlukla bildiğin gibi, karaciğerde tersi bir durum oluşturur. Onda bu durum arızı veya yaradılıştan olur. Bütün sonradan oluşanlar (kazaen olanlar) öncekilerden daha kötüdür ve daha pis kokuludur ve de daha çok zarar verir. Onlar karaciğerde bozuklukla birlikte görülür. Bilinmelidir ki, burada ağrılı kolik ve çok büyük değişim vardır; öyle ki o organı değiştirir. Bilinir ki, onun vücudunun yanında bağırsaklara yer yoktur. Şüphesiz bununla beraber bağırsaklarda kayganlığa, ishale, kanamaya, yer yoktur. Bu durumlarda bağırsaklarda ağrı ve yara vardır. Bazen

yaralar kanlı ishalden sonra görülür. Böyle bağırsak dönmelere ve iç tabakasındaki soyulmalara işaret eder; bazen yara kabukları oluşur. Bundan sonra dönme görülmez. Ancak bilinen kısımda ağırlı kayganlık vardır. Onlardan pek azı dışarı atılır ve oluşumlar yapıya bağlıdır; uzun süre orada kalır. Kaygan olmayan bağırsaklardaki kaymada bağırsaklardaki yara kabukları ishale atılır. Bu durum onların mide-den geldiğini gösterir. Orada yara olduğunu gösterir. Bu durumda midede yara vardır ve bunlar ilgili kısmında anlatıldı. Yara kabukları ve derinin soyulması (bağırsağın içinin soyulması) yaraların üstünün kesik olduğunu gösterir. Bununla birlikte olan pis koku onlarda yenme olduğunu belirtir. Şüphesiz buradaki kokulu maddenin kanser olmasından korkulur.

Bilinir ki, yara ve afetlerde başlangıçta kan çıkar ve orası ağrının da bulunduğu yerdir; orası göbeğin üstünde veya altındadır. Ağrı güçlüdür; ince ve şiddetli bir ağrıdır. Şüphesiz daima yoğundur ve öncelikli olarak ortaya çıkar; ince bağırsaklarda ince bir tül niteliği oluşur. Kalın bağırsak ekseriya yoğun olur ve ince hıltlar ince bağırsaklarda olur. Şüphesiz durum, bağırsaklarda ortaya çıkan şiddetli hıltlar olduğunu gösterir. Yukarıdan havanla vurulması gibi, ağrının aşağıda olduğunu gösterir; ağrı aşağıda ve makatta yoğundur. Yara kapanmadan önce ondan kan çıkar. Ağrı ve onun ortadan kalkmasının arasındaki zamanda kanama ortaya çıkar. Şüphesiz onun oluşma süresi uzun sürmüştü yaranın yeri ince bağırsaktır. Bağlantısı onun sağlıklı olup olmadığını gösterir. Eğer çıkan sıvı biraz keylusi ve et suyu gibiyse ve benzeri durumlarda ince bağırsaklarda yara olduğunu gösterir. Bu pis koku ince bağırsaktan inen pis kokudan kaynaklanır. Ağrı ise şiddetli bir ağrı şeklindedir. Bazen oradan kan akar. Bazen bu kan bağırsak akıntısı gibidir. Ona bağırsaktan yara kabukları karışır.

Bilinmelidir ki yara varsa ve kronikleşmişse tedavide yeterince kan akarsa, eğer ağrı yoksa yara çok kirlidir. Kirli yara ile yenmiş yara arasındaki fark çok azdır. Yenmiş yaralarda yoğun ağrı vardır ve yoğun koku oluşturur ve sevdavidir ve azdır. Sulu yaralar daha geniş yer alır, beyazdır; sert şiş halindedir. Oluşunca daha sonra çok kan çıkarsa bu çok kan derine nüfuz eder. Hastalık güçlenir, bölgede ve bağırsakların tarafında yayılır.

Oluşan şişlerden sonra çok miktarda yara oluşur. Bunların işareti ağrılardır ve bizim şişlerde zikrettiğimiz belirtilerdir. Onların birçok sebebini biz daha önce zikrettik; çoğunlukla onların başka sebeplerini de anlattık. Şüphesiz eğer kayganlıkla birlikte, damarlarda ağrılara da rastlıyorsa orada kanla karışmış atık dışarı çıkar. Bazen onunla birlikte ağrı da vardır. Bazen de ağrı olmaz. Bazen onun devreleri vardır. Bağırsaklarda oluşanların dışında doluluk belirtileri de vardır. Şüphesiz bağırsaklarda basur şişleri ve kanserli yapılar vardır. Bunlar bağırsaklardaki bozukluklardır ve bununla birlikte siyah kan görülür. Orada kan miktarı azdır. Bedendeki doluluk sebebiyle onun devreleri vardır. Bu hastalıkta hasta maddeyi kusarak dışarı atar. Eğer onda tuzlu ve borakslı rutubet veya gevşek bir ağırlık varsa öncelikle onun dışarı atmalıdır. Onda yeller gurultu oluşturur; yapışkan sıvısının rengi yoktur. Oradaki yırtık hissedilir. Orada, gerektiği gibi ağrı olup, ancak bir süre orada yoktur; orada hissedilmez. Onunla birlikte orada yoğunluk hissedilir ve değişim dolayısıyla balgam hıltı dışkı içine karışmıştır. Eğer safra sebebiyle kayganlık kazanmışsa, önceden o safra kusması da bu hastalığa işaret eder. Değişim dolayısıyla karışmış veya yapışkanlık kazanmıştır. O renksizleşir, yoğunlaşır. Aynı zamanda sevdavi olanlar kötüdür. İyi olan sevdavi olandan farklı bir durum gösterir. Karışık olup ekşi bir kokusu vardır veya eğer ekşi bir kokusu yoksa siyah kurtlar gibidir. Susuzluk hissedilmez. Onunla birlikte sıkıntı şiddetlidir. Bazen o bayılmaya kadar götürebilir.

Bilmelisin ki bağırsağın soyulması ve *sehtarya* mevcutsa sonra belli bir sürede değişim görülür; örneğin safra veya sevdavi veya sıcak kan veya balgam bozukluğu ya da camsı bir yapı veya kuru artık (pislik) oluşur. Bu hastalık gerekli sebepler yoluyla oluşur. Şüphesiz Bu oluşum kesintiye uğrarsa geriye dönüşüm olur, ancak ondan artık olarak soyulan deri artıkları ve kan ve benzeri şeyler kalır. Eğer kesinti olursa onun sebebi ortaya çıkan hastalığın eserleriyle belirlenir. Onu ilaçla tedavi etmek gerekir. Onun belirtisi bağırsaklardaki kötü ve kanlı ishaldir. Burada ishal ve bağırsak içi dokunun soyulması birbirini izleyerek ortaya çıkar. Onunla birlikte iştihâ kaybolur ve nefes değişime uğrar. Bağırsağın iç dokusu soyulur ve büyük çapta helak olur.

Ancak çok ağır olmaksızın bağırsak içindekini atarsa ve iştihada bozulma yoksa ve diğer kötü belirtiler yoksa o bağırsak iyidir ve eğer ağır gereksiz maddeler varsa bu onun da bozulduğunu ve süfli olduğunu bu gösterir. Bu durum süfli maddelerin bağırsaktan geçmesiyle oluşur. Yumuşak ve gevşek yaradılışlı bir tabiatla bağırsaklarda ağrı yoktur. Çoğunlukla çıkan sıvıdan ağır, pis ve kötü, süfli olan sıvılar ayrılır; onu kurutanlar olması sebebiyle de onlar kurur. Kötü ishallerin helak ettiği düşünülür. Bunun belirtisi gevşek tabiat ve farklı, pis maddedir. Bu pis madde de pis şeyleri oluşturur. Sonra bu süfli şeyler kuru olarak dışarı atılır. Ancak kendi kısımlarında anlatıldığı gibi, bu dışarı atılan kötü madde, bağırsağın soyulan kabuklarıdır.

Ancak dışkıdaki bağırsak kabuğu gibi maddelerle midenin derisi arasında fark vardır. Midede yenen besinin sindirimin kolaylaştırır. Yiyecek mideden bağırsaklara indiğinde bağırsaklarda gecikmez; muhtemelen çıkmaya yönelir. Şüphesiz yaralar bağırsaklardaki değişimin delilidir. Bu delillerden yaralar belirlenir. Bunlar gevşemiş ve balgamidir. Onunla birlikte balgam ve yel gaz oluşur. Balgami olanda ağırlaşmış kayganlık hissi oluşur Yara oluşursa midenin altında ağrı vardır. Şüphesiz kayganlık varsa ve onda yaralar yoksa onun kayganlığı balgamdan kaynaklanır. Muhtemelen kötü mizaç dolayısıyla oluşan yaraların belirtilerinin yoktur; olmaz.

Ancak bedene ait ve eriyen, gevşeyen yaralar ve şişler olup olmadığı, yani kişinin sağlıklı olup olmadığı, ondaki ishal oluşturan işaretlerden anlaşılır. Bedenin sıcaklığının, bağırsak hummasında gerekli olan kadar olup olmaması, dışkının rengi, kıvamı ve pis kokusu gibi belirtilerinden anlaşılabilir. Bağırsaktaki çözülmeden oluşan kıllar (kıl gibi oluşumlar) yaralar üzerinde serum gibi bir sıvı oluşturur. Bu yapı yağlı bir sıvı gibidir. Aslında o yoğun bir serumdur; yaraların içindeki yağlı gibi olan yapılara benzer; rengi farklı farklıdır. Onun kıvamının donmuş gibi olup olmadığı konusunda tartışma vardır. Aynı zamanda bu sıvının durumu kırmızı et gibidir, ancak onda yağ gibi bir şey yoktur. Daha sonra o kurtçuk rengini alır. Ancak o doluluk ve fazlalık oradan ve vücuttan doğal yolla atılır. Fazlalıkların oluşma sebeplerinde zikrettiğimiz gibi, oradaki doluluk oluşma sebepleri görülür. Onlarla ilgili olarak atılanın kanlı ve temiz olduğu ve

ağrısız olup olmadığına işaret eder. Burada gevşeme ve zaaf yoktur ve onun kontrol edildiğini gösterir.

Ancak ishal (dizanteri) görülen yerin kısımlarında hastalıkla ilgili alametler belirlenebilir. Hastalığın oraya ulaşan soğuktan, sert bir yerde oturmaktan, basurlardan ve bunun benzeri sebeplerden ortaya çıktığı belirlenir. Bunlar ishal ve kolik olduğuna veya hiç birine işaret etmez. Ancak bağırsaklarda ağırlaşma vardır; bu hapsolan şey ağrı ve elem oluşturur. Oraya huzursuzluk oluşturan bir sıvı yollar. Bu dizanteri sıvısıdır. Bazen bağırsaklardan balgamsı bir sıvı çıkar. Bunun dizanterinin balgamsı sıvısı olduğu düşünülür. Bununla bir tehlike göstermez. Muhtemelen bilinen şeylerden dolayı bu sıvının atılması gerekir. Onun (rektum) yaralarla bağırsağın üstündeki yaralar arasındaki fark rektuma akan şeyin pis kokusudur veya onda pis koku olmamasıdır. Eğer kişinin bağırsağında yara görülürse, hastalığın belirtileri kısmında zikrettiğimiz belirtileri, onun karnında görülen belirtiler gibi ve karında oluşan açılmalarda etrafta (kol ve bacaklarda) görülen soğumalarda olduğu gibi donmuş kan şeklinde olduğunu anlarız. Yine aynı belirtileri, güç azalması ve nabızın düşmesinden de belirleriz. Bu hastalık sahibi bu arazları gösteriyorsa bilinmelidir ki bütün bu arazlar kandan belirlenebilir.

Bilinir ki, hastalığın arttığı şöyle belirlenir: Sevdavi hılt yakıcıdır. Eğer o yeşil olduğunda ancak ayrılıyorsa telafi durumunda doğal haline döner; ilkin yeşillenir, sonra sararır, sonra da kurur. Bilinmelidir ki hasta bazen bez gibi bir şeyler atar; bu huzursuzluk yaratır. O bağırsak hıltlarının fazlalıklarından başka bir şey değildir; bağırsak parçaları değildir. Bilinmelidir ki o orada (bağırsak) durur ve hapsolmuş durumdadır. Bağırsak gücüyle orada hapsolmuş maddeyi atamaz; madde oraya geri dönüp kalır. Bu durumda vücut besin kabul edemez. Bilinsin ki eğer dışarı atılması gerekenin tutulması geceden çok gündüz oluyorsa muhtemelen hastanın gündüz iştihası daha azdır ve bunun sebebi mide zaafıdır. Eğer gece çoğunlukla yiyeceğin tutulup atılmaması söz konusu ise bu durumu karaciğer zaafından ortaya çıkar ve¹⁸⁹ bilinmelidir ki çoğunlukla bu tip dışkının tutulması

¹⁸⁹ TM: Belki iştihâ eylediği şeyleri her ne zaman tenavül eylese inharen ona kıyam arız olsa onun sebebi mide olur.

ince madde şeklindeki dışkı atımından sonra ohur ve arkasından şiddetli bir spazm onu izler.

Üçüncü Kısım Mutlak İshal Tedavisi

Öncelikli olarak diyorum ki burada, tedavi için ifrat ishal ilaçları kısmında söylenen ilaçları vermek gerekir. Sonra diyoruz ki tutulan, alınıp bırakılmayan ağır maddeler ve tahrik edenlerle ishal engellenir. Bazen aşağı indiren ilaçlara da ihtiyaç vardır. Yine ishalde aşağı indiren maddelerle sulandırılmış şarap, kanalları güçlendiren ilaçlarla ve kusturan ilaçlarla birlikte verilir. Bu bütün olarak ishalin tersine maddeyi harekete getirir. Şüphesiz sıcak ishal hali soğutan maddelerle tedavi edilir veya soğuk olanlarla muamele edilir. Kanalları genişleten ilaçlar hastaya verilir ve vücudun dışından deriye uygulanır. Şüphesiz onlar soğuksa ısıtıcı olanlar uygulanır veya ısıtan ilaçlar seçilir veya çoğunlukla onun ısıtılmaya ihtiyacı vardır. Eğer sindirim gücü zayıfsa zaman içinde gevşek hıltlarla tıkanıklık oluşturur ve sindirim kısmında denenler hastaya verilir. Çoğunlukla soğutucu şeylere ihtiyaç vardır. Eğer mesenterde zaaf varsa ve sıcaklık varsa, habis (kötü) tabiatı belirlir. Böylece yiyecek hızla nüfuz eder ve onunla dışarı atılır ve terle sıvıyı atar. Bazen burada güçlü eski şarap kullanılır. Bununla hasta ishal olabilir. Bazen kişi peş peşe kadehleri içer. Hatta o şeker gibi tatlı olur; hastanın tabiatı maddeyi tutar.

Bilmelisin ki, ishal olan kişi için uyku yararlıdır. Eğer ishalle öksürük de olursa şiddetli ekşilik ve kabızlık kaybolur; Soğuk olana ve yağlara dikkat etmelidir. Aynı zamanda bütün katı olan yiyecekler tercih edilir ve vücudu desteklemek için onunla beslenir. Örneğin arpa, buğday unuyla yapılan çorba gibi iç organları ve safra kesesinden akan her şey zarar verir. Bilinmelidir ki çok fazla limon suyuyla karıştırılmış kızarmış et verilirse titreme oluşturan susuzluk zarar verir.

Kötü ishal hamam ve ovalanma iyidir. Böyle vücuttaki delikler genişler ve çoğunlukla madde ovalanma ve yenen maddelerle bedenin görülen yerine çekilir. Sıcak yağlardan anason yağı ve benzerleri karın üstüne uygulanır. Kötü ishallerde karnın üzerine şişe çekme uygulanır. Onlarla birlikte karın üzerine hacamat yapılır ve ovalanır. Eğer karın

üzerine uygulanan kan alma şişesi 4-saat orada bırakılsa ishal orada hapsolur. Biz bunu tecrübe ettik. Kötü ishallerde mide ve bağırsaklar üzerine yakılar da uygulanır. Onlar (yakılar ve lapalar) ısıtan ve tutan maddelerdir ve ihtiyaca uygun olarak, soğutanlardır. Habis ishaller öyle ishallerdir ki onların sebebi midede ve bağırsakta ishal yapan hıltların oluşmasından kişi ishal olur. Oradaki hıltları kusmak gerekir. Eğer kanallarda açılma ve genişleme olursa kusmanın çok da önemi yoktur. Eğer hasta ilaç alır ve buna basit ilaçlarla başlar ve de bundan yeterince yarar görmezse, daha sonra terkip şeklindeki ilaçlardan alırsa bu ilaçlar kurutucu ve tutucu etki yaratır ki bu da kötüdür. Ancak deliklere atılması için gönderilenler oralarda kaşıntı yapar.

Basit mutlak soğuk veya tutucu ilaçlar: narçiçeği, mazı, Arap zambaki, süt, Arap zambaki, kırmızı mühür toprağı (kırmızı kil), Ermeni kili, malta mantarı, tebaşir, özellikle kavrulmuş Yahudi balsamı ve özellikle de onun kâfurı ile karışımı, ılgın meyvesi, böğürtlen çalısı, nar tanesi, sumak, kadıntuzluğu, zeravent, sarı kuzukulağı, keten tohumu, gebere, sinir otu tohumu, keçi pislği suyu, gül tohumu, taze dut meyvesi, özellikle ezilmiş olanından kurutulup tutan özellikteki şeylerin özsuları; onların sıkılıp alınan suları, Yahudi baklası tohumu öz suyundan bir ukiye içilse içinde kavrulmuş kreması (yağ) olmayan yoğurt da yararlıdır.

Kuru, sıcak basit ilaçlar şöyledir: Biraz kimyon, nane, kavrulmuş anason, kendir kabuğı, sarı sakız, kuru günlük, debbağ mersini (derici mersini) ve bir dirhem ladinle pişirilir ve içilir. Eski dağ ılgını alınır ve o da tutan özellikte sıvı ile pişirilir. Ancak o hararet yapar ve onu suyla ve tuzla birkaç defa yıkamak ve onun tuzunu çıkarmak için pişirmek ve sonra onu kurutmak iyi bir tedbirdir. Ondandır 1 dirhem vermek ishali durdurur. O her şeyden güçlüdür. Çocuk için soyulmuş ceviz alınıp dövölür ve şekerle karıştırılır ve her sabah 4 dirhem soğuk su ile içirilir. Büyükler bundan daha fazla içerler. Ondandır 1 dirheme kadar içilebilir. Yine tavşan sütünden çökelek (rennet) ishal durumunda kanı tutar ve ondan 1 danek içmek yararlıdır. Aksine ondan daha fazla, yani 1 dirhemden daha fazla içmek zararlı olabilir. O güçlü bir nefes açıcıdır. Burundan alınan bir ilaçtır.

Bazıları şöyle zannettiler: Eğer onun bir kısım yakıcı ise o sevdavidir. Bu durumda ondan yarım dirhem içilir. Şüphesiz o tutar. Bun-

dan dolayı onun tedavisinin tecrübeyle onanmış olan ilaçla yapılması gerekir. Köpek pisliği, eğer ondan yarım dirhem kuvvetli bir tutanla pişirilip verilirse, ishali durdurur; özellikle temmuz ayında alınıp kurutulup uygulanırsa yararı olur ve kurutulmuş deve kuşu bağırsığı da iki tarafı bağlanıp kurutulduktan sonra ondan 3 dirhem içilir. Mizacın meyline göre o soğutan ilaçlarla soğutulur ve yine pişmiş keçi sütü, hatta ağrı bile olsa verilir veya günde 3 defa taş üstünde pişirilip hastaya verilir. Bazen o hastaya az miktarda pirinç yedirilir.¹⁹⁰ Yine kaynamış yumurta sarısı sirkenin içine konup içilir.

Soğuğa Meyilli Terkip Şeklindeki İlaçlardan Tebeşiri İçeren Tabletler. *Fulendikun* denen küsküt tabletleri, narçiçeği tabletleri, *filuzere* tabletleri, malta mantarı tabletleri, safran tabletleri, mavi tabletler, adamotu tabletleri, nar tanesi tozları, kırmızı ardıç hapları ve çok fazlasına ihtiyaç varsa 2 dirhem, yanmış sedef ve Ermeni çamuru (kili), onun yarısı kadar miktarı bu kilin kavrulmuş çeşitlerinden ve diğer kil gruplarından ifrata kaçmadan, güçlendirici hap yapılarak verilir. Onlar humma nöbetleri kadar ateşi de bertaraf eder, düşürür ve hastayı canlandırır.

Terkip Şeklindeki İlaçlardan Sıcak Olanlara Şunlar Uygulanır. Az miktarda veya ihtiyaca göre, çok miktarda kokulu baharatlar ve yemeğe tat ve zevk veren şeylerden hap yapılır. Hastaya bu tip lezzet veren şeyler, safran hapları ve kehribar hapları verilir. Yine yeşil kısmı sıkılmış mazi, nar kabuğu, sumak, biberden her birinden yarım dirhem alınıp dövülür; zorlanıp sıkıştırılır ve yumurtanın beyazıyla macun yapılır.¹⁹¹ Bir narın içi oyulup içine bu ilaç konur; içi yağla doldurulup,

¹⁹⁰ TM:Bazen zikir sabık kuvvetli ilaçlar ile de takviye olunur. İhtiyaç olursa ve aynı şekilde çok yiyen köpeğin dönen beyaz da habis zerb eder.

¹⁹¹ TM: felandaykun denen alik hapları ve tın-ı mahtum hapları ve gül suyu hapları ve filerhec hapları ve terasit hapları safran hapları ve afyon hapları ve mümsek haşhaş hapları ve afyon hapi, el-biruh hapi ve nar sufufu ve senderus sufufu. Müfrit ishal için verilen bunlardır: sedef-ı muharrik ve münasika Ermeni toprağı alınıp hepsinden 2 dirhem kadar verilir ve mukalliyasa sınıfları tın-ı mahtum ile veyahut tın-ı mectumsuz verilir. Ancak onu kali etmeyi de mübalağa etmemelidir. Kuvvet gitmesin diye belki (muhtemelen) yeterince konup ateş üzre kılınır. Ne zaman a kadar kızdıkta iner ve kızarak içinde o deva tahrik olunur ve o miktar kali kifayet eder ve hararete (sıcaklığa) meyilli mürekkep ilaçlardan olup kiminde sıcaklı kaz ve kiminde çok olur. Afaviye tabletler ve cevarişin huzi ve bizim Akrabadin’de zikrettiğimiz cevarişlerin ve aynı şekilde buzur-u kabıza cevarişi ve kehriba hapları ve safran hapları

ocak üstüne konur. Bundan sonra buğday unu, nane ve ılgının meyvesi ve bahçe teresiyle karıştırılır ve zeytinyağıyla macun haline getirilir ve ekmek yapıp, fırında kurutulur. Sonra ondan 10 dirhem alınıp, un haline getirilir ve soğuk suyla ve biraz şarapla hastaya verilir.

Yine buna benzer bir başka ilaç çocuklar için hazırlanır. Çocuk dış çıkarması sırasında ishal olur ve haşhaş, bit otu, erkek kendir, günlük, Hint selvisi; her birinden yarım dirhem alınıp bunlar ezilir ve çocuğun anneden emdiği sütün içine karıştırılır ve çocuğa içirilir. Bundan çocuğun yarar gördüğü deneyle belirlenmiştir. Kuru üzüm tanesi toz haline getirilir. Aynı şekilde yakıcı maddelerden alınır ve güzelce ezilir öyle ki adeta toz haline getirilir. Ayrıca, kestane tanesi ağza alınır ve kokulu nesneler (aromatikler) ve yuvarlak gebere, sumak, keçi-boynuzu kabuğu, kereviz tohumu ve sirke içinde ve ıslatılmış kimyon, kurutulmuş ekmek, kendir, *nane* kök kısımları iyice ufalanır; ondan buruna bundan bir parça çekilir veya yarım cüz kadar çekilir. Sonra hasta her saat bir şeyler yer ve ilaçtan bir miktar ağzına alır, öyle ki toplam olarak aldığı ilaç miktarı günde 20 dirhem olur. Hastalığın durumuna göre, her gün verilen dozdan daha azı verilir. Bu sebepten alınan ilaç bir gün kötü mizacı yok eder. Bir grup hekim şöyle demiştir: Hint selvisi, sümbül, narçiçeği, kendir unu, mazıdan yarım kısım alınır. Su içinde iyice pişirilir. Sonra suyu saflaştırılıp, süzülür ve onun üstüne kokulu sirkeden zerreler halinde dökülürse onun tazeligi geri gelir. Bu durum gerektirdiği şekilde içilir. Buna benzer bir terkip de şöyledir: zencefil, ayakkabıcı zaçı, sumak 2 dirhemden 2 miskale kadar alınır ve hepsi karıştırılarak ilaç olarak alınır.

Buna benzer durumda dengeli terkiplerden biri de şöyledir: Kız saç, iyi cins sümbül, şeyl tohumu, emles tohumu, şeyl usaresi, boğa diken, çam ağacı (kozalağı) alınıp onlardan hap yapılır. Bilmelidir ki: kötü kanda tebaşire ihtiyaç vardır. Burada kötü mide ishalinde tohumlara ihtiyaç vardır. Bunlardan keten tohumu, kavrulmuş sinir otu kolik için iyi gelir. Eğer kişide ishal varsa onlar kullanarak ortadan kaldırılır ve sonra tekrar tekrar gerektiğinde, zikrettiğimiz besinlerle pişirilerek hazırlanır. Dövülmüş yumurta bağırsaklardaki yaralardan oluşan ishallerde yararlıdır. Ancak karaciğer için uygun olmaz; muhtemelen ona zarar verir.

Tortulaşma ve birikme de şöyle olur:¹⁹² Şüphesiz onda adeta bir kıvrınma ve huzursuzluk oluşur ve bunun üzerine dışarı çıkma ihtiyacı olur. Bunun için ona yoğunlaştıran, ağırlaştıran maddeler vermek yararlı olur. Uyku veren maddeler de vermelidir. Gevşeklik hissi dolayısıyla ortaya çıkan dışarı atma ihtiyacı değişir, yok olur. Bu yararlar sağlandıktan sonra onlara orayı genişleten, yayan ilaçlar verilmesi gerekmez. Eğer ilaç verilmesi gerekiyorsa, vücudu soğutan ilaçlar verilmelidir ve bedenin gücünü ve de nabızı güçlendiren ilaçlar verilmelidir. Şüphesiz verilen ilaçlara kunduz hayası, safran ve benzerleri karıştırılmalıdır. Onlara verilen ilaçlara afyon da katıldığını gördüm. Eğer mümkünse onlara ağızdan alınan ilaçlar verilmelidir. Onlara, eğer mümkünse, yakı, lapa şeklinde ilaçlar haricen uygulanmalıdır; taşıyan, ileten, içerek alınan ilaçlar verilmemelidir. Maddeyi vücutta tutan, tıkayan maddelere karşı kullanılan yakılar ve lapalar verilmelidir. Örneğin afyon alınır; ban otu tohumları parçalanıp, alınır; narçiçeği, akakya, kendir, sarıyoncadan; hepsinden beşer kısım alınır ve ban otu suyu içine konur veya haşhaş suyu içine konur veya pişirilir ve hastaya uygulanır. Şüphesiz iyi gelir.

Güçlü kabızlık için içilen terkip: tavşan sütünden *rennet* (süt çökeleği) 2 danek ve o kadar afyon, mazı yarım dirhem kendir yarım dirhem alınıp onlardan hap yapılır ve hastaya yarım miskal içirilir. Bu tip ilaçlardan biri de şöyledir: olgunlaşmamış mazı, kendir ve afyondan; her birinden yarım kısım alınır. Hastaya 1 dirhem içirilir. Yine ban otu, afyon, haşhaş, tebaşir, narçiçeği, kendir; aynı miktarda alınır. Onun dozu 1 dirhemdir. Yine bir başkası: afyon, kırmızı arsenik, kendir unu, sarı sakız ve safran karıştırılır. Bundan iki habbe içilir. Habbe nohut kadardır.

Bu hastalığı düzeltmek için şöyle bir terkip verilir: kunduzhayası, afyon, günlük, boy otu, sarı sakız, safran, yabani sümbül, nane. Aynı miktarda alınır; balla macun yapılır. O emilerek alınır. *Nabk* (*lote tree*) meyvesi ile şurup yapılır. Yine kurşun kiri 4 dirhem, kuzu renneti yarım dirhem, yanmış kemik 1 dirhem, mazı 1 dirhem, afyon 1 danek miktarında alınıp terkip hazırlanır. Yine bir başka ilaç da boy otu

¹⁹² TM: Ancak muhadderatı istimali muzırdır.

tohumu veya macunu ile yapılır. Yine başka bir ilaç da akakya, mazi, afyon zamkından, her birinden 1 ölçü alınıp, hap yapılır. Yine kanın pıhtılaşması için 2 gün bu maddeleri tutan terkip kullanılmalıdır: nane, kereviz tohumu, nar kabuğu, mazi, ardıç; aynı miktarda 1 kısım alınır ve yarım ölçü afyonla karıştırılıp herhangi bir ilaç gibi içilir; bir defalık dozu 1 dirhemdir. Yiyecekler birlikte 1 miskale kadar alınabilir. Gençlere ve çocuklara 1 danekten 2 daneke kadar değişir. İshal ilaçlarından öksürüğü rahatlatanlarla birlikte kullanılanlar şöyledir: Bit otu, mastika, Arap zımkı, kendir, keten tohumu zımkı, tebaşir, nişadır, kestane, ceviz, kavrulmuş badem; hepsi birlikte muamele edilerek hastaya uygulanır. Hastaya çok fazla ekşi yiyecekler verilmemelidir Muhtemelen onlar tıkanıklık oluşturabilir ve yapıyı bozar. Tedaviye yakıcı şeylerle başlanmamalıdır. Göğsü yumuşatan ilaçlar alınmalıdır ve çoğunlukla da yumuşatanlardan haşhaş, keçiboynuzu, zımk, kitre zımkı, bit otu, balsam, nişasta ve usaresi olan şeylerden az miktarda alınıp, ilaç yapılır veya benzeri bitkilerin salgıları çıkarılıp bir araya toplanıp bunların 2 işlevi (ishali durdurma ve öksürüğü iyi etmek için) bir araya getirilir.

Yiyecekler: Onlar arasında yapıyı gevşeten ancak çok tuzlu, çok ekşi olmayan ve defetme gücünü tahrik etmeyen yiyecekler olmalıdır. Bunlar arasında bizim zikrettiğimiz gibi tedavide kötü yırtık ve yıpratılmış yaralar için pirinç, pişmiş (kavrulmuş) darı alınır. Uygun olan miktarda denenir. Eğer hastaya verilen miktar fazla gelirse, dozu azaltılır. Hastaya verilen süt inek sütü ve keçi sütünden yapılan çökelek desteklenir. O kişiyi çok kabız yapar. Başka tamir yollarından çok daha iyisi keçi sütüyle yapılır. Bu ilaç daha çok kabız yapar: daha iyi tamir edenlerin dışında daha iyi ısıtanlardır. Pişmiş yağlı süt soğutucu ve kurutucudur; örneğin sirkeyle ince undan macun kıvamında olan ekmek gibi. Bu ekmek cidden yararlı olur. O ısıtıcıdır; örneğin suda pişmiş mercimek ilkin kaynatılır; sonra suyu dökülüp tekrar pişirilir. Üçüncü kez ısıtılır. O ekşi bir lezzet kazanır. Sumak alınır; nar taneleri, kek ve gebere ile karıştırılır. Bazen ona pirinç, pişmiş bakla ve sirke konur. O çok iyi bir ilaçtır. Yiyeceklerden de aynı zamanda iyi bir ilaç olanlar şunlardır: Buğday ve arpa unu ile yapılan çorbadan 2 avuç ve haşhaş kabuğundan 1 avuç alınır; iyice pişirilir ve süzülür ve hastaya yedirilir. Tuzlu ve keskin yiyecekler, ekşi elmayla yapılan

çorba veya nar taneleriyle ve sumakla yapılan çorba da yararlı olur. Yararlı olan yiyecekler keskin lezzettedir; tuz ve unla hazırlanmıştır ve hastaya azar azar yedirilir. Onlara gebere, nar tanesi, sumak katılır. Bu terkipile birlikte yoğun sıcaklık yaratan şeyler içirmemelidir. Bunun için ona öğütülmüş eski peynir katılır. Eğer hastanın ateşi varsa ona biraz soğutan ilaçlardan verilir. Zaaf halledilip geri dönüş olur.¹⁹³ Ancak çoğunlukla, kanama halinde şartlara uygun olarak ve de bağırsaklarda tıkanıklık şişler olduğunda bu ilaç kullanılır.

Hastanın şu etleri yemesine izin verilir: yeşil keklik eti, kırmızı başlı keklik eti, *keklik* (*Francolinus perdiuna*) eti, tarla kuşu, tavşan eti, orman tavuğu, serçe, kumru, güvercin ve özellikle Sudan'dan gelen etler ve laksatif tohumlar da yararlıdır. Yine şunlar da yararlı olur: Sirke içine konmuş yumurta sarısı; nar tanesi, Acem kuru üzümü ve çok miktarda gebere. Sumak gibileri, böğürtlen meyvesi, üzüm asmaları, kuzukulağı yaprağı, sinir otu, lahana tekrar tekrar pişirilerek kullanılır. Sirkeyle pişmiş küçük balık ve fıstık çiçeği tohumları, muşmula, gebere ve bit otu tohumları da yararlıdır.

Eğer kişi bu etleri sindiremezse, ona daha hafif etler verilir; örneğin keklik, kırmızı başlı keklik ve benzerlerinin eti gibi. Bunlar iyice pişirilir ve onlara pirinç veya biraz darı katılır; sonra süzülür ve ateş üstüne konur. Hatta bu tertip iyice birbiriyle uylaşana kadar ateşte bırakılır sonra sumakla lezzeti ekşitilir veya nar taneleriyle ve benzerleriyle ekşitilir. Kebap da onlara yararlı olur. Eğer sindirim gerçekten kötü değilse, ona çok az tuz verilir.¹⁹⁴ Kebap ona ağır geldiği için ondan çok rutubet atılır. Eğer paça pirinçle pişirilip verilirse ona çok yararlı olur. Onun hıçkırmasından kaçınmalıdır. Eğer o kişi kabız olup, yemekten sonra yiyeceklerden dolayı midesinde birikme olursa ona dikkat etmelidir.¹⁹⁵ Kestane ona zarar vermez. Aynı şekilde kuru

¹⁹³ TM: [Ona diğer nesne karıştırılmaz.] Çünkü soğuk ilaç habis ishale ve akla deva yeterlidir. Ancak sıcak ilaçlara karıştırılır ve diğer birçok ilaçla karıştırılmağa ihtiyacı olur.

¹⁹⁴ TM: Ona çok tuz vermemelidir.

¹⁹⁵ TM: Ancak onların yiyecekleri o yiyeceklerdir ki onlarda luzuğ ve muluhat çok olmaz ve def etme kuvveti tahrik eden ekşilik mevziyesi de olmamalıdır. Bu yiyecek mevsuf bizim zikrettiğimiz pişmiş süt ve mersuf gibidir. Özellikle o süt mersuf ki onda meraren hadid-i muhammen etfa olunmuştur. Bundan da daha iyi (ecved) olur.

Menzuğ el-zübd-ü raib az miktarda daha güçlü (kuvvetli) ve caveres mukallu ile tabh olunmalıdır. Hastaların sindirimi ve istimrasının miktarı tecrübe olunup istimra edecek kadar onlardan saki olunur (içilir) Eğer hastalardan muteber miktarı bir nesne istimraeylemezse az miktarı içilir. Elban-ı matbuha (pişirilmiş el-ban) takviyesi şiddetli olan inek sütüdür. Mahrurine ufak olan süt magirdir ve magir sütte zikredilen muvafakatle başka nefağ vardır. Çünkü onun kabızı çoktur ve raibden mada mahruruna uygun olan yiyecekler soğutulmuş ve kuru olan süt kuvvetlendirici olur ve ince ekmek sirke ile biraz macun tağdan sonra ondan ceyyid alınan ekmektir. Bu ekmeğin mahruruna uygunluğu gayet balige olur. Aynı şekilde o pişmiş mercimek onun 2 zekre (derke?) suyu dökülüp üçüncü defada suhnet gelinceye kadar pişirilir. Gerekse o mecimeğe asa-i akşi katılın gerek katılmasın yararlı olur. Aynı şekilde hummaziyede uygundur. Ancak ekşiliği olan yiyecekler sumak ve nar tanelerinden kaak ile küzbere ile ittihaş olunan yiyeceklerdir. Bazen onun içine pirinç de katılır ve sirke ile pişmiş olan bakla onlara ceyyid olur ve onların yiyeceklerinden bu yiyecek onlara yiyecek olduğu gibi ishale ilaç ceyyide de olur ve o yiyecek budur: sevik şair 2 hafne, haşhaş tohumu 1 hafne, haşhaş kabuğu 1 hafne. Bu zikredilenler ceyyid pişirilerek tasfiye olunup (süzülüp) tenavül olunur. Eğer zikrolunan sevik yiyeceği ekşi elma ile yahut nar taneleriyle sumak ile tehmiz eder. Onların imlâı mîlh-ı derani olur. Ancak o tuzdan dak olunduktan sonra kali ceyyid ile kali olunur ve ona nar taneleri ve küzbere ve sumak karıştırılır. Eğer hastada şiddetli sıcaklık bu gayse ona ceben-i atik mukallu ve medkuk da karıştırılır. Gerekir ki onlar fekat soğuk olan ilaçlar içilir. [Ona daha sonra ona bir şey karıştırılmaz]. Çünkü soğuk ilaç habis ishale ve akla deva yeterlidir. Ancak sıcak ilaçlara sirke karıştırılıp ve diğer birçok ilaçla karıştırılmağa ihtiyacı vardır. Ancak hayzede zikredilen şartlara göre verilir. Sudedi ve şişi olan ishalede tenavül-ü luhume ruhsat-ı tabahic ve deraric ve usafir ve kanbir etlerinde olur. Özellikle erneb ve kata ve şefafin ve fevahat ve sevdani etlerine ruhsat çok olur ve asub olan bu etler mahmuze ve hubezzere ve müşevviyete istimal olunmaktadır. Aynı şekilde halde mesluk olan safret elbeyd ve o masusat ki nar tanesi çok el-acem zebib, küzbere ve sumak ve bunlara benzer olan meyve el-alik ve usalic kerem ve hummaz yaprağı ve vezk-i lisan-ı Hamel ve pişmiş mkerre olan kerneb ve sirke ile matbuh olan küçük balık genel olarak uygun olur. Bu şeylerde abazir mecrasına cariyeye olur. O şeyler bunlardır: fındık çiçeği, zağrur çiçeği, küzbere ve as tohumu. Ne zaman etleri hasta olan kişi sindirse onlar için bir mudeka ile feracik eti ve kabac gibileri dak olunup kuvvette pişirilir. Ona pirinç yahut azmiktarda cavreş karıştırılır ve toplamının pişirilmesinden sonra tasfiye olunup mısfası yine nar üzre iade olunur. İnikade yakın oluncaya kadar ve sonra sumak ile veyahut nar taneleri gibileriyle tahmis olunur ve onlara kerednac da yararlıdır. Eğer hastanın sindiriminde bozukluk yoksa gerekir ki o kerdinac az miktarda olunur. Onun tuzu zibade kılınmamalıdır. O kerdinacebir demirle gazez olunup ondan rutubet çok dışarı çıkarılmalıdır ve onlara paçanın da eğer pirinç maktude pişirilirse yararı çok şiddetli olur. Onlara fevakihde ictinab eylemek gerekir. Her ne kadar o fakiha kabıza da olursa lakin o hastanın midesi diğer yiyeceklerden teneffür edip fakihadan gayri şeyleri midesi kabul eylemezse fakiha tenavülüne ruhsat verilir. Onlara şahbulut zarar vermez. Aynı şekilde kasb da zararlı değildir. Ne zaman onların midelerinde latif yiyecekler bozulursa onlara bir miktar ağır olan yiyeceklerden yedirilir. Rebub kabıza ile anarig yenir ve pirinç ve cavreşten müttahiz ahsen gibilei ve benzerleri de yenir ve

hurma da yararlıdır. Onların yiyecekleri hafif olmalıdır; midneyi bozmamalıdır. Eğer onlar ağır yiyecekler yerse örneğin paça özü (ekstre-si), kabız yapar. Güçlü içecekler oluşturanlar pirinç ve darıyla birlikte alınabilir. Bazen bazıları hap şeklinde karın ve benzeri organlar için uygulanır. Bazen de *selebac* (*et, sirke ve buğday unundan yapılan yemek*) bu hastalara iyi gelir. Bu terkibi ufalanmış ekmekle yemek inek sütü içilmesinden daha yararlıdır. Onunla istenen iştiha sağlandığı gibi sindirim gücü de istenen hale gelir. O sindirimi sağlar ve mizacı da değiştirir. Ancak bu terkip genel olarak karın için uygun olmayabilir.

Uygun Yiyecekler: Haşhaş azar azar alınır; pirinçten, darıdan da alınır; et suyu çorbası alınıp, sumakla, nar tanesi ve benzerleriyle ekşi bir lezzet kazandırılır veya içecek olarak kuru hurma, pirinç, keçi iç yağı alınıp sumak ve yağmur suyu içinde 1 gün bırakılır; hafifçe kaynatılır ve iyice süzülür. Sonra pirinç içinde pişirilir. Onlar şişer; sonra tekrar pişirilir; daha sonra tekrar ıslatılır ve sıvıyı içine çekmesi için beklenir. Sonra süzülür. Terkibin alt kısmı şişer ve bu şişin inmesi için biraz hareket ettirilir; bu terkip mükemmeldir. Sonra biraz tuz ilavesi iyi olur. Ciddi bir şekilde hayvani yağ veya badem yağıyla ıslatılır ve biraz zeytinyağı konur. Ondaki tuzu artırmamalıdır ve yağ konmamalıdır. Burada sıcak ve soğuk besinler verilmelidir. Onlara biraz zeytinyağı adeta yağlanır gibi (çok az) konmalıdır.

Verilebilecek Sular: Yağmur suyu onda kabız etkisi yapar ve zannediyorum ki yağmur suyunun yararı karaciğere hızla inmesindendir ve süratle orada çözülmesindendir. Böylece keylusun rutubeti onun içinde kalmaz. Onlarda şarap sıkıntı yaratır. Çünkü onu alması gerekirse iyileşmesi için gerekli olan güç tutulur. Hastaya sevdavi kabız yapan yiyecekler ve şarap az verilmelidir. Onlar için iyi olan yiyecekler şunlardır: hasta bu yiyeceklerden çok yenmemelidir. Onlar tekrar tekrar yememelidir; sık sık değiştirilmelidir. Muhtemelen az miktarda yemelidir. Kabız yapan yiyeceklerden önce ayva ve ekşi nar

onların bazıları karis butun ilde de intifağ ederler. Aynı şekilde hekimler inekten alınan sekbac ile de intifağ ederler. O hasta zikredilen sekbac yalnız serid ile muğtenavil veya diğer etayib (tabipler) ile yani hastaya zararlı olmayan başka yiyeceklerle tenavül eder. Sindiriminde kuvvet varsa iştihaettiği şeyleri ona zam eder ve zikri geçen butunların muvafakati (uygunluğu) kıyamın sınıflarının hepsinde genel olmaz.

yemelidir; onların üstüne su içmemelidir; bir süre sabretmelidir. Şüphesiz hastanın sabredip su içmemesi tedavi için gayet iyi olur; özellikle hasta organın tahrik olmaması açısından yararlı olur.¹⁹⁶ Elbette besinin yukarıya, yüksek organlara çekilebilmesi için hastanın kol ve bacaklarındaki etkisi konusunda işaret vermesi gerekir. Tutan ilaçlar hastanın midesi üstüne uygulanır. Bunlar soğuk ve sıcak ilaçlardır ve durumun gereği dolayısıyla karışım şeklindeki ilaçlardır. Bunlar sümbül, mastika, sarısakız, kek (pasta), *Floransa süseni kökü şarabı* (*meysüsen*) ile tedavi edilirse çok yararlı ilaçlardır.

Haricen Uygulanan Yağlar ve Merhemler: Karaciğer ve mide arasında müşterek ishallerde bu ilaç (bu yağ cinsi ilaç) uygulanır. 10 dirhem pelin otu, şarap içine konur ve organ üzerine uygulanır. Sonra gül, narçiçeği, kuru bit otu, akasya, *nijucostidas* (*eski taş altında beklemiş sıvı*), mazı eşit miktarda alınır ve bitotu suyuyla karıştırılıp zikredilen pelin otu ile hamur haline getirilir ve haricen organ üstüne uygulanır. Bilinmelidir ki bu tiryak bütün bayıltıcı ishaller, güç kaybına sebebi bilinmeyen şişlere veya şiddetli, hummalara iyi gelir.

Zaaf olup, bundan dolayı ishali kesilse, ancak vücudu yiyeceği kabul etmese ona bu ilacın uygulanması uygundur. Çobançantasını serçe ve *nabiz* (*küçük kuş, uçmaya çalışan küçük kuş*) eti hastaya yedirilir. Kol ve bacakları büyük olan hayvan etleri verilmez; bu yiyecekler acele etmeden verilir. Bunlar soyulup, kızartılarak diğer yiyecekleri aşağı indirmesi için verilir. Bunlar iştihayı artırır. Sindirimi zayıf olanlarda kırmızı et zeytinyağıyla, üzerine tarçın dökülerek pişirilip verilir. Yine elma ve ayva şarabı da bu hastalıkta yararlı olur.

¹⁹⁶ TM: Özellikle o sabr üzere 2 hareket de yapmalıdır.

ON ALTINCI FEN

İKİNCİ MAKALE

Bütün Tedavilerin Dışındaki Diyare Gruplarının Tedavisi

Birinci Kısım

Karaciğer İshalinin Tedavisi

Karaciğer ishalinin bütün sebepleri öğrendin. Oraya tekrar dönmek ve kötü mizaç zaafını, onun şişini, tıkanıklığını, doluluğunu konusunda anlatıldığı şekilde uygulamak gerekir. Şüphesiz sen bunu yapıp tedavi edersen (onun hastalığının tedavisini yaparsın). Bu kısımda bu konuda yapılan hatadan, yani karaciğer ishalinde tıkayıcı, birikme yapan kabız ilaçları verilmesinden söz edeceğiz; güçlü tıkanıklıklarda akılcı bir yol izlenmesi gerekir ve organa fonksiyonunun tekrar kazandırılması gerekir. Çoğunlukla kabul olunduğu üzere, karaciğer ishali kanın yoğunlaşması ve katılmasıyla ortaya çıkar. O soğuktur. Bunu karaciğer ortadan kaldırır. Ancak bu durum karaciğerin helak olmasına sebep olur; onu helak olmaya götürür. Bu da sıkıntıya konu olur. Muhtemelen karaciğerdeki tıkanıklığın sebebi bilinirse, tıkanıklığın açılmasıyla hastalık bertaraf edilebilir. Bu kısımda yağ ve kuru üzüm önerildi, hatta kıvamının şöyle olması gerektiği tahmin edildi. Yağlı kuru üzüm ishali tedavide sıkıntı yaratmaktan uzaktır. Biz de onu denediğimizde söylenenlerin onun işlevinden çok da uzak olmadığını belirledik. Karaciğerin hastalıktan kurtulabilmesi için ilkin ona ekmek vermemelidir; ekmekten uzak tutmalıdır. Çünkü karaciğer onu kabul etmez. Karaciğere iyi gelecek olan ona günde 3 defa buğday ve arpadan hazırlanan bir yiyecek olan sevik çorbası verilmesidir. Muhtemelen bu çorbaya 20 kaşık su koyup yoğunlaşana kadar pişirilir. Eğer hastanın gaitasında sıkıntı yoksa ona tavuk yağı verilmesinin bir sakıncası yoktur. Eğer karaciğerin kandan kaynaklanan hastalığı söz konusu ise, üst tarafında bir şey hapsolup tutulmasın diye alt tarafındaki organlara da o maddeyi atacak ilaçlar uygulanmaz. Muhtemelen tedbir ve tedavi üst tarafta uygulanır.¹⁹⁷

¹⁹⁷ TM: ve ilaç yukarı taraftan uygulanıp bakıldığında bağırsakta gibiolur.

İkinci Kısım

Mide İshali ve Yırtık Olmaksızın Bağırsaklarda Oluşan İshal

Biz bu ishallerden ilkin kazıyan ve kayganlaştıran ishalden söz edeceğiz. Bu konuda mide bahsinde bilgi verildi. Şüphesiz mide, eğer kayganlık kazanıp kayganlaşmış bir mide ise onun tedavisini sen öğrendin. Bağırsaklarda görülen kazınma ve kayganlaşma şeklindeki ishaldeki kayganlığın tedavisi de onların (midedekilerin) tedavisine yakın olması uygundur. Bununla birlikte onların tedavisinde güçlü kabız (tutan) ilaçları birlikte verilir. Öncelikli olarak yaraları olmayan ishalin tedavisinde bu prensipler geçerlidir. Orada kuvvetli kabız yapan ilaçlarla ısıyı artıran şuruplar ve yakılar birlikte kullanılabilir. Orada kullanılacak ilaçlar doğal yapı ve ruhsal güçlülükle belirlenir; örneğin *tiryak-ı faruk*, *amerusa* ve *asaraysa* gibi. Orada idrar söktürücüler de almalıdır. Şüphesiz onların bu hastalığın tedavisinde yararı çoktur. Eğer deliller çok balgami hılt olduğunu gösterirse, kusturucularla tedavi edilir. Eğer mutedil güçlü ilaçlar ve ortalama güçlü ilaçlar yeterli olmuyorsa çöpleme verilir.

Ancak hastalıkta, kötü balgam varsa kusmayla o dışarı atılır. Eğer bağırsaklara inen balgam kusmayla atılamazsa, mümkünse o hastaya su içirmemek gerekir. Eğer su içerse, o sıcak olmamalıdır. Biraz eski, hafif şarap içmesi yararlı olabilir. Bu özellikleri taşımayanlar ona zararlı olur. Eğer hasta bir şeyler yemek isterse, bu arpa ve buğdayla yapılan *sevik* denen çorba olabilir. Kuru hurma çorbası, keçiyoynuzu çorbası, nar tanesi çorbası ve *nebk* (*lote tree*) ağacı meyvesinin çorbası, gebere çorbası yararlı olur. Gebere çorbası, diğerlerinden farklı olarak yiyeceğin güçlü bir şekilde tutulmasını sağlar.

Gerçekten Yararlı Terkipler. Sinir otu, anason; her birinden 1 dirhem, nar kabuğu, kardeşkanı; her birinden yarım dirhem alınır ve Bu terkip mazı şarabı içine konup içilmelidir. Eğer ateşli bir hastalık varsa o yağmur suyu içine konup içilir. Yararlı terkip şeklindeki ilaçlardan kendirden yapılan sos, keçiyoynuzu sosu ve mazı sosu yararlı olur. Şu yakılar yararlıdır: Örneğin keten tohumuyla, hurmayla yapılan yakılar gibi. Yine ayva suyu, taze dereotu, çan çiçeği, Arap zamkı, narçiçeği, mastika, gül, böğürtlen çalısı, bit otu eşit miktarda alınır ve yakı yapılır. Bazen bunlardan ilaç da yapılır. Mumla mastika yağı,

ayva yağı, gül yağı gibi. Antolus yakısı, Dartus yakısı, Futil yakısı, daha çok hastada ateş varsa uygulanır.¹⁹⁸

Bağırsaklarda yaralar varsa şöyle bir tedavi uygulanır: Burada kullanılan ilaçlar yara ilaçlarıdır. Çoğunlukla soğuk yiyeceklerden kabız yapıp yaraları kurutan ilaçlar kullanılır; koruk ve sumak gibi. Bizim zikrettiğimiz *sentariya* ilaçlarla da tedavi edilir. Eğer ishalin sebebi safra ise, onun sebebi safra kesesindeki yaralardır ve öncelikli olarak, kusarak onu dışarı atmak gerekir. Yara olan kanaldan dışarı atış yapılamaz, yani bağırsaklarda yara olduğunda oradan dışarı atış yapılamaz. Eğer ishalin sebebi balgamsa, onun kısmında açıklanmış gibi, balgamı lavmanla dışarı atmak gerekir; kendi kısmında zikredilmiş olduğu gibi, ona hafif yiyecekler verilir. Biraz su içirilir. Sonra midenin güçlenmesi için beyaz çöpleme verilir; ancak bağırsakların aşağı kısmının güçlenmesi için siyah çöpleme verilir. Bu ilaç sadece kusturamaz, mizacı da değiştirir ve onu ısıtır. Çöpleme rutubetli bağırsağın kazınması ve kayganlığı için iyi ilaçtır. Onun için iyi besin şudur: Siyah zeytin alınır; pişirilir ve çekirdeğinin yağı ile ovulur. Nar kabuğu, beyaz biber, zeytinyağı ile karıştırılıp ekmele hastaya yedirilir. Onu bitirince hastaya soğuk mastika, kendir verilmesi gerekir. Muhtemelen de, eğer mümkünse, ona biber de karıştırılmalıdır.

Eğer bağırsakları kazıyıp, tahrip eden diyare söz konusu ise ve güç düşüklüğü görülüyorsa burada mizaç değişikliği ile tedaviye başlamak gerekir. Mizacı ısıtmak, hastaya eksersiz yaptırmak, dayanabildiği kadar perhiz yaptırmak veya hamam yaptırmak, hafifçe, latif bir şekilde sıkıştırmak, bedenin görünen kısımlarını ovalamak gerekir. Daha sonra onun iyi olduğunu hissedersin. Eğer bu yolla hastayı tedavi edemezsen et suyuna kabız yapan şarabı ve kuru keki koyup, daha önce söylenenlere uygun olarak hastanın tedavisini iyi bir şekilde düzenlersin. Onun kuvvetinin ve mizacının ona nüfuz eden örneğin biraz biber ve yarpuz gibi şeylere tabi olduğunu tahmin edersin, hatta ona nüfuz eden şeyi de tahmin edersin. Şüphesiz sen bunu yaparsan

¹⁹⁸ TM: Eğer sıcaklıksa ve ancak yaralar bağırsaklarla ilacı yaraların ilacıdır ve kurutucu kabız yapanlar çoğunlukla istimal eder.

karaciğerin bu besinlerden neyi.çektğini ve neyle güçlendiğini de bilirsın (tahmin edersin).

Ancak midenin kazıyıp kaydıran özellikteki ishalinin dışında başka ishal gruplarının tedavisi de bu kazıma özelliğindeki ishale benzer. Safradan kaynaklananın sebebi, çoğunlukla mide ve bağırsaklarla ilgili olarak kabul edilmiştir. Onlarda safranın eşit miktarda olması gerekir ve kendi kısmında öğrendiği gibi, karaciğer ve safra kesesinde safra artar; fazla olan bu safranın atılması yararlıdır. Onun mümkünse kuvveti zaafa uğratmadan kusma ve ishale dışarı atılması gerekir. Yara oluşmasından korkulmazsa, bu tedavi uygulanır. Sonra zikredilen tutan, sıkın özelliğe maddeler verilir. Çoğunlukla bu sıkıntı helile ve daha çok da sarı helile ile tedavi edilir. O safranın fazlasını atar. Arkasından soğutucu ve kabız yapan güç oluşur. Aynı zamanda, özellikle de, tebaşir ile ve arpa suyu ile bazı meyve suları verilmesi yararlı olur.

Eğer ishalin sebebi balgami içecekler ise onlar lavmanla çıkarılmalıdır. Eğer lavman cidden çok ağır olursa onu kabız ilaçlarıyla tedavi edilmelidir ve mutedil bir şekilde ısıtıcı ilaçlar verilmelidir. Onun kurtulması için yemekleri tatlandıran nar tanesi ve kimyonla hazırlanan karışım sos olarak verilmelidir; yine sos şeklinde ekmekler için kullanılan güzel kokulu haplar verilmelidir. Eğer balgami madde camsı görüntüdeyse, ona *iskalbiyades* hapları vermek yararlı olur ve basit ilaçlardan şeytanterisi, nane, kavrulmuş ezilmiş keten tohumu, suk (bir nevi sirke), sarısakız, kendir, tebaşir ve benzerleriyle ve de onların sularıyla tedavi etmek yararlıdır. Hekim ilaçların dozunu vakanın seyrine göre kendisi ayarlamalıdır.

Eğer ishalin sebebi balgamsa ve hastalık tekrar ederse ve de haricen başka belirtiler de gösterirse bu ilacın iyi gelebileceği düşünülür: sarı helile 1 kısım olarak alınır, bahçe teresi yarım kısım, şeker, bitotu, sumak, ılgın; her birinden 6 kısım alınır ve terkip yapılır. Eğer sevdavi madde ishal sebebi ise onu sevdavi ishal kısmında ele alıp, onu ve dalakla olan ilişkisini anlatırız.

Bu Hastalıktaki Yiyecek ve Besinler: Biz yine bunları da ayrı bir kısım olarak ele alacağız. Eğer zaafı güçlü ve mizacı kötüyse sen onu tahmin edersin. Çoğunlukla kötü mizaçlı bağırsak, midenin kötü mizacına ortak olur. Onun belirtisi diğerinin belirtileriyle aynıdır.

Eğer bazı koruyucu soslarla mizaç rahatlatılırsa yararlı olur. Bunun içeriği şöyledir: *Ud-u ham* (bir çeşit odun), kavrulmuş kimyon, nane yabani kimyon, kendir, sarısakız, kavrulmuş zencefil, kakule, Acem kuru üzümü ezmesi eşit miktarlarda alınıp, ondan 3 dirhem içilir. Eğer onda çok fazla yel varsa terkibe fesleğen ve sedef otu tohumu katılır ve bazılarında da şu terkip yararlıdır. Rezene tohumu, anason, sivri biber, kakule; her birinden 3 dirhem ve nane tohumu, kereviz tohumu; her birinden dörder dirhem ve Seylan tarçını, kandindiren, Hint selvisi, ham odun; her birinden 4,5 dirhem, *suk* (bir nevi sirke) 5 dirhem, safran 4 dirhem, karanfil ve iyi bir merhem için Hindistan cevizinden altışar dirhem, bit otu 20 dirhem alınıp onlardan hap yapılır ve gözlenen duruma uygun miktarda içilir. Bu haplardan özellikle Mısır mercan köşkü hapları yararlı olur; zayıf olan dışarı atma gücünü kuvvetlendirir. Isıtıcı yakılarda burada yararlı olur. Eğer dışarı atma gücü zayıfsa ona pelin otu da katılır. Ancak eğer sindirim sıcak ve bozuksa, soğutan ilaçlar verilmelidir. Kabız yapan su, yoğun yiyecekler ve de zikrettiğimiz ağır, soğuk cinsten fonksiyonu olan yiyecekler önerirsin. Biz bunları bozuk sindirim kısmında zikrettik. Ancak soğuk ya da sıcak sebebiyle mesenter zaafı ortaya çıkarsa soğuk ve sıcak oluşuna göre, zikredilen kabız yapan ilaçlar verilir. Eğer mesenter zaafını bertaraf etmede zaaf olursa bu kötü duruma karşı nane şarabı ile küçük Hindistan cevizi ve ona iyi gelen ilaçlar verilir.

Safravi İshalin Tedavisi: O tedavileri biz mide bahsinde zikrettik ve çoğunlukla o tedaviler karaciğerin durumunu ve safra kesesine ve safra y oluşturan mideye aittir. Onlara ait oldukları yerlerde bulursun.

Üçüncü Kısım

Dalağın Sevdavi ve Yırtmayan İshali

Şüphesiz ki burada dalak ilaçları kastedilir ve oradaki ishalde dalağın gerekli olan muhtemelen hali tarif edilir. Buradaki ishal genellikle sevdavidir. Doğal direnci korumak için pişirilerek küsküt gibi ilaçlar verilir. Eğer o kurtcuk şeklinde ağır bir yapıda ise ve orada şiş yoksa muhtemelen maddenin ağırlığı kendinden (dalak) kaynaklanmaktadır. Onu güçlendirmek için bu müshil verilmelidir. Darani tuzu bir kısım, Mısır diken 3 kısım, kara çöpleme 2 kısım alınıp, sonra tuzla

temizlendikten (dikenleri temizledikten) sonra saflaştırılır ve bu ishal tedavisinde kullanılır. Bu hastalıkta tenkiye yapılması yararlı olur. Şüphesiz kan alma da karaciğer ve midenin ağzını güçlendirir.

Eğer ishalin sebebi sevdavi mide ise sevdavi hıltların mideye ulaşması için dalak üzerine kan alma kabı uygulanır ve oradaki sevdai mide ve bağırsaklara hapsolur. Sonra güçlü ve nazik ilaçlarla bu hastalık (organ) tedavi edilir. Örneğin bu terkip şöyledir: Nar tanelerinden 10 dirhem, pişmiş büyük kırmızıturptan 1 dirhem, pişmiş kokulu zencefil 1 dirhem, kehribar 1 dirhem, sedef otu, tohumu 1 dirhem, tatlı fesleğen ve pırınçten 1 dirhem alınır; onlardan eşit miktarda alınarak, 3 dirhem içilir. Yine bir başka reçete: nar tohumu, kara kuru üzüm, su ve sirkeyle inceltilir; sıkılır ve süzülür ve onun üzerine biraz tuz ve mercan köşk konur ve yenir.¹⁹⁹ Ondaki güçlülüğüne ihtiyaç duyulursa, kendir, gelengel, servi cevizi bir nevi sirke hepsinden yarım dirhem alınıp kekten 1 dirhem konup eski şarapla hastaya verilir.

Dördüncü Kısım **Bağırsaklarda Kazınma Sonucu Olan İshal Dışındaki** **Kanlı İshal Tedavisi**

Bilmelisin ki ishal bütün bedenle ilgilidir ve karaciğerle de alakalıdır ve mide ile bağırsakların yukarıdaki ve aşağıdaki kısımları, olmak üzere ilgilidir. Sen onların belirtilerini onların kurtçuk gibi puslu olup olmadığını ya da yıkayıcı özellikte olup olmadığını bilirsin. Ancak karaciğer tedavisi onun mizaçlarının düzeltilmesi bakımından ve özellikle tıkanıklığın açılması yönünden ele alınmalıdır. Önce alınacak tedbir doluluk halinde, öncelikli olarak bedenin gözlenerek durumuna göre ilaç verilmesidir. Aynı zamanda ishalin sebeplerinin de gözlenmesi gerekir. Onda ağrı olup olmadığını ve bedeninin ne kadar karaciğere hizmet ettiğini belirlersin. Ayrıca bu hastalıkta güç kaybı olup olmadığını, maddenin hapsedilip hapsedilmediğini de belirlersin. Burada güç kaybı yoktur ve de tutulma da yoktur. Onda (kan) azdır; hafiftir. Bazen bağırsakta kazınma olur veya onun zaafi oluşur. Bu durumda kan alınır ve aksi tarafına hareketle yönlendi-

¹⁹⁹ TM:hubz gams olup yenir.

rilir. Daha sonra sen, hastaya kötü kanı durduracak ilaçlar verirsın. Eğer bağırsak damarlarındaki kanama fıtıklanma dolayısıyla olursa bazen acilen bağırsakta kazınmaya sebep olabilir. Bu durumda itina ile çoğunlukla bağırsaklarda görülen kanamalı ishalin durdurulması gerekir. Sen bu durumda kanı aksi yöne doğru yönlendirip, yoğun doluluğun (şiddetli) oluşmasını engellemelisin.

Bilinmelidir ki üstteki bağırsaklar ve onların daha üst tarafında olanlar eğer kötü mizaçlı ise, bozukluk varsa, onlara içecek verilmemelidir. Eğer hastalık aşağıdaki bağırsaklardaysa lavman yapmak yararlıdır. Bunların yanı sıra, onları ilaçla tedavi etmek yararlı olacaktır. Burada verilecek ilaçların hepsi soğuk ve kabız yapan ilaçlardır. Burada uyaran, hareketlendiren ilaçların hepsi zararlıdır; kötü kanamaya zıt ilaçlar verilmelidir. Burada özellikle bitki sapları ısıtılıp, toz haline getirilmiş kantaşı, kardeşkanı, kehribar, mercan, inci, içirilerek hastaya içirilir. Bazen de lavman olarak uygulanması önerilir. Bazen de onu kabızı destekleyen narçiçeği hapları gibi, hapların onun terkibi içine konup, hastayı kuvvetlendirmek için verilmesi gerekir. Ekşi tohumlardan yapılan haplar senin bildiğin sularla verilir. Yine sinir otu öz suyu ve keten yaprakları öz suyu ve onların yararlarının açıklandığı kısımda anlatılan canlandıran erkek testisi suyu verilir; özellikle bu ilaçlar tek tek verilir veya zikredilen haplar şeklinde verilir. Yine burada elma, ayva, kuru gül; her birinden yarım ratl alınır ve 5 ratl su içinde 1,5 ratl kalana kadar pişirilir; sonra süzülür ve onun üzerine gül yağı gibi yağlar konur; bu terkip kapta öyle pişirilir ki onun suyu tamamen gider ve sadece yağı kalır. Bu yağ hastaya içirilir. Kötü kanamalar için uygulanan lavman: Bunun için öz suları kullanılır. Bunlar özellikleri bilinen pişmiş, kabız yapan meyve ve meyve sularından meydana gelir. Pişirilen meyveler sulandırılarak veya iyice pişmiş olanları ufalanarak, erkek keçi yağından üstü kapanacak kadar ilave olunup, iyi gül yağı ile karıştırılır. *Akrabadin*'de zikrettiğimiz bir terkibi burada uygularsın. Tedaviden bazılarını yine biz kanlı ishallerden iyi huylu ve mutedil olanlardan tedavisi olmayanları, sıcak haplarla tedavi edilecek olanları ve kötü olanları biz zikrettik. Onlardan bazılarını biz burada verelim.

Basur Lavmanı: Nar kabuğundan sinir otundan, çöplemeden, lotus ağacı meyvesinden yapılan çorba (zisyptus lotus), pırınç çorba-

sı, hepsinden 8 dirhem alınır ve mazı, pelin otu meyvesi, narçiçeği ve gülden; her birinden dörder dirhem alınır. Bu maddelerin hepsi alınıp, üzerine kudret helvası suyu bastırılır ve hastaya verilir. Eğer bu su çobandeğneğin suyu olursa daha iyidir. Sonra o iyice pişirilir ve bu pişirme işlemi onun üçte biri kalana kadar devam eder; süzülür ve şaptan yarım dirhem alınır ve kardeşkanı, Arap zımkı, tarçın, narçiçeği, yemlik otu, pişmiş zımk, üstübeç, kurşun, yanmış sedef otu, Ermeni kili; her birinden 1 dirhem ve gül yağı 6 dirhem, erkek keçi böbreği yağıyla bu bitkiler lezzetlendirilerek, 6 dirhem alınıp, istenirse 1 danekten 1,5 daneke kadar afyon da katılarak hastaya lavman şeklinde uygulanır. Eğer lavman yapıldığında kanın toplanması, birikmesi oluyorsa, onun piriç ve darı benzeri ile hazırlanan terkip dışında ağır bir lavmana ihtiyacı yoktur. Eğer lavman sadece kanlı ishal için bir tedbirse veya bütün ihtiyaçlara cevap verecek bir tedbirse, ona göre, burada işlem yapılır; hatta gaz için yapılan lavman burada uygulanmaz.

Bu kısımda uygulanacak güçlü yakılar: akakça, Arap zımkı, üstübeç, afyon, kurşun, Ermeni kili, kehribar, mazı, ham mazı eşit miktarda alınır ve ateşte pişirilir.

Makat İçine Uygulanan İlaçlar: Kurşun kiri, narçiçeği, üstübeç, kurşun, yanmış sedef alınır. Yıkandıktan ve tenkiye yapıldıktan sonra makattan uygulanır. Eğer bu yapılmazsa hasta hazırlanan terkip üzerine oturtulur. Bu hapsedici değildir. İlaç yenilmemelidir. İki kolun altı da rutubetli yoğun olmalıdır. Onların kol ve bacaklarını ovalamalıdır. Hastayı yazın ve kışın soğuk havada soğuk su içine oturtulmalıdır ve soğuk su içirilmelidir ve iç organların üzerine soğutulmuş soğuk öz suları uygulanmalıdır veya kötü şarapla içirilmelidir. Örneğin üzüm suyu ve kuzukulağı şurubu ve benzeri karla soğutulmuş sular verilir.

Beşinci Kısım

Kanlı İshal ve Bağırsak Yaralarının Tedavisi

Bağırsaklardaki kanlı ishalde verilenlerin ağır olmaması gerekir. Bazen onların çok güçlü ilaçlara ihtiyacı yoktur. O tip ilaçlar onu helak eder. Muhtemelen kişiyi soğutmak, örneğin Hint kavunu ve semizo-

tu yemesi yeterlidir. Eğer ona lavman yapılacaksa ona yakıcı ilaçlar verilirse hasta helak olur. Ona verilecek ilaçlar, hastalık yukarıdaki bağırsaklarda olursa içecekler şeklinde olması ve aşağıdaki bağırsaklardaysa lavman şeklinde olması gerektiğini ve orta kesimdeki bağırsaklarda ise onlara her ikisi için iyi olanların bir araya getirerek tedavinin yapılacağını sen öğrendin.

Sonra öncelikle bağırsak yaralarının ve kanlı ishalin fail sebebinin ne olduğunu görmek gerekir. Onun kanamadan sonra oluşup oluşmadığı onun daha önceki sebebinin fitikleşme olup olmadığı veya doluluk olup olmadığı veya şiş olup olmadığı ya da kötü kesikler, yırtıklar olup olmadığını anlamak gerekir.

Bunların sebeplerini daha önce verdik. Şüphesiz o sebepleri yerlerinde anlattık ve onları sen ilgili yerlerde öğrendin. Kötü hıltlardan dolayı kusma olursa, dikkat ederek zarar vermeyen, yoğun olmayan müshillerle hastalığın eseri olan yaraları tedavi etmeye çalışmak gerekir. Örneğin helile veya onun kökü, kitre zamkı veya benzerleriyle tedavi edilir. Hastaya 2 gün yemek vermemek, mümkün olursa, kötü olan nesnelerden uzak tutarak²⁰⁰ düzenine kavuşabilir. Eğer sen ona yemek verirsen, daha önce de sözü edildiği üzere, kaynamış süt vermelisin. Bu besin onun için ilaç gibi olur.

Ancak onun yanı sıra, hastanın tedaviye ihtiyacı vardır. Ona az fakat onu güçlendirecek yiyecekler verilmelidir. Örneğin yağlı tavuk ve pek az yağlı ekmek ve kahvaltıya benzer yiyecekler, horoz testisi, rafadan yumurta ve iyice kavrulmuş yumurta verilebilir. Bazen sıcağı pışmış balık, sütlü pirinç içinde pışırılmış 4 ayaklı hayvan inciği bu hastalık için cidden yararlıdır. Hastanın gücünü meyve sularıyla korumak gerekir. Bir önceki kısımda zikredilen yiyecekler de hastaya yararlıdır. Ona Darani tuzu pışırılıp verilmelidir. Eğer hastanın susuzluk hissi varsa ona şarap verilmelidir. Ancak onun az miktarda ve kabız yapan siyah şarap olması gerekir. Hastanın tedavisine keyfi olarak kabız yapan ilaçlar verilerek başlamak sağlıklı değildir. Bu durumda kötü olur.²⁰¹ Eğer hastalık şiddetliyse sanki yüzünü örtüyle

200 TM:2 gün aç bırakmakla

201 TM: zararlı maddeleri çeker.

kapatıyor gibi, hastalığın yüzünü örtecek bir ilaç verilmelidir. Bütün kasıp tutan, soğutan ilaçlar ve tahrik eden, harekete geçiren ilaçlar ona yararlı olur, ancak onlar yenerek alınır. Bazen bunların içine kurutan, ancak yakmayan ilaçlar da karıştırılır. Kanlı ishal olan kişi, sıcak suya değil, soğuk su içine bırakılmış olan tohumlardan içmelidir. Özellikle ılgın bağırsak yaraları için ve makatı dışarı iten ishallerde yararlıdır. Özellikle ona sinir otu verilirse iyi gelir. Biraz eski şarap, pişmiş afyon, çöpleme; hepsi bir araya getirilir veya tek tek verilir. Gül tohumu da çok yararlıdır.

Bazı hekimlerin zikrettiklerinden şu sonuçları çıkardık: Eğer hastalık (kanlı ishal) başlangıcındaysa, 4 dirhem Arap zımkı soğuk suyla içilirse, hastalığı geçirir. Ancak mühür kili de bütün kanlı ishaller için yararlıdır. Hatta tenkiye yapıldıktan sonra ondan yenir. Biz zikredildiği gibi, onunla lavman da yaparız. Aynı şekilde kırmızı kilden (mühür toprağı) alıp sinir otu öz suyu ve *Sami toprağı* (*kevkeb-i şamus*), ve semizotu öz suyu ile hastaya verilir. Bunun yanı sıra, pişmemiş dut suyu da yararlıdır. Aynı zamanda kuru haşhaş ve sarı renkte haşhaş özsuyu ve gül suyu içilir veya onlarla lavman yapılır.

Bazıları bu kısımda saksığan ayağını da zikrettiler. Ben zannediyorum ki, o karga ayağıdır. Denir ki, Hippokrates saksığan ayağı demişse bundan incir yaprağını kastetmiştir. O bu kısımda yararlıdır. Tavşandan elde edilen çökelek onlar için gerçekten iyi gelir. Daha önceki kısımda zikrettiğimiz gibi, üzerine tuz dökülerek verilen çökelek onlar için fevkalade yararlıdır. O yiyecekleri etkiler. Eğer içilen ilaçlar kanlı ishal için olursa, şu terkip yararlı olur: yağla ve kardeşkanıyla lavman yapılır. Yağdan 30 dirhem alınır ve 3 dirheme kadar kardeşkanı ilave edilir.

Terkip şeklindeki ilaçlardan bahsedildi. Haplar, tek tek alınan soğuk basit ilaçlar da zikredildi. Ekmek ufalanıp, içildikten sonra soğuk su içilir. Beyaz deniz kabuğu külünden 4 kısım, mazıdan 1 kısım, biberden 1 kısım alınıp öğütülür ve elekten geçirildikten sonra bir köşeye konulur. Ondan 1 dirhem yemek üstüne soğuk suyla içilir. Eğer suyla içilirse *Felunya* da bu hastalık için yararlıdır.

Burada iyi lavman ve engelleyici ilaçlar ve basit şeylerle kanlı ishal için iyi gelir; öncelikli olarak, tutan, kabız yapan, hareketlendi-

ren şeylerdir. Bunlar iyileşmeyi hızlandırır ve diğer yenen yağlar da güçlenmeyi sağlar.²⁰² Güzel kokulu olanlar kostik maddeler bağırsaklar için yapıştırma yağdır; onun görüntüsünü temizler. Dolayısıyla hareketlendirip, uyandıran ve kabız yapan başka bir şey almak gerekmez. Bazıları şöyle der: Eğer hastalıkta kan ve bu gibi bir şey yoksa Arap zankı lavmanda kullanılmaz. Eğer yara kalıntısı varsa, kurutucu, kabız yapan hareketlendiren ve tıkayan ilaçlar verilir. Bazı insanlar öz sularına bakır sülfat (göz taşı) katarlar ve iyi bir lavman terkihi oluştururlar. Bunun yararı büyüktür. Ancak mecburiyet yoksa had derecede uygulama yapılmamalıdır. İlk ekşi şeyler verilmelidir; ancak abartmamalıdır. Sonra zorunluluk oluşursa abartılabilir. Eğer zorunluluk varsa baharat verilmez. Eğer bakır sülfata (göz taşı) ihtiyaç varsa verilir. Bazen burada iyi olan şudur: İlk yaranın üstünü örten bir ilaçla tedaviye başlanır; sonra had derecede güçlü olan lavman uygulanır. Eğer hasta ona tahammül edemiyorsa, muhtemelen o çok yoğunudur ve bağırsağın derisinin açılmasından, hatta onda delik açılmasından korkulur. Bundan dolayı hastaya yapılacak tedavinin düzenlenmesi verilecek ilaçların ayarlanmasını gerektirir. Bildiğin gibi, yara olduğunda tıkanıklık oluşturur ve onu takiben de delik oluşmasından korkulur, çünkü yara artar ve akıntıya sebep olur.

Bilmelisin ki, lavmanın bütün tahriki hareketlendiren etkin keçi yağının etkisiyle oluşur. Şüphesiz o soğutucudur ve yakıcılığı giderir ve hızla hastalığın olduğu yeri dondurur. Bu hastalığın başlangıcında gereklidir. Eğer hastalık uzarsa, temizlenmeye ihtiyacı vardır. Daha sonra o güçlendirmelidir. Hastalığın tedavisi arasındaki değişikliği hareketlendirip, yağlardan uzak tutmalıdır. Eğer yara sağlıklı hale dönüşüyorsa, hasta nekahat devrindeyse, ona ballı su ve zeytinle terbiye edilen tuzlu su ve pişmiş balık verilir. Hastaya, eğer gücü yoksa bir süre loğusa otu hapı gibi ilaçlar verilir. Ancak hastalık yoğunsa, onun ilerlemesine bu ilaçlarla engel olunamaz. Bilinmelidir ki, tahrik edip, hareketlendiren lavman, söylendiği gibi, bağırsaklardaki yaralara iyi gelir, ancak tedavi etmez. Çünkü bu ilaçlar yenilerek alınamaz. Yenecek alınan ilaçlar bu hastalık üzerinde etkin olur. Çoğunlukla bu du-

²⁰² TM:Yarada intisağ ve gur hadis olunca kadar tehir olunmamalıdır.

rumda yağlı ve hareketi teşvik eden ilaçlar ve yapıda değişiklik yapan ilaçlar uygun olmaz. Yenerek alınan ilaçlar yararlı ilaçlar arasındadır. Bazen bu ilaçlar elem ve acı oluşturur. Bilinmelidir ki, sen ne zaman had derecede lavman uygulasan ve kabızlık ve hareket oluşsa, orada oluşan yaraları kapatan ilaçlar hastaya verilir. Bu bilinir ki, et (kas) görüldüğünde uygulanır. Ne zaman humma, zaaf, doku yenmesi ve susuzluk olursa zırnık (arsenik) hapları gibi ilaçlar almaya cesaret edilemez. Ancak soğuk ve kabız yapan koruk, sumak, kuzukulağı, gül ve benzerleri ve meyve suları içinde bu haplar muamele edilip, kurutulur ve sonra işlem tekrarlanarak hastaya verilir. Bazen o ilaçlara ban otu ve afyon da karıştırılması gerekir veya bazen bu ilaçlar uyuşturuculardan sonra verilir ve daha sonra hastaya azar azar uygun ilaçlar verilir veya çoğunlukla da abartılarak yarım dirhemden bir buçuk dirheme kadar bu ilaçtan hastaya içirilir. Bazen kabız yapan soğuk meyve suları, mercimek ve kuru afyon da yararlıdır. Burada yara kabuğunun oluştuğu belirlenir; şiddetli ağrı vardır. Genel olarak, bazen de sıcaklık zaaf ve yoğun hisler olur ve hasta çok fazla tahammül edemez. Burada tedbir şudur: ilkin ballı su ile nemlendirip lavman yapılır, 4 saat sonra, tuzlu suyla lavman yapıp, ondan sonra mühür kiliyle sirke karıştırılıp, daha sonra suyla da karıştırılıp onunla lavman yapılır.

Lavman kısmındaki tedbirlerden²⁰³ biri lavmanın azar azar verilmesidir. Eğer lavmanın terkibi yakıcı özellikteyse, ona gül yağı ilave edilir. Ancak kötü kanı ve ishali engelleyecek başka lavmanlar vardır. Kötü kanı, kanamayı engelleyecek lavman ishali de engelleyecek lavmanlara yakındır. Onun için sıvı (sinir otu suyu) bizim lavman, yakalar ve tabletler kısmında zikrettiğimiz ilaçlardandır.

Lavmanlar zikrettiğimiz haplar veya yağlı, mayalanmamış ve öz sularıyla ıslatılmış ekmekle yapılır. Daha hafif lavman arpa suyu, badem yağı, beyaz ilik, pirinç suyu alınıp, hepsi saf keçi yağında pişirilir ve mühür kili ilave edilerek uygulanır. Aynı şekilde keçi yağı ile pişmiş pirinç lapası da lavman için kullanılır; yararlıdır. Bazen lavman mazı ve nar kabuğu ile yapılır. Aynı zamanda mühür kiliyle ekmekle yapılan çorbanın suyu karıştırılarak da yapılır.

²⁰³ TM: Bu ihtikanlarla onlara Allah'ın izniyle beri hasıl olur.

Bu terkip şiddetli hararet için yararlıdır: kabak kabuğu suyu, bezelye, sinir otu, çobançantası, bit otu, mercimek alınır ve onların 2 defa suya bırakılmış öz suları alınıp, gül yağı ile karıştırılır ve üstübeç, Ermeni kili, Arap zambak ve tutya (çinko) ile karıştırılır. Eğer afyona ihtiyaç olursa, duruma göre, ilaveler yapılır.

Kanlı İshal İçin Uygun Olan Bir Başka Lavman: Badem, nar kabuğu, mazı, sumak, reçine, keçiboynuzu kökü şarap içine bırakılır, hatta pişirilir; sonra süzülür ve ondan lavman için hap yapılır. Onun içine bit otu yağı ilave edilir.

Kanlı İshal İçin Uygulanacak Yakı: Bunlar için kullanılacak belli başlı yakılardandır; sarısakız, kendir, safran, kırmızı arsenik, şap, günlük, kunduzhayasından alınır. Ona afyon, kadıntuzluğu, yanmış parşömen, kardeşkanı, yanmış erkek geyik boynuzu, bir nevi defne ve biraz külle hazırlanır ve altın kiri veya gümüş kiri, kurşun kiri ve benzerleri ilave edilerek kullanılır. Bazen zaç ve bakır pasına da ihtiyaç duyulur.

Kanlı ve zehirli ishal için önerilen ilaç: sarısakız, safran, kendir, afyon ve yumurtanın beyazıyla macun yapılır. Bir başka ilaç: kırmızı arsenik, günlük, sarısakız, safran alınıp sinir otuyla macun yapılır. Bir başkası: afyon, kunduz hayası, zambak, kadıntuzluğu alınıp sinir otu suyuyla macun yapılır. Sıvı ilaçlardan merhem yapılır: gülyacağı, üstübeç alınır ve kavrulur ve bir kısım ketenle makat içine meyilli olarak, uygulanır. Onun içinde meyilli, gizli lifler vardır. Uygulamada bunlar düz şekilde tutarlar ve yapının kendi şekliyle korunmasını sağlarlar. Kanlı ishal için kullanılan, örneğin Sami kili hapları, arsenik hapları yemek içinde uygulanır ve onlar gücü korumak için üzüm ezmesi içinde saklanır. Ondan yanmış papirüsle hap da yapılır.

Bir hap: Yanmış papirüs 10 dirhem, yanmış arsenikle (kırmızı arsenik), bakır kabukları Yemen şapı, mazı, sönmemiş kireç; her birinden 12 dirhem alınır. Sinir otu öz suyu ile karıştırılarak, hap yapılır. Her bir hap 4 dirhemdir. Daha küçük hap 1 dirheme kadar küçük olabilir. Başka bir hap: Sumak, kırılmış nar, *sokutun* (*suçertin?*), narçiçeği, koruk, bakır sülfat, demir oksit, yanmış bakır ve antimonun; her birinden 1 kısım, göztaşı yarım kısım alınıp, hap yapılır.

Güçlendiren Hap: Sönmemiş kireç taşı, kalya taşı, akakça, mazı, arsenik, sirkeyle hap yapılarak, her gün verilir. Bu hap güçlendirir.

Bazen sinir otuyla lavman yapmak yeterlidir. Ancak yakılar ve yağlar da burada yararlı olur. Bu kısımdaki yararlı yakılar mutlak ishal ilacı kısmında anlatıldı. Bunlardan Sami kili hapları: Bitotu suyuyla karıştırılarak yakı yapılır. Bu yakı cidden yararlıdır. Ağrı sakinleşmezse, hasta, banyo suyuna kabız yapan maddelerle sap, boyotu, hatmi ilave edilerek banyoya oturtulur.

Eğer susuzluk varsa, kanlı safravi ishalde lahana ve onun üstüne pişmiş bitkiler, arpa suyu çorbası konarak, soğutulmuş olarak kullanılır. Eğer ağrı şiddetlenirse, hatta baygınlık seviyesine ulaşırsa uyuşturucu vermek gerekir ve uyuşturucu ile arpa çorbasını karıştırıp, diğer dışarı atanlarla ve sıvı şeklinde atılanlarla verilerek arkasından lavman yapılır. Burada yapılacak lavman ertelenemez. Lavman yapılması gerektiğinde yapılır. Bu gibi durumlarda keşk (peynir suyu?), pirinç, inek yağı, gül yağı, Arap zankı, üstübeç, keçi böbreği yağı, beyaz ilik yağı, yumurta sarısı birlikte iyice çarpılır ve içine ağrı şiddetlenince içine afyon katarak hastaya verilir.

Balgami kanlı ishalde ilkin balgami bertaraf etmek gerekir. Onu ve yelleri vücuttan dışarı atmak gerekir. Burada hastanın şöyle besinlerle beslenmesi gerekir: Tuzlu balık çorbası ve hardal çorbası gibi sindirilebilir sirkeli yiyeceklerle (turşu gibi); çorbalar nar taneleri, kuru üzüm gibi lezzet veren bitkilerle ve hardal gibi hastalığı sonlandıracak maddeler verilir. Çoğunlukla pişmiş hurma ile hasta beslenir; ona ısı verecek şeyler ilaç olarak verilir; örneğin cevizli biberli olanlar onun için yararlı olur. Bazıları şöyle demişlerdir: bağır-sak yaralarında şüphesiz çavşır yararlıdır. Her gün sedef otuyla onu içmelidir. Sonra pişirilmiş ham hurma yedirilmelidir. Bunu her gün uygulamalıdır. Bütün bu söylenenler önerilen şekilde uygulanmalıdır veya onlara uyumlu şekilde tedavi yürütülmelidir.²⁰⁴ Biz hekimlerin dizanteri olan bir adamın öldürücü ilaçlarla tedavi edildiğinin veya bir günde rahatladığının söylendiği zikretmiştik. Bu adama soğanla ekmek ve biraz da su verildi ve sıcak tuzlu suyla hazırlanan lavman

²⁰⁴ TM: Bazen karşıma itidak arız olmakla ağrı sakin ve hastalık kesilmiş olur. Eğer ağrı yine sakinleşmezse onun gibi sakinleştirilmiş ağrı tedabir ile bildiğin gibi tedbirlerle tedavi olur.

yapıldı. Sonra ona güçlü ilaçlarla lavman yapıldı. Eğer onda ağrı varsa onu kurtaracak ilaçlar uygulandı. Ona şöyle bir lavman uygulandı: mercanköşk, Kirman kimyonu, tuz, taze defneyaprağı ve defne tohumu, dereotu, sedef otu, sarıyonca; hepsinden birer ukiye alınır ve zeytinyağı içinde üçte biri kalana kadar pişirilip, süzülüp hastaya verildi. Bunun kullanımı lavman şeklindedir. Yine pişirilen pirinç yararlıdır; pişmiş pirinç ve tuzlu balıkla lavman şeklinde uygulanır.

Bu hastalık grubunda kefen bezi denen lavman: Hurmanın etli kısmı bir buçuk rate, mastika 1 udiye, taze dereotu 6 ukiye, sabır 1 udiye, mum 10 ukiye, şarap, gül yağı yeterli miktarda alınır; benzer tohumlarla beraber lavman yapılır. Özellikle soğuk hissediliyorsa camısı balgam mevcutsa bu terkip uygulanır. Sevdavi kanlı ishalde şöyle bir lavman uygulanır: Daha önce kendi kısımlarında zikrettiğimiz gibi, öncelikle ona sevdavi dalak ilaçları verilir. Sonra düzeltici tedavi olarak, incir sütü verilir. Pirinçle yapılan lavmanlar yararlı olur. Onların için ıtır gibi baharat ve sıcak uyuşturucu ve soğuk kabız yapan ilaçlar yararlıdır. Onlara gül yağı ve yumurta sarısı da katılır. Yiyeceklerden kan yapanlar iyi gelir. Eğer kötü yaralar varsa, Darani tuzuyla lavman yapılmalıdır. Daha sonra, lavmanı takiben, cidden, kusturan ilaçlar verilir; hatta burada et olduğu da belirlenir. Daha sonra yaraları kapatan ve ağrısını dindiren ilaçlar verilir. Bu tip lavmanlardan birisi de şöyledir: Arap zamkı, kara çöpleme 1 kısım alınıp su ve Darani tuzuyla pişirilir. Bu terkip yarar sağlamazsa arsenik hapları verilir.

Bundan sonra, kötü olan kanlı ishal de için tabiatı yumuşatan, yağlı, taze, kaygan özellik veren ilaçlara geçilir. Onların yiyeceği rafadan yumurta sarısı, yaşlı tavuk etiyle yapılan hamur (ekmek hamuru) ve üstübeç hamurudur. *Feraric* diye adlandırılan yumuşak yağdan yapılan lavman ve kaygan yağların sıvıları, yumurta sarısı ve benzeri maddeler lavman için kullanılır. Bu tip kanlı ishalde şu ilaç organın üstüne uygulansa yararlı olur: Keten tohumu, *murı* (*hoş kokulu bir bitki*), hatmi tohumu alınır. Bunların öz suları alınıp yemekten önce hastaya içirilir. Şüphesiz onlar ağrıyı sakinleştirir ve rahatlatır. Bazen yemekten önce erik yemek bu arazi giderebilir.

Ancak kanlı ishalde, ishal ilaçlarının içilmesinin arkasından zikredilen yağların içilmesi yararlıdır. Çoğunlukla pişirilip, içine 3 ila 3,5

dirheme kadar çökelek konup içilirse yararlıdır. İyice pişirilmiş tereyağı ile lavman yapmak hasta için yararlı olur. Kardeşkanından yapılan lavman da yararlıdır. Bazen ishallerde ineğin karın etinin çorbası çok yararlıdır. Doku oluşmasını sağlayan ilaçlarla da tedavi edilir.

Eğer sindirimin hızlı olmasının sebebi ishalin sindirimi engelleyip tutması ise başka tedbirler alınır, örneğin tebaşir ve bazı meyve suları vererek hastayı tedavi edilmelidir. Şüphesiz genellikle, bu durum sıcaklıktan ortaya çıkar; ısı değişimi buna sebep olabilir.

Altıncı Kısım

Yiyecekler Dolayısıyla Arız Olan İshal

Onun bilinen tedavileri ve tedbirleri şöyledir: Öncelikle yiyeceğin keskin bir lezzet kazanması engellenmez; çok fazla alttan kanama olmadıkça bunun sakıncası yoktur. Sonra açlığı gidermek için bol miktarda yiyecek verilmelidir. Lezzetin keskinliğini giderebilmek için bazı kabız özelliği olan meyve suları verilir. Eğer zaaf oluşursa bazı macun ve soslar (lezzetlendirici maddeler) kullanılır. Genellikle zaaf midede ve onunla birlikte görev yapan organlarda görülür. Bu durumda gurultu (midede ve bağırsakta), nefes alıp vermede zorluk oluşur. Hastada bu hal belirlendiğinde, narçiçeği, kendir ve nane eşit miktarlarda alıp pişmiş kuru üzümle macun haline getirilerek verilmelidir. Yine bir miktar cevizle alınır. Yine *Akrabadin*'de zikredilen Kirman eriği verilir.

Ancak bu hastalık yiyeceklerin onlara veriliş zamanındaki, bozukluklarından ve hızlı tüketilmesinden dolayı ortaya çıkmışsa, yenen şeylerin iyi olmasına ve onlara verilen yiyeceklerin tutan, kabız özellikte olan şeyler olması gerekir. Sonra onlar keymus oluşmasında destek olacaktır; organ besinleri tutacaktır; kabız özellik kazanacaktır. Bu hastalığın tedavisi de soğuk, yoğun yiyeceklerle ve kabız yapan ilaçlarla yapılır. Eğer hastalığın sebebi dışarı atıştaki yanma hissi ve kayganlıksa, ona hafif kabız yapan yiyecekler verilmelidir. Ancak yiyeceklerin durumuna göre, sıcak ve soğukluğu belirlemek gerekir. Bu ayarı yapmadan önce hastalığın sebebini belirlemelidir. Buna göre hastaya kayganlığı gideren, kabız yapan ilaçlar verilmelidir. Nadi- ren de olsa bazı durumlarda ekşi yiyeceklerden soğuk oluşursa, onlar

tebaşirle ve dövülmüş etle verilir. Eğer hastalığın sebebi az yemek yemekse veya o yiyeceğin çok fazla hafif olmasıysa, o yiyeceklerden sonra kaynatılmış ağır etler, iyi cins hurma, bazı çözeltiler, tuzlu balık ve benzeri yiyecekler uygun miktarda verilir. Eğer hastada sindirim zaaf olmasından korkuluyorsa, bazı tohumlarla tedavi yapılır.

Yedinci Kısım **Beyin İshalinin Tedavisi**

Hasta ishalden dolayı uyuyamaz. Onun uyuyabilmesi için kusturucu ilaçlar vermek gerekir. Böylece baştan mideye inen hıltların atılması mümkün olur. Bununla ilgili ilaçları biz baş ve boyundan inen hıltları anlattığımız kısımda ele aldık ve nelerin alınması gerektiğini de zikrettik. Burada tedavide baştan inen haşin, yoğun, zararlı şeyler için sert olmayan, yakıcı, oranın derisini döken şeyler uygulanır ve mizacı düzeltir. Burada bazen dağlama uygulamak gerekebilir. Burada yiyecekleri midede tutan ilaçlar kullanılmamalıdır. Bu engellemenin yararı çoktur. Muhtemelen midenin üst tarafında toplanan madde-nin kusarak dışarı atılması ve aşağıda olanın ise bağırsaklar kanalıyla dışarı atılması gerekir. Eğer lavman yapılırsa bağırsaklarda tutulan, hapsolmuş madde aşağı iner ve bağırsaklardan atılır. Kısımında zikrettiğimiz gibi, buradaki sıkıntı muhtemelen göğüste de sıkıntı yara-tır. Sen maddenin inmesini sağlamak için hangi ilaçları vereceğini ve nasıl düzelteceğini onların kendi kısımlarında öğrendin.²⁰⁵

Sekizinci Kısım **Tıkayan İshalin Tedavisi**

Tıkayan ishal, genellikle baş dönmesiyle birlikte görülür. Bedende-ki bir tıkanıklık veya karaciğerdeki veya karaciğerle mide arasındaki kanaldaki tıkanıklıktan ortaya çıkar. Bu son durumda kabızlıkla tıkanıklığın artmasına sebep olunabilir ve bu da büyük bir yanlış olur. Eğer onların arasındaki yolda bir karışıklık yoksa yani kanallarda

²⁰⁵ TM: Her ne kadar aşağısından kısmında zikredilemeyen ilaçlarla habis olunur (hapsolup) ve kabız olup karında olan toplanan hapsolmuş madde ilaç alınarak hapsolmaz. İnenin tedavilerinin sebeplerinde ona ilgili kanunları sen biliyorsun.

bir sorun yoksa ilaçlarla hızla tedavi edilip tıkanıklık açılır. Bazen tıkanıklığı müşhille açmak gerekir. Bu durumda hastaya tıkanıklığı oluşturan ağır, yoğun maddeleri çekebilecek güçte müşhiller verilir. Kusmak da bu durumda yararlı olacaktır. Hippokrates'in de dediği gibi, kendi nefsinde görülen tıkanıklıkta kusma yararlı olur.

Hasta bu durumda besinleri hızla yiyip, sindirmelidir; aynı tip besinlerle beslenmemesi, bir defa yediği besini tekrar yememesi, farklı besinlerle beslenmesi gerekir. Yediği besinlerin hızla sindirilip, onların hızla nüfuz etmesi sağlanmalıdır ve eğer tıkanıklık oluşmuşsa, onu açmalıdır. Galen'e göre, burada hastaya verilecek ilaçların en yararlısı yarpuzdur. O yemekten önce 1 miskal kadar verilir. Eğer yemekten sonra yarım dirheme kadar bu ilaçtan verilse cidden yararlı olur. Eğer yemekten sonra, sindirim sağlıklıysa, hamam yaptırılması yararlı olur. Ancak tecrübe şöyle göstermektedir: Yemekten önce ve sonra ovalamayı azaltmamak gerekir. Eğer vücutta zaaf varsa, sırt ve karındaki şiddetli çatlaklar şiddetle ovulur. Bazen bedeni ziftle ve kırmızı örtücü ilaçlarla tamamen kaplamak gerekir. Ancak bu takdirde tıkanıklık açılır. Ama burada hastanın gevşemesinden korkmaman gerektiğini sen bilmelisin. Sen onu tıkanıklık olduğunda tedavi edersen ve tıkanıklık oluşturan hıtları rahatlatırsan yenen besin vücuda nüfuz eder ve daha sonra keskin hale gelmez ve vücudu güçlendirir.

Dokuzuncu Kitap

Yavaş Yavaş Çözülen İshalin Tedavisi

Döküntüler, ülserleşmiş yaralar ve kanallardan akanlar tedavi istemez, ancak sebeplerinin tedavisini ümit edilir. Ancak bu hastalığın arkasında bir şeyler vardır. Bundan dolayı o rutubetli ve soğutan ilaçlarla ve benzeri ısıtan ilaçlarla tedavi edilir. Hastalık tebaşir hâpı ve güzel kokulu bitkiler, kalp, göğüs ve karaciğer üzerine uygulanan yakı ve lapa-laplarla tedavi edilir. İlaç olarak hastayı hafif etler, jelâtin gibi şeyler balık, ekmek, haşlanmış et, ballı ekmekle ve ballı sirke ve sirke ve su ve unlu yapılanmalar, maya ve ekmek az miktarda verilir. Aynı zamanda ekşi şeyler ve benzerlerinden de verilmemelidir. Ancak ekmek ve mayalardan fazla miktarda verilmez. Muhtemelen yavaş yavaş iyileşir. Bu ilaçlar ve miskle koku kazandırılmış tebaşir, özellikle de *şusifata*

hapları verilir. Ermeni kili, tebaşir, *hablut*, nişasta, ekşi bitkilerin tohum kabuğu, kadıntuzluğu, gül, yanmış zamk, yanmış yengeç; hepsi alınıp un haline getirilir ve ayva suyu ile macun yapılarak hastaya verilir.

Onuncu Kısım

Yoğun Maddelerle İshal Tedavisi

Bu sınıf ishalin tedavisi için bedenın arka kısmına dolmuş olan maddelerin çekilmesi oradaki zararlı hıltların dışarı atılması işlemini tarif ettik. Öncelikle sen kan almayla hıltları dışarı çıkarırsın ve uygun bir şekilde onları boşaltırsın. Daha sonra açıcı sularla banyo yaptırılıp burada hamamda açıcı veya açıp yıkayan maddeler verilmelidir. Burada çok şiddetli sarılıkta verilen banyolar yoğunlaştırılır. Bu banyolarda yoğun ovalamalar uygulanır, öyle ki hastanın cildi kızarır. Sonra onun üzerine sıcak su ve zikrettiğimiz açıcı sular uygulanır. Sonra dışarı çıkan şeye bakmalıdır. Eğer dışarı atılan keylus gibi bir şeyse, o şey istenilene uygun; yiyecek gibi bir şeydir. Elbette kötü bir şey olamaz. Onun özelliklerinden dolayı, bu uygun olmaz. Onun önemi büyüktür. Eğer onun düzeni değişirse, keylus da bozulur ve kötüleşir.²⁰⁶ Onu tutmak gerekir. Böyle olduğunda gevşek veya sindirilebilen veya sindirilemeyen şeyler dışarı atılır. Bunun sebebi vücudun zayıflığıdır; kabızın da bunda etkisi vardır ve onun zaman zaman değişimine sebep olur. Vücut çok zayıflamış gibidir ve hypocondriumda titreme, kasılma görülür. Bazen hararet olur; orada yüksek ateş olursa, bu onun maddelerinin hızla sağlıklı duruma doğru gittiğini gösterir. O zaman kötü ve zararlı olduğunda, kabız yapan meyve suları vermek gerekir. Bazen nane, ona iyi gelir. Ancak o sadece dışarı atıyorsa fakat etkin olmuyorsa, onları uygulamaktan vazgeçmelidir. Burada meyve sularından hastaya azar azar verilmelidir. Ancak onlara kötü ilaçlar içirilmemeli ve kabız yapan meyve suları vermemelidir, çünkü onları dışarı atar. Muhtemelen bundan dolayı onları tekrar tekrar vermeyi gerekir. Verilen ilaçlar diğerleriyle değiştirilmelidir. Ancak bütün ilaçların midevi olması gerekir. Pişmiş gül suyu onların midelerini güçlendirir ve hastalıkları için yararlı olur.

²⁰⁶ TM: Oçok beslenmeden dolayı değiştiğinde onu tutmak gerekir.

Hastaya içirilen meyve suyunun mideyi yakmamasından için ekşi olmaması gerekir ve şiddetiyle maddeye yardımcı olmalıdır. Midede yara olması dolayısıyla ekşi olan kusturucu maddeler uygun olmaz. Kesen şeylerde uygun olmaz. Aynı zamanda şiddetli soğuk olan şeyleri içmek de midedeki yara dolayısıyla uygun değildir. Çoğunlukla ona safravi olan ilaçların, eğer yararlı olduğu görülüp, zararlı maddeyi çekip attığı görülüp ondan sonra kullanılabilir. Nane şarabı, sıkılmış nane suyu ve onun yağıyla yararlı şeyler karıştırılır ve kusma engellenir.²⁰⁷ Aynı zamanda ekşi nar suyu ve naneden alınıp, iyi, yenen kilden alınıp ilaç yapılır. Ondan büyük bir miktar yenir. Eğer sıcak su içilse damarlarda güçle yayılır. Aynı zamanda şiddetli kusma tedavisinde dışarıdan uygulanan kompres ve sıvı ilaçlar da yararlı olur. Bunlar yağlarla desteklenir; tutar, latif maddeler epigastrik bölgeye uygulanır. Kullanılan ilaçlar, örneğin süsen, nergis, gül yağı ve mastika içinde kaynatılmış süsen yağı çok iyi bir sıvı ilaç olur; özellikle ağır yiyecekler nedeniyle oluşan şiddetli kusmada yararlıdır. Ancak hastanın eklemeleri ve kasları yazın yağla ovulur, örneğin bunun için iyi kalitede gül yağı ve menekşe yağı kullanılır.

*Şiddetli Kusma İlacı:*²⁰⁸ Şiddetli kusmanın ilk tedavisine hareketle başlamaktır. İkincisi onun hareket ortamının tedavisidir ve [üçüncüsü] onun kötü heyecanının tedavisidir. Eğer şu belirtiler görülürse şiddetli, yoğun kusma görülür. Hastanın durumunda değişme ile baygınlık görülür ve hasta midesinde ağırlık hisseder ve bağırsaklarında şiddetli, yoğun ağrı hisseder. Bazen onlarla birlikte baygınlık olur. Elbette bunun üzerine yemek yenmemelidir. Burada güç kaybından korkulursa zikrettiğimiz gibi, yeni bir düzenleme yapılmalıdır. Öncelikli olarak, hastanın kusturulup, oradakileri atması gerekir. Sonra eğer yiyecek yukarıya yakın değilse karındaki yiyecekleri yumuşatan bir miktar madde verilerek temizlenir. Ancak buradaki fazlalıkları veya garip şeyleri atacak kadar madde verilir.

Burada verilen maddeler sadece hıltları atıp mideyi rahatlatmalıdır ve güçleri zayıf düşürmemelidir. Örneğin narçiçeği yağı, zeytinyağı ve

207 TM: engellenmez.

208 TM: Şiddetli kusmanın tedavisinin 3 tipi vardır.

sıcak su verilebilir. Onların içine başka yiyecek konmaz. Bal, helva e sıcak su hastaya mecburen verilir. Muhtemelen sıcak su tek başına da verilir veya biraz boraks ya da neft yağı veya sıcak su biraz kimyonla verilir. Aynı şekilde onlar bu içecekleri alınca kusarlar; bu içecekler kusturucudur. Bazen bunların verildiği kişi kusması gerekeni kusamaz. Burada bu hali ortadan kaldırmak için tedavi edilmelidir. Hippokrates burada şöyle demiştir: Kusma, ishalle engellenir. Şüphesiz ishal ve kusmadan kaçınmak mümkündür. Genellikle kusma ishalle engellenir. Bu ishali oluşturmak için hastaya şu maddeleri yüklemek gerekir: manna, şeker ve tuzla lavman yapılır veya 60 dirhem pancar suyu, boraks bir miktar, 1 miskale kadar olmak üzere alınır. Kırmızı şeker 10 dirhem, gül yağı veya Huzi narçıçeği 7 dirhem veya kimyon nevinden bir şeyle içilirse cidden bu hastalıkta yararlı olur.

Eğer sen vücutta safravi maddeler olduğunu bilersen, bunlar dolayısıyla şiddetli kusma olabileceğini bilirsin, anlarsın. Şiddetli kusmalar bazen safravi maddeler dolayısıyla olur. Bu durumda yiyeceklerden korkmamalıdır. O zaman mideyi dışarıdan soğutup, hasta daha sonra muhtemel miktar kadar (kişinin sakinleşmesini sağlayacak kadar) kusturulur. Soğutma dolayısıyla susuzluğu giderilmiş olur. Eğer kusma süresi uzun olursa, yararlı meyve sularıyla mideyi soğutmağa devam etmelidir.

Bu uygulama yararlı olur: Şüphesiz bu terkibe sandal ve gül katmalıdır. O safra için yararlı olur. Bazen kol ve bacaklarda şiddetli ağrı ve yetersizlik vardır. Eğer hastada ısı düşmesi varsa Nişabur kili, *Akrabadin*'de de zikredildiği gibi yararlı olacaktır. Kışın yabani sümbül biraz mumla karıştırılır. Bu hastalıktan şikâyet edenlerin midelerine şiddetli soğutup kabız yapan yakılar ve senin bildiğin kokulu maddeler uygulanır. Eğer onda yoğun ağrı varsa, şiddetli kusmadan korkulur ve engellenmeğe çalışılır. Yenen kötü yiyeceklerin ne kadarının dışarı atılması gerekirse, o kadarını dışarı atmak gerekir. Burada bozuk besinlerin parçalanarak değişikliğe uğraması gerekir. Sonra onları o güne uygun kusturucu maddelerle dışarı atarsın. Eğer sen çok şiddetli kusmanın sebebinin genel olarak yiyecekler olmadığını hissedersen midenin soğukluğunun da bunda rolü olduğunu da düşünmelisin. Onları sen belirleyip, dışarı atılması gereken miktarda

hastayı kusturduktan sonra, hastanın kusmasını durdurursun. Bunun için hastaya nane şarabını biraz suyla karıştırarak vermelisin veya bu kâfi gelmezse, kusma tekrarlanır. Isıtmaya meyilli yakılar hazırlanır ve onlar birlikte tavuk eti ve baharatlarla tahmini miktarda ve yine hurma şarabı içinde tatlandırılmış ekmekle karıştırılarak hastaya verilir.

Eğer hastalık içilen şeylerden kaynaklarsa, zikrettiğimiz şekilde ya da uygulanmalıdır ve onlarla atılması gereken atıldıktan sonra, hastanın ayağının altına yastık konup uzun süre dini müzikle uyutulmalıdır. Uyku üzerine döndürülüp, sabaha karşı uykunun baskın olması halinde zikrettiğimiz gibi, uykudan sonra, uyandırmak için hastayı hafifçe sıkıştırılmalıdır. Onların uyuduğu yer aydınlık olmalıdır; soğuk olmamalıdır. Çünkü soğuk bozuk maddeleri içe doğru boşaltır. Hâlbuki bizim onları dışarı atmamız gerekmektedir. Burada hastanın nabızı küçükse, onda titreme görürsen (spazm şeklinde) ve²⁰⁹ kek (çörek) veya sıcak yağlı ekmek kenarı, mümkün olduğunca verilir. Hastaya ihtiyacına uygun olduğu kadar ve onu güçlendirmek için kuşların iyi ve yumuşak etinden çok miktarda alınır ve dövülür ve kaba konup pişirilir; öyle ki, o suyunu bırakır ve yine biraz pişirmeye devam edilir. O hemen hemen tamamen değişir; sonra onun güçleri zorlanır; hafifçe sıkıp elde edilen sıvı pişirilir ve biraz soğuk, ekşi meyve sularıyla hastaya verilir. Burada yararlı meyveler nar ve ayvadır. Hekimler ona özellikle şarap koyar. Ona biraz ekmek konursa zarar vermez. Bu yiyeceklerden sonra, hasta uyutulur. Eğer hastanın iştihası varsa, uzun süre uyuyan hastaya asılıp kurutulmuş üzümünden biraz yedirilir. Bundan hastanın biraz çiğneyerek tüketmesi yararlı olur.

Eğer kişinin midesinde bu veya başka şeyler tutulmuşsa onun kusmaya meyli olur. Bu durumda kişinin karnının alt kısmı üzerine, herhangi bir ön şart olmaksızın büyük bir kütle halinde sert bir şekilde çökmelidir. Bunun herhangi bir etkisi olmazsa, iki omuz arasından, aşağıya doğru meyilli olarak baskı uygulanmalıdır. Onun uyuması mümkündür ve aynı zamanda çok da iyi olur. Eğer onun ağrısı karnın alt tarafındaki bağlara doğru meyilli ise ve vücudun üst

²⁰⁹ TM: fevak müşahede eylesen sen hızla edip bir miktar kabız olan reyhani şarap ayve suyu le ona içilmelidir.

kısındaysa, hastanın uyumasına imkân verir. Eğer onun ağrısının yoğunluğu hastayı uyarıyorsa, onun uyumasına engel oluyorsa veya sinirlerini uyarıyorsa, bu iki durumda da yukarıdaki önerilerin yararı vardır, ancak onları tamamen değiştirmez. Burada kusmayı perdeleyen ilaçlar alınır veya ishalle perdeleme hareketi ağrıyı sakinleştirir. Bunlarla hasta yavaş yavaş rahatlar.

Eğer bir şeyler yapmak mümkün değilse, muhtemelen o kusma kolay olabilir. Bütün yeneni şeyler tutulmalar ve kasılmalar arasında bir araya toplanır ve bu besin akışlarda bir araya gelip toplanır; pişmiş nişasta gibi. Bu durumda haşhaş pişirilir ve onun üzerine misk konur. Ona tatlı bir şey konmaz. Bazen tatlı şeyler kötü etki yapabilir; yapıyı gevşetir; ishal yapar ve doğal yapıyı gevşetir. Şüphesiz ona uyku veren şeyler yedirmelidir. Eğer onda kusma varsa, nane şarabından 1 kaşık içirirsin veya benzerlerinden verirsin. Eğer ishal varsa besinleri tutan ayva suyu verilir ve muşmula, Çin armudu ve Şam elması, muz ve erik suyu yararlı olur. Ancak onların susuzluğu arpa çorbası veya nar, sulu elma çorbası verilerek giderilir. Onun kokularının gücü farklı olmamalıdır. Bu kokular onların üstüne çekilmelidir. Bu kokular onları tahrik edip harekete geçirip onların ve diğerlerinin dönüşmesini sağlar. Bazen bu koku ekmek kokusu gibi algılanır. Bazen de o koku sabit olur. Güçlü kokular oluşturanlar kalıcı olur. Bazen de şarap kokusu gibi bir koku olur, ancak kişi o kokudan nefret eder. Bazen çok güzel kokular değişim sağlar. Şüphesiz onlara iyileşmeden önce yiyecek verilmemelidir. Muhtemelen hamam yaptırılır ve başlarına ılık su dökülür ve hamamdan çıkarılır. Onlar hamamda su içinde tutulmaz. Eğer onların eklemelerinde titreme, kasılma oluşursa sıcak yumuşak keten bezi uygulanır.²¹⁰ Bu uygulama kışın yabani sümbül, süsen yağı ile yazın gül yağı ve menekşe yağı ile yapılır. Aynı şekilde, derin yaraların üzerine rutubetlendiren yumuşatan yağlar uygulanır ve zeytinyağı da sürülür. Aynı zamanda üst ve alt çeneyi hareket ettiren kasların üzerine de bu kefen beziyle oraya uygulanır.

Eğer şiddetli kusma varsa sakinleştirilir ve hasta uyumuşsa, uyanınca şuruplar verilerek, sakinleştirilir; hamama sokulur. Bununla

²¹⁰ TM: üstüne yumuşatıcı yağlar ve zeytinyağı sürülemz; keten bezi uygulanır.

birlikte çok fazla elbise giymezler. Muhtemelen rutubetli hamamlar güçlendirir. Sonra keylusu iyileştirecek hafif besin maddeleriyle beslenirler; güzel kokulu şeyler verilir. Onlara çok fazla içecek verilmez. Sular ve şarap arasında güç bakımından fark vardır ve yiyecek üzerine tutan şeyler hastaya verilir ve mide bunlarla desteklenir; güçlendirilir. Küçük gül yağı tabletleri ve büyük gül tabletleri, onun miktarında güllü tatlılar, tebaşir ve aynı miktarda ekmek hamuru verilir. Hıltların yayılması ve şiddetli kusmanın artmasına sebep olmamak ve organlarda yırtıklara, kesiklere neden olacak derecede hamamlar yaptırılmaz.

On Birinci Kısım İshal Tedavisinin İlaçları

Ben müshil ilaçlarını, kusturanlarını ve onların nasıl alınması gerektiğini kendi kısımlarında zikrettim ve bu konuda bir kısım daha oluşturdum. Burada bu konuda daha ayrıntılı bilgi verdik. Şüphesiz ki ishaller başlangıçta sütle ve yağlarla tedavi edilmelidir. Özellikle güçlendirmek için süt maddenin tutulması için de katı yağlar kullanılır. Böylece oradaki yanmanın sebebi değişir; tadil edilir. Bazen bu başlangıçta süt ve yağ uygulaması kısa kesilir. Bazen bunlardan biraz içmek tedavi için yeterli olur. Hastaya sıcak su içirilir. Bu hastalıkta özellikle mide ve bağırsakta yapışkanlık oluşmuşsa, şüphesi ki genel olarak oradaki yiyecek aşağı iner. Sonra yumurta ile veya besinlerle hazırlanan lavman uygulanırsa, yararlı olur. Yumurta ile lavman yapılırsa veya onun yerini tutacak yiyecekler verilse de yararlı olur. Bundan sonra hastayı hamama sokarlarsa ishali kesilir.

On İkinci Kısım Buhran Şeklindeki İshalin Tedavisi

Çok etkileyici, çok çarpıcı olmadıkça ona buhranlı ishal denmez. Eğer buhran oluşturan ishalde ifrat söz konusu ise şiddetli kusmada kullanılan ilaçlar kullanılmalıdır. Ancak onların arasında et suyu yoktur. Eğer hastalık cidden had derecede ise, muhtemelen verilecek ilaçlar soğutan özellikte yoğun olmalıdır; örneğin lapa gibi, Bunlar arpa çorbası, elma çorbası şeklinde olabilir. Eğer et nevinden yiyecek verilirse, bunun pişmiş kuş ve balık etleri olması gerekir. Burada nar

taneleri veya sıkılmış meyve sularından kabız yapanlar, kurutulmuş ve eritilmiş küzbere ile benzerleri birlikte hastaya verilir.

On Üçüncü Kısım Dizanteri Hakkında Açıklama

Öncelikli olarak dizanterinin gerçek olup olmadığını onun durumundan bilmen gerekir. Yalancı dizanteri makatta görülür; makatta ağır ve kuru hapsolmuş artıkları çekmek için tahrik eder. Bazen bunlara dayanılarak, tam manasıyla hastalığın dizanteri olduğu zannedilir.²¹¹ Yumuşatan, gevşeten maddelerle lavman ve lapalarla tedavi edilmek istenir. Eğer yumuşatıcı lavmanın herhangi bir yararı yoksa daha sert, onu rutubetlendiren lavmanlar yapılır. Bunlarla o yumuşatılarak kuru artık dışarı atılır. Sonra geri kalanında yumuşatılması gerekir. Bunun için onun üzerine (makat) rutubetli maddeler ve tarçın uygulanır. Eğer oradaki madde yoğunsa hastaya balsam ve yabani fıstık zımkı içirilmelidir. Yine burada hastaya meyan kökü ve Çin tarçını ve menekşe şarabı ve benzerlerini içirmelidir; yine bu durumda hastaya meyan kökü ve kitre zımkı ve benzerleri verilmelidir.

Eğer hastalık hakiki dizanteri ise onun sebebi makatın soğukludur. Ona verilen ilaçlar sıcak, yakan özellikte makata, peritoniuma (scrotum ve anüs arasındaki kısım), pelvise, üreterlere ve kık üstünde oturtulan yerlere sıkıntı verir; ısıtıcı tuzlar veya üstübeç, sıcak su veya kuru ısıtıcı üstübeç uygulanır ve kabız yapan sıcak bitkisel yağlar kefen beziyle uygulanır veya elle oraya sürülür; ısıtıcı şarapla hazırlanmış sıcak ilaçlar, zeytinyağı veya sıcak hamamla içeri girmesi sağlanır. Ayrıca sıcak zemin üzerine oturmak iyi gelir. Bilinmelidir ki çoğu zaman dizanteriye soğuk zararlı olur ve bundan dolayı çoğunlukla latif bir şekilde hastayı ısıtmak yararlı olur. Bundan dolayı çoğunlukla çeşitli dizanterilerin zararı soğutmaktır. Onun (dizanteri) çoğunlukla çeşitleri ağır, yoğunluk oluşturup yenerek ağızdan alınan ilaçları bozar ve yapıda gevşeklik oluşturur.

Eğer onun sebebi katı olanın uzaması ise, yani yoğun olan yapının gevşemesi ise, insan ondaki sıkıntıyı dereotu yağı, papatya yağı

²¹¹ TM:Onda afet yoktur.

ile balsam ve mum kefen beziyle uygulanır veya sıcak zeytinyağı ile üstübeç içine konup ilgili yere uygulanır. Eğer hastalığın sebebi sıcak ülserse kanallar yoluyla şişlere girilip, şişin içindeki sıvı akıtılır ya da şişin soğutulmasıyla ve ishal etmesiyle tedavi edilir. Bu şekilde sıcak hıtlar dönüşüme uğrar ve o kişiden başlangıçta gerekli olduğu kadar kan alınır. Ona cidden çok az yiyecek verilir. Muhtemelen 2 gün hasta oruç tutar ve ona, öncelikli olarak meyve ve onu rahatlatan soğuğa meyilli yiyecekler verilir. Bunlar hastalığı engelleyecek şeylerdir. Bit otu suyu öncelikli olarak arpa suyu, it üzümü suyu gül suyu, gül yağı ve yumurta beyazı ile lavman yapılır.

Eğer kötü bir ishal söz konusu ve ona dayalı dışarı atık söz konusu ise sonra sıcak kompres uygulanır. Papatya, nane ile rahatlatan yakı yapılır; yakıya kabız yapan bildiğin maddelerde katılır. Sonra sıcak kompres uygulanır ve bu bütün açan terkipler kullanılır ve bu bütün açan tertipler kullanılır. Daha sonra pişiren terkipler uygulanır. Bu zikredilenlerin hepsini sen daha önce öğrendin. Eğer hastayı beslemek istersen şu besinleri kullanabilirsin: pişmiş süt yararlı olur. Şüphesiz süt akışı hapseder ve o yeri yumuşatır; gevşetir.

Çözmek istendiğinde ve ağrıyı teskin etmek için iyi maddeler pişirilir ve bunun için şunlar kullanılır: yoğurt ve ekmele yapılan yakı veya sarıyonca ile yapılan yakı ve pişmiş lahana ile yapılan yakı gibi. Eğer daha güçlüsüne ihtiyaç varsa onlara kavrulmuş soğandan biraz ilave edilir. Dizanteride iltihaplı şişlerde kullanılan merhemlerde denenmiştir. Bunlardan bir şöyledir: Yakılıp yıkanmış kurşun, üstübeçle muamele edilmiş kurşun, kötü kısımları çıkarılarak, dilim dilim yapılır; yumurtanın sarısıyla gül yağıyla sona ulaşılır; bu terkipten merhem yapılır. Bunun üzerine it üzümü suyu ve gebere suyu damlatılır ve eğer istenirse onun içine altın veya gümüş kiri de konmasının yararı vardır ve yumurta sarısı ve gül yağı ile de kullanılabilir.

Eğer dizanterinin sebebi katı şişlerse, onun ilacı katı şişler kısmında verilmiştir. Burada benim bulduğum kullanılacak ilaçlardan biri de şöyledir: balsam, safran, kına, kuru sarı cbegümece, kurşunlu üstübeçle alınır. Bunların hepsi tavuk yağı üzerine konur veya ördek yağına konur ve içine inek but kemiğinin iliği ilave edilir. Bunların yanı sıra özellikle yabani keçinin but kemiği iliği de katılır. Ondan

merhem yapılır. Ancak eğer onun hıllarında bozukluk varsa ve bu balgam veya safradan kaynaklanıyorsa veya camısı balgamdan kaynaklanıyorsa onun tedavisi ona bal verilerek uygulanır. Onun için şöyle bir ilaç buldum: tuzlu zeytin suyundan yarım ratl alınıp lavman yapılır. Onunla atılması istenen şey dışarı atılır veya pancar yaprağı ile menekşe, salep ile lavman yapılır. Sonra dizanteri ilaçlarıyla ağrıyı sakinleştiren ilaçlarla verilir. Bazen pis, yoğun haplar balgamı dışarı atmak için kullanılır.

Eğer hastalığın sebebi kalmışsa, senin onu tedavide hazır olman gerekir. Eğer söz konusu ishal kötü ise, yapıyı bozuyorsa, bu bozukluğun ne olduğuna bakmalıdır.²¹² Eğer oradaki ishal devam ediyorsa, orada maddeyi tutarsın; hapsedersin. Eğer hasta tahammül edebilirse ona lavman uygularsın veya oraya menekşe ile biraz tuzdan oluşan yakı uygularsın. Eğer oradaki madde safravi ise bal ve Çin tarçını ile ve oradaki madde balgami ise boraks ve saleple hazırlanan yakı uygularsın. Eğer bunlara cesaret edemezsen onu rahatlatıp hissizleştirerek, lapalar ve yakılarla ağrısını teslim ederek def edersin.

Eğer dizanteri zorluyorsa ve madde dışarı atılamıyorsa, şüphesiz orada peş peşe spazm oluşur. Bazen sebep katı şiş ve bazen de sebep, soğukluk olur. Burada hastaya sıcak yağla yapılan bandaj uygulanır. Örneğin gül yağı, menekşe yağı, papatya ve biraz şarapla bu bandaj hazırlanır ve bu yağlar testis, pelvis, kadın cinsiyet organlarına uygulanır.²¹³ Eğer bu yağlarla sakinleşmezse, yapılan lavmanla hasta birkaç saat içinde sakinleşir. Bu önerilen tedbirden daha sonrakiler yararlandılar ve onları kullandılar. Ben de onların önerilerini denedim; fevkalade yararlı olduğunu belirledim.

Eğer dizanterinin sebebi dokuyu yiyen yaralar ise şöyle bir şey uygularsın: Eğer yaranın tabiatı kuru ve sertse kurutan maddeler verilmemelidir. Muhtemelen onu mutedil yumuşatan biraz kaygan, biraz kaygan, biraz da cidden kötü olanlardan da katılmalıdır. Hastanın

²¹² TM:Eğer zehrin sebebi zail olup hala mevcut olan zehrin önceki sebebi giderilip geri kalan eserleri ise mevzi vec’ ile bir süre tahrir olunur, yani geriye kalan eziyet giderilinceye kadar tahzir edersin.

²¹³ TM: Zikrolunan yağlarla vech-i meşruh üzere kemad olundukta şerce yani halkai-duburda olup şirac adıyla bilinen sinire ve aneye ve husyeye o yağlar isabet eder.

yapısını hiddetlendirmekten kaçınılmalıdır. Burada hastayı acı olmayan tuzlu ve ekşi maddelerle beslemelisin. Şüphesiz bunların hepsi biraz gevşek ve biraz ağrıya sebep olan ve kazıyan niteliktedir. Genel olarak, bağırsakların yenmesi, yırtılması ilaçlarla ve onlara yardımcı olan yakılarla tedavi edilir. Onların tedavisi ballı su ve biraz tuzla karıştırarak lavman şeklinde uygulanır. Bu lavman uygulandığında bağırsaklardaki yaralarla da ilgilenilmelidir. Bal ve borakstan yapılan yakı uygulanmalıdır; ondan sonra ilaçlarla yaralar tedavi edilmelidir. Eğer basur memeleri varsa ve kalın kabuklu yaralar mevcutsa ve yarılmalar varsa onlar kendi konularında zikredilenlerle tedavi edilmelidir.

On Dördüncü Kısım Dizanteri İçin Kullanılan İlaçlar

Dizanteri için kullanılan muhtemel ilaçlar şöyledir: Onlar kabız yapan, tutan ilaçlardır. *İskender şiyafı (ilacı)* bu konuda bilinen ilaçlardandır. Bu konuda kullanılan ilaçların terkiplerinin çoğu yaralar kısmında bizim zikrettiğimiz sakinleştiricilerdir ve ağrı kesicilerdir. Dizanteride kullanılan terkiplerden birisi şöyledir: afyon, kunduz-hayası, safran alınıp bunlardan bir ilaç yapılır. Yine mazı uzantıları (filizleri), kurşun pislği, kendir, kardeşkanı ve afyondan da diğer bir ilaç hazırlanır.

Bu Hastalıkta Kullanılan Yakılar: Yumurta sarısı, ilik yağı, papatya veya onun benzerinin suyu, kuru dereotu, hatmi, keten tohumu usaresi ve benzerlerinden oluşur. Yakı olarak cidden yararlı bir terkip de kaynatılmış pırasa suyu ve inek yağı, gül yağı ve biraz mumla yapılır.

Buhar Şeklinde İlaçlar: Burada buhar şeklinde hazırlanan ilaçlar da kullanılır. Eğer ağrı çok yoğunsa hasta bir sandalyeye makatın üstüne oturtulur ve sandalyenin altından gebere, zeytinyağı ve deve pislği nevinde maddelerin buharı verilir. Bu buhara kükürt ilavesiyle yoğunluğu artırılır. Bu ilaç hastaya yararlı olur. Eğer hasta meyve suları içine oturtulursa ağrısı sakinleşir; örneğin ebegümeci, dereotu, papatya, hatmi, sarıyonca gibi. Pişmiş meyve suları konarak hastanın yediklerinin tutulması mümkündür. Gerektiğinde bu iki grup meyve suyu karıştırılır. Eğer makat çıkarsa o yıkanır, temizlenir; tekrar yeri-

ne oturtulur. Onun sahibine kabız yapan, maddeyi tutan şeyler verilir veya kabız yapan maddelerle lapa veya yakılar uygulanır.

On Beşinci Kısım

²¹⁴Kulunçta (Spazm?) Bağırsaktaki Ağrılar Hakkında

Başlangıç Sözleri

Kulunç (spazm) ağrılarının sebepleri hapsedilmiş yellerdir veya had derece yakıcı fazlalıklardır veya tuzlu yakıcı, yoğun fazlalıklardır ya da bağırsaklardaki atılması gerekli yara, şiş, çeşitli sıkıntılı madde ve tenya gibi şeylerdir. Kulunçtan dolayı buhran oluşur ve o spazm işaretlerinden anlaşılır. Bütün kulunçlar şiddetlidir veya kulunca benzeyen ağrılar vardır. Onların tedavisi kulunç ilacıdır. Ancak kulunç geçicidir. Şüphesiz eğer tehlikesi büyükse, onun tedavisi tipik kulunç ilaçlarıyla yapılmaz. Şüphesiz ileusta görülen *spazm* (*illiac passion*) daha şiddetlidir. Eğer spazm şiddetlenirse, titreme, kusma, hıçkırık, aklın kaymasından ölüme kadar giden bir seyir belirlenir. Spazm grupları (arazları) gurultu, soluk kesilip, daralması, yoğunluk, ağırlık olmaksızın spazmda uzama ve sakin şekilde gaz çıkarmadır. Ancak burada safravi hıltlar olabilir. Bu takdirde yoğunlukla birlikte şiddetli yanma, iltihap, susuzluk olur. Ona sebep olan hılt biraz dışarı çıkar ve bu sınıf spazm genel olarak görülen spazma benzer. Ancak onun yoğun kulunç ilaçlarıyla tedavisinde tehlike vardır. Burada hasta biraz balgam çıkarır.

Ağır, yoğun ve yakıcı hıltlardan oluşan spazmın alameti belli, sabit bir yerde olan ağrıdır. Hıltların ortaya çıktığı yer, ağrının çıktığı yerin biraz önündedir. Yaralardan olan spazm belirtisi bilinen bağırsak ülserlerinin yaralarının gibi. Şişlerden oluşan spazmın belirtisi kulunç kısmında zikredilen şişlerin belirtisi gibidir. Kurtların oluşturduğu spazmın belirtisi de kurtlar kısmında zikredilen belirtiler gibidir.

Tedavi: Bütün madde yüzünden oluşan spazmların tedavisi o maddeye dayalı olarak yapılırsa ve kişinin o maddeyi atması sağlanınca o kişi kurtulur. Ancak eğer spazm yellerle ilgiliyse öncelikli olarak, ona uygun tedbir alınmalıdır. Tedavinin yellere sebep olmaması sağlanmalıdır. Çok az yemek yemelidir. Yemek üstüne çok az su

²¹⁴ TM: Kulunç ve Ağrılar ve Bağırsak Ağrıları (Bir Kısımdan meydana gelmiştir).

içmelidir ve yemekten sonra çok az hareket etmelidir. Sonra eğer yel varsa lavman yapılarak onun dışarı atılması gerekir; oradaki sıcak hıtlar dışarı atılmalıdır. Bunun için hastaya tavuk yağı, gül yağı, mum verilir veya içirilir. Eğer spazm yukarı tarafta ise *şehriyaran* ve hurma gibileriyle ve suya konmuş tohumlarla tedavi edilir. Aynı şekilde suya konan ayvayla (ayva suyu?) ilaç yapılarak hastaya verilir. Daha sonra hastaya *sencerina* ve benzeri tiryaklar ve yelleri boşaltan tohumlar verilir.

Lavman Terkibi: Çıyan otu, kantaron, kimyon, dereotu, kuru sedef otu, boy otu, kereviz tohumu eşit miktarlarda alınır ve iyice pişirilir. Sonra ondan 100 dirhem alınıp sirke ve balsamdan; her birinden yarım dirhem olmak üzere veya biraz daha az ya da çok, ihtiyaca göre, bu terkinin içine konur. Ona yabancı sümbülen 10 dirhem veya sedef otu yağı ve baldan onar dirhem ilave edilir.

Tek Başına Alınan İlaçlar: Kimyon, defne tohumu, sedef otu, nane; her birinden yarım dirhem, Sicistan şeker kamışından 5 dirhem alınıp ilaç yapılır. Bu bir şuruptur. Yine Başka Bir İlaç: Kantaron yoğun olarak, 1 miskal alınıp pişirilerek kullanılırsa yararlıdır. *Çok Yararlı Olduğu Denenmiş Bir İlaç:* Domuz inciği yakılır ve yelden dolayı kasılmaları olan, spazmdan şikâyetçi olan hastaya içirilirse veya kuru defne tohumundan 1 kaşık içirilirse ondan hasta yarar görür. Balgami özellikte olana ban otu ve pelesenkten; her birinden 1 dirhem alınıp, sıcak suyla ve yiyecek ve içeceklerle verilir.

Ortak yakılardan olmak üzere, yıkanmış fındikkabuğu ile ateşli olan kusma için yakı yapılır. Aynı şekilde sedef otu, dereotu, kuru mercanköşkten oluşan bir pansuman hazırlanır ve haricen uygulanır. Bunlardan şarapla veya sedef otu suyuyla macun yapılır ve bir gece bekletilir. Bu terkip çok yararlıdır. Gazlar için ve balgami olan spazm için şöyle bir terkip yapılır: tarla kuşu ve tavuk çorbası, semizotu çok miktarda dereotuyla birlikte aromatikler ve çeşitli koku veren tohumlarla birlikte kasığa uygulanır.²¹⁵ O hastalara iyi özellikte ekmekten çok miktarda verilir ve elenmemiş undan yapılan *kaba ekmek* onun için daha yararlıdır. O hastaya eski hafif şaraptan

²¹⁵ TM: Bunun dışında onlara başka bir şey uygulanmaz.

içirmelidir. Onlara yemek yedirilmeden önce, hafif perhiz yaptırılmalıdır. Bütün spazmlar için denildiğine göre, kızarmış kirpi yararlı olur.

Ancak gevşek, balgami olanların şikâyeti yellerden (gazlar) oluşmaların şikâyetlerinkine yakındır. Ancak onlarınkinde tedaviyi çoğunlukla alttan ve üstten tenkiye ile desteklemek gerekir. İshal olmayan spazmda şunlar yararlı olabilir: bazı ilaçların hamam suyuna katılıp o suyla yapılan hamam uygulaması yararlı olur. Kuru üzümle bahçe teresi ve kokulu haplar verilmesi de yararlı olur. Ancak tuzlu balgam nevinden olanlara tedavi için şu uygulama yapılır: hastaya soğutmak için ve spazmı atmasını sağlamak için salep ve çıyan otuyla içine erik ve menekşe ilave edilerek, lavman yapılır. Aynı zamanda basit ilaçlar verilir; omurlara uygulanan ilaçlar ve ayva ile yapılan ilaçlar uygulanır.

Daha sonra keymus için iyi olan yağlı yiyecekler hastaya verilir. Süt kuzusunun eti, tavuk eti, piliç eti verilir. Onlarla birlikte hafif şaraplardan azıcık verilir. Bu ilaçların bütün spazmlara yararı vardır. Ballı su ile bahçe teresi, anason, Azak eriği, defne tohumu, defneyaprağı, loğusa otu, kantaron, pelesenk odunu, tek tek veya birlikte yararlı olur.

Safravi Spazmalar İçin: Onların güçlü olup olmadığına, maddesinin çokluğuna bakmak gerekir. Buna göre, kusturmak için pişmiş helile veya nar suyu az miktarda mahmude otu ile veya o olmaksızın hastaya verilir. Muhtemelen onlardan her biri ile istenmeyen madde dışarı atılıp sonra hastaya sıcak su içilir. Yine hastaya (spazmı olana) demir hindi, Çin tarçını, bir nevi manna olan *sirhuşt* ve benzerleri verilir. Daha sonra verilen ilaç değiştirilir. Örneğin keten tohumu ile gül yağı, nar suyu, pırasa suyu ile gül yağı alınır ve karna soğuk yakı şeklinde uygulanır. Yine it üzümü ve üzümünden yakı yapılır. Ona pelin otu gibi bazılarını da katmak gerekir.

Yiyecekler: Mercimek, kısa mahmude otu, ıspanak, kadıntuzluğu ve benzerleridir. Bazen hastalık yoğun seyretmekte olup, kulunç (spazm) tedavisi yapılır. Ancak bu tedavi hastayı helak eder. Ancak hastanın işlerine (fonksiyonuna) dikkatle bakılıp ona göre tedavi yönlendirilmelidir. Burada kulunç hakkında verilen açıklamalara dikkatle bakılmalı ve o konuda söylenenler tamamen dikkatle incelenmelidir. Yaralar

yüzünden meydana gelen spazmlarla ilgili tedavide yaraların tedavisi kısmında verdiğimiz açıklamalara bakılmalıdır. Şişlerin tedavisinin yara ilaçlarıyla yapılması gibi, kurtların tedavisinin kurtların ilaçlarıyla yapıldığı gibi, spazm tedavisinin de kendi ilaçlarıyla yapılır.

On Altıncı Kısım

İstem Dışı Olarak Yellerin (Gazlar) Oluşturduğu Gurultular

Gurultu çoğunlukla yellerden oluşur ve o da hava oluşturan besinlerden veya kötü sindirim dolayısıyla besindeki bozukluktan ve çoğunlukla da organdaki bozukluk nedeniyle kötü sindirimden yeller oluşmuş olabilir. Onun sebebi soğukluk veya akciğerdeki bozukluk gibi haller dolayısıyla güç kaybı, doğal yapıdaki yumuşama biraz hafif heyecandan kaynaklanabilir. Yukarıdaki bağırsaklarda olur; onun sesi hiddetlidir; ağır ve yoğundur. Eğer rutubetle karışmışsa guruldur. Şüphesiz bağırsaklardaki gurultu ishale oluşan korkutan buhranın işaretidir ve bu buhran dalakla da ortaklık gösterecektir. Bağırsaklardaki soğukluk sebebiyle oluşan yoğun tıkanıklık sarılık oluştuğunu gösterir. Bu durumda karaciğerde zaaf oluşmuştur. Ancak yel istek dışı olarak, dışarı çıkarsa ve düz bağırsakta (rektum) gevşeklik oluşmuştur. Jejunumda gevşeklik yoktur ve her ikisi (rektum ve ileum) arasında his bakımından fark vardır. İleumun hissi rektumdan daha az olması gerekir ve onda bu durum açıkça görülür.

Tedavi: Bu hastalıkta alınacak tedbir gaz yapan yiyeceklerden kaçınmaktır. Eğer karında gurultu, ishale olursa, sindirim senin bildiğin ilaçlarla güçlendirilmeli ve yeller bizim kulunç kısmında zikrettiğimiz ilaçlarla çözülmelidir. Ekseriyetle iyi olanlardan biri şöyledir: kimyon ve yine biber, yine Azak eriği verilir. Eğer kanındaki gurultu ishale birlikte görülürse dövülmüş et, yine kimyon, nane, selamotu, yabani kişniş; hepsinden birer kısım, anasondan 2 kısım, senceri şeker kamışı şekeri ve buğdaydan 5 kısım alınır; hastaya verilir. İstemsiz olarak gaz çıkarmada makattan felç ilaçları verilir veya tiryaklar yedirilir ve jejunum dolayısıyla gaz oluşmuşsa kolik yağları, kustus yağı ve benzeri yağlarla göbek üzerine merhem şeklinde uygulanır.

On Yedinci Kısım

Kulunç ve Atılacak Maddelerin Tutulması

Kulunç bağırsak hastalığıdır; bağırsaklara sıkıntı verir ve onların bulundukları doğal yerlerinden çıkmaya zorlar. Aslında içinde bulundukları bağırsak sebebiyle kulunç adını almıştır. O uzun süreklî bir ağrıdır; soğuk dolayısıyla artar ve yoğunlaşır. Çünkü soğuk dolayısıyla onların (kolon ve diğer bağırsaklar) üzerinde çok yağ yoktur. Bu hastalık ince bağırsaklardan ileum ve jejunum diye bilinen bağırsaklarda görülür. Ona ilaus (ilaus passion) denir. Bazen buna kulunç da denir. O da kulunç gibi şiddetli olup, ona benzer.

Kulunç Sebebi: Kulunç özellikle kolonda veya ortaklığı dolayısıyla, diğer bağırsaklarda da olur; özeldir. Ancak kötü, basit, sıcak veya soğuk ya da kuru ya da rutubetli mizaçtan kaynaklanır. Sıcak mizaç kuru mizaç oluşturur ve onun kuruluşu yiyeceği karaciğere yönlendirir ve onu muhtemelen karaciğere atar. Soğuk olan dondurmasıyla belirlenir veya bu oluşumdan dolayı ağırlı kötü mizaç oluşur. Çoğunlukla soğuk ülkelerde ve bunun yanı sıra, sert kuzey rüzgârlarının olduğu yerlerde görülür. Soğuk, karın kaslarında yoğun etki yaratır. Sıcaklığın [vücut] boşluklarıyla ilgisi vardır ve karındaki fazlalıkları da etkiler ve soğuk makat kaslarını da yoğun bir şekilde etkiler. Bu kuru soğuk bağırsakların üst kısmını etkiler. Buna bağlı olarak, orada oluşan sıcaklık kuruluşu sebep olur ve atılacak maddeyi kurutur. Bu da makat kaslarını etkiler, çünkü atılacak maddenin kayganlığını kaybetmesi, kuruması onlarda şiddetli bir etki yaratır. Orada tedavi edilmesi gerekli bir kurulum oluşur.

Ancak kötü mizaç basit rutubetli mizaçsa o da kulunç oluşturur; tıpkı soğukun kulunca sebep olması gibi, rutubetli madde de kulunca sebep olur. Ancak kötü mizaç sadece sıcaklıktan oluşur; o yakıcıdır; organ ilişkilerini etkiler, değiştirir. O had derecede kulunç ağrısı gibi ağrı oluşturur ve kulunç ağrısı had dereceye ulaşır. Soğuk sebebiyle de farklı bir mizaç ortaya çıkar, ancak soğukun farklı olmasından bağlantılarında da farklılık vardır ve farklı kulunç oluşur. Ancak bu nevi kulunç jejunumda olmaz. Bazen soğuk bağırsaklarda saat ve saat yel oluşturur. Bazen de etkin olan hıltan dolayı ağrı olabilir veya buna benzer şekilde sevdavi maddelerden kaynaklanabilir. Bazen onu iz-

leyen arızalardan ve yine yenen yiyeceklerden kaynaklanabilir. Bazen ona uzak olan ekşi sevdavi bir şey bu ağrıyı yatıştırabilir. Şüphesiz bu sebebi uzak olan elem nevinden bir şeyle ilgiliyse, çoğunlukla orada, organda soğuk balgamin oluşturduğu bir şikâyet olacağı gibi, organlarda soğukluk, kötü sindirim, yiyecekler, meyve suları ve çorbalardan oluşmuş olabilir.

Ancak kuluncun asıl sebebi biraz engelleyici olan tıkanıklıktır; hıltlardır; içe işleyen rüzgârlardır. O (yel) oluştuğunda bu ağrı ortaya çıkar ve çok uzun süre devam eder ve de çoğunlukla bu durum tıkanıklık ve şişten kaynaklanmıyorsa kör bağırsaktaki (caecum) doluluktan olabilir. Sonra o kolona doğru ilerler. Bu tıkanıklık bağırsaklardaki şişten kaynaklanıyorsa genellikle sıcaktır (ateş). Ancak balgami hıltlardan ileri geliyorsa bağırsak boşluğunu da doldurup, onu tıkar. Çoğunlukla oluşan kulunç bu cinstendir ve bu kulunç hummalarla birlikte görülür. Ancak burada spazm oluşturan yeller mevcuttur. Ancak bu yeller öldürücü değildir veya bağları koparır veya fitik yapar veya testislerde, kasıkta veya üst tarafında fitik oluşturur. Ancak kurtlarla kulunç oluştuğunda ateş yükselir.

Ancak kuru fazlalık dolayısıyla oluşan kulunç kuru besin maddelerinden oluşmuş olabilir. Çünkü bu besinler bağırsaklarda daha uzun süre kalır ve onları bağırsaklardan dışarı atma zaafı oluşturur. Bağırsaklardaki bu kalan maddenin çoğu onların hissizliğinden kaynaklanır. Bağırsak içindeki faaliyetin üstü örtülüdür; saklıdır ve bununla birlikte onlar bağırsak içinde katılıp, sertleşir veya güç zaafından dolayı karın kaslarını zorlar; genellikle cinsi münasebette olduğu gibi veya bağırsakların his kaybı veya bağırsakları yıkayıp fazlalıkları def eden safranın azlığı gibi.

Ancak mesenterden fazlalıkların çoğu damarlar vasıtasıyla çekilir veya terleme (hastanın terletilmesi) veya bedendeki mizaç dolayısıyla oluşan çözülme yüzünden sıcak havanın çekilmesinden sıkıntı oluşur. Bundan dolayı sıcak suyla yıkanmak tabiatı bozar veya bazen ısınan hava rutubeti çeker. Eğer orayı boşaltma veya ona yardımcı olacak erime veya çözülme olmazsa yapılmasına gereksinim duyulması sebebiyle sıcak, hissiz, camı, keskin kordon gibi olur veya karındaki mizacı cidden sıcaktır; onu ısıtıp buharlaştıran özelliktedir veya sı-

caklığı az fakat safrası çoktur. Bu safra karına (bağırsaklara) gelir ve oradaki atılması gereken maddeyi yakar; sana söylendiği gibi bir şekil alır veya cevherinin kuruluşundan dolayı o miktar (atılması gereken madde) azdır, ancak orası için çoktur ve şüphesiz tabiatı bozar.

Nadiren ağır, yoğun ve yakıcı maddeden kaynaklanan kulunç (iliac passion) şiddetli sertlik gösterir ve eziyet verir. Onun eziyeti dayanılmayacak kadar yoğundur. Bazen süfli, atılması gereken maddeyi kurutan dışarıdaki havanın şiddetli soğukluğudur. İçerideki sıcaklığı uygulanan lavman korur.

Soğukluk da idrarı dışarı çeker ve makatta yoğunlaşmış dışkıyı sertçe çeker ve bu maddeyi yukarı doğru atar veya bağırsaklarda kuru mizaç olduğunda ve karında da kuruluk olduğunda içlerindeki atılacak madde de kuru olur veya dizanteri ve kolonun şişlerinde atılacak madde bağırsaklarda birikir, hapsolur. Bazıları zannederler ki bazen bağırsaklarda hapis olan madde orada adeta taşlaşır, taş gibi olur. Bununla ortak olarak, karaciğerde görüldüğü gibi veya mesane de olduğu gibi ya da böbrekler veya dalakta şiş oluşup bağırsakların cevherinde baskı oluşturan kabızlık ve tıkanıklık oluştuğunda, bütün bunlar sebebiyle kulunç ortaya çıkar. Aynı şekilde böbrek taşı ağrısı olduğunda o ağrı bağırsakları da etkiler ve bağırsakların fonksiyonu zayıflayıp içindeki hıtları atamayıp böbreklerle ortaklık edip kulunç meydana getirir. Kulunç ağrısı ve taş ağrısı birbirine benzer. Bunlar arasındaki farkı ancak dikkatli bir hekim belirleyebilir. Biz bunların belirtileri arasındaki farkı açıkladık.

Kulunç ve ilaus (iliac passion, bir çeşit kolik) öncelikli olarak öncelikli olarak veba hastalığında ortaya çıkar ve bir ülkeden diğerine, bir insandan diğerine bulaşır. Eski hekimlerden birisi şöyle demiştir: Kulunç ve ilaus (iliac passion) bazılarında sarayla birlikte görüldü ve sara öldürücü oldu. Bazılarında kolondan oradaki fazlalık maddenin sökülüp atılması ve bağırsağın gevşemesi bu şikâyetin ortadan kalkmasını sağlar; ancak kurtulma hissinden sonra bazı kolik ağrıları, kasılmalar geri döner ve bu çoğunlukla ilaustur (ilac passion). O buhran şeklinde kolona döner. Bu konuda şöyle denmiştir: Bazı hekimler onu nadir ilaçlarla tedavi etmişlerdir. Onlar hastalara marul, hindiba, ağır balıketi, bütün hafif etler ve incik eti ve bütün soğutan şeylerle beraber soğuk su, ekşi nesneler

vermişlerdir. Onlar (hastalar) bu tedavi ile iyileşmiştir. Hatta kulunç ve kolik görülmeyen sara ve felçler de iyi olmuştur. Bu hastalıkların başında gelen sara hastalığında da bu tedavi yararlı olmuştur.

Bazı kulunç görülen kişilerde hastalık uzar ve atılması gerekli süflî maddenin atılmasından aciz kalındığı gibi, yukarıdaki bağırsaklardan hıltların atılmasında da aciz kalınır. Bazen soğuk mizaç sebebiyle kulunç oluşur ve çoğunlukla ağır balgamdan dolayı kulunç görülür. Sonra gazdan dolayı kulunç olur veya bağırsağının tabaka ve liflerine bu gazın nüfuzundan dolayı ortaya çıkabilir ve ilişkilerinde, bağlan-tılarında farklılık oluşturur. Çünkü gaz midenin geniş olmasından dolayı onu şişirir ve yelleri sıcak organlara yerleştirir ve de yukarıdaki bağırsakların ince olmasından dolayı onlarda şişkinlik yaratır; diğer bağırsakları da kötü etkiler; aşağıdaki bağırsaklardaki soğukluk dolayısıyla ters etki yapar. Çoğunlukla onlarda ve periton tabakalarının kıvrımlarında yel artar. Kulunç yeli oluşur. Eğer orada uzun süre kalan madde olduğundan emin olunamazsa şüphesiz ki bu durum maddeyle açıklanamaz. Çünkü madde tek başına bu durumu ortaya çıkaramaz; kişilerde kulunç olduğu sonucu çıkarılamaz. Ancak, örneğin madde balgami olduğunda, o orada birikebilir, ancak diğer kısımlar da ona yardımcı olur.²¹⁶

Bağırsaklarda kulunç, söylendiğine göre, özellikle çok şarap içmekten kaynaklanmış olabilir; özellikle de beyaz kabak ve taze meyve ve özellikle de üzüm yenip, üstüne su içildiğinde, hareketle, cinsi münasebetle, yelle mücadeleyi bırakmakla, bağırsakları soğutulup, onların iyice soğumasıyla ve bunun sonucu iyice yoğunlaşmasıyla olur. Burada hastaya rafadan yumurta, armut, kabız yapan ayva, ekmek, çorba (arpa ve buğday karışımından yapılan), darı, pirinç ve benzerleri verilir. Yine burada soğukla mücadele etmek gerekir. Çünkü soğuktan kulunç oluşur. Özellikle ağır yiyecekler yendiğinde yeller bir araya toplanır.

Bütün kulunçlar ağır hıltlardan veya ağır maddelerden oluşur. Öncelikle kör bağırsak (caecum) maddeyle dolar; sonra diğerleri onu izler. Eğer kör bağırsağa gelen madde dışarı atılmazsa ve tamamen

²¹⁶ TM: Diğer kısımlar ona pek az yardım eder.

içeriğinden kurtulamazsa kulunç oluşur. Bazen kulunç yukarıdan desteklenir. Ne zaman lavman yapılsa veya madde oradan atılmış olsa, elem azalır. Burada bütün kulunçlarda oluşan ağrıda et yararlıdır. Kuluncun sebebi yoğun gaz veya balgam veya kötü soğuk mizaçsa, onun yelini tedavi edebilirsiniz. Kulunç çoğunlukla felce dönüşür ve buhran oluşturur. Aynı şekilde, eğer ince madde kol ve bacaklara doğru atılırsa ve onlar kaslara gelip emilirse kaslarda ağrı oluşturur. Bazen bu ağrı balgami veya kansı (kanamalı) olursa o hastadan kan almak gerekir. Çünkü pişiren sıcaklık ağrı oluşturur ve burada kulunç ilaçlarıyla tedavi yapmak gerekir. Eğer hastalık kuruntulara, melan-koliye veya saraya dönüşürse hastanın durumu kötüdür. Bazen karında su toplanması olur ve karaciğerin mizacını bozar.

Eğer kulunç kaslarda ağrılarla hissedilse veya benzeri ağrılar ek-lemlerde olsa, bunlar 3 sebeple belirlenebilir. Kulunç ağrısı diğer ağ-rılardan daha kuvvetli olur. Ancak bu gözden kaçabilir. Çünkü ağrı madde olan yöne doğrudur. Geri kalan maddeler az olduğu için sıkıntı yaratmaz. Kulunçta elem, sıkıntı ve uykusuzluk birliktedir. On-lar fazlalıkların, atılması gerekenlerin çözülmesine sebep olur. Eğer ağır tutukluk (maddeyi dışarı atamama) uzun sürerse karında yara-lara ve daha sonra da ölüme yol açar. Eğer eklemelerin kuluncu güç-lüyse fazlalıkları kabul etmez. Çoğunlukla fazlalıkları terk eder ve baş hastalıklarının oluşmasına sebep olur. Ancak bu durum çoğunlukla bağırsakların ağır maddeleri boşaltımından sonra görülür. Çoğun-lukla kulunç ve spazm tedavisi meyve sularıyla yapılır.

On Sekizinci Kısım Mutlak Kuluncun Alametleri

Hakiki kuluncun belirtisi, onun güçlerinin düzgün olmamasıdır (değişken olmasıdır). Şüphesiz denir ki, burada sebep süfli, atılması gereken maddenin çıkamamasıdır ve biraz sıkıntı, nöbet yaratır ve defedilir. Burada dışarı atma isteği az olur. Muhtemelen içerik ayrışır, ancak atılamaz. Bu hastalık sahibine yağlı madde ve tatlılar verilir. Burada hasta ekşiye meyilli olmalıdır veya onlara ortak olanlara ve tuzlulara meyillidir. verilir. Hasta kusmaya meyillidir; mide bulantısı vardır. Özellikle yağlı şeyler yerse veya kokulu içyağları verirse veya

tatlı yerse onun zaafı devam eder ve her saat spazm oluşur ve çok su içmek ister; sırtında ağrı hisseder ve daha sonra kollarında ağrı oluşur. Bu arazlar yoğun tabiattaki maddeyi tutar; fazlalıkları, süfli maddele-ri ve yeli dışarı atamaz. Bazen geçirmesi tutar; şiddetli spazm olur ve karında yırtık oluşmuş gibi olur veya delinir, yırtılır gibi oluşan hare-kette bağırsaklarda tıkanıklık ve elem oluşur; yoğun bir susuzluk var-dır; ancak çok su içse de kanmaz, çünkü su karaciğere nüfuz etmez. Onların mesenterinde de karındaki konumundan dolayı, tıkanıklık oluşur; kokular belirlenir. Bazen onlar (kokular) yoğundur. Sebepsiz yere oluşan ateşten dolayı titreme olur. Eğer kulunç olan karından bir şey atılması için zorlanırsa rutubet ve fındık şeklinde büyüklü ve küçüklü pislik çıkar ve bunlar suda yüzerler. Zaman zaman hastada safravi ve balgami kusma olur ve başlangıçta çoğunlukla balgamidir; sonra safravidir. Sonra bazen pırasa renginde keymus çıkarır. Bazen kusmuk camsıdır ve bazen de adeta ara ara sevdavi cinsten kusmuk olur. Hıltlar bozulmuştur ve onlar ağrıyı ve uykusuzluğu tahrik eder ve onlar sıcak ilaçlardan da oluşmuş olabilir.

Kusma mide ve bağırsaklarda ortak olarak, biri diğerini takip et-mek suretiyle ortaya çıkabilir ve maddenin çokluğundan da olabilir. Onların yolu aşağı doğrudur ve çoğunlukla da tıkanıklık yere doğru yönelir, çünkü eğer safra merkeze doğru yol bulamazsa tıkanıklığın önünde toplanır ve bundan dolayı ağrı oluşur ve kırmızı su çıkar, çünkü böbrekler eziyete ortak olur. Bazen hastada çok fazla çarpıntı olur. Bu durumda göğsü elle ovalamak gerekir. Bazen soğuk damarı etkilenirse bayılma el ve ayaklarda soğuma ve zihin karışıklığı ola-bilir.

On Dokuzuncu Kısım İyi Huylu Kuluncun Belirtileri

Yoğun olarak maddeyi tutmayan kulunç iyi bir kulunçtur. O daha az ağrı yapar. Bazen ağrı çok hafiftir. Bu hafif ağrıdan sonra o kişi yel çıkarır. Bu kişiye lavman yapmak onu rahatlatılabilir. Onun zıddı zor olan kulunç gibidir; onların zıddı tedavisi zor, yoğun seyreden kulunçtur.

Yirminci Kısım

Kötü Huylu Kuluncun Belirtileri

Burada şiddetli ağrı vardır; kusma görülür. Damarlar, el ve ayaklar soğuktur. Karında şiddetli ağrı vardır ve kan ve nefes karına meyillidir. Eğer kesintisiz aksırma söz konusu ise, karışıklık, spazm ve tutukluk varsa dışarı atılması gereken madde atılamaz; madde hapsolür ve bu kulunç öldürücü olur. Acayip, alışlagelmiş kulunç belirtileri şöyledir: Onda karında ağrı olur; yan taraflarında kara bakla gibi döküntüler olur. Sonra bunlar yaralara dönüşür ve ikinci güne kadar kalır veya daha da uzun süre görülür. Şüphesiz bu kulunç öldürücüdür. Bu kişi eğer kalmayı başarsa, çoğunlukla hastalığın başında uyur. Bu da onun az da olsa kurtulma şansı olduğunu gösterir. Böylece hasta o kötü kulunçtan kurtarmasıyla kurtulabilir.

Yirmi Birinci Kısım

Kulunç ve Böbrek Taşları Ağrıları Arasındaki Fark

Böbrek taşları esas kısmında zikredilen kulunç arazlarını gösterir. Çünkü kolonun kendisi böbreklere iştirak eder ve ona benzer ağrı gösterir ve onun belirtisi bu ağrıya uygun olarak, ortaya çıkar. Ancak her ikisi arasındaki fark, ağrının halinden, özelliklerinden, yani taşın oluşma sebepleri ve önceden söylenen delillerinden belirlenir.

Ancak ağrının durumu miktarı, yeri, zaman ve hareketiyle çeşitlenir. Böbrek taşında ağrı kısadır; aşağıya inmiştir. Kulunç ağrısında ağrı yoğunudur. Kuluncun yeri sağda ve aşağıya tarafdır ve oradan sola ve yukarı doğru uzanır. Bir grup hekime göre, kulunç elbette soldan başlamaz. Bu da çok doğru değildir. Onunla tersine olabileceğini tecrübeyle belirledik ve bunun (onların söyledikleri durumun) öncelikli olduğunu belirledik. Onun ağrısı (kulunç) pubis civarından ters yöne doğru idi. Böbrek taşlarındaki daha yukarıdan başlıyordu ve biraz dengeli olarak aşağıya doğru iniyordu. Onun meyli arkaya doğruydı. Aynı zamanda, böbrek taşı ağrısı daha şiddetliydi ve kuluncunki hafifti. Kulunç ağrısı yemek yendiğinde şiddetlenmekteydi. Ağrı birden başlayıp kısa zamanda yoğunlaşmaktaydı. Böbrek taşı ağrısı hafif başlayıp, daha sonra şiddetlenmekteydi. Diğer bazı belirtiler kulunçla böbrek taşlarında ortaktır; aynı belirtiler görülür. Sonra ağrı

oluşur. Harekete gelince kulunç ağrısında da ağrı kışın tahrik olur; hareketlenir. Hâlbuki böbrek taşı ağrıları sabittir. Böbrek ağrıları o kadar şiddetli olabilir ki adeta tüyler ürperir; kulunç ağrıları da böyle bir araz görülmez.

Ancak bu şikâyetle de alınması uygun olan ve olmayan tedbirler bakımından da fark vardır. Kulunçta lavman yapılması uygundur; böbrek taşlarında bu uygun olmaz. Lavman kulunçta yellerin çıkmasını ve atılması gereken süfli maddelerin atılmasını sağlar ve bu kulunç ağrısını hafifletir. Hâlbuki böbrek taşlarında ağrıyı hafifletmez, ancak böbrek taşının düşmesini sağlayan ilaçlar böbreklerin ağrısını hafifletir. Ancak o ilaçlar kulunç ağrısını hafifletmez. Ağrıların çıkışı açısından bakılırsa, böbrek taşlar ağrısı bazen kasan, tutan şeylerden oluşmaz. Kulunçta inek pislği gibi, fındığa benzer pislik çıkarsa tutukluk oluşmaz ve karında gurultu ve benzerleri olur. Ancak böbrek taşı ağrısında asla böyle bir durum olmaz.

Kulunç ağrısı 2 kol arasına ulaşır; göğüste, sırtta görülür. Böbrek ağrısı çoğunlukla arzuyu azaltır; safravi ve balgami kusma vardır; biraz da hoş bir koku oluşmuştur; yoğun bir elem hisseder, bayılacak gibi olur; damarları soğuktur; böbreklerdeki taş nedeniyle olan kusma böbrekler için pek yararlı değildir. Ancak daha önceki sebepler ve delillerden tahmin edildiğine göre, kötü besinler yemek de spazm oluşturur; dışkının tutulması (atılamaması) da kulunç sebebi ve onun göstergesidir. Öncelikli olarak, burada idrar incedir ve hıltı yoğun ve kötüdür.

Yirmi İkinci Kısım

Kuluncun Ayrıntılı Belirtileri

Balgami Kuluncun Belirtileri: Balgami kulunç balgamdan oluşan sebeplerden ortaya çıkar. Bunlar da çoğu yiyeceklerden, yaştan, ülkeden ve zaman ve diğer sebeplerden oluşan balgami hıltlardır. Onlar kulunçtan önce atılan artık maddede balgam olarak ortaya çıkar. Onunla birlikte lavmanda balgam görülmesi aşağı kısımlarda soğukluk, ona mahsus yoğunluk ve şiddetli peklilik (dışarı atamama) şeklinde görülür. Oradaki süfli madde dışarı atılamaz veya karışıktır veya yel vardır. Dışarı atımda inek iç organlarının dışarı atması şeklinde şişip,

puflyarak yapılır. Ancak yel (gaz) korkutucudur ve uzun süren ağrı oluşturur; susuzluk ve iltihabın şiddetlenmesi ve atılan sıvının kızarmasıyla oluşan bozukluğun olması gerekmez ve hastalığın ateşli bir hastalık olduğu zannedilmemelidir; şüphesiz bunların hepsi ortaktır. Bunların hepsi birlikte görülebilir.

Yirmi Üçüncü Kısım Kulunç Yelinin Belirtileri

Kuluncun belirtileri bilinen sebeplerdir; örneğin çok fazla soğuk su içmek, keskin lezzette şarap içmek, gaz yapan besin ve içecekler (meyve suları), sindirilemeyen yiyecekler, karında gurultu, bağırsaklardaki kötü hisler, şiddetli yırtılma. Bundan bağırsakta delik oluşur ve aşağı bağırsaklarda ağrı oluşur gibidir. Bu şüphesiz balgami kulunçtur. Eğer balgami kulunç kötü yeller oluşturmuşsa veya onun yelleri kötüyse, yeller de şiddetlidir. Ancak oradaki dışkının yoğunluğundan dolayı yellerin yoğunluğu hissedilmez. Bazen buradaki yeller önceden çok gurultu ve yel oluşturur ve sakinleşir; artık gurultu oluşmaz ve dışarı yel çıkmaz.

Bazen ağrı sabittir ve başka bir yere geçmez. Bazen elle onun belli bir yerde toplandığı belirlenir. Çoğunlukla üstüne bastırılınca puf diye ses çıkar. Bazen sıcak kompres uygulaması yararlı olur. Eğer bu hastalığın oluşmasına sebep madde ise ondan yel ve sıcaklık oluşması söz konusudur; vücutta ateşlenme olur; gaz (yel) hastalığı oluşur. Bu da oradaki pisliğin (süfli madde) katı olduğunu gösterir ve yelden oradaki dışkıdan dışarıya çok sıvı atılmasından dolayı yel ortaya çıkar. Bazen karın (gaz olan karın) yumuşaktır; bazen de kolayca hıltları dışarı atar. Karın tabakalarında ağır hıltları tutmaz ve onun ağrısı iyileşir.²¹⁷ Davul gibi olan karın kötüdür; puflama şeklinde gaz çıkarır.

Yirmi Dördüncü Kısım Dışarı Atılan Maddenin (Dışkı) Belirtileri

Dışarı atılan maddeden belirtileri hastalık olmadan önce, süfli maddenin (dışkı) orada tutulduğunu gösterir. Buradaki süfli madde ger-

²¹⁷ TM:O kulunç selim olur.

çekten yoğundur ve adeta bağırsak parçalanıyor gibi hissedilir, ancak hiçbir şey dışarı atılmaz, dışarı çıkmaz. Muhtemelen bazı ağır, yoğun, biraz gevşek şeyler dışarı atılır. Ancak oradaki safravi olan dışkı sıvıya daldırılmış gibidir; ondan çok safra çıkar; yakıcıdır ve iltihaplıdır, gevşektir ve onun arkasından bir defa daha ishal oluşur; dil kurudur. Dışkı, dışarı atılacak süfli madde sanki erimiş gibidir; vücut bunun üzerine pek az süfli madde atar. Beden yumuşaktır ve hızlı bir şekilde dışarının sıcak ve soğuşundan etkilenir.

Dışarı atılacak madde karnın sıcaklığı ve kuruluşundan etkilenir. Böyle bir dışkı bel kısmında (hypocondria) iltihap olduğunu ve belki orada yara olduğunu gösterir ve biraz da pis kokulu olur. Sevdavi olması, orada ateş olduğunu gösterir. Süfli madde orada (bağırsaklar) havanın çözöldüğüne, perhiz gerekliliğine ve diğer ondan kaynaklanan benzerlerine işaret eder. Vukuu bulan ve zikredilmiş olan bu sebeplerle birlikte, pek az daha önce zikredilmemiş sebep vardır. Burada bağırsaklarda, safranin tutulduğunun belirtileri vardır ve bu karında gaz (yel) oluşturur. Kişinin rengi biraz beyazdır. Süfli maddenin dışarı atımı zor ve ağırlıdır; uzun zaman alır ve zahmetlidir. Ancak bazen sarılığa yakındır. Karaciğer ve diğer organlardaki soğukluktan dolayı da tutulma (süfli madde) görülür. Burada pis koku yoktur ve hastanın rengi kırmızıya yakındır. Sevdavi ve yakıcı süfli madde olduğunda, hastada baygınlık olur. Biraz rengi kararır ve karındaki biraz yelden dolayı hastada ağrı vardır.

Yirmi Beşinci Kısım Şişin Kuluncunun Belirtileri

Ancak sıcak şişte oluşan kulunçta uzun soluklu ağrı vardır; iltihaplı vurmalar, şiddetli ateş ve şiddetli susuzluk vardır. Hastanın rengi kırmızıdır; gözlerde kırıştırmalar olur; idrar tutukluğu görülür ve güç eksikliği belirtisi vardır; dışarı atımla birlikte eziyet vardır. Bazen bu ağrı yumuşak tabiatla birlikte olur. Bazen kollar ve ellerde soğuma ve karında yoğun sıcaklık vardır. Bazen karında kırmızı renk hakim olur ve eğer onda elem varsa renk sarı olur. Eğer süre uzarsa vurmalar oluşur; pek az yoğunluk vardır; ateş, iltihap ve yoğun bir yenme görülür.

Ancak soğuk balgami şiş varsa ağrı az olup, sırt tarafındaki eklem-lerde; özellikle karından inenlerin bulundukları yerlerin civarında görülür. Elle yoklandığında yumuşak yel hissedilir. Gevşek, yumuşak bir sıcaklık oluşur. Yiyecek olarak onlara buğday ve arpayla olan çorba ve sütlü besinler, balık, ağır etler ve meyve suları verilir. Eğer idrarı soğuk ve rutubetli ve menisi ince ve soğuksa ve diğer belirtileri de bunlara uygunsa o biraz balgamidir.²¹⁸

Yirmi Altıncı Kısım

Omurgadaki Çarpılması (Omurga Scoliosis) ve Fitik

Omurga çarpılması (scoliosis) ve bağırsakların üst üste yığılmasının sebebi şudur: Yoğun hareketten az sonra yoğunluğun artması veya düşme veya çarpma veya tepme veya boks yapma veya ağır yük taşıma veya fitik ya da yoğun gazlar (yeller) sebep olur ve onun ağrıları kulunç ağrılarına benzer. Başlangıçta değil ama daha sonra ağrı yavaş yavaş artar ve bu ağrının fitikten kaynaklandığına işaret eder.

Yirmi Yedinci Kısım

Hafif Kulunçların Diğer Gruplarının Belirtileri, Örneğin

Soğuktan veya His Zaafından veya Kurtçuklardan Oluşan Kulunçlar Bağırsaklardaki soğuktan oluşan kuluncun alameti, biraz susuzluk, göğüste görülen pufklar gibi solunum, bağırsaklarda soğukluk hissi, hafif ağrıdır. Bazen bunlarla birlikte menide soğukluk da olur. Daha önceki sebepler safra kesesinin safrası, hastanın yaşı, memleketi, hava sıcaklığı ve diğer grupları ve de bunun dışındaki şiddetli yakıcı lezzette olması, (safranin) kılları dökücü olması, lavmanla oluşan çok fazla eziyet, ishale oluşan eziyet, safranin inmesi, açlık ve soğutucu benzerleri ve de safra kusma bu hastalık belirlenir. Üç günde bir gelen nöbette hasta sıvı içmemeli ve heyecanlanmamalıdır. Çünkü kulunç sahiplerinde bazen yüksek ateş de görülebilir. Bazen de ateş yoktur, yani humma yoktur. Önemli arazlar olan şişin ateşi gibi, bir ateşi yoktur. Bazen kuluncu olanda pubiste ağrı vardır. O gaz oluşturmayan, sakinleştiren ilaçlarla tedavi edilir.

²¹⁸ TM: ve bu yiyecekleri uygundur.

Hastalığın alameti defetme zaafıdır; tabiaten o yumuşaktır ve o zaman zaman artar ve adeta yükselir; ancak bu yavaş yavaş oluşur. Sıcak veya soğuktan çok, gücün zayıflamasından dolayı bu durum ortaya çıkmış olabilir ve de sağlam dokuların yenmesinden oluşmuş olabilir. Çoğunlukla bununla birlikte, kanında gevşeklik olur veya mutedildir ve biraz kemiyet biraz da keyfiyet olarak doğal yolundan ayrılmamıştır. Ancak hastalık dolayısıyla oluşan ve yüklenilen ağırlığı, yoğunluğu, dışarı atma ihtiyacı vardır. Bazen bu durum yardımla olur.

His zaafı dolayısıyla oluşan kuluncun alameti, hastanın tahrik edip kasıp tutan özellikte olmayan, ancak biraz yakıcı yiyeceklerle meyilli olmasındandır. Yine had derecede ekşi, ancak kötü olmayan yiyeceklerle düşkün olur. Eğer onları alırsa, yüklenirse sıkıntı çeker. Hastanın karnında da yediği yiyeceklerden oluşmuş yel vardır ve yiyeceklerin tutulduğu görülür. Ancak bu ağrı oluşturmaz. Hislerin kötüleşmesi yardımıyla hastalık anlaşılır. Burada kurtların bulunduğu ve onların dışarı çıktığının işaretleri vardır.

Yirmi Sekizinci Kısım

Bağırsakların Tıkanıklığı ve Kulunç Tedavisi

Kuluncun maddeyi dışarı atarak tedavi edilmesi, uygun olmaz. Eğer onun başlangıcında belirtiler ortaya çıkarsa, doluluğu bertaraf etmelidir ve onu tenkiye yaparak, soğutmak gerekir. Arkasından ona besinler verilmelidir. Bu durumda kulunç yapanlar temizlenmesi gerekli olan hıltlarla birlikte kusarak dışarı atılır. Böylece kulunç nedeniyle rutubetli ve safravi maddenin dışarı atılması kesilir. Hastaya buna sebep olacak maddeler verilmez. İfrat derecede kötü olanlardan kurtulmak için kusmak gerekir. Burada şu ilaç denenmiştir. Nane şarabı, nar suyu, kimyon ve sumak alınıp hastaya içirilir. Bu ilaç kulunç için yararlıdır. Hatta bu terkip müşhil olarak da yararlıdır. Kuvvetli tıkanıklık olduğunda buna çok miktarda fındık karıştırılır. Eğer hılt, doğrudan onun (tıkanıklık olan yerin) üzerine yönlirirse buradaki tıkanıklık artar; oradaki delikten geçemez ve bu durumda daha önemli tedbirler almak gerekir. Öncelikli olarak, oradaki tıkanıklığı gidermek için kayganlaştıran müşhil maddeler hastaya verilmelidir. Örne-

ğın ördek yağı ve maydanoz hastaya verilir. İlaçların basit ve doğru ilaçlar olması gerektiğini önceden söyledik. Daha sonra, yumuşatıcı lavman uygulanmalıdır. Şüphesiz ateşli hastalıklarda bu ilaçlar yerine ördek suyu, arpa suyu, karıştırılıp verilir. Lavmandan sonra aşağıdan biraz azar azar fındık yağı verilir. Eğer fındık yağının ağır ağır hıtlara geldiği hissedilirse cidden o tıkanıklık giderilmiş olur.²¹⁹ Bu fiiller sırasında şüphesiz, üstten de bir şeyler içmek gerekir ve üst taraftan kusmak da mümkün olur. Böylece de bazı tıkanıklık oluşturan maddeler dışarı atılır. Üst taraftan bir şeyler içilerek daha sonra orada kalanlar kusarak dışarı atılır.

Şüphesiz bunların üstüne bir şeyler içmeye şiddetle ihtiyaç vardır. Eğer bu çeşit kulunç mide ve bağırsakların üst kısmından başlıyorsa böyle yapılmalıdır. Bilmelisin ki, mide zayıf hıtlarla doluyorsa doluluktan dolayı göbek üzerinde ağrı hissedilir ve ağırlık olur. Şüphesiz bütün yukarıdan gönderilen madde ishal şeklinde atılır ve aynı zamanda, kulunç meydana geldiğinde onun arkasından, öncelikle üst taraftan [bağırsaklarda] soyulma oluşur. Onu vuran kulunç yukarıdan önce mideden başlar. Daha sonra bozuk madde bağırsaklara gönderilir. Her zaman o bağırsaklarda ağrıya sebep olur; tutukluk yapar ve tenkiye ile temizlenmesi gerekir. Eğer müşhil içilirse oradaki maddeler dışarı atılır ve ondaki yel de dışarı atılır. Ancak tek başına aşağıya indiğinde, kısımlarda yoğun bir yapı oluşturur. Bundan dolayı bir veya birkaç defa lavman yapılmasına öncelikle ihtiyaç vardır. Burada zorunlu olarak ilaç alınması gerekirse, yukarıdan alınmamalıdır. Muhtemelen lavman yapılması uygundur. Çünkü burada kuluncun sebebi ağır, yoğun hıtlardır. Bunlar yapışkan olduğundan kusarak tamamen atılamaz. Eğer yukarıdan ilaç içilirse onlar mide ve bağırsaklarda bir araya gelir. Muhtemelen mide ve bağırsaklardan atılamadığı gibi, diğer yerlerden de atılamaz. Bundan dolayı onların kusarak atılması mümkün değildir. Hatta uygun olmayan yerlere giderek zaaf yaratır. Bundan dolayıdır ki, bu durumda bağırsaklara lavman yapılarak, temizlenir; kusmak uygun değildir; cidden gücü zaafa uğratar. O halde mümkün olduğunca kanallarda kulunç yara-

²¹⁹ TM: temizlenmiş olur.

tanlar bir şekilde çekilip atılmalıdır. Şüphesiz bağırsaklarda bulunan hıtlar başka yere çekilmemelidir ve başka organlardan atılmamalıdır; çok fazla kusmamalıdır.

Eğer lavman işlemi birkaç defadan fazla uygulanırsa, yapışkan olan hıltın, yapışkanlığından dolayı, ağırlık, yoğunluk oluşur; onda (bağırsak) tehlike yaratır. Yukarıdan kusarak atılma, onların yukarıya çekilmesi ilaçla bütün bedenden çekilir. Madde pişmemişse, kişi lavmana dayanamaz; özellikle de had derecede lavman yapılırsa dayanamaz. Eğer çok fazla lavman yapılırsa kalp ve beyin için korkutucu olur. Çoğunlukla lavman yapılması ishal yapmaz; muhtemelen baş ağrısı yapar; rahatsızlık yaratır. Yukarıdan, üst taraftan ona yardımcı olmak gerekir. Bazen yukarıdan gevşeme ve aşağıdan tıkanıklık olur; yukarıdan tıkayan şeyin aşağıya inmesi gerekir. Hatta aşağı çekilip, sonra dışarı atılır.

Humma olduğunda lavmanla yumuşatmak gerekir. Çoğunlukla yağlar lavmanda çok yararlı olur. 2,5 dirheme kadar hastanın ihtiyacı olan tuz yağla karıştırılarak verilir. Eğer lavman onları aşağıya indiremezse ekşi zayıf ilaçlar veya kuru ilaçlar içilir. Aynı şekilde arkasından şunlar verilir: *Şehriyaran* ve hurma yenir. Ağaç mantarı ilacı içirilerek güçlendirilmesi gerekmez. Çünkü ağaç mantarı iç organların içine dalıp, oraya yerleşir. Eğer ham, sindirilmemiş madde mideden aşağıya çekilebiliyorsa, lavman yapılmamalıdır, yani beslenme ve lavman birbirini izler şekilde uygulanmamalıdır. İkisi arasında bir süre olmalıdır. Safravi kulunç nöbetlerinde altın hapi içilir. Bazen başka kötü hıtları bedenden bağırsaklara çeken ilaçlara ihtiyaç vardır. Bazen hıtları kazıyıp, tırmalayan ilaçlar çöküp, kazıyıp temizler; bir araya toplar ve bağırsaklarda kulunç oluşturur. Bu hal tehlikelidir.

Kulunçta içilen müshillerin çok miktarda olması gerekir, ancak onlar kısımlara ayrılmış olmalıdır. Onlardan içildiğinde midede bir şey kalmış olmamalıdır. Muhtemelen onlar hap şeklindeki ilaçlardan meydana gelmelidir. Hepsi az miktarda olmalıdır ve güzel kokulu olmalıdır. Öncelikli olarak onlara içilebilen ilaçlar verilmelidir. Ciddi başa yardımcı olmalıdır; baş sağlığına ters düşmemelidir. Hatta karında birikmiş olan buharlı maddelerin buharının başa geçmesini

engelleyebilecek ilaçlar verilmelidir. Çoğunlukla kuluncu olan çoğu hastaya onların verilmesi gerekir. Bazen hastalık (kulunç) aklı karıştıran kuruntular oluşturur. O kulunç hastalığında olağandır.

Bazen hastalığın sebebi zararlı şeylerdir. Doktor hastanın durumundan bunun neden olduğunu bilemeyebilir. Hastayı tedaviden kaçınmak gerekir. Bu hastaya soğuk şeyler verip, soğuk yağlar ve diğer tedbirlerle başın mizacının korunması, etkilenmemesi gerekir. Bazen karaciğere yakın bağırsakların ısıtılıp karaciğerin korunmaya alınması gerekir. Burada karaciğer için soğutucu yakılar, lapalar uygulanırken, karın bölgesinde de sıcak yakılar, merhemler uygulanır. Aynı şekilde kulunçta kalbin durumu da önemlidir. Ona kâfur gibi öz sularıyla soğutulmalıdır; ona sandal suyu da iyi gelir. Kalp ve bağırsaklar arasındaki bölgelere kefen bezi veya hamur (mayalı ekmek hamuru) ve benzerleri, bağırsaklar, kalp, karaciğer bölgesine uygulanır ve onların birine ait olan hastalığın diğerini de etkilemesine engel olmalıdır. Bunlarda çoğunlukla susuzluk görülür. Az sıvı içilmeli ve sabır gösterilmelidir. Onların içtiği suya narçiçeği suyundan biraz katmalıdır. Bu su karaciğer için iyi geldiğinden ve tatlılığından ve karaciğere nüfuz ettiği için susuzluğu giderir.

Yirmi Dokuzuncu Kısım Soğuk Kuluncun Tedavisi

Soğuk kuluncun *Kanun*'a göre, tedavisi şöyledir: Onun tedavisinde sedatife (sakinleştiren) gerek yoktur. Çünkü ağrıyı kesmek veya bertaraf etmek için yapılan işler aslında tehlikeli olabilir. Şüphesiz ağrı kesici vermek ise hastalıklarda tedavi edici değildir. Onun gerçek ilacı onun sebebine son vermektir. Bu da hislerin (kuluncun) iptalini sağlar. Eğer hastalığın sebebi soğuksa veya yoğun hıltların karışmasından kaynaklanıyorsa soğuk olan, soğukluğu artıran veya yoğun olan da yoğunluğu ve sıcaklığı artırır veya bağırsaklarda şiddetli yoğunluk oluşturur. Yoğunluktan dolayı bağırsaklarda şiddetli yoğunluk oluşur ve orada, bağırsaklarda madde hapsolür. Bundan dolayı elem oluşur. Sonra bir veya 2 gün geçtiğinde veya 3 gün sonra daha da yoğunluk artar. His geçince, ağrı iptal olduğunda onunla uğraşmak gerekmez. Ağrı kesildiğinde oradaki maddenin de çözüldüğü,

eridiği belirlenir. Orada oluşan gevşeklik dolayısıyla maddenin orada tutulması mümkün olmaz; o kısım genişler. Şiddetli sıcakta eğer madde aniden nemli hale gelirse o zaman yelin onun tahrik edip etmediğinden emin olunamaz. Çünkü ekseriyetle yel oradaki maddeyi çözer. Muhtemelen tedavi olunacak kişinin yellerinin gücüyle dokularındaki ince rutubetli maddede çözülme oluşur. Çözülmesinin güçlü olmaması gerekir. Bundan dolayı bazen yemeyi içmeyi bir süre bırakmak iyi olur. Aynı zamanda küçük bandaj uygulanır. Bazen ağrı çok şiddetli olur. Bundan dolayı sıcak bandajı terk edip oluşacak yel engellenebilir. Ancak çok fazla yiyecek yenmesinde ve tekrar gaz oluşmasına sebep olanlardan vazgeçmek gerekir. Sonra dışarı atan maddelerle lavman yapıldığında ağır maddeler başlangıçta tutulur. İçindeki salğıdan dolayı (tükürük) aşağıdaki madde daha kaygandır. Hastanın karnı üzerine yağlar ve süfli ilaçlar sürülür. Bu hastalık basit kulunç ilaçlarıyla iyi olur. Sonra mevcut balgamı atacak ilaçlar verilir veya yelleri çözecek terkipler hastaya uygulanır.

Bilmen gerekir ki, şüphesiz bazen hıltların hepsinin dışarı atılması gerekir ve geriye pek az şey kalmalıdır. Çünkü orası karşı karşıya gelinen elemin failidir. Hastanın tedavisinin yararlı olmadığını söylemek gerekir. Muhtemelen tedavi için bu dışarı atış lavmanla olur. Bazen bu yolla, tek başına oluşan kulunç orada yeller de olduğunu gösterir. Kuluncun yellerini çözmek için ısıtıcı, ince maddelerle lavman uygulanmalıdır. Bazen güçlü sıcak bir macun içmek yeterli olabilir; örneğin tiryaklar ve benzerleri gibi. Bazen ağrıyan yerin üzerine hacamat kabı uygulanır. Bazen yelleri çözecek tohumlardan içmek yeterli olur. Bazen ısıtıcı şaraplar içmek, bazen de çözücü yakılar uygulamak yeterli olur. Bunun için hardal gibi ısıcılar içirmelidir. Şüphesiz bazen onlar çözücüdür. Bazen de madde karın kaslarına doğru çeker. Şiddetli ağrılar oluşur. Eğer bu çözücülerle tedavi edilirse yararlı olur. Nişadır suyu mutlak kulunçta yararlıdır. Eğer herhangi bir şey içilecekse burada su içilmesi gerekir. Aynı şekilde içine eritilmiş ilaçlar konmuş sıcak suyla hastaya banyo yaptırılmalıdır. Bazen karnını hafifçe ovalamak ve bileklerini güçlü bir şekilde ovalamak yeterli olur. Bazen ağrı tahrik olursa soğuk su içilmelidir. Hasta az yiyecek yiyerek ağrısını sakinleştirir.

Bu hastalıkta kişi soğuktan, soğuk havadan zarar görür. Sıcak hava ve sıcak su onun için yararlıdır. Hastalığın sebebi bağırsakların soğukluğu ise o kişinin ağzında biraz salgı olur ve her zaman o kişide kulunç oluşur. Bunu (soğukluk) karından daima atmak gerekir. Bunu kürk ve kıldan yapılan giysiler giyerek veya onun üzerine bu neviden şeyler koyup bizim zikrettiğimiz merhem ve lapalar uygulamalıdır. Bazen kunduzhayası ve sütleğen zamkıyla ve sıcak yağlarla yapılan terkiple pansuman yapılır. Bizim sebebini zikrettiğimiz soğuktan oluşan olan kulunç ateşli, kokuşmuş yere doğru giden sızıntıdan meydana gelir. Onda ağrı vardır. Tedavisi hafif, farklı farklı aralıklarla uygulanan kusturuculardır. Bilinir ki orada birikmiş çok miktarda madde vardır. Ancak sızıntıyla oluşan dolgunluktan dolayı görülen bu tip kulunçta ağrı olduğunda ve geceleyin görüldüğünde ilaç olarak çam tohumundan yapılan haplar kullanılır. Ebucehil karpuzu yağı, kısa mahmude otu, ballı sirke, sabırdan ilaç yapılır; içilir. Ondan birkaç gün içilir. Yiyecekler düzene girer ve hasta sağlığına kavuşur.²²⁰

Otuzuncu Kısım

Soğuk Kuluncun Yeline Mahsus Kanunlar

Bu hastalıkta zikredilen lavmanlar, fitiller, yakılar uygulanır ve asıl besinler terk edilir. Eğer hasta 3 gün terk edilirse hastanın uyuması mümkün olur ve lavmanla gaz oluşturan madde ilaçlarla sökülüp atılır; oradan temizlenir ve adeta cilalanır ve daha önce zikrettiğimiz açıklamalardan da anlaşıldığı gibi, oraya sıcak lavman uygulanır. Eğer buradaki hıtlardan korkulmuyorsa, karışım uygulanır ve organ uygulanan fitille ısıtılır ve fitil onu iyi eder, onun hastalığını bertaraf eder. Herhangi bir şart olmaksızın ateşli hastalıklarda da uygulandığında tedavi eder.

Eğer doğal yapı gereği ağrıyan yer benzerleriyle ovulacak olursa, masaj yapılırsa, burada şunun gibi maddeler kullanılmalıdır. Zambak yağı, yabani sümbül yağı, ısıtıcı ban otu yağı; hepsi birlikte darı ile ve ısıtılmış tuzla, uygun görülen miktarda alıp karıştırıp uygulanır. Yeli atmak gerektiğinde bunları hastayı bir tarafına yatırarak veya sırt

²²⁰ TM: yenir ve Allah da kaderini belirler.

üst yatırarak veya yüzükoyun yatırarak uygulanır. Bu hastalıkta içecekler de yararlıdır. Burada yabancı kimyon, sedef otu tohumu, uygun tohum suları veya eski şarap veya ballı su ya da şeker kamışı şekeri içine konup hastaya verilir (içirilir). Bazen iyileşme döneminde *filonya* (*philonium*) içirilir.

Otuz Birinci Kısım

Soğuk Kulunçta Görülen Yellerde Uygulanan Müshiller veya Balgami Maddelerden Oluşan Yellerde Uygulanan Lavmanlar

Balgami ve Yoğun Maddeyi Dışarı Atan Lavman: Demirdikeninden, çıyan otundan, boy otundan, *sibestan*'dan (*yeşil bitkiler*) eşit miktarlarda alınır ve salep 2 dirhem, hakiki ebuçhilkarpuzu (öğütülmemiş olarak) yarım miskal, incir 10 tane, keten tohumu, kereviz tohumu, anason, kantaron unu, ezilip un haline getirilmiş palmiye filizleri; hepsinden 5 dirhem, bir demet sedef otu, bol suda pişirilip, sıkılmış lahana yapraklarıyla muamele edilip, sıkılıp süzülür ve 100 dirheme kadar ondan alınıp, içine 7 dirhem Çin tarçını, 7 dirhem kırmızı şeker, ballı sirke, balsam; her birinden 1 dirhem, boraks 1 miskal, susam yağı 15 dirhem alınır ve onunla lavman yapılır. Bazen kara boğa safirasından alınıp, lavman olarak uygulanır.

Gevşek Balgam İçin Yapılan Lavman: Lavmanla hıltı dışarı çıkarmak için şöyle bir terkip kullanılır. Onun içinde genellikle iç yağı vardır. Palmiye filizlerinden 5 dirhem alınır ve sarmaşık suyu ile muamele edilir ve süzülüp lavman olarak kullanılır. Bunun yerine Çin tarçını, şeker 5 dirhem ve o kadar balla birlikte, yalancı safran yağı ile karıştırılır ve ona ballı sirke ve aynı miktarda çavşır konur ve hastaya verilir. Bazen bunun içine palmiye yağı da konur. Çoğunlukla pişirilmiş tohumlardan oluşan bir terkip şöyledir: Yabancı kekik otu, kantaron, yarpuz, şeytantesi alınır. Sonra onun içine eşekhıyarı yaklaşık yarım dirhem konur. Onlarla lavman hazırlanır veya onlar yaklaşık yarım dirhem eşekhıyarıyla pişirilir ve lavman olarak uygulanır veya eşekhıyarı köküyle pişirilip ebuçhilkarpuzu yağıyla uygulanır veya eşek hıyarı, çavşır ve balsam; her birinden 1 dirhem alınıp onunla lavman yapılır. Çoğunlukla bu ilaçlar ballı sirke ile karıştırılıp lavman şeklinde uygulanır.

Kulunç Olanlara Beklemiş Ballı Sirkeyle Yapılan Lavman: Kustus sirkesi, ballı kustus, ebucehilkarpuzu yağı 3 miskal, sivri biber 1 ukiye, zencefil 2 ukiye, bostan sedef otu tohumu, kakule, selam otu, anason, küsküt her birinden 4 miskal ve Kirman kimyonu 2 miskal, de-reotu tohumu 2 miskal ve çıyan otu 1 ukiye alınır. Hepsi birlikte sirke ve bal içinde yarısı kalana kadar pişirilir ve sonra süzülür ve onunla lavman yapılır. Bazen onun içine şeytanterisi ve ballı sirke de konur. Ancak bu tedavi gibi güçlü ilaçları ben onaylamıyorum.

Bazı Eski Hekimlerin Önerdiği Kabul Edilen Merhemler ve Lavmanlar: Sabır, kunduzhayası, günlük, bitkisel zambak, her birinden 1 ukiye, Yunan siklameni suyu 1 ukiye, afyon 1,5 ukiye ile yapılır. İhtiyaç olduğu kadar bakla ile verilir. Bazı lavmanlar bunlarla hazırlanır ve bazen bu tip lavmanlarda iç yağları ve bitkisel yağlar kullanılır.

Güçlü Lavman: Süfli madde çok balgamlı ve gevşek olup zorlayıcı olur. Gücü sınırsızdır. Kavun öz suyundan yarım ratl ile susam yağından 1 ukiye ve 5 dirhem kırmızı boraks alınarak lavman yapılır.

Daha güçlü Bir Lavman: Deniz marulu tohumu, defne yaprağı, yabani kimyon kabuğu, Yunan siklameni. Yine bir başka siklamen çeşidi Anadolu ebucehilkarpuzu kabuğu ve yağı, eşekhiyari, salep, çıyan otu pişirilip su içinde bir misliyle şekillendirilir. Bal, inek saf-rası alınıp kunduz yağı üzerine konur ve onunla lavman yapılır veya sıcak yağla hap şeklinde ilaç yapılır. Bunlar eşekhiyari ile karıştırılıp, onunla da lavman yapılır. Bazen o gevşek balgamı dışarı atar. Aynı zamanda turp yağı, kolik için kullanılan merhem ve kunduz yağı kullanılır. Bazen şiddetli ağrı için şeytanterisi, amonyak zambak, gü-vercin tersine, özellikle organı ısıtan ilaçlarla ve bazen de sütleğen zambak katılır.

Bazen çok miktarda hoş kokulu baharatlar karıştırılmış ballı su içinde dövülmüş katranla lavman yapılır ve ağrı sakinleştirilir. Yunan siklameni öz suyu cidden yararlıdır. Bazen kısa mahmude otu, afyon ve diğerlerine de ihtiyaç vardır.²²¹ Büyük sinir otu ilacının da lavman şeklinde uygulanmasının yararlı olduğunu düşünmüşlerdir. Bazen 2 dirhem kunduz, zeytinyağı içine konup, lavman yapılsa, yararlı olur.

²²¹ TM:Hekimler

Yine 3 dirhem zift alınır ve onun üzerine pişirildikten sonra sedef otu yağı ve tereyağı; her birinden 1 iskerce (1 küçük kaşık; 4 onz) alınıp hastaya verilir. Bazen de incir yaprağı ve incir ağacı kabuğu ile güçlü bir lavman hazırlanır.

Balgami Kulunç Müshili İçilerek Alınan İlaçlar: Burada kuvvetli haplar yararlıdır. Ballı sirkeyle *sekakul* (*asparagus vacemosus*) hapi, üzerlikle ballı sirke hapi, yine salep, üskütari sabrı, ebucehil karpuzu yağı eşit miktarlarda alınır ve kısa mahmude otu 3 kısım, deveden alınmış köpükle balla bir araya getirilip, hap yapılır. Bu balgami kuluncu olanlara iyi gelir. Balgami kulunca iyi gelen bir başka hap da şöyledir: ebucehil karpuzu yağından 1 danek alınır ve salepten 1 dirhem ve eşekhiyarından yarım danek, kunduz hayasından 1 danek, zencefilden 1 danek, *fıkar* ilacından 2/3 dirhem alınır ve mahmude otundan 1 kısım ilave edilerek, lavman olarak verilmesi uygundur. Bir başka müshil *uskuf* (*iskuf*), hurma, *şebriyaran*, ve ebucehil karpuzu yağı ile yapılan ilaçlar uygundur. Bunun gibi kunduz yağı ve ayva gibi maddelerle de ilaç yapılır.

Ağır, yoğun ve balgami hıtlardan oluşan kulunç için, hastaya soğutucu ve aşağı seviyeden bir ilaç vermek gerekirse ona güçlü müshiller verilir. Onun içeriği şöyledir: sütleğen zamkı, defne tohumu içi mahmude otu, aynı miktarlarda alınır; onun şerbetinden 1 dirhem içirilir.

Bir Başka Müshil: Güvercin gübresinden 4/5 kile, dereotu meyvesi, 1 devrek (kırbaya benzer su kabı) su içinde yarısı kalana kadar pişirilir ve ondan 2 ukiye içilir. O çok güçlüdür ve tehlikelidir. Zehirli bitkilerin hepsi sütleriyle kuluncu çözer; örneğin sütleğen otu, deniz marulları ve benzerleri gibi. Bu hap osuruk hapi olarak bilinir; örneğin zehirli bitkilerden biri de farekulağıdır. O mercanköşk bitkisine benzer; onun gibi çok yaprağı vardır. Onunla akrep sokması için ilaç yapılır. Onun sütü çoktur. Biz onun basit ilaçlar arasında zikrettik. *Başka Bir Güçlü Terkip:* Gevşek balgamla birlikte çok miktarda süfli madde çıktığında şöyle bir ilaç uygulanır. Tuz taşı alınıp fitil yapılır; uzunluğu yaklaşık 6 parmadır. Bir başka fitil de fare pisliği veya turpla yapılan fitildir. 1/3 oranında balla ilave edilerek karıştırılarak yapılıp uygulanır veya bal ile ebucehil karpuzu yağı ile karıştırılıp

yapılır. Başka bir fitil eşekhiyarından ve ebucehil karpuzu yağından, inek safrası, yaban sümbül ve balla yapılır veya ebucehilkarpuzu yağı ve şeker kamışı şekeri ile fitil yapılır. Hatta bu durumda kunduzhayası yağının kokusunun hissedilmemesi için onun üzerine *isfidbacat* (çinko oksit) yenir. Eğer ekşi bir şeyler yenmesi gerekirse, *zirbaced* (pirinçle ve etle pişen bir nevi ekmek) ile beslenir ve ballı su ile onun şarabı içilir. Bunu içen kişi dişlerini korumalıdır. İlk pişmiş tuzla, sonra hakiki gül yağı ile dişi ovmak gerekir. Bundan sonra ebucehil-karpuzu ve benzeri yağlarla hazırlanmış ve başka droglarla da güçlendirilmiş *fıkara* verilir. Eğer başka şeye ihtiyacı olmazsa fiykara ilacı baş ve gözde olan zararları defeder.

Otuz İkinci Kısım Kusma Olmaksızın Sindirim Yoluyla Soğuk Kuluncun Olanların Tedavisi

Bunlar içilerek alınan veya yaki şeklinde haricen uygulanan yağlar, merhemler ve diğerleridir. İçilerek alınanlardan sarımsaklı olanlar, özellikle soğuk kuru kulunç ağrılarını iyi eder. O soğan gibi susuzluk oluşturmaz. Bazen soğuk kulunç hissedildiğinde sarımsak yenir ve yemek yeme ertelenir ve hiçbir şey yenmez; perhiz yapılır; muhtemelen sadece şarap içilir ve bununla iyileşmek mümkün olur.

Ağrıkesici, teskin edici içecekler hastaya içirilir. Ona pelin otu ve kimyondan eşit miktarlarda veya haşhaş ve çavşır veya kimyon veya anason veya anasondan hazırlanan tiryaklar içirilir. Bunun hazırlanmasında engel olmayan kunduzhayası ile yarpuz birlikte içirilir. Bu yararlıdır. 4 dirhem anason kökü, kereviz içinde pişirilip elde edilen suyu veya peynir suyu ve süsen kendisi eşit miktarda alınır ve hastaya verilir.

Yine 5 dirhem ile bahçe teresi 5 dirhem, Sicistan şeker kamışı su içinde muamele edilir ve susam yağından 1 ukiye ona ilave edilir. Yine karaardıç kabuğu 4 dirhem, zencefil 3 dirhem, ceviz ve hurma; her birinden 6 dirhem, kustus ve üzüm suyu ile suda 1/3'ü kalana kadar pişirilir ve sedef otuyla yapılan ilaçtan her gün 2 ukiye içilir. Bunun dışında yine bir başka ilaç şöyledir: karaardıç kabuğu, sedef otu sürgünlüğüyle zencefil 4 dirhem suyla, daha öncekiler gibi, pişirilir. Hatta onun 1/3'ü kalana kadar devam edilir. Her gün ondan

1 ukiye içilir. 3 gün bu uygulanır ve 3 gün ara verilir. Ballı su iyice pişirildikten sonra içilmelidir. Çünkü eğer az pişirilirse solunumu etkiler. Nefesin göğüsten çıkışında puf diye ses çıkar. Hudhud kuşu çorbası ve kendisi (eti) iyi gelir. Yine kurutulmuş solucanın da kulunç ağrısına iyi geldiği söylenir. Yine bir başka terkip: Ebucehil karpuzu yağı, geven, şeker kamışı ve şekerle yapılır. Yine bir başkası: Bal, kudret helvası, ebucehil karpuzu, nef tuzu eşit miktarlarda alınır. Yine balgami, süffi ve yellerle ilgili olarak: Ebucehil karpuzu yağı ve kunduzhayasından eşit miktarlarda alınarak, katranla birlikte bal ve Yunan sıklameni ile fevkalade güçlü bir terkip hazırlanır. Eğer bu terkip yararlı olmazsa küçük mahmude otu, ısırgan otu ve sütleğen otuyla fitil yapılır.

Yeller İçin Yapılan Lavman: Bu iyi bir lavmandır. Bu lavmanda yabani kekik, çördük otu, kuru sedef otu, mercan köşk, Azak eriği sedef otu tohumu, beşparmak otu tohumu, dövülmüş palmye tohumu, papatya demirdikeni, kantaron, dereotu üçer tane şeytantesi, kereviz, eşit miktarda sedefotu suyu veya yarpuz suyu içinde iyice pişirilir. Hatta biraz su kalana kadar devam edilir. Sonra bir kısım zeytinyağı alınır ve pişmiş sudan da alınıp kaynatılır öyle ki zeytinyağı tek başına kalır. Sonra bundan biraz alınıp lavman yapılır. Onun içine ördek yağı ve keçi yağı ve çavşır, ballı sirke konularak lavman yapılır. Bu usareden kendisi alınıp, içine zikredilen yağlardan 10 dirhem alınıp, balla lavman yapılsa fevkalade yararlı olur. Bu lavmanın içine kunduzhayası, şeytantesi, bu lavmanın içine konursa yararlı olur. Bazen bu terkip içine 20 birim defne ve zeytinyağı konur; 10 dirhem günlük sıvısı içinde eritilir ve lavman olarak 10 dirhem uygulanır. Şüphesiz bu terkip çok yararlı olur. Bazen eritilmiş çok miktarda boraks ile sedef otu suyundan 10 dirhem kadarı veya 1,5 dirhemi ile fazla lavman yapılır. Şüphesiz sedef otu yağı ve Hint sümbülü (yabani sümbül), bal, papatya yağı, turp yağı ve kunduz yağı ile lavman yapılır.

Bağırsaklardaki Yeller İçin Verilen Fitiller: Sedef otu, ballı su ile ısıtılır, öyle ki terkip mütecanis bir yapı kazanır ve onunla yarısı kadar kimyon karıştırılır ve Hint sümbülü ilave edilir ve ondan 6 parmak uzunluğunda fitil hazırlanır. Yine başka bir fitil: sedef otu tohumu,

kunduz hayası ile bal veya inek safrası, boraks alınır ve ondan fitil yapılır.

Madde Olmaksızın Bağırsakları Soğuk Olan Kişiye Uygulanan Lavman ve Fitol: Madde olmaksızın soğuk mizaçlardaki kulunç için uygulanan lavman ve fitil, yel dolayısıyla kuluncu olan kişiye uygulanan lavman gibidir ve fitili de öyledir. Bazen onlara katranın tek başına uygulanması yeterlidir. Onlara 2 dirhem zeytinyağından oluşan lavman da uygulanır. Aynı zamanda hasta hamama sokularak yarpuz suyu ile kunduz yağıyla lavman yapılır.

Otuz Üçüncü Kısım

Hamamlar, Hamam Suları ve Vücudun Su veya Yağla Ovulması

Kulunç için banyo çok yararlıdır. Özellikle, eğer suyun içine kulunç ilaçları pışırılıp konsa yararlı olur. Şüphesiz o kişi hamam ve suyunun sıcaklığından şişleri güçlü bir şekilde yararlanır ve onlar sıcaklıkla ve rutubetle organı rahatlatır. Ağrının gerçek sebebini ortaya çıkarmak kolaylaşır ve makat kasları rahatlar. Bu da orada tutulmuş olanı ortaya çıkarır, ancak banyo suyu içinde oturmak bitkinlik, tükenme ve baygınlık ve susuzluk oluşturur. Onunla birlikte güç düşer; gevşer; zaaf oluşmamasına dikkat edilmesi gerekir. Hamam içinde güçlenecek şeyler almalı ve güzel kokulu meyve suları içmelidir ve güzel kokular verilmelidir. *Gerdenak (bir nevi kebab)*, sıcak ekmek gibi lezzetli şeyler ve onu sakinleştirecek yiyecekler verilir. Hatta kalbi ve göğsü üzerinde yoğunluk oluşturulmamalıdır.

Soğuk kulunçlar için şiddetli ısıtan meyve suları yararlıdır; hatta hasta bu tatlı hamam sularına oturtulur. Bazılarına kulunç ilaçlarıyla kaynatılmış sıcak suyla doldurulmuş hamamlarda banyo yaptırılması, hastanın delikleri suya daldırıldığında, onun daralan yerlerinde ağrı hissedilmesi mümkündür ve oralara su çekilir; makat üzerine oturunca o saat bu his kaybolur. Hatta onun karnına o sırada (tedavi sırasında) da ara ara katran uygulanır; bunun çok yararı olur.

Otuz Dördüncü Kısım Lavmanın Nitelikleri ve Aletleri²²²

Ancak lavman yapılan alet şöyledir; eskilerde aletin şekli şöyle belirlenmiştir: O bir tüp şeklinde ve 33 kısımdan oluşur. O kısımlar arasında perde vardır. Bu perde deriden alınarak yapılmıştır. Aslında tenkiye aletlerinin en güzeli 2 boşluktan oluşur; iki boşluk arasında bir perde bulunmaktadır. Bu kısımlardan birisi büyük ve diğeri küçüktür. Küçük olanın büyüklüğü (kapasitesi) büyük olanın yarısı kadardır. Her ikisi arasında boy olarak 1/3 oran vardır. Genel olarak, tenkiye yapılan aletin başında çelik kapak vardır. Küçük kısmın ağzı açıktır. Leylak ağacındandır; ona hava girer. Onun bu kısmı makat boşluğuna giren kısımdır ve yel bu kısma dolup, dışarı çıkar. İstikrarlı bir şekilde lavman yapılır. Yel (gaz) aletle dışarı atılır ve süratle hasta ayağa kalkar. Sonra şöyle yapılır: eğer kişi (hasta) sırt tarafına doğru bir ağır hissederse hastaya tekrar lavman uygulanır.²²³

²²² TM: Bu fakir kulu ve mütercim pür taksirdir ki bu makamda musnıfın irad eylediği elfaz ve ibaratından ibkar bağışıklarını tavsil mütassir ve belki müteazzir ve gayri müteyessir olup şariğ kazruninin şerh mucede irad eylediği ibaret makama ufak ve merame eddel olmakla bize gerekli olur ki şarih merkumun ibaretini baine nakledip ve musnıfın ibaretini ona tatbik ederek şerh ve beyan edilir. Yüz ve şerc mucuzin ibareleri budur ve ancak tedbir e-mihkanye ve yenbegi inne yekunu tul el-enbube min fetr ilave fi galiz el-hanzer ve yeksemu tecvifihi ila kısmeyn sagir ve kebir (ancak mihkanye tedbirdir ki hanzerde kadar fitren uzun enbibe olmalıdır.) Boşluğu ikiye ayrılır; bir kısmı küçük diğeri büyüktür. Fenesebteha el-seles ve üçüncü boşluk küçüktür; yelinçikması içindir. Büyükelan lavman yapmak içindir ve küçük olandan büyük olana geçiş yoktur. Ağır olan tarafa son bulur. Muhtemelen altı kısımdır bihaysü eğer zekka şiddetli olursa küçük boşluğun deliği vardır; dışarısı zakkadan. Ancak onun diğer tarafıdır. Mütecavirin sonuna doğru mütecavirin ile giderler. Ancak onun için gereklidir ki küçük olması gerekir. [el-fater kesri tanın sukunu ile baş bir mağiyle şehadet bar mugai arasındır. Ecvef damar tutulduğu hissinde ve edfuli elsebr şinin kesri ve banın sukunu ile karşı ki ber mukari açmakla bir nesneyi ölçerler ve kulunç] diğer delik enbube hapları başın yakınında 2 delik vardır; yelin girebilmesi için. Bunlardan biri diğerinin üst tarafındadır. Eğer yolun delik de büyüğe aynı şekilde uhuttur. Burada maddenin tutulmasından emin olunursa lavman maddelerle lavman yapılır. Bu konu Kanun'da sınıflandırılanla ilgili şöyle denir. Ancak enbube (kamış) el-mahkune'dir. Onun şekli orada zikredildi. Eski hekimler ona çeşitli şekilde lavman uyguladıkları belirlendi. Bazı eski hekimler şöyle düşündüler diğer şekillerden bulunur. Onların lavmanı eltineke yani tulum gibi lavman doldurulur; çok kama ve aynı şekilde enbubesi yani kamış civarında lavman mecrası olur.

²²³ TM: Kas bunun üzerindedir ve et nöbet olmaksızın şiddetli hama kötüdür; kısımlar arasındaki örtüleri çeşitlendirir ve o hicab-ı enbube şiddetle sak olunur. Bir vehile ki o küçük ve büyük ile muhtelif 2 yolun arasında ohicab-ı haciz (diyafragma) müstahkem

Kulunç şikâyetleri böbreklerle ortak oluşur. Eğer kulunç ayaklara doğru meyilli ise lavman naziktir. Genel olarak, bağırsaklara lavman uygulanır. Bazen yukarı kısma doğru yöneliktir. Hastanın sağ ayağı göğsüne doğru yukarı kaldırılır. Sol ayak yerde bırakılır. Bu işlem gerektiğinde uygulanır. Bazıları küçük parmağı kefen beziyle silip makat içine sokarlar ve lavman yapılması gerekli olan kişiye uygulanır.

Bu şekilde lavman yapılması istendiğinde şöyle yaparsın: öncelikli olarak, lavman aletini sıvazlamak ve makata meyli bir şekilde uy-

olup her ikisinden yararlı ve geçerli olan başka nesneler nüfuzu mümkün (nufudu? Mümkün) olmaz. Zekk münhadimen ağzın büyük bir kısmındadır. Ve ağzın küçük kısmı açıktır yani enbubenin zekk tarafında olan tarafında olan 2 boşluktan küçük boşluk büyük boşluktan daha kısadır. Büyük kısmı ağzı zekke girip tehendim ve Elham olundukta küçük kısmın daha kısa olduğuna binai ağzı hariç zekde mftuhen geri kalır ve şüphesiz ki zekk mühendimen hepsi üzerinde cümle [keinne bu makamda azamu kaında istimal olunmuştur] enbube şud baş küçük kısmı bi'l-ham kavi lealleyid hale el-havai. Ne zaman mahkunanın zeki ve tulimi genel olarak enbube ile terkiib olunup mühndem olsa yani yerliyerine vazıg olunup layıkı üzre islaholunsa ona hava dahil olması için daha küçük kısmının resi şiddetle güçlü luham ile şiddetli olunur. Mühndem hindamdan ismi mefuldür. Hindam endamdan muğber hindas ve hindar endazeden muarrib olduğu gibi ve el-zekk altında makadın menfezi içindeki yerin içinde olur. Ondan küçük ve büyük yel çıkar. O 2 kısım makad tarafında olan başı beraber kılınır ve makadda idhal olundukta 2 kısmın başı ile birlikte içine girer. Ancak küçük kısmında zekkde altında ve makadın dışından makada yakın olan yerde bir menfez ve delik kılınır. Lavman zamanında o menfezden muhterik olan yellere çıkması için böyledir. Eğer lavman ve yapılırsa kuvvetli yeli hifret eder; yel döner ve az bir kısmı dışarı çıkar öyle ki mahkune lavman içine girmez ve lavmanı dengeler, cidden istikrarlıdır. Ne zaman bu yüzden olan aletle ihtikan (yapılan lavman) olsa ve istimal olunan lavman yani lavman ilaçları yeli kuvvetle hafr eylese yani yerlerinde [burunla] izac eylese yel dönüp lavman yolu olan boşluk keberin maiyeti (sıvısı) olan küçük boşluğa nüfuz edip makadın dışında olan delikten çıkar. Yelin çıkışı ile bağırsaklarda ilaçlar müstekra olup tesiri güçlü ve menfaati çok olur. Şüphesiz ki yel dışarıya geri döner ve hızla ayağa kadar tehuc olur. Çünkü meşruh üzre yellere dışarıya atılmasa lavmanı dışarı atar ve bağırsaklarda ilaçlar müstefre olmayıp kısa sürede azıcık olmakla tesiri olmaz. Kanun'un şerce muhtaç olan mahalli tamam oldu. Yine tercümeyi açıklayalım. Gerekir ki hastanın hali temil olunur. Eğer ağrı nahiye-i zahire meyilliyse hasta istilka olunup müstelkiye lavman olunur ve müstelkaya lavman bütün olarak ortaklığı ile oluşan kulunca öncelikli ve yararlı olur. Eğer ağrı ayaklara meyilli ise bariken lavman yapılması öncelikli olur yani devenin enahe vaktinde olan heyeti (görünüşü) üzere kılını lavman yapılı. Genellikle bariken lavman yapılmasına maafuf (ilgili) bağırsaklara çok gönderir ve bazen sol tarafa musticaen lavman yapılır. Ancak bir mürefka vazolonmakla vereki işale yani yukarı kısmına refiğ olunur. Sağa ayağını göğsüne ilsak edip kaldırır ve işale eder ve sol ayağını mebsute terk eder.

gulamak gerekir. Ancak bu aletin bağırsaklarda hapsolmuş maddeye kadar ulaşmaması gerekir. Daha sonra alet 2 elle uygulandığı yerden çıkarılır; onu çıkarma işlemi sertçe olmamalıdır. Çoğunlukla bunun gibi lavman uygulamalarında dışarı atılmak istenen madde bulunduğu yerden ayrılıp, uzaklaşır; yukarı doğru hareket edip, inceliyor, uzayıp gider; baştaki saç gibi. Hastanın yüzüne soğuk su çarpılır ve lavmanın atılması gereken maddeyi çekmesine yardım edilir. Bilmelisin ki, lavman yapıldığında makat üzerine oturmamalıdır ve hastalıkla oluşan yapıyı rahatsız etmemek için yapıyı fazla zorlamamak, ona fazla yüklenmemek gerekir. Hastaya onu incitmeyecek, fazla yormayacak hafif lavman yapılmalıdır. Lavmanla dışarı atılan şeye engel olunmamalıdır. Hasta dışarı çıkma isteği gösterdiğinde lavman yapılmamalıdır. Lavman zamanında yapmalıdır. Hastalardan çok susuzluk şikâyeti olanlara veya öksürük olanlara lavman yapmamalıdır. Bilinmelidir ki lavman mutedil olmalı ve yukarıdaki bağırsaklara erişmemelidir. Çok lavman yapılması zararlıdır ve onun bozukluk oluşturmamasından korkulur; dengeli davranmak gerekir. Çok lavman zararlıdır. Hafif lavmanın pek yararı yoktur ve yapılmasının da gereği yoktur.²²⁴

Soğuk²²⁵ Kuluncun Tedavisinde Kunduzhayası İçerek Yapılan Alishulagelmış Tedavi: Kunduzhayası bitkisinin yağını içmek bu hastalık için yararlı olur; onun üstünde (kulunçta) güçlü bir ilaçtır. Bu ilacı ve onunla birlikte bitki tohumlarının yararı vardır. Şüphesiz ballı sirke gibi kusturucular içilir. İlk günü 2 miskal ve ikinci günü yarım miskal artırıp devam edilir. Miktar 7 miskale kadar artırılabilir. Sonra yavaş yavaş miktarın azaltılmasının zararı olmaz. Hatta bu miktar 2 miskale kadar düşürülür. 7 miskal kunduzhayası yağının yanı sıra suda bırakılmış bitki tohumları suyu, bu suya karıştırılır. Hastanın bundan her gün yemekten 6 saat sonra ya da yaklaşık 10 saat sonra içmesi gerekir.

Eğer kurt pisliğinden çok fazla lavman olarak verilirse daha sonra hıltarı daha öncekinden beyaz olur ve özellikle yara üzerine bırakılan hılt daha beyazdır. O çok yararlı olduğu kabul edilen kurt pisliği şarapla veya ballı su içine konarak içilir veya bal içine konup hastaya yalattılır.

²²⁴ TM: Yahudi keferesi ile ittihaiz olunan zımad-ı kaysum da yararlıdır.

²²⁵ TM: *Şişlerde Oluşan*

Sonra onunla kuralına uygun olarak macun yapılır veya tuzla biberle ve baharat nevinden besinleri tatlandırıcılarla yenir. Eğer o kısımda çok sıcak varsa onun etkisi ve yararı çok olur. Onlar içilirse de yararlı olur veya ciltteki lekelerle ilgili olarak onları yumuşatmada yararlı olur veya hazımsızlık ya da kurtlarla ilgili olarak, keçi yününden örtünün uygulanması da yararlı olabilir; onlarda bu kurtlardan vardır. Galen bunun yararına işaret etmiştir ve demiştir ki eğer kurtlar kurutulmuş ve ısıtılmışsa, bu pislik yarar sağlayabilir. Bu görüş yaygın değildir.

Kabul görmüş görüş şöyledir: Yanmış akrep kulunç için fevkalade yararlıdır ve hakiki kulunç üzerinde bu ilaç denenmiştir. Hatta yalancı kulunç üzerinde de denenmiş, sonuç pek olumlu olmamıştır. O böbrek taşlarında denenmiştir ve böbrek taşlarında yararlı olmuştur. Kulunçta da aynı etkiyi göstermiştir. O kulunç ağrılarını iyi gelmektedir. Eğer yakılmış böbrek kabuğu içilse, saatinde onu sakinleştirdiği zannedilir.

Soğuk Kulunca Yararlı Yakılar: Soğuk kulunç için yararlı olan ilaçlar şunlardır; bu ilaçların bazıları ishal için de yararlı olabilir. Bunlar arasında ebuçhilkarpuzu yağı ve yalancı safran özü ve uygun yağlar kullanılır. İnek safrasından, ebuçhilkarpuzu yağı ve benzerlerinden de alınıp ilaç hazırlanır. Yakılardan bazıları ishal için kullanılmaz; örneğin ısırgan otu tohumundan yalancı safran özü ile yaralı bir yakı yapılır ve buna haşhaş katıp lavman yapılır. Bazen tek bir ilaçla yakı yaparlar. *Yakı Terkibi:* 8 kezme mum, yabani fıstık özü 6 kezme, salep 3 kezme, dağ üzümü 1,5 kezme; nezle otu, mercanköşk, defne tohumu, ısırgan tohumu, kuru acı bakla, ebuçhilkarpuzu yağı; her birinden 1,5 kezme, mahmude otu 1 ukiye ve 3 kezme boğa safrası yeterli miktarda defne yağı ile alınıp, hepsi birlikte pişirilir. *Bir Başka Yakı:* Çöpleme, ısırgan otu tohumu, pelin otu; her birinden 1 kısım, boğa safrası, mum; her birinden 1,5 kısım, kaz yağı 3 kısım alınıp göbekten penis köküne kadar olan kısma sürülür. Eğer ona benzeri maddeler katılırsa daha iyi olur. Bazen onlara bakır kiri de ilave edilir.

Soğuk Kulunç Pansumanları: Pansumanlar için şunlar kullanılır: darı veya balsam yağı ve bazı tohumlar alınır ve lavmanda da zikredildiği gibi, bu maddeler pişirilir ve ısıtıcı ve pişmiş olan bu maddeler zeytinyağında ısıtılır. Macun haline getirilen terkip hastaya haricen uygulanır. Merhemler: Eşekhiyarı ile hardal yağı veya dereotu yağı

alınır, sonra, kunduz hayası ve ihtiyaca göre sütleğen usaresi katılır ve merhem yapılır.

Otuz Beşinci Kısım Safra Kulunç Tedavisi

Aslında safra kuluncun spazm kısmında ele alınması daha uygundur, ancak onun kulunç kısmında ele alınması alışkanlık olduğu için ben de onu kulunç kısmında ele aldım. Çünkü bu kulunç ağrısı ince bağırsaklardan inmekle birlikte bazen ondan ağır maddeler iner ve bundan dolayı, onu kulunç hastalıkları arasında almanın herhangi bir sakıncası yoktur. Bu hastalığın tedavisinde incelten ve ısıtan ilaçlar verilir. Bu kuluncun ishali bağırsak boşluğunda olan hıtlardan kaynaklanır; içilenlerin hiçbirinden oluşmaz. Mizacı ve hıtları değiştiren ilaçlar onun için yeterlidir. Onlara nemlendiren soğuk yiyecekler verilmelidir veya narçiçeği suyu içinde ıslatılmış erik kökleri ve onun sert kısımlarından alınır. Aynı şekilde ishal yapan maddelerden alınır; örneğin suda bırakılmış erikle kayısı ve nar suları, kudret helvası, bir nevi manna, biraz narçiçeği suyu ile mahmude, [yine] menekşe ve şarabı pastil halinde ve şurup şeklinde verilir. Bazen hastanın yalancı safran sütüyle ve incir sütüyle beslenmesi yeterlidir veya zeytinyağında pişmiş pancar ve kolay sindirilebilen şeyler vermek yeterli olur. Şüphesiz boraks ve boru çiçeği, menekşe ve sindirilebilir şeylerle ve menekşe yağı ile veya menekşe yağı, darı suyu ve boraksla lavman yapmak yararlı olur. Hastanın şu neviden ilaçları alması gerekir; hastanın aldığı ilaçların yararlı olması gerekir. Ona yararlı özelliklere sahip olan sabır ve mahmude otu da verilebilir.

Önerilen lavmanlardan birinin içeriği şöyledir: 30 dirhem demir-diken, pancar yaprağı 1 avuç, menekşe 7 dirhem, boyotu ve yalancı safran, rezene kökü, ufalanmış Hint kavunu; her birinden 5 dirhem, yeşil sebzelerden 30 adet ve kudret helvası 30 dirhem, Çin tarçını 10 dirhem alınıp tarif edildiği şekilde pişirilir ve süzülür; daha sonra üzerine 12 dirhem mcı (balık sosu), garum (acı bir sos; iştihayı artırır), kırmızı şeker 12 dirhem, sabır 1 miskal, boraks 1 miskal alınarak, onlardan bir terkip hazırlanır. Bu kısımdaki hastalıklarda yine kurt pisliği verilir veya bütün bu terkiplerle lavman yapılır. Bu hastalıkta

uyuşturucu pek kullanılmaz. Burada kullanılan ilaçlar hastanın ağrısını yatıştırır ve hastalığı tedavi eder.

Otuz Altıncı Kısım

Safranın Tutulmasından Oluşan Kulunç Tedavisi

Onun tedavisi safra yolunu açmak şeklinde olur. Bu konuda sarılık kısmında bilgi verilmiştir. Orada önerilenlerin dışında bu hastalıkta hastaya nüfuz edebilecek maddeler verilir; o (bağırsak) adeta cıalanır. Yalancı safran kabuğu ile incir verilir; havlıcanla macun yapılır. Bazen zeytinyağında pancarı pişirip vermek ve üstüne hardal yedirmek yeterli olacaktır.

Otuz Yedinci Kısım

Sıcak ve Soğuk Şişlerin Kuluncunun Tedavisi

Sıcak şişlerde şöyle olur: basilin venden kan alınıp, o kanın atılması gerekir. Bu da hastanın yaşı, hali, gücü ve onda mevcut diğer durumlara göre ve onun yerine göre belirlenir. Şüphesiz şiş şiddetlidir ve bu durum böbreklerle ortaktır; idrar tutulması görülür. Bu durumda basilik venin yanı sıra safen damarında kan almak gerekir. Burada onun tedavisine rutubetli soğuk yiyeceklerle başlanır. Mesela soğuk hıyar suyu, keten tohumu usaresi ve benzeri sular ve yiyeceklerden, tatlı su kabağı dışındakiler yenebilir. Şüphesiz özellikle bağırsak hastalıklarında onun kötü etkisi vardır. Burada şöyle bir ilaç uygulanabilir: keten tohumu 4 dirhem iyi gül yağı 1 ukiye alınıp konur ve yumuşak tabiat için nar suyu, hatmi yaprağı suyu, hindiba suyu, it üzümü suyu içirilir. Benzeri bir başka terkip: kudret helvası ve Çin tarçını ile hazırlanan terkiple lavman yapılır.

Eğer lavman yapılması gerekirse bunun için arpa suyu ile Çin tarçını ve kudret helvası karıştırılır. Şüphesiz arpa suyu yeşil bitkilerle pişirilir ve çok uygun bir terkiptir. Arpa suyuyla it üzümü ve fener çiçeği karıştırılır. Gerçekten karışım uygundur. Ben eşek sütü ile tarçını su içine bırakıp badem yağı ve sütün yağıyla birlikte lavman olarak uyguladım. Bazen safravi ve sıcak maddenin çok olduğunu belirledim. Bazen sabır, mahmude otu ile uygulamaya gereksinim olur. Sonra soğutarak tedavi etmek gerekir. Şiş dolayısıyla oluşmuş ise yağla tedavi edilir ve bu tedavi yararlı olur.

Şişin bulunduğu yeri hastalık nedeniyle etkilenmişse, arpa suyu, hatmi yaprağı, keten tohumu güçlü boyotundan biraz, dereotu, lahana veya onların öz suları veya onların yağlarıyla lavman yapılır. Aynı şekilde üzüm suyu, eşekhiyarı 1/3'ü kalıncaya kadar pişirilip lavman olarak kullanılır. Aynı zamanda onun üzerine ishal için kırmızı şeker içilir. Arpa kabuğu ile kaynatılmış nohut suyu hastaya verilir. Yine ona rezene suyu içirilir. Ancak şöyle bir yakı da uygulanır: Lavman yapılmadan önce o kişiye, soğutmak için (ateşini düşürmek için) örneğin menekşe ve keten tohumu içine konulup bir yakı hazırlanır ve uygulanır. Sonra çoğunlukla, kefen beziyle papatya uygulanır veya terkip şeklinde gül yağı ve papatya yağı ve mastika yağlarıyla birlikte yakı olarak uygulanır. Eğer şişler şiddetlenirse yabani fıstık zamkı, boy otu ve zift ona ilave edilir.

Eğer şiş soğuk şişe ve cidden azsa onun tedavisi en iyi şekli şöyledir: Bir kısım defne, zeytinyağı, ördek yağı, aynı miktarlarda alınır ve hazırlanan terkip fevkalade yararlıdır. Bir başka terkip pelin otu, dereotu, bataklik sazı, sarıyonca ile yapılır. Soğuk şişlerde kullanıldığı her yerde bilinen diğer ilaçlar da kullanılır. Aynı zamanda Yahudi kâfuru ile de tedavi edilir.

Otuz Sekizinci Kısım Sevdavi Kulunç Tedavisi

Sevdavi kulunçlarda pişmiş küsküt gibi, lazoverd hapı ve benzerleriyle hastayı kusturmak gerekir. Sonra deniz marulu, ballı sirke ile veya küçük Hindistan cevizi, küsküt, lavantayla lavman yapılır. Selişi hurma içine laciverd taşı toz haline getirilerek ilave edilir veya Ermeni taşı toz haline konur ve lavman olarak uygulanır. Bazen ona dut kökü kabuklarından lavman yapılır veya karnına yakı şeklinde uygulanır. Siyah taneler veya üzerlik taneleri, yabani kekik, yarpuz, sirke içinde pişirilip yakı olarak uygulanır.

Otuz Dokuzuncu Kısım Süfli (Kötü) Kulunç Tedavisi

Ancak beslenme sebebiyle oluşan kötü kulunç şöyledir: Midede kusma filinden sonra geri kalan kusmaya ve beslenme ile soğukla veya

sıcak kayganlaşmaya ve gerektiği üzere mutedilleşmeyi meyleder. Hastaya soğuk kayganlaşma sağlayan yağlı ekmek verilir. Özellikle ekmek ve ördek eti verilir. O ördek ilkin iyice yürütülür ve mecalsiz bırakılır; gücü kesilince kesilip kemikleri kırılır ve bol suda dereotu ve çıyan otuyla suya konup, suda bırakılır ve yoğunlaşana kadar pişirmeye devam edilir ve suyu yudum yudum içilir. Bazen ona yalancı safran yağı konur. Ekmeğe yağlı piliç butları konur; yine hastanın ekmeğine erik konur.²²⁶ O bağırsakları kayganlaştırır ve ondaki maddeleri dışarı atar ve de bağırsakları gevşetir, yumuşatır. Bu terkipler bağırsak, aralarındaki ve kısımlarındaki kötü, kaygan ve oradaki atılacak maddeyi çekip dışarı atar.

Safravi kulunçta zikredilen hafif lavman uygulanır ve bu lavman pancar suyu, toz halinde menekşe, acı sos, susam yağı, boraks karıştırılıp bilindiği şekilde hazırlanarak uygulanır. Başka bir lavman: 1 pancar filizi, buğday kepeği, 10 incir, 7 ratl su alınır. Ona biraz beyaz hatmi konur ve 1 ratl kalana kadar pişirilir ve onun üzerine kırmızı şekerden 10 dirhem, borakstan 1 miskal nebati acı sostan (meri) yarım ukiye, susam yağından yarım ukiye alınıp, karıştırılarak, onunla lavman yapılır. Bazılarına göre, aynı şekilde, lavman yapıldığında bütün içindeki fındık şeklinde kötü oluşumlar, maddeler atılır.

Burada lavman içeriği şöyledir: demirhindi, çıyan otu, dereotu, yalancı safranın, ıslatılmış yalancı safrandan; her birinden onar dirhem, erikten 10 adet, 10 adet incir ve menekşeyle salep 10 dirhem, keten tohumu, kereviz tohumu; her birinden 30 dirhem, bir nevi *manadan* (*şirhişt, kudret helvası*), eşek hıyarı; her birinden 12 dirhem, pancar dalları, sürgünleri, lahana filizleri, bunların ağırlığı kadar suya konup pişirilir ve onun üzerine acı sos ve kırmızı şekerden eşit miktarda olmak üzere ve on beşer dirhem konup, boraks 1 miskal ve susam yağı, 10 miskal alınır ve onunla lavman yapılır. Eğer kulunç şiddetliyse bu tip bir lavman yararlı olmayacaktır. Balgami özellikteki kulunç kısmında zikredilen kuvvetli lavman uygulanmalıdır. Şüphesiz çok fazla atılacak madde olanlarında ve balgami olanlarda da bu yararlı olur ve onlardan tuzlu olanlar uygundur.

²²⁶ TM: Bazı başka yararlı şeylerle yapılan ekmekler de yararlıdır.

Burada içilecek olanlar: İncir neviden, şehriyaran hurma, *uskuf*, ayva gibi maddelerdir. Şüphesiz safravi kulunç kısmında çok yararlı olduğu söylenen bağırsakları kayganlaştıran maddelerden yapılan lavman burada yararlı olmaz. Burada kuvvetli ve zayıf arasında gücü olan, yani mutedil olanlar hastaya verilir. Kırmızı şeker, şeker kamışı şekeri ve onun gibi kuzi narı, çiçek yağı alınır ve içilir. Aynı zamanda incir, yeşil bitkilerle pişirilip benzerleriyle birlikte içilir. Yemek üstüne konan soslar zikredilen ve bizim de zikrettiğimiz bazı tohumlardan yapılan lezzetlendiren şeylerin de yararı olmaz. *Balgami Kulunç* kısmında zikredilen güçlü içecekler: Onlara balgamı çok yoğun olan şiddetli tutan maddelerin çok yararı olur ve bu konuda gerçekten çok etkindir. Pişmiş kuru üzüm, yeşil sebzeler, ebucehilkarpuzu, *huzi çiçeği* suyu ve benzerleri alınır; suları süzülür ve ondan 1 miskal ağırlığında hap yapılır. Bunlar kunduz yağı ile verilir. Yine fiykara ilaçlar 2 dirhem, 7 dirhem kunduz yağı ile dereotu içinde pişirilip içilir. Soğuk balık, rafadan yumurta fazla yemekten olan kulunçta tuzdan yararlanılır; mümkün olduğunca sıcak su içilir. Sonra uygun değilse, bazen o kişi ishal olur.

Ancak eğer vücutta şiddetli erime, çözülme, damarlarda doluluk veya karında sıcaklık ve kuruluk oluşmuşsa safravi kısmında zikredilen hafif ilaçlar verilir. Onlarda yemekten önce erik, pişmiş pancar, zeytinyağı ile acı şeyler bir nevi *manna* (*kudret helvası*) olan ilaç rafadan yumurta, üzüm, incir, kaysı ile verilir. Mide boşken acılı sos veya zeytin suyu çoğunlukla aç karna yenir veya tavuk yağı ile verilir. Eğer vücutta çözülme, çok fazlaysa gülyacı, bitotu yağı ve kakule verilir. Muhtemelen soğuk suyla banyo yaptırılır. Eğer bilinen başka fazlalıklara göre idrar daha fazla atılıyorsa, bunun fazlalığını önlemek için hurma, kuru üzüm, tatlı şeker kamışı ve şeker verilir. Onların hepsi idrarı azaltıp doğayı sakinleştirir.

Kırkıncı Kısım

Dışarı Atma Zaafından Oluşan Kulunç Tedavisi

Bu durumda güçlendirici tiryak, *mitridatus*, *sebaziritus*, sarıyonca, *dahmerta* hastaya verilir. Yine fiykara ilacı gibi, aromatiklerle kunduz yağı kullanılır. Hastaya üstübeç, *zirebac* (*kimyon*, *safranlı et karışımı*)

yemek) gibi iyi hafif yiyecekler verilir. İlgin gibi bitkilerin iplikleriyle fitil yapılır.²²⁷ O dışarıdan verilen bu ilaçlarla [makat] yenilenir.

Kırk Birinci Kısım

Kulunç Olanların Yiyecekleri

Hastaya bütün kulunç ilaçları, tortular ve tıkanıklıkları yumuşatıcı, kayganlaştıran yiyeceklerle verilir. Bunda şüphe yoktur. Ancak vücutta zaaf olduğunda ve bunun yanı sıra, ağrı görüldüğünde onların tedaviye ihtiyacı olur. Çoğunlukla hastaya kusturucu ve onu güçlendiren meyve suları ve güçlü pişmiş etler ve rafadan yumurta sarısı, pişmiş ekmek kabuğu, çorba içinde ve şarapla verilir. Ancak balgamı kulunç olduğunda bu besinleri tamamen yemekten vazgeçmelidir. Yel ve benzerlerinin mevcudiyetinde yemek verilmez. O kanuna uygun olarak işler. Bazen ona salep ve mahmude otu ekmekle ve çorba içinde verilir. Onlara verilen ekmek kepekli undan yapılmış olmalıdır. Onda et olmamalıdır; yumuşak besinler olmamalıdır, saklanmış yiyecekler olmamalıdır. Öncelikli olarak, onlar (kulunç yiyecekleri) yararlı olmalıdır veya zararlı olmaz. Bunlar incir, yabani incir, zeytin, mazı ve yaş nesnelerdir. Onların yavan ve tatlı olmaları mümkündür. Onlar iyice pişmiş ve çok tatlı olmalıdır.

Bunlara ilave olarak şiş ve safravi olan kulunç yiyecekleri: O hastaların yiyecekleri soğuk ve kaygan nitelikte olmalıdır; arpa suyu, mercimek çorbası, ıspanak ve ıspanak çorbası gibi. Eğer hastanın solğunun artırmasından korkulmazsa; erik ve benzeri yiyecekler verilir. Ancak hastalara yaşlı ördek çorbası, *kanaberi* (*asclepias*, *Cunachum vincetoxil*), piliç çorbası ve kuluncun sınıfına göre, soğuk ve kötü kulunçlar için ortak yiyecekler verilir. Ancak diğer kulunçlarda yaşlı ördek etine izin yoktur. Fakat *kanaberi* etinin yenmesine de bir kısım hekimler izin vermez. Çünkü o etler çok yağlı olup onun kuluncu güçlendirdiği düşünülür. Rufus ve Galen gibi bir grup hekim şöyle yazmıştır; özellikle tiryak kitabında şöyle hükmetmişlerdir: etler ateşli hastalıklarda yararlıdır. Onlar kızartılmış olsa da yarar sağlar.

²²⁷ TM: O fetiyle hayt emsaliinde hediyeeler yani sıcaklar kılınıp onlar hariçte kılınır.

Buna hudhud kulu da dâhildir.²²⁸ Burada bitkisel sütler yemekten önce 2 yudum ateş çok yüksek olmadığında yararlı olur. Aynı zamanda rafadan yumurta da onlara yararlıdır. Buna ilave olarak, soğuk kulunçta onların yemeğinin içinde sarımsak ve süt olmalıdır. Yemekte tedavi gayesiyle pırasa ile bunlar verilir ve tuzlandırmak ve güzel koku oluşturmak için ona yabani kekik, kimyon, ısırgan otu, yalancı safran konur ve üstübeç yerine 1 ragve hardal verilir. Terkip tarçınla tuzlandırılıp, lezzet kazandırılıp, yalancı safran, siyah kimyon, kimyon, anasonla soğuk hale getirilir. Burada sedef otu ve pancar vermektan kaçınmalıdır. Nane de burada yararlı olur Onların içecekleri şunlardır: Reyhan şarabı, ballı şarap güzel kolu maddelerle verilir.

Kırk İkinci Kısım Kulunç İçin Zararlı Şeyler

Kulunç olan kişilere zararlı olanların bir kısmı yiyecekler, bir kısmı da hareketler, fillerdir. Bütün ağır besinler, vahşi hayvan etleri, hatta tavşan, antilop, inek, saldırgan hayvan eti, tuzlanmış taze baliketi, bütün etten yapılan kızartmalar ve bozuk besinler, bütün hayvan karın organları ve bizim daha önce zikrettiğimiz dışında ki bütün etler zararlıdır. Yağlı etler, bozuk, yeterince işlenmemiş besin maddeleri hastaya zararlıdır. Aynı şekilde zararlı şeylerden Arap zımkı, zeytinyağı, sirke, *keşkiye*(arpa, darı, fasulye ile yapılan bir yemek) *bahat* (pirinç, tereyağı ve sütle yapılan bir yemek), badem şekeri ve onunla birlikte verilenler zararlıdır. Aynı zamanda sütlü besin maddeleri bütün koliklerde zararlıdır ve kokuşturucudur. Kek, yoğurt, eski peynir suyu veya taze peynir suyu, bütün soluk artıran yiyecekler, *bukul* (sebzeye çorbası), burada zikrettiğimiz bütün kötü şeyler; örneğin pancar ve sedef otu gibi soğutucular da zararlıdır.

Nane bu hastalar için zararlıdır, çünkü soluğu artırır. Aynı şekilde fasulye, tarhun da zararlıdır. Zeytin ve bütün onun meyveleri, kayısı ve erik safravidir; ısı açısından kötü etki yapar, ancak diğerlerinden daha aşağı özelliktedir. Yemekten önce pişirilerek verilen helva zarar-

²²⁸ TM:kanberdi gibi

lı değildir, çoğunlukla kabak, pırasa, hıyar, *kasd* (bir nevi hıyar), ayva, beyaz lahana, beyaz şalgam, karnabahar, şeftali, elma ve özellikle ekşi ve tutan yiyecekler ve de muşmula, *gabiral* (*pyrus sorbus denen bitki*), taberi kunduzu, Şam dutu, kadıntuzluğu, sumak, koruk, kuzukulağı ve onlardan elde edilen besinler ve benzerleri kulunç için yararlıdır ve onlar alınmalıdır. Aynı şekilde taze ceviz de cidden zararlıdır. Taze bakla ve tatlı narın ekşi olanlarının daha az zararı vardır.

Kötü, bozuk yel ve dışkı, kötü uyku ve karında o dışkının tutulması durumunda uykunun aç karına olması gerekir. Bilinmelidir ki çok fazla kötü yellerin olması, fazlalık, pis maddenin yukarı doğru hareketinden oluşan kulunca sebep olur. Hatta hepsi bir arada toplanıp adeta birlik olur ve bağırsaklarda zaaf oluşturur. Bazen onlar karında su toplanmasına sebep olur. Bazen de görmede sıkıntı yaratır; kişi etrafı karanlık görür; baş dönmesi yapar ve baş ağrısı oluşturur. Bazen eklemlerde bu yel toplanır; onlarda titreme ve kasılmalara sebep olur. Yemek üstüne hareket sakıncalıdır; yemek üstüne soğuk su ve çok fazla bir şeyler içmek de zararlıdır.

Kırk Üçüncü Kısım

Bağırsaklardaki İstıraplı Spazmlar (ilaus passion)

Iliac passion, yani bağırsaklardan kaynaklanan ıstıraplı spazmların sebeplerinin tamamından kaynaklanır. Bazen *ilaus* bağırsaklarda iltihap oluşturan zehirlerden ve zehirli maddelerin içilmesinden de oluşabilir ve mesenter ve bağırsaklarda ortaya çıkar; onların içindeki şeylerden ve onların bozukluğundan kaynaklanır.

Kırk Dördüncü Kısım

Hislerin Zaafi ve İlerlemesinin Tedavisi

Bu kulunçta örneğin sütlü pancar veya malaka fasulyesi, *kandadikun*, tiryak, *mitridatus* ile bazı içecekler verilir. İçeceklerden *hundikun*, süsen kökü suyu ve şarap kullanılır. Yağlardan içilerek ve lavman olarak kullanılan yağlar vardır. Kulunçta macun için kullanılan yağlar, yani kulunç için kullanılan yağlar kunduz yağı, kustus yağı, zeytin yağı içine katran ve zift karıştırılarak kullanılır. Bunlar, bildiğin gibi, zift ve katran zeytinyağı içinde kullanılır.

Kırk Beşinci Kısım

Kuluncun Tedavisini Geciktiren İlaçlar

Bu konuda en iyi tedavi şöyledir: Bu hastalık sahibi emin bir yere oturtulur ve karnına hafif hafif dokunulup bağırsakların üzerine mahir bir şekilde masaj yapılır; aynı şekilde sırt da ovulur; kollara cidden şiddetli masaj yapılır.

Kırk Altıncı Kısım

Kurtların Tedavisi

Bu çeşit kulunç tedavisini anlatmadan önce kurtların yararlı olup olmadığını ve ilaç olarak tedavideki kullanımını anlatmak gerekir. Şüphesiz karın üzerinde ve onun alt kısmında kulunç olduğunda kurtlar kısmında verilen lavman uygulanmalıdır.

Kırk Yedinci Kısım

Fıtık Tedavisi

Fıtık tedavisi ilkin kişideki kuluncun tedavisi ile olur; daha sonra fıtık tedavisi yapılır.

Kırk Sekizinci Kısım

Uyuşturucularla Kulunç Tedavisi

Böbreklerin tedavisinde uyuşturuculardan kaçınmanın gerektiği keyfiyetini anlattık. Şüphesiz onlara ihtiyaç olduğunda başka ilaçlarla tedavi mümkün olmadığında, gerekli olan antidotları ve macunları *Akrabadin*'de zikrettik ve onların içinde bulunan uyuşturucu, örneğin kunduzhayası ve ondan yapılan haplardan bazıları şöyledir: Safran, günlük suyu (usaresi), sivri biber, ban otundan; her birinden 1 dirhem, afyon, kunduzhayası; her birinden 4 dirhem alınır; onlardan küçük haplar yapılır ve onlar 3 dirhemden 1 dirheme kadar içilir.

İyi Bir İlaç: Şakayık kökü, safran, yabani kimyonu Hint selvisi; her birinden 2 ukiye alınır; nane yaprağı, kustus yaprağı, sarısakız, sivribiber, kakule; Hint sümbülü; her birinden 3 ukiye alınır; kereviz tohumu, şeytanterisi, zencefil, pelesenk tohumu; her birinden 4 ukiye, afyon, baldıran otu, adamotu; her birinden 1 ukiye yeterinde balla

karıştırılır. Bu maddelerden yapılan terkip 6 ay sonra hastaya verilir. Yine mutedil etkisi olan bazılarıyla lavman yapılır. Bunlardan kunduzhayası yarım dirhem, bakla büyüklüğünde afyon veya biraz daha azı bir araya getirilir. Bazen afyon ve benzerleri yağların içine konup lavman şeklinde kulunçta uygulanır. Bazen ballı sirke, şeytantesi, pelesenk yağı, miskle karıştırılır ve miskle ilaç yapılır. Bazen afyonla kunduzhayası unu zeytin çekirdekleriyle karıştırılır ve fitilin içine konur ve makattan uygulanır. Yelin kulunçtan farkı her ikisinde de basit kötü mizaçtan kaynaklanmasıdır. Ancak kulunç daha sık görülür ve çoğunlukla soğuk mizaçtan kaynaklanır. Özellikle midenin sıcak mizacı olduğunda bağırsağın mizacı soğuksa kulunç görülür. Oradaki tıkanıklık yel ve balgamdan oluşur. Bazen onun sebebi alışılagelelin dışında soğuk su içmektir. İlaus (iliac passion) bağırsaklardaki gaz birikiminden oluşan şiddetli ağrıdır. Bağırsaklarda gazın verdiği şiddetli ısırap tabakaların yırtılmasından doğar. Muhtemelen bütün zararlı olan maddeler burada toplanmıştır. Bu durum kulunçtaki duruma terstir ve kulunç genellikle şişlerde görülür ve o cidden kötüdür; birikme ise ekseriya fitıkta görülür.²²⁹ Oradaki pis maddelerden oluşan bağırsak sancısı (ilaus) gerçekten çok şiddetlidir.

Çoğunlukla kulunç bağırsak sancısına dönüşür. Bu dönüşüm galip bir durum gibi görünür. Çoğunlukla bu tip bağırsak ısırabı yedinci günde öldürür. Bazılarına göre, ilaus (bağırsak passion, bağırsak sancısı) başka insanlara da bulaşır. Bu durum havadan geçen vebada söz konusudur. Bu hastalık diğer öldürücü hastalıklar gibi, ülkeden ülkeye yayılır. Hippokrates der ki: Eğer kulunçtan kusma, hıçkırık, boğulur gibi olma, hıltlarda karışıklık ve titreme varsa, bunların hepsi kötü delillerdir. Bu arazlar mide ile ortakdır. Hippokrates diyor ki; Eğer idrarın damla damla akması söz konusu ise bu durumdan kaynaklanır. Bağırsağında ısırabı olan kişi yedinci günde ölür. Ancak eğer hastada kırmızılık görülürse ve o kişide yüksek ateş söz konusu ise ve de çok terleme varsa kişini hastalıktan kurtulma şansı vardır. Galen bunun sebebini bilmez. Balgami ve gaz içeren bağırsakta ısırabının yanı sıra ateş de vardır.

²²⁹ TM: fitık ilausta çok sık görülür.

Eğer zaman zaman kötü mizaçlı kusma, yırtıklar, hıçkırık varsa bu bağırsak ağrısı, ıstıraplı kasılmaları da içeriyorsa öldürücüdür. Bu hastanın idrarında iyiye işaret etmeyen birçok delil bulunur. Onlar kötüdür. Kokuşmuş diye adlandırılan maddenin makattaki kaşıntılarıyla birlikte pislik şeklinde çıkması ve atılması bağırsaklardaki ağrı ve kasılmaların kötü olduğunu gösterir. Daha sonra, kötü kokulu ter ve kötü kokulu pislik ve pis kokulu bir gaz oluşur.

Belirtiler: İlaus denen kulunç nevinden olan hastalığın belirtisi karın üstündeki ağrıdır. Ancak bundan bir sonuca varılamaz. Hippokrates'in dediği gibi, çok fazla lavman yapmak da ona yararlı olmaz. Bazen bağırsak kurt veya kurtlarının ve fazlalık maddelerin kusarak atılması sırasında zararlı kötü maddeler de atılır ve bu da yararlı olur. Onun ağzında pis koku vardır; hasta baygınlık geçirir. Muhtemelen bazen bütün bedende pis koku oluşur. Onun delilleri farklı değildir. Dışarı maddenin atılması için bu hastalıkta bağırsakların aşağı kısmında bir şey olması gerekir. Ancak çoğunlukla atılan fazlalığın kusarak atılması gerekmez. Şüphesiz bunun yanı sıra, onların atılmaması da büyük tehlike oluşturur. Ancak kusma hareketi ve dışarı atma hareketi çoğunlukla kulunç oluşturur. Bu durumda bağırsak içindeki madde mideye doğru yaklaşır ve bu hal de sıkıntı, üzüntü, hafakan, baygınlık, uykusuzluk, el ve ayaklarda soğukluk oluşturur. Bu sıkıntılar, bağırsaklardaki kolik şeklindeki ağrılarda (iliac passion) daha şiddetlidir. Balgami olanlarda da bu durum görülür. Bu kulunçta atılması gereken madde daha keskindir; daha yoğundur. Çünkü o, organdan daha şiddetle ayrılır ve yoğunluğu artıp, miktarı azalır; vücut dengesini bozar.

Kulunçtaki gazlarda çoğunlukla gözlerde seyrime görülür. Onun belirtileri arasında, ayrıntılarıyla ele alınırsa, yoğun ağrı vardır; hasta çok az dengelidir; bağırsak koliklerinde gözlerdeki seyrime daha belirgindir. Burada lavman pek yararlı olmaz. Ancak zehirlenmede olduğu gibi *ilausta* (iliac passion) da kulunçtan farklı olarak, yoğun olarak seyretmelerinin dışında başka belirtileri de vardır, ancak başka sebep yoksa onun sebebi zehirdir ve onda zaaf, gevşeklik ve öncelikle kalp çarpıntısı vardır; ancak öncelikle yoğun bir ağrı vardır. Bu durum onda bilinmeyen başka sebeplerin de bulunduğunu gösterir. Bağırsakların gücün-

den süfli maddenin çok fazla katı olduğu anlaşılır ve onda hızla kusma olur; hastada yüksek ateş olmaz ve çok fazla güç kaybı da yoktur.

Tedavi: İlaus (iliac pasion) tedavisi kulunç tedavisine benzer, ancak daha güçlüdür. İçecekler ona yararlıdır. Ondan sonra lavman gerekir. Şüphesiz içecek tüketildikten, daha sonra yukarıdan inen maddelerden sakınmak için aşağıdan lavman yapılmalıdır. Bir şeyler içmek iyidir. Lavman, ihtiyaca göre, bir şey içmeden veya içtikten sonra ayarlanır. İçmeden önce yapıldan, daha sonra yapılacak olan, genellikle daha zayıftır. Genellikle sıcak su onların ağrısını sakinleştirir. Çünkü sıcak su mideye yakın olan yere uygulandığında kasılmaların çözülmesini sağlar. Bir grup hekim şöyle yapılmasının iyi olduğunu düşünür: Bağırsaklara yararlı olacak maddeleri, ortak organların içindekileri açan maddelerle desteklemekle bu hastalık tedavi edilebilir. Daha sonra uzak yerlere ulaşabilecek maddelerle lavman yapılır. Kan alma ilausta (ilaiac pasion) yararlı olacaktır. Eğer şiş varsa ondan kan almamalıdır.²³⁰ Eğer ağrı çok şiddetliyse ve orada şiş olmasından korkuluyorsa ona dikkat etmelidir; araştırmalıdır; onu kötü hıltlardan ayırt ederek, onları (hıltları) uzaklaştırmalıdır; hatta bedene kötü koku verenleri atıp, tıkanıklıkları açılmalıdır.

Bedendeki kötü hıltlar dışarı atan maddelerle atılmalıdır; vücuttan uzaklaştırılmalıdır. Burada kan almak gerekir. Kol ve bacakları ovalamak da ağrı yapan maddenin boşluklarda birikmesini engeller. Bu maddeleri engellemek için kişiye ısıtmaya meyilli kaygan maddeler verilir; onlarla birlikte sıcak öz suları ile çoğunlukla da bağırsaktaki yoğun ısırap ve kasılmalar için kunduz yağı uygulanır. Ancak onlar safravi ve şiş olanda şiddetli sıcaklık oluşturur. Aynı zamanda dereotu öz suyu tuzla birlikte, pişmiş zeytinyağıyla verilir. Aynı şekilde, zeytinyağı ile beden ovalanır ve kulunçta verilen içecekler hastaya verilir. Benzerleriyle balgami ilaus (iliac passion) tedavi edilir. Sabır tohumu, ballı sirke ve bazı ilaç yapılan tohumlar kunduz yağıyla karıştırılıp, mutedil bir lavman hazırlanır. Onunla yukarıdakileri aşağıya çekmek mümkün olur. Ayrıca, daha önce zikredilen yukarıdaki yelleri aşağıya çekecek içecekler de hastaya verilir ve yararlı lavmanlar uygulanır. Karnın üstüne hacimli bir şeyler de konarak yellerden

²³⁰ TM: kan almalıdır.

kurtulmağa çalışılır. Bazen yelin oluşturduğu ağrıya da ihtiyaç vardır. Bazen de bu madde safra kesesi tarafına çekilir.

Kötü mizaçtan kaynaklanmışsa, tarçın yaprağı ile mizacı değiştirecek şekilde tedavi edilir ve zarar veren hılt dışarı atılır. Daha önce maddi ve sıcak şıšten olan ilaus (iliac passion) kulunçta verilen ilaçlarla tedavi edilir. Burada kök suyu içine kunduz yağı konur veya ebucehilkarpuzu ile hastaya içirilir veya diğer bilinen ilaçlarla tedavi edilir. Yine burada sümbül (Anadolu ve Hint sümbülü), dereotu, defne tohumu, keten tohumu, boyotu, hatmi tohumu, sarısakız; her birinden 1 miskal, son 3 bitki kökünün her birinden 7 miskal, 5 tane incir, 5 yeşil bitki (yeşillik) pişirilir ve kunduz yağı, acı badem ile ilaç haline getirilir. Safravi olan kulunçtakine benzer ilaçlarla tedavi burada da uygulanır. Aynı şekilde ilaus (ilac passion) tedavisi de daha önce verilmiş olan kulunç tedavisiyle benzer şekilde yapılır. Burada fitik tedavisinde kullanılan ilaçlar da kullanılır.

Bağırsağın gücünden dolayı ortaya çıkan ilausta (iliac passion) bağırsağı kayganlaştıran yağlar, yağlı tavuğun safrası, piliç, kuzudan alınan yağlar, üstübeç ve kimyon alınıp karıştırılır; özellikle ona derotu, pırasa kökü ve badem yağı konur. Hafif ısıtan, rutubetlendirip gevşeten lavmandan sonra bu terkip lavman olarak uygulanır. Kötü ilaus (iliac passion) öncelikle yumuşatıcı, gevşetici lavmanlarla tedavi edilir. Daha sonra yavaş yavaş daha güçlü terkipler uygulanır. Arkasından kötü ilausta (iliac passion) bağırsakta geriye kalan maddeleri atmak için müşhil uygulanır. Tenkiye özelliğindeki ilaçlara başlanır; örneğin sıcak su gibi.²³¹ Bazen onun içine kuvvetli kusturucular koymak gerekebilir; salep veya turp tohumu gibi. Daha sonra bu hastaya etkin tiryak ve padzehir (eskiden zehir yerine kullanılan bir taş) ve benzerleri kullanılır. Ona şekerli su içirilir ve yağlı ekşi yiyecekler yedirilir. Eğer hasta bunlarla kusmaya başlar ve yemek yiyemezse, kulunçta verilen ilaçlardan verilir. Bazen kusma çok kötüleşir ve karında yiyecek karında toplanırsa ona sıcak suda ıslatılmış ekmek verilir. Eğer bu durum yakıcı, kabız yapan ve yapıyı gevşetilen yiyeceklerden

²³¹ TM: Lakin o ilaçların içinde mütesisat [tehassir veya necif/kurutucu nesnelerin] ve meşrut zikredilen vebanın bu kısımda yararı olmaz.

kaynaklanmışsa, onun tedavisi kuluncunkine benzer, ancak bunların içinde kurutucu içecekler olmamalıdır.

Kırk Dokuzun Kısım

Gereksiz Maddeleri Dışarı Atmada Yavaşlık ve Hızlılık

Gereksiz maddelerin dışarı atılışlarının hızlı veya yavaş olması yiyeceklerle ilgilidir. Onlara bağlı olarak kabızlık, yakıcılık, ağırlık, yorgunluk veya gevşeklik ve akıcılık olur. Ancak kuvvetli olanlar hızlı gereksiz olanları dışarı atarlar; zayıfların dışarı atma gücü zayıftır. Karın kasları güçlüyse, bağırsakların temizleme işlevi de güçlüdür. Eğer onlar güçlü değilse, temizleme gücü de yoktur; yiyecekler bağırsaklarda tutulur. Bağırsakların atılması gerekenleri atmaması, bağırsakların temizlenmemesine sebep olur. Bağırsakların hissi kuvvetliyse içindekini dışarı atması kuvvetli olur. Eğer onun kuvveti yoksa gereğini yerine getiremez. Sıcak soğuk mizaçlar, eğer güçlüyse, hepsi de kötüdür. Sen sebebini bilip, tedbirini ona göre almalısın.²³²

Ellinci Kısım

Dışkının Azlığı ve Çokluğu

Bu azlık ve çokluk besin maddelerinin azlığı ve çokluğu ve keyfiyeti, karaciğere gönderme durumu ile ilgilidir. Eğer çok yiyecek yenip, çok şey içilirse, dışarı atılan madde çok olur. Tersi durumda dışkı azdır. Eğer saf olan kısmını karaciğere gönderir ve bu kısım çok olursa dışkı az olur. Eğer çok kısmı gönderilmezse, o zaman dışkı çok olur. Dışkının direncinin çok fazla olduğunda bunun zıt sebeplerden kaynaklandığı sana burada anlatıldı.

Elli Birinci Kısım

Kurtçuklar

Kurtçukların oluşumu:²³³ Ne zaman madde oluşursa ve oluşması gereken oluşmamışsa, mizacı yoksa muhtemelen, genel olarak onun dü-

²³² TM: Bilinen sebeplerden tedbiri de bilinir. Her birisinden oluşan ıtlak ve ihtibasın tedbirleri bundan önce zikrolunmakla ve uzamasından korkularak burada tekrar zikredilmedi.

²³³ TM: O da bilinen bir fazlalıktır.

zenlenmesi gerekir. Ancak onu yapan dolayısıyla tabiatının mükemmelliği kabiliyeti vardır. Bundan dolayıdır ki o pis rutubetli yollara girenlerden, kurtlar ve sinekler oluşur. Çünkü madde düzenlenerek suret (şekil) kazanır; kurtçuk olur veya sinek olur; kurtçuk ve sinek olarak hayat bulur. Bu onların kokuşmuş madde olarak kalmasından daha yararlıdır. Kişilerdeki sıkıntıdan ve onun etrafındaki havadan oluşur. Sakin hava kişinin çevresinde sıkıntı yaratır. Karındaki kurtlar da bunlar gibi oluşur. Onlar hıltlardan oluşmaz. Onlar kırmızı veya kara safradan oluşmaz, yani şiddetli sıcaklık da kurtçuk oluşturmaz; rutubet de kurt oluşturmaz, çünkü o mizaç kurtçuğun mizacına ters-tir. Soğuk kuruluşun hayatla ilgisi uzaktır. Ancak kan doğa üzerinde mutlak otoritedir ve organın ona şiddetli ihtiyacı vardır. O insanın kaslarına ve kemiklerine uygundur; kurtçuğa uygun değildir. Bağır-saklara gelen kandan da kurtçuk olmaz; kan gibi mideden (demevi maddeden) kurtçuk oluşmaz. Muhtemelen kurtçuğun maddesi balgamidir. Eğer madde bağırsaklarda ısınır ve kokuşursa ve bağırsaklarda çok miktarda bulunuyorsa, orada baki kalır; orada kalmaya devam eder. Balgamin maddesi yenen yiyeceklerden, tohumdan, sindirim zaafından ve soğuk organların mizacı dolayısıyla kurtçuk oluşur. Orada onların olması şunu gösterir: Yiyecekler gevşek ve yumuşaktır. Örneğin buğday, fasulye, bakla ve ince kuru besinler, pişmemiş et, yoğurt, sebzeler, taze meyveler, ekşi süt, iç yağı gibi. Bu besinleri sıcak suyla yıkamadan yememelidir. Aynı şekilde dolu mideye cinsi münasebet yapmamalıdır.

Kurtların çeşidi 4 gruptur; çok uzun kurtçuklar, yuvarlak kurtçuklar, onlara zıt gelişen ve yuvarlak kurtçuklar ve küçük kurtçuklardır. Şüphesiz onların nasıl oluştuğu konusunda fikir uyuşmazlığı vardır. Onların oluşmasında ileri sürülen itirazlardan biri onların rutubetten oluştuğudur. Onların parçalara ayrılması hâkim bir özellik değildir. Onlar bağırsaklardan karaciğere doğru çekilir ve kötülük bakımından biri diğerinden daha az kötü değildir. Bazılarına göre, onlar farklı rutubetlerden oluşur; dolayısıyla boyutları farklıdır. Kurtçuklar karaciğere doğru adeta çekilir; onlar genel olarak dışkıda bulunur. Onlar (küçük kurtçuklar) rutubeti fazla olduğu için, karaciğere yakın yerlerde oluşur. Küçük kurtçuklar dışkının çıkış yerine yakın yerlerde

oluştugu için dışkının dışarı atılması sırasında onunla birlikte dışarı çıkar. Bazı kurtlar iki rutubetli ortam arasında oluşur.²³⁴

Ancak bağırsakların üst tarafında olan rutubet, daha önce zikredilen rutubet nevindendir. Bununla birlikte, rektumda zikredilen rutubet ikinci olarak zikredilen rutubet gibidir ve o kör bağırsak ve üçüncü olarak zikredilene de benzer. Uzun olan kurtçuklar birinci rutubetin önündedir.

Bazen bu kurtlar kol uzunluğundan daha da uzun olabilir. Yuvarlak olanlar ve yassıları bağırsak içindeki rutubetten oluşmuştur. Eğer onlar yukarıdaki bağırsaklarda oluşmuş olsaydı, özellikle çok fazla ağırlık oluştururdu. Bazen onlar sadece kolon bağırsağı ve kör bağırsakta görülür. Sonra mide tarafına ve makat tarafına çekilir. Küçük kurtçuklarda, ikincisi söz konusudur (makat tarafına çekilir). O kurtçuklar yassıdır; yuvarlaktır; bağırsağın yüzeyinde camsı bir görünümü vardır. Bağırsağın örtüsünün üstünden kayıp onun içine gizlenir. Sanki oradaki kokuşmuş maddeden oluşmuş gibidir.

Küçük kurtçukların zararı daha azdır. Çünkü onların kökleri yoktur; onlar güçlü ve yoğun artık maddeyle dışarı atılır.²³⁵ Ancak onlar geriye kalıp diğerleriyle bir araya gelip büyürse onlar zararlı madde oluşturur. Daha sonra, uzun kurtlara gelince onlar o kadar tehlikeli değildir. Ancak onların yarattığı araz kötüdür. Onların arazları ve çoğunlukla safrası makattan çıkar. Küçük kurtçuklar makattan çıkar. Çünkü oraya yakındır ve onlar zayıftır. Uzun kurtların onlarla karıştırmamak gerekir. Uzun olan kurtlar faaliyetleri olarak daha yögundur; küçük kurtçuklar dışarı atmak daha kolaydır.

Bağırsağında kurt olan kişide ateşli hastalık olursa, onun arazları güçlü ve kötü olur. Çünkü humma yiyecekleri yok eder; harap eder, ayrıştırır ve bunu bağırsaklarda yapar. Çünkü yüksek ateş tabiatı bozarak ona eziyet ve hiddet yaratır; rahatsız eder. Kurtçuklar safra oluşturur ve eğer onun üzerine yüksek ateş olursa bu kişide sıkıntı yaratır. Ayrıca, bağırsakta o yüksek ateş yara ve gevşeklik oluşturmuşsa onun

234 TM: onun bağlantısında ve farklılaşması ve infisalinde çokluk yoktur. Belki bu sebepten muttasıl ve bu sebepten kısımlara ayrılır.

235 TM: Binaenaleyh az zararlı olur.

sıkıntısı şiddetlidir. Bazıları, kurtların bağırsaklarda bir delik açıp çıktığını gözlediğini söylemiştir. Bana göre bu kocaman bir hikâyedir. Yine onlara göre, kurtlar kötü buharlardan oluşur ve beyne kadar çıkabilir. Bazen kurtlar bağırsaklarda tıkanma²³⁶ ve hummadan dolayı sıkıntıya sebep olurlar. Doğada olduğu gibi, bağırsaklardaki kurtlar da bağırsağın içindekileri temizleyerek ona yararlı olur. Sinekler ve benzerleri de sıkıntıları gidererek yararlı olur. Çünkü bağırsaklarda pişmiş olan, kurtlar tarafından temizlenir, ancak kurtlar vücut kadar tenkiye edemez. Doğada kurtların ve sineklerin büyük yararı vardır; havada onların yararı çoktur. Ancak insan vücudunda bağırsaklarda onlar afet oluşturabilir. Bağırsaklarda mevcut besini katılaştırır, çünkü onların da besine ihtiyacı vardır. Onların çok fazla hareket etmesinden dolayı kulunca sebep olurlar. Bazen de onlar yenen besin maddelerini çok fazla tüketirler ve iştihanın artmasına sebep olurlar.

Kurtlar yüzünden sara, kulunç ve köpek iştihası oluşabilir. Bazen *bolimus* (*bulimia*, *doymama hastalığı*), mide ağzında iştih kesilmesi ve bazen iştih artması, bazen de iştih azalması olur. Bu da hafakan oluşmasına sebep olur.

Çoğunlukla çocuk yaşta ve gelişim döneminde bu olaylar görülür. Kurtçuk çoğunlukla çocukluk çağında olur. Bu çocuklarda genellikle idrar tutulmasına neden olur. Biraz daha az olarak, gençlikte ve çok az da yaşlılıkta görülür.

Bütün hepsinde böyle olur. Başka fazlalıklardan dolayı çoğunlukla korku oluşur. Çünkü yenen meyvelerden ve başka kokuşmuş yiyeceklerden, çoğunlukla uyku hali, titreme, heyecan olur ve hasta bitkin düşer. Yoğun perhiz kurtların atılmasını sağlar.

Bağırsaklarında kurt olan kişide had derecede ateş ve yoğun bozukluk oluşmazsa, bu kişinin kuvvetli ve sağlıklı olduğu anlaşılır ve bu onun def etmeye iktidarı olduğunu gösterir; özellikle sonra onlar (kurtçuklar) azalır. Şüphesiz eğer güve çıkarsa, bu kötüye alamettir. Genel olarak, onlar hummada dışkıda çıkar. Özellikle yüksek ateş düşmeden önce görülürse, durum iyi değildir. Humma durumunda kurtların dışarı çıkması iyi olmaz. Eğer onunla birlikte kan da var-

²³⁶ TM: tutulma ve içindekini atamama

sa, yine durum kötüdür. Vücutta ve bağırsaklarda korkutucu sıkıntı olur. Ancak onun kusmayla çıkması midede kötü hıltların olduğunu gösterir.

Ortak Belirtiler. Geceleri hastanın ağzında kuruluk vardır, çünkü gündüz o kişinin ateşi vardır ve gece rutubet görülür; sıcaklık yayılırsa rutubeti de çeker. Bu da midedeki kurtların gelip, beslendiğini gösterir. Onunla bağlantılı olan, deride, ağız içinde ve dudakları kuruluk oluşur. Dışarıdaki havada dudakların kurumasında yardımcı olur. Hasta dudaklarını dili ile ıslatır; rutubetlendirmeye çalışır. Bağırsaklarında kurt olan kişi sıkıntılıdır. Hasta kelimeleri zor söyler; konuşması ağırlaşır ve genel olarak, boğazı da vücut kadar rahatsızdır; sıkıntı verir. Bazen hastada hezeyan görülür; ondaki kurtçuklar kötü buharla yukarı çıkar ve kranitis arazları gösterir. O bez bir torbada bulunmaz ve kulaklarda çınlama yapmaz. Dişlerde değişme olur. Özellikle gece hasta dişlerini gıcırdatır. Bu durum sıklıkla görülür. Sanki kişi bir şey çiğniyor gibi yapar; iştihası vardır; dilini dışarı çıkarır; uykusunda huzursuzluk vardır; düzensizdir ve genellikle ıstırap hisseder; düzenli soluk alamaz; göğsünde sıkışma olur. Genellikle kusmayla birlikte bu araz ortaya çıkar. Kişi baskı hisseder; sesi kesilir ve nabızı zayıflar ve düşüyor gibi bir heyecan hisseder, dışkısu su gibidir; nemlidir. Sebeplerini kendi kısmında anlattığımız gibi, iştihasında azalma olabilir. Bazen susuzluk arız olur. Bundan kaçınmak mümkün değildir. Aynı zamanda onlara bizim daha önce zikrettiğimiz başka hastalıklar da görülebilir.

Eğer hastalık şiddetlenirse ağırlı azalır ve hasta titremeye başlar ve yine sanki arenaya fırlatılmış gibi harap olur. Bazen ona kusma arız olur; yüz rengi ve göz rengi değişir; yüz ve gözün karardığı belirlenir. Bazen nefes alıp vermesi sıklaşır ve titreme ve sarsılma görülür; karnı uzar ve sanki su toplanmış gibi olur. Onların karnı sanki şarap taşı gibidir. Bazen testisler de şiş olur. Nadiren damarlar genişler (varikosel?).

Kurtçukların hafif belirtileri: Onlar ortak ayrıntıya sahiptir. Sonra onların uzunları (kurtlar) mide ağzında karışıklık yaratır; gevşeklik oluşturur; onun bağırsaklarında kolik oluşur; solunum güçlüğü olur; çoğunlukla hastanın iştahı azalır; yiyecekten nefret eder ve hıçkırır.

Bazen akciğerlerde kalpte ve çevre organlarda da çarpıntı olur. Kuru öksürük oluşur; hafakan oluşur. Nabız da zıtlıklar vardır ve uykudan uyanma alışlageldiği şekilde olmaz; tembellik olur; hareketleri, bakişları depresiftir; dik dik bakar; gözlerini açar. Muhtemelen çukurlaşır. Sanki yeni kızarmış gibidir. Sonra renk değişim görülür.

Yuvarlak kurt olduğunda çoğunlukla onunla birlikte iştihâ çok olur. Onlar çoğunlukla mideden uzaklaşır ve mideye zarar vermez. Yiyeceği alır, kapar ve açlığı harekete geçirilir; aşındırıcı ve kuvvetli inciticidir; yapıyı gevşetir; göbeğe doğru meyillidir; yapıda kesikler, yırtıklar oluşturur. Ancak küçük kurtlar makatta kaşıntı yapar; sıkıntı yaratır. Bazen onun verdiği sıkıntı baygınlığa sebep olur. Bu kurtların bulunduğu kişilerde, bunlar (makattaki kurtlar) bir örtü altında toplanıp, orada yoğunluk oluşturur. Bazen kurt olan kişilerin uykusunun yanı sıra, durumunun sorgulamasının da yararı vardır.

Tedavi: Kurtların tedavisinde ilkin kurtların zikri geçen yiyeceklerden oluşup oluşmadığının sorgulanması gerekir ve²³⁷ sonra, bağırsaklarda toplanan kurt oluşturan balgamı temizlemek ve kurtçukları öldüren ilaçlar kullanma konusu ele alınmalıdır. Zehirlere kıyasla, kurtlar yiyeceği çeker. Onların (kurtlar) bazıları sıcak, bazıları soğuktur. Onları biz zikredeceğiz. O ilaçlar kolayca öldüren ilaçlar verilmelidir. Onlar kurtları def eder; kişiyi ishal yapar; sonra öldürür. Kurtlar kendiliğinden atılmaz. Kurtlar öldürüldükten sonra, onlar kurur, ancak bağırsaklarda kalmasına izin verilmemelidir; karından atılması gerekir. Bu durumda üçüncü derece sıcaklıktaki ilaçlarla az miktarda verilerek, hasta tedavi edilir. Ancak kişinin humması varsa veya şiş varsa, ona ısıtıcı ilaç, sıcak mizaçtaki kişi için zıt etki yaratır. Bunun için bağırsaklarında kurt olan hastaya tatlı ve yağlı ilaçlar verilir. Ona içecek şuruplar verilir ve oluşan her şeyi atılması tedavinin devamı olarak lavman uygulanır.

İlaçlar vasıtasıyla ölen olan kurtların rektumdan atılması gerekir. Bazen uygulanan yağlar ve tatlılarla bağırsaklardaki kurtlar, bunları sevdikleri için, onlarla birlikte dışarı atılır. Karın boşken, ilkin şurup-

²³⁷ TM: kişi kurt oluşturan yiyecek ve içeceklerden kaçınmalıdır.

larla tedavi edilir.²³⁸ Eğer onlar için öldürücü olan zehirli ilaçlar, sütün, kebabın ve benzeri şeylerin içine konursa ve onları kurtlar yerse, bu ilaçlar onlar için (kurtlar) öldürücü olacaktır. Ascarisin atılmasında yararı olan biri de *abrimun* denen hayvanın tüyleridir. Bazı menekşeler onları öldürerek yararlı olduğu gibi, ishal de oluşturur. Biz *Akrabadin*'de onun pişmişinden söz ettik. Yine 3 gün ayran yemekle birlikte içilir; onun üstüne üstübeç ilave edilir. Daha sonra 6 miskal pirinç, 3 dirhem erkek eğrelti otu, 3 dirhem kamala ağacı alınıp un haline getirilir. Ekşi sirkeyle karıştırılır; ona 1 ukiye ballı sirke konup, kebabların üzerine konarak hastaya verilir; bu kurtları bertaraf eder. Sonra bir miktar ondan hastaya içirilir. Hastanın bununla kurtlardan kurtulduğu tecrübeyle görülmüştür.

Elli İkinci Kısım

Soğuk İlaçlar ve Az Sıcak İlaçlar

Kişniş alınıp, geyik otu, kereviz tohumu ile karıştırılıp içilir. Çok güçlü bir ilaç olup, kurtları öldürür. Ballı sirkeyle veya peynir suyu pişirilerek hastaya verilir. Hurma, şeftali yaprağı, suyu, şevket-i Mısıriyye (Mısır'da yetişen dikenli bir bitki) gibi. Bunların çok fazla sıcaklığı yoktur ve etkilidir. Aynı zamanda ekşi nar ağacı kabuğu zamk ve geceleyin suda pişmiş muz; hepsi birlikte süzülüp hastaya verilse, kurtlar için öldürücü olur. Aynı zamanda bu bitkilerin kökleri pişirildikten sonra elde edilen su da kurtlar için öldürücü olur. Kuru sinir otu da yararlıdır.

Yine bir başka terkip: Suya bastırılmış sumak fevkalade yararlı olur. Malta mantarı, ayı karnı şarapla fevkalade yararlı olur ve keçi karnı çok yararlıdır. Bakla tohumu şarabından çok miktarda içilirse, kurtları öldürür. Aynı şekilde acı hindiba, acı marul, ezilmiş, parçalanmış kereviz ve parçalanmış geber de yararlı olur. Bunların karnında kurtlar için öldürücü olduğu söylenir. Demir hini de bu ilaçlara yakındır. Onda gücü de bu arazları dışarı atma gücüne sahiptir; örneğin söğüt ve şeftali suyu, küsküt, acı hindiba, yavşan ve bunların benzerleri dövülerek veya sıcak su veya ballı sirkeyle içilir.

Elli Üçüncü Kısım Küçük Kurtlar İçin Alınacak Tedbir

Muhtemelen küçük kurtları fazla tuz yüklenmesi öldürür; sıcak su ile de onlar ölür ve ondan daha güçlüsü, bu terkiyle lavman yapmaktır: Kantaron, yalancı safran, koyun pisliği, kedi otu, ebucehilkarpuzu yağı sıcak olarak alınıp kullanılır. Bundan daha da güçlüsü katranla yapılır. Özellikle, ekşi kayısı ve ekşi şeftali ile hazırlanır. Bunlar pişirilir ve onların sütü ile yapılan lavman öldürücü olur. Yine katranla da lavman yapılır. Burada Yunan siklameni ki buna *bubur-u Meryem* de denir, alınır ve onunla erik ağacı kabuğu ilave edilerek, lavman olarak makattan lavman olarak uygulandığında küçük kurtlar için öldürücüdür. Bundan dolayı tuzlu et makata adeta gömer gibi, içine sokulur ve daha sonra onun bağlandığı ipler hızla çekilir; kurtçuklar etin üstünde toplandıktan sonra, bu çekme işi yapılır. Bunun için çekmeden önce 1 saat kadar beklemek gerekir. Ancak sonra dışarı çekilir. Kurtlardan temizlenene kadar tenkiyeye devam edilir.

Elli Dördüncü Kısım Kurtçukları Olanlara Yapılan Lavman

Kurtlar için zikri geçen etkili ilaçlarla lavman yapılır. Bunun için onlara uygulanan müshillerden, örneğin iç yağı, sabır, salep, eşekhiyarı güçlü bir terkip olur; gerektiğinde uygulanır. Onlara lavman içine katran konarak uygulanması fevkalade yararlıdır. Böylece makatta uygulanan ilaçlardan dolayı zehirlenme ve içeceklerden dolayı zaaf ve uygulanan yakıdan dolayı midede görülebilecek zaaf önlenir. Sen bütün bunları bilmelisin. Bazen tuzlu meyve suları ve boraks ve benzerleriyle lavman yapmak yararlıdır. Aynı zamanda şeftali yaprakları suyuyla dut kökü sütüyle, nar kabuğu suyuyla yapılan lavman, özellikle de kişinin ateşi varsa, yararlı olur.

Elli Beşinci Kısım Kurtçuk Olan Kişilere Uygulanacak Lavman ve Yakular

Yakı yapmak için burada güçlü ilaçlar kullanılır; örneğin ebucehilkarpuzu yağı, inek safrası, eşek hiyarı öz suyu gibi ve yine katran ve sabır kullanılır. Eğer sabırla yakı yapılacaksa pelin otu veya sabırla

ayvanın suyu veya nane suyu ile oluşturulur. Bu yakı kurtları öldürür ve iştihayı ortaya çıkarır. Eğer şunların hepsi bir araya getirilse iyi bir yakı oluşur: Siyah kimyon, taze ebucehil karpuzu suyu veya onun yağıyla oluşturulan öz suyu ile bir terkip oluşturulup karın üzerine ve göbeğe uygulanır. Denir ki, bu terkip yabani keçi kemik iliği ile karıştırılrsa bu terkip de yararlı olur. Aynı zamanda, zikredilen ilaçlardan yağların yakı olarak kullanılmasında yarar vardır; papatya yağı ve pelin otu yağı özellikle yararlı olur.

Elli Altıncı Kısım

Kurtçuklara Uygun Yiyecekler

Kurtçuklar hastaya zıt olan yiyeceklerle beslenir. Yenilenler gevşeklik oluşturmamalıdır; sıcak ve kuru olmalıdır. Kurtların atılması bağırsakları cılalayan, kayganlaştıran yiyeceklerle olur. Bundan dolayı onların beslenebilmeleri için ekşi su ve lahana tercih edilir. Onlara güvercin eti de yararlı olur. Bu hastaların hepsinde tuzlu su yararlı olur. Eğer hasta ishal olursa ve ateş varsa, onları çorbayla ve özellikle balıkla beslemelidir. Şüphesiz onlar kötü bir öldürücüdür. Aynı şekilde ekşi nar suyu da aynı etkiyi gösterir. Eğer ishal daha zayıfsa onun güçlendirilmesi gerekir. Eğer onlar sindirilemezse et suları veya çorba cinsinden yiyecekler de verilir.

Terkibin verileceği zaman ve tertibi kurtçukların hareketlenip, heyecanlanmaları için, hasta aç bırakılmamalıdır. Çünkü onların gevşekliği bazen de iştihayı azlığı buna sebep olur. Kurtların yiyecekleri farklıdır. Hasta kişi her defada az yiyecek yemelidir. Eğer ishalden korkuluyorsa daha önce senin öğrendiğin yakılardan uygulamalısın. Ancak küçük kurt sahipleri öncelikle iyi keymusla beslenmelidir. Bunlar hızlı sindirilen yiyecekler olmalıdır. Şüphesiz elbette, eğer hastanın gücü artarsa kurtçuk orada tutunamaz. Eğer keymus iyiye kurtçuklar azalır. Keymus kötü ise kurtlara madde oluşturur.²³⁹

²³⁹ TM: Belki gerekir ki çuğ sebebiyle kurtçukların hareketinde önce rahat vakitte beslenir. Onların yiyecekleri farklı olur. Her defada az yemek yemelidir ve eğer ishalde korkulursa karın üzere senin bildiğin kabız eden ilaçlardan zımad olunur. Ancak küçük kurtları olan ilkin mevcut olan yiyecekler budur ki onların yiyeceği kimisi güzel ve inhizamı seriğ olan yiyecekleri cinsinden kılınır. Küçük kurtçukların yeri baid

Elli Yedinci Kısım

Karın Üzerine Darbe Alma ve Düşmenin Tedavisi

Bu hastalıkta iyi olan şudur: Mümkünse kan dışarı atılmaz. Bundan sonra kendir, kardeşkanı, Ermeni kili, kehribar; her birinden 1 dirhem alınıp, yoğun, tatlı şarapla içilir. Eğer kan inmesi veya ishal olursa zikrolunan ilaç içine 1 kırat afyon katıp öylece hastaya verilir. Bu konudaki diğer çalışmaları bundan sonraki kitabın (*Dördüncü Kitap*) vurma ile ilgili kısmında ele aldık.

Makat Hastalıkları

(1 makaleden meydana gelmiştir)

Birinci Kısım

Makat Hastalıkları Hakkındaki Bütün Açıklamalar

Bilinmelidir ki, makattaki hastalıkların tedavisi birkaç bakımdan zorlayabilir. Makatta bir zorlanma ortaya çıkınca hastalık ilerler ve aşağıdan yukarıya doğru dönüşü yaralı olur. Hastanın hissi şiddetlidir, yoğundur ve şüphesiz hastalığın yeri aşağıdadır. Bundan dolayı, her zaman hastalığın ilerleyişi aşağıya doğru gelişir ve orayı (makat) hareketlendirir; ağrısı, sancısı artar ve sükûneti öyle bozulur ki ilaçların yararı olmaz. Onun iyileşmesi, düzeltilmesi mümkün olmaz. Bundan dolayı ona gerekli olan ilaçlar verilirse, ancak hastalık azalır. Çünkü onun yeri aşağıdadır; fazlalıkların da aşağıya inmesi kolay olmalıdır. Özellikle, eğer orada zaaf varsa, bundan bozukluk oluşabilir; [fazlalıklar orada çok zararlı olur].

İkinci Kısım

Basurlar Hakkındaki Kısım

Bilmelisin ki, çoğu kez basurun, rektumdaki ve onun üst tarafındaki bağırsak yaraları olduğu zannedilir. [Kanamaların basurlar kanı olduğu zannedilir]. Basurun birkaç sınıfı vardır. Bunlardan en biline-

olmak hasebiyle Yiyeceklerin kurtcuklara müzade (mudade) olan kuvveti baki iken kurtcuklara ulaşamaz. Ne zaman tenavül olunan yiyecekler güzel keymus olsa, keymus fasid (kötü) ve kurtcuğu müvellid olan madde kurtcuklar az olup o vechile yararı olur.

ni meme şeklinde olanıdır; diğeri eldiven gibi ve dut gibi olanlardır. Meme gibi olan küçük memelere benzer; üzüm gibi olan yuvarlaktır; rengi erguvaniye meyillidir. Dut gibi olan gevşek ve demavidir. Basurlar aynı zamanda ikiye bölünür; bir kısmı dışarı doğrudur; diğeri makatın içine batmış gibidir. O dışarıdan görülmez; özellikle penis bölgesinde olur. Bazen şiş dolayısıyla idrar tutulması olur. Üçüncüsü görülen bir bölgededir, ancak onlar saklıdır; gizlenmiştir. Gizli olanlar da kanayan ve kanamayan olarak ayrılır. Basur aynı zamanda birçok damarın açık olmasından veya olmamasından akışa açık olan ve olmamasına bağlı olarak ayrılır. Çoğunlukla basur sevdavi ve sevdavi demevi maddelerden balgamdan oluşmuşsa balon gibi oluşumlar meydana getirir. Balığın karnından çıkan balonlar gibi oluşumlar meydana gelir. Meme şeklinde olan açıkça sevdavidir. Dut gibi olan karına meyillidir; üzüm gibi olan kansıdır. Galen'in dediğine göre, makattaki damar ağzılarının açılmasından basur meydana gelir. Güney ülkelerinde güney rüzgârlarının artmasından kaynaklanmış olabilir. Açık olan basurda, damar ağzıları açıldığında, akacak kanın tutulması gecikmez; kan orada hapsolmaz. Hatta zaaf sonlandığında ve durum rahatlamış gibi olsa da, hafakan oluşur ve siyah olmayan kan görülür. Kanın azar azar dışarı çıktığı belirlenir. Eğer kadında basur kanı rahme doğru meylederse, o menstrual kanla birlikte dışarı atılır. Yine bu fiil sanatkârane bir şekilde yapılır ve menstrual kan dışarı atılır. Birçok kişide basur olduğu renklerinden anlaşılır. O sarıdan yeşile döner. Çoğunlukla burun kanaması olanlarda basur ortadan kalkar.

Tedavi: Basur tedavisinde ilkin vücudun sağlıklı olması gerekir; kötü kan alınır. Hatta safenden kan alınmalıdır; sırttan ve bacağın iç tarafındaki damardan kan alınmalıdır. Bu 2 yerden kan alınması yararlı olur. Dalak veya karaciğeri tedavi etmek gerekir. Çünkü bu şikâyet (hastalık) kötü kan sahiplerinde olur. Burada ağrı ve şiş yoktur ve gaz birikmesi olmaz; çoğu zaman ilaçla tedaviye ihtiyacı olmaz. Bazen orada fistül ve parçalanma (yırtık) oluşur. Bu durumda katı atıkların (dışkı) makata eziyet vermemesi için doğayı yumuşatacak şeyler verilmelidir. Meselenin büyümemesi için basurda yararlı olacak müshiller ve yumuşatıcı ilaçlardan verilir; örneğin balsam hâpi gibi ve teke dikenî tohumu, binbirdelik otu tohumu ve zikrettiğimiz

diğer tohumlar gibi. Basurda kötü açılmış kısımlarda toplanmış olan kanı akıtmak gerekir. Mümkünse saf, kırmızı kan gelene kadar da kanamanın devamı sağlanır. Eğer bu tedbir yararlı olmazsa basuru kesmek veya içini boşaltmak ve orada dağlama uygulamak gerekir; yapılacak iş budur.

Bilmelisin ki basurda kanama oluyorsa ve makattan kan geliyorsa bunun sebebi kanser (bir nevi ülser), delilik, melankoli, sevdavi sara olabilir. Bu da ateşli bir nevi darı gibi sivilce oluşturan *cavres*, kanser, deri soyulması, uyuz, bağırsak kurtları, cüzam, zatülcenp zatürriye, beyin humması gibi hastalıklardan kaynaklanabilir. Basur da kanama kesilse, onda bu hastalıkların oluşmasından; yine karında su birikmesinden korkmalıdır. O durumda karaciğerde kötü şiş ve katı şiş olabilir ve mizaç bozulmuş olabilir ve akciğerde şiş ve kötü kanın atılamamasından oluşan akciğer ağrılarının oluşmasından korkulur. Eğer baştan kanın akması bayılmaya sebep olursa arpa çorbası, tebaşir, Ermeni kili yavaş yavaş içilir.

Basur İlaçları: Onların bazıları damarları açıcı, bazıları kapayıcı ve ağrı kesicidir. Bazısı kanı kesip, hapseder. Bazısı ağrıyı teskin eder. Basur ilaçlarından bazıları içerek alınır; içeceklerdir; bir kısmı katıdır ve bazıları da kokulardır, yakılardır, lapalardır. Buhar şeklinde alınanlardır. Bazıları sıvı şeklinde olup, içine hasta oturtulur.²⁴⁰ Basur ilaçları hem basit hem de mürekkep ilaçlardan oluşur. Bilmelisin ki balsam basurun görüldüğü devirlerde yararlıdır. Çoğunlukla onunla tedavide abartı, öncelikli olarak basur oluşumuna sebep olur. Kaysı yağı balsam içinde eritilerek, yarılmış mevcut basurlar içine uygulanırsa, yararlı olur.

Üçüncü Kısım

Basurların Kesilmesi ve Bağlanması (Dikilmesi)

Basurların tamamen bertaraf edilmesi kesmeyle olur. Bazen de sıcak ilaçlar verilmelidir. Eğer basurlar çoksa onların hepsini kesmek gerekmez. Muhtemelen Hippokrates'in de dediği gibi, basurların çıkıntısının biri bırakılır, sonra tedavi edilir. Muhtemelen iyi olan şü-

²⁴⁰ TM: Ancak bu iyi değildir.

dur ki basurlar bir defa kesilerek tedavi edilir. Bundan sonra sabredilir; beklenir ve bir defa daha yapılmaz. Ondandır doğal olarak kötü kan ondan çıkar. Bu kesik dışkının atılması için alınan bir tedbirdir.²⁴¹ Eğer basur görülmemiş tipte ise, onun tedavisi daha zordur.

Muhtemelen onun kökü ibrişim veya keten ipliği ile dikilir veya güçlü bir iplikle o kısım birleştirilir. Basurun bulunduğu yere ilaç uygulanır ve onunla gizli basur düşmezse ve ilaç cevap vermezse, o kısım aletle kesilir. Örneğin sıcakkan alma kabı veya makat üzerine bir şey konup makat dışarı çıkarılır. Sonra sıkıca kalıpla tutulur. Onun hızla geri dönmesinden korkulursa şişen kısmın 1 saat kadar o şekilde korunması (makatın içe dönmemesi) sağlanır. Bazen hızla şiş kısım dikilir; basur dışarıda kalır. Başlangıçta hastaya kantaron suyu, taze dereotu suyu, dağ üzümü verilir ve onlarla bal karıştırılıp macun yapılır ve makata uygulanır. Bunlar makatta biraz hareket oluşturur; titreme yapar ve mabadı dışarı çıkarır ve dışkının atılmasını sağlar veya boğa safrası ve boraks karışımı makattan hastaya uygulanır veya biber, boraks veya buhur-u Meryem usaresi içinde hepsi karıştırılarak veya kuru üzüm suyu da verilir. Bu ihtiyaten basilik damardan kesme işleminden önce veya delme işleminden önce kan alınır. Eğer basur kesilmesi istenirse o açık ya da gizli olsun o (makat) kendi tarafına doğru çekilir, sonra keskin ve temiz bir aletle kesilir, ancak onun kökü kesilmemelidir. Bu durum felaket yaratır; şişler oluşur; çok ağrı olur. Bazen idrar zoru oluşur. Sonra bizim zikrettiğimiz şekilde kanama durdurulur. Çok fazla kanama olmazsa basilikten kan alınır. Şüphesiz kan zikredilen açıklıktan alınır. Kan almak yararlı olur. Ancak bu uygulama güçten düşmeden ve ağrıdan korkulmuyorsa uygulanır. Bazen soğan öz suyu uygulamak yeterli olur.

Hekimler onun kökünde küçük veya büyük olmak üzere, yarısının

²⁴¹ TM: belki gerekir ki budur ki fazıl Hippokrat'ın bu kısımda olan vasiyeti istimağ ve kabul olunup mutada olan basurun biri terk olunup maktuğ olanların idmal ve elhami için tedavisi olunmalıdır. Belki çok sevap olan budur ki basurlar müteaddide defa kesilmeyip bir defada bade vahid yani ufak müteferrikada kesilir. Eğer bu veche üzere demirle kesme sabr ederse ve diğer işte basurun biri terk olunur hatta o metrukten akışı müteaddid olan kan akışı olup bütün olarak kan münkatiğ olmakla zikri sabk eden hastalıklara mudi olmamalıdır.

dan veya dibinden delik açmak istemişler ve bu durumda makatta şişler ve ağrı oluşmuştur. Onun üzerine haşlanmış soğan veya haşlanmış pırasa konmuştur veya yağlı ekmek uygulanmıştır. Hasta kabız yapan tutan kaynamış meyve suları bulunan cam bir kaba oturtulur. Bu suyun içinde sirke ve haşlanmış mazi suyu ve nar kabuğu suyu vardır. Bunun yanı sıra içine bitki konmuş etlerden yapılan merhemle hasta tedavi edilir. Basurda delik açılması ve kesilmesinin amacı, onu tedavide kullanılacak ilaçların güçlü bir şekilde etkilemesidir. Eğer bu gibi yapılarda şiddetli ağrı ve baygınlık hali belirlenirse ona şunun gibi ilaçlar verilir: Yağlanmış (bitkisel yağlarla) Yahudi balsamı, yabani çörek otuyla yakı yapılır ve makata uygulanır veya sıcak ekmekle yumurtanın sarısı biraz afyonla yakı haline getirilir. Kesiklerden kaynaklanan ağrıyı sakinleştirmek için *dazi*, hurma şarabı ve benzerleri içine oturtulur veya onlarla sıcak kompres yapılır. O meyve suları içinde keten tohumu, hatmi, lahana ve benzeri tohumlar pişirilip uygulanır.

Makatta basur memelerindeki şişlerde şunlar uygulanır: üstübeç 3 ukiye, *sokulus*, kurşun kiri 1 ukiye, mastika 3 dirhem, üstübü (katranlı üstübü) alınır.²⁴² Karını yumuşatmak için bunlardan ilaç yapılır. Bu terkip katılaşıya kadar karın üzerinde uygulanmaz. Şişleri yumuşatarak, idrar tutulması tedavi edilmelidir. Bunun için 1 gece ve 1 gündüz hastanın tuvaletini yapması engellenmelidir. Özellikle güç düşmesi görüldüğünde böyle yapılmalıdır.

Ancak basurun kesilmesinde tereddüt edilmediğinde veya delik açılmasında tereddüt edilmediğinde şu ilaçlar uygulandığında, o ilaçlar basuru yok eder ve onu hakiki eti görülür. Eğer hasta çok ağrı hissederse kabız yapan meyve sularının içine oturtulur. Bu uygulamadan önce basur yerine yağ uygulanmalıdır. Daha sonra üstübeç, kurşun kiri gibi maddelerle merhem yapılır ve hastaya uygulanır. Onlarla birlikte it üzümü suyu, fener çiçeği, gebereden alınıp merhem yapılır.

Bazen verilen ağrı ilaçları bir defada had derecede uygulanır. Basurun tutulması için hafifletilerek, ancak bir defa uygulanması mümkün olur. O ishal yapar: daha sonra karartıp, düşürür. Tavuk, tavuk

²⁴² TM: benç usaresi

üstüne bakır sülfat ve onların benzeri olanlar güçlü ilaçlardır. Zeytinyağı ile lahana çorba haline getirilip, sevdavi basur üzerine uygulanır. O ağrıyı sakinleştirir. Sonra düşene kadar (basur ölene kadar) uygulama devam eder. Ancak dut suyu ve benzeri sular da uygulanır. Oraya zaç uygulanırsa onu kurutur, düşürür ve de onu keser. Kan alma ve ishal çok yararlıdır. Onların üstüne tozlar, buharlar ve güzel kokulu ilaçlar uygulanır.

Dördüncü Kısım

Basurların Açılması ve Atılması Tedavisi

Öncelikli olarak basurda hastaya hamam yaptırılarak gevşetmek gerekir ve safenden bacağın iç damarlarından kan alınarak basurun açılması sağlanır ve damarları ovmak için şeftali çekirdeği, kaysı çekirdeği yağları ve sarı sakız, deve hörgücü yağı, geyik boynuzu ilığı, balgam ve diğer bunların benzerleri veya hepsi kullanılır. Sonra onların üstüne güçlü soğan öz suyu verilir. Onun içine *buhur-u meryem* de konur. Bazen zehirli bitki sütleri, sıvıları, kuru üzüm, güvercin pisliği ile hazırlanır. İlgili kısımda ifade edildiği üzere, bazen inek safrası suyla ve kirişle terkip ıslatılır ve basura uygulanır. Aynı zamanda sedef otu yaprağı, papatya yağı ve papatyanın kendisini yemek kanı dindirir ve mesamati genişletir. Helile tohumları ve helileyle birlikte basurda biriken kanı atar; inceltilmiş tohumlar da, basurlardaki hapsolmuş kanı atar. Bunun içine ebucehil karpuzu yağı 3 dirhem, acı badem 4 dirhem alınarak onlardan uzun fitil yapılır ve makata uygulanır. Hastaya 5 fitil verilir ve saat başı bir fitil uygulanır. Makatta şiddetli ağrı olduğunda gül yağı ile yok edilir. Safenden kan alınır. Bazen hiçbir şey vermeden kusmak basuru açar.

Beşinci Kısım

Basur İlaçları ve Basuru Açanlar ve İnce Tozlar

Güçlü toz halindeki ilaçlar verilmeden önce, geven otu su içinde ıslatıp makatın içine ağrıyan yere, kireç ve arsenikle karıştırılıp sabır otuyla ve yellerde kullanılanlarla karıştırılıp hamamda sürülerek uygulanır. Sonra kabız yapan şarapla makat yıkanır. Aynı zamanda taze gebere de yararlıdır. Sürerek uygulanan ilaçlardan taze iç yağı, kaysı

çekirdeği yağı, şeftali çekirdeği yağı, deve hörgücü yağı, şebboy yağı, kına yağı kullanılır.

Altıncı Kısım Fitiller ve Benzeri İlaçlar

Fitiller balla uygulanır. Balın üzerine yanmış kara kimyon toz halinde dökülür ve hastaya uygulanır. Bu şekilde kül halindeki fitiller arsenik ve benzerleriyle alınır. Bütün bu toz halindeki ilaçlarla ve balla fitil yapılır. Bu ilacın yararı çoktur. Ancak çok serttir: danaayağı kökü kesilip küçük parçalara ayrılır ve bir gün ve bir gece şarapta bekletilir. Daha sonra mümkünse hastaya uygulanır. Bazıları şöyle önerir: Nilüfer alınıp ondan fitil yapıp, yararı vardır ve bazıları da onun ağrılarını dindirdiğini kabul ederler.

Yedinci Kısım İçecekler

Bilindiği şekilde balsamdan haplar yapılır ve burada deniz salyan-gozu kabuğu ve bal kabağı kullanılır. Onlardan küçük haplar yapılır. Bir başka terkip: *helile, halleric helile, şir-i emlec (bir çeşit helile süte batırılmış olarak)* eşit miktarda alınır. Küçük haplar yapılır. Bu terkipten 5 kısım alınıp, şeftali çekirdeği yağı ile karıştırılır; hatta muamele edilip macun yapılır ve şerbet halinde alınan dozu 2 dirhemden 3 miskale kadardır. Kırmızı arsenik hapi: Kırmızı arsenik, yumurta kabuğu, kuduz otu, pırasa, eşit miktarda alınır; yarım cüz nışadır ve demir pası 4 kısım alınıp fındık büyüklüğünde haplar yapılır ve 6 taneden 7 hapa kadar içilir. Bu haplar cinselliği tahrik eder. Yine bir başka hap: kara helile, helilec (bir başka çeşit helile), emlec (helilenin bir başka çeşidi); her birinden onar ölçü alınıp yanmış su kabağı 7 ölçü, kehribar 3 ölçü, zaç 2 dirhem, balsam 20 dirhem, pırasa suyu içinde ıslatılır ve hap yapıp kullanılır.

Kaşıntılar İçin Alınacak İlaçlar: Demir pisliği, pırasa tohumu, nane tohumu; her birinden 1 dirhem, gebere meyvesinin kurusu 3 dirhem, pırasa suyuyla yeterince içilir.

Yine Bir Başkası: kara helile, yoğun balsam, rezene tohumu; her birinden 1 kısım; bahçe teresi 1 kısım alınarak hazırlanır ve her gün

şarapla içilir. Yine demir pasının elenmiş, ince unu 3 dirhem ile 2 dirhem beyaz bahçe teresi boş mide üzerine pırasa suyundan 1 ukiye ve ceviz yağından 2 dirhem içine konup içilir.

Bir Başka Terkip: Uzun loğusa otu, nezle otu, demirdikeni, acı badem, *nane* alınıp üzerine 1 avuç arpa unu konur ve pırasa suyu ile kaysı çekirdeği yağı ile macun yapılır.

Yine Bir Başka Terkip: 40 dirhem ardıç alınıp, pırasa suyu içinde birkaç gün bekletilir ve gölgede kurutulur ve un haline getirilip onun üstüne üzerlik, kırmızı şeytanterisi ve beyaz üzerlik, boy otu, *nane*; hepsinden 1 dirhem alınır onlara boy otu ve üzerlik yağı, kaysı çekirdeği yağı karıştırılıp diğer unlar ona ilave edilir ve bir cam kaba konup, 1 miskalden 2 miskale kadar içilir.

Başka Bir Merhem şöyledir; denenmiş bir ilaçtır: Kırmızı kına ve ılık su içine alınıp toprak bir kap içinde konur ve günde 3 defa içilir. Ballı sirke ve günlük alınır; içmek üzere basur için ilaç yapılır. Hastanın mizacı yumuşaksa helile tohumlarından macun yapılır; yararlı olur.

Kanı dışarı akıtmak ve basur için şu terkip yararlı olur: Kanın dışarı atılabilmesi için yılanıyastığı kökü balla karıştırılıp hastaya verilir. Helilenin kötü olanı kanı bozar ve basur için yararlı olur.

Sekizinci Kısım

Basur Ağrısını Sakinleştiren İlaçlar

Ballı sirke ve balsamdan; her birinden ikişer dirhem, günlükten 1 dirhem, afyondan yarım dirhem, bir nevi kaysıdan 1 ukiye alınıp, zambak içinde muamele edilir ve onun üzerine kunduzhayası otundan yarım dirhem ilave edilir. *Yine bir başka terkip:* Kuru nilüfer ve yarım kısım hatmi ile yapılan terkip de yararlıdır. Bir başka terkip: Sarıyonca, kırık mercimek; her birinden 1 kısım alınır ve beyne kemik iliği ile birlikte gül yağı ile karıştırılır. *Yine bir terkip:* hatmi yaprağı, sarıyonca, beyaz ilik ve gülyacı ile macun yapılır. Bu terkip gül yağı ile makat içine uygulanır. Safran, afyon, yoğun şarapla verilirse yararlı olur. *Yine bir terkip:* nehir yengeci, taze²⁴³ hayvan tersi (koyun pisli-

²⁴³ TM: Ördek yağı da çok yararlı olur.

ği), keçi böbreği yağı, beyaz mumla karıştırılır. *Yine bir başka terkip:* Özellikle şiş varsa papatya, sarıyonca ve biraz da safran alınır ve o haricen uygulanır ve keten tohumu öz suyu ve yoğun beyaz şarapla macun yapılır. Makat şişleri kısmında bile bu konuyla ilgili atıfları ve işaretleri yaptık. Şüphesiz bunlar şişlerin, kesiklerin, orada hissedilen yanmaların verdiği ağrıları teskin etmekte yararlı olur.

Kötü Akıntı İlaçları: Kötü kesiklerden oluşan kötü, bozuk akıntı varsa ve çok güçlüyse, güçlü ilaçlara ihtiyaç vardır. Bazıları damarların ağızlarının açılmasından oluşan kötü akıntıyı keser. Burada kanı kesip hapseden ilaçlar kullanılmalıdır. Örneğin sabır veya kendir, kardeşkanı, narçiçeği suyu, gelincik ve benzeri ilaçlar hazırlanır. *Yine bir başkası:* tavşan tüyü veya örümcek ağı dokusu, yumurtanın beyazı, Galen unuyla güçlendirilip yoğun şekilde uygulanır.

Kuvvetli bir terkip: Demir oksit, Arap zambıyla ve maziyla alınır; şiddetli olan şikâyetlerde kullanılır; bunlar yarar sağlamazsa kaynamış zeytinyağı içine keten konup, onunla makat dikilir ve de makatın kanaması durdurulur ve onun üzerine yoğun tozlar dökülür ve onlar makatta hareket oluşturur. Ancak onu kabız yapan bir terkip de şöyledir: Bütün kabız yapanları içinde tutan, kabız yapanlardan oluşan pişirilmiş meyve suları veya nar kabukları ve mazı ile onun içinde pişirilmiş şarap hastaya içirilir. *Bir başka İçki:* Helile, üstüne ona demir kiri ilave edilip, sirke içine konup 1 hafta süreyle yaraya uygulanır. O sirkeyle saflaştırılır ve balsam üzerine biraz konur; yudum yudum içilir. Ondan sonra geven otu toz halinde uygulanır. Basur üzerine bakır yaprağı, yakıcı kurşun zerreleriyle uygulanır. Yine burada arsenik, *İspanyol sineği (kantarit)*, nişadır toz halinde onun üzerine uygulanır ve zikredilenlerle hayvansal yağ ve benzerleri alınıp, çocuk idrarıyla karıştırılıp daha güçlü olan macun yapılır. Bu ilaç sıcak ilaçlardan olup, ona göre uygulanır.

Yumuşatıcılarla birlikte verilen bir ilaç da şöyledir: Servi cevizi külleri, şarapla yıkanır; yumurta kabuğu külü, hurma çekirdeği külü, acı bakla, kuru sarıyonca külü karıştırılarak kullanılır. Bu kısımda uygun olup, kullanılan ilaçlardan biri de şöyledir: tuzlu balık başı alınıp, ateşte kurutulur ve onunla aynı miktarda yeni peynirle beraber makat halkasına uygulanır. Aynı şekilde tuzlanmış balık kuyruğu, siyah

kimyon gerektiği kadar alınıp toz haline getirilip uygulanır; fevkalade yararlıdır. Buharlardan güçlü olanlarından biri de *belladur* (*mürekkep ağacı*) veya arseniktir. Başka ilaçlarla veya tek başına kullanılır. Kükürt de tek başına güçlü ilaçlardır.

Diğer ilaçlardan: şeytantsi kökü, devedikeni, süsen, kötü gebere kökü, kereviz kökü, ebucehilkarpuzu kökü, üzerlik, zerdeçal, pırasa tohumu, hardal, deve pisliği, soda, sabun otu, kına, geven alınır. Onlardan her biri tek tek ve birlikte alınabilir. Onlardan makata sürülecek bir terkip yapılır ve yasemin yağı ile macun haline getirilir ve hap yapıp saklanır ve buhar şeklinde de uygulanır. Bu ilacın da yararlı olur: Sabun otu, kına, geven, deve pisliği ile hazırlanan ilaç da yararlıdır. Bazen ılgın buharı da yararlıdır.

Terkip Şeklinde Buharlar: Geber kökü, kereviz kökü, defne yaprağı, *hac* (*al-hac maurorum*), ezilmiş olarak süsen, keten ve Malaka baklası, aynı miktarda olmak üzere, fındık ve zambak yağı alınır ve buhar halinde hastaya verilir. Yine denir ki şu terkip de buhar şeklinde uygulanır: Boraks ve bit otu cidden yararlıdır. Aynı şekilde iyi kalite kara nişadır deriye uygulanırsa iyi gelir. Bunun buharı bir tarafa toplanıp, makata, uygun taraftan uygulanır. Bu taraf deliğin olduğu ve kişinin üstüne oturduğu taraftır. Uygun şekilde dışkı orada toplanmıştır.

Dokuzuncu Kısım

Makata Uygulanan Sıvı Sıcak Kompresler

Güçlü sıvılardan, örneğin suda kaynatılmış kireç taşı, pis potasyum hidrat, arsenik tekrar tekrar kaynatılır; sonra onunla kireç taşından macun yapılır. Potasyum hidrat ve meyve sularıyla latif bir ilaçtır; kötü akıntıyı yıkar. Bir başka sürülerek uygulanacak terkip: taze ebu-cehil karpuzu alınıp dörde bölünür ve pubis kısmına konur. Onun üzerine sürüye ait devenin idrarı ve özellikle de Arap bedevinin devesinin idrarı bir müddet yazın en sıcak zamanında güneşte bekletilir ve öyle ki bir süre sonra idrarın miktarı azalır. Bu idrarın uygulanması çok yararlı olur ve bazen tekrar uygulanır. Taze keçiyoynuzu suyu makattan basura uygulanır ve o basuru yok eder oradaki maddeyi akıtır.

Onuncu Kısım Basur Memelerinin Besinleri

Basur hastası olanların etlerden ağır olanları, lifli şeyler, kanı harekete getirenlerden hiç biri verilmemelidir; yemeklerin üzerine dökülün soslar, kokulu nesnelerden yararlı olacak kadarı verilmelidir; hızla sindirilen yiyeceklerden verilmelidir; iyi etler, yumurta sarısı, yağ, peynir ve yağmur suyu ile yapılan yemek, çekme özelliği olanlar, ekmek ve az et karışımı, nohut suyu, susam yağı verilir. Ayrıca, Hindistan cevizi, şeker kamışı; çok miktarda kanlı akıntı olanlarda, pirinç, nar suyu, kuru üzüm, ceviz yağlarından, bitkisel yağlar, Hindistan cevizi yağı, badem yağı, kaysı yağı gibi bitkisel yağlar, deve butu kemiği iliği, yumurta sarısından omlet (et, yumurta, biber ve soğandan oluşan terkip) pırasa, biraz soğan, şeker kamışı, incir ve hurmadan verilir.

Makattaki Sıcak Şişler, Başlangıçtaki Sıcak Yapılar, Kesikler ve Basur Ağrıları Sonrasında Olanlar

Makat şişleri, daha başlangıçta ise çoğunlukla makattaki yarılmalardan arkasından basur oluşmasını takiben tıkanıklık oluşturur; orada kaşıntı vardır. Burada basur tedavisinin yanı sıra, oradaki kesik için de güçlü ilaçlar verilir. Eğer makattaki şişler bir yere toplanmışsa ve dışarı doğru uzanmışsa bunların eski şişler olmasından korkulur. Bundan dolayı onu eski şiş haline gelmeden önce tedavi edilmelidir. Öncelikli olarak, bu şişlerden kan alınmalıdır. Bazen kan almayla ağrı sakinleşebilir; onun üzerine üstübeç merhemi uygulanır veya yumurtanın beyazı, içine ısıtılmış gül yağı karıştırılmış kurşun konup vulvaya veya makata uygulanır; hatta makatın içine konur veya hastaya şu ilaç verilir: kurşun tozu 5 ölçü, nişasta 7 ölçü, üstübeç 2 dirhem, mum 3 ukiye, hayvansal yağ (ördek yağı) 2 ukiye, susam yağı yeterince alınıp ilaç yapılır veya onlarla birlikte onların 1/3'ü kadar tatlı şarap ve gül yağı ile ya da kemik iliği ile ekmek 1 ratl, safran 1 ukiye, afyon 1 ukiye, üzüm veya hurma şurubu, cidden iyi fener çiçeği yakısı karıştırılıp, hastaya uygulanır. Aynı zamanda bir başka yararlı yakı şöyledir: Yumurta sarısı, kabız yapan şarap içine karıştırılır; sonra mum ve gül yağı ilave edilir. Eğer başlangıçta şiş olursa ve bu makattaki kesikler

dolayısıyla olmamışsa onun içine gül yağı uygulanır ve yine basilik merheminden biraz alınıp, rafadan yumurtanın sarısı ile birlikte makat içine uygulanır. Yine bir başka terkibi pırasayla papatya veya amonyak zamkı ile üstübeç merhemi yapılarak uygulanır. Eğer ağrı çok şiddetliyse taze ban otu yaprağı, yabani sümbül alınır ve biraz su alınıp suyla merhem oluşturulur. Sonra onun içine ekmek konup karıştırılır; sonra ona yumurta sarısı ve başka bir şey karıştırılmadan, sadece gül yağı ilave edilerek merhem yapılır ve makata uygulanır. Yine mutedil sıcaklıktaki bandaj ve acıyı teskin eden ısıtılmış su içine hastayı oturtmak iyi olur. Bu suya keten tohumu, hatmi tohumu, hatmi çiçeği de katılır. Buğday unu tatlı usarenin üzerine dökülür ve zehir kısmında ve bu kısımda verilen iyi ilaçlara dönüp tedaviyi tamamlamak gerekir. Maddenin toplandığı kötü cinsten şişlere benzer yapı makata yakın yerde oluşmuşsa önce ördek pişirilir ve daha sonra uygun maddelerle makat boşluğuna uygulanır. Bu uygulama orada sertlik oluşmaması için yapılır. Bu tedavi Hippokrates tarafından da önerilmiştir.

On Üçüncü Kısım Makat Çatlakları

Makattaki çatlak ilaçla kaplanmalıdır. Bu örtü sıcak olarak uygulanır. Makatta, kuru pislik ve kötü şeyler sebebiyle çatlak oluşmuş olabilir. Pisliğin ağır, yoğun kuruluğu orada çatlak oluşmasına sebep olur. Basurdan da makatta yarık oluşabilir. Pislği güçlükle dışarı atmaya çalışmak makat ağzından kan gelmesine sebep olur; orada çatlak oluşur.

Tedavi: Bazı yarık ve çatlak tedavileri ağrı kesiciler ve kurutucu maddelerle yapılır. Onların bazıı yumuşatıcı ve rutubetlendiricidir. Bazıları şişler içindir ve gücü çözer veya ayrık yapıyı birleştiren ilaçlar verilir. Ancak yağlı, kabız yapan, tutan, kurutan ilaçlar da hastaya verilir; örneğin biraz mazi şarabın verilir ve daha güçlü olanı ise şöyledir: zencefil, narçiçeği suyu, üstübeç, kurşun oksit, kurşun külü, kötü gümüş kiri, bakır tozu, gül yağı ve biraz mumla hazırlanır. Yine bir başka merhem: Bilinen üstübeç veya üstübeç ve külleri, gül yağı, yumurta beyazı, kurşun pislği, gül tohumu ile pişirilir ve merhem haline getirilir. Burada koyun pislği ile yapılan yaraları kurutucu

merhemler de kullanılır. Yine bir başka merhem: Bir kısım kına ve 3 kısım beyaz mum gül yağı ile karıştırılır ve makata uygulanır. Aynı şekilde kurutucu yararlı maddeler de yine makata uygulanır.

Kanalları açmak için yün külü, nişasta, aynı miktarda zeytin yağı yarım ölçü alınıp karıştırılarak terkip hazırlanır. Bu terkipler de yararlıdır: Gümüş kiri, üstübeç, kurşun talaşı, ban otu, mum; aynı miktarda alınır; gül yağından yeterli miktarda ilave edilir. Yine bir başka terkip: Ördek yağı, kendir, geyik kemiği iliği, gül tohumu, çinko (tutya), yıkanmış altın veya gümüş tozu, kurşun külü, afyon, taze koyun pisliği, hindiba suyu, it üzümü suyu, gül yağı, biraz mum alınır ve onlar kefen bezi üzerine konup makata uygulanır. Bu terkip cerahati ıslah edip şişleri engeller ve elemi atar. Üzerine oturulacak terkip: Dağın ham hurması içine it üzümü, mercimek, gül, kabuklu arpa ilave edilip kaynatılır. Eğer makatta kaşıntı yoksa *simolik* (bir nevi mermer, Toledo toprağı), bit otu yağı ile pişirilip uygulanır. Güçlü bir başka terkip: Susam yağı, yoğurt, şap; her birinden 2 dirhem, safran (reçine), mum; her birinden 12 dirhem alınır ve gül yağı ile karıştırılarak hazırlanır.

Bu kısımda öz suları, yağlar ve nişasta, uçucu tozlar, kitre zımkı ve benzerleri de kullanılır. Bunların hepsi makat kesiklerinde, yarılmasında ilaç olarak kullanılır. Bunlardan biri de şöyledir: taze koyun pisliği, sığır iliği, yıkanmış nişasta, ördek yağı, tavuk yağı, gül yağından meydana gelir. Burada kullanılan reçetelerden biri de şöyledir: Sığır kolu iliği alınır. Aynı miktarda hamurla nişastayla karıştırılır ve makata uygulanır. Yine bir başka reçete: Deve hörgücü yağı ve sarıyonca ile merhem yapılır. Yine bir başka reçete: İnek baldır kemiği iliği, arpa unu eşit miktarlarda; geyik bacağı iliği ve geyik yağından birer ukiye, susam yağı 2 ukiye, nişasta 1 ukiye, kitre zımkı 1 ukiye alınır; hepsi birlikte bir terkip haline getirilir. Bunların hepsi tedavide kullanılır.

Sıcaklığı çok olmayan ve şiş olmayan makat yarıklarına yararlı yağlar muhtemelen şebboy yağı, süsen yağı, kaysı çekirdeği yağlar ve şeftali çekirdeği yağı cinsinden yağlardır. Onlar Arap zımkı içinde eritilir; çözülmeleri sağlanır. Onlar iç yağı ile yapılan macunlar gibi buharlaşır. Ancak şişlerde hangi ilaçların kullanılacağını sen daha önce öğrendin. Simolya (mermerden elde edilen bir nevi toprak), bit otu yağı da bura-

da yararlıdır. Kabız olanlar bunun içine zeytinyağı ilave edip oturtulur. Yine bir başka terkip: Mazı ile karıştırılıp bu terkiplerle yakı hazırlanır. Ancak makattaki yarıktan oluşan basurun üzerine üstübeç merhemi uygulanır. Ancak buradaki, yarıktaki maddeler bozuktur, kötüdür; ilkin yumuşatacak besin maddeleri ve içeceklerle tedavi edilmelidir; sarıyonca tohumu, ballı sirkeyle birlikte gece ve gündüz içilir. Eğer çatlaklardan bir şeyler akarsa keten alınır; mumla oraya uygulanır. Bu merhem şeklindeki maddeyle orası hafifçe ovulur ve hastanın kurutucu maddeler alması engellenir. Buradaki akıntı durdurulmalıdır.

On Dördüncü Kısım

Makatında Çatlak Olan Kişilerin Yiyecekleri

Bu kişiler ekşi şeylerden; tutan ve kurutan maddelerden de kaçınmalıdır. Bu kişilere *isfidbaced* (*soğan, et, ekmek, peynir ve tereyağı ile hazırlanan bir terkip*), ıspanaklı şeyler, deve hörgücü yağı, tavuk eti ve ördek eti verilir. Lahana ile *isfidbaced*, yararlı olur. Rafadan yumurtanın sarısı, özellikle diğer yemeklerden önce verilirse yararlıdır. Yumurtanın sarısı, pırasa, soğan ve inek yağı hastaya verilir. Bunlar bağlayıcı, yapılandırıcı terkiplerdir. Hindistan cevizi bademle şeker kamışı yararlı olur ve basuru olanların beslenme yolları bunlarla olur.

On Beşinci Kısım

Makat Gevşekliği

Bu hastalık felç mizacındadır veya böyle olmaksızın soğuktan oluşan bir durumdur.

On Altıncı Kısım

Felç (Paraliz)

Mizacı çoğunlukla içilen ince rutubetten oluşur. Bazen de sıcaklığa meyilli rutubetten meydana gelmiştir. Kişi bu hararet sebebiyle rutubetlendiren şeyler içer. Bu sıcaklık dokununca hissedilir. Bundan dolayı makatta bir sertleşme, katılaşma oluşur veya oluşan sıkıntı basur ve çatlak meydana getirir. Genel olarak sahibinin makat kasında afet oluşur. Makat üzerine düşme makatta zarar meydana getirir ve bütün bunlar makat sinirlerine zarar verebilir veya harabiyet oluşturur. Bu

bir defada olabilir. Onun ilacı yoktur. Ancak mizacı yavaş yavaş oluşursa, makatta gevşeklik oluşur ve istem dışı olarak dışkı dışarı atılır. Bazen o kısım dışı doğru uzar; sanki makat gevşemiş gibidir ve bu durumla beraber istemsiz dışkılama görülür. Çoğunlukla makattaki bu uzama ile birlikte kasılmalar da mevcuttur.²⁴⁴ Makattaki bozuk kasın durumu dokunulduğunda sert ve katı olmasından anlaşılır bazen bunlarla beraber orada his kaybı olur. Hisle birlikte sağlık geri gelir; hastalık iyileşir.

Tedavi: Bunun sebebi maddenin şiddetli soğuk olması halinde veya maddi olmayan soğuksa, afyon, kustus, ceviz, servi, sümbül, sarıyonca, bataklık sazı gibi bitkiler suda kaynatılıp suyu bir cam kap içine konur. Hasta ona oturtulur. Eğer daha güçlü bir ilaca ihtiyacı olursa sütleğen otu denen ilaçla lavman yapılır ve ona sütleğen otu verilir. Onun üstüne kustus yağı ve benzeri yağlar dışarıdan uygulanır. Eğer makat gevşek ve rutubetliyse ve içinde sıcaklık varsa bu dokunmayla anlaşılır ve o soğuğa meyilli güçlü kabız yapan meyve suları içine oturtulursa onların içine kabız yapan maddelerin yanı sıra ısıtan maddeler de katılır. Onların gevşemesi ve yumuşaması (makat) için içyağı ve sıvı yağların faydalı olacak diye düşünülürse onlara haplar ve harekete getiren hafif şeyler verilmelidir. Bu maddeler çözen ve gücü uyarıcı olmalıdır; tuzlu sıvı ve tuzlanmış su ve ebucehil karpuzu gibi. Bu kısımdan sonraki bölümde bu konu hakkında açıklamalar tamamlanacaktır. Bundan sonraki konu makatın çıkması ile ilgilidir.

On Yedinci Kısım

Makatın Çıkması

Makatı yukarı kaldıran kasların yoğun bir şekilde gevşemesinden makat çıkması oluşur. Bu durum makatın ön tarafındaki şişlerden oluşabilir; geriye dönüşü olmaz ve tedavi bilinen ilaçlarla olur. Makat çıkışının ilacı (tedavisi) makat çıkmasının sebebinin bilinen tedavileriyle olur. Tedavide makatı yerine getirmek ve bunu hızla yapmaktır. Makatın yerine dönmesinin tedavisi merhemlerle olabilir. Burada

²⁴⁴ TM:çoğu kere vaki olur ki kulunç hasebiyle makadda hapis olan kaslara doğru uzanmakla makad da istirha olur

makat için kabız yapan ilaçları zikretmen gerekir. Çoğunlukla örnek-
lere ihtiyaç vardır. Şüphesiz eğer sen ilacı verdiğinde ve makatta kötü
etki yaratırsa bundan sonra ona şiddetli, yoğun ilaçlar yararlı olur.
Hasta onların içine oturtulur ve onunla makat tedavi edilir. Onun
içinde kabız yapan tutan ilaçlar veya yakıcı ilaçlar vardır. Burada tu-
tan sular hastaya içirilir. Bunlardan gül, mercimek, it üzümü, sumak
su içinde pişirilir ve hastaya verilir. Eğer şiş varsa bu yararlıdır.

Toz ilaçlar kullanılır; eğer şiddetli ateş varsa, yabani fıstıktan 8 dir-
hem, servi cevizi 2 dirhem, üstübeç 1 dirhem alınır ve kabız yapan
şarapla haricen uygulanır ve makat onunla yıkanır. Onun üzerine şu
tertip dökülür: kendir unu, kurşun kiri; her birinden 8 dirhem, kuru
servi cevizi, kurşun bikarbonat alınır. Bazen kurşun kabız yapan şa-
rapla alınır Her birinden 2 dirhem dozda alınıp uygulanır. Bir başka
terkip: Yıkayıp ham gül yağı ile yağlanır. Şap, mazı, kutil (collyri-
um'un göz için kullanılan bitki), karbonatlı kurşun, üstübeçli kurşun
alınır Ve toz halinde makata uygulanır. Onun yerine dönmesi zor ve
şiddetli olur (hızlı olur).

Eğer makattaki büyük şişten dolayı makatın geri dönmesi müm-
kün olmazsa ve makat geri yerine dönmezse, hasta zikri geçen kı-
sımda verilen konudaki şişleri rahatlatan ve ağrıyı kesen maddeler
konmuş ve kaynatılmış suyun içine oturtulur. Daha sonra dereotu
yağı, papatya yağı gibi yağlarla yağlanır. Onlar şüphesiz o kısmı yu-
muşatıp rahatlatır ve aynı zamanda ona yararlı olacaktır. O bölümde
zikredilen ilaçlardan biraz verilir. Burada verilen ilaçlardan biri de
ağrılar için zikredilen sakinleştiriciler, özellikle nilüfer ilacı ve onun
içine mercimek konarak verilen bir terkidir.

On Sekizinci Kısım

Makattaki Fistül ve Etindeki Derin Yaralar

Makattaki fistüller makatın içinden dışarı doğru seyredir; makat
içinde gizlidirler. Yenmiş basurlardan oluşurlar (basur memeleri). Bu
fistüllerden nüfuz edilemeyenler daha emindir ve nüfuz edilebilenler
açık olanlar daha kötüdür. Boşluğa yakın olan daha emindir. Çünkü
gizli olan kasların hepsine zarar vermez. Muhtemelen bazısına zara
verir ve diğer kaslar kendi fonksiyonunu yerine getirir. Ancak eğer

onlar gizliyse tedavisi kötü, bozuk kası kesmekle ve çoğunlukla böyle olur ve kötü ve istemsiz olarak dışkı atımı olur. Bazen fistül damarlar ve sinirlerle bağlantılıdır; onda tehlike yoktur.

Açık olanla açık olmayan fistül arasındaki fark fistülün meykinden anlaşılır. Makat içinde sokulan parmakla onun (fistül) nerede bittiği ve meyli ve nereye nüfuz ettiği veya nüfuz etmediği anlaşılır. Nüfuz eden (açılan) tipteki fistülde dışkının çıkışından, onun durumu anlaşılır ve gizli olan bütün oradaki (makat) kaslara ulaşır veya bazıları derler ki fistüllerden öncelikle öndekileri, daha sonra da sonrakileri tedavi etmelidir. Burada parmağı makata sokmak ve bunu fistüle meyilli olarak yapmalıdır. Hastaya makatı şiddetle hareket ettirip, yukarı kaldırması söylenir. Bununla oradaki kasların kasıldığı uzadığı hissedilir ve onların (kasın) beden boyunca uzunluğunun ne kadar olduğu ve meyilli tarafı ve beden boyunca olan yukarıdaki (üst tarafta) uzunluğu ile arasının ne kadar olduğu belirlenir. Bazen bu fistülün (basur memeleri) bir tek ağzı, bazen de birçok ağzı vardır.

On Dokuzuncu Kısım

Fistül Tedavisi

Açık olmayanın çok fazla akıntısı yoksa ve pis kokusu çok fazla değilse, onu kendi haline terk etmekte sakınca yoktur. Eğer sıkıntı varsa, oradaki kabuklu kırmızılığı uzaklaştırmak için ilaç uygulanır. Onun mecrasına fistül ilaçları konur ve orası ıslah edilir ve pek az durumda bozukluk görülür. Eğer şikâyet devam ediyorsa o zaman çok fazla güçlü ilaçlar kullanılır. Ondaki kötü et ölür ve iyi et oluşur; yağlar da kullanılarak, orada oluşan elem bertaraf edilir; gül yağı oraya uygulanır. Sonra cerahat ilaçlarla ve merhemlerle tedavi edilir. Özellikle gevşeten merhemler kullanılır. Şüphesiz o kurtulur. Eğer baş ve memeleri ilaçla iyi olmaz; demirle basur memeleri kesilir ve kurutucu ilaçlar uygulanır veya onlara benzer ilaçlar kullanılır. Bunlardan biri de kara merhemdir veya ibrişim fitil yapılır. Ne zaman şiddetli ağrı olursa, titremeye ve kasılmadan ve de kötü arazlardan korkulur. Onu ibrişimle dikmek gerekir; sakinleştirici ilaçlar vermelidir. Sonra şiddetli ağrı olanın tedavisine dönülür.

Yirminci Kısım Makattaki Kasılmalar²⁴⁵

Bu kaşıntıların tabakalaşmasından, tabakalar oluşturmamasından veya safranın orada yanma oluşturmamasından meydana gelmiştir. Orada zikredilen ilaçlar yarar oluşturur ve onlar tedavi edilir.

Tedavi: Onların tedavisi kurtların tedavisi gibidir. Onlara kurt ilaçları verilir. Ancak yara gibi olduğunda yara ilacı yapılır. Eğer orada hapsolmuş hıtlardan dolayı ise yiyeceklerin düzenlenmesiyle oradaki kaşıntı sakinleştirilir; hılt kusturulur. Kusması gerekiyorsa, dışarı atan ilaçlarla rektumdaki balgami safravi hıtlar dışarı atılır. Bu konuda bağırsakların gevşemesi bahsinde bilgi verildi ve tedavide kullanılan mutedil ilaçlarla zarar veren yüklemeler ve cidden yararlı olacak sirkeli, yakan, ekşi terkipler ve aynı zamanda makattan yapılan hacamat da anlatıldı.

Yirmi Birinci Kısım Makat Yaraları

Yanma ve kaşınma kısmında zikrettiğimiz kuvvetli kurtçuklarla tedavi edilir. Şüphesiz onların ağrısı çoktur; oradaki ağrı hissi insanı perişan eder. Onlara kara merhem, göz taşıyla yapılan merhem yararlıdır. Muhtemelen ikincisi iyidir. Aklın dediğine göre, ikincisi daha iyidir.²⁴⁶

²⁴⁵ TM: yaralar

²⁴⁶ TM: On yedinci fenn bihamdullah-ı Taala ve böylece tamamlandı.

ON SEKİZİNCİ FEN
BÖBREKLER HASTALIKLARI VE TEDAVİLERİ
Bu fen iki makaleden meydana gelmiştir. Birinci makale
böbreklerin tamamı hakkındadır.

BİRİNCİ MAKALE

Birinci Kısım
Böbreklerin Anatomisi

Böbrekler kandan atılması gereken fazlalıkları ve zararlı buharların atılması için yaratılmıştır. Daha önce bizim açıkladığımız gibi, kanın pişmesinden kaçınmak gerekir. Onun bedene nüfuz etme kabiliyeti vardır. Eğer bu sıvı cidden çoksa bunun temizlenmesi ve onu bedenden çekecek bir veya iki organın yaratılması gerekir. Eğer bu organ tek ve büyük olsaydı, orayı daraltır ve zahmetli olurdu. Bunun için bir yerine iki tane olarak yaratılmıştır.

Bu organın iki tane yaratılmasının iki yararı vardır. Eğer bir kısmına zarar gelirse veya afete uğrarsa diğeri onun yapması gereken işlevi üstlenir. Onların cevheri sağlamdır ve sıkıdır. Bunların şöyle bir yararı vardır: Onlardan birinin sağlam olması hacminin küçük olmasını telafi eder. İkinci olarak, kendine gelen sıvının ince olmayan kısımlarını çekip onu emmesidir. Üçüncü olarak, onun cevheri güçlüdür ve her zaman çektiği ve çoğunlukla sıcak hıtlarla dolu olan sıvıya hızla tepki vermemesidir. Yaradılış olarak aynı zamanda, onun iki kanalındaki damarlara nüfuz etmek de kolaydır. Böbreklerin bulundukları yer diğer iç organlarının yerleşimine uygundur.²⁴⁷ Böbrekler

²⁴⁷ TM: Bari Taala Hazretleri fazla sıvıyı kandan temizler ve kanı tenkiye için böbrekleri alet kılmıştır (organ olarak belirlemiştir). O sıvıya ihtiyacı ve sıvının böbreklere sair olduğunu, yani bundan önce biz açıkladık ve tenkiyeye ihtiyaç kanın pişmesi katında ve vücuda nüfuza istidadi katında batıl olur. Bunu da sen öğrendin. Zikrolunan sıvı cidden çok olduysa layık olduğu çok miktarda münekiyye sıvı olanı nefesine (kendisine) çeken alet (organ) böbreklerdir. Böbreklerden biri büyük olsun veyahut çift olup 2 organ olsun. Ancak bir tek büyük organ olsa sıvının çoğu ona çekildikte tazyik ve serahim etmekle bir büyük bedeline o organ 2 kısım kılındı. Onun 2 tane yaratılmasında onda birinden diğer çoğunluk olan geçen (sabika)da zikrolunan yararı mevcut olur ve birine afet (bozukluk) isabet etse diğeri bazı fiili veyahut fiili işler.

sağ ve sola yerleştirilmiştir ve karaciğere yakın konumdadır. Böylece onunla ve de onun uzantılarıyla bağlantı kurması kolay olur.²⁴⁸ Sol böbrek sol tarafta olan dalakla dayanışma içindedir. Böylece onların (böbreklerin) fevkalade sağlam olan (sert olan) yollarına (dalak ve karaciğer damarları) yakındır.

Böylece böbrekler, karına gelen bütün sıvıları, kendi boşluklarına çekilir. Bu yollar kısadır. Böbrekler ve karaciğer arasındaki yol kısadır. Burada karından çekilip böbreklere gelen sıvılar daha sonra üreterlerle mesaneye sevk edilir ve bu sıvının çekilişi azar azar yapılır. Sonra böbrekler kanda bulunan temizlenmesi gereken sıvıyı ondan temizler. Aynı zamanda organ da beslenir ve fazlalıklar atılır. Şüphesiz ki böbreklere gelen sıvı orada temizlenmek ve saflaştırılmak için gelir. Bu işleminden sonra orada kana ait temizlenmiş kısım kalır. Bu sıvı et yıkantısına benzer. Bundan dolayı böbreklerde zaaf olduğunda, kendine gelen sıvıyı süzemez; temizleyemez ve kanda gibi bir sıvı ondan atılır. Aynı zamanda eğer karaciğerde zaaf varsa böbrekler kanı gerektiği kadar temizleyemez ve kanın sahip olduğu fazlalıklardan temizlenme ihtiyacı hissedilir.²⁴⁹ Böbrekler ne kadar güçlü ve zaaf-tan yoksun olursa, o kadar iyi şekilde kandan atılması gerekleri atıp, ihtiyaç duyulan kadar kanı temizleyebilir. Böbreklerin de beslenmeye ihtiyacı vardır. Böbreklerde beslenmeden dolayı zaaf oluştuğunda idrarda kan yıkantısına benzer bir durum oluşur. Böbreklerin üstünü örten zarda dağılmış olan küçük sınırlar vardır. Böbreklere karaci-

²⁴⁸ TM: Çünkü sol (eymen) böbrek karaciğere memas olur gibidir. Belki karaciğerin uzantılarında (çıkıntılarında) böbrekler tarafında olan uzantıya yemen (sağ?) böbrek memas olur. Eyser (sol?) böbrek [daha] aşağıda yaratıldı. Çünkü eyser (sol?) böbreğin bulunduğu yerde dalağa [müzahim eylesin diye yaratılmıştır ve aynı şekilde] 2 böbreğin bulunduğu yer aynı hizada olsa karaciğerden tehallüb eden sıvılar kısmet-imutedile ile kolla ra ayrılır. Ancak karaciğerde yemeni (sağ?) yakın olmakla karaciğerden mütehallibe olan sıvıılığı ilkin daha yakın ve ikinci olarak daha sonra müncezibe olur ve iki böbreğin mukaarlar terabib ederler yani sıvı olanı bir araya toplar ve düzenlerler. Ve muhaddipleri azim sulbi veli eder ve iki böbrek her birinin karınlarında müncedibe olup sonra halet yolundan mesaneye müncezibe (çekilir) olması içindir.

²⁴⁹ TM: O sıvı oluş yıkanan etin yıkanması gibi olur. Binaen zikredilene göre, ne zaman karaciğerin mümize kuvvetinde zaaf olsa sıvı oluşum, yani idrar kanı müsteshiban çıkar. Bazen karaciğerin mümeyyesinde zaaf olmakla karaciğerden böbreklere mütehallibe olan sıvı oluşum kadar layıktan çoğunlukla kan olur.

ğerden bir toplardamar gelir ve yine karaciğer tarafından karaciğere gelen arter kadar bir arter gelir.

İkinci Kısım Böbrek Hastalıkları

Bazen böbreklerde mizaç hastalıkları oluşur. Az miktarda böbrek hastalığı ise terkip şeklindeki hastalıklardır. Bunlar büyük ölçüde tıkanıklık ve genel olarak taş hastalıkları görülür. Bazısı bağlantılarla ilgilidir; örneğin yaralar dokudaki yenmeler, damarlardaki kesikler ve açılmalarıdır. Bunların hepsi böbrekte oluşan hastalıklardır veya onun kanallarında ve yine onların dışında böbreklerle ilgili başka yerlerde görülen hastalıklardır ve bu sonuncusu çok azdır. Onun kanallarında tıkanıklık, kan veya hıtlar sebebiyle oluşur veya taşlardan kaynaklanır. Böbrekler tedavilerinde karaciğerle ortaktır. Karaciğer zaafında çoğunlukla böbreklerde de zaaf oluşur, hatta karında birikmesinde de ortaklık söz konusudur. Eğer böbrek sıcaksa tedavi soğuk olanla yapılır. Böbrek ağrısı olan bir kişi gördüğümde onun idrarında yakıcılık olduğunu belirledim; idrar yapışkandı. Bilmelisin ki bu durum ağrıyı artırır; çoğaltır. Bununla birlikte kötü, bozuk maddeleri çeker. Bazen bu durumda taş oluşturur. Yine ağır tortulu idrar mevcutsa böbreklerde çözülme, bozulma oluşturur. Çoğunlukla böbreklerde yoğun ateşle birlikte acı ve elem görülür.²⁵⁰

Böbreklerin Durumlarından Çıkarılan Deliller

İdrarın miktarı, inceliği, rengi, hali, hastanın susuzluk durumu, cinsel istek durumu, sırtının durumu ve ağrısı, kollarının ağrısı, ağrının özelliği ve dokunulduğunda hissedilen ağrıdan ve böbrek hastalarına uygun ve yararlı olan şeylerle onlarda hastalık olup olmadığı belirlenir. Böbrek hastaları az idrar atar ve karaciğer hastalıklarına benzerlik göstermesinden belirlenebilir. Böbrek hastalıklarında cinsel arzu düşüş gösterir. Eğer atılan idrar üzerinde birçok kabarcık varsa bu idrar böbreklerde hastalık olduğunu gösterir. Aynı zamanda

²⁵⁰ TM: çoğunlukla vaki olur ki şiddetli hummalar yani beline akçe kemeri bağlamak böbreklerde elem ve hararet icab eder.

idrarında tortu varsa, hasta ateşliyse, idrarda kıl gibi şeyler varsa ve pişmiş bezelye gibi şeyler varsa bu böbreklerdeki hastalığa işaret eder. Çünkü bu pişme işi ön tarafta olur. Eğer bu belirtiler cidden şiddetliyse ve onunla birlikte başka şeylerde karışmış ve mesanede hastalık oluşmuştur. Eğer idrarın olgunlaşma kıvamı, yoğunluğu daha az ve miktar olarak da azsa hastalık böbreklerdedir. Eğer idrarın belli bir yoğunluğu yoksa pişmemişse, hastalık karaciğerdedir. Bundan dolayıdır ki ne zaman idrarın belli bir kıvamı yoksa böbreklerde hastalık vardır. Ne zaman bozukluk varsa idrarın kıvamında da bozukluk vardır; idrarda pişme yoktur; olgunlaşmamıştır.

Safra Böbreğin Delili: Böbreğin sıcaklığı, sarılığı ve yağının ve suyunun azlığından anlaşılır. Sırtta dokunulduğunda böbreklerin şişliği fark edilebilir. Örneğin sıcak şişler ve diyabet olduğu, harareten ve idrarın fazlalığından ve cinsel arzunun gücünden anlaşılır.

Soğuk Böbreğin Delilleri: İdrarın beyaz olması, cinsel arzunun gücü, sırttaki zaafıtan anlaşılır; sırtı hastanın sırtı dervişlerin sırtı gibidir. Bu çıkıntı böbrek hastalıkları ilerledikçe ona zarar verir.

Sıcak Böbreğin Tedavisi: Sıcak böbreğin tedavisi ahırda soğuğa maruz kalmış ve orada semirtilmiş keçinin sütü gibi ekşi süt ve şarapla hazırlanan ilaçla yapılır; yine yağlı inek sütü, taş oluşumundan korkulmuyorsa hastaya verilir. Çünkü yağlı inek sütü güçlü bir ısıtıcıdır. Aynı zamanda bütün meyve suları, bilinen bitki usareler tedavide kullanılır. Eğer onlarla lavman yapılırsa yararlı olur. Soğuk suyla lavman yapılır; pırasa tohumu yağı ile de lavman yapılır. Onlar cidden yararlıdır. Aynı zamanda soğuk yağla kaplanmış hurmadan yapılan lapa da yararlı olur. Kâfur böbrekleri soğutmakta yararlıdır. Genel olarak bu mizahtaki susuzluk zaman zaman kendini gösterir. Burada soğuk su içilmesi engellenemez.

Soğuk Böbrek Tedavisi: Burada soğuk yağlarla lavman yapmak yararlı olur. Sıcak yağlar, inek yağı, susam yağı, ceviz yağı, ballı macun, acı badem yağı, yalancı safran, dereotu suyu, boy otu, tilki suyu (çorbası), piliç çorbası ve diğer benzerleri ilaç olarak verilir. Dıştan tilki yağı, sırtlan yağı, defne yağı, ceviz yağı, fıstık yağı, kuskus yağı ve o özellikte olan yağların uygulanması yararlı olur. Bunlar toplanıp sınıflandırılır ve yakı şeklinde ve lavman olarak kullanılır. Bildiğin

ısıtıcı ilaçlar da burada kullanılır. Kimyon soğuk böbrekler için fevkalade yararlıdır. Çoğunlukla hıltların azalması, idrarın sağlıklı hale gelmesine işaretler. Kustus yağı ile lavman yapmak cidden güçlü bir ilaç olur. Fıstık ve yeşil taneli bitkiler yararlı olur. Standart bir lavman yaparak onu ısıtmak yararlı olur ve onu güçlendirir.

Üçüncü Kısım Böbrek Gevşekliği

Böbreklerde gevşeklik olduğunda, o zayıflar ve yağı azalır. Muhtemelen kötü mizaç dolayısıyla yağ kaybolur; çok cinsi münasebet yapar ve kusar.

Belirtileri: Hastanın cinsel isteği azalır; idrarı beyazdır, çok fazladır. Katılığında zaaf vardır. Onda hafif ağrı olur. Bazen vücudunda hafif gevşeme ve zayıflama görülür.

Tedavi: Bunlar bu hastalığa iyi gelir: şekerli tohumlar yemek gibi. Örneğin badem, Hindistan cevizi, fındık, fıstık, haşhaş, nohut, bakla, fasulye, iç yağları. Örneğin tavuk, ördek gibi kuşların etleri, keçi yağı ve yağlı sıcak ekmek de yararlı olur. Hastaya güçlendiren ve kuvvetli tahrik eden ve idrara adeta zamlar gibi yapışan kokulu maddeler de verilir. Çünkü bunlar idrar söktürücülerin etkili olmasını sağlar. İdrar söktürücülerin içinde gerçek yağlar da vardır; böbreğin et cevherini güçlendirmek için konur. Pişmiş inek sütünden 3 ölçü alınıp, 4 ölçü kudret helvasıyla içilir. Eğer hayvan böbreği pişirilip üzerine içyağı, güzel kokular ve şaraplar verilirse böbrek için yararlı olur. Kuzu eti, tavuk eti, koyun başı ile güzel kokulu yağlar, zikredilen tohum yağlarıyla verilir. Özellikle koyun butu yağı yararlıdır. Eğer onun içine içyağı konursa, böbreklere yararlı olur. Aynı zamanda, benzerleri de yararlıdır.

Lavman: Yeteri kadar kuzu başı yağı alınır ve üzerine yarım ölçü kustus suyu konur ve kuzu başı iyice yağlandıktan sonra fırına konur ve bir gece ve bir gündüz bekletilir. Ondan büyük et parçaları ayrılıp iç yağı ile zambakla ve pırasa suyu gibi şeylerle karıştırılır.²⁵¹ O demirdikeni, yabani nar kökü, boy otu, haşhaş tohumu unu ile

²⁵¹ TM: Eğer onda bir suçan yani iki nevi berenc

pişirilip soğanla güçlendirilir. Eğer kişi ısıtmaya ihtiyaç duyarsa ona dışkı yağı ve kustus yağı ile lavman yapılır ve bunlara yalancı safran yağından dengeli bir şekilde ilave edilir. Aynı zamanda sıcak süt ve yoğurt ilave edilip lavman yapılırsa cidden yararı olur. Onun (süt) ateş üstünde biraz ısıtılması gerekir. Biz Akraadin'de başka lavman ve sütlü terkipleri zikrettik.

Dördüncü Kısım

Böbrek Zaafı

Bazen böbrek zaafı onun mizacının zaafından kaynaklanır ve hakiki olan (bu kötü mizaçtan) ortaya çıkar; onu zayıflatır. Bazen onun kanalını genişletir ve açar ve gücüyle çözülüp bir araya toplanır. Onun his açısından zaafı vardır ve genel olarak bundan dolayı sıvıyı temizlemekle aciz kalır; böbreklere gelen sıvıyı çözemez. Bazen damarlar iyidir; sağlamdır. Bunun sağlam değildir. Bundan sebebi onun çok cinsel münasebette bulunması ve çok idrar atması olabilir. Yine çok fazla alışlagelen dışında, ata binip çok fazla koşturmak, uzun süre ayakta durmak, uzun süren yolculuklar ve özellikle aralık vermeden yapılan uzun yürüyüşler böbreklerde zaafa sebep olabilir.

Belirtiler: Mizaç sebebiyle ortaya çıkan mizaç zaafı, mizacın nasıl olduğunu da gösterir. Ancak kanalların yüksek ateşten dolayı genişlemesi ve çözülmesi halinde onunla birlikte ağrı olmaz. Muhtemelen bu durumda iç organları sağlıklıdır. O kişide yemek yeme arzusu, böbrek zaafıyla birlikte azalır. Sindirim yapılmadan ve çoğunlukla sıvı damarlara gönderilmeden önce hasta idrara çıkar. Ancak yiyecek (besin) damarlara gönderilmişse çoğunlukla onunla birlikte kan ve yoğun bir rutubet vardır. Çoğunlukla kişinin idrarı taze et yıkantısı gibidir; ağırdır. Çünkü böbrekler ağır olanı inceden ayıramadığı için beslenme işini yapamaz. Burada çoğunlukla kansı tortular görülür. Bunlar deniz tortusuna da benzer. Bu tip tortular damarlar sağlıklı olduğunda görülür. Ancak onlar sağlam değilse orada hiçbir şey fark edilmez. Çünkü muhtemelen idrar pişimci zaafında olduğu gösterir ve böbrek zaafında olduğu gibi devam eder, ancak böbreğin zaafından dolayı idrar azdır. Kişi cinsi münasebet yapmakta aciz kalır. O kişide görme zaafı vardır; baş ağrısı olur.

Tedavi: Böbreğin mizacından kaynaklanan zaafının tedavisi: tedavi onun mizacını değiştirmekle olur. O maddeyi dışarı atar ve bozukluk sebebiyle olan hastalığın (böbrek zaafı) tedavisi şöyledir: Bozukluk tedavisi ve damarların genişlemesinin tedavisi hakiki zaafın giderilmesi, yani kanalların genişlemesi sebeplerinin giderilmesi, engellenmesi sağlanıp güçlendirilmesiyle olur. Kanalların genişlemesinin engellenmesi hareket ve cinsi münasebeti terk etmekle olur. Sükûnet ve dengelilikten (kararlıktan) kişiyi uzaklaştırmamakla ve çok idrar atmamakla sağlanır. Burada hastaya verilecek yiyecekler ilaçlar gevşeten, tutan, sıkıan ilaçlar ve yiyecekler olmamalıdır.

Yiyecekler: Hububat çorbası, kuru hurma, *azarole* (*za'rur*), ayva, nar, Acem kuru üzümü ile keçi yağı ve bu hastalıkla ilgili merhem ve haplar hastaya verilir; örneğin nar taneleri ve ekşi suyu ve sarı sakız, kişnişle pişmiş sirke ve benzerleri verilir. İçeceklerden: kuru üzüm şarabı, mazı şarabı verilir.

İlaçlar: Ermeni kili ve zamkıyla karıştırılarak hazırlanan kabız yapan öz suları ve tahıl çorbaları ve kuru hurma, ayva, gül ve kanallardan akabilecek maddelerle yapılan yakılar ve karaciğer ve mide zaafında kullanılan merhemler yararlı olur.

Güçlendiren İlaçlar: Bozukluklar kısmında zikredilen yiyecekler, lavmanlar, macunlar ve kokular kullanılır. Onların kabız (tutma) kabiliyeti artırılmalıdır. Hastaya kolayca dışarı atmaya sağlayacak ilaçlar verilir. Örneğin kuru hurma ve ayva ile yapılan lavman içine dişi deve ve koyun gibi hayvanların sütleri konup verilir. Şüphesiz bu terkip böbrekleri güçlendirir ve toparlanmasını sağlar. Koyun sütü böbreklerin güçlenmesinde benzeri olmayan bir ilaçtır. Özellikle Ermeni kili ile karıştırılıp verilirse böyledir. Bu yiyecekler başka yiyeceklerle de karıştırılabilir, ancak yararlı şeylerle karıştırılmalıdır.

Beşinci Kısım Böbrek Yelleri

Bazen böbreklerde yoğun yel oluşur ve o yellerle böbrek uzar. Bu uzama böbreklerdeki ağrı ve yelle belirlenir. Orada başka ağırlık ol-

duğunu da gösterir. Bunlar taş işareti değildir. Burada böbreklerin içindeki su (onun içerdği sıvı) böbrekler sağlıklı olduğunda bu yerden diğerine geçer.

Tedavi: Bu tip böbrekleri olanlar yel oluşturan besin maddelerinden uzak durmalıdır ve gaz ve yellerden yoksun idrar söktürücüler içmelidir. Örneğin sedef otu tohumu, ballı su içine ve sirkeyle karıştırılmış gül suyu, beşparmak otuyla verilir. Kimyonla, papatyayla, dereotuyla, kuru sedef otuyla yakı hazırlanır ve kimyon yağı, zambak yağı ve benzerleriyle kompres yapılır.

Altıncı Kısım Böbrek Ağrısı ve Tedavisi

Şişten, yelden taştan veya zaaf ve yaralardan dolayı böbreklerde ağrı olur. Bazen böbrek ağrısıyla sindirim zaafı ve iştihâ düşüklüğü oluşur. Hastalıkta mide bulantısı vardır. Bundan önceki kısımlarda bu alametleri ve nasıl tedavi edileceklerini öğrendin. Eğer ağrı çok şiddetliyse, *filonya* ve *keveb hapları* verilir ve bu haplar ağrı geçene kadar uygulanmalıdır. Sonra ağrılarda yararlı olan yoğun banyolar uygulanmalıdır. Özellikle dokuları yumuşatan ilaçlar içine konarak yaptırılan banyolar ve ilgili konularda zikrettiğimiz ağrı kesicilerin içine konduğu banyolar yararlıdır. Fındık tohumlarının, böbrek ve mesane tedavisi için de kullanılması gerekir; özellikle böbrek yaralarında kullanılır, ancak ağrı olduğunda onların verilmesi tehlikelidir. Onlar böbreklerin içindekini aşağı indirir. Sindirim sırasında bu aşağı inişten kaçınmak gerekir. Ağrıyı kesmek için sadece ılık su vermekle yetinmelidir. Başkaca böbreklerde tehlikeli olacak ve yük olacak şeyler hastaya verilmemelidir.²⁵²

²⁵² TM: Bu işareti sen anlarsın.

İKİNCİ MAKALE

Böbrek Şişleri ve Onların Farklı Çeşitleri

Birinci Kısım

Böbreklerdeki Sıcak Şişler ve Apseleri

Böbreklerdeki sıcak şişler maddeleri dolayısıyla farklı olabilir. Bazıları yoğun kandan oluşur ve bazısı safravi ince kandan meydana gelir. Bazıları böbreklerde olmalarıyla ilgili olarak farklılık gösterir ve bazısı böbrek boşluklarıyla ilgili olarak farklıdır. Bazısı zor tarafındadır ve yine bazısı üretir tarafındadır; bazısı bağırsaklar tarafındadır ve bazısı sırt tarafında ve bazısı da yukarı doğru giden kanallar tarafındadır. Yine bazen bütün böbreğe yayılmış olabilir. Bazen şiş tek böbrekte olabilir. Eğer bir araya toplanmışsa mesaneye yayılmış olabilir. Yine bazen bir araya toplanmış olabilir Bazen de bir araya toplanmamış olabilir. Eğer bir araya toplanmışlarsa mesaneye doğru yayılmış olabilir; yırtılmış veya patlamış olabilir veya hepsi orada toplanmış olabilir veya böbreklere yakın bağırsaklara doğru içindekini atacak tabiatla olur; zatülcenpte yandaki büyük kemikler içindekileri yan tarafa doğru atması gibi olur. Bazen o şişten atılan madde karaciğer tarafına gelir. Sonra mezentere, sonra bağırsaklara gelir; tıpkı bağırsaklardaki veya cidden kötü maddelerin dışarı atıldığı gibi vücut boşluklarına atılır. Onların öncelikli olarak, atıldıkları ve yayıldıkları yerden dışarı atılmaları gerekir. Bu hastalık açıklık kesilerek tedavi edilir. Bütün böbrek şişleri hızla taşlaşır ve adeta böbrekler onların evi olur. Eğer böbreklerdeki şişler, sıcak şişlerse, hummada (ateşli hastalıklarda) böbrek şişi boşaltamaz; sonra biraz karışıklık oluşur. Çünkü şişin büyük olmasından dolayı örtüyle ortaklığı oluşur. Bu durum öldürücüdür. Özellikle onda kötü işaretler varsa, bu durum söz konusudur. Eğer işaretleri iyi ise, onun iyileşmesi mümkündür. Bazen onun içinden böbrek yağına benzer bir şey çıkar. Bazen de onun içinde uzun ince, küçük parmak boyunda bir şeyler çıkar. Böbrek şişlerinin

sebepleri bütün bedendeki bozukluk veya böbreklerle ortak olan organlardaki doluluktan kaynaklanmış olabilir. Ancak yine de şiş sebepleri arasında kanın miktarı veya özellikleri veya taşın kazanması, vurmanın oluşturduğu sıkıntı veya uzun süre böbreklerden idrarın atılamaması ve benzerleri sayılabilir. Bu sebeplerden böbreklerde taş oluşmuş olabilir. Böbreklerdeki sıcak şişler hızla taşlaşır ve çoğunlukla bu katılaşmanın belirtileri görülür. Çoğunlukla böbrek şişlerini yoğun ateşli hastalıklar oluşturur.

Belirtiler. Böbreklerdeki sıcak şişlerde humma olması gerekir. Aynı zamanda gevşeklik, düzensiz heyecan vardır; mantıktaki dördüncü öncüller gibi. Başlangıçta nabız çok fazla değildir; nöbetler başlangıçta hafiftir, kısadır. Başlangıçta kol ve bacaklarda ateş vardır. Onun ateşiyle birlikte soğukluk oluşur. Bu durum özellikle 2 el ve 2 ayakta görülür. Onda iltihaptan dolayı ürperme olur ve kasılmalar, tutulmalar uzar; böbrek civarında (bölgesinde) ağırlık oluşur ağrı tahrik olup, sakinleşir ve özellikle onda şiş olur. Böbreğin dokusunda şiş olduğunda oradaki ağrı sakinleşir. Ancak eğer şiş böbreğin zarında ise ağrı şişle birlikte artar ve şiddetlenir. Artma öksürük ve sıcaklıkla engellenir. Eğer şiş belli bir yerde değilse, belirlenmesi güçtür. Eğer o kişi sırt üstü yatarsa çok büyük ağrı hisseder; yüzüstü yatarsa, böbrekleri asılıymış gibi hisseder. Bu durum korkutucudur. Bazen şiş büyüdükçe ateş artar Diyafragmayla ortaklığı dolayısıyla zihinde karışıklık vardır. Mide ve karaciğerle ortaklığı olursa hasta kusar. Bazen ağrılar yüzde de hissedilir. Böbreklerle bağlantılı olarak gözlerde ağrı vardır. Bu kötü şiş bağışaklara da baskı yapar

Böbreklerinde şiş olanların, idrar sararır; sonra kızarır. Eğer idrar sıvısının beyazlığı devam ederse şişin yoğunluğuna veya şişin oluşumunun devam ettiğine işarettir. Genel olarak, bu hastalıkta idrar camısı beyazdır ve bu da onun kötülüğünü gösterir. Eğer idrarda tortu varsa ve bu tortu iyi ise şişin başka bir şeye dönüşmeden olgunlaştığı anlaşılır. Şişin ilk günleri geçtikten sonra idrar saf ve ince olursa, bütün idrar yollarında veya onun içindeki katı kanallarda şiş oluşumu vardır. Bilmelisin ki şiş böbreğin kendindedir veya bizim daha önce zikrettiğimiz rahatsızlık (bozukluk) yakındır. Bilmelisin ki eğer şiş sağ veya sol böbrekteyse hastalığın olduğu tarafın aksi tarafa yatmak

daha rahattır. Eğer şiş sağ taraftaysa karaciğer bölgesinde de ağrı hissedilir. Şüphesiz mesane tarafında da ağrı vardır. Eğer sol böbrekte şiş varsa böbrek şişlerinin bütün işaretleri vardır.

Aynı şekilde böbrek iltihaplarında cidden büyük yoğunluk vardır ve bunun getirdiği ağırlıkla kişi böbreklerini içeride asılı olan 2 top gibi hisseder. Üreterlerde de şişme olur; cidden bu arazlar şiddetlidir ve karnın içinde yoğun bir ağrı hissedilir. Ancak şiş göğüsler üzerinde de hissedilir. Bütün sert ve büyük kaslarda çok fazla ağrı vardır. Eğer şişte pişme olursa, ağrı hafifler.²⁵³ Titreme artar; idrar yoğundur; çoğunlukla içinde kötü olmayan tortu vardır. Eğer şiş açılıp patlarsa ateş artar ve titreme oluşur. Şüphesiz kokusuz ve beyaz, düzgün, aynı cinsten irin idrarda belirlenir. Aynı zamanda eğer kan ve onunla birlikte beyaz irin varsa ve bozuksa bunlar idrarla birlikte dışarı atılır. İdrarda kan varsa ve beyaz irin de bulunuyorsa, bu durum korkutucudur, çünkü bunlar birbirine zıt ve kötüdür.

Tedavi: Burada öncelikle tedavi basilik damardan kan alma ile yapılır, çünkü bu hastalık basilikte kanın çok olmasından kaynaklanmış olabilir. Bazen de bacağın iç tarafından kan alınır. Eğer buradaki damar görülemiyorsa safenden kolayca kan alınabilir. Eğer kan almayla hastalık son buluyorsa hastalığın sebebi hıltların fazlalığıdır. Bu durumda gevşeten lavmanlar uygulanır. Peynir suyu ve Çin tarçını suyu ile hastanın ishal olması sağlanır. Buradaki peynir suyu keçinin bağırsağından alınarak yapılır (rennet). O bağırsağı yıkar ve cilalar, soğutur; yaraları pişirip ıslah eder. Çin tarçını da ishal yapar. Yine benzerleriyle ve şekerli su, balla pişirilip hastaya verilir. Çoğunlukla bununla mizaç rahatlar; sakinleşir. Şüphesiz ilkin hıltı düzenleyip daha sonra dışarı atacak maddeler verilmesi de uygundur. Hasta şiddetli ishal olmamalıdır. Çünkü güçlü ve şiddetli ishal hıltların böbreklere ve güçlü kısımlara çekilmesine sebep olur. Önce arpa suyu vermek gerekir.

Elbette ona idrar söktürücü verilmemelidir. Ona idrar söktürücü tohumlar ve fındık verilmesi uygun değildir. Özellikle vücut kusmaya

²⁵³ TM: Bu tercüme-i kanun nüshasının tercümesidir. Ancak mevhurun ve sudeinin ibareti budur ve iza anfeceret zalet el-luhum ve hasele nafiz lilezğ elmade andem ve ruha bi'laza el- hasat eshel sahih olan mevcut nüshasıdır

uygun olmadığına ishal ilacı verilmemelidir. Çünkü pişmiş hıltlar böbreklere yönelebilir. Hatta eğer sağlıklıysa, pişmişse, idrar olarak atılır. Bundan dolayı mümkün olduğu kadar bu durumda hastaya su içirilmemelidir. Her ne kadar su bu durumda böbrekler için ilaç gibi olsa da, su içilmesi engellenmelidir. Çünkü içilen soğuk su sıcak şişi rutubetlendirir. Ancak idrar yoluyla böbrekleri rahatsız eder. Burada idrar böbrekleri hareket ettirerek zarar verir. Çok su böbreklerin çok hareket etmesine sebep olur. Bu da böbrekler için eziyettir. Burada su kendisiyle birlikte hıltları da böbreklere sürüklediği için böbreklere zarar verir. Şüphesiz su içmek gerekir, ancak suyu yudum yudum ya da emer gibi içmek soğutmaya engel olur. Bu şekilde su içilmelidir. İçilen su pişmeye engel olacak kadar soğuk olmamalıdır. Hasta et ve helva yemekten kaçınmalıdır. Ancak sıcak su içmek de hastaya zarar verir. Aynı zamanda bütün sıcak şeyler filen sıcaklığı güçlendirir. Genel olarak, çok su böbrekleri hareket ettirmekten geri kalmaz.

Yaralar ve şişler sakinleşmez. Hamam onlara uygun değildir; ancak sıcak şişlere, onlar iyileşme safhasındayken yararlı olabilir. Öncelikle, hastalığın tedavisinin başında belli yiyecek ve içecekler alınmalıdır; hastaya lavman uygulanmalıdır. Bunların dışındaki başka şeyler engellenmelidir; hastaya verilmemelidir. Sonra hastaya, böbrekleri harekete geçirecek, onu temizleyecek merhemler, pişiren şeyler, mevcut şişin büyüklüğüne göre, verilir. Sonra organı harekete geçiren, rahatlatan ve şişleri pişiren, rahatlatan şeylere ihtiyaç vardır, ancak bunlar yakıcı olmamalıdır. Şüphesiz büyük şişlerin yakıcı özellikte güçlü ilaçlara ihtiyacı vardır, ancak onlara yine de yakıcı olmayan maddeler uygulanması iyi olur. Aynı zamanda yakıcı hıltlar kusma suretiyle dışarı atılmamalıdır. Bunun için de bunu oluşturacak maddelerle beslenmemelidir. Senin vücuttaki hıltın ince mi yoğun mu olup olmadığını bilmen gerekir; hıltın cinsini, kötü veya iyi olup olmadığını, az veya çok olup olmadığını, hatta tedavisinin mümkün olup olmadığını, gücünü, az ilaçla tedavi edilip edilmeyeceğini, hiddetini veya hiddetinin olup olmadığını bilmen gerekir. Şiş tamamen pişmişse bu idrardan anlaşılır. Burada idrar söktürücüler hastaya verilir; örneğin bazı bitki tohumları, fındık, arpa suyu ve

benzerleri verilir. Bundan önce tohumlarla birlikte idrar söktürücüler içilmez. Özellikle kötü hıltlar varken idrar söktürücüler içilmez. Bazen idrar söktürücüler içilirse ağırlık oluşturur, ancak onlar bu ağırlığı da giderir.

Öncelikli olarak, onlardaki şişi ve kötü hıltları bir şeyler içmeksizin lavmanla tedavi etmek gerekir. Lavman şişin bulunduğu yere kuvvetlice ve sabit bir hızla ulaşır. Bununla birlikte, lavman kötü hıltlar üzerinde çok etkili değildir; özellikle müşhiller kadar etkili değildir. Burada kulunç bahsinde söz konusu edilen lavmanlar uygulanır. Çünkü onlar kötü etkili olmayıp, naziktir ve yapıya zarar vermez. Çin tarçını böbrek ilacı olarak yararlıdır. Eğer o lavman için kullanılırsa ve içilerek alınırsa herhangi bir sıkıntı yaratmaksızın maddeyi dışarı atar ve şişi pişirir. Eğer vücut temizse ve şiş küçükse bazen ballı su veya çok miktarda şekerli su içmek yeterli olabilir. Bu içecekler onları (hıltları) temizleyecek veya inceltecektir.

Bu kısımda öncelikli olarak yararlı şeylerden ilki arpa suyu ile yağlı sudur. Söğüt suyu soğuk öz suları ve onlarla birlikte hafif ilaçlar, keten tohumu usaresiyle içilir. Sonra hatmi, ebegümeci, keten tohumu, soğuk bazı şeylerle ve gül yağı ile verilir. Fındıkla arpayla yakı yapılır. Onunla birlikte menekşe, bakla da yakıya ilave edilir. Daha sonra soğuk ilaç terk edilip onun yerine boy otu, papatya ve benzerleri alınıp, susam yağı, keskin lezzette yağlar katılır ve dışarıdan ona çok şiddetle ısıtan maddelerle hazırlanmış yakı uygulanır. Ayrıca sıcak yağlara batırılmış sof; sıcak kompres şeklinde uygulanır. Bu yağların içine dereotu, hatmi de konur. Yine ince buğday unu pişmiş ballı su, boy otu, lahana süsen kökü, dereotu, hatmi, kuru papatya, susam yağıyla yakı haline getirilir. Burada menekşe ve yumuşatıcı yağlarla da yakı yapılır. Oradaki ağrı dolayısıyla haşhaş ve güzelavrat otu kabuklarından da onun içine konur.

Küçük taşlardan önce olan şişlerde tedbirleri almak gerekir. Ancak eğer ağrı yoğunsa tedbir almalıdır; özellikle taş mesane yanındaysa, bu büyük bir taştır. O yırtıp keser veya gerçekten çok haşındır. Bazen hamam ve hamam sularıyla sakinleştirir. Eğer ifrata kaçarsa ve rahatlırsa da, ağrı bir saat kadar sonra geri döner. Papatya, sarıyonca, hatmi ve bazı nazik (hafif) tozlarla yapılan terkiplerle ovalama

çok yararlıdır. Eğer onlarla süfli madde atılmazsa, o zaman onları atmak için çok baskı yapmayan lavman uygulanır. Bilinmelidir ki, muhtemelen onlara bazı haplar da verilir. Tabiatı kurutan ilaçla da verilir. Hastaya müşhil verilmez. Eğer onda sıkıntı varsa, bazen bu yukarıdan aşağı iner. Yağlarla ve yağlı yiyeceklerle ve güçlü gevşeticilerle hazırlanan lavman, gücü uzun soluklu olanlara uygulanır. Ancak ishal yumuşatır, gevşetir ve ağrıyı keser.

Böbreklere uygulanan pişmiş yağlı yakılardan biri şöyledir: Ballı su ile defne ve pırasa karıştırılıp karışım güçlendirilmiştir.²⁵⁴ İçeceklerden denenmiş olan bir terkip şöyledir: keten tohumu 2 miskal, nişasta 1 miskal alınıp, pişirilip, içecek olarak verilir veya onunla lavman yapılır. Yakılardan şu yararlıdır: defne, yavşan, kereviz, bataklik sazı meyveleri ve sümbülden yapılır. O ağrıyı keser ve ağrıyı çözer ve daha önce zikredildiği gibi, sakinleştiricilerle ağrı sakinleştirir. Bazen fazlalık maddeyi atmak için sakinleştiriciler ve ağrı kesicilerle lavman uygulanır. Eğer bu ihtiyaca cevap vermezse kurutucu maddeler ve kan alma uygulanır. Bu tedavi hacmi genişletir ve belle ve omurga gibi kısımlara hacim kazandırır. Sonra sıcak zeytinyağı ve hatmi ve pelin, papatya pişirilip bu sıvının içine daldırılan sof oraya uygulanır. Bazen yavşan, kendir, bezelye, mum, süsen yağı gibileriyle yakı yapılır. Bazen yararlı olacak ilaçlar yapmaya ihtiyacı vardır. Çünkü onlarla hacim genişletilir ve bunların hafif olması da şarttır. Sonra zikredilen dıştan uygulamalar yapılır. Bazen soğuk idrar söktürücüler vermek gerekir. Bu söz konusu ilaçlarla birlikte hafif, sıcak olan ilaçlardan az miktarda verilir. Uyuşturucu olarak, anason, bezelye, afyon verilir; *flonya* da verilir. O benzerleri arasında burada kullanılacak en yararlı ilaçtır.

Ancak eğer soğuk apse olduğunda bizim soğuk apselerde zikrettiğimiz ilaçlar ve yabancı fıstık zımkı, ısırgan otu, pelin otu, pırasa, bezelye unu gibi güçlendiren ilaçlar kullanılır. Bazen şeytan şalgamı kökü, defne, güvercin pislği de kullanılır. Bazen inciri balla pişirip vermek yeterli olur. Hastaya güçlü pişiren şuruplarla lavman yapmak gerekir. Destek olarak güçlendiricilerle zikredilen güçlü ilaçlar haricen uygulanır.

²⁵⁴ TM: Hasta karın ve encere ve afsantin ve irsa ve dakik kesrine gibileriyle ve o devada faşir kökü ve mezeryon ve zübl-ü hamam kılınır.

Çoğunlukla yarığın sebebi sıcak iltihaplı kötü mizacın dokuyu pişirmesidir. Eğer mizaç bu şekilde bir oluşum gösterirse, süt nevinden içecekler, lavmanlar, onlarla birlikte yakılar, pişirilerek çözülmeyi sağlayan maddeler, tabiatı soğuk olup, sıcak olarak görünen şeyler kullanılır. Örneğin sıcak su içine hasta oturtulur. Yarayı açacak hiçbir şey kullanılmaz ve çok fazla lavman yapılmaz. Eğer açılma yoksa güçlü idrar söktürücü verilir ve lavman uygulanır. Bunun için çöpleme eşekhiyarı, sarımsak ve haricen uygulananlar merhemler, yakılar kullanılır; azak eriği, beş-parmak otu tohumu gibi güçlü idrar söktürücüler verilir.²⁵⁵ Sonra mide yaralarında kullanılan ve bizim zikrettiğimiz diğer ilaçlar verilir.

İkinci Kısım Böbreklerdeki Balgami Şişler

Balgami şişte böbreklerin fililerinde (fonksiyonlarında) ağırlık, uzama ve kısılma olur. Onlarda iltihap yoktur. Bazen yüzde ve gözde vücudun diğer kısımlarında yumuşaklık görülür. Onda meni cidden ince ve soğuktur. Özellikle katılık özelliği olmaması böbreklerdeki şişe işarettir.

Tedavi: Onun tedavisi ısıtıcı yakılarla idrar söktürücülerle yapılır. Ona uygulanan yakılar da defneyaprağı ve yağı ile hazırlanmalıdır; onlar sedef otu üzerine konur. Aynı şekilde içecekler ve yakılar ve de lavman de tedavi yöntemi olarak kullanılır.

Üçüncü Kısım Böbreklerdeki Katı Şişler

Bunlar başlangıçta katı olabilir ve çoğunlukla da sıcak şişlerden sonra ortaya çıkar. Onların sebebi çoğunlukla böbreklerdeki sevdavi cehattir veya sıcak şiş soğuk şiş taşa dönüşür veya sıcak yoğunluk oluşturur. Onun sebebi pişme olmamasıdır. Şüphesiz pişme itidalli sıcaklığa bağlıdır.

Belirtiler. Böbreklerdeki katı şiş böbreklerin yoğunluğundan anlaşılır. Onunla birlikte sıcak şişlerde olduğu gibi; ağrı olmaz. Bazen onda heyecan olup, bu ağrı oluşturur. Böbreklerde katı şiş olduğunun

²⁵⁵ TM: Kurutucu ilaçlar verilir. Müfrecen güçlü olanlar olur. tarçın ve harf

belirtisi kasıklardaki incinme ve uyuşukluktur. Bazen iki yerde, kollarda ve bacaklarda uyuşukluk vardır. Ancak onlarda zaaftan dolayı bu hal görülebilir. Bütün organlarda zaaf ve zayıflık görülür. İdrar yoğun değildir, çünkü böbrekteki katı şişlerden dolayı sıvının çekim gücü zayıftır. Kemiyet ve keyfiyet olarak idrarı dışarı atma gücü de zayıftır. Onun ince idrarı pişirme gücü yoktur. Çünkü onda tıkanıklık vardır. Tıkanıklıktan dolayı pişme oluşmaz. Tıkanıklık sıvının dokulara nüfuzunu engeller. Çoğunlukla idrar incedir. Çünkü muhtemelen bu tıkanıklıktan kaynaklanır. Bazen idrarın zayıflığı güçlü pişmeyi engeller. Bunun sebebi oradaki kötü şiştir. Çoğunlukla kanın sıvısı üzerindeki engelden dolayı karında su toplanması olur. Çünkü kanın sıvısı geri döner. Bundan dolayı bu hastalıkta daima idrar atan ilaçlar verilmelidir.

Tedavi: Böbreğin katı şişler karaciğerin katılaşmasında kullanılan ilaçlarla tedavi edilir. Şüphesiz böbreklerin katılıp sertleşmesinin tedavisi aynı yolla tedavi edilir. Burada sevdavi kan çok olduğu için kan alınır. Tedavi için yumuşatan, çözen yapıyı gevşeten tohumları içmek yararlıdır; örneğin sarı sakız tohumu, hatmi tohumu, boy otu, yalancı safran gibi. Onlar toz haline getirilir ve ihtiyaca göre, onlara idrar söktürücüler karıştırılır. Fakat idrar atmada ifrata kaçılmamalıdır; aksi takdirde idrar ağırlaşır, yoğunlaşır; taş yapıcı hale gelir. Muhtemelen idrar arttığında dengeli bir şekilde yoğunlaşıp yoğun bir idrar haline gelir. Sonuçta olgunlaşma işi durur.

Onun (kan) pişme işi idrarın artmasıyla belirlenir. Bu hastalıkta merhemler, sıcak, haricen uygulanan ilaçlar yararlı olur; örneğin kustus yağı, yabani sümbül yağı, papatya yağı, dereotu yağı, sarımsak yağı gibi. Ona uygulanacak yakılardan biri de papatya, sarıyonca, keten tohumu ile hazırlanır. Bazen Yahudi balsamı, amonyak zamkı, ballı sirke, ayı yağı, aslan yağı, inek kemik iliği, erkek geyik kemik iliği ve bunun gibi bazı maddeler alınıp merhem haline getirilip yakı olarak uygulanır. Bazen sarıyonca ve amonyak zamkı gibi dışarı atan ilaçlara ihtiyaç vardır. Amonyak zamkı idrar söktürücüler içinde pişirilip verilir. Aynı şekilde papatya, demirdiken, sarıyonca, çıyan otu da karıştırılıp hastaya verilir.

Dördüncü Kısım

Böbrek Yaraları

Böbrek yaralarının sebepleri, diğer yaraların sebepleriyle aynıdır. Onun farklı olan yanı, bağlantılarının farklı oluşudur. Sonra açılımlarında da fark vardır. Bazen damarların yırtılmasından, açılmasından, kesilmesinden ve bilinen sebepler dolayısıyla, örneğin açılmasından oluşan iltihaplar nedeniyle ortaya çıkar. Şüphesiz taş dolayısıyla da ve böbreklerde yara oluşur. Safra kesesine geçen hıtlardan veya yenen yiyeceklerin orayı kazımasından veya yakıcı olanların katılaşmasından, yapışkan yırtıkların orayı tahrip etmesinden kaynaklanır. Böbrek yaraları, mesane yaralarından ve mesane ve böbrek arasındaki kanalların yaralarından daha az kötüdür. Bunun sebebi, sinirsel organların yaraları, etsi organların yaralarından daha zordur. Çoğunlukla kanallarda yaralar kazıyan saf ravi maddelerden kaynaklanır veya orada oluşan taşlarda kaynaklanır. Bu yaralar yenmekten (oradaki dokuların yenmesinden) kaynaklanır ve çoğu kez o yaralarda sınırsız, belirgin olmayan akıntı da vardır. Omurilik seviyesine kadar bu akış devam edebilir ve orada durur. Ancak bu hal uzunca bir süre akıntı şeklinde devam edip doluluk oluşana kadar sürer. Çoğunlukla bu durumdan korkmak gerekmez. Onun yoğun olmasından ve oradaki dokunun yenmesinden korkmamak gerekir. Ancak madde bozuk olduğunda kan akıntısı artar; doku harabiyete gider; bu durum ölüme götürür. Böbreklerde yanma görülür ve çoğunlukla böbrek başının şişi dışarıya doğru meyleder ve dışarıya doğru akıntı olur.

Belirtiler. Böbrek yaralarında hastanın idrarından kıl gibi şeyler çıkar; yüksek ateş vardır; nabız değişir; kırmızı parçacıklar idrarla atılır. Bazen kişi böbrek bölgesinde ağrı hisseder. Bazen yara oluşmasından önce hastada kanlı idrar görülür veya iltihaplı tümörler veya apse vardır veya taştan dolayı ağrı oluşur. Bunlar oraya darbe alındığını veya oraya vurulmuş olduğunu gösterir. Ancak açılma olmuşsa onunla birlikte ağrı olmaz; idrar azar azar ve sürekli atılır. İdrarda kan vardır. Eğer hastalık apseli tümörlerden veya yukarıdaki damarlardaki sızıntıdan kaynaklanıyorsa ve 2 ya da 3 gün sızıntı devam ediyorsa bu damar ağzlarının açıklığından veya böbreklerdeki yaradan kaynaklanır. Kanlı idrarın süresi uzar ve renginde değişme

olur; idrara iltihaplı seruma benzer maddeler katılmıştır. Böbreklerde yara yoksa mesanede yara olup olmadığı böbreğin zaafından belirlenebilir. Çünkü bu dönemde idrardan azar azar atılan kan miktarı gittikçe artar.

Böbrek ve mesane yaraları arasındaki fark şöyledir: Böbrek yaralarında idrar peş peşe atılır; mesane yaralarında idrar zoru vardır. Böbrek yaralarında idrardaki kabuklar kırmızıdır; mesane yaralarında beyazdır. Ancak mesane yaralarındaki kabuklar kendine aitse ağır ve büyüktür. Ancak küçük ve ince olanlar kanallara aittir. Bilinmelidir ki ağrının yeri açısından da aralarında fark vardır. Onların yeri muhtelifdir. Ancak böbrek yaralarında ağrı yukarıdadır; kanallarda ortada ve penistedir; Sonra hepsi bir araya gelir. Bazen ağrı kanallarda çok yoğunur; sanki her saat bir şeyler kaybolup gidiyormuş gibi heyecan vardır Ağrının gücünden de hastalığın yerinin neresi olduğu belirlenebilir. Eğer yaralar mesanede ise ağrı zorludur. Çünkü bu organ sinirsi bir yapıya sahiptir; his bakımından da duyarlıdır. Sürekli olarak kanlı idrar vardır. Eğer bu ikisi hastalığın delili ise o mesanedeki yaralarda idrarda hıltlar daha azdır. Eğer böbreklerde ve mesanede yaralar varsa idrarın süresi uzar. Bundan organlarda yenme olduğu belirlenir. Böbreklerdeki yaraların zorladığını ve tedavisinin de zor olduğunu ve uzun zaman süreceğini çok öldürücü olduğunu biliriz. İdrarın rengi kötü olup, idrar atımı ve kokusu da kötüdür; bütün bunlar böbreklerin hastalığını gösterir.

Tedavi: Öncelikli olarak, böbrek ve mesane yaralarının tedavisinde hıltlarda değişimi kastetmek gerekir. Ancak safravi hıltları boraks gibi içilebilen şeyler değiştirir ve onları dışarı atar. Sonra bütün yakıcı tuzlu ekşi şeylerden kaçınmalıdır. Suyu aç karna içmelidir. Böylece idrar atmaya ihtiyaç azalır; böbreklerin hareketi azaltılınca, mevcut olan sıvıyı söküp atar. Şüphesiz tedavinin prensibi yaraların sakinleştirilmesidir. Eğer hıltları dengelemek gerekirse kan almak gerekir. İshal (atılan madde) ince ve elbette katı, sert olmamalıdır. Bir defada çok fazla hılt boşaltılmamalıdır. Şüphesiz bu tedavi vücudu hafifçe sarımsalı ve meyli böbreğin ön tarafına doğru olmalıdır. Safra atan maddeler olmamalıdır. Öncelikli olarak onlar zarar verir ve öncelikli olarak zarar veren bu maddeler dışarı atılmalıdır. Bunlar özellikle

kusarak atılmalıdır. Aslında kusarak atma ilaçla atmaktan, böbrek yaraları bakımından daha iyidir. Çünkü kusma hıltları böbreklerin aksi yönüne doğru çeker. Bazen kusmanın arkasından ilaç almak onun üzerinde olumlu sonuç yaratabilir, yani burada başka bir şey yapmaya gerek kalmaz. Öncelikle tedavi tohumlarla yapılır; kusmadan sonra ilaç verilir. Kusmanın yemek üzerine olması daha kolaydır. Örneğin kavun çekirdeği ile tatlı şarap verilir veya ballı sirkeyle sıcak su verilir. Burada yoğun sarsılma, titreme olmaması gerekir Hıltların dönüşümü ve değişimi için rakka kavunu, pırasa, fener çiçeği ve haşhaş hastaya yedirilir.

Öncelikli olarak şu köklerin verilmesi uygulanır: Onun şiddetli ağrı varsa ilkin ağrı kesiciler, daha sonra yara için olan ilaçlar verilerek, yara tedavi edilmeye çalışılır. Eğer böbreklerde yara oluşmuşsa ve açılmış bir yara varsa onun tedavisi kolaydır. Bazen nişasta hapıyla menekşe şarabı yeterli olacaktır. Eğer yara kötü ve tedavi zorluysa onun tenkiye ile tedavisi uygundur. Ancak hafif idrar söktürücülerle tenkiye yapılmalıdır. Örneğin fener çiçeği, hatmi tohumları ile rezene alınıp ilaç hazırlanır. Eğer yara kötü ise kız saçı ile o terkip dengelenir ve süsen, kereviz, bezelye unu ilave edilir. Eğer hastalık daha kötü ise içilerek alınan ilaçlarla yakılar birlikte uygulanır. Bazen kullanılan ilaçların içine çördük otu, sedef otu ve benzerlerini koymak yararlı olur. Sonuç olarak, temizlendiğinde bu işleme son verilerek yara etlendirilmelidir. Yarada yenme oluşmaması için mümkün olduğunca hastanın sakin olması gerekir. Bu da mümkün olduğunca temizleme işini kısa tutarak, perhizle birlikte kusmak, kuru pansumanlar ve bunların dışında, diğer ona iyi gelecek uygulamalar, yürümeyi engellemekle olur. Özellikle eğer dengeli bir perhiz yapılır ve sonra derece derece hafifletilirse, böbrekler normal hallerine geri döner.

Yaranın Kendisinin Tedavisi: Böbrekte yara varsa cinsi münasebet terk edilmelidir. Çünkü cinsi münasebet bu durumdaki böbreklere ciddi zarar verir. Hasta hareket etmemelidir ve perhiz yapılmalıdır; ovalamayı kısa tutmalıdır. Şüphesiz o yararlıdır; kanı bedene çeker. Ancak bütün bunların yanı sıra, ilaç tedavisi gereklidir. Burada kurutan ancak yakmayan ilaçlar kullanmak gerekir. Eğer yaralar kötü

değilse, temizlenmede mutedil ilaçlar kullanılması yeterli olur. Eğer yaralar kötü ise onun pisliğini temizlemek için daha güçlü ilaçlara ihtiyaç vardır; o ilaçlarla tenkiye yapılır. Burada o pisliği temizleyecek, yıkayacak ilaçlara ihtiyaç vardır. Daha sonra tutan ve engelleyen ilaçlar verilir. Onlara akakya ve yemlik otu verilir. Bazen dereotu gibilerine de ihtiyaç hissedilir. Onlar kötü hıtların akmasını engeller. Eğer tenkiye yapılır ve ondaki (böbrek) hapsolmuş madde kurutulursa böbrek de kurtulmuş olur. Burada yara ilaçlarına başka şeyler de katılır. Örneğin nişasta, kitre zankı, soğuk bazı zankılar gibi. Şüphesiz böbrek yaraları kurutulurken, onlar, organın kendisinin kurutulmasını engeller; onu korur. Ondaki iltihaplı yarayı bertaraf edip organın etlenmesini sağlar. Organı kötü kokulu, bozuk şeylerden temizler; gerektiği şekilde bunu yapar. Onların hastalığı sonlandırma kabiliyeti de vardır. O ilaçları idrar söktürücülerle karıştırmak gerekir. O ilaçlar hafif olmalıdır. Böylece bu ilaçlar işlevini yapmış olur ve hastalığı sonlandırırlar. İlaçlar organa zarar verirse, titreme, sarsıntı yaratırsa, bu durumda terkibe haşhaş, ban otu, güzel avret otu (yebruh), afyonlu su, baldıran otu katılır. Bunların hepsi de ağrıyı sakinleştirir veya hafifletir ve ağrıyı engeller.

Eğer organda yara olduğunu ve zarar gördüğünü bilersen hemen ona güçlü idrar söktürücülerden içirmelisin. Örneğin şeker, ballı su ve bazı tohumlar gibi. Bunların hepsi idrar söktürücü ve yıkayıcı olmalıdır. Daha sonra, içilerek alınan kurutucu ilaçlar verilir. Bunlar kötü olmayan ve cidden böbrek yaralarına iyi gelen ilaçlardır. Örneğin onlar arasında hatmi tohumu, sarısakız ve onun kökleri, ballı su, fener çiçeği, it üzümü, özellikle dağda yetişen çeşidi yararlı olur. Yine hıyar, Ermeni kili, gül suyu, kız saç ve ballı su, kuru süsen kökü temizlenir; pişirilir ve hastaya haricen uygulanır. Bir başkası: çam kozalağı, hıyar tohumu 1ölçü alınır.²⁵⁶ *Yine Bir Başka Reçete:* Haşhaş tohumu, suda bırakılmış Yahudi balsamı 1 dirhem alınır; süsen kökü, bataklık sazı ve meyan kökü alınıp kaynatılır ve hastaya suyu içirilir. Bundan daha güçlü bir terkip olarak, biz kerviz veya yabani havucun reyhan şarabıyla veya biraz Ermeni kiliyle terkip haline getirilip verilmesini öneririz. Yahudi

balsamı, yabani fıstık zımkı, kırmızı mühür kili eşit miktarlarda alınır ve 1 miskal tatlı şaraba ilave edilerek hastaya içirilir. Yine bir başka ilaç da bezelye unudur; güçlü bir temizleyicidir ve kurutucudur. O Yahudi balsamı, akakya, erkek yuvarlak kurt usaresi de çok yararlıdır. Yabani süsen de bu ve benzeri şikâyetlerde güçlü bir ilaçtır.

Terkip Şeklinde İlaçlar. ²⁵⁷Palmiye kabukları 35 tane, 12 tane çam kozalağı, badem 5 tane ve safran dövülüp un haline getirilir; hastaya aç karnına içirilir. Şüphesiz onun verdiği ısı çok yüksektir. Onun yerine (safran) hıyar tohumu ve çam kozalağı konabilir. Yine bir başka terkip: 10 tane çam kozalağı, yabani hıyar tohumu 40 tane, buğday nişastası 1,5 dirhem alınıp, yabani sümbül ve kerevizden; her birinden 8 dirhem alınıp, onların suyundan 1,5 dirhemi hastaya içirilir. Bu ölçü 4,5 dirheme kadar çıkarılabilir.

Yine bir başka terkip: Kırmızı mühür kili, kardeşkanı, kendir, nişasta, uzun kavun tohumu, kereviz tohumu, yabani hıyar, kabak tohumu, süsen meyvesi ve kabuğu, Çin tarçını, eski çam bademi, haşhaş, ban otu tohumu, eşit miktarlarda alınıp, gözlemlere dayanarak, sıcak şarapla hastaya içirilir. Yine bir başka terkip: Eski çam kozalağından 30 tane, badem kabuğu, güvercin eti 25, hurmadan çok miktarda, 4 miskal süsen suyu, safran 80 miskal, sıcak şarapla macun yapılır ve hastaya uygulanır.

Eğer ağrı şiddetlenirse, yara ilaçlarından verilmelidir ve bu durumda şöyle bir ilaç yapılmalıdır: Ban otu tohumu 1 danek, afyon 1 kırat, hıyar tohumu 2 dirhem, marul tohumu 1 dirhem, Yahudi baklası tohumu 1 dirhem alınır. Bu durumda olan hastayı sakinleştirir. Eğer ağrı azsa süt (Çam sütü) içilir. Menekşe şarabının güçlü olanı, güçlü ilaçlardandır. Fener çiçeği hapları, iskalyadis hapları, Dioscorides hapları, çam tozu, rezene 8 adet, fener çiçeği, adı kısa Mahmut otu cidden güçlü bir terkiptir. Çoğunlukla zasentaria lavmanlarıyla birlikte uygulanır. Buna benzer yakular sırta ve bele ve oturlan yere (makat) uygulanır. Boşluk bölgesine bezelye unu, şarapla ve balla pişirilerek uygulanır. Yine kuru gül, mercimek, bal, bit otu alınır ve yakı olarak uygulanır. Bu terkip kokuşmayı ve hastalığın yayılmasını önler.

Merhemler: Kına yağı, mastika ağacı yağı, ayva yağı, bazen günlükle karıştırılır. Bazen ona yumuşatılmış ördek yağı ilave edilir. Ancak fistüller için kurutmak tek tedavi olamaz; onun bozulması engellenmelidir ve daima bedeni temizlemeli ve kemiyet ve keyfiyet bakımından doluluktan kaçınmak gerektir. Kötü olmayanları bunlarla tedavi yeterlidir. Ancak habis, kötü şeyler için bu tedavi yapılır. Ancak güçlendirmek için yakılar ve içecekler kullanılır. Bunlar kokuşmayı engellemelidir. Bunun için yakmayan, temizleyen ve tutma özelliği olanlar uygulanır.

Yiyecekler: Yenen besinlerin iyi keymus oluşturması gerekir. Bunlardan biraz kuş etleri, biraz etli balıklar, biraz ve soğuk keymus oluşturan kazayağı, Yemen baklası gibi yiyecekler hastaya verilmelidir. Kötü yaralar devam ettiği sürece ona pişmiş yiyecekler vermeğe devam etmelidir. Kuş etleri onun için daha yararlıdır; yaban dağ serçe eti vermek iyi gelir. Örneğin rafadan yumurta sarısı da iyi gelir. Tavuk yağı ve kokulu otlar ve süt de yararlıdır. Onları sindirdiğinde, örneğin sütle; deve sütü de ona yararlıdır. Çünkü süt yaralar için iyidir ve onları yukarıdan yaranın iki kenarını yapıştırır. Yine inek sütü ve koyun sütü de organı güçlendirmede aynı özelliği gösterir. Özellikle eşek sütü, keçi sütü mizacı düzeltmek, yıkamak bakımından başka yönlerden de yararlıdır; özellikle yeri bilinen yaralar olan için, süütün yağlı olması daha uygundur. Bu sütler yaralara iyi gelecek ilaçlardan da karıştırılmalıdır; örneğin kitre zambakı gibi. Yine bu sütler nişasta, zambak ve kurutucular ve bilinen idrar söktürücü tohumlardan hazırlanan ilaçlar yapılan tenkiyeden sonra içirilmelidir.

Süt, ancak yenen yiyecekler aşağı indikten sonra içilmelidir. Eğer süütün aşağı inmesi gerekirse biraz da bal karıştırılır. Süt bütün sıvı ve yiyeceklerden daha yararlıdır. Dişi koyun sütü yaraların tedavisinde, onları sonlandırmada ve güçlendirme de yararlıdır. Susadığı zaman hastaya süt içirilir. Onun yanı sıra bazı meyvelerde verilir: bal kabağı, hıyar, armut, muşmula, tatlı nar, ayva, elma kuru olarak badem ve özellikle fasulye veya bezelye tozu, fıstık, fındık, çam tohumu özellikle susam yağı verilir. Burada kuru incirden sakınmak gerekir. O yaralar için kötüdür. Çünkü o yarayı cilalar ve kaşındırır ve hareketlendirir ve içinde gizli yol yapar. Bundan dolayı bütün güçlü, keskin,

pis, bozuk, kötü şeylerden ve bütün tuzlu ve şiddetli yoğun ve tatlı şeylerden kaçınmak gerekir.

Beşinci Kısım Böbrek Uyuzları

Bunlar bir cins yaralardır ve onların sebebi ekseriya şöyledir: safra hıltları nedeniyle böbrek onun üzerinde olan döküntülerdir. Sonra bunlardan yaprak gibi oluşumlar meydana gelir; bunlar daha sonra yara olur.

Belirtisi: Orada oluşan yaraların belirtisi zihin karışıklığıyla ortaya çıkmasıdır. Böbreklerde kaşıntı vardır; onların (hasta) rengi soluktur; bazen bunlarla birlikte muazzam ağrı vardır.

Tedavi: Basilikten kan alma bütün doluluklarda olduğu gibi, yararlıdır. safenden kan alma ve böbreğin alt kısmından hacamat yapmak da yararlıdır. Vücutta tenkiye yapmak yararlıdır. Özellikle kusmak yararlıdır; fındık taneleri ile Ermeni kili, meyan kökü aynı miktarda alınarak terkip hazırlanır. Onların etkisi sindirim iyi olan yumurta gibidir. Hasta soğuk ve rutubetli yiyecekler, örneğin üzümle piliç, Yemen baklası, kabak (su kabağı), ıspanak ve taze meyveler ve tatlı nar, taze bakla, özellikle böbreklerden ve kanalların arasından maddeleri çeken ve besinlerle beslenir; mesanenin ve böbreklerin içindekiler dışarı atılır.

Böbrek Taşları

Böbrek ve mesane taşlarının oluşmasının sebepleri ortaktır. Çünkü taşların oluşmasındaki etkin sebep ortaktır ve bu fail güçle taş oluşur. Şüphesiz madde şöyledir: balgamdan oluşan rutubet gevşeklik oluşturur veya madde veya kanın toplanmasından oluşur. Kanlı şiş içinde toplanarak taş oluşur. Bu çok sık görülmez. Ancak fail güç dengeli olup, dışındaki sıcaklık taş oluşmasına sebep olur.

Maddi Sebepler. Bunlardan biri [iyi] maddenin maddesi, diğer kötü maddenin maddesidir. [İyi] maddenin maddesi süttten oluşur; özellikle katı peynirden olabilir. Özellikle rutubetli, etli ve ağır maddelerden olabilir. Orman kuşu etleri ve yaşlı kuş etleri, inek ve deve eti, tiyus eti, vahşi yoğun hayvan etleri, ağır balıketleri ve bunların kızartmalarının hepsi, yumuşak ekmek, hayvani yağ, yağlı etler, güzel

kokulu pirinç, tereyağı ve sütle hazırlanan *lakeşebaht yemeği*, iç yağı, yağlı beyaz ekmek, helva, ekşi meyveler, zor hazmedilenler, gevşeten hıltların oluşumuna sebep olan şeyler; örneğin turp meyvesi, seftali meyvesi, örneğin ağaç kavunu eti, kemser eti, çamurlu su ve özellikle, çeşitli alışlagelmiş bazı diğerleri, ağır içecekler, özellikle sindirim zayıfsa, zayıflıktan dolayı, sindirim gücü zayıflar; çoğunlukla yenен şeyler tam manasıyla sindirilemez; tertibin kötü olmasından (yiyeceklerin iyi olmamasından), perhizden ve doluluktan dolayı sindirim kötü olur. Bazen yenен şeylerin maddesi, böbrekteki yaralar ve başka bazı sebeplerden dolayı sindirim tam olmayabilir. Bunların hepsi böbrek taşlarına neden olabilir.

Kötü Maddelerden Dolay Taş Oluşması: Böbreğin mizacından, sıcak şişlerinden, ateşli olmasından veya böbrek yaralarından dolayı dışarı atma kabiliyeti zayıflayabilir; sıvıdaki tortuları ve fazlalıkları atamaz. Ancak şiddetli sıcaklıkla idrar içindeki maddeler tortulaşır. Bedenin yukarılarında tamamen sindirilmeksizin oraya gelen (böbreklere gelen) maddeler çekilir. Ancak bu sıcaklık gereklidir. Ancak organ yorgunsa veya sıcaklıkla değişime uğrarsa, taş oluşabilir. Ayrıca, toplanmış fazlalıklardan tıkanıklık oluşur veya soğuk kasılma veya sıcak birikmiş şişlerden de taş oluşur; taşlar çok fazladır ve soğuktur; katıdır veya bu özellikler yakın organlarla ortaktır; örneğin bağırsaklar ve diğerleriyle ortak olabilir. Eğer böbrek bastırılırsa, onun içinde tıkanıklık oluşur. Bu gibi arazlar mesanede taş olduğunda da oluşur. Eğer taşlar böbreklerle ilgiliyse yumuşak olur; küçüktür; kırmızıya meyillidir. Mesanede-kilerle daha serttir. Cidden daha büyüktür. Rengi siyaha, nar rengine, beyaza meyilli, olabilir. Eğer onda (mesane) taş oluşmuşsa, idrarda tüy gibi parçacıklar vardır. Yine de çoğunlukla taş böbreklerde oluşur. Kan böbrekte taşa döndükten sonra yumuşamaz ve mesane taşıyla birlikte olmaz. Onlar arasında zıtlıklar vardır ve ekseriyetle mesanede ki taşlarla görülen zıtlıklar görülmez. İdrar atıldıktan sonra taş oluşur. O idrarda hapsedilen maddelerden oluşmuş tortular vardır.

Çoğunlukla bu tortular mesane taşlarını oluşturur. Çocuklarda ve taş olanlar yetişkinlerde taşın atılması güç olur. Ekseriya bu çocukluk-tan buluş dönemine kadar böyledir. Çünkü dışarı atma gücü çocukta ve gençte çok güçlüdür ve bu güç yukarıdan aşağıya maddeyi çeker,

ancak yaşlılıkta böbrekler cidden zayıftır. Yine çocuklar ve gençlerin hıltları incedir; bundan dolayıdır ki yaşlılarda böbreklere ağır, yoğun hıltlar nüfuz eder. Çoğunlukla çocuklarda taşların oluşmasına neden vardır. Burada doluluktan dolayı hareket vardır. Onlara süt içirilir ve bundan dolayı onların mesane yolu dardır ve yaşlılarda da sindirim zaafı vardır. Bundan dolayı Hippokrates şöyle demiştir: Taş hastalığı pek harap edici değildir.

İdrar çok fazla kıl içerse öncelikli olarak ondan taş oluşur. Eğer mesanedeki idrar orada kalsa tuz oluşur; çoğunlukla onun tuzu sudan oluşmuştur ve içinde toprak cinsinden bir şeyler vardır. O sıcaktan yanar. Çoğunlukla çocuk idrarı daha tuzludur ve yine çoğunlukla toprak cinsinden madde onların idrarında çok fazla değildir. Muhtemelen onun sıcaklığı daha fazladır ve topraksı maddesi uygun olmayan bir şekilde yanaktır (yanmıştır). Onların idrarında çok hılt olmasından dolayı sıkıntı yaratır; bedenlerinden atılır. Çoğunlukla ondaki gizli tuzlar suda çözülür ve öncelikle çocuklarda ve mideleri sıcak olanlarda çoğunlukla tabiat kuru olup, taş oluşmasına sebep olur. Çoğunlukla kuru mizaçlı olanların rutubeti karaciğere çekilir; sonra idrar organına yönlendirilir. Eğer sıcaklık varsa fail sebep hazırdır. Genel olarak, tabiat kuru ise idrar yoğundur. Ekseriya idrarda çok miktarda kötü mizaçlı tortu vardır, ancak o kişide taş oluşmaz. Çünkü idrarın maddesi kötü değildir; onun kırmızılığı da fazla değildir. Şüphesiz eğer çok fazla birikim, tortu olursa²⁵⁸ bunlar yoğunlaşarak büyük, sert taş oluşturur. Ancak ufalanıp yumuşayarak idrar içinde ufak parçalar oluşturur. Eğer durum böyle olursa bilinmelidir ki, maddenin kendisi dolayısıyla taş oluşmaz; yine sebep sıcaklık değilse bunun sebebi dışarı atma gücünün yeterli olmadığından kaynaklanır. Taşın oluşup oluşmaması defetme gücüne işaret eder. Ekseriyet bu görüşü kabul eder. Ancak kabul etmek zorunlu değildir.

Bilinmelidir ki o civarda, yani böbrekler civarında taş oluşması kadında nadirdir. Çünkü mesane kanallarının daha kısa olduğu belirle-

²⁵⁸ TM: İmal edilir ki o idrarda çok madde olmamalıdır. Eğer çok madde olsa iidi onda reml oluşmayıp belki süt taşları oluşur. Lakin ihtimali vardır ki o idrarın maddeleri çok ve rahve olup nakşi ve teferrükü kabil olur.

nir; daha geniştir; dışarı çıkış yolu kısadır; dışarı atımı böylece daha kolay olur. Uzun olması dışarı atımı zorlaştırır. Taş olan kişilerde, taş yoğun ateşle oluşur ve idrar pis kokuludur. Eğer tortu toplanırsa, genel olarak, kulunç hastalığı olanlarda da olduğu gibi, idrarlarında taş olacağı ve idrarla ortaya çıktığı tahmin edilebilir. Taşın oluşması bir aydan bir yıla kadar bir zamanda olabilir. Büyük bir taş oluşması söz konusu olduğunda ağrı gizlenir. Daha sonra mesanede şiddetli ağrı yoksa şiş de yoktur. Taş ağrısı ancak büyük bir taşla birlikte görülür. Hepsinde de tek tek şiş oluşmaz. Bilinmelidir ki böbrek ve mesane taşı miras olarak gelen bir hastalıktır.

Böbrek Taşlarının İşaretleri: Böbrek taşının belirtileri şöyledir: öncelikle bu idrarda belirlenir; öncelikle idrarda yoğundur. Sonra idrar incelenir; berraktır ve böbreklerde güçlü bir tutukluk yoktur. Taşın oluşmasıyla öncelikle yoğun olması sağlıklı olduğuna işaret eder; onun kanalı geniştir. Bazen orada karaciğer hastalıklarından dolayı oluşmuş kalıntılar vardır. Söylenecek olursa idrar çok saftır ve saf olarak da devam eder; tortusu azdır. Bu durumda taşın katılaşp, sertleştiği belirlenir. Kişi sağlıklıysa ve özellikle yaşlıysa muhtemelen idrarı siyahsa ve onunla birlikte ağrı varsa veya başka organlarında da ağrı varsa onların mesanesinde taş oluşmuştur. Bu çıkarsama şöyle bir sonuca götürür: Ben idrarda kum şeklinde tortu buldum. Bu kum şeklindeki tortu kırmızıya bakan sarı renkliydi. Hastanın halinde görülebilir bir ağırlık vardı ve acı hissi vardı. Eğer o kişi uyarılırsa içinde bir şeyler hapsolmuş, tutulmuş gibi hissediyordu; burada ağırlık ve ağrı vardı. Burada sanki bir şey var ve hareket ediyor gibi bir his vardı. Bel bölgesinde yel vardı. Bu da orada güç olduğunu ve kanalın geniş olup olmadığını gösterir.

Böbreklerde taş sebebiyle oluşan ağrı şiddetlidir. Çünkü taş kendine orada bir yer oluşturur ve kanallardan geçer; özellikle de kanallardan (üreterler) mesaneye gelir. Taşın hareketlenmesi ağrıya sebep olur. Ancak o bulunduğu yerde durursa ve ağrı yoksa o zaman kişide sadece doluluk hissi vardır. Daha sonra ağrı oluşur. Taşın hareketiyle tıkanıklık meydana gelir. Ağır madde orada tutulur. Bunun da sebebi yenen maddelerin yarattığı doluluktur. Bunların hareketi de taşları hareketlendirip ağrıya sebep olur. Özellikle yiyecek bağırsaklara iner-

ken, onları rahatsız eder. Çünkü karın boş olduğunda bağırsaklardan maddeyi atmak rahattır. Taş hareket etmediği sürece ağrı sakindir. Taşın hareketi ağrının oluşmasına sebep olur. Taş bel bölgesinden ureterler ve cinsel organlara doğru iner. Eğer ağrı durursa taş mesaneye inmiş veya taşın hareketi durmuştur anlamına gelir.

Tedavi: Burada biz böbrek ve onunla ortak olan mesane taşlarının tedavisini zikrettik. Burada mesane taşlarını müstakil bir kısım içinde ele aldık. Onun basit ilaçlarını, arazlarını, onlarla doktorun neyi kastettiğini, taşın yapısını, maddesini, onların oluşmasının nasıl engelleneceğini, sebebinin nasıl ortadan kaldırılacağını, onun ıslahını anlattık. Sonra onun nasıl kırılıp parçalanacağını ve tedavisini ayrıntılarıyla ele aldık. Ayrıca onların nasıl dışarı çıkarıldığını ve çeşitli ilaçlarla inceltirilip düzene sokulduğunu ve idrar söktürücüler veya onların çıkmasında yardımcı olacak ilaçları verdik. Sonra ağrıyı sakinleştirecek tedbirler ele alındı; yaralardan oluşanların nasıl ıslah edileceği anlatıldı. Bir grup hekim taşları yerinde parçalayarak çıkarmayı önermiştir. Bu tehlikelidir ve pek de akıllıca bir hareket değildir.

Maddenin (Taş) Kesilmesi: Taşlar kusarak, ishalle veya bir şekilde dışarı atılıp vücuttan uzaklaştırılır. Vücuttaki ağır, yoğun besin maddelerinden ve çamurlu sular nedeniyle humma oluşur. Sonra onların değiştirilip tadil edilmesi için kişi güçlendiren yiyeceklerle beslenir; ona rahat sindirilebilen yiyecekler verilir. Hastaya mutedil perhiz uygulanır. Makat kısmına mutedil ölçüde masaj yaptırılır. Ağır hıltların aşağıya inmesini engellemek için ona yumuşatan şeyler verilir. Böylece böbreklerin zarar görmesi önlenir ve onda tıkanıklık oluşması engellenmeye çalışılır.

Şu maddeler bu hastalığın tedavisinde yararlı olabilir: İdrar söktürücü tohumlarla mesaneyi yıkayıp idrarın atılmasını sağlamalıdır; idrarın mesanede birikmesi engellenmelidir. Bunun için şunlar iyi gelir: Nohut suyu, enginar suyu, turp yaprağı, turbun kendisi, özellikle, taze ve ince olanı yararlıdır. Bunlar taş düşürürken alındığında güçlü bir idrar söktürücü olarak etki ederler. Ancak küçük çocuklarda taş oluşmasını engellemek için bular beyaz şarapla karıştırılarak verilmelidir. Ayrıca kötü, zararlı maddeleri atmak için mutedil lavman yapmak gerekir; sütlü maddeler dışarı atılır. Böylece bu hastalığa ait ilaçlarla tabiat yumuşatılır ve hasta kişi eski gücüne kavuşur.

Taş oluşumunu engelleyen bir şey de, yemek yendikten sonra kusmadır. Böylece vücuttaki zararlı maddelerin artması engellenmiş olur. Ağır hıltların böbreklere doğru gitmesi de engellenmiş ve böbrek tarafı temizlenmiş olur. Hamam ve sıcak sular bazen böbrekleri temizler. Bazen bedenin sırt tarafından maddeler böbreklere çekilir ve böbreklerde sarf edilir. Eğer gevşeten güçler artarsa böbreğin gücü zayıflar. Aynı zamanda vakitsiz yumuşatıcılara ve ağrının teskin edilmesine ihtiyaç duyulur. Şüphesiz hastaya böbrekleri gevşetecek, rahatlatacak maddeler de verilmelidir. Eğer böbreklerde taş varsa sırt üstü yatıp uygulaması yararlıdır.

Böbrekleri Açan İlaçlar. Onlar çoğunlukla acı ilaçlardır, ancak cidden çok sıcaklık oluşturmazlar ve sıcaklığı artırmazlar. Taş oluşmasının birçok sebebi vardır; ne olursa olsun, şiddetli, yoğun değişimler sıcaklığı azaltsa da bu yararlıdır. Mesane ilaçları böbrek ilaçlarından daha sıcak olur. Onun ilaçlarının cinsinin sıcak ve soğukluk fiili olarak birbirleriyle ilgisi yoktur. Muhtemelen onun (böbrek) ilacının yaptığı etki ona özgüdür; onlar ufalanmış, parçalanmış ilaçlardandır. Onlar çok güçlü ilaçlar değildir ve küçük taşları parçalayacak tabiattadır; yoğun değildir. Onlardan böbrek taşı için olanlar daha güçlüdür. Ancak mesane taşının gücü mesane taşına göre daha azdır. Öncelikli olarak onun gücü Yahudi taşının gücü gibidir. Onlardan böbrek taşı böbrekten güç alır; o mesane taşının oluşmasında da etkindir. Onların güçlü taşları *etragullides* denen serçe gibidir; onun rengindedir. Akrep külü gibi olanda güçlü taşlardandır. Eğer o taşlar için ilaç tedavisi yapılacaksa vurma, çarpma gibi şikâyetlerde kullanılan etkin idrar söktürücüler verilmelidir. Bu ilaçlar güçlü idrar söktürücülerdir. Yoğun idrarı dışarı atmakta kullanılır. Onlar parçalanmış taşları dışarı atarlar ve onları uzaklaştırırlar. Başka bir grup ilaçlar da taşları harekete geçirirler. Onların oluşumunun (taşların oluşumunun) ertelenmesiyle organın mükemmel işleyişinin de ertelenmesi söz konusu olur. Bu ilaçlar böbreğin yağlı yapısına kolayca nüfuz edemez. Çünkü o gevşek bir yapıya sahiptir. Burada bu ilaçlarla birlikte pişiren ilaçlar da vermek gerekir; örneğin çıyan otu gibi. Hızlı nüfuz eden ilaçlar hastaya verilir; örneğin sivri biber gibi. Ayrıca organı güçlendiren ilaçlar da verilir; Seylan tarçını ve benzerleri gibi. Ona verilecek ilaçlardan

hafifçe kasıp, tutan özellikte olan ilaçlar da vardır. Meyve şurupları organın gücünü korumasında yardımcı olur.

Bazen bu ilaçlara taşın sebep olduğu korkutucu ağrıyı teskin eden müsekkinler de ilave edilir. Biz eğer bu şekilde ilaçları yüklersek ondaki doğal güçten tasarruf ederiz. Eğer taş idrarın atılacağı yere yakın yerde oluşursa, idrardan dışarı atımında atalet olur. Bunun yanı sıra, eşlik eden, onunla birlikte verilen ilaçlar da yine kullanılır. Ona taş ilaçları yararlıdır. Sonra idrar söktürücüler verilir; bunlar testislerin bulunduğu yerden taşların olduğu yere kadar ulaşır. Burada gevşeten ve yumuşatan ilaçlar alınır. Taşların ilaçları yapıyı gevşeticidir. Bu onun fiiline, katılığına karşı bir fiildir. Onlar delikleri tahrik etmez; idrar atacak güç atalet gösterdiğinde fiilin zamanında yapılabilmesi için gerektiği yerde idrar söktürücü verilir. Bu ilaçlar testisten taş kadar olan delik yoluyla hastaya verilir. Bunlar taşın üzerinde görevlerini yapar. Eğer ayıran, parçalayan, ilaçlar verilirse, onların yanı sıra gevşeten, yavaşlatan ilaçlar da verilmelidir. İdrar söktüren ve delen ilaçlar vermekle acele edilir. Ağrı şiddetliyse *Kanun*'da terkipleri verilen ağrı kesiciler (analjezikler) verilir. Bazen özelliklerine göre, çoğunlukla basit ilaçlar kullanılır. Burada parçalayan, uzaklaştıran, dışarı atan ilaçları veririz: Bunlar kustus kökü, böğürtlen kökü, Yahudi balsamı, yonca kökü, beşparmak kökü kabuğu, kara nohut ve özellikle onun suyu, hatmi tohumu, köpekayası meyvesi, *zağrur* zamkı gibi maddelerden meydana gelir. *Zağrurun* kendisi de güçlüdür ve demirdikeni ve onun kökü bu hastalık için yararlıdır. Kına kökü, soğan, sirke, dağ kerevizi, yarpuz, pelin otu, Seylan tarçını, yabani hıyar kökü, pelesenk odunu, pelesenk kökü, pelesenk tohumu, pelesenk yağı ve onun güçlü şarabı cidden yararlıdır. Yabani hıyar tohumu, enginar, onun kökünün suyu, *eskulukondriyun* (*scolopendrium officinarium*), kızsacı ikişer dirhem, turp suyu veya kereviz suyu, sil (bir çeşit enginar) suyu, tarçın, çobandeğneği; özellikle Anadolu çobandeğneği, yabani kimyon, beşparmak otu ve onun suyu, yer palamudu, yavşan, kuşkonmaz kökü, Mısır servisi, defne kökü kabuğu, turp tohumu, *esklukondriyun* (*scolokondriun*), şeytan şalgam, yabani tarçın. Yine başka bir reçete şöyledir: Ermeni boraksından 5 dirhem alınır; balla macun yapılır ve turp suyuyla 3 gün içilir. Yine *şevasir* (veya *sevatır*) 1 miskal alınır

ve ılık suyla içilir. Bazıları şöyle söylemiştir: 70' adet sivri biber alınır ve iyice pişirilir ve ondan 7 tane hap yapılır ve her gün bir tane içilirse taşı dışarı atar. Fıstık da böbrek taşının atılmasında yararlı bir ilaçtır. Yahudi taşı, böbrek taşına göre daha güçlüdür. Geyik otu ve yer palamudu, mutlak olarak, akrep külünden daha güçlüdür. Ayrıca zeytinyağı içine akrep konup mesane taşlarında ilaç olara kullanılır. Ancak ben akrep külünün uygulamasında sert dışkının (atık madde-nin) kille kaplanmasının yararını belirledim. Onun içine daha sonra akrep konup sıcak fırına konur veya mübalağa etmeksizin yakıp yiyecek içine ilave edilir. Bu terkip bir kap içine konup, saklanır ve güçlendirmek için kullanılır. Boğazlanmış tavşanın külü de bu bakımdan güçlü bir ilaçtır. Onan 2 dirhem içilir. Boğazlanmış hayvanın başı ve bacakları ayrılıp geri kalan kısmı bakır kapta kurutulup, aynı şekilde kurutulmuş solucanlarla muamele edilir. Yine bir terkip de şöyledir: Pişirilerek şekillendirilmiş camdan elde edilir. Yine cam külünü genel olarak şöyle elde edilir: demir kevgirle kızgın cam köpüğü alınır. Sonra üzerine biraz su konur ve onda kireçlenmiş tortu biraz dışarı doğru yayılır. Geriye kalan tekrar ısıtılır; hatta parçalanır, dağılır; savrulur; sonra çok küçük zerrelere ayrılan parçacıklar iyice ısıtılır. Bu çok küçük parçalara ayrılmış terkipten 1 miskali 12 miskal sıcak suyla içilir. Onun iyi ve saf olanı beyaz renktedir.

Cidden güçlü bir terkip şöyledir: Süngerden alınan taşlarla hazırlanır. Yine kurutulmuş erkek keçi kanı da yararlıdır. Ben onun en yararlı olduğu zamanı üzüme alaca düştüğünde aldığı rengi kazandığı zamandır. Onun gücü istenen kıvama ulaşmıştır, yani onun içinde sıvı vardır; hatta onun kıvamı salep tabiatına doğru gider. Eğer o kızgınsa, keskinse, daha yararlıdır. Sonra 4 yaşına kadar olan bir erkek keçi boğazlanır ve onun kanının bir kısmının akmasına müsaade edilir. Bir kısım donup içinde kalır. Bundan sonra hayvan küçük parçalara ayrılır ve onlardan haplar yapılır ve Güneşe serilir; tozdan korumak için üstüne kuruyana kadar bir bez serilir ve kuruduktan sonra hap olarak saklanır. İstendiğinde ondan tatlı şarapla, ağrıyı kesmek için hastaya içirilir veya dağ kerevizi suyuyla içirilirse, çok daha yararlı olur. Aynı şekilde tavuk yumurtası kabuğunun külü de yaraların yaptığı harabiyetten sonra kullanılır.

Hepsinden güçlü ve daha yararlı olan terkip de şöyledir: Yunanca *etragulid* denen bir nevi serçe cinsinin en küçük türü; vücudunun rengi kül rengi ile yeşil ve sarı arasındadır. Kanatları üzerinde altın rengi çizgiler vardır; kuyruğu üzerinde beyaz nokta vardır. Çoğunlukla kışın, sabahları, duvar dibinde görülür, fakat orada uzun süre kalmaz; uçar; muhtemelen biraz uçar ve durur. Sürekli olarak yolculuk yapar; kuyruğu hareketlidir. O yenen bir kuştur ve yararlıdır; pişirilerek yenir ve içilir. Kuş tuzlanır; uzun uzun kesilir ve fırında yakılır. Ancak onun gücü yakmaya dayanacak kadar fazla değildir; özellikle zikredilen akrep ve diğerleri gibi kullanılır. Bazen o çok sıcaktır ve cam kap içine konur. Hayvanın başı sert ve yoğun olduğu için, O yakılmak istenir ve gereksiz kısımları atılır. O kızartılıp, tuzlanıp hazırlanır. Daha sonra bu hazırlanan terkip biberle, tarçınla ve benzerleriyle pişirilir veya saf şarapla ve balla yakılarak veya ballı suyla yakılıp ya da mavi yonca ile yakılıp haricen uygulanır. Bunların hepsi de tedavi edici özelliktedir.

Bir grup hekim şöyle düşünmüştür: Bu serçe şöyle kuştur; *eftrenciye safragundiye* adlandırılır. Bu kuş söz konusu olan kuş mudur yoksa başka bir şey midir? Zannetmişlerdir ki eğer o kurutucu özellikteyse, azar azar içilse bütün her yerdeki taşları dışarı atar. Bir grup da şöyle demiştir: Kişi taşı kendisi atar. Yine denir ki: güvercin pisliği, tavuk pisliği ile denenmiştir ve taş atılmıştır. Büyük taş için ondan 2 dirhem içilir ve küçük taşlar için yarım dirhem şeker kamışı şekeri ile verilirse bütün taşları çıkarır. Bazen onunla birlikte biber, tuz ve özellikle geyik otu pişirilir ve yine kurutulmuş bok böceği ile verilir. Bazıları şöyle zannettiler: Penisin altındaki yağ kısmına kirpi dikenini konursa taş idrarla atılır. Sınıflandıranlar der ki: bu açıklamayı ben kabul etmiyorum.

Ancak nüfuz eden ilaçlara şunlar karıştırılır: Örneğin sivri biber, yarpuz, tarçın gibi. Bunlara taşı harekete getirecek şeylere destek olur. Ancak bunlara ilave edilenler de kuvvetle idrar atar ve yoğun, ağır şeyleri de atar. Örneğin bilinen tohumlar, özellikle dağdaki bitkilerinki yararlı olur; örneğin yabancı havuç ve yabancı sümbül, azak eriği, nane, selam otu, bir başka nevi selam otu, beşparmak otu tohumu, bataklık sazı, yabancı kimyon gibi. Bazen cesur insanlar onun üstüne

İspanyol sineği alırlar. Bu maddeler şiddetli idrar söktürücüdür. Ancak onların taşlarda da etkisi yok değildir. Ancak saleple azar azar karıştırılan ilaçlar, örneğin zamk gibi. Bazı taşta da, çıyan otu zamkı ve ceviz zamkı etkin olur. Ancak ağrı için teskin eden ilaçlar verilir; keten tohumu ve onun salgısı (usaresi) ve ceviz ve fındık, hatmi tohumu, salep de taş ilaçları olarak kullanılır. Testis için kullanılan ilaçlar böbreğin kendisi için de uygundur ve de narkotik diye bilinen ilaçlar da kullanılır. Ancak örneğin kunduz otu, kâfur kokulu zencefil, kuru süsen, beşparmak otu tohumu güçlendiren ilaçlar olarak kullanılır. Yine gül suyu, bataklık sazı, sandal da bunun için kullanılır.

Taş için kullanılacak terkipler: Bunlardan biri *mitridatus*'tur. Şüphesiz o böbrek taşları için güçlü bir ilaçtır. Bununla birlikte şencerina ve böbreğe ve mesaneye etkili olduğu bilinen akrep macunu ve yine Yüce Allah'ın eli diye adlandırılan erkek keçi kanı, pelesenk yağı ile yapılan hazineler diye bilinen ilaç da yararlıdır. Ayrıca güçlü çekme özelliği olan cam külü, akrep külü, lahana kökü külü, tavşan külü, deniz süngeri taşı, kurutulmuş pişmiş erkek keçi kanı, taze yumurtanın beyaz kabuklarının külü, Yahudi taşı, ceviz zamkı, Azak eriği eşit miktarlarda alınır ve kaya maydanozu, yabani havuç, geyik otu, zamk, hatmi tohumu, sivri biberden; her birinden 1,5 kısım alınıp, balla macun yapılır ve saklanır. Ondandır 2 miskale kadar içilebilir;²⁵⁹ bu da yararlıdır. Bununla birlikte şu ilacın alınması da uygundur. Demirdikeninin suyu ile kara nohut pişirilir. Bu terkip mesane için yararlıdır. Yine lahana kökü külü, taze yumurtanın beyaz kabuğu külü, 1 adet erkek ve dişi Yahudi taşı; hepsi bir araya getirilir ve şarap veya demirdikenin suyu içinde 1 kaşık içilir. Bu da mesane taşlarına yararlıdır. Onları beyaz incir gibi çıkarır. Güçlü bir terkip de şöyledir: Kavun çekirdeği, yanmış cam azıcık, yani 3 ölçü eşit miktarlarda nohut suyu ile alınır.

Yine Bir Başkası: Güvercin pisliği, tavuk pisliği, turp suyu ile veya şarapla veya sıcak suyla hepsi karıştırılır. Bir başka reçete: kundus 1 dirhem, güvercin pisliği 1 dirhem, bok böceği yarım danek, dövülüp

²⁵⁹ TM: ondan daha çoğu varıncaya kadar olur. Kara nohut ile pişirilen hasek suyu ile içilip zikredilen deva mesaneye de yararlı olur.

un haline getirilir ve şarapla hastaya verilir. Yine süngertaşı, *scolocondrium* (erkek karaca dili), kız saçı, hatmi, kaya maydanozu eşit miktarlarda alınır ve karıştırılır. İhtiyaca göre, kereviz suyu veya kök suları veya demir diken suyu veya turp suyu ile hastaya verilir. Yine su terkipte yararlıdır; pelesenk meyvesi tohumu, yabani yarpuz, sünger taşı, ebegümece tohumu, kuru reyhan eşit miktarda alınır; dövülüp un yapılır ve hastaya her gün 4 ukiye şarapla karıştırılıp verilir. Özellikle böbrek için kullanılan ilaçlar: *meysusen* (bir çeşit süsen kökü) şarabı 2 dirhem, biber 4 dirhem *semurniyan* 2 dirhem ve içilecek miktar kadar soğanlı ballı sirke. Yine bir başkası: Yabani sedef otu, yabani hatmi, kereviz kökü eşit miktarlarda alınır ve ondan 2 kaşık hastaya verilir veya ballı suyla verilir. Yine bir başka reçete: Turp tohumu, *dolicosbifloris* (*horseram*) eşit miktarlarda alınır ve hastaya fındık ve yasemin yağıyla verilir. Yine denenmiş bir ilaç: *Dolichos biflorus* (*horsegram*), yalancı safran, kavun az miktarda alınır ve daha sonra içilir. Dövmüş un haline getirilmiş mahlepten 2 miskal alınır; safran, 1 miskal, loğusa otu yarım miskal balla macun haline getirilir ve 4 dirhem içilir. Yine yabani kimyon 2 dirhem, aynı miktarda defne kökü kabukları ile karıştırılır. Yine bir başka reçete: üzerlik tohumu ve balsamdan gerektiği kadar alınır ve her gün 1 dirhem sıcak suyla veya turp yaprağı suyu veya taze üzüm suyu ya da zeytinyağı ile içilir.

Sıkıntıyı Teskin Eden ve Taşı Çıkaran İlaçlar: *Semirniyun* alınır; o yabani kerevizdir ve İran'da kereviz diye bilinir. Ondan 1 ukiye alınır ve Mısır selvisi, sümbül, beyaz haşhaş tohumu, tarçın, beyaz biber, ceviz tohumu, dağ üzümü, her birinden 1 ukiye, Yahudi taşı yarım ukiye, Makedonya vilayetinden küçük taşlar balla macun yapılır ve fındık şarabıyla içilir.

Özellikle yararlı olan ilaçlardan biri de şöyledir: Her gün yer sarmaşığından alınıp, onunla birlikte geyik otu ve hatmi tohumundan 1 dirhem, bostan hıyarının tohumlarından, yalancı safrandan kitre zamkından; her birinden bir buçuk dirhem alınır ve hepsi karıştırılıp içilir. Diğeri: Sünger taşı, demirdiken kökü, havuç tohumu; her birinden ikişer dirhem, hıyar tohumu, hatmi tohumu, nişastadan; her birinden 2 dirhem, rezene, anason, yavşan; her birinden üçer dirhem alınır. Meyve sularıyla pişirilerek, testis ilaçları kullanılır. Pişirilen

meyve suları, yer palamudu, yavşan, yarpuz, yabani kereviz, demir-diken kökü, onların meyvesi ve *scolocondriun*, *ebegümeci*, kız saçı, çobandeğneği, çivit kökü, kasık otu kökü, hatmi tohumu ve *heliotropus* (bir nevi pelin otu), *şevasire* (bir nevi pelin otu), geyik otu ve diğer idrar atan maddeler. Onlar sağlıklıyken alınırsa taş oluşmamasında herhangi bir yararı olmaz.

Eğer böbrek taşları oluşmuşsa veya nöbet oluşturdığında yararlı olacak pişirilerek hazırlanan ilaçlar: Yabani ebegümeci yaprakları, yağ ve bal içinde pişirilir; ondan çok miktarda içilir. Şüphesiz onlar idrar yollarını kayganlaştırıp, idrarı atar ve idrar kanallarını gevşetir; taşları kaydırıp atılmasını sağlar. Rufus şöyle demiştir: Eğer o ilaçlar suyla çok miktarda alınırsa onun çokluğu taşları zayıflatır. Burada bazı meyve sularının çok fazla alınması da, taşın atılabilmesi için, bir yol olabilir. Bazen deride yara vardır. Eğer taş ilaçları kullanılırsa, onun içine nüfuz edip etkiler. O ısıtan ve sıcak bir ilaçtır. Taş ilaçları, taşları çözmek, eritmek için o kısmı genişleten ilaçların üstüne kullanılır; bu tip ilaçlar denenir.

Tedbirler: Taşlar tarafından yırtılma ve açılmaların düzeltilmesi için gerekli tedbirler alınır. Bunlar idrar yollarını kayganlaştırır ve taşın dışarı atılmasını sağlar. Burada yağlı merhemler kullanılmalıdır.

Merhemler: aynı zamanda sıcak eriyikler, yakılar, yağlar ilaç olarak kullanılan merhemler, hamamlar, hamam suları uygulanmalıdır. Ancak taşları dışarı atmaya engel olacak veya bu fonksiyonu zayıflatırabilecek şeyler uygulanmamalıdır. Bazen bu sebeple hastaya verilen maddeler birikir, ona fazla gelir. Bundan dolayı hastaya taşı kolayca çıkarıp atabilecek ilaçlar verilmelidir. *Kanun*'da da verildiği üzere, hastayı güçlendiren ve rahatlatan ilaçlar bunların içine karıştırılmalıdır. Özellikle çözülmede çok sorun yaratacak, rahatsız edecek maddelerle desteklenmemelidir. Bunlar örneğin süsen yağı, sümbül yağı, kına yağı, şebboy yağı ve bunlar verilen ilaçların bir kısmını oluşturur ve hep birlikte, genellikle ortalama şiddette olur. Onlar vücudun göğüs, kasık kısmına ve yukarı kısımdaki kanalların üstüne uygulanır veya elle oralara yedirerek sürülür. Sonra ufalanmış ilaçlar veya bunlarla idrar söktürücüler pişirilerek hastaya içirilir. Burada Çin tarçını ve badem yağının ve gevşeten suların gevşemeyi sağlayacak idrar söktüren öz

suların gevşeten, rahatlatan ve kayganlaştıran ilaçların içine karıştırıp verilmesinin sakıncası yoktur.

Rahatladıktan sonra veya rahatlatma dışında taşla alakalı olarak şunları bilmelisin: deniz süngerini haricen zeytin suyu, küçük kakule ve buğday kepeğine sokup uygulamalısın. Bunlarla birlikte ısıtan yakılar, rahatlatan yakılar, sedef otu yağı veya zeytinyağı, kunduz hayası yağı gibi sıcak yağlarla uygulamalısın. Şüphesiz onun bundan daha güçlülerine ihtiyacı vardır. Bunlardan daha güçlü tedbirlere ihtiyaç duyulursa ve orada yoğun bir ağrı varsa taşı çeken ve dışarı atan maddelerin yanı sıra sakinleştiren ilaçlar da verilir. Bu uygulamaya ağrı önemsiz hale gelene kadar devam edilir. Bu uygulamayla yavaş yavaş taş böbreklerden aşağıya doğru hareket eder; taş mesaneye ulaştığında ağrı sakinleşir.

Bazen perhiz, hareket, eğitilmemiş hayvanların üstüne binmek taşı hareket ettirip parçalamak için yeterlidir; taşlar yavaş yavaş düşer; özellikle gevşeten maddeler alındığında bu durum söz konusudur. Eğer mesaneden penisteki yoluna, kanalına doğru yönelirse çok ağrı olur. Bu durumda önerilen tedbirleri uygulamak gerekir. Eğer taş hareketlenmiş ve inmeye başlamışsa ağrı için şu tedavi uygulanır. Taş büyük olduğunda ve mesanede ise öncelikle dişleri olan taşsa veya kırılma oluşmuşsa gerçekten ağrı yoğundur. Bazen hasta hamamla ve hamam suyuyla sakinleşir ve rahatlar. Ancak bir saat sonra ağrı şiddetle geri gelir. Burada suda bırakılmış, papatya, sarıyonca, hatmi ve un haline getirilmiş yararlı maddeler verilir. Eğer doğal yapıda kendi içinde bağlantı varsa şöyle yapılmalıdır: ilaçlarla ve taş büyük değilse lavmanla dışarı atılmalıdır. Büyükse organları sıkıştırır ve sıkıntı oluşturur ve elem verir. Muhtemelen o ilaçla tedavi edilmeli; kurutulmalıdır ve ağrı teskin edilmelidir. Burada müşhil ilaçları kullanılmaz. Onlar sıkıntı verir. Çünkü onlar aşağı inen maddeye sıkıntı yaratır.²⁶⁰ Ancak lavman yapılır. Eğer yağlarla lavman yapılsa veya iç yağlarıyla lavman uygulansa rahatlamayı sağlar ve güçlü bir şekilde idrar atımı olur; ishal ile yumuşama birlikte uygulanır; ağrıyı kesen ve taşları dışarı atılmasını sağlayan ilaçlar yardımcı olur.

²⁶⁰ TM:müşhil ile yukarıdan inen maddeler taşı tedi eder.

Eğer ağrı şiddetliyse ve verdiğimiz ilaçlarla hasta sakinleşirse, sonra ilaçlarla taş süratle dışarı atılır. Burada hareket etme gücünü tahrik eden ilaçları vermemek gerekir. Uygulanan lavman hafif yumuşatıcı, gevşetici olmalıdır ve bu özellikte merhemler ısıtan, kayganlaştıran ve rahatlatan sıvılar haricen uygulanır. Bazen bunlar kusmada da yararlı olur. Bu maddelerin taşların verdiği sıkıntılar için de yararlı olduğu söylenir. Bazen bu maddeler taşı yukarı çekerek zarar verir ve eğer ağrı oluşmamışsa aşağıya doğru çeken şeyler içmek gerekir. Burada *filonya* (*philonium*) daha iyidir. Yine deve sütü ve eski olmayan tiryaktan içilir; o taze olmalıdır ve onun içine afyon da konur. Şüphesiz hastaya bunlar birçok bakımdan yararlıdır. Şüphesiz hastaya tiryaklar idrar atmada yararlıdır ve taşların parçalanıp uflanmasını sağlar ve ağrıyı yok eder. Bazen böbreklerde taşın sebep olduğu yelin verdiği sıkıntıda yararlı olur. Böbreklerdeki gazın belirtileri veya bağırsaklara yelin verdiği sıkıntıdan anlaşılır. Onun tedavisi için şunlar kullanılır: sedef otu, onun tohumu, kereviz tohumu, anason, nane, yabani kimyon, kara kimyon, ballı su ile içilerek veya yakularla bu yellerden kurtulmak mümkün olur. Yağa batırılmış kefen bezi uygulanır veya lavman da yapılır.

Öncelikli olarak, sıcak şişlerden oluşan taşlar, şiş ilaçlarıyla tedavi edilir ve çoğu daha önceki kısımda verilmiş olan sıcak eriyikler, yakılar, sıvı içinde muamele edilen soğuk eriyikler yeterli olacaktır. Onların üzerine sirke nevinden bir şey konur. Böylece onlar taşa nüfuz edebilir. Aynı şekilde bu öz sularıyla lavman yapılır. Bunlar gül yağıyla kullanılır. Burada kan almaya ihtiyaç vardır. Eğer şiş katı ise sıcak deve sütü, keten tohumu öz suyu gibi maddeler hatmi ve boyotu, sarısakız suyla karıştırılır. Aynı zamanda papatya, sarıyonca, demirdiken, dereotu alınır ve şurup şeklinde hastaya içirilir. Lavman şeklinde ve yağ olarak haricen uygulanır. Eğer yağ kullanmak gerekirse sarısakız, amonyak zımkı, günlük, kunduzhayası ve de bir başka terkip, örneğin sarısakız ile tedavi edilir. Yine bunları desteklemek için yağlar da kullanılır. Merhemler: *diyabilus merhemi*, yağlı merhemler ve bunun benzerleri hastaya uygulanır. Eğer pişme varsa idrar oluşur. Ancak birbirine zıt yiyecekler taş olan kişi için zararlı olur. Serçe etlerinin külü, serçenin döndürülerek pişirilmesi veya

tamamen pişirilerek yenmesi hastaya zarar vermez. Aynı zamanda etlerden hafif olanlarla, kızarmış yengeç de yararlıdır. Onlara yiyecekleri enginar, kuşkonmaz ve özellikle yabani nohut ve onun suyu zeytinle ve yalancı safranla verilir.

ON DOKUZUNCU FEN
Mesane ve İdrarın Halleri İki Makaleden
Meydana Gelmiştir.

BİRİNCİ MAKALE
Mesanenin Halleri²⁶¹

Birinci Kısım
Mesanenin Anatomisi

Yaratıcı Yüce Allah bütün gereksiz, süflü maddeleri kanallarla bir araya toplanması için onu yaratmıştır. Daha sonra mesane hepsini birden boşaltır. Vakti belli olan zamanda idrarın belli bir yere ulaşmasında hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. Sonra bu kısımda senin bildiğin gibi, dübür (dışkının çıkış yeri) Allah tarafından böbrekler atılması gereken fazla sıvıyı defetmek, aralıkları sarsıp hareketlendirmek ve hatalı olanı, orada olmaması gerekenleri atmak ve iyi olanı onlardan ayırmak için yaratılmıştır veya hatta onları bir defada atmak için oluşturulmuştur. Orada o boşluk (mesane) olmasaydı idrarı olan kişi damla damla ve sürekli idrar atardı. Bundan dolayı, idrar için mesaneye ihtiyaç vardır. Mesane bağlar şeklinde olan (ligament şeklinde) güçlü sinirlerden yaratılmıştır. Onun bağları, mesanenin mümkün olduğu kadar uzamasını ve genişlemesini sağlayabilir ve sıvıyla mesane dolduğunda dimdik durabilir. Eğer mesane boşluğu dolarsa zorunlu olarak o mesane boşalır.

Mesanenin boynu kas yapısındadır; fazla doluluğu hisseder. Mesane 2 tabakadan meydana gelmiştir. İçteki dışa doğru incelikli zayıflar. Çünkü ona had derecede sıvı gelir. O sıvıyı çekme hikmetine sahip olarak yaratılmış olup, latif bir yapıya sahiptir. O sıvıyı kendine çeker

²⁶¹ TM: Mesane Hastalıkları ve Tedavisinde Kalam-ı Muhammel iki Makale üzere tertiplenmiştir. Birinci Makale Mesane Mesane hastalıkları hakkındadır. O fazlalıklar müstemildir.

ve sıvı ona 2 böbrekten 2 üreterle ulaşır. Mesane tabakaları arasında fark vardır. Üreterler delip daha sonra ikinci tabakadan geçip mesaneye kadar nüfuz eder; mesane boşluğuna ulaşır ve içinde fazla sıvıyı oraya ulaştırır. Mesane dolduğunda karnın tabakası kalkar; hareketlenir ve karından o sıvı atılana kadar karın bu durumunu korur. Öyle ki mesane bir tek tabaka gibi olur ve delik yok gibi olur. 2 tabaka birbirine tamamen bitişir. Bundan dolayı mesaneye gelen idrar geri dönemez; üreterlere tekrar geçemez.

Mesanenin devamında mesane boynu denen kısım vardır ve bu kanal penisle devam eder. Bu yolla idrar dışarı atılır. Bu kısımdaki kanalda bazı zigzaglar vardır. Çünkü içindeki sıvıyı tamamen atabilmesi için ürethra burada bazı dönemeçler yapmıştır. Özellikle erkeklerde böyledir Erkeklerde ürethra 3 dönemeç yapmıştır. Kadınlarda bu 1 tanedir. Çünkü kadınlarda uterus yakındır. Mesane boynunu (ürthrayı) sıkıyormuş gibi olan kasla çepeçevre sarılmıştır; o sıvının mesaneden çıkışını engeler. Ancak kasın istemli olarak gevşemesi istenirse, karın kaslarının da yardımıyla gevşeyip mesane içindeki sıvıyı dışarı atar. Ancak kasta afet olursa veya kaslarında afet oluşumu söz konusu ise idrar atımı zorlaşır. Orada venler ve arterler ve de çok sayıda sinir vardır.

İkinci Kısım

Mesane Hastalıkları

Mesane de, böbreklerdeki gibi maddeyle ilgili veya maddeyle ilgili olmayan şişler, tıkanıklık ve taş hastalığı görülebilir. Hastalık küçük veya büyük olabilir veya kaksalmış ve seçkin olan arazlardan oluşmuş olabilir. Burada hastalıklar çözülüp, görülmeden kendisi (mesane) açılıp, yarılp, kesilip yaralar oluşabilir. Ayrıca mesane diğer temel organlarla hastalıkları paylaşıyor olabilir; örneğin beyin gibi. Mesane hastalıkları baş ağrısı ve baş dönmesi oluşabilir. Bazen ateşli mesane hastalıklarıyla birlikte delilik oluşur veya karaciğerdeki arıza dolayısıyla mesane hastalıkları oluşabilir. Çoğunlukla mesanenin soğuması dolayısıyla karında su toplanması ve kışın artan mesane hastalıkları da oluşabilir. Yine onlara da böbreklerdeki gibi tedavi uygulanır. Onda kullanılan ilaçlar daha güçlü ve daha yoğundur. Bunlara içecekler, yiyecekler, diğer başın altında süturların içindeki boşluklarda

merhemler, yakılar bu ilaçlarla uygulanır. Ancak mesane ağrılarını, güneydeki ülkelerdeki hava rüzgârları ve soğuk havalardaki yeller artırır.

Mesaneyi Isıtan İlaçlar: Sıcak idrar söktürücülerin hepsi mesaneyi ısıtır. Merhemler ve sıcak yağlar, sıcak zamklar, örneğin kustus yağı, yabani süsen yağı, haricen sürülen yağlar, sıcak böbrekler kısmında zikredilen ilaçlar ve yakılar idrar söktürücüler uygulanır.

Mesaneyi Soğutan İlaçlar: Soğutmak için salatalık ve bakla sütü, kabak sütü ve soğuk suyla muamele edilmiş tebaşir içilir. **Yağlar:** sandal, kustus, biber ve ekşi yoğurt faydalıdır. Aynı zamanda soğuk öz suları, soğuk yağlar; örneğin gül yağı, kabak çekirdeği yağı, marul tohumu ile kâfur, özellikle zerk edilerek verilir. Deve sütü de hastaya içilir.

Üçüncü Kısım

Mesane Taşları ve Belirtileri

Böbrek taşlarında zikrettiklerimizi de burada tamamlamak gerekir. Sonra bu kısımda söylenecekleri tamamlarız. Bilmelisin ki, özellikleri açısından böbrek ve mesane taşlarının miktarı arasında fark vardır. Böbrek taşları kısmında verilen bilgiye göre, böbrek taşı sol el büyüklüğündedir veya biraz daha küçüktür; kırmızıya çalan bir rengi vardır. Mesane taşları daha serttir ve cidden daha büyüktür; rengi siyaha yakındır; kül renginde ve beyaz olabilir. Bazen bu taşlar parçalanır; ufalanır ve çoğunlukla idrar sırasında idrarla atılır. Çoğunlukla mesane taşları, böbrek taşlarının aksine daha çok çocuklarda olur.

Biz burada şöyle diyoruz: Şüphesiz mesane taşında idrar beyazdır; içinde tortu vardır; bunlar kırmızı olmaz; muhtemelen o siyah ya da kül rengine bakar. Bazen idrar yoğundur; içinde zeytin renginde pislikler vardır ve çoğunlukla incedir. Özellikle başlangıçta böyledir. Mesane taşlarında böbrek taşlarında olduğu gibi ağrı yoktur. Çünkü o mesane boşluğuna karışmıştır.²⁶² Eğer mesane taşları idrarı hapsederse idrar yollarında şiddetli ağrı hissedilir. Çoğunlukla mesane taşlarında sertlik vardır. Bundan dolayı mesane boşluğunda bu sertlikle

²⁶² TM: yanimuhtebis değildir.

sıkıntı oluşur, çünkü daha büyüktür ve o büyük yer kaplar. Mesanede bazen 2 taş bir araya gelir veya çoğunlukla bunlar taşlaşır ve çoğunlukla onlar ufalanıp kumlar oluşturur. Küçük kuru kumların yanı sıra oluşan, sert taşlar mesanenin sathını kazır; soyar.

Mesane taşında devamlı peniste kaşıntı ve ağrı oluşur. Yine penis kökü ve kasıkta da ağrı ve kaşıntı vardır. Bu konuda penis ve mesanenin ortaklığı vardır. Çoğunlukla taş olan kişide penis salgısı çok olur; özellikle çocuklarda böyledir ve oradan dağılmayı sürdürür. Bazen bu durum makat çıkmasına, idrar zoruna, idrar tutulmasına sebep olur. Onunla birlikte tutulan sıvının dışarı çıkışı güçlü bir şekilde olur. Tutulmuş olan yoğun madde darlıklardan (idrar yolunun) dönemeç ve yollarından dışarı çıkar. Bazen idrar irade dışı olarak atılır. Bir başka ifade ile idrar boşluktan boşaltılır. Çünkü bu durumda hasta idrar atmak ister; taşın toplanmış idrarla birlikte atılmasında sıkıntı vardır. Çoğunlukla taştan dolayı idrarda çok miktarda kan görülür. Özellikle taş çok sert ve çok miktardaysa idrar kanlıdır. Çoğunlukla taş idrar kanalını tıkar. Taşlaşmış olan şey mesanede kalır. Hareket ettiğinde oradan kalkar ve idrar yoluna gelip onu sarsar ve idrar kanalından taş atılır. Eğer kasıkta batma varsa damla damla idrar atılır. Bu durum taşın güçlü olduğunu gösterir. Bazen taştan kurtulmak kolay olur. Dizlerinin üstüne hastayı çöktürüp bazı organlar üzerine baskı uygulayarak kolayca taşın düşmesi sağlanır. Bazen parmağa makata sokup taşın bulunduğu yere kadar girilir. Bazen bu söylenenden başka bir şekilde çöküp bastırarak hasta sırt üstü yatırılarak çökertilip taş dışarı çıkarılır.

Eğer bu uygulama yarar sağlamazsa taş kataterle çıkarılıp, taş def edilir. İdrar damla damla akarsa o taşın güçlü olduğunun delilidir. Aynı şekilde, vücudun onu atmasını zorsa, öncelikli olarak, ağrıyı atmakta sıkıntı olursa, bu durumda kateter kullanılır. Küçük taşlar büyük taşlara göre, daha çok idrar tutulmasına sebep olur. Çünkü onlar idrar yolunu tıkarlar; büyük taşlar idrar yolundan daha hızlı iner. Bilmelisin ki mesane taşı güney vilayetlerinde çok görülür. Özellikle çocuklarda çok olur.

Tedavi: Mesane taşının tedavisi için daha güçlü ilaçlara ihtiyaç vardır. Çünkü onlar daha soğuktur ve kolay uzaklaştırılır; berta-raf edilir. Mesane taşları mekâna daha yoğun bir şekilde bağlanır.

Onun ilaçları böbrek taşı tedavisinde zikredilenlerden daha güçlüdür. Ağaçlar²⁶³ mitridatus ona yararlıdır. Eğer taş küçükse²⁶⁴ bu ve aynı zamanda *asanasya*'da yararlıdır. Scolocondriyundan 1 ukiye ve onunla birlikte mahlep kabuğundan yarım ukiye verilir.

Bu hastalıkta yararlı içecekler: Az miktarda *dolicosbiflorus* (bir çeşit nohut) 15 dirhem, kız saçı 9 dirhem, geyikdili 8 dirhem, demirdikenini 10 dirhem, yabani havuç ve *katreselyun*'un her birinden 4 dirhem, beyaz incir 7 dirhem, 4 ratl suyla pişirilir; öyle ki 1 ratl kalana kadar pişirmeye devam edilir; hamamdan çıktıktan sonra bu terkipten yarım ratl içilir. Bu hastanın daha güçlü ilaçlara ihtiyacı vardır. Bilinen ilaçlarla ona bir terkip hazırlanır; örneğin beşparmak otu yaprağı, kızsacı, tarçın, şevasire, gül ve onun gibi kabız yapanlar bir araya konarak ilaç hazırlanıp, onlara ifrat derecede uçucu maddeler koymamalıdır.

Merhemler: Kına, zift, amonyak zımkı, sütleğen zımkı, Mekke balsamı ile çok faydalı yakılar yapılır.

Yararlı Yağlar: Akrep yağı ile yakı yapılır veya zerk edilir. Bunlara güçlü ilaçlar karıştırılır. Yakı yapılan ilaçlar *scolokondriun*, çivit kökü, yavşan, tarçın, hatmi, kızsacı alınır ve onun içine çobandeğneği ve böbrek taşı kısmında zikredilen maddeleri ilave edilerek yakı yapılır.

Bu Hastalıkta Kullanılan İlaçların Hazırlanması: Taş için önerilen ilaçlar zerk edilerek verilir. Onlar çok yararlıdır ve onunla taşlar harap olur; Eğer idrar zoru varsa veya mesane taşları sebebiyle idrar tutulması olursa, engel olmak için, bazı insanlar bu durumda, anal kanal ve testis arasında küçük bir şak yapılmasını önerir. Hasta ölmesin diye, o açıklığa bir tüp konur; idrar oradan dışarı atılır. Eğer tüpten başka bir şey uygulanması gerekirse, yararlı olan ilaçlar verilirse, hasta tedaviye cevap vermezse, o zaman mesane açılmak istenir ve bunun için mesanenin anatomisinin bilinmesi gerekir. Mesanenin yeri, boynu ve meni yolunun anatomisi bilinmektedir. Mesane arterlerinin ve kaslarının yeri bilinmelidir. Üreme organlarının kanallarında harabiyet olmamalıdır veya onlarda kanamaya sebep olmamalıdır ve eski yaraların etlenmesine engel olmamalıdır. Bağırsakların ve mesanenin

²⁶³ TM:sencerniya

²⁶⁴ TM ve yumuşaksa

de ayrı ayrı pansuman yapılması gerekir. Burada tedavide yapılacaklar şunlardır: Bir kişi belirlenip o kişi hastanın üstüne oturtulmalıdır; yardımcı da hazır edilip, o hazır olan kişinin eli hastanın iki dizi altına sokulur. Sonra anüs tarafından şak yapılır. Bu kısım (kesilen kısım) taşın bulunduğu kısım olmalıdır. Orta parmak makata sokulur; kadında vulva ağzından²⁶⁵ sokulur. Parmak taş ağızına kadar; onu hissedene kadar sokulmağa devam edilir. Mesanenin ağzına kadar bu işleme devam edilir ve kuvvetle iterek taşın aşağı, kesilen yere doğru inmesi sağlanır. Taşın inebilmesi için, elle safra kesesi karın üzerinden bastırılarak, zorlanarak taşın mesane ağzına gelmesi sağlanmağa çalışılır; hatta taşın dışarı atılması için biraz eklem yerinden açılır.

Eğer kesmede ekleminden bir kısım kesilirse bu çok kötü olur; eklemi kesmek, harap etmek öldürücü olabilir; yetersizliğini defetmekte yetersiz kalır. Kesilen kısım genişler ve istenen sonuç alınmaz. Eğer taş dışarı alınabilirse, şak yapmanın bir yararı olmadığını görürsün, çünkü yaptığın işin geri dönüşü olmaz. Ayrıca mesane boynunda (ürethra) şiddetli elem oluşturur. Hasta güçten düşer ve hareket edemez; konuşamaz; konuşma kaybı vardır. Göz ve göz kapakları da zarar görür. Bu durumda söz konusu kesik yapılmamalıdır. Böylece mesanenin boynunda (ürethrada) yapılan açılmada oradaki sinir zarar görürse, hasta ölür. Ancak orada kesik yapılacaksa bunun dikkatle yapılması gerekir; zarar vermeyecek şekilde uygulanmalıdır. Çünkü kesik mesanenin kendisinde yapılırsa o kısmın yarası kapanmaz.

Mümkün olduğu kadar küçük şak yapmaya dikkat edilir. Taş küçükse bazen güçlkle dışarı fırlar. Bazen büyüktür. Bu durumda bu yolun denenmesi gerekir. Bazen taş cidden büyüktür ve onu zorlayarak kırmak, parçalamak mümkün değildir. Bu durumda onu kerpetenle tutup küçük küçük parçalara ayırmak gerekir. Sonra o parçalar alınır. Şüphesiz o taşlar mesaneyi bütünüyle terk etmez; ancak büyük bir kısmı alınıp, orada kalanları sıkıntı yaratır; penise doğru meyleder. Burada kasıkları ovmak ve üzerine bastırmak gerekir. Taş belli bir yere getirilir. Taş belli bir yere geldiğinde, oranın alt kısmından açılıp taş dışarı çıkarılır. Her ne kadar tercih edilmese de, taşın bulunduğu yer iple işaretlenmelidir.

Eğer taş penis başına yakınsa, onu dışarıya almak için şiddet uygulamak doğru değildir. Böyle yapıldığında, orada cerahat oluşmasına sebep olur. Muhtemelen onun arkasından bastırılıp penis başı altından açılıp taş dışarı çıkarılır. Eğer hastalık taştan dolayı ise, taşların dışarı çıkarılması gerekir. Bazen karnı zorlamaktan ve ağrıdan²⁶⁶ şiş olur. Bu durumdan korkmak gerekir. Taşın dışarı atılmasından sonra, hastaya lavman yapmak ve içindeki fazlalıkların temizlenmelidir. Sonra doğal yapıyı yumuşatacak şeyler hastaya içirilmelidir. Ancak hasta az yemelidir ve az hareket etmelidir. Eğer kan almak gerekirse, bu fiili desteklemelidir. Şiş belirtileri görülüyorsa gerçekten ağrısı çoktur. Hastayı sıcak suya veya yumuşatıcılar ve gevşeticilerin bulunduğu bir banyoya oturtulmalıdır. Bu banyo suyu yumuşatıcı merhemler, keten tohumu, hatmi, öğütölmüş taneler (unlar) içerir. Bu ılık suya kitre zımkı ve ona benzer maddeler de katılır. Bu su ılıktır.

Hasta sudan çıkarıldıktan sonra organın o kısmına yumuşatan, gevşeten yağlar uygulanır. Örneğin papatya yağı, dereotu yağı gibi ve cerahatin üzerine onların tohumlarından yapılan merhem uygulanır. Onların üzerine gül yağına ve biraz sirkeye batırılmış bez konur; sonra şiş için kullanılan ilaçlar verilir. Eğer şiş büyükse uygulanan su içine ban otu, boy otu ve keten tohumunun içinde pişirildiği su katılır ve hasta içine oturtulur. Eğer ağrı şiddetliyse ikinci veya üçüncü gün gevşeten, hafif yağlar içeren su içine oturtulur. Eğer şak yapılmışsa daha sonra o kısma sirke uygulanır. Mesane sedef otu yağı ile teskin edilir. Eğer hastalığın hala sakinleştirilmesine ihtiyaç görülürse, hastaya az su içirilir.

Kesikten dolayı idrar cidden sıkıntılıdır ve bundan dolayı suyu az içmek gerekir. Genel olarak, hastanın idrarı azalmalıdır. Bağların bulunduğu yerler elle korunmalıdır ve şak yerine idrar gelmesin diye önlem alınmalıdır. Ancak orada olan bir miktar kan akar ve boşalma olmazsa (oradaki kan akmazsa) şiş ve orada bozukluk oluşmasından korkulur. Özellikle organın rengi kırmızıdan siyaha dönüşmüşse bu kokutucudur. Ancak burada bulunan fazla kan akar; kanın akışı ifrat olabilir. Kanın az olmasından korkulur. Öncelikle senin bildiğin

²⁶⁶ TM:şak ağrısından

zikredilip ilaçlardan ve benzerlerinden vermek gerekir. Kanın 1 saat akması gerekir. Sirke ve tuz keten bezi üzerine dökülerek yakı olarak yaranın bulunduğu yere uygulanır. Böylece bozulma engellenir.

İkinci olarak, az kanamadan korkulur. Burada hastanın bilinen kabız yapan suların içine oturtulması gerekir. O yere kendir, ısıtılmış zaç keten bezi üstüne dökülüp uygulanır. Ayrıca büyük bir bez, sirke ve suyla muamele edilip, bele uygulanır. Eğer kanama büyük damarda veya arterdeyse, ona uygulanacak kanama ilacı daha güçlü olmalıdır. Bilmelisin ki, kan itaat etmeyeceği ve rakik olmadığı için, hasta sert bir sirkeli su içine oturtulmalıdır. Bazen kanı başka tarafa çekmek için, kan alınır. Bazen de kasık arasına uyuşturucu uygulanması gerekir.

Şak (kesme) yapıldığında ve oradan kan akması durumunda, mesaneyeye doğru akarsa, mesane kanla dolup idrar atımı zorlaşır. Bu durumda hemen parmakla içeri girip, o kısmı temizlemek gerekir; öyle ki mesane ağzı ve mesane boğazı tıkanmasın diye bunu uygulamak gerekir. O kan oradan atılmalıdır. Burada tedavi sirke ve suyla yapılır. Hatta böylece donmuş kan çözülür ve dışarı atılır. Bu tip tedavi nedeniyle kısırlık oluşabilir. Ancak eğer kötü işaretler görülürse, hekim helak olmanın işaretlerini inceler. Bu durumda karnın alt kısmında ağrı olur ve el ve ayaklarda soğuma vardır; ateş yükselir; sarsılır ve arzu düşer. Sonra kesilen yerin ağrısı daha artar; hıçkırık oluşur. Ölümün beklenmeyen neticeleri oluşur; ölüm yaklaşır. Ancak iyi işaretler: akıl geri gelir ve arzusu, rengi düzenli olur; renk geri döner; vücut sıcaklığı düzenli ve sağlıklı olur.

Dördüncü Kısım

Mesanenin Sıcak ve Apseli Şişleri

Her ne kadar çok olmasa da mesanedeki kansı safravi veya terkip halindeki maddeden sıcak şiş oluşur. O kötü bir hastalık olup, çoğunlukla bu hastalık özellikle çocuklarda taşlar dolayısıyla olur. Ağrılar vardır ve mesanede yırtıklar oluşur.

Belirtiler: Sıcak mesane şişinde sıcak humma, idrar tutulması, idrar zoru veya damla damla idrar atımı oluşur ve belirli bir tarafa veya aşağıya doğru meylederse, idrar tutukluğu olur. Hasta dışarı atılması gereken hiçbir şeyi atmaya kadir olamaz. Bazen gaita da tutukluk

olur ve pubis ve kasık açılır ve bunlarla beraber fissür ağrısı ve vurma-
nın oluşturduğu ağrı olur. Bazen dış tarafta kızılılık görüldüğünde
hastada baskıyla, sıkıştırarak tek şiş olduğu belirlenir. Bu belirtiliyle sı-
cak şişle ortaya çıkan belirtiler: Yoğun susuzluk, safra kusma, astım ve
ayaklarda soğuma oluşur; bu soğumayı teskin etmek mümkün de-
ğildir. Dilde siyahlaşma görülür ve zarar verecek her şeyle birlikte, idrar
söktüren ilaçlarla ortaya çıkan belirtiler görülür. Özellikle de bunlar
vücudun hıtları sıcak olduğunda ortaya çıkarsa, yaştan, birbirine zıt
sebeplerden ve senin daha önce öğrendiğin sebeplerden oluşmuş ola-
bilir. Bu durum ateşli hastalıklarla birlikte görülür. İdrar tutulması
çok şiddetlidir ve idrar çok yoğundur; çok şiddetli ağrı vardır. İdra-
rın olgunlaşması, oluşması mümkün değildir. O kişi ölür. Genellikle
sonuç böyledir: Eğer şiş varsa, idrarda beyaz yoğun tortu görülürse
hastalık düzelebilir; kişinin sağlıklı hali geri döner.

Ancak şişle birlikte hastanın idrarında kabuklar ve çeşitli humma-
lar görülür. Biz bu hummalardan böbrek şişlerinde söz ettik. Aynı
şekilde idrarın yumuşak, gevşek şekilde ve pişmiş olması arazlarının
yoğun olmaması, idrarda tortu olması, olgunlaşmış olması da has-
talığın iyileşebilir olduğunu gösterir. İdrarın pişmiş olma belirtileri
yoksa bütün kötü belirtiler terk edilmemişse, bir hafta içinde ölüm
olur. Çoğunlukla şiş mesanenin boyun tarafında ortaya çıkar ve diğer
tarafa doğru meyleder ve mesanenin alt tarafına ve olduğu yerin aksi
tarafına doğru açılır.

Mesane Şişlerinin Tedavisi: Öncelikli olarak bu şikâyetlerde şöyle
yapmak gerekir: sol basilik damarından kan alınır. Bu damar güçlü-
dür. Şüphesiz öncelikle uygulanacak tedavi budur ve en faydalısı da
budur ve acilen uygulanmalıdır: Eğer hastanın ateşi cidden çok yük-
sekse kısa sürede maddeyi başka tarafa çeken yakılar, fazla olmamak
şartıyla verilir. Uzun süre bu uygulamaya devam etmemelidir. Çünkü
uzun süre bu yakılar uygulanırsa şişin hızla katılaşp sertleşmesine
sebepe olur. Muhtemelen sizin hastalığın başlangıcında merhemler
uygulamanız gerekir. Bunlar yoğun hislere mani olmamalıdır. Çünkü
bu organ sinirsel yapıdadır. Bundan dolayı şiddetli ağrı olan hastayı
rahatlatmak için sıcak suya batırılan sünger ve sofra pansuman o kıs-
ma uygulanır. Bu sıcak su, orayı yumuşatacak maddelerin pişirilme-

siyle elde edilmiştir; mesaneye yararlı olan sular, yağlar, gevşetilecek ve inceltici ve böbreklerin ilaçlarıyla ilgili kısımda verilenlere benzer maddelerle içine konmuş bez ve sünger uygulanmıştır. Bunlarla birlikte, muhtemelen kataterle, öncelikle eşek sütü içine konan pamuk tohumu sütü veya eşek sütü içine arpa suyu konarak bu sıvı hastaya zerk edilir; bu yapıyı daha sağlam kılar. Sonra hastaya bu eşek sütü ve yağı verilir. Sonra şiş olduğunda, kadın sütü içine Çin tarçını konarak, mesane üzerine konur. Bazen bu uygulamalardan sonra lavman yapılır.

İyi yakılar uygulandıktan sonra, öncelikle şunlar hastaya verilir: yağlı ekmek, sütlü susam kabukları, menekşe yağı, papatya yağı ve benzerlerinden yapılan yiyecekler. Yine: kaynamış şalgam çok yararlıdır. Yine: Rutubetli kaynamış olanların yakıları ve pansumanlar uygulanır. Şüphesiz hastalık bir haftayı geçerse, iyi sonuç verir. Gerekiirse, bakla unu, keten tohumu, papatya unu ile karıştırılıp yakı yapılır. Daha sonra da safenden kan alınır. Daha sonra böbrek kısmında zikredilen yakılar ve merhemlerin uygulanması iyi olur. Bazen çördük çöp otu, kunduz hayası, mum ve özellikle yeşilliklerden hazırlanan ilaçlar verilir. Bilmelisin ki eğer hasta su içinde oturtulursa cidden yararlı olur. Hatta onun idrarı gelse de onun içine idrarını yapması sevaptır. Onların içine oturtulduğu meyve sularını şöyle belirledim: Onun içine senin bildiğin gevşeticiler konur. Onun içinde debbağ mersini, Hint selvisi, yabani kimyon, sümbül, kakule, bataklik sazi, boy otu, keten tohumu terkibi ile ağrı ve şiş sakinleştiriciler vardır. Bu meyve sularıyla yapılan merhem de kullanılır; bu merhemin sıkça kullanıldığını bilirsin. Örneğin pişirilmiş keten tohumu ve boyotu ile hazırlananlar gibi. Yine su içinde şalgam tohumu, demirhindi ve lahanadan oluşan şiş merhemi böbrek şişi ilacına yakın niteliktedir. Muhtemelen daha güçlü ilaçlar kullanılmalıdır. Beyaz haşhaştan 2,5 dirhem alınır; sümbül ve bataklik sazi içinde pişirilip içilir. Özellikle eğer idrar zoru ve ağrı varsa iyi gelir.

Eğer ağrı şiddetliyse ve ölümden korkuluyorsa narkotiklerle kaplanarak fitil yapılır. Yine bu tip pansumanlardan, örneğin banotu, adamotu ve haşhaş ve zeytinyağıyla pansuman yapılır. 4 dirhem afyon alınır ve menekşe yağı ve biraz safran karıştırılır ve bez parçasıyla anüsten uygulanır. Bazen onuna rahatlanır ve uyku oluşur. Bazen bü-

tün uygulamalardan sonra, kateter uygulamasına gerek olabilir. Dışarıdan, afyonla menenjit ve zatülcenp tedavisi uygulanır.

Mesanedeki Katı Şişler

Mesanedeki katı şişlerin sebebi böbreklerdeki katı şiş sebepleri gibidir. Hastalık seviyesinde vurma, düşme ve sıcak hastalıklar arkasından oluşur. Bazen yarılma, açılma sonucu oluşur.

Belirtiler: Katı şişlerle birlikte mesanede idrar zoru olur ve dışkı atımının zorluğu da onunla birlikte görülür. Bunlarla beraber böbreklerde katılaşma ve fazlalık maddenin tutulduğu belirlenir. El ve ayaklarında uyuşukluk, hissizlik oluşur; hastanın ıstırapı vardır ve zaafı vardır. Karnında su toplanması belirlenir. Eğer idrar atamazsa böbreklerde yoğunluk, katılaşma oluşur. Daha önce sebepleri açıklanan onun içindeki süfli maddenin yeri arasında fark vardır.

Tedavi: Karaciğerdeki katılaşmadaki gibi, mesanedeki katı şişlerde de sıcak yağlardan yapılan merhemler ve pansumanlar uygulanır. Onlarla birlikte bal ve Çin tarçını ile idrar söktüren tohumların kaynatılıp elde edilen su hastaya içirilir. Zikredilenler ve bunların benzerleriyle oluşturulan sıcak sulara hasta sokulur. Hastaya özellikle yağlar, zamklar, kateterle hastaya uygulanır; hastaya bazı idrar söktürücüler de verilir.

Altıncı Kısım

Mesane Yaraları

Mesane yaralarının çeşitli sebepleri vardır. Bunlar böbrek yaraları kısmında sayıldı. Çoğunlukla mesane yaraları taşın orayı yıpratmasından ve safravi hıltların dokuları zedelemesinden meydana gelir. Daha sonra orada yara oluşur veya orası açılıp, şişer. Bundan sonra idrarın had derecede gelmesiyle orada cerahat oluşur yara meydana gelir. O böbrek yaralarından daha çok sıkıntı verir. Çünkü o yaralar sinirli bir organın yarasıdır ve onun mesaneyi yakmasıyla çoğunlukla kişi ölür. Kişinin mesanesi yarılır ve tekrar kapanmaz; yara iyileşemez. Ancak bir kısmında etlenme olursa, yaranın kapanması mümkün olur.

Belirtiler: Biz böbrek yaraları kısmında böbrek yaraları ile mesane yaralarının farkını verdik ve mesane yaralarında idrar zoru olduğunu; idrarın hapsedildiğini; kasıkta, pubiste ve karında ağrı olduğunu söy-

ledik. Mesane yaralarında idrarla beyaz kabuklar çıkar. Ancak mesane yarısından kaynaklanıyorsa bu kabuklar kalın ve yoğun ve idrar yollarından geliyorsa incedir ve küçüktür. Bunların dışında onların tarifinde ortak işaretler vardır. Böbreklerde de söylendiği gibi, hastalığın belirtisi dokunun yenmesidir. Bu böbrek ve mesane yaralarının genel ortak belirtisidir. Diğer bir ortak belirti de idrarda kan olması ve azar azar idrar atımı ve bir defada idrar atamamadır. Onunla birlikte farklılaşma, açılma, ayrılma, bölünme ve benzerleri oluşabilir. Bu belirtiler bütün yaralarda ortaktır.

Tedavi: Hastanın yakıcı, tuzlu, ekşi ve çok tatlı ve de kolayca safraya dönüşebilen şeyler yememesi gerekir. Keymusu güzel yiyecekler yemesi gerekir. Perhiz yapması onun için zararlıdır; onu harap eder; tahrik eder, uyarır. Şüphesiz eğer organ güçlüyse, perhizin zararı olmaz; azar azar denenir. Böbrek yaraları kısmındaki olağan prensiplere göre bakılır ve çoğu burada uygulanır. Aynı şekilde süt içildiğinde duruma bakılır. Şüphesiz o idrar yolları yaralar için zikredilen yararlı olma şartına göre uygulanır. Özellikle hasta sütü çok içmelidir. Bilmelisin ki, onların tedavisinde öncelikli olarak, bal ve idrar söktürücülerle pişmiş şeker verilmesi ve içirilmesi veya makattan zerk edilmesi yararlıdır. Sonra diğer ilaçlar verilir. Eğer hastada çok uzun süren bir idrar atma durumu gösteriyorsa, ona incir ağacı külü veya palamut külü ya da pelin otu külü suyla zerk edilir. Hatta onunla tenkiye yapılır.

İçilerek verilen ilaçlar, örneğin keten tohumu, gül yağı ile keçi sütü kabız yapan maddelerle verilir. Haşhaş hapı, fener çiçeği hapları soğuk suyla 1 miskal verilir. Şunlarla hazırlanan merhem yararlıdır: günlük, zamkı (sıvısı) 1 dirhem, kaz yağı 4 dirhem, beyaz mum ve astar bezi alınır ve bu maddelerle yapılan macun yakı şeklinde astar beziyle uygulanır. Yaraya mani olan ve özellikle yenerek alınan şeyler: Hurma, kuru üzüm, mazi, Arap zamkı, *saptitrasis*'tur (bir nevi fungus); onlarla birlikte çördük otu ve günlükle merhem yapılır. Yaralar için öncelikli olarak bu merhem kullanılır. Kurutucu içecekler ve zerk edilerek verilen maddeler kullanılır. Bunların aynısı lavman olarak hasta diz çöktürülerek uygulanır. Eğer bu terkipler yararlı olmazsa ve taş uretraya girmişse, o yenenlerle birlikte şu ilaçlar da uygulanır: kadın sütü içinde dışarı atan ve yumuşatıcı olan maddeler birlikte

hastaya verilir. Bunlarla birlikte parşömen, üstübeç, kurşun kiri, *neşa-setec* ve yıkanmış kireç taşı ile hazırlanan tablet hastaya verilir.

Bu hastalık için iyi bir ilaç: mühür kili, Toledo toprağı, geyik boyunuzu eşit miktarlarda alınır; kan taşından ve şaptan; her birinden üçer kısım, afyon yarım sedes, ve üstübeç 3 kısım, geven 1 kısım, sarı-sakız, kendir her birinden 1 kısım alınır. Gül yağı, mumla karıştırılıp, zerk ederek uygulanır. Bazen onun içine fazladan loğusa otu katılır. Bunun yanı sıra daha hafif bir terkip olarak geven, nişasta, üstübeçten alınıp, sütle zerk ederek uygulanır. Bu terkip yanmış kurşun, kendirle daha güçlü kılınır. Denenmiş bir ilaç da şöyledir: Heyukastidas, mühür kili, mercan, yabani havuç, kereviz, fener çiçeğı tabletleridir.

Başka Bir İlaç: Hıyar tohumu, kavun tohumu, sarı salatalık, kabak tohumu; her birinden 5 dirhem, nişasta 4 dirhem, meyan kökü 8, bakla tohumu 3,5 dirhem, tatlı badem kabuğı, kavrulmuş fındık; her birinden 4 dirhem, çam tohumu 3,5 dirhem, kabuklu kuzukulağı kabuğı, badem; her birinden 3 birim, kitre zamkı, badem zamkı, ban otu tohumu, afyon; her birinden 3 dirhem, kara nohut 10 dirhem, safran 5 dirhem alınıp kaynamış şarapla macun haline getirilir ve 2 dirhemlik haplar haline getirilir; turp suyu veya kereviz suyu ile veya nohut suyu ile içilir ve özellikle yara üzerine uygulanır. Bu haplar çok az suyla içilmelidir. Eğer ağrı çok yoğunsa, kadın sütü ile göz için yapılan beyaz sıvı onun içine zerk edilmelidir. Yine bir başka ilaç da haşhaş ve afyonla tavuk yağı karıştırılıp haricen uygulanır veya lavman şeklinde uygulanır.

Yedinci Kısım

Mesane Uyuzu

Mesane uyuzu idrarın yakıcı ve pis kokulu olmasından kaynaklanır. Kaşıntıyla beraber şiddetli ağrı vardır; idrarda un şeklide döküntü bulunur. Bazen onda sadece rutubet bazen de kan vardır.

Tedavi: Bu hastalıkta kişiye çok miktarda temizleyen özellikle ilaçlar verilir. Onların yanı sıra verilen kurutucuların, diğer hastalıklarda verilen kurutuculardan daha güçlü olması gerekir. Burada böbrek uyuzunda verilen ilaçlar zerk edilir ve bazıları da ağız yoluyla verilir. Ağızdan verilen ilaçlar soğutan ve harekete getiren ilaçlardır. Örneğin ayva tohumu salgısı, keten tohumu ile badem yağıdır. Onla-

rı gevşeten, keymusu iyi olan yiyecekler yararlı olur. Örneğin hayvan paçası, safra kesesi, badem yağı, arpa suyu ve kuş etleriyle kaynatılmış buğday ve sütlerden eşek sütü, keçi sütü, koyun sütü verilir. Bedenin temizlenmesine devam edilir.

Sekizinci Kısım

Kanın Mesanede Donması²⁶⁷

Burada hastada endişe görülür; hasta bayılır gibi olur; el ve ayakları soğur; nefesi küçülür; nabızı çok sık atar. Soğuk ter atar, kusar. Bazen bunlarla birlikte ilkin kanlı idrar vardır; sonra idrardaki kan kaybolur. Bu durum mesaneye vurulduğunu veya kişinin mesane üstüne düştüğünü gösterir.

Tedavi: Taş ilacı ile tedavi edilir. Bazen sirkenin bal şarabı içine konup içilmesi kâfidir. Şöyle yönlendirmek gerekir: Özellikle soğan ve yanmış odun külü ile tedavi edilir veya pişirilip bez içinde uygulanır. Bu taş ilacıdır. Bazen mesaneye tavşan renneti (bir nevi peynir) ve testis ilaçları verilir ve hasta içinde haşhaşın pişirilmiş olduğu suya oturtulur. Ona pelesenk şurubu 2 dirhem içirilir veya aynı miktarda nişasta veya haç odunu denen odunun tohumu ve özellikle onun tohumu ile beraber kendisi veya onun kadar iyi nitelikli merhemler verilir; 1 miskal yabancı kimyon sıcak suyla birlikte ekşi, keskin sirke ve zeytin, zeytinyağı hastaya içirilir. Soğuk keskin ballı sirke, sirkeden daha etkindir. Şüphesiz içindeki kanamayı kesen, hastalığa son veren sirke ve bal donmuş kanı çözücü, eriticidir; orayı adeta cilalar. Yine bir reçete de şeytantsi, amonyak zamkı, açıcı kedi otu eşit miktarlarda alınır. Onlar hepsi birlikte, fındık büyüklüğünde hastaya verilir. Pişirilerek verilen dozu 4 ölçüdür. O kök sularıyla alınır. Bu terkip zerk edilerek verilen ilaçlar birlikte de verilir. Ağaç mantarı veya yabancı kereviz veya 2 miskal şeytantsi ve uzun loğusa otundan alınır ve uygulanır.

Özel Bir Terkip: Eşek karaciğeri, kaplumbağa safra kesesi, tavşan renneti ve özellikle iyi özellikteki kül içinde ve pelin otu birlikte verilse bu hastalıkta yararlı olur. Kurutulmuş incir sütü ile muamele yapılarak, ondan hastaya biraz verilse rahatlatır ve 1 dirheme kadar

haricen ısıtılıp başa dökülse, haricen uygulansa ve meyve sularından biraz verirse yararlı olur. Örneğin kara nohut suyu, demirdiken suyu uygun miktarda kil külü, uygun miktarda üzüm asması külü, sedef otu ile pelin pişirilerek hepsi terkip olarak uygulanırsa yararlı olur.

Dokuzuncu Kısım

Mesanenin Boşalması ve Sarkması

Bu hastalık mesanenin yerinden aşağıya inmesinden anlaşılır. Bilme-lisin kişi onun önce gevşemesiyle sırta vurulmasından veya düşme-den dolayı gevşemesiyle sıkıntı oluşur. Mesanenin gevşemesi bilinen gevşeme sebeplerinden olur. Sıkıntı idrar zoruna dönüşür ve kasın uzama ve gevşemesi idrarın düzenini değiştirir.

Tedavi: Ancak darbe ve düşme nedeniyle olursa, şüphesiz onun te-davisi zordur. Bizim zikrettiğimiz kurutucu sıcak ilaçlar yoğun etki oluşturur ve bu etki kötüdür. Ancak felçli mizaçlarda da şöyledir: ince, balgam maddelerin atılması yararlıdır. Onu oluşturan nedenlerden kaçınmalıdır. Felç olanların, yedikleri, içtikleri ve hareketlerinde ted-birli olmalıdır. Beyaz çöpleme ile kusmak yararlı olur. Eğer idrar ira-de dışı olarak atılırsa yoğun tutan maddeler ve çok gevşeten şeyler alınmamalıdır. Felç ilaçlarıyla karşılaştırıldığında, muhtemelen onlar çözen, eriten ve yoğunlaştıran özelliktedir. Hastaya yoğun olan bütün sıvılar verilebilir. Onlar yapıyı rutubetlendirir. Bunlardan nişasta, ballı su ve tatlı maddeler karıştırılmış maddeler gibi sıcak, yoğun maddeler ve yağlı maddeler yenir. Ancak o zaman idrar kendi hali üzere olursa veya idrar zoru varsa biraz merhem uygulanır ve onunla iyice çözülme olur. Öncelikli olarak, damla damla idrarın atılması sağlanır.

Bu hastalıklarda her yararlı içecekler her grubundan verilir. Felçli hastalara şu ilaçlar verilir: tiryaklar, *mitridatus*, kokulu yonca, *emerus ya*, *debid kekrem*, kokulu bazı ilaçlar. Yine bir başkası: Taze sedef otu to-humu veya onun şarap içinde pişmiş çiçeği. Yine bir başka reçete: Beş-parmak otu çiçeği ve tohumu, çavşır ve kimyondan kullanılır. Bunlar özellikle idrar zoru olanlara yararlıdır. Kuru kavun kabuğu ve şekerle lavman yapılır. Bu ilaç kanalı (ürethra) rahatlıkla geçer; o bu kanalın ilaçlarındandır. Tavşanın kurutulmuş testisi reyhan şarabıyla veya yan-mış erkek keçi boynuzuyla içilir. Bu terkip su içinde aç karna içilir.

Zerk edilen İlaçlar: Her gruptan, örneğin sedef otu yağı, kustus yağı, defne yağı, yabani sümbül yağı, zambak, eşekhiyarı yağı, çam yağı karışımı. Yine mesela kunduzhayası, şeytancerisi, kına, çavşır karışımı da yararlıdır. Bunlar karına ve pubis üzerine merhem olarak uygulanması yararlı olur. Ayrıca dağ sedef otu kokulu baharat ve doğal kokularla karıştırılıp kullanılır.

Yakılardan sıcak ilaçlar ve içinde tutan maddeler olan, örneğin Hint selvisi, tarçın, Yahudi balsamı, sümbül, küçük hindistancevizi ile papatya, pelin otu ve bal alınıp karıştırılıp hastaya verilir. Yine şunlarla da ilaç yapılır: Kantaron, ebucehil karpuzu ve hayvan dışkısı ile diğer zikredilen ısıtıcı yağlar. Deniz suyunda yüzmek, hamam sularında banyo yapmak cidden bu hastalar için yararlı olur.

Onuncu Kısım

Mesane Ağrıları

Çeşitli kötü mizaçtan, taştan, yaralardan, kaşıntıdan şişlerden, yellerden mesanede ağrı oluşur. Bütün bu konularla ilgili kısımlarda onun ilaçlarını ve çoğunlukla idrarın oluşturduğu buhranın arazlarından biri olarak ağrı oluştuğunu sen öğrendin. Mesane ağrıları güney rüzgârlarıyla artar. Eğer mesanede ağrı varsa şöyle denir: Mesanesinde ağrı olan kişinin ağrıdan 7 gün sonra, sol koltuk altında ayva kadar şiş o kişi 15 günde helak olur; ölür. O kişide özellikle hafif uyku hali belirlenir.²⁶⁸

On Birinci Kısım

Mesane Zaafi

Mesane zaafi mizaç zaafından kaynaklanabilir ve çoğunlukla soğuktan olabilir. Katı şişten, yapısındaki gevşeklikten, hareket edip yerinden ayrılmasından (normal olması gerek yerde olamamasından) ortaya çıkar. Bütün belirtiler görüldü ve onların belirtileri de daha önceki kısımlarda görüldü. Eğer mesanede zaaf varsa çok fazla idrar yüklenmeye dayanamaz. Bazen kendini gevşeterek boşaltmayı başaramaz; zayıftır. Mesancının 2 filinde (idrarı alma ve idrarı atma) bu zaafından dolayı kasılma olmaz; [kişi idrarını tutamaz] damla damla idrar atar.

²⁶⁸ TM:Küçük nefes vardır.

On İkinci Kısım Mesane Yelleri

Mesane yeli bazen hapsolur; bazen de atılır. Yararlı besinlerden dolayı veya mesanede rutubetin fazlalığından ve ısı zaafından dolayı yel meydana gelir.

Belirti: Bu hastalığın işareti süfli maddelerle uzun süre devam eden yeldir.

Tedavi: Hummadan sonra hastayı canlandırmak ve kötü sindirimi önleyen ilaçlardan vermek yararlı olur. Kök suyu üzerine kunduz yağı konarak hastaya içirilir. Bunlar pubis üzerine güzel kokulu yağlar, sıcak zamlarla uygulanır. Buradaki terkibe sedef otu, yarpuz, dereotu ile kunduz hayası ve şeytantesi veya misk de terkibe katılır. Bu terkip kunduz hayası yağı gibi yağlarla penis ağzından zerk edilebilir veya sedef otu ile misk veya ban otu yağı ile misk ve güzel kokulu şeyler, zambak yağı içinde zerk edilir. Böbrek kısmında da zikredilenlerden bu terkip böbrek ve mesanede veya her ikisinde de uygulanabilir. Bu terkip ağrıyı çekip atar. Burada uyuşturucu verilmemelidir. ²⁶⁹Muhtemelen hastaya yeli çekecek ancak organı uyuşturmayacak miktarda ilaç ve sonra ılık su verilmelidir. ²⁷⁰

²⁶⁹ TM: verilmelidir.

²⁷⁰ TM:çekip uyuşturacak kadar ılık su verilmelidir.

İKİNCİ MAKALE

İdrara Arız Olan Bozukluk ve Doğal İdrar Atımı²⁷¹

Mesane, onun her tarafından kasılması ve zorlanmasıyla ve ağzındaki kasların açılmasıyla idrarı dışarı atar.

Birinci Kısım

İdrar Bozukluğu

İdrar bozuklukları idrarın yanması, idrar tutulması, idrar zorudur. İdrarın çokluğu ve azlığı, damla damla idrar atımı, diyabette görülen idrar artışı gibi şikayetlerde idrar bozukluğudur.²⁷²

İkinci Kısım

İdrar Yanması

İdrar yanmasının sebebi idrarın hiddetinden veya mizaç dolayısıyla mesanenin tabaka tabaka ayrılmasından dolayı onda oluşan değişiklikten kaynaklanır. Onun (mesane) değişiminin sebebi midenin içindeki rutubetin değişiminden kaynaklanmış olabilir. Çünkü o rutubet kanala akar ve orada yapışır; o da idrarla karışır ve onu değişime uğratar; onun yapışkan bir yapıya dönüşmesine sebep olur. Bu onun mesaneye yakın olmasından da kaynaklanıyor olabilir. Bu durum cinsi münasebetin çok olmasını engeller. Çünkü bu yapışkan sıvı cinsi münasebet sırasında çok fazla çıkar. Hasta onu bedeniyile eritir. Ancak penise yakın yerdeki idrar yolunda yaralar oluşur ve yanmadan kaynaklanan kabuklar oluşur. İdrarın hiddetli olmasının öncelikli olarak belirtisi idrarın belli bir süresinin olmamasıdır. İkinci belirtisi idrarın kanlı olmasıdır ve sık sık idrar atımıdır. Çoğunlukla birincisi ikinciye atfedilir (bağlanır). Çünkü bunlar birbirini takip eder. Öncelikle başlangıç, ikincisi vasıtasıyla oluşur; örneğin safravi ishalin bağırsak yarasıyla başlaması gibi.²⁷³

²⁷¹ TM: İdrara Arz olan Afet Hakkında olup fasillardan oluşur.

²⁷² TM: Taş sebebiyle görülen idrar kasılması gibi.

²⁷³ TM:İdrar etmek isteyen kişinin hastalığı mesane fercesinin önünde olur.

İdrarın Oluşturduğu Yanmanın Tedavisi: Ne zaman yaranın süresi uzar ve kanlı olursa onun tedavisi mesane ve civarının yaralarının tedavisi gibidir. Bunun için verilen üç reçeteden biri şöyledir: hastaya şu özellikte haplar verilir: kavun, karpuz çekirdeği, hıyar, kabak çekirdeği; her birinden 20 dirhem, kendir, zambak; her birinden 10 dirhem, afyon 3 dirhem, kereviz tohumu 1 dirhem; haşhaş şarabıyla ve 2 dirhem şerbetle hap yapıp hastaya verilir. Eğer mesanede yara yoksa ve idrar atımı uzun soluklu değilse, onun daha iyi ilacı senin kusmada ve mesane hastalıklarında belirlediğin gibi hafif atılması gerekenleri atan ilaçlarla yapılır; burada amaç idrarı atıp, mesaneyi temizlemektir. Aynı zamanda, hasta soğuk, rutubetli yiyecekler, baklalar ve meyveler yemelidir; bütün tuzlu, yakıcı, yoğun tatlı şeylerden kaçınmalıdır. Yorgunluk ve cinsi münasebetten de uzak durmalıdır. Ona bir nevi özsuyu olan şeylerden vermek yararlı olur. Bunlar zerk edilerek de verilebilir. Örneğin mercanköşk tohumu öz suyu ve keten tohumu özsuyu, ayva çekirdeği özsuyu, haşhaş nevinden şeyler, soğuk ve soğutan şeylerle idrar söktüren tohumlardan verilir. Bunların hepsi soğuk suyla içilir. Arpa çorbası ve arpa suyu ile rafadan yumurta, kabak ve yabani hayvan etleri, badem yağıyla birlikte verilir. Ancak onlara kuş ve tavukların yağı da verilir.

Eğer idrarın yakma sebebi mesanede olan et bezi ise onun tedavisi için eti bütünüyle kurutan cinsel münasebeti terk etmek gerekir. Burada şöyle bir terkip uygulanmalıdır: Keten tohumu özsuyu, mercanköşk özsuyu, ayva çekirdeği özsuyu, zambak, sünger, pişmiş yumurta beyazının içine kadın sütü katılır ve mesaneye zer edilir. Bazen eşek sütü, kadın sütü, keçi sütü zerk etmek yeterli olacaktır. Bazen onun içine soğuk özsularından ilave edilir ve de yumurtadan yapılan ilaç verilir. Bazen yumurtanın beyazını zerk etmek ya da gül yağı ile verilen ilaçlardan zerk etmek yeterli olur. Bazen onların içine idrar söktürücüler de konur. Eğer yoğun ağrı varsa, özellikle uzun süre devam ediyorsa onu örten, kaplayan maddelerden ilaç yapılmalıdır. Bu konuda yaralar bahsinde gerekli açıklamalar yapıldı. Ycni bir terkip: haşhaş kabukları, nişasta, meyan kökü şurubu alınır; o mesane içine zerk edilir. Onu desteklemek üzere afyon ve ban otu tohumundan da biraz verilir.

Üçüncü Kısım

İdrar Azlığı

İdrarın az olması, az sıvı alınmasından veya çok çözüp atan madde alınmasından, çok ishalden, böbreklerin sıvıyı çekmekte zaaf göstermesinden veya karaciğerin sıvıyı süzüp o sıvıyı kötü yönlendirmesinden ve kötü terkipler oluşturulmasından ve karında sıvı birikmesinden olabilir. Bilmelisin ki ekşilik, keskinlik ve fazla cinsi münasebet ona zarar verir.

Dördüncü Kısım

İdrar Zoru ve İdrar Tutulması

İdrar zoru mesanenin kendisindeki zaaf dolayısıyla meydana gelmiştir. Bu da mizacın kötülüğündendir ve özellikle yoğun güney rüzgârlarından veya şiş ya da bunun dışında bazı sebeplerden ortaya çıkar. Çünkü idrar içeriğini atamadığı için, doğal işlevinde zorluk olur; zorlanır. Bazen bunun sebebi soğuktur veya sıcaktır ya da vurma veya idrarın çokluğundan oluşan bozukluk, kötülüktür. Ancak mesanenin boynu dediğimiz ürethra ve penis ağzı sebebiyle de bu hastalık ortaya çıkabilir. Ancak burada güç yetersizliği veya hastalık dolayısıyla idrar zoru oluşmuş olabilir. Ancak burada hastalık güçlülük veya organ sebebiyle de ortaya çıkabilir. Burada organda kastedilen mesane kasıdır veya söz konusu organ, ürethradır ya da idrarda olan bir maddedir veya idrar yolundaki bir arızadır. Ancak öncelikli olarak ya birinci sebepten ortaya çıkmıştır ya da bunların hepsi birlikte hastalığa sebep olmuş olabilir. Öncelikli olarak onun kendisinde bulunan tıkanıklık veya ortak olarak oluşmuş tıkanıklık sebep olmuş olabilir ya da tıkanıklık onun kendi içindedir. Ancak sıcak şiş veya ondaki katı şiş veya rutubet gibi bir şey ya da kan pıhtısı ya da uzama tıkanıklığa sebep olmuş olabilir. Çoğunlukla da uzama tıkanıklığa sebep olur. Taş ya da yel ya da oluşmuş olan bir çıkıntı ya da yaranın yaptığı bir uyarı, soğuktan ya da şiddetli sıcaktan oluşan kasılma dolayısıyla hastalık oluşmuş olabilir. Yakıcı hummalar da eriten hastalıklarda olduğu gibi, bu şikâyetlere sebep olabilir. Şüphesiz onun (mesane) içindeki yaralar da bu tıkanıklığa sebep olabilir. Uzama dolayısıyla tıkanıklık olduğunda buradaki tıkanıklık idrar zorundaki ve idrar tutulmasındaki gibidir. Burada had derecede idrar

tutulur; idrar mesaneden penise inemez. İdrar yolunda kalır. Gece uy-
kusunda tutulur; gündüz de mesaneyi işgal eder.

Kanalın ortalığından dolayı bağırsaklar ve uterus sıcaklığı veya katı şiş veya kuru, ağır ve yoğun şiş veya uzamış çok miktarda balgam veya yel olur ya da makattaki şişle birlikte olur veya zehirden veya basur memelerinin kesilmesinden kaynaklanabilir. Ayrıca, vücudun alt kısımlarındaki şiş, katılaşma ve harabiyet nedeniyle, mesela testisin mesaneye doğru kalkması (çıkması) ve idrar kanalına sıkıntı vermesi gibi durumlarda ortaya çıkar. İdrar kanalı yukarı doğru kalkar; darlaşır ve idrarın dışarı çıkması zorlaşır ve ağrı olur; idrar azar azar atılır. İdrar zoru sebebiyle, idrarın hapsolması şiddetli ağrıya sebep olur.

Bu ağrının sebebi bazen de şiş ve tıkanıklık olmaksızın yaralardır, yani idrar atmak istendiğinde ağrı olur. Eğer o ağrı ile kas zaafı veya titreme olursa mesaneden idrarın atılması zorlaşır. Eğer idrarın doğal şekilde atılmasında için daha çok çaba harcanırsa ağrı sakinleşir. Aynı zamanda eğer bozulma olursa bazen bu kişide de idrar zoru olur ve idrar damla damla atılır. Eğer idrar azar azar çıkarsa muhtemelen korkulur. Ancak büyük bir ihtimalle sebep şöyledir: Mesanenin kuvvet hassasiyeti veya hareketli olması hastalığa sebep olur; ancak o doğaldır. Mesanenin içinde hissedilen hassas güç veya kasların afeti sebebiyle defetme gücünün onu müdafaası gerekir veya kökünden idrarı def eder veya bu afetin başlangıcında oluşur. Örneğin *kranitis* ve iltihabı, unutkanlıktan olan *lisergus* (*unutkanlık hastalığı*) ve his azalması olduğunda, hareket ettirici güç sebebiyle olduğu gibi idrar atımında sorun olur. Şüphesiz mesane kası idrarı serbest bırakmaz ve onun kasılması söz konusu hastalıklarla tahrik edilir ve onun kasılmadan gevşemeye geçmesine sebep olur veya zaaf dolayısıyla veya onun (mesane) içinin boş olmasından veya bir başka sebepten oluşan güç zaafı sebebiyle mesanedeki zorlayıcı kuvvet dışında karın kaslarıyla kasılma halinden gevşeyip boşaltma haline geçilir. Aynı şekilde doğal güç sebebiyle bu gerçekleşir. Örneğin eğer helak eden sıcaklıktaki mizaçtan dolayı def etme gücü zayıf düşmüşse, o kötü soğuk olanda çoğunlukla daha az görülür veya yakıcı yoğun idrar soğuk gevşetici rutubet veya gevşemeye olmuş maddeyle olur. Şüphesiz habis (kötü) olmasından dolayı bu zaaf, doğal istekle ters düşer ve dışarı atma zaafı oluşturur.

Beşinci Kısım

Kaslar Dolayısıyla Mesanede Oluşan Bozukluklar

Mizacın bozukluğu, şiş, titreme oluşturan sinir bozukluğu veya gevşeme, düşmeden veya darbeden ya da başka sebepten oluşan hareket gücü yokluğudur. Ancak bunlar onun kendisinde olabilecek gibi sinirin şubelerinde veya beyinden kaynaklanabilir. Ancak organın heyecan oluşması sebebiyle olan zaafı, böbreklerdeki sıcak şiş veya katı şiş veya taş veya yukarıdan çeken güç zaafı veya aşağıya gönderme zaafı veya karaciğerdeki sıvıları ayırma zaafı dışarı atma veya karında sıvı birikmesi halleridir. Bu kısım ile ilgili açıklamayı idrar azlığı kısmında sana anlattık. Bunun yanı sıra, idrar sebebiyle idrarın azlığı sebebiyle, oluşanlar şöyle ortaya çıkar: idrar sıcaksa sıkıntı verir ve çekilmesi çok vakit alır. Denir ki, idrar zoru olmasından 7 gün sonra hastalarda zehirlenme olur. Ancak humma olursa ve idrar çok görülürse, bu olmaz. Bilmelisin ki, bazen idrar yakıcı bir özellik kazanıp indiği boşluklarda adeta kazıyan bir etki yaratır ve idrar oradaki boşluğu (mesane) rahatsız eder. İdrar orada tutulur. Bu durumda mümkün olduğu kadar az sıvı veya rutubetli şeyler alınmalıdır.

Belirtiler. Soğuk mizaç dolayısıyla görülen mesane bozuklukları yoğun ve çok hacimli idrarı ve idrar tutulmalarıyla ve diğer alametlerle belirlenir. Ancak sıcak sebebiyle olanların alameti yoğun yakıcı ve özellikle iltihaplı olmalarıyla, özellikle de keskinliği ile belirlenir; onun hakkında hummalar ve idrarın terkibi bilgi verir. Yine idrarın az çıkmaması, çok atılması rutubetin yolundan çıkması belirtilerindenidir. İdrar yolu genişler. Ancak mesanedeki şiş sebebiyle veya organda veya çıkışında sıkıntı oluşur. Bilmesin ki bu durum önceki şikayetleri takip eder ve onu kendi müstakil kısmında bütünüyle bulursun.

Sonra şiş ve diğerleri arasında fark vardır. Şüphesiz şişe ait olanlar yavaş yavaş ortaya çıkar; birden ortaya çıkmaz, ancak şişin sebebi önemlidir. Bilmelisin ki, mesanenin kendisindeki tıkanıklık tutukluk oluşur veya ondaki doluluktan dolayısıyla veya mesanenin eğik olmasından veya şişinden ve de uzamasından (sarkmasından) kaynaklanmış olabilir. Organdaki tutulma mesanenin eğilmesi ve şişinden kaynaklanabilir.

Mesanedeki tıkanıklık kendinden olabileceği gibi ağrıyla birlikte orada maddenin toplanmasından olabilir. Senin de bildiğin gibi, şiş-

lerinde tıkanıklık oluşturduğu bilinir. Tıkayan şeyler şişlerin dışından da kataterle anlaşılabilir. Onlardan çıkan kan veya hıltla tespit edilir veya onlardaki ağrıdan anlaşılır. Kanaldaki yara veya taş veya diğer uyarılardan durum anlaşılır. Bilmelidir ki, taş olduğu taşın kendi belirtisi ve kataterin katı bir şeye temas etmesiyle de anlaşılır; oradaki kan ve hılt da yine arkadan gelen idrarla anlaşılır. Kanın kendisinin varlığı mesanedeki donmuş kandan, kanın safralaşmasından, nefes küçüklüğünden ve sıklığından damarın soğuk olmasından ateşin titreme oluşturmasından baygınlık hali olmasından anlaşılır. Bu durum kötüdür. Ondan kurtuluş azdır. Ağır hıltın oradaki varlığı da belli bir miktara erişmesiyle anlaşılır. İdrar da ham şeylerin çıkmasıyla belirlenir. Ancak soğuktan olanları biz önceki ve sonraki sebeplerden anlarız.

Rüzgârdan olan belirtiler: Mesanenin ağırlık olmaksızın uzamasıdır. Bazen sıvılar ondan nakledilir. Bazen nakledilmez; mesanede hapis kalır. His zaafi olmasından kaynaklananlarda idrarın yakıcılığı hissedilmez. Def etme zaafi idrarın karına bastırılarak dışarı atılmasıdır. Karında idrar zoru ile ilgili bir şey hissedilmemesidir. Karına bastırınca idrarın çıkmasıdır. Kaslarda titreme vardır. Bazılarına göre, karına bastırınca pek az idrar çıkabilir. Bundan böbreklerde de zaaf olduğu, onun bu zaafi takiben ortaya çıktığı kabul edilir. Aynı zamanda bunun sebebi o taş ve şiştir.

Genel olarak eğer böbrek bölgesinde bunun gibi sıkıntılar varsa ve bu şiş belirtisi varsa, o şiştir. Şüphesiz eğer cidden yoğun bir ağırlık hissediliyorsa, idrar tutulması veya eğer yoğunluk azsa, orada rutubet ve şiş vardır veya sadece rutubet vardır. Eğer ağırlık, yoğunluk yoksa ancak ağrı uzun soluklu ise, muhtemelen ağırlık hissi böbreklerdeki yelden kaynaklanmış olabilir. Eğer karında sıvı toplanması söz konusu ise, bu ancak böbrek ve mesanedeki tıkanıklık, dolayısıyla meydana gelir. Ve mesanede zaaf var demektir. Ayrıca, başka maddeler de varsa, onun sebebi böbreklerin çekim gücüdür ve böbreklerin çekim zaafidir veya karında su birikmesine işaret eden karaciğerin def etme gücüdür. Oradaki ağrı yara olduğunu gösterir veya idrarın çok hiddetli olduğunu gösterir; idrarın atımında yakıcı, hiddetli bir idrar vardır. İdrar atılınca ağrı sakinleşir. Aynı zamanda burada üstesinden

gelme de söz konusudur. Yaralarla birlikte yaraya ait etkenler de görülür. Sebeplerini daha önce zikrettiğimiz gibi, beslenme organları içinde de elbette kuruma gibi, bazı belirtiler vardır ve de idrarın akışının belli bir tertibi ve düzeni vardır.

Genel Tedaviler. Eğer hastalığın oluşma süresinin uzaması veya içine hıltların karışması idi ise, açmak için yararlı olan fevkalade etkin faaliyetlerinden korkulmayan tertiplerde güçlü idrar açıcılar verilir. Sonra sıvıyı mesaneye indirici ilaçlar verilir. Ağrı artar ve mesanede uzama da artar. Mesaneden bir şey çıkmaz. Turp suyu bu konuda güçlü bir ilaçtır. Hatta onu ekmekle yemek gerekir. Aynı zamanda kara nohut suyu da verilir. Ancak idrar idrar söktürücülerden kereviz, amonyak zamkı, yabancı havuç, sarı sakız, kedi otu, kakule, kustus, yabancı kereviz, Azak eriği, dereotu, onun tohumu; hepsi turp suyu veya kara nohut suyu veya demirdikeni suyu içinde pişirilir veya demirdikeni suyu veya kereviz suyu içinde ve rezene usaresi içinde özellikle yabanisinin suyu içinde pişirilerek ballı sirkeyle ve soğanla cidden yararlı olur. Tiryak, *mitridatis* de çok yararlıdır. *Kerkem* ilacı, *emrutis melik* çalışısıyla hazırlanan terkip de yararlıdır. Ancak bu hastalık çocuklarda olduğunda hurma suyu ve sütle karıştırılarak verilir veya onları anneleri emzirir.

Güçlü idrar söktürücülerin terkibi: Yabancı sümbül, kakule, nane (nanhah), kereviz, tohumu, kedi otu boyası, acı badem, sümbül; hepsinden yirmişer dirhem alınır.²⁷⁴ Bal kabağı tohumu, başları koparılmış İspanyol sineği ve kanatlarından 1 dirhem amonyak zamkı 3 dirhem kadar alınır; fındıkla alınır ve bir defalık dozu 3 dirheme kadardır. Yine ardıc ve şeytantsi ve mesanede kanın donması kısmında zikredilen maddeler hastaya içirilir ve zerk olur. Önerilen bir başka ilaç: kunduzhayası, sütleğen zamkı, zencefil, sivri biber, pelesenk yağından oluşur. Bazen bu terkip banyo suyuna konur ve ağrı dolayısıyla ona ban otu ilave edilir. *Akrabadin*'de sen bunları görürsün. Bu hastalığa testis ilaçlarının hepsi yararlıdır. Bundan dolayı bu ilaçlar, aynı şekilde sınıflandırılır; aynı gaye için kullanılır. Eğer kan veya yara yoksa, hasta akrep külü, sünger taşı, cam tozu ile tedavi olu-

²⁷⁴ TM: balkabağı

nur. Şu söylenenler de yararlıdır. Kurutulmuş sansar mesanesi şarapla içilir. Bu terkip özellikle çocuklara içirilir. Mesane soğukluğundan kaynaklanan hastalıklar için verilen diğer ilaçları burada da verdik.

Mesanede kanın donması konusunu zikrettiğimiz ilaçları hastalık aynı sebepten olduğu için burada da zikrettik. Burada hastaya turp suyu ile bu ilaçlardan yakı yapılarak uygulanır. Bu hastalara tiryak, mastika, *amarusya*, *kabad el-melik*, ilacı da kullanılır. Bazen üzerlik, ge-yik otu gibi güçlü ilaçları hamamda zerk etmek gerekir. Yine boraks, nezle otu ve hardaldan da ilaç yapıp verilir. Gerçekten yararlı yakılardan denenmiş olan biri de şöyledir: defne tohumu, dereotu, kakule, sarıyonca, kara nohut unu, papatya; her birinden 10 dirhem alınır; yabani havuç, turp tohumu, bostan kerevizi tohumu, Ermeni lahanasıyla ilaç yapılır. İyi bir merhem terkihi: Ballı sirke ve çavşır, Yahudi balsamı, Azak eriyiği eşit miktarda alınarak, ördek yağı, sarı mum, süsen yağı ile terkip halinde zerk edilecek ilaçlar yapılır. Zerk etmek için kına, gün-lük, çavşır ve biber ilave edilir. Bazen onun içine şeytantesi de konur. Eğer idrar zorunun sebebi taş ise taş ilaçlarıyla tedavi edilir.

Buradaki çıkıntı (meme gibi çıkıntı) veya et oluşumu onun ilacı mesane kısmındaki gevşetici hamam uygulaması ile yapılır; merhemlerle tedavi edilir; hastanın ekşi, tutan ve kasan şeylerden kaçınmak gerekir. Bazen bu ilaçlar idrarı akıtır, bazen akıtmaz ve şişe sebep olur. Bu durumda ve şiş ilacıyla rahatlatılır; gevşeten ilaçlarla tedavi edilir. Hastanın hamam suyunun içine gevşeten ilaçlar, yakılar zerk edilerek, lavmanlar ve şişlere yumuşatan ilaçlardan verilmelidir. Bunlarla idrar zorlanıp bastırılarak aşağı iner. Sonra hasta çok rahatlar, yumuşar ve bunun için lahana, hatmi, soğan, pırasa önerilir. Eğer yakı yapılacaksa, bu kısımda sözü edilen yardımcı maddeler kaynatılarak verilir ve safenden sonra basilik damardan kan alınır. Bazen onunla birlikte idrar atımı olur.

Eğer soğuk ve kasılma olursa soğuk kötü mizacın ilaçlarıyla tedavi edilir. Eğer sebep sıcaklık olursa mutedil yağlarla ve yumuşatan ve rahatlatan o soğuk yağlarla tedavi edilir; örneğin menekşe yağı, kabak, dereotu yağı, papatya gibi. Eğer sebep kuruluksa yine banyo yaptırılır; rahatlatan yağlar, rutubetli yiyecekler verilir ve hastalıktan sonra zayıf düşüldüğünde alınan tedbir alınır ve hastaya hamam yaptırılır.

Eğer hastalık sebebi felçler ise felç ilaçları kullanılır. Eğer sebep kasların titremesi ve kasılması ise kendi kısmında zikredilen ilaçlardan alınmalıdır. Eğer sebep soğuk mizaça sıcak yağlarla ve senin bildiğin sıcak macunlarla tedavi edilir. Felç için bunlar yararlıdır: yabani kakule yarım dirhem alınır ve çocuk idrarıyla içilir veya sıcak kakuleden 1 miskal dereotundan yarım dirhem uterus boşluğuna konur; aynı miktarda Hint tuzu sıcak suyla verilir veya 2 danek şeytanterisi, eşek sütü içinde uygulanır. Sıcak su ile yabani sümbül şarabı veya 2 danek şeytanterisi eşek sütü tohumlardan sıcak hılt için kullanılır. Düşme halinde mutedil merhemler verilerek, banyo yaptırılarak, idrar atılmasına çalışılır. Eğer idrarda çok kan varsa kehribardan, ceviz zamlı ile hap yapıp verilir. Kan pıhtısı olmasından korkulup kanın donmasına karşı ilaç kullanılır. Kan pıhtısı tıkanma yaparsa, zikrettiğimiz ilaçlarla kan pıhtısının oluşturduğu tıkanıklık tedavi edilir. Eğer hastalığın sebebi yelse mesane yel ilaçlarıyla tedavi edilir. Hastalık sebebi ağrıysa idrar söktüren ilaçlar zerk edilerek tedavi edilir. Sonra yara ilacı veya yiyeceklerle idrarın sertliğini tadil eden ilaçlar uygulanır. Bazen idrarın hiddetini (keskinliğini) tadil etmek için de değişiklik yapan ve idrar yolunun (urethra) hassasiyetini değiştiren ilaçlar zerk edilir.

Onlardaki tedavi başlangıçtaki his zaafıyla başlar. Eğer hastalık henüz başlangıç safhasında ise veya solunum kasları ve mesanedeysse, yararlı olacak zehirler, tiryaklar, mitridatus, gevşeticiler, zerk edilen ilaçlardan ruhu uygun olanlar hastaya verilir; örneğin yasemin yağı, süsen, nergis, safran yağı, pelesenk yağı gibi. Meyve ağaçlarının yapraklarından yakılar, nane, sedef otundan yakı yapılarak kullanılır. Onların dışında üzerlik tohumları, dağ sedef otu tohumları gibi otlar kullanılarak ilaç yapılır. Sonra pubis üzerine onlarla yapılan yakı uygulanır. Eğer hastalığın sebebi dışarı atma zaafı ise, bu mizacın hakim olduğunu gösterir; mizaç kişiyi zayıf düşürmüş olabilir. Senin de bildiğin zaaf ilaçlarıyla tedavi yapılır. Çoğunlukla bu şikâyet soğuktan ortaya çıkmış olabilir ve bu durumda ilacı, ısıtıcı ilaçlar ve tutan ilaçlar olmalıdır. Özellikle bizim his zaafında zikrettiğimiz ilaçlardan kullanılmalıdır. Eğer hastalığın sebebi uzun süren kötü mizaça tedavisi gevşeten, rahatlatan banyolarla yapılır. O banyo suyuna keten tohumu, boy otu, yalancı safran veya bunlarla yakı yapılır. Sonra yo-

ğün idrar atıcılar verilir ve katater uygulanır; pelesenk yağı ve benzerlerinin bu hastalıkta çok yararı vardır.

Eğer bu hastalık böbreklerden, karaciğerden, bağırsaklardan, arkada olan organlardan hastalık oluşmuşsa (idrar zoru olmuşsa) o organın tedavisine yönelip, ona göre tedavi yapılmalıdır. Eğer ona verilen ilaçlar yararlı olmazsa, merhemler, banyolar, yakılar, zerk edilerek verilenler uygulanır; idrar söktürücüler de verilir. Ancak çok fazla maddenin inmesinden de korkulur, yani çok fazla maddenin inmesinden korkulacak seviyeye gelen kadar idrar söktürücü verilmeye devam edilir. Eğer humma varsa süt yararlı olur. Ateşlendirmeyen tohumlar içeren ilaçlar her zaman yararlıdır. Onlar sütle içilir.

Altıncı Kısım

Birçok Bakımdan İdrar Atımında Yararlı Olan Şeyler

Bazıları şöyle demiştir: Mumya ile yapılan sıcak hamamda, onunla birlikte, yoğun tıkanıklığı gideren ilaçlar kısmında ve soğuktan olan idrar zoru hastalıkları tedavisi kısmındaki ilaçlardan verilse yararlı olur. Bazıları şöyle dedi: Biz onu denedik ve şeker konusunda ilaçlar hazırlayıp, makat içinden uyguladık ve idrar söktürücüler verdik; idrarın atılması sağlandı. Bazılar şöyle demiştir: penisin kılıfı içine girilir veya hatmi ve tahtakurusuyla ve bilinen bir başka yaratıktan düşen kılıf alınır; penis içine idrar atılması için uygulanır. Aynı zamanda onun üzerine sarımsak veya soğan konur veya penis içine dayanabileceği kadar safran konur. Eğer şiş tıkanıklık oluştursa, her durumda kötü olamayan yumurtanın içine kurutulmuş zeytin, yağıyla birlikte konur; onun penis boşluğuna zerki cidden yararlıdır; idrarın atılmasında yardımcı olur.

Yedinci Kısım

Katater ve İdrar Atımında Kullanımı ve Zerki

Eğer ilaçlar idrar atımında yarar sağlamıyorsa, penisten katater uygulaması yapılır ve idrar akıtılır. Bu uygulama mesanede şiş oluşmuşsa ve eğer mesanenin kanalına (ürethra) yakınsa bu ilaç uygulanır. Şüphesiz şiş olduğunda o uygulama yapıldığında çok acı verir. Kateter uygulaması şöyle olur: Mesanenin önünden ve ince olan yerlerden

uygulanır. Deniz hayvanları ve yabani hayvanların derileri elden geçirilir. Sonra ondan bir parça alınır ve deri zamkıyla yapıştırılır ve kurşun ve tenekeden alınıp birlikte iyi bir alet oluşturulur. Şüphesiz çok yoğun ve güçlü şeyler ısıtan nesneler, biraz cam tozu ve pirit veya çok miktarda erimiş, sıvı şeklindeki terkip onun üstüne incecik uzatılır; onun üstüne keçi kanı dökülür. Burada dişi keçi kanı yararlıdır. Bununla birlikte kurşunlu madde onu keskinleştirir. Aletin başının yuvarlak, sağlam ve sert olması gerekir. Onun başında bir adet delik vardır. Eğer organda ağır hıtlardan bir miktar hapsedilmişse o zaman bu aletle ilaç zerk edilir veya ilaç bu delikten organın içine atılır; oraya girip, maddelerin dışarı alınmasına gerek kalmaz. Bu yolla oradaki yanmış şeyler veya başka şeyler de dışarı atılabilir. Bütün bunlar lavman olarak kabul edilebilir.

Burada küçük şeyleri çekmek, onun yolunu açmak veya mesaneyi kazıyıp temizleyip yenilemekten daha zordur. Undan dolayıdır ki onun deliğinden organa ilaç dökülerek, lavman uygulanır. Bazen bizim kulunç kısmında söz ettiğimiz ve kullanmak istediğimiz alet lavman yapmak için uygulanır. Eğer o alet bağlantıları çözmek için kullanılırsa bu durumda, aletin çekilip atılacak maddelerin bulunduğu kanallara ve boşluklara uygulanması gerekir. Oralandaki şey güçlü bir şekilde çekilir. Aynı zamanda onların arkasında olan idrarın da çekilmesi sağlanır veya katater içine çekilir veya onun içindekiler uygun bir şekilde düzenlenir ve içindeki hava uzaklaştırılır. Onların çekme gücü etkindir; ancak havayı içine çekmez. Onun uygulandığı yerdeki maddeyi çekmesi zorunludur. Ancak kenarında sağlam iplikler olan sof, normal ipliklerden oluşan düzenekten daha güçlüdür. Hatta bu yapı (softan düzenlenen düzene) hafifçe içeri sokulur; sonra onun iki yanındaki iplik çekilip sof dışarı çıkarılır.²⁷⁵ Burada dikey bir yapı onun işlevinde yararlı olur veya onun daha aşağısındaki organlarda da faydalı olur.²⁷⁶

Bu örtü bu aletle (katater) kullanılır. Hasta kuyruk sokumu üzerine, sırtın tutularak rahatsız bir şekilde oturtulur. Dizleri biraz yukarı-

²⁷⁵ TM: bu söz konusu yapı orası boş kalsın diye uygulanır.

²⁷⁶ TM: ya da kabız olduğunda bu kılıf kullanılabilir.

ya kaldırılıp araları açılır ve hamamda, hamam suyu içinde bu pozisyonunda tutulur. Ona yakılar ve rahatlatıcı merhemler uygulanır. Sonra dikey olarak penisten içeri girilir. Bütün insanlarda boyuna olarak penisten girmek uygundur. Her şahsın katateri kendi penisi boyunda olmalıdır. Aletin kefen beziyle uygulanması uygundur. Özellikle hastanın eziyet çekmemesi için uygun yağlar kullanılırsa iyi olur. Eğer penis uzunsa aynı şekilde hasta oturtulup, karna doğru eğilir. Sonra katater mesane boşluğuna kadar bir veya iki boğum seviyesinde sokulur ve alet mesane boşluğuna ulaşır. Bu durumda ağrı hafifler ve hasta tamamen sakinleşir veya bir şeyin onun içine girmesi onu tahrik eder; harekete getirir. Genel olarak, sonuçta alet penise nüfuz eder; sonra penis aşağı iner ve ilk haline döner veya çok hızla aşağı iner. Eğer bu uygulama yapılırsa alet istenen şeyi çeker veya lavmanla atılması istenen şey dışarı atılır. Sonuçta sürekli olarak bu hastalık oluşmasın diye ve hatta ağrı oluşmaması için buna benzer yollara başvurulması gerekebilir.

Sekizinci Kısım

İdrarın Damla Damla Atılması

İdrarın damla damla atılmasının sebebi idrarın kendisidir veya idrar organlarındaki bir sorundan kaynaklanır. Bu durum oradaki kaslardan, mesanenin kendisinden veya idrar yollarından ya da idrarın içeriğinden kaynaklanıyor olabilir. İdrarın keskin olması ve çokluğu dolayısıyla idrar damla damla atılmış olabilir. Ancak idrar zoru kısmında zikrettiğimiz gibi, onun içindeki çok fazla güçten, idrarın keskinliğinden bozulmuş olabilir. Onun toplanması, yoğunluğu, gevşekliği ve güçlü oluşundan dolayı oluşmuş olabilir; ayrıca idrarın keskinliğinden, çok fazla toplanmasından, pek muhtemel olmayan yoğunluğundan kaynaklanmış olabilir. Onun durumunda, yani kısılma ve tutulma ile gevşeklik arasında damla damla idrar atılması söz konusudur. Hastanın idrar atması sarsıcı olma istidadındadır; idrar soğuk değildir. Onun hiddeti yiyecekler, ilaçlar, yorgunluk, cinsi münasebet ve benzerleri sebep olabilir veya başlangıç organlarının (üriner sistemin başlangıcındaki) mizacından kaynaklanmış olabilir. Örneğin karaciğer, böbrek, damarlar, basit mizacın özellikleri veya

maddeden ve madde ile veya maddenin dışındakiler veya çok fazla fazlalık madde olması dolayısıyla, bedenden onların doğal atımında ortaya çıkar; çoğunlukla idrar damla damla atılır. Onda idrarın damla damla olması kasları rahatsız edip, dokulardaki açılmayı, yarılmayı kolaylaştırır. Eğer o kaslara iradesi hükmedebiliyorsa bu durum söz konusudur.

Ancak özel sebebi kaslar ve başlangıçla ilgiliyse, örneğin sadece gevşeme veya uyuşukluk hissi veya his kaybı olursa makatta da arıza olabileceği gibi, ondaki şiş ve başlangıcının zayıflamış kötü mizacından veya başlangıcında ortaya çıkan sorunlardan ve çoğunlukla da soğuktan dolayı çoğunlukla damla damla idrar atımı görülür. Eğer bu durum kanaldaki kasılmaların zaafından kaynaklanıyorsa ve bununla birlikte mesanenin kendisinde de zaaf varsa, özellikle bu zaafi mesane karın kaslarıyla paylaşıyorsa bu hastalık ortaya çıkar.

Ancak mesane sebebiyle bu hastalık görülebilir. Onun sağlıklı mizacında kötülük varsa çoğunlukla böyledir. Bu durumda biz diyoruz ki, bundan dolayı idrar damla damla atılır. Bu mizaç 2 bakımından damla damla idrar atar. Bunlardan biri onun tutmasında görülen zaafıdır. O az miktarda sıvı içine geldiğinde onu tutamaz. Hatta sıvı çok toplandığında onu akıtır ve bunu isteyerek yapmaz; irade dışı yapar. İkinci olarak dışarı atma zaafı vardır. Ancak tam idrar zoru yoktur. İdrarı azar azar atar. İdrar atımındaki zorluktan damla damla idrar atar. Şüphesiz bu bir zaaf sonucudur. Bu zaaf çoğunlukla başka bir organla ortaklığından kaynaklanır; onun yakınındaki ortak olduğu organlardan kaynaklanabilir; örneğin şişler iltihaplar ve böbrekteki açıklıklar ve mesanenin üst tarafındaki organlarla ortaklığından onların içindekileri atma sıkıntısından ortaya çıkmış olabilir. Mesane yaraları ve uyuz dolayısıyla mesane idrarı tutmaya muktedir olamaz; idrar ağrılı ve damla damla atılır. Mesane kanalındaki (uretra) şişten dolayı oluşan tıkanıklıklar veya uterus, bağırsaklardaki tıkanıklık, katılaşma veya mesane taşı idrarın azar azar çıkmasına izin verir. Mesane ağrısı, mesanedeki yaralar sebebiyle oluşmuş olabilir. Biz onları idrar zoru kısmında zikrettik. İdrar zoruyla birlikte idrar damla damla görülebilir. Ancak bu durumda o idrar zoru değildir. Damla damla idrar atılması yara ile birlikte ve ağrıyla birlikte görülür. Bazen bun-

lardan biri olmayabilir. Bazen idrarın damla damla atılmasının sebebi diyabettir ve atım zorluğu vardır. Yanma sebebiyle oluşmuş olabilir.

Belirtiler: Şişler, tıkanıklık, maddi sebepler ve ağrılar senin çoğunlukla kısımlarda ve bölümlerde öğrendiğin belirtilerdir. Sen sıcak mizaçtan, idrarın renginden, oradaki iltihaptan, önceki sebeplerden ve soğuk mizacın alameti olan idrar renginin görülmesinden, vücudun soğukluğundan ve diğer bilinen işaretlerden bunun sebeplerini belirlersin. Burada sözü uzatmaya gerek yoktur.

Tedavi: İdrarın damla damla akmasının tek tek özel tedavilerini kendi kısımlarında öğrendin. Ancak çoğunlukla bilirsin ki onların tedavisinde tutan ilaçlar yararlı olur. Bütün bu hastalıktan şikâyet edenler idrarını tutmaktan acizdir. Onların tedavisinde cinsel hastalıkların ilaçlarından da yararlanılır. Hastalara yararlı ilaçlar olarak şu ilaçlar verilir: tiryak, *mitridatus*, galen ilaçları, Malaka fasulyesi adlandırılan bitki gibi güçlendiriciler karıştırılır; güçlendiriciler, örneğin yer palamutu kurusu ve benzerlerinin suyu gibi. Yine meyve karışımları ve sarımsam da yararlıdır. Kesilmiş olan idrarın akışını sağlar; ona gerekli yardımı sağlar. Denenmiş ilaçlardan yabancı kekik tohumu, nezle otuyla birlikte verilir. Biz şunu denedik: Biraz Kabil helilesi, kuru yarpuz, bit otu 3 kısım, beyaz zerdali diken, yarım kısım, ardıç 1 kısım, sarısakız, Hint selvisi, kendir, küçük Hindistan cevizi; her birinden 3 kısım alınır; karanfil ½ kısım; kuru üzüm, mahlep tohumu 1 kısım, helile balı ile macun haline getirilir ve saklanır. Gerektiğinde hastaya verilir.

Güçlü Bir Macunun Sıfatı: Kara helile ve kabil helilesi, *suk* (bir nevi sirke); her birinden beşer dirhem sarısakız, kunduz hayasından; her birinden 1.5 dirhem, kehribar, Hint selvisinden ikişer buçuk dirhem, kendir, mahlep tohumu; her birinden onar dirhem alınır; hepsi balla ve 2 dirhem sıcak suyla karıştırılır. Yine bir başkası: Hazeran, Hint selvisi, kendir kabuğu, Kirman kimyonu; her birinden 1 kısım alınır. Eski şarapla 3 dirhem verilir. Yine bir başka ilaç: Kabil helilesi, Hint selvisi, pişmiş helile meyvesi; her birinden 7 dirhem, kendir kabukları, 5 dirhem hazeran 10 dirhem; hepsi kurutulup kızdırılmış demirin içine batırıldığı suyun içinde çok miktarda safıyla muamele edilir. Sonra bit otu süsüyle macun yapılır. Güçlü

bir macun terkihi: Bit otundan 1 kısım, ladin 4 kısım, demirhindi 2 kısım alınıp, macun yapılır ve ondan 6 miskal içilir. Bit otu (hazeran) yaprağı, kendir, gülsuyu, palamuttan eşit miktarlarda alınıp şarapla içilmelidir.

Yine idrar tutulmasında ve iyi duruma gelmesinde yararlı bir macun: her birinden 1 ölçü alınır; Kabil helilesi, piç helile, helile meyvesi. Onar adet palmiye alınıp sirke içinde bir gün bir gece bekletildikten sonra kırmızı arsenik, Hint selvisi, kendir, kuru üzüm, kuru günlük ve mercandan; her birinden 5 dirhem, sarısakız 3 dirhem alınıp balla macun yapılır. Yine güçlü bir terkip: Kunduz hayası, kustus, sarısakız, yabani kekik, palamut kurusu, nezle otu eşit miktarlarda alınıp, taze bit otu suyu ile macun yapılır ve uykudan önce 1 dirhem alınıp kullanılır. Hafif bir İlaç: Kakule tohumlarından 1 miskal alınır. Palamut unu da yararlıdır. Özellikle eğer palamut soğan sirkesiyle muamele edilip gccc ve gündüz hastaya verilir. Sonra biraz kabağın içine konup şarapla içilir ve onun toplam miktarı 10 dirhemdir. Yine, incir, zeytinyağı ile hastaya verilir. Yine Hint selvisi ve kendir eşit miktarlarda alınır; onlardan 1 miskal hastaya yedirilir. Yine bir başka reçete: Kara kimyon, sedef otu tohumundan eşit miktarda alınır ve 1 dirhem içilir. Kuru üzümde yararlı bir ilaçtır. Hayvan pisliği yağı da içilir. Onun balla 2 defa alınması yarlıdır. Yaşlı hekimler şu ilacı önermişlerdir: Kunduzhayası, afyon, ban otu, sedef otu tohumu alınır ve ondan birer miskal alınıp pişirilip hastaya 3 ukiye kadar verilir. Eğer anüsün içinden mum konursa, penis içindeki idrar sabırla durdurulur. Aynı şekilde incir ve zeytinyağı da idrarın damla damla akışına son verir.

Dokuzuncu Kısım

İrade Dışı İdrar Atma (İşeme)

İstem dışı idrar atma, işeme, çoğunlukla çok fazla soğuktan kaynaklanır; kaslardaki gevşeme ve zaaf dolayısıyla ortaya çıkar; başka bir hastalık nedeniyle de görülebilir. İdrar atımı istendiğinde, idrar söktürücü olan ince şaraptan içilir. Özellikle böbreklerdeki yol genişleyip kuvvetle çekim gücü olmalıdır. Bedende, rahatsız olan mesaneye çok fazla sıcaklık çekilmesinden irade dışı idrar atımı görülebilir.

Sebebi: Omurların kaslarındaki bozukluk sebebiyle kasların kasılmasından kaynaklanır. Bazen idrar tutamama mesaneden, kaslardan ve idrardan kaynaklanır. Ancak her saat sıkıntılı bir şekilde mesane sıkıştırılır ve zorlanır ve idrar atar; örneğin hamama girdiğinde ve karınlarına çok ağırlık olduğunda mesanelerinin üst kısmındaki organlarda büyük şiş olanlarda görülür. Onların bu arazları belirlendikten sonra onların yerini (hastalığın) belirlemek, bundan sonra kolay olur.

Tedavi: Onun sıcaklıktan olması nadirdir. Bu durumda tutan soğuktan koruyan ilaçlar vermek gerekir. Bunlar tozlardan oluşur. Bunun terkibi şöyledir: kuru kişniş, kırmızı gül; her birinden 5 dirhem, tebaşir 10 dirhem, marul tohumu, humka tohumu; hepsinden 15 dirhem, Ermeni kili 5 dirhem, kafuru ½ dirhem, zamk 2 dirhem alınıp ekşi nar suyu ile macun yapılır. Yine bir başka terkip: kehribar, Ermeni kili, kara helile, palamut, mercimek kabuğu; her birinden 2 dirhem parçalanmış olarak 2 dirhem, toz halinde 3 dirhem alınıp diyabet için ilaç yapılır ve kesilmiş sütün suyu, sumak, demirhindi ve nar taneleri ağır içine konur ve susuzluk giderilir.

Damla damla idrar atımı bahsinde soğuktan kaynaklanan idrar tutamama ilaçları zikredildi. Yine bir başka terkip: Hint selvisi, kuru üzüm, palamuttan; her birinden 2 dirhem sarımsak 3 dirhem alınıp toz haline getirilir. Kimyon cidden yararlıdır. Aromatik kökler yenilir. Kimyonun ve safranin uygulanması yararlı olur. Genel olarak, idrar organlarında soğuktan oluşan hastalıklarda yararlı olur. Yine 4 dirhem kendir içmek de yararlıdır. Çok kötü istemsiz idrar atımını tutmak için ondan veya 2 dirhem mahlep ve miskten çıkarılan sıcak yağlardan, şeytanterisi, kunduzhayası, sütleğen ve benzerlerinden vermek yararlıdır.

Kaliteli lavman reçetesi: 1 ratl demirdikeni, 2 dirhem Hint selvisi, 10 dirhem mahlep alınır; 4 ratl su içinde 1 gün 1 gece bekletildikten sonra onun yarısı kalana kadar pişirilip süzülür ve onun yarısına kadar üzerine narçiçeği yağı dökülür ve pişirilip yağla birlikte lavman yapılır. Bir kısım suyla, sarımsak yağı, ban otu, fındık, fıstık ve terebentin, mahlep eşit miktarda alınır; hızlı hareket edip, miskle güçlendirip, onunla lavman yapılır. Bu terkip banotuyla da güçlendirilir.

Onuncu Kısım Altına Sidik Kaçırma

Altına sidik kaçırmanın sebebi kasın gevşemesidir. Bazen ona yardımcı olan idrarın hiddetidir ve çocuklarda sık görülür. Bu durum genellikle uyku durumunda ortaya çıkar. Eğer idrar atmaları tahrik edilirse doğal olarak idrar atımı olur. Gizli olan istek uykudan uyanmadan önceki soğuk soluk gibidir. Eğer onlar yoğunsa uykudan korku oluşur; organda gevşeklik katılır ve idrar atımı olmaz.

Tedavi: Hastalığın tedavisi, mesanenin rahatlatılması, idrarın damla damla atılması ve diyabet tedavisi için, özellikle helile ve kuru üzüm, günlük ve banotu yağı karıştırılarak merhem yapılır. Bunun uygulanmasından sonra, hastanın uyuması gerekir ve hastaya hafif yiyecekler verilir. Çünkü uyku da hafiftir; hastaya çok su içirilmemelidir. Eğer kişi idrar atmak isterse, bazen sadece kuvvetle idrar atmaya bastırmayı düşünür ve idrarı hisseder. Ona göre, bu iyidir ve idrarın içinde bulunduğu yerde tutulmuş olması uygundur. Uyku halinde bu durum geri döner. Eğer bu yerde idrar mevcutsa, o boş kanala ve lavaboya atılır veya düz örtüye yayılır, hatta daha da ötesine gider; binalara, mescitlere gider. O (idrar) boşluk içinde kalır. Ancak idrar akış halinde olup, yapılmaması gereken saygıdeğer yerlere doğru akar. Bu ancak uykuda olabilir. Uykuda idrar sakın bir şekilde bulunduğu yerden akar. Zikredildiği gibi, sağladığı gizli yararı sağlamaz. Uykuda idrar atılması arızidir ve ancak sistemde oluşmuş bir şey yoksa, ancak def etme gücünün etkisiyle durur.

Bu Hastalığa İyi Gelen İlaçlar: Palamut, kendir, sarısakız eşit miktarlarda alınır; 3 ukiye şarapla pişirilir; pişirmeye 1 ukiye kalana kadar devam edilir; süzülür ve bitotu 1 dirhem ile birlikte içilir. Eski hekimler şöyle önermişlerdir: Tavşan böbreği kurutulur; ondan bir kısım alınıp, dereotu tohumundan bir kısım ve nezle otu, kereviz tohumunun her birinden yarım cüz alınır, yarım dirhem şerbet alınıp, 1 ukiye soğuk su içine konulur. Bu terkip cidden yararlıdır. Yabani tavşan beyni şarapla çok yararlıdır ve su ile macun şeklindeki bu terkipten yapılan haplar yararlıdır. Sıcak su ile yapılan hamamdan sonra soğuk su içilmesi de yararlıdır veya sarısakız aç karına şarapla içilir. Onun yararı aşikârdır. İdrar hapsedici olan ilaçlarla mesane içine onların zerk edilmesi yararlı olur.

Diyabet

Diyabet içilen suyun kısa zamanda atılmasıdır. Bu hastalık içilen sıvı ile orantılıdır. Onun organlarıyla ilgilidir. Midenin kayganlığının bağırsakların yiyecekleri kaydırmasıyla oranlı olması gibidir. Onun Yunanca adı *diyabetistis*. Şüphesiz aynı zamanda, ona *diyaskurmus kramis* denir. Arapça *dure* ve *dulab* ve *böbrek kazınması* denir. Bazıları şöyle der: Şüphesiz bu hastalık beklenmedik şekilde ortaya çıkar. Çünkü bu iş doğal değildir. Ancak istemli olarak ortaya çıkar ve bağırsaklar yavaş yavaş kayganlaşır. Çünkü bunlar hissedilir ve iradi olarak ortaya çıkar. Bunu söylemek yersizdir. Denir ki hastalık yüzey-seldir; geçicidir. Sahibi susuzluk hisseder ve su içer, ancak bu suyun dışarı atılması kötü değildir; kolayca idrar atımı olur.

Diyabetin sebebi böbreklerin boşaltılmasıdır, ancak onun belirlenmesinde zaaf vardır; o, idrar atımıyla birlikte ortaya çıkar; idrar kanallarının ağzıları genişler ve açılır. Böbrek içindeki sıvının orada kalışı ayarlanıp düzenlenemez. Bundan dolayı kendinde soğukluk oluşur veya böbreklerde soğukluk oluşur. Bazen soğuk su içilir ve yoğun soğukluk oluşur. Ancak doğal olmayan sıcak gücü vasıtasıyla, maddenin veya maddi olmayanın yoğun çekiminden de oluşur ve o soğuk hıtlardan da olabilir. Karaciğerden sıvı böbreklere çekilir. Karaciğer böbreklerin önündedir. Sıvı inmez; onunla ilgili olan çekilip atılır. Sen eğer sıvı böbreklere atılırsa bazen diyabet oluşmuş olduğunu bilirsin. Bu sıvı incedir.

Birçok sebepten rutubet vücuttan çekilir. Çok fazla su içip oraya (böbrekler) çok fazla rutubetin ulaşmasına mani olmak gerekir. Sen bu durumu arazlarından anlayacağını bilirsin.

Tedavi: Eğer diyabette çok fazla sıcaklık görülürse, bunun tedavisinde taze hurma ve meyveler, yetiştirilmiş otlar ve soğuk şuruplar yararlı olur; örneğin marul, haşhaş gibi. Soğuk ve rutubetli havada, soğuk banyo suyuna oturtulup, hasta sakinleştirilir. Ancak uygulama aşırı olmamalıdır. Susuzluk sakinleştirilmelidir. Böbrek soğumamalıdır; kasları hızlı hareket etmelidir. Şunlar da ona yararlıdır: uyutanlar, güçsüzlüğü engelleyenler ve susuzluğu önleyici maddeler verilmelidir. Bunlar öncelikli tedbirlerdir. Hastayla ilgilenmek gerekir. Hasta çok fazla su içer. Soğuk su içmesinin hastaya yararlı olduğunu belirledim. Eğer kusturulursa susuzluk giderilir; kusmayla içilen su

tamamen çıkarılmalıdır; damarları doldurur ve bel bölgesinde uyuşukluk oluşturur ve bu da suyun bastırılıp kuvvetle dışarı atılmasında yararlı olur O (mesane) suyu çekmekte aciz kalır. Aslında onun sıvıyı toplaması gerekir, ancak bunu yapamaz. Sırtta (arkada) sıkıntı olur ve idrar atımı değişir. Hastaya doğayı yumuşatan şeyler yararlı olacaktır. Eğer mutedil lavmanlar uygulansa iyi olur. Bu hastalar, genellikle kuru tabiattadır. Bazen hastalığın tedavisinin öncesinde onlardan kan almak gerekebilir. Hastaya yararlı içecekler verilmelidir; soğuk, ekşi yağlı süt gibi. Ben bu hastalığı tedavisinde onları önemli buluyorum; özellikle ekşi süttten oluşan çökelek yararlıdır. Hastaya kabak suyu, eşekhiyari suyu, keten suyu, ekşi nar suyu, dut suyu, kalsiyum sülfat ve bunun gibileri yararlı olur. O hastanın içeceği mümkün olduğu kadar bu şerbet şeklinde sular olmalıdır. Nane suyu onlara cidden yararlıdır; susuzluğu teskin eder. Onun 1 günlük dozu 2 kutilin olmalıdır. Yine yağlı inek sütü ekşisinin suyu veya yabani inek sütü ekşisi yararlıdır; hastanın susuzluğunu giderir. Şu maddelerin de yararlı olduğu söylenir: 3 yumurta sirke içine konup 1 gece ve gündüz bekletilir ve hastaya verilir. Bu terkip hastaya rahatlama hissi verir. Onlar için bu terkip çekici özelliktedir: Arpa unundan ekşi süt suyundan bir terkip yapılır. Bu terkip hazırlandıktan sonra ondan tekrar tekrar arpa unu ve suyla terkip yapılır; sonra terk edilir. Bundan sonra arpa unu ile yapılacak içecekten hastaya verilmelidir. Sonuçta bunlar tekrar tekrar hastaya verilir. Soğuk içilen şeyler susuzluğu keser. İçilerek alınacak ilaçlardan gül suyu ile hazırlanan tabletin terkiibi şöyledir: akakya 2 dirhem, gül 3 dirhem, gül suyu 4 dirhem, zambak 1 dirhem, kitle $\frac{1}{2}$ dirhem, kekik tohumu öz suyu terkip halinde tüketilir. Yine bir başka terkip: tebaşir tableti, kabak suyu, hıyar suyu ve nar suyu karıştırılarak içirilir. Yine bir başka terkip: Ermeni kili, yanmış nehir yengeci bunların her birinden 1 kısım alınır.²⁷⁷ Haşhaş tohumu, marul; her birinden birer buçuk kısım alınır; hepsi keten tohumu usaresiyle karıştırılır ve hap şeklinde şurupla içilir.

Burada alınan ilaçlar soğutan ve tıkayan ilaçlardır. Yakılardan buğday ve arpa kavrularak asma sürgünleriyle verilir. Yine ayva yağı, elma

²⁷⁷ TM: sakızdan 3 kısım alınır.

ve beşbıyık (muşmula) gibi maddeler alınır ve hepsi birlikte ilaç olarak hastaya verilir. Aynı şekilde taze gül, kuzukulağı, koruk, çoban-değneği, nar kabuğu alınır; hepsi karıştırılıp yakı olarak uygulanır. Burada uygulanan terkiplerden: akakya, 2 dirhem, taze incir suyu, ladin, koruk; her birinden 2 dirhem, mazı 1 dirhem olarak alınır; dövülür, taze bit otu ile macun yapılır ve haricen uygulanır.

Bu hastalık için iyi gelen lavmanlar ekşi sütün suyuyla yakılarda zikredilen tutan soğuk öz sularıyla yapılır; yoğurt suyu, kabak yağı, badem yağı ile de lavman yapılır.

Yiyecekler: Hastanın değişimi hızlı olmaz. Onun yiyecekleri safraya dönüşür veya hafif şeyler ona verilir. Onlar biraz sıcak olmalıdır ve çözülebilir ve kötü maddeyi boşaltabilir özellikte olmalıdır. Şüphesiz onların boşaltılması böbreklere gelen sıvının sarf edilmesiyle olur. Muhtemelen ona verilecek yiyecekler hafif olmalıdır; idrarı çok miktarda içinde toplanmanın dışında onun sıvısını (mesanedeki sıvıyı) çözebilme özelliğinde olmalıdır. Oradaki maddeleri yumuşatabilecek özellikte olmalıdır. Burada şişlere uygun özel yiyecekler verilmesi daha uygundur. Onlar susuzluğu keser. Bu hastalara şunlar uygundur: Anadolu buğday çorbası, arpa çorbası, arpa suyu, demlendirilerek verilen bazı yiyecekler, yabani hayvan kızartmaları. Onlar doğal olarak makul olarak kabul edilen şeylerle karıştırılır ve de ekmek ve sütle, çok miktarda yağlı etlerle ve yaşlı tavuk etiyle, inek sütüyle hazırlanan içeceklerle, nohut ve pişmiş balık ve başka nohutlu şeylerle hastanın susuzluğu giderilir. Bütün sütler bu hasta için yararlı olur. Hastaya meyvelerden de verilmelidir. Örneğin salep ve ayva gibi idrarı tutan maddeler verilir.

Ancak soğuk olan yiyecekler ve benzerleri de hastaya verilir. Bu hastalara tatlı şeyler verilmez. Bu hastalığın gözlemle anlaşılması mümkün olmaz. Bazı eski hekimler şöyle demiştir: Susuzluğu teskin için yiyecekleri incelten şeyler vermek gerekir. Sonra yumuşatan şeyler verilir. Sonra sabır otu tohumundan yapılmış 10 hap verilir. Bu hapların her birinde 5 tane tohum vardır. Madde atıldıktan sonra 3 gün istirahat verilir ve alınan ilaç tekrarlanır. Sonra turp suyu ve ona benzer şeyler hastaya verilerek kusma sağlanır. Sonra vücuda ısıtıcı macunlar ve lapalar ve buharlar uygulanır. Özellikle kol ve bacaklara bu uygulama yapılır. Bazen yakıcı ilaçların da alınması gerekir. Sonra

birkaç gün hasta rahatlatılır. Sonra mutedil bir şekilde at veya deveye bindirilir. Aynı zamanda mutedil bir perhiz uygulanır. Özellikle kol ve bacaklara masaj yapılır ve sıcak hamama sokulur; reyhan şarabı içirilir.

Çok İdrar Atımı

Çok idrar atılmasının bazı sebepleri vardır. Bunlardan birisi diyabettir. Bu durumda hararet olmaz, fakat muhtemelen onda öyle bir susuzluk ve hararet vardır ki içtiği su olduğu gibi dışarı atılır. Bundan dolayı susuzluk oluşur. Onda diyabet yoktur, ancak gücü yoktur ve bundan dolayı susuzluk olmaz. Yanma (hararet) ve şiddet, yoğunluk varsa bu idrarın keskinliğinden veya bildiğin üzere idrar yollarındaki yaralardan kaynaklanır.

Eğer onun sebebi diyabetse ondan dolayı idrarın çok olduğu düşünülür. Onunla birlikte karında sıcaklık vardır. Dışkıyı çok atanların idrarı az olur. İdrarı çok olanların dışkıları kuru olur. Sen bunlarla ilgili olanları daha önce öğrendin. Şüphesiz onların hepsinin tedavilerinden bahsedildi.

Bunların soğuktan olanlarının tedavilerini de biz zikrettik. Bütün cinsiyet organlarıyla ilgili ilaçlar soğuktan ortaya çıkan idrarın çok atılması hastalığında yararlı olur. Rafadan yumurta aç karnına verilse yararlı olur; pişmiş ban otu hastaya yedirilir; yararlı olur. Yine şu terkip de hastaya yararlıdır: bitotu, kuru, iyi kalitede incir, *birun* (bir çeşit hurma), her gün 2 ukiye aç karnına verilir. sarısakız da yararlı bir ilaçtır. Aynı şekilde, mahlep, Hint selvisi ve kendir de yararlıdır. Yine havlican, kötü demir pası ve kişniş de yararlıdır. Bir başka ilaç: Kunduzhayası, sarısakız, yabani kekik, palamut, nezle otu; aynı miktarlarda alınır. Taze bitotu suyuyla ve ondan yapılan şerbetten uykudan önce 1 dirhem içilir. Burada lavman yapmak da yararlıdır. Böbrekleri bu terkip güçlendirir. Pişmiş demirhindi öz suyu alınır; hatta koyun testisi, keçi böbreği yağı alınır; dövülüp inceltilir; bunlar aynı miktarda alınıp koyun sütü ve yağıyla, et parçaları, yeşil tohumların yağından eşit miktarlarda alınarak, öncekiler gibi hastaya verilir. Bazıları bunları bir araya getirip lavman olarak da kullanılır.

On Birinci Kısım
İdrardaki Kan, Maddenin Temizlenmesi ve
Batılı Kişilerin İdrarındakine Benzer Kılı İdrar²⁷⁸

Eğer idrarda kan oluşmuşsa, bu kan böbreğe ait organların üstünden ve mesaneden gelen kandır; örneğin karaciğerden gelen kan gibi. Beden bütünüyle dolu olduğundan çok fazla kan harcar; kan damarlarının bağlantısı 3 yerde bilinenden farklı bağlantıya girebilir ve olağan durumunu terk eder; perhize girer veya organda kesiklik, açıklık oluşur ve bildiğin şeyler meydana gelir ve bunun üzerine buhran oluşur; tenkiye ile fazlalıkların temizlenmesi gerekir. [Bu kanamalara] dışarıdan vurma çarpma ile yırtık oluşması, düşme de kanamalara sebep olabilir. Aynı zamanda, o mecradaki her türlü kan idrar kanalına akar. Bu çok fazla değildir. Ancak idrarda kan olması durumunda idrar yolları ve etrafındaki organlarda açılma söz konusudur. Bunlar vurmadan, düşmeden, yellerden veya soğuk sızıntının yoğun bir şekilde oluşmasından veya dokulardaki yenmeden oluşmuş olabilir. Bazen bu oluşum uzar ve güçlü hale gelir. Eğer kanama vurmadan oluşmuşsa ince kanın yanı sıra idrarda etsi parçacıklar da vardır. İdrardaki kanın sebebi, kanın çok ince olması da olabilir. Eğer böbreğin çekme gücü çok kuvvetliyse, kanın idrar kanalına yoğun bir şekilde akması mümkündür; çünkü durum akışa uygundur. Onun kıvamı engelleyici olmaz; zorluk çıkarmaz. İkinci olarak ince kanın akışına böbrek yardımcı olur. Eğer kan kuvvetle böbreklere çekilirse, yine kuvvetle mesaneye atılacaktır. Ancak idrar kanı yıkar. Sindirim zaafından ve böbrekteki seçicilikten dolayı bu durum ortaya çıkmış olabilir. Eğer karaciğerde zaaf varsa idrardaki kan, yoğun hıltlarla karışmıştır. Çoğunlukla onun sebebi böbreklerdir. Aynı zamanda idrarda kılı şeyler de vardır. Şüphesiz bazen onun sebebi böbreklerdeki sindirim zaafıdır. Bazen bu kıl gibi nesneler cidden uzun olur; yaklaşık 2 şebr uzunluğunda olabilir; bazen onlar beyaza bakar; bazen de kırmızı olurlar. Onlar ağır besinlerden oluşmuşlardır. Aslında onlar böbrek damarları veya diğerlerinin lifleri içinden uzandıklarından dolayı

²⁷⁸ TM: Kan ve İdrar Maddesi ve İdrarın Tıkanması ve Kılı ve Onların Örnekleri Olan Garbiye İdrarı

uzundur. Ağır, yoğun besin maddelerinden, sütlerden, ekmekten, örneğin balla ve benzerlerinden oluşmuştur. Bu kişilerin idrarında o şeyler çıkışlarında kalbe dönüş yapmadıkları için tehlike yaratmazlar ve korkutmazlar. Ancak idrarda iltihap vardır ve kanlı idrar iltihapla karışıktır. Ancak akciğerler, göğüs, karaciğer gibi yüksek organlarda iltihaplı tümörler oluşabilir. Yine bildiğin gibi, böbreklerde de bu tip oluşumlar görülebilir veya idrar organları içinde açılmış şiş veya yaralar olur. Bunlarda kaşıntı olabilir veya olmayabilir.

Ancak tenkiye, buhran ve def etme sebebiyle yoğun idrar atma görülebilir. Bu durum tehlikelidir. Sindirim zaafı yüzünden çoğunlukla ağır hıtlar oluşur. Ancak yağlı idrarlar peş peşe ortaya çıkar. Bu idrarlarda yağlı artıklar olur. İdrarın yararları ile ilgili ayrıntılı bilgi verilen kısımda biz bu konuya tekrar döndük. Hippokrates diyor ki, eğer idrar kanlı ise ve ağrı yoksa onun farklı zamanlarda atılmasının hiçbir zararı yoktur. Ancak bazen ateşli hastalıklarda idrarda iltihap vardır.

Belirtiler: Kanlı idrar doluluktan ve ona yakın bir durumdan meydana gelir. Sen onun sebeplerinin neye işaret ettiğini biliyorsun. Eğer damarlarda açılma ve akıntı ve sızıntı varsa bununla birlikte ağrı da olur. Kan küçük damarlarda az miktardadır ve saf kandır. Ancak kan azar azar böbreklerde yayılarak, böbreklerde çok miktarda kan oluşur.²⁷⁹ Böbreklerde olduğu kadar çok kan mesanede olmaz. kan oraya o kadar çok kan gelip kalmaz ve yayılmaz. Mesaneye kan belli mesafeden gelir. Mesaneye kan daha küçük damarlarla onu beslemek üzere gelir. Orada ağır kan bulunmaz. Böbreklerdeki kanda sıvı daha çoktur. Orada bu sıvı kısım böbrekler temizlenir ve oradan daha büyük damarlara gelir ve onlarla ihtiyacı olan başka organlara gider. Kanın çok fazla olması böbrek damarlarına uygun değildir. Mesaneyi çevreleyen damarlarda yayılma, dağılıp oradaki damarlarda açılma olursa, yaraların kanaması ağrı oluşturur. Şüphesiz bu yaralar azar azar yenme oluşturur.

Dışarı çıkan kan kara renktedir. Bazen onunla birlikte mesanede bozulma da olur. Çoğunlukla bu, hastalıktan sonra görülür ve

²⁷⁹ TM: Bu karışım kan böbreklerde temizlenir.

çoğunlukla onunla birlikte idrarda kabuklar da vardır. Onun süresi uzamıştır ve irin oluşmuştur; çözülmeler vardır. İdrarla birlikte kan çıkar. Bunun dışında kanamanın belirtilerinden ve idrardaki akıştan hastalığın mahiyeti anlaşılır. İdrardaki çözülme işaretleri şöyledir: Çözülme ile ince kan idrarla çıkar; adeta hareketlendirilmiş gibidir. Ancak bu bedendeki kanın ince olmasından anlaşılır. Kan alındığında gerçekten ince kan çıkar. Başka belirti ortaya çıkmaz. Ancak kanama ve onun uzun süre olması durumunda bu durum acı ile belirlenir. Organda şiş iltihap veya doluluk olduğu hastalıkların arazlarından ve hıltların seyrinden anlaşılır. Şüphesiz bir başka ifade ile idrar daha bozuktur ve daha şiddetli harap olmuştur. Bunun yakın sebeplerinden biri penisten idrarın önce atılması ve uzak sebebi kanın önce atılmasıdır. Bazen idrarın atılması gecikir veya çok fazla hıltlarla karışmıştır.

Ancak idrar yıkayıcı olup böbrek ve karaciğerden birinin zaafına işaret ederse, böbreğin yıkantısı beyazdır; ağırdır ve karaciğerinki kırmızıya çalar ve daha ince yapıdadır; şiş olduğuna işaret eder ve kanlı idrardan şiş dolayısıyla olanında idrar uzun sürede atılır ve burada ateşli hastalık da vardır. Açılmış olan şişten çıkan irinde idrar da vardır ve çok miktardadır. Bu açıklık yırtığa dönüşmez; yara olur ve zarar verir. Onda ara ara yara olur. Bazen tekrar tekrar bozulma olur ve irinlenme görülür. Ancak bunlardan buhran yaratanlar olur; onlar korkutucudur; birden olur. Bunun sebebi doluluk veya perhizi tertkir veya organın kesilmesidir. Ancak bu zaman zaman olur.

Tedavi: Doluluk ve doluluk dolayısıyla oluşan kanlı idrar olduğunda şöyledir: Bilmelisin ki onun tedavisi böbreğin köklerinde ve devamındadır. Ancak yaralarda şöyledir: Bilmelisin ki onun tedavisi yaraların ve yenmeden oluşan hastalıklarınki gibidir. Bunların hepsini kendi yerlerinde sana anlattık. Böbrek ve karaciğerdeki sindirim zaafını ve bütün ince ve keskin hıltları sen bilirsin ve buhranı ve habisin olmayan sarsılma yoluyla oluşan buhranları da öğrendin. Şüphesiz bu durumda safenden kan alınmalıdır ve basilik damardan kan almak yararlıdır ve kan alındıktan sonra hafif yiyecekler verilmelidir. Sumak gibi tutan maddeler verilmemelidir. Hatta dışkı onun temizlendiğini gösterir. Şüphesiz kabızlık kan pıhtısının donmasından olur ve o

kanalı sıkıştırır. Bazen sıvı arkaya meyleder ve orada tehlike oluşturur. Aynı zamanda oraya yakıcı ilaçlar uygulanır. Ancak idrar içindeki kısı maddeleri kesin söküp atan, yok eden maddelere ihtiyacı vardır. Bu ilaçlar döküntü ilaçlarıdır (deride döküntü yapan hastalık ilaçlarıdır). Şüphesiz bu durumda, yoğun bir şekilde rutubet içeren besinler verilmelidir. Damarların bağlantılarındaki farklılaşmalardan kaynaklanan kanlı idrarın tedavisini burada veririz. Böbrek ve mesane sebebiyle olan kanlı idrar tedavisinde, ikisi arasındaki ortak tedavide kullanılan soğutanlar, dokuları kasıp tutanlar ve menstrual kanın inmesi konusunda çoğunu zikrettiğimiz ilaçlarla, nüfuz eden etkili idrar söktürücü ilaçlar kullanılır; karın boşluklardan maddeyi çeken ilaçlar verilir ve basilikten kan alınır. Kanı soğutup yoğunlaştıran ilaçlar; sakinleştiren ve gevşeten, organın yanındaki organları sertleştiren yiyecekler verilir. Asla cinsel münasebet yapılmamalıdır.

Kabızlık halinde içinde etkin maddelerin bulunduğu banyo suyu kullanılmalıdır. Kabuklu mercimek, nar kabuğu, ayva, armut, mazı, çobandeğneği ve benzerleri kullanılır. Kötü durumda güçlendiren ilaçlar, demirhindi, lotus ağacı talaşı, iyi kantaron kökü, bakla tanelelerinden yapılır. Yağlardan alınıp, deve diken, keçi boynuzu, diken, sumak, yabani erik kökü, nar kabuğu, kuzukulağı veya korukla veya gül suyu ile pişirilir. Canlı için yararlı bir şeydir. Gerçekten iyi bir terkip: Özellikle köküyle beraber armut, kabız yapan öz sularıyla ve idrar söktürücülerle verilir. Eğer yoğun ağrı varsa ve özellikle uzun süre devam ediyorsa, ona örtüyle uygulananlardan zerk edilerek verilir ve yaralar bahsinde zikredilenler uygulanır.

Sırt ve kasıklar için daha güçlü olan sürülerek uygulanan ilaçlar: Sarısakız, zaç, mazı, yanmış papirüs, Arap zamkı. *İçecekler:* Gül suyu hapi, kardeşkanı. Kuvvetli ilaçlardan idrar ve mesane için kullanılanlar: Yemen şapı, gül suyu, kardeşkanı; her birinden 1 dirhem, armut 2 dirhem, zamk ½ dirhem alınıp mazı şarabı ile semizotu usaresi içine konup, uygulanır. Bunlar kadar güçlü olmayıp, ancak iyi etkisi olan ilaçlardan: armut, haşhaş tohumu; Ermeni kili, yemlikotu öz suyu, kara erik zamkı, kehribar her birinden 1 kısım alınır ve kantaşı yarım kısım, şap 6 kısım, Ermeni kili 1,5 kısım alınır; 1,5 miskale kadar şerbetle, biraz kabız yapan öz sularıyla uygulanır. Bazen sürülecek

madde içine şunlar da konur: safran ve üzerlik tohumu, yabani ebe-gümeci tohumu, afyon; her birinden 2 dirhem alınır; 3,5 tane badem ve ceviz gibi birisinin şerbetiyle karıştırılır. Yine kavrulmuş adamotu kökü kabukları, kavrulmuş anason, kavrulmuş kereviz tohumundan, her birinden 3 dirhem, kara haşhaş 12 dirhem alınıp, hepsinden macun yapılır; ondan 2 dirhem içilir. Yine karanfil keskin kokulusundan ve armuttan eşit miktarda alınıp, taze bitotuyla karıştırılır. Terkibin kokusu yararlıdır. Yine eski ilaçlardan temizlenmiş *mugas* (*Ervallenta, yabani nar kökü*) birkaç tane, pırasa tohumu 1 miskal, çam tohumu 12 adet kabuklu badem 9 adet, ebeğümeci 3 dirhem aç karına verilir.

Mesaneyeye mahsus ilaçlardan: Güçlü içilerek alınan ilaçlar hazırlanır. Bunlar idrar söktürücü olup, güçlü ilaçlardır. Burada sirke içine batırılmış süngerle ilaç yapılır ve her tarafına uygulanır. Yoğun süt içine konmuş süngerle uygulanır. Sıvı olan ilaçlar zerk edilerek verilir: Örneğin sinir otu, çobandeğneği, eşek baklası usaresinden hazırlanır. Haplardan zikredilen mum hapi, zikredilen uyuşturucu haplar, yanmış geyik boynuzu, kehribar, kan taşı, zamk, bitotu, yemlik otu, gül suyu, mumdan bir parça, yanmış yıkanmış kurşun kedi otu ve afyon ve banotundan meydana gelir.

Mesaneden akan habis kanın tedavisiyle ilgili olarak, kalçalar, damarlar ve pubis üzerine ağır, hacimli nesneler konur. Böylece kan orada tutulmuş olur. Sonra, daha önce makat kanamasında söz edilen tedbir alınır ve yiyeceklerden şunlar hastaya yedirilir: Yağlı süt içine ufalanmış ekmek, nar suyu, sumaktan yapılp verilir. Eğer güç düşüklüğü zaafı olduğunda onlar ince kıyılmış etle kabız yapan ekmekle güçlendirilir; kestane rengi orman tavuğu, keklik, tarla kuşu, isfidbacetle (peynir, et, tereyağı, süt, ekmek) ve koruk suyuyla, nar taneleri, pişmiş sütle ve benzerleriyle yenir. Kuvvet düşmesi ve arzusunun yoğunluğunun düşmesi söz konusu olduğunda hastaya şarap içirilir. Yoğun hazeran da verilir. İdrardaki kanın bertaraf edilmesi için veya hastalık uzadığında organların içini cilalamak için ve idrar atmak için elbette idrarı hapsedmemek ve hastalığın geri gelmemesi-ni sağlamak gerekir.

YİRMİNCİ FEN
Erkeklerde olan Üreme Organlarının Hastalıkları ve
Tedavileri İki makaleden meydana gelmiştir. Bunlardan birisi
cinsel münasebet hakkındadır.

BİRİNCİ MAKALE
Cinsel Münasebet

Birinci Kısım

İki Testikülün ve Meni Kanallarının Anatomisi

Bildiğin gibi, 2 testikül 2 baş gibidir; onların içinde damarlardan gelen benzer rutubetlerden oluşmuş meni bulunur. Bütün vücuttaki fazlalık gibi olan besinlerden dördüncü sindirim oluşur. O pişmiş kandır ve kanalın içinde bulunan ruhla harekete geçer. Atar damarlardan (arter) sakın damarlara (venler) gelir. Onların birçok dönmeleri, kıvrımları ve dalları vardır. Hatta o damarlardan biri kesilse sanki birçok kan damarı kesilmiş gibi olur, çünkü onların ağızları ortaya çıkar. Onlar bizim zikrettiğimiz testiküllerin kanallarıyla bağlantılıdır; meni kadına zerk edilir. Doğal cinsel ilişkide meni uterusu zerk olur; açılan uterus ağzından çekilip içeri girer.

Eğer her iki cinsten de sıvı boşaltımı olursa, böyle olur; açılan uterus ağzından meni çekilip alınır. Eğer her iki cinsten de sıvı boşaltımı olursa ancak bu böyle olur. Testislerde 2 boşluk vardır. Onun cevheri beyaz ete benzer; beyaz et niteliğindedir. Onun yapısı memelerin etine benzer; içindeki kan beyaza dönüşmüş gibidir. O kan testislerdeki hava ve ruhun sarsılıp hareketlenmesiyle beyaz renk kazanmıştır. Testislere gelen damarların içinde bulunduğu kanal pubis üzerindeki periton içinde seyrederek.

Senin de bildiğin gibi arter ve venleri örtün örtü büyük peritonun bulunduğu yerden başlar ve testislerin bulunduğu yere kadar gelir. Burada omurilik örtüsüyle birleşir ve oradaki kanal ve damarların bulunduğu bölgeden testislere doğru iner. Orada piriñ kadar büyük-

lükte bir delik oluşur. Oradaki zar önemlidir. Çünkü pirinç büyüklüğündeki yapı onun içinde oluşur.

Damarların anatomisinde, yumurta (meni) oluşturan damarlarınki farklıdır; meni çok sayıdadır ve temizlenmiş ve pişmiş kandan meydana gelmiştir. İnsanda soldaki testis sağdakinden daha güçlüdür, ancak bu konuda kesin hüküm vermek zordur. Meni damarları üreterler gibi başlar; testisler üstünde üreterler vardır. Ancak onlar ayırdır; üreterler onlardan (testisler) doğmamıştır. Ancak onların aralarında bağlar vardır. Testis damarları onları besler. Testis kısmında damarlar genişler; aralıklı olarak ona bağlıdır. Sonra daralır ve tamamen genişler. Özellikle kadında son bulana kadarki kısım 2 defa daha geniştir. Öncelikli olarak bu kanallar yukarı doğru çıkıp, idrar yollarından mesane boynuna kadar gelir.

Penis rutubet, sinirler, kanallar, etler ve damarlardan meydana gelmiştir. O pubis kemiğinden bitmiş şeyden (etten) başlar; onun birçok bağları ve boşlukları vardır. Ancak bu boşlukların ilişkisi birbirleriyle olup, onlar yelle dolduğunda belli bir yayılımı vardır. Onun alt tarafından birçok arter geçer; onların kapasiteleri yayıldıkları organa uygundur. Sakrum kemiğinden çıkan sinirler de gelip burada dağılır. Ancak bunların organın cevherine dalması söz konusu olamaz. Şüphesiz penisteki bağlantı niteliğindeki sinirlerin hissi yoktur. Galen'e göre, onda yayılan sinirler gevşemeyi ve rahatlamayı sağlayan aktif etkin sinirler değildir. Bilirsin ki, penisin kasları da özel kaslardır. Penisin 2 kanalı vardır. İdrar yolu ve meni kanalı. Bilmelisin ki penisin yayılım ve yel gücü beyin ve omurilikten gelir ve ona mutedil kan ve arzu karaciğerden gelir. Ondaki arzu gücü doğaldır; onun doğasında vardır.

İkinci Kısım

Penisin Genişlemesinin Sebebi

Penisin genişlemesi demek sinir boşluklarınının dolmasıdır ve genişlemesiyle şehvani ruhun oraya sevk edilip, yönlendirilip, oraya sevk edilen havanın (yelin) gücüyle ve onunla birlikte buralara çok miktarda kan ve yelin gelmesiyle penisin genişleyip uzaması demektir. Buradaki ruh yoğunudur bundan dolayıdır ki uyku zamanında meni organlarında olan arterlerde de sıcaklık vardır ve yel ruh ve kan ona doğru çekilip yayılır ve

bu yayılım belli bir ölçüde olur. Burada garip bir rutubet oluşur. Onun rutubeti yele dönüşür. Ancak onun dönüşümü kolay değildir. Birinci sindirim güçlü olmazsa yelin durumuna bağlı olarak, onun nakli de de güçlü bir şekilde yapılamaz. Bu durumda hızla çözülen yel harap olur. Muhtemelen kişi üçüncü sindirime ulaşırsa buradaki yapı için yararlı bir durum ortaya çıkar. Cinsel ilişki organı ağırlaştırır ve organdaki sıvı onu terk eder ve penis gevşer. Şüphesiz Hippokrates'in dediği gibi, bu fiil onu yoğunlaştırır ve ağırlaştırır ve de besler; hayatıyet kazandırır.

Arzusunun ve penisin hareketinin sebebi budur ve hepsi bu sebeple olur. Meniyi oluşturan kanın içinde çok miktarda yel vardır. Bu kanlarla penis beslenir ve genişler ve de yayılır. Böylece organın kabiliyeti ile oluşan arzu onu, penisini hareketlendirir ve bu organın uzamasını davet eder. Eğer cinsel organ içinde meni oluşmuşsa, bu oluşan sıvıda ondan ayrılma isteği oluşur ve madde onun içinde hareket eder. Mesancenin ağız tarafındaki bezden gelen madde sebebiyle veya böbreklerden gelen ince madde vasıtasıyla, menin hareketinde olduğu gibi, eğer gelen madde çok olursa ve gevşeme ve uzama olursa peniste genişleme olur.

Üçüncü Kısım Meninin Sebebi

Meni dördüncü sindirim fazlasıdır; damarlardan süzülen organların içine gönderilenlerden meydana gelir. Üçüncü sindirim yararlı olur ve o bağlarla birleştiği yerin yakınındaki bütün rutubetten yararlanır. Onlardan temel organlar da beslenir, yani venler ve arterler ve benzeri gibileriyle asıl organlar da beslenir. Bazen damarlarda çok miktarda besleyen şeylerden olur ve onlar dördüncü sindirimi oluşturur. Onların sindirimine bu organlarda devam edilir veya benzeri organlara gönderilir. Onlarla beslenmesi gereken birçok organda beslenir.²⁸⁰ Galen ve bazı hekimlere göre, kadında ve erkekte, her ikinde de tohum olur ve ona meni denir. Onların adları aynı ise de ve işlevleri

²⁸⁰ TM: Onunla toplan damarların gıdası veyahut ihtiyaç vaktinde o damarlar o şeyi mebsusi mecanisi olan organlara isal etmesi için ve aynı şekilde o şeyi mebsusde meni olmakla iyi fazlalık damar yolunda meniye yollaması için [gönderilir].

aynı ise de onlar aynı değildir. Her bir tohumda tasvir gücü vardır ve tasavvur gücü bulunur. Bununla birlikte ancak Allah'ın izniyle erkek tohumunun başlangıçtaki tasviri verme gücü daha fazladır. Ancak kadın tohumu çoğunlukla tasavvurun başlangıcını oluşturma gücü verir. Erkeğin menisi uterusun karnı içine onun ağzındaki güçlü çekiş gücüyle alınır. Erkeğin menisi damarlar ve arterlerin bulunduğu ve uterusun içindeki kordona doğru çekilir.

Ancak âlimler şöyle ifade etmiştir: Erkek menisi içinde özel kabiliyetteki tasavvurun başlangıcı bulunur. Şüphesiz erkek menisi içinde tasavvur gücü vardır ve bu onda engel ve mani olunmadıkça kısımlara ayrılma gibi bir şekillendirme özelliği vardır. Tasavvur gücü kadın menisinde de bulunur. Ancak adı meni olan ve bölümlere ayrılabilme özelliği taşıyan erkek menisi, suret kabul edebilirse tasavvur gücü etkindir. Embriyonun oluşması bütün olma anlamını taşır ve her iki cinsin ortaklığıyla ancak ortaya çıkabilir. Bu ortaklık 2 meninin ortaklığı olarak adlandırılabilir. Ancak anlam olarak meni erkeğin dışarı attığına verilen addır ve kadın menisini dışarı atmaz. Hakikatte erkek menisi sıcaktır; fırında pişmiş gibidir ve kadın menisi pişmiş menstrual kandan oluşur ve azar azar değişimle meydana gelmiştir.

Öncelikle kadın menisi demevi yapıda değildir. Bu erkek menisinin özelliğidir. Ancak eski filozoflar kadın mensine menstrual kan demişlerdir. Onlar erkek menisinin güçlü fiillerle donanmış olduğunu söyler. Onlar eğer karışmışsa, bu erkek mensinin gücünden kaynaklanır; bedenin kendisinin hiç bir rolü olmaz. Şüphesiz kadın menisi menstrual kandan kaynaklanır. Muhtemelen onun kendisi çoğunlukla ruhun oluşmasına yardımcı olur. Şüphesiz erkek menisi sütteki peynir mayası gibidir.

Ancak sağlık bilgisine göre meni bu iki atılan sıvıdan biridir. O doğal âlemle ilgilidir ve cahil tabip onu yanlış yorumlar. Biz kitaplarımız içinde konu ile ilgili bu durumu açıkladık. Hippokrates onun manası insanların maddesinin meni olduğudur ve beyin ondan oluşur ve o kulağın arkasındaki 2 damarın içinden iner. Bundan dolayıdır ki bu 2 damardan kan alma kısırlığa sebep olur; nesli keser. Onun kanı süt gibidir. Bu sıvı beyinden omuriliğe ulaşır ve uzun bir mesafe kat eder. Bu sıvı kanın mizacını değiştirmesiyle oluşur; kan dönü-

şüme uğrar. Muhtemelen omuriliğe gelir; sonra böbreklere, sonra da testislere gelen damarlara ulaşır. Galen zikrolunan kulak arkası damarlarının kesilmesiyle kısırlık olacağını bilmez. Ben onun meni olduğunu ve onun sadece beyinden gelen sıvıdan meydana geldiğini ve onun mayasının beyinden geldiğini biliyorum. Hippokrates'in bu söyledikleri doğrudur. Muhtemelen bütün organların başta bir kökü olmalıdır. Eğer diğer organların anatomisi de incelenecek olursa bu kökene gider ve bu görüşe benzerlik belirlenir. Bundan dolayı eğer ebeveynin organlarından birinde eksik olursa onun çocuğunun da o organı eksik olur. Şüphesiz damarlardan damarlara ve kanallara doğru genişleme olmazsa, tam anlamıyla kanın şişip meni olması mümkün olmaz. Bazen karışık bir yel oluşur ve bundan dolayıdır ki, öncelikli olarak, onlardan bu yelin çıkması söz konusudur.

Dördüncü Kısım

Meninin Doğal Organının Mizaçlarının Delilleri

Sıcak Mizaçların Belirtileri: Penis içinde damarlar ve safen vardır ve onun ağırlığı hiddeti pubis üstünde biten kıllar ve sertliği, çokluğu, yoğunluğu, idrakin hızı ve onda oluşan mizacın daha çok sevilen marifetinden oluşur. Bu marifeti ise tedbirle iyileşir. Bu özellikleri dışında meninin rengini oluşturur.

Soğuk Mizacın Belirtileri: Onun belirtileri sıcak mizacın zıddıdır.

Soğuk Mizacın Belirtileri: Meninin inceliği, çokluğu ve sıcak ve cinsel olarak heyecanlı olmasıdır.

Kuru Mizacın Belirtileri: Bunların aksine olmasıdır. Bazen ona sıkça gelen meninin çıkmasıdır.

Sıcak ve Kuru Mizacın Belirtileri: Meninin cevherinin sıcaklığı, şehvetin çokluğudur. Herhangi bir uygunluk olmaksızın, aniden fışkırtma olur. Bu meninin çok fazla olmasıyla ilgilidir; arzu çok şiddetlidir ve organın hareketi hızlıdır; organ kuvvetle çekilip büzülür. Ancak cinsi münasebet hızla kesintiye uğrar. O çok fazla sıcaktır ve kurudur; pek az sıvı vardır. Meninin inişi az, yayılımı çoktur. Kasıkta ve 2 kalçada kıl vardır. Bunlar çok yoğun ve sıcaktır.

Sıcak Rutubetlerinin Belirtileri: Meni, çoğunlukla sıcak ve kurudur. Ancak kıl azdır ve meni akışı da azdır.

Soğuk ve Rutubetli Olanın Belirtileri: Onun menisi yoğundur ve azdır; sıcaklık ve rutubeti birçok bakımdan daha farklıdır.

Doğal Olmayan Mizaçların Belirtileri: Onlar doğal olmayan belirtiler gösterir; öncesinde doğaldır; sonra doğal değildir. O farklı hisler oluşturur.

[Beşinci] Kısım

Cinsel Münasebetin Yararları

²⁸¹Cinsel münasebet fazlalıkların atılması ve vücudun hafiflemesi ve de genel olarak cisminin büyümesidir. Eğer doğayı harekete getirecek (tahrik edecek) yiyeceklerden alınırsa doğal durumu değişir; onun kuvvetle hareket etmesi de kuvvetle etkili olur; hareketin gücünün etkisi de kuvvetli olur. Bütünüyle böyle olduğu gibi, onu def etme düşüncesi hâkim olur ve ona cesaret gelir; çok fazla gazapla sabitlenir. Onun melankoliye ve sevdavi hastalıklara yararı vardır. Cinsi münasebetle beyin ve kalp yöresinde bulunan toplanmış duman şeklindeki meni def edilir. Cinsi münasebet, vücuttaki her çeşit doluluk için yararlıdır ve bütün balgamla ilgili hastalıklarda, özellikle güçlü, ağır, yoğun sıcaklıkta olanlar iyi değildir ve onlar meni ile atılır. Bundan dolayı, yiyecek arzusu gerekir. Bazen yumurtalıklar ve testis civarında meydana gelen maddelere son verir; oluşumunu keser.

Cinsel münasebeti terk edenler meni tutulduğunda görme bozukluğu, baş dönmesi, baş ağrısı, üreterlerde ağrı, belin 2 yanında (hypocondria) ağrı ve şiş oluşur. Mutedil cinsi münasebet tedavi eder ve çoğunlukla hatta onun mizacı cinsi münasebeti bitirir. Eğer vücut

²⁸¹ TM: Cins münasebeti ifrat üzere ve terkten muttazır olur (zarar görür?). Hıltları çok ve inzali (inişi) hızlı olursa soğuk mizacın alameti kasık bölgesinde zağır yani az kılıdır; cinsel şehveti ve cinsel münasebette butu' olur. Menide rikkat ağlakda azlık ve bitmesinde butu' ve bitmesinde azlık olur. Soğuk ve kuru mizacın alametleri meninin ağırlığı ve azlığı ve sıcak rutubetli mizaçta zikrolunan vücut alameti karşı olur ve doğal olmayan mizaçların alametleri doğal olur; sonradan doğal olmayanlar arız olur, yani doğal ve doğal olmayan [mizacın alameti] bir cinstir. Mesela soğuk mizaç kahice doğal olur ve kahice doğal olmayan olur [ve alametleri de müttahididir]. Bunların arasındaki fark budur ki soğuk mizaç alametleri asıl yaradılıştan mevcutsa o soğuk mizaç doğal olur. Eğer asıl hilkatte o alametler olmayıp sonradan olmuşsa o mizaç soğuktan doğal olmayan olur. Onun ayrıntıları hiss delalet eder.

soğukta kalırsa durumları kötü olur. Onun arzusu yiyecekten dolayı düşer; hatta vücutta çok miktarda bulunan buharı vücuttan atmaya asla beceremez. Şüphesiz cinsel ilişki onu hafifletir ve ona yararlı olur; zararlı buharların toplanması ve ona zarar vermesinden oluşan korkuyu atar. Cinsel münasebeti terk eden adamın menisinde toplanma oluşur ve menisi zehre dönüşür. Bu meni kalbe ve beyne kötü buharlar şeklinde gönderilir. Bu meni kadın uterusundan atılır. Pek az durumda bu zarar verir ve erkekte bu zehirli meni bedenin ağırlaşmasına, soğumasına ve hareketlerinin zorlanmasına sebep olur.

Altıncı Kısım

Cinsel Münasebetin Zararları ve Kötü Şekilleri

Eğer cinsel ilişki, besin cevherinden çıkmışsa, atılan maddelerden oluşmuşsa, onda zaaf oluşur, ancak bu dışarı atışta ruh cevherinden çok lezzetli şeyleri atar ve bundan dolayı onlara çok zevk verir, ancak zaaf oluşturur. Eğer cinsel ilişki hızlı olup, sıklıkla olursa, bedende soğumaya ve kuruluğa sebep olur ve yoğun sıcaklığın çözülmesine sebep olur. Gücü zayıflatır. Öncelikle garip, dumansı sıcaklık oluşturur, hatta çoğunlukla onun üzerinde kıllar vardır, sonra tam olarak soğur ve görme ve işitmede zaaf oluşturur ve damarlarında yumuşama ve ağrı oluşur; vücudunun tamamında ağırlık oluşur. Bundan dolayı bu durum gizli bir sara haline benzer. Bazen sevdavi unsurlar onda hâkim olur. Onda zaaftan dolayı baş dönmesi vardır ve organlarda karınca gibi, adeta sürünerek oluşan bir hareket vardır. Bu hareket baştan diğer organlara doğru yayılıp, katılaşıp, son bulur. Oradaki ses vızıltı gibidir. Çoğunlukla oradaki yüksek ısı yakıcıdır; onları helak edicidir. Onlarla birlikte sinir zaafı, uykusuzluk, gözlerde yırtık oluşturur gibi hastalık, soğukluk, sırt ağrısı, böbrek ağrısı ve mesane ağrısı, öncelikle humma görülmesi söz konusu olur. Madde ağrısı kendi üstüne çeker ve onlardan karına geçer ve kulunç oluşturur. Buhar oluşup, ondan kötü bir koku oluşur; çevresini kokutur. Bundan dolayı onun bedeni kötü safrayla karışır ve de o safravi madde cinsel arzuyu artırır; tahrik eder. Sonra ateşten titrer. Ondaki bedende sıkıntı meydana gelir. Cinsel ilişkiden 1saat sonra, onda kötü bir koku oluşur; sindirimde zaaf vardır. Cinsel ilişkiden sonra bağırsaklarda gurultu

oluşur. İnsana kötü mizaçlar arız olur. Ondan ruhi baskı, vücudunda ve başında ağırlık ve üzüntü ve birçok hayaller oluşur. Şüphesiz o cinsel ilişkiyi tekrar etse midesinde zaaf ve kuruluk oluşur. Öncelikle o kişinin cinsel ilişkiden kaçınması gerekir. O kişide cinsel ilişkiden sonra titreme, soğuma, üşüme, hafif nefes darlığı, boğulur gibi bir hali olur; bağırsaklarında gürültü olur. Yiyecek arzusu kaybolur. Hastanın göğsünde zaaf varsa veya o zaaf uzarsa²⁸² o kişi cinsel ilişkiyi terk etmelidir veya midesinde zaaf olduğu sürece, kadınlarla cinsel ilişkiye girmekten kaçınmalıdır. Cinsi münasebette de kötü şekiller vardır; örneğin cinsel münasebette kadının erkeğin üstünde olması gibi. Bu şekildeki cinsel münasebet bozuk bir şekildir. Onda idrar ve dışkı atılmasından ve mesanenin ve penisin ağzının yaralanmasından ve meninin inmesinde uygunsuzluk oluşacağından korkulur. Kadın tarafından penis içine hızla bir şeyler akar. Bilinmelidir ki bu meniye bozar; onun akışı cidden meniye zarar verir. Bazen 2 testisten biri fonksiyonunu kaybeder. Bu durumda idrar akışı veya süfli maddele- rin atılması sırasında cinsel ilişki kurulmamalıdır. Cinsel münasebet sırasında perhiz veya hareket ya da nefsanî gücü harekete geçirecek hiçbir faaliyette bulunulmamalıdır.²⁸³ Şehvet düşkünlüğü bozukluk işaretidir ve şeriata göre haramdır. O en zararlı şeydir.²⁸⁴ O tabiat bakımından da zararlıdır. Meninin çıkarılmasından dolayı onda sükûnet vardır, ancak kişi bundan zarar görür. Meni bakımından ise çok fazla naziktir; kadınla birlikte olduktan sonra kadının vajinasına giremeyecek kadar az ve gevşektir.²⁸⁵

²⁸² TM: başında zaaf varsa

²⁸³ TM: tabiplerle göre

²⁸⁴ TM: Tıp kurallarına göre,

²⁸⁵ TM: Defi az olan çıkan meni de az olur ve dun el ferc mucamaat her hükümde [etyan- ılman] hükmüne yakın olur, yani tefhiz ile meni dışarı atılırsa bundan dolayı zararlı olanı çoğunlukla vefi zararı az olur. Bu kulunuz mütercim der ki hükm-ü şerisinde Ebu Hanife ile sahabanı arasında hilaf vardır. Çünkü zinaya kıyasla amaman muhteremat katillerinde haddi zatına ikamet ve icra olunur. Ebu Hanife Allah rahmet eylesin ve Allah'ın rahmeti üstüne olsun,, onda şehvet eksik olmakla [ve deliller güzel (ahsen) olmakla] icab eylemeyip Kütüb-ü fakhiyede (fakihlerin/fıkıh üstadlarının kitaplarında) ayrıntılı olarak verildiği üzere tağziz olunur. Musannıf-i Allah rahmet eylesin ikinci olarak zikrettikleri kilet-i defekten mefhum olan noksan şehvetle Hazreti İmae nusret eyledi ve bu kısımda olan ihtilaf ve cdellesinde olan tefasil ve ma aliye el-futuvi fıkıh kitaplarında mübeyyindir (açıklanmıştır).

Yedinci Kısım

Cinsi Münasebet Zamanları

Kişi tok olduğunda, midesi doluyken cinsel ilişkide bulunmamalıdır. Bu sindirimi engeller. Dolulukta hareket edildiğinde oluşan hastalıklar cinsel ilişki yapıldığında da ortaya çıkar. Eğer yemek üzerine cinsel ilişkide bulunulursa, yemekte dengeli olunması gerekir; yemeğin sıcaklık oluşturmaması gerekir. Mümkün olduğu kadar uyumludur. Uyku üzerine cinsel ilişkide bulunmamalıdır. Yine doğal olarak hamilelikte cinsel ilişkide bulunmamalıdır. Yoğun sıcaklık olmamalı; sıcaklık az olmalıdır. Keskinlik ve incelik davet edilmemelidir. Muhtemelen midedeki yiyeceği aşağıya indirmek ve birinci sindirimi ve ikinci sindirimi yapmış olmak ve üçüncü sindirimi de ortalamış olmak gerekir. Her bakımdan sindirim olgunlaştıktan sonra cinsel ilişki kurulmalıdır. Bu da uyku vaktidir. Muhtemelen bedenin bütününde yiyecek olmalı ve sindirim yolunda hepsinde yiyecek olmalıdır. İlk geceki durumda olduğu gibi bir vakitte cinsel münasebet yapılmalıdır. Cinsel münasebet daha önce söz konusu edilen zamanlarda yapılmalıdır. Bir başka zaman uzun süren uykunun arkasından ve ondan güç toplayarak yapılır. Kadının uykusunda uterus içine sıvı akar ve tam anlamıyla arzu hissedildiğinde bu sıvı olmalıdır. Gecikmiş ereksiyon veya tereddüt veya kaşıntı ya da yara olmamalıdır. Muhtemelen ereksiyon meniye tahrik eder ve doluluk oluşturur; sağlıklı kuvvetin bir araya toplanmış olması gerekir.

Hazımsızlık arkasından ve güçlü bir kusma, ishal, menstrasyon, tekrarlayan mide düzensizliği, beden hareketleri ve nefsanî hareketlerin arkasından, idrar yaparken ve yoğun dışkı atımı sonrası cinsel ilişki yapılmamalıdır; yapmaktan kaçınmalıdır. Ancak önceki giriş bazen hafiflemeye sebep olur ve maddeyi bağırsaklara doğru çeker. Sıcak ülkelerde sıcakta cinsel ilişkiden kaçınmalıdır. Erkek vücudu ısıtmak veya soğutmaktan kaçınmalıdır. Aynı zamanda ona rutubet yararlı olur; daha sonra kuruluk iyi gelir. Mutedil zamanlarda, mutedil mizaçta yapılan cinsel ilişkinin uygun olduğunu belirledim. Eğer o zamanda cinsel münasebet yapılırsa bir süre cinsel ilişkiye ara vermek gerekir. Bu dönemde hafifleme, nefsin sağlıklı, hislerin zekice olduğunu belirledim.

Sekizinci Kısım

Kendinden Meni Oluşması ve Oluşmaması

Sarhoşların, yaşlıların ve çocuklar, çok cinsel münasebette bulunanların çocukları olmaz. Meni organlarının faaliyetinin yoğunluğu kesilenlerin sağlıklı çocuğu olmaz. Şöyle dediler: Penis cidden uzar ve meninin hareket mesafesi uterus içindeki ağza kadardır. Ancak yoğun hareket kesilip kaybolursa, çoğunlukla o meniden çocuk olmaz.

Dokuzuncu Kısım

Cinsel Münasebet Belirtileri

Cinsel ilişkide bulunanın idrarıyla meni kanalları farklıdır. Bazısı beyazdır.²⁸⁶

Onuncu Kısım

Cinsel Münasebet Eksikliği

Meninin kendisindeki sebep veya meni organlardan kaynaklanan sebep veya baş organlarında ve cinsel münasebet organları veya özel koruyucu organlar sebebiyle ya da bedenin aşağısında atık maddenin azlığı veya bedenin tamamının eksikliği sebebiyle cinsel arzu az olur. Ancak penisin kendisi sebebiyle de cinsel münasebet eksikliği söz konusu olur. Orada kötü mizaç söz konusudur. Fevkalade fazla gevşeklik olur. Testisler sebebiyle cinsel ilişki eksikliği olur veya meni kanalları sebebiyle bu eksiklik olur. Şüphesiz bu kişilerde kötü mizaç çok baskındır veya kurulukla birlikte görülür veya harap edici olabilir veya baskın ve had derecede kuruluk vardır. Şüphesiz meninin hareketi azdır, ancak meniyi hareketlendiren güç gevşektir. Hatta bazı kişilerde meni çoktur ve cinsel münasebet yaptıklarında meni donması söz konusu olup, meni inmez, ancak gece olduğunda, boşalma olduğu (rüyalanma) olduğu söylenmiştir; meni kanalları sınımış ve onu rahatlatmıştır.

Bu durum temel organlardan da kaynaklanmış olabilir. Kalpten kaynaklandığında ruhun ve rüzgârların dağılımının eksik olmasından kaynaklanmış olabilir veya karaciğerden dolayı bu durum ortaya

²⁸⁶ TM: Kanun nüshalarında şuganib vaiğ olmuştur. Lakin kamusta zikredilen şengubdur. Yerde olan uzun damarlar muğnasına ve iktiza eder ki bütün şuganib olmalıdır.

çıkıyorsa meninin maddesinin kesintiye uğramasındandır. Beyinden kaynaklanıyorsa his gücünün maddesinin kesintiye uğramasındandır veya böbrekten kaynaklanıyorsa onlardaki soğukluktan ve onlardaki gevşeklikten, bilinen hastalıklarından veya mideden kaynaklanıyorsa kötü sindirimden ortaya çıkmıştır. Bütün bunlar başlangıçta olan zaafın sebebidir veya cinsel münasebetin organlarının kanallarındaki doluluk ve fazlalıklarından oluşmuş zaaflardır. Düşme veya vurma dolayısıyla beyinde zaaf olması gibi.

Ancak kötü cinsi münasebetin sebebi soğuktur ve çok fazla sıcak olmasıdır veya mizacın kuruluğudur. Ondaki püskürmenin yokluğudur. Bu püskürmenin belli ölçüde ve iyi miktarda olması gerekir; hatta çoğunlukla püskürmenin fazla olmamak şartıyla, birazının karın içinde olması gerekir. Şüphesiz onda ereksiyon olmalıdır. Sevda sahipleri çoğunlukla üfürükleri (üfürecekleri meni) çok fazla olduğunda kişi çok fazla cinsel ilişkide bulunur. Ancak basurlarındaki yarıklardan veya bu kişilerin makatlarındaki sıkıntıdan dolayı makat ve penis arasındaki ortak sinirler zarar görür.

Eğer cinsel münasebet güçsüzse ve zayıfsa, işler ve kuruntular ona engel olursa, bazı cinsel münasebetlerdeki gibi, onu birçok şey izliyorsa veya kalpteki zaaftan dolayı cinsel münasebette zaaf olması ve acizlik gibi önceden olan gizli bir şeyler varsa, özellikle de bunların hepsi de bir arada ise ve birbirini destekliyorlarsa, onlar cinsel münasebete engel olur. Özet olarak, alışlagelmiş olan hareketlerin yapılması zamanında vehim baş gösterir. Bütün bunların sonucu olarak, cinsel münasebet terk edilir. Nefes onu adeta tutulur; oradaki organlarda kasılma olur ve doğal olarak, yeni anne olan kadından sütün fişkırması gibi, azıcık meni çıkar.

Bilinmelidir ki cinsel münasebetin sebebi meniden veya meninin dışında soğuk ve çok sıcak yellerden oluşur. Şüphesiz soğuk cinsel münasebeti engeller ve sıcak madde ister; mutedil rutubette ve sıcaklıkta yel oluşmaz. Cinsi münasebetin oluşmasını sağlayan muayyen mutedil yeldir; böbreklerinde uygun rutubet vardır ve onunla birlikte soğuk da vardır. Ancak sıcak mizaçlı böbrekler kurudur. Cinsi münasebeti bu kişi dengeli bir şekilde oluşturamazsa, o kişi zarar görür ve cinsel münasebeti engellenir.

Belirtiler: Penis gevşetilir veya sinirlerin soğuk mizacı dolayısıyla, cinsel ilişki kurulamaz. Bilinmelidir ki eğer penisin yayılması, genişlemesi ve soğuk suda kasılması yoktur. Bazen meni bol miktarda kolayca dışarı çıkar; bazen genişleme, yayılma olmadan meni inişi olur. Bazen onunla birlikte bedende üfleme ve zaaf oluşur. Bazen şehvet eksikliği vardır.

Ancak testisler ve meni organı sebebiyle cinsel münasebet olmayabilir. Cinsel organların üst tarafındaki organlar sebebiyle de cinsel yetersizlik oluşmuş olabilir; karaciğer ve böbrekler dolayısıyla da arzu eksikliği olabilir. Muhtemelen sindirim ve arzu olmamasından bu durum oluşmuş olabilir. Gerekli kanın oluşmasından ve kalpten yayılımın azlığından da kaynaklanmış olabilir. Bazen yayılım (genişleme) olmadan meni inişi olur. Nabız zayıf ve gevşektir. Vücut sıcaklığı düşüktür. Beyinden meninin hareketi az hissedilir. Cinsel münasebette görülen heyecanın oluşturduğu zihin karışıklığı yoktur ve bu durum hislerde ve özellikle gözlerin halinden anlaşılır. Özellikle de eğer vurma ve düşmeden sonra bu arazlar görülse beyinle ilgilidir. Bunlardan dolayı karaciğer, kalp, beyinde zaaf alametleri gösterir ve cinsel münasebet bozuktur. Böbrek hastalıklarının belirtileri cinsel münasebetin bozuk olmasından anlaşılabilir.

Ancak üfürme (cinsel münasebetteki sıvı alış veriş) aşağı seviyede olduğu durumlar organların güçlü olduğu durumlardır. Sen cinsel organın genişleyip uzamasında zaaf görürsen o kişide kalp, karaciğerde zaaf yoksa arzu ve sıvı güçlüdür. Eğer soluğu artıracak şeyler alınırsa kişiye yararlı olur. Ancak meninin hareketinin azlığı ve organın gevşekliğinin azlığı gibi şeyler de vardır. Onun belirtisi cinsel ilişkiyle çok miktarda donmuş cisimlerin çıkmasıdır. Çoğunlukla bu soğuk mizaca işaret eder. Burada meni çokluğu ile birlikte dediğimiz gibi, cidden çok sakindir. Şişman kişiler cinsel münasebette beceriksizdir. Çok cinsel münasebet yapmak istenirse onların az hamam almaları gerekir ve mümkün olduğunca kan aldirmaları, sıcak yağlardan yapılan merhemlerle ayalarını ovduurmaları gerekir. Onların burun, böbrek ve meni kanallarını güçlendirmeleri gerekir.

Tedavi: Eğer cinsel münasebetin azlığı, eksikliğin sebebi bilinirse ve o organ da bilindiğinde organa yönelik tedavi uygulanır. Eğer

sebepe organların soğuk olmasıysa, mitridatus gibi soğutan ilaçlar kullanılmaz. Şüphesiz bundan daha güçlü ilaçlar gerekir. Muhtemelen bütün cinsel münasebet yetersizliğinde sebepe soğuk veya organdır. Eğer karaciğer zaafından dolayı ise safran, emrusiya ve şecerina kullanılır. Midede kötü sindirim olduğunda onu güçlendiren ilaçlar verilir.

Eğer sebebi böbreklerse, öncelikle onun ilacı (tedavisi) böbreklerin ilaçlarıyla yapılır. Çoğunlukla sırtı ve böbrekleri ısıtan ilaçlar ereksiyonda yararlıdır. Belki de bu ilaçlar bu fiilin tedavisinde yararlı olur. Güzel kokulu, iyi kalitede burundan çekilerek alınan ilaçlar, iyi rutubetlendirenler beyin ve kalp için iyidir ve yine kalp tedavisinde misk, tiryak ve mitridatus kullanılır. Eğer şikâyetin sebebi üfürmede azlık ise bunun sebebi soğukluk olabilir. Ona latif merhemler hâricen uygulanır. Daha önce zikredilen merhemler verilir. Tarçından çok miktarda verilir ve besleyici hububat da verilir. Örneğin bakla, fasulye, nohut, tuzlu soğan, şeytantsinden verilir. Eğer onun sebebi sıcak üfürük azlığı ise, sıcak sularla banyo yaptırılır ve sıcak sulara oturtulur; merhemler, güzel kokulu ilaçlar ve besinler verilir, böylece ondaki soğukluk giderilir; yeşil yapraklı Şam dutu, bakla, süt ve bezelye verilir.

Eğer hastalığın sebebi güçlü bir bedenın zaafı ise güçlendirici yiyecekler verilir; örneğin ısıdıbacat (peynir, süt, tereyağı, et ve soğanla yapılan çorba), kızartılmış yiyecekler, içecekler, kebablar, buğday çorbası, rafadan yumurta, şalgam, süt, iç yağı, yağlı ekmek, bazı tohumlar; örneğin badem içi, nar tanesi, fıstık, sert fıstık, yeşil tohumlar ve bunlara benzer karışımlar; örneğin soğan, nane, pırasa, boy otu, pişmiş tatlılar, tere ve aynı zamanda bedeni güçlendirip rahatlatan hamamlar, merhemler ve güçlendirici bazı maddeler, süsen, ban otu yağı gibi. Şüphesiz onun çok ısıtılmaya ihtiyacı vardır; misk, kunduz hayâsı ve benzerleri kullanılır.

Meni organlarının soğukluğu sebepten ısıtıcı olarak zikrettiğimiz ısıtıcı ilaçlar uygulanır. Eğer hastalık sebebi kuruluksa, sıcak rutubetlendiren ilaçlar kullanılır veya hastaya yedirilir. Eğer sebepe meni organlarının çok fazla sıcak olmasıysa, bütün rutubetli soğuk ilaçlar dengeli bir şekilde kullanılır. Örneğin inek sütü çökeleği veya eşek baklası içinde pişmiş süt verilir. Onunla birlikte kuru olanı rutubet-

lendiren hamamlar, yumurta sarısı; süt ve yoğurt önerilir. Onun içine kudret helvası 5 ölçü alınıp, süt, soğan, tereyağı, peynir ve etle yapılan terkip konulur. Soğuk yağlarla terkip hazırlanır ve verilir. Hatta marul yağı ve kabak da verilir. Eğer sebep, kuruluksa, bedeni rutubetlendiren yiyecekler ve sütler verilir. Hamamlar, hafif şaraplar ve hububatlardan elde edilen sütler, ferahlatan ve tedavi eden şeyler verilir. Eğer sebep penis sinirlerindeki soğukluksa, onu rahatlatan ilaçlarla tedavi etmelidir; örneğin mesane kısmında verilenler gibi.

Kusmadan, içeriden, vücuttan bir şeyler atıldıktan sonra, nefsanî hareketlerden sonra, cinsel münasebette bulunmamalıdır. Şüphesiz bir durumda cinsel münasebet zayıf olacaktır. Çok fazla peş peşe cinsel münasebet yapmaktan kaçınmalıdır. Şüphesiz bu durumda hareket hareketi engeller; çok fazla cinsel münasebete son verir. Hazımsızlıktan kaçınmalıdır; hafif yiyecekler yemelidir. Sindirim düzgün ve midenin güçlü olması gerekir. Su içmek gerektiği söylenir. Şüphesiz çok fazla su içmek de zararlıdır. Buharıyla kurutacak yellerin meniye çözüp bozmasından kaçınmalıdır. Örneğin sedef otu, mercanköşk, üzerlik, yarpuz, Mısır mercanköşkü, kimyon, beşparmak otu tohumu ve bütün soğutup kurutanlar, örneğin mercimek, keçiboynuzu, darı, ekşi şeyler, kabız yapanlar, kurutacak şeyler, bütün yoğun soğutanlar, yoğun uyuşturucular, örneğin kâfur, keten tohumu, nilüfer, gül, haşhaş tohumu gibilerinden kaçınmalıdır. Haşhaş tohumundan az miktarda verilirse, çözücü olur. Onun yağı, yel vasıtasıyla şişmesini sağlar ve cinsel münasebet için yararlı olur.

Menstrasyon döneminde cinsel münasebetten kaçınmak gerekir. Yine yaşlı kadınlarla ve hastalarla cinsel münasebete girmemek gerekir. Mükemmel bir kadın olmamış olanlarla da cinsel münasebet yapılmaz. Yaşı gelene kadar onlarla cinsel münasebet yapılmamalıdır. Onların cinsel organlarını cinsel ilişki zayıflatır. Cinsel münasebetle ilgili kitaplar okumak gerekir. Onlardaki cinsel münasebet halleri ve şekillerini okumalı ve yeterince güçlü olana kadar cinsel münasebet uygulamamaları ve güçsüz olduklarında cinsel münasebeti terk etmeleri ve nefislerini tutmaları gerektiğini öğrenmeleri gerekir. Bizim zikrettiğimiz gibi, vücudu merhemle ovmalıdır. Bu konuda cinsel

münasebetin sebepleri ve nasıl olduğu ve onun bağlantıları zikredilmelidir. Hayvanların nasıl birleştiğine de bakılmalıdır.

Ancak hekimler cinsel münasebetle ilgili olarak daha çok tedbirlerden söz ederler. Bunların çoğu aşınmaya ve kanalların açılmasına yöneliktir. Merhemlerle ve yağlarla sırt ve böbrekler ısıtılır; örneğin ban otu yağı ve keten tohumu yağı ile ısıtılır. Ancak cinsel ilişki ile ilgili yiyecekler verilir. Soğuk sinirleri ısıtan ilaçlar yararlı olur. Sindirimde üfürük oluşturan ilaçlar ve içkiler verilir. İkinci ve üçüncü sindirim ve sonraki ısıtıcı olmalıdır ve garip bir rutubet vasıtasıyla üfürük oluşur. Kişiye özellikle bu fiili oluşturan ilaçlar ve yine onlardan sıcak, ağır ve rutubetli kan oluşturan yiyecekler verilmelidir. Bu ilaçlar ve yiyecekler üfürük oluşturur. Onlar sayesinde organlarda gevşeklik ve sabitlik oluşur. Örneğin nohut, fasulye ve bizim zikrettiğimiz yiyecekler verilir. Rutubetli hamamdan sonra zambak yağı, nergis yağı veya benzerlerinin yağlarından merhem yapıp uygulanması iyi olur. Rafadan yumurta zikredilen yiyeceklerden ve önce kertenkele tuzundan önce verilmelidir. Kişiye cinsel münasebetle ilgili yiyecekler ve içecekler verilmelidir; sonra biraz kokulu içecekler verilir. Sonra, cinsel organda genişleme olur. Ayaklar sıcak suyla yıkanır; merhemler ve ısıtan maddeler verilir ve cinsel münasebet oluşur. Biz burada ilaçları ve yiyecekleri zikrettik. Yine cinsel münasebetteki zaafı ilgili konularda bu konuya temas edildi.

Bilinmelidir ki bu konuda çoğunlukla yiyeceklere güvenilir. Onlara ağır, yoğun maddeler kuvvetli yiyecekler verilir. Cinsel münasebete arzusu olanı beslemek gerekir. Eğer cinsel münasebet ilaçlarından çok miktarda alınırsa ve ateş, humma, iltihaplı doluluk olursa kan aldirmek gerekir. Eğer cinsel münasebet için ilaç ve besin verilecekse bir kadeh reyhan şarabı vermek yeterlidir.

On Birinci Kısım

Cinsel Münasebetin Basit İlaçları

Bunlar tohumlardır; şalgam tohumu, hububat tohumları, lahana, ısırgan otu, Mısır fasulyesi, tere, havuç, bostan yarpuzudur. Onlar nane, kuşkonmaz tohumu, turp tohumu, yonca tohumu, balkabağı tohumu, kereviz tohumu, kaya maydanozu tohumu (bir nevi kereviz), yabani kimyon, yabani nar, sivri biber, kakule, susam, keten tohumu, ban otu

tohumu, onun yağı, nar tohumu, yer fıstığı, boy otu tohumu ve özellikle balla pişirilerek verilir. Sonra kurutucular verilir. Ancak nohut, bakla, fasulye gibi hububatlar ve onların benzerleri verilir. Haşhaş kabukları ve Seylan tarçını, küçük Hindistan cevizi, demir dikenini ve köknar da iyi gelir; aynı zamanda bazı sütler, örneğin çam tohumu, yeşil taneler (tohumlar), yabani nar taneleri, fıstık, fındık gibi. Ancak çok miktarda zamklardan, kitre ve boyotu da verilir. Çünkü o cidden sıcak üfürük oluşturur. Ancak çok yararlı olan şarapla boy otundan 1 miskal soğutanla içilir. Kökler ve bitkilerin odunundan, örneğin yılanıyastığı kökü, zerdali dikenini, kâfur kokulu, zencefil, tatlı kustus, hoş salep verilir. Şüphesiz bunlarla cinsel münasebet güçlenir. Kuşkonmaz ve enginar, soğan ve özellikle kavrulmuş ada soğanı, kuşkonmaz ve zencefil ve özellikle yetiştirilmiş olanı, havlıcan, nezle otu, demirdikenini kökü, sarısakız, zencefil, yabani sümbül, salep, ervalenta (mugas, Glossostemon brougueri kökü), çiğdem, diken üzümü. Bütün bedenlerde ısırın şarap heyecan verir. Yine Hint servisi içmek de yararlıdır; ısıtıcıdır.

Hayvanlardan yeraltında yaşayan ve sürüngenler (kertenkele gibi) ve kertenkele ve onun özellikle kabuğu, başı ve tuzundan kullanılır. Sürüngenlerden 4 günlük alınır ve öldürüp onun iç organlarıyla tenkiye yapılır ve tuzla muamele edilip gölgede bırakılıp hatta kurutulur. Eğer hastalıkta gerekiyorsa onun tuzu ve vücudu ile alınır ve kertenkelenin tuzundan biraz yemek yeterli olacaktır. Denizatı, yılan balığı, kılıç balığı suyu ve sıcak balık suyu yararlıdır. Sütler damla damla 20 gün hazmedeceği kadar verilir; ağırlık oluşturmamalıdır. Küçük nehir balıkları kurutucu olarak verilir. Dozu 7 dirhemdir. Balığın kumtaşı, tavuk yumurtası ve özellikle bıldırcın yumurtası, güvercin yumurtası, serçe yumurtası ve bütün beyni olan hayvanlar özellikle kümes hayvanları serçe, ördek, tavuk ve hamilelerin (hayvanlar) yumurtaları tuzla içilir. Kanallardan geçenlerle hisler oluşur. Boğa penisi alınır. Ondan biraz alınır; üzerine rafadan yumurta konur ve bu uygulanır. Yine hayvanların bu konuda yararı şaşırtıcıdır. Kuru olan kısım alınıp koklanır. O cinsel münasebetten 12 saat önce 5 defa kadar koklanır ve 3 ratl suyla içilir. Eğer sıkıntı yaratırsa soğuk suyla yıkanılır. Yine kişiye ballı su ile başka kokulu şeylerle verilir ve eksersizle birlikte bu terkipler içilir. Şüphesiz ona safran da koymak gerekir.

Ancak meyve suları ve demir içeren keskin sular ve şarap verilir. Ancak eski şarap olmalıdır; buharı ince olmalıdır ve çözücüdür; zarar verir. Ancak ona meyve verilmelidir; tatlı üzüm gerçekten ona yararlı olur. Çünkü o onu (cinsel organ) rutubetli kanla doldurulur ve güzel kokuyla birlikte sıcaklık verir; sağlam ve sağlıklı besin oluşturur. Söylenenlere göre, bunlardan biri demirhindir. Onun suyu, öncelikle balla pişirilip, yalanacak kıvamda verilirse, yararlı olur. Yine tere, özellikle öz suyu ezmeden bir ratl alınıp birlikte besin olarak verilmesi gerekir.²⁸⁷ Sonra cinsel münasebet için hazırdır.

İçerek alınacak mürekkep ilaçların başında mitridatus vardır. Yine misk ilacı eğer kalp zayıfsa iyi gelir. Yine 3 miskal dokuları yumuşatan tohumlardan 1 ukiye alınıp tere suyuyla rutubetlendirilerek verilir; ona verilecek ilaçlardan bilinen kertenkele ilacı ve yine tere tohumundan 3 dirhem inek yağı ile verilir. Demirhindi ilacı ve ebegümeci ilacı, yine hindi ilacı ve kertenkele tuzu, tere tohumu, yumurta sarısıyla birlikte elekten geçirilip uygulanır. Yine kurutulmuş tavuk, aynı miktarda kertenkele tuzuyla ve şerbetle her gün 2 dirhem içilir. Yine tere tohumu ve turp tohumu, kavun tohumu; her birinden bir kısım alınıp, sütle içilir. Yine çam tohumundan, kereviz tohumu ve erkek geyik safrası, bitki sakızı; aynı seviyede balla karıştırılır. Ondan 1 miskal alınır. Yine şekakül (secacula, bir nevi kuşkonmaz), tere tohumu, ebegümeci, zencefil, sivri biber; her birisinden 2 dirhem diş budak ağacı, diş budak özü, kendir; hepsinden 1 dirhem, Hindistan cevizi balla ve şeker kamışından macun yapılır ve kullanılır.

Onda çok fazla soğuk olduğunda bahçe teresi ve nezle otuyla macun yapıp içilirse yararlı olur. Yine çavşırdan 3 dirhem alınıp, mercanköşkten 1 ukiye alınıp, onun içinde pişirilirse, 3 gün içilirse yararlı olur. Yine 3 kısım zencefil, 1 kısım sivri biberle balla birlikte macun yapılır ve ondan sıcak suyla 1 miskal verilirse yararlıdır. Yine kuşkonmaz, zencefil; her birinden 5 ölçü beyaz ve kırmızı ebegümeci 2 dirhem, kırmızı kunduz otu, beyaz kunduz otu üçer ölçü, hurma çekirdeği, turp tohumu, ısırgan otu, ikişer dirhem, kızarmış deniz

²⁸⁷ TM: rytb suyundan bir ukşye su ile içilmesi daha yararlı olur

soğanı, kertenkele başı her birinden üçer ölçü, dişbudak 2 dirhem, şeker 4 dirhem üzerine şerbet serpilip günde 3 ölçü verilir. Kişiye cinsel münasebeti destekleyen yiyecekler verilir. Ciddin cinsel münasebeti güçlendiren yiyecekler şunlardır: şeytantesi, havuç tohumu, kakule, tere tohumu, dişbudak, yabani kimyon; her birinden 1 ölçü salep otundan ve biberden; her birinden üçer ölçü misk 6 ölçü, küçük çam yağından 1 dirhem alınır; balla macun yapılır. Çok güçlü bir ilacın içeriği şöyledir: Malaka fasulyesi balı, hurma balı, inek yağı eşit miktarda alınır ve kaynatılır. Ondan birazı hurma şarabıyla içilir. Şüphesiz çok garip bir etkisi vardır. İyi ilaçlardan çok fazla kuvvetli olmayan bir şöyledir: Boy otu ve hurma alınır ve kavrulup pişirilir; sonra kurutulur ve un haline getirilir ve balla macun yapılır. Örneğin haşhaşın kurutulmuş başından şerbet yapılır ve onun üzerine hurma şarabı içilir ve yine yeşil tohumlardan yarım ratl ve 1 ratl hurma un haline getirilip 2 ratl koyun sütü içinde alınır, yararlı olur; sonra iki gün sütün üstüne yenir, içilir.

İyi ilaç olarak, ilikten macun yapılır ve içeriği şöyledir: badem, kabuklu fındık, fıstık, kırılmış kabuklu Hindistan cevizi, çam tohumu, biber tohumu, cizem (çiçeği olmayan bir bitki), yeşil bitki tohumlarından eşit miktarlarda alınır; narmışk (nara benzeyen beyaz çiçekli bir bitki, Hint narı), sivri biber, zencefil; hepsinden onar kısım veya az ya da çok, hepsi un haline getirilir ve Sicistan şeker kamışıyla her gün yumurta miktarındaki dozda içilir.

Uvula, kasık, testisler ve penise uygulanacak damlalar ve merhemler: Nezle otu yarım dirhem, zambakla karıştırılır. Bazen o sütleğen zamkı ve miskle karıştırılır ve onunla penis yağlanır; ona macun ve benzerleri uygulanır veya nezle otu, onun yarısı kadar misk bunlara karıştırılır. Buna zambak yağından 1 ukiye ilave edilir. Yine hardal ve İspanyol yasemini yağıyla ve aynı zamanda ısırğan otu tohumu, İspanyol yasemin yağı katılır ve yine boyotu, zambak yağı ile güçlü bir ovalamak için kullanılan terkiptir. Yine boraks, saf balla ve boğa safrası balla karıştırılır. Yine iyi bir ilaç: Nergis soğanı alınıp, zambak yağı ile karıştırılıp uygulanır veya çivit tohumu, nezle otu, eşit miktarda yağla veya dağ üzümü, sıcak yağla karıştırılır ve yine boyotu ve balla karıştırılır. Yine sadece Hint servisi ile cinsel organ ovalanır

veya kantaron, zift, kefen bezi, süsen yağı ve ebegümeci çiçeği yağı, mum, mastika ile merhem yapılıp penise uygulanmak üzere hazırlanır. Lavman kısmında zikredilen yağların hepsi yararlı olur. Eğer merhemler uygulanırsa ve özellikle keten tohumu yağı, Hint servisi yağı, yoğun aslan yağı, cinsel münasebet için çok güçlendiricidir.

Rufus'un Güçlü Afrodisyak: Sarı sakız ve kükürt²⁸⁸ yetersiz olmaz, ancak onlara ilave olarak yalancı safrandan ikişer birim, nezle otu, obulus 2 tane, karabiber 30 tane, yabancı kimyon 20 tane, 2 dirhem soğan (ada soğanı) ile iyice dövülüp, un haline getirilir. Bu iyi bir terkiptir. Sonra, bal ve yağ karıştırılarak keten bezi üstüne konulup, bununla anus ve testis arasındaki bağ üzerinden ovulur. Boy otuyla penisi ovmak cinsel münasebette heyecan oluşturur. Şüphesiz, şiddetli sıcaktan korkulur. Bunun için menekşe yağıyla fazla sıcaklık uzaklaştırılır.

Hamile Kalma İlaçları: Ördek yağı, keten yağı, nezle otu ve Hint narı yağı karıştırılır. Muhtemelen hamilelik ilacının şöyle bir şey olduğu söylenir: eşek yağından yapılan bir ilaç alınır. O çok yararlıdır. Yine hamilelik için zikredilen merhemlerden uygulanır. Ayrıca lavman yapılır. Şüphesiz kelle paçası, tavuk çorbası ile yumurta sarısı alınır ve hadım edilmiş erkek koyun dişi iyi gelir. Eğer lavman yapılacaksa onların beyni, bedeni yağlarla desteklenerek kullanılır Bunun için ceviz yağı, susam yağı, inek yağı, fındık yağı, Hindistan cevizi, demir diken yağı, haşhaş yağı, kabak yağı, balkabağı yağı ve benzeri yağlar kullanılır.

Lavmanlar: hayvan başı, pişmiş piliç, boza (arpa, pirinç veya tohumlardan yapılan terkip), kuşkonmaz, fırında iyice pişirilir ve üzerine yarım kısım süt, 6 kısım yağ, mahlep yağı ve Hindistan cevizi yağından; her birinden 37 kısım olmak üzere alınır ve kertenkele iç yağı ile muamele edilip, distile edilir. Terkip hazırlandıktan sonra kokulu bitkilerle muamele edilir Bu terkip lavman yapımında kullanılır. Lavman Reçetesi: Taze demirdiken 5 ölçü, yeterli, miktarda boy otu, şalgam tohumu, havuç tohumu, terc tohumu, kuşkonmaz tohumu ile hazırlanır. Bir başka örnek: Erkek keçi omuriliği, un haline getirilmiş

testis ve beyin üzerine 2 ratl su ve yoğurt alınır ve yoğunlaşana kadar pişirilir. Ondan 2 ukiye alınıp fıstık yağı ile karıştırılıp 3 gün üst üste aç karna, orası temizlendikten sonra uygulanır. Lavman Reçetesi: O penis başının açıklığına uygulanır. Yarım dirhem kunduzhayasının içine bu terkip konup, kısımlarına ayrılana kadar karıştırıldıktan sonra 3 kısımda uygulanır. O kunduzhayasından alınan kısımla lapa haline getirilir; kurutulur, un haline getirilerek saklanır ve 1 iskerce alınıp, yarım sekerce inek yağı, pırasa suyundan yarım iskerce, pişmiş boy otundan yarım iskerce alınıp onunla gece 3 saat zorla uygulanır. Sonra 3 gün üst üste uygulanır. Güçlü Lavman Reçetesi: Koyun başı 3 veya 4 marul alınıp hepsi kesilir; lezzeti ekşidir; fırında pişirilir ve suyu ve yağı alınır. Sonra yoğunlaşana kadar pişirmeye devam edilir ve onun üzerine ceviz yağı, yeşil bitki tanesi yağları ve biraz kertenkele yağından alınıp, lavman yapılır. Bunların dışındaki uygulanabilecek bir başka lavman Akrabadin'de yazılıdır.

Yararlı Yiyecekler

Koyun eti, penisi, yağı, nohut, soğan ve az miktarda et yenmelidir. Şüphesiz ancak az miktarda etle güç desteklenmelidir; çok beslenme ve doğal olanın dışında cinsel münasebet tuzlu yiyecekler ve sütle, yeterli şekilde verilmek suretiyle engellenmelidir. Aynı zamanda tavuk, yağlı piliç ve özellikle ısırgan otu, rafadan yumurta, özellikle tarçınla, biberle, havlıcanla, kertenkele tuzuyla ve sıcak balıketiyle beslenmek yararlıdır. Onlar mümkün olduğunca soğuksa ve zencefil, biber, tarçın, karanfil ve benzerleri de cinsel münasebeti güçlendirir; şalgam, lahana, güvercin ile yağı, süt ve aynı zamanda çorba (kavrulmuş et, tereyağı, tarçın ve kokulu bitkilerle yapılır), cevizli terkipler, idrar söktürücüler, pirinç, sütle ve koyun etiyle verilir. Kuşkonmaz, tere, pırasa, balık kemiği, nane özellikle yararlıdır. Şüphesiz meni kanalları güçlenirse, meni oluşumu yoğunlaşır; arzu artar ve kara yonca ve boyotu da yararlı olur.

Bu konuda ceviz suyu cidden yarar sağlar. Onunla birlikte safran ve süt içilirse, meni çok fazla yayılıp inmez veya pek az soğan iç yağıyla yakılır ve iyice pişirilir; üzerine yumurta konur. Ancak o sıcak olmalıdır. Ekşi peynir suyu, süt ve sıcak pişmiş balık, balkabağı, hıyar, kısa (bir çeşit hıyar), kabak, taze meyveler ve hepsi taze olmak üzere

marul, hatta eşek baklası tohumları meniye artırır. Yumurta beyazı meninin artmasını sağlar ve hayvansal ürünler de, ilikler, nehir yengesi baskın olarak kendini gösterir.

İlaçlara Benzer Yiyecekler: Sütten 1 ratl alınır; onun üzerine kudret helvası 40 dirhem konur ve mutedil bir terkip oluşturup yoğunlaşana kadar pişirilir. O mutedil bir ısıtıcıdır. Ancak soğutan maddeler de 10 dirhem tarçınla ısıtıcı olabilir veya 1 ratl sütle o tarçınlı terkip karıştırılır ve bu terkip heyecanlandırıcı özelliktedir. Bu terkipten 1 kadeh içilir veya yemek üzerine su içilir ve üzerine yemek yenmez. Özellikle onun yiyeceği orman tavuğu ve koyun yağı olmalıdır. Onun kullanacaklarının hepsinin soğuk ve kuru olmalıdır.

İnekten alınan yağla yoğun şaraptan bir bardak alınıp, inek sütüyle ve fıstık yağıyla bir arada pişirilir; pişirme işlemi terkinin üçte biri kalana kadar sürdürülür. Şerbetle yiyeceklerden 2 kaşık şarapla içilir. Yine şeker kamışı 1 ratl, sert soğan 1 ratl, yoğurt 1 ratl alınıp, pişirilir; hatta yoğunlaşana kadar işlem sürdürülür ve karıştırılır ve ondan bir defalık alınacak miktar 1 ukiyedir. Yine eski kara nohut alınır ve tere suyunda pişirilir; hatta azıcık yoğunluğu artırılır; sonra gölgede kurutulur. Sonra şeker kamışı ile macun haline getirilir. Onun kadar miktardaki cevizle içecek yapılır ve uykuya yakın hastaya verilir. Onun üzerine 1 kadeh şarapla verilir veya demirhindi suyu içine konur ve güneşte bırakılır ve iyice kurutulduktan sonra öğütülüp saklanır ve sonra yoğurtla karıştırılıp kaşıkla hastaya verilir.

Yine 3 ratl yoğurt alınır ve yarım ratl kudret helvası, yarım ratl yeşil tohumlar öğütülür, kaynatılır sonra bir süre suda bırakılır ve saflaştırılır (süzülür). Bundan yarım ratl alınır ve yarım dirhem havlıcanla yalanarak verilir ve ondan bir kısım günlerce içerek tüketilir. Şüphesiz o çok yararlıdır. Yine soğan suyu, aynı miktarda balla pişirilir, öyle ki sadece bal kalır. Ondandır uykuya yakın 1 kaşık veya 2 kaşık sıcak suyla verilir. Yine un haline getirilerek, tatlı suyla karıştırılır ve yudum yudum içilir. Sonra o ezilir ve yoğurtla iyice karıştırılıp pişirilir ve yarım ratl süt, Hindistan cevizi suyu ile pişirilir ve ördek yağıyla haricen sürülür ve ondan kaynatılıp yarma çorbası gibi bir terkip hazırlanır. Bu terkip güçlü bir ilaçtır. Bundan sonra kişiye hamam yaptırılır; yasemin yağıyla organ ovulur.

Yine yumurtanın sarısı alınır ve bazen beyazı da birlikte alınıp kullanılır. Şüphesiz onunla beyazının alınması uygundur. Sonra onun üzerine ince kıyılmış soğanın öz suyu dökülür. Yine yumurta alınır ve tuzlarla ve altın rengi şarapla hastaya verilir. Yine havuç alınır ve ezilip, un haline getirilip soğan da un haline getirilir ve şalgamla birlikte alınıp iyice inceltir ve bakla, nohut ve balla ve de yumurta etle pişirilir ve sıcak altın rengi şarapla birlikte hastaya verilir. Yine bakla, nohut, fasulye alınır ve suda bırakılır: sonra koyun eti alınıp, onunla birlikte saflaştırılıp süzülür ve ondan iyi haplar yapılır. Bu saflaştırılmış madde üzerine kertenkele tuzu ve biraz boyotu, tarçın ve karanfil çokça konur. Sonra onun üzerine serçe eti ve saf (temizlenmiş) güvercin eti yayılır. Bu yapıldıktan sonra terkip saflaştırılır et de karıştırılmadan önce temizlenir. Onun üzerine tere suyu 1 ölçü konur veya terkibe onu örtecek kadar su konur.

Üç serçe beyni alınır ve cam kaptaki keskin sirke içine konur ve macun haline getirilir. Onun üzerine kendi kadar yeni boğazlanmış keçi böbrek yağı konur ve karanfil tohumu, biber, zencefil fındıkla karıştırılır ve cinsel münasebet yapmak istendiğinde bir defada yenir.

Cidden Yararlı Terkip: Serçe beyninden 20, güvercin boynundan 50 adet alınır yumurtanın sarısından 20 ve tavuk yumurtası sarısından 12 adedi, keçi et suyunda iyice pişirilir. Pişmiş terkip iyice sıkıştırılır, sıkılır ve soğan suyundan 3 ukiye, havuç suyundan 5 ukiye, tuzdan ve sıcak baharatlardan ihtiyaca göre konur; 15 dirhem iç yağından dirhem ilave edilir; ondan yemek çok yararlı olur. Kuvvetle hazmettiren sıcak şarapla kokulu terkiplerle tatlandırılmış terkipler onun üzerine içilir.

Onlar İçin Hazırlanan Tatlı: 2 kısım soyulmuş çam tohumu, tere tohumu 1 kısım, balkabağı 1 kısım alınır; iç yağı ile karıştırılır; üzerine biber, tarçın konur. Sonra baldan yeterince dökülür ve bu tatlı olarak kişiye verilir. Bir başkası: Nohut suda bırakılır veya tere suyunda bırakılır veya demirhindi dikenini suyunda bekletilir; hatta ona sonra yanmamış inek iç yağı az miktarda ilave edilir. Küçük çam tohumları gibileri de ilave edilir; onun üzerine bal konur ve macun şeklinde getirilir ve az miktarda mastika ve tarçınla karıştırılır ve tatlı olarak tüketilir. Diğer bir terkip de balkabağı balla yoğunlaştırıp, onun üzerine çam kozalağı tohumu, havuç tohumu, sivri biber, kuşkonmaz, tarçın, tere tohumu

alınır; yumuşak ve yumuşatan yağlar ve yumuşatan yağlarla havuç ilave edilir. Onun yerine yeşil tohumlar ve biraz da miskle de ilaç yapılır.

Güçlendiren İçecekler

Tatlı İçecekler: tatlı kuru üzümünden içecek yapılır; o yoğundur; bütün terkiplerden daha güçlüdür. Onun içeriği şöyledir: tere, şalgam, incir alınıp suyla pişirilir ve süzülür. Suda bırakılmış pişmiş kuru üzüm, alınır; süzülür ve bütün yukarıdakilerle eşit miktarlarda karıştırılır ve tatlandırılarak şeker kamışı ve hurma suyu ile verilir; hatta etkisi hemen anlaşılır.

Başka Bir İçecek: Demirdiken, tere, şalgam alınır; suda iyice pişirilir; suyu süzülür. Sonra her kısım için 46 kısım şeker kamışı veya kırmızı şeker, 46 kısım incir, 6 ila 6,5 kısım kuru üzüm birlikte iyi bir tatlı oluşturur ve 76 birim Hindistan cevizi unu hurma suyuyla verilir; hatta haricen uygulanır. Sonra üzüm sıkılarak suyu alınır. Güvenilir 3 grup bilim adamı şöyle bir ilaç yaptılar: tere tohumu, şalgam, ebuzeydan, kuşkonmaz, serçe dili, nar, çiğdem, ceviz tohumu, kunduz otu eşit miktarlarda alınır ve pişirilir ve soğukta uygulanır ve rahatlamayı sağlar. Bastırılmış suyla doluyken, kişi daima tahrik olacaktır.

Başka İçecek: Havuç, incir bol su ve Acem kuru üzümü suyu içinde pişirilir; süzülür ve şeker kamışı üzerine dökülür ve bir tarafa bırakılır. Hatta sıcak suyla ve güçlü demir kabın içinde bulunan özel suyla yoğunlaştırılır.

On İkinci Kısım

Çok Fazla Şehvet

Eğer beden güçlüyse, kanlıysa sağlıklı mizaca sahipse, yaşı gençse, herhangi bir zaafın izlemediği cinsi münasebeti iktidarı varsa onun için çoğunlukla herhangi bir tedbir almak gerekmez. Şüphesiz onun durumu çoğunlukla mizaçla ilgilidir. O güçtür; şiddeti önemlidir. Bilinmelidir ki çoğunun kalbi ve bedenin uyumuyla oluşur. Çok azı kötü renktedir. Bunlar penis ve ağzının zaafından kaynaklanır. Şüphesiz onları temin eden beden parçalarıdır ve perhize kabiliyetli, çalışmaya kabiliyetli yumuşak damarlardır. Onlar çekmeleri gereken soğuk suyu çekerler. Şüphesiz sıcaklık ve rutubetten oluşan çok fazla

doluluğun oluşturduğu şehveti kesmek gerekir ve keserek, dışarı atarak bu sağlanabilir. Ona sebep olan şey, menideki hiddettir. Ancak çoğalma, beden gücünün zaafı veya meni kanalının zaafı ve meni maddesini çekme zaafından kaynaklanır. Şüphesiz bu işlemle (çekme işiyle birlikte) güce bir isteklilik gelir. Bazı organların güçlenmesi söz konusu olurken bazıları zayıflar veya meni yolunda kaşıntı ve döküntü oluşur. Kadında uterus ağzında kaşıntı olur. Cinsel birleşme arzusu ve meni üfürüğünün çokluğundan bu durum ortaya çıkar.

Aynı zamanda gurultu (gaz) oluyorsa, sahibinde yoğun cinsel arzu oluşur. Cinsel arzusu yoğun olanda sevdavi hıltlar meydana gelir. Erkeğin cinsel arzusu belde hissedilip, havalara göre artar; fazla soğuk onun güçlenmesini sağlar. Kadınlarda bu durum tersinedir. Çünkü onların gücü donmuş olanlardan ve soğuk meniden gelir. Sırt üstü yatması uykusunu getirir.

Belirtiler: Bedenin sağlıklı oluşunun belirtisi ve doluluk belirtileri gizli şeyler değildir. Meninin hiddet belirtisi, onun hızlı çıkmasından ve sıcaklığından anlaşılır; idrarda sıcaklık vardır ve zaaf görülür. Belirtilerin çoğu meniden ve onun hiddetinden anlaşılır. Bedende güç olduğunda görülen belirtiler olmaz ve çok fazla kana benzeyen şey menide vardır. Bazen menide zafiyet vardır. Ancak gece sık sık rüyalanma (meni ifrazatı) görülür. Bu çoğunlukla görülen bir durumdur ve bedeni zaafa düşürür. Arzuda artış olduğunda kaşıntı onun belirtisidir. Bazen şehvet çoktur ancak sıvı yoktur ve cinsel münasebet sıkıntı verir. Üfürük alametleri şiddetli cinsel arzuyu gösterir ve üfürülen maddenin ve sevdaviye benzer üfürülen, dışarı verilen mizacın oluştuğunu gösterir.

Tedavi: Sıcak hıltların doluluğundan olan şehvetin ilacı kan almadır; besini kesmedir; soğutmayı beslemektir; rutubetli doluluk oluşturmaktır; sıcak kurutucu olan maddelerle tedavi yapmaktır. Cinsel münasebet ilaçları meni ilaçlarıyla verilir. Çünkü onlar idrar yoluyla kanallara ulaşırlar. Meninin şiddetli, yoğun olmasının tedavisi hıltları değiştiren ve onları soğutan maddelerle yapılır. Örneğin sarıyonca, eşek baklası, onların tohumları, hindiba, kabak, pırasa ve meyvesi, taze kişniş alınıp onunla yakı yapılır. Nilüfer, yeşil sebzeler ve kefen bezi alınır ve de soğuk yağlarla ve taze rutubeti kesen öz sularıyla

ve taze kâfuruyla pişirilir ve kişiye içecek olarak ve haricen, sırtına uygulanır. Soğuk su içirilir ve keten bezi üzerinde uyutulur ve benzeri uygulamalar yapılır. Yiyecek olarak mercimek, eşek baklası, limon verilir. Ona sindirimi güçlendiren haplar da verilmelidir.

Bu yoğunluktan meni oluşur. Onun tedavisi de meni kanlarını soğutmaktır. Onları soğutan maddeleri zikrettik. Fazla arzudan oluşan kaşıntı ve döküntüyü önlemek için kan alma ve dışarı atan sıcak maddeler kullanılır; onlarla tedavi edilir. Onlar mizacı değiştirir ve zikredilmiş soğulmuş kokulu maddeler verilir. Bazen uyuşturuculara ve güzel kokulu maddelere ihtiyaç vardır; örneğin banotu, baldıran otu, yaprağı kullanmak ve soğuk suda bırakmak gibi. Kişiye üfürük yapanlar maddelerden verilir ve şiddetli sıcaklığı soğutanlarla ilaç yapılır; hatta güçlü sıcak üfürük ve kuruluk oluşturan ve yoğun şekilde soğutanlarla oluşturulan çözeltiler ve sevdavi dışarı atan maddeler verilir.

Soğuk Meniyi Kurutanlar: Mercimek ve suyu, özellikle kendir tohumu ve kendir sıcak olarak, nilüfer, kişniş, eşek baklası, taze hurma suyu, çökelek ekşisi, kestane unu, sirke, marul tohumundan terkip hazırlanır. Bazen meni yoğun olursa cinsel münasebet kesilir. Yağlardan zeytinyağı meniyi azaltır. Onun artması için su yosunu, haşhaş, çöpleme, ban otu terkipi testisler ve makat üzerine uygulanır. Aynı zamanda yıkanmış üstübeç, kurşun kiri, mermer (cimolite), sirke ve yine terkip şeklinde soğutucular; maydanoz tohumu, ban otu tohumu, hıyar tohumu, hindiba tohumu, keten tohumu, kuru kişniş, kuru nilüfer; hepsi keten tohumu ile birlikte un haline getirilir ve o tozdan alınır. Cinsel arzusun düşmesinden korkulursa bu ilacın onu çektiği tecrübeyle belirlenmiştir.

Sıcak Meniyi Kurutanlar: Pişmiş veya pişmemiş kara kimyon, dereotu tohumu, sedef otu tohumu, beşparmakotu, yarpuz, sütleğen otu, mavi kabuklu yonca, yabani anason, sarı sakız, kimyon cidden meniyi kurutur. Eğer o kişi sıcak mizaçlıysa sirkeyle içmelidir.

Terkipler: Pişmiş veya pişmemiş çam tohumundan onar dirhem, nar suyu ve gül suyundan; her birinden beşer dirhem sedef otu tohumu 7 dirhem, beşparmak otu tohumu 5 dirhem alınıp dövülür ve elenir; çam tohumu ve diğer ilaçlarla doldurulup, cinsel münasebet üzerine yardımcı olarak verilir. Yine dereotu 3 dirhem, marul, eşek

baklası dörder dirhem, mercimek suyu ile içilir. Yine sedef otu, kunduzhayası, ban otu eşit miktarda alınır ve şarapla karıştırılıp içilir.

Yine sedef otu 1 dirhem, anason 1 dirhem, kunduzhayası, beyaz banotu; her birinden 2 dirhem; kırmızı gül, nar suyu 3 dirhem alınıp toz haline getirilip, ondan soğuk suyla 2 dirhem içilir veya şarapla karıştırılır. Yine süsen kökü 2 dirhem, sedef otu tohumu 3 dirhem, nar suyu 2 dirhem alınır; 2 dirhem ekşi süt suyu ile verilir. Yine marul tohumu 3 dirhem, sedef otu tohumu 2,5 dirhem, 2 dirhem ballı sirkeyle içilir. Yine sedef otu tohumu 1 dirhem nar suyu, 2 dirhem beşparmak otu, 1 dirhem içilerek alınır. Yine sıcak terkip kuru hurma, dağ çöplemesi, sarısakızdan; her birinden 2 dirhem, sütleğen yarım dirhem, sedef otu tohumu ve yabani anason, beşparmak otu; her birinden 1 dirhem bir araya getirilir ve 1 dirhem içilir. Yine yabani kendir tohumundan 8 miskal, beşparmak otundan 5 miskal; hepsinden yapılan şerbetten 1 miskal içilir. Siyah şarap kabız yapar. Ancak eskiler onu çok metheder.

On Üçüncü Kısım

Meni Akışı, Harabiyeti (Spermatorrhoe) ve Kesilmesi

Meninin akışı, meni kanallarından böbreklerden, koruyucu kaslardan veya başlangıçtaki onu koruyan kaslardan kaynaklanır. Meninin çokluğu, cinsel münasebetin azlığından çok fazla meni iner. Eğer meni çok inerse ve kanallarda çok birikim olursa, meni kanallarını harekete geçirip bir defada içindekileri atmak ister; meninin atılacağı kanalların açılması gerekir ve onların açılmasıyla fazlalık atılır. Meninin ince olanı tamamen süzülür, ancak onun hiddeti ve keskinliğiyle kanalları gevşetir. Onun tabiatı dışarı atmaya meyillidir.

Ancak meni kanallarında olanın sebebi ancak kötü mizaç sebebiyle oluşan tutma zaafıdır veya defetme gücünün şiddetinden veya titremeden oluşan hastalıktan dolayı ortaya çıkan tutma zaafıdır. Bu uzayıp hoş olmayan hareketlerden zarar görür; dışarı atma tahrik olur ve meni dışarı atılır; meni bir başka yere atılır. Kusmayla yemeğin mideye gitmesinden kaçınılması gerekir; genellikle kendisindeki titreme onu zorlar. İlinmelidir ki kanalın titreşimi ve kasılması demek kanalın titreşimidir. Makat kasının titreyip kasılması kötüdür. Çünkü

makat kası pis maddeler için yaratılmıştır. Oradaki kaslar zorlanır. Ancak makat kaslarının gevşemesi, dolmasına veya bağırsaklarda görülen genişlemeye bağlıdır.

Ancak makattaki koruyan kasın titreşip, kasılmasıyla ve gevşemesiyle de meni atılmış olur. Ancak buna böbrekler de sebep olabilir. Bazen yağdan dolayı cinsel arzunun en tepesinde veya çoğu cinsel münasebetin en tepesinde görülür ve meninin tamamı çıkar; sonra ondan idrarla birlikte orada birikmiş olan ve onunla alakalı şeyler de çıkar. Bu durum beden gücü açısından kötüdür. Ancak sebep cinsel münasebetin devamındakiler ise, örneğin cinsel münasebetteki düşünce onun oluşumundan duyulanlar gibidir veya cinsel münasebet olduğunda iştihâ oluşur; örneğin burada meni organları harekete gelir; onun hareketleri hafif bir şekilde tahrik olup meni dışarı çıkar veya güçlü bir şekilde meni aşağı iner. Gevşemiş uterus ağzından onun içine atılır. Meni kanalları bunlardan sonra zikredilen sebeplerle zayıflar.

Belirtiler: Eğer sebep meninin çokluğu ise onun zaafı söz konusu olmaz; onunla cinsel münasebetin çokluğu eksilmez, ancak beden zayıf düşer ve de meni kanalları da zayıf düşer. Bu da meni atımının fazlalığını ve tırmandığını gösterir. Onun vücudunda zayıflık oluşur. Meninin inceliği belirlenir. Onun çıkışındaki şiddet ve keskinliğinin sebepleri belirlenir. Bazen onunla birlikte yakıcı idrar olur. İdrarın rengi sarıdır. Onun arkasından oluşan sebepleri yiyecekler ve hareket belirler. Penisteki zaaf ve onun gücündeki zaaf sebebiyle cinsel birleşme olmaksızın meni inişi olur. Aynı zamanda orada rahatlatma ve gevşeme vardır. Titreme ve kasılmayla cinsel birleşim olur. Aynı zamanda yoğun defetme gücü olmalıdır. Bunun dışında gevşeme ve titreyip kasılmanın kendi belirtileri vardır.

Tedavi: Onlara az yiyecek verilir. Ancak biz titreyip kasılma ve gevşeme için ilaç zikrettik ve sen onları biliyorsun. Ancak onun (meni) inceliğini tadil eden ve kurutarak ısıtan ilaçlar da verilmelidir. Yine yiyeceklerden yoğunlaştıranlar, örneğin bahat (pirinç, süt ve tereyağı karışımı) ve herise (buğday, et, tereyağı ve kokulu bitkilerden yapılan çorba) verilir. Ancak tutma gücünü desteklemelidir. Senin bildiğin şerbetler ve katı maddelerle kabız gücü desteklenmelidir.

Ancak merhemler ve rahatlatıcılarla uyuşturucularla da desteklenmelidir. Nane, yoğun meni için yararlıdır ve organlara hâkim olmakla destek olur. Eski kavimlerin yazdıklarına göre, çok fazla meni mürekkep ilaçlarla tutulabilir. Ancak ben bunun meniyi fazlasıyla artırmasından korkarım.

On Dördüncü Kısım

Çok Rüyalanma

Rüyalanmanın sebebi çok fazla meni akıntısı ve meninin hareketidir. Bazen meni sadece uykudayken hareket eder ve özellikle kafa arkasına yaslanarak uyunduğunda bu şikâyet çok ortaya çıkar. Onun tedavisi rüyalanmanın da tedavisidir. Sırtın üstüne kurşun pala (geniş kılıç) koymak yararlı olabilir. Ancak bazen bu uygulanma böbreklere zarar verebilir. Bu durumda soğutulmuş örtü koymak ve söğüt yapırakları üzerinde uyumak yararlı olur ve benzeri tedbirler uygulanır.

On Beşinci Kısım

Meni Azlığı ve İplik Şeklinde Meni

Buradaki meni akışının azlığının sebebi, normal meni akış sebeplerimiz zıddı olur. Kişi perhiz yaptığında bu tip meniyi çeker. Onun tedavisi cinsel münasebet ilaçlarıyla ve rutubetleri ortaya çıkaran ilaçlarla yapılır.

On Altıncı Kısım

Cinsel Münasebete Zarar Veren Tedbir ve Cinsel Münasebetin Terki

Bunun gibi hastalığı olan kişiler öncelikle midesini güçlendirmelidir. Mide kısmında zikredilen yakular ve kokulu bitkiler ve içecekler alınmalıdır. Menisi eksik olanlar zikrettiğimiz soğutan ilaçları cinsel organları üzerine uygulamalıdır ve meniyi artıran soğuk içeceklerden içmelidir. Titreyip, ürperen kişiler aldıkları şeyler rahatlatan ve yayan şeylerdir. Meni oluşturan her şeyi terk etmelidir. Beden perhizi yapmalıdır. Mesela taptap vurma, solucan, taşın kaldırılması gibi durumlarıdaki gibi yapılır. Az cinsel münasebet yapılmalıdır. Eğer ilk gece cinsel münasebet yaparsa bir gün veya iki gün sonrasının uykusu vaktine kadar

veya sonrasına kadar uykuya yerini bırakmalıdır. Bu sırada düzelir ve sonra uyku cinsel münasebeti izler. Sonra birkaç gün cinsel münasebet derece derece terk eder. Cinsel münasebet gücünü toplar ve cinsel münasebet yapabilir. Zaafını gidereceği yiyeceklerle beraber, ekmek ve şarapla ona eski cinsel gücünü kazanmasında da yararlı olur.

On Yedinci Kısım

Cinsel Münasebetin Kısa Olmamasının Önlemleri ve Zaafi veya Görmeye, Hislere, Başa ve Sinirlere Zararı ve Oluşturduğu Titreme

Bu kişilerin az çok iyi besinlerle bir düzene sokulup sakinleştirilmesiyle ilgilenilmelidir ve hamamlar, güzel kokulu otlar, üstüne örtülen örtüler, uyku, cinsel münasebeti bırakmak, yağmur melodisiyle ferahlamak olmalıdır. Keçi sütü, inek sütü onu destekler ve onu ayağa kaldırır. Eğer onu aç karına yerse, sindirebilecek kadar yerse ve sonra uyursa onların uygun bir perhiz yapması gerekir. Eğer mitridatus veya miste ilacı ve onun heyecanını uyuracak ilaçlardan çok fazla alırlarsa, şüphesiz beyninin etkilenmesi sebebiyle görmesinde zaaf oluşur. Bundan dolayı başa menekşe yağı gibi yağlar uygulanmalıdır ve onunla birlikte burundan çekilen ilaçlar (sternuatory) veya burun damlaları uygulanmalıdır. Yosun suyu (azib suyu) alınıp, onunla göz banyosu yapılmalıdır. Ancak titreme varsa, rahatlatmak için çok miktarda rutubetli madde alınmalıdır; örneğin ebucehil karpuzu suyu ve eşekhiyari suyu, kantaron gibi. Bundan başka sinirlerin güçlü merhemlerle, içinde amber ve misk, kustus yağı, sümbül, süsen, Hint selvisi, mahlep, ardıç ve bütün içinde tutma özelliği olan yağlar uygulanır. Bunlarla titremeye karşı merhemler yapılır. Bunun dışındada titremeden sonra, içinde 1 ukiye mercan köşk suyu ve tahammül edebileceği kadar mercankök suyu konmuş çavşır içirilir.

On Sekizinci Kısım

Cinsel Arzu ve Şehvet Düşkünlüğü (Priapsim)

Penisin bu durumunun yakın sebebi çoğunlukla cinsel münasebet organları bölgesinde çok fazla yeldir. Ancak sinir boşluğunda soluğun (nefes) çok olmasından bu durum oluşur veya arter veya venlerde

veya bütün faaliyetlerde fazla nefes olmamasından ortaya çıkar. Buradaki madde çok rutubetli yeldir; onun biraz sıcaklığı vardır. Meni kanalındaki madde sabit ve sağlamdır; meni ondan oluşur veya sabit değildir. O sabit değilse yelden oluşmuştur ve soğukluğundan dolayı güçlüdür, ancak yoğundur.

Başlangıç sebebi ve yüksek sebeplerin faili belirlenir. Mesela penisin derisinde olanlar gibi, deride eriyip çözülmeye engel olan yoğunluk oluşur; bilinen çaba sonucunda penis ağzı açılır. Bu durum çok soğukta kalanlarda ve uzun süre cinsel münasebetten uzak olanlarda görülür. Meni tahrik edildiğinde kuvvetli yel oluşur ve bazen şehvet düşkünlüğü oluşur.

Bütün bunlar daha önceki sebeplerden anlaşılır. Ancak onlara uygun ve üfleme oluşturan yiyecekler verilir. Örneğin nohut, üzüm, beyaz ilik ve iki işi bir arada yapan tere gibi ve meni oluşturan şarap gibileri verilir. Ancak durumlar ve şekiller, örneğin kafa üstü uyku çok olur ve yelle meni dışarı atılır. İki yan, bel kısmı yoğunlaşır ve damar ağızları açılır.

Ancak şehvet düşkünlüğü oluşur. Çünkü bağırmanın şiddetlenmesiyle, yoğunlaşmasıyla arzu güçlenir ve öyle kalır ve penis değişir ve şehvet ve ihtiyaç yoksa bundan sonra ihtiyacın oluşturulması söz konusudur. Bazen peniste etkileşim olur ve büyür ve değişir ve uzar; birçok maddenin de desteği ile ereksiyon oluşur ve büyüme sebebiyle sıcaklık oluşur. Bu söylenen şeyler bu hastalık sahiplerinde, peniste olursa, söylenenlere göre, penis için zevkli olur. Bu hastalık tedavi edilmezse zaman zaman meni kanallarında uzama oluşturun ve sıcak şişler oluşturun öldürücü olabilir.

Belirtiler: Sen onun belirtilerinin çoğunu anlarsın. Bunun için temel amacına doğru yönelip onları belirlersin. Bilmelisin ki, bu hareket penisin içinde oluşur Onlar çoğunlukla penisin ön tarafında gerilim oluşturun. Şüphesiz, aynı zamanda, bu durum penisin kabiliyetinden kaynaklanır. Onun arterleri ve meni kanallarında meni oluşur.

Tedavi: Bizim zikrettiğimiz, üförmeye (ereksiyon ve heyecanlanmaya) mani olan içecekler ve kokulu şeyler yararlıdır. Ancak aşırı cinsel münasebetin tedavisi için kullanılacak ilaçlar kusma, ishal olmaksızın dışarı atan ilaçlar ve kan almadır. Elbette yukarıda zikredilen maddenin dışarı atılmasından korkulur. Bundan dolayı tap

tap diye vurarak o kısımla oynamamalıdır; yüksek organlarda perhiz veya benzeri hareketleri yapmamak gerekir. Cinsel münasebet yapılmamalıdır; terk etmelidir. Zorunlu olarak cinsel münasebet zarar veriyorsa terk etmek gerekir. Sonra soğuk suyla soğutmak ve üstüne gül ve söğüt yaprakları serpmek gerekir; kokulu bitkilerle koku oluşturulmuş kefen bezi, zikredilen güçlü soğutucularla uygulanır. Kasık üzerine saf kurşun konur ve soğutan içecekler verilir; nilüfer, kâfur, marul ve birçok besinler verilir. Bunlar arasında ve sonra yol yapan maddeler azaltılır. Şiddetli ısıtmayan, ince latif maddeler verilir; örneğin papatya, beşparmak gibi bitkisel yağla ovmak gerekir. Aynı zamanda sedef otu, beşparmak otu ve benzerleri uygulanır. Sonra uygulamayı kesip biraz hafif beyaz şarap içmelidir. Cinsi münasebeti terk etmelidir ve onunla ilgili düşünceleri ve arzuyu harekete getirecek her şey terk etmelidir. Ancak eğer fazla cinsel arzunun sebebi cinsel münasebetin terk edilmesi ise onun tedavisi de cinsel münasebettir. Örneğin mercimek gibi kanallarda akışı sağlayan maddeler kullanılır ve ekşi şeyler artırılmamalıdır; onlardan fazla verilmemelidir. Bazen bunlar üfürük oluşturur.

On Dokuzuncu Kısım

Azibut (Cinsel Münasebet Sırasında Dışkı Atımı)

Eğer kişi meninin inişi sırasında, birden dışkı atımı yaparsa ve makatta dışkı varsa, makat onu tutamazsa çoğunlukla cidden şehvet düşkünlüğü hâkim olur; cinsel arzusu artar ve cidden ruhlarının çözümlmesiyle rahatlar. Çoğunluğunun bedenleri yumuşar.

Tedbir: Kasları güçlendiren ve kabız yapan yakı ve merhemler kullanılmalıdır. Örneğin özellikle sümbül yağı, selvi yağı ve ardıç yağı gibilerinden yapılan merhemlerle cidden iyi olan kehribar alınır; Arap zımkı, süsen, kuru kına alınır ve ayva yağı ve kına yağı ile merhem yapılır. Daima makat kasları üzerine uygulanır. Özellikle cinsi münasebetten sonra kullanılır ve içerek alınan ilaçlardan biri koruk suyu, mazi, kendir, nar suyundan yapılır. Yine kabız yapan yağlarla da ilaç yapılır. Denir ki onların yiyecekleri soğutan besinlerden oluşmalıdır. Onlar hafif şeyler yemelidir. Bu anlamda, konuyla ilgili bir görüş yoktur. Eğer burada kabız yapan yiyecekler yenmelidir demek iste-

niyorsa, söylenen doğrudur. Aynı zamanda zikredilen soğuk yağlarla lavman burada, bana göre, yararlı olmaz. Muhtemelen bizim zikrettiğimiz o şey yardımcı olur. Şüphesiz meninin hiddetinin kesilmesi ve kalplerine ve beyinlerine yararlı olur.

Yirminci Kısım

Ebne (Meni Akışında Zaaf Oluşması)

Ebne aslında bir hastalıktır.²⁸⁹ Erkeklerde cinsel münasebet alışkanlığı varken, zaaf oluşması anlamına gelir. Erkeğin şehveti çoktur; meni akışı vardır ve tahrik olmadan çok meni akışı olur. Kalp zaafı oluşmuştur ve zaaf aslında yayılır veya zaaf vardır, çünkü cinsel münasebet alışkanlığı vardır. Onun cinsel münasebet isteği de olur, ancak ona yetecek yeterli gücü yoktur veya cinsel münasebet yapacak gücü zaaf gösterir; zayıftır. O birleşmeye istek gösterir. O kişi 2 kişi arasındaki birleşmeyi görerek o da birleşmeyi arzu eder; o birleşmedeki kişilerden birisinin kendisi olmasını arzu eder. Ancak onun arzusu harekete geçmesi ve meni inişi cinsel münasebet sırasında oluşur veya hayalle meni inişi olmayabilir ya da hasta kişinin cinsel organı ereksiyona geçer ve görevini yapmayı başarır. Bazılarında şehvet, organın hareket etmesini sağlar ve eğer birleşme olursa tahrik olur; cinsel organ hareketlenir. Ancak erkek acele eder. Kadındaki meni inişi gecikmelidir ve gerekli olduğunda başka zorunlu hareketler kalır. Nesil oluşmaz. Yine onun cinsel birleşme arzusu kalır. Ancak kadın şehvetini korumaz; kendi nefsini yeniler. Bundan dolayı kadında meni inişi olmaz; arzusunu korumaz. Nefsindeki ruh hali hafiftir. Gerekli olan dışında başka bir şeye rastlanmaz. O halde hastalık sahiplerinin bir kısmı inişin keyfine bayılır ve onu yerine getirir. Bu tahrik kendi filllerinden veya başkalarının hareketlerinden kaynaklanabilir ve genel olarak arzusunun düşmesinden, tabiatının kadın gibi hareket etmesi ve alışkanlığın bozuk olmasından ve mizacın kadınsı olmasından ibarettir. Bazen bazılarının organları cinsel organlarından daha güzeldir.

²⁸⁹ TM: Ebne, kaybolmuş anlamındadır, ancak mebune ilkin veyahut ikinci kısımda ismi mefuldür. Mantunne ve mütehhim manasına hayzde ve şerde istimal olunur. Matluk zikrolunup humebun denilse şer ile müttahizdir ve muid beder demek murad olunur. Keza efhum fi'l-Kamus

Bilinmelidir ki, bu söylenenlerin dışında, başka söylenenler doğru değildir. Cahil insanlar bu hastalığı ilaçla tedavi etmek isterler. Şüphesi onların hastalığı ve humması doğal değildir. Şüphesiz sıkıntılardan açlıktan, uykusuzluktan, kötülükten, dövmeden doğan şehveti kesmekte ilaç yararlı olabilir. Bazıları şöyle demişlerdir: en kabul edilebilir sebep penise gelen his siniridir. Bu sinir penisin kökünde 2 ince dala ayrılır; onlar penis köküne bağlıdır ve onun dallarından kalın olanı kıkırdağa yönelir ve diğer dal yoğun bir şekilde²⁹⁰ uyarılmaya ihtiyaç duyar. Hatta şehveti arttıkça penise yayılır. Ona böyle muamele etmek gerekir. Bu şey hakikat olmaktan uzak gibi görülür, ancak ilk söylenen doğrudur. Bir grup hekimin söylediğine göre, zevk ilmi konusunda kötü başlangıcı olan bir sanattır. Cinsel münasebetlerle ilgili anlatılan hikâyeler vardır.

Yirmi Birinci Kısım

Hermafrodit

Şüphesiz kişide ya erkek organları ve bazılarında dişi organları vardır. Bazılarında ise ikisi de bulunur; onlar hermafrodittir. Ancak onlardan biri gizlidir. Bu organlardan birisi zayıftır; diğeri onun aksidir. Onlar idrar yaparken birini kullanır. Diğesine nakletmesi söz konusu değildir. Çoğunlukla hermafroditin tedavisi gizli organı kesmek ve cerrahi tedavi ile olur.²⁹¹

Yirmi İkinci Kısım

Cinsel Birleşmenin Keyfi ve Oluşturduğu Baskı ve Sıcaklık Konusunda Hekimin Verdiği Hatalı Bilgi

Hekime göre cinsel münasebet sırasında penis büyür ve kadının cinsel organında baskı yapar ve de bu baskı kadına keyif verir ki bu da neslin devamını sağlayan sebeptir. Küçük penis kadına zevk vermez. Çünkü dengeli bir şekilde meninin inişini sağlayamaz. Eğer meni inmezse, çocuk olmaz. Bazen kadın erkekten nefret eder ve başkasını

²⁹⁰ TM: hissi az olduğu için

²⁹¹ TM: Yirmi İkinci Kısım; Nisvanın Kabli Tazyik ve Teshinleri Kısımında Yararlı Olan Tedbir

ister. Kadının giriş yolunun darlığından dolayı da eşi başarılı olamaz. Ayrıcamenin hızlı inişinden de kadın zevk almaz. Herkesin kendine uygun olana ihtiyacı vardır. Aynı zamanda zevk alabilmek için acele etmemek gerekir. Genellikle kadın menisinin inişi geç olur. Nefsi bulunduğu halde korumak ve gönderilenlerin de korunabileceği şekilde arzusunun kalmasını sağlamak gerekir. Sonuç alabilmek için kadının arzusunun olması gerekir.

Yirmi Üçüncü Kısım Erkek ve Kadının Zevk Alması

Erkek ve kadın cinsi münasebetten zevk alması için ağza kuşkonmaz salgısı (özü), Hint biberi özü, helile balı, iyi kalitede bal ve mahmude otu içine konup zencefil ve biber de yine balın içine konarak terkip penis ağzına uygulanır; özellikle de bu terkip penisin son yarısı üzerine uygulanır. Şüphesiz bu terkibi bir veya iki kere uygulamak yararlı olur.

Yirmi Dördüncü Kısım Penisi Büyüten Şeyler

Penisi bitkisel yağlar, hayvansal yağlarla birlikte büyütür. Sonra onun sertliği yırtıcı olur. Onun üstüne süt dökülür; özellikle de koyun sütü dökülür, böylece kanın oraya çekilmesi sağlanır. Sonra kanı çekmesi için üzerine zift konur ve gevşemesi engellenir. Söz konusu yağlarla yağlanır.²⁹² Zevk kısmındaki açıklamadan, sen ziftten alınan zevki öğrendin. Bu organlara kişideki süs denildiğini de bilirsin.²⁹³ Burada kan pıhtısı oluşur. Bu kurursa ona solucan ve çeken bir örtü uygulanır; sarmaşıkla kapatılır. O yumuşar. Ona reyhan suyu uygulanır. Kan pıhtısı için Hindistan cevizi ve onun suyu konur ve bu terkip 7 gün bir tarafa bırakıp, terk edilir, öyle ki kurur ve o penis üzerine uygulanır.

²⁹² TM: Özellikle penisin son yarısı taltih çok lezzet (tat) olur. O ilaçlarla yalnız kemereyi taltihle çok yarar olmaz.

²⁹³ 14TM: *Mülezzezat er-Ribar ve İbad*: Kadın ve erkeğe bütün olarak lezzet verir. Ağzında hıltit ve kebabe alınıp kimsenin agreti suyu ve emlec balı ve sakamonya macun kılın (yapın); bal ve zencefil ve biberile bal; bu şeylerle o aletler taltih olunur.

Zorluklar: Öd, Hindistan selvisi, karanfıl, kuru üzüm, fındık, nar karışımı biraz miskle karıştırılıp meysüsen (bir çeşit süsen) içine daldırılmış sofla uygulanır. Yine biraz yabani mazı 1 kısım, bataklık sazı meyvesi 1 kısım yoğun şekilde un haline getirilir ve 1 ölçü şarapla karıştırılır. Şüphesiz o yararlı olur. Yine çam kabuğu un haline getirilir; ondan 4 kısım alınır; şaptan 2 kısım, Hint selvisi 1 kısım, reyhan şarabıyla pişirilir ve keten örtüye konur ve uygulanır. Penis başının kapanmasının sürekli hale gelmesi engellenir. Bu tedbir bir defa ve ilk ve son olarak alınır. Şüphesiz o iyi bir terkiptir.²⁹⁴

Cinsel İlişki Öncesinde Kullanılacak Isıtan Maddeler: Sirke ve misk kaynatılır; safran, reyhan şarabı içinde kaynatılır; yanmış keten onun içine konup hastaya içirilir. O çok iyi bir terkiptir. Bu durumda yabani kimyon çok yararlıdır.

²⁹⁴ 15TM: Onlar bir defa sonra bir defa ihtimal olunur. Çünkü bu tedbir bekareti iade eder. Aynı şekilde sanavberin kışrı-medkuki (kabuğu kaldırılmış, alınmış, soyulmuş) 4 kısım, şebb 2 kısım; bu zikredilenler alınıp şarab buharında pişirilir. O pişmiş olan hark-ı kettan ıslatılıp ihtimal olunur ve gerekir ki o pişmiş olanmışdude (meşdude) er'-re's ona içinde hıfz-ı vahide (korunup) sonra bundan bir birim alınır; cidden iyidir.

İKİNCİ MAKALE CİNSEL MÜNASEBETLE DOĞRUDAN BAĞLANTISI OLMAYAN ORGANLARIN HALLERİ²⁹⁵

Birinci Kısım

Testislerin Sıcak Şişleri ve Onların Yakınında Olan Şişler

Bu şişlerin bazıları testisin kendisinde ve bazen de onun kesesinde olur. Kesede olan şişe dokunmak mümkündür. O testisin katılaşması olarak tarif edilir. Onun durumu testisin renginden ve yumuşaklığına bakılarak anlaşılır. O şiş testisi zorlar, bundan dolayı da varlığı hissedilir. Kitle testis torbası içindedir. Bazen onunla birlikte ateş de görülür. Şüphesiz o şerefli bir organ olup, kalple de yakından ilgilidir. Çoğunlukla testis torbası düşmesi, sarkması olur. Sonra geri döner ve eski halini alır ve testisler asılı kalır; testis torbası oluşup etlenir ve içinde testisin olduğu kese oluşur. Ancak bu önceki gibi değildir; testiste yenme vardır. Zorunlu olarak yenen testislerin yenilenmesine ihtiyaç vardır. Çoğunlukla testis şişiyle birlikte öksürük de oluşur; bunun sebebi oluşmuş olan öldürücü maddenin göğüs tarafına gitmesidir.

Tedavi: Testiste şiş varsa kan almak gerekir. Doğal olan hâkim olmalıdır. Testiste sorun olduğunda alt tarafından tedavi yapmak gerekir. Tedavide yabancı hayvanlardan alınan maddelerden yapılan ilaçların büyük yararlı olur. Bu alınan madde vücuttaki atılması gereken maddeyi makata çeker. Bazen el damarlarından kan alındıktan sonra testis damarlarından da kan alınmasının yararı olur. İlkın ağrıyan kısmı görmek gerekir ve o taraftan kan alınmalıdır. Eğer testisin 2 tarafında da (2 testiste de) ağrı varsa 2 elden de kan alınmalıdır. Hastaya hafif besinler verilmelidir. Et ve benzeri yiyeceklerden kişi uzak tutulmalıdır. Nazik tedbirler alınmalıdır. Öncelikli olarak organında yırtık veya fissür olan kişiye sirkeyle karıştırılmış gül suyu, soğutan ve soğuk olan bitki öz suları ve salgıları içinde verilmelidir. Onlar birbirine zıt maddeler içinde verilir; örneğin yakular ve kokla-

²⁹⁵ 16TM: Hekimin Zikrettiği Üzere İkinci Makale Bahtan Başka Ağna-i Tenasülün Halleri Saire fusulü müştemiledir; fazlalıklarla ilgilidir.

narak alınan ilaçlar gibi. İt üzümü suyu ve kabak suyu ve de özellikle hurma suyu gibi; hindiba suyu, arpa unu ve bakla gibi; gül yağı ve safran gibi; yine fener çiçeği, arpa unu ve mercimek unu gibi. Yine hurma yaprağı, arpa unu ve safran gibi; bakla unu ve gül yağı gibi bir terkip uygulanır. Fener çiçeği yaprağı ve bakla unu ve menekşe unu eşit miktarlarda alıp ondan ekmek yaptık ve haricen, yakı olarak kullandık.

Eğer ateş ve ağrının her ikisi de çok fazla ise zıtlarıyla karıştırılan terkipler uygulanmalıdır. Örneğin üstübu ve ban otu uygulanır. Eğer onda sertlik varsa veya başlangıcı komşu organları rahatsız ediyorsa, sıkıştırıyorsa, onun için köklü tedbirler almak gerekir. Örneğin bakla unu, papatya, hatmi, keten tohumu öz suyu ve aşağıda verilenler gibi. Örneğin arpa unu balla ve suyla karıştırılarak verilir. Yine lahana suyu, arpa unuyla ve beyaz turp ve gül yağı ile verilir.

Ancak onun çözülmeye ihtiyacı varsa (şişin) denenmiş olan iyi terkiplerden bir şöyledir: Parçalanmış, ufalanmış Acem üzümü ve kimyon pişirilip ondan yağla birlikte yakı yapılır veya lahana yaprağı, pişmiş boyotu, bakla unu, ufalanıp dövülmüş Acem üzümü ve kimyon şarapla karıştırılarak yağla uygulanır veya arpa unu, sirke içinde bırakılmış inek bağırsaklarıyla ve kimyondan biraz alınıp it üzümü suyundan veya hurma nevinden olanlardan eşit miktarlarda alınıp sirkeyle macun haline getirilir veya beyaz lahana külü veya sarısıyla veya yabani pırasa köküyle ballı şarapla veya süsenle merhem kıvamına kadar pişirilir veya suda bırakılmış kuru üzüm 5 ölçü, yeşil bitki tohumları kaynatılmış olarak 5 ölçü ve kimyon 1 ölçü, lahana 7 ölçü, çam özü 3 ölçü alınıp, balla macun yapılır.

Yine şiş ve kötü yaralar için zeytinyağı içinde gümüş ısıtılıp uygulanır; hatta kıvam kazanana kadar işleme devam ettirilir. Sonra onun üzerine mum ve rezene konur ve sonra kullanılmak üzere kaldırılır. Yine bitkisel öz suları ve amonyak zamkı eşit miktarda alınır. Süsen yağı, inek iç yağı ihtiyaca göre, alınır ve yine nane kökü ile buğday, arpa ve şarapla yapılan terkip ve yine boyotu, keten tohumu, su ve balla yapılan terkip yararlı olur. Yine eski şarap, kurtlu buğday ve arpa ile yapılan terkip de yararlıdır. Yine bizim soğuk şişlerde zikrettiğimiz terkipler de yararlı olur. Yine güçlü şişler için pişirilen ve

soğuk olanlar için testislerdeki yeli gideren ilaçlar verilir. Kara nohut ve benzerleri, bir kısım yanmış akrep alınıp onlarla yakı yapılır ve biraz zambak yağının penis ağzına uygulanmasının yararı vardır; özellikle soğutmak için yararlı olur. Aynı zamanda kokulu yağlar penis üzerine uygulanır. Eğer şişin açılması gerekiyorsa testis torbası yan tarafından açılmalıdır; ancak makata doğru meyilli bir açma olmalıdır. Bazen penis ağzından misk ve zambak yağı zerk edilir veya kadına zambak yağı verilir. Bu ilaçlar yeterlidir.

Testislerdeki Soğuk Şişlerin Tedavisi: Burada daha çok iki kalça arasındaki kötü durumda bulunan şişler, orada sıvı birikmesi ve sıcak şişlerde zikredilen ilaçlar kastedilmektedir. Burada bakla unu ve boyotu 3er ölçü alınır. Yine sıvıları tutan lahana, incir 5 adet alınır ve su içinde pişirilir, hatta ilaç haline getirilir; onunla yakı yapılır. Bundan daha güçlüsü kara nohut unu, bakla unu, kimyon böbrek yağı, papatya, sarıyonca ve mumla yapılan ilaçtır. Ondan merhem yapılır. Yine bir başka terkip: Yahudi balsamı ve benzerleri konup hastaya karışım halinde uygulanır. Kadının uterusu ağzına (uvula) zambak yağı damlatılır; fevkalade yararlıdır. Yine mastika, geven otu karıştırılıp zambak yağı içine konulur; onun üzerine yumurta ilave edilir. Dışkı yağı, özellikle şişlerin tedavisinde etkindir veya zambak yağı ile misk alınır penis ağzına damlatılırsa yararlı olur.

Testislerdeki Katı Şişlerin Tedavisi: Kil, ördek yağı, selvi yaprağı, amonyak zamkı; her birinden 1,5 kısım alınır ve inek yağıyla karıştırılır. Yine demiroksit taze koyun pisliği, mum, gül yağı, yılan balığı kemiği, parşömen yaprağı eşit miktarlarda alınır; ondan boya yapılır. Yine Yahudi balsamı ve amonyak zamkı alınır ve bir kap içinde karıştırılır; çok az bakla unuyla macun yapılır; yağla da karıştırılır. Denenmiş Bir İlaç: Tahıl taneleri alınır ve dövülüp un haline getirilir ve elekten geçirilerek, bu işlem tekrar edilir ve amonyak zambak ile ballı sirkeyle birlikte macun haline getirilir ve uygulanır. Bunun mutedil bir sıcaklığı vardır; onu daima korur. Bu terkip bütün katı şişler için iyi gelir. Yine katı şişler için papatya, boyotu, şeytantesi, bakla, iç yağı üzüm, mühür kili ile yakı yapılır. Yine bir nevi hurma külü diye bilinen külden 1 kısım ve hatmi tohumu alınır, sirkeyle yolu açılır.

İkinci Kısım

Akuna (Penisi ya da Uterusun Titremesi, Vesiculae Seminalisin Gerilimi) ve Arsatun

Bu hastalık nadiren rastlanır; kadında da az rastlanır. Erkeklerde penisin titremesi, kadında uterus titremesine denir. Bu durumda meni kanalında uzama olur. Bunun sebebi sıcak şıştır. Bundan dolayı meni kanalı boşaltım işini yapamaz; gevşer ve uzar veya titrer ve sonuçta kişiyi öldürür. Bundan dolayı hastanın damarlarında soğuma ile birlikte karnında yaralar oluşur.

Tedavi: Hastalık ortaya çıktığında kan alınmalıdır ve orada oluşmuş tıkanıklık yapan kan pıhtısı alınmış olur. Daha sonra işlem tekrarlanır. Hasta organa inen şey oradan alınmış olur. Burada boru çiçeği suyu ile Çin tarçını, pancar suyu, it üzümü suyu ile ve deniz kabuğunun Çin tarçını, etle ve ekmekle yapılan çorbası ve tabiatı yumuşatmak için bakla çorbası verilir. Ona ıspanak, üzüm ve benzerlerinin suyu verilir. Yeşil bitkilerle erik, hatmi, pancar, manna verilir ve cinsel organları cidden soğutan güzel kokulu terkipler uygulanır ve aynı terkipler sırta da uygulanır. Hatta sıcak titremede ve testisin sıcak şişmelerinde baldıran otu ve Toledo toprağı da yararlıdır. Nilüfer kökü ve süsen kökü bu tip hastalıklarda yararlıdır.

Üçüncü Kısım

Testisler ve Penis Ağrısı

Bu hastalık çeşitli kötü mizaçtan olur; soğuk ve sıcak şiş ve yel, vurma ve düşme gibi sebeplerden ortaya çıkar.

Belirtiler: Kötü mizaçtan olan ağrıda yoğunluk uzun sürmez ve kötü mizaç hissedilir. Sıcak olanda iltihap vardır ve soğuk mizaça uyuşukluk (kol ve bacaklarda) oluşturur. Ancak ağrı çok değildir ve onunla birlikte yel oluşur ve uzama olur; ağırlık olmaz ve onunla birlikte hastalığın diğer belirtileri de ortaya çıkar.

Tedavi: Sıcaklık özelliği ve onun soğutulması konusunda söylenen tedavi şöyledir: Burada tedavide yapılacak şişin tedavisi ve kokusunun giderilmesidir. Eğer soğuk çok şiddetliyse onun ilacı atılan hayvan pisliği yağı içine sütleğen konarak yapılır. O iltihap çok şiddetlidir

ve yakıcıdır. O hastalık soğutan ilaçlarla tedavi edilir. Onun ilaçları içinde baldıran otu da vardır. Ancak vurmadan veya çarpmadan oluşmuşsa kan almak gerekir. Organa onu yoğun bir şekilde kasmayan şeyler uygulanır. Bu hastalık çok sıkıntı yaratır. Muhtemelen onlarla birlikte, güçlü sakinleştiriciler, yumuşatıcı ve rahatlatıcılar verilmedir; örneğin menekşe, nilüfer, su kabağı ve benzerleri gibi. Sonra hatmi suyu, papatya ve benzerleri gibi ve yine rezene, sarısakız soğuk keten tohumu suyuyla, soğuk suyla, iç yağıyla ve bitkisel öz sularıyla eşit miktarda alınıp ilaç yapılır.

Dördüncü Kısım

Testislerin Büyümesi

Bazen testisler şişler olmaksızın büyür; muhtemelen semen dolayısıyla büyüme olur; memelerde de görüldüğü gibi.

Tedavi: Bakirelerin memelerine semen gelmediğinde soğutan ilaçlarla tedavi edilir. Örneğin baldıran otu, banotu ve bütün kuvvetli yiyecekler uygulanır. Testislerdeki boşluklarda ise, bazısı diğerlerinin üstüne gelmesiyle, bütün boşluklar doldurulur. Taze kişniş suyu ve bütün dolgu maddeleri ve Rum taşı kullanılır. Penis ağzından zambak yağı zerk etmek de yararlı olur.

Beşinci Kısım

Testislerin Yukarıda Oluşu ve Küçüklüğü

Bazen testislerde kasılma ve küçülme olur. Soğuk mizaç ve zaafıtan dolayı bu araz ortaya çıkar. Bazen testisler yukarı kalkar; karın boşluğuna çıkar; hatta idrarın atılmasını zorlaştırır; hatta idrar yoluna yönelir. Bundan dolayı idrar damla damla akar.

Tedavi: Rahatlamak ve damla damla idrar atılmaması için ona verilecek ilaçlar ısıtan, güçlendiren, cinsel uyarı ile ilgili kısımda zikredilen, maddeyi çeken özellikteki ilaçları uygulamak gerekir. Eğer testisler yukarı kalkmışsa, onun tedavisi sık sık hamama girmek ve hamam sularıdır. Bazen ihtiyaca göre, eski hekimler penis içinde aletle girmenin ve üfleminin yararlı olacağını, o havanın bedeni terk ederken, testislerin yeniden kendi yerlerine indiğini söylemişlerdir.

Altıncı Kısım

Testislerdeki Varisler ve Testislerin Sertliği

Testisin damarlarında birçok küçük eğilip, bükülmüş varisli damarlar görülür. Bazen onların içinde yakıcı yel vardır ve bundan dolayı titreme, çarpınma oluşturmaya meyillidir. Çoğunlukla bunlar katı şiş oluşturur ve soğuk şiş karakterindedir. Çoğunlukla bunlar daha zayıf olan sol tarafta görülür. Çünkü bu kısımda daha çok damar olup, bu maddeler varis oluşmasına sebep olur.

Tedavi: Onun ilacı katı şişlerin ilacıdır.

Yedinci Kısım

Testisin Gevşemesi

²⁹⁶Burada testis uzar ve gevşer ve de sarkar; işlevi bozular.

Tedavi: Kasan, soğutan ilaçlarla tedavi etmek gerekir; yakılar uygulanır ve az cinsel münasebet yapmalıdır. Hekimlerden bazıları testislerdeki fazlalığın kesilmesini önerir ve orada sadece yapışık olan kısmın kalması ve denge için hacamat yapılması önerilir. Bunun için önce onu bağlamak, sonra kesmek gerekir.

Sekizinci Kısım Testis Fıtığı ve Fıtıklar

Bu *Üçüncü Kitap*'ta bizim daha sonra açıklanacağı gibi, son makaleleri fıtık kısmı olarak ayırdık.

Dokuzuncu Kısım

Penis ve Testislerin Kasılması

Soğuk sebebiyle veya güçlü düşme ile bu şikâyet oluşur; kötü belirtiler gösterir. Bizim zikrettiğimiz gibi, hastalık şiddetli seyreder.

Onuncu Kısım

Testis ve Penis Yaraları ve Onun Makattaki Başlangıcı

Eğer yaralar testis ve peniste bulunursa kötü belirtiler verir. Çünkü bu organlar bozuklukların birbirini izlediği organlar silsilesidir On-

²⁹⁶ TM: Bu *Üçüncü Kitap*taki makalelerin bir başkasında kayıf fıtık için İnşallah Taala biz müstekil bir kısım ayırdık.

lar havayla temas eder; sıcaktır ve rutubetlidir; fazlalıkları atan yola yakındır. Ağız ve iç organlarının yaralarının yüzeyine benzer yaralar oluşur. Bunların yaraları penis kökündeki kaslarda ve makatta olur. Onların güçlü kurutuculara ihtiyacı vardır. Onların yoğun ve güçlü hislere de ihtiyacı vardır. Bazen eğer yaralar çok derinse, penisin kendisinde de kesik yapma ihtiyacı duyulabilir.²⁹⁷

Tedavi: Eğer yaralar penis kemeri üzerindeyse onların güçlü kurutuculara ihtiyacı vardır; kılıf ve deri üzerindikilerden daha güçlü olmalıdır. Çünkü penisin kemeri mizaç olarak kurudur. Onun yaraları çok kötüdür. Eğer bu yaralar uzun zamandır varsa onlar daha da kötüdür ve kötü mizaçlıdır. Onlara sabır gösterilemez veya onlar için sabredilemez. Kurşun kiri, şarapla yıkanmış gümüş veya altın kiri ile tedavi edilir. İnci ve yanmış temiz kabuğu da fevkalade yararlıdır; şap külü toz haline getirilir. Tutya (çinko oksit) ve kokulu bitkiler soğuk suyla hastaya verilir. Ancak bu yaralar rutubetlidir ve güçlü ilaçlara ihtiyacı vardır; örneğin yanmış bakırı çam ağacı kabuğu parçaları, yanmış küçük çam tohumları alınır. Bu yaraların et bitiren karışımlara ihtiyacı vardır. Bunun için onlara kendir karıştırarak verilir.

Mürekkep İlaçlar: Derin ve yoğun yaraları iyi eden ilaçlardan çinko oksit, geven, sabır, kendir, yanmış kantaşı, Yemen mumu, yanmış zaç, mazi, narçiçeği, Arap zıncı eşit miktarlarda alınır ve bakır pasından 1,5 kısım ve ekşi nar özü 1 kısım alınır ve gül yağı ile karıştırılıp merhem yapılır. Bir Başka Reçete: Pis demir, kurşun kiri, kardeşkanı, yanmış kâğıt, şap, gül yağı ile karıştırılıp yakı veya hap yapılarak hastaya verilir. Bir Başka Reçete: demir, kurşun kiri, kardeşkanı, yanmış kâğıt (parşömen), yanmış mum gül suyu ile yakı olarak uygulanır veya hap ya da merhem yapılır. Eğer yara eskiyse, uzun süredir devam ediyorsa, kendir ve unu, sabır eşit miktarlarda alınır. Bundan yenirse yararlı olur. İnsan kılı yakılıp, şeytantesi ile dağ mercimeği ile karıştırılır ve un haline getirilerek yakı ya da hap yapılarak kullanılır. Yine daha güçlü bir terkip de şöyledir: 2 ççsit arsenikten 7 ölçü, cıva arsenik karışımından 10, içi dolu olmayan taşlardan alı-

²⁹⁷ TM: Neuzubillak Taala bütün kanallerin afetlerinde [uygundur].

nır. Arap zamlından 12 ölçü katılıp sirkeyle macun haline getirilir. Bundan daha güçlüsü taze pire otudur. Ondandır gölgede hap yapıp, hastaya verilir. Daha güçlüsü arsenik cinsinden, Arap zamlından, bakır pasından ve dağ üzümünden, şap külünden, biberden alınıp yapılan haptır. Eğer yara kötü ve üstü kara ise o siyah yer kesilir ve oraya et bitiren merhemler uygulanır. Hatta orada et bitene kadar uygulamaya devam edilir.

On Birinci Kısım Penisin İçindeki Yaralar

Onun tedavisi mesanenin tedavisi gibidir. Bazen yanmış kâğıt (papirüs) gibi ilaçlara da ihtiyaç duyulur. Bir Reçete: Yanmış kâğıt külü alınır; yanmış şap, yıkanmış gümüş kiri veya altın kiri, küçük çam ağacı kabukları, kan taşı ve kendir alınıp hap yapılır ve penis içine zerk edilir.

On İkinci Kısım Penis İçindeki Kaşıntı

Penise gelen madenin keskinliğinde veya onun etrafındaki damarlardan kaynaklanan yoğun terlemeden kaşıntı meydana gelir.

Tedavi: Tahrik eden hılt kan alma ve ishale dışarı atılır. Sonra Arap zamlı ve Mısır mercanköşkünden 1,5 dirhem, nışadır 1 danek ve safran yarım danek alınıp hepsi öğütülür; elekten geçirilerek zambakla macun haline getirilir. Bu macun denenmiştir. Bazen içinde sirke ve gül yağı olan boraks ve şapın bulunduğu suyla banyo yapmak yararlı olabilir. Onlarla birlikte benzerleri de katılıp uygulanır. Hamamdan çıkıldığında balla yumurtanın beyazı sürülür. Eğer bunların yararı olmazsa, kan alınır ve kusturulur ve de kasığa yakın yerden hacamat yapılır. Böylece orada birikmiş kan dışarı atılır; orada kanın birikip kalması önlenir.

On Üçüncü Kısım Penisin Sıcak Şişlerinin Tedavisi

Penisin sıcak şişlerinin tedavisi testislerin sıcak şişlerinin tedavisi gibidir. Ancak öncelikli olarak bu durum kabızlığa atfedilir. Bu du-

rumda ona verilecek ilaçlardan biri şöyledir: Nar kabuğu, kuru gül ve mercimek suyla iyice pişirildikten sonra, gül yağı ile karıştırılıp, kullanılır. Yine defne suyla ve it üzümü ile ve de mercimek, fener çiçeği ve Ermeni kili ile karıştırılıp hastaya uygulanır.

On Dördüncü Kısım

Penisin Soğuk Şişleri

Penisin soğuk şişleri hakkında söylenenler testislerin sıcak şişlerindeki söylenenler gibidir. Çoğunlukla onların durumu kötü olur. Hastanın karnında su birikmesi olur; ince şeyleri çekebilen maddelerle tedavi edilir. Hurma 1 kısım ve hatmi 1 kısım alınıp sirkeyle muamele edilip, yakı olarak uygulanır ve testislerin katı sıcak şişleri kısmında zikredilen amonyak zamlı karışımla tedavi edilir. Bu ilaç penisin soğuk karnı şişine iyi gelir.

On Beşinci Kısım

Penisin Etrafındaki Çatlaklar

Bu konu makattaki çatlakların tedavisi hakkındadır. Toledo kili, çinko oksit ve toz halinde kına yararlıdır. Onlardan alınıp mum, yumurta sarısı ve gül yağından merhem yapılır.

On Altıncı Kısım

Penis Ağrısı

Muhtelif sebeplerden peniste ağrı oluşur ve çoğunlukla idrarın bozuk olmasından kaynaklanır. Gevşetici, yumuşatıcı lavmanla tedavi edilir ve arpa suyu ve nar suyu üzerine uygulanır. Fazlalıkları çekmek için gece bazı tohumların verilmesi söz konusu değildir. Lavmandan sonra kasık çevresine ve penisin derisi üzerine yumuşatıcı yağlar uygulanır. Onun üzerine ılık su ve menekşe yağıyla uygulanır.

On Yedinci Kısım

Penis Üzerinde Çıkan Siğil

Penis üzerinde çıkan siğiller kesilir ve üzerine kanın durmasını sağlayan ilaçlar uygulanır. Diğer siğiller için kullanılan ilaçlar da kullanılır.

On Sekizinci Kısım Penis Üzerinde Oluşan Döküntü, Dut Şeklindeki Çıkıntılar ve Et Fazlalıkları

Yakıcı boraks, solucanın yakıcı külü veya herhangi bir kurdun yakıcı külü suyla karıştırılıp iyice ovulur. Bu terkip dut şeklindeki çıkıntıya uygulanır. Eğer kesilmesi uygun olmazsa çıkıntının üstüne göz taşı (bakır sülfat) uygulanır. Bu uygulama ret edilirse, ona dağlama yapmak gerekir.

On Dokuzuncu Kısım Penis Ağrıları

Burada penisi sakinleştirmek ve gevşetmek için susam yağı, süsen yağı, nergis yağı, latif, hafif hayvansal yağlar; örneğin tavuk yağı, ördek yağı, inek yağı, erkek geyik yağı, iç yağları çam sakızı hamamda uygulanır veya hamam dışında uygulanır. Bu neviden tohumlarla lavman yapılır ve aynı şekilde hastaya uygulanır.²⁹⁸

²⁹⁸ TM: Eğer defada müstevi olmazsa bu tedbirle karar veya meraren tedbir olunur. Çünkü bunlar yararlıdır. Ben ağvecac -ı zeker (penis ağrıları) olanlara tedavi ettim. Onlara devai el-misk etrafil-i sağır istimal ile ve uzvu (organı) mai leblab ile yıkayıp zikrolunan yağlarla tedhin (yağlı) organla yaptım (emr eyledim).

YİRMİ BİRİNCİ FEN

Kadın Üreme Organları²⁹⁹

BİRİNCİ MAKALE

Hamile ve Hamile Kalmanın Yöntemi

Birinci Kısım

Uterusun Anatomisi

Biz kadında hastalık oluşturanın uterus olduğunu söylüyoruz. O aslında yaradılıştaki erkeklerinkine benzer doğum organı olarak şekillenmiştir. O ve penis birlikte doğumun oluşmasını sağlar. Ancak onlardan biri dışa doğru uzamıştır; diğer karında saklanmıştır, hap-solmuştur. Uterusun örtüsü testisin örtüsü gibidir. Penis uterusun boynudur ve kadının yumurtalıkları erkeğin testisleri gibidir. Ancak, erkeğin testisleri açık bir şekilde olup, nispeten daha büyüktür. Aynı şekilde yuvarlaktır; üstleri örtülüdür. Kadında yumurtalıklar küçüktür ve yuvarlaktır; daha gevşektir ve cinsiyet organının, vajinanın 2 yanına, karnın iki tarafına konmuştur. Her ikisi de derindedir; her biri örtüyle örtülmüştür; her biri kesecik şeklindedir.

Erkek menisinin kanalları testisler arasında ve penisin kökünden meninin atıldığı yer arasındadır. Aynı şekilde kadında da 2 yumurtalık arasında meni kanalları vardır ve onlar uterusa gelir. Erkekten meni kanalları testislerden başlar ve yukarı doğru hareket eder ve beyaz koruyucu boşluğu saran kovuk içine gömülmüştür. Sonra sarılmış olan yapı meyilli olarak aşağıya doğru iner; sonra meninin içinde piştiği yerde tamamlanır. Hatta penisin köküne doğru döner; penisin kökünden onun yanında uzanan kanalla tamamlanır. Bu kanallar penisin içinde onun kökünden başlayarak 2 tarafında uzanır. Bu kanallar penis yanında, mesane boynu tarafından gelip tamamlanır.

O erkekte uzundur; kadında kısadır. Ancak kadında yumurtalıklara doğru meyillidir ve üreterlere doğru meyleder ve tuba uterinalara bağlanır. Cinsel münasebet sırasında hareketler birbirini izler. Uterus

ağzı cinsel münasebet sırasında düzleşir; düz hale gelir ve iki taraftan tuba uterinalara doğru çekilir. O kanallar meyilli olarak genişler ve meninin oraya gelmesi sağlanır. Kadında meni yolu erkeklerinkinin zıddıdır; kadında yumurtalıklara bağlanır (tuba uterinalar). Bunlar 2 boynuz gibi uzantılardır; onlar bağlı olduğu yumurtalıklarda son bulur. Kadının menisi bu yolla uterusu gönderilir ve onlara meninin (yumurta, kadın menisi) atıldığı kanallar da denir. Şüphesiz kadında meni kanalları yumurtalıklarla bağlantılıdır. Çünkü kadındaki yumurtalıkta gerçek yumurtalar vardır; onun katılaştırılmağa ihtiyacı yoktur. Onların (yumurtalık) üstünde 2 yoğun zarı vardır. Çünkü bu 2 yumurtalık içinde yumurtalar vardır. Bundan dolayı oraya atılmasına gerek yoktur. Ancak erkekte böyle değildir. Testisler meni yoluna, yani penise yapışık değildir; onlar testise bağlanmaz. Muhtemelen kanalların katılığı dolayısıyla destek olur ve uzatır. Muhtemelen kanallarla testis arasında efidinus (ekbidiyus) denen organ vardır. Hekimlere göre, o organ meninin itilmesi ile atılmasını sağlar. Karın içinde uterus dik duran sinirsel bir yapıdadır. Onların ortasında seyreder gibi olan, üst tarafında birçok çıkıntı vardır.

Aslında uterusu kendisi bizim zikrettiğimiz damarların dallanmasından oluşmuş birçok damardan meydana gelmiştir. Bu damarlar fütüsü beslemek içindir ve fazlalıkları olan menstrual kan olarak atılır. Uterusun rutubeti çok güçlü ve yoğundur; göbeğe mesaneye ve yukarıdaki kemiklere doğru yayılır. Uterusun üst tarafında bağlar vardır. Bunlar bağlar, sinirler, damarlardan meydana gelmiş olup, onları biz sinirler ve damarlar kısmında zikrettik. Uterusun cevheri sinirsel özelliktedir; bundan dolayı hamilelik sırasında çok fazla uzayabilir ve içine çok şey sığdırabilecek hale gelir. Onun boşluğunun hacmi memeler büyümedikçe büyümaz. Çünkü onun büyük olmasına ihtiyaç yoktur.

Aynı şekilde, genellikle uterusun çevresi mesaneden küçüktür. İnsanda uterusu 2 boşluk vardır; diğer canlılarda uterus boşlukları sayısı onun yapabildiği bebek sayısı kadardır. Uterusun yeri mesanenin arkasındadır ve uterus mesaneden biraz daha yukarıdadır ve mesanenin boynu (urethra) uterusun alt tarafındadır ve onun önünde bağırsakların olması uygundur. Bundan dolayı onun iki tarafında yumuşak yapılar döşenmiştir ve korunmuştur. Burada uterusun ken-

disine yöneltilmiş hiçbir sıkıntı olmaz. Muhtemelen cenine yönelik olabilir. O uterus vajina girişine kadar olan kısmı işgal eder. O uterus girişi olur. Uzunluğu kadında normal olup, 6 parmaktan 11 parmağa kadardır. Bu ölçü kadının yaptığı cinsi münasebet sayısına göre, daha kısa ve daha uzun olabilir. Uterus şekli cinsel münasebet miktarına göre şekillenir. Bazen uterusun uzunluğu, boynunun uzunluğu kadardır. Bazen yukarıdaki bağırsaklarla uterus temas halinde olur.

Uterus 2 tabakadan meydana gelmiştir. Onlardan içteki damarlardan oluşmuştur ve onlar serttir. Onlar fötüsü besler. Onlar menstrual kanama oluşturur. O kan fötüsü besleyen kandır. Bu damarların görünümü sinirler gibidir. Uterusun tabakalarının kasılma ve gevşeme özelliği vardır. Uterusun dış tabakası tek yapraktır ve iç tabakaları değişmeyen 2 komşu gibi 2 kısıma ayrılmıştır. Dış tabakanın içinde 2 uterus ve 1 boyundan oluşan bir yapı vardır. Uterusun iç kısmı liflerden meydana gelmiştir.

Uterus menstrasyon zamanında ağırlaşır ve ısınır; sanki yağlanmış ve semirmiş gibidir. Sonra temizlenir ve kurur. Yine fetüs uterusda büyüdükçe inceler; fetüsün cisminin büyümesi ve hacminin artmasıyla uterus da büyür ve genişler. Kadınla cinsel münasebet yapıldığında uterus ağzına boşaltılan meni içeri çekilir. Uterusun sinirlerden oluştuğu söylenir, ancak onun yaradılışı beynin sinirinden farklıdır. Muhtemelen onun cevherinin yapısı beyaz, yumuşak, kanı olmayan, uzayabilen sinire benzer. Şüphesiz beyinden uterus³⁰⁰ gelen sinirlerde his vardır. Eğer şiddetli sinirlilik varsa, beyinle birlikte uterusda gelen uyarıya uyar; ondan etkilenir.

Uterus boynunun kasları kıkırdaksıdır; o kıkırdaklar sanki dallanmış ve yağlı bir yapıya sağlamlık ve kıkırdaksı bir yapı kazandırmıştır. Onun kanalının boynu zıt tarafa yönelerek, uvulanın dış tarafındaki ağzıyla buluşur. Bu kısım vasıtasıyla uterusu meni ulaşır. Yine aynı yoldan menstrual kan dışarı atılır. Fötüs oradan doğar. Hamilelik sırasında bu kanal (vajina) çok dardır. Bunun sebebi de içeri girilmesi içindir. Sonra, doğum sırasında Allah'ın izniyle genişler; oradan bebek çıkar. İdrar yolu onun arka tarafındadır, ancak yeri uterus ağ-

300 TM: ve boynuna

zına yakındır ve yukarı doğru meyillidir. Uterus bazı kadınlarda sağa bazılarında sola meyillidir. Kızın bekâreti bozulmadan önce, onun ağzında damarlardan oluşmuş bir örtü vardır ve bu zar nazik bir şekilde yapıya bağlanmıştır. Bu zar damar dallarından örülmüştür. Kızlık bozulduğunda ondan kan akar.

İkinci Kısım Bebegın Doğumu

Eğer meni uterusu ulaşırsa, hayal gücü vasıtasıyla orada meni sıvısı oluşur. Aslında meni sıvısı hayal gücünü tahrik eder; uyarır ve hareket geçirir. Menide doğal, nefsanî (vital ruh) ve hayvani ruh (rasyonel ruh) vardır. Hepsinin kaynağı menidir ve bu ruhlar onda yerleşik olarak bulunur. Meni sayesinde ve cinsel organ sayesinde, Birinci Kitap'ta anlattığımız şekilde bebek yaratılır. O nefes, rutubetli üfürük sayesinde kalp olması gereken yere atılır. Bu yer de soldadır. Bu nefesin (hava, üfürük) sayesinde yukarı tarafında dal şeklinde 2 kol oluşur; bunlardan sol taraftaki kalbi sağ taraftaki dal ise karaciğeri meydana getirir. Onun içindeki kan beyazlaşır. Görülen rutubetin yayılması sağlanır. Nefes şeklindeki ruh uterusu nefes ve kan olarak gelir; karında oluşum geçirir. Öncelikle oluşan şey o üfürükten, ilk nefesten meydana gelen kalp, karaciğer, beyin ve onlardan da önce göbek kordonudur. Daha sonra oluşan 3 organ ihtiyaçları olan cevheri göbek cevherinden alır. Tabiat ilmi konusundaki Usul Kitabı'nda gerçeği ve ona karşı ileri sürülen görüşleri verdik.

Meni, cinsel münasebet sırasında çoğalır, artar ve çok fazla maddede köpük halinde kadının içine nüfuz eder. Kadının menisi erkeğin menisinin hareketiyle oluşur ve orada bir örtü oluşur ve o zar yırtılır; orada şiş şeklinde yiyeceği uterusu çekecek olan uzantı oluşur. Bu fetüsün içinde bulunduğu örtü vasıtasıyla fetüs beslenir. Ona pek az besin gerekir. Ancak o zar yoğunlaştığında onun (fetüs) yiyeceği o zarda oluşmuş olan deliklerden giren damarlarla sağlanır. O zar kısımlara ayrılır ve fetüsü saran örtüler meydana gelir.

Embriyoda ilk oluşan organ kalptir ve Hippokrates'in hükmüne göre, ilk meydana gelen organ beyindir ve gözlerdir. Çünkü bu tavuk yumurtasında belirlenebilmektedir. Ancak kalp ilk meydana gelen or-

gan olamaz. Görünüşte onun yaradılışında ilk olmadığı aşikâr olarak görülür. Bunun dışında fazlalıklar aşikârdır. Denir ki, öncelikli olarak yaratılan organ karaciğerdir. Çünkü öncelikle fil beslenmelidir. Ona duyulan istekler vardır ve bu söz doğrudur. Onun sözünün tecrübe yoluyla doğru olmadığı belirlenir. Çünkü şöhret sahibi olan bunun ispatını üstlenmiştir. Ancak elbette bu tahmin edilen ispatlanamaz, gösterilemez; kıyasla soğuk denilebilir. Öncelikle onun çekme fili-ne ihtiyacı olduğundan, yaratılmanın hakkında yapılan tahmin doğru değildir. Ancak besin sağlayacak organın yaratılmış olması gerekir. Bilinir ki, hayvani organlar, eğer onların içinde yoğun sıcaklık hayat bulmamışsa, fetüsü besleyemez. Bundan dolayı yoğun sıcaklık ve hayvani ruhun içinde bulunduğu ve besleme gücü olan organların yaratılmış olmasına ihtiyaç vardır. Tasvir halinde hayal etme gücünün beslenmeye ihtiyacı yoktur. Çünkü özel bir tahlil olamaz. Onun incinmesi zarar verir. Söylendiğine göre, onun kendi bedeline ihtiyacı vardır. Sıcak ve yoğun hayvan ruha ihtiyacı vardır. Şüphesiz onlar şöyle dediler: Embriyo babanın suyundan oluşan hayaldendir. Aynı şekilde besleyici güç bu bakımdan meni suyunda oluşmuş tasavvur gücünden kaynaklanır. Bu güç embriyonun vücut bulmasında belirlenendir.

Diğer bir düşünce, periton üzerinde olan kan birikimi, kan topağı görüldüğüdür. Bu kan topağı peritonu oluşturur. Burada kanın birikmesinden oluşmuş noktalar meydana gelir. Bunlar kan gibi sıvılara dönüşen köpükleri oluşturur ve o da göbeğe dönüşür ve göbeğin tamamı özel bir şekil alır. Üçüncü olarak, meni kan pıhtısına dönüştükten sonra madgaya (kan pıhtısı, kandan oluşan madde) dönüşür. Bundan organlar oluşur. Onlar kendileriyle ilgili kısımlara ayrılır ve sonra onlar kalp ve organları meydana getirir. Bazılarının başlangıcı bazılarının sonudur. Onlar arasında düzenleme olur ve çevreleri oluşur; şekilleri belirlenir. Onlar parçalara ayrılmaz; kısımları tamamlanmıştır; damarları oluşmuştur. Sonra çevrelerindeki organlar oluşur.

Hepsinin değişimi olur veya her ikisi birlikte değişir. Bazen her ikisi arasında zıtlıklar olabilir; anlaşmazlıklar olabilir. Burada kastedilen kadındaki yumurta ile erkekten gelen meninin birbiriyle uyuşmamasıdır. Kadında yavaş hareket vardır. Kadının menisi yavaş hareket eder. Tecrübe sahipleri ve bu konuyu inceleyenler şunu görürler:

asında onlar arasında zıtlık yoktur. Çünkü her biri kendi deneyimlerine uygun olarak işten kaçınmaları gerektiğini düşünürler, ancak sonuçta denemelerinde engel yoksa sonuçta sanki birbirine zıtmış gibi bir durum ortaya çıkar. Çoğunlukla bütün bunlar gereksizdir ve de çoğunlukla da sonuçta çocuğun oluşumu söz konusudur.

Kan pıhtısından oluşan köpük 6 ila 7 günde oluşur. Bu zaman süresince şekilsiz kan pıhtısı şekillendirilmeğe çalışılır.³⁰¹ Başlangıçta ona özgü halleri ve kan pıhtısı vardır. 3 gün sonra diğerleri oluşur ve 15. gün genel olarak kan pıhtısı oluşup onun şekillenmesi de başlamıştır. Bazen daha önce bazen de biraz sonra bu değişim söz konusudur. Oluşum 2 günde de başlayabilir. Sonra o rutubet halinden 12 gün sonra orada et hali oluşur. Sonra o et farklılaşıp 3 ana organ belirgin hale gelir. Bazen onların oluşumu uzar; omurilik rutubeti oluşur. Bazen bu oluşum gecikir veya 2 ila 3 gün önce olur. 9gün sonra, omuzda baş, kollar ve bacaklar ve de karın belirir. Bazı oluşumlar hissedilir; bazıları gizlidir. Hatta bazıları 4 gün sonra hissedilir hale gelir ve 40 günde tamamlanır; nadiren 45 güne kadar ertelenir; gecikir. Daha kısa sürede oluşanlar 30 günde tamamlanabilir. Eğer embriyo kırkinci günde düşse ve düşük kesilip anneden ayrılıp soğuk suya konsa onun eller ve kolları bellidir. Sperma kadın yumurtasından daha hızlı hareket eder ve onun (erkek) hayal gücü daha fazladır. Spermanın tasvir gücü dolayısıyla 30 günde tasvir yapılabilir; embriyo şekillenebilir. Hamilelik en az 6 ay sürer; aslında bizce hamilelik buna yakın bir süre devam eder. Ancak penis ve yumurtalığın durumlarının oluşum süreçleri açısından fark vardır. Farklı hekim gruplarının onların oluşumlarındaki gecikme konusunda farklı açıklamalar vermişlerdir.

Öncelikli olarak, meninin bulunduğu yer onun nefislerin oluştu-
rduğu yerdir; onun görevi şekillendirmektir. Şüphesiz o bütün sıcak ve yoğun olan kısımları yapar; sonra dışarı atılacakları atar ve delikleri oluşturur. Bundan sonra faaliyet halinde besin alır ve bazılarına göre, fetüs, çoğunlukla solunumdan (üfürmeden) sonra harekete geçer. Eğer uterusda idrak varsa, fetüste solunum vardır. Bunun aksine delil yoktur. Bazılarına göre, fetüste şekillenme konusunda zaaf varsa

³⁰¹ TM: Rahmin musavvere kuvveti senin o günlerde ona ianetin olmaz.

bu hareketi zaafa uğratar. Eğer hareket zaafa uğrarsa, onun (embriyo) içindeki şekillenmede zayıflar. Hatta başlangıçta kan pıhtısı 3 kere daha zayıf olsa onun harekete geçmesi süresi uzar ve süt embriyonun hareketini tahrik eder. Denir ki, ortalama uygun zaman 35 gün'dür; 35 günde fetüs şekillenir. Hareket etmesi 70 günde olur. Bebek 210 günde doğar. Bu süre 7 aydır. Bazen birkaç gün geç doğar. Bazen birkaç gün erken doğabilir. Bazen 35 gün içinde pek az şekillenmiştir. Bu durumda zaaf görülür. Eğer genellikle 45 günde şekillenip 90 günde hareketleniyorsa onun doğumu 270 günde olur ve bu da 9 ay demektir. Bu günler konusu tartışmalıdır. Bu konudaki hükümleri tartışmakta sakınca yoktur.

Eğer fetüs sekizinci ayda doğarsa, onun yaşaması mümkün değildir. Zikredildiği gibi, onun oluşumu tam değildir. Çocuk tamamlanmaktadır. Onun şekillenme süreci 40 güne hareketlenme süreci için 80 gün gereklidir. Bilindiği üzere, daha az veya fazla olabilir. Şöyle söylemişlerdir: Eğer tamamlanmadan önce 30 günde erkek bebek düşerse fetüsün organları henüz oluşmamıştır. Kız embriyoda 40 günden önce organların oluşumu tamamlanmaz. Demişlerdir ki: Eğer 7 aylıkken fetüs doğarsa onun içinde yaşam gücü vardır; 7 ay tamamlandığında onun içinde yeterince güç vardır, çocuk dokuz ay sonra tamamlanırsa çocuk on ayda doğar. Yazdığımız bu risaledeki kısımda hamilelik süresi ve durumu hakkında bilgi verdik.

Bilmelisin ki, menstrual kan hamilelikte 3 kısma ayrılır.³⁰² Birinci kısım embriyonun beslenme kısmıdır. Memelere giden kısım ve embriyo içinde kalan 2 kısım olmak üzere beslenme 3 kısım vardır. Embriyo 3 kılıfla çevrelenmiştir. Meşime fetüsü çevreleyen muhiti oluşturur. Meşime damarlardan örülmüştür; onun (fetüs) açlığını gideren 2 damarı vardır. Bu damarlar, toplardamarlardan gelenlerdir. İkinci örtü felas'tır (allantoid zar). O bir nevi zarf gibidir; fetüsün idrarı onda toplanır. Üçüncü en değerlisidir. O damarların sıvısının toplandığı yerdir. Onun damarları bağlamak için başkasına ihtiyaç yoktur. O katı olmayan, ince şeylerle beslenir. Onlarda pis kokulu nesneler yoktur. Onun sıvı kısmı kan ve idrar olarak ayrılır.

³⁰² TM: Birinci kısım 3 kısma ayrılır.

Bu örtülerden fetüse en yakını üçüncü zardır. O diğerlerinden daha incedir; adeta içi görünecek kadar incedir. O fetüsün terinin rutubetini toplar ve uterusu ağırlaştıran söz konusu nemin azaltılmasında yararlı olur. Aynı zamanda uterus ve göbek arasındaki mesafeyi artırır (uzaklaştırır). Şüphesiz o katı, sert zar şeklinde olsaydı rahatsız ederdi; sıkıntı yaratır; ciltte yaralar olmuş gibi olurdu. Dolayısıyla o zar sert olmamalıdır. Çünkü o liflerden oluşmuştur. Göbekten idrar atabilmek için onda delik vardır. Fetüs idrarı penisten atmaz. Çünkü penisin kanalı dardır ve burada istemli olarak hareket eden kaslara dikkat etmek gerekir. Onun arkasındakilere de dikkat edilmelidir. Doğum sırasında güç sarfında olduğu gibi, bir şey yaparken de bu kıvrımlara, dönemeçlere dikkat etmek gerekir. Ancak göbek yolu geniştir ve düzdür. Özel idrar yolu için yapılmıştır. Çünkü beden idrarı atmadıkça vücut onun keskinliğine ve hiddetine tahammül edemez. Onunla diğer örtülerle, damarların rutubetinin kokusu ve renginin kırmızı olması bakımından farkları vardır. Eğer o idrar atılmazsa, yine içinde damarları içeren meşimenin bozulmasına sebep olur. Meme de ince 2 kattan oluşur. Onların aralarında damarlar adeta örülmüş gibidir. Bu damarlar her iki cinstendir, yani arterler ve venlerden oluşur. Ancak venlerin karaciğere kadar olan mesafeleri, kısadır; damarlar birbirine sarılmıştır ve damarlar bağlanmış bir tek damardan oluşur. Afetten korunmak için konveks tarafından ona (karaciğer) girer. Hakikatte, bu damar karaciğerden çıkar; göbek kanalıyla meşimeden (fetüs) giriş yapar. Bu damar diğer damarlardan farklıdır. Onlar uterus içindeki damarlar olup uterustaki meşimenin içindeki damarları harekete geçirirler.

Bunun damarları (meşime) şöyle bir durum sergiler: O iki damarın çok ince ağızları karşı karşıya gelir. Onlar yan dalları oluşturur; kırmızıdır. Çünkü onlar bu dallardan kan almıştır. Zannettiler ki onlardan kırmızı et bitmiştir. Şüphesiz bu iki dal uterustan bitmiştir. Daha sonra deliklere nüfuz etmiştir. Zannedilir ki, onun kökü karaciğerden gelir ve demeve maddeye dönüştüğü düşünülür. Onun kökenini meşimeden aldığı düşünülür. Ancak özellikle itibar edilen delik ve gözenekler olduğu tahminidir. Ancak o damarların değişmesiyle delikli

çevrenin yüzeyinde olgunlaşmalar oluşur.³⁰³ O damar mesane üzerindeki sağlam yapıyla desteklenmiştir. Şüphesiz o oluşacak organlara çok yakındır ve fetüsün koruyucu zarlarıyla onların bağlantısını sağlayan dayanaktır. Sonra o her zaman mevcut olan ve doğum sonrasında da var olmaya devam eden artere girer. Bu hekimlerin görüşleridir.

Ancak öncelikle itibar edilen delik ve gözenekler olduğu tahmin edilir. Ancak damarların değişmesi demek delikli çevrenin yüzeyinde mükemmelleşmeler, olgunlaşmalar olması anlamına gelir.

Aynı zamanda fetüsteki arterler meşimenin başlangıcında bulunan arterlerle birleşir. Göbekten giren 2 arter büyük arterle birleşir.³⁰⁴ Bu damar mesane üstündeki sağlam yapıyla desteklenmiştir. Şüphesiz o oluşacak organlara çok yakındır ve fetüsün koruyucu örtüleriyle bağlantısını sağlayan destektir. Sonra o daima mevcut olan ve hayvanda doğumdan sonra da mevcut olan artere girer. Bunlar hekimlerin görüşleridir.

Ancak hakikatte zikredildiği üzere 2 arterden çıkmış 2 dal vardır. Hekimlerin dediğine göre, onlar kalpten çıkan 2 damar değildir. Onlar kalbe uzak mesafededir ve daha sonra, gelecekte de aynı şekilde var olmaları söz konusu değildir. Kalple birleşecek kadar yakın mesafede olsalardı da, ona çok fazla ihtiyaç duyulmayacaktır. Yine hekimler şöyle diyor: Eğer kalpten ve akciğerden gelen arter ve ven yararlıysa onların solunum sırasında, fetüse büyük yararı vardır ve onlar beslenmede de yarar sağlarlar. Fetüsün solunumdan çok beslenmeye ihtiyacı vardır. Buradaki delik (kalpteki delik?) doğum sırasında kapanır ve görünüşte rengi kırmızılaşır. Çünkü fetüs halindeyken o solunum yapamaz. Muhtemelen fetüs kırmızı kanla beslenir. Şüphesiz o kanda havayla ilgili bazı şeyler de vardır; ona karışmıştır.

Bazı hekimler zarların (fetüs üzerindeki) kadının menisinden oluştuğunu, ancak onun yeterli olmadığını ve erkek menisinin de biraz desteklediğini söylemişlerdir. Bunun boyut olarak olması mümkün değildir. Fetüs uterusun alt kısmında boyuna durur. Rutubetlerin hepsi de kadın menisinden yapılıdır; damarlar bulundukları yerden ayrılmaz; genişlerler. Bu açıklama bu konuda yapılan iyi bir açıklamadır.

³⁰³ TM: Toplar damarlarla birleşir.

³⁰⁴ TM:toplar damarla birleşir.

Fetüsün³⁰⁵ kalbi erkek mizacındaysa bütün organlara bu mizaç yüklenir ve fetüs babaya meyilli bir mizaçta olur. Bazen bebeğin mizacı babadan farklı olur. Muhtemelen uterusda değişiklik olur veya meni tarafından özel mizaç oluşturulur. Bundan dolayı o babaya cinsiyet olarak benzese de, bazı diğer özellikleri açısından babaya benzemeyebilir. Muhtemelen bazen fetüs anneye benzer; kişilik olarak benzer olabildiği gibi yapı olarak da benzeyebilir. Bazen sadece fetüsün kalp mizacı baba mizacında olabilir; organlarında da baba mizacından etkilenmiş, ondan feyz almış olabilir. Ancak şekil istidadı bakımından ve kolların ve bacakların maddesinin şekillenmesi bakımından anneye benzeyebilir. Bazen şekillenme gücü üzerinde meni hâkimidir ve fetüsü baba şeklini esas alarak şekillendirir. Ancak mizaç açısından aciz kalabilir. Kanunu sorgulayan âlimlerden bir grup bu konuda şöyle bir hüküm vermişlerdir: Kan pıhtısı baba ve annenin düşüncesindeki insan suretinin, onların gücüne bağlı olarak taklit eder. Ancak böylece insanın duruşu oluşur ve onda yaradılıştan mevcut besinin azlığından ve gelen maddenin azlığından eksik ve noksanlıklar olabilir. Uterusun küçüklüğünden de bu durum mümkündür.³⁰⁶ Fetüs uterus içinde büyüyemez; kalıplar içinde olan meyve gibidir. Onun bu durumda boyutları gelişmez.

³⁰⁵ TM: Sınıflama yapanlar der ki bu kelimeler hekimlerin teklüf ettikleri kelimelerdir.

³⁰⁶ TM: Ancak kududun yani organların uzun ve kısa olduğunun sebebi kududun noksanı öncelikle maddenin azlığından olur yani nutfе az olmakla kududun azıcık tahtıtane ancak vefa eder veyahut meninin azlığı olur. Ancak inde'l-tehalluk noksan yiyecek (besin) hasebiyle olur veyahut rahmin küçüğü olup kudud uzunluğu olan cenine sağesi olmadığından olur. Bunun naziri o fakihedir ki fecce iken üzerine bir kalıp yani zücadı bir taraf geçirilir. Ancak şecerinden (ağacından) ebane olunmaz. O halde o fakihе bila ihtiva fi'l-via olan azm kadar azım olmaz. Mekânı diyk (dar) olmak hasebiyle ancak tu'mе sebep-i veledin (çocuğun sebebi) yani veledin (bebeğin) karın ve ihdere 2 olmasına sebep meninin çoğu olup teşrih rahimde zikrolunan rahmin 2 karnında her birini ala hidde mümteli etmekle olur. Bazen de sebep-i te'vim 2 zerkadan her birinin medfaa-i aheri (diğer) müdfeanın (yararlarını) gayri medfea olmakla olur yani mecamaanın meninin atılması dakik-i vahid ile tam olmaz. Belki birkaç dakik ve zerka ile istifrag olur. O halde bazen müttefik ve müsadıf olur ki rahmin cazibesi zerka olanı rahmin rahmin 2 birine cezb ve zerka-i seniyeyi müdfağ aherine cezb eder (arkasına çeker). O karında 2 çocuk hasıl olur. Her ne kadar menide çokluk olmayıp feyzan tariki ile onlardan biri cereyan eylemediyse ve rahmin çekenler müteaddidesinin nizamı lukamat müteaddidei vahid sonra iltikam-i vahid edenlerin merileri cezban müteaddidesi olur.

Bunun sebebi meninin düşüncelerindeki büyüklük olabilir, hatta uterusu karındaki yerinin darlığından kaynaklanmış olabilir ve yoğun bir şekilde böbreklere meyilli olabilir. Bazen çekme konusunda uterusun hareketinde zıtlık olmuş olsa da, fazlalıkların atılmasında zıtlık olmaması bakımından uyum vardır. Şüphesiz çekmenin yanı sıra peniste hareketler peş peşe görülür; peş peşe oluşan kokunun parçalanıp, tüketilmesi, dağılması ve balığın peş peşe nefes alıp vermesi gibi. Bundan dolayı erkeğin menisi uterus boşluğuna bir defada dökülür ve uterus atılan meniye kendi isteği ile çeker. İki meni, kadın ve erkek menisi uterusu bir araya gelir ve bu bir araya gelişi taraflar hisseder ve yine bunu çok zevkli bulurlar.

Fertler (kadınlar) bu çelişkiyi ve meninin atılışını bilir. Meni sarfedilmez; boşa çıkmaz. Muhtemelen hareketlerin terkinde bir birlik varmış gibi çırpıntı vardır. Ancak çırpıntı bir süre devam eder ve bütün titreme ve çırpıntılar sonra sükûnet bulur; zerklerin arasında sükûnet vardır. Bütün kadınlarda ikinci de güç daha zayıftır ve titreme âdeti daha azdır.

Bazen geçiş veya 4 olur. Bundan dolayı onun lezzeti zayıflar. Onlar (kadınlar) meninin tahrikinden zevk alırlar ve erkek menisinin uterus ağzından içine doğru hareketinden zevk alınır. Muhtemelen uterusu görülen hareketin kendisi de ona zevk verir. Bazıları şöyle olduğunu varsaydılar: kadının zevk alması ve aldığı zevkin tamamı erkeğin meni ifrazatına bağlıdır. Onların uteruslarında erkeklerdeki gibi hareketler ve sakinleşme olmaz. Eğer erkekte meni ifrazatı olmazsa kadın kendi menisinden zevk almaz. Ancak biraz zevk alıyorsa erkekteki kasılma ve hareketlerden alınan az miktardaki zerk gibidir.³⁰⁷ Denir ki erkek menisi uterusu girdiğinde, onda sıcaklık oluşur ve onu adeta ateşler; adeta soğuk suyun üzerine sıcak su dökülmüş gibi olur. Bu zikrettiğimiz şekilde meninin inişiyile erkek menisinin uterusu ulaşmasıyla oluşur. Başka zamanda uterus değiştirmeye güç yetmez.

Bazen erkeğin zerki başarılı olur; hemen kadın menisiyle karışır. Penis tekrar meni zerki yapar. Bir defa, bir defa daha zerk tekrarlanır.

³⁰⁷ TM: Erkekte ve kadında erkekte inzal olmadıkça lezzet tam hasıl olmaz. O halde bazısının bu kelamı tasdik olunmaz.

Kordon kadının göbeğine bağlıdır. Kadının nefsinin duyduğu zevke karışır. Sonra bunlar (meniler) kesilir veya dışındaki müfrit sebeplerden hepsi sıcaktan parçalanır, ufanır. Bazen bu durum meşime oluştuktan sonra olur.³⁰⁸ Bazen de bir olay üzerine olduğu görülür. Bazen bu meşime tamamlanamaz ve fetüs hayat bulamaz. Bazen de bu mümkün olur. Burada oluşan kanal başarılı olur ve ayrılmış, parçalanmış kısımlar ayrılıp, uzaklaşır. Bu ayrılma asıl seçkin kısımda olur. Erkek menisi tek kalır; yoğunluğu olmaz ve uterus tarafına meyli olmaz; 4 tarafa da ulaşamaz. Ayrılan meni kadının boynuz gibi olan uterus kısmından (tuba uterina) uterusu gelen kadın menisiyle birleşir ve zikredilen hareketlilik oluşturan meni ile karşılaşır karışır. Köpük ve birinci zar oluşur. Bütün kadın menisi (yumurta) oluşumunu tamamladıktan sonra uterus boynuzu denen tuba uterinalara gelir. Orada sıvı şeklinde olan yapıdır. Menstrual kan ondan oluşur ve kan pıhtısı da ondan meydana gelir. O kan pıhtısından da meşime oluşur. Galen'e göre, bu zar meşime gibidir. Kadın menisinden erkek menisine örtü olsun diye oluşmuştur. Bunlar birbirine karışmaz; bu zarın oluşumuna erkek menisi karışmaz. Daha sonra karışır. Kadının taş gibi menisi üzerine meni gelir ve hepsi birlik olur.³⁰⁹ Doğumun anlamı şudur: Fetüs oluştuğunda üstünde kandan oluşmuş olan meşime vardır. O hafif bir rüzgâr oluşturur ve fetüs onun kendisinin bütün organlarını tamamlar ve yedinci aya geldiğinde dışarı çıkmak için yeterince, tam olarak, gücü vardır. Eğer onda zaaf varsa, o gücünü tamamlamak üzere dokuzuncu aya kadar kalır. O sekizinci ayda da dışarı çıkabilir. O takdirde zayıftır ve yeterince gücü yoktur. Onun dışarı çıkmasının sebebi kendisi olmayıp sıkıntı yaratan ağırlı bir sebep olabilir. Fetüsün dışarı çıkması rutubetli örtülerin yarılıp açıl-

³⁰⁸ TM: bazen de önce olur.

³⁰⁹ TM: Bu makamda Kanun'da birlesme vardır. Ki onun ibareti budur ve kad sukbe'l-mir'a ve hacet-i meniye ve onların oluşması bütün olarak intiha-i zahir budur ki o çıkışta olan veya onunla birlikte olan manasınadır. Sonuç olarak anlamı şudur ki taş üzerine oturan kadın bazen o taş üzerinde olan meniye kabul eder ve rahminde başka meni varsa ikisi birleşip doğuşu ortaya çıkarırlar. Mesela esmamda bir araya toplanmakla uluk olduktan meni olan ısı taş olan kadının oturmasıyla tekrar şehveti harekete getirmekle rahim o meniye çekip ikisinde doğuş oluşturmaz. Bu mesele-i leyine insandan istimağ olunmuştur.

masının tamamlanması, onun rutubetinin çıkmasından ve kayganlaşmasından kaynaklanır. Doğal doğumda fetüsün başı aşağı döner; böylece doğum daha kolay olur.

Ancak fetüs ayaklarından gelirse (doğum başlarsa) bu fetüsün zaafını gösterir; fetüsün dönmeye gücünün yetmediğini gösterir. Bu durum tehlikelidir. Çoğunlukla da kesilemez ve parçalanamaz. Fetüs dışarı doğru hareket ettiğinde genellikle yüzü ayaklara doğru dönüktür; dizleri üzerine çökmüş gibidir. Burnu iki dizi arasındadır ve gözleri onların üzerindedir. O ayaklarına doğru adeta yüklenmiştir. O anne sırtına binmiş gibidir. Yüzü anne sırtına dönüktür. Böylece kalp korunmuş olur.³¹⁰ Doğum sırasında bu pozisyon değişime uğrar.

Bazıları şöyle demiştir: Kadının yüzü ve duruşu fetüsün pozisyonunun tersidir. Şüphesiz bu penisten kaynaklanır. Fetüste yukarıda olan aşağıya döner. Özellikle baş büyükse fetüs kesinlikle baş aşağı gelir. Eğer fetüs uterustan ayrılırsa ve benzeri olmayan bir şekilde uterus açılır. Kadının eklemlerinin açılıp birbirinden ayrılmasıyla, Yüce Allah'ın yardımıyla, doğal bağların yaklaşan bir yaptırımıyla doğal münasebetlere de dayanarak, onlara göre ayar edip, böylece bu fiili doğal güç ve doğal şekilde yapar. Bu doğum fonksiyonu yaradılıştan oluşur. Kabiliyetten dolayı, bu doğum işi olmaz. Ancak fetüsün büyümesi ile de olmaz. Güzel Yaratıcının sırrıdır. Sonuç olarak denilebilir ki, fetüsün doğal doğum sebebi, havaya ihtiyacı ve daha çok besine ihtiyaç duymasındandır. Bunun yanı sıra, fetüs uykudan uyanmasıyla, onun nefesi güçlü olur. Fetüsün solunumu rahat olmalıdır ve yiyeceği çok bol olmalıdır. Fetüs darlıktan kaçır ve rahat nefes almak ister ve az besin almaktan korkar. Fetüs doğarken uyku oluşmaz ve fetüste şuur da yoktur. Ancak doğumdan 40 gün sonra şuur kazanır ve gülümser.³¹¹

Üçüncü Kısım Uterus Hastalıkları

Uterus hastalıkları mizaçla ilgilidir. Öncelikli olanlar söz konusu olan uterusla ilgilidir. Bazı hastalıklar diğer organlarla ortaklık gösterir.

³¹⁰ TM: kalbinin sıcaklığını hisseder; yüzü annesinin göğsüne doğru olur.

³¹¹ TM: Feteraberekelallah. Ahsenel-halikin.

Hamilelik hastalıkları, hamilelikte düşük olması, zorlama, hamileliğin başlangıcındaki çözümsüz şikâyetler, uterusu çocuğun ölmesi gibileri de sayılabilir. Menstrual kanama olmaması veya az kanama olması veya kanamanın bozuk olması, kötü olması ve vakitsiz menstrual kanama olması da uterus hastalıklarındandır. Kadındaki menstrual kanı kaçırma şikâyeti de uterusu ait hastalıklardandır. Başka organlarla ortak olarak da uterusu hastalık oluşabilir. Bu durumda doğal olarak onda hastalık meydana gelir; örneğin karında su toplanması (dropsy) hastalığındaki gibi.

Dördüncü Kısım Uterus Mizacının Delilleri

Uterus sıcaklığı bedenle ortaktır ve menstrual kanama azalır; menstrual kanın rengi de bunu gösterir. Özellikle eğer menstrual kan gece keten bezi parçası üzerine alınırsa sonra gölgede kurutulursa o normalden daha koyu kırmızı renkte olur veya sarı olur. Bu renkler, yani menstrual kanın renginin kırmızı veya sarı renkte olması vücut sıcaklığını gösterir veya onun rengi siyah veya beyazdır. Bunlar da tam tersini gösterir. Ancak siyah renkte olanın rahatsız edici, pis bir kokusu vardır. Uterusun sıcaklığının siyah olması sıvının soğuk olduğunu gösterir.³¹² Karaciğer bölgesindeki ağrılar uterusu sıcaklık olduğuna işaret eder. Uterustaki yaralarda, kadın cinsel organlarının dudaklarındaki kuruluk, çok kullanma, çok fazla sıvı atılımı ve hızlı nabız görülür.

Uterusun Soğukluğunun Delilleri: Uterusun soğukluğu menstrual kanın tutulması veya azlığı, inceliği, beyazlığı veya siyaliği, çok sevdavi oluşu, temizliğin uzun sürmesi yoğun ve soğuk besinlere düşkünlük, çok fazla cinsel münasebet yapılması ve uterusun üstündeki örtü, kasıkta kıl azlığı ve ifraz edilen sıvının azlığından ve renginden anlaşılır.

Rutubetin Delilleri: Menstrual kanın inceliği, rutubetin fazlalığı, büyümüş gibi uterusun düşüklüğüdür.

³¹² TM: Eğer kırmızı veya sarı ise rahmin harareti delalet eder ve kırmızı ve sarı kandan olur. Harkanın rengi kara [olduğuna delalet] veya sarı ise zıt üzere olup soğukluğuna işaret eder. Siyah soğuk sevdadan ve beyaz balgamdan olduğuna işaret eder. Ancak siyah rengi sözünde netin ve ufunet varsa o esved hararete işaret eder.

Kuruluğun Delilleri: Kuruluk ve sıvı azlığı onun kuruluşunun delilleridir.

Beşinci Kısım

Kısırlık ve Hamile Kalmanın Güçlüğü

Kısırlık sebebi erkek menisi veya uterus kısımlarının ağırları, penisin kısımları, meni aleti veya başlangıçta hissedilen sıkıntı, korku veya baş ağrısı, sindirim zaafı, hazımsızlık veya nem bozukluğudur. Ancak bu hastalıklar menideki sebeplerden; örneğin kötü mizaç, sıcak ve soğuk veya doğal soğuktan oluşan güçten ortaya çıkar veya uzun süren kasılmaya sebep olan soğuk veya oluşum veya rutubet ya da kuruluştan ortaya çıkmış olabilir. Şüphesiz hepsinde kuruluk ve soğukluk söz konusudur. Menideki kuruluşun sebebi mizaçtır. O oluşuma mani olmayabilir; muhtemelen onu sadece zorlar veya bebeğin besini uterusu geldiğinde onu bozar. Bazen menide bir bozukluk yoktur; ancak erkeğin menisi, kadının menisine uyum göstermez; uyuşmaz; kadın menisi onu kabul etmez; onunla birlik oluşturmaz. Ancak her şeyi aralarında paylaşıyorlarsa bebek olur. Bazen bozuk mizaçtan dolayı farklı meniler oluşturur. Her biri diğerinden farklı olup dengeli değildir. Muhtemelen onlardaki bozukluk çok fazladır. Eğer onlar birbirine eşit şekilde meyilliyse, onların zıtlıkları dengelidir. O cins menide çocuk oluşmaz; her ikisi de sakindir. Menilerinde bozukluk olanların, yaşlıların, çok cinsel münasebet yapanların bedenleri sağlıklıdır. Menileri organlarından atanlar sağlıklıysa, Hippokrates'in dediği gibi, bütün cinsel organlardan akar. Bundan dolayı organlardan akan meniden fetüs organları sağlıklı şekilde oluşur. Derler ki, eğer erkeğin menisinde bozukluk olduğunda erkekten gelen meni kadına erişemez ve bu heves kendi mecrasına çekilir.

Ancak uterustaki sebep bozuk meninin kötü mizacıdır. Çoğunlukla bunun sebebi kadının soğuk su içmesidir. Aynı şekilde erkekte de bu durumda soğukluk arız olur. Bazen menstrual kanın kısımları besleyici olur. Bazen de mesamatın darlığından dolayı menstrual kan besleyici olmaz. Bazen kötü mizacın madde ve rutubetle karışıp o rutubet maddeyi bozar veya kurutur veya çözülür ya da kayganlaştırıp rutubetlendirerek mesaneyi zayıflatır. O çok güçlüdür veya

meninin çekiş gücü zayıftır; meniye kuvvetle çekmez veya soğuktan veya sıcaktan veya kuruluştan yiyeceği kanalından çekmekte zorlanır veya yiyeceği bozar ya da erkek menisi uterustan bütünüyle çekilmesi kuruluk veya soğuktan dolayı engellenir veya yaralarda veya et fazlalığı veya meme ucu oluşması cinsi münasebeti engeller veya meşime üstündeki kuruluşun üstesinden gelinmesini engeller ve besin deliklerini tıkar. Bazen kuru deri gibi onu kurutur veya uterustaki meni soğuk ve rutubetlidir. Sıcak ve kuru mizacı olan uterusta meninin durumu o tohumlarınkine benzer. Onların içinde dağılmış tomurcuklanma özelliği vardır. Ancak madde kesintiye uğramaz ve menstrual kan tutulur. Eğer uterus, çekilerek, rahatsız edilirse, onu gönderir. Uterusta meyil veya değişim veya yoğunluk olmasından dolayı, hamilelikten önce uterus ağzında kapanma varsa, bu tıkanıklık veya kalınlaşma veya et çıkıntısı ya da meme ucu gibi bir oluşum veya sıcak yara veya soğuk kasılmalar ve bunların dışında kuruluk olduğunu gösterir. Meni onun içine üflenemez. Bunların dışında uterusta kapanma zaafı vardır. Cinsel münasebetten sonra meniye tutamaz veya uterus çok yağlı olduğundan kayganlık meniye tutamaz.

Vücutta her şey ortaktır ve şüphesiz uterusun kendine özgü yapısı vardır ve iç yağı vardır ve uterus tektir. Eğer uterus çok yağlıysa meninin ona girmesi zordur ve girdiğinde onu zorla dışarı atar. Onun işleyişi şöyle olur: Bütün vücutta yoğun bir gevşeklik vardır veya uterusta olan şişten veya yaradan veya basur memelerinden kaynaklanan bir bozukluk vardır. Bazen uterus ağzında olan katı bir kütle penisin girişini engeller veya uterus yaraları iyileşir ve düzelir ve tıkanıklık yapar veya menstrual kan damarlarının ağızları uterusu tıkar ve onda sertlik oluşturur; penisin girişini engeller. Ancak organda oluşan zaafın yanı sıra meni damarlarındaki zaaf olabilir. Bu da onun mizacında oluşan bozukluktan olmuş olabilir. Kulağın arkasındaki damarın kesilmesi veya mesanenin oradaki taşı çıkarmak için kesilip açılması, doğumla ilgili organlara zarar verir. Bazen parmaklardaki kesikler meni organlarında zaaf yaratır; meninin oluşum gücünde onun gücünde ve penisten atılmasında zaaf oluşturur. Aynı zamanda testislerin burulmasından veya baldıran otu ile yakı yapmak veya çok fazla kâfur içmek meni oluşumunu engeller. Ancak penisin yaradılıştan

kısa olması veya erkekten gelen meninin sınırlı olmasıyla onun etinin çok fazla olması veya kadında uterusun çok etli olmasıyla, onun yanı sıra, penisin ereksiyon yapamamasıyla veya bütün bunların hepsinden dolayı veya penisin kıvrık olmasından veya bağlarının kısa olmasından kanallarda sorun olur ve uterus ağzına meni zerk edilemez. Ancak bir başka sebep de onun miktarıdır. Şüphesiz sindirim organları ve ruh organlarının kuvvetli olması, hatta öyle olursa, kan pıhtısı oluşması kolaylaşır.

Ancak birleşme oluşmadan yanlış iniş olabilir. Meni atımı olur, ancak birleşme sonrasında olabilir. Ancak, cinsel münasebet sırasında, erkek ve kadında meni atımı zaman olarak farklılık gösterir; ikisi aynı zamanda atılmaz. Erkeğin menisi daha önce iner ve erkek kadını bırakır. Terk edilen kadının uterus ağzında erkek menisi kalır.

Erkek menisini uterus ağzına bırakır. Kadın uterusu oraya bırakan meniyi, uterus ağzını açarak, hızla içine çeker; kendi menisinin indiğini hissederek. Bu inişle birlikte erkeğin menisini de çeker. Kadının menisi uterus içine kanallarla gelir. Bir grup hekimin dediğine göre, uterus bu sıvıyı kendi içine gelen kanallarla çeker. Ancak açıklamaya göre,³¹³ uterusun hareketi erkek menisini çekmek içindir.³¹⁴ Kadın erkeğin menisinin inişini hissetmez. Ancak bu görüş yanlıştır. Çünkü o hareket kaba ve sert bir harekettir ve birden fazladır veya vuruş şeklindedir veya hızla kalkış gibidir; sonra meni akışı olur ve sonra kan pıhtısı kayar veya korku oluşur veya bizim kendi kısmında zikrettiğimiz başka sebeplerden dolayı düşük olur. Hippokrates şöyle demiştir: Şüphesiz erkek kadından daha soğuktur veya baş organlarının mizacında, birinci mizacında ve meninin sağlıklı olduğu mizaçta elbette mizaçları eksik göstermez. Bilinmelidir ki çocuğu olabilen kadının kısırlıkla ilgili hastalıkları daha az olur. Ancak vücudunun zaafi vardır ve hastalığı atlatmakta acizdir. Ancak kısır kadın çok hastalanır ve çoğunlukla ömründe karışıklık, düzensizlik vardır.

Belirtiler: Onun belirtisi 2 meninin de kısır olmasıdır. Ancak denir ki onların sağlıkları iyi değildir. Şuna bakılarak karar verilir:

³¹³ TM: açıklamaya göre

³¹⁴ TM: Bazılarına göre

Denildiğine göre, örneğinden her iki meni de alınıp suya konur ve kısır olanlar su üzerinde bir araya toplanır.³¹⁵ Dediler ki, çiftin idrarları marul kökü üzerine konur. Arpa tanelerinden 7 ve bakladan 2 tane alınır; hepsi toprak bir kaba konup, onların üzerine kadın ve erkeğin idrarı yaptırılır ve 7 gün o kap terk edilir. Eğer kaptaki tohumlar yeşerirse kısırlık söz konusu değildir. Derler ki, bu açık, seçik ve güzelce durumu göstermektedir. Kadınla ilgili tecrübe konusunda şöyle demişlerdir: Kadının uterusundaki güzel koku olup olmadığını belirlemek için uterus rutubetine bakmak gerekir. Şüphesiz onun güzel kokusu varsa kadının ağzında ve burun deliklerinde de duyulur. Ancak kısırlık yoksa bu böyledir. Eğer o iyi olmazsa onda (uterusunda) tıkanıklık kötü hıtlar oluşturur ve iyi ve güzel buharlar bozulur; kokuşur. Dediler ki: Muhtemelen onun kokusu yemeklerden gelen sarımsak kokusudur. Çoğunlukla bu koku ondaki tıkanıklık olup olmadığını gösterir. Şüphesiz tıkanıklık kısırlığın delilidir. Eğer uterusu tıkanıklık yoksa kısırlığın başka sebepleri olup, hamileliğe engel oluyor olabilir. Bütün kadınlarda menstrual kanamaları varsa, uterus ağzının rutubetli olması gerekir ve o kaygan olur.

Ancak kısırlık sebebi meni ve onun organlarının mizacındaysa, ona dokunulduğunda, onun (uterus) kalınlık ve inceliğinden, kasık tüylerinden, renginden, kokusundan, nabzının hızı veya yavaşlığından, dışkisından ve vücuduyla olan ortak özelliklerinden anlaşılır. Ancak sen onun rutubet ve kuruluşunu, onun yoğunluğunun az veya çok olmasından anlayabilirsin. Sağlıklı meni beyaz, gevşek ve berraktır ve de onun üzerine sinek konup beslenir. Onun kokusu palmye veya yasemin gibidir.

Ancak menstrasyonun delilleri ve organlarının mizacı senin bildiğin üzere, belirlenir. Ancak sıcaklık ve soğukluk dokunularak ve menstrual kan rengiyle belirlenir. Eğer menstrual kanın renginin sarı ve siyah veya toprak rengi gibi bulanık bir renkte veya beyaz olmasına ve kasıktaki hıtların durumuna göre belirlenir. Yine uterustaki rutubet ve kuruluşun çokluğu ve inceliği ve iki gözün durumundan, kolların ve ayakların halinden belirlenir. Hippokrates'e göre, şüphe-

³¹⁵ TM: Rusuplardan teksir olmaz.

siz göz uterus konusunda bize bilgi verir. Aynı zamanda menstrual kanın azlığı ve yoğunluğu da fikir verir. Kadında menstrasyondan temizlendikten sonra uterus ağzında kuruluk yoktur. Muhtemelen rutubet vardır. Muhtemelen o kadın hamile kalmaz. Ancak semeni, meyli, yağı, penisin kısalığı, kıvrıklığı, bağların kısalığı, uterusun dönüklüğü, boşalmanın durumu, istekle bilinen işin yapılması, etli ve yağlı vulva, münasebet sırasında girişi zayıflatır ve uterus karnından çıkan boynuzların (tuba uterinalar) kısalığı, her harekette soluk sıkışması, nefes nefese kalması, kötü koku dolayısıyla eziyet çekme, bunalma oluşturur. Uterus meyli vulva içine girişinin hissedilmesini sağlar. Vulva düz değilse meyillidir ve onun sahibi (uterus) de meyilli olur ve cinsel münasebet sırasında kişi ağrı hisseder.

Tedbir ve Tedavi: Bu kısımdaki tedbir ikiye ayrılır. Bunlardan biri döllenme (hamile kalma) için onların (kişilerin) bir araya gelmeleri ve uterus içinde menilerinin buluşmasıdır. İkincisi hamile kalmaya mani sebepleri tedavi etmektir. Ancak kısır ve yaradılış olarak, sonuç vermeyen kişilerin mizacı tedbire ihtiyacı olur, ancak penisi kısa olanlar tedaviye cevap vermez. Aynı zamanda cinsel organlarının ağzı kapalı olanların menstrual kanamasının döllenmede yararı olup, elle hissedilir. Bunlara tedavi gerekmez. Onların eş değiştirmeleri gerekir. Bu durum onların tedavileriyle ilgili bir durum değildir. Ancak onlara başka tedbirler gerekir.³¹⁶ Cinsel münasebetin ne zamanlarda yapılması gerektiğini söyledik. Cinsel münasebeti, bizim de daha önce söylediğimiz gibi, uzun süreli terk etmemelidir. Uzun süre terk edildiğinde, ikisinin de menisi soğuyup bozulur.³¹⁷ Bundan dolayı, uterus-ta kan pıhtısı oradan atıldıktan sonra, cinsel münasebet yapılmalıdır; sonra terk edilmelidir ve bilinmelidir ki meni iyidir. Bu da menilerin toplanmasından anlaşılır. Bu da kadın ondan temizlendiği zaman belirlenir.³¹⁸ Sonra bu zevk, aşk yapma uzar. Özellikle kadının mizacı

³¹⁶ TM: Tebdil-i zevce ihtiyacı olanların ilacında tabibe hacet olmaz.

³¹⁷ TM: Onların cinsel münasebetlerinde uzun süre olmamalıdır yani daha önce adı geçtiği üzere bu gün cinsel münasebet olduğunda 2 gün ter etmelidir. Üçüncü gün yine cinsi münasebet olmalıdır; bundan dolayı mizaç azıcık tagdim ve te'hir etmelidir

³¹⁸ TM: Bozukluk tamamen atıldıktan sonra mümkün olur. Aynı zamanda bütün vücutta yayılır. Bu temizlik bütün vücutta yayılır

kötü değilse, bu durum söz konusudur. Erkek kadının memesini okşar; kasığını sarsar ve konuşmaksızın kadın ve erkek arasında hakiki kaynaşma olur. Eğer kadında cinsel arzu yoğunlaşırsa ve en alt seviyeden en üstüne kadar çıkmışsa bu his zevk alabilecekleri yerde oluşur ve gerektiği kadar şiddetlendiği, yoğunlaştığı görülür; gözlerinde kırmızılık oluşur ve nefesi sıklaşıp, artar; dili dolaşır ve erkek menisini uterus ağzına gönderir; orası biraz genişler; oraya biraz hava girebilir. Ancak oraya hava girmesi meninin bozulmasına sebep olur; iyi olmaz.

Bilinmelidir ki, oraya biraz meni gönderilir. Penisin meniye mukabil kısma göndermesi ve onun uterus ağzına bozulmadan girmesi gerekir. Sonra zamanında girmesi ve yoğunlukta olması gerekir. Hatta uterus ağzının nefes alır gibi açılıp kapandığı görülür ve gitmesi gereken yöne yönlendirilir. Sonra oradaki 2 yaprak şeklindeki uterus ağzındaki yapı görülür. Sonra meni buraya ulaşır ve meni orayı terk eder. Bazen bu sırada ayaklarda yanma olur ve cinsi münasebet yapan kişinin nefesi tutulur.³¹⁹ Sonra uyur. Çünkü o bu faaliyet sırasında aslı vaziyette olduğundan yorgundur. O geçtikten sonra onun üzerine uygun buharlı maddeler alınır. Çünkü bu bir iştir; yıpratıcı bir şeydir veya yakan bir şeydir. Hamilelik, yoğun sıcaklığı olmayan suya bastırılmış gibi olan ve daha önceki muhtemel durumlara benzemeyen bir durumdur.

Kadının uterusu altında hoş bir sıcaklık olması keyiflidir ve yuvarısında koku olmamalıdır. Sonra uzun bir boru alınır ve 2 tarafına sıcak kül konur ve tahammül edeceği kadarı, uterus içine konur. Bu durumda kadın uyutulur veya bir süre oturabildiği kadar oturtulur.

Bu konunun bir başka yönüne göre (kısırlık tedavisinin bir başka değerlendirilmesine göre) sıcaklık ve sıcak hıltları atmak gerekir. Besinlerle bilinen içeceklerle dengeyi sağlamalıdır. Uterusun üstüne sıvı

³¹⁹ TM: Belki erkeğe gerekir ki bir nevi zerkle menisini rahim ağzına yollar ki penisini hizare mülazim eylememelidir. Fecre ehliili ifsad eylemeye (bozmamalıdır). İnzalden sonra bir saat kadar kadına mülazimet eyleye. Rahmin ağzı fegıratı ve müneffisatı yani meniye çekmek için hareketi ve açılıp kapanması neması [acıla] hadi ve sakın oluncaya kadar kadınla hılatı istiksa eyleye. Sonra bu adam hılatı istiksadan besirern ve azıcık sakın kılıp o halde kadın fahice meşalete olurkin nazile el-zahr olur yani kadın ayaklarını avara ve debri etrafını yukarıda refiğ ve arkasını aşağıya indirmelidir. Bu veche üzre haduv yesirden sonra bütün olarak birbirine zam eyleye. Nefesini habis eyleye.

maddeler, keten beziyle pansumanlar, soğuk yağlar uygulanır. Eğer kısırlığın sebebi soğuk rutubetse, onun tedavisi, dediğimiz gibi yapılır. Yine çoğunlukla görülen kısırlığın sebebi uterus ağzının aşağı inmesidir; normal yerinden ayrılmasıdır. Burada kullanılacak ilaçlar uterus inmesinde kullanılacak ilaçlardır. Bu kısımda kullanılacak hacmin büyümesiyle ilgili olanlardır. Testis (yumurtalık) damarlarından kan alma gerekli olur. Eğer uterus fazla yağlıysa ve kısırlık söz konusu ise perhiz yapmak gerekir; hafif yiyecekler almalıdır. Rutubetli banyolardan vazgeçmek gerekir. Ancak kadının sıcaklığı varsa, terk edilmez; hamamlar bırakılmaz. Kan alma, lavmanlar ve ısıtıcı ve kurutucu maddeler kadına verilmelidir. Örneğin tiryakler, sidaritus gibi macunlar uygulanmalıdır. Hafif beyaz şarap verilebilir ve kırmızı ve güçlü şaraptan az miktarda verilebilir. Uterus ağzına eski bal ve süsen yağı ile sarı sakızla yapılan ilaçlar uygulanır.

Eğer kısırlık sebebi kokularsa, meninin ilacı kimyon benzerleridir. Anason, kereviz tohumu, sedef otu tohumu kök suları içine konup kunduzhayası, sedef otu tohumu, beşparmak otu tohumu gibileriyle karıştırıp verilir. Eğer hastalığın sebebi şiddetli kuruluksa, onu rutubetlendiren lavmanlar uygulanır. Muhtemelen yağlar da onu yumuşatır. Keçi sütü, isfidbacet (peynir, tereyağı, et, süt ve ekmekten oluşan yağlı şeylerden) alması gerekir. O tedricen yoğun maddelerle muamele edilen yumuşatan merhemlerle ovulmalıdır. Onun hamam sayısı artırılmalıdır. Tavşan yemek yararlı olur. Kereviz, kimyon, anason ve benzerleri yararlıdır.

Çoğunlukla hamilelikten ilaçlarla sakınmak mümkündür. Onlar rutubetlendiren ve soğutan ilaçlardır. Çoğunlukla cinsel münasebete yönelik ilaçlar, kısırlığın telafisine yöneliktir. Rutubetin dışarı çıkması, yakılar, lavmanlar ve cinsel münasebeti artıran maddelerle yapılır. Sıcak içecekler ve macunlar, örneğin mitridatus, tiryaklar, siyadritus, fener çiçeği, gibi. İçeceklerden kişiye özgü içecekler verilir. Kadına fil idrarı içilir.³²⁰ Cinsel ilişkide onun etkisi acayıptır. Bundan dolayı bu uygulama cinsel ilişkiye yakın içilir. Cinsel ilişkide sedef otu tozu da kullanılır. Şüphesiz o yararlı olmaya yatkındır. Yine keçe içinde

³²⁰ TM: bazı nüshada kekanic vaki olmuştur.

kaz yağı, yabani kereviz çok iyi gelir, denenmiştir. Cinsel münasebet yapacak kadınlar, ihtiyaca göre, ondan çok miktarda içer. Merhemlerden pelesenk yağı, ban otu yağı, susam yağı ve siyah kustutan uterus ağzına halka şeklinde uygulanır. Yine sof içinde kaz yağı ve iyi merhemler de, aynı şekilde uygulanır; misk, sümbül, Hint selvisi, şap, yabani kekik, nane koyun pisliği, Yahudi balsamı, tilki testisi, iyi kalite debbağ boyası, mersin, selvi cevizi, defne, kakule, tarçın yabani kimyon alınır ve hepsi ısıtıcı ve tutucu özelliktedir. Bu terkip özellikle meninin kayganlaşmasını sağlar. Muhtemelen de koku oluşur. Özellikle tavşan pisliği ile birlikte uygulanırsa böyle bir sonuç verir. Temizlendikten sonra cinsel münasebet yapılır veya menekşe yağı ile tedavi yapılırsa, hamile kalmak mümkün olur. Aynı şekilde pislik de yararlı olur ve muhtemelen dişi geyik safrası penis üzerine sürülse yararlı olur. Denir ki özellikle, tilkinin testisinden biraz alıp balla terkip yapılır. Muhtemelen pislik de yararlıdır ve muhtemelen dişi geyik safrası penis üzerine sürülse yararlı olur. Muhtemelen pislik tilki safrasıyla uygulanır veya tavşaninkiyile aslaninkinden 2 danek alınarak uygulanır. İyi macunlardan biri şöyledir: Sümbül, safran, mastika, sarısakız, misk, kunduzhayası, yabani sümbül yağı alınır ve yine sarısakız 4 dirhem, süsen, tavşan pisliği ikişer dirhem, alınıp onlarla yapılan macun uterus ağzına halka şeklinde uygulanır. Bu 3 günde bir değiştirilip yenilenir. Yine saf bal, sirkeli bal, Yahudi balsamı, süsen yağı ile de macun hazırlanır.

Uterus ağzına (uvula) ağzına uygulanan iyi halka: safran, kakule, sümbül, sarıyonca; her birinden 3,5 dirhem, tarçın, yabani kimyon 1 ukiye, kaz yağı, yumurta sarısı 2 ukiye, yabani süsen yağı yarım ukiye alınır. Kadın temizlendikten sonra gök mavisi sofla her gün yeniden uygulanır. Yine kuru sarımsak veya taze sarımsak alınır ve aynı miktarda sıvı yağla birlikte pişirilir; hatta o kadın öyle ısıtılır ki o terkip sıvı hale gelir ve sofla uterus ağzına uygulanır. Şüphesiz bazen vajinaya halka uygulanmasından önce lavman olarak domuz yağından biraz oraya uygulamanın yararı olabilir. Rutubeti atan veya uterus ağzını güçlendiren engere zımkı gibi maddelere ihtiyaç vardır; o rutubeti atar.

Buhar oluşturan haplardan sarısakız, çinko, sarımsaktan karıştırılıp her gün kişiye verilir. Yine kırmızı arsenik ve bira selvi yaprağı,

günlük sıvısıyla macun yapılır. Bu terkip akıntıya son verir; iyileştirir. Sonra 3 gün veya biraz daha uzun süre temizlik yapılır. Aynı zamanda sarısakız, günlük sızıntısı (zamkı), kına sarımsak tanesi, dereotu, Yahudi balsamı, koyun pisliği ile de bir ilaç yapılır.

Altıncı Kısım Hamileliğin Belirtileri³²¹

Meni inişlerinin durmasından cinsel münasebet sonrası, izleyen zamanda, kişide gevşeklik hali, pisliğin adeta emilmiş gibi olması, dışarı kuruluğa meyli olarak atıldığı, uterus ağzında yoğun bir şekilde bir araya gelmesi, hatta adamın oraya girememesi durumu oluşur. Aynı zamanda ayaklar tarafındaki uterus ağzı yukarı doğru hareket eder ve yoğunlaşmadan kasılır; onun etrafı çok kurudur. Menstrual kan içinde hapsolur veya içinde pek az menstrual kan kalır; göbeği ile uterus arasında hafif bir ağrı oluşur. Bazen idrar atımı da zorlaşır. Daha sonra cinsel münasebet yaptığından meni inişi olmaz; hatta cinsel münasebet yapmak istemez. Yaparsa cinsel münasebet sırasında göbeğinin altında ağrı hisseder ve kusar. Hamilelik döneminde erkek, kadından daha fazla cinsel birleşmeden nefret eder; tiksindir. Çünkü bazen çok cinsel birleşme olmaz. Bu durumda kalçada basınç oluşur ve cinsiyet organlarında gevşeklik vardır; bedende ağırlık olur; solunum kötüdür; kişi biraz kusar; ekşi geçirmeler, titreme, baş ağrısı, baş dönmesi, göz kararması, nefes darlığı görülür. Bir iki ay sonra kötü arzulardan dolayı titreme olur; gözlerin akı adeta sarı ve yeşile çalar; bazen gözleri acayip bakar; göz kapakları gevşektir; bakışları kızgın gibidir; yoğun bir hiddeti vardır; gözlerinin akı adeta yoğunlaşmış gibidir; eğer yoğunlaşma varsa çoğunlukla sarı renkte olmaz. Ancak hamilelik dolayısıyla tabiatında değişime görülür ve bu değişimler dışarıdan da belirlenebilir. Eğer erkeğin yükü az olursa etkisi az olur. Kadının hamilelikte, fetüsün oluşmasında yükü daha fazladır. Bazen hamilelik sırt ve kalçaların ağrılarını, uterusun sıcaklığı ile teskin eder, sakinleştirir. Hamilelikten sonra ağrı geri döner. Bazen genel olarak, memelerinde değişim olur. Bedendeki damarları

³²¹ Belirtileri ve Hükümleri

sarı ve kırmızı olur. Çoğunlukla hamileliğin başlangıcında gevşeklik arız olur. Çünkü menstrual kan bedende tutulur. Çünkü fetüsün beslenmeye ihtiyacı vardır ve bu kanla beslenir. Çünkü fetüs küçüktür ve beslenmeye ihtiyacı vardır. Sonra fetüs bu fazlalıkla büyür ve gelişir ve menstrual kanama tutulması sakinleşir.

Eğer on beş yaşından küçük kız hamile kalırsa uterus küçük olduğu için fetüsün ölüm tehlikesi vardır. Aynı şekilde, eğer kadın yaşlıysa ve had derecede sıcaksa, öldürücü olur, çünkü onun kötü ve bozuk mizacı fetüse geçer ve o fetüs zayıf olursa, bu ateşe dayanamaz; onun anneden aldığı besin mizacını bozar. Aynı şekilde anne beslenemezse, fetüs zayıf düşer. Eğer o zayıf beslenirse anne de zayıf olur. Eğer uterusu sıcak şiş varsa ve soğuk şiş varsa, bazen anne ve fetüsü kurtarmak mümkün olabilir. Ancak bu durum kişiye ciddi zarar verir.

Tecrübeyle insan hamile için şu durumu belirler: hamile için uyunun yanı sıra, bal, iki misli yağmur suyu ile karıştırılıp verilir. Bu içilen terkinin annede kolik oluşturup oluşturmadığına bakılır, çünkü o hamilelerde sıkıntı yaratabilir. Bununla birlikte, orada biriken yel hastalık oluşturur. Hekimlere göre, ondan macun yapıp onu içmek gibi bir âdete sahip hamilelere uygulanması tecrübe edilmiştir. Yine hamileye 1 gün oruç tutturulur; akşam vakti hamam havlusuyla sarılır ve karnına buhar uygulanır. Şüphesiz bu uygulamada burun ve ağızdan duman çıkarsa kadın hamile değildir. Aynı şekilde, bir yere sarımsak konup hamile onun üzerine oturtulur ve ondan uyuması istenir. Onun sarımsağı yiyip yemediği ve kokusunun ağzında olup olmadığına göre anne olup olmayacağı belirlenir. Biz erkeklik ve kadınlık kısmında bal ve loğusa otuyla yaptığımız tecrübeyi anlattık. Öncelikli olarak, hamile kadının attığı idrar sarıdır; idrarın ortasında pamuk iplikleri gibi bir yapı vardır. Bazen hamilelikte idrarın kıvamı saftır; üzerinde sinek gibi şeyler vardır; özellikle ondan tohum gibi bir şey çıkıp inerse idrar bu özelliği gösterir. Ancak hamileliğin sonuna doğru dışkısında kırmızılık olur. Bu kırmızılık hamileliğin başlangıcındaki zerkin bedelidir, karşılığıdır. Ancak hamilenin dışkısı kolay hareket eder, ancak hamileliğin sonlarına doğru karışıktır; bulanıktır; karmaşık bir yapıdadır. Hâlbuki o kişinin dışkısı hamilelik öncesinde böyle karmaşık bir yapıya sahip değildir.

Yedinci Kısım

Bebeğin Erkek ve Kız Olma Sebebi

Bebeğin erkek olmasının sebebi, erkek menisi, sıcaklık, başarılı cinsel münasebet, cinsel münasebet vaktinin uygun olması ve meninin sağ testisten gelmesidir. Meni sağ böbrek tarafından alınır ve o daha sıcaktır. Bu bölge karaciğere daha yakındır. Aynı zamanda, eğer fetüs uterusun sağ tarafında olursa, bebek erkek olur. Kadın menisi (yumurta) erkek menisi özelliklerine sahipse ve onun tarafındaysa bebek erkek olur. Soğuk ülkelerde, soğuk yerlerde, kuzey rüzgârlarının hâkim olduğu yerlerde erkek menisi hâkimdir ve aynı şekilde bunun zıddı, onun tersinin olmasına sebep olur. Aynı şekilde çocuk veya yaşlılıktan erkek olur. Bazıları şöyle demiştir: Erkek menisi, erkeğin sağ tarafından zikredildiği gibi, uterusun sağ tarafına çekilir. Sol tarafına çekilen meni kız bebek fetüsüdür. Kız oluşturan meni soldan gelmişse, çocuk kız olur veya sağdan gelen sola gider; zikredildiği üzere, kız çocuk olur. Bazıları der ki: eğer temizlenip yıkandıktan 5 gün sonra olan cinsel ilişki erkek çocuk olmasında başarı sağlar. Eğer sekizinci güne kadar hamile kalmada cinsel münasebet sonucunda kız çocuk olur. Sonra, sekizinci günden on birinci güne kadar cinsel ilişki sonucunda oluşan çocuğun cinsiyeti belirlenemez; hermafrodit olabilir.³²² Eğer hamilenin kanı çok sıcaksa çocuk erkek olur; kız çocukta hamilenin kanı daha az sıcaktır.

Sekizinci Kısım

Erkek ve Kız Çocuğun Belirtileri

Hamilenin bebeği erkekse, rengi daha güzel ve çoğunlukla istekli olur ve yüzü saf olur; istekleri (arzusu) sağlıklı, arazları sakin olur. Çoğunlukla meninin sağ tarafta olmasının 2 sebebi vardır. Uterus boynundan (vajina) meni uterusun sağ tarafına gelir. Bu taraf öncelikli olarak, erkek menisini kabul eder.³²³ O, erkek menisi hızla dökülür ve sağ tarafa gelir. Eğer embriyo hareket ettiğinde, sağ taraftan bu hareket hissediliyorsa, fetüs erkektir. Erkek çocuk doğuracak ka-

³²² TM: Galen'in kitabında zikrettiği

³²³ TM: İkinci olarak

dının memelerinde büyüme olur ve renginin de değişimi, diğerlerinden önce olur. Süt oluşumu da daha erken olur. Süt yoğun ve gevşek yapıdadır; onun sıvısı ince değildir. Hatta erkek çocuk sütü kadının kendi üstüne damlar. Ona Güneşte bakıldığında, cıva damlası gibi dağılmadan kalır veya o inci tanesi gibidir; akmaz ve sakın değildir. Erkek çocukta göğüs ucu (meme ucu) büyür ve kırmızıdan yoğun siyah renge dönüşür. Ayak damarları da kırmızıdan siyaha dönüşür. Nabız sağ tarafta daha şiddetlidir. Çünkü o tarafta nabız daha dolu ve değişkendir.

Derler ki: Eğer hareket oluşursa öncelikli olarak ilkin sağ ayak tarafta da olur ve bu tecrübeyle de belirlenmiştir. Eğer kalkması söz konusu olursa sağ eline dayanarak ayağa kalkar. Hafifçe sağ gözü hareket eder ve hızlanır. 3 ay geçtikten sonra erkek bebek hareketlenir. Derler ki: Beceri gücünden anlaşılır. Loğusa otundan 1 miskal alınır; pişirilir ve balla macun yapılır. Aç karına sabahtan öğleye kadar yeşil bir sof üzerine oturtulur. Eğer o zaman ağzında tatlı bir lezzet oluşursa, bebek erkektir ve eğer böyle bir lezzet oluşmazsa bebek kızdır. Bu konuda deneyimi olanlara veya bu konuda bilgi sahibi olanlara ihtiyaç vardır.

Ancak kız çocuğunun belirtileri erkek çocuğununkinin zıddıdır. Kız çocuklarında hamilenin ayak ve bileklerinde yara görülebilir; özellikle de bileklerde yara görülür. Çoğunlukla ayaklarda şiş vardır. Bazen bu belirtilere rağmen çocuk erkek olabilir. Onun çok zayıf olması ve gelişmemiş olması durumunda bebeğin durumu çok kötüdür. Güçlü kız bebek belirtileri daha da kötü belirtiler verir. Erkek bebeğin nefesi 25 günde oluşur; bu süre 30 güne kadar uzayabilir. Ancak onda zaaf varsa, hastalık içeriyorsa bu süre uzayabilir. Kız bebekte bu süre 35 gündür ve 40 güne kadar uzayabilir. Genellikle oluşumun tamamlanma süresi uzayabilir.

Dokuzuncu Kısım

Bebegin Erkek Olması İçin Alınacak Tedbirler

Erkek bebek olabilmesi için hem erkek hem de kadına ıtır ve benzeri güzel kokulu buharlar koklatılmalıdır. Buharlı maddelerin yanı sıra, mitridatus içirilmelidir. Onun ihtiyacı olan uterus ağzını açan ilaçlar

verilmelidir; ısıtan lavmanlar ve merhemler uygulamalıdır. Bazıları kadın menisinin zayıf olması gerektiğini söylemişlerdir.³²⁴ Muhtemelen kadın menisinin güçlü ve sıcak olması gerekir. Çünkü bu tip meni erkek menisini kolayca kabul eder. Ancak onun (kız çocuk menisi)erkek menisinden daha aciz olması gerekmez. Muhtemelen bundan dolayı bu konuda daha güçlü olmak zorundadır. Cinsel münasebet süresince yolculuk yapar ve bu sırada asla arıza olmaması gerekir. Dedğimiz gibi, aksi takdirde, meni cinsi münasebet sırasında bozulur. Erkek meninin sağlıklı olabilmesi için, çok su içilmesi gerekir, ancak suyu azar azar içmelidir. Onun ısınısını artırmak için güçlü besinlerle beslenmek gerekir. Bunun dışında eğer erkek menisi inceyse, bilinmektedir ki, onun menisinin tedaviye ihtiyacı vardır. Eğer erkek menisi yoğunsa, birkaç gün sabretmelidir ve bunun tedbirini almalıdır; hatta güçlendirilmelidir. Eğer meni söz konusu edilen kanallarda birikmişse, o zaman istenen şartlar oluşmuş olur. O yere güzel, sıcak ıtır kokuları sürülür. Yine öncelikle misk, safran, Hint sarısabır uygulanır: Kâfurudan kaçınmamak gerekir. Etrafını rahatlatmak gerekir. Nefes iyi olmalıdır. Neşelendiren sıvılar verilmelidir. Erkeğin düşüncesi cinsi münasebet üzerinde yoğunlaşmalıdır ve şiddetle uygulamak üzere çok güçlü bir şekilde hücum etmelidir. Kadının karşısına çok güçlü bir erkek sureti koymalıdır ve sonra meniye akıtır; cinsi münasebeti keser; boşalmıştır.³²⁵

Onuncu Kısım

Hızlı ve Etkin Döllenme

Etkin ve hızlı döllenmeyi yapabilen kişi güçlü bir bedene sahip bir adamdır. Mutedil yoğunlukta ve yumuşaklıkta eti vardır. Çok menisi vardır ve bunlar yoğun ve sıcaktır. Onun büyük testisleri vardır. Damarlarında yel vardır; güçlü dalları vardır; cinsi münasebette güçlüdür. Menisini sağdan zerk eder ve kadını hamile bırakabilir. Yine

³²⁴ TM: O zaman çocuk erkek olur. Bazıları bu açıklamaya iltifat etmezler.

³²⁵ TM: Erkek ve kadın menilerine ferağ hasil oluncaya kadar bu hal üzere olan cinsi münasebetten hasil olduğu şekilde mutasavvır tevellüd edip Allah'ın emriyle ve tebarek (mübarek kılmasıyla) o çocuğu yarattır ve icad bir vakit murad olur. Bu Allah'ın sırrı hukm-ü alemdir.

çocuk yapma kabiliyetine sahip olan sağ taraftaki yumurtayı şiddetle bağlar (döller). Erkek çocuk öncelikle sağ taraftaki yumurtadan olur. Eğer sağ taraftaki yumurta döllenirse o çocuk erkektir veya sol tarafta ise kız çocuk olur. Aynı şekilde eğer rüyalanma olursa, zikredildiği gibi, menide bozulma olur.

On Birinci Kısım Penisin Paralizinin Belirtileri

Peniste paraliz olur; o kadının rengi ve ısısı mutedil olur. Bedeninde dokununca his yoktur ve vücudu yumuşak değildir. Onun menstrual kanında ince iltihap olmaz; sıvı az değildir. Çok az yanma vardır. Uterusun girişi ve onun damarları yuvarlak şekildedir. Hisleri ve hareketleri gerektiği gibidir. Karın bu durumda, sürekli olarak, serbest kalmaz. Gözleri şehla olmaksızın siyahtır. O neşeli bir tabiattadır. Nefesi güzel kokuludur. Pek az yağlıdır. Ruhları akıllı ve rutubetlidir. Sindirimi hızlı olan kadınların çocukları erkek olur. Temiz olduğu günler daha az olup bu süreleri 22 günden 40 güne kadar olanların bebekleri erkek olur.

On İkinci Kısım İkiz Çocuk Olmasının Sebepleri ve Belirtileri ve Üst üste Hamile Kalma

İkiz çocuk olmasının sebebi meninin çokluğu ve kadında bu meni yığınının birçok kısma ayrılması ve uterusun 2 boşluğunda fetüs oluşması ve iki veya ikiden fazla çocuk olmasıdır. Denir ki ikizlerin oluşmaları arasında çok zaman yoktur; çoğu ikizler tek bir cinsel birleşmeden meydana gelmiştir. Cinsel ilişkideki bir parça kan hamile kalma sonucu bir araya toplanmış olup, kadın vücudundaki yumurtalıklardan gelen kan damlalarıyla birleşir. Kadınlarda ısı yüksek olduğu için kan ve kıl çok olur. Bu tip güçlü kadınlarda hamilelikte kan gelir. Bunun bir zararı olmaz. Kanamayla fetüs düşmez. Bazen hamilelikten sonra kadından kan gelir. Bunun sebebi uterusun ağzının açık olmasıdır. Bunun sebebi kadının güçlü olması değildir. Hamilelik sırasında uterus ağzının açık olmaması gerekir. Bu durum korkutucudur. Bu durum bebek için öncelikle tehlikelidir. İkinci

olarak, hamilelikte bu durum bozukluk olduğunu gösterir. Ancak güçlü uterusu olan kadında iki bebek arasında engel olmasından ve sıkıntı oluşmasından korkulur. Çoğunlukla bu durum yüksek ateş ve karmaşıklık yüzünden ortaya çıkar. Hastalıklar oluştuğunda, bebeklerden biri düşer. Konuyla ilgili tecrübesi olanlar, ikiz bebek olduğunun veya birden fazla bebek olmasını, ilk doğanın göbeğine bakarak anlaşılabileceğini söylemişlerdir. Eğer onda çıkıntı ve bağ yoksa tek çocuktur; başka bir bebek yoktur. Eğer ilk fetüste başka göbek bağı çıkıntıları varsa, uterusu o uzantıların sayısı kadar bebek vardır.

On Üçüncü Kısım

Doğumun Yaklaştığını Gösteren Deliller

Kadının hamileliği sonuna yaklaştığında, karnının alt kısmında göbeğin altında ve belde ağırlık hissedilir. Uterus ağzında yoğun oraya mahsus gaz (yel) ve yoğun bir rutubet vardır. Bunlar doğumun yakın olduğunu gösterir. Eğer uterus ağzı (vajina) gevşer ve kasıkta yellere olursa ve kasıklardaki rutubet gittikçe artarsa fetüsün yerinden ayrılmasının zamanı yaklaşıp demektir.

On Dördüncü Kısım

Fetüsün Zayıflığının Belirtileri

Fetüsün zaafi onda hastalık olduğunu gösterir Annede kusma vardır; özellikle de menstrual kanamayla bağlantılı olarak ortaya çıkar. Akışın az ya da yeterli olması ve yiyeceğin fazla alınmasından da kaynaklanmış olabilir. Yine hamileliğin birinci ayında sütün görülmesi ve akması, sütün memeden zorlanarak alınması da bu dönemde görülen şikâyetlerdendir. Aynı şekilde fetüsün hareketli olmaması veya uygun olmayan zamanlarda hareket etmesi görülen belli başlı şikâyetlerdendir.

On Beşinci Kısım

Doğum Zaafının Belirtileri

Eğer bebeğin göbeğinde soluk yoksa anne burnunu çekmiyorsa, zaman içinde bir değişim göstermiyorsa o fetüs zayıftır ve yaşamaz.

İKİNCİ MAKALE³²⁶

Hamilelik ve Hamilelik Durumu

Birinci Kısım

Hamilenin Durumu

Yaradılış ve hareketlenme ve de doğumun belli bir süresi vardır. Biz anatomi kısmında ve sonra bu konuda bilgi verdik. Bu kısımlarda anlaşıldı ki, bebeğin ilk muhtemel doğum süresi 7 aydır. Onun yaradılışı hızlı ve hareketlidir ve hızla dışarı çıkmak ister. Çoğunlukla yedinci ayda doğan bebek ölür. Çünkü onun hareketleri yaradılıştan zayıftır. Aslında fetüs güçlüyse tek başına yaşamaya uygun olabilir, ancak sekiz aylık doğarsa bu durum nispeten nadiren görülür. Sekiz aylık doğanlar yedi aylık doğanlara nispetle daha az yaşar. Bazı ülkelerde sekiz aylık doğan çocuklar yaşamaz.³²⁷ Yedinci ayda gücü az olan fetüs oluşumunu sürdüremez; yaradılışı gecikir. Bu durumda fetüsün hareketi ve sevkî gecikir. Aslında onun bu hali yeterince güçlü olmamasının işaretidir. Eğer fetüs zayıfsa hareket edip yedinci ay sonunda doğmak isterse bebek zayıf olur. Yedinci ayda fetüsün gücü ye-

³²⁶ TM: Uterus ve Hamilelik Durumunun açıklamasıdır. O da bir kısımdan meydana gelmiştir.

³²⁷ Ancak sekizinci ayda doğan çocuğun helakı yedinci ayda doğanlardan ve diğer aylarda doğanların helakından çoğunlukta olur. Yaşayanları çoğunlukla az olur. Eğer sekizinci ayda doğan sağ kalan biricik bulunursa o bir cidden nadir olur veyahut biz deriz ki kalemene yağış dediğimizden murad kalemene yağış min ünsî (kadından) demektir. Mütercim kulu der ki musannafın bu kelamından söylemek istediği kelem yağışe kaidesine varid olan iradi defidir (isteyerek dışarı atmasıdır). Takrir-i irad budur ki kavl üzre hazret-i salavat Allah ala nebiyyina ve aleyhi hazretleri yedinci ay tekmiinden sonra kavl üzre sekizinci ayda doğmuştur; hala hayattadır. Takrir-i cevap budur Hazret-i İsa tektir ve kalemene yağışi kelamına onun yaşaması yararlı değildir. Çünkü vahid kalidir. Bazen kalimen yağış la yağış manasında istimal olmakla o istimal üzre zikredilen cevap sahih olmamakla (doğru olmamakla) istenilen yazı ile cevap verip dediler. Ona kalimen yağışten murad-ı dışiden sekizinci ayda doğan müvellid taşış eylemez (yaşamaz) demektir. Sekizinci ayda doğan çocuğun beslenmesinin yokluğunun açıklaması şöyledir: Ceninin altı ayda yaradılışı tamamlanır ve yaradılıştan tam olan cenin altıncı ayın tamamında gücü kuvvetli olursa o vakitte çıkması için (doğması için) hareket eder ve o hareketle bazen münkalib olup yedinci ayda doğar. Bazen [hareketlenir ancak] doğmaz. Altıncı ay tamamlanıp ceninin yaradılışı da tamamlandıktan o ceninin kuvveti zaaf halindeyse doğması için hareket edip münkalib olmaz.

terli değilse, doğum sekizinci aya kadar uzayabilir; fetüs güç toplamağa çalışır. Ancak şu olur: fetüs yaradılışını tamamlar ve harekete geçer ve doğmakta istekli olur. Ancak kötü gelişimde fetüs gelişimini tamamlamadan harekete geçer ve içindeki uterustan ayrılma isteğine uyup, bulunduğu su içinde döner. Fetüs bu su içinde bir örtüyle sarılıdır. Ancak bu dönüşün bebeğe bir sıkıntısı olmaz; durumunu korur, ancak içinde bulunduğu örtü bu dönüş sırasında ondan ayrılır ve uterus içinde kalır. Ancak fetüsün gücü zayıftır; yeterli gücü yoktur. Orada oluşan zaaf ve yetersizlik fetüse de yönelir. Orada rahatsızlık oluşmuştur ve zaaf vardır. Bu da onun için tercih edilmeyecek bir durumdur.

Ancak dokuzuncu ayda doğan oluşumunu tamamlamıştır.³²⁸ Fetüs yedinci ayda istekle hareket eder; onu uterustan ayırmak mümkün değildir; muhtemelen uterusta kalır ve sekizinci ayda, bizim söz ettiğimiz arıza oluşur; zaaf oluşur. Bir ay içinde gücünü kazanır ve sağlıklı durum kazanır; sağlığına kavuşur. Dokuzuncu ayda bebek doğduğunda sağlıklı olur. Aslında bebek sağlıklı olmazsa, dokuzuncu ayda hala zaaf devam ediyorsa, o çocuğun bünyesi zayıf olur.

Çoğunlukla onuncu ayda doğan çocuklarda çoğunlukla dokuzuncu ayda doğma isteği olur. Ancak doğumu oluşmamıştır; dokuzuncu ayda onda görülen arazlar dolayısıyla doğum oluşmamıştır. Örneğin sekizinci ayda doğan çocuklardaki arazlar dokuzuncu ayda görülür. Çok az da yedinci ayda görülen ayrılmaya istekli olma halidir. Sonra oradaki oluşum devam eder ve bebek onuncu ayda doğar. Hatta oluşum tam olarak, onuncu ayda tamamlanır. Bu durum nadirdir. Bununla birlikte bu hal güçte zaaf olduğunun delilidir. Eğer yedinci ayda gücünü toplarsa onuncu ayda doğar.³²⁹

İkinci Kısım

Hamilelik İçin Alınan Önlemler

Hamileliğin yumuşak, nazik tabiatına daima dengeli bir şekilde özen göstermek gerekir. *İsfidbacet* denen peynir, tereyağı, süt ve ekmekten

³²⁸ TM: Altı altıncı ayın tamamında o ceninin yaradılışı tam ve yedinci ayda harekete şevk ve tenhibi olur.

³²⁹ TM: Altıncı ayın tamamında o ceninin yaradılışı tam ve yedinci ayda harekete şevk ve tenhibi olur.

oluşan çorba ve yağlar, şirhuşk (bir nevi ekmek) ve benzerleri verilir. Eğer hamilenin doğası cidden bağlıysa ona mutedil perhizle, hafif yürüyüş verilmelidir; hamile kişi çok fazla yürüyüş yapmamalıdır. Çok fazla olan her şeyden kaçınmalıdır. Çünkü onların uteruslarında menstrual kan tutulduğu ve bu da çok fazla olduğu için dikkat etmek gerekir.³³⁰ Fetüs düşmeye müsaittir. Hamile kadın hamam yapmamalıdır. Ancak doğum yaklaştığında hamam yapabilir. Onların başına yağ sürülmemelidir. Bazen bu sebepten onlara nezle, öksürük arız olabilir; fetüste adeta tufan oluşturur ve bebeğin düşmesine sebep olur. Hamile fazla hareketten atlayıp, sıçramaktan kaçınmalıdır; vurmada, düşmeden, özellikle cinsel münasebetten kaçınmalıdır; besinle tıka basa mideyi doldurmaktan da kaçınmalıdır. Hamile üzülmemelidir; hüzünlenmemelidir; düşüğe sebep olacak her şeyden kaçınmalıdır. Özellikle birinci aydan yirminci güne kadarki günlerde ve özellikle döllenme olduktan sonraki ilk hafta ve özellikle 3 gün her türlü atlayıp hoplamak ona yasaktır. Bu konuyla ilgili olarak, bebeğin sağlığı ile ilgili bilgi verirken, Kitabımızda açıkladıkça Hamilenin beli ve karnı yumuşak sofla örtülür.

Hamile *isfidbacat* denen et, peynir, süt vb. oluşan çorba ile beslenir. Bütün korkulan şeylerden kaçınmak gerekir; sarı sakız, gebere, Mısır fasulyesi, zeytin, Suriye kavunu, bütün menstrual kanı akıtanlar, fasulye, nohut, susam gibi. Hamile her gün yemeğini iştihâ ile yerse, Hippokrates onun su içmesini ister. Yine Hippokrates der ki: Şüphesiz ki siyah şarap içmeli ve içilen ince siyah şarap olmalıdır. Bu onu (bebek) güçlendirmek için ve düşük yapmamak için gereklidir. Bu kuru üzüm tatlı ayva ve istek oluşturan iyi mizaçlı nesneleri tatlı elma, tatlı nar verilmelidir.

Ancak ilaç olarak sindirimi kolaylaştıran incili terkip verilir. İçeriği şöyledir: Delinmemiş inci alınır; 1 dirhem nezle otu, zencefil, mas-tikadan; her birinden dörder dirhem alınır; yabancı zencefil, turunc, kereviz tohumu, kunduz otu, kakule, küçük Hindistan cevizi, *besbase* (bir nevi Hindistan cevizi), tatlı kabağı; her birinden ikişer dirhem,

³³⁰ TM: Çünkü kuvvetli olsa sekizinci ayda doğar; kuvvetini o ayda toplar ve beslenmesini tamamlar.

beyaz zerdali diken, kırmızı zerdali diken, biber; her birinden 3 dirhem, tarçın 5 dirhem, Süleyman şekerı alınır. Hepsı bir araya getirilir ve ondan kaşıkla içilir. Şüphesiz bu onun uterusunun durumunu düzeltir ve midesini de tedavi eder. Onların midesine çok yararlı olur. Bu durum yabancı nane, sarısabır, mastika ve benzerleriyle güçlendirilir. Yiyeceklerin üstüne dökülen sos (lezzet artıranlar) da ilave edilir. Örneğin çok şekerli ve hoş, latif, kokular uygulanır. Bunlarla birlikte kabız yapan yakılar ve güzel kokulu merhemler de uygulanır.

Üçüncü Kısım

Lohusanın Bakımı

Menstrual kanın çekilmesinde yeterince çaba sarf edildiğinde ve yiyecek iyi olduğunda yoğun tedbirler almak gerekmez. Karaciğerdeki değişken güç zayıftır. Genellikle onda susuzluk görülür. Bazen karında su toplanması olur: karaciğerinde sertlik, katılık oluşur ve ondan kurtuluş olmaz. Loğusalık günlerinde hareket vardır ve baş dönmesi olur. Onun başlangıcında ısırap ve ağrı olur. Eğer hastalık³³¹ 24.güne kadar devam ederse, hastalık yerleşik hale gelir veya tedavi edilirse ara ara tekrarlar. Buhran görüldüğünde zaaf yoksa hasta kusmalıdır.

Dördüncü Kısım

Arzu ile İlgili Hamilelik Halleri

Eğer hamilede arzu ve istek düşerse, azalırsa yağ ve yoğun yağlı, tatlı ve yoğun tatlılar; hafif yiyecekler verilmelidir. Ona sulu besinler verilmelidir. Az miktarda reyhan şarabı verilir. Onda arzu ve isteğin olması yararlıdır. Fazla miktarda kusma ve dışarı atma arız olabilir. Arzu ve isteği yeniden kazandırmak için hafif, ısıyı tutacak şeyler ona verilmelidir. Mesela çobandeğneği dereotuyla pişirilip onda oluşan çıkıntılar için, içirilir. Yemekten önce ve sonra ılgın verilir; ondan biraz yedirilir. Mideye yararlı olacak ayva, kandindiren, sümbül, eski reyhan şarabıyla yakı yapılarak uygulanır. Bazen ona kereviz tohumu, anason, rezene ile yakı yapılır. Bunlar özellikle solunumu rahatlatmak ve ağrıyı dindirmekte yararlı olur.

³³¹ TM:Yirmi günü geçmeyip

Eğer arzu çok fazla şiddetliyse, mutedil ilaçlarla tenkiye yapılır. Örneğin saklanmış gül suyu, soğuk İran gülünün suyuyla birlikte verilir. Sonra ekşi şeylerle terbiye edilir. Onları ovalamak için koruk ve onun şarabı kullanılır. Bal veya şekerli suyla karıştırılıp verilirse cidden bu gibi durumlarda yararlı olur. Fetüs için de uygundur. Kuru nişasta ve yararlı kilden de alınır.³³² Bazen onları destekleyecek olan maddelerle vermek de yararlı olur; örneğin hardal ve benzerleri gibi. Şüphesiz o kötü hıltları keser; arzuyu tembih eder ve kötü şehveti dengeler. Arzunun düşmesinden korkulursa üzerine buhar uygulanır. Hatta bu buharlar kuru da olabilir. Şüphesiz kişiye verilen maddelere kuru şeylerin eşlik etmesi doğru olacaktır. Öncelikli olarak az yemek yemelidir. İkinci olarak arzu eğer korkakçaysa daha çok dışarı atan maddeler verilmelidir.

Ancak midedeki yeller ve ağrılar için sindirimi rahatlatan maddeler verilmelidir. Keskin sirkeye bırakılmış Kirman kimyonu, kendir, yabani İran kekiği; her birinden bir kısım alınır; kunduzhayası 3 kısım alınıp terkip hazırlanır ve ihtiyaç olduğunda yarım miskalden 1 miskale kadar kişiye verilebilir.³³³ Ancak onların yemekten hemen sonra kusmaları gerekir. Sonra güzel kokulu yiyecekler verilmelidir; ona kabız yapan yiyecekler verilir. Yıkınmamış ayva verilir; özellikle Hint sarısabırı parçaları onun içine ufalanır ve ellere ve ayaklara sürülür; ovulur. Midenin üzerine bilinen yakılardan uygulanır ve ağızlarına nane yaprağı ile nar konur. Ayva suyu ile yapılan terkip ona iyi gelir. Ermeni kili bazen kusmayı teskin eder, yatıştırır.

Beşinci Kısım Hamilelikte Çarpıntı

Çoğunlukla çarpıntı midenin de ortaklığı ile ve midenin ağzındaki karışıklık sebebiyle görülür. Çoğunlukla mide boşken sıcak suyu yutmak, onu birden içmek ve hafif perhiz yiyeceklerinin birden midenin ağzına inmesinden oluşur.

³³² TM: Müceffef olan nişasta sencek-i hamlardan tenavülü tını mştehi olanlara muvafakati vardır.

³³³ TM: Eğer o ilaçlar tatlı şarap ile macun kılınırsa o kadardan çok tenavül olunmak caiz olur.

Altıncı Kısım

Hamilelerde Menstrual Kanın Akışına Uygulanan Tedbirler

Tedbirlerdeki iyi olmayan tutan maddeler suda pişirilir ve örneğin mercimek ve nar kabuğu, narçiçeği, mazi, palamut ve benzerlerinin suları alınır; yine mazi, narçiçeği, nar kabuğu, kuru incir alınıp yaki yapılır; sirkeyle karıştırılıp kasıklara uygulanır.

Yedinci Kısım

Hamilelikte Ayak Şişleri ve Şişmanlık

Lahana yapraklarıyla ayaklara pansuman yapılır; lahana yaprakları biraz sirkeyle karıştırılarak ayaklara uygulanır. Bu terkip için ağaç kavunu mermerle dövülmüş ağaç kavunuyla pişirilir; şeker kamışı, sirke, dereotu ile veya sadece sirkeyle pişirilerek uygulanır.

Sekizinci Kısım

Düşük Yapma

Düşük olmasının sebepleri ancak vurma veya düşme veya çok fazla his ve şiddetli ters düşecek hareketler yapmaktır. Şüphesiz inen kan sıvı haldedir veya onun kendisiyle ilgili bir sıkıntısı vardır. Örneğin yoğun öfke veya korku ya da hüznü vardır ve soğuk oluşmuştur. Had derecede çok sıcak vardır. Aynı zamanda hamam da düşüğe sebep olur. Hamamda uzun süre kalmak da düşüğe sebep olur. Eğer kaygan yerde düşerse düşük olur. Hamamdan çıkıştaki soğuk hava da zaaf yaratır ve düşüğe sebep olur; onun (uterus) gevşemesi ve bağlarının çözülmesine yol açar. Bedeni sıkıntılar, hastalıklar, şikâyetler, şiddetli açlık, hıtlar veya çok fazla kan ilaçları veya kanın alınarak atılması veya nefeste zorlama olması ve çok fazla menstrual kanın atılmasından kadın düşük yapar; bebek düşer. Her zaman bebek çok iri olduğunda çoğunlukla ondan kan almak kötü sonuç verir. Yoğun doluluktan ve çok fazla hazımsızlıktan, çocuğun besini bozulur veya ona yiyecek getiren yollar tıkanır veya çok fazla cinsel münasebet uterusu hareketlendirip dışa doğru hareketlendirir; özellikle yedinci günden sonra bu durum ortaya çıkar. Çok fazla hamam yapma ve yıkanma rahatlatıp uterusu kayganlaştırarak düşüğe sebep olur. Gücün gevşemesi sebebiyle hamam düşüğe sebep olur ve bebek söylediğimiz

gibi, soğuk havaya atılır. Bu düşüğün başlangıçtaki sebeplerindendir.

Öncelikli olarak düşük sebeplerinden biri, fetüsün tabiatının kötü olması gibi, sebeplerden birinin görülmesidir. Özellikle ondan iltihaplı maddeyi çeker ve uterusu gevşeklik vardır ve ona sıkıntı yaratır. Örneğin onun verdiği sıkıntısı kesesinde veya etrafını kuşatan lifler ve zarlardan dolayı düşük olur. Onun zarları yırtılırsa veya gevşerse ve rutubetten dolayı bu gevşeme durmazsa, uterusu eziyet oluşur ve hareket ederek fetüsü atar. Ona (uterus) kayganlıkta yardımcı olur ve fetüsü atmak için harekete geçer. Uterus ağzının genişlemesi veya geniş olması ve çok az birleşmesi (kapanması) bir araya gelmesi ve uterusdaki veya damar ağzlarındaki rutubet ve kaygan olması, yıkanması ve ağırlaşmasıdır. Bu konudaki diğer sebeplerden başka uterusun kötü mizacı çok sıcak veya soğuk veya kuru olmasıdır; fetüste besin azlığı da sebepler arasındadır. Uterusta yel, şiş, kötü nesne veya sert kütle ve kanser olması da düşük sebeplerindendir. Uterustaki yaralarda yine düşük sebeplerindendir.

Çoğunlukla düşük ikinci ay ve üçüncü aylarda yelden, uterus içindeki damar ağzları üzerindeki rutubetten, meşime damarlarının dokunduğu dokudan olur. Eğer rutubet ondaki dokularda gevşeklik oluştursa, rüzgâr veya ağırlığın hareketi fetüsün hareket edip düşmesine sebep olur. Kötü kuru sıcak hareketi fetüsün hareket edip düşmesine sebep olur. Kötü kuru sıcak veya soğuk dondurucu mizaçta düşük sebebidir. Yine öncelikli olarak meninin ince olup fetüs oluşmağa başladığında ilk örtüyü oluşturmaması söz konusu zarın zayıf olup kanın çekilmesi sırasında yırtılması da düşük sebebidir. Sekizinci ayda ve sonra uterusdaki fazla rutubetin orada oluşturduğu kayganlık fetüsün düşmesine sebep olur. Bir kavim diyor ki: Çoğunlukla bu düşük yelden olur. Onların bu sözü doğrudur. Ancak bilinir ki çoğunlukla düşük olmasının sebebi fetüsün durumunun zayıflığından kaynaklanır.

Denir ki, kadın çok zayıfsa döllenmeden önce hamilelik ortadan kalkar. Çünkü vücut nefsindeki besinleri düzenler ve kendi gücünü ayarlar; fetüs için besin oluşturmaz, çünkü zayıftır. Onların bedeni cidden soğuktur ve hamilelik olmaz. Soğuk fazlalıklar cidden düşük oluşturan kadar fazladır ve o kişinin hamile kalması güçtür. Aynı

zamanda hamilelik oluşursa da ölür. Güney ülkelerinde düşük olayı çok görülür. Aynı zamanda denir ki: Güney ülkelerinin havalarında soğuk çok olduğu için düşük az olur; ancak soğğun çok şiddetli olup fetüsü etkilemediğinde durum böyledir. Eğer güney ülkelerinde kışın sıcak rüzgârlar ve kuzey ülkelerinin soğuk rüzgârları hamilelerde zaaf yaratır ve düşük sebebi olur. Çünkü bebeği zaafa uğrattılar ve düşüğe oluşan ağrı doğumda arız olan ağrıdan daha fazladır. Çünkü bu iş doğal değildir ve doğum işi doğaldır.

Belirtiler: Ancak düşmelerin alameti memelerin küçülmesi, atrofiye olmasıdır. Sonra sağlığı yerine gelir; toparlanır. Ancak bazen hastalık dolayısıyla toparlanma olur. Yakıyla doğal yapı toparlanır, sağlığına kavuşur ve düşük korkusu kalmaz; korku kalkar veya sağlığın düzelmesi üzerine memeler zayıflar ve incelik. Şüphesiz onun sahibi o gün, zayıflamanın görüldüğü taraftaki bebeğin düşmesine sebep olur. Eğer çok fazla süt akarsa ve bu fazla akıntı sürekli olursa, hatta memede küçülme, zayıflama varsa o bebeğin zaafını gösterir ve bu korkutucudur ve de düşüğü gösterir. Aynı şekilde, uterusu çok ağrı vardır.

Eğer yakıcı ağrı ve ateş varsa titreme oluşur; baş ağrısı veya başta ağrılık vardır. Bu zorlamanın üstesinden gelmeye çalışır. Gözlerinin dibine çökmesiyle ağrı da hisseder. Bunlar düşüğün tamamlandığına işaret eder ve menstrual kan gelir. Sonra düşük olur. Aynı şekilde, eğer onunla ilgili işaretlerden de anlaşıldığı üzere, düşük için güçlü sebepler vardır. Ancak mizaçlar, yaralar, şişler, sözü geçen bilinen rutubetler düşük sebepleridir. Ancak işaretleri bilinen sebeplerle oluştuğu gibi, yoğun olmayan uzun süre devam eden yeller de düşüğe sebep olur. Bunlar gaz yapan yiyeceklerle artmış ve onlarla nakledilmiş olabilir ve onun başlangıçtaki sebeplerindendir. Yine bu ilk görüntüyle tarif edilir.

Fetüsün ölümü taş gibi ağır olan bir şeyin uterus boşluğunda bir taraftan diğerine hareket etme onun bu hareketinin tahrik edildiğine işaret eder. O boşlukta bir taraftan diğerine doğru meyler; özellikle ön tarafına doğru yüklenir ve göbekte soğuk bir şey olarak hisseditir; daha önce göbek sıcaktır. Memede küçülme olur. Bazen aşağıya pis

kokulu iltihaplı bir rutubet iner.³³⁴ Burada olan şudur: Hamilelerde olan şiddetli hastalıklar, şiddetli sıkıntı veren ateş oluşturur ve fetüsün beslenmesini engeller ve fetüsü uyutur. Şüphesiz bu durum hastalığın daha da şiddetlenmesine engel olmaz. Hastalıklar başka sıkıntılar da yaratır. Fetüsün ölümünün yanı sıra ve onun ölmesinden önce bazı zararlı şeyler olur. Hamilenin gözleri çukura kaçır ve gözün beyazı değişir; renk değiştirir ve kulak tarafı daha beyaz ve burun tarafı daha kırmızısı olur. Hali karında su toplanması hastalığındaki gibidir.

Sekizinci Kısım

Fetüsün Korunması ve Düşmenin Tahriki

Fetüs uterusla ilgilidir ve ağacın meyvesi gibidir. Uterus boştur ve fetüs boşluktaki meyve gibidir. Fetüsün düşmesinden korkulan dönem ilk dönemdir. Aynı zamanda olgunlaşma döneminde de düşükten korkulur. Aynı zamanda döllenmeden hemen sonraki embriyo döneminde ve ona yakın dönemlerde de düşükten korkulur. Kadınlarda düşük bu iki vakitte zikredilen sebeplerden dolayı ortaya çıkar. Bütün müshil ilaçları düşüğe sebep olabilir. Dördüncü aydan önce ve yedinci aydan sonra hamileye müshil ilacı vermemek gerekir. Bunların arasında söylemek gerekir ki, kararlı olanların yanı sıra, daha yararlı olanlarda vardır.

Bazen tenkiye yapmak gerekir; tenkiye yapmak daha iyidir. Fetüsün mizacı kötüdür; onu hafifletmek ve kötü özelliği kaldırmak gerekir. Bazen menstrual kan mevcut değildir. Hâlbuki alaka (ilk kan pıhtısı) olması için ondan önce menstrual kanama olması gerekir ve menstrual kanamadan bazı fazlalıklar kalır. Bunların tenkiye ile temizlenmeye ihtiyacı vardır. Eğer bu safhada tenkiye yapılmazsa, fetüste bozukluk oluşur. Yine içerek alınmayan tenkiyelerle ve nazik maddelerle uterusu temizlemek icap eder. Ancak ona bir şeyler içirmeksizin tenkiye yapılmalıdır. Ancak ona tahammül edebilmelidir. Uterus ağzının arkasının tahammülü yoktur. Muhtemelen uterus boynunun tahammülü olmalıdır. Bir defada atacak maddelerle tenkiye yapılmaz. Muhtemelen birçok defada temizlemelidir.

334 TM: Ölüm sebebi tekebidir.

Eğer kadın mizacı, şişler, yaralar, yeller veya başka bir sebepten dolayısıyla düşük yapmaktan korkuyorsa, konusunda verilen bütün ilaçlarla tedavi edilir. Eğer düşük mizaç sebebiyle olursa o mizacın değiştirilmesi gerekir. Ancak başka bir sebeple oluyorsa, uterusun maddesinin sıcaklığından kaynaklanıyorsa ve şiş oluşturmamasından korkuluyorsa, o şişleri engelleyen ve mani olan ilaçlarla tedavi edilmelidir. Şüphesiz eğer sebep fetüsün oluşmasıyla ilgili olup sıkıntı ve eziyet yaratıp düşüğe sebep oluyorsa veya fetüsün ölümüne sebep oluyorsa, fetüsü koruyan ilaçlar verilir.

Rutubetten dolayı uterus daha çok kayganlaşır. Bundan dolayı hamilelik zamanında çok fazla yumuşak dışkı için lavman yapılır. Bundan başka kayganlaştıran, idrar söktüren ve uterusu temizleyen lavmanlar önerilir.

Bunlar için iyi önlemler hayvan pisliğinin yağı ile kök suları içmek veya demirdikenini pişirip veya boy otunu hayvan pisliğinin yağı ile pişirip içirilir ve her on günde bir kokuşmuş tahıl gibi bir şey içirilir. Galen yakısı da uygulanır. İyi yağlardan, yeller için yabani kekik, ardıç, selamotu, nane ve yine bunlarla dereotu, papatya, sedef otu, demirhindi, boy otu; her birinden birer ölçü alınıp 3 ratl suyla yarısı kalana kadar pişirilir; ondan 1 ratldan az alınıp, İspanyol yasemini ve ballı sirke, süsen yağı ile birlikte kusmak için kullanılır. 4 günde bir, bir misliyle lavman yapılır. Bu terkipten alınır: ebucehil karpuzunun içi boşaltılır ve çekirdekleri çıkarılır ve içi süsen yağı ile doldurulur; bir gün ve bir gece bırakılır. Sonra sıcak kül üzerine bırakılır. Hatta yağ kaynayana kadar bırakılır. Sonra süzülür ve onunla lavman yapılır. O zayıf bir terkiptir. Şüphesiz çok rutubetli bir kayganlık oluşturur.

Bu gibi dışarı atan terkiplerden sıcak kokulu yağlar, merhemler, dokuyu kayganlaştıranlar, soflar, eski macunlar, ballı sirkeyle yapılan ilaçlar, dahmersa, bazı ağaçlar 3 gün veya 5 gün uygulanır. Yine kendir kabukları, Hint selvisi; her birinden bir kısım, sarı sakız bir kısım veya yarım kısım alınıp 6 manna su içinde pişirilir ve hatta ¼'ü kalana kadar pişirmeye devam edilir; süzülür ve onun 1/4 ukiye kadarıyla lavman yapılır. Bu tedavi 3 günde bir tekrarlanır. Bu uygulama rutubet atıldıktan sonra yapılır.

İyi Buhurlardan: Yahudi balsamı, bitkisel zambaklar, amonyak zankı, kara kimyon; hepsi birlikte veya tek tek verilir. Sonra tenkiye yapılır. Safran, sümbül, mastika, sarısakız, misk, kunduzhayası, Yahudi balsamı ve benzerleri, yabani sümbül yağı ve geyik yağı ile karıştırılıp yeşil sof üzerine konur ve arkasından tavşan renneti ve fetüsü anne karnında koruyacak ilaçlar verilmelidir. Eğer sıcak mizaç veya şiş ve benzerleri mevcut değilse, ona kalp ilaçları verilmelidir. Örneğin kâfuru kokulu zencefil, turunç, kunduz otu ferahlatanlar, misk gibi ilaçlar ve *mitridatus* verilir.

Dokuzuncu Kısım Düşüğe Engel Olan İlaçlar

Turunç, kâfuru kokulu zencefil, kunduzhayası, şeytanterisi, sirke, misk, kakule eşit miktarda, mazı, tebeşir, her birinden bir dirhem, zencefil 10 alınıp, hazırlanan şerbetten her gün 1 miskal soğuk suyla verilir. Bundan önce ısıtıcı lavman yapılır. Bu durumda yabani kekik, papatya, boy otu, tere otu, nane ve benzerleri verilir.

Onuncu Kısım

Düşük İçin Alınan Tedbir ve Ölü Fetüsün Dışarı Alınması

Şüphesiz düşükte fetüsün kısa zamanda dışarı çıkması gerekir. Eğer hamilelikte bebek küçükse bebeğin helak olmasından korkulur. Uterusun ağzında bozukluk varsa ve çok fazla etkisiyle, darsa bebeğin çıkışı zorlaşır ve ölüme sebep olur. Bundan dolayı fetüs hamile karında ölebilir.

Bilinmelidir ki eğer doğum zorlanıyor ve 4 gün sürüyorsa fetüs ölür ve o kadın o fetüsü dışarı atmağa çalışır. Fetüsün canlılığıyla ilgilenmez. Muhtemelen bebeğin dışarı çıkması ve düşürmek için çaba harcar ve ancak bu yönde hareket eder. Ona ilaç yapılır ve ilaçlar fetüsü öldürebilir. Bunun için menstrual kan güçlü bir şekilde atılır. Uterus kayganlaştırılır ve fetüs için bu öldürücüdür. Bir defa daha menstrual kan atılır ve bu tekrarlar ve de bu korkutucudur. Kayganlaştıran maddeler gevşetici ve rutubetlendiren özelliktedir. Bu da içecekler ve ekşi maddelerle sağlanır.

Kan alma öncelikle testislerden (yumurtalık?) yapılır ve özellikle de basilik venden kan alınır; özellikle büyük erkek çocukta böyle uy-

gulanır; kadın aç bırakılır; perhiz-uygulanır; çok atlatılıp, zıplatılır. Hamileye verilen yiyeceklerde, ağır ve kusturucu, susatan maddelere dikkat etmelidir. Burada tedbirli davranmalıdır. Hamilelikte uterusun ağzından girende tedbirli olmalıdır. Güçlü yiyecekler veya yara ilaçları ya da odunsu şekilli sabunotundan yara hacmindeki kadar verilir veya sedef otu veya *artinisya* (*buğday ekmeği ve iyi temizlenmiş odun*) veya marul ve selvi kullanılır. Onlar fetüsün düşmesinde yardımcı olur. Özellikle düşürecek olan ilaçlar, ekmeğin katran ve ebu-cehil karpuzu yağı sıvısı ve benzerlerinin uterus ağzına uygulanması düşük oluşur. Düşüğü sağlayacak basit ilaçlar ve terkipler vardır. Biz onları Akraadin'deki basit ve mürekkep ilaçlar listesinden verdik. Ancak biz burada iki kısımda da söz konusu edilen fonksiyonlarla ilgili olanlarını zikrettik. Basit ilaçlardan şiddetli sıcak olanlarla başladık; örneğin pelin otu, şahtere otu gibi. Ancak sıcak basit ilaçlardan biri şahtere otu tohumudur ve o bahçe teresine benzer; onun kokusu bahçe teresi gibidir; muhtemelen o düşüğe sebep olur. Üzerlik tohumu da hamilelikte içilerek kullanılır. Pelesenk yağı, fetüsün ve plasantanın dışarı atılmasında kullanılır. Şeytancerisi ve kına da güçlü birer ilaçtır. Anadolu (Rum) siklameni bu hastalıkta içilerek kullanılır; etkili bir ilaçtır. Hatta bir grup hekim şöyle bir tahmin yürütmüştür: Hamile kadın onun üzerinde yürürse, çiğnese düşüğe sebep olur. Onun öz suyu hamilenin karnına sürülse fetüsü kötü etkiler ve düşüğe sebep olur. Aynı şekilde, başka düşüğe sebep olan bitkilerden biri de *artemisa*'dır (bir nevi buğday ekmeği). Eğer İran sabunotu 3 dirhem hamileye içirilse bebek düşer. Hamileye sütleğen otundan 2 danek verilse bebeği düşürür ve sıcaklık ve hıçkırık oluşturur. Yine ebu-cehil karpuzu yağı pişirilip zerk edilen maddenin içine konya veya sof içine konup uygulansa muhtemelen düşüğe sebep olur.

İyi ilaçlardan: tarçın, kediotuyla karıştırılır; ondan kadına içirilirse bebeği düşürür veya muhtemelen mumla birlikte baygınlığa sebep olur. Bu önemli bir özelliktir. Bazıları şöyle tahmin etmişlerdir: O fetüsün canlılığını harap eder ve bebeğin ölü doğmasına sebep olur. Onun harap etmesiyle fetüs canlılığını (hayatını) kaybeder ve ölü doğar. Eğer fetüs baş aşağı döndüğünde dumanlanma olursa, buharlaşma olursa fetüs kesinlikle ölü doğar. Tuzlu balıkgözü dumanlanma ve buharlaşma oluşturur.

Terkip şeklideki ilaçlardan düşüğü sağlayan güçlü ilaçlar fetüsü dışarı atar. Boy otu yarım ölçek, sedef otu yaprağı 3 dirhem, sarı sakız 1 dirhem alınır ve şerbet şeklinde içine eşek hıyarından, eşek tumbundan, def ne tohumlarından, sarı sakızdan, deniz kutsusundan, siyah şeytan tarçınından, debbağ otundan, (boya otu kökü), pelin otu suyundan, taze ekşi yabani kimyondan ve biberden aynı miktarlarda alınıp karıştırılır; her gün 12 miskal içirilir.

Kusmayı kolayca teskin eden iyi düşük ilaçlarından biri de şöyledir: Tarçın, yabani kimyon, ardıçtan onar onar; sarı sakızdan 5 ölçü, alınır ve 3 dirhem şerbet şeklinde içilir. Bu terkip nefsi temizler ve plasentayı atar. Güçlü tiryaklar fetüsün ölümüne ve düşüğe sebep olur; fetüsün ölü olarak atılmasını sağlar. Ölü bebeğin atılması için 3 ukiye sedef otu suyu aynı miktarda pişmiş boy otu suyu incirle iyice pişirilir. 3 dirhem yabani kekikle içilir; şüphesiz ölü fetüsü dışarı atar. 1 ratl miktarında soğuk su içilir; üzerine 1 ukiye hatmi konarak içilir ve kusturur ve hıçkırık oluşturur. Sedef otu suyu çok miktarda pişmiş boy otu yağıyla ve incirle karıştırılır; plasentanın atılmasında yararlı olur. Uterus ağzına konan halkalar için defneden alınır ve amonyak zamkından uterus için halka yapılır; buna tahammül eder. Güçlü uterus ağzı halkası şöyledir: eşekhiyari suyundan 9 kırat alınır; boğa safrası ile düşüklerde uygulanır. Ölü veya diri fetüs düşüğünü sağlar. *Paulus halkası*: Kara çöpleme, dağ üzümü, yuvarlak loğusa otu tohumu, Anadolu siklameni, bir çeşit mezeryon ve tohumu, ebucehil karpuzu yağı, amonyak zamkı; bunların hepsi karıştırılıp ovulur. Ancak amonyak zamkı suya katılır ve daha sonra diğerleriyle karıştırılır. Bazen onlara kurumuş boğa safrası 1 kısım katılır ve ondan uterus ağzı için halka yapılır. Yine bu da çok iyidir: 1 dirhem nişadır alınıp dövülür ve 3 dirhem amonyak zamkı ile karıştırılıp macun yapılır. Ondan uterus ağız halkası yapılır. Yine bu da çok iyidir: 10 dirhem nişadır alınıp dövülür; 3 dirhem amonyak zamkı ile karıştırılıp, macun yapılır. Ondan uterus ağzına halka yapılır ve bu ilaç orada bütün gece bekletilir; daha sonra oradan kaldırılır ve oraya zerk edilerek verilen maddeler uygulanır; örneğin pişmiş pelin otu, örneğin sedef otu öz suyu; örneğin pişmiş ardıç ve hayvan pisliği yağı gibi.

On Birinci Kısım **Uterusa Zerk Edilerek Verilen İlaçlar**

Uterusa zerk edilerek verilen ilaçlar, onun üçgen tarafının uzun boyun kısmından uterusun gövde kısmına doğru uygulanır. Bu uygulama uterus ağzından (vajina) yapılır ve kadının uterus boşluğuna girildiğini hissetmesi gerekir. Bu şekilde uterusa giriş fetüsü öldürür. Uterusu kayganlaştırıp, fetüsün dışarı atılmasını sağlar.

On İkinci Kısım **Ölü Fetüsün Dışarı Çıkarılması Konusunda Eski Hekimlerin Aldığı Bazı Tedbirler**

Eğer kadın bebeği doğurmakta zorlanırsa, ölü fetüsü dışarı almak ve onu demirle kesip almak isteriz. Öncelikli olarak annenin sağlam olup olmadığına bakılmalıdır. Eğer anne sağlıklı değilse, ilaçla tedavi edilmeğe çalışılır. Eğer tedavi edilecek durumu yoksa buna engel olmak gerekir. Kadın kötü durumdaysa, onda baygınlık, uykusuzluk, unutkanlık ve gevşeklik oluşur ve paralyze meydana gelir. Eğer ona yüksek sesle bağırılsa zayıf bir sesle cevap verir; bundan sonra baygınlık geçirir; uzun soluklu titremeler oluşur ve sinirleri adeta zıplatılmış durumdadır. Bu durumu onun beslenmesini engeller. Nabızı değişken ve zayıftır.

Ancak iyi olan kadında bu haller görülmez. Onun durumundan sağlıklı olduğu anlaşılır. Annenin başı aşağıya eğdirilir; 2 kolu yukarı kaldırılır ve tarafına 2 kadın oturtularak annenin sıkıca tutulması, zapt edilmesi istenir. Eğer onu tutacak kadın yoksa annenin kendisini çekmemesi için göğsünden sıkıca bağlanır. Sonra elle yağla ovalanarak, kasılmış olan uterus boynunun açılması sağlanır ve aynı elin parmakları bir araya getirilip, uterus ağzından dik olarak içeri sokulur ve genişletilir ve o kısım yağlanır. Bu işlem gerektiği için uygulanır ve fetüsü çekecek olan aletin başı içeri sokulur. Bu kısım yırtılarak açılarak aletin sokulması gereken yerdir. Fetüsün başı, yani gözleri, ağzı ve çenesinin bulunduğu yerdir. Onun bu kısımlarının altında çene kemikleri ve köprücük kemikleri vardır; yakın yerleri ise kaburgalar ve onun altında bel bölgesi bulunur; bunlar sırasıyla dışarı çıkar. Ancak fetüs ayakları tarafından aşağı inerse onun kalçalarında bulunan kemikleri önce ve sonra bel ve kaburga kemikleri iner. Bundan dolayı

fetüsü çekecek aletin sol elle tutulup, sağ elle uterusu sokulması, daha sonra aletin uygulanması gerekir. Böylece fetüs sol eldeki aletle dışarı çekilir.³³⁵ Fetüs bir tarafa meyletmesin diye alet düz bir şekilde uygulanır; işlem fazla uzatmadan yapılır. Bazen bir ikinci alet (mil) de yardımcı olarak kullanılır. Buradaki hareket dişçilerin dişi çekip çıkarması gibidir. Alet bu gevşemiş uterus boşluğunda fetüse kadar uzatılır. Sonra el yağlanıp, uterus içine sokularak orada hapsolmuş olan fetüse kadar uzatılır. Parmaklar onun çevresine kadar gelir. Aletlerin daha da yukarı kısma kadar uzanması gerekir. Fetüs yukarı doğru itilerek çekip çıkarılır. Fetüs çıkarıldıktan sonra tekrar alet uygulanır. El, aletlerden önce çekilir. Aletlerle bastırmaya devam edilir onun zararlı olması mümkün değildir. Orayı harap etmemek için herhangi bir yakıcı şey uygulanmaz; kaygan şeyler uygulanır ve çeken şeyler uygulanır. Eğer fetüsün tamamı çıkmamışsa, omzundan kesilip alınır. Kolları diğer kısımlarından önce çıkarılır. Bu şekilde davranmak kötü değildir. Aynı şekilde 2 ayakta da bu işlem uygulanır (kesilip dışarı alınır).

Eğer fetüsün başı büyükse ve çıkarmakta güçlük oluyorsa başta su toplanmış olmasından kaynaklanmış olabilir. Ona dikenlerin tedavisinde veya burundaki çıkıntıların, poliplerin tedavisinde kullanılan bıçak kullanılarak, müdahale etmek gerekir. Başın içindeki suyu çıkarmak için ikiye ayrılır. Eğer başta su yoksa beyni çıkarmak gerekirse, aynı işlem yapılır. Eğer fetüsün baş oluşumu büyükse kafatasına şak yapmak (ikiye ayırmak) gerekir. Yine böbrekler, dişlerle ve kemiklerle tutulup, dışarı çıkarmak gerekir.

Eğer baş dışarı çıkarılmış, ancak göğüs zorluyorsa, o da aletle göğüs kemiğinden ikiye ayırmak gerekir; hatta bu ikiye bölme işlemi baş kemiklerine kadar ulaşır. Göğüs rutubetlidir ve bir düzeni vardır. Eğer düzen yoksa boğaz kemiğine kadar kesmek gerekebilir. Eğer bu işleme son vermek gerekiyorsa göğüste bitirmek gerekir. Şüphesiz karnın alt kısmına da aynı şekilde muamele etmek gerekir.

Eğer fetüs ayaklarından çekilerek, dışarı alınıyorsa o kolayca çekilir ve uterus ağzı kanatılarak düzeltilir. Eğer karında veya göğüste sıkıntı yoksa bu durumda bezle dışarı çekmek gerekir ve özellikle-

³³⁵ TM: ölü cenin

rini belirlediğimiz üzere fetüs yarılr; hatta içerdeki örtü de yukarı kaldırılır. Eğer başka organlar yırtılıp kaldırılır ve baş döndürülürse ve kasılma olsa el kolayca uterus içine sokularak onunla birlikte baş tutulup uterus azına kadar çıkarılır. Sonra ona alet uygulanır veya iki alet birden uygulanır. Onlarla fetüs dışarı çekilir.³³⁶ Eğer onda şişler varsa, onları söylendiği gibi tedavi etmelidir. Burada uygun olmayan, sıkıntı yaratan hiçbir şey olmamalıdır. Muhtemelen burada çok yağlı şeylerden oluşan terkipler hastaya verilmelidir. Banyoya oturtmak ve uterus ağzının açılmasını sağlayan yakılar yapmak gerekir ve tarif edildiği şekilde, fetüsün başı, uterus ağzı yırtılıp çıkarılmalıdır.

Ancak fetüs kendiliğinden çıkmazsa, ona açıkladığımız şekilde uygulama yapılır. Eğer doğum normal şekilde olmadığı takdirde, uterus içinde fetüs kesilerek dışarı alınır. Daha sonra anneye çeşitli sıcak şiş ilaçları uygulanır. Bu ilaçlar uterus ağzında hiddet yaratır ve bu kısımda zikredilen ilaçlar verilir.

On İkinci Kısım

Düşükten Sonra Hamilenin Alması Gereken İlaçlar

Eğer kadın düşük yaparsa Yahudi balsamı, yabani anason, üzerlik, yabani fıstık zımkı, yabani kekik, beyaz hardal kanama için veya çok fazla kanama olmaması için verilir. Bunlar kanamayı durdurur ve ağrıyı dindirir.

On Üçüncü Kısım

Plasentanın Atılması

Ancak plasentayı atacak ilaçlardan alınarak şöyle bir hileye başvurulur: Burundan çekilen ilaçları hamilenin burnuna çekmesi sağlanır. Sonra 2 burun deliği ve ağız sıkı sıkı tutulup kapatılır; karın bağlanır ve çekip uzatılır ve yırtılarak plasenta dışarı alınır. Plasenta görüldüğünde yavaş yavaş çekilir; kesilip kopmasın diye böyle yapı-

336 TM: Sonra isyan eden mahallere cenini cezb için mağmule olan sanarattan birini veyahut ikisini idhal edip ona çekmede enf eylemek layık olmaz. Belki layık budur ki o mevzu da dusemetli olan eşya-i kesir (çok şeyler) subb olunup tertip olunmalıdır. Abzende (sıcak suda) da oturtulmalıdır. O manzum olan rahim ağzı açılıp baş nuzuğu kabul etsin diye, ancak ecinne muğterize olsa zımadlar da uygulanmalıdır.

lır. Çünkü onun kesilip kopmasından korkulur ve bu durumda, elle dengeli bir şekilde karna bastırılır ve kişi hıçkırmağa başlar. Eğer plasentanın inişi durursa, bu işlemi uzatmamak gerekir. Belki de iki kasık arasında yoğun bir şekilde bastırmak iyi olacaktır. Böylece plasenta yukarı doğru hareket edemez. Plasentanın uterusla bağlantısı vardır. Bunlar uygun inceliktedir. Meşime tahrik edildiğinde yanlarındaki bu bağlarla hareket hafifletilir; rahatlatılır. Asla plasentaya baskı uygulamamalıdır. Plasentanın aşağıya inebilmesi için vajinanın kayganlaştırılması gerekir. Şüphesiz burada kişiye ilaçlar ve buhurlarla destek olup bunlarla tedaviden kaçınmamak gerekir. Sabahtan tohumlardan oluşan müshiller ve diğerlerinden de içilirse ve doğum olmazsa öğleyin fasulye çorbası, nohut, susam yağı verilir. Eğer kadınlara bu terkiplerle masaj yapılırsa, zikrettiğimiz engellere tahammül etmekte başarı gösterir ve onların uygulanmasından sonra uyur. Zikrettiğimiz bazı buharlarla muamele edildikten sonra ilaçlara dönmelidir. Şüphesiz göğüs ve baş üzerine sedef otu suyu ile susam unundan yapılan macunların uygulanması yararlı olur. Ağır şiddetli bir şekilde ve özellikle soğukta bu durum oluştuğunda vajinanın içine sıcak yağlar koymak yararlı olacaktır. Eski hekimler hareketler kısmında açıklamada fetüsün çıkışı hakkında bilgi vermiştir. Biz bu konudaki gereksiz sözleri kişilerin aralarındaki konuşmalara bıraktık.

On Dördüncü Kısım

Başından Önce Ayakları Çıkan Fetüs Tedbiri

Fetüsün ayaklarının ince ve nazik olması gerekir; o kaidesi üzerine oturmuştur; azar azar sıvı verilir, hatta bu fetüsün başına yetişecek kadar olur. Daha sonra 2 parmak arasına alınıp fetüsü çekmek mümkün değildir. Ölü fetüste söylendiği gibi, bu fiilin uterus ağzının kesilerek yapılması mümkündür.

On Beşinci Kısım

Fetüsün Kollarından Tutup Çıkarmak

Bu durum, diğer fetüsü dışarı çıkarma fiiliyle aynıdır. Kadın makadı üzerine oturtulur ve yukarı kısmı aşağıya doğru meylettirilir.

Kahtsal Zenginlik ve Uterustaki Şiş: Bu işlemde uterus üzerine bazı pansumanlar bezle ve yağlar da uygulanır. Bunun dışında, onlarla ilgili bazı açıklamaları ve bu konuyla ilgili başka açıklamaların tamamı yağlarla yapılan terkipler kısmında verilecektir.

On Altıncı Kısım

Büyüklüğü Dolayısıyla Oluşan Zor Doğumun Tedbirleri

Bu fetüste olduğu gibi, mümkün olanın kabil olduğunu bulmak gerekir ve yavaş yavaş onu dışarı çekerken dikkatli davranmalıdır. Şüphesiz burada yapılanlar ilerler ve içi dolu olan plasentaya kadar dayanır. Onu çektiğimiz zaman onunla birlikte bağlı bulunduğu yapılar da çekilir ve çekilme devam eder. Ancak bu yararlı olmaz; boynuzsu bir yapı oluşturur ve onunla (fetüs) birlikte çıkar. Şüphesiz bu yararlı olmaz. O kolay olmayan bir şekilde kesilerek dışarı çıkarılır. Eğer zorlanırsa, kesilerek dışarı çıkarılır. Ölü fetüsün dışarı alınması düzenlenmiş olur.

Eğer uterusta yoğun kasılmalara yaklaşım olursa ve uterus ağzı parmakla kavranırsa onun (fetüs) solunumu söz konusu olur. Ancak fetüs parmaklarla dışarı alınır. Ancak sıcak kefen bezi içine merhem konarak uterus ağzına uygulanır. Mümkün olduğu kadar kadının gevşek durumda olması gerekir. Bazen en uygun durum onun yatar şeklinde olması gerekir. Bu durumda merhemler, yakılar göbek altından ve bele dışarıdan uygulanır. Bazen hafifçe elle sırtı vurmak kabildir. Sonra dikkatle burna çekilen ilaçlar ve buharlar uygulanır ve sıcak su banyoları yaptırılır ve içecekler verilir. Hile ile hayal kurması sağlanır. Placenta kısa zamanda kokuşur ve kötü koku oluşturur. Bu durumda güçlü idrar söktürücüler verilmelidir. Basilikon merhemini uterus ağzına sürmek düşüğü sağlar. Şüphesiz merhem plasentayı kokuşturup dışarı atar.

Üzerine hatmi konmuş kül suyu içmek, yapıyı kayganlaştırır. Yine şahin gübresi ekstratından biraz uygulanır ve üzerine fetüsün düşmesinde kullanıldığı söylenen ilaçlar uygulanır. İyi buhurlardan çöpleme buhar şeklinde ona uygulanır. Güvercin tersi ve onun buharı ve loğusa otu ve onun buharı uygulanır.

Eskilerden bazı hekimler elle plasentayı yırtarak harap edip içeri girmenin ve plasentayı almanın kabil olduğunu söylemişlerdir. Bu

tedavi bilinir. Plasenta dışarı çıkarılmazsa oraya yün bir bez konur ve birkaç gün sonra onunla birlikte çıkarılır. O çok kötü haldedir ve plasentadan beyne, kalbe, mideye kadar giden kötü bir koku yayılır. Sıkıntı üzerine güzel kokulu buharlardan hastaya verilmelidir ve süsen suyu içirmeli ve güzel kokulu ilaçlar verilmelidir. Kalp ve mide üzerine güzel kokulu kalp ilaçları uygulanmalıdır. Bazı eski hekimler plasentanın çıkarılması hakkında sözlü hikâyeler anlatmıştır. Lavib-dus³³⁷ şöyle demiştir: Placenta uterusu kalırsa fetüsten sonra çıkarılır. Şüphesiz uterus ağzının açık olması gerekir. Placenta küre etrafında sarılmış gibi fetüsün etrafını sarmıştır. Onun dışarı çıkması kolaydır. Sol eli ısıtıp, yağlayıp vajina içine sokmak ve onunla plasentayı kontrol etmek gerekir. Hatta plasentayı bulup uterus boynuna doğru çekmelidir. Bu çekme sırasında uterusun dönmesinden korkulur. Dolayısıyla çekme çok şiddetli olmamalıdır. Muhtemelen öncelikli olarak, dikkatle sağ ve sol tarafa hareket ettirmelidir. Sonra daha fazla çekmelidir. Şüphesiz o bağlarından kurtulur.

Eğer uterusun ağzı kapalıysa, bizim zaten zikrettiğimiz çeşitli ilaçlar kişiye verilmelidir. Eğer gücü zayıf değilse burnu açan, aksırtan ilaçlar ve gerektiği kadar uterus ağzını açan buharlar uygulanır. Şüphesiz uterus ağzı açılmalıdır. Oraya el sokulur ve yukarıda zikredildiği şekilde placenta dışarı çıkarılır. Eğer placenta bir şekilde dışarı çıkarılmazsa bundan sıkıntı hissetmemelidir. Şüphesiz birkaç günde sorun çözülür ve kan sıvısının akışı gibi akar. Ancak plasentanın pis kokusu dolayısıyla baş ağrısına sebep olur; mideyi bozar; oluşturduğu buhar zihinsel faaliyeti etkiler. Aynı zamanda bu şeylerin kısa sürmesi için burada uygun olan dumanlardan hastaya verilmelidir.

Lavindus³³⁸ dedi ki bahçe teresi ve kuru incir dumanını uyguladık. Yine gereği üzere, kitabımızda söz ettiğimiz başkalarından da o söz etti. Bunlara eşdeğer olan sedefotu, kereviz, pelin otu, süsen yağı kına yağı kullanılır. Kurutucu ilaçlar yeteri kadar konup, hepsi birlikte çaydanlık şeklinde bir kaba konur; onun üstü örtüler ve üstünde küçük bir delik açılır. Bu delikten bir tüp sokulur ve ateş üstüne ko-

³³⁷ TM:Lavindus

³³⁸ TM:Lavindus

nur. Terkip kaynayıp taşma noktasına geldiğinde o düzenek kadının oturduğu sandalyenin (kürsünün) yakınına getirilir ve kadın onun üstüne oturtulur ve tüp de kadının vajinasından içeri sokulur. Kadının ve aletin etrafı iyice örtülür. O ilaçların buharı dışarı çıkmasını diye bu şekilde yapılır ve 2 saat sonra alet çıkarılır. Hatta plasentada çıkar. Eğer önerilen yel plasentanın atılması için yeterli olmazsa ve çıkan buhar plasentayı atmakta zayıf kalırsa daha sonra daha güçlü buhar uygulaması yapılır. Onlar plasentaya nüfuz edebilir.

On Yedinci Kısım

Hamileliğin Engellenmesi

Bazı hekimler düşündüler ki, uterus küçükse ve kuruyrsa bebek olmasını engeller. Onların uterusunda hastalık olabilir; mesanelerinde zaaf olabilir. Fetüs ağır olabilir. Bazen mesanede yarılma oluşur ve idrar yetersizliği olur; idrarını tutamaz; ömür boyu idrarını tutmayı beceremez. Bundan dolayı cinsel münasebet sırasında dikkatli olması gerekir. Erkek cinsi münasebet sırasında dönük pozisyonda yapmamalıdır. İki iniş (boşalma) arasında vakit bırakmalıdır ve süratle boşalma olmalıdır. Kadınların şöyle yapması emredilir: Kadın sırt üstü yatmalıdır; 7 ve 9 şeklinde kendini tespit etmelidir. Çünkü bazen meni dışa atılır; ayaklara doğru fışkırır gibi atılır. Bazen meni sakindir. Burnu çekmenin meni akışını kayganlaştırdığı gözlenmiştir.

Cinsel münasebetten önce cinsel organı katranlamak veya katranla ovmak hamileliği engeller. Aynı şekilde pelesenk yağı, üstübeç de önce ve sonra uygulansa ve nar yağı, dereotu, muhtemelen de lahana meyvesi ve onun temizlenmiş tohumları cinsel münasebetten önce ve sonra bez üzerinde uygulanması bu konuda etkin olur. Muhtemelen temizlenmiş kavak yaprağı bez üzerinde cinsel organ üzerine uygulanır. Özellikle kavak yaprağı suyunun içine batırılmış olarak uygulanır. Aynı şekilde ebuçehil karpuzu yağı, şeytan şalgamı, sıcak gümüş kiri, lahana, mahmude, lahana tohumu eşit miktarlarda alınıp, hamileliği engellemek için katranla birlikte uygulanır. Muhtemelen biber, cinsi münasebetten sonra verilirse, hamileliği engeller. Aynı şekilde, fil pisliği tek başına veya onun buharıyla birlikte zikredilen dönemde yararlı olur. İçeceklerden reyhan suyu 3 ukiye verilip, hamileliğe engel olunur.

On Sekizinci Kısım Yalancı Hamilelik³³⁹

Şüphesiz bazen kadına öyle bir durum arız olur ki, adeta menstrual kan tutulmuş hamilenin hallerine benzer; rengi değişir; arzusu azalır. Uterus ağzı iki misli olmuştur. Bazen onun yoğunlaşmış olduğu belirlenir. Bazen uterustaki katılaşmayla birlikte memelerinde şişkinlik ve doluluk oluşur. Bazen her ikisinde de şişkinlik arız olur. Kadın karnında fetüs hareket ediyormuş gibi hisseder. Uterus fetüs içeriyor gibi hacim kazanır ve elle karna bastırılınca sağa sola hareket eder. Bazen kadında bu durum 4 ila 5 yıl devam edebilir. Bazen ömür boyu kalabilir. Onun tedavisi yoktur. Bazen bu kadınlarda karında su birikmesi (dropsy) görülür. Ancak karın davul gibi olur; vurunca davul sesi verir. Bazen boşalma ve daralma olur, ancak bunlar çocukla ilgili olarak oluşmaz. Muhtemelen bunun sebebi uterusun uzaması ve menstrual kanama sırasında uterusu hava dolmasıdır; oraya dışarıdan bir şey girmemiştir. Bazen orada ne cins olduğu belli olmayan şekilde oluşmuş bir parça et vardır. Bazen oradan sadece gaz çıkar. Bazen de orada fazlalıklar toplanmıştır ve orada tutulmuş çok fazla kanla birlikte çıkar. Yalancı gebelik bütün bunlardan kaynaklanmış olabilir. Daha sonra bunun yalancı gebelik olduğu belirlenir. Yalancı gebeliğe başka ad verilmez. Farsça ona *bardrugu* denir.³⁴⁰

Bunun oluşmasının sebebi aşağıdaki sebeplerden dolayı etten bir parça oluşmuş olmasıdır. Onun oluşma sebeplerinden birisi orada çok madde birikip, yoğun sıcaklık oluşturmalarıdır. İkincisi, Cinsel ilişkinin uterus içinde kadının dışarı atması gereken fazla sıvının olduğu bir dönemde yapılmasıdır. Bu sırada meninin beslenmesi uzar; penisin yeteri gücü yoktur; yaradılış olmaz.

Bu gruptaki yalancı hamilelik ile hakiki hamilelik arasındaki fark şudur: vaktinde bebeği oluşturacak sıvının oluşmuş olmasıdır. Son-

³³⁹ TM: Reca cim iledir. O haleti olan kadın çocuğu amid etmekle o hastaya rica denir. Ancak razıdır ki cim ile değildir. Belki ha ancak razi dir ki cim ile değildir. Nelki hai mühemmele ile rehadır; rahi derler fi manasınadır. Bu hastalığı olan kişi değirmen taşı gibimüstedir kıta-i lahm tevlid etmekle reha tesmiye olundu hatta bu hastalığs muli tesmiye olunur ve muli Yunancada dekermine derler ve burada nefsinin (nekisinin) tahkiki esbabı ve alamat şerhisinde yazılıdır.

³⁴⁰ TM: badaldrugu

ra hareket olmaz. Hakiki hamilelik oluşmuş olan kadının kanında yoğunlaşma vardır. Ancak yalancı hamilelik olan kadının kanındaki yoğunluk daha fazladır; el ve ayakları çok yumuşaktır; adeta incelmıştır. Bu iki grup arasındaki ayırıcı özellik, yalancı gebelikte vehim ve kuruntu olmasıdır; uterustaki yelden dolayı karnında bebek varmış gibi hisseder. Yalancı gebelikte kadın uterusta oluşmuş kulunçtan dolayı sürekli şikâyet eder. Ondaki bu doluluk kör bağırsağa doğru baskı yapar. Bu kulunç ağrı oluşmasına sebep olur. Bu kulunç hurma, şehriyarani ve benzerleriyle tedavi edilir. Şüphesiz o kişi ağrı çeker ve bununla birlikte, yalancı gebelik ortaya çıkar.

Tedavi:³⁴¹ Bu hastalığın tedavisi biraz hareket, perhizi terk, güzel bir şekilde sırt üstü yatmak, aşağıdaki organların sıkı olması, sarkık olmaması, aşağıdan bir şeylerin girmesini engellemekle olur ya da kan aldırılır ve fazlalık oluşturan maddeler dışarı atılır, kusturulur; elle uygulanan ilaçlar, merhemler, yakılar, pansumanlar, sıcak ve soğuk tahrik eden, hareketlendiren ilaçlarla ve pomatlarla, ovulmak suretiyle uygulanır ve bebek düşürmek için kullanılan ilaçlar verilir. Bazen yalancı gebelik olan kişide gebelik zannını veren madde çözülür veya benzeri bir olay olur ve o bebek zannedilen madde düşer. Çoğunlukla onun tedavisi için *lugazya* (sütlü terkipler) ve kolik için iyi gelecek bazı terkipler kullanılır; onlar bu durumda çok yararlı olur.

On Dokuzuncu Kısım

Doğumun Doğal ve Doğal Olmayan Şekli

Bebeğin başının herhangi bir tarafa meyletmeksizin sabit bir şekilde uyluk üzerinde durur pozisyonunda olmasıyla mümkün olur. Fetüsün başının uterus ağzına doğru olması veya 2 eli 2 uyluk üzerinde olması gerekir. Eğer, fetüsün ilkin ayakları dışarı çıkarsa ve elleri içeride kalırsa bu kötü bir durumdur. Bu fetüsün tamamının çıkışı kötüdür. Bazen bu durum fetüsü de anneyi de kötü bir duruma sokar ve her ikisi için de öldürücü olabilir. Bazen bu durumda anneyi kurtarmak mümkün olur. Sadece fetüs ölür. Bazen doğumda plasenta

³⁴¹ TM: Alametler

sıkıntı yaratır. Onun dış tarafında şişkinlik olur; o uzar ve ancak 3 günde sakinleşir; 3 günden önce sakinleşmez. Şişler uterusu ulaşırsa anneyi de öldürebilir, ancak çocuk kurtulabilir ya da çocuk da ölebilir. Bazen uterustaki şiş dolayısıyla fetüs boğulup ölebilir.

Yirminci Kısım Zor Doğum

Doğumun zor olmasının sebebi hamilenin kendisi ve fetüsten kaynaklanır Ancak uterus sebebiyle veya plasenta sebebiyle veya onun çevresindekiler ve ortak organlar sebebiyle ya da doğum zamanı dolayısıyla doğum zor olabilir. Karşı sebepler ve başlangıçtaki bazı sebeplerden de kaynaklanabilir.

Ancak doğumun zorluğu hamile kadından kaynaklanabilir; onun zayıf ve ağırlı hastalığı olması veya korkak veya hamile kalmak için maddi gücü yoksa yetersizse, yapısı uygun değilse, muhtemelen o çocuk doğarsa da çoğunlukla doğumu zor olur; çok fazla acı çeker veya zayıflığından, korkaklığından ya da maddi olmayan sebepler ve durumundan dolayı doğum zor olur. Muhtemelen öncelikli olarak o korkutucudur ve çok ağırlıdır veya kadında zayıflıktan ve çok fazla et veya yağ olmasından dolayı uterus daralır; genişleyemez. Bu sıkıntıdan dolayı güçlü olamaz. Uterus kaslarını zorlar veya biraz ağrıya tahammül eder veya çoğunlukla şekil değişikliğine uğrar, döner ve başka bir sebepten kendi şekli geri gelir. Fetüsün şekli de buna göre değişir. Ancak doğum bakımından zor doğum olmasının sebebi bebeğin cinsiyetidir. Kız çocuklarının doğumu erkek çocuklarınınkinden daha zordur. Ancak bebeğin büyüklüğü veya başının büyüklüğü ve bedeninin ağırlığından veya küçüklüğünden ya da korkutucu olmasından, güçlü kalıntısı olmayıp, ancak mevcut bağlarının güçlü olmasından, kayganlık durumunun kolayca değişmesinden, örneğin onların 2 başlı olması gibi durumlardan doğum zor olur. Fetüs sayısı birden fazlaysa da doğum zahmetli olur Şüphesiz bazen bir karında 5 bebek vardır. Şüphesiz bazen farklı büyüklükte çok sayıda fetüs olabilir. Bazen cidden kesede çok sayıda fetüs vardır. Bundan dolayı doğum zor olur. Eğer doğumdan önce fetüs ölürse veya çok zayıfsa, doğum sırasında çok az yardımcı olur. Bundan dolayı doğum zor

olur. Fetüsün dışarı çıkış şekli dolayısıyla da doğum zorlaşabilir. Örneğin ayakta veya yandan veya ellerinden ya da yuvarlanmış şekilde veya dizlerinden ve uyluk kemiklerinden gelirse, doğum zor olur. Aynı zamanda, bütün bu durumlar fetüs için kötüdür ya da annenin çok hareket etmesinden de kaynaklanmış olabilir. Doğum günü aşağı doğru fetüs iner ve aşağı doğru ağı ve sıvı iner ve de soluk hissedilir.

Ancak uterus dolayısıyla doğumda bazı güçlükler de olabilir. Uterus dar ve küçükse, gücü az olur veya cidden kuru ise, kaygan değilse veya yaradılıştan darsa veya etliyse, yara varsa ve diğer sebeplerden dolayı zayıfsa veya başka sebeplerden daralmışsa veya balgamsı kötü hastalıkları varsa ya da yaraları, yırtıkları veya uterus ağzında basur memeleri gibi oluşumlar varsa veya vajina tamamen kapalıysa ve uterus ağzını örten örtünün yırtılması ve onun uygun olmayan şekilde yarık olmasından dolayı, uterus ağzındaki hal, karın darlığında da olduğu gibi, doğum zor olur.

Ancak plasenta dolayısıyla da doğum güç olabilir. Çünkü plasenta yoğunluğundan dolayı yırtılmaz ve bebeği dışarı atmaz veya çok hızla yırtılır ve fetüsten kurtulmak yerine ilkin içindeki suyu boşaltır. Onda kayganlık yoktur.

Komşu organlar dolayısıyla da doğum zor olabilir. Mesanede şiş veya afet olması idrar atımının zor olması ve benzerleri veya bağırsaklarda kuru atığın çok olması veya şiş veya kulunç benzeri durumlar veya basur memeleri veya makattaki yaralar ve zayıf kadınlarda oluşan taşlar vb. durumlar da doğumun zor olmasına sebep olabilir.

Ancak doğum sırasında olan zorluk sebebi şudur: fetüsün doğumun gücü ve yoğunluğu içinde daha hızlı hareket etmesidir; sıkıntı olmaz; ancak çoğunlukla olduğu gibi, zorluk vardır. Muhtemelen doğumun güç olduğu anneye anlatılır, çünkü o kuvvetlidir ve güce ihtiyacı vardır.

Rüzgâr sebebiyle olan zorluk, örneğin şiddetli soğuk olmasından kaynaklanabilir; organlar doğum sırasında rüzgârdan etkilenir. Örneğin kuvvetli ve soğuk rüzgârlar doğum organlarını etkiler; kasılmaları daha şiddetli olur. Kuzeyde kuzey rüzgârlarının olduğu ülkelerde soğuk rüzgârlar dolayısıyla doğum zor olur. Bazen bu güçlük karın yırtılmasına, mesanenin içindekilerin dışarı akmasına sebep olur. Sıcak ülkelerde ise sıcaklık çok güçlü olduğundan organlar gevşektir; bu da sıkıntı yaratır.

Kadının daima güzel kokular kullanması bebeğin yukarı doğru çekilmesine sebep olur. Bundan dolayı da doğum sırasında zorlama olabilir ve kuvvetten düşmeye yol açabilir. Eğer kadının güzel kokuya ihtiyacı varsa, ihtiyacı kadar koku sürmelidir Aksi takdirde düşüğe sebep olur.

Çoğunlukla zikredilen sebeplerden ve soğuktan yoğun bir kasılma olur. Soğuk bazen o kadar yoğundur ki göğüs ve akciğerlerdeki damarları harap eder ve kanın sızması ve verem öksürüğüne benzer öksürüğe sebep olur. Bazen sinirler ve kaslarda harabiyet oluşur. Çünkü soğüğün şiddetiyle azıcık bile yumuşama görülmeyip, spazm oluşur. Bazılarında kasılmanın şiddetinden karında yarıklar meydana gelir. Bunun sebebi çok fazla yoğunluktur.

Yirmi Birinci Kısım

Doğumun Zorluk ve Kolay Olacağının Belirtileri

Eğer doğumdan önce ayaklarda, bacağın karına kadarki kısmında ve kasığa kadar olan kısımda ağrı varsa doğum kolay olacaktır. Ağrı arkaya meyilli ve omurgaya doğruysa doğum zor olur.

Yirmi İkinci Kısım

Doğum Sancılarına Karşı Tedbir

Hamilelikte doğum yaklaştığında sıcak suyla banyo almalıdır ve bunu doğuma kadar da devam ettirmelidir. Daha da iyisi, hamam dışında geceleri de rahatlatıp sıkıntılarını azaltmalıdır; kasığa ve sırtta merhemler uygulamalıdır. Ve dereotu yağı, papatya, sarı parşömen ve benzerlerinden macun yapılmalıdır. Hazırlanmış olan merhemler bezlerle söz konusu kısımlara uygulanmalıdır. Yine yağlar, merhemler, bitkisel öz suları, rahatlatıcı maddeler, yağlar, örneğin ördek yağı, tavuk yağı, çok fazla olmamak şartıyla uygulanmalıdır. Onlar sıcaklığı artırır. Özellikle kuru olan vajinada veya vajina ile birlikte bütün vücudun kuru olması durumunda uygulanır. Doğumun zorluğuna karşı bir ay süre ile her gün bazı bitki özleri salgıları hamileye verilir: örneğin ayva çekirdeği salgısı ile keten tohumu salgısı (öz suyu) gibi. Aynı zamanda, doğum sancısı olduğunda boyotu suyu verilir ve ona yiyecek olarak, yumuşatıcı besinlerden ve çorba (et, peynir, süt, yağ ve soğan), yağlı etler ve tavuk yağı verilir; onun

üzerine tutan, kasan yiyecekler verilmemelidir; yasaktır. Vajinayı rutubetlendiren misk, ıtır gibi maddeler (kokulu maddeler) verilmelidir

Kadın doğuma hazır olduğunda ve doğum sancıları başladığında çok az olmak üzere bir şeyler yemeli ve üzerine reyhan şarabı içmelidir. Bundan donra kadını 1 saat oturtup, ayaklarını uzatmalıdır; sonra sırtı üzerine yatırıp 1 saat dinlendirilmelidir. Sonra kaldırılmalıdır; o biraz inip çıkarılmalıdır. Bu arada uterus ağzı biraz açılır; sonra açıklık artar; mümkün olduğu kadar içi görünür hale gelmelidir. Özellikle de plasentanın yırtıldığı kısımdan içerisi görülebilmelidir. Fetüsü dışarı atabilmek için çabalayan kadın acı hisseder ve uterusun ağzı mümkün olduğu kadar açılır ve mümkün olduğu kadar hava içeri girer. Fetüs ve plasenta dışarı çıkar. En iyi pozisyon hamile kadının sandalyeye oturtmak ve arkasından destek vermek gerekir. Bundan sonra uterus açılacaktır.

Şişman kadın cinsel münasebet yaptığında uterusun ağzı ve vajinanın ağzı nasıl açılmışsa, aynı seviyeye gelebilmesi için kadının dizlerini karnı altına alıp başını eğmesi gerekir. Bundan sonra vajina yumuşatıcı yağlarla ovulur; parmaklarla vajina girişi genişletilir. Bu ne zaman uygulansa ve karnı zorlansa, ondan dört kısım (yani plasenta, damarlar, zarlar ve bebeğin bütün kısımları) çıkar. Plasenta görüldüğünde bilinmelidir ki, fetüs de yakındadır. Yoğun bir şekilde parçalanma olmazsa, ya tırnaklarla ya da parmaklar arasına alınan alet fetüse kadar uzatılıp onun üstündeki örtü kesilir. Bu örtü, plasenta kesildiğinde içinden bir sıvı akar; bu sıvıyla birlikte fetüs kolayca dışarı kayar. Ancak anlatıldığına göre, fetüs dışarı çıkmazsa ve doğum uzarsa uvula kuru ise onu kayganlaştıranlar ve nazik bez lavmanlar, pansumanlar, usareler vajina içine uygulanır ve sıvı hayvani yağlar, yumurtanın sarı ve beyazı da uygulanır.

Yirmi Üçüncü Kısım

Tedavi Yolunun Dışında Doğumun Zorlukları Konusunda Alınan Tedbirler

Doğum zor olursa güzel şeyler biraz koklanır, zayıflığını güçlendirmek için, uterus ağzına et suyu uygulanır; ona çok az besin azar azar verilir; örneğin rafadan yumurta ve benzeri gibi. Kadehle iyi reyhan

şarabı içirilir. Sonra o oturtur. Bu oturtulan yer dengeli olmalıdır. Eğer mevsim kışsa, iyice ısıtılmış olmalıdır ve yaz ise ferahlatılmış olmalıdır ve o bel bölgesine kadar oturtulup, ılık su içine sokulur. Özellikle kendisinin onda biri kadar yarpuzun içinde pişirildiği terkipler ve sarısakız ve yağla kolları ovulur; kefen beziyle bağlanır ve gevşeten yağlar kullanılır. Özellikle soğuk sebebiyle bu uygulama yayılır. Aynı şekilde, bazı usareler (bitkisel salgılar) ve kayganlaştırıcılar gerekir ve bunlar cinsel organlara uygulanır.

Bazen vajinaya lavman yapmak gerekir. Çünkü onun cinsel organının altına bu işlemi uygulamak gerekir. O aşağıda düz yatar durumdadır. Ayakları yukarı kalkıktır ve mümkün olduğu kadar uyluklar arası sıcaktır ve kayganlaştıran maddeler ve diğerleri bir tüple uterus boynuzları içine zerk edilir. Kadını gözlemek üzere 1 saat orada bırakılır. Böylece uterus ağzının açılması ve rutubetlenmesiyle, uterustan kan gelmesiyle, bebeği almak kolaylaşır.³⁴² Kadın aksırtılır ve kürsüye (sandalye) oturtulur; karnı aşağı indirmek zordur; yüzü kızarır; onda soğuma hissedilir. O hemen doğurur.

Bazen kadının uterus ağzının görülebilmesi için tüp gibi bir aletle açılması gerekebilir ve o sırt üstü ve diz üstü ve de arkaya düşer gibi yatma pozisyonları denenip en uygun şekil belirlenir. Çocuğun başını vajinaya yaklaştırmak doğumu kolaylaştırır. Bu günlerde sıkıntı yaratmaktan kaçınmak gerekir.

Yirmi Dördüncü Kısım

Fetüsün Ölüm Sebebi veya Hayata Dönmeyen Fetüsün Kötü Şekli Dolayısıyla Doğumun Zor Olması

Söylenildiği ve anlatıldığı şekilde, burada ölü fetüsü dışarı atacak ilaçlar alınır. Bu kan topağı şeklindeki fetüsü bütün olarak dışarı çekmeye çalışmanın bir anlamı yoktur. O parça parça kesilir ve dışarı çıkarılır. Bu işte acele etmek, hızlı davranmak gerekir. Aksi takdirde ölü fetüs içeride kokuşur. Eğer ölü fetüsün başı büyükse kırılabilir veya kesmek mümkündür. Böylece içerideki fetüs dışarı alınabilir.

³⁴² TM: tabibe vacip olur ki veledihin kabulde kadının fercine müzlekat subb eden kabileyeye refik ile ortak olarak emredip anı le subbuna izin vermekten çok hazar eyleye.

Baygınlık Tedbiri

Kadının yüzüne su atılarak, çocuğun dönmemesinden korkmaması sağlanır ve güzel kokularla onun gücü uyandırılır ve et suyu ve şarapla ve güzel kokularla birlikte bunlar koruyucu olur.

Yirmi Beşinci Kısım Doğumu Kolaylaştıran İlaçlar

Kurtları ve yassı kurtları dışarı atan ilaçların hepsi de fetüsün çıkışını kolaylaştırır. Eğer kadın hıyar kabuğu ve siyah kimyon, 4 miskal içerse, orada o bebek doğar. Boy otu ve kunduz testisi iyi olur ve tarçın da iyi gelir. Şüphesiz o fetüs dışarı atılır; doğum olur. Yine pişmiş hatmi yaprağı su ve balla doğumu kolaylaştırır. Boy otu suyu doğumu kolaylaştırır. Yine cidden olgun ilaçlar olarak, onlardan kız saçını alır; o şarapla iyice ovulur ve yağla karıştırılıp içirilir ve o bebeği dışarı atar. Aynı zamanda geeyik otu da yararlıdır.

Yararlı ilaçlardan bir kısmı daha önceki hastalıklarda kullanıldı. Onların bazıları şöyledir: Tarçın, ardıç; her birinden onar dirhem, iyi Seylan tarçını 7 dirhem yuvarlak loğusa otu, beyaz tatlı kabağı, kustus; her birinden beşer dirhem, günlük, afyondan ikişer dirhem, misk 4 dirhem alınır ve onun (misk) tohumu da alınır. Bunlar 3 miskal 2 ukiye eski şarap içine konulup içirilir. Ondan 1 dirhem, yoğun doz olarak bir defa da verilir.

Bir Başka İyi Terkip: 10 dirhem ardıç, sedef otu 5 dirhem, üzerlik 4 dirhem ve boyotu alınır ve amonyak zambak ve kediotu; her birinden üçer dirhem alınır ve atılmış menstrual kanı içinde pişirilir. Örneğin ardıç ve geeyik otu ve kedi otu, kırmızı fasulye içinde pişirilir veya sedef otu ezilerek kullanılır.

Bir Başka Hap: Ardıç 2 dirhem, boy otu yarım dirhem, amonyak zambak yarım dirhem, kediotu yarım dirhem alınır. Ondan şerbet yapılır. Yine uzun loğusa otu, biber, sarısakız aynı miktarda alınıp hap yapılıp içilir. Ondan yapılan şerbetten her gün 3 dirhem, acı bakla suyundan 1 ukiye ile içilir. Çocuğu düşüren müshiller güçlü bir şekilde uterusu etkiler. Örneğin bu durumlarda şu terkip kullanılır. Mavi Yahudi balsamı, sarı sakız alınır fındıkla içilir. O bebeği düşürür ve doğumu kolaylaştırılır.

İyi Bir Macun: Bu iyi bir macun olup, onun benzeri ve eşdeğeri yoktur. Sarı sakız, kunduzhayası, günlüktür; her birinden birer miskal, tarçın yarım miskal, ardıç yarım miskal alınıp balla macun yapılır ve o şerbet olarak 2 miskal içilir. Bu terkinin şarapla içilmesini yararlı buldum.

Yakılar ve Yağlar: Ebucehil karpuzu yağı alınıp, pişirilir. Onun öz suyu alınıp, sedef otunun özsuyu karıştırılır; onun içine sarı sakız konur ve bu terkip göbeğe kadarki kısma, kasığa kadar sürülür.

Yirmi Altıncı Kısım

Kadından Ayrılması Gerekli Maddelerin Atılması

Saf ebu cehil karpuzu yağı sedef otu suyu içine konulup hamile kadına uygulanır veya sof içine konan loğusa otu hamile kadına uygulanır veya Anadolu siklameni veya dağ üzümü veya eşekhiyari veya kunduz veya dayanabileceği kadar çöpleme veya tahammül edebileceği kadar boyotu suyu, çavşır, keçi safrası uygulanır. Şüphesiz bunlardan hazırlanan terkip fetüsün inmesini kolaylaştırır.

Bu Kısımda Kullanılacak İlaç: Doğum zor olduğunda, ellere misk sürmelidir ve eline mıkna-tisa dokundurmalıdır veya toprağı kazanların hayvanının (eşek) ayağındaki toprak alınıp kadının karnına sürülür. O gayet yararlıdır veya onun buharına tutulur; buharı koklatılır. Aynı şekilde kazıcının atının ayağının çamuru da yararlıdır. Aynı şekilde tuzlu balıkgözü buharı da doğum için yararlı olur. Demişlerdir ki kan kırmızı mercan kadının sağ kasığına konursa zor doğumda yararlı olur. Denir ki Tunus günlüğünü kadının uyluğu üzerine sürmek iyi gelir; ağrıyı rahatlatır. Denir ki saf ran ve yağı karıştırıp sürülse ve yine ondan küçük parçalar alınıp, üstüne yapıştırılsa plasentayı atar.

Yağlar: Ona uygulanacak yağlar sarı sakızla birlikte olursa çok etkili olur. Yine sarı sakız, kına, çavşır, inek safrasıyla macun haline getirilip 1 miskali buharlaştırılıp uygulanır veya sarı kükürt, kırmızı kükürt, inek safrası, çavşır ile birlikte verilir.

Buhar Şeklinde Uygulananlar: Seylan tarçını buharı veya hamam buharı doğumu kolaylaştırır. Bazen yoğun buhar öldürücü olabilir ve çavşır buharı müşhil etkisi yapar. Onun pişmesiyle elde edilen buhar uygulanır.

Doğum Sırasında Alınacak Tedbirler: Bu tedbirler konusunda bilgi için bu konuda yazılmış kitaplara bakılması gerekir.

Loğusa Durumları: Erkek çocuklarda loğusalık dönemi çoğunlukla 30 gündür; kız çocuklarda 40 gündür veya biraz daha fazla olabilir. Kadında loğusalığın bitmesi çoğunlukla kanamanın durması olarak açıklanır; bu gücün tükenmesi anlamına da gelir. Menstrasyonun durması ile yüksek ateşe götürebilir ki bu da sıkıntı yaratır. Çoğunlukla zor doğumlarda cerrahi müdahale ile karnın açılması gerekebilir. Bazen bu durum yorucu olur. Loğusa kanamaları normal menstrual kanamalardan çok daha fazladır. Çünkü onun tutulma (son bulma) süresi daha uzundur.

Loğusalıkta Çok Kanama Olması: Loğusalıkta çok kanama olursa o kadının 2 eli bağlanır. Karnı üzerine sirkeyle ıslatılmış bir örtü konur ve onun tahammül edebileceği yakılar uygulanır. Örneğin nar suyu, kehribar, gül, kendir, mazı şarabıyla verilir. Yakıcı ilaçlardan sakınmak gerekir. Şüphesiz uterusu bağlamak için kullanılan ilaçlar onun için kötüdür. Bundan dolayı denir ki, burada özel şeyler uygulanmalıdır. Bir sof üzerine konulan domuz pisliği, kadının karnının alt kısmına uygulanır.

Kanın Azlığında Alınacak Tedbirler: Kadın hamileyse veya düşük yapmışsa ve kanın azlığından korkuluyorsa veya böyle görülüyorsa, kanın atılması için çaba harcanacaktır. Şüphesiz şişler görüldüğünde orada atılması gereken kan tutulur. Bundan dolayı aksırmayı sağlamak yararlı olacaktır.

Bu kısımda yağlarla oluşturulan buharlar yararlı olur. Üzerlik, hardal, Yahudi balsamı, sarıyoncadan yapılan buhar yararlıdır. Yine tuzlu balıkgözü veya at veya eşek ayağının toprağından yararlanılır. Eğer bu yolla kanama sağlanamazsa, atılması gereken kan yumurtalıklardan alınır ve doluluk oluşturması ve şişmesi engellenir. Bazen söz konusu atılması gereken kan idrarla çıkar. Bazen omuz damarlarından kan almak yararlı olabilir.

Loğusanın Karnının Şişmesinin Tedavisi: Hastaya *dahmersa* içirilir; kolik için kullanılan macunlar ve ballı sirke, yabani kekik, mastika; aynı miktarda alınıp içilir.

Loğusada Uterus Ağrılarının Tedavisi: Loğusa ılık suya oturtulur; eğer çok fazla ağrısı varsa menekşe yağı uygulanır.

Loğusada Cerrahi Tedavi: Beyaz merhem ve cerahati iyileştirecek merhemler, sinir sistemine ait organlar üzerine sürülür.

ÜÇÜNCÜ MAKALE³⁴³

Uterusun Kötü Şişleri ve Kanallarındaki Hastalıklar

Birinci Kısım

Menstrasyon Hükümleri

Menstrasyonun gücü ve durumu mutedil olduğunda, süresinde doğal âdeti üzere olduğunda, o kadının sağlıklı olduğunu gösterir ve sağlıklı bir kadının vücudu nitelik ve nicelik olarak temizdir; ifadesi saftır. Çok az arzuludur (libidosu azdır); miktarı mutedildir. Kitaplardan okunanlara göre, kadının menstrasyonu her 20 günde bir olur ya da bu sayı 30'a kadar çıkabilir. Ancak bu 2 değerın altı ve üstü doğal değildir. 15 veya 16 gün doğal değildir. Menstrasyon doğal olmadığı takdirde birçok hastalık ortaya çıkar. Onun zamanı değiştiğinde ve onda zararlı bir değişiklik görüldüğünde kadında fevkalade büyük zaaf oluşur; sonuçta sağlığı bozulur. Onun kendisini koruyacak pek az önlemi vardır. Onun bu hali düşüğe sebep olabilir. Bebek doğsa bile hisleri zayıftır.

Menstrual kanın tutulması ve azlığı belirlendiğinde doluluk dolaşısıyla oluşan hastalıklardan heyecan (rahatsızlık) oluşmuştur. Bütünle heyecan veren şişler oluştuğunda, ağrı meydana gelir. Diğer organlarda da ağrı vardır. Göz kararması, hislerde karamsarlık, yüksek ateş olur. Onunla birlikte doluluk artar. Cinsel organın duvarlarında da doluluk vardır. Damarlar temiz değildir. Uterustaki bozukluktan dolayı, eğer kadın hamileyse, düşük olma ihtimali yüksektir. Bütün bunlar uterusda kanın tutulmasına doğru gider. Nefes darlığı olur; Göğüs daralır gibi olur; solunumda tutukluk vardır; hafakan basar; kadın baygınlık geçirir. Bazen bu durum ölümle sonuçlanır. Onda tutukluk olur. Maddelerin oluşturduğu tıkanıklık dolayısıyla menstrual kanama damla damla olur. Onda ara ara kan sızıntısı görülür.

³⁴³ TM: Rahmin Şişleri ve Rahmin Kanallarında Geçerli Olanlardan Başka Zikredilen Geçmiş Hastalıklar rahminden Geri Kalan Başka Hastalıklar; O da Fuzuli Müştemildir.

Özellikle bu durum bakirelerde ve ishal durumunda görülür. Mizacın farklı farklı olmasından dolayı, tedavisi de farklı farklıdır. Eğer mizaç safravi ise, bu durum safravi hastalıklar sonucu meydana gelmiştir. Eğer sevdavi ise sevdavi hastalıklar görülür. Eğer balgami mizaçtay-sa hastalıklar da balgamidir. Demevi (kansal kökenli) ise hastalıklar kanla ilgilidir.

Kadınlarda menstrual kanamadan kesilme (menapoz) yaşı yüksek olabilir, 35 yaşında ve 40 yaşında olabilir. Ondan temizlenmenin yaşı 50'ye kadar devam edebilir. Menstrual kanamadan kesilme (menapoz) ve kadının erkekliğe yaklaşmasını menstrasyonun tutulması konusunda anlattık. Bazen kadında süt görülmesi de menopoza girişe işaret edebilir. Şüphesiz menstrual kanamanın durması uterusun artık fonksiyonunu kaybettiğini gösterir.³⁴⁴

İkinci Kısım

Menstrual Kanın Fazla Olması

Menstrual kanın fazla olması demek doğal yapıda bulunan ve atılması gerekenlerin bu yolla atılması anlamına gelir ve bu iyidir. Ancak çok fazlaysa ve bu akışa ihtiyaç yoksa bu durumda hastalık meydana gelir. Hastalık uterusun durumundan veya kanın durumundan anlaşılır. Uterusta görülen zaaf, uterusun kendi zaafı damarların kötü mizacı veya yaralar ve yenmeler, basurlar, kaşıntılar ve yarılmalar sebebiyle olabilir. Ancak damarların ağızlarının açılması ve kesilmesi veya vücut dolayısıyla sızıntı olması veya dışarıdan sebeplerle, vur-

³⁴⁴ TM:Ne zaman menstrasyon tabii halinden mütegayyir olsa çoğu hastalıklara sebep olur. Menstrasyonun bihasebiyle el-zaman-ı tegayyürü az oluşur. Menstrasyonun çok değişiminin zararları kadının zaafı ve yi oluşunun (salihasının) değişimi ve meniye az istimal ve iskatının çoğu ve zayıf ve hasis olan çocuk doğurur. Ancak menstrasyon (tames) tutulması ve azlığınınmüzari doluluk hastalıklarının hepsi tehyici ve şişleri ve baş ağrıları ve diğer organlara kadının teheyi ve gözün kararması ve kuduret-i havasiyye ve humeyyata tediyesi meni yolunun çok doluluğu olur. O kadında şebek-i afife olmaz ve hulbundan rahim ve menisi hozuk olmak hasebiyle çocuk oluşmaz. Onun emri ihtinak rahme ve dar nefsi ve aynı zamanda nefesinin ihtibasına ve hafakana ve gaşye mudi olur. Bazen azlık menstrasyon kadının helakına mudi olur. Mesanenin maddeleri mecrasını tesdidi hasebiyle o kadına eser ve tektirde arız olur. Onlara nefes ve kayidem (kan atılması) da arız olur. Özellikle bekarlara çok arız olur. Aynı şekilde kan ishali da arız olur.

mayla, düşmeyle veya benzeri durumlarda veya kötü doğumdan veya zor doğumdan ya da yoğun hamilelikten ortaya çıkar.

Ancak kanama, kanın baskın ve çok olmasından olabilir. O güçlü bir şekilde dışarı çıkar. Ancak kanın dışarı atılışı doğal şekilde değildir ve onun düzeltilmesi gerekir. Biz doğal tedbirle olanı zikrettik. Bunlar çeşitlidir. Onların oluşması, muhtemelen kanın hapsolmesinden değil, zaaf içinde olmasından kaynaklanmıştır. Ancak kanın yoğun olması vücudun zaafından kaynaklanır; dolayısıyla keyfiyet ve kemiyet olarak dengede olmamasından dolayı ortaya çıkar. Ancak kanın hiddeti ve inceliği veya latif oluşu onun dengesini gösterir. Ancak kanın sıcaklığı veya iyi olup olmadığını da gösterir. Ancak bütün kan sızıntıları azar azar ve inceden inceye başlar; sonra yoğunlaşmaya doğru gider ve yoğunlaşır. Sonra onun inceliği ve azlığı ve sıvı özelliği kaybolur. Bu bütün kan sızıntılarında görülür.

Bunun sebebi ne olursa olsun, damarların ağızlarındaki arazlar, ruhla ilgili olan işler veya damar ağızlarının dar olması ve diğer şeylerdeki daralma ve kuruluştan oluşan aşınma da bu sebepten meydana gelmiş olabilir. Eğer çok fazla sızıntı varsa arzuda da zaaf olur ve lezzette zaaf oluşturur. Ellerde ve ayaklarda ve bedende titreme olur; renkte bozukluk vardır. Bazen karında su toplandığı görülür. Bazen de çok kan çıkması safraya hâkim olup, safravi humma yakıcılığı oluşur. Kanı değiştirecek kadar fazla olan yakıcı sıcaklık çok korku oluşturur. O çok fazla ateş yapar, öyle ki iştihâ düşer; yemek yeme isteği azalır veya kanın azlığında mide de zaaf oluşur. Katı kısımlarda ağrı oluşur, çünkü buradaki, yani uterustaki sinirler uzar ve çok fazla yağmurlarda sızıntı artar.

Belirtiler. Oluşan kan sızıntısı doğal yollardan atılırsa bu kişiye herhangi bir zarar vermez. O sıkıntı oluşturmaz ve güç kaybına da sebep olmaz. Çoğunlukla bu durum sağlıklı kadınlarda görülür. Ancak onun sebebi, genel olarak doluluk, tabiatın dışarı iyi atamamasıdır veya bedendeki veya kendisindeki doluluk gücünden veya damarların akışındaki başka doluluklardan oluşabilir. Onunla birlikte ağrı da olabilir. Bazen ağrı olmaz; bozulmada yoktur. Burada bilinen yollardan biri kan hâkim olduğunda, fazla kanın boşaltılması gerekir. Sonra kanın renginin beyaz mı, sarı mı, siyah mı veya kırmızı mı ol-

duğu belirlenir. Sonra, onlarla birlikte olduğu bilinen hıltı temizlemek gerekir.

Ancak uterus zaafi ve damarların açılmasının sebebi ağrısız olarak, saf kanın dışarı çıkmasından anlaşılar. Onun sebebi (kan sızması) kanın yoğunluğundan ileri geliyorsa, kanın renginden, dışarı çıkışından, hızından, azlığından ve dışarı çıkışındaki aralıklardan anlaşılar.

Kanın inceliği ise akıcılığı ve rutubetinden anlaşılar. Kanın akışkanlığı had derecede değildir; durdurulması zararlıdır. Bazı hamileliklerde bu durum görülebilir. Bazen boşalma üzerine görülebilir ve rutubet ve karın kaslarında şişkinlik oluşur; süt gibi gevşek olur. Sonra sıkı sıkıya bağlanmak ister. Bazen buhar şeklindeki dışarı atılmak istenenlere ilaçlar zarar verir ve kanı çok fazla sulandırır. Bu sızıntılar uzun süren yaralardan oluşmuş olabilir; ağrılıdır. Ancak yavaş yavaş siyah kurt gibi dokuyu yer. Özellikle arterlerden çok venlerde görülür. Uterus boyunda az olup, biraz siyah renklidir. Uterus ağzında (vajina) olduğunda ona dokunmak mümkündür.

Bu basur memelerindeki gibi olursa, menstrual kanama devrelerinin dışında kanama devreleri olur. Bazen devreler yoktur; muhtemelen doluluk oluştukça kanama olur. Basur memelerinin belirtileri uterustaki bu kanamaların belirtileriyle aynıdır. Çoğunlukla buradan akan kan siyahtır. Ancak kanın arterlerden gelmesi hali bunun dışındadır. Bazen basurlardan kan damla halinde gelir ve basuru olan kişide baş ağrısına sebep olur; baş ağrılıdır; karaciğer ve dalak gibi iç organlarında da ağrı olur. Basurda kanama olduğunda buradaki kanamada sakinleşme olur.

Kanın Sızmasını ve Birikmesini Engelleyen Başka İlaçlar:³⁴⁵ Doğal dışarı atma yolunda olduğu gibi ve organdaki doluluk ve bedende kanın yoğunlaşması gibi durumlarda bu kanın bozuk olmaması gerekir. Bazen fazla kanın atılması için kan alınmasını beklemek gerekir. Bu arada maddeyi ters tarafa yönlendirmek gerekir. Doluluk ve sızıntının sebebi safravi maddenin dışarı atılamamasıdır. Bunun için özellikle kınnap ve helile tohumları alınır. Onlar kanı tutarlar.

Eğer hastalığın sebebi kanın akışkanlığı ve kırmızılığı ise, onunla birlikte daha sonra olacak olanlar da belirlenebilir. Burada Arap zımkı

³⁴⁵ TM: Tedavi

ve kitre içirilir. Eğer kanamanın sebebi tamamen uterusun zaafı ise kabız yapan güçlü ilaçlar, güzel kokulu ilaçlar ve doğal yapıya uygun ilaçlar verilir. Eğer sebep yaralarsa, yapışkan, tutan ve uyuşturan ilaçlarla tedavi edilir. Basurlar basur ilaçlarıyla, sıcak su ve keten tohumuyla tedavi edilirler.

Eğer kanama zaman zaman görülüyorsa tedavi için rahatlama dönemleri tercih edilmelidir ve bu tedavi sakinleştirici ilaçlarla yapılmalıdır. Eğer çok fazla kanama varsa, sızıntı şeklindeyse 2 elle organı kökünden tutulup ve de bacakları uyluk kökünden kavranıp, bükülüp, kasıklara kadar getirilir. Sonra memelerin altından ve uterustan kolları ve bacaklara giden damarlardan kan alınır. Kan alma konusunda yaşlılar uyarı yapmışlardır. Kan tutulduğu zaman bu durumda farklı ilaçlarla tedavi yapmak gerekir. Bazen sizin kan birikmiş olabilir. Bu durumda cinsel organın 2 dudağı arasına konmuş kupa (kan alma kabı) uygulanır.

Kanaması olan kişiyi beslemek gerekir örneğin rafadan yumurtanın sarısıyla ve bütün kolay sindirilebilen güçlendirici maddelerle beslenir. Bazen etin güçlendirici sıvısıyla (et suyuyla) beslemek gerekir. Sumakla ekşi hale getirilir; kebab ve iyi etlerden yapılan yiyecekler verilir. Bu gereklidir. Aynı zamanda rutubeti tutan etli yemekler, nişasta, yoğun ve biraz da tatlı şaraptan verilir. Eski şarap vermekten kaçınmalıdır. Bazen yeni baldan verilmelidir.

Kanamalarla ortak ilaçlar ve özellikle kanama tedavisinde kullanılan ilaçların en iyilerinden biri olarak sinir otu verilir. Muhtemelen sinir otunun bu konuda bir benzeri yoktur. Bazen o zerk edilerek bazen de içilerek uygulanır. Kâfuru içirilir. Aynı zamanda burada demirle pişmiş süt içine demir pası konarak hastaya içirilir; çok iyi gelir. Her gün bazı kabız yapan (kanı tutan) ilaçlar 3 ukiye dozunda verilir ve ılgın ve ağaç kavunu da çok iyidir. Aynı zamanda Arap zamkı ve kitre zamkı ile keten tohumu sıcak suyla karıştırılarak, tebaşir hapları ve kâfuru ile verilse yararlı olur. Narçiçeği hapları da yararlıdır.

Yararlı bir ilacın reçetesi: Mum, mühür kili, Ermeni kili, şap, mazi, kardeşkanı aynı miktarda birer dirhem alınır ve kâfurudan 2 habbe, miskten 1 danek ağırlığında alınır; bitotu şarabından 1 ukiye alınıp içine bu terkip ilave edilir. Yine Arap zamkı, narçiçeği, mazi, yer narı,

sumak, ökse otu, sarısakız, kendir, afyon alınıp, keskin sirkeyle güçlü bir macun hazırlanır. İçim dozu yarım dirhemdir. Yine usta zaç, kuru meşe palamutu, sarısakız, kendir, hamam suyu ile alınıp hepsinden hap yapılır ve ondan 2 dirhem içmek cidden yararlıdır. Yine yanmış deniz kabuğundan 2 dirhem, ayva suyu ve kar suyu ile hastaya içirilir.

O hastanın güçlü besinler almaya ihtiyacı vardır. Onlara pişmiş yabani hayvan eti ve Roma ısırgan otu, emilerek yenlen lezzetli yiyecekler, iyi etlerden ve dağ kuşlarının etlerinden, kızarmış yiyeceklerden mercimekli, ekşili, soğuk yiyeceklerden verilebilir. Güçlü ve sıcak yiyeceklerin hepsinden kaçınmalıdır.

Haricen uygulanan ortak ilaçlardan gümüş kiri, zaç, narçiçeği, mühür kili, Ermeni kili, antimon ve benzerleri uygulanmalıdır.

Bir başka reçete: Demir oksit, zaç, Arap zamkı, kendir kabuğu, antimon alınır ve onlardan hap yapılır. Sonra bu karışımdan 1 miskal alınır. Ermeni kili, Arap zamkı, kehribardan; her birinden birer miskal alınır ve 2 ukiye miktarında kabız yapan br usare veya su içine konur ve uterusu lavman olarak, bilinen şekilde uygulanır veya yarım dirhem şap ve ban otu tohumundan 1 danek, afyon 1 danek alınır ve onunla lavman yapılır.

İyi bir lavman: Bu ilaç özellikle yiyen yaralar için kullanılır. Fırın toprağı, yemlik otu, Arap zamkı alınıp, ham mazinın suyu ile karıştırılıp, onunla lavman yapılır. Yine ham mazi, narçiçeği, nişasta, afyon, şap, Çin tarçını, gül, yeşil bitotu tohumları, sumak, yemlik otu öz suyu, koruk, yanmış parşömen, beyaz sandal, kendir kabuğu, mühür kili, kırılmış nar, kan taşı, yeni çömlek toprağı, kuru gebereden; her birinden dörder dirhem alınır ve yeşil sof bezi içine konup bit otu suyu ile haricen cinsel organa bağlanarak, bütün gece orada bırakılır. Yine narçiçeği, demir kiri, yanmış parşömen, şap, zaç, kimyon sirkeyle ve Ermeni kiliyle kaynamış Arap zamkı, söğüt suyu ve gebere ile macun haline getirilir ve bütün gece kalacak şekilde uygulanır.

İçine oturan yararlı banyo suları, pişmiş yarpuz ve yaprağı, meyvesi pişmiş kökü ve ezilmemiş gülle, nar kabuğu, harnup, narçiçeği, yemlik otu ve yeşil mazıdan meydana gelir. Yağlardan ve merhemlerden bu hastalıkta yararlı olanlar: tutan ilaçlar göbek üzerine uygulanır ve güçlü tutan ilaçlar, özellikle yağlar uterus bölgesine sürülür. İnce ve akışkan kanın sızmasının tedavisinin ayrıntılarıyla ilgili olarak şöyle

diyoruz: Onun sıvıyı atması gerekir; bu da idrar ve terle olur ve bunun da olabilmesi için örneğin pişmiş yabani sümbül, kereviz, kedi otu ve benzerleri kullanılır. Kadının vücudundaki sıvıyı (kan) atması öncelikli olarak önemlidir. Diğer atılması gereken idrardır. Birisi (kan) damarlardan atılır. Bunun için vücudu hafif, yumuşatan yakıcı maddeler sürülür. Sona daha sert maddeler uygulanır. Beden ballı suyla ovulur ve sakinleştirici yakılar uygulanır. Kusmak yararlı olabilir. Genel olarak kurutan ve kanı yoğunlaştıran ilaçlar ve besinlere meyletmek gerekir. Ancak eğer bu sızıntının sebebi yaralar ise burada merhemler kullanılmalıdır. Narçiçeği, kurşun kırı (*litharge*) alınır. Onlarla birlikte yarılan merhemler mumlu kefen bezi, gül yağı ile yağlanarak uygulanır.

Bir grup hekim içe çekme özelliği olan ilaca ayrı bir kısım ayırmışlardır. Onların bahsettiği ilaç tenkiye şeklinde uygulanan terkip şeklindeki ilaçtır. Özellikle kanı tutan ve kasıp tutma işlevini güçlendiren terkiptir. Menstrual kanama vaktinde, kanın boşaltılmasını sağlar; onu geciktirmez ve hareketleri ayarlar ve uterusu boşaltır; onu güçlendirir ve ondaki fazlalıkları atar.

O hekim grubu şöyle dedi: ardıc 12 dirhem, nane tohumu 1 dirhem, rezene tohumu 2 dirhem alınır ve hepsi birlikte 2 ratl şarap üzerine konup yarı kalana kadar pişirilir; onun üzerine her birinden 2 dirhem olmak üzere geven ve kadıntuzluğu ilave edilir ve inek yağı ve baldan birer kaşık ilave edilir. Ondan aç karnına 1 kaşık hastaya verilir. Bununla birlikte pek az yiyecek verilir. Bu tedaviye 3 gün devam edilir. Ben diyorum ki, eğer bu terkip, söylendiği üzere çoğunlukla yararlıysa da, bazen başka sebeplerden kadının cinsel organında kanamaya sebep olabilir. Sen ona tutan, kanamaya engel olan ilaçlar vermelisin ve bunların neler olduğunu daha önceki açıklamalarda öğrendin.

Üçüncü Kısım

Uterus Yaraları ve Kokuşmalar

Daha önce delilleriyle bu konuda açıklama verdik ve sen bu yaraların karın sebebiyle had dercede kanama dolayısıyla meydana geldiğini öğrendin. Onların dışarıdan darbe veya sadme veya doğum dolayısıyla veya başka bir sebepten meydana geldiğini veya muhtemelen ilaçlardan oluşan cerahat ve kesik oluşturan ilaçlardan meydana geldiğini

ve yaraların kokuşma oluşturableceğini öğrendin. Tahrik ve küllenme veya kirlenme olmaksızın da bunlar görülebilir. O derin veya derinde olmayabilir. Onunla birlikte yenme olabilir veya yenme olmayabilir. Şişte ve şiş olmaksızın da görülebilir.

Belirtiler. Burada ağrı vardır; özellikle yara uterus ağzında ise veya ona yakınsa ağrı olur. Çıkan maddenin, çeşitli renkte ve kokuda rutubetin olduğu bazen rahatlatıcı ilaçlardan zarar gördüğü ve bazen de kasıp tutan ilaçlardan yararlandığı belirlenir. Uterus ağzındaki yaranın belirtisi bir çeşit yağdır. Uterusda olduğunda yoğun ağrıyla birlikte ağdalı, yoğun ve kaygan bir madde görülür; onun yoğun bir kokusu ve gevşek bir yapısı vardır. Onun belirtisi şüphesiz seruma benzer. Yağlı olmayan sarı kirli rutubetin çok miktarda akışı tahrik olur. Eğer onda sıkıntı varsa, bu sıvı et suyu gibidir. Eğer kirliyse pis bir kokusu vardır. Onunla birlikte, dış kısmında yenmeden dolayı siyahtır ve şiddetli bir ağrı vardır ve nabız gibi vuruşlar hissedilir. Onunla birlikte ateşli şiş, yoğun koku vardır. Bunlar bizim şişlerin belirtileri, kokuşmalar ve yenmeleriyle ilgili bilgi verirken söylediklerimiz belirtiler arasındadır.

Dördüncü Kısım Uterusun Kokuşması

Bu konu uterus yaraları kısmında anlatıldı. Onun sebebi doğumun zor olması, fetüsün uterus içinde ölmesi veya korkutucu derecede kanama olması veya kokan cerahat olabilir. Bu kokuşma yakında veya derinde olabilir. Bu yaralar geniş bir alana yayılmış veya geniş bir yayılımı olmayabilir. Derinde olduğu gibi, dışarı attığı rutubette de çeşitlilik vardır. Bazen kurtların oluşturduğu hastalığa çok benzer.

Beşinci Kısım Uterus Yenmesi

Kan sızıntısındaki yoğun durumda ortaya çıkan yenme belirtileri biz zikrettik. Uterusun yenmesi ve kanser arasındaki fark uterusun yenmesinde kütle ve katılık yoktur. Onun oluşumu sakindir. Özellikle çıkması gereken çıktıktan sonra o sakindir ve çoğunluk uygun ve iyi ilaçlarla tedavi edilirse uzun sürmez. Ancak kanser sürekli ağrı oluşturur ve uzun süren vuruşlar vardır.

Tedavi: Uterus yenmelerinde yara olup olmadığına ve uterusun zarar görüp görmediğine bakılır. Eğer zarar görmüşse, ilkin ballı suyla ve benzerleri uterus içine zerk edilir veya pişmiş süsen ve temizleyen merhemlerle muamele edilir. Eğer uterusu yenme varsa, yeneni düzeltecek ve bedeni temizleyecek merhemler verilir. Uygun besin maddeleri alınır. Yine onunla birlikte şiş olup olmadığına bakılır. Öncelikle şiş varsa şiş ilaçlarıyla tedavi yapılır. Zikrettiğimiz şiş ilaçları kullanılır. Eğer uterusun temizlenmesi gerekiyorsa temizleyen ilaçlar kullanılır. Burada yarayı kapatacak, üzerinde zar oluşturacak ilaçlarla tedavi edilir. Zikredilen merhemler öncelikle yararlıdır. Öncelikle o atılması gerekli kısım cerrahi müdahale ile tedavi edilir. Sonra orada et bitmesi sağlanır. Gümüş kiri, üstübeç, geven eşit miktarlarda alınır. Bu terkip mumla, gül yağı sürülmüş kefen beziyle uygulanır. Eğer doku zarar görmüşse, biraz göztaşı uygulanır. Eğer buradaki et alınırsa şu terkipteki ilaçlardan merhem yapılarak uygulanmalıdır: tutya (çinko karbonat) yıkanıp, 2 kısım altın kiri, üstübeç, gebere; her birinden bir kısım alınır ve mumlu kefen bezi gül yağı ile uygulanır.

Altıncı Kısım

Kadının Bekâretini Bozmada Alınacak Tedbirler

Bikrin izalesinde çok fazla acı hissedilebilir. Özellikle zarı kalınsa, sertse bekâreti bozanın penisi ağırısa kadında şiddetli ağrı olur ve kan sızıntısı olur. Bu durumda onlar kabız yapan, kanamayı durduran sular ve şarap ve zeytinyağı içine oturtulmalıdır. Sonra softan oluşan bir bez alınıp yatağın üstüne serilir ve ete engel olmak için kadın onun üzerine oturtulur. Evlilik dışı cinsel münasebetten çekinmelidir; korkmalıdır.

Tedavi: Yaraları temizleyen ilaçlar alınmalıdır. Sonra yaralarda zikredilen ilaçlar, merhemler uygulanmalıdır. Onlara mühür kili ve benzeri sular katılmalıdır.

Yedinci Kısım

Uterus Yırtığı

Bazen uterusu yırtık oluşur. Uterusta çoğunlukla yırtık doğum sırasında olur, ancak şiş dolayısıyla da yırtık oluşabilir. Doğum sırasında oluşan ağrı nedeniyle altında oluşan yırtığın ağrısı gizlenir, ancak

onun sebep olduğu ağrı doğumdan sonra da devam eder, kalır. Ancak bu ağrı doğum sonrasında ortaya çıkar. Özellikle de dokunulduğunda, karın okşandığında fark edilir. Yırtık dolayısıyla cidden yoğun ağrı hissedilebilir. Bazen şişil olur ve kalır ya da yara olur, ancak iyi olur. Fakat yırtık kalır.

Yırtık Belirtisi: Bazen uterus yırtığını belirlemek mümkün olur. Kadının vulvası açılır ve aynayla uterus içine bakılır ve eğer yırtık varsa, görülür. Cinsel ilişki sırasında hissedilen ağrı ve penisin kanlı çıkması da uterusu yırtık olduğunu gösterir.

Tedavi: Uterustaki yırtık onun içindedir, ancak boynunda da olabilir ve onun bağlı olduğu yerlerde de oluşmuş olabilir. Yırtık uterus içinde olursa, onlara yakıcı maddeler yararlı olur. İyi özellikte merhemlerle karıştırılmış, tutma özelliğinde sulardan yapılan damlalar da yararlı olur. Örneğin gümüş kirinden yapılan merhemler ve makat çatlaklarında kullanılan merhemler bu hastalıkta kullanılacak iyi ilaçlardır; bu sıkıntıyı hafifletirler. Buradaki hıltların pişmeye ihtiyacı vardır; örneğin yağlarla hazırlanmış basilikon merhemi gibi. Eğer yarık çok büyük ve derinse sıkıntının uzun süreceğini gösterir ve onun tedaviyi zor kabul edeceğinin işaretidir. Gül yağı ile *kırtas merhemleri* uygulanır. Eğer ondan yarar sağlanamazsa, sakinleştirilemezse, özellikle yara olduğunda tarçınla tedavi edilir. Bazen kaliteli bakır yapraklarıyla güzelce ovma iyi gelir veya zaç ve mazı veya bunların hepsiyle tedaviye ihtiyaç duyulur. Ancak yara dışarıda ise, bazen yanmış çinko oksidi yumurtanın sarısıyla uygulamak yeterli olacaktır. Bunlar yeterli olmazsa üstübeç merhemi de uygulanmalıdır.

Sekizinci Kısım

Vulvanın Kaşıntısı ve Kadında Ereksiyon

Vulvanın kaşıntısı sıcak safravi hıltlardan veya tuzlu ya da sevdavi yiyen hıltlardan oluşmuş olabilir. Bunların durumu kurutucu menstrual kanın renginden veya orada oluşmuş döküntülerden veya cidden çok sıcak olan meniden olabilir. Onların hangisinin kaşıntıya sebep olduğu bunlardan belirlenebilir. Bütün bunlar ifrat derecededir. Bazen vulvasında kaşıntı olan kadın cinsel ilişkiden tat alamaz, doyumsuzluk arız olur. Bu kadına *ferlimus* denir, yani cinsel birleşme isteği aşırı derecede artmıştır.

Vulva Kaşıntısının Tedavisi: Uterusu temizlemek için median cephalic venden kan almak gerekir. Bütün had derecede olan hıltları, örneğin safra gibi hıltları, mahmude ile balgami olanı *istimtikon hapı* ile sevdavi olanı küskütle ve onun pişmişi ile tedavi edilir. Fazla miktardaki meni basit ilaçlarla, soğutan ilaçlarla veya yakan, tahrik edenlerle, hastanın gereksinimleri gözlenmek suretiyle verilir. Uterusun ağzına Arap zamkı, eski taş altında kalmış su, sandal, gül gibi maddelerden pişirilerek elde edilen terkip vulvaya sürülür. Merhemlerden gelincik, *derbent göz merhemi*, sirke ve gülyağı ile yapılır. Yine eşek baklasından onlardan eşit miktarda alınıp merhem olarak uygulanır. Bazen bu ilaçların içine keten tohumu da katılır. Kabız yapan maddelerin pişirilmesinden elde edilen su hasta kısma dökülür ve onun (terkibin) altında kalan kısılma yakı yapılır. Soğuk olarak ballı su, ihtiyaç olduğunda hastaya içirilir.

Kaşıntı için denenmiş ilaç: Nane yaprağı, nar kabuğu, soyulmuş pişirilmiş mercimek hurma şarabıyla verilir. Yine safran, kâfurudan; her birinden 1 danek olmak üzere alınır ve kurşun kirinden 2 danek, defne tohumu yarım dirhem alınıp dövülür, elenir; yumurtayla gül yağı ile ve şarapla macun haline getirilir ve uygulanır. Yine helile, narçiçeği; her birinden 2 dirhem alınır; kadıntuzluğu, nışadır, eski şarapla ovulur ve süzülüp gül yağı ile söz konusu yere sürülür. Gül yağı ile karıştırılmış terkip elle şaplak gibi vurularak uygulanır ya da oraya saçılır. Kadıntuzluğu buharları ve ağaç kavunu tohumlarının özünün uygulanması da yararlı olur.

Dokuzuncu Kısım

Uterus Basuru

Bazen uterusu ceviz gibi nesneler oluşur ve bunlar etrafındaki organları rahatsız eder. Sırt ve çevresindeki organları rahatsız eder; hatta pelvis kemiğine bile zarar verir sıkıntı yaratır. Uterus boynunda (vajina) bozukluğa sebep olur. Bazen kasıkta kıl oluşmasına sebep olur. Bazen de uterusu küçük delikler oluşturur. Bazen kasıkta, makat bölgesinde ve kaslarında açılmalara sebep olur. Bazen de bu oluşumlar sırt tarafına yönelir. Bazen uterus içindedir, ancak onun hemen her tarafında olabilir, ancak uterus boynunda olanların tedavisi

mükün değildir. Aynı şekilde mesane ve mesane ağzında olanların da sinirsel bir yapıda oldukları için tedavisi mümkün değildir. Bu gibi sinirli bir yapıda olanlar tedavi edilemez. Diğerlerinin tedavisi mümkündür. Ancak kasık kıllarının bittiği yere kadar olanların tedavisi zordur. Özellikle kasık kemiğinde küçük delikler oluşturan basurun tedavisi çok zordur.

Belirtiler. Uterustaki basurun belirtisi uzun süren pis koku ve ağrı olmasıdır. Ön taraftaki yaralar ilaçla tedavi edilmeyip geri kalanı uzun sürede iyi olur. Buradaki ağrı göğse doğru adeta akar. Ağrılar kanser ağrıları gibidir. Onların yeri bu akıştan anlaşılır. Basurun bulunduğu yer onun pis kokusundan anlaşılır; daha sonra onun eti içinde olup olmadığı da pis kokulardan anlaşılır. Bundan sonra onlar (basur) kemiğe kadar gelir. Hastalığın durumu, oradaki sertlik ve yumuşaklıktan ve gevşeklikten de hissedilebilir.

Tedavi: Onun tedavisi kesmekle olur. Çoğunlukla sinirsel yapıdan dolayı titreme oluşur ve seste kesinti olur; akıl karışıktır. Bu durumda kesme yapmak mümkün değildir. Ancak ondaki ölü et kesilebilir. Ona ihtiyaten kurutucu ilaçlar verilir. Vücutta tenkiye uygulanır ve de uterusu tenkiye uygulanır; hastaya idrar söktürücüler verilir.

Onuncu Kısım Uterus Zaafı

Onun sebebi kötü mizaçlı dokunun çözülmesi ve uterus boynunun ön kısmının hastalıklarıdır. Uterusta zaaf olursa ve çok az cinsel istek olur; menstrual kanama, meni ve diğerleri çok olur; kadın hamile kalamaz. Onun tedavisi kötü mizaçlı ilaçlarla yapılır. Onun oluşturduğu bozukluklar daha önce zikredilmiş bilinen afetlerin (bozuklukların) ilaçlarıyla tedavi edilir.

On Birinci Kısım Uterus Ağrıları

Uterus ağrıları çeşitli kötü mizaçtan, uzun soluklu gazlardan ve onlarla birlikte oluşan rutubetlerden oluşur, hatta bağırsaklardaki kulluğun oluşana benzer şekilde olur. Uterus ağrısı şişlerden, kanserlerden ve yaralardan dolayı görülebilir ve karındaki, kollardaki,

bacaklardaki, diyafragmadaki, midedeki ve baştakilerle, özellikle bingıldak bölgesindeki ağrıyla ortaktır, birlikte görülür. Bazen ağrılar oradan kalçalara yayılır; sonra bu ağrı 10 ay müddetçe devam eder. Sen burada sorunu çözecek bütün ilaçları biliyorsun. Onları burada tekrar etmenin yararı yoktur.

On İkinci Kısım Uterus Akıntısı

Kadının uterusundan akıntı olabilir. Kötü rutubet olabilir ve o meni sıvısı olabilir. Ancak öncelikle fazlalıklar artar. Menstrual kanamayı oluşturan damarlarda sindirim zaafı olursa bu durum ortaya çıkar. Uterusta pis koku oluşur. Kısımında anlatıldığı gibi, kurumuş menstrual kanın renginden ve kendi renginden anlaşılır. İkinci olarak, akıntının rengi erkek menisi rengindedir. Arzu ve şehvet olmaksızın akıntı varsa, uterusu beslenme ve gevşeklik zaafı vardır. Eğer şehvet varsa, yanma ve titreme ve gıdıklanma gibi olur. Onun sebebi meninin inceliği ve hiddetlidir. Bazen kaşıntı sebebiyle titreme ve gıdıklanma boşalmaya sebep olur. Onun sahibinde çoğunlukla ağrı olmaksızın organlarında ve gözlerinde şiş ve kabarma olur. Bazen bunlar ağrıyla birlikte seyreder.

Uterus Akıntısının Tedavisi: Kadındaki akıntının tedavisi erkekteki gibi olur. Ancak kadınının tedavisi öncelikli olarak, bedenin temizlenmesi, kan alma ile fazlalıkların atılması ve sonra uterusu temizlemek üzere kurutucu özellikte lavman uygulanmasıdır. Örneğin pişmiş süsen, pişmiş boyotu, alınır ve hafif yağlarla özenip güçlü bir ilaçla birlikte uygulanır. Örneğin bataklik sazı yağı, nezle otu ve biber gibi bitkilerle yapılan ilaç uygulanır. Sonra içecek ve lavman olarak akıntıyı durdurmak için onlar kullanılır. Fazlalıklar dışarı atıldıktan sonra, lavman uygulanır. Onun fazlalıkları atabilmesi için mazı, narçeği, nar kabuğu ve bitotu pişirilip suyu verilir.

On Üçüncü Kısım

Menstrasyonun Tutulması ve Azalması

Menstrasyon uterusu ait özel sebepten veya diğer organlarla ortak bir sebepten dolayı tutulur. Özel sebep ağırlaşmadır. Başka bir sebep-

ten de olabilir. Menstrasyonun tutulması güçteki bir sebepten olur. Ancak maddeden de veya organdan veya ortak bir sebepten tutulur. Özel sebep ağırlaşmadır ve başka bir sebepten de olabilir. Menstrasyonun tutulması güçteki bir sebepten olabilir. Ancak maddeden veya organdan kaynaklanabilir veya bunlardan birinden kaynaklanabilir. Kuvvetten dolayı görülmüşse kötü soğuk veya kuru ya da kuru ve sıcak veya kuru ve soğuktan olabilir.

Maddi olanda sebep keyfiyettir ve kemiyettir ve her ikisidir. Kemiyette azlıktır ve yiyecek yokluğu ve azlığıdır veya şiddetli bir gücü yiyecek üzerinde yoğun etki gösterse menstrual kanamanın fazlalıklarından eser kalmaz. Örneğin bu tip kadınlar tabiat olarak erkeğe benzer ve sindirim üzerinde güçlü bir etki yaratır ve zeytinyağı yararlıdır. Fazlalıkları erkeğin attığı tarafa atar. Onların yağı, sinirleri, kasları erkeklerinki gibi güçlüdür; kalçaları dar, göğsü geniştir. Kol ve bacakları çoğunlukla sert olur veya ilaçlarla fazlalıkları çok miktarda dışarı atar ve perhiz yapar. Özellikle burnunda kanama olur veya cehalet veya diğer benzerleri mevcuttur.

Ancak maddenin keyfiyeti, özellikleri kan soğukluğundan dolayı ağır ve yoğun veya yoğundur; hıltlarla çok karışmıştır; özellikle balgami hıltlarla karışmıştır ve bilinen yollarındaki seyri çoğunlukla olması gerektiği gibidir.

Eğer sebep organdan kaynaklanıyorsa bu tıkanıklıktan dolayıdır ve kanda sıcaktan dolayı kuruluk olmasındandır veya kurutucu soğuktur. Çoğunlukla fazla su içmek orada yaraya ve tıkanıklığa sebep olur. Kalın giysiler giymek veya çok yağ veya ağır, yoğun gevşeklik oluşturan hıltlar, şişler, kapatan şeyler ve çok fazla et tıkanıklık yaratır veya uterus yaraları da menstrual kanamayı engeller; tıkanıklık yaratır. Yorgunluk ve onun yanı sıra, damar ağzlarındaki bozukluklar, öncelikle ondaki yoğun ağrılar, uterus dönmesi veya boynunun kısa olması veya ona vurma, dolayısıyla damar ağzlarının kapanması veya bunların dışında düşmeler menstrual kanamayı engeller.

Başka organlarla ortaklığından dolayı menstrasyonda tutukluk ve kesinti olabilir. Örneğin karaciğer zaafi dolayısıyla ve kanın yukarıya yönelip temizlenmemesinden ve onun yaptığı baskıyla tıkanıklık oluşur. O da damarlarda sıkıntılı bir tıkanıklık oluşturur; gevşeklik

de boşluklarda baskı oluşturur ve pek az kan uterusu çıkmak üzere yüklenir. Ancak varsa kan çıkış delikleri bulamaz. Bu durum tekrar ederse vücutta baskı yaratır ve hastalıklar oluşur.

Tutulma Azası: Menstrual kanın tutulmasından hastalık meydana gelir. Uterus kasılıp kalarak, bu hastalığa hazır hale gelir ve bir yöne meyleder. Onda sıcak, kötü ve katı şişler ortaya çıkar ve iç organlarında şişler oluşur. Mide de, örneğin sindirim zaafı vardır ve iştihâ azalır ve bozulur; yoğun kusmalar görülür; midede yanma vardır. Baş ve sinir hastalıkları ortaya çıkar; sara, felç ve öksürük şeklinde göğüs hastalıkları görülür. Nefes darlığı yoğun olarak belirlenir. Çoğunlukla karaciğer hastalıkları ve karında su toplanması ve benzerleri görülür. Onunla birlikte vücut ısısı değişir

Onda yine idrar zoru ve bel ve kasık ağrıları oluşur. Beden ağırlaşır ve karışıklık oluşur ve sıkıntı, bunalma gibi durumlar ortaya çıkar. Yoğun korku hissi oluşur; adeta tir tir titrer; yoğun ateşli hastalıklar oluşur. Bazen hasta konuşmakta güçlük çeker. Çünkü sıcak buharlardan dolayı dil kısı kurur. Bazen baş ağrısından dolayı ağırlık hissi olur. Gerginlik, sıcak buharlar ve kötü bir ağrı olmasızın, baskı hissi görülür. Bazen şişler bütün bedende görülür ve karında da olur. Yine kanında sarı su şeklinde serum oluşur. Bazen mizacındaki bu değişikliklerin yanı sıra, menstrasyon tutukluğu görülür. Onun gücü yaradılışındaki kadar güçlüyse hapsolan, tutulan fazlalıkları da alır ve semer gibi yüklenir. Onun kasiğinde kıllar vardır ve cinsel organlarında da kıl biter; sesi kalınlaşır ve yoğunlaşır; sertleşir, sonra ölür. Bazen kanı dışarı atması mümkün olmadığı durumda ölümü kabul eder. Çoğunlukla onlar çok doğurgan olup, çok çocuk doğurabilirler. Ancak cinsel münasebet yapmazlarsa ve eşleri terk ederse, menstrual kan tutulması olur. Bu duruma boyun eğmez. Aslında kanın dışarı atılması gerekir. O hamile kalabilir ve cinsel ilişkide bulunabilir. Onların idrarları siyahtır; içinde et gibi tozsu maddeler vardır. Bazen de kan bulunur.

Belirtiler: Soğukla oluşan menstrual tutukluğun belirtisi yoğundur; ağır uyku hali ve onda ağırlık vardır. Vücudu beyaz renktedir. Venleri yeşildir: nabızı değişkendir; damarları soğuk ve idrarı çoktur; biraz balgamidir. Onun ateşi olması iltihap (uterusta) olduğunu gös-

terir ve uterusu kuruluk vardır. Daha önce öğrendiğin ateşle ilgili işaretler de vardır. Kurulukla ilgili olanlar daha önce öğrendiğin gibi, onun kuruluğuna işaret eder. Bu bedeni zayıflatır ve damarları boşaltır. Ancak damarların şişi ve bunun benzeri durumlar bu konuda bildiğin malum işaretlerdir.

Tedavi: Burada tedavi, ısınma ve soğuma kanın oluşumu, beden tertibi, şişlerin tedavisi, kapalı vajina tedavisi ve benzerleriyle ilgilidir. Bu konuda tekrarlanan kaideler senin için bilinir hale gelir. Örneğin tedavi edilemeyen, kapalı vajina hastalığındaki gibi, onun tedavisi yoktur. Damar ağızlarının tıkalı olması yaraların etlerindendir ve benzeri diğer sebeplerdendir. Onlar da ümitsiz gibidir. Onun tedavisi çok olan kanın çıkarılması ve bedenin temizlenmesiyle yapılır; perhiz yapılır. Şüphesiz kanın tutulmasının tedavisinde menstrual kanın akması için idrar söktürücü ilaçların kullanılması gerekir. Bu ilaçlar kanı uterusa doğru yönlendirir ve deride de yararlıdır; mesamatı açar. Burada öncelikli olarak konuyla ilgili basit ilaçları, *İkinci Kitabı*'nda ve *Akrabadin*'de zikrettik. Ancak burada da bu hastalıkta alınacak tedbir ve tedavileri zikrettik.

Menstrual kanın kuvvetle akmasıyla menstrasyon harekete geçer. Burada safenden ve topuk arkasındaki, sırttaki damardan kan alınır. Yine düz damardan ve güçlü kalçanın iç kısmındaki güçlü damardan, el bileğinden ve ayak bileğinden kan alınır ve özellikle kadın şişman olduğunda böyle uygulanır. Bazen kan alma bacadaki damarlarda tekrar edilir ve işleme aşağıdaki organların dallarında ve parmak damarlarında devam edilir. Onlar bağlanır ve bir süre bu şekilde bırakılır. Daha sonra delikleri açacak ilaçlar verilir. Yine gevşetip, rutubetlendirmek gerektiğinden, rutubetlendiren ilaçlar verilir. Sonra idrar atmaya yarayan ilaçlar verilir. Bunlar kanı inceltir; latif hale getirir ve tıkanıklığı giderir. Onlardan içerek alınanlar örneğin yarpuz, ballı su ile pişirilir veya ballı su ile duvarçiçeği pişirilir ve ardıçla güçlendirilir. Geyik otu cidden çok güçlü bir açıdır. Tarçın ve bazı yakalar, ballı sirke, çavşır ve onun meyvesi, kunduzhayası, yabani kimyon, pişmiş andız otu, pişmiş sabun otu, pişmiş kırmızı fasulye, ancudan, deve diken ve mercanköşkle güçlü bir terkip hazırlanır.

Bunlardan örneğin beyaz çöpleme, ebuçehil karpuzu yağı, günlük

zamkı, kantaron, zeytin zımkı, çavşır, kunduz hayâsı, şeytan tersi, bal-lı sirke, yabani kimyon ve pelin otu usaresi ile fitil şeklinde hazırlanır. Keten üzerine sütleğen konup, sonra ifrata kaçmadan uygulanıp bir saat kadar bekletilir.

İyi bir fitil: Sarı sakız, yarpuz; her birinden 4 dirhem, ardıc 8 dirhem, kuru sedef otu 10 dirhem, temizlenmiş kuru üzüm 20 dirhem, inek safrası ile macun haline getirilir ve o vajinaya uygulanır. Kunduzhayası, sarı sakız ve misk alınır ve meşe palamutu ve ban otu yağıyla fitil yapılır. Papatya yağı muhtemelen kanı söktürür. Şakayık öz suyu ve nesrin gülü suyu da yararlıdır. Yine İran sabun otu, nezle otu, kara kimyon, taze sedef otu, sütleğen zımkı aynı miktarda alınır; iyice öğütülür; kına ile macun haline getirilir; zambağın içine konmuş olduğu kuru sof beziyle vajinaya uygulanır.

Yakılar ve Sıcak Pansumanlar

Menstrual kanı söktürmek için uterus ağzına uygulanan sıcak pansumanlar: Onlardan buhar şeklinde olanı şöyledir: ebuçhil karpuzu 1 ölçü alınır ve şüphesiz o menstrual kanı söktürür. Sonra aynı şekilde, çavşır, şeytantesi, ballı sirke, Karaman kimyonu ve de yarpuz, sedef otu, geyik otu ve benzerleri pişirilip banyo suyu olarak hastaya uygulanırsa yararlı olur.

DÖRDÜNCÜ MAKALE³⁴⁶

Uterustaki Bozukluklar, Şişler ve Benzerleri

Birinci Kısım

Rutka³⁴⁷

Rutka vajına ağzı üzerinde cinsel münasebete engel olan fazlalık kas veya güçlü bir örtü vardır veya orada oluşmuş yaralar dolayısıyla ya da halka dolayısıyla veya uterus ağzı ile vajina ağzı arasında cinsel münasebeti engelleyen yapıdır. Oradaki yaranın eti buna benzer yapı dolayısıyla menstrual kanın akışını engeller ya da halkada (uterus ağzında) olması gerekli olmayan bir delik vardır. Hatta başlangıçta menstrual kan çıkmak istediğinde, çıkacak yolu bulamaz. Bundan dolayı onda şiddetli bir ağrı ve sıkıntı arız olur ve eğer başka bir yol bulamazsa, o kan geri döner. Kadın morarır; boğulur gibi olur ve he-lak olur.

Bu şekilde sıkı sıkıya kapalı olan cinsel organı olan kadın cinsel münasebet yaparsa ölür. Onun içinde fetus için yer yoktur. Ancak bu-nun için tedavi yapmak gerekir. Burada birkaç yönden tedavi yapmak mümkündür. Uterus ağzında olan engel olan doku çözülür, eritilir veya onda muhtelif delikler açılır. Böylece bu deliklerden meni içeri girebilir. Onlardan pek azı çocuk olmasını sağlar veya bazı filozoflara ve hekimlere göre ve de Galen'e göre, çocuğun yaratılabilmesi için kadın ve erkeğin menisinin oranlarında zıtlık vardır. Onlar erkek me-nisinin daha güçlü olduğunu ve rahatlıkla kadının yumurtasına ula-şacağını söylemişlerdir. Onlara göre görülüyor ki yumurta ruhtur.³⁴⁸

³⁴⁶ TM: Rahmin konumunun afeti ve rahmin şişleri ve onlara benzer haller ve arızalar hakkındadır; bir kısımdan meydana gelmiştir.

³⁴⁷ TM: Damar ve Kanalların Tıkanıklığı (Atresia)

³⁴⁸ TM: Bebek yumurtadan yaratılmıştır. Filozoflar kadının menisinin meni kanallarından ilkin ferce geldiğini ve rahmin dışarıya çıkan menisi cezbettikte erkek menisi ile birlikte alındığını zannetmişlerdir. Bu minval üzere, dışarı çıkmayan kadın menisi cenin organının maddesinin kıvamını oluşturmaz. Bu konuda 2 farklı grubun açıklamalarından Galen'in açıklamalarını alırız. Çünkü filozofların dedikleri olsa kadın rahminin sağlığı menisini rahimden çıkma ve meninin erkek menisi ile birlikte rahmin boynuna girmesi ve nüfuz etmesi rekte de mansur olmaz. Erkek

Tedavi: Kapalı olan kanalların kapalı olmasının tedavisi demirle (alet) yapılır; başka bir şeyle olmaz. Eğer kanalların tıkanıklığı görülür haldeyse vajinanın tıkanık olan tarafı (vulva) yırtılır. Böylece kenarları arasına destek yerleştirilir.³⁴⁹ Tedavi olan kişinin 2 başparmağı yırtığa sokulur ve vajinanın 2 tarafı uzatılıp çekilir, hatta kenarların arasındaki yapı tamamen parçalanır, ayrılır veya gizli bir bisturi yardımıyla oradaki örtü ikiye ayrılır ve fazla et yavaşça kesilir; ondan bir şey kalmayana kadar işleme devam edilir. Ancak fazla etin dışında kalanların hiç biri kesilmez; esas yapıya dokunulmaz.

Oradaki örtü ve et arasındaki fark, et kanadığı halde, örtü kanamaz. Bu durumda vajinanın içine zeytinyağına batırılmış bez konmalı ve bu bez orada 3 gün bekletilmelidir; ihtiyacı kadar ballı su vulva üzerine dökülür. Yine onun üzerine etlenmeyi ve bağlantıyı tedavi edecek merhemler uygulanır; özellikle de kesilmiş olan ete iyi gelecek olanlar uygulanır. Kesikten sonra o örtü tekrar oluşmaz; kurur.

Ancak eğer vajinayı kapayan yapı iyice derindeyse; sanki içeri batmış gibiyse, onun yoğun ağrısı olur. Ona ancak aletle ulaşılabilir. O yapı bir defada ikiye ayrılacak şekilde kesilir. Bu kesme eğer düz olmazsa bazen mesaneye meyledebilir veya bir başka organa meyleder. Muhtemelen mesanenin bulunduğu yerde bozulmaya ve çürümeye

menisi kuvvetlidir ve güçlü bir kokusu vardır. Galen diyor ki bağlanma gücünün çoğu erkek menisinde olmakla erkek menisi ile kadının menisi karışmadıkça çocuk olmaz. Ancak filozoflara göre erkek menisinin gücü ve kokusu çocuğun oluşması için yeterlidir. Bu 2 açıklamadan filozofların açıklamaları alınır ve retkanın retki erkek menisinin hacmi rahmin amikine ulaşmasına her ne kadar mani olsa da, kuvvetinin ve kokusunun ulaşmasına engel olmaz. Kadın menisi erkek menisinin kuvvet ve kokusuyla iner ve yumurta cenine dönüşür. Kuş yumurtası erkeğin dişiye inişinden yani cinsel münasebetinden oluşursa ona çocuk yumurtası derler. O yumurtada ferah oluşmaktadır. Eğer dişinin inişi olmaz ve yumurta oluşursa ona beyd-i rıyh denir. Ondan ferh oluşmayıp, reca hastalığında yel oluşturan kadın gibi olduğu için çocuk oluşmaz. O halde filozof erkek menisinin kuvveti ve kokusunun rahimde olan kadın menisine ulaşmasının ceninin inikadına ve çocuğun oluşması için yeterli olduğu iddialarına istişhad edip derler ki ferhanın oluşması iyi olmayan yumurta yel nezvesine musadif olup erkeğin menisinin kokusu o yumurtanın kokusuna ulaşsa o yumurta çocuğa dönüşür. Onda şartlar bulundukta ferah ortaya çıkar. O halde filozoflar ve tabiplerin gruplarından intikal olunan üçüncü gruba göre tehelhilden ve nukbeden ariye rahim sahibesi olup retka olanlarda hamile kalmak mümkündür.

³⁴⁹ TM: Bir bez parçası yerleştirilir.

sebeplendir. Bundan dolayı buradaki kesme azar azar yapılmalıdır. Kanamayı durduracak mazı şarabına batırılmış bezle kesiğe bastırılmasıdır. Bundan sonra hasta rahatlatılır; ilaçların içinde pişirilmiş olduğu suya hasta oturtulur. Sonra orada oluşabilecek iltihabı iyi edecek merhemler ve onu çekecek tozlarla tedavi edilir ve bu ilaçlar oraya zerk edilir. Hasta sırt üstü yatmaktan ve bu tedavinin arkasından cinsel münasebet yapmaktan kaçınmalıdır.

Burada yapılan kesmenin gereğinden kısa ve parçalı olmaması ve gereğinde daha büyük olmaması şarttır. Eğer kesme uygun ölçüde olmazsa, cinsel münasebette, hamile kalmada ve çocuğun doğumunda zorluklar ortaya çıkar. Yapılan kesme uterusun kendisine kadar ulaşmamalıdır. Aksi takdirde kasılma ve titreme oluşur ve bu hastalık kadın için öldürücüdür. Bütün bu müdahaleler yapılırken elbette soğuktan kaçınmalıdır ve fiil olarak kadını soğutan ilaçlardan da kaçınmalıdır. Muhtemelen onu soğutan damla ve zerke dilerek verilen ilaçlardan ve rektum yoluyla verilen katı ilaçlardan kaçınmak gerekir.

İkinci Kısım

İkiye Ayırma ve Kesmenin Araştırılması Keyfiyeti

Bu uygulamada kadın hafif bir sandalyeye oturtulur; arkasına biraz dayanması söylenir; uylukları sıkıca bağlanır ve karnına ayakları çekilip toplanır. Hastanın elleri kendi altına konur ve sıkıca iki bileğinden bağlanır ve hasta bulunduğu yere şiddetle bastırılır. Sonra hekim vajinayı tıkayan; onu kapatan örtüyü kesip ikiye ayırır ve fazlalık eti de keser. Bazen ayna kullanıp içyapıyı daha iyi görmek gerekir. Kanalı kapatan örtü sürekli uzatılır. Onu uzatmak için kanca kullanılır; ancak bu işlem sırasında vajina ve uterusu yırtık oluşmamalıdır. Uzatılmış olan organ öncelikle yerine iade edilir. İkinci olarak organların uzatılmasıyla, o organlar ortaya çıkar ve kızgın demirle o kısım itilir ve işlemin yapılmasında kullanılan ayna bırakılır. Sen, organlardan hangisinin kapatan örtüye sahip olduğunu bilirsin; sana daha önce o kısım tarif edildi. Bu organlar mesane ve benzerleridir. Onların örtüsü çok fazla uzarsa, ihtiyaç olandan daha fazla uzamış olur. Bundan dolayı nazikçe uzatılmış olan örtüler yerine iade olur; bırakılır. Sonra mesaneye ulaşamayacak ve ona uygun olacak bir şekilde vajinayı ka-

patan örtü kesilir. Sonra yapılan kesme (şak) kontrol edilir. Şüphesiz bundan sonra kan kolayca çıkar. Bu işlemde korkulmayacak bir delik açılmıştır. Ancak şüphesiz ki çok kan akar. Şak azar azar kolayca açılır. Bazen hastada baygınlık ve nefes darlığı görülür.

Bazen hafif çizik yaparak kalıp denen delikli bir aleti ertesi güne kadar vajina içinde bırakmak gerekebilir. Bu alet yırtıkla bağlantılı olarak uygulanırken bir sof içine sarılarak uygulanır. Ertesi günü hastanın gücüne bakılmalıdır. Hasta yeterince güçlüyse, ilaçla tedavisi tamamlanmalıdır. 3 gün boyunca merhemle tedavi yapılır Bu safhada vajinaya konan alet çıkarılır. Parmakla kesilen yerin durumu kontrol edilir. Oraya aşağıdan dokunularak ve tekrar kesmeye ihtiyaç olup olmadığı belirlenir. Eğer hastalık (kanal tıkanıklığı) halledilmişse, genel olarak ilaç tedavisi yapılır. Hasta kaynamış su içine oturtulur. Özellikle kesik yapılan yerde şiş belirlenmişse, öncelikli olarak oraya kalıp içinde merhem uygulanmalıdır ve hastalığın büyümesi önlenmelidir. Orada bulunan fazlalıklar için buharlar kalıp aletin deliklerinden çıkar ve oradaki yaranın kurummasını sağlar. Eğer kesik doğal yapıdaki eti de etkilemişse, hasta tedavi kabul etmez; yoğun bir şekilde idrar atar.

Üçüncü Kısım

Uterus Kanallarının Kapalı Olması (Atresia Uteri)

Bu durum kanalların tıkalı olmasıyla ve sıcak ve katı şişlerden ortaya çıkar ve onun tedavisi kanalların doğal olara kapalı olması durumuyla aynıdır.

Dördüncü Kısım

Uterus Şişleri, Dışarı Çıkması, Dönmesi ve Kasıklara İnmesi

Uterusun bulunduğu yerden hareketinin sebebi yoğunluktur. Örneğin, düşme veya yoğun bir şekilde uzama veya yüksek sesle bağırma ya da çok fazla aksırma veya dövüşmek veya bağrıışmalarla kadını korkutmak ya da uterus bağlarını gevşeten darbe veya zor doğum veya çok ağır bebek veya doğum sırasında bebeğin uygunsuz gelmesi veya bebek veya plasantanın birden çıkması gibi durumlar uterusun yerinin değişmesine sebep olur. Ancak rutubet dolayısıyla gevşeme veya rutubetlerden oluşan sıkıntılar da uterusun doğal yerinden çık-

masına, inmesine sebep olur. Bazen uterus zorla yerinden çıkar. Bazen uterus döner ve bazen de yerinden düşer.

Belirtileri ve İşaretleri: Uterusun yerinden hareket etmesi kasıkta, midede ve belde yoğun ağrıya sebep olur. Bazen bununla birlikte yüksek ateş vardır ve çoğunlukla uterusun zorlanmasıyla alt kanallarla bloke olma (kısıtlanma) ve bunun sonucunda idrar zoru oluşur. Onunla şiddetli kasılma ve titremeler oluşur. Sebepsiz korku görülür ve makatta düz bir şey varmış gibi hissedilir. Vulva yanında yumuşak bir şey hissedilir ve özellikle, tam anlamıyla uterusda dönme varsa o karında görünür hale gelir. Onun geride kalanı vulvada hissedilir. Bilirsin ki onun kökü dönmüş ve dışarı çıkmıştır ve geri kalanının da diğer kısımlar gibi dışarı çıktığı ve döndüğü belirlenir. Şüphesiz boyun kısmı da düşmüştür.

Tedavi: Şüphesiz kadına onu döndürme tedavisi uygulanır ve öncelikle tedaviye doğal lavman uygulanmasıyla başlanır ve idrar söktürücülerle mevcut idrar atılır. Bu tedavi işe yaramazsa, kadın sırt üstü yatırılır ve 2 bacağı arasına girilir ve uterus için gerekli ve yumuşak besleyici özellikteki sof alınır. Sonra, bir başka sof alınır ve Arap zamları usaresi ile veya kabız madde içeren bir şarapla dövülür ve uterus üzerine uygulanır. Sofun tamamı uterusu girene kadar döndürülür. Sonra diğer sof alınır ve sirke ve su içine konur ve vulvaya uygulanır. Kadın bir tarafa yatırılıp, bükülür. Onun bacaklarından birini kendisine çekmesi söylenir ve sof oraya konulur. Onun konduğu düzende orada düşmeden kalması sağlanır; düzgün bir şekilde kadının aşağı kısmına ve bacakları arasına kan alma kabı konur ve uterus yukarı çıksın diye, kadına güzel kokular koklatılır.

Ancak 3 gün içinde konmuş olan sof değiştirilir ve içinde mazının, gülün, Arap zamlarının, nar kabuğunun ve başka zayıf maddelerin içinde pişirildiği şarapla nemlendirilmiş sof konur ve kasiğe, göbeğe ve iki apış arasına bastırılır. Bundan başka şarap uygulanır. Yine su yosunu ve mercimek de tutan, kasan maddelerle alınıp uygulanır. Bazen bu tedbirlerle kadın bu hastalığından kurtulabilir. Bu tedbirlerden sonra hasta bataklık sazı, nar ve gül pişirilip bu terkinin içine oturtulur. Tuzlulardan, kuru nesnelerden, öksürükten boşaltan ve gevşeten maddelerden hastayı uzak tutmak gerekir.

Beşinci Kısım

Utersun Meyilleri ve Birbirinden Farkları

Bazen uterus 2 taraftan birine meyilli olur ve uterus ağzı meninin zerk edildiği vulvayla zıt yönde olur. Bazen bunun sebebi 2 taraftan birinin daha sert olmasıdır; iki tarafının yoğunluğunun, tutma özelliğinin, gevşekliğinin, teneffüsünün ve kasılmalarının farklı olmasıdır; bazen de 2 tarafının damarlarının doluluğunun farklı olmasından kaynaklanmış olabilir. Bazen uterusun 2 tarafından birinin hıtlarının yoğun olması ve gevşekliğidir. Parmakla dokunarak meylin ne tarafa olduğunu belirlemek mümkündür; onların katılığı veya doluluğu, damarların uzunluğu ve sertliği ve dışarı maddeyi atma ihtiyacından da anlaşılabilir.

Tedavi: Uterusun bir tarafa meyli olduğunda onun meyline göre, onun safeninden kan alınmalıdır. Damarların doluluğunun ağırlığının olduğu tarafa doğru meyilli olmasının kabil olduğu düşünülür. Eğer o tarafta kasılma, tutulma ve harekete geçmeye hazır olma gibi bir durum varsa ve ağırlık yoksa hastaya yumuşatıcı maddeler verilir; lavman uygulanır ve fitil ve merhem uygulanır; hamam yaptırılır ve güzel yiyecekler verilir. Eğer orada rutubet hissedilirse, onu atacak maddeler verilir; örneğin kunduzhayası yağı verilir. Yine fitil ve merhemler şeklinde yumuşatıcı, rahatlatıcı ilaçlar verilir ve uterusu pelesenk yağı, zerkadi ve raziki üzümü ve benzerleri verilir. Aynı zamanda, bazen elle girip kefen beziyle veya ördek yağıyla veya tavuk yağıyla ovalamak mümkündür. Böylece uterus genişler ve uzamaya meyleder, hatta uterus ağzından vulvaya kadar aynı çizgiye gelir.

Altıncı Kısım

Uterusun Sıcak Şişleri

Bazen uterusu sıcak şişler oluşur. O şişler vurma, düşme, çok fazla cinsel münasebette bulunma veya çocuk düşürme veya doğumdan oluşan yırtık gibi sebeplerden oluşur. Şüphesiz menstrual kanın tutulması ve doluluk ve de çok soğuk ve yoğun amfizem ve çözülmesi (havanın atılmasında zorluk), uterusu sıcak şişlere sebep olur. Bu şişler genellikle uterusun dibindedir. Bazı şişler fetüsten yanadır; fetüsün olduğu taraftadır. Bazen onlar uterusun ön bazen de arka tarafındadır. Onun katılığı zaman içinde artar veya kanserleşecektir.

Belirtiler: Uterusun sıcak şişi, diğer organlarla ortaklık gösterebilir. Mide ile ortaklığından dolayı uterus şişlerinde midede ağrı görülebilir. Onda sıkıntı ve huzursuzluk, tedirginlik oluşturur; baygınlık ve hıçkırık görülür; arzu ve ihtirasta bozukluk olur veya bu ortaklık dolayısıyla beyinde zaaf oluşur. Bingıldak civarında baş ağrısı olur; boyunda ağrı olur; göz kapaklarında ağırlık vardır. Bu derinden gelen yoğun bir ağrıdır; yayılan bir ağrıdır; hatta kollara, parmaklara, ön kola, bileğe, eklemlere doğru yayılır. Onlarda gevşeklik oluşturur. Sırtın 2 uzun kasında, kasıkta ve 2 uyluk arasında sıkıntı vardır; yel birikmesi olur. Aynı zamanda kaburgaların aşağı kısmında yel birikmesi görülür. Bütün vücutta ağırlaşma hissedilir. Bütün vücuda yıkım vardır; güç kaybı ve tutuluk olur. Hatta deliklerde yelin çıkmasını sağlayacak kadar güç yoktur. Şişin yoğunlaşmasıyla ve baskı yapmaya başlamasıyla bu durum ortaya çıkar. Çoğunlukla şişler damarlara baskı yaptığında şiddetli tutulmamalar; içlerindeki maddeyi kolayca atamama durumları ortaya çıkar. Şüphesiz nabız da zayıftır; değişken hale gelir ve küçülür. Sıcak şiş arazları şiddetli olup, iltihaplı şişlerde yüksek ateş görülür. Hastanın korkudan tüyleri diken diken olur. Dili siyahtır ve şiddetli ağrıları ve kalp çarpıntıları vardır. Kol ve bacaklarında damarlar çoktur. Bazen sesi kaybolur; titreme, baygınlık görülür. Uterustaki şiş, vurma veya benzerlerinin yerini gösterir. Yine oradaki ağrı göbekte, sırtta veya kalçalarda ve uterus ağzına yakın yerlerde görülür. O dipteyse daha yoğun ve daha serttir. Çünkü uterus ağzı sinirsel yapıdadır ve dokunulabilir. O derindeyse dokunulduğunda serttir. Aşıkârdır ki, uterus şişi ona terstir. Hastanın uykusu da katıdır ve anlayışı da zordur; yürüyüşü sarsaktır; adımları gevşektir. Onun iltihaplı tümöre dönmesiyle ağrı cidden artar ve işaretleri yoğunlaşır ve arkasından yoğun ateş görülür ve karışıklık oluşur ve hastalık iyice şiddetlenir ve karnın zıddına gevşeme görülür. İdrar atımı olur ve tam bir pişmenin olgunlaşmanın işareti ateşin sakinleşmesidir; harabiyet harekete geçer. Uterus şişi ve onun irinli tümörü dönüşmüş olduğunu, çğcr uterus ağzındaysa, görmek mümkündür. Eğer o derinde ise görmek mümkün olmaz.

Sıcak Şişlerin Tedavisi: Oradan kanın atılmasına ihtiyaç vardır. Bilinen deliller yardımcı olursa basilik venden kan alma sıcak şiş-

lerde yararlı olur. Burada menstrual kanın çekilmesi onu hapseder. Yumurtalıkla uterusun ortaklığı fazla olup ondan kan almak gerekir ve öncelikle menstrual kanatılmalıdır. Bu çok yararlı olur. Çünkü özellikle şiş, menstrual kanın tutulmasıyla olağandır.

O halde uterustaki sıcak şişlerin oluşmasına engel olmak için başlangıçta basilik damardan kan alınıp, maddenin orada tutulması engellenir, sonra safenden kan alınıp, oraya maddenin çekilmesi engellenmiş olur. Böylece basilikten kan alınmasıyla oluşan zarar, safenden kan almasıyla telafi edilecektir. Kan alınırken, kadının ayaklarını yukarı kaldırmak gerekir. Bu şekilde kan alınıp, kan almayı abartmamalıdır. İlk 3 günde ona besin verilmemelidir veya çok azaltılmalıdır; asla su verilmemelidir; özellikle ilk gün asla su verilmemelidir ve güzel kokan bir yerde sakinleştirilmelidir. Ona sabahleyin güçlendirici şeyler önerilir. Onun gerekli bir şekilde kusması uygun olur. Bazen kolayca hıltları çıkaracak müshillere ihtiyacı olabilir.

Ona kusmayı sakinleştirecek ilaçlar vermek gerekir. Onun çok az besine ihtiyacı vardır. Başlangıçta içine iyi gül yağı karıştırılmış suyun içine oturtulur ve kabız yapan ve iştihayı açan sular verilmemelidir. Sonra, gece şişi katılaştıran şeyler uygulamamalıdır. Bu safhada hastaya iyi şeyler verilmelidir; pişirilerek, temizlenmiş haşhaştan alınıp üzüm suyu ile veya gül yağı veya elma yağı ile yakı yapılır. Sonra gevşeten gül yağı ve şarapla hazırlanan sıcak preparat hastayı gevşetmek üzere başından aşağıya dökülür. Pişmiş hatmi, keten tohumuyla, üzerlikle, güçlü bir kabız yapma özelliği olan sinir otu ve baklayla ve sofia fitil yapılır.

Aynı zamanda yumurta iyice kaynatıldıktan sonra haricen uygulanır. Bazen safran yağı, yabani sümbül yağı da onun içine konur. Sonra doku onu kabul eder. Onunla ve pişmiş mühür kili ile *sevikle* (buğdayla hazırlanmış çorba), gül yağıyla ve kına yağıyla yakı yapılır; özellikle hastalığın sonunda uygulanır ve koyun pisiği, inek yağı, yılan iliği ve benzerlerinden yapılan yakı da kullanılır. Eğer hastalık inişe geçmişse o zaman sadece çözeltilerle tedavi edilir ve onlardan yabani kekik, mercanköşk, defne, çam sakızı ve bildiğin benzerlerinden ilaç yapılır. Bu safhada hasta beslenmeli, güçlendirilmeli ve canlandırılmalıdır. Eğer hastaya yakı uygulanırsa, zarar verecekse, şiş üzerine yapıştırılmamalıdır.

Ancak iltihaplı şişi olgunlaştıran maddelerle muamele etmelidir. Eğer uterusu yakın ve kesmeye imkân veriyorsa o şişin tedbiri onu (şişi) ikiye kesmektir. Ancak şiş içerde ise o zaman onun pişmesini beklemek gerekir ve dışarı idrar atan şeylerle yetinmek gerekir. Örneğin ona süt ve kavun çekirdeği salgısı olan ve şişi akıtan birçok şeyler verilir; onlar kendi fiiliyle şişi tedavi eder. Öncelikli olarak, onun çözülmesine ve ona karşı alınacak tedbirlerine olanak vardır.

İltihaplı şişin irini bazen vulvanın dışına çıkar. Ona yardım için tenkiye yapmak gerekir ve geride kalan için küçük basilikun merhemi onun (uterus) içine zerk edilir. Bazen irin mesaneden çıkar; bu durumda güçlü idrar söktürücüler vermek gerekmez. Mesaneye başka maddelerin uygulanmalıdır. Mesanede yaralar görülebilir ve onlar mesaneye yayılmış halde olabilir. Bu durumda idrar ince ve idrar atımı kısa sürelerdedir. Burada süt, kavun çekirdeği ve bazı maddeleri salgıları kullanılır. Bazen kanaldan dışı çıkar. Bazen uterusun irinli şişi ve diğerleri için zikredilen ilaçlar da vulvaya uygulanır. Örneğin kil, hardal, güvercin gübresi uygulanır. Sonra yara ballı su ile temizlenir. Eğer yoğun irin varsa ballı su ile tenkiye yapılmaz. Yaranın temizliği bittikten sonra, yara ilaçlarıyla tedavi edilir.

İltihaplı şişte arazlar büyükse onu yumuşatan yakılar uygulanması yararlı olur. Bunlar ince arpa unu, kil, boyotu, keten tohumu, sarıyonca ve gerekli özelliklere sahip banyo suları hastaya verilir. Sıcak şişler ve uterus dışındaki kısımlardaki iltihaplı şişler konusunda söylediklerimiz şeyleri görmeyi gerekir. Özet olarak, buraya alınacak olanlar tamamlandı.

Yedinci Kısım

Uterustaki Balgami Şişler

Uterustaki balgami şişler, zikredilen bu şişlerin kötü ve pis kokulu olduklarını gösterir. Ancak onda ağrı olmaz. Ağrı daha çok kasık, kol ve bacaklarda olur. Onun görüldüğü kişinin karnında su toplanan kişi gibi bir görüntüsü vardır. Onun tedavisi şiş ilaçlarıyla yapılır. Aslında biz onları birçok kısımda zikrettik.

Sekizinci Kısım Uterustaki Katı Şişler

Katı şişlere dışarıdan dokunulduğu zaman anlaşılır. Şüphesiz onlar idrarın atılmasını zorlaştırır ve ağırlaştırır veya ikisi birden görülür. Ancak onda ağrı devamlı değildir. O kanserleşirse ağrı sürekli hale gelir. Katı şiş olanın vücudu zayıftır; özellikle, kolları zayıflar ve o kişinin ayakları şişer. Bilekleri inceler. Bazen karın büyür. Onun hali karında su toplandığında olduğu gibidir. Özellikle de yoğunluk ifrat derecede böyledir. Bazen onunla birlikte, hakikaten karında su toplandığı da görülür. Eğer sertlik ve katılık çözülmez ve kaybolmazsa, hızla şiş kanserleşir. Katı şişten kanser oluştuğu gibi, kanser nitelikte olan da katı şiş niteliğinde olup, kanser niteliğindeki şişin özelliği onun katılığının aynı düzende olmayışıdır. Onda dokununca elem veren varisli venler oluşur; rengi kötüdür; değişip kırmızı kurt gibi olur. Bazen onlar kurşuna ve yeşile döner. O uterusu katılık görülmesine de, ağırlık olması, elem hissedilmesi, kasıkta ve iç organlardaki örtülerde, apış aralarında ve kalçalarda sıkıntı olması, orada kitle olduğunu gösterir. Ondaki elem diyafragma ve omurgaya kadar yayılır.

Çoğunlukla onunla birlikte gözlerde ağrı, baş ağrıları, el ve ayaklarda soğuma görülür. Bazen damarlar çok olur. Bazen gevşemeyle birlikte yüksek ateş görülür. Sonra ağrı korkutucu olur ve şiddetlenir. Ancak idrar zoru, damla damla idrar, ayaklarda veya her birinde kaçınılmaz tutulma olur; sadece tutulma birinde (mesane veya uterusu) olur; diğerinde olmaz. Onun (uterus) katılığı, sertliği ve balgami yapısı birlikte görülür; bu özellikler ortaklık eder. Eğer uterusu yara varsa, ondaki irin güçlü ve kirli değildir. Kirli olduğunda çoğunlukla rengi siyahtır. Bazen kırmızı ve yeşil ve de nadiren beyazdır. Onda yakıcı rutubet ve safravi madde vardır; yakıcı serum pis kokulu yeşil bir yapı kazanır. Bazen kanama olan kişinin uterusunda yenme yoktur, hatta kanamadaki kan normal menstrual kan zannedilir. Bazen onda öyle bir kanama olur ki ateşin düşmesini sağlar ve ağrı sakinleşir. Bu durumda sıcak şişi olan kişi için tedavi gerekmez. Uterusta katı şiş olan kişinin tedavi edilmesi ve bedeninin ağır ve sevdavi hıtlardan temizlenmesi gerekir. Ona *diyabilun*, *basilikun* merhemleri uygulanmalıdır ve Yahudi balsamı, kaz yağı, yılan iliği, koyun pisli-

ği, süsen yağı, İspanyol yasemini, nergis, dereotu yağı, papatya yağı, boyotu yağı, hayvan pisliği yağı, peygamber çiçeği yağı alınır; kefen beziyle uygulanır. Kefen bezinin sarı mumla muamele edilmiş olması gerekir. Bazen bu terkibe yumurta sarısı da konur. Hastanın güçlenmeye ihtiyacı varsa, onun içine kunduzhayası, sinnani sabır, tavşan renneti, süsen, terebentin zımkı, peygamber çiçeği, safran ve bitkisel reçine, badem zımkı ilave edilir. Denenmiş merhemlerden mezeryon yaprakları suda yumuşayana kadar bırakılır ve peynir ve bal ile karıştırılıp ovulur ve merhem kıvamına geldiğinde uygulanır. Mezeryon çiçeği, peynirle ve ballı su, lahana yaprağı ve onun çiçeği de uygulanır. Yine denildiğine göre, balmumu da yararlı olur. Makul güçteki suların içine hastayı oturtmak gerekir ve küçük parçalara ayrılmış hatmi yaprağı, badem reçinesiyle ve kaz yağıyla veya mercanköşk, sarıyonca, boyotu, papatya, hatmi ile de yakı yapılır.

Kanserin teskin edici merhemlerle tedavi edilmesi gerekir. O da düzenlemek, basilikten ve safenden sürekli kan alma, sonra onu canlandırmak, sevdavi maddeleri atma, ona has fevkalade nazik merhemler uygulamak kanser ağrısını teskin eder. Eğer ağrı çok şiddetliyse kan alınır ve ağrıyı teskin eden sıcak ve soğuk ilaçlar uygulanır. Hangisi ona uygunsa, güvenilirse o ilaç uygulanır ve özellikle onlar yaralara iyi gelir.

Sıcak olup ağrıyı teskin eden ilaç: Boyotu ve benzerleriyle kefen bezi alınır ve harekete geçiren zeytinyağı tortusundan yarım ölçü alınarak, bakır pası içine konur. Buradaki bakır pası alınıp daha sonra biraz sarı mumla birlikte kefen bezi üstüne konup haricen uygulanır. Uterus kanseri için soğuk ilaç olarak, haşhaş, gebere, it üzümü, gül yağı, yumurtanın beyazı, ufalanmış kurşundan oluşan çözelti sık sık lavman yapmakta kullanılır. Yine hamile dişi eşek sütü ve sinir otu, tek tek ve birlikte ilaç yapmakta kullanılır. Eğer yaradan dolayı kanserleşme olmuşsa dokuda, kanamayı sağlayan merhemler önerilir.

Dokuzuncu Kısım

Uterusun Kanla Boğulması (asphyxia)

Bu hastalık, sara ve bayılmaya benzer; onun başlangıcı uterustur; diyafragmanın, beyin şebekesinin (tormentum cerebri), atar damarlar

ve venlerin aracılığı ile kalp ve beynin ortaklığıyla olur. Bazı âlim hekimler şöyle demiştir: O boğulur gibi olan kasılmanın sebebi bilinmez. Ancak ondaki bu hal menstrasyonun tutulmasından veya evlenmemiş kızların ve erkeklerin cinsel birleşmeden önce duydukları yoğun cinsel heyecandan kaynaklanmış olabilir. Özellikle, aslında soğuk olsa da, yoğunluk, birden yığılma ve kesin şekillenme oluşur. Sıcakta ise bu bozukluk daha da artar. Ancak bu duruma az rastlanır. Buna yatkın mizaçta olanların renginden anlaşılır.

Menstrasyondan önce, yoğunluk ve birikimler artar ve zikrettiğimiz bozukluk ortaya çıkar. Doğal yapı zehirlenmeye doğru bir gidiş gösterir. Hastalık 2 türlü oluşur. Bunlardan birisi hastalığın ilkin uterus ulaşmasıyla yukarı doğru, hastanın sağ ve sol tarafında, bacaklarda ve sırtta, damarlarda tutulmuş olan madde gereği titreme ve kasılmalar oluşmasıdır. Burada birikimin gideceği bir delik yoktur. Muhtemelen damarlar genişler ve bu genişlemeden dolayı titremeler oluşur. Kişi sıkıntı hisseder. Bazen bu birikim uterus içinde toplanır ve organ ağırlaşır; sonra kısalıp küçülür veya uterus içinde kan toplanmaz. Muhtemelen onun şişi, sonradan küçülür ve bozukluğu artar ve bu durum menstrasyon üzerinde etkin olur. Birikmiş yığın çıkış yolu bulamaz ve öncelikle üstünde bulunan organlar olmak üzere, belli başlı organlara zarar verir. Bazen oluşan şiş dolayısıyla uterus kasılır veya kötü kuru mizacından dolayı, uterus ağzında ve damarlarında tıkanıklık olur; sonra tutukluk meydana gelir ve uterus bir tarafa meyleder.

İkinci olarak, hastalık o kadar maddidir ki, hapsolunan maddenin 2 temel organa (beyin ve kalp) gönderdiği kötü buhar oralarda tutulur, hapsolur. Sonuçta kişide baygınlık olur. Bu hastalıklarda maddenin tutulması, baygınlıktan daha güçlüdür. Hastalık oluştuğunda öncelikle güçten düşme görülür. Menstrasyon meni nevindendir. Şüphesiz meni de kandan oluşur. Şüphesiz kandan kötüye dönüşüm mümkündür ve özellikle kadında dönüşüm daha olasıdır; tıpkı kanın değişime uğrayıp süt olması gibi.

Bundan dolayı kanın tutulması devre devre olur ve orada tutuklukla beraber yakıcılık da vardır. Bazen bu durum aralıklıdır ve yavaş oluşur; bazen de her gün olur. Onun peşpeşe olması hasta için öl-

dürücüdür. Şüphesiz doğum ve benzeri dönemlerde görülmez. Bu durumda hareket yoğunlaşır, çünkü uterusun bütün kısımları hareket halindedir. Onun hareketi derece derecedir; birden olmaz ve aşağıya doğrudur. O fil doğaldır. Başa doğru zehirli buharlar gelmez.

Uterusta maddeyi tutan kişide, görünüşte soluğun iptali söz konusudur, ancak solunum vardır. Bazen dokunmuş softaki gibi, soluk adeta boşluktadır. His ve hareket iptal olur; kişi ölü gibidir. Çoğunlukla bunun sebebi menidir ve onda görülen soğukluktur. Bu zorlamayı soluk kaybı izlemez. Muhtemelen soluk azalır ve hafifler. Üçüncü derecede katılmada (boğulur gibi olma) titreme, uterusu uzama veya kusma olur; akıl ve histe sıkıntı yoktur.

Belirtiler. Uterusta boğulur gibi olma hali yaklaştığında döküntüler oluşur, çıkıntılar görülür; nefes darlığı vardır; hafakan, baş ağrısı, solunum bozukluğu, görme zaafı, kafa karışıklığı, hareketlerde ağırlık, kollarda zaaf, safra rengi yüz, davranışlarda sürekli değişkenlik, sebat azlığı oluşur. Bazen kötü buhar sıcaktır ve susuzluk oluşur. Tersi olursa, hareketlerde sebat vardır, ancak karışıklık oluşur; yüzde, gözde ve şakaklarda kızılık vardır; bütün vücudunda fark edilen bir kızılık oluşur. Bazen bu derine batmış gibidir; açılmaz; solunum zaafı vardır. Sonra çoğunlukla kesilir; sona erer ancak mariz bir vehim oluşur. Kasıklarından bir şeyler yükselir gibi olur. Dışleri hareket eder. Kasların bozukluğundan istem dışı hareketler yapar. Hastanın genel hali değişir; konuşamaz; konuşması kesilir; anlamakta zorlanır.

Daha sonra bayılma nevinden işaretler görülür; ses kaybolur; dizler yukarı çekilir; genel olmamakla birlikte vücutta nemlenme oluşur. Muhtemelen sol tarafında hissedilir. Bazen balgami kusmuk atılır; baş ağrısı, dizlerde ağrı, omuzda, sırtta ağrı ve karında gurultu vardır. Rutubeti atar. Bazen zatürriyeye dönüşür ve boğazda iltihap oluşur. Nabız öncelikli olarak, uzar, titrer ve dönüşümlü olur; sonra düzensizleşir; özellikle güç kaybının yanı sıra, hasta ölüme yaklaşır. İdrarı et yıkantısı gibidir veya kanlıdır.

Menstrasyonla ilgili olanı mnestrasyonun tutukluğuna işaret eder ve meniyle ilgili olanı uterus ağzında şehvet ve arzu varken cinsel

ilişkinin tutulmasından sonra meniğin tutulmasına yol açar.³⁵⁰ Bazen bu durum sütle ilgilidir. Süt yoğundur; isteklerde zaaf vardır; gözlerde ağrı olur; dizlerde de ağrı vardır. Yüksek ateş ve diğer menstrual kanamalarda görülen arazlar görülür. Bununla beraber hangi hılt bozuksa kanda onun hâkimiyeti belirlenir. Sevdavi olan onlardan en kötüsüdür. Çünkü sevdavi tutukluk beyinle ortaktır. Kalple ortaklaşa güçlü baygınlıklar oluşturur. Her iki organla ortak olarak, nefes kesildiği, solunumun atıl kaldığı belirlenir. O diyafragmayla da ortaktır. Balgami olanın şikâyetleri daha yoğundur. Safravi olan daha iyidir, daha sakindir. Ancak meninin uterusta tutulması soluk için zararlıdır. Tutuklukların meniden kaynaklanı solunuma zarar verir ve menstrual kandan kaynaklanandan daha fazla sıkıntı yaratır. Ancak başka arazlar onda görülmez. Çoğunlukla, eğer uterus kısmı okşansa onda titreme, sarsılma ve arzu oluşur ve ondan yoğun bir sıvı iner ve hasta rahatlar. Bazen nefesini kuser gibi, adeta dışarı fırlatır ve sonra rahatlar.

Her ne kadar uterustaki maddenin hapsedilmesi ve onun yarattığı arazlar saraya benzerlik gösterse de, bazı yönleriyle sara uterustaki kasılmalar ve tutukluk sebebiyle ortaya çıkan durumdan farklıdır. Uterustaki tutulmada, akıl cidden kaybedilmez.³⁵¹ Ancak durum

³⁵⁰ TM: Meninin tutulması hummaya ve daha sonra ahv olduğuna delalet eder. Şehvet mevcut iken teaffüf edip indi münasebet, uzun süre terk ederse ve menstrasyonu (tames) ihtinak ve itibase bazen durur.

³⁵¹ TM: birinci veche söylenmekle onu ibareti ile zikredip şerh eyleyelim (açıklayalım). O ibaret budur fakat yefrek beyne ve beyne'l-sara ihtibas ma yesad min rahim ve'l-ane musannıf Rahim Allah Taala Hazretlerine iktida edip kelimandan intihal eden diğer diğer musannıfın bu veche furuka irad eyleyip belki alamat (alametler) ihtinakta irad eylediler. Hatta Semerkandi esbab ve alamatında alamat ihtinak açıklamasında dedi ki ve yehissi alile bişeyi yertefeha fi 'l-ane ila inne yebliğü el-efvad ve o fazıl bu alameti furukdan kılımdı ve rahim de zikreylemeyip aneye zikri kasir eyledi. Aynı şekilde Kazvini de bu minval üzere zikreyledi ve ancak ila'l-fevad kaydını tayy eyledi. Aynı şekilde Hacı Paşa da il'l-fevad kayditi eyleyip anc ile birlikte rahmi zikreyledi. İlk fasıl ve yehussi ibaretindemüttetefik oldular. Bu ittifaktan zahir oldu ki hala Kanun nüshalarında mevcut olan ihtibas ma yesade tahrif olunmuştur. Nüsha-i sahiha ihlas ma yesadedir. birinci veche söylenmekle onu ibareti ile zikredip şerh eyleyelim. O ibaret budur fakat yefrek beyne ve beyne'l-sara ihtibas ma yesad min rahim ve'l-ane musannıf Rahim Allah Taala Hazretlerine iktida edip kelimandan intihal eden diğer diğer musannıfın bu veche furuka irad eyleyip belki alamat ihtinakta irad eylediler. Hatta Semerkandi esbab ve alamatında alamat ihtinak açıklamasında dedi ki ve yehissi alile bişeyi yertefeha fi 'l-ane ila inne yebliğü el-efvad ve o fazıl bu alameti furukdan kılımdı ve rahim de zikreylemeyip aneye zikri kasir eyledi. Aynı şekilde Kazvini de

gerçekten ciddidir ve süreklilik gösterir. Hatta tıkanıklık oluştursa, çoğunlukla fevkalade önemli bir fonksiyonla ilgili olduğu belirlenir. Sara hastalığında erkek hastada herhangi bir akış söz konusu değildir. Beyin sinirleri bu gibi hastalıklarda sakindir; başka fiillere ihtiyacı vardır. Uterustaki tıkanıklığın başka fiillere ihtiyacı yoktur. Buradaki fazlalıkları çıkarmak için burada kullanılabilecek ilaçlar sara kısmında farklarıyla birlikte verilir.

Ancak sara ile uterustaki kanın tutulması, hapsolması arasındaki fark sükûnet açısından. Nasıl olduğu, hissin uterustaki kanın tutulmasında kaybolmamasından veya çoğunlukla tam olarak kaybolmamasından ve hastanın bağırmasından belirlenir. Ancak onunla *liserqus* (uyku hastalığı) arasında da fark vardır. Uyku hastalığında yüksek ateş yoktur ve nabızda dalgalı bir doluluk da hissedilmez; başta şiddetli bir ağrı vardır. Rengi değişken ve farklı farklıdır. Yine uyku hastalığında durum sabittir ve tek bir şekil verir.

Tedavi: Menstrual kanın tutulmasının sebebiyle oluşan kan tutulmasında eğer hastanın rengi çok fazla beyaz değilse ve yine sebebi çok fazla yapıyı gevşeten rutubet değilse, basilik ve safen damarlarından kan alınır ve her durumda menstrual kanı söktürecek ilaçlar hastaya verilmelidir. Özellikle sıcak, yakıcı, uterus ağzını hareketlendiren veya uyaran ilaçlar verilir; örneğin üzüm şarabı, biber gibi. Ancak sütleşen cidden yararlıdır; menstrual kanı kendine uygun bir şekilde, oradan atar. Uterus ağzının heyecanlanıp hareketlenmesi ve bunun benzeri hareketliliği menstrual kan tutukluğunda veya meni tutukluğunda yararlıdır. Bu durumda uterus aşağıya doğru ve düz olarak hareket eder. Bu durumda tedavi başarılıdır.

Sıcak suyla banyo yapılması çok yararlıdır; özellikle selamotu, boyotu, keten tohumu, mercan köşk, pelin otu ve ekşi meyveler yararlı olur. Uterusa meyletmış bölgelerdeki basilik damardan kan almak gerekir. Eğer uterus bir tarafa meyletmişse ve üst kısmı kasılmışsa o zaman onların (basilik damarlar) birinden veya ikisinden de kan

bu minval üzere zikreyledi ve ancak ila'l-fevad kaydını tayy eyledi. Aynı şekilde Hacı Paşa da il'l-fevad kaydını eyleyip ane ile birlikte rahmi zikreyledi. İlk fasıl ve yehussi ibaretindemüttefik oldular. Bu ittifaktan zahir oldu ki hala Kanun nüshalarında mevcut olan ihtibas ma yesade tahrif olunmuştur. Nüsha-i sahiha ihsas ma yesadedir.

alınır. Eğer çok fazla rutubet hissedilirse, onu dışarı atan maddeler verilmelidir; örneğin *Rufus yakısı* ve *Siyadertus yakısı* gibi. Yine, eğer ondan kan alırsan ve dışarı atarsan, muhtemelen 7 günden sonra, ebucehil karpuzu ile yakı yaparsın. Burada fıykara yakısı uygulanır. Bazen bunda sonra müşillere ihtiyaç duyulabilir. Bazen kunduz otu tohumu ve pis kokulu tohumlar içirilir. 3 gün sonra sırttan ve yanlardan (bel bölgesinden) hacamat yapılır ve 2 uyluk ve 2 kasık üzerinden de hacamat yapılır ve uygun tedbirler alınır; elle aşağı kısımlar ovulur. Ayrıca bazı yağlar ve merhemler de kullanılır. Sonra kunduzhayası, sarısakız, balla ve kara kimyonla ve de *felafile* ve *idahmerta* ve kimyonla ve de ballı su ile anasonla veya kırmızı fasulye ve karanfille yapılan ilaçlar uygulanır. Şerbetlerden iyi olanlardan biri bir bardak sedef otu suyu veya kaynamış beşparmak suyu ve ağaçmantarı suyu ile içilir. Bu hastalık için cidden çok iyidir. Eğer kunduzhayası şarapla içilse, bazen tedavi için iyi olur. Aynı zamanda merhemler de yararlı olur. Aynı zamanda ada soğanı ve sirke de iyi gelir; yudumlanarak içilir veya ekşi ballı suyla ve şevsıra suyu içine konup içilirse, hastalık iyileşir. Yine 2 dirhem erguvandan, güçlü nebiz içine konup içilir. Hayvan pisliği yağı da yararlıdır. Yine beşparmak otu usaresi şarapla ve hayvan pisliği yağı ile içilir. Yine 1dirhem çavşır, 2 danek kunduzhayası alınır ve şarapla içilir; şüphesiz uterusu birikmiş olan maddelerin dışarı atılmasında yararı vardır. Yakı ve pansuman terkiplerinden, kanı incelten ve geçmesini sağlayanlar burada yararlı olur. İyi fitillerden eşek marulu ve defne yağı ile veya süsen yağı ile birlikte fındık büyüklüğünde alınıp uygulanırsa yararlı ilaçlardan olur. Erguvanı şarapla vermek de yararlıdır. Yine günlük sıvısı (sızıntısı) 3 ukiye, biber, kendir; her birinden 1 ukiye ördek yağı 4 ukiye, ısırğan otu 4 miskal alınır; fitil yapıp uygulanır. Yine ısıtan lavman ve ilaçlarla, kanı dışarı atan lavman ve ilaçlar uygulanır. Yine oradaki yoğun hıltları atan, yelleri çözen ilaç ve lavmanlar da uygulanır.

Şüphesiz uterusu maddenin tutulmasının sebebi meni (kadın sıvısı, yumurtalıkların sıvısı)ise kişi rahatlayana kadar korkmak gerçektir. Burada perhiz yapmalıdır; meniye kurutan sedef otu, yarpuz, güçlü kokulu bal (*fakd*) veya Çin saç ve kimyon, pişirilip benzerleri şeklinde hastaya verilir. İlk hekim ellerini hastanın vulvasına sokar ve

onu süsen yağı veya yabani süsen yağı ve defne yağıyla sıvar. Burada vulvada heyecan ve hareketlilik oluşur ve uterusta da heyecan ve hareketlilik olur. Onun sahibi buradaki ağrıdan zevk duyar. Çünkü cinsel ilişki benzeri bir garip hal oluşur. Bazen kişi soğuk meni fırlatır, bu iyi bir durumdur. Aynı şekilde ona yakan, heyecanlandırıp hareketlendiren şeyler yüklemelidir. Örneğin defne yağı ile *şencerina eti* (*bir nevi kuş*), zencefil, biber, yabani kimyon terkipleri fevkalade yararlı olur. Bu gibi durumlarda senin uterustaki birikimi çözmen ve kan alman gerekir. Menstrual kanın tutulmasının bu safhasında ona sıcaklığı artıran ve baygınlık için kullanılan ilaçlardan vermek gerekir; bu tip ilaçlardan yararlanılmalıdır. Onun kötü belirtileri için fevkalade başarılı macunlarla tedavi edilmelidir. Bunlar *şencerina* ve *mitridatus* ve misk gibi güzel kokulu ilaç ve tiryaklardır. Ancak mitridatus tipi ilaçların meniye (yumurtalık) tahrik edip birikimi artırmasından korkulur. O kalp tarafından desteklenir. Tabiat mukavemet eder ve hastalık galip gelebilir; *kaskenic* ve karanfil onun için çok yararlıdır.

Heyecan İçin Alınacak Önlemler: Onun kafasının üstüne güçlü ısıtıcılar uygulanır; ıtır yağı bunlardandır. Yine yabani sümbül yağı veya ban otu yağı uygulanır. Bunlar heyecan ve hareketlilik oluşturur. Özellikle yakıcı maddelerle karıştırılarak yeni terkipler elde edilir. Menstrual kanı söktüren ilaçlar ve o maddeleri uterustan çekebilen fitillere hasta dayanabilir. Örneğin *galiye* (*misk, amber, kâfur ve fındık karışımı*), güzel kokulu yağlar, örneğin banotu yağı, yasemin yağı, papatya yağı, tarçın yağı ve diğer benzeri yağlar uterus içine uygulanır. Böylece onda latiflik ve hafiflik oluşturan ve oradaki fazlalıkların atılmasını sağlayan başka güzel kokulu bitkiler de kullanılır. Aynı şekilde öd ve misk buharına tutulmuş, pişmiş süsen yağı taşın üstüne sürülür ve yine galiye denen güzel kokulu bitkiler de ilave edilerek hastanın burnuna tutularak soluması, burnuna çekmesi istenir. Bu koku boğaz içine girip oradaki dokuyu harekete getirip, kişiyi öksürtür ve kusturur. Kusmayla öksürük susuzluk oluşturur. Yine hasta pis kokulu şeyler koklatılır ve bütün bunlarla kanın ve uterustaki atılması gereken maddelerin aşağıya çekilmesi sağlanmaya çalışılır; özellikle de üreterler ve 2 uyluk üzerine doğru çekilmeğe çalışılır veya uterusun çekilerek zorlanması ve orada birikmiş kanın aşağı-

ya inmesini sağlamak gerekir. Bunun için kadının ayakları kuvvetle ovulur ve labiumları, kasıkları, uylukları, kalçaları ve bilekleri yine kuvvetli bir şekilde ovulur; bu ³⁵²güç uygulaması yukarıdan aşağıya doğru artırılır; İspanyol yasemini gibi bitkilerle merhem yapılır ve sıcak fitiller uygulanır; örneğin sütleğen otu yağından yapılan fitil gibi. Onlar, örneğin yelleri çözen fitillerdir; etkileri mideyi de kapsar ve her ikisini de (uterus ve mide) düzeltir ve kişi tahrik olup bundan zevk alır. Eğer onun fonksiyonu bu kadarsa, nefse dönük değilse, başın üstüne sıcak, hoş yağlar dökülür veya bingıladağın üzerine dağlama uygulanır. Bazen hastadan kan alınması uygun olur ve o günlerde şarap içilir. Hasta için su iyidir. Ağır yemekler yemek meniyi artırır.

Onuncu Kısım

Uterus ve Boynuzlarındaki (Tuba Uterinalar) Basurlar, Dutçuklar ve Döküntüler

Uterusta basurlar oluşabilir ve onda, peniste de söylendiği gibi, duta benzer oluşumlar olur; üzerinde *haşa (siğil)* denen çeşitli çıkıntı ve döküntüler görülür. Uterstaki basurlardan kurtulmak mümkündür. Ancak çok derinde olanlarından kurtuluş yoktur. Makatta veya uterusu basurlar görüldüğünde menstrual kan hapsolması yararlı olur. Şüphesiz onlar (basurlar) açılıp akmaya meyillidir. Basurlar uterusun tedavisi zor hastalıklarından olup, menstrual kanamanın hapsolmasına sebep olabilir; ancak tedavileri mümkündür. Onun tedavisi zor hastalıklardan olduğundan emin olun. Burada menstrazyon tutulmasıyla yüz yüze gelmesi söz konusudur. Basurlarla uğraşmak mümkündür. Kadında onlar, keserek tedavide de bahsettiğimiz gibi, onlar vajinanın hemen üst kısmındadır. Eğer kadında basurlar gözlenebiliyorsa, onun çözülmesi, yok olması mümkün değildir. Ancak ağrı belirlendiğinde kan orada tutulmuş demektir. Orada katı bir kırmızılık görülür. Ancak ağrı dindiğinde, hafifleme ve gevşeklik belirlenir. Bu durumda siyah kurt gibi bir şeyin aktığı görülür.

Uterustaki Basurun Tedavisi: Bu basurlar bir süre sonra yoğunlaşır ve şişer; ağrısı şiddetlenir. Onun ağrısını sakinleştirmek gerekir. Eğer

³⁵² TM: yemek yemek de iyi gelir.

ağrıyı dindirmek yararlı olmazsa, basurlar genişler büyür. Makatta olduğu gibi, burada demirden yapılmış aletle müdahale yapılmaz. Eğer basur memeleri uterus dışındaysa zaç, şap, kendir ve benzerleri onun üzerine uygulanarak kesilir. Eğer vulvadaki basur memelerinin kanaması kesilmek istenirse, 2 saat boyunca kadının ayakları yukarı kaldırılıp bir duvara dayanır. Onun kasıkları, karnı ve perineumu karla soğutulup, kanamayı durduracak yakıcı sıvılarla muamele edilir; kan burada sıkıntı yaratmaz kasık üzerine, karına ve gerekli yumuşak yerlere konduğunda bu terkipler kanamayı durdurur. Kanamayı durdurmak için kaynamış su içine batırılmış sofla fitil yapılır. Burada fitilin batırıldığı suyun içine Arap zamkı, kustidas, kadın tuzluğu ve benzerleri konarak bu kanı dindiren bitki sıvılarının içine kadın oturtulur. Eğer basur büyük ve geniş bir bölgeyi kapsıyorsa o kesilerek tedavi yapılamaz. Ancak ona kanın akışını engelleyen güçlü kurutucular uygulanır. Örneğin amberparis usaresiyle nemlendirilmiş veya kuzukulağı ile nemlendirilmiş tutucu maddeler uygulanır. Kadıntuzluğu ve Arap zamkı ve benzerleri onun üzerine ekilir. Çünkü onun etrafında yoğun rutubetler vardır. Kadının el ve ayakları sıkıca bağlanır ve ona uyuması emredilir. Onun uterusuna dayanabileceği kadar su sıkılır. Bu tip basur tedavisinde kan akışı geri dönmez. Eğer bu uygulama ile kanama gücünden bir şey kaybetmemişse gevşetici terkipler pişirilerek hasta kadın onun içine oturtulur; örneğin hatmi, papatya, keten tohumu, boy otu, sarıyonca gibi. Bu uygulamadan sonra oraya yağlar uygulanır; örneğin zeytinyağı, süsen yağı, sarıyonca yağı gibi.

Cornu Uterilerdeki (Tuba Uterina) sorun için sahibi boyotu ve diğer pişmiş, dokuları yumuşatan yağların içine oturtulur. Hayvan tersi ve yabani sümbül ve reçineden oluşan terkiplerle, tahammül edebileceği seviyede, içinde un, fındık ve badem olan yeni kaynatılmış terkip uygulanır.

On Birinci Kısım

Uterus Ağzındaki Penis gibi Et Fazlalıkları

Uterus ağzında bazı et uzantıları oluşur. Kadınlarda penise benzer bir yapıdır. Bu cinsel münasebeti engellemek için oluşmuştur. O bü-

yük bir bızırdır ve karkastır (uterus ağzında biten et). O utersun içinde bitmiş bir ettir; uzun veya kısa olabilir. O yazın uzar; kışın kısalır. Hekimlerden Ercicanis ve Galen de onun mevcut olduğuna şahitlik etmişlerdir. Ancak hekim Enizikles (Empedokles?) onu inkâr etmiştir.

Tedavi: Penis ve bızır büyüktür. Onun tedavisi kesmektir. Kadın onu (uzantı) boynunun (vajina) arkasından dışarı attıktan sonra, bızırı tutulup derinden ve kökünden kesilir. Böylece tamamen kökü kurumuş olur. Ancak fazlalık et, et yiyen ilaçlarla, konusunda açıklandığı gibi, tedavi edilebilir. Bazen bu eti kesmek zorunda kalınır. Bu et baskıların olduğu yere doğru çekilir ve sanki onların bir parçası gibi olur. Uterus ağzında bitenleri ise iplik gibi, bağlarla sıkı sıkıya bağlanıp 2 veya 3 gün öyle bırakılıp sonra kesilir. Bazen o şekilde bırakılır; hatta o kendiliğinden kopar. Sonra kesilir ve pek az kanama olur.

On İkinci Kısım

Uterusta Sıvı Toplanması

Kadının uterusunda sıvı toplanır; su lavmanla alınır.

Belirti: Kadının uterusunda kanın tutulması belirtilerini gösterir ve karında gurultu çoktur ve özellikle hareket edildiğinde ve yürüyüşte gurultu vardır. Karnın altındaki gevşek şişlerdeki arazlar görülür. Bazen karında su toplanması var gibi olur ve sıvı rutubet akışı artar. Bazen kadın hamile zannedilir bazen onun vulvasından çok fazla sıvı atımı olur.

Tedavi: Onun tedavisinde ihtiyaç olursa, kan alınır ve perhiz uygulanır. Atılan şeyle bağlantılı olarak, güçlü sıvı atıcılar kullanılır. Hatta karında sıvı birikmesinde kullanılan yakalar ve toz halinde olanlar da kullanılır. Sonra kuvvetli bir şekilde menstrual kanı atan ilaçlar verilir; idrar söktürücü maddeler verilir. Karında su birikmesinde uygulanan lavmanların uygulanmasında da sakınca yoktur. Orada uygulanan idrar söktürücü ve menstrasyon söktüren maddeler kullanılır. Muhtemelen beyaz çöpleme fazla suyun atılmasında yararlı olur,

On Üçüncü Kısım

Uterusta Gaz Birikmesi ve Nitelikleri

Bazen düşme, sakatlanma ve benzeri sebeplerle uterusu hava biriki-

mi ve gaz oluşması söz konusu olur ve bu durum mizaçta zaaf yaratır. Bazen zor doğum da aynı hastalığı oluşturabilir. Uterusun ağzının dönmesi veya uterus ağzının çok soğuk olması, uterusun boşluğundaki yeller ve onun çözölen liflerinde veya çıkıntılarındaki yellerin orada hapsolmesinden kaynaklanır. Bunlardan başka o yel birikmesinin bir sebebi de orada erimenin, çözölmünün oluşması, sonra çıkıntılarda ve boşluklarda onun birikmesidir.

Belirtiler. Uterus ağzında yelin tutulma gücü çok fazladır; onun liflerinde tutulur; onun ağrısı uzayarak, kasıklara ulaşır ve 2 kalçada baskı yapar; uyluklara, diyafragmaya ve mideye kadar yayılır. Onun sesi, karında su birikmesinin oluşturduğu ses gibidir. Bazen ses oraya da geçer; sancı, vurmalar ve parmak bastırılıyormuş gibi hissedilir. Güçlü, sıcak yağlarla sakinleşir. Ancak soğukla birlikte belirtiler geri döner. Bastırınca gurultu olur ve kasıkta şiş vardır; bazen bu yel ömür boyu kalır.

Tedavi: Onu gevşeten ve kayganlaştıran kök suları ve tohum suları içilmesi yararlı olur. Sonra buna sebep olan bu maddenin bedende ve uterustan dışarı atılması gerekir; örneğin fıykara yakısı gibi. Özellikle eğer hastalık uzun zaman devam ederse *Erkegamis yakısı* ile kolik için kullanılan dışarıdan uygulanan yağlarla tedavi gereklidir; iyi sonuç verir. Şu ilaçları vermek yararlıdır: Yahudi balsamı, pelesenk dalı yağı ve tohumuyla yabani sümbül sedef otu yağı gibi. Sedef otu yağı ve dereototu yağı ile ovmak yararlı olur. Sedefotu, beşparmak otu tohumu, kimyon, kantaron, civanperçemi, mercanköşk, anason, yarpuz, Seylan tarçını, nane ve diğer tohumlar alınıp, yakılar yapılarak uterus üzerine uygulanır. Zikredilen yakıların hazırlanmasında kullanılan maddeler pişirilerek, o suyun içine hasta oturtulur. Sıcak güzel kokuların buharlarına tutulur. Sıcakla, ısıtılarak uterus ve kasıkların genişletilmesi gerekir.

On Üçüncü Kısım Uterus Yelleri

Onun sahibi (uterusunda yel olanlar) uterusda asılı bir şey varmış gibi hisseder. Söylenen sıkıntının boş olduğunu görürsün.

Tedavi: Tedavi için her gün 10 dirhem su içine 1 dirhem kimyon, 1 danek mastika konup onunla 1,5 dirhem *dahmersa* ile alınır.

YİRMİ İKİNCİ FEN³⁵³

Bağlayan Organlarda Görülen Hastalıklar ve Organların Açıklaması Bu fen 2 makaleden meydana gelmiştir.

BİRİNCİ MAKALE

Kaslardaki Bozukluklar ve Yerleri 9 Kısımdan Meydana Gelmiştir.

Birinci Kısım

Omentum ve Periton Hakkında Genel Bilgi

Bilinmesi gerekir ki, karında deriden sonra 2 örtü daha vardır. Bunlardan tek katlı olan tabaka bağırsakları içerir ve yoğunluğu ve yağlı yapısı nedeniyle de iç organları ısıtılarak kasa sahiptir. İkinci olarak, karında *baritun (periton)* denen yuvarlak bir tabaka (örtü) daha vardır. O bütünü ayırt etmek için örtücü bir zardır; fetüsün üstünü örten ise torba gibidir. Peritonun yumuşak uzantıları, bağları ve açıklıkları vardır. O yukarıdan diyafragmaya bağlanır ve onun üstünden başlar. Bu zar, karın derisinin altında ince bir yapıdır; örtü şeklindedir. Onun sağında ve solunda kaslar vardır.

Diyafragmaya bağlandıktan sonra etli kısımlara (kaslar) bağlanan kısımları da vardır. Ayrıca o midede bağlıdır. Onun cevheri bağları sağlam bir yapıdadır. Onun karaciğerle de bağlantısı vardır. Yukarıya giden bağlantısı mideye gider ve aşağıya doğru inerken meyilli olarak büyük arter ve venlere doğru uzanır; ana arterle bağlanır. Onun mide civarındaki kısmına omentum denir

Çoğunlukla ince kastan oluşan periton, karın zarı üstünde oluşmuştur. Onun bir kısmının bağlantısı yoktur; yapı olarak sinirlere benzediği zannedilir. Eğer periton tek parça olsaydı yapısı çok ince olurdu. Gerçekte peritonun alt ve üst kısımları incedir ve daha gevşek yapıdadır. Bu örtünün kenarlarından ona bağlanan örtü biter.

³⁵³ TM: Aza-i Ribatta Görülen Hastalıkları ve Tedavileri hakkındadır. Bu fenn 2 makaleden meydana gelmiştir.

Bu örtünün yararı karın kasları ve bağırsakların arasında kalan kısmı doldurmaktır. O yeri adeta tıkar. Üst tarafındaki diyafragmadan yardım alarak, aşağı ve yukarıdaki kasları dengeler. Arkadan bağırsakları ve serbest gevşek iç organlarını, dışkıyı, idrarı ve fetüsün atmak için, görevi icabı zorlar. Yoğun yel ve birikimleri engeller ve iç organları güçlü bir şekilde bağlar. O tek parça halinde katı, sağlam bir yapıdır. Onun tamamı arkadan, aşağı taraf taki etsi beze, damarlarla ve bağırsakların arasındaki bağlayıcı kanallara bağlanır.

Bir grup hekim şöyle demiştir: Bu örtü farklı liflerden meydana gelmiştir. Onların doğal olarak bilinen 3 güçlü çeşidi vardır. Bu hekimlere göre, bunlar damarların tabakalarında, mesanede açıklanmıştır. Onlar örtü şeklindeki yapılardır. Muhtemelen onlar tek bir yapı şeklindedir. Bu iki örtü (omentum ve periton) vücudun aşağı kısmındaki organları korur Onlar kasıkta son bulur. Onlarda diyafragmada olduğu gibi sağda ve solda delikler, açıklıklar vardır. Hatta aşağıda 2 beyaz kese oluşturur ve bunlar omentumun (epiploon) 2 örtüsü altındadır.

Omentum 2 tabakadan meydana gelmiştir. Bunlardan biri diğerekinin üstündedir. İki arasında birçok arter ve ven vardır. Şekli kese gibidir. O bağlarla mideye, mesentere, kolona bağlanır. Onun kökeni peritonun mide ve on iki parmak bağırsağı yanındaki uzantıdır. Oradan bu uzantı aşağıya, kasığa kadar iner ve karın derisinde kasık yanında ayrılır. Sonra alttaki birinci örtüyü oluşturur. Bu örtüye iki şeyi birleştiren de denir. O kısım hypocondriumdur. Orada, sırasıyla, kas (karın kasları) vardır; sonra periton ve sonra omentum ve sonra bağırsaklar vardır.

İkinci Kısım

Fıtık ve Fıtığa Benzer Bozukluklar

Fıtık peritonun tek başına gevşemesinden meydana gelir. Onda açılma, yarıma olur ve garip cisimler oradan girer. Onda söz konusu yarılmadan önce bozukluklar meydana gelir; öncelikli olarak, kanallardaki darlıklar genişler ve gevşer ve testislere kadar iner. Buna yırtık veya şişli yırtık denir. O kötü olup, genel olarak fıtık diye adlandırılır.

Çoğunlukla omentum içinde, testis torbası yırtığı, keşiği, bozukluğu ve katılaşma sertleşmesi ve testislerdeki sertleşme de görülebilir. Şüph-

hesiz onların zikredilen zaaflarından oluşmuş delikler, genişlemeye yol açar veya onlarla birlikte ondaki garip rutubet veya sıvıdan dolayı onda torba oluşur veya gevşeklik bağırmandan, ağlamadan dolayı, toplanma ve hareketten ya da meninin tutulması, atılamaması, atılmasının engellenmesi veya erkek üzerindeyken kadının kalkması veya cinsel ilişki sırasında nefesin sıkıntılı olması, özellikle doluluktan dolayı omentumda gevşeklik veya torbalanma oluşur. Aynı şekilde hazımsızlık üzerine cinsel ilişkiye girme, yel birikmesi, karında dışkı olması ve atılamaması da fitık sebebidir. Ancak omentum veya diyafragma veya her ikisi de ve de bağırsaklar aşağıya iner; özellikle kör bağırsak aşağı iner. Çünkü o bir yere bağlı değildir. Onlara doğal olarak def etmeleri gereken rutubetin ulaşmasıyla veya onlarda soğuk oluşmasından ve kanın sıvıyla karışmasından fitık meydana gelmiş olabilir.

Bazen bu fitıklanma organın özel örtüsünde olur. Bazen kanla ilgili rutubet besin maddelerindeki tortudan, kalıntılardan olur. Onun sebebi vurma, düşme veya yoğun yellerdir. Bazen onu aletle tedavi etmek yararlı olur. Bazen orada et biter. Bazen testiste yoğunlaşma olur veya orada oluşan şişten veya yağlanmadan dolayı orada katılaşma olur. O *scrotal herni*ya benzer ve et fitiği veya testis torbasındaki fitıklanma denir. Bazen fitıklanma kasıklarda görülür. Bazen onun damarlarında açılma olur; ona *varikosel* denir. Bazen gevşeklik çok yoğundur. Orada fitık dışında bir şeyler de olabilir. Onun ağrısı kasık fitiğine da benzer.

Bazen fitık testislerin üst kısmında oluşur ve kasıkların yanındadır (*inguinal hernia*) ve yukarıda, göbekte olabilir. Üreterlerde de olabilir. Bu durumda göbekte fitık vardır. Genellikle bu fitık diğerleriyle hemen hiç karşılaştırılmaz. Çünkü göbek fitiğinde kaslarla destelenmiş olan karnın göbek kısmında şişkinlik olur. Bunun göbekteki fitıklanmadan olması mümkündür. Göbeğin üstünde olan fitık kötü fitıktır; kötü belirtileri vardır. Başlangıçta pek sıkıntı yaratmaz, ancak daha sonra artar, çünkü zaman içinde ince bağırsak, onun (yırtık) içine girer ve sıkıntı vermeye ve göbeği itirmeye başlar. Atılması gereken maddeler (bağırsağın içindeki) orada hapsolür. Bu şikâyet hastanın kusmasına sebep olur ve ileusta sıkıntı ve gerginlik hissedilir. Ancak yırtık genişler ve daha ilerler. İlk sıkıntı oluşturmaz, ancak bilmeli-

sin ki zaman içinde bağırsak ve peritonun içyapısında güçlü ve zorlu rahatsızlık oluşur. Eğer yırtık küçükse orada sıvı biriktirme hastalığı (dysuria) oluşur ve zaman içinde yırtık büyür.

Belirti: Fıtık gruplarının aralarındaki ortak belirtiler şunlardır: Safra kesesi ve periton arasında bir hareket hissedilir ve bu hareketin yanı sıra solunumda sıkıntı olur ve zaman içinde artar. Kanalların genişlemesi onun belirtilerindendir. O testislerde yavaş yavaş kendini hissettirir. Bunun dışında sert hareketlerde hasta bağıırır. Fıtığın başka delilleri de vardır. Testis torbasında yırtık olduğunda (scrotal hernia) aslında testislerde yırtık yoktur. Ancak onun yırtılıp orada bir boşluk oluşmasının da yararı yoktur. Ancak karındaki fıtıkta böyle olmaz; fıtık bölgesine dışarıdan dokunduğumuzda, elle sıvazladığımızda söz konusu bağırsaklarda, oradaki sıvı ve yeli belirlemek mümkündür.

Yağlı doku (periton) yelin zorlamasıyla geri döner ve söz konusu sıvı bilindiği üzere, dokunularak belirlenir. Testis torbaları uzamıştır; doludur ve bu duruma eşlik eder. Bu dışarı çıkan yapı bastırılınca geri döner ancak tamamen içeri girmez. Bu durum oradaki yelin ışıdır. Orada gaz olduğu görülür ve yelin sıkıntı yaratmadan geri dönmesi, ağrının da geri gelmesi demektir. Bu durumda hastalık tekrarlar. Son durumuna hızla geri dönüş yapamaz. Ancak hastalığın tedavisinde geriye dönme ve dönememe ve benzer durumlar oluşturur; ilerleme olmamış olabilir. Hastada çeşitli durumlar görülür. Onda hastalığın geri dönmesinin yanı sıra, kolayca bağırsağın yerine dönüşü de söz konusudur. Orada şiddetli ağrılar olur; testis torbası uzar; testislerde sıkıntı oluşur; zorlanır. Testis torbasında et oluşur. Ancak bu iç kısmında değildir. O yoğun ve serttir; yırtık farklı şekillerde olabilir. Bazen katı şiş taşlaşır ve ona *kirus* denir.

Ancak *scrotal hernia* içindeki venlerin doluluğuyla durum belirlenir ve gevşek testislerin içinde bulunduğu çarpılmış, kaymış üzüm sal-kımına benzer görüntüdedir; venlerin hareketleri de engellenmiştir. Arterlerde böyle bir durum söz konusu olmaz. Parmaklarla dokunulduğunda venlerdeki doluluk hissedilebilir. Arterlerde venlerdeki değişim olmaz. Muhtemelen bu durum venlerdeki beslenme özelliğinden ileri gelmiş olabilir. Elle arterlere basıldığında doluluk fark edilmez.

Tedavi: Fıtık olan erkek doluluktan kaçınmalıdır; çok ve ölçsüzce

hareket etmekten, birden ayağa kalkmaktan, cinsel ilişkide doluluk oluşturan bütün durumlardan kaçınmalıdır; gaz yapan yiyeceklerden ve fazla su içmekten kaçınmalıdır. Genel olarak bütün rahatlatıp gevşeklik yaratan şeylerden çekinmelidir; hatta hamamlardan bile. Eğer gevşeklik oluşturan şeylerden yerse ve hızlı ve yorucu hareketler yaparsa, özellikle de cinsel münasibet sırasında ani hareketler yaparsa, bunlar fıtığa sebep olur. Bundan dolayı cinsel ilişkiden sonra ona lavman yapılması gerekir.

Bilmelisin ki, fıtık tedavisinde ilaçla o kısım tamamen doldurulmalıdır. Tedavide mümkün olduğu kadar tutup kesmemek (cerrahi müdahale tercih edilmemelidir) ve mümkün olduğu kadar onu korumak gerekir. Oradaki ruhları korumalı ve o genişleyen kısmı kapatıp kurutulmalıdır. Onun göbekten aşağıya doğru inip yayılması önlenmelidir. Orada biriken ruhların çözülmesi gerekir. Orada maddenin birikip, orayı aşağıya doğru uzatması engellenmelidir. Dışarı atılacak madde orada birikip, erimemelidir. Sonra kesiği genişletmemek, koruyarak büyültmemek gerekir; güçlendiren ve onda kabızlık yapacak (maddenin kasılıp tutulmasını sağlayan) ve heyecanlandıran ilaçlar verilmelidir. Eğer kesik küçükse, onun etlenmesi de kolaydır. Bazen ona dağlama ile müdahale etmek gerekir. Bazen de eritip çözen ilaçlarla kurutulur. Eğer oraya kötü maddeler indiyse, kötü olmasının yanı sıra, onlar orada bağlanır; kalıcı hale gelir. Ancak buradaki kötü maddelerin hepsi çözülüp eritilmelidir. Bunun için de karında su birikmesinde (dropsy) kullanılan yakılar ve benzerleri kullanılır. Kusmak suretiyle o maddenin birikmesi engellenir ve alınan besinlerde değişiklik yapılır. Onlar bilinen güçlü ilaçlarla dışarı atılır ve demirle işlem yapılır.

Üçüncü Kısım Bağırsak ve Omentum Fıtığı

Eğer onlar testis torbasına kadar (scrotum) inmişlerse, durumun kötü olma ihtimali vardır. Ancak fıtıklardan birinin diğerinden daha kötü olduğunu söylemek zordur. Sırt üstü yatıp elle bastırılırsa, durum kolayca anlaşılır. Fıtık büyükse, onun oluşması yapının rutubetli olmasından kaynaklanıyorsa, kurutucu ilaçlar verilir ve yırtık yere bu ilaçlar uygulanır; koruyucu maddelerle de yapı güçlendirilir. Eğer bozukluk

inatçıysa, hasta sıcak su içine oturtulur ve yumuşak dışarı atma özelliği olan maddelerle ve sıcak yakıcı maddelerle hazırlanmış tertiplerle tedavi edilir. Hatta bunlar onu eski haline döndürür. Sonra onun üzerine terkip şeklindeki ilaçlardan uygulanır ve sonra 3 gün kendi haline terk edilir. Onun sırtüstü yatması istenir Yoğun şekilde kompres uygulanır ve böylece fitığın ayrılan 2 parçası toplanmaya çalışılır. Bazen bu hastalığın bulunduğu yere yoğun bir şekilde dağlama uygulanır. Yabani kimyonlu kompres uygulanmaz. Şüphesiz o genişletir. Ancak etin büyümemesi gerekir. Bu fitığa asla demir yaklaştırmamak gerekir.

Fıtık olana yararlı olan içilerek alınan ve pişirilen selvi cevizi yararlı olur. Özellikle o *şencerina* kimyonla karıştırılır. Gerekli yakılar fışır üzerine uygulanır. Bazı ilaçlar da ağızdan alınır. Yarığın 2 dudağı bir araya getirilip üzerine, yumurtalar çarpılıp kül, ardıç, selvi cevizi ve yaprağından yapılan yakı uygulanır. Bu yakının yararlı olduğu bütün hekimler tarafından kabul edilmiştir. Yahudi balsamı, kitre, Arap zamkı, bir parça balık derisi kuru mantar, akrep eti ve üzerine gül ufalanmış fasulye, mürekkep taşı, Mekke kadıntuzluğu yaprağı, Yaman şapı, sumak, ilgin meyvesi, yabani nar kökü, kantaron, Semehani sabrı, sarısakız.³⁵⁴

Bir Yakı Reçetesi: Amonyak zamkı, kendir, Semehani sabrı, ökse otundan; her birinden üçer dirhem, mavi Yahudi balsamı, 2 dirhem, Arap zamkı, anzarot; her birinden birer dirhem havan içinde ezilir ve ilk gece sirke içinde verilir ve ardıçtan bir parça yiyecek olarak verilir; ondan birazı da içecek olarak verilir; yoğun ağrı olan yerin üzerine uygulanır.

Hafif Bir Yakı: Mastika, anzarot, kendir; aynı miktarda alınır ve aynı miktarda kuru üzümle kuru üzüm şarabı içinde muamele edilir ve kâğıt üzerine serpilir ve sabır konup kendir ilave edilerek, fıtık olan yere uygulanır.

Yine selvi cevizi, kendir, Arap zamkı, narçiçeği, anzarot, kardeşkanı, sarıyonca, kadıntuzluğu, ardıç; aynı miktarlarda alınır; güzel bir tertip olarak hastanın fıtık olan yerine uygulanır. Zamkla bu terkip ten macun hazırlanır. Buna yumurtanın beyazı katılarak yapılan terkip fitığa uygulanır.

³⁵⁴ TM: Bu ilaçlardan yakı yapılır.

İyi Bir Terkip: Bazen fitik çocukta da görülür. Burada nar kabuğu 10 dirhem, mazi, turp beşer dirhem alınıp şarapla pişirildikten sonra, 5 ukiye alınıp uygulanır; cidden yararlı olur. Bu terkip bağırsaklar için kötüdür; uygulandığı yere soğuk suyla uygulanır. Ondandır yakı yapılır. Parmaklarla iyice eritilerek, her 10 günde bir tekrarlanır.

Çok Yararlı Bir Yakı: Mastika, kendir kabuğu, selvi cevizi, balık derisi, sarıyonca, anzarot; eşit miktarlarda alınır; ekşi, keskin sirkeyle hamur haline getirilir. Sıkıntıyı giderir. Bütün bu ilaçlar onlara ağız yoluyla verildiği gibi yakı olarak da uygulanır.

Bazen çocuğa narçiçeğinden, kantarondan ve pamuk yağından yabani meyankökü ile hazırlanan terkip yeterlidir. Bazen ona mercimek suyu ile yakı yapmak da yararlı olur. Onunla ve diğerleriyle bir örtü şeklinde yakı yapıp uygulanır. Bazen fitiklara şarap ve zeytinyağı içine konan eritilmiş Yahudi balsamı iyi gelir. Özellikle sıvılar iyi gelir. Yine arpa çorbası ile bu yakıyı fitığa oraya uygulamak yeterli olacaktır.

Dördüncü Kısım

Fitik Sıvısı

Bazen o kısımdaki bozukluk dolayısıyla orada toplanmış olan sıvı dışarı atılır. İçinde toplanmış olan sıvıyı tutamaz ve dışarı atar. Sonra burada demirle veya ilaçla dağlama yapılır. Örtüde (periton) fitiklanma olduğunda, bundan dolayı daralma oluşur ve sıvı aşağıya inemez; yukarı çıkar ve scrotuma kadar gelir ve oradan kasığa taşınır. Bu durumda hastanın kasığındaki kıllar yok edilir veya organın boynu altına saklanır veya organın üstüne getirilir; kişinin penisi beline doğru kaldırılır, uzatılır. Hasta sağa meyilli olarak oturtulur ve sonra bıçakla suyun biriktiği kısım enine kesilir. Bu kesmenin yırtığın kenarından yapılması gerekir. Ancak zorlukla veya emin bir şekilde orası yırtılmış kenar olmalıdır ve bütün orada birikmiş sıvı aşağıya inmeli; böylece birikmiş sıvı boşaltılmış olur. Burası geçişe uygun hale gelir ve buraya gelen sıvı scrotuma geri döner ve scrotum dolar; sıvının normal seyri sağlanmış olur. Kesilen yer hoş bitkilerle tedavi edilir.

Dağlama için ince ucu kıvrık bir demir alınır. O yakıcı olacak kadar kızdırılır ve testisler bağlanır ve mümkün olduğu kadar dağlana-

cak yerden uzaklaştırılır; dağlamayı yakıcı maddelerle scrotum üzerine uygularsın; ancak testislere yönlendirmezsin. Scrotum ve peritonu yönlendirirsin. Baskı ve titremeler yoluyla yakıcı sıvının içeri girmesini engellersin. Oranın geniş bir girişi vardır. Dağlamadan sonra yara döküntülerinin tedavi olması gerekir ve o iyileşir. Bazen peritondan biraz kesmek gerekebilir; daha sonra dağlama yapılır. Kesilen yere kasan, büzen maddeler uygulanır. Hastanın su içmesi engellenir.

Ancak burada az sıvı içerek yakıcı maddeler uygulanır. Bunlar karında su toplanması ve dalak hastalıklarında da kullanılan yakılar cinsindendir. Örneğin dağ üzümü, kimyon, iyice ezilmiş Acem kuru üzümü bir araya getirilir ve dövülür; merhem yapılır ve de yakı yapılır. Yine bir başka terkip: Biber, defne tohumu, boraks, mum, taze zeytin alınıp, onlardan merhem yapılır. Yine palamut külü alınır ve onun üzerine ilave edilir. O iyi bir yakıdır. Boraks 3 dirhem, mum 6 ukiye, kuru üzüm 6 ukiye, biber 100 tane, defne tohumu 80 tane alınıp yakı yapılır. Arap balsamı ile insan tükürüğü üzerine çocuğun testis sıvısı ilave edilir.

Beşinci Kısım

Yelin Oluşturduğu Fıtığın Tedavisi

Burada alınacak önlem bakliyat ve hububatın oluşturduğu yellerin atılması ve gürültü yapan, sindirimi bozan, gereğinden fazla doluluk oluşturanların terk edilmesidir. Karışık şaraplar, gazlı ve doluluk oluşturan besinlerden vazgeçmelidir. Yelleri çözen ilaçlar içmelidir; örneğin kimyon içeren *alkanet* (*şencar*) nevinden debbağ boyası otuyla (*myrobalan*) ve havlıcanla birlikte pişirilerek kullanılır.

İyi bir Macun: Sedef otu yaprağı, koyun pisliği, kimyon, nane, beşparmak otu tohumu, çördük otu, boraks, yarpuz, Azak eriği, defne tohumu, mercanköşk, pelin otu, günlük, merhem yapmakta kullanılan yağlar; örneğin fıstık yağı, zambak yağı, özellikle yabani sümbül yağı ile zikredilen güzel koku ve eriyiklerle kompres hazırlanır. Ağrı şiddetliyse bal, boraks, sedef otu yaprağı tohumları, ballı sirke çavşır, kimyon, beşparmak otu; hepsi veya ihtiyaca göre, bazılarından ilaç yapılır.

Altıncı Kısım

Testis Varisleri ve İltihapsız Şişler

Onun tedavisi katı şişlerle aynıdır. Çoğunlukla testisin iltihapsız şişleri v varisleri için, basilikun merhemi ile muamele etmek, yumuşatıcı yağlar ve tuzları uygulamak yeterlidir.

Yedinci Kısım

Göbek Fıtığı

Bu göbekte olan bir fıtıktır. Bilinen fıtığın oluşması gibi oluşur. Bilinen fıtıkla oluşması aynıdır. Karında su birikmesi yoluyla meydana gelir. Rutubet veya yellerin bir araya toplanmasından meydana gelmiş olabilir. Bazen arter ve venlerdeki kanın akışından kaynaklanabilir. Zaman zaman katı şiş veya cildin altında çok fazla et olmasından da kaynaklanır.

Belirtiler: Göbeğin çıkmasıyla veya bağırsakların çıkmasıyla anlaşılır. Onun rengi ölü rengidir ve gözleri ölü gözü gibidir. Durumu farklı farklıdır. Özellikle, bağırsak fıtığı ise böyledir. Bağırsak fıtığı olanın ağrısı vardır ve parmak basıldığında fıtık kaybolur ve kaybolurken gürültü duyulur. Hamamlar çok fazla rahatlatır; gevşetir; çok rahatlatıcı olur. Hareketleri de gevşetir. Eğer fıtığın sebebi rutubetse, hasta bastırılmasını istemez; o kısım yumuşaktır. Boşluğun doldurulmasından değişikliğe uğramaz. Onun rengi vücudun rengindedir. Yumuşak bir yel vardır. Rutubetten dolayı onun direnci azdır. Orası davul gibi ses verir. Oradaki kandan dolayı rengi kan rengindedir ve siyahtır. O kan et bitmesini sağlar veya katılık oluşturur. Dokunulduğunda elle katılığı hissedilir.

Tedavi: Nabız olan damarlar (arter) veya nabız olmayan damarlar (ven) veya yelden dolayı ona ilaçla tedavi uygulamak gerekmez. Şüphesiz onun tedavisi, ancak keserek yapılır veya dikmekle olur. Ancak o ilaçla tedavisinin dışında, var olmaya devam eder. Hastaya karnını uzatması, genişletmesi ve nefsinin karnında hapsedmesini söylesin. Hatta şiş ve belirgin renkte daire şeklinde bir bölge oluşur. Sonra, hasta sırtüstü yatar. Hurma dalından iğ şeklinde bir alet alınıp karnın üzerine uygulanır; onun dışında başka bir şey uygulanmaz. Onun sivri ucu karnın yumuşak kısmına batırılır. Altından geçirilip, iğneyle

o yırtık kısım dikilir. İlkın yavaş hareket edilir ve alt tarafındaki şey belirlenir. Şüphesiz onun altında bağırsaklar vardır. Göbek çekilip uzatılır ve fırlamış fazlalık kesilir. Sonra iki kısım karşılıklı birbirine doğru çekilip uzatılır. Bel üzerinde bu işlem yoğunlaştırılır ve dikilir ve dikildikten sonra bırakılır. Burada 4 baş vardır; sen fazlalığın kendiliğinden düştüğünü görürsün ve şiş kalır. Sızıntı iyileşir; artık görülmez. Hatta deforme değildir; şekil bozukluğu yoktur. Ancak yele karşı tedbir almalıdır. Fıtık tekrar ettiğinde önceki gibi bu işlem delik veya yırtığı, kesip dikme ile tedavi olur.³⁵⁵

³⁵⁵ TM: Merakın (safra kesesinin) altında olan cisimlerin birini almamalıdır ve o yerde iber ile bir hayt idhal edip sonra bat (ördek) [safarsı] ile ve o bat [safrası] üzere o ki merak (safra kesesi) üzere vaki olup altında hadid isabet etmemelidir. Ancak ördek safrası olmamakla altındaolan nesne münkeşif olmalıdır. Eğer altında olan bağırsak ise aşağıdaki bağırsakta def ile ve eğer serb ise o serbi medd eden (uzayan) fazlalığı kesmeyle ve sonra o yermünkâtı-ı hayt ile ve onun hayatasını huyut-u mütekebile ve sulbe ile ki o huyut-u sulbe organ ile ki o huyut-u sulbe fıtıklanmış (münfıtık) organ bazı kısımlarını bazı diğerleri üzere uzatıtmaklave çifte tekül olmakla her tarafın (yanın) huyuti diğer yanı kendi yanına çeker. Bu veche üzere münfıtık olan organı diktikten sonra ve bat olan sereden şed ve hayt ile ve onun şeddini ve hayt-ı katr üzere ile yani sere etrafınaidare olunan dairenin kartı bat olunmuştu. O bat olunan organın 2 dudaklarını [yine katr üzere toplayıp] hayata ile ve huyut-u mezkure için 4 ruus terkle yani teküllü çifte ile hatta muhitin her başında ikişer haytın başları geri kalır. Malum buyurula ki serbin hurucu ve şaka nüfuzu periton sıfakının inşıkakı ile olur. O inşıkaka fazlı kesmeyle tedavi cilde ve takiyenin gışasından mürekkep olan uzv merakı şak ile olur. O mahalde 2 inşıkak hasıldır. Peritonda hastalık olan inşıkaktır. İkinci la ecl tedavi tabibin merakı batı olan inşıkaktır. Merakın altında olan cisimlerin birini almamalıdır ve o yerde iber ile bir hayt idhal edip sonra bat [safarsı] ile ve o bat [safrası] üzere o ki merak üzere vaki olup altında hadid isabet etmemelidir. Ancak ördek safrası olmamakla altındaolan nesne münkeşif olmalıdır. Eğer altında olan bağırsak ise aşağıdaki bağırsakta def ile ve eğer serb ise o serbi medd eden fazlalığı kesmeyle ve sonra o yermünkâtı-ı hayt ile ve onun hayatasını huyut-u mütekebile ve sulbe ile ki o huyut-u sulbe organ ile ki o huyut-u sulbe münfıtık organ bazı kısımlarını bazı diğerleri üzere uzatıtmaklave çifte tekül olmakla her tarafın huyuti diğer yanı kendi yanına çeker. Bu veche üzere münfıtık olan organı diktikten sonra ve bat olan sereden şed ve hayt ile ve onun şeddini ve hayt-ı katr üzere ile yani sere etrafınaidare olunan dairenin kartı bat olunmuştu. O bat olunan organın 2 dudaklarını [yine katr üzere toplayıp] hayata ile ve huyut-u mezkure için 4 ruus terkle yani teküllü çifte ile hatta muhitin her başında ikişer haytın başları baki kalır. Malum buyurula ki serbin hurucu ve şaka nüfuzu periton sıfakının inşıkakı ile olur. O inşıkaka fazlı kesmeyle tedavi cilde ve takiyenin gışasından mürekkep olan uzv merakı şak ile olur. O mahalde 2 inşıkak hasıldır. Peritonda hastalık olan inşıkaktır. İkinci la ecl tedavi tabibin merakı batı olan inşıkaktır.

Sekizinci Kısım

Kamburlaşma (Kyphosis) ve Omur Büyümesi (Spina Ventosa)

Kamburlaşma omurların birbiriden ayrılmasından meydana gelir; ancak bu sırt içe ve ayaklara doğru ayrılma sonucunda oluşur. Kambur öne doğru olur. Bir grup hekim ona *taksiğ* demiştir. Kas denen sternum (göğüs kemiği) ile ortaklığı olup kırılırsa ona kambur denir. Burada omurga sırtın dışına, arkaya doğru tümsek oluşturacak şekilde eğilir, ancak yukarı doğru da dönebilir.

Onun sebebi darbe veya değişme veya benzer şeylerden kaynaklanır. Ancak vücutta mevcut sıvı rutubetten veya kötü rutubetten, felçlerden rutubetlerin rahatlattığı kayganlaşmış yerlerde oluşur. Çoğunlukla rutubetten oluşan felçtir ve harabiyet vardır.³⁵⁶ Omurga yukarı aşağı kaymaz. Kamburluk (omurların kayması) grup halinde yoğun bir şekilde, aşağı dökülen rutubetten oluşur veya şişler ve peritonun dışarı doğru uzamasından meydana gelir.

Çoğunlukla şişin şişmesi ve patlamasının ortaya çıkardığı kan ihtilafından şişler olduğu görülür. Çoğunlukla bu şişler katıdır ve bazen bağların titreyip sarsılmasından kayganlaşır. Çok az görülür ve hızla öldürür. Bütün bunlar omurların birçoğu arasında iştirakten kaynaklanır. Bu iştirak derecelidir, ancak iştirak olmayabilir. Omurlardaki kayma içeriye, akciğerlere doğru olursa, baskı yapar ve kötü nefes oluşur.

Eğer çocukta olursa göğüsteki kasların kasılıp gevşemesini engeller; solunum organlarının çalışmasını bozar. Nefese darlığına sebep olur. Bundan dolayı Hippokrates şöyle demiştir: Omurgada eğrilme (*kyphosis*) olduğu astım (nefes darlığı) ve öksürük olmasından anlaşılır. Şüphesiz o helak edicidir. Omurlara, buna sebep olacak madde gitmesinden ortaya çıkar. Bu hastalık orada ağırlık ve yoğun maddenin güçlü bir şekilde sabitleşmesinden olur. Onun ağırlaşmış yoğunlaşmasıyla omurgada eğrilme oluşur. Aynı zamanda göğüs genişleyemez. Akciğer de dolayısıyla genişleyemez ve iyi solunum olmaz. Muhtemelen solunum kötüdür; yapı bozukluğu oluşmuştur.

Çocuklarda omurga eğrilmesi ve omur büyümesi (spina ventosa)

³⁵⁶ TM: Omurlar sağa sola kayar

olur. Eğer vaktinden önce yemek yenirse bu hastalık oluşabilir. Hıtlar ağırlaşır ve omurlara meyleder. Omurgası eğrilen kişinin omurgası incedir; besinlerin nüfuz ettiği kanal ve deliklerde biriken tortular, omurgada eğrilik oluşur.

Belirtiler: Onun oluşmasının başlangıç sebepleri belirtileri gibidir. Rutubetten olan kamburluğun belirtisi, derisinin birçok parçadan oluşmuş olmasıdır. Onun üzerine merhem sürüldüğünde hemen hiç açılmayan ve kuruması uzun zaman alan bir yapıda olmasıdır. Öncelikle rutubetlendirmek gerekir. Diğer bir belirti, dokunulduğunda orada şiş, ağrı ve hissizlik olmasıdır; sıcaklık hissedilmesidir. Bütün bu arazlar belde bükülme olduğunda görülür. Belirtilerden diğeri de bedenın kuruluşudur. Bu da yüksek ateşli hastalıklarda, dışarı atılanlar ve yağın hızla kurutulmasındandır.

Kamburluk (Kyphosis) ve Omur Büyümesi (Spina Ventosa) Tedavileri: Rutubetlilik ve kurulukta felç ilaçları ve zorunlu kusma oluşturan kuru ve rutubetli titreme (spazm) ilaçları kullanılır ve terk edilir. Yakılar, su ve yağla ovmalar ve benzerleri kullanılır. Tedavinin kanununa göre, onun tedavisinde kuru ilaçlar kullanılmaz. Çünkü onlar kabızlık oluşturur. Bu da bağlantıları yoğunlaştırır ve rahatlatır ve omurları eğër; onların meyilli olmasına sebep olur; onların (omurlar) birbirinden ayrılmasını destekler; rahatlatan rutubetleri çözer ve uzatır veya yardımcı olur. Şüphesiz o maddenin tutulmasıyla kısılr ve bağlantıları daha güçlü hale gelir. Ancak madde çözülmezse başka bir organa nakledilir; çoğunlukla ayaklara gönderilir. Maddenin inceliğı ve yoğunluğuna yel ve de içilen maddeye veya topraktan elde edilenler karıştırılıp elde edilen maddeden dolayı ayaklarda felç meydana gelir. Tenkiye yapılırsa kabız yapan madde alınmasında sakınca yoktur.

Bazen kabız (tutulma) ısıtma ve çözmeye özellikleri aynı şeyde olabilir; selvi cevizi ve yaprağı, defneyaprağı, kan dindiren, sabun otu, kuru üzüm gibi. Bazen soğuk kabız yapan ilaçlar tedavi için iyi gelir; örneğın gül, Arap zamkı, narçiçeğı ile sıcak, ısıtan, çözen ilaçlar verilir; defne tohumu, kunduzhayası, zakkum yaprağı ve Azak eriğı gibi.

Ancak rutubet için yararlı yağlar verilir. Bunlar sıcak ve kabız (tutucu) şeylerin yağlarıdır; örneğın selvi yağı, sedef otu yağı gibi. Yakılar ve ilaçlar güçlü çözücü olmalıdır; zakkum yaprağı, Azak eriğı,

kunduzhayası, sedef otu yağı, kunduzhayası yağı, nezle otu yağı, süt-leğen yağı alınır ve bu şekilde hastaya verilir; biber, kunduzhayası, nezle otu, bitotu yağı, sütleğen, şeytantesi 1 ukiye, sedef otu yağı içine konur. Bu ilaçtan hastaya 1 ratl verilir; sonra güneşletilir ve sü-zülür; sonra bir hafta yine güneşte bekletilir. İlaç tekrar yenilenir; uygulanması 3 defadan az olmamalıdır.

Yeller ve rutubet için güçlü yağlar verilir; pelin otu, ardıç ve kuru üzüm alınır ve selvi cevizi, nezle otu, mercanköşk, sarıyonca, yabani kimyon, bataklık sazı, Seylan tarçını, kavun suyuyla karıştırılır ve sıkılıp süzülür; üstüne yarısı kadar su dökülür ve pişirilir ve işlem tek-rarlanır. Onun içine kunduzhayası, sütleğen suda bekletilmiş ardıç ve hastanın organını destekleyip güçlendirmek ve yelleri atmak ve ağır rutubetleri çözmek için uygulanır.

Omur Büyümesi için Yakı: Kuru günlük kustus, kandindiren, ardıç, birer ukiye, sütleğen 1 dirhem, yabani sümbül ihtiyaç kadar alınır. Bu terkip zor tedavi edilen, şişlerin tedavisinde şişiren ve söküp atan, özellikle katı şişleri çözüp, eriten olarak kullanılır.

Rutubetli Omurga Eğikliği için Yararlı Yakılar

İyi bir Yakı: Azak eriği ve kuru üzüm alınır; selvi suyu içinde pişirilir ve onunla hasta yere yakı yapılır.

Rutubetler ve Bütün Yeller için Yararlı bir Yakı: Kuru üzüm, ardıç, Azak eriği alınır; şarap içinde iyice pişirilip onun içine Yahudi balsa-mı konur; merhem kıvamına getirilir ve uygulanır. Eğer içerek alınan ve yakı olarak uygulanan ilaçlar yararlı olmazsa onu bertaraf etmek için oraya dağlama uygularız.

Dokuzuncu Kısım

Varis

Varis kanı taşıyan ve üst taraftaki atar damarların genişlemesidir. Bunlarda kan çoğunlukla siyahtır. Bazen kan temiz olur; sevdavi de-ğildir. Burada kan ağır, yoğun ve balgamidir. Herhangi bir damar-da bozukluk olmaz. Ancak eğer bacaklara giden kan selim değilse, kötü şişler ve yaralar oluşur. Çoğunlukla bu hastalık gardiyanlarda, çok yürüyenlerde (çiftçi gibi), hamamlarda ve sürekli olarak sarayda, huzurda ayakta emir için bekleyenlerde görülür.

Çoğunlukla bu hastalık had derecede yoğun olan ve zikredildiği gibi, artık maddeleri onlara atan hastalıkların arkasından ortaya çıkar. Başlangıçta eklem ağrıları şeklinde başlar ve çoğunlukla zikredildiği- ne göre, dalak hastalıklarında ortaya çıkar.

Varislerinin tedavisi mümkün değildir. Damar kesildiğinde kanın sevdavi özelliği görülür. Variste damarların kesilmesi, sevdavi hastalıklara ve malihulyaya engel olur. Eğer onun kanı temizse ve damar kesilirse ve yırtılırsa malihulya olmasından korkulmaz. Çoğunlukla variste madde kokuşup bozulur; bacaklar üzerinde varis şeklindeki arazlarla görülür. Ayaklarda daha yoğundur ve daha ağır seyredir. Fil hastalığı sevdavi hıtlardan kaynaklanır ve çoğunlukla da böyledir. Balgami yoğun hıtlardan dolayı meydana gelmiş olabilir. Varis oluşturan hastalık sebebiyle de fil hastalığı meydana gelmiş olabilir. Eğer iyi kan, ayağa çok inerse ve onunla ayak beslenirse ilkin ayak kırmızı sonra siyah olur. Çünkü organın çok doluluğu, organın sıcaklığı dolayısıyla zaafa uğramasından kaynaklanır; hareketten hırs- la yoğun sıcaklığı kendine çeker. Onda incelendiğinde varis halleri belirlenir.

Belirtiler: Fil hastalığının zikredilen sebeplerden hangisinden kaynaklandığı onun renginden ve daha önce açıklanan tedbirden, özellikle kırmızılığından anlaşılır. Onun siyah renkte olanından kırmızı olanı daha iyi huyludur; balgamidir ve yumuşak olur. Bazen sevdavi ve demevi olanlarında yarılmalar ve yaralar oluşur.

Varis ve Fil Hastalığının Tedavisi: Fil hastalığı kötüdür, ancak tedavisi mümkündür. Eğer sıkıntı vermiyorsa kendi haline bırakmalıdır. Eğer yaralar oluşursa ve doku yenmesinden şüphe ediliyorsa onun kökünden kesilmesinden başkaca tedavi yoktur. Eğer fil hastalığı henüz başlangıç safhasındaysa kusarak, dışarı atarak ondan kurtulmak mümkündür. Özellikle dışarı atma burun kanalıyla olursa, balgami ve sevdavi hıtlar atılabilirse, iyi olur. Gerektiğinde ondan kan alınmalıdır. Sonra tutan, kasan ilaçlar ayaklara uygulanır. Ancak eğer o güçlüyse, söylenen tedavi yararlı olmaz ve hastalık geri döner. Bütün ilaçlar bu hastalıkta geri teper. Ona abartılı varis tedavisi yapılır ve hastalığın gücünü eritip yok edecek ilaçlar verilir. Denir ki: katran yalamak ve üzerine serpmek yararlı olur.

Ancak variste alınacak önlem, el damarlarından kan almak ve sevdavi hıltları dışarı atmaktır. Burada iyi önlemler almak gerekir. Bütün ağır ve yoğun şeyleri terk etmek ve bütün yorucu hareketleri bırakmak gerekir; uzun süre ayakta durmamalıdır. Sonra bu damarlara ulaşp, onlardan kan alınır. Kandan bütün sevdavi unsurlar çıkarılmalıdır. Daha sonra testis torbasından kan alınır. Daha sonra bedeni temizlemek için her bir maddeden azar azar kullanılır; *Fiykara yakısı* gibi. Bu hastalığa engel olmak için lacivert taşı da kullanılır ve mümkün olduğu kadar tedavi sürdürülür. Peynir suyu içine küsküt konup hastaya içirilir. Aslında hareket terk edilmelidir. Ayakları aşağı kısmından, topuk üzerinden ve dize kadar olan kısmı bağla bağlanmalıdır.³⁵⁷ Bununla birlikte tutan kokular, özellikle ayakaltlarına uygulanmalıdır. Öncelikle de ayağa kalkmamalıdır; yürümemelidir ve öncelikle ayaklar bağlanmalıdır.

O kısma dışarıdan uygulama yapılmamalıdır; özellikle 2 el ve 2 ayaktan kan alınarak vücut temizlenmelidir. Daha sonra hasta lahana küllü, zeytinyağı ve ılgın, pişmiş acı bakla üzerine konup suyla pişirilir. Koyun pisliği, toz halinde boyotu, tere tohumu ve bunun benzerleriyle beslenir. Eğer bundan yarar görmezse et yarılarak kesilir ve değişim görülür; onun yarığı uzunlamasına olmalıdır. Enine veya oblik olarak yapılan kesik kişiyi harap eder. Bu işlem yapılırsa onlardaki kanın tamamı dışarı atılmış olur. Mümkün olduğu kadar onun kanı akmalıdır. Daha sonra uzunlamasına kesikle beden temizlenmiş olur. Bazen kanın akışı sağlanabilir, ancak damarlar kesilmez. Burada eğer sonuç alınamazsa ve hastalık daha çok zarar verir hale gelmişse, muhtemelen kanın akışını sağlamak için sonuçta kesmekten daha iyi olan dağlama uygulanır. Burada siyah değil kırmızı olan varisler söz konusudur. Damarları siyah olup, varisli hastalara sadece tenkiye yapılır. Bazen kesme yapıldıktan sonra da, abartmamak şartıyla tenkiye yapılabilir. Sevdavi hıltların atılmasından sonra, tedavi hiç de kolay değildir. Kesip belli bir miktar kanı akıttıktan veya dağlama yaptıktan sonra oluşmuş olan sevdavi hıltlar uzaklaştırılır bedende

³⁵⁷ TM: Aşağıdan sinirlerin şidde bedi olunup üstüne suud olunur. Dizin arkasından suud olunur. Bu tedbirle de etliye-i kabza verilir.

tenkiyeye devam edilir. Hatta sevdavi fazlalıklar oluşmamış olsa bile bu işlem yapılır. İlaçlarla tedaviye dönülür. Eğer madde dolayısıyla tıkanıklık oluşmamışsa ve ayaklardan organlara alışlagelmiş hareketleri oluşturan uyarılar yapıyorsa, o kişi hastalığı azaltmada da başarılı olur. Kesme, ayırma his organlarını zayıflatan bir güçtür ve yukarıdaki organlarla ilgilidir. Bundan dolayı iyi olan tenkiye yerine ulaşmadıkça, görevini yerine getirmedikçe ondan bekleneni veremez. Bazen fil hastalığı öksürüğe benzer. Hastalıkta yoğunluk vardır. Ancak öksürükte el altından organın durumu hissedilir; hâlbuki fil hastalığında, dediğimiz gibi, hissedilmez.³⁵⁸

³⁵⁸ TM: Bazenseliadan dai fiile müşabih olur. Onda ağırlık olmakla ve ancak ağırlık olan suluğa [elin altında olan hadid ile tedavi için mes olunur. Ma dai fil tedavisinde bizim zikredip senin bildiğin üzere tedbir olunur.

İKİNCİ MAKALE³⁵⁹

Yan Kısımların Ağrılarının Açıklaması

Birinci Kısım

Sırt Ağrısı

Sırt ağrıları kaslarda, veterlerde (eklem bağları) içinde ve dışında onu çevreleyen örtüde olur. Onun oluş sebebi soğuk mizaç, olgunlaşmamış balgam veya çok şişmiş balgam ya da çok fazla cinsel münasebettir. Kamburluk eğer sabit ve kalıcı değilse, bazı organlarda, örneğin böbrekler ve onların yumuşaklığına ortaklık eden sırtta ağrı oluşabilir. Omurga üstündeki büyük damarlarda şiddetli doluluk olmamasından veya şiş veya bronşlarda iltihap olmasından, sırtın orta yerinde ağrı olur. Şüphesiz, sırt ağrısına uterus da ortaklık eder. Menstrual kanama yakın olduğunda uterus ve arkada ağrı olur veya uterusu tutukluk ve boşalma olunca da sırtta, yine ağrı olur. Sırt ağrısı, aynı zamanda buhran belirtilerindendir.

Belirtiler: Soğuktan ve ham balgami olan ağrıyı yürüme ve perhiz teskin eder. O yavaş yavaş başlar. Bazen o ağrıyla birlikte, soğuk hissedilir; sanki arka arkaya ağır bir şey yükleniyor gibidir ve benzeri hisler oluşur. Cinsel münasebette de, aynı şekilde hemen hemen aynı yerde, sırtta benzeri hisler oluşur. Bu ağrının sebebi böbrek olabilir. Böbrekler bel bölgesindedir. Onlardaki ağrı dolayısıyla cinsel münasebette de zaaf görülür. Basit sıcaklık sebebiyle oluşmuş gibidir; öksürükle birlikte iltihaplı bir gevşeklik vardır. Çarpıntı yoktur. Damarların doluluğu sebebiyle sırt ağrısı olabilir. Damarların doluluğu, iltihaplı sıcaklık, ateş, şiddetli, yoğun nabız gibi belirtiler bedendeki doluluktan kaynaklanır. Bu kısımda öğrendiğin gibi, varikosel sebebiyle de bel ağrısı oluşabilir.

Bazen sırt ağrıları, omurların eğik olmasından bozuk pozisyonundan veya bozuk oluşumundan meydana gelmiş olabilir. O oluşan katı şişten veya başka kamburluk sebeplerinden ortaya çıkmıştır. Orada

³⁵⁹ Aza-i Tarafıyye Ağrılarının Açıklaması Hakkındadır. O da fasıllardan meydana gelmiştir.

nefesin maddesinin kaslara gitmesini engelleyen bir şeyler vardır; kişi soluk alıp vermede zorlanır; bu da ağrı oluşturur. Eğer kolda ve elde ağrı varsa bunun sebebi sırttadır; karında değildir.

Sırt Ağrılarının Tedavisi: Onun tedavisini eklem ağrılarının tedavisi bağlamında yapmak gerekir. Bunlar bel kemiği eğriliği, kamburluk ve omurlardaki büyüme ilaçlarıyla olmalıdır. Şüphesiz onların tedavi yolu tektir. Ancak eğer soğuktan ağrı oluşuyorsa, ona soğukla ilgili tedavi uygulanmalıdır. Daha önce, geçmiş kısımlarda zikredilen içecekler, yakılar, merhemler kullanılır. Sırtta hılt olduğunda ebucehil karpuzu yağı ve kötü kokulu haplarla o dışarı atılmalıdır. Yorgunluk ve benzeri durumlarda iyi yiyeceklerle tedavi etmek gerekir. Mutedil merhemler ve gevşeten yağlar uygulanır. Cinsel ilişkiden kaynaklanan sırt ağrısı için cinsel zaaf için kullanılan ilaçlar kullanılır. Ağrının sebebi böbreklerse, böbrek zaafında kullanılan ilaçlar uygulanır. Büyük damarlardaki doluluk sebebiyle oluşan sırt ağrılarında (basilikten) kan alma uygulanır. Dizlerden kaynaklanıyorsa, aynı şekilde, tedavi edilir. Özellikle gül yağından yapılmış merhemler ve benzerleri uygulandığında, hasta sakinleşir. Eğer omurgadaki eğiklik dolayısıyla oluşmuşsa, omurga eğikliği için kullanılan ilaçlar uygulanır.

Genellikle sırt ağrısı soğuktan, böbrek zaafından ortaya çıkar. Onun tedavisi de bu sebeplere göre yapılır. Böbrek ilaçlarından biz yararlandık. Bel kemiği eğikliği kısmındaki yoğun, ısıtıcılarla ilgili açıklamadan da yararlanılabilir. Ancak özellikle, soğuktan dolayı oluşan sırt ağrıları için ilaç sütleğen yağıdır ve tek başına uygulanır.

Bu hastalık için, içeceklerden denenmiş olan 4 tiryak veya hayvan pisliği kereviz suyu ile verilir; kara nohut, Azak eriği çok miktarda alınır ve 4 dirhem iç yağı ile ve 1 dirhem balla karıştırılıp her gün verilir veya kuşkonmaz ve onun şarabı çok yararlıdır. Soğuk sırt ağrılarında soğuk, müshil etkisi yapan tohumlar bu şikâyet sahibine yararlıdır; onlar pis kokulu tohumlardır.

Ancak palmiye ile yapılan yakı vasıtasıyla, yeni olan sırt ağrıları ortadan kaldırılabılır. Bu yakılardan, örneğin çavşır, Yahudi balsamı, amonyak zamkı, ballı sirke kunduzhayası, sütleğen tek tek veya defne yağı ve tohumu, sedef otu yağı, sedef otu tohumu, günlük yağı, havan pisliği yağı cidden yararlıdır. Merhemlerden sütleğen otu yağı,

sedef otu yağı, süsen yağı, özellikle yararlıdır. Öncelikle, sırt ısıtılır; set maydanozla ovulur; sonra merhem uygulanır.

İkinci Kısım

Yan Boşluk (Hypocondria) Ağrıları

Yan boşluk ağrısı, sırt ağrısına yakındır. Çoğunlukla, yel ve balgami hıtlardan kaynaklanır ve tedavi de onların tedavisine benzer. Yan boşlukların ağrısının özel ilacı şudur: boyotu, tere tohumu, kereviz tohumu nane, Çin zencefili, aynı miktarlarda ballı sirkeyle alınıp, ondan fındık kadarı hastaya verilir. Organlardaki şiş dolayısıyla veya onlarla ortaklığından dolayı ortaya çıkmış yan boşluk ağrılarının tedavisi de onlarla ortaktır. Denir ki, kötü mizaç dolayısıyla sıcak mizaç oluşmasından veya organlarla ortak madde dolayısıyla ve idrar yolları sorunlarında yan boşluklarda ağrı olur. Burada tedavi sırt ağrılarının-ki gibidir.

Üçüncü Kısım

Eklem Ağrıları ve Nikris, Siyatik ve Benzeri Ağrılar³⁶⁰

Bu hastalıkların etkin sebebi önünde bulunduğu organdır ve olmasını sağlayan sebep mizaçlardır; kötü, bozuk maddelerdir. Öncelikli olarak, sebep doğalin oluşmasına yakın olan zaman veya yaradılış zamanıdır ve doğal olmayan yollardan hastalık oluşmasıdır. Doğal olmayan yollardan hareket oluşması ve bozulması ve oluşan bozuklukla veya yaradılıştan çözülme olmasıdır; örneğin bezlerde olduğu gibi. Bu şikâyetlerin her biri kendi kısımlarında ele alındı.

Yüzeye yakın yerlerdeki organların hastalıklardan yüzeydeki hastalıklar ortaya çıkmıştır. Ancak organın zaafı, hastalığın ortaya çıkması, organın zaafına sebep olan kötü mizaçtır; özellikle soğuk veya yaradılıştan zayıf olmasıdır. Bu da onun mizacından kaynaklanır veya onun sıcaklığı yoğun bir şekilde çekmesinden kaynaklanır ve özellikle hareketin yardımıyla ağrıyla birlikte ortaya çıkar. Bu hastalıklar dış sebeplerden ortaya çıkmış olabilir. Eğer o kısım mizacından uzak değilse veya başka bir organın altında oluşmasından dolayı

³⁶⁰ TM: Uruk-Nisada Görülen Afet

bastırılmış maddeleri harekete geçirmişse, bundan dolayı çoğunlukla ayaklarda ve kalçalarda madde akışı ortaya çıkar. Ancak asıl sebebi bütün bedende kötü mizaç olmasıdır veya iltihaplanma veya dondurucu, kurutan, kasan soğuktur. Özellikle o garip bir şekilde rutubetliyse, bu hastalıklar sıkça görülür. Eğer maddeler kana karışmışsa veya kan tek başına değil, balgami veya safravi ya da sevdavi ise veya tek başına balgami hılt içeriyorsa kötüdür. Balgami hamdır; pişmemiştir veya madde tek başına veya balgamla karışmıştır ya da uzayan cinsten bir şeydir ya da ruhlar da karışmıştır. Balgami olan daha sıkça görülür; sonra ham olan, sonra kandan olan, sonra safravi ve nadiren sevdavi olan görülür.

Bunların sebepleri şu gruplardan oluşur: geçmişteki sebeplerden olanlar, inenlerden olanlar, alışlagelmiş inen sıvılardan olanlar, akıntılardan (zararlı sıvılardan) olanlar, önceden oluşmamış ancak kol ve bacaklara ve eklemlere gönderilenler.

Yine bu hastalıkların sebebi, ağrının oluşmasına sebep olacak cinsten yiyecekler, sindirim azlığı, hastalık, fazla sükûnet, perhizi terk, çok cinsel ilişki, şeker nöbetleri, menstrual kanın atılamaması, makkattan atılması gereken dışkının atılamaması ve benzeri durumlar ve adet olmasına rağmen kan aldirmayı bırakmaktır.

Yine doluluk üzerine perhiz veya tokken cinsel ilişki, yemek üzerine hamam yapmak, çok fazla iyi şarap içmek de bu hastalıkların sebebi olabilir. Şüphesiz sinirler ve iyi huylu hıltlar incinir; harap olur. Eğer bedende toplanıp, pişirilerek, olgunlaşıp, vücuttan dışkı ve idrar şeklinde atılamazsa ve gerekli işlemler yapılamamışsa, ağrı oluşur; bu kalıntılar ağrı yaratıp, ateşli hastalıklara sebep olur. Ancak doğal olarak kişi dışkı ve idrarı atarsa, onların daima ince, rakik olmadığı belirlenir. Onlar sıkıntı yaratacak kadar sıcaktır; onlar sıcaklıklarıyla sıkıntı yaratır. Aynı zamanda dediğimiz şey tek başına oluşmaz. Kişinin yorgun eklemlerini hareket ettiren zevk verici maddeler olması veya vurma veya düşme ya da öfke ya da uykusuzluktan dolayı güç zaafının artması ve gücün zaafa uğraması zevk veren maddelerin çekilmesi, içeri nüfuz eden yararlı maddeleri azalması eklemlerde ağrıya sebep olur.

Burada hastalığa sebep olan hıltlar çoğunlukla, ikinci ve üçüncü sindirim fazlalığıdır. Öncelikle ondaki bu artış, hekimlere göre,

kronik hastalıkları olanlarda ve hastalık sonrası iyileşme döneminde olanlarda çok sık görülür. Eğer onlarda bu tedbirler alınmazsa, o kişilerin sindirim güçleri ciddi şekilde zayıflar; özellikle onların sakinleştirilmesi için ilaç verip, bu hastalıkların def edilmesi ve atılmasıyla ilgilenilmelidir. Şüphesiz bu hastalıklar sırasında eklem ağrıları artar, çünkü onlar diğer organlardan bağımsız değildir. Çoğunlukla hareket vardır ve mizaç zayıflamıştır ve de daha soğuktur. Kişinin kol ve bacaklarında zaaf vardır; öncelikli olarak, onların fonksiyonları bozulur.

Çoğunlukla, maddeler eklemelerde taşlaşır; alçı gibi bir yapı oluşur; özellikle orada, pişmeden, olgunlaşmadan kalır. Genellikle eklemelerin aralarında ve özellikle parmak aralarında et biter. Parmaklar eğilip kıvrılır; şişler, yumrular oluşur; yapı bozukluğundan dolayı oluşan ağrı şiddetlidir. Bu ağrı sakinleştirilir, ancak yine artar. Şüphesiz parmaklar sıcak mizaçlı olduğunda bu durum gözlenir. Çoğunlukla etin bitmesi onun demevi olduğunu gösterir. Genelde, bu durumda eklemelerde ağrı oluşur; öncelikli olarak onda nıkris görülür.

Eklem ağrıları, çocuklara geçen hastalıklardandır (kalıtsal). Meni vasıtasıyla çocuğun mizacını etkiler. Çoğunlukla onlar eklem ağrıları ilaçlarıyla tedavi edilir ve desteklenir; onu oluşturan maddeler harabiyet yarattığı için atılması gerekir. Çünkü onlar fazlalıktır; çok fazla miktarda bulunur. Bu fazlalıklar eklemelere gönderilmiş olabilir. Bunlar baş organlarına gönderilebilir. Aslında bu maddeler baş organlarına çekilmezse eklemelere çekilir; sahibinde tehlike oluşturur; eklem ağrıları gibi ağrılar ortaya çıkar; nıkris olur. O, kanın hareketi dolayısıyla ve onun içerdiği hıtlardan meydana gelmiştir. Sonbahar yağmurlarının oluşturduğu kötü hıtlar ve sindirim dolayısıyla görülür. Yazın gündüzün görülen yoğun sıcaklarda delikler gevşer.

Eğer eklem ağrıları ilk görüldüklerinde tedavileri yapılırsa kolayca iyileşebilir. Eğer onların tedavisi uzatılırsa özellikle hastalık hıtlardan meydana gelmişse, tedavi edilemez; özellikle karışık hıtlardan oluşmuşsa, tedavisi mümkün değildir. Eğer eklemelerinde ağrı olan kişide varis varsa ve nıkris varsa o tedaviye cevap vermez. Eklem ağrısı olanların bazıları kötü tedbirler aldıkları için hastalığı kendine çekerler ve bu tedbirlerden dolayı bütün organlara ve büyük damarlara da kötülüğü çekerler. Kötü hıtlar, organların kendisinin mizacını da

bozar. Ateşli hastalıklarda titreme ve eklem ağrıları görülür. Ateşli hastalıklara benzer hastalıklarda da benzeri titremeli eklem ağrıları görülür.

Siyatik de eklem ağrılarından biridir. Onun ağrısı kalça kemiğinden başlar ve arka taraftan uyluk üzerinden aşağı iner. Bazen dize, hatta topuğa kadar ulaşır. Onun uzaması ve aşağıya doğru daha ileri noktalara gitmesi, daha önce de söylediğimiz gibi maddeyle ilgili-dir. Bazen bu ağrı ve acı parmaklara kadar uzanır; ayakta ve kalçada zayıflar ve sonunda derine atmış gibi olur. El ve ayak parmaklarına dokunulduğunda onun düzgün yüzeyinin sertleştiği belirlenir. Bazen onun tabiatında da hareketlilik oluşur; bu yoğun ağrıyla birlikte şiş görülür. Bu durum uyluk tarafında yırtılmaya kadar gidebilir. O da tam ağrının yoğunlaştığı zaman olur.

Kalça Ağrısı: Bu sabit bir ağrıdır. Sadece kalçada görülür, ancak siyatige dönüşebilir. Çoğunlukla katı, sert, yerde oturmaktan kalçada oluşan zaaf sonucunda ortaya çıkar. Bu zaaf siyatikle de birleşmesi sebebiyle, hayvana biniş idmanı ve benzeri sebeplerden ortaya çıkar. Ancak çoğunlukla olgunlaşmaz. Ekseriya on aya yakın süren kronik uterus ağrılarında da görülebilir. Sıcak ve karışık maddeler ve kalçadaki damarların kanla dolu olmasından, ağır ağırlı hastalıklarda oluşan karın şişlerinden de kaynaklanabilir. Ancak kalça ağrılarında, başka eklem ağrılarında görülen şişler oluşmaz.

Denir ki, kalça ağrısında, hastanın uyluğunda 3 parmak kalınlığında bir kırmızılık görülür; onun ağrısı yoktur; yoğun kaşıntı vardır ve denildiğine göre, hasta bu kırmızılığın görülmesinden 25 gün sonra ölür. Eklemlerinde ağrı olan bütün kısımlar inceler ve zayıflar. Eklem ağrısı siyatikten farklıdır; nikristen de başkadır. Eğer tedavi edilir ve tedavi onların içine, maddesine ulaşırsa, onlar hızla geri dönmez. Ancak siyatik ve nikris oluşmuşsa, hastalık hızla geri dönebilir. Çünkü bu hastalıklar organda yerleşmiştir. Bu hastalıklar kalıtsaldır; özellikle nikris bu özelliği taşır.

Siyatik çoğunlukla eklemler içinde bulunan geniş kalın sinirdedir. Eğer onda ağrı arız olursa vücuttaki bütün maddeleri ve öncelikli olarak da maddi olmayanları da tutar. Eklemlerde madde bulunmadığı bilinir. Muhtemelen kalın, büyük sinirlerde madde vardır ve çoğun-

lukla onlar rutubetle çevrelenmiştir ve bir kılıfın içindedir; bağlantılarıyla çıkıntılarıyla bu kapsül gibi yapıya bağlanmışlardır. Kalçanın hareketi bu sinir sayesinde olur. Kalça eklemi sayesinde eğilmek ve kalkmak mümkün olur; bacak hızla yukarı kalkıp aşağıya inebilir.

Siyatik aynı zamanda, kalça eklemünde duyulan şiddetli ağrının adıdır; dağlama ile yapılan tedavi emin sonuç verir. Nıkris bütün eklem ağrılarının biridir; parmaklarda görülür ve başparmağından başlar. Ayakta topuktan ve ayağın alt kısmından başlar. O ayağın yan tarafından başlayarak bütün ayağa yayılır. Sonra genele yayılır. Bazen nıkris ağrıları uyluk kemiğine kadar çıkar. Eklemde sanki sinir ve bağlar (eklem bağları) yokmuş gibi şişler oluşturur. Muhtemelen de, Galen'in de dediği gibi, eklemi dışarıdan saran cisimler ve bağlarda şiş oluşturur. Bundan dolayı nıkris şişlerinde ve ağrılarında elbette bir titreme, sarsılma olmaz. Bundan dolayı nıkris olan kişinin safeni testislere kadar uzar. Safravi nıkriste çoğunlukla bu durum görülür. Ancak bu nıkriste ölüm daha sık görülür. Özellikle eğer çok soğukla birlikteyse bu kaçınılmazdır.

Belirtiler: Öncelikle bu hastalıkları sebebini ve belirtilerini bilmek gerekir. Öncelikle onun mizacını, onunla birlikte terkipini açıkça belirlemek gerekir. Onun mizacının açıkça belirlenebilmesi nadir görülebilir bir durumdur. Onun ağrısı yoğundur ve soluk artırıcı, kişiyi soluk soluğa yapan cinsten değildir ve kişide renk değişikliği olmaz; maddi bir belirtisi yoktur; ancak çok güçlü eklem ağrıları vardır. Öncelikle onların maddesinin cinsi, onların yolu ve görüldüğü yerin rengi bilinmelidir. Ancak şişteki ağrı onu oluşturan maddenin ham olmasından kaynaklanır; dokunulduğunda soğuktur veya iltihaplıdır ya da o kısmın nabız gibi attığı belirlenir veya iltihabın mutedil ve uzun süreli olduğu veya sadece uzun sürede olduğu belirlenir. Ancak onun için önemli olan ve ağrıyı sakinleştirip sakinleştiremediğidir ve bu da hastalığın durumundan anlaşılır. Eğer hastalık çok ağır değilse, uyuşturucu ilaç verilmez. Eğer madde sıcaksa, soğuk maddelerin ona iyi geleceği düşünülür; öyle zannedilir. Şüphesiz ağrı kesiciler onun için yararlı olacaktır. Ancak yoğun ağrı yoksa ve yoğun soğukluk varsa, soğuk maddenin yararlı olduğu veya maddenin çözülmesini sağlamanın yanı sıra, ağrının da sakinleştirilmesi gerektiği

kabul edilir. Eğer onun maddesi soğuksa, sıcak maddeler verilmesi gerektiği de düşünülür. Bazen verilen ilaçlarla oradaki yapıda çözülme olmuştur ve ağrı buradaki maddenin çözülmesiyle sakinleşmiştir. Muhtemelen buradaki olayı bütün olarak görmek gerekir.

Ancak ağrı olduğunda ve arttığında, boşlukta mı yoksa oradaki doluluktan mı olduğu aniden mi yoksa yavaş yavaş mı oluştuğunu veya şiş olup olmadığını, burundaki hıltların ince ve sıcak olmasından ileri gelip gelmediğini veya hıltların terkip şeklinde veya olgunlaşmamış olmasından ve bir defada çok fazla miktarda bir araya toplanmasından dolayı olduğunu belirleriz. Ağırlıktan onun ince maddelerinin içinde ağır maddelerin olduğunu, onların bir defada çok miktarda toplandığını, bir araya geldiklerini belirleriz. Çoğunlukla fazlalık maddelerin oluşma zamanlarından ve onlar üzerinde hâkim olmasından ve dışkıdan, dışkıya hâkim olan safravi veya balgami şeylerin hâkim olmasından ve onun renginden anlaşılır. Kalçalardaki ağrı ve siyatikte üzerinde sümüksü şeylerin hâkimiyeti vardır. Adetten, yaştan, yenen ve içilenden, daha önce alınan tedbirden, perhizden ve onun aklına getirdiklerinden, bedenın diğer mizaçlarıyla ortaklık ve zıtlıklarından belirlenir.

Demevi (kansı) maddenin varlığı, oranın kırmızılığından anlaşılır; çok yoğun ağrı yoktur veya daha sonra da yoğun ağrı görülmez. Orada ağrı uzar ve şiddetlenir. Orada dışarı atma mücadelesi vardır; nabız gibi atmalar ve ağırlık oluşur ve kansı özellik taşıyan bedenın hallerinden anlaşılır. Bazen vücut ağır yağlı ve etlidir. Demevi siyatik ağrısı o kadar uzar ki ancak hastadan kan almak suretiyle sakinleştir-mek mümkün olur.

Safravi madde olduğunda küçük hacimli olanlarda dokunulduğunda belirlenen yoğun sıcaklığa işaret eder. O uzun bir süre devam eder ve biraz ağırdır ve biraz kırmızıdır. Ağrıya meyli deriden belirlenir veya önlemlerin aksine birden soğukta gevşeme görülmesi ve bizim zikrettiğimiz diğer deliller bedenın safravi halinin göstergesidir.

Balgami maddeden kaynaklanan olan siyatikte hastanın vücudunda renk değişimi olmaması veya bakır rengine benzer bir renk kazanması, pek az iltihaplı olması, gerektiği kadar ağrı olmasıyla belirlenir. Onun belirtisi kan ve safra olmamasıdır. Yoğun ağrı olması onun de-

lillerindendir. Bu kişilerde et yoktur, ancak muhtemelen yağ vardır. Onun zıddı mizaçtan, onun işaretleri belirlenir.

Sevdavi maddeden oluşan hastalıkta korkutucu ağrı vardır. O uzun sürmez. Ona ilaç pek yararlı olmaz ve orası (hastalık yeri) güneş yanığı rengindedir. Onda şişmanlık görülmez ve parlak renkte değildir. Bazen renk değişimi olur. Onun ayağının mizacını dalağın durumu, çok fazla arzu olduğunu ve onun tedbirinin önceki gibi olduğunu gösterir. Bizim işaret ettiğimiz ve senin sevdavi mizaçta öğrendiklerin de onun diğer delilleridir.

Ancak orada mevcut maddenin yoğun bir sıcaklık yaptığını ve onunla birlikte, kaşıntı olduğu ve ona kabız yapan ve soğutan maddelerin çok yararlı olduğu belirlenir.

Ancak gaz içeren maddeler, yoğun olmasa bile, şiddetli bir şekilde, hastalığın uzayacağını gösterir; orada ağrının yukarıdan geçtiğini gösterir. Onun için alınacak tedbir yeller için olur. Ancak eğer, madde karışıksa, sıcak ve soğuk ilaçlarla tedavinin pek az yararı olur. Onların yararı konusunda anlaşmazlık vardır; başlangıçta tedavi edilebilir. Sonra o kullanılan ilaçların miktarı artırılır. Çoğunlukla sıcak bedenlerin mizacı yaradılıştaki safravidir. Onun tedbiri (tedavisi) rutubetlendiren soğutan maddelerle yapılır. Onların yiyeceklerinden ham balgam oluşur. Doluluk üzerine hareketten vücuttaki hıtlar karışır ve yoğun hıtlarla ince demevi ve safravi olanlar karışır ve eklemlere ulaşır. Bundan dolayı çoğunlukla onların ağrılarını sakinleştirmek için elle bastırmak, ovalamak yararlı olur. Çünkü hıtlar çözülür ve onun sonucunda pişirir. Onu sakinleştirmek için hafif merhemlerin de yararı olur. Şüphesiz hareket pişmeyi engeller.³⁶¹

Dördüncü Kısım

Eklemler Ağrıları, Nikris ve Siyatik Ağrıların Tedavisi

Eğer sen hastanın gerçek mizacını bilersen onun tedavisi kolaydır. Şüphesiz çoğunlukla bunlarda şiş olmasa da iltihap vardır. Onların

³⁶¹ TM: Bunun gibi eklemlerinde ağrı olanlar elle çoğunlukla gamz ve rakikten intifa ederler. Bazı nüshada büyük elle gamzdan intifağ edenler oluşmuştur. Veche intifağ budur ki o gamz niye maddeleri ve hae inzac ve tahlil eder.

mizacını değiştirmek yeteli olabilir. Onlar çoğunlukla şişli iltihaplardan oluşmuştur. Burada da mizacı değiştirmek yeterli olur. Burada balgamin atılıp, kanın ısıtılmasına ihtiyaç vardır. Eğer kuruluk fazlaysa, bildirgin rutubetlendiren şeyleri vermen gerekir.

Ancak sebep madde ise onları zıt tarafa çekerek ve azaltarak hastalığın oluşmasına engel olmak gerekir. Organı mümkün olduğunca güçlendirmek ve mevcudu (zararlı olanı) yok etmek için onları çözüp eritmek gerekir. Burada bütün mevcut kaideler kullanılır. Eğer bu demevi (kansal) ise veya kan hâkimse burada tedavi fazla olanı aksi taraftaki kısımdan alınmak suretiyle yapılır. Genellikle vücudun eklemleri 2 yönde toplanmıştır. Hastaların kusarak dışarı atması da yararlıdır. Sonra ishale dışarı atma ile meşgul olunur ve buna güçlü şeylerle başlanır. Böylece mevcut maddenin pişmesi, yok edilmesi gerekir; yoğun maddenin engellenmesi söz konusudur. İnce madde daha uygundur. Sonra yavaş yavaş müshiller verilir.

Bir grup hekim başlangıç prensibi olarak, önce yararlı olan, sonra da yararlı olur, derler. O madde piştiğinde güçlü bir şekilde tedavi tamamlanmış olur. Eğer iyice pişmesi söz konusu ise, yoğun olmasının bir sakıncası yoktur. Genel olarak, atılması gereken bir tarafa atılır. Sen benzerleri ayırmadan terkibi hafifletip inceltirsin.

Eğer mevcut madde terkip halindeyse, sen de terkip şeklinde müshil ve yakılar kullanırsın. Bunlar bedenin tedavisine uygun olmalıdır. Hastadan kan alınmamalıdır. Çünkü kan alınması oradaki kötü hıltların yayılmasına sebep olur. Kullanılan ilaçlar, ihtiyaca göre, verilir, ancak onlar maddeyi dışarı atmaz. Oradaki zararlı maddenin pişmesi sağlanır ve oradaki madde pişene kadar arpa suyu verilir. Yine onda doluluk olup, bu doluluğun adeta onu sarsmasına ihtiyaç varsa, hastayı ayakta tutup bir veya iki defa sarsıp, hindiba, it üzümü, ebucehil karpuzu suyu içirmeli ve onlarla lavman yapılmalıdır; o iyi gelir. Başlangıçta hastalık gerileme gösterirse, dışarı atak yapan tedavinin tehlikesi göze alınmamalıdır. Bazen hastalığın bulunduğu yerdeki hıltlar yeniden hareketlenir; dördüncü, yedinci ve on birinci günler korkutucu olabilir. On dördüncü günde buhran oluştuğunda hıltlar dışarı atılır. Bu hasta kısım soğuk suyla ovulmalıdır. Yine aynı yere buhar ve ılık su uygulanmalıdır. Kanun'da zikredildiği gibi, hasta kıs-

mı yağla ovarak tedavi yapılır; ancak tedavinin başında, hasta kısım ilkin soğuk suyla yıkanır.

Ancak sıcak yağlar ve merhemler burada zararlıdır. Çünkü sıcak zararlı olan maddeyi içe çeker ve bu hasta için kötü olur. Aniden maddenin (hıltlar) inmesine sebep olur. Yine soğuk yağlar yoğun, ağır maddeleri birden indirir ve ince olanları yerleştirir ve hastalığın azalmasını sağlar. Sıcak su bu hastalıklara zarar verir. Çünkü eklemlerde rutubet oluşturur. Balı sirke, keskinliği çok fazla olmamak şartıyla yararlı olabilir. Güçlü tohumlar, rezene tohumu gibi, onları yakar ve taş oluşmasına sebep olur. Hasta yer yağlarla ovulduktan sonra, çiğdem ve bazı bitki tohumları ve hububatla zararlı madde dışarı atılır. Eklemler bu ilaçların benzerleriyle açılır ve yine üzerine sirke serpilir; örneğin yosun konur. Ancak sen daha önce hastaya zayıf ilaçlar içirmelisin. Şüphesiz bu ilaçlar maddeyi hareketlendirecektir. Orada oluşan maddenin geri gitmesi söz konusu değildir. Muhtemelen bazen hastaya ince donmuş maddeler uygulanır ve onlar organlardaki akışı sağlar. İlaçlarını alıp, tedavi olmak isteyeninin hızlı hareket etmesi ve yiyecek yemeyi ertelemeesi gerekir. 3 saat sonra, 10 miskal ekmek şarapla ve biraz suyla alabilir. 6 saat sonra hamama girebilir ve yıkanabilirler. Daha sonra, uygun şeylerle beslenebilir. Daha sonra gereksiz maddeleri idrarla atarlar. Şüphesiz idrar atma eklemlerde ağrılar oluşturan maddenin de atılması demektir. Çünkü bildiğin gibi, karaciğer ve damarlarda sindirim fazlası olur ve özellikle sıcak nıkriste de böyledir.

Eklemler ağırları olan kişilerin çoğunun mizacı soğuktur ve rutubetliyse çok şarap içip çok fazla madde dışarı atmaları ve lavman onlara yararlı olmaz. Onların tedavisi idrar söktürücülerle yapılır. Nazik bedenli kişilerin madde atmaya ve çok idrar atımına tahammülü yoktur. Eğer çok fazla madde ve idrar atarlarsa, kanlarında yanma oluşur. Onlara soğuk tiryaklar yararlı olur. Özellikle madde atımından sonra uygulanırsa yararlıdır. Şüphesiz burada maddeyi ortak ilaçlarla kusup atmak ve onlarla çözüp eritmek ve bütün organları güçlendirmek gerekir.

Ancak madde çok miktarda damarlara dökülmezse, o madde organda korunur. Şüphesiz bu hal 2 bozuk işe sebep olur. Bunlardan biri maddeyi zorlar ve biri de onun hareketlerini bozar. Bu da çok şiddetli bir ağrıya sebep olur. Eğer böyle bir şey olursa yumuşatıcı

maddeler verilmesi yeterlidir. İkinci-olarak, bazen madde baş organlarında harcanır. Öncelikle önemli bir görev yapar. Ancak madde³⁶² çok değilse, onda görülen soğukluğun sakıncası yoktur. Ancak siyasette böyle olmaz.³⁶³ Derininde kötü, bozuk madde varsa, onda biraz bozukluk oluşturur veya atılır, terk edilir. Onun atılmasıyla ilgilenmek gerekir. Ancak diğerinde çözmeyle, inceltmeyle ilgilenmek ve sırtta yoğun ağrı yapan maddeyi çıkarmak gerekir. Eğer belli şartlarda orada tutulmuş bütün bir kitle oluşturmuşsa, yakıcı maddelerle dağlama uygulanır; nef t sürülür. Böylece orada birikmiş olan madde akar ve orada apse oluşturmaz.

Dışarıdan sürülen ilaçlardan sarımsak, soğan mürekkep ağacı balı uygulanır; sonra sütleğen, ban otu, incir sütünden alınıp, hemen uygulanır; ona, çözen, yüzeye sürülen yumuşak şeyler uygulanır ve özellikle bunlar eklemenin taşlaşmasına (kireçlenme) karşı da kullanılır. Yine eklemelere zift sürülür. Böylece bunlar orada maddenin yoğunlaşmasını engeller. Çünkü öncelikle çözen maddeler hastaya uygulandığında eklemelerdeki ağır, yoğun maddeleri çözer. Çözen, eriten maddelerle eklemelere sürülen yağları karıştırmanın yararı vardır. Burada soğuktan kaçınmalıdır; güçlü çözücülere gerek yoktur; öncelikli olarak, zıt maddelerin atılması gerekir. Çok fazla olan maddeler çekilir; sonra çözülüp inceltilir ve geri kalan madde yoğunlaşıp hapsolür. Bu durum çoğunlukla işlevlerde görülür; özellikle madde sevdavi ve gevşekse bu durum geçerlidir.

Ağrılar yoğunlaşırsa ve tahammül edilemez bir hal söz konusu ise, ağrıyı dindirecek içecekler ve yiyecekler verilir. Ancak ince, hafif maddelerle ağrı teskin edilir; atılması gereken maddeyi çözen eriten maddelerle tedavi edilir; zorunlu olmadıkça akıtan ve indiren maddeler verilmez. Bu maddelerden sadece ağrıyı kesecek kadar verilir. Onlardan sıcak olanlarından bol miktarda verilir ve bu ilaçlar ayaklara bol miktarda uygulanır. Çünkü aşağı inen maddelerin çoğu çözülmüş ve hapsolmüş maddelerin yoğunlaşmasından meydana gel-

³⁶² TM: kötü maddelerin

³⁶³ TM: Ancak uruk-u nisa hastalığı ise onun maddesi ve mededi (iyi olması) az olursa da onda ender idâğ zikredilene istimal uygun olmaz.

miştir. Bilinmelidir ki, uygun olan ilaçlarda zaman zaman değişiklik yapmalıdır. Bazen bir ilaç bir organa yararlıyken diğerine yararlı olmayabilir. Yine bir ilaç bir zaman yararlıyken, bir süre sonra yararlı olmayabilir, hatta zararlı olabilir.

Eklem ağrıları olanlar, şarabı tamamen iyileşip, hastalığın üstünden 4 gün geçtikten sonra ancak içebilirler.³⁶⁴ Alışkanlığı varsa birden terk etmemelidirler. Onu idrar söktürücü ve balla vermek gerekir. Sevdavi olanların eklem ağrılarında dalağı da tedavi etmek gerekir; sevdavi maddeleri atıp, vücudu rutubetlendirmek gerekir. Çoğunlukla hastaya dalaktaki sevdavi unsurları çözecek maddeler verilmelidir; böbreklerin tedavisinde uygulandığı gibi.

Eğer etin dönüşümü gerekiyorsa ve bu hastalıktan dolayı soğuksa, o takdirde dağ kuşları, tavşan, geyik etleri ve bütün ona uygun etlerden biraz verilir. Eğer ağrı kişinin sırtında ise, oradan daha sonra ellere geçerse, sevdavi hıltın meylettiği taraf tan atılması gerekir.

[Onların] Atılması.³⁶⁵ Eklem ağrılarında sadece balgami hıltın oluşturdıkları söz konusu değildi. Muhtemelen safravi olanın da tedavi edilmesi gerekir. Çünkü sadece balgami olan atılırsa ya da düzene sokulursa, ondan yararlanılır, ancak safra bundan yararlanamaz; ancak balgamı bir defa daha organa akıtır. Dolayısıyla onlara şiddetli sıcak müshiller uygulamamalıdır. Müshillerle hıltlar hızla atıldığında organda (dalak) bozukluk oluşur; örneğin organı zayıflatan maddelerin alınmasında olduğu gibi olur. Ona müshillerin içinde çiğdem verilmesi soğuk hılt olduğunda, dışarı atılım için çok yararlıdır. Aynı zamanda çiğdem müshiller dolayısıyla, kuvvetli atımları tutar ve yapıyı güçlendirir; ona destek olur. Fazlalıkların çekici ilaçlarla çekilip kanallara geri dönmesini engeller. Dışarı atımda onlarla birlik olmaz. Güç vasıtasıyla incelmış müshil şeklindeki ilaçların kanallardaki akışını engeller. Bu doğrudan çiğdem fonksiyonudur. Onun bu fiili diğer sıcak çözen, eriten ve dışarı atanlara terstir; zıttır. Çoğunlukla o delikleri genişletir ve onların o şekilde kalmasını sağlar. Ancak çiğdem mideye zarar verir. Onu biber, zencefil ve kimyonla karıştırmalıdır. Kendi miktarında

³⁶⁴ TM: eğer alışkınırsa

³⁶⁵ TM: Tedavi

sabır ve kısa mahmude otu ile karıştırılırsa güçlü bir ishal ilacıdır. Bazılarına göre, karga ayağı da çiğdem gibi etkilidir. Ancak mideye zarar vermez; Ermeni kili de eklem ağrılarına engel olur.

Bilinen ilaçlardan başarılı tohumlar, kötü kokan tohumlar ve *Rufus yakısı* siyatik ve nıkris için çok yararlıdır. Mavi çiçekli akşamsefası, *habb'l-melik (croton)*, yabani salep otu, suda yüzen bitkilerin kalıntıları (yosunlar?), hasekiküpesi, kantaron, ebucehil karpuzu, sabır, şeytan şalgamı, kara kimyon, üzerlik alınır ve amonyak zamkıyla, geven, Yahudi balsamı, salep ve nezle otuyla ilaç yapılır.

İyi bir müşhil zencefil 1 dirhem, biber yarım dirhem, ağaç mantarı yarım dirhem, yalancı safran özü 2 dirhem, karga ayağı kökü 3 dirhem alınıp; 18 kırıttan 24 kırata kadar terkip haline getirilip, 6 ila 7 saat hasta onun içine oturtulur. Yine Kirman kimyonu, zencefil, çiğdem; her birinden birer dirhem alınır ve 1 ila 2 dirhem sabır alınıp, onların hepsi 2,5 dirheme kadara alınan dereotuyla pişirilir. Hastaya haricen uygulandığında çok yararlıdır. Yine ceviz yağı veya hayvan pisliği, geven; her gün *fıykara yakısı*yla uygulanır ve her gün uygulamaya devam edilir. Şüphesiz, o *şevkvehic (diken bitki)* ve dereotu suyuyla pişirilerek, hastaya verilirse daha yararlı olur.

Yine çiğdem, suda yüzen bitkilerin kalıntılarının buharı 30 dirhem, ebucehil karpuzu yağından 10 dirhem alınır ve 15 dirhem suyla pişirilir, hatta 3 ratl su kalana kadar işleme devam edilir. Her gün yarım ratl 3 ukiye şekerle içilir; fevkalade yararlıdır.

Cidden Hafif Bir Müshil: Kırmızı geven 3 dirhem, çiğdem 3 dirhem alınır ve ısıtılır ve ceviz yağı ile karıştırılır ve de dereotu suyuyla içilir. Şüphesiz bu terkip gereksiz maddeyi atıp kurutur.

Güçlü Bir Kusturucu: Rutubetli ve sevdavi karakterdeki kişilerin eklem ağrılarına ve siyatik ağrılarına iyi gelir. Sabırdan 1 ukiye, kara çöpleme 1 ukiye, kısa mahmude otu 1 ukiye, sütleğen yarım ukiye, boraks tarım ukiye alınıp lahana suyuyla macun yapılır. Hasta kusarsa hastalık da bütünüyle harap olur.

Hastalıkta Atılması Gerekli Maddeleri Atan İçecekler: burada yararlı mercanköşklü reçetenin terkiibi şöyledir: Mercanköşk alınır ve denmiştir ki onun kırmızısı makbul olup ondan 1,5 miskal alınır ve karanfilden 5 dirhem, sarısakız ve şakayık, dereotu tohumu; hepsinden

1 ukiye ve yavşan 12 nevat (5x12 dirhem), loğusa otu 1 ukiye³⁶⁶ alınır. Ballı suyla 1 nevat içilir. 9 saat hiçbir şey yenmez ve bu uygulama 10 gün devam ettirilir.

Bu terkip şeklindeki ilaçlar her zaman idrar söktürmek üzere hastaya verilir: Yer palamudu, yer meşesi, eşek turpu, kuru sedef otu yaprağı; her birinden 9 ukiye alınıp un haline getirilir ve her gün aç karına 1 kaşık içirilir. Sonra yemekten önce 3 ukiye soğuk su içilir. Yine mercanlı bir ilaç da söylendiği üzere, kırmızı mercan çiçeklerinden oluşan birinci reçetedeğine yakın bir terkiptir: Çin ılgını, şakayık, sarısakız, sümbül; her birinden 2 ukiye, Hint tarçını, karanfil 15 tane, zikredilen iyi kalite mercan yarım ukiye, loğusa otu 4 ukiye alınıp, şerbet hazırlanır. Bu şerbetten hastaya her gün 3 kırat içirilir. Başlangıçta ona 54 gün düzenli bir şekilde bu ilaçtan içirilir; daha sonra 15 gün ara verilir. Sonra bu şekilde devam edilir; 54 gün ilaç alınır 15 gün ara verilir. Bir yıl bu düzende devam edilir. Ancak arpa filiziyle 1,5 ay tedavi yürütülebilir. Daha sonra bütün bir yıl bu düzen üzere, tedavi sürdürülebilir. Ancak arada 1,5 ay arpa nevinden olan ilaçla tedavi yapılır. Ülke sebebiyle böyle yapılır. Eğer hasta bir yıl boyunca bu ilacı içemiyorsa, hepsi soğuk olarak yarı zamanda (6 ay) içer. Eğer bu ilacı bir yıl süre ile içerse ve ilacı içtiği süre 200 günü geçmişse, bir gün içip bir gün bırakmasında sakınca yoktur. Yine 2 gün aralıklı olarak içmesinde de bir sıkıntı olmaz. Bu ilacı içenlerin başlangıçta yemek yemesi mümkün değildir ve biraz zorlanır; başka tedbir alınması iyi olur. Eklemlerinde ağrı olanlar bütün zararlı şeylerden kaçınmalıdır.

Bir grup hekim şöyle bir durumu tecrübeyle belirlediklerini iddia etmiştir: Hareket eden insanın ondan çok miktarda içmesi herhangi bir terslik oluşturmaz. Bir başka grup onunla nıkrisin ve eklem ağrılarının şifa bulduğunu söylemiştir. Hermes terkipini 40 gün içmek çok yararlıdır ve eklemleri güçlendirir. O damarlar yoluyla fazlalıkları atar ve idrarla da atar; siyatikten kişinin kurtulmasını sağlar.

Eğer şişler ve eklem ağrıları uzun zaman devam ediyorsa burada alınacak şu tedbir yararlı olacaktır. Kuru ardıç dalları alınıp onları ör-

³⁶⁶ TM: uzun ve kısa loğusa otu; birer ukiye

tecek kadar su içine konup ateş üzerinde yumuşayana kadar pişirilir; öyle ki su kararır. Ondan kaşıkla 1 ratl alınır ve susam yağından 3 ukiye alınarak onu üzerine dökülür ve bu terkip hastaya verilir. Onun üzerine koruk yedirilir. Kalça ağrılarının tedbiri hafiftir. Onları hamam ve sıcak su sakinleştirir. Sonra onu kusturmak için kötü besinler verilir ve üzerine nohut suyu içirilir. Söylendiği üzere, meyve suları ve Çin tarçını verilir.

Ağır Hıltın Oluşturduğu Ağrılar ve Onların Sebep Olduğu Taşlar için Yararlı olan Yakılardan iyi bir Yakı: Yağlı dışkı hapı 3 ukiye ağırlığında alınır ve üzerine iyi inek yağından 1 ukiye alınıp ilave edilir. Onun üzerine dokuyu gevşetecek baldan 1 ukiye konur ve bu yakı olarak uygulanır. Özellikle kurutucu olarak eklemlerin üzerine uygulanır. Bazen ona 1 ukiye ekşi sirke ilave edilir. İnek pisiği ile yapılan yakı gerçekten eklem ağrılarına, sırt ağrılarına ve diz ağrılarına iyi gelir. Bu terkip diğerlerinden çok daha fazla yararlıdır.

Güçlü bir Yakı: Eski zeytinyağından 1,5 ratl alınır ve İskenderiye boraksı 1 ratl, yabani fıstık zımkı 1 ratl, sütleğen 1 ukiye, süsen 2 ukiye, küçük kakule 1,5 ratl; yine 1 miskal çavşır, erimiş hayvansal yağla karıştırılıp hastaya haricen, eklemlerin üstüne ham olarak uygulanır; gerçekten yararlıdır. *Emen ve Eriten Yakı:* Boraks 1 danek alınıp kireçle karıştırılıp ondan yakı yapılır veya sütleğen alınır ve süsen yağı ile karıştırılıp uygulanır.

Güçlü bir Yakı: Boraks, şeker, nezle otu, dağ üzümü, kireç karıştırılır; balla ve sirke gibi ekşi bir şeyle karıştırılıp ekleme uygulanır. *Cidden Çözen bir Yakı:* amonyak zımkı, kadıntuzluğu; aynı miktarlarda alınır; eski şarapla karıştırılır ve zeytinyağı, bakla unu ile karıştırılır. O ısıtıcı bir yakıdır. Yunan siklameni (buhur-u Meryem) külü, sirke ve balla karıştırılır; fevkalade etkili bir terkiptir. Uygulanacak yakıların organı güçlendirmesi ve geriye kalan maddeyi çözmesine ihtiyaç duyulur. Şüphesiz daha sonra da o maddenin tamamen atılması gerekir. Bu yakılardan birisi şöyledir: Ardıçtan, selvi cevizinden, yanmış kemikten eşit miktarlarda alınır ve dereotundan 6 kısım, zaçtan 6 kısım ve balık zımkı (jölesi) yeterince alınıp hepsi bir araya getirilip yakı yapılır.

Diğer bir Reçete: Birçok hastalıkta kullanılır. Bu terkip kanalları açar; maddeyi içine çeker ve büyük sıkıntıları da giderir. Terkiple-

rin içinde rahatlamayı sağlayacak ilaçlardan yararlı bir ilaçtır: Isırgan otu tohumu, temizlenmiş ısırgan, boraks köpüğü, nişadır, yuvarlak loğusaotu ve ebucehil karpuzu, bitkisel zamlardan her birinden 20 miskal boyotu, sivri biber; her birinden 10 miskal, amonyak zamlı 10 miskal, Yahudi balsamı, yabani kimyon, Mekke mumu, kendir, sarı-sakız, keçi yağı, çamsakızı; her birinde 10 miskal alınır; 3 ratl mum, ökse otu 8 ratl, yabani incir sütü 8 miskal, süsen yağı ile kuru ilaçların rutubetini saptayıp, eritecek ve onu macun haline getirmeye yetecek kadar iyi bir şarap karıştırılıp ovalanır ve hastaya uygulanır.

Diğer bir Terkip: Siyatik için ve ellerde ve ayaklardaki ağrı ve diğer eklem ağrıları için uygun bir terkip: Boyotu ve çamur kap içine konur ve onun üzerine yeterli miktarda sirke dökülür ve hepsi kömür üzerinde iyice pişirilir. Sonra üstüne yeterince bal konur ve kömür üzerinde ikinci defa kaynatılır ve içindeki döküntüler temizlenir; iyice süzöldükten sonra saklanır. Bunun gibi bir başka örnek batıdan gelen zeytinyağı 3 ratl³⁶⁷ kurtlu kuru yakıcı sirke 2 ratl, boraks 1,5 ratl çam zamlı, mum, yanmamış kükürt, dağ üzümü; her birinden 1 ratl, nezle otu yarım ratl, yabani kimyon, kustus birer ratl alınıp ilaç hazırlanır.

Söz konusu hastalık için hazırlanmış merhemlerden: Ebucehil karpuzu, kunduzhayası, hardal yağı, Anadolu (Rumi) selvi cevizi yağı ve özellikle günlükle, ebucehil karpuzu yağıyla alınıp, gül yağıyla pişirilir. Hatta su veya kustus yağı, şeytantesiyle verilir. Yararlı merhemlerden biri: Engerek yılanının zehrinin içinde piştiği zeytinyağı alınır ve o hastalığın tamamen geçmesini sağlar. Bu merhemlerden biri de baykuş yağı merhemidir. İçeriği de şöyledir: 12 boğazlanmış baykuş alınır ve Mısır mercanköşkü yaprağının köklerinden ve eski zeytinyağından 1 ratl, loğusa otundan 4 dirhem, kunduzhayası 13 dirhem, kustus 3 dirhem; hepsi birlikte pişirilir; hatta suyu gidip yağı kalana kadar pişirilir.

Suyla ve Yağla Ovma; Sakinleştirmeğe Yarayan Yağlar ve Sular: Arpa ve marul alınıp, iyice eritilir ve parçaları ayrılana kadar pişirilir; onunla organ ovulursa sıcak eklem ağrıları için iyi gelir. Yine mer-

canköşk, dereotu, defneyaprağı, sedef otu, yabani kekik ve kimyon alınır; onunla organlar ovulur ve yine onların buharı da eklemlere ve dize iyi gelir. Bu terkinin 1/6'sı üzerine un haline getirilerek, üzerlik katılır ve o terkip sıcak taşın üzerine serpilir; uzantılar şeklinde oluşan buhar organa tutulur. Bütün organları dereotuyla pişirilmiş olan yabani eşek eti içine bu terkip konur. Bu terkibe tuz ve bazı tohumlar da ilave edilir ve hasta bunun içine oturtulur. Pişmiş sırtlan ve tilki benzeri hayvanlar iyice pişirilir. Bu şöyle olur; ilkin su iyice üçte biri kalana kadar iyice kaynatılır. Onun içine sırtlan ve tilki canlı veya boğazlanmış olarak kanlı bir şekilde konur, pişirilir, öyle ki eklemleri birbirinden ayrılır ve bu sıvı süzülüp temizlenir ve hasta bu suyun içine oturtulur veya bu suyun üstüne zeytin suyu dökülür; pişirilir, hatta onlar birbirine iyice karıştırılır ve suyu buharlaşıp gidene kadar pişirilir ve sadece zeytinyağı kalır; hasta bunun içine oturtulur. Bitkisel yağlar da aynı şekilde pişirilerek hasta içine oturtulur.

Önerilen Hamam Örnekleri: Hamam yapmak demek sıcak rutubet demektir. Şüphesiz hıltların çözülmesinden kişi zarar görür. Hamamla delikler genişler; özellikle de hamam suları buna sebep olur. Kuru hamamlar, boraksla masaj ve sıcak kumlara gömülmek ve damarların genişlemesi, bu hastalar içindir.

Sıcak Gevşeten Ağrı Kesiciler: Boyotu alınır ve sirkeyle kırmızı buğdayla ovulur. Sonra onun üstüne bal dökülür; pişirilir, öyle ki o sıkıca bağlanır ve sonra bir tarafa bırakılır. Daha sonra katılaşıp parfümlerdeki gibi iyice pişirilir. Oraya keten bir örtü gerekir. Onun ilacı 3 gün terk edilmelidir; sonra gülyağı ile kurutucu olarak kullanılmalıdır. Bu ilaç öncelikli olarak bu hastalık için iyidir; onu iyileştirir. Yine hastalığın öncesinde ve sonrasında boyotu usaresi ve keten tohumu, kuduz otu yağı ile karıştırılır; balla yoğunlaştırılır. Yine eğer ağrı cidden çok şiddetli değilse, taze lahana ve kerevizle yakı yapılır. Şüphesiz güçlü bir yakı süsen, boyotu unu, nohut unu, bal şurubu ve biraz şarapla kına yağı gibi bir şeyle yakı olarak hazırlanır. Yine lahana külü, hayvansal yağ kefen bezine uygulanıp, papatya yağı ile etkin bir yakı hazırlanır.

Yaraları Uyuşturup Sakinleştiren Terkipler: Afyon 4 miskal, safran 1 miskal alınıp, inek sütüyle özenir; bunun üzerine yağlı ekmekle bakla konup, yumuşatılır; ondan yakı yapılır. Pancar yaprağı ve marul

yaprağı öldürülür veya aynı miktarda bakla yağı ve ekmekle kefen beziyle yakı yapılır. Yine baldıran otu ve tohumu 6 dirhem, afyon 1 ölçü, safran 1 ölçü alınıp tatlı şarapla macun haline getirilir ve kefen beziyle uygulanır. Yine ban otu tohumu, afyon, keten tohumu, Arap zamkı ve yabani nar kökü alınıp, hap yapılır ve inek sütü ile karıştırılıp saklanır. Yine sabır 10 dirhem, afyon 10 dirhem, banotu usaresi 6 dirhem, baldıran 4 dirhem, yer narı 6 dirhem, güzelavratotu 10 miskal, safran 4 miskal alınır; sirkeyle pişirilir ve temizlenir ve iyice parçalanıp eriyene kadar pişirilir ve ilaçların üstüne ilave edilir. Bu terkip hasta yere uygulanır; onunla hasta yerin üstü örtülür. Yine güzelavratotu inek yağı içinde özenir; sonra, onula acıyan yere merhem olarak uygulanır. Onun içine günlük sıvısı da ilave edilip, acıyan yere merhem olarak uygulanır. Afyon alınıp, ağrıyan yerin üzerine konur. Uyuşuk olan kısmın üstüne çok miktarda su dökülür. Ağrıyan yerde yara oluşmamışsa, yine sıcak suda bırakılmış keten tohumu uygulanır. Eğer sıkıntı artarsa gülyacı oranın üzerine uygulanarak tedbir alınır. Güzelavratotu 2 danek alınır ve ağrıyan yerin üzerine balla karıştırılarak sürülür. Kokulu maddelerden, çekici özellikteki güzel kokulu ilaçlar yapıp, uygulanır.

Ağrıyı Uyuşturup Teskin Etmekte Yararı Olanlar. Eşekturpu, kedi otu, nane, loğusaotu, hıyar tohumu, baldıran otu, salep, sığır kuyruğu, yabani nar kökünden eşit miktarlarda alınır; yarım kısım afyonla şerbet yapıp 2 dirheme kadar hastaya içilir.

Beşinci Kısım Dağlama Tedavisi

Onlar için dağlama da iyi gelebilir. Hastanın zaafının bulunduğu yere uygun şekilde dağlama uygulanır. Onun hareket etmezi engellenmelidir ve ağrının çevresinin ağrı kesici mamullerde çepeçevre sürülür. Onun ortası tuzla doldurulur ve üzerine biraz zeytinyağı dökülür. Onun üzerine bir örtü konur ve çeşitli boyuttaki dağlama aleti ısıtılıp hasta yere uygulanır. Önce hasta sıcaklık dolayısıyla hissetmez. Sonra onu hisseder; hatta çok şiddetli hisseder, hatta gücü kalmaz. Hiçbir şey yapamaz; takatsiz kalır. Eğer hasta güçlüyse oraya biraz macun sürülür ve bu merhemle orası ovalanır. Dağlamada tuz ve zeytinya-

ğının konduğu yer, ilkin hafif dışa meylettirilerek işaretlenir. Sonra sofla örtülüp sıkıca bağlanır. Hastanın başına su veya gül suyu dolu bir kap konmalıdır. Dağlama sırasında hasta terlerse yüzü elle okşanmalıdır. Hastanın eti yanmamalı ve yara olmamalıdır.

Sıcak İlaç: Bu tip eklem ağrısının tedavisinde soğutulmuş ve rutubetli ilaçla uygulanır. Ona yiyecek olarak etler, yiyecek, meyveler, yiyecek üstüne dökülen soslar verilir ve haricen lapalar, pansumanlar uygulanır ve dengeli bir şekilde perhiz yaptırılır; taze su verilmelidir. Sonra, dağlama yapılan yerin etrafına soğuk su dökülmelidir. Hastaya ılık su ile banyo yaptırılmalı ve daha sonra hasta soğuk suya daldırılmalıdır. Ayaklarının üstüne soğuk su dökülmelidir. Çok fazla sıcak olmadığı takdirde boşaltımı kolaylaştırmak için hastaya gül şarabı ve ayva verilmelidir.

İdrar Atan ve Ağrısı Sakinleştiren İyi Bir İlaç: Tatlı kavun tohumu, hıyar tohumu, beyaz çiğdem, yabani nar kökü; her birinden 1 kısım, afyon 3 kısım alınıp, hepsi birlikte şerbet şeklinde doz olarak 4 dirhem şekerle birlikte verilir.

Yağlar: Bilmelisin ki, eğer sandal gibi soğuk olan şeyleri kullanırsan, bazen o elem verir. Muhtemelen orada zayıflığa ve gevşekliğe ihtiyaç vardır. Eğer soğuk şeyler sıkıntı yaratıyorsa onların aralarını uzatarak, rahatlatıcı maddeler verilmelidir; örneğin dağ üzümü ve gül yağının kefen beziyle uygulanması gibi. Bazen bunun üzerine su ve sirkeyle doldurulmuş bir bez de uygulanır. O etraftaki tutulmuş rutubeti çeker. Şüphesiz eğer bu uygulama yapılırsa saatinde (bir saat içinde) ağrı sakinleşir. Yine toz halinde meşe palamudu iyi gelir; o iyice pişirilir ve uzunca bir süre ağrıyan yere uygulanır. Eğer soğutucularla hasta tahammül edebilirse ve yoğunlaşmaya yönelmemişse ve hastalık uzamazsa hindiba, it üzümü suyu, pırasa suyu, Yemen baklası suyu, kısa kabak (bir çeşit hıyar) ve benzerleri verilir.

Aynı zamanda yağlarla benzerleriyle örneğin karpuz gibi, şüphesiz o soğutur ve bununla birlikte yumuşatır. Keten tohumu özsuğu soğutma açısından güçlüdür. Yine sandal ve onun dövülerek elde edilen suyu ve benzerleri ile azalıp çoğalan ağrıları sakinleştirir. O geride kalan sıcak eklem ağrılarına ve sıcak nıkris ağrılarına sakinleştirir. Ağrılar için, sabırdan safrandan, sarısakızdan eşit miktarlarda alınıp, lahana suyu ile şikâyet edilen yere uygulanırsa yararlı olur. Hindiba,

yapısı dolayısıyla sıcaklık oluşturur. Yine kefen bezi, papatya yağı ile uygulanır. Yine papatya yağı içinde *diyabilun* muamele edilip uygulanırsa ağrıyı giderir.

Hamamlar: Sıcak hamamlar zararlıdır; ancak soğuk hamamlar bazen yararlı olabilir. Bazen de maddeleri bozar ve güçlendirir ve ağrıyı sakinleştirir.

Müşbiller: Sarı helileden 10 dirhem, çiğdemden ve salepten 3 dirhem, kereviz tohumundan, anasondan 2 dirhem alınıp ezilmiş şekerle macun yapılır. Her gün 2 dirhem içilir. Yine ayva kökünden 1 ratl, keskin sirkeden 3 ukiye, şekerden 1 ratl, kısa mahmude otundan, toplam miktarın her bir ratlı için 1 dirhem alınır ve ondan 1 ila 1,5 ukiye içilir. Yine çiğdem 10 dirhem, kısa mahmude otu 1 dirhem 2 danek, Hint biberi 3 dirhem, şeker kamışı şekeri 30 dirhem alınır. Onun içme dozu 3 dirhemdir.

Yine kısa mahmude otu pişmiş olarak misli kadar ekşi ayva suyu veya elma suyu ile pişirilir. Onun belli bir yoğunlukta olduğu görülür. Eğer o hemen alınırsa, ağzın içindeki kanala ağrı oluşur. O bir süre bekletilmelidir; hata o kurutulur. Ondan 10 dirhem alınır; şeker kamışından 10 dirhem, antimon ve suda bırakılmış Hint biberinden 2 dirhem alınıp hepsi birlikte gül suyuyla karıştırılır. Gölgede kurutulur. Her zaman ondan 3 hap içilir. Bu terkip yakı olarak omurgaya da uygulanır.

Yararlı Gül Şarabının Terkibi: 1 ratl gül usaresi ve 4 ratl bal alınır ve çiğdem, yıkanmış çiğdem 1 ukiye olarak alınır ve iyice çözülene kadar pişirilir ve reyhandan 5 dirhem kadar alını; Yine demirhindi ile Çin tarçını veya hindiba suyu ve rezene içine konur; suda bir süre bırakılır. Eğer hastanın ateşi yoksa ona helile pişirilerek şahtere ve bilhassa kidros, kalsiyum sülfat, demirhindi, pelin otu, daha önce verildiği şekilde, uygulanır. Yine selam otu, çiğdem, kırmızı gül aynı miktarda alınıp, 1,5 miskal içilirse ağrıyı dindirir.

Onlar soğuk ve yoğun besin maddelerinden çok yarar görür; örneğin mercimek ve sirkeyle birlikte, diğer kanı yoğunlaştıran soğuk yiyecekler verilir; koruk, yabani fıstık zamkı ve inek etiyle ve sirkeyle yapılan çorba gibi. Onlara bazı kuru yiyecekler de yararlıdır: örneğin bezelye gibi. Onlara çok fazla macun verilmesi gerekmez. Onların

meyve sularından özellikle armut, elma, nar ve bazı kötü meyvelerden, örneğin kayısı gibi, kanı sulandıran meyvelerden de verilmelidir.

Taşlaşmış (Kireçlenme Olan) ve Kurumuş Eklemelerin Tedavisi: Bu hastalar sıcak mizaçlıdır ve ağır maddelere sahiptir. Onların yapısını yumuşatarak tedavi etmek gerekir. Muhtemelen bu taşlaşmış yapıların çözülmesinin ve rahatlamasının birlikte yapılması gerekir. Eklemlerdeki taşlaşmaya karşı alınacak önlem, bezelye unu, acı bakla ve ballı sirkeli yakıdır. Ayrıca şeytantesi ve şeytan şalgamından 1 kısım, kadıntuzluğu, amonyak zamkı, eski şarapla ve zeytinyağı ile muamele edilir. Bazen onun üzerine bakla unu da konur.

Eklemlerdeki taşlaşmaya karşı ve taşlaşma yolunda olanlara karşı, ağır hıtlardan oluşan eklem ağrılarında soğuk olanları için zikrettiğimiz yakılar ve yine orada zikrettiğimiz merhemler ve sıvılar yararlı olur. Burada acı bakla unu veya onun sirkeyle karışımı ve yine suyla öldürülmüş yabani soğanla yakı yapılır. Şüphesiz hastalık henüz başlangıcındaysa taşlaşmaya engel olacaktır. Aynı şekilde oraya haricen uygulanacak maddeler, su içinde yarpuz, yabani kekik konarak veya sirke içine konup, bu ilaçlarla birlikte eski pişmiş peynir suyu, özellikle domuz safrası, boraks, sütleğen zamkı, kül suyu, yanmış lahana ile terkip yapılır.³⁶⁸

Alt Ekstremitte Paralizi ve Hareket Kabiliyetini Kaybetmesi

Bilinmelidir ki bunun tedavisi için kokulu mavi yonca yağından içerek ve merhem olarak yararlanılır. Burada uygulanacak yağ kokulu mavi yonca, kendi miktarında şarapla pişirilir; onun suyu gider. Şerbeti 3 dirhem veya 3 dirhemden az olarak hastaya verilir. Onun dumanı, rahatsız eden, spazm oluşturan gazlar için yararlıdır. Bu ilaç makat için denenmiştir: Koyun derisi, uygulanacağı zaman yüzölçek, hastanın üstüne konur ve bir süre orada bekletilir; inek sütü onun üstüne dökülür. Bu tedavi yararlı olur. Kuru hamam ve fırında terletmek de yararlı olur.

Eklem Ağrılarında Yapılacak Perhiz: Eklem ağrısı olanların alışkanlığı varsa, sonbaharda, mevsim yaklaşırken, kan aldırma ve ishal uy-

³⁶⁸ TM: Hıyar-ı şenber murkasında tabh olunan cebin-i atik de hasse yararlı olur.

gulanmalıdır ve nazikçe mutedil tedbirler alınmalıdır. Genel olarak, hastalık, çok miktarda hıltın atılmaması dolayısıyla ortaya çıkar. Bundan dolayı az besin alınması ve perhiz uygulanması gerekir. Eğer hastalığın sebebi hıltların bozukluğu ise, bütün bozuk hıltların atılması için onları oluşturanların zıtlarıyla tedavi edilmelidir. Şüphesiz balgami hıltlar soğuk olanlarla oluşur ve sen onları bilirsin; onların zıtlarını ve safranın sıcaklık dolayısıyla oluştuğunu da bilirsin. Sen onları ve karşıtlarını da bilirsin. Aynı şekilde sevdavi hıltların nasıl oluştuğunu bilirsin ve onların zıtlarının da nasıl oluştuğunu da bilirsin.

Eğer iyi olanların dışarı atıldığı görülürse fazlalıklar oluşmasın diye kabız ve tutan maddelerle vücut desteklenir. Özellikle eğer kabız maddelerden korkulmuyorsa, önceden tenkiye yapılarak baş organlarına yardım edilir. Örneğin Arap zamkı, narçiçeği, çobandeğneği suyu, kadıntuzluğu ve gelincikle tenkiye yapılır. Yine bu bağlamda tuz konan zeytinyağı burada uygulanır. Ancak bu şiddetli kurutucudur.³⁶⁹ Burada uygulanmaz. Eğer balgami şiş varsa, hastanın kışın ve ilkbahar yaklaşırken, 2 dirhem dozunda bundan içmelidir. Bazen onun bir devresi yasaklanır. Uygun perhiz ve at binme önerilir. Ancak bunda ifrata kaçmamalıdır; nıkris ve eklem ağrılarını tahrik etmemelidir. Hastaya verilmesi gerekli alışılacelmış olan şeyler bir defada verilmez; tedricen uygulanır. Onu güçlendiren, rahatlatan yağların verilmesi uygundur.

Ağır etlerden, tuzların her türlüünden, tuzlu sodadan kaçınmalıdır. Yine pancar, ceviz, hıyar gibi yiyeceklerden de kaçınmalıdır. Ancak kavun da zararlıdır. O sıvı hıltlar oluşturur; idrar atımında yararlıdır. Onun hali vücutta zıtlıklar oluşturur. Çok yoğun şarap içmekten kaçınmalıdır. Muhtemelen de bütün şaraplardan uzak durmalıdır. Hızlı ve iyi sindirilebilen yiyecekler yemelidir. Çok fazla doluluktan ve gereksiz perhizlerden de kaçınmalıdır; çok fazla yorgunluktan, çok fazla perhizden de kaçınmak gerekir. Özellikle de yemekten sonra çok fazla yorulmamalıdır. Cinsel ilişkiden kaçınmalıdır; az hamam yapmalıdır. Çünkü o hıltları çözer, eritir ve eklemlerin erimesine, akmasına sebep olur.

³⁶⁹ TM: Burada sürülmez.

Ancak sıcak sular ve hamamlar onlara hastalık zamanında başlangıçta yararlıdır. Sonra ondan uzak durmalıdır. Onların içine girdikleri soğuk sular eklemelerin üstüne akar, ancak sinirlerin işlevlerini engellemez. Sıcak suyun eklemlerdeki zararını hamam suları giderir. Elbette, yemek yedikten sonra hamam suları uygulanmamalıdır. Şüphesiz bu gibi uygulamalardan kişiler zarar görür.

Tedavi: Siyatik, kalça ağrıları ve diz ağrılarının tedavisi eklem ağrılarının bilinen yasalarına uygun tedaviye yönelik olarak yapılmalıdır. Bilinir ki bu ağrılar eklem ağrılarından farklıdır. Bazen onların ıstırapı çok fazla zarar verir. Çünkü madde derindedir ve değişkendir. Bu değişim kötüdür; eklemleri bozar ve maddenin çözülmesini zorlaştırır; eklemlerin durumunu değiştirmesi için onu kandırır, değişmesine sebep olur. Eğer o değişerek bozulursa bunun tedavisi şöyledir. Muhtemelen başlangıçta ağrıyı yatıştırmak gerekir. Bunun için rahatlatıcı, yumuşatıcılar hastaya verilir; ağrı sakinleştirilir. Ancak onun maddesi inceyse, ona incelten maddeler verilmez; soğuk ülkelerde ve soğuk iklimlerde ve şişman kişilerde ve sağ tarafında yırtık ya da açılma olanlarda kullanılan ilaçlar verilir.

Ancak demevi (kansal) mizaçlı olanlarda kan almak da yararlı olabilir. Bu durumda ilkin elden daha sonra da ayaktan kan alınır. Elden kan almadan önce ayaktan kan alınmaz. Bunlarda kusma da yararlı olur. Ancak müşhiller daha sonra uygulanır. Kusma kısa kesilse de hiç olmasa atılacak maddeyi aşağıya çeker. Ancak bilmelisin ki madde azdır ve hasta bir veya 2 gün oruç tutar; sonra kan alınır.

Bilmelisin ki, siyatikte çoğunlukla sefandan kan almak yararlıdır. Ancak ağrı dış tarafta değilse ve muhtemelen iç tarafta uzanıyorsa, iç tarafta hissediliyorsa ve siyatikte safenden kan almak yararlı olmaz. Safenin 2 dalı vardır. Bunlardan biri basilik vendir ve diğer kollara giden cephalic vendir. Ancak Galen safenin ve popliteal venin kan alınacak damarlar olduğunu söylemiştir. Siyatikte popliteal venden kan almak yararlıdır; safenden de kan alınabilir. Ancak elin küçük parmağı ve ayağın küçük parmağından kan alınabilir. Bu kan alma siyatikte yararlı olur, demişlerdir. Ancak karaciğer ve dalağında hastalık olanlarda basilik venden kan almanın daha iyi olduğunu söylemişlerdir.

Ancak balgami olanlarda ilacın gönderildiği yerden veya kanal yo-

luyla dışarı atılır. Bundan dolayı, bildiğin gibi, kusmadan (maddenin dışarı atılması) önce, hastanın herhangi bir çözücü madde alması gerekmez. Biz maddeyi ağrı yönünde hareketlendirme oluşturduğu için, kusma ishalden daha yararlıdır. Kusma maddeyi hareketlendirir. Burada boraks ve sirkeyle kusma daha iyidir. Eğer kişinin soğuk ve ağır hıltlardan dolayı güçlü bir kusma ihtiyacı varsa, sıcak ince ve pişmiş olan maddelere ihtiyacı vardır. Balgami olanlarda da, yine bazen ve belki de zaman zaman çok kan alınır ve bu işlem dışarı atma işlemin-den daha sonra yapılır. Zikrettiğimiz gibi idrar söktürücü maddeler ve içecekler eklem ağırları için yararlıdır; özellikle Hermes ilacı yararlıdır.

Bu ilaçlardan cidden yararlı olanı şöyledir: Yer meşesi, eşekturbu; her birinden 9 ukiye yuvarlak loğusa otundan 2 ukiye, kuru sedef otundan 1 ratl un haline getirilir ve ince elekten geçilir ve 1 kaşık içilir. Aynı zamanda yakılar, haricen ağrıyan yere uygulanır; yine sıcak yağlar ve sıvılar da uygulanır. Ancak eğer lavman uygulanamazsa sonra şartlı şartsız olarak kalçadan hacamat yapılır ve hasta kavrulmuş ve yararlı şeylerle beslenir. Orası biraz şişer; hatta sıkıntı yaratır. Hazırlanan yakılarda onların hiddetinden kaçınmayıp, oradaki hıltların her birinin çözülmesi ve dışarı çekilmesi için uygulanır. Onun hiddetinden kaçınmak için tekrar edilir. Bazen onlar oradaki maddeyi kurutup, taşlaştırır ve tedavi etmiyorsa terk edilir. Bundan dolayı yumuşatma işinden kaçınmamak gerekir. Bazen hacamat yapmaya ve onunla gerekli çekme işlemini uygulamaya ihtiyaç duyulur.

Haricen Uygulanan Yağlar, Sıvılar ve Sular: Kına yağından 1 ratl, sirkeden yarım ratl, borakstan 4 ratl, kakuleden 1 ukiye, çördük çöp otundan 2,5 ukiye alınıp sof üzerine konup söz konusu hasta yere uygulanırsa o kısımda gevşeme sağlar. Bu kısımda bahsettiğimiz basit ilaçların suyundan alınıp, onunla hastaya banyo yaptırılır.

Ancak rahatlatan ilaçlar, örneğin kustus yağı, sütleğen yağı, nezle otu yağı, kına yağı, kunduzhayası yağı ile tenkiye yapıldıktan sonra hasta rahatlar. Kefen beziyle çavşır, sütleğen ve zikredilen yağlar uygulanır.

Yağlar ve Yakılar: Maddeyi çeken yakılar: Derindekini yüzeye çeken yakılardan yabani sedef otu tohumu, defne tohumu, şeytanterisi, boraks, Ermeni kili, pelin otu, yabani kimyon, ebucehil karpuzu yağı, nane; her birinden 4 miskal alınır. Taze sedef otu 80, zift 80, mum 80,

amonyak zımkı 80, sakız (galbanum) 6 miskal, çavşır 4 miskal, yanmamış kükürt 4 miskal ölçülerinde alınıp, merhem yapılır. Siyatikte keskin sirkeyle uygulanır. Bu terkip hardal ilacından daha yararlıdır.

Kavurucu ve keskin merhemler cidden iyidir. Toz şeklinde kuru ilaç onun üzerine dökülür. Sonra, hastalıktan kurtulana kadar neft yağı uygulanır. Yine oraya 1 ratl boraks, 1 ratl zeytinyağı alıp sürülür.

Yine yararlı bir yakı da şöyledir: Dağ üzümü 1,5 ratl, yanmış şarap tortusu 2 ratl, nezleotu yarım ratl, bahçe teresi 1,5 ratl *galbanum* (bir çeşit sakız) yarım ratl, kükürt yarım ratl, boraks yarım ratl, zeytinyağı 3 kutulat, çam sakızı. Çam sakızı ve sakızla pişirilir ve hepsi karıştırılarak merhem yapılır ve haricen kullanılır.

Yine 1 kısım zift, 1 kısım kükürt göz ilaçlarıyla birlikte ezilip ufalanır ve kalçaya, uykudan sonra uygulanır. Onun üstüne parşömen konur ve kendiliğinden düşene kadar beklenir.

Yazın kuduzotu toplanıp saklanır. Kuduzotu nadir bulunan bir bitkidir. Onun unu yararlıdır. Onu un yapmak zordur. Sonra yağla bir araya getirilir ve kalçaya ve ağrıyan yere uygulanır. Onun üzeri bağlanır ve 4 ila 6 saat orada bırakılır. Sonra hamama girilir. Eğer kolayca terliyorsa vücut hafifçe nemlenmişse, hamam suyuna sokulur. Ondan hamam suyu ile ilaç hazırlanıp, sofı ağrıyan yere uygulanır ve terkip orada bir hafta veya 10 gün bırakılır. Şüphesiz bu terkip dağ sedef otu zımkı ve hardalla zenginleştirilebilir. Yine dağ üzümü ve İspanyol sineği ile Asya taşı, boraksla da zenginleştirilir; ondan merhem de yapılır ve onun içine bahçe teresi de ilave edilir. Bundan yararlı olan ve diz ağrılarına iyi gelen bir terkip: Kefen bezine sütleğen otu konur ve yine kına yağı 8 ukiye alınıp, sirke ilave edilip, sodyum nitrat 2 ukiye, nezleotu 1 ukiye alınır; nezle otu kına yağı ile sulandırılır, sonra tohumun onu emmesi için 3 gün bırakılır veya bu süre biraz uzatılabilir. Sonra, onun üzerine sirke ve borak dökülür. Sonra ham sof alınır ve bu terkiple birlikte ağrıyan yere uygulanır ve üzeri bağlanır.

Sonra bunun gibi uygulanan bir terkip: Saf mum 100 miskal bitkisel sıvılardan (bitkisel usare) 15 miskal, bitkisel zımkılardan 6 miskal, süsen,³⁷⁰ boğa diken, sarısakız; her birinden 6 miskal, katrandan 5 miskal

alarak bir araya getirilir ve ilaç olarak uygulanır. O sıkıntı hissedilen yerin üzerine bağlanır. Kanın verdiği sıkıntı dolayısıyla oluşan madde herhangi bir belirti vermiyorsa, şüphesiz onun kökleri eklemelerin kendidir veya eklem çıkıntılarında bulunan camısı yoğun balgamdadır.

Siyatiği sakinleştiren merhem: Eski zeytinyağından 18 ukiye, kurşun talaşı, adi tuz, bitki özleri; her birinden 100 miskal, kırmızı bakır talaşı 3 ukiye, çekme özelliği olan bakır pası, kunduz, kara defne kökü, lohusaotu, hardal; her birinden ikişer ukiye alınır ve zaman zaman 1 ukiye nezle otu; onun üzerine ilave edilir.

Diğer bir Reçete: Rutubetli zift 18 ukiye, lohusaotu 1.5 ukiye, mum 1 ratl, çam sakızı 4 miskal, kükürt yanmış olarak 1 ratl, boraks (soda) 1.5 ratl, dağ üzümü, kustus 2 kutilin (2x5 dirhem), nezleotu yarım ratl, yabani kimyon, kustus, boğa dikenini yarım ratl. Bu terkip uzaklaştırması gerek maddeleri uzaklaştırır. Bu terkip kuru olanlar ovulur, parçalanır ve birbiriyle karıştırılır. Daha sonra da söylenecek olan ve daha önce de zikredildiği üzere, bu terkip gerekli yerlere sürülür.

Müşhiller: Çiğdem hapi (tohumu), kunduz otu hapi, pis kokulu müşhil hapi, süt hapi çok yararlıdır. Burada fonksiyonu kolaylaştırmayan ve Hermes yakısı gibi olmayan ve de yel için içilen ilaçlar alınmaz. Eklem ağrıları için alınacak şerbet orada birikmiş maddeyi atan, kaçıran ve harekete getiren nitelikte olmalıdır. Onlar çok fazla ishal, özelliikte olmamalıdır. Muhtemelen nazikçe temizlenmelidir.

Müşhil Nitelikteki İlaçlardan oluşan Reçete: Ebucehil karpuzu, kantaron, zamlar, titreten banyo suları, eşekhuşarı usaresidir. Ebucehil karpuzu alınır ve içi boşaltılır ve içindeki yağ ve etli kısmı çıkarılıp içi susam yağı ile doldurulur ve onun her tarafı kapatılarak bir gece bekletilir. Sonra ikinci bir ebucehil karpuzu alınıp onların içindeki yağla ile ebucehil karpuzu içinde bir gece bekletilmiş olan yağ karıştırılıp onların üzerine yağın toplamının 1,5 misli su dökülür ve o 2 ebucehil karpuzu ile birlikte kendi yağı ve suyuyla yeterince pişirilir. O, kendi yağı ve suyuyla yeterince pişirildikten sonra ekmeğin üzerine dökülür. Daha sonra fazlalıklarından temizlenir ve hap yapmaya yetecek miktarda su üzerine dökül ve ufak, fındık büyüklüğünde haplar yapılır. Bu fındık gibi haplardan 18 tane yapıp hastaya verilir. Bir başka şekilde bu terkip yağla ve bazı bitkisel sularla pişirilir.

Ne zaman madde müşhillerle ve kusarak atılıp tenkiye yapılsa ve hastalık uzarsa, kanı kesen ve dışarı atan ilaçlardan verilir. Örneğin pişmiş eşekhiyari, ebucehil karpuzu, inek safrası, nezle otu, kantaron, bahçe teresi, kunduz otu, balık suyu; bunların hepsi de bu durumdaki hasta için yararlıdır. Bazen istenen sonuç alınamaz. Bazen sütleğenle lavman yapılır ve bunu cidden diğer kullanılanlara göre yararı az olup, cidden zararı vardır, çünkü diğerlerinin kullanımını engeller; onların yararlı olmasına mani olur. Ancak diğerleri daha yararlıdır. Özellikle neftle birlikte uygulanırsa daha da iyi olur. Çoğunlukla onda görülen arazi söküp atar. Böylece hastalıktan kurtarır.

Kesip Atan Hafif Lavman Reçetesi: Ebucehil karpuzu, bahçe teresi, gebere kökü, kantaron, eşekhiyari, kunduzotu ve kediotu alınıp, pişirilir ve su ile lavman yapılı ve ağrıyan kalçalara yakı yapılır. O hafif ve yararlı lavmanlardandır. Yine sirke ve onun sıcak tortusuyla lavman yapılır. Eğer orada kan varsa, oradaki kırmızı kanın akışı oraya yapılan dağlama ile tedavi edilir.

Yabani Fıstık Zamkı Diye Bilinen Şurup: Buradaki döküntüler sevdavi olup ayak bileklerinde görülürse onlara yabani fıstık verilir; etkisi meyvesi gibidir. Onun büyüklüğü çam fıstığı kadardır. Onların maddesi varis maddesi gibidir.

Tenkiye olarak onun tedavisi varis ilaçları ve sevdavi yaraların ilaçlarıyla yapılır ve biz bu ilaçları *Kanunun Dördüncü Kitabı*'nda zikrettik.

Altıncı Kısım

Eklem Bağlarının Ağrısı

Bu ağrı, vurma, düşme, çimdikleme, bastırma veya başka bir sebepten oluşabilir. Soğuk suyla o kısım ovulur ve oraya banyo suyu ve Ermeni kili uygulanır.

Yedinci Kısım

Ayak Zaafı

Ayakların zaafı çoğunlukla yaradılıştan olur. Şüphesiz bu çoğunlukla doğal bir zaaftır. Bu zaaf daha önceki bir gevşeme veya testislerde olduğu gibi, besinlerin geçtiği yollardaki tıkanıklardan kaynaklanabilir.

Sekizinci Kısım

Dolama

Dışarıdan görülen cerahatlı yaradır. Parmaklarda şiddetli ağrı ve nabız gibi atmayla birlikte görülür. Bazen onun elemin koltuk altına kadar ulaşır. Bazen onunla birlikte ateş de olur. Eğer araz tırnağın dibinde ise tırnak kökünden çıkar. Ekseriya dolama iki elde de olabilir ve sık görülen yaralardandır. Bazen yaralar dokuyu yer ve parmağın yapısını bozar ve bir süre sonra onda kötü bir kokulu akıntı oluşur.

Tedavi: Kan alma ve hafif tedbirler alınır. Başlangıcında ilaçlardan çekinmelidir. Sonra buradaki fazla eti almalıdır. Buradaki fazla et yakılmaz. Başlangıçta, küçükken balla macun ve mazı ile macun yapılır ve onun büyümesi ve toplanması engellenir. Başlangıçta ballı sirkeyle ve sıcak unla yapılan terkip uygulanır. Yine burada kâfur merheminin kullanılmasında hakikaten hiçbir sakınca yoktur. O aynı zamanda kâfur ile birlikte alınır. Yine keten tohumu usaresiyle afyon, sirke ve Arap sabırı ile kokulu sularla yıkanarak kullanılırsa, Hint sabırı kadar yararlı olur. Aynı şekilde süsen kökü ve suda bırakılmış kendir; her birinden tek tek ve diğerleriyle birlikte yararlı olur.

İyi Bir İlaç: Sabır, narçiçeği, kendir, mazı alınır ve yakı yapılır. Bu yakı dolamadan kurtulmayı sağlar ve ona bütünüyle engel olur. Yine kulak kiri ve kadıntuzluğu, hepsinden önce uygulanırsa yararlı olur ve dolamayı engeller. Yine bit otu tanesi (tohumu) üzümle birlikte hap yapıp uygulanır. Özellikle kötü fiili olanlarda yararlı olur. Eğer kişinin ağrıları şiddetlenirse ve yoğunlaşırsa zaman zaman yağ ısıtıp uygulanır. Sonra yumurta yakısı yapılır. Eğer bu öncelikle uygulanırsa hastalığı önler. Eğer dolama olgunlaşmışsa, oraya yerleşmişse, onun üzerine mercanköşk uygulanır ve keten tohumu ile süt konur. Eğer bir yere toplanmışsa, ona çok derin olmayan çok küçük bir kesik yapılır veya cerahat temizlenir. Sonra elma çorbası veya muşmula çorbası, narçiçeği, mercimek gülsuyu ve gül ve benzeri bitkiler uygulanır.

Ondaki iltihabın tedavisi de buna yakındır; iyi huylu yaraların tedavisinde kullanılan acıbakla unu balla yapılan ilaçla uygulanır. Eğer yara yoğunsa göztaşı merhemiyile tedavi edilir veya üstübeçle yapılan beyaz merhemle karıştırılır ve üstü şarapla nemlendirilmiş bezle örtülür. Yine keskin zaç, kendir her birinden bir kısım, göztaşı ½ kısım

alınıp balla karıştırılır ve hasta parmak üzerine konur. Yine ekşi nar kabuğu, mazı, bakır talaşı; hepsi birlikte balla terkip yapılır ve ondan yara üzerine serpilir. Narçiçeği bu tip vakalarda gerçekten yararlıdır. Tırnağın etinde olan ve zaman zaman tırnakta da sıkıntı yaratan yaralardan kurtulmak gerekir. Eğer tırnak eti delinirse tırnağın kötü çıktığı belirlenir; kokuşmuş pis bir yara oluşmuştur. Bastırmak veya bir şeyin oraya batmasıyla orada yara oluşmuştur ve genişlemiştir. Zaçtan, göztaşından, kireçten ve eğrelti otundan alınır ve onlar şişi kurutur. Yine onun üzerine kendir, kırmızı arsenik; aynı miktarda alınıp yaraların açık ağzından kese gibi boşluğa parmakla bastırarak doldurulur. Eğer dolamadan pis kokulu bir sıvının geldiğini görürsen, ancak bu parmakta yenme olduğunu gösterir ve sen o kısmı keserek açarsın. Bazen başka bir yerde de dolamanın etkisiyle şiş meydana gelebilir.

Dokuzuncu Kısım

Tırnakların Ağrıları ve Bereleri

Onların tedavisi ayakların ezilmesinde kullanılan ilaçlarla yapılır. Onlara bit otu yaprağı, selvi yaprağı ile yakı yapılır ve keçi pisliği yağı ve inek iç organları yağıyla merhem yapılır; selvi cevizi ve ardıçla yakı yapılır ve pişmiş fıstıktan da yakı yapılması yararlı olur. Tırnağın altındaki donmuş kanın giderilmesi için ziftle merhem yapılır ve onun üstüne konur.

Onuncu Kısım

Tırnak Şişleri ve Onlardaki Kaşıntılar

Söz konusu yer su buharıyla yıkanırsa o şişin inmesini sağlar veya pişmiş mercimek ve bezelye veya pişmiş yabani kekik alınır. Paulus yakısı, zift, pişmiş kil, macun haline getirilir. Bunlar yapıyı yeniler.

Üçüncü Kitabın Sonu

Allah'a çok şükür ve onun hayrına ve onun temsilcisine selam olsun. İbn Sina, Allah ona rahmet etsin, *Kanun'un Dördüncü Kitabı* bu kitabı izleyecektir.³⁷¹

³⁷¹ TM: Allaha daima ham olacağı uzuvdur (kısmıdır). İşbu tercümanşon sözünde rahmetle son sözünde sınıflandırılanların (açıklama getirenlerin) rahmetiyle yad ve fatiha-i şerifle ruhunu şad eyledikten sonra zeban-ı suhne açıp derki cenab-ı üstad ecl ve bahislerin bahsi Ebu Ali Sina Üçüncü Muallim Hazretleri'nin tıp fenninde telif ve

tasnifettiği beş kitabı içeren Kanun adlı kitabına, Allah'ın rahmetiyle, nasıl sunacağıma bakıyorum. Ölümünden sonra nazm-ı kerimi ile müşâri ileyh olan manalardan bir mana olup ondan cereyan eden hayat suyu çekidelerine nail olan hastalıkların hepsi ve dilimrede şifaya titte-i (şifa yafite-i?) sıhhat ve afiyet olduklarına benzer ve ayandır (açık ve seçiktir). Özellikle hala hitamıyla (sonucuyla) teşerrüf ve intihası ile teberrük ve temin olunan onun Üçüncü Kitabı kitab-ı zizdir. Onun hazain-i menafîği (yararlarının hazineleri) çeşitli cevherlerle lebriz olmuştur. Ancak biz açılışa geldik çünkü litenev-i bi'l-usubete ilkin el-kuvvet rudine layık ve mahl olmakla onunla intifağ [min el-kunuz kehart le-katad saab ve mahallettir]; genel olarak geçmişti (mürur idi). Na sakate ve sefete olanlarının da sukbeleri herze-i belkıs [sukbesi gibi gibi] mültevi ve peyçide olmakla onun nizamının ilm-i şamili muhit oldukça nazım meham ibad ve amir el-memalikin ve'l-bilad (memleketler) ve beldeler) ve hafil muhafil el-ilm ve'l-derase ve faris miyadin er-rikan (ruknlr) ve'l- farise ve metamih el-zat ve'l-zaman ve sarif el-berali mesarif el-ihsan ala (illa?) ve o Sultan b. Sultan b. Sultan b. Sultan Mustafa Han b. Ahmed Han b. Sultan Muhammed Han halede'llah mülkihi (Allah onun mülkünü halede etsin?) ve saltanatını ebedi kılın ve iki alemde efaze etsin. O sultana göklerin saltanatını bağışlasın ve onu yüceltsin Allah'ın yardımıyla halden refiğ olunan zerreyi itibar müteveccih infas kerimane amiranelerine, cenab-ı halik el- nufus-u ruh efza buyurup o emr-i müşkili ona sehl ve asan ve Kitab-ı Salis (Üçüncü Kitabın) çevirisinin tamamını kermiye min gayri ram-ı feyz ve ihsan buyurdu. Allah'a şükür hudana bundan dolayı ve malikina (sahip olduğumuz) netehdi şayet hudana (Allah'mız) ve Peygamberimizin üzerine selat ve selam olsun el-mebus Allah'a dua olsun. Şehadet ederim ki onlar arasında rahman terahim rekan sücceden Allah'tan fazileti bulsun. Dinin sağındaki ve diğer ulemalar ve ehl-i yakın olanlara Allah ecmain. Şüphesiz hayfetiha haza (Şüphesiz hayfetiğe) bu öncelikliolarak dnin destekçisidir (yardımcısıdır). Peygamberin şartları ve bilinen işleri görürüm. Münkirden yoksundur ve senin kavlin istikan olur. Bundan dolayı Allah dedi ki ehline daha büyük addi el-amanat addedilir ve ekinde eminden neşrolur. Hepsı berriha ve onun hazinesi sehaha ellehum (Şüphesi ki onlar). Ona azizen yardımcı olurum ve onu açmayla açarım ve eyde fi'l-hepsinin umurudur. Vefakahu likulli el-mütebarat. O dakka vücuha ve onu aliyinde şerle güzel yapar ve kardeşlikte sadaka dili yaparım ve ebeka zerriyate el-aliye tentefea minha el-beriyе (yabani olandan yararlıdır) ve suded fi bevaliye ve zemmere fi yuadiye raeyyed ve zeraiyе ve ulemai ve müsellim salih olanlarını görmek için uygun olanlarını yaparım Haysu güzelce tercüme tamamlandı. Minhac killet li tarihe.(kısa zamanda tercüme tamamlandı). İlaçlarla ilgili olan Dördüncü Kitap dördüncü ayda tercüme edildi. Seman ve sebin ve elf (1177 H). Dördüncü Kitap başladı. Allah'ın izniyle.

EL-KÂNÛN Fİ'T-TİBB

Bu kitabın önemli özelliklerinden biri eserdeki sistematik sınıflamadır. İlk baş hastalıklarından başlanıp, göğüs hastalıklarının sonuna kadar olan hastalıklar ele alınıp, her biri tek tek açıklanmıştır. Burada dikkati çeken husus hastalıkların tek tek açıklamalarının yanı sıra, birbirini etkileyen ve tetikleyen hastalıkların da söz konusu edilmesidir. Örneğin baş ağrısı sadece baş hastalıklarıyla bağlantılı olarak oluşmaz denmekte ve onun bağlantılı olduğu ya da araz olarak kendini gösterdiği hastalıklardan da tek tek söz edilmektedir.

